

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY

REESE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF CALIFORNIA.

PA
K 6105
V24
Accession v.181 Valpy -
Delphin classics.

1893.

767

1212

v.181

Southern Branch
of the
University of California
Los Angeles

Form L 1

PA
6105
V24
v.181

This book is DUE on the last date stamped below

Form L-9-15m-8,'26

Digitized by the Internet Archive
in 2008 with funding from
Microsoft Corporation

P. VIRGILII MARONIS

OPERA OMNIA.

VOL. V.

P. VIRGILII MARONIS

OPERA OMNIA

EX EDITIONE HEYNIANA

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

EXCURSIBUS HEYNIANIS

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITA.

76002

VOLUMEN QUINTUM.

F

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1819.

NOTES

THE

OF

THE

THE

THE

THE

THE

THE

50858

THE

THE

THE

THE

THE

THE

F

THE

THE

THE

apros, docet Varro de r. r. III. 13. Emmeness.

256 *Prosubigit*] Fodit, et pedibus impellit alternis. quod pugnaturi sues facere consueverunt, ad acquirendum robur. Unde etiam latera et costas terentes, durant ea in futura certamina. *Servius*.

Pede prosubigit] Plin. VIII. 52. *Suis maribus in coitu plurima est asperitas. tunc inter se dimicant, indurantes attritu arborum costas, lutoque se tergorantes* (alii leg. *stercorantes*). Vide P. Victor. XII. 9. *Taubmann*.

257 *Hinc atque illinc*] Et a pedum motu, et ab attritione costarum. *Servius*.

Hinc atque illinc] Ἐνθεν καὶ ἔνθεν, δεῦρο καὶ ἐκεῖσε. *Germanus*.

Humeros] In Romano, in Mediceo, et aliquot aliis antiquis legere est *humerosque ad vulnera*, ut illud uno membro concludatur, *Fricat arbore costas, Atque hinc atque illinc*. *Pierius*.

Humeros durat] Sic Lucret. I. v. *Atque opere in duro durarent membra, manusque: supra, durare solum*. Ut autem hic *pede prosubigit terram*, Hesiodus ποσσὶ γλάφει. *Germanus*.

258 *Quid juvenis*] Ne forte occurreret, illa animalia carere ratione; dicit etiam gravius homines in amore moveri. Fabula talis est: Leander Abydenus et Hero Sestias fuerunt invicem se amantes. Sed Leander ad Heronem natatu ire consueverat, per fretum Hellesponticum; quod Seston et Abydon civitates interfluit. Cum igitur juvenis oppressi tempestate cadaver ad puellam delatum fuisset, illa se præcipitavit e turri. *Servius*.

Juvenis] Leandri nomen occulta- vit, quia cognita erat fabula. *Philarg*.

Quid juvenis] Innuit Poëta Leandrum, ut patet ex contextu: de quo Musæus ad sententiam hujus loci, καὶ νύχιον πλωτῆρα θαλασσοπόρων ἑμεναίων. De quo et Ep. I. VII. νηχόμενος Λεάνδρος, ὅσον κράτος ἐστὶν ἐρώτων,

Delph. et Var. Clas.

Δείκνουν ἐν νυχίου κύματος οὐκ ἀλέγων. *Germanus*.

Versat in ossibus ignem] Catul. *Ignis mollibus ardet in medullis*. *Cerda*.

260 *Nocte natat cæca serus freta*] Ordo numerusque harum dictionum varius admodum in antiquis exemplaribus invenitur. In Romano enim codice, in Mediceo, et in Longobardico sic habet, *Nocte natat cæca serus freta*: Alemanio numero tetrametro hypercatalectico. In Oblongo, dictiones ultimæ ita variant, *Nocte nant cæca freta serus*: Alemanio tetrametro catalectico numero. *Pierius*.

Nocte cæca] Lucret. I. I. *non tibi cæca Nox iter eripiet*. *Cerda*.

261 *Porta tonat cali*] Aër nobibus plenus, per quem iter in cælum est. *Servius*.

Porta tonat cali] Turnebus XVIII. 27. *Portam pro hemisphærio cæli dictam accipit*. V. N. *Æn*. x. 5. *Taubmann*.

262 *Nec miseri possunt revocare parentes*] Hoc est, amor parentum. *Servius*.

263 *Crudeli funere virgo*] Ita hic *virgo*, quemadmodum ibi de Pasiphaë: *Ah virgo infelix*. *Philarg*.

Moritura super crudeli funere virgo] Ut vidit in littore extinctum Leandrum suum Hero, ut, canit Musæus in fine libelli: ἀπ' ἡλιβάτου πέσε πύργου Καδδ' ἥρῳ τέθηκε σὺν ὀλλυμένῳ παρακοίτῃ. *Emmeness*.

264 *Lynceæ Bacchi variæ*] Videtur voluisse retinere Græcam vocem, et epitheton: Eurip. siquidem λύγκας βαλιάς, et ἔλαφον βαλιὸν, τουτεστί κατάστικτον, vocavit: et Plutarch. in libro de Poët. aud. ὃ μηχανήμα λυγκὸς αἰολώτερον. Allussisse quoque apparet ad genus pantherarum, quæ variæ appellantur, a macularum varietate spectabiles: unde Plin. VIII. 17. *Nunc varias et pardos, qui mares sunt, appellant in eo omni genere creberrimo in Africa, Syriaque*. Infra *Æn*. I. maculosa tegmine lyncis. *Germanus*.

Virg.

6 L

Quid lynces Bacchi] Salmas. Plin. exerc. p. 389. *uncem* appellatam *lynceum* testatur. διφυὲς γένος λύγκας ὑπήσαιο. Oppian. κυνηγετ. iii. 84. et seqq. majus et minus, ut illic videre est. Rejecta Isidori xii. 2. etymologia ἀπὸ τοῦ λύκου, quam refutat Salmas. Plin. exercit. p. 88. eam amplectimur, quæ derivat ἀπὸ τῆς λύκης, bestia enim est, velut Suidas, ὀξυδερκής, et ut Oppian. ἐγγληνος. Teste Plinio xxviii. 9. *clarissime omnium animalium videt*. Unde Horat. Sat. i. i. *contemplari oculis lynceis*. et tritum illud: *Lyncis perspicacia*. Vult Plinius xi. 51. *lynceas generari in Æthiopia*, Ovidius in India, Met. xv. 413. *Victa racemifero lynceas dedit India Baccho*. Bene Baccho, cui dicatæ, cujusque feruntur trahere currum, ut idem Met. iv. 24. *In bijugum pictis insignia frenis Colla premis Lynceum*. et l. iii. de tigris, pantheris, et lyncibus idem testatur vs. 668. Stat. Theb. iv. *Materna ad mœnia curus Promoveat, effrenæ dextra, levaeque sequuntur Lynceæ*. Sed de his bestiis copiosius et eruditius scripserunt Gesnerus de quadruped. l. i. Aldrovand. de quadruped. i. 3. *Emmeness*.

Variæ] *Maculosa*, Æn. i. 327. nam, *maculis distincta terga* habent juxta Isiod. xii. 2. *Varius*, Græce ποικίλος, proprie de coloribus dicitur. Virg. Æn. iv. 202. *variis sertis*. Ter. E. iv. 4. 16. *varia veste*. Plant. Epid. i. 1. 15. *varie valere*, id est, tergum virgis et loris cruentatum habere. v. Taubm. ad hunc locum, et Salmas. Plin. exercit. p. 213. Inde *variare*, pro *varios colores inducere*, ut *tergum variare virgis* apud Plant. et Nostrum G. i. 441. de Sole, *maculis variaverat ortum*. Item.

265 *Inbelles*] Licet inbelles, tamen moventur in pugnam. Servius.

Quid, quæ inbelles dant praelia cervi] Naturam ejus pronam ad libidinem aperit Arist. Hist. Anim. i. 29. *cervum vocans, animal φύσει λάγνον, na-*

tura libidinosum. Et Opp. Cyn. ii. Τρηχὺς δ' αὖτ' ἐλάφοισιν ἔρως πολλή τ' ἀφροδίτη, Καὶ θυμὸς ποτὶ λέκτρον ἀναιθόμενος πρόπαν ἡμαρ: *Est cervis amor vehemens, et Venus plurima, animusque ad concubitum ardens diem totum*. Cerda.

266 *Furor insignis*] Notabilis et præcipuus. Servius.

Scilicet ante omnis furor est insignis equarum] Arist. Hist. Anim. vi. 18. τῶν δὲ θηλειῶν ὀρμητικῶς ἔχουσι πρὸς τὸν συνδιασμόν, μάλιστα μὲν ἵππος, ἔπειτα βοῦς: *Incenduntur libidine ex facinis equæ potissimum, deinde vaccæ*. Theocr. εἰδ. ii. καὶ πῶλοι μαίνονται ἀν' ὄρεα, καὶ θοαὶ ἵπποι: *Et pulli furunt in montibus, et equæ veloces*. Ovid. Art. ii. *In furias agitantur equæ, spacioque remotæ Per loca dividuos amne sequuntur equos*. Inde Aristot. dicto loco ait, verbum ἵππομανεῖν, traduci ab equabus, opprobrii loco, ad mulieres libidinosas. Cerda.

Furor equarum] Hunc furorem ad Venerem in equis Græci dicunt ἵππομανεῖν. in canibus σκυζᾶν. in suibus καπριᾶν. in tauris ταυριᾶν. in his, et reliquis ὀργᾶν. Nam de apro Arist. Hist. ii. 1. ὀργᾶ ὀχεύεσθαι. prurit ad coitum. Obvium denique hoc verbum in aliis animantibus. De agris ficientibus accipere semen dixit Plin. *catulitionem*. xvi. 25. Sed et voces peculiare inesse animantibus, in eo furore, Aristot. scribit Hist. iv. 9. adhibetque exemplum in suibus, capris, ovibus, et potissimum in ranis. Cerda.

267 *Et mentem Venus ipsa dedit*] *Mentem dare, injicere*, Græce ἐμβαλεῖν, ἐμποιεῖν νοῦν, ἔννοιαν, est *excitare desiderium in pectore alienius*. de hac locutione videndus Petr. Victor. var. lect. vii. 5. *Emmeness*.

Glauci Potniades malis membra absumsere quadrigæ] Potnia civitas est, de qua fuit Glaucus: qui cum sacra Veneris sperneret, illa irata equabus ejus immisit furorem, quibus utebatur

ad currum, et eum morsibus dilaceraverunt. Ordo autem talis est, Quo tempore Glauci membra malis absumpserunt Potniades quadrigæ. Hoc autem ideo fingitur, quod eis furorem Venus immiserit, quia dilaniatus est Glaucus, effrenatis nimia cupiditate equabus, quum eas cohiberet a coitu, ut essent velociores. *Servius.*

Glauci] Glaucus Sisyphi filius, cum ad mimicum certamen quadrigam duceret, adplicuit ad vicum Bæotiae, et equas potum ad fontem sacrum per ignorantiam duxit, unde qui bibissent, in furorem agi solebant. Itaque illum equæ furore exagitante in ipso certamine curru effudisse, ac morsibus laniasse dicuntur. *Philarg.*

Quo tempore Glauci Potniades absumpserunt quadrigæ] De Glauco, præter ea quæ a Servio et a Probo referuntur, sunt qui scribant, Glancum Sisyphi, quum ad mimicum certamen quadrigas duceret, ad vicum Bæotiae Potnias applicasse, fuisse vero ibi fontem sacrum, ex quo qui biberent, insanirent, aut furore corriperentur: equas eo potu a Glauco per ignorantiam ductas, a potuque furore correptas, in ipso certamine curru dominum effudisse, ac morsibus dilaniasse. Virgilius pro commodo suum furori adscribit Venereo. *Pier.*

Glauci Potniades, &c.] De Glauco, Sisyphi filio, qui discerptus est ab equabus Pausanias Eliac. post. l. vi. De puteo autem, sive fonte, qui Potniis est, et equas in furorem agit ex eo bibentes, idem in Bæot. l. ix. *Emmeness.*

269 *Trans Gargara, transque sonantem Ascanium*] *Gargara* pro quibuslibet montibus, sicut *Ascanium* pro quibuslibet fluminibus posuit: quod etiam sequentia indicant. *Servius.*

Gargara] De Gargaris supra dictum: et ipsa suas mirantur *Gargara messes.* *Philarg.*

270 *Ascanium*] *Ascanius* amnis est Mysiæ. sed quæ in Asia est. *Idem.*

Ascanium] Strab. lib. xii. Ut hic sonantem *Ascanium*, ita Aristoph. in νεφ. ποταμὸς κελάδοντας. In Æn. xii. fluminibus sonoris. Catul. in Car. sec. ad Dianam: *amniū sonantum.* Sibylla in Acrost. ποταμὸς καχλάζοντας. Ursin. et Achil. Statius. *Cerda.*

Superant montis, et flumina trahant] Hoc etiam Varro dicit, in Hispania ulteriore verno tempore equas, nimio ardore commotas, contra frigidiore ventos ora patefacere ad sedandum calorem, et eas exinde concipere et edere pullos, licet veloces, diu tamen minime duraturos. Nam brevis admodum vitæ sunt. *Servius.*

Flumina trahant] Lucret. l. i. et rapidos trahant amnes. *Cerda.*

271 *Continuoque avidis ubi*] Hæc consecutio vocum *continuo ubi*, observata, ut elegans, Godescalco. Ita Terent. Hec. Aderit continuo, hæc ubi ex te audierit. *Idem.*

272 *Quia vere calor redit ossibus*] In Romano cod. *Quia vere redit calor.* In aliis, *vere calor quia.* *Pierius*

Quia vere calor redit ossibus] Unde Lucret. l. i. Nam simul ac species patefacta est verna diei, Aëriæ primum volucres te, diva, tuumque Significat initum: ubi initum, non ut docti viri amici mei, initium accipio, sed ὀχέαν, et admissuræ tempus. *Germanus.*

273 *Ore omnes versæ in Zephyrum*] *In*, pro contra. In fœtura res incredibilis est in Hispania, sed est vera; quod in Lusitania ad Oceanum, in ea regione ubi est oppidum Olysisippo, monte Tagro, quædam e vento concipiunt certo tempore equæ; ut hic gallinæ quoque solent, quarum ova ὀρνέμια appellant: sed ex his equis qui nati pulli, non plus triennium vivant. Varro de re rust. ii. l. i. *Phil.*

Ore] Plerique os naturalium hic intelligunt. Colum. vi. 27. Varro ii. l. Et Plinius viii. 42. *Constat* (inquit)

in Lusitania equas, Favonio flante, obversas animalem concipere spiritum, idque partum fieri, et gigni perniciosissimum ita; sed triennium vitæ non excedere. Philes idem de vulturibus tradit; Aristot. de perdicibus. Taubmann.

Versæ in Zephyrum] In Romano codice, *versæ ad Zephyrum*, nequaquam displicet: quamvis non improbem, in *Zephyrum*. Pierius.

274 *Exceptant*] Frequenter excipiunt. Servius.

Exceptantque] Frequentativum fecit ab excipiendo, hoc est, crebro excipiunt. Philarg.

275 *Et sæpe sine ullis Conjugiis*] Hoc etiam Varro. Idem.

Sine ullis conjugiiis] Sine maris coitu, ut hic *conjugium* pro equis sive maribus, sic passim *matrimonia* pro uxoribus apud Justinum, Florum et alios. De equis, e vento natis, Modius nov. lect. Epist. 74. et Wouwer. Polymath. c. 11. plurima collegit. *Ennemeness*.

276 *Saxa per et scopulos*] Ad gustum hujus versus factus ille Papinianus Th. 1v. *Saxa per, et plenis obstantia flumina ripis*. Cerda.

277 *Non Eure*] Idem plane Aristoteles. de quo vide P. Victor. vii. 6. Taubmann.

278 *Caurum*] Pro *Corum*, sicut *saurex* pro *sorex*, *caulis* pro *colis*. Serv.

Caurumque] In Romano codice *Chaurum* per *ch* aspiratum scribitur. In Longobardico, *Chorum*. ut ex *Aula*, *Ola*: atque ita sæpe pro vento apud alios etiam auctores, adspiratione tantum excepta. Pierius.

Caurum] De hoc vento Gell. ii. 22. ἀργέστης Græce, et unde flet Salmas. Plin. exercit. pag. 1244. Emm.

Nigerr. Auster] Quia *nebulosus* et *humectus* est, ut ait Gell. ii. 22. νότῆς enim humor est; unde νότος dictus *Auster*. Taubmann.

279 *Et pluvio contristat frigore cælum*] In Romano codice, *Pluvio sidere*

legitur. Sed hoc loco magis placet frigore Eruditus: ut cum eo faciat, et agentes frigore ventos. Pierius.

Contristat frigore cælum] Ita Æn. x. de ardore Sirii: lævo contristat lumine cælum. Ab Nostro Horatius Sat. i. inversum contristat Aquarius annum. Et Columel. loquens de anno, iii. 20. contristatur. Cerda.

280 *Hinc demum, Hippomanes*] Scit lectum esse apud Hesiodum, herbam esse quandam, quæ *hippomanes* vocatur, quasi ἵππου μάλα, si enim eam comederint equi, furorem patiuntur. Unde nunc adjecit, *Vero quod nomine dicunt*. Nam vult illam herbam abusive *hippomanes* dictam; quod possint equi furere et alia quacunque ratione. Re vera autem *hippomanes* dicit esse virus, defluens ex equarum inguinibus, quo tempore feruntur amoris furore. ut sit *hippomanes*, virus natum ἀπὸ τῆς μάλας τῆς ἵππου. Servius.

Hinc demum] Ordo: *Hinc virus lentum ab inguine destillat, quod vero nomine Hippomanes dicunt pastores*: vero nomine, quoniam Theocritus herbam dicit nasci in Arcadia, qua gustata, equæ in libidinem ardescunt. et Theophrastus, carunculam in fronte equini pulli: quæ ad veneficia et amatoria facere existimarunt. Philarg.

Hippomanes] Ἀπὸ τῆς ἵππου μάλας, id est, ab equæ insania, defluens ex equarum inguinibus, quo tempore virus natum ἀπὸ τῆς μάλας τῆς ἵππου. Idem.

Hinc demum Hippomanes] In Romano, et in Mediceo codice *hic*, hoc est, hoc tempore destillat. Pierius.

Vero q. nomine] Nominem a re ipsa imposito: ἔτυμον suum inde habent: quippe τῆς ἵππου μάλα: virus amantis equæ, Tibullo. *Hippomanes* autem intelligere videtur Noster, neque φυτόν illud Theocriti Idyll. ii. aut Servii; neque τὸ φῆμα Aristotelis, de quo et

Æn. iv. *Quæritur et nascentis equi de fronte revulsus, Et matri præreptus amor*: sed humidum viscidumque quasi menstruum ἐκ τοῦ αἰδοῦς ἐκρέον ὁμοίον γονῇ. quæ sententia et Probi est. Taubmann.

Hippomanes vero quod nomine dicunt] Operæ pretium est, inspicere disputationem Salmasii exercit. Plin. p. 939. et seqq. ubi Servium et Philargyrium, veteres licet Maronis interpretes, quid sit *Hippomanes*, ignorare ostendit. Locus prolixior est, quam ut hic inseratur. ejus sententiam confirmat Torr. ad Hor. od. i. 25. ad illa verba, *Cum tibi flagrans amor et libido Quæ solet matres furiare equorum*. Emmeness.

281 *Lentum virus*] Viscidum. Serv.

Destillat] In Romano, in Mediceo, in Longobardico, et aliquot aliis codicibus antiquis *destillat* per de scribitur, a loco enim est motus. in quibusdam *distillat*. Pierius.

Destillat ab inguine virus. Omnino hinc Tibul. ii. 4. *Hippomanes cupidæ stillat ab inguine equæ*. Et Lucanus l. ix. *Liquitur, et nigra destillant inguina tabe*. Et interpretes Sibyllini carminis l. i. *Quorum mortiferum destillat ab ore venenum*. Cerda.

282 *Legere novercæ*] Hinc etiam Propert. in me *Hippomanes fætæ semina legit equæ*. Idem.

Novercæ] Juvenal. Sat. vi. *Hippomanes carmenque loquar, coctumque venenum Privignoque datum*? Taubm.

283 *Miscueruntque herbas, et non innoxia verba*] Exprimit augmenta malitiæ novercarum, quæ virus herbis et cantibus herbarum armant venena. Servius.

Miscueruntque] In Romano codice, *Miscuerintque* scriptum est, Subjunctivo modo, veluti etiam superiore libro, ubi loquitur de *Malo Medico*. Sed enim *miscuerunt*, Doctorum omnium consensu receptum est. Pier.

Non innoxia verba] Disserit Plin. xxviii. 2. an verbis et carminum in-

cantamentis quædam vis insit in mendo, &c. quem vide. ut Noster hic *Hippomanes* et non innoxia verba conjungit, sic Juvenal. vi. 131. *Fæda lupanaris tulit ad pulvinar odorem, Hippomanes carmenque loquar*. Emmeness.

284 *Fugit*] Ita Theocr. εἰδ. ii. χρόνος φεύγων. Et Calpurn. Ecl. ii. *sed fugit ecce dies*. Virg. sup. *Optima quæque dies miseris mortalibus ævi Prima fugit*. Lege Senecam epist. cviii. expendentem Poëtæ verba. Hieronym. quoque epist. cxxxix. Poëtæ versum usurpat. et iterum Comment. in Amos iii. 6. Et Pet. Apollon. Excid. iii. *Sed fugit interea tempus velocibus horis, Singula dum mortis capti sectamur amore*. Cerda.

285 *Singula dum capti circumvectamur amore*] Dum speciatim singula describimus. Servius.

Dum] Sequitur post *interea*. Est elegans hæc verborum consecutio. Cic. Phil. ii. *Interea, dum tu abes*. Cæsar Civ. iii. *Interea manerent induciæ, dum ab illo rediri posset*. Terent. Phorm. *Interea, dum sedemus*. Cerda.

Singula dum circumvectamur] Dum singula enarramus. *circumvehi*, *circumvectari* est περιηγέσθαι, curiose contemplari, per singula ire. Solinus l. iii. *plurimi in dicendo latius circumvecti*. ad quem locum Salmas. exerc. Plin. p. 97. Emmeness.

286 *Hoc satis armentis*] Armenti appellatione hic manifeste Maro equos et boves, de iis præcepta executus, comprehendit. Varro autem de lingua Latina, *armenta* vult dicta, tertia extrita litera, pro *aramenta*, boves arationi addicens potissimum. Festus vero Pompejus *armentum* id genus pecoris appellat, quod est idoneum ad opus armorum. Et Pomponius l. boves de verb. sign. *Boves*, inquit, *armentorum* magis quam *jumentorum* nomine appellantur. Germanus.

Superat] Pro superest. Servius.

287 *Lanigeros agitare greges*] Lucretius contra: *Buceriæque greges*. Id.

Agitare] Aut curare, aut pascere.
Idem.

Lanigeros greges] Calaber l. v. εἰροπόκων ὄων. Opp. Hal. iv. εἰροπόκους. Et v. βαθύμαλλον πᾶν. Hesiod. Theog. ποιῖναι εἰροπόκων ὄων: *Greges lanigerarum ovium.* Bacchilid. in Carm. εὐτρίχων μῆλων. Calpurn. Ecl. ii. *Idas lanigeri dominus gregis.* Ennius: *lanigerum genus.* Lucret. l. ii. *Lanigeræ pecudes.* Papin. Sylv. iv. *Non mille balant lanigeri greges. Omnes circumscribunt oves.* Cerda.

Hirtasque capellas] Id est, setosas: ut, *Hirsutumque supercilium.* Servius.

288 *Hic labor, hinc laudem]* Ad tuenda imbecilliora animalia. *Idem.*

Hinc labor, hinc laudem] In antiquis aliquot codicibus legere est, *Hic labor, hinc laudem.* Quasi dicat, fatemur quidem inesse laborem in ea cura, sed hujus laboris præmium sit certa, quæ subsequitur, laus. Plura tamen exemplaria cum Mediceo, *hinc*, de loco, scribunt. *Pierius.*

289 *Animi dubius]* Sciât juvenis istum genitivum pendere ab aliquo substantivo subintellecto. *Dubius sum animi*, est, *dubius sum ex mente animi.* In Lucr. l. i. *Nec me animi fallit*, est, *nec me fallit mens animi.* *Angor, pendo, crucior, discrucior animi:* id est, *dolore animi.* Cur ita intelligam, alibi explico adductis testimoniis antiquorum. Ceterum Virgilius hoc loco ad auram Lucretii navigat. Itaque ille l. i. *Nec me animi fallit, quam sint obscura: sed acri Percussit thyrso laudis spes magna meum cor, &c.* Cerda.

Verbis ea vincere] Id est, canendo consequi, vel exprimere juxta N. Marcell. *Emmeness.*

290 *Et angustis hunc addere rebus honorem]* Humilem materiam alto sermone decorare. Sic illud in quarto est, *In tenui labor, at tenuis non gloria.* Servius.

Angustis hunc addere rebus honorem] Plinius XIX. 4. *Contingat aliqua gratia*

operæ curæque nostræ, Virgilio quoque confesso, quam sit difficile verborum honorem tam parvis perhibere. Signatissime ad rem eandem Manil. l. iii. *facile est ventis dare vela secundis, Fæcundumque solum varias agitare per artes, Auroque atque eburi decus addere, cum rudis ipsa Materies niteat. Speciosius condere rebus Carmina, vulgatum est opus, et componere simplex, &c.* Cerda.

291 *Sed me Parnasi deserta per ardua]* Per Parnasi ardua, Eliconem et Citeronem montes, Musis dicatos, significat. et hoc dicit, *Scribendi amor rapit me ad opus arduum, et a nullo ante descriptum. Quod per periphrasim et allegoriam poeticam indicat.* Servius.

Parnasi] Prius dictus est Larnasus a Larnace arca Deucalionis, quæ eo delata, auctore Stephan. et Interpretib. Apoll. Post diluvium dictus Parnasus ab heroë Parnaso, ut tradit Hellanicus. Lege Lilius Syntag. de Musis. Ut vero Virg. *Parnasi deserta*, ita Pindar. Pyth. od. x. παρνάσιος μυχός: *Parnasi recessus.* Cerda.

Sed me Parnasi] Scalig. Poët. v. 9. hæc a Lucret. sumpta nostrum, ait, divina fecisse: ut et illa Ge. ii. 475. *Taubmann.*

Deserta per ardua] Lucr. *Avia Picridum loca.* Idem.

292 *Jugis]* Per juga. Servius. *Jurat ire jugis, qua nulla priorum]* Ad hunc locum Manil. l. i. *Carminibus divinas artes, et conscia facti Sileras—primusque novis Helicon movere Cantibus, et viridi nutantes vertice silvas, Hospita sacra ferens nulli memorata priorum.* Ad eandem ita l. iii. *Nostra loquar, nulli vatum debemus orsa. Nec furtum, sed opus veniet, soloque volamus In cælum curru, propria rate pellimus undas.* Cerda.

Qua nulla priorum] Dispono ire ad fontem Castaliam, per eam viam, per quam nullus ante egit orbitam suam. Ordo autem est, *Qua nulla priorum*

orbita Castaliana devertitur. Servius.

Nulla orbata] Nullum poema veterum hoc argumentum tractavit. Horat. epist. i. 19. *Libera per vacuum posui vestigia princeps: Non aliena meo pressi pede.* Taubmann.

293 *Castaliana molli, &c.*] Castalius fons est Delphis, in Apollinis oraculo, qui abluat ipsam aram dei: dictus a Castalo, Delphici Apollinis filio, nepote Neptuni. Apollo autem dicitur Musigetes. Probus.

Molli clivo] Id est, facili itinere et descensione. Hic autem locus totus de Lucretio translatus est. Servius.

Molli clivo] Q. d. oratione facili. Hor. Sat. i. 10. *molle atque facitum Virgilio annuerunt gaudentes rure Camanæ.* Taubmann.

Devertitur] Vetera omnia exemplaria manu scripta, quotquot in manus nostras devenere, *devertitur* per *de*, non per *di*, scribunt: hoc est, de loco eo vertitur, quod optime sententiæ quadrat. Pierius.

Orbita] Significat ipsam *rotam*, et *vestigium rotæ in molli solo*, ut Ascon. in Varr. p. 108. et Sceff. de r. veh. i. 6. qui dubitare videtur de priore notatione. Si non *rotam*, saltem *rotunditatem* significat, ut Noster in Catalogo. de Ætna, *Solis scire modum, et quanto minor orbita Lunæ est.* Gloss. vet. ἀπυαρροχία. eleganter Cicero ep. ad Att. ii. 21. ita dicit, *conversum orbem reipublicæ, ut vix impressam orbitam videre possimus.* Emmeness.

294 *Nunc veneranda Pales*] Id est, Dea pabuli invocanda nunc maxime. Servius.

Magno ore] Ut scilicet humilis materia alto sermone decoretur. Propert. l. i. *Surge anima ex humili jam carmine; sumite vires Pierides: magni nunc erit oris opus.* Taubmann.

295 *Incipiens*] Præceptum de cura Ovi: quas vult per hyemem domi contineri, et feno pasci, donec vernum tempus redeat. Varro ii. 2. Colum. l. vii. *Idem.*

Stabulis in mollibus] Clementioribus, et aëris temperati. vel propter plagam australem; vel propter suppositas herbas animalibus. Servius.

In mollibus] Nunc tepidis, ut dicimus, *mollis hiems.* Philarg.

Herbam Carpere] Satis fuit Poëtæ loqui in genere. Auctores rustici discriminant cibum istum. A Varro nominantur r. r. ii. 2. *folia ficulnea, palea, vinacea, furfures.* Cato r. r. c. 5. *Frondem populeam, ulmeam, quernam cedito: per tempus eam condito, non per aridam, pabulum ovibus.* Auctor Geopon. l. xviii. τροφήν δὲ παραβλητέον, κίττισον, καὶ μηδικήν, ἢ τῆλιν, ἢ βρόμον, καὶ τῶν ὀσπρίων τὰ ἔχυρα, καὶ τῶν βριθῶν: *Ad pabulum abjiciatur cit-tisus, medica, fœnugræcum, avena, leguminumque atque ordeï palea.* Eadem ferme adducit Colum. vii. 3. sed loquens de cibo agnorum. Cerda.

296 *Dum mox*] Celsus *dum mox*, pro *donec* interpretatur. sed ut puto, *mox*, abundat. Philarg.

Frondosa reducitur æstas] Donec vernum tempus adveniat. Nam, ut etiam in primo diximus, ver et æstas, sicut etiam hyems et autumnus, unum fuerunt secundum rationem hemispherii. Servius.

Frondosa æstas] Signat vernum tempus, etiamsi æstatem nominet. Attributum non indicat. Sane veteres annum in duplicem tantum partem dividebant, hiemem, et æstatem: hiemi autumnum adnectabant, ætati ver. Clare hoc Philo περὶ φύτουργ. χειμῶνα, καὶ θέρος. καὶ τὰς μεθούρους ἔαρ τε, καὶ μετόπωρον: *hiems, et æstas: horum confines ver, et autumnus.* Arist. de Generat. Animal. l. iv. ὁ μὲν ἥλιος ἐν ὅλῳ τῷ ἐνιαυτῷ ποιεῖ χειμῶνα, καὶ θέρος: *Sol enim annuo excursu hiemem facit, et æstatem.* Cerda.

Frondosa æstas] Pro verno tempore sumitur. Annum in duas partes, nempe, æstatem et hiemem a veteribus divisum fuisse, multis adstruit

exemplis δ πόνυ Gronov. in observat. III. 14. *Emmeness.*

297 *Et multa duram stipula, &c.*] De ista substernendi stabuli ratione late auctores rustici. Cato r. r. c. 5. *Pecori, et bubus diligenter substernatur, ungula curentur.* Iterum: *Stramenta si deerunt, frondem iligneam legito, eam substernito ovibus bubusque.* Varro II. 2. *cum aliquot dies steterunt (oves) subjicere oportet virgulta alia, quo mollius requiescant, purioresque sint: libentius enim ita pascuntur.* Quibus et supponit virgulta substrata, et addit, illa renovanda esse. Colum. XVII. 3. *Deturque opera, ne quis humor subsistat, ut semper quam aridissimis filicibus, vel cidmis stabula constrata sint, quo purius, et mollius incubent facta.* Numerat Auctor Geop. I. XVIII. signatius, quæ sint sternenda, videlicet asphodelum, pulgium, polium, conyzan, abrotanum. Et addit hanc rationem, καὶ τὰ γὰρ τοιαῦτα φεύγει τὰ θηρία: *Hujusmodi enim fugant bestias reptiles.* Cerd.

298 *Subter*] Ad pecora respicit, ut sint stramenta, quibus incubent. *Phil.*

299 *Molle pecus*] Attingit naturam ovium, quæ mollissimæ. Plato Polit. I. IV. *προβάτοις ἀπαλοῖς: ovibus teneris.* Colum. VII. 4. *genus lanigerum ceteris pecudibus mollius.* et c. 3. *Id pecus (ovinum) quamvis ex omnibus animalibus vestitissimum, frigoris tamen impatientissimum est, nec minus æstivi vaporis.* Plin. Epist. I. II. *oves delicatissimæ.* Isidor. XII. 1. *Ovis molle pecus lanis, corpore inerme, animo placidum.* Varr. rust. II. 2. *caput præcipue signat: caput enim maxime ovis molle est.* Scribit Aristot. Hist. Anim. VIII. 24. *Oves iisdem morbis infestari, quibus homines.* Ita imbecilles sunt, ut gravida abortum faciat, tonante caelo, quod scribit idem Aristot. Hist. Animal. IX. 3. *Cerda.*

Scabiemque ferat] Sic, ubi de pecoris ovilli medicina agit, Columell. VII. 5. *Oves frequentius, quam ullum aliud*

animal, infestantur scabie, &c. quæ lues totum gregem brevissimo temporis spatio coinquinare et conficere solet. Inde Juvenal. Sat. II. 79. *Sicut grex totus in agris Unius scabie cadit.* *Emmeness.*

Turpisque podagra] Respexit ad curam, quæ fine pannis et medicamentis sordidis non fit. *Servius.*

Turpisque podagra] An non ideo turpis, quia plerique omnes, huic morbo qui sunt obnoxii, invitissimi se eo laborare fatentur? An potius, quia manus pedesque deformat nodis, calecatam materiam evomentibus? Quare Ovid. de Pont. I. 4. *nodosam appellat, et quia non raro ditiores infestat, locupletem podagram nominare videtur Juvenal. Sat. XIII. 96.* Causam hujus morbi aliquam tradit Macrob. Saturn. VII. 4. Plinius XXXI. 10. *Romæ rariorem, et peregrinum fuisse ex nomine Græco asserit, quo loco cum Celso I. IV. non insanabilem esse docet contra Ovid. supra citatum.* De remediis podagræ jumentorum et aliarum bestiarum inservientibus Plin. I. XXII. sub finem. *Emmeness.*

300 *Post hinc*] Cum hoc feceris. et *Post hinc*, unum vacat: sicut, *Primus ibi ante omnes.* *Servius.*

Jubeo frondentia capris Arbuta sufficere] De capris, quæ a carpendo nomen sortiuntur, Varr. de re rust. II. 3. *Pascuntur agrestibus fruticibus.* Columell. VII. 6. *docet quid per fruteta intelligas: ea sunt, inquit, arbutus, atque alaternus cytisusque agrestis.* Pall. tit. 13. *Madis arbuti cacumina sunt præbenda.* De arbuto dictum Ecl. III. 82. *Jubeo sufficere elegantissimus loquendi modus.* Ter. IV. 3. 3. 1. *jubeo. Chremetem salvare.* vide Hadrian. Card. de serm. Lat. non dissimilis locutio: *Deos fortunare volo, bene evenire volo.* *Emmeness.*

301 *Fluvios præbere recentis*] Id est, aquam statim haustam. Nam si pigram potaverint, statim contrahunt

morbum. *Servius.*

Præbere] Dare bibere aquas recentes. *Præbere* pro suppeditare. Græce πορίζειν. Ter. Hec. v. 2. 2. *quin, quod opus sit, benigne præbeatur.* Vide N. Lamb. ad Hor. od. III. 15. *Præbes frigus amabile.* Emmeness.

302 *Stabula a ventis*] Figurata, scilicet ventos non perferentia. *Servius.*

Hiberno soli] Contra plagam meridianam, per quam Sol currit per hiemem: quod explanat dicens, *Ad medium conversa diem.* Idem.

303 *Ad medium conversa diem*] Explicui sententiam integram de meridie secutus Columellam, qui nihil de Oriente, tantum, ea (stabula) poni debent contra medium diem: et Serv. explicantem, *hiberno Soli, Contra plagam meridianam, per quam Sol currit per hiemem, quod explanat dicens, Ad medium conversa diem;* itaque per hibernum Solem, intelligit tantum meridiem: et Germanum adducentem ex Xenophonte in Œconom. domos spectantes meridiem dici εὐηλόους: demum morem nostrum; ædificia enim, quæ volumus tuta a frigore, omnino opponimus meridiei. Hæc explicatio mihi placet. Aliquis tamen conjiciet, dixisse Virgilium, ut stabula spectarent præcipue partem orientalem, et tantum leviter converterentur ad meridiem, allucente Varone r. rust. II. 2. *Stabula idoneo loco ut sint, ne ventosa: quæ spectent magis ad orientem, quam ad meridianum tempus.* Dicam hic, omissem Varronem a Virgilio, non secutum. Porro ædificium conversum ad meridiem Æschines de falsa Legat. vocat τεῖχος τὸ νότιον. *Cerda.*

Olim Jam cadit] Jam jam occasurus est: occasu scil. heliaco, qui κρύψις dicitur. *Taubmann.*

304 *Extremo anno*] Mense Januario, qui est penultimus. Nam ut etiam in primo diximus, *Ut primis extemplo a mensibus anni,* a Martio mense inchoabat annus apud majores. Ergo

extremo anno, extrema parte anni. *Servius.*

Extremo] Hic *extremum annum* sub Aquarii sidere collocat, ut quia primus nascentis anni dies ab urbe condita Kal. Martiis fuit, inde Februario ultimus anni haberetur. Aquarium autem multi Ganymedem volunt. *Philarg.*

Extremoque inrorat Aquarius anno] Hujus fabulæ et signi cœlestis meminit Hyg. fab. 224. *Ganymedes in Aquarium.* et de sign. cœl. III. 28. Inde Ovid. Fast. II. 145. *Jam puer Idæus media tenus eminet alvo: Et liquidas misto nectare fundit aquas.* et Poët. Astron. I. 7. ubi de Zodiaco: sequitur Capricornum et Saturno datur, ut Macrob. in somn. Scip. I. I. quod confirmat Ovid. Fast. I. 651. *Hæc ubi transierint, Capricorno, Phæbe, relicto Per juvenis curres signa gerentis aquas.* nihil notius Aquario ex Manilio, qui eum et frigidum et humidum appellat frequenter I. II. *Pursque maris nitens fundentis semper Aquari.* At quos æternis perfundit Aquarius undis. I. IV. *Ille quoque, inflexa fontem qui projicit urna, Cognatas tribuit juvenilis Aquarius artes, &c.* I. V. *humentis Aquari.* et Macrob. Saturn. I. 21. bene *extremo,* nam sic Horat. Sat. I. 1. *inversum contristat Aquarius annum.* de ortu Plin. XVIII. 26. *Emmeness.*

305 *Hæ quoque non cura*] (*Hæc agnoscit Servius, ut ex seqq.*) Cum de capellis loquitur, figurate neutro usus est genere. Nam integrum erat, *Hæc quoque non cura nobis levior tuenda.* Sane perite: quoniam scit planam esse ovium utilitatem, eam præterit, et exaggerat meritum capellarum; ut dietis in lucem promat, rem per se minus patentem. *Servius.*

Hæ quoque] Id est, capellæ. Legitur et hæc. Veteribus enim mos fuit, ut neutra femininis jungerentur. Unde Terentius: *Tua nihil refert, utrum fecerit.* et in Eunuchio: *Hæc adornant, ut lavent.* nam integrum erat hæ quo-

que non cura nobis leviori tuenda, &c. Phil.

Hæ quoque non cura nobis leviori tuenda] In Romano codice, *Hæc et tuenda* legitur. et ita prius erat in codice Mediceo, in Longobardico, *hæ* fœminino genere, ut de capellis intelligat. Servius tamen mavult Poëtam usum neutro genere, locutumque figurate, prout habetur in Romano codice. Veteribus enim ajunt fuisse morem, ut neutra fœmininis jungerent. *Pierius.*

Hæ quoque] *Hæc* vera lectio. ita *Æn.* ix. *Exercentque rices, quod cuique tuendum est.* Quæ generum enallage habet quiddam evidens, et ἰδιωτικὸν in oratione. Etiam Philargyrius hæc agnoscit, sed pro *hæ* positum, anti-que: de quo Nos Mostell. i. 3. *Taubmann.*

306 *Milesia Vellera*] Lanæ pretiosissimæ. nam Miletus civitas est Asiæ, ubi tinguntur lanæ optimæ. Ipse in quarto, *Milesia vellera nympha Carpebant.* Cicero in Verrem, *Quid a Milesiis lanæ sustulerit.* Servius.

Milesia Vellera] Oves Miletæ, ac perinde vellera in magno pretio. Tertull. lib. de Pallio: *Nec de oribus dico Milesiis, et Selgicis, et Altinis.* Dedit locum principem, sicut et Colum. vii. 2. *Generis eximii Milesias, Calabras, Appulasque nostri existimabant, earumque optimas Tarentinas.* Plinius postponit viii. 48. *Lana autem laudatissima Apula, et quæ in Italia Græci pecoris appellabatur, alibi Italica.* Tertium locum *Milesiæ* oves obtinent. Martialis nullo loco dignatur disticho hoc: *Velleribus primis Appulia, Parma secundis, Nobilis Altinum tertia laudat oris.* Sed illi opponas tum, quos jam dedi: tum Clementem Padag. l. ii. Virgilium hic, et Ge. iv. Horatium in Epist. Clitum, et Alexin apud Athen. l. xii. qui dicunt, Polycratem ad ornandam Samum eo conduxisse optima terrarum, et inter optima ponunt πρόβατα ἐκ μιλήτου: oves Miletæ.

Has enim ille Samum conduxit. Et Aristophanem in Ran. qui ἐν στρώμασι μιλήσῃσι ἀνατετραμμένος: in stratis Milesiis revolutus. Et in Lysistrata: οἴκοι γὰρ ἔστιν ἐπὶ μοι μιλήσια: sunt mihi domi lanæ Milesiæ. Silium l. xiv. *telaque superba Lanigera Milete.* Et Maximum Tyrium, qui Milesios a vestitu et lana mollissima vocat εὐειμονοτάτους. Hi enim omnes Miletæ vellerum meminerunt, ut optimorum. *Cerda.*

Milesia Vellera] A Miletæ. sic de hac urbe Stephanus: πόλις ἐπιφανὴς ἐν καρδίᾳ τῶν Ἰώνων. Ὁ πολλῆς, μιλήσιος. et Mela i. 17. vocat *Miletum* urbem quondam Ioniæ totius, belli pacisque artibus principem, patrium Thaletis Astrologi, et Timothei Musici, et Anaximandri Physici, aliorumque ceterum inclutis ingeniiis merito inclutum. De Milesiorum luxu et eorum lana Cic. Verr. i. 34. et Politian. i. 16. de verbo mutare pro emere Ecl. iv. 39. *Emmeness.*

307 *Vellera mutentur*] Ingenti pretio comparentur. Nam apud majores omne mercimonium in permutatione constabat: quod et Cajus Homericō confirmat exemplo. *Serv.*

Vellera] A vellendo dicta. *Philarg.* *Tyrios incocta rubores*] Figurate: quæ coquendo Tyrium traxit ruborem, id est, migravit in purpuram. *Servius.*

Tyrios incocta rubores] Incoquere verbum est tinctorum, de dibaphis, et saturioribus coloribus: idem ac *Recoquere*: ut notat Casaub. ad Pers. Sat. ii. *Taubmann.*

Tyrios incocta rubores] Pro eo Ovid. Heroid. Epist. xiii. 37: *Saturatas murice vestes.* De purpura Tyria, quæ sanguinis colorem refert, Salmas. Plinian. exercit. pag. 1339. et hæc *incocta vellera* opponuntur ψυχροβαφέσι, de quibus Salmas. p. 1147. *Emmeness.*

Rubores] In Romano codice, et aliquot aliis perveteribus, *Colores* legi-

tur. In Mediceo quidem *rubores* est, sed supra, *co* notatum, antiqua manu, Figuratius tamen est, *rubores* legere. *Pierius*.

308 *Densior hinc suboles*] Binos enim pariunt capellæ plerunque. *Servius*.

Densior hinc suboles] *Numerosior*. Colum. III. 10. et VII. 6. *parit autem, si est generosa proles, frequenter duos, nonnunquam trigeminos*. De διδυμοτόκοις vide quæ diximus Ecl. I. 14. *Emmeness*.

309 *Quam magis*] In Romano codice, et in aliquot aliis pervetustis, legitur, *Quo magis*; idque, ut mihi videtur, eleganter. Missas vero facio dictiones quasdam inscitia librarii perperam notatas. *Pierius*.

Quam magis] Hanc antiquorum viderem in loquendo *tam magis, quam magis* non reliquit Gifanius inobservatam. Aliqui enim hic non attendentes ad istam elegantiam, scripsere *quo magis*. Neque vero impedit hic omissum membrum *tam*. Integram elegantiam dedit Vates in Æn. VII. *Tam magis illa fremens, et tristis effera flammis, Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae*. *Cerda*.

310 *Læta magis pressis manabunt flumina mammis*] Nota, *mammæ* pecudum dici. legitur et *ubera*. *Philarg*.

Flumina] In Romano codice, in Longobardico, et aliquot aliis sane quam veteribus, non *flumina*: sed *ubera* legitur. Qui legerant *ubere* in superiore versu, veriti sunt repetitionem ejusdem vocabuli ariditatem orationis præ se ferre: ideoque *Flumina* supposuerunt. Sed enim, si animum advertas, color ille dicendi non modo non aridus videtur: sed et venustatis plurimum habere. quamquam metaphorica ea hyperbole *flumina*, loco huic optime conveniat: et incomparabilem exprimat ubertatem. *Pierius*.

Flumina] Legendum *ubera* ex Nota Gifan. in Lucretium. Ita etiam legit

Servius Daniel. Quæ legunt *flumina*, multum afferunt leporis. *Cerda*.

311 *Barbas*] Sic de quadrupedibus. Nam hominum *barbam* vocamus. *Incana* autem dicit *nimum cana*. *Servius*.

Barbas incanaque] *Barbas* Græci κρόγκους vocant: Latini item κρόγκον aruncum dicunt. *Lucret.* I. I. capras *barbigeras* pecudes nominat: *pinguescere sæpe cicutæ Barbigeras pecudes, homini quæ est acre venenum*. *Germ*.

Incanaque menta] Id est, *nimum cana* ex consensione Interpretum. Ita in VI. *incanaque menta Regis Romani*. *Columella* usus hac voce etiam in re rustica VIII. 2. loquens de Gallorum avium notis: *paleæ ex rutilo albicantes velut incanæ barbæ dependent*. Et VII. 3. *canam comam* dixit loquens de ovis. *Cerda*.

312 *Cinyphii hirci*] *Libyes* a fluvio *Cinyphe*. *Servius*.

Cinyphii] *Gætuli*, a *Cinypho* flumine *Gætuliæ*, id est, *Libyæ*. Tondent autem pastores, ut sit genitivus singularis *Cinyphii hirci*. *Philarg*.

Cinyphii tondent hirci] In Romano codice *hircis* legitur: ab eis enim *Lanicii* genus id demitur. Sunt etiam codices antiqui, in quibus scriptum est *hirquis*, ut in *Bucolicis* etiam ostendimus *hircum* et *hirquum* eundem. Sed figuram agnoscit *Priscianus*. *Tondent* pro *tondentur*, quare *hirci* melius. De *Cinyphiis hircis* apud *Herodotum* mentio. Adverte vero scriptionem, quod quamvis in Græcis diversorum auctorum codicibus impressis, κνίφιος scriptum sit: prima per ιῶτα, secunda per υ ψιλόν, tamen in iis, qui manu scripti sunt, κνίφιος prima per υ, altera per ι habetur. *Pierius*.

Cinyphii] A *Cinyphe* fluvio *Libyæ*, ubi insignes *hirci*, ait *Servius*. *Martial.* VII. 94. *Qualem forcipibus metit supinis Tonsor Cinyphia Cilix marito*. et alii. *Cerda*.

Cinyphii] *Mela* I. 7. de *Africa Mi-*

norī mentionem inferens hujus fluminis meminit: *Cinyps fluvius per uberima arva decedens*. Herod. iv. 175. κίνυψ ποταμός. Scylax in periplo oppidum ita esse etiam appellatum asserit. Mâle prima in *Cinyphii* per y scribitur, cum secunda y requirat, ejus luculentos testes habemus Dausquium in Orthogr. Heins. ad Metam. v. 124. et Vlitium in var. lect. in Grat. Cyneg. p. 432. de hircis *Cinyphiis* canit Sil. Ital. l. ii. *Cinyphiumque macen*, &c. v. Dausq. Pilos hircorum conficiendis vestimentis, et ciliciis castrensibus esse usui ex Cicer. in Verr. i. 38. cognoscimus: *coria, cilicia, saccos imperaret*. ad quæ verba Ascon. *Cilicia texta de pilis in castrorum usum et nautarum*. et Sil. Ital. l. iii. Tum demum castris Phœnicum tendere ritu *Cinyphii* didicere *Muca*, squalentia barba Ora viris, humerosque tegunt velamina capri Scitigeri. et ideo adhiberi docet perdocte Turneb. in advers. i. 13. *Emmeness*.

Tondent] Pro, *tondentur*: Prisc. Sed Philargyrius pastores subintelligit: ut *Cin. hirci* sit genit. casus. *Taubmann*.

Setasque comantis] Villos promissos instar comæ. *Idem*.

313 *Castrorum*] In usum castrorum, quod inde *tomenta* fiant, itemque cilicia, quæ Celsus ait, retulisse Varonem, ideo sic appellari, quod usus eorum in Cilicia ortus sit. *Philarg.*

Usus in castrorum] Quia, ut Servius ait, de ciliciis et poliuntur loricae: et teguntur tabulata turrium, ne jactis facibus ignis possit adhærere. Varro ii. 11. *Ut fructum ovīs e lana ad vestimentum, sic capra pilos ministrat ad usum nauticum, et ad bellica tormenta, et fabrilia vasa, &c.* Vide Vegetium iv. 6. et Stewechii comment. in primis Gothofr. Jungermani Notas ad Longi Sophistæ ποικιλικά. *Taubmann*.

Miseris nautis] Qui frequenter patiuntur pericula. In *usum* autem castrorum ideo dixit, et quia de ciliciis

poliuntur loricae, et teguntur tabulata turrium; ne jactis facibus ignis possit adhærere. Et bene laudat capellas, dicens ciliciorum usum et in mari, et in terra prodesse mortalibus: hoc est in duobus elementis concessis hominibus. *Servius*.

314 *Pascuntur silvas*] Et pascio et pascor illam rem dicimus, et pascuntur pro depascuntur. *Idem*.

Pascuntur] Pro *depascuntur*. *Phil.*

Pascuntur silvas] De hac nota caprarum Varro r. rust. ii. 3. Colum. vii. 6. Auctor Geop. l. xviii. αἱ αἴγες χαίρουσι τόποις ὄρεινοῖς. Alibi in eodem lib. κατακρήνους χαίρουσι χώποις: *Gaudent locis præruptis*. Ideo Virg. Ecl. i. de capris dixit: *Dumosa pendere procul de rupe*. Attigit obiter Plutarch. περὶ τοῦ τὰ ἄλογ. αἰγίστονον ἰθάκην καὶ τραχείαν. *Ithacam asperam, ubi caprae pascuntur*. Et Oppian. Hal. iv. qui de capris, ὀρειανύλοις βοτοῖσιν: *monticulis pecudibus*. Homer. Odys. ix. tanquam proprio Epitheto ait, αἴγας ὄρεσκόους: *Capras montibus degentes*. Apud Eupolidem in fabula, quæ Æges inscribitur, ubi caprae de suo cibo gloriantur, ita ajunt. βοσκόμεθα ὕλης ἀπὸ παντοδαπῆς. Artemid. ii. 12. de his loquens, νομούμεναι κατὰ κρημνῶν τῶν πετρῶν: *pascuntur in præcipiitiis rupium*. *Cerda*.

Summa Lycæi] Montis Arcadiæ. et est species pro genere. *Servius*.

Lycæi] Species pro genere. V. N. vs. 2. Turnebus xii. 14. legit, *æstiva Lycæi*, pro pascuis, in quibus pecus æstivat. Nam qui ditissimi erant, suo pecori saltus hiernos et æstivos habebant. Vide Varr. ii. 1. de R. R. *Taubmann*.

315 *Amantis ardua*] Phrasis Poëtica, et jam attributa rebus rusticis. Sic Noster: *amantes littora myrtos*. Et Calpurn. Eclog. v. *amantes lustra capellas*. *Cerda*.

316 *Tecta*] *Caprilia*. de prudentia hujus animalis Arist. Hist. ix. 3. *Emmeness*.

317 *Ducunt*] Educunt fœtus proprios et enutriunt. unde et *educatos* dicimus. *Servius*.

319 *Quo minus est illis*] Ordo est, Igitur omni studio averte ab eis ventos et glaciem, quo egestas mortalis, id est, necessitas mortalitatis minor est illis curæ: hoc est, minus ad ipsarum pertinet curam, nam hoc dicit, Quanto illæ sibi adesse non possunt, tanto eis a te impendenda est major diligentia. *Idem*.

Quo minor est] Pro quo minus est. ut sit sensus: Quo minus est illis curæ mortifera egestas, si diligens circa eas fueris, necessitas mortalitatis minor est. *Philarg.*

Mortalis] Mortalis, mortifera intelligenda. *Idem*.

321 *Nec tota claudes*] Id est, præbebis tota bruma fœnum. *Idem*.

Nec tota bruma] Id est, non tota hieme. ita Varro: *Hiberno ac verno tempore, pruina jam exhalata, propellunt in pabulum, et pascunt diem totum; ac meridiano tempore semel agere potum satis habent.* Vide et Colum. vii. 3. *Taubmann.*

Fœnilia] Nominat Varr. de r. rust. i. 13. *tabulata, fœnum in tabulatis.* sic Columell. ii. 19. *fœnum in tabulato putrescit.* male non nulli per æ quasi a φαίνεσθαι. v. Dausq. qui a φοινδν derivatum arbitratur. *Emmeness.*

322 *At vero, Zephyris cum læta v. æ.]* Sabaudi advenerit. Dicit autem ver, quo flare Zephyrus incipit: ut in primo, *Et Zephyro putris se gleba resolvit.* *Servius.*

At vero, &c.] De cura ovium et caprarum, tempore æstivo: nempe, ut prima luce pastum exigantur; paulo ante meridiem aquantur: sub æstum medii diei in umbra quiescant: vesperi iterum aquantur: et deinceps ad noctem usque pascantur. Eadem Varro ii. 2. et Col. vii. 3. *Pallad. xii. 13. Taubmann.*

323 *In pascua mittes*] Hæc æmu-

lans Calpurn. Eclog. v. *Sed non antè greges in pascua mittito clausos.* Idem alio flexu: *Jam silvis committe greges.* Græci ἀγεῖν et συνάγεῖν ἐπὶ νομάς: ducere, conducere ad pastum. Porro verbo ἀγεῖν opponit Nazianzenus Orat. vii. verbum ἀνακαλεῖσθαι ἀπὸ νομῶν: revocare a pastu. *Cerda.*

Mittes] Fulv. Ursin. e vett. codd. *mittet.* *Taubmann.*

324 *Frigida rura Carpatum*] Id est, carpere cogamus animalia. Et manie pasci oves præcipit secundum morem suæ provincię. Nam in aliquibus locis morbum contrahunt, nisi jam siccato rore pascantur. *Servius.*

325 *Mane novum*] Macrobi. Saturn. i. 17. hunc locum illustrat, Phaneta et φαναῖον appellatum esse Phœbum dicit, ἐπεὶ δὴ φαίνεται νέος, quia Sol quotidie renovat sese. ergo quotidie novum mane. *Emmeness.*

Dum gramina canent] Nocturnis et matutinis lucentes roribus herbæ. *Servius.*

D. gr. canent] *Dum matutinis albesunt roribus herbæ.* Palladius: *Estivis mensibus pascantur sub lucis initio, cum graminis teneri suavitatem roris mistura commendat.* *Taubmann.*

326 *Et ros in tenera pecori gratissimus herba*] Sic Ecl. viii. 15. *Cum ros in tenera, &c.* *Emmeness.*

327 *Ubi quarta h.]* Intelligit horas καίρικās, sive Planetarias Roman. ubi sexta diei hora semper est meridies. Est enim hic notatio appetentis meridiæ. *Taubmann.*

Sitim collegerit] Rore jam absumpto. Palladius: *Quarta hora calescente, potus puri fluminis aut putei præbeat, aut fontis.* Ea hora et Nonno ὥρη δίψας est. *Idem.*

Inde ubi quarta sitim cæli collegerit hora] Pro quo Horat. od. iv. 12. *Adduxere sitim tempora,* non legendum conceperit, ut nonnullæ ex meis habent editiones. Emendationem Nobiliss. Heinsii consulito ad Ovid. Met.

v. 446. *fessa labore sitim collegerat.* sic ex MSS. restituit pro *conceperat.* Emmeness.

328 *Querulæ cicadæ*] *Canoræ.* Horatius, *Sub cantu querulæ despice tibiar.* Aut certe *Querulæ* dicitur, propter illam fabulam, quod Tithonus maritus Auroræ, post optatam longissimam vitam, diu vivendo in cicadam dicitur esse conversus. Servius.

Rumpent arbusta] Nimio clamore. Juvenalis, *Et assiduo ruptæ lectore columnæ.* Persius, *Findor, ut Arcadiæ pecuaria rudere dicas.* Idem.

Rumpent] *Rumpent,* complebunt. ut, *Illius immensæ ruperunt horrea menses.* aut, in consuetudine est, *rumpunt,* sive vehementer clamant, et *exallat* *menos* dixit, et *arbusta rumpent* cantu suo. Philarg.

Cantu querulæ rumpent arbusta cicadæ] Fabulam de cicadis, quod fuerint, ante Musas natas, homines, apud Cæl. Rhodig. var. lect. xvii. 6. invenias. Cicadas esse mutas, docet Pausan. l. vi. et Plin. xi. 26. qui canentes *achetas* (Græce *ἡχέτας*, ut Ursinus ad Ecl. ii. 13.) nominat. *ὀξύφωνοι* cicadæ etiam appellantur, quæ *argutæ* Mart. xi. 19. *fritinnientes* Ovid. in Philomela dicuntur et *querula* hoc loco. *querula* autem voces omnium animalium præter hominum (ut Cruquius) vel suum (ut Torrentius) vocantur. sic apud Maronem querula buboni, ranæ, &c. tribuitur. Secundum Scholiasten Horat. Epod. ii. ad illa verba: *queruntur in sileis aves.* et æstivo tempore canunt, unde Juvenal. Sat. ix. 69. *Durate et expectate cicadas,* id est, æstatem. eleganter etiam de re, quæ fieri non possit Ovid. de art. am. i. 271. *Vere prius volucres taceant, æstate cicadæ.* Quoque æstus intensior, eo magis hæc bestiola *rumpit*, id est, canora voce omnia implet, *καταρρηνύει, ἀρρηνύει.* Videsis Celeberr. illud literarum præsidium Cl. Grævium in not. Hesiod. vs. 99. cicadam maxime ca-

nere, cum omnia torrentur meridiano æstu, hunc locum exponens, tradit Turn. xii. 7. *Emmeness.*

329 *Ad puteos, aut alta greges ad stagna*] In Romano codice, *At puteos, atque alta greges, at stagna.* In plerisque enim præcipue ex his antiquis semper *ad* præpositio per *t* scribitur. Sed quod *adque* in eo codice legitur apud Non. Marcellum in libello de *indiscretis generibus,* aut legitur, ut vulgata habent exemplaria. quod vero Virgilius *puteos* genere masculino dixit, Varro maluit neutro dicere *putæa,* ut *maria,* ut apud Græcos *φπέα* neutri generis est, eodem significato. Pierius.

Stagna] A Gr. *στεγνόν,* quod bene continent aquam; ut Fest. ait. Unde *Stativæ aquæ,* quæ contrariæ sunt manantibus. Taubmann.

330 *Currentem ilignis*] In Romano codice, *lignis,* non *ilignis* scriptum est. Verum *ligneis* fuisse prius videtur in aliquot codicibus, in nonnullis *iligneis* est per *ei* diphthongum, ut *Amiceis,* *sueis,* in veterum monumentis. Sed enim ut etiam in Mediceo est, *ilignis* agnoscit Servius, et proprietatem poetice refert ea compositio. Pierius.

Ilignis canal.] Ex ilice factis. Col. vii. 3. *Sul velut ad pabuli condimentum per æstatem canalibus ligneis impositum, cum e pastu redierint oves, lambunt atque eo sapore cupidinem bibendi, pascendique concipiunt.* Taubmann.

331 *Æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem*] In codice Longobardico, *Æstibus aut mediis* legitur, in quibusdam aliis antiquis *ac mediis.* In Longobardico *adquirere.* quod non ita placet. Non tamen displicet *at,* ubi aut habetur. Ut quatuor sint præcepta unoquoque die servanda: quippe, ut mane pascantur, hora quarta potum ministremus, meridie sub umbra contineantur, vesperi vero iterum in pascua mittantur. Pierius.

Æstibus at mediis] Hoc præceptum non omissum ab scriptoribus rusticis, Varrone, Auctore Geoponicon, Palladio. Primus II. 2. *Circiter meridianos æstus, dum defervescant, sub umbriferas rupes, et arbores patulas subjiciunt, quoad refrigerato aëre vespertino rursus pascant, ad Solis occasum.* Alter I. XVIII. ὅταν ὁ ἥλιος ὀξύντατος ᾖ, ὑπὸ σκιᾷ ἀγρεσθαι: *Ad umbram ducantur cum Sol est acutissimus.* Tertius: *medios Solis calores vallis, aut arbor umbrosa declinet.* Sed et Calpur. Ecl. v. *sine protegat illos Interea veteres quæ porrigit æsculus umbras.* Ad hoc præceptum allusit alter Plin. Epist. II. ubi loquens de villa sua: *Illuc e pascuis pecora conveniunt, si quando aquam umbramve sectantur.* Et Horat. Carm. III. *Jam pastor umbras cum grege languido, Rerumque fessus querit.* Tempus istud signat Persius Sat. III. *patula pecus omne sub umbra est.* Et Nemes. Ecl. IV. *Jam pecudes subiere nemus: non ulla canoro Guttore cantat avis.* Et ante omnes Plato in Phædro, cum ait. ὥσπερ προβάτια μεσημβρίζοντα περὶ τὴν κρήνην εὔδειν: *tantum pecudes sub umbra secus fontem meridiano somno teneri.* Cerda.

332 *Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus*] Quia omnis quercus Jovi est consecrata. Quod autem dicit *Jovis quercus*, et *Ilicibus crebris sacra nemus accubat umbra*: non revera consecratos lucos dicit nos petere debere: sed ita densos, quales sunt illi, quos religio defendit. Unde apparet *quercum Jovis*, et *sacram umbram*, generalia esse, non specialia epitheta: nam ut diximus, et omnis quercus Jovi est consecrata, et omnis lucus Dianæ. Servius.

Antiquo robore quercus] Inter longævas vivacesque arbores ponit Aristot. quercum, ut primam inter plantas natam docet Plutarch. ἐν βρωμαϊκῇ. Germanus.

333 *Nigrum Ilicibus crebris nemus*] Sic Horat. od. I. 21. *nigris aut Ery-*

mantha Silvis. et od. IV. 12. *colles nigri a densitate arborum, quæ umbram efficiunt, quæ ideo etiam a Lucret. I. IV. umbræ nigrae dicuntur.* Emm.

334 *Accubet umbra*] *Accubare nemus sacra dixit umbra: cum umbra potius sacra accubet in nemore: ac sub arboribus jaceat, ut et ante locutus est, et saxea procubet umbra.* Turneb. v. 4. Taubmann.

335 *Tenuis aquas*] Epitheton est aquarum. Alibi, *Aut in aquas tenues dilapsus abihit.* Servius.

Tenuis] Id est, parvas, cui contrarium illud, et *pingui flumine Nilus.* Philarg.

Tum tenuis] In Romano codice, *Tunc tenuis.* Sed *tum* multo magis placet. Pierius.

Tenuis aquas] ὕδατα λεπτά, cujusmodi fere sunt κρηναί. contra, *Æn. IX. aut pingui flumine Nilus.* Taubm.

Tenuis aquas] Columella VII. 3. hos versus exponit. Emmenens.

336 *Aëra vesper Temperat*] Refrigerat æstatis calorem. Servius.

337 *Reficit*] Recreat. Idem.

Luna] Nox. Idem.

Saltus reficit] Cum Luna (quæ roriflua veteri P. et roris mater dicitur) jucunditatem pascuorum redintegrat. Vide P. Victor. XIV. 17. Taubmann.

338 *Littoræque Alcyonem resonant, Acalanthida dum*] Quo tempore resonat per littora Halcyon avis; cujus fabulam in primo memoravimus. Per *Dumos* vero Acanthidis, quam alii lusciniæ esse volunt; alii vero carduelem, quæ spinis et carduis pascitur. ut inde etiam apud Græcos ἀκανθίς dicta sit, ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν, id est, spinis, quibus pascitur. Servius.

Acalanthida dum] Vel ut alii *Acanthida.* Scio fore, ut multi mihi negotium facessant, si dixerō in antiquis omnibus codicibus, quotquot ad manus meas pervenire, uno consensu legi *Acalanthida dum*. Ita enim in Romano, ita in Oblongo, codicibus antiquissimis, ita in Mediceo, ita

denique habetur in plerisque aliis. Præterea videtur Probus lectionem hanc agnovisse, si modo fidelem codicem nansciscare, dum dicit, *Acalanthis* ea est, quæ Græce ἀκανθὶς dicta est. Latine *Carduelis*, a *Carduo*. Neque vero ignari sumus ex Plinio, atque etiam ex Aristotele *Acanthin* in spinis vivere, odisse asinos ideo, quod flores spinæ libenter devorent. *Picrius*.

Acalanthida dumī] Poëtæ ingenium vidit Ursinus. Dicta est hæc avicula, ἀπὸ τῆς ἀκάνθης, ubi frequenter agit. Ideo cum acanthide junxit ἀκάνθας dumos, spinas. Tale illud, *Ego hanc in Daphnide laurum*. Et, *Plemmyrium undosum*. Et, claro demisit *Olympo*. Adducitque verba ista Theonis Interpretis Theocriti: ἀκανθὶς δὲ ὄρνεον ἐστὶ ποικίλον, καὶ λιγυρὸν, καλεῖται δὲ ποικίλις διὰ τὴν χροίαν. Ἀριστοτέλης δὲ ἀλέξανδρός φασὶ διατρίβειν ἐπὶ ἀκανθῶν: *Acanthis arvis est versicolor, et argutula. Vocaturque a colore pæcilis. Ajunt Aristot. et Alexander illam agere in dumis. Plinius quoque x. 74. Acanthis in spinis vivit. Putant nostri hanc esse, quæ vulgo, Silguero: Latini Carduelem nominant. Probus, quæ Græce acanthis dicta est, Latine carduelis a carduo. Plautus sæpe usus hac facietia in vocibus Latinis. In Bacchid. Non omnis ætas, Lyde, ludo convenit. In Mostellar. o Venus venusta. In Pænul. venustissima Venere. Et in Græcis vocibus: in Mil. enim Glor. Athenis Atticis. Bacchid. Est opus Chryso Chrysale. Ut vero Græcis, ἀπὸ τῆς ἀκάνθης, ita Latinis carduelis, quod spinis et carduis pascatur, ait Isid. xii. 7. Errant qui in Virgilio legunt resonant acalanthide dumī, quod notat Brodæus Miscel. vii. 1: Nam Calpurn. *Astyle credibile est, si vincat acanthida cornix. Et Theocrit. Idyll. vii. ζεῖδον κύρνοιοι, καὶ ἀκανθίδες. In Græco etiam Epigrammate l. vii. καὶ λιγυρὸν βομβεῦσιν ἀκανθίδες: Et**

stridulum resonant acanthides. Cerda.

339 *Quid tibi pastores Libyæ*] Dicit pro qualitate provinciarum diversa esse genera pastionum. *Servius*.

340 *Raris*] *Raris*, quia non junguntur, et distantibus locis fiunt. *Philarg.*

Mapalia tectis] *Mapalia* casæ Maurorum, qui in eremo habitare dicuntur. sicut illud Lucani: *Surgere congesto non culta mapalia culmo. Idem.*

Raris habitata mapalia tectis] Ideo *raris tectis*, quia *mapalia* ista Afrorum per agros sparsa, neque in unum oppidum coalita. Ceterum vox ipsa signatissima est, nam sparsa ista, et rara Afrorum domicilia proprie *mapalia* indignantur. Sallust. ita describit: *Ædificia Numidarum agrestium, quæ mapalia illi vocant, oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi natium carinæ sunt. Sidon. Paneg. ad Majoran. loquens de re Africana: Pinges Cinyphii captiva Mapalia Bocchi. Fest. Mapalia casæ Phæniciæ appellantur. Inter Mapalia, et Magalia ita discriminat Charisius: Magalia καλύβαι ἄφρων, mapalia καλύβαι ἀγρῶν: id est, Magalia tuguria Afrorum, mapalia tuguria agrorum. Cerda.*

Mapalia] Sil. Ital. *Qualia Maurus amat dispersæ mapalia pastor. Mela l. 8. domicilia sunt, quæ mapalia appellantur. Emmeness.*

341 *Sæpe diem, &c.*] Versus, his meliores, ne Apollinem quidem facere posse, Scaliger testatur, v. 16. Poët. *Taubmann.*

342 *Sine ullis Hospitiis*] Sine ullis stabulis. *Servius.*

343 *Omnia secum Armentarius Afer agit tectumque laremque*] Quomodo tectum et larem bajulat pastor? solvitur. *tectum* dicit tentorium, unde tectum faciat, nunc larem, deos dicit penates, id est, ignem, unde focum faciat. *Philarg.*

Omnia secum, &c.] Hanc partem Silius expressit lib. ii. Pœn. lineas suas ducens (ait Scal.) ex momentis Virgilianis, et reddens veluti para-

phrasin Virgilii. Adducam integrum locum, jam libatum. *It liber campis pastor, cui fine sine ullo In vetitum saltus penetrat pecus: omnia Pœnum Armenti vigilem patrio de more sequuntur, Gæsaque, latratorque Cydon, tectumque focique In Silicis venis, et fistula nota juvenis.* Sed Virg. proculdubio Varonem expressit, qui Rust. II. ita: *Contra illæ, in saltibus quæ pascuntur, et a tectis absunt longe, portant secum crates, aut retia, quibus cohortes in solitudine faciant, ceteraque utensilia.* Cerda.

Omnia secum] Plin. v. 3. Numidæ vero Νομάδες a permutandis pabulis (alii l. papilionibus) mapalia sua, h. e. domos plaustri circumferentes. unde et ἀμαξόβιοι, et ἀμάξικοι dicti. Taubmann.

Armaque] Instrumenta pastoritia. Id.

344 *Armentarius*] Abusive. nam de gregibus loquitur. Servius.

Tectumque laremque] Tentoria more militum: ac si casam diceret. Servius.

Tectumque, Laremque, Armaque] In Romano codice legitur, *Tectumque, laboremque, Armaque.* ubi quid sibi velit laborem viderint alii: mihi enim larem, ex antiquo religionis cultu, summo opere placet. Pierius.

Tectumque, Laremque] Ad hanc rem signata hæc verba Plinii v. 4. loquentis de Nomadibus Africæ: *Mapalia sua, hoc est, domus, plaustri circumferentes.* Et versus Siliî de Getulis libro III. *Nulla domus, plaustri habitant, migrare per arva Mos, atque errantes circumvectare penates.* Atque Ovid. Trist. III. 10. *Ruris opes parvæ, pecus, et stridentia plaustra.* Et ista Melæ de Sarrumatis II. 1. *pro sedibus plaustra habent.* Cerda.

345 *Armaque*] Ideo hæc gestantur, eatur obviam incursionibus prædonum, qui populabundi discurrunt per Africam. Versum Virg. imitatur Ovid. Met. VIII. *Armaque, equosque, habitusque, Cydoniasque pharetras.* Pari ferme in modulo Sil. lib. II. *Gæsaque, latrator-*

que Cydon, tectumque focique. Idem.

Amyclæumque canem] Laconicum. Et est species pro genere. Amycla autem civitas est Laconicæ: unde est, *Amyclæi domitus Pollucis habenis Cyllarus.* Servius.

Amyclæumque] *Amyclæum* non Laconicum, sed pro bono cane accipiendum. item *Cressumque pharetram*, pro bonam. Philarg.

Amyclæumque] Amyclarum sic nomen Stephanus, Ἀμύκλας πόλις λακωνική τῶν ἑκατὸν πόλεων, ἣν Ἀμύκλας ὁ Λακεδαιμόνος υἱὸς ἔκτισε. Tulit hæc urbs canes et acres et validos. De Laconicis autem Plin. x. 63. *Noster vs. 405. velocis Spartæ catulos, &c.* Ovid. Met. III. 208. *Spartana gente Melampus. vs. 219. prævalidusque Lacon. vs. 223. Et patre Dictæo, sed matre Laconide nati.* Horat. Epod. VI. *Qualis aut Molossus, aut fulvus Lacon Amica vis pastoribus.* qui, cum generosorum canum indicem tradit, primo loco ponit Laconicos. ἀλωπεκίδας appellavit eos Pollux v. 5. De ratione nominis disputat erudite Vlit. ad Grat. cyneg. 209. 210. 211. qui canes Spartanos ita laudat vs. 211. *Ad vestrum non vile genus, non patria vulgo Sparta suos, &c.* Ad hæc verba operæ pretium legere laudatum Vlit. p. 175. *Emmeness.*

346 *Patriis acer Romanus in armis*] Generaliter sibi concessis: ac si diceret Martiis. Servius.

347 *Injusto sub fasce*] Sub magno onere. ut, *Ego hoc te fasce levabo.* Magnum autem onus dicit propter arma, alimenta, vestitum. Idem.

Injusto sub fasce] Ponderoso nimis, et propter onus vix ferendo, duro, difficili. *Noster Ecl. III. 33. injusta noverca.* Cicero in Orat. c. 10. *injusti oneris impositi tua culpa.* Sic Justinus XI. 1. *injusta servitute oppressi.* cui opponitur *justa* apud Ter. And. I. 1. 9. quæ moderata, in qua nihil iniqui jubetur. Aliud *justa servitus* Institut. I. 5. quæ revera servitus est, non opinione, aut

errore. quid *justus dolor* Æn. viii. 506. De exercendis militibus bajulando itinere faciendo, &c. ubi etiam Virgilii hic locus citatur, Veget. i. 19. Cic. Tusc. quæst. ii. 16. Horat. Epod. ix. *fert vallum et arma miles*. Quatuoronarum genera recenset Lips. v. 11. de mil. Rom. *Cibum, utensilia, vallum, arma*. Quod caput si perlegeris, portantem sua onera videbis depictum militem, et vere dictum a Marone concedes: *injusto sub fusce gemit*. Sic Quintilian. xi. 3. *fascēs* nominat sarcinas, quas ferebant milites, qui tempore Marii, *muli Mariani* inde dicti, ut est in proverbio. *Emmeness*.

Cum] In Romano codice *quom* hoc loco scriptum est, prout moris fuit apud veteres. Sed enim Victorinus in Orthographiæ præceptis ita monet: *Cum* autem si fuerit adverbium temporis, per *q* et *u*, sive unum, sive duo scribatis: ut *quum* primum, et *quum* facerem. *Pierius*.

348 *Ante expectatum*] Dicto citius, antequam ejus expectetur adventus. Et est una pars orationis: hoc est, adverbium. *Servius*.

Ante expectatum] Id est, ante expectationem, et prius quam expectaretur, et ante quam putetur venire potuisse. *Philarg*.

Ante expectatum] Ἀπροσδοκῆτως, ἀνωῖστος, ἀνωῖσσι. *Germanus*.

Et hosti Ante expectatum positus stat in agmine castris] Vegetius primo de re militari, ubi de pondere agit, cui se Miles debeat assuefacere, locum hunc Virgilianum citans, *et hostem ante expectatum* legit: utrumque Accusativo casu: ut sit *ante expectatum hostem*. Hujusmodique lectionem, et in veteri codice apud Janum Parrhasium, et in Vaticana Bibliotheca, eo exemplari, quem Francisci Petrarchæ fuisse ajunt. Quantum vero ad scribendi rationem pertinet, *expectatum* absque *s* littera ante *p* posita Vulgata fere omnia habent exemplaria.

Sed enim in Romano codice *expectatum* legitur *s* adversata: et ita scribendum monet Terentius Scaurus, ne per detractionem peccetur, si *s* littera summoveatur, quum adjecta præpositione, ait ille, Salvum esse initium dictionis, quæ subsequitur, debeat. Ait vero Velius Longus, quosdam differentiam posuisse, ut quando *Expecto*, opperior significat, per *x* et *p* absque *s* scribatur: quando vero a *Specto Spectas* est, servet *s*. Sed neque Veterum monumenta, neque totius pene antiquitatis codices huic se regulæ submisere. Sed in utroque significato passim per *x* et *s*, *Exspecto* scriptum invenies. Sane Arusianus Messus locum hunc ita interpretatur, ut ante *Exspectatum*, antequam *Exspectatus* exponat. Ibi pro *stat in agmine* scriptum est, *stat in ordine*. In quo admirabiliorem Romani militis virtutem intuemur; nam cum agmen incondita sæpe sit multitudo, etiam temere contracta, *Ordo* nunquam est sine Duce, Imperatore, Præfecto, Tribunove. Quare videtur hic Virgilius summam disciplinæ militaris observantiam in Romanis admirari: cum dicit eos hosti obviam factos, prius quam illum aspiciant, expeditissimo opere simul, et vallum fixisse, neque solum arma corripuisse; sed veluti si nihil aliud negotii intercurrisset, in ordine jam consistere: paratum non tam ad vallum defendendum, sed etiam ad ipsam hostium aciem invadendam. Sed quamvis ita legatur apud Arusianum, bona tamen veterum codicum pars, *agmine* legit: idque magis eruditorum auribus satisfacere videtur. *Pierius*.

Stat] Obstat. nam Aphæresis est. *Servius*.

Hosti] *Hosti stat*, figurate, pro contra hostem stat. *Philarg*.

349 *At non, qua Scythiæ gentes*] Subaudi, talis est pastio. *Servius*.

Scythiæ gentes] Quæ gentes *Scythæ*

rum nomine hodie, atque olim venerint, docent Willichius, et Plin. iv. 12. Taubmann.

Mæotique] Mæotis palus est Scythiæ, frigore congelascens. *Servius*.

Mæotique unda] In Romano, in Mediceo, et aliis plerisque codicibus antiquis, *Meotique* legi non *Mæotia*. Sed enim Stephano λέγεται τὸ κτητικὸν μαιωτικός. μαιῶται populi. μαιῶtis palus. In Longobardico, *Meotica*: sed absque diphthongo, quam sæpe negligit. *Pierius*.

Mæotique unda] Gifan. c. vett. II. *Mæotique*. Mæotis palus est Scythiæ Europam ad Septentrionem terminans. Plin. vi. 6. Ovid. Trist. iii. 12. Longior antiquis visa Mæotis hiems. Taubmann.

350 *Hister*] Fluvius Scythiæ, qui et Danubius nominatur. *Servius*.

Hister] Dictum Danubium etiam appellari supra G. ii. 497. unde Ovid. Epist. i. 8. ripæ vicina binominis Histri. Emmeness.

351 *Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem*] Qua Rhodope, mons Thraciæ, protentus in orientalem plagam, Gammaides in septentrionalem reflectitur. Nam ideo ait, *Redit sub axem*. Nam axis est septentrio: qui Græce ἀμαξα nominatur. *Servius*.

Redit] Nam addita præpositione, ut solet, proit, redit, quod ibi flectatur in sinum, et quasi redire videatur. Hinc annotandum vetuste axem pro septentrione positum. *Philarg.*

Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem] Radit quidem in plerisque codicibus etiam diligenter impressis legeris. In antiquissimo tamen codice, *quaque redit* legitur; atque etiam in Mediceo, et id *Servius* agnoscit: ratione etiam adjecta, quod is mons protentus in Orientalem plagam in Septentrionalem mox reflectatur. *Pierius*.

Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem] Quis hic flexus, quo

Rhodope redit, et porrigitur sub axem Septentrionalem? Nulla hic lux Interpretum. Sane mons iste eo est situ, ut veluti avulsus ab Hæmo videatur, redeatque sub Septentrionem, quod Ovid. in Epistol. ita videtur explicuisse: *Qua patet umbrosum Rhodope glacialis ad Hæmum*. Patet (inquam) ea parte, qua avulsus ab Hæmo. Idem Met. vi. rem anguli nomine explicat: *Threiciam Rhodopen habet angulus unus et Hæmum*: itaque possumus existimare eundem esse montem, tantum diversa nomina ex aliis, atque aliis gentibus. Quod in Caucasio, et aliis sæpe contingit. Qui viderit descriptiones non vulgares, sed doctas aperte ex situ tam Hæmi, quam Rhodopes, colliget, quæ ista reditio, et flexus in Septentrionem. Itaque res ista oculorum potius, quam calami est. *Cerda*.

352 *Neque ullæ, &c.*] Sequentes versus ab hoc loco sibi imitandos Oppian. accepit lib. i. Hal. Partem illam de nullis herbis, nullis frondibus, nitide æmulatur Horat. od. i. 22. *Pone me pigris ubi nulla campis Arbor æstiva recreatur aura, Quod latus mundi nebula, malusque Juppiter urget*. Idem.

Neque ullæ, &c.] Pro eo Ovid. trist. iii. 10. *Adspicere est nudos sine fronde, sine arbore campos*. Emmen.

354 *Informis*] Nivis superfusione, carens varietate formarum, nullisque agnoscenda limitibus. *Servius*.

Informis] Ἀμορφος: carens varietate formarum, ob infusas nives. Horat. *Informes hiemes* dixit. Taub.

355 *Septemque adsurgit in ulnas*] Crescit in septem ulnas. Ulna autem, ut diximus, secundum alios, utriusque manus extensio est: secundum alios, cubitus: quod magis verum est, quia Græce ὠλένη dicitur cubitus: unde est λευκώλενος ἦρη. *Servius*.

Septem] Præterquam quæ ex Olao magno narrat Cerda p. 411. idem sibi sternendam fuisse viam securibus per nives, asserit i. 8. Ovid. trist. iii. 10.

*Nix jacet et jactam nec Sol pluviæ re-
solvunt, Indurat Boreas perpetuamque
facit. Ergo, ubi delieuit nondum prior
altera venit, Et solet in multis bina ja-
cere locis.* Mela II. 1. *proxima cadentes
nives adeo invia efficiunt, ut ultra ne ni-
sum (l. risum) quidem incendium ad-
mittant.* Emmen.

356 *Semper hiems*] Negari nequit,
quin ista hyperbolice dicantur. Non
enim toto anno, et semper hiemes
istæ ultra modum in Scythia. Sane
Pompon. Mela II. 1. de anne Scythiæ
Borysthene et qua abluit Scythiam,
ait: *alit latissima pabula*; quod non
fieret, si semper omnia immuni gelu
premerentur. Et de parte Scythiæ
Strab. I. VII. *εὐγαῖός ἐστι πᾶσα, σίτω δὲ
καὶ σφόδρα εὐτυχής.* Videndus etiam
Ovid. Trist. III. 12. Cerdæ.

357 *Pallentis haud unquam*] Nun-
quam nubes dissolvit. Nam pallen-
tes umbræ sunt, non ex nocte, sed ex
nubibus factæ. Servius.

359 *Rubro æquore*] Quia Sol sub oc-
casum rubens apparet. Alii *πρόσνευ-
σιν* Solis ad mare *Erythræum* respec-
tum putant: sed perperam. Falso
enim mare illud *rubrum* existimatum
est, quia Græcis *Erythræum* dicere-
tur: sed potius nomen invenit ab
Erythra rege in istis locis nobili. Vide
Strab. I. XVI. et Curtium I. VIII.
Taubmann.

Lavit] Observavit Lambinus ad
Horat. Od. II. 3. Poëtam semper usum
hoc verbo in inflexione tertia. Nota-
tum idem hoc libr. vs. 221. multa ex-
empla congressit Non. Marc. c. 10.
Emmeness.

360 *Concrescunt subitæ currenti in
flumine crustæ*] Aquæ congelascunt
fluentes. Notandum sane, quia cum
hæc crusta dicimus scæminino genere,
lapidis, aut ligni, aut gelu partem
significamus. Cum vero *crustum* dici-
mus, edulium aliquod significamus,
partem panis vel placentæ. Ipse in
septimo Æn. *Orbem fatalis crusti.* Ho-
rati, *Dant crustula blandi Doctores.*

Juvenalis, *Nos colaphum incutimus lam-
benti crustula servo.* Servius.

Crustæ] Lucret. *mollisque luti con-
crescere crustas.* Taubmann.

361 *Tergo*] De aquis hoc dici Non.
Marcell. docet c. 15. sic *dorsum im-
mane mari, Noster Æn. I. 114. quo
loco consule Servium.* Emmeness.

Ferratos orbis] Lucr. I. VI. *ubi cur-
rus fortis equum vis Ferratos utrinque
rotarum succutit orbis.* Taubmann.

362 *Puppibus illa prius*] Plin. in
Paneg. *Danubius ripas gelu jungit, du-
ratusque glacie ingentia tergo bella trans-
portat.* Et Claud. II. in Ruff. alii per
terga ferocis *Danubii solidata ruunt, ex-
pertaque remos Frangunt stagna rotis.*
Ovid. Trist. III. 10. *Quaque rates
ierant, pedibus nunc itur: et undas Fri-
gore concretas ungula pulsat equi:* Per-
que novos pontes subter labentibus undis,
*Ducunt Sarmatici barbara plaustra
boves.* Et Eleg. 12. per Istrum *Stri-
dula Sauromates plaustra bubulcus
agit.* Et de Ponto I. 3. *ubi frigore
constitit Ister Dura meant celeri terga
per annis equo.* Eadem ferme de Pont.
IV. 10. Hanc gelu immanitatem ex-
pressit Seneca in Her. Fur. admo-
dum vivide: *Calcavitque freti terga
rigentia, Et mutis tacitum littoribus
mare. Illic dura carent æquora fluctibus,
Et qua plena rates carbasæ tenderant,
Intonsis teritur semita Sarmatis. Stat
Pontus vicibus mobilis annuis, Navem
nunc facilis, nunc equitem pati.* Et in
Agamem. *maria pigro fixa languore.*
Cerdæ.

Hospitalis plaustris] Facilis. Unde et
hospitalis homo dicitur, hōspiti apte
serviens. Servius.

363 *Æraque dissiliunt vulgo*] Passim
crepant. nam tam nimio frigore, quam
calore æra rumpuntur. Persius, *Fin-
dit infantes statuas.* Idem.

Æraque dissiliunt] Ad hanc rem per-
tinet narratio Strabonis lib. II. ex
Eratosthene, ubi adducit epigramma
positum in templo Æsculapii, *ἐπὶ τῇ
βαχισθεισῇ χαλκῇ ὕδρεϊ διὰ τὸν πάγον: de*

hydria ærea per glaciem discissa. Et in ipso epigrammate dicitur positam ibi hydriam in ἐπίδειγμα χειμῶνος μεγάλου: argumentum magni frigoris. Æri affinia sunt saxa, at de his Virg. Ge. iv. Et cum tristis hiems etiam nunc frigore saxa Rumperet. Cerda.

Vestesque rigescunt] Durantur, ut frangi potius, quam scindi posse videantur. *Servius.*

364 Cæduntque securibus humida vina] Etiam vinum naturaliter calidum illic gelatur. Intelligimus autem peregrinum: nam illic non nascitur, sicut paulo post ipse docet, dicens; *Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.* Sane volunt physici, vinum non gelari: unde hoc loco aut Hyperbole est: aut quia dixit *Humida*, aquæ mista intelligamus: ita enim gelari dicuntur. *Idem.*

Humida vina] Sæpe dictum, in antiquis codicibus, non adspirari huic vocabulo *umida*, contra omnium Grammaticorum præcepta. Quod vero *Servius* hic *Humida* propter immixtam aquam dictum putat, quæ in caussa sit, ut gelascent vina: *Quintilianus* vult hoc loco *Humida Vina* additum esse otiosum Epitheton, sicut *dentibus albis.* *Pierius.*

Cæduntque securibus humida vina] Quibus aliquid aquæ admixtum est, ea vina, aqua quippe diluta, concresecunt, teste *Aristot.* *Meteor. iv. 7. et 9.* Memorabile exemplum apud *Phil. Cominæum* in fine l. III. in Francomontanis: *tantum erat frigus, ut vinum gelu adstrictum in ipsis vasis, ut securi fractum militibus distribueretur.* Hoc jam sua memoria factum adstipulatur *Naso trist. III. 10. Udaque consistunt formam servantia testæ Vina, nec hausta meri, sed data frustra bibunt.* *Idem de Pont. iv. 7. Ipse vides rigido stantia vina gelu.* *Emmeness.*

365 Totæ solidam in glaciem vertere lacunæ] Fossæ ad siccandos agros paratæ, cum alibi tantum incrustentur, illic usque ad imum congelantur. *Serv.*

Solidam in glaciem] In Romano codice legitur, et totæ in solidam. Sed *solidam in glaciem* omnino venustius est. *Pierius.*

366 Stiriaque impexis] *Stiria*, id est, gutta: inde fit diminutivum, ut dicamus *stilla.* Inde est *distillat*, et *stillicidium.* Sensus autem duplex est. Nam aut hoc dicit, de impexis barbis pecudum pendens gutta duratur. Aut certe de tectis et arboribus gutta horrida induruit in modum barbarum. *Servius.*

Stiriaque] *Stillicidium* congelatum, *Stiriam* dicit. *Philarg.*

Impexis barbis] De negligentia rusticorum circa barbam, quam plerique omnes ἀκτένιστον habent, nihil est quod dicatur. Græci γένειον δασὺν, λάσιον. *Ovid. El. III. 10. Sæpe sonant moti, glacie pendente, capilli, Et nitet inducto candida barba gelu.* *Emmen.*

367 Interea] Comparat hæc *Scaliger Poët. v. 9. cum Oppianicis in 1. Piscationum. Taubmann.*

Non secius] Non segnius quam inchoaverat. *Servius.*

Ære] *Toto ære*, id est, a terris ad cælum. *Philarg.*

Ninguit] In quibusdam *ningit.* In antiquioribus omnibus, *ninguit.* Unde *ninguidus* *Lucretio*, et aliis veteribus, *Capro* reclamante. *Pierius.*

Ninguit] *Gifan.* agnoscit ex lib. veteri *ninguit*; nam olim *nix, ninguis.* Inde *Apul. Hemag. 1. Aspera hiems erat, omnia ningue caneant.* Ante *Gifanium* idem sensit *Priscianus.* Dissidet *Turn.* qui *ningit* agnoscit *xvi. 6. Cerda.*

368 Pruinis] Abusive nivibus. nam pruina est matutini temporis frigus. *Servius.*

369 Conferto agmine cervi] *Coniuncto.* Cervi enim congregatione gratulantur. *Idem.*

Conferto agmine] In Romano codice, *confecto* legitur, in Mediceo et aliis omnibus antiquioribus *conferto.* ut sæpe legere est apud *Historicos, con-*

fertum agmen, confertissimos hostes, et confertum opus, quod ita densum est, ut conjunctum videatur. Pierius.

370 *Mole nova*] Nivium magnitudine. *Servius.*

371 *Cassibus*] Id est, retibus. Hinc est quod et *incassum* dicimus, id est, sine causa, quasi sine cassibus; sine quibus venatio est inanis. *Idem.*

372 *Pinnae*] In Romano *Pinnae*, more suo contra Capri sententiam, in aliis *pennae*. *Pierius.*

Formidine pinnae] Funiculis extensis, quos *Lineas* appellabant, intexebantur variarum avium *pinnae*, ad feras terrendas et coercendas, ut in retia agerentur. Id totum *Formido*, a re vocabatur, quia feris eam dabat. Gratius e cygni et vulturis plumis maxime format: et addit; *ab vulture dirus avaro Turbat odor silvas*. Qua causa a Lucano scriptum: *sic dum pavidos Formidine cervos Claudit, odorata metuentes aëra pinnae*. Ausonius: *cervos Circundas maculis, et multa indagine pinnae*. Quanquam et tingi hae *pinnae* sandice aut rubro solent. unde hic Virgil. *Puniceus eas vocat*. Seneca Tragicus: *Picta rubenti linea pinna, Vano claudat terrore feras*. Vide Lipsium ad illud Senecae Philos. de Ira II. 12. *maximos ferarum greges linea pinnis distincta contineat, &c.* item; *a feris rubens pinna metuitur*. item ad illud de Clem. I. 12. *Sic feras lineis et pinna clausas contineas, &c.* Vide et Not. Æn. XII. 751. *Taubmann.*

Formidine pinnae] Utar verbis Turneb. v. 5. *Formido in venatione lineam significat, vario plumarum nexu discolorem, qua terrentur apri, vulpes, lupi, ursi, sed potissimum cervi*. Pollux x. 34. *σπαρτίον* nominat. Sapius *formidinis*, sive lineae venatoriae, variis avium pennis confertae, meminit Oppian. Cynaget. I. 156. *σπαρτόδετον μῆρινθον*: I. IV. 387. *πουλύχροα δέλματα θηρῶν*. paulo post avium nomina addit, ex quarum pennis formido conficieba-

tur. Nec pœnitebit, si ad hunc locum doctissimi Rittershusii verba perlegeris, qui quicquid de formidine dici potest, conguessit diligenter. Idem Oppian. I. IV. Ἀλιευτ. μῆρινθα στέφαντες ἅπαν ὄρλον. ut hoc loco noster, sic et Æn. XII. 750. *Inclusum veluti si quando in flumine nactus Cervum, aut Puniceae septum formidine pinnae Venator, &c.* Cael. Rhodig. XVI. 11. Apulejus in Apolog. *non quod pinnarum formidines timerem*. ubi Colvius et Casaub. sua adjece- runt. Hinc captiosae quaestiones *formidines* appellantur, teste Gell. VIII. 9. *Emmeness.*

373 *Sed frustra*] In Romano codice, *Et frustra*. *Pierius.*

Montem] Molem nivis. *Taubmann.*

Trudentes pectore montem] Aliqua allusio ad versum Lucretii, loquentis de Sisyphe: *Hoc est adverso nixantem trudere monte Saxum*. Non sine horum gustu Ovid. Met. III. de serpente: *Fertur, et obstantes perturbat pectore silvas*. *Cerda.*

374 *Comminus obtruncant ferro*] Haec venatio cervorum inter nives non ab- ludit ab ea, quam Strabo scribit I. VII. loquens de iisdem Scythiis, et Sarmatis, θῆραι δ' εἰσὶν ἐν μὲν τοῖς ἔλεσιν ἐλά- φων, καὶ σνάγρων: *venationes illis sunt cervorum quidem atque aprorum intra paludes*. Imo credibile est, Virgilium allusisse ad ipsissimam venationem, ut sententia sit, cervos contineri intra loca paludinea gelu vallata, et astricta frigore. Nam paludes apud Scythas non nisi gelatae. *Idem.*

Graviterque rudentes] Ru enim more suo corripuit. ut in septimo Æn. *Et sera sub nocte rudentum*. Persius pro- ducit, *Findor ut Arcadiae pecuaria ru- dere dicas*. *Servius.*

Graviterque rudentes] Rudere etiam leonibus Æn. VII. tribuit: *Vincla re- cusantum, et sera sub nocte rudentum*. Sunt qui ducti hujus loci argumento tempus admissurae cervorum a Gallis Rud dictum putant. *Germanus.*

Rudentes] Rudere hic cervis tribuit:

Æn. VII. leonibus. *Æn.* VIII. homini Caco. Persius asinis. Taubmann.

375 *Lati clamore rep.*] De apparatu, plausu, et clamore Venatorum in præda insigniore, ut regem Cappadocum captum credas, vide J. Saresbriens. Policraticum I. 4. *Idem.*

376 *Ipsi in defossis specubus, &c.*] Torrentio teste *defodere scrobem, terram, &c.* idem quod *fodere*. Horat. Sat. I. 41. *furtim defossa timidum deponere e terra.* aliud est *defodere aurum*, quod Justin. XVIII. 4. *aurum terræ credere* vocat. Hoc de *Τρωγλοδύταις* sive subterraneis domiciliis gaudentibus Arist. VIII. 12. inde *Τρωγλοδότης* cavernis delector. Huc facit Melæ locus II. 1. *Atque ob sæva hiemis admodum assiduæ, demersis in humum sedibus, specus, aut suffossa habitant.* Emmeness.

Specubus] Artis fuerat *specibus* dicere: quia quarta declinatio in dativo et ablativo pluralibus, *u* in *i* vertit: et ita facit dativum pluralem, ut ab hoc *fluctu*, his *fluctibus*. sed quia pinguius sonat et melius, *specubus* dicimus. unum tamen nomen est, quod aliter non dicimus, ut *tribubus*: nam *tribubus* nemo dicit. *Servius.*

377 *Otia agunt*] A Græcis, qui *σχολήν ποιεῖν*. Usurpat Plato in Theage per initia, *ἐμοῦ ἕνεκα ποιῆσαι σχολήν*: *mei gratia otium agas*. Et in Timæo extulit per *ἡσυχίαν ἄγειν*. Ut et Herodotus I. 1. Demosthenes, et Dion Chrysost. *σχολήν ἄγειν*. Prior in Chersoneso, posterior Orat. XL. Demosthenes quoque Orat. IV. in Philipp. hoc flexu extulit, *ἐν ἡσυχίᾳ διαγίνειν*. Virgil. ipse: *agitat dies festos*. Virgilianam phrasin bis arripuit Ovidius, bis Claudianus. Prior Fast. II. et IV. Posterior Raptus II. et in prologo ejusdem libri alii item. *Cerda.*

Secura sub alta Otia agunt terra] Sic Naso Fast. I. 67. *Dexter ades ducibus, quorum secura labore Otia terra ferax, otia pontus agit.* Vide ad hunc locum Nobiliss. Heins. *Emmeness.*

Congestaque robora, totasque Advolvere focus ulmos] *Totas* absque particula copulativa in multis veteribus codicibus legitur. Sed in Romano, in Mediceo, et in Longobardico, *totasque* legitur: quæ lectio et eruditior est, et elegantior. Item in antiquissimo, *advolvere* per *t*, loco *d*: ut pleraque alia quæ ultro præterimus. *Pierius.*

Totasque Advolvere focus ulmos] Observari pondus vult Turneb. XIII. 21. et magnitudinem ingentium arborum. Non male tamen de luculentiore igni struendo dixeris, ut, ubi largius se invitant, adversus vim frigoris muniti sint. *Emmeness.*

379 *Hic noctem ludo ducunt*] Quasi perpetuitatem noctis, sub terris locati, ludo concelebrant. *Servius.*

Hic noctem ludo ducunt] Non dicunt, ut nonnulli, *ducere ætatem* Horat. Epist. II. 2. 202. sic *noctem ducere jucundis sermonibus* Plin. in Epist. *noctem querelis ducere* Senec. in Hipp. Noster *Æn.* II. 241. *Me si cæcicolæ voluissent ducere vitam.* eandem locutionem apud Claudian. in Epith. Pallad. reperias, *Et vibrare faces, et noctem ducere ludo*. Stat. Thebaid. II. *Insomnem ludo certatim ducere noctem.* *Emmen.*

380 *Fermento atque acidis imitantur ritea sorbis*] Potionis genus est, quod *cervisia* nuncupatur. et consequens est, ut vinum, per naturam calidum, in provincia frigida non possit creari. *Servius.*

Fermento atque acidis] Innuit *cervisiam*, quod genus potionis confectum ex hordeaceis, ex frumentaceis, ex pomis arborum: ex aliis silvestribus in usu est Septemtrionalibus, ut satis liquet ex Tacito de moribus Germ. *Potui est humor ex hordeo, aut frumento, in quondam similitudinem vini corruptus.* Neque vero solum Septemtrionalibus, sed alijs etiam. Nam Plinius XIV. 22. *Est et Occidentis populis sua ebrietas fruge madida.* Et infra, *Ægyptus quoque e fruge sibi potus similes excogitavit.* Inter cer-

visiæ genera Zythum celebrant Aristot. et Diodorus: ille in lib. de Temulentia, hic v. 9. loquens de Gallia: *Tanta est aëris frigiditas, ut neque vinum ea regio, neque oleum producat. Quare coacti homines potum sibi ex hordeo comparant, quem appellant Zythum.* Lege Junium II. 12. Alexand. Neapolit. III. 11. Attingit Vates convivia Septemtrionalium, et aliquid videtur innuere de illorum ebrietate. Ad hanc rem firmandam non opus Scriptore aliquo, cum adeo noti mores harum gentium. Uni Scythiæ dederunt ad signandam ebrietatem verba σκυθίσαι, et ἐπισκυθῆναι. Lege Herodotum I. VI. *Cerda.*

Acidus sorbis] Acidia sunt, quæ Græci τὸ οἰνώδες ἔχειν dicunt, vel δέξιεν τὴν γένοιον. quo sensu acidæ aquæ, ac fontes a Latinis nominantur. Vide Casaub. ad illud Sueton. August. c. 77. *aut recens acidumque pomum succi vinosioris.* Taubmann.

Pocula vitea] Id est, vina. *Idem.*

Sorbis] Pomis silvestribus. De quibus Plin. xv. 21. et Theophr. III. 20. *Idem.*

381 *Septem subjecta trioni*] Tmesis, pro septentrioni. *Servius.*

Trioni] Id est, septentrioni subjecta et Hyperboreo, propterea quia regio, quæ septentrioni subjacet, Hyperborea vocatur, ab eo quod flatus Boreæ excedat. *Philarg.*

Septem subjecta trioni] Tmesis ista in Virgilio, et aliis obvia. Insignis profecto est illa Pacuvii in Chryse: *arte res hac cimus, pro arte hac rescimus.* Citat Nonius. vox *Septentrio*, aut *Septentriones*, composita est a *septem* et *terionibus*, et per syncopen *trionibus*. Sunt teriones, boves aratores, ita dicti, a terenda terra. Est vero plaustrum Septentrionale compositum ex septem stellis, ex quibus quasi septem boves figurantur. Ista Varro apud Agel. II. 21. qui ex eodem Varrone aliam hujus vocis profert, et præfert originem. Stellæ istæ

septem ita sunt sitæ, ut ternæ stellæ proximæ, quæque inter sese faciant trigona, id est, figuras triquetras. Inde a ternario dicti triones, non ab aratione. Ista etiamsi vulgo nota, hic omitti non debuerunt. Tu si placeat, lege Varronem ipsum ling. Lat. I. VI. ab eo loco, *Septem stellas Græci, &c.* *Cerda.*

382 *Gens effrena virum*] Sæva, rectorem recusans. *Servius.*

Gens effrena] Quæ sibi parendi legem dici non patiebatur, ut Justin. II. 3. libertatis amans; nam eodem teste, ipsi perpetuo ab alieno imperio aut intacti aut invicti manserunt. Curt. VII. 8. nec servire ulli potuerunt. *Emm.*

Rhipæo Euro] Scythico vento. *Rhipæi* autem montes Scythiæ, ut diximus, a perpetuo ventorum flatu nominati. Nam ῥιπή, Græce impetus et ὄρμη dicitur, ἀπὸ τοῦ ῥίπτειν. *Servius.*

Euro] *Euro* pro vento accipere debemus. *Philarg.*

Rhipæo tunditur euro] Non hic, quod dictum Georg. I. 240. de montibus *Rhipæis*, recalemus. *Eleganter tunditur.* Sic Horat. Epod. XVII. Non saxa nudis surdiora navitis *Neptunus alto tundit hibernus salo.* Noster *Æn.* v. 124. *Saxum, &c. quod tumidis submersum tunditur olim fluctibus.* Catull. Epigr. XI. *Littus Eoa tunditur unda.* Tibull. II. 4. *Stare vel insanis cautes obnoxia ventis Naufraga quam vasti tunderet unda maris.* Sed quid *Rhipæus curus*? vehementissimum significat flatum. Eodem modo Stat. Theb. I. 1. *Telorum aut grandinis instar Rhipææ, flexoque genu vacua ilia tunt.* *Emmeness.*

383 *Pecudum fulvis velatur corpora setis*] *Rhenonibus.* Nam ut Sallustius dicit in Historiis, *Vestes de pellibus Rhenones vocantur.* *Servius.*

Velatur] In Romano codice, *velatur* numero unitatis habetur: ut, cum eo quadret, quod superius est *tunditur.* In altero etiam pervetusto, *velatur* le-

gere erat: sed altera inde manu *n* superaddita. *Pierius*.

Et pecudum fulvis, &c.] Ad arcendum frigus, (utar verbis *Melæ* II. 1. *totum braccati corpus, et nisi, qua vident, etiam ora vestiti.*) Quod testatur *Ovid.* trist. III. 10. *Pellibus et sutis arcent male frigora braccis, Oraque de toto corpore sola patent.* *Emmen.*

384 *Si tibi lanitium curæ*] Et hæc lana dicimus, et hoc *lanicium*: sicut fuga et effugium. Quod autem dicit oves, lanæ caussa, non debere pinguescere, physicum est. Omne enim pingue animal caret pilis: quod hirsutum efficit macies. *Servius*.

Si tibi lanitium] De cura *Lanitii*, hoc est, tam lanæ quam lanati pecoris: id enim est *Lanitium*, auctore *Turnebo* xv. 21. *Arnobius*: *Lanitia curret vestra numerosis fætibus multiplicari.* *Plin.* VI. 17. *Seres lanitio silvarum nobiles.* De re ipsa vide *Colum.* VII. 3. *Taubmann.*

Si tibi lanitium curæ, primum aspera silva Lappæque tribulique absint] In Romano codice, *Lanitium* per *t*, *silva* per *i* latinum, et *triboli* per *o* in pene ultima. Neque præterierim illud, quod *Laberius Lanitia Lanitia* genere fæminino usus est, *Nihil refert molle, e Lanitia Attica, an pecore ex hircorum, vestiitum geras.* *Pierius*.

385 *Lappæque tribulique*] A quibus rebus lana decerpitur. *Servius*.

Fuge pabula læta] Quia læta pascua, solocem lanam faciant, hoc est, minutam, duram, atque hirsutam. *Philarg.*

Pabula læta] *Lucretii* modulo I. I. *Inde feræ pecudes persultant pabula læta.* Ab utroque *Manil.* I. III. *Tum volucrum pecudumque genus per pabula læta.* *Cerda.*

Fuge pabula læta] Ne oves pinguescant, et lana rarescat: hoc est, ne oves minæ fiant, aut apicæ, (*ἀπικοί*) ut *Varro* appellat, quæ ventre glabro sunt; aut, ut *Plaut.* *Trucul.* III. 1. *perperæ.* *Aristoteles κλέρας* vocat. *Taubmann.*

386 *Continuo*] Pro perpetuo: sem-

per hoc enim fieri debet. *Servius*.

Villis lege mollibus albos] Lana enim alba pretiosior est, quippe susceptura alium quemlibet colorem. Quod autem hic per transitum tangit, in aliis plenius legitur; maritum pecoris, et cornu, et ungulis, et palato album esse debere. Alioquin licet sit candidus lanis, constat ex eo pullos nigros creari. *Idem.*

Greges villis lege mollibus albos] Duplex nota, candor, et mollities lanarum. Prima vulgaris est. Omitto. De altera *Varr.* II. 2. *Ovem esse oportet corpore amplo, quæ lana multa sit, et molli.* Auctor *Geopon.* I. XVIII. *ἄριστοί εἰσι ποκάδες, αἱ ἔρια φύουσαι πολλὰ καὶ μαλακά:* optima sunt vellera, quæ densa et mollia. Et postea celebrat oves, quæ habeant κοιλίαν ὕλην δασεῖαν ἐρίων, πλήθει καὶ μαλακότητι: alvum totum lanis densam, et copiam, et mollicie. *Colum.* VII. 2. Duo genera sunt ovilli pecoris, molle et hirsutum. *Pallad.* VIII. 4. arietes candidissimi eligendi, et admittendi sunt mollibus lanis. Iterum, *Eligenda est (ovis) vasti corporis, et proluxi velleris: ac mollissimi, lanosi, et magni uteri.* *Arist.* inter ipsas oves discrimen constituit *Problem.* sect. 10. τὰ γὰρ νέα πρόβατα τῶν παλαιῶν μαλακώτερα ἔχει τὰ ἔρια: *Ovibus in juventute molliora sunt vellera, quam in senectute.* *Cerda.*

387 *Aries sit candidus ipse*] Bene addidit, *Ipse*, quasi qui aut dominus gregis est; aut qui antea pro damno capitali dari consueverat. Nam apud majores, homicidii pœna, noxius arietis damno luebat: quod in *Regum* legibus legitur. *Servius*.

Aries ipse] Bene addit, *Ipse*: quasi dominus gregis, ut *Serv.* annotat. Nam *Ipse*, ut apud *Gr.* αὐτός, et ἐκεῖνος, dominum significant, et quasi nominum priorum loco sunt: ut e *Casaubono* notavimus ad *Plaut.* *Cas.* IV. 2. *Taubmann.*

388 *Nigra subest, &c.*] Doctissimo hoc *Virgilius*, nihil enim celebratius *Scriptoribus Rusticis.* *Arist. Hist.*

Anim. VI. 19. λευκά δὲ τὰ ἔκγονα, καὶ μέλαινα, ἔαν ὑπὸ τῇ τοῦ κρινοῦ γλώττῃ λευκαὶ φλέβες ᾧσιν ἢ μέλαιναί· λευκά μὲν, ἔαν λευκαί, μέλαινα δὲ, ἔαν μέλαιναί. Quin addit, varias quoque oves fore, si color linguae varius: et fulvas, si fulvus. Varro loquens de arietibus: *Animadvertendum quoque lingua, ne nigra, aut varia sit, quod fere, qui ea habent, nigros aut varios procreant agnos.* Colum. VII. 3. *Itaque non solum ea ratio est probandi arietis, si vellere candido vestitur, sed etiamsi palatum, atque lingua concolor lanæ est. Nam cum hæ corporis partes nigræ, aut maculosæ sunt; pulla vel etiam varia nascitur proles.* Palladius quoque ait, considerandam linguam in arietibus, quæ si maculis fuscabitur, varietatem reddit in sobole. Isti omnes cum Virgilio: dissidet Auctor Geopon. qui hanc notam constituit in ipsis ovibus, non in arietibus; nam loquens περὶ προβάτου ἐγκύου, de ove prægnante, ait, aperiendum illi os, et ad nigram linguam nigrum partum secuturum, ad variam varium. Plin. VIII. 47. 8. utrique dat, mari, et fœminæ, sed mari inprimis, nam ait: *In eo genere arietum maxime spectantur ora, quia cujus coloris sub lingua habuere renas, ejus et lanitium est in fetu.* Cerda.

Udo palato] Semper humido. Alibi, *Et udx vocis iter.* Servius.

389 *Rejice*] *Reji*: aut quasi monosyllabum produxit licenter: aut ut supra diximus, quia cum faciat *rejeci*, *I*, pro duplici habetur, et *Reji* efficit longam. Ideo et in aliis modis præsumit sibi productionem. *Idem.*

Rejice] Signatissima vox, nam oves, quæ non probantur, dicuntur Scrip-
tibus Rusticis *rejicula*. Varro usus est simili verbo, ait enim II. 2. considerandum de ove, *ventrem ut habeat pilosum, itaque quæ id non haberent, majores nostri apicis appellabant, ac rejiciebant.* Ergo ferenda, imo amplectenda lectio vetus ejusdem Varr. c. I. scribentis: *Præterea scire oportet in grege, quot fœminas habent, quæ parere*

possunt, quot arietes, quot utriusque generis soboles, quot rejicula sunt alienandæ. Scaliger in Notis ad Varron. mutaverat, quod pullæ sint alienandæ. Cerda.

Pullis] Nigris. Servius.

Pullis] Unde *pullatus* pro *atratus*. Juvenal. III. 213. *pullati proceres.* Suet. August. c. 40. *pullatorum turba.* Emmeness.

390 *Nascentum*] Nam paternæ notæ plerumque natis inhaerent, ait Colum. Taubmann.

391 *Munere sic niveo lanæ*] Mutat fabulam. Nam non Pan, sed Endymion amasse dicitur Lunam: qui spre-
tus pavit pecora candidissima, et sic eam in suos illexit amplexus: cujus rei mystici volunt quandam secretam esse rationem. Servius.

Munere sic, &c.] Cum Pan coire cum Luna cuperet, et illa præmium peteret, jussit Pan e grege quod vellet eligere. Luna album arietem cepit, et delusa fuit: quia ignorabat alia signa. habebat enim ille aries linguam subnigram, qui maculavit postea totum gregem. Servius aliter. Vide et Apollon. I. IV. et Macrob. I. V. c. ult. Taubmann.

Si credere dignum est] Tantum de luna sacrilegium. Servius.

392 *Fefellit*] Cepit et fefellit. et bene, *si credere dignum est*, quia dicturus erat impia in Deam. Fabula sic est: Pan cum Lunæ amore flagraret, ut illi formosus videretur, niveis velleribus se circumdedit, atque ita eam ad rem veneream illexit. Hujus opinionis auctor est Nicander. nec poterat esse nisi Græcus. Philarg.

394 *At cui lactis amor*] Alia porro est ratio pascendarum oviumque caprarumque, e quibus lactis aut casei copiam habere volumus. Has enim pinguiori cibo alimus, et cythisos, lotosque præbemus, et herbas, sale conditas, præsepibus imponimus. Pontanus.

Cytisum] Arbor a Cytiso insula, ubi multa nascitur, dicta. Philarg.

Cytisum] Plin. XIII. 24. *Non ex alio pabulo lactis major copia, aut melior, quam cytiso.* V. N. Ge. II. 431. Taubmann.

Lotosque] *Lotos* arbor pyro similis, utraque pecori bona. Philarg.

Lotosque] De triplici *loti* arbore, itemque herba dulcissima, videatur Plin. XIII. 17. et XXIV. 2. item Theophrast. III. 12. Taubmann.

395 *Ipsē*] In Romano et in Mediceo codice, *ille manu salsasque ferat*, scilicet cui lactis amor, quamvis *ipse* majoris esse ponderis, diligentiorisque curæ videatur. Pierius.

Salsasque ferat præsep.] Sic Græci παραβάλλειν τροφήν τοῖς θρέμμασι, et καμήλω Athen. Item Hom. II. Ω. ἥσι κυσὶν μελεῖσθι ταμῶν προὔθηκεν Ἀχιλλεύς. Vide Plutarch. in cansis Physicis, διατρί παραβάλλουσιν τοῖς θρέμμασι ἄλλας οἱ νομεῖς. Germanus.

396 *Amant fluvios*] Ut plurimum potantes, reddant multum lactis: et ipsum lac non sit fatnum, sed habeat salis occultum saporem. Taubmann.

397 *Salis occultum saporem*] Putat Pimpontius hac circumscriptione *salivam* exprimi, quæ vel a *sale*, vel *saliendo*, pro gustus sensu et genio quodam sæpe usurpatur. Plin. XXIII. 1. *Sua cuique vino saliva innocentissima*, &c. Seneca ep. 79. *Salivam movere*, id est, gustum facere. ita apud Colum. *Salivatum* est, quicquid ἀναστομοῖ, hoc est, quicquid gustum reficit, ut exponit Scalig. in Catalectis. Vide et Casaub. ad illud Persii Sat. VI. *turdorum esse salivam.* Idem.

398 *Excretos*] Validiores. Serv.

Excretos] Id est, separatos, aut qui excreverint, id est, valde creverint. Philarg.

399 *Prima ora*] Primam rictus partem *camo* vel *fiscella capistrant*, (ut Plin. loquitur) ne lac exsugant. Taubmann.

Ferratis capistris] Id est, duris. Servius.

Ferratis capistris] Hæc opponuntur

mollibus capistris. De quibus supra vs. 188. Scefferus I. 13. *ferrata* peculiaris esse, docet, hædis ablactandis facta, quæ ferro fuerunt confixa. hos ferreos aculeos metuunt usque adeo capræ, ut repellant hædos a lacte propter stimulos, quos illi circa nares habent. Emmeness.

400 *Quod surgente die*] Varr. Rust. II. 11. *Mulgent vere ad caseum faciendum mane*, &c. cui præcepto omnino hic institit Virg. Cerda.

401 *Nocte premunt*] Cogunt in caseos. Servius.

402 *Calathis*] Vasis æreis: in quibus lac, vel recens caseus in urbe distrahitur. Idem.

Calathis] Hoc genus canistri destinatum ad omnes res rusticas, quod alibi firmo, et in primis ad lactarias Calpur. et Nemes. uterque Ecl. II. prior: *Sume tamen calathos nutanti lacte coactos.* Poster. *Perfeci calathos cogendi lactis in usus.* Ad rem est definitio ista Græcorum de calatho, ἀγγεῖον ἐν ᾧ ὁ τυρὸς ἐμπήγνυται: *vas in quo caseus premitur.* Cerda.

Sub lucem exportans calathis] Enalage numerorum hunc locum corrumpit: sed una litterula mutata, germanam Virgillii lectionem effeceris, (ut pro *exportant*, lege *exportans*) tollas etiam parenthesis, quæ necessaria non est: *Sub lucem exportans calathis adit oppida pastor.* in Catull. Scaliger.

403 *Aut parco sale*] Aut modico sale: aut re vera *parco*, id est, servatore: quia omne, in quod mittitur, servat. Nam et homo frugi, *parcus* vocatur. Aut certe *parco*, dixit pro *parce*, ut sit nomen pro adverbio. Servius.

Aut parco sale contingunt] A tingo, vel tinguo, ut Lucret. I. 1. *Carmina musæo contingens cuncta lepore:* et idem eod. *prius oras pocula circum Contingunt mellis dulci flavoque liquore.* Veteres etiam *tangere* pro *tingere* dicebant: ut et Propert. Seu voluit *tangi* *parca* luccerna micro. Hom. πάσσε

ἀλδς, et προσπάσσειν ἀλῶν. et Græci ἀλιπάστου βοτάνας. *Germanus.*

Parco sale contingunt] Modico sale adspargunt. *Tangere* autem pro *tingere*, imbuiere, linere, et aspergere etiam dixisse, *Turneb.* annotat, xv. 17. Alii *contingere* hic a *tingo* vel *tinguo* formant. *Taubmann.*

Hiemique reponunt] De servando caseo *Colum.* xii. 13. *Cerda.*

404 *Nec tibi cura canum fuerit]* *Lip-*tototes, pro magna tibi cura sit canum. *Servius.*

Nec t. c. canum] De usu *canum*, quorum hic triplex species; *villatica*, *pecuaria*, et *venatica*, *Varro* ii. 9. et *Col.* vii. 12. *Plin.* viii. 40. *Taubmann.*

Postrema] *Vilis.* *Servius.*

Postrema] Contrarium est *cura prima*. Quemadmodum *postremus* pro *vilis*, sic *primus*, qui in honore est, et pretio maximo habetur. *Ter. E.* i. 2. 10. quia sum apud te *primus*. non tantum pro abstracto homine, sed comparisonem huic superlativo tribuit in eadem notione *Apulejus* in *Apolog.* cum adolescentulis *postremissimis*. *Gell.* xv. 12. omnium nationum *postremissimum*, id est, *vilissimum*. *Emmeness.*

405 *Velocis Spartæ catulos]* Pro *Spartanos*. In *Laconicis* velocitas; in *Molossis* fortitudo laudatur. *Sparta* autem *Laconiae* est civitas. *Molossia* civitas *Epiri*. *Servius.*

Una] Id est, cum pecore. *Idem.*

Spartæ catulos] *Spartani* aut *Laconici* canes in magno pretio apud veteres. Hic illos celebrat *Virgil.* et supra, *Amyclæumque canem*: iterum *Taygetique canes*. *Aristænetus* *epist.* i. 18. ὥσπερ αἱ λάκαιναι σκύλακες εὐμεταθεῖς τε, καὶ ἰχθυεῖς ὅπῃ δ' ἂν αἰσθοῖο τινος τῆς σῆς ἀμέλει θήρας ἀξίου. *Nonnus* *Dionysiac.* xvi. ἄξομαι ἐκ σπάρτης ἐτέρους κύνας. Ab *Opp.* *Cyn.* i. numerantur canes *Lacedæmonii* inter *ἐξόχους*: *præstantes*. *Soph.* in *Ajace*: κυνὸς λακαίνης ὥς τις εὐριπὸς βάσις. Mitto *Xenophontem*, *Claudianum* *Stilic.* iii. *Nemesianum*, *Varronem* *Rust.* ii. 9.

Plinium x. 63. *Pollucem* i. v. *Hi omnes*, et plures, meminere horum canum, ut qui generosi sint semini, ut etiam *Aristot.* *Hist.* vi. 20. et *Ammian.* i. xx. Sed quæ ratio, cur isti in pretio? *Olfactum* elicias ab *Arist.* i. v. περὶ ζώων γένεσ. c. 2. διὸ ὅσων οἱ μυκτῆρες μακροί, οἷον τῶν λακωνικῶν κυνιδίων ὁσφραντικά. *Audaciam*, et aviditatem ab *Seneca* in *Hipp.* *At Spartanus*, &c. Possit quis referre ad seminum, scribente *Arist.* *Hist.* viii. 28. ἐξ ἀλώπηκος καὶ κυνὸς οἱ λακωνικοί. *Cerda.*

Acremque Molossum] *Sen.* in *Hip.* *Teneant acres lora Molossos.* Videlicet, quia fortissimi, et magno corpore, præsertim *pecuarii*, nam cum *Arist.* *Hist. Animal.* ix. 1. dixerit *venaticos Molossos* nihil differre ab aliis canibus, de *pecuariis Molossis* ita subjicit, τὸ δ' ἀκόλουθον τοῖς προβάτοις τῷ μεγέθει, καὶ τῇ ἀνδρίᾳ τῇ πρὸς τὰ θηρία. Deinde hi canes sunt admodum clamosi, quæ res ad terrorem nata. *Lucanus* *clare* i. iv. *Aut dum dispositis attollit retia varis Venator, tenet ora levis clamosa Molossi.* Hic tam vastus clamor a magno ore, quo præditi hi canes. *Lucr.* i. v. *Irritata canum cum primum magna Molossum Mollia ricta tremunt duros nudantia dentes.* Inde leviter *Horat.* illustro, qui *Sat.* vi. 6. simul *domus alta Molossis Personuit canibus.* Non enim absque genio videtur hos canes assumssisse præ aliis ad clamandum. Et *Claudian.* qui de canibus *Dianæ* in *Stil.* iii. *immortalesque Molossi Latrantes mediis circum vaga nubibus ibant.* Sed possit quispiam referre hanc acrimoniam ad olfactum, quo præstant *Molossi*. Nam *Claud. Stil.* ii. *tenera venantem nare molossi.* *Idem.*

406 *Pasce sero pingui]* *Aqua lactis*, quæ pingues efficit canes. *Servius.*

Pasce sero] *Dioscor.* ii. 80. καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ (τυροῦ) ὀρρὸς κυνῶν τροφιμώτατος: *Serum*, quod a caseo est reliquum, optimum est ad alendos canes. *Colum.* vii.

12. *Omnes sine discrimine canes hordeacea farina cum sero commode pascit.* Auctor Geopon. l. x. non serum, sed lac nominat, agens de nutritione catulorum. προσνεγκῶμεν φαγεῖν ἄρτους γάλακτι βοείῳ, καὶ τῷ ἀπὸ τῶν ὀστέων ζῶμῳ βρέξαντες. *Panes lacte bubulo, et ossium junculo madefactos offeremus ad esum.* Varr. Rustic. II. 9. eadem, et cum ratione : ait enim : *Nec non ita panem hordeaceum dandum, ut non potius cum in lacte des intritum, quod eo consueti cibo uti, a pecore non cito desciscunt.* Claudian. l. I. in Eutrop. sic pastor obesum Lacte canem, ferroque ligat, pascitque revinctum. Cerda.

Custodibus] Quæpiam canum elogia. Dicuntur ab Opp. Cyn. I. βουκολίων ὄδροι, armentorum custodes. Ab Artem. loco adducto, οἰκουροί, custodes domus. a Varr. II. 9. *Defensores.* Ab Homer. II. x. Vigilantes Græci comparantur cum canibus, ὡς δὲ κύνες, &c. Et Odys. xx. cum cane prudentissimus Ulysses, ὡς δὲ κύων, &c. Ab Demosthene (ut est apud Isidor. l. I.) oratores, et viri eloquentes comparantur cum canibus. Canum fidelitas, vigilantia, cura comparatur ab Ovid. Fast. v. cum Diis ipsis laribus. Propero ad elogia. Ab Ælian. Histor. Animal. VII. 13. dicitur canis, *custos incorruptus*, a Tullio Nat. II. *canum fida custodia.* a Plin. VIII. 40. *fidissima auxilia.* a Lucret. l. VI. *fida canum vis,* a Claud. in Eutrop. I. *vigili lutratu.* Ab Ovid. Fast. IV. *vigiles canes.* A Papin. Achil. II. *cura canum.* Ideo Nazianzen. orat. XI. *κυῶν νυκτερινῶν,* quia noctu vigilant. Et Liv. l. v. *Sollicitum animal ad nocturnos strepitus.* Theocritus ita graviter erumpit in illorum laudes : Ὡ πόποι, οἷον τοῦτο θεοὶ ποίησαν ἄνακτες θηρίον ἀνθρώποισι μετέμμεναι, ὡς ἐπιμηθές. Xenophon in Œconom. καὶ τῇ τε ἐρημίᾳ τὴν ἀσφάλειαν συμπαρέχουσαι. Philo περὶ δέκα λογίων : κύνες οἴκου προασπίζουσι, καὶ προαποθνήσκουσι τῶν δεσποτῶν. Idem.

407 *Nocturnum furem]* Noctis opportunitatem captantem. Fur autem a furro dictus est, id est, nigro. Nam noctis utitur tempore. Horatius, *Quam pene vidimus furcæ regna Proserpinæ.* Aut certe a Græco venit. nam fur φῶρ vocatur. Servius.

408 *Hiberos]* Abactores. fere enim Hispani omnes acerrimi abactores sunt. Idem.

Hiberos] Hiberi gens in Ponto. sed magis de Hispanis intelligendum, quorum in latrocinii fama præponderat. Philarg.

Inpacatos Hiberos] Virgillii forma Claudianus Ruff. II. *impacatis Alanis.* et in Eutrop. II. *impacatis odiis.* et de IV. cons. Hon. *impacatus Araxes.* Papin. Theb. I. *impacatis somnis.* Huc pertinet etymologia latronum, quæ passim obvia : et quæ ex Plauto omnes indicant. Et verba ista Interpretis Demosthenis in Olynth. II. ἐμφασιν ἔχει τινὰ ἰσχύος τὸ τῶν ληστῶν, εἴγε ληστεύουσι τοὺς πολεμίους : *Latronum vocabulum habet quandam notam fortitudinis, siquidem hostes spoliant.* Demum qui locum istum velit illustrare, conferat, quæ ego late Æn. IX. ad illud, *semperque recentes Convectare juvat prædas, et vivere rapto.* Quæ verba sibi laudis loco attribuit Italus Remulus, tantum abest, ut ponat in contumelia. Ergo Hispani, qui bellicosissimi et fortissimi habiti, prædonum nomine honestati sunt a Plinio, ut qui non vitam segnem agerent, sed omnia bello, et rapinis turbarent. Ideo de illis Justinus elogii loco l. XLIV. *fæminæ res domesticas, agrorumque culturas administrant, ipsi armis et rapinis serviunt.* Huic enim errori subiecti fuerunt gentiles, ut quo generosiores et fortiores essent, eo magis converterentur ad furta, latrocinia, rapinas. Qua de re signatus est locus apud Platonem Leg. VIII. Quin, quod mirere, gens quædam Scotorum rem hanc pietatis esse plenam putant etiam nunc. Ita enim l. I. rerum

Scoticarum Leslaus scribit: Porro prædandi artem adeo sibi licere putant, ut nunquam ferventius suas preces percurrant, et ad calculos, rosaria quæ vocamus, sollicitè percurrentes revocant, quam cum quadraginta aut quinquaginta sæpe miliaria ad abigendas prædas se conferunt. Cerda.

409 Onagros] Agrestes asinos. Et est laus canum. Servius.

Onagros] Victorius observavit, nullo Italian onagros ferre, videturque causam Maronis hac in parte destituere, quam allevare nulla alia defensione possum, quam si ponamus rei rusticæ præcepta Poëtæ, non suis tantum hominibus, sed humano generi, pro habitu et natura regionum, dare voluisse. Sed necdum Criticis satisfactum est, qui objectant Poëtæ, cervos ab Ænea in Africa confixos, quæ tamen a chorographis ferarum illarum impatiens perhibetur. Germanus.

Onagros] Id est, agrestes asinos, qui sunt in Phrygia et Lycaonia præcipui. Pullis eorum ceu præstantibus sapore, Africa gloriatur, quos *Lalisiones* Martial. etiam epig. XIII. 197. vocat. Carnes eorum, nisi quod molliores sint, nihil a cervina differre tradunt. Plinius IX. 44. *Pullos asinarum epulari Mæcenas instituit, multum eo tempore prælatos onagris: post eum interiit auctoritas saporis.* Tradit tamen P. Victorius, Italian onagros non ferre. Itaque æstuant hic Critici: et dicunt quidam, hoc non Italian tantum, sed humano generi scriptum. Taubmann.

411 Sæpe volutabris silvestribus] Volutabra loca sunt in quibus se apri volent. Silvestribus autem ideo, quia et circa casas esse, et in civitatibus possunt. Servius.

Sæpe volutabris] Lucret. I. VI. nobiscum teterrima cum sit Spurcilies cadem subus hæc res munda videtur, Insatiabiliter toti ut volvantur ibidem. Vocant autem Græci κυλλοτραν, κυλινδῆ-

θραν, et ἀλινδῆθραν, loca ubi se volunt jumenta, et volutabra. Suum autem volutabrum proprie θελλός. Germanus.

Volutabris] Volutabra loca sunt, in quibus se apri volunt. Unde Volutares sues, qui et Colluviæ, quod in colluvie nutrentur. Scalig. ad Varr. Taubmann.

412 Latratu turbabis] In Romano codice scriptum est, Latratu terrebis. Sed enim turbabis plenior sententiam reddit. Pierius.

Latratu turbabis agens] Obtrudam tibi partem Xenophontis in lib. de venatione pertinentem ad rem hanc: Canes, cum jam cubili propius fuerint, impetum faciunt: aper perturbatus exsurgit, et quæcunque enixa fronte invaserit, ea retrudit. Irruet autem cursu, alioquin necesse est transcurrere. Et si præceps fuerit locus, in quo eum sagenæ detinent, statim exsurgit: si planus, ab initio statit, ibidem inhærens, incumbentum vero canes. Ipsos autem venatores oportet intentos in eum telu conjicere, et circumvenientes a tergo lapides mittere, donec illatus plagam retis intenderit. Tu reliqua. Cerda.

413 Clamore] Clamores, quibus canes excitarentur ad sequendam prædam, hos ponit Xenophon ἰῶ, σαρῶς, εἶ, εὖγε ὦ κύνες: Io, probe, bene, cuge o canes, ἔπειθε ὦ κύνες, prædam sequimini o canes. Martial. epigr. X. 37. *Hic olidam clamorosus ages in retia vulpem.* Idem.

Premes ad retia cervum] Vocabulum venatorium. Ovid. Heroid. Ep. IV. 41. pressisque in retia cervis. Noster Æn. I. 328. Aut spumantis apri cursum clamore prementem. et IX. 792. ceu sacrum turba leonem Cum telis premit infensis. Hinc Isidorus sub calcem I. X. Venator quasi venabulator a venatione, qua bestius premit. Quatuor autem sunt venatorum officia, vestigatores, indagatores, alatores, et pressores. Quando autem cervi retibus, quando pedicis capiuntur, exponit Robert. Tit.

controv. I. 24. *Emmeness.*

414 *Odoratam stabulis*] Pro odori-feram. et loquitur de serpentum re-mediis, qui ingressi tecta, animalibus nocent. *Servius.*

Disce et odoratam stabulis accendere cedrum] Desumpta hæc ex Nicandri Theriac. de cedro Theophrast. III. 12. Quid ejus valeat odor docet Dioscor. I. 90. διώκουσι καὶ θηρία, &c. Plin. XXIV. 4. *Cedri scobe serpentes fugari certum est.* Horum θυμιαμάτων, se odoramentorum meminit Ivo Villicom. X. I. et Salmas. Plin. exercit. p. 951. *Emmeness.*

415 *Galbaneoque*] Galbanum species est multis apta medicaminibus. *Servius.*

Agitare] Persequi. *Idem.*

Gravis nidore] Serpentibus scilicet noxio. *Idem.*

Nidore] Odore. Juvenal. Sat. v. 162. *Captum te nidore suæ putat ille culinæ.* Vide quæ infra de Galbano diximus. *Emmeness.*

Gravis] Lege *Gravis*: quippe non gravi. chelydros, ex veterum codicum testimonio, et structuræ ipsius concinnate. *Pierius.*

Chelydros] *Chelydri* dicti sunt quasi *chersydri*: quia in aquis et in terris morantur. Nam χέρσον dicimus terram, ὕδωρ autem aquam. *Servius.*

Chelydros] V. N. Ge. II. 214. *Horatio hydrus est, Cic. natrix.* Taubmann.

Galbaneoque agitare gravis nidore chelydros] Lego cum Servio, gravi nidore, non gravis, ex Nicand. θηρ. καὶ μὴν καὶ βαρύοδμος ἐπὶ φλογὶ μοιρηθεῖσα χαλβάνη. *Servius* autem hic accipit *chelydros* quasi *chersydros*, quod in terra et aqua morentur: verumtamen et *chersydri* mentionem propinquis sequentibusque versibus facit. et Nicand. θηρ. separatim poemate *chersydrum* et *chelydrum*, quem et *hydrum*, et δρυῖναν vocat, describit. Sed et *chelydrus* a nonnullis Grammaticis ἀπὸ τῶν χελειῶν, τουτεστὶ χελίων καὶ φωλεῶν,

καὶ ὕδατος derivatur, quod lastra et latibula ad paludes habeat: aliis a pectoris torosa latitudine, quod χέλυον et χέλος latam interdum illam testudinis planitiem et pectora significet: unde et χελύσσεσθαι expectorare, et eructare, et quod lacunas palustriaque loca frequentet, ut docet Nicander. *Germ.*

Galbaneoque agitare gravis nidore chelydros] Plerique mei cod. gravis agnoscunt, id est, noxios. Videtur hujus vocis significationem confirmare Hesiod. op. et dies. vs. 558. μεὶς χαλεπὸς προβάτοις, χαλεπὸς δ' ἀνθρώποις, ubi χαλεπὸς idem quod gravis, noxius, teste Cl. Græv. in not. p. 71. Quod Galbani suffitus, vel ὁσμὴ βαρεῖα pellat serpentes, addiscas ex Dioscorid. III. 88. θηρία τε θυμωμένη διώκει. et paulo post ἐρπετὰ κτείνει. Galbanum de Syria est, ut de eo Theophrast. IX. 7. Plin. XII. 25. dat et Galbanum Syria in eodem Amano monte e ferula, &c. et paulo post, sincerum si uratur fugat nidore serpentes. idem XXIV. 5. serpentes nidore Galbani fugari diximus. imo et culices accenso Galbano fugantur I. IX. 10. manifeste Pallad. I. 35. Serpentes prope omni austeritate fugantur, et nocentes spiritus innocentia fumi graveolentis exagitat. Uramus Galbanum, vel cerri cornua, &c. Lucan. IX. 916. Hic ebulum stridet peregrinaque Galbana sudant. Nonnulli amant scribere per *ch.* quia Græce χαλβάνη: sed per *g* mavult Salmas. Plin. exercit. p. 86. *Emm.*

416 *Immotis præsepibus*] Non purgatis. Itaque stabula frequenter everrenda: ut docet Colum. Taubmann.

Aut mula tactu] Quæ et tacta nocet, et est perniciofa, dum tangit. Vipera autem species est serpentis, quæ vi parit, nam corrosis ejus lateribus, exeunt pulli cum matris interitu. Lucanus, *Viperei coeunt abrupto corpore nodi.* *Servius.*

Mala tactu] Eodem modulo clausit verbum suum Lucret. I. II. *Omnia postremo bona sensibus, et mala tactu.*

Dicitur vipera tactu esse mala propter vim noxiam et venenatam: atque adeo in hunc locum quadrant quæ dico Æn. II. ad illud: mala gramina pastus. Cerda.

417 *Cælumque exterrita fugit*] Gaudet tectis, ut sunt ἀγαθὸὶ δαίμονες, quos Latini genios vocant. Servius.

420 *Forit humum*] Amplexa terram est, in qua possit latere. Idem.

Forit humum] In codicibus aliquot manu scriptis fodit legitur: sed forit Servius agnoscit, et vetera sic habent exemplaria. Pierius.

421 *Tollentemque minas, et sibil. &c.*] Lucret. I. III. de serpente: *Quin etiam tibi si lingua vibrante minantem Serpentem, &c.* Germanus.

Tollentemque, &c.] Scaliger hanc de Serpentibus tractationem splendidissimam, numerosissimam, rotundissimam, et Apollineis non inferiorem prædicat, Poët. v. 14. Taubmann.

422 *Dejice; jamque fuga*] Convenit huic loco comparatio infra Æn. v. de Serpente: *Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens, Ærea quem obliquum rota transiit, aut gravis ictu Seminecem saxo liquit lacerumque viator, Nequicquam longos fugiens dat corpore tortus.* Addantur et huic loco elegantes de dracone Apollonii versus I. IV. ὦς τε δράκων σκολὴν εἰλιγμένος ἔρχεται οἶμον, εὖ τέ μιν δέξτατον θάλλπει σέλας ἡέλλοιο, βόλξψ δ' ἔνθα καὶ ἔνθα κάρη στέφει, ἐν δέ οἱ ὅσσε σπινθαρίγεσσι πῦρὸς ἐναλγικα μαιμώντε λαμπετᾷ, ὕφρα μυχόνδε διὰ βῶχμοιο δόηται. Germanus.

Timidum caput abdidit alte] Cui timet. Nam ut dicit Plinius, *Serpentis caput, etiam si cum duobus evaserit digitis, nihilominus vicit.* Servius.

Timidum c.] Cui in primis timet. Nam, capite salvo, partes dissectæ facile iterum coalescunt. Vide Ælian. II. 23. Taubmann.

Dejice] Feræ in venatione profligatæ *dejici* dicuntur. Phædr. II. 2. *Super jurencum stabat dejectum leo. ad quem locum vide Scæfferum. Emmen.*

423 *Agmina caudæ*] Motus. Et hoc dicit, Cæde serpentem, donec caudæ volubilitas conquiescat. Servius.

Extremæque agmina caudæ Solvuntur] Est fere hoc, quod Papin. dixit I. v. *tractuque soluto Immanem sese vehit, ac post terga relinquit.* Quod Homer. II. XIII. ἐπὶ γαλῇ κεῖτο ταθὲς: *jacuit in terra extensus.* Datur agmen serpenti, agenti sese in omnem partem, ac torquenti. Cerda.

Extremæ agmina caudæ] Tortus et spiræ, sive (ut Servius expon.) motus in extremo caudæ. Hoc dicit: *dejice* et cæde serpentem, donec caudæ volubilitas conquiescat. Taubmann.

424 *Orbis*] Volumina. ita Æn. II. *sinuatque immensa volumine terga.* Taubmann.

425 *Est etiam ille malus Calabris, &c.*] Ordo: Ille etiam est malus anguis, et convolvere solitus. Hæc autem signa sunt, quibus intelligatur, qualis sit hic anguis. Philarg.

Est etiam] Chersydrum, qui Calabriæ peculiaris est, describit fere e Nicandro: quod notat Turn. XXI. 10. Similia habet et in Culice. Solinus c. 8. *Calabria Chersydris frequentissima est, et boam gignit.* Taubmann.

426 *Squamea convolvens sublato pectore terga*] Id est, erectus: quod ad expressionem generis serpentis posuit: Alii enim repunt toto corpore. Alii eriguntur corporis parte. Lucanus, *Et contentus iter cauda sulcare parias.* Servius.

Sublato pectore] Hæc nota magna est ferocientis anguis. De hydro in Culice: *Attollit nitidis pectus fulgoribus, et se Sublimi cervice rapit.* Anguibus etiam in Æn. II. dat *arrecta pectora inter undas.* Pap. Theb. v. *liquidum nunc aëra lambit Ore supinato.* Cerda.

427 *Notis longam maculosus grandibus alvum*] Duplex nota, grandis alvus, maculositas. De prima Nicand. loquens de aspide: ἔρπει ἀτραπὸν ὀλκαῖην δολιχῶ μὲρρύματι γαστρός: *Serpit humi*

caudam, ac longi gestamina ventris. De altera Noster in Culice: Immanis vario maculatus corpore serpens. Et Silius l. II. Cæruleus maculis auro squallentibus anguis. Idem.

428 Rumpuntur] Ut supra, implentur, aut pro erumpunt. Philarg.

Rumpuntur] Pro, erumpunt: aut, Rumpuntur, pro implentur: ut, ruperunt horrea messes. Serv. et Philarg. Pomponius de aqua pluvia arcenda: Si in meo fundo aqua rumpat, quæ ex tuo fundo venas habeat. Taubmann.

429 Vere madent udo] Alibi, Cum ruit imbriferum ver. Servius.

Ac pluvialibus] In Rom. codice, et pluvialibus. Pierius.

430 Stagna colit] De Chersydro Nicander, ἐπὶ βροχῶδεϊ λίμνῃ Ἀσπειστον βατράχοιςι φέρει κότον: in cava palude Ingentem affert calamitatem ranis. Similia de serpente suo Pap. Theb. v. Sape super fluvios geminæ jacet aggere ripæ Continuus, squammisque invisus adæstuat amnis. Iterum, Stagna per, arentesque lacus, fontesque repressos Volvitur, et vacuis fluviorum in vallibus errat. Eadem ferme de Dryina Nicander, cui serpenti dat pro cibo μολούριδας, ἢ βατραχίδας: moluridas, aut ranas. Cerda.

431 Inprobis] Insatiabilis. Servius.

Inprobis] Hic avidus. Philarg.

Ingluciem] Ventris capacitatem. Servius.

Ingluciem] Varro ad Ciceronem in l. XXIII. Ingluvies, inquit, sunt tori circa gulam, qui propter pinguedinem fiunt, atque interjectas habent rugas. Sed nunc pro gula positum. Philarg.

Ingluciem] Plinius nominat sinum gutturis. Albertus Magnus barbæ pappum. Vulgus pappum. Græcis est πρόλοβος, πρηγορεών, γαργαεών. Definit ita Aristot. Hist. II. 17. ἔστι δ' ὁ πρόλοβος δέρμα κοῖλον, καὶ μέγα, ἐν ᾧ ἡ τροφή πρώτη εἰσιούσα, ἀπεπτός ἐστιν: est inglucies, cutis in amplum sinuata, qua primum cibus ingestus continetur incoctus. Silius l. VI. serpens centum por-

Delph. et Var. Clas.

rectus in ulnas Lethalem ripam, et lucos habitabat: Averno Immensi ingluviem ventris, gravidamque venenis Alcum deprensī satiabant fonte leones. Emmen.

Ranis loquacibus] Clamosis. Loquacibus ideo, quia ex hominibus factæ sunt, ut dicit Ovidius. Servius.

Ranisque loquacibus] Πολυφώνοις, πολυφήμοις, Hom. Batrach. Atque ideo loquaces, quia ex hominibus sunt factæ, ut dixit Ovid. Taubmann.

Explet] Plures ex antiquioribus codicibus implet legunt. Sed plus est explet dicere. Pierius.

Explet] Sic rectius leg. et pro saturare usitatum Horat. Epist. I. 14. strictis frondibus explet. Noster Æn. III. 630. nam simul expletus dapibus. Emmeness.

432 Exusta] In Romano codice, in Oblongo, in Longobardico, et aliquot aliis non indecenter legitur exusta. Sed enim Exhausta proprie dictum videtur: et ita erat in Mediceo, nunc a littera inde abrasa est. Sunt quibus magis placeat, Exusta, ardore quippe desiccata; quam sententiam continuat, dum subjungit, Terræque ardore dehiscunt. Paludes porro exhauriri etiam possunt, absque calore aëris, aut exustione terræ. Pierius.

Exusta] Aliquot cod. habent exhausta, sed exusta legendum vel ex uno Phædr. loco I. 7. evincas: quædam tum stagni incolæ, Nunc, inquit, omnes unus exurit lacus. Sed cum fabulatorem elegantem adeo, hoc jam observatum a Scæffero video. Emmeness.

433 Exsilit] In codice Longobardico, atque etiam in Mediceo, Exiit habetur: sed id nimis segniter. Concitatus vero mihi videtur Exsilit. Pierius.

Flammantia lumina torquens] De aspide Nicander in Ther. τὸ δ' ἐνεργεν ὑπαιφύοιςσεται ὄμμα: rubescunt superne oculi. et de vipera, ἐνωπῆς γλήνια φοινίσσει τεθοωμένος: oculorum pupillas iracundus rubefacit. De eodem in Culice: Aspectuque micant flammantia lumina

Virg.

6 N

torreo. Sed et in omnibus serpentibus nota oculorum ardentium maxima fuit semper ad iracundiam. Ita *Æn.* 11. *Ardentesque oculos suffecti sanguine et igni.* Ovid. *Met.* 11. *Ignē micant oculi.* Senec. in *Furente*: *igneos serpentium oculos.* Silius l. 11. de serpente: *Ignea sanguinea radiabant lumina flamma.* Pap. v. describens serpentem immanissimum, hanc notam non omisit: *Livida fax oculis.* Cerda.

434 *Asperque siti*] Sallust. Quod genus, *siti* magis quam alia re accenditur. Servius.

Asperque siti] Serpentes *siti* esse sæviore, satis late Lucanus indicat, et omnes Scriptores, cum incidunt in sermonem Africæ, quæ venenis et serpentibus præ nimio æstu exuberat. Nicand. etiam *θήρεος βλαβερόν δάκος.* Cerda.

Exterritus] Ne abeat in observatum, in nonnullis legi *exercitus*, vividior (ut apparet) sententia. *Idem.*

435 *Mihi*] Cuicumque. ut, *Non illa quisquam me nocte per altum Ire.* Servius.

Ne mihi tum mollis] Tali exclamatione et ibi usus est Poëta: *Ne tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor:* et supra l. 1. *Non illa quisquam me nocte per altum Ire, nec a terra moneat convellere funem:* Et pari *ἐνεργείᾳ* Callim. et eruptione in hymno Cereris usurpat τὸ μὴ, postquam excandescentiam Cereris in Erysichthone descripsit: *μὴ τῆνος ἐμὴν φίλος, ὅς τοι ἀπεχθὴς εἴη, μὴ δ' ὁμότοιχος, ἐμοὶ κακογέλτοισιν ἐχθροί.* et idem eis ἀρτεμὺν, postquam illud præmisit *ἡνίκα δ' αἰ νύμφῃ σε χορῶ ἐν κυκλώσονται...* μὴ νεῖδν τημοῦτος ἐμαὶ βόες εἵνεκα μισθοῦ τετραγυον τέμνοιεν ὅπ' ἀλλοτρίῳ ἀροτῆρι. Indoles autem geniusque huius loci manarunt ab illo Nicandri *θηριακ.* Cum autem Maro dixit, *aut catulos tectis, aut ora relinquens*, nondum videtur habuisse exploratum, an chelydrus, de quo agit, *ώτοκῆ*, an *ζωτοκῆ*. *Germanus.*

Ne mihi, &c.] Succlamatio. Scalig. l. 111. 27. *Taubmann.*

Sub dio] Sic legendum docet Ascon. Pedian. in Verr. de præt. urb. p. 83. *Cælum Græci τὸν ὅλα dicunt.* Utrumque probat Dausq. in Orthograph. *dus et dirus.* pro quo et vetus lapis *detus.* Horat. od. 1. 1. *sub Jove frigido.* *Emmeness.*

437 *Cum positus novus*] Plinius VIII. 27. *Anguis hiberno situ membrana corporis obducta, fœniculi succo impedimentum illud exsui, nitidusque vernat.* addo Tibulli querimoniam El. 1. 4. *Crudeles Divi! Serpens novus exiit annos.* Ovid. de art. a. 111. 77. *Anguibz exiit tenui cum pelle vetustas.* Idem affirmat Nicander in Theriac. *Emmeness.*

Nitidusque juvenis] Pelle enim deposita, redit ad ætatem priorem. *Servius.*

438 *Catulos*] Abusive dixit. Nam *catuli* proprie sunt canum. *Idem.*

Aut catulos, &c.] Videtur Poëta ambigere, utrum chelydrus *ώτοκόκος* sit, an *ζωτοκόκος*: ut notat Pimpont. Vide Aristot. Hist. Animal. vi. ult. et Plin. x. 62. *Taubmann.*

439 *Trisulcis*] Pari metaphora de hydra Lernæ. Val. Flac. Arg. 11. *atque ordine curva trisulco Fulmineus quatit ora fragor.* Ovid. Met. 111. ita extulit: *Tresque micant linguæ, triplici stant ordine dentes.* Alcimus Avitus l. 11. ita: *trifidam dispergunt guttura linguam.* Sedul. l. 1. *linguis trisulcis Squamea colla tumens.* Plin. xi. 37. *tenuissima serpentibus, et trisulcula vibrans, atricoloris.* Referenda sententia ad volubilitatem, qua rotatur serpentium lingua, ita celeriter, ut triplex appareat: non ad naturam, nam Arist. de Part. Anim. 11. 17. tantum bifidam agnoscit. *ὄφεις καὶ οἱ σαῦροι μακρὰν καὶ δικράαν γλώτταν ἔχουσι:* *Serpentes, et lacerti linguam habent longam, et bifidam.* Idipsum dixerat etiam Hist. Anim. 11. 17. Et de vipera Nican. Ther. *δικρῇ γλώσσῃ:* *lingua bifida.* Cerda.

440 *Morborum quoque te caussas, et signa docebo*] Tria dicit; signa morborum, caussas, et remedia: sed non servat legitimum ordinem. Nam post remedia morborum, signa commemorat. *Servius*.

Morborum] *De pecorum morbis, eorumque remediis et signis* Cato cap. 96. Varro II. 1. Colum. VII. 5. *Taubmann*.

441 *Turpis scabies*] Quæ asperum et turpe efficit corpus. *Servius*.

Tentat scabies] In Romano codice, *Temptat scabies cum frigidus imber Altius ad vivum*. Ex his non rejecerim cum, licet ubi non displiceat. Nam sequitur, *Vel cum tonsis inlotus adhæsit Sudor*: addam illud, in Romano codice, *illutus* legi. In aliquot plerisque codicibus, *adlutus*, quod non probatur. In aliis dictio est magis corrupta. *Pierius*.

Frigidus imber] Causa hæc scabiei in Catone est c. 5. Rust. *Scabiem pecori, et jumentis caveto. Id ex fame; et, si implit, fieri solet*. Omnes vero caussas, quas Virgilius infert, ex illo adducit Columella VIII. 5. *Lege illum*. *Cerda*.

442 *Altius ad vivum persedit*] Medullas et ossa penetravit. *Servius*.

Altius ad vivum persedit] Sic Apulejus I. VII. *medullaris dolor*, qui altius penetravit. Hos versus attingit Columell. VII. 5. quo in loco et rectissimam sequentium interpretationem offendas. improprie Plautus Bacch. II. 3. 8. *tondebo auro usque ad vivam cutem*. Cic. de amicis, cap. 5. *ad vivum reseco*. *Emmeness*.

Horrida Bruma] Proprium hiemis epitheton. vide Nobiliss. Heins. Fast. I. 495. *Nec fera tempestas, toto tamen horret in anno*. *Emmeness*.

443 *Inlotus adhæsit Sudor*] *Lotus vel lautus* dicimus. inde est et *lautum eo*. Nam illud ab Horatio satis licenter dictum est, *Ast ubi me fessum Sol acrior ire lavatum Admonuit*. *Servius*.

444 *Vepres*] *Vepres* in masculino genere. At Lucretius fœminino dixit:

ut, *Illorum spoliis vepres volitantibus auctas*. *Philarg*.

Hirsuti secuerunt corpora vepres] Colum. *Si tonsum gregem patiaris silvestribus rubis ac spinis sauciari*. *Cerda*.

Vepres] Ambigua prior in *vepres* hic producta: apud Horat. Epist. I. 16. *Corna vepres et pruna ferant*. *Emmeness*.

445 *Dulcibus fluviiis*] Salsa enim aqua magis pruriginem creat. *Servius*.

446 *Perfundunt*] De hoc remedio Varr. Rust. II. 3. *Curatio autem, cum hic est morbus, hæc. Perfunditur aqua, et perungitur oleo, et vino tepefacto, &c*. *Cerda*.

Udisque aries in gurgite villis Mersatur] *Musimonem* dicit ducem gregis, quem ita et Varro commemorat. huic autem partem aliquam lanæ pastores solent relinquere. unde ait *udis villis*. Nam semper oves tonsæ lavantur. *Servius*.

Villis] Ita vocat propendentes pilos arietis. Ita etiam Ovid. de aureo ariete Art. III. *Dictaque Varroni fulvis insignia villis Vellera, Germanæ Phryxæ querenda tuæ*. *Cerda*.

447 *Mersatur*] Colum. IV. 7. distincte hoc: *Atque ubi per triduum delibuto tergore medicamina (ovis) perbibent, quarto die, si est vicina maris, ad littus deducta mersatur: si minus est, celestis aqua, sub dio salibus in hunc usum durata, paulum decoquitur, eaque grex perluitur. Hoc modo curatum pecus anno scabrum fieri non posse, Celsus affirmat*. Dissidet ab hoc Vates, qui hanc mersationem aquis dulcibus fieri præcipit. *Idem*.

Secundo anni] Defluenti, cum aqua scilicet. *Servius*.

448 *Tristi amurca*] *Amaris olei sordibus*. Hoc autem remedium est contra sordes, scabiem, et contra læsum vepribus corpus. *Idem*.

Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca] Innuit Poëta, amurca utendum ad ea ulcera, quæ contingunt ex tonsura. Ad hanc mentem ita Col.

vii. A. *Verum ea (ovis) quodocunque detonsa fuerit, ungi debet tali medicamine. Succus excocti lupini; veterisque vini fæx, et amurca pari mensura miscentur, eoque liquamine tonsa ovis imbutur.* Et signatissime Calpurn. Ecl. v. *Cerda.*

Amurca] De amurca contra scabiem late Doctores Rustici. Colum. vii. 5. *Eidem (scabiei) remedium est amurca duabus partibus decocta, &c.* Plin. xv. 8. ait amurcam esse utilem morbis quadrupedum. Ita alii. Sed cur amurca tristis? Possis referre ad amaritiam, ex his, quæ ego alibi late. Auctori Geop. l. xviii. ἀμόργη ἄναλος dicitur: *amurca insulsa.* Certe quicquid est insulsum, amarum quoque dici potest, et fatuum, ut quod careat illecebra salis. *Idem.*

419 *Vivaque sulfura*] Dactylicus versus, quod in fine dactylum habeat. *Servius.*

Et spumas miscent argenti vivaque sulfura] In Romano codice scriptum est, *Argenti et sulphura viva.* *Sulfura* quidem, quia Græcam esse dictionem arbitrati sunt, et in similibus non ad-sueverint adspirationem admittere, ut *triumpus, Pilippus, et Hypsipyle.* Quod vero pertinet ad numerum, in Mediceo, atque etiam in Longobardico codice legitur, *et sulfura viva.* Sed membrana abrasa, ita tamen, ut duos illos Dactylos *vivaque sulfura* prius fuisse conjectes. In Longobardico, Librarius quid faceret ambiguus fuisse videtur, et utramque miscuit. videtur tamen Adonium recepisse, et ac non et adscripsit. *Argenti ac sulfura viva.* Sed enim acquieverim ego Servio, et aliis quibusdam Grammaticis antiquis, Dactylicum esse versum asserentibus. *Pierius.*

Spumas argenti] Ita et Plinius appellat, xxxiii. 6. item, *lithargyrium*: cuius tria facit genera: quem vide. *Silbergschaum, Blett. Taubmann.*

Et spumas miscent argenti] *Lithargyra* vulgo. Nam quod Plin. spumæ argenti tribuit, id lithargyro Diosco-

rides. Verum hodie auri lithargyrum in officinis, sed apud veteres χρυσότις vocabatur, cui est color flavus. At cui albus, lithargyrum argenti, vulgo rectius ἀργυρότις nominatur. *Willich.*

Vivaque sulfura] Auctor Geop. l. xviii. οἱ δὲ θεῖον καταχρῶνσι. Iterum: τὴν δὲ ψώραν τῶν προβάτων θεραπεύσεις, οὐρῶν πλύνων, καὶ θεῖον μετ' ἐλαίου ἀλείφων. Ovid. Fast. iv. *Tactaque fumanti sulfure baelet ovis.* Scribit Galen. de Simp. Medicament. Facultat. lib. ix. se ad sanandam adhibuisse sulfur, sicuti etiam ad lepram. Adhibet rationem, quia ita extergit hanc pestem, ut non intro repellat. Hoc remedium, et plura ad imitationem Virgilii repræsentat Calpurnius Ecl. v. Videndus etiam Colum. vii. 5. *Homerus* Il. xvi. sulfur adhibet ad purgationem, et etiam Odys. xxii. Sed cum sit apud Diosc. v. 124. duplex sulfur, alterum ἄπυρον, id est, *vivum*: alterum πεπυρωμένον, hoc est *igne incoctum.* Sed cur ἄπυρον, redditur Latine *vivum*? Nam si sine igne, certe non vivum? Audi. Dicitur ἄπυρον, non quia sine igne, imo ignem habet, et ideo vivum: sed quia non coctione ignis paretur, ut alterum. Ita plane Celsus v. 18. De orthographia non negligenda Brissonii Nota in Parergo. Quod vulgo *sulphur*, in Pandectis Pisanis, *sulpur.* Et in Leg. *Sulpuvria*, sunt fodinæ sulphuris. Victorius quoque ait, reperisse se *sulpur*, in veteri codice Catonis. *Cerda.*

Vivaque sulfura] Hanc germanam lectionem esse; non, *et sulfura viva*; docuit Erythræus, et probat Scaliger Poët. ii. 31. Notatur autem sulfur ἄπυρον, et ignes non expertum, ut Celsus vocat. Apulejo *metallum vivax* est. Est enim et *factitium* sive *mortuum.* Vide Plin. xxxv. 5. *Taubmann.*

Vivaque sulfura] Ἑπεκκαταλέκτικον vocat Macrobius Saturn. v. 14. *Emm.*

450 *Idæusque pices*] Liquidas, quæ in Ida, Phrygiæ monte, nascuntur. *Servius.*

Pices] Auctor Geop. lib. XVIII. τὰ δὲ ἐν τῷ κείρεσθαι συμβάντα τραύματα χριστέον ὑγρῷ πίσσῃ: *Vulnera, quæ accidunt in tonsuro, pice liquida illinuntur.* Colum. *Deinde figularibus tritis, et picis liquidæ, et fricti salis singulos sextarios infundunt.* Cerda.

Et pinguis unguine ceras] Qui plus stomacho quam consilio dant, offendet terminatio, quæ hac in editione occurrit millies, accusativi pluralis in *is* pro *eis*. Memini me monere Ecl. I. 3. *finis*. In gratiam tamen eorum, qui recondita literarum perscrutari, stat sententia, commendatum volumus Dausquium in Orthograph. p. 109, qui non tantum hunc locum, sed et plura ex Virgilio, imo permultis aliis auctoribus, citat testimonia, quibus liquidum, male *eis* rectius *is* desinere hunc casum. *Emmeness.*

Unguine] Omnis succus, quo ungi potest, unguen dicitur. *Philarg.*

451 *Scillamque elleborosque*] Genera herbarum sunt. *Servius.*

Scillamque] Genus herbæ, quod in limitibus agrorum ponitur in Africa. *Philarg.*

Scillamque elleborosque gravis, nigrumque bitumen] *Scilla* quæ Dioscoridi, Varroni *Squilla*, Hippocrati *Scella*, radix sit, an bulbus, an cyma, sive fructus, dubitat Theophrastus. Sed et *Pancration* *Scilla* pusilla nominatur. Tu lege præfatos auctores, et ad hos Barbari Corollarium, c. 406. et 407. *Scillam* per *i* Latinum Græci codices Aristotelis præferunt. *Columella*, in Hortis, simplici *l* notat, prima correpta: *Et Scila, hirsuto sæpes nunc horrida rusco.* Legitur tamen apud eundem superius, *Et qua Scilla legit Gætulis obruta glebis.* ubi de *Sila* intelligit, cujus genera tria, de quibus ibi dicemus. *Scilla*, de qua hic, Varronis etiam vocabulo a Medicis hodie *squilla* agnoscitur. Populariter, nec inepte, *Cepola canina*. *Erythraeus.*

Elleborosque] Herba quæ et radi-

cla dicitur, quæ animalibus prodest. *Philarg.*

Elleborosque] Cum adspiratione scribi vult etymon παρὰ τοῦ ἐλεῖν τῇ βορᾷ, quod esu perimat, sed tamen multoties sine spiritu aspero inveniri docet solidis argumentis Dausq. in Orthogr. quem legas, operæ est. De *Elleboro* et nigro et candido, deque utriusque vi et natura Theophrast. x. 11. de veratro albo seu περὶ ἑλλεβόρου λευκοῦ Dioscorides iv. 145. et cap. seq. de nigro *Elleboro* remedium esse contra scabiem aperit: θεραπεύει καὶ ψώρας, &c. a quo non abit Plin. xxv. 5. *Emmeness.*

Nigrumque bitumen] Inde Horat. Epod. v. *bitumen atris ignibus.* Idem.

452 *Præsens fortuna*] Efficax, utilis, profutura. Et dicit incidendum esse vulnus, si medicaminibus emolli minime potuerit. *Servius.*

Magis præsens fortuna laborum est] *Fortuna* apud classicos Poëtas sæpe εὐτυχία est. Propert. lib. I. *Nullane placata veniet fortuna procellæ:* et μηχανή, et ἄκος, remedium: in quam partem et Lucret. *Germanus.*

453 *Rescindere*] Est hic *aperire*, ac *viam ferro facere*, ex Nota Gifanii, idque ad imitationem Lucretii lib. II. *Propterea que solere vias rescindere nostris Sensibus.* Ita Æn. x. *viam scindens.* Alibi, *Ille viam secat.* Ita Græci τομεῖν ad iter. Ceterum cum præcepto Virgillii confine Aristot. Hist. viii. 21. ubi de morbo quodam suis: ἰώνται δὲ οἱ ὀβοσκοί, ὅταν αἰσθωνται μικρὸν ὄν, ἄλλον μὲν οὐδένα τρόπον, ἀποτέμνουσι δὲ ὅλον. Et Ovid. Met. I. *sed immedicabile vulnus Ense recidendum est, ne pars sincera trahatur.* Cerda.

Summum Ulceris os] Ergo tunc secandum est, cum os habuerit. *Sere.*

454 *Vivitque tegendo*] Passive ut supra, *urit videndo fœmina.* Eadem autem pene hujus loci est sententia, quæ superiori libro: *Nam sæpe incautis pastoribus excidit ignis, Qui furtim pingui primum sub cortice tectus, Robora*

comprendit, frondesque clapsus ad altas, &c. Lucretii autem versus lib. iv. huic respondere videtur, *Ulcus enim virescit, et inveterascit alendo.* Germ.

455 *Med. adhib. manus*] Παιωνίαν χεῖρα repræsentare voluit, h. e. θεραπευτικήν. Taubmann.

Ad vulnera] Bene ad vulnera, pro ad faciendi vulnera. Philarg.

456 *Aut meliora deos sedet omina poscens*] Majores enim expugnantes religionem, totum in experientia collocabant. Sallustius, *Non votis neque suppliciis muliebribus deorum auxilia comparantur: vigilando, laborando, prospere omnia cedunt: ubi socordie tete atque ignavia tradideris, nequicquam deos implores; irati infestique sunt.* Servius.

Aut meliora deos sedet omina poscens] In Romano codice, *aut*, pro *et*. pro *omnia, omina* legitur: quod non æque placet. Pierius.

Omina] Omnia legunt cod. Servii et vett. et acerrime defendit H. Stephanus, exemplo etiam Græcorum, qui in re tali dicant, βελτίονα πάντα ἐλπίζειν. ita Hor. od. i. 18. *Siccis (sobriis) omnia dura Deus proposuit.* quod Xenophonti sit, πάντα τὰ χαλεπὰ ἀνέπειν. Canterus tamen, Fabricius, alique leg. *omina*, pro quibusvis præsagiis optati aut tristis eventus. Taubmann.

Sedet] Hoc verbum jam usu Auctorum invaluit ad otium significandum, et remissionem. Ita Græci καθῆσθαι. Inde *deses, desidia, desideo*, omnia ad remissionem transferuntur. Sueton. Jul. c. 4. *Vastante regiones proxinus Mithridate, ne desidere in discrimine sociorum videretur, ab Rhodo, quo per-tenderat, transil in Asiam.* Ut vero, *sedet poscens*, ita Græci κάθηται αἰτῶν, προσδοκῶν. Cerda.

Sedet] Vide Torrent. ad Suet. in Cæs. cap. 3. ad Horat. Epist. i. 17. 37. *sedet, qui timuit.* ubi ignaviam designat, ut et apud Cic. Epist. ad Fam. xvi. 7. *Venti si essent, nos Cor-*

cyra non sederemus. Pro Mil. *totos dies sedere in villa.* Emmeness.

457 *Balantum*] Ut hic ex verbo signato oves intelligit, simili energia possit, auspicans poësin, dicere *feram rugientem*, pro *leone*: *mugientem*, pro *bove*, &c. Locus iste illustratus Ge. i. ad illud, *Balantumque gregem.* Cerda.

458 *Artus depascitur*] Et *pasco* et *pascor* illam rem dicimus. Serrius.

Arida febris] Quæ arida efficit corpora. Tamen sciendum, *febrem* licet a *ferrore* dicta sit, esse etiam frigidam. unde modo ad diastolen ait *aridam.* Idem.

Depascitur arida febris] Γυιοβόρος πυρετός. Nicand. de Sepedone: νέμεται μέγας ἡδ' ὀλοφώϊος ἰδς Πᾶν δέμας. Germanus.

459 *Incensos æstus*] Id est, febrem. Servius.

Incensos æstus] Ita Græci ad signandam febrem dicunt, καῦσος, et κανσώδης πυρετός. Inde ortum idioma Hispanicum, *causon.* Cerda.

Inter Ima ferire pedis salientem] Id est, mobilem. Dicit autem illam venam esse feriendam, quæ supra ungulam est animalis; tam lata, quam mobilis. Serrius.

460 *Ferire*] Variant Latini per *secare, incidere venam.* Cicero, *mittere sanguinem*, dixit, et *detrahere.* Græcis est φλεβοτομεῖν, σχᾶν, σχάζειν, κεντεῖν. Cerda.

Pedis] It in præceptum Virgillii Columella vii. 5. *De talo, vel inter duas ungulas sanguinem emitti oportere.* Et Serv. Dicit illam venam esse feriendam, quæ supra ungulam est animalis. Dissidet Varr. ii. 1. *Si hoc genus rebus non proficitur, demittitur sanguis, maxime e capite.* Strabo lib. vi. ait, sanguinem demittendum pecudibus ab auribus, cum laborant pinguedine. Idem.

461 *Bisaltæ quo more*] Populi Scytharum: qui fugientes, equorum sanguine aluntur, lacte permixto. Serv.

Bisaltæ] Gens Thraciæ. Philarg.

Bisaltæ] Sigmate unico, ut Dausq. in Orthogr. præter Plutarch. in Pericle ét Suidam. sic hujus urbis et regionis, in Macedonia positæ, meminit Stephanus βισαλτία πόλις καὶ χώρα μακεδονίας inde βισάλτης et βισάλτιος. lepores, qui ea in regione capiuntur, δύο ἡπάτα ἔχουσι, jecinora bina habent. Quod confirmat Athenæus ix. 14. Plinius iv. 10. gentem *Bisaltæ* nominat, et c. 11. *Bisaltas* supra dictos. Sunt tamen, qui Thraciæ adscribunt. Quod sanguinem equinum potent Scythiæ populi, quique his barbaris finitimi sunt, ἱππημολγῶν testimonio probatur, cui sanguini admiscebatur lac, inde appellati γαλακτοφάγοι, ut ex Homer. Iliad. v. 5. ubi videndus Scholiastes. Sic Stat. Achill. l. ii. *Lactea Massagetæ veluti cum pocula fuscant Sanguine Puniceo*. Sil. de Sarmatis, Plin. xviii. 10. Et Sil. Ital. l. iii. *Cornipedis fusa satiariis concane vena*. Ad quem locum Dausquius ex aliis scriptoribus multa perdiligenter conquisivit. Attingit etiam Maronis locum Salm. Plin. exercit. p. 175. *Emmeness*.

462 *Cum fugit*] Vel re vera fugit: vel pergit celeriter. *Servius*.

Cum fugit] *Fugit* non hostem, sed quia vivit sic, ut mutet locos. *Phil.*

463 *Lac concretum*] Alii l. *conceptum*. nec aliter citat Helenius. *Taubmann*.

465 *Carpentem ignavius*] Negligentius, sine aviditate. *Servius*.

Ignavius] In Romano codice, *segnius*. Sed *ignavius* agnoscit *Servius*. *Pierius*.

Summas carp. igna. her. Extremamque] Ολοβότην indicat, ut Poëtis Græcis dicitur, ex sequentibus *seræ solam*, &c. Certe ἀροπεξίαν non leve esse signum valetudinis in corporibus, consentiunt medici: unde et antiquitus in emptionibus jumentorum, cavebat venditor, sana præstari, esse; et bibere ut oportet, ut videre est apud Jurisconsult. l. ex empto. §. animalium π. de Actionib. emp. Unde et non abs

re Rhodig. lect. vii. 1. Græcis moris fuisse ait, tauros quidem explorare, farina apposita, capras vero ciceribus: nam si gustare abnuissent, non valere judicasse. *Germanus*.

467 *Et seræ so. de. nocti*] In antiquis codicibus, *sera nocte*. Sed Dativo melius. *Pierius*.

Seræ solam decedere nocti] Supra ex Vario: *Perdita nec seræ meminit decedere nocti*. *Germanus*.

468 *Culpam ferro conpesce*] Atqui habere morbum, culpa non est. sed hoc dicit, occidendo eam, tuam culpam conpesce; id est, vita crimen, in quod potes incidere; si, dum uni parcis, fuerit totus grex ejus contagione corruptus. *Servius*.

Continuo culpam ferro conpesce] Sic in Romano, in Mediceo, et quibusdam aliis pervetustis codicibus dictionum ordo est. pro *Continuo ferro culpam*. *Pierius*.

Ferro conpesce] Ex nostro fortasse Justin. lib. vii. *petulantiam ferro conpescere*. *Cerda*.

469 *Incautum volgus*] Quod se morbos pecoris contagione abstinere non novit. *Servius*.

Incautum] Quod sibi præcavere non possit. ut est apud Sallustium: *Repente incautos agros invasit*. id est, quibus præcautum securum non est. ut est: *Incautum, patriasque obruncat ad aras*. *Philarg.*

Dira contagia] Pro eo mala contagia Ecl. i. 51. ubi dictum usitatius dici *contagium*: unde Horat. Epod. xvi. *nulla nocent pecori contagia*. et ne proserpat lues ad gregem universum, cavendum esse, illo loco expositum memini. *Emmeness*.

470 *Ruit æquore turbo*] Mancinellus ex Apulejo de mundo: Turbo, inquit, ventus est, qui repentinis flabris prosilit, atque universa perturbat: vortex ille est, cum torquetur humus arida, et ab infimo erigitur ad summum. Aristot. quoque de mundo: λαίλαψ δὲ καὶ στρόβιλος πνεῦμα εἰλούμε-

γον κάτωθεν ἄνω, καταγλις δὲ τῶν βλαίων πνευμάτων πνεῦμα ἄνωθεν τύπτου ἐξαίφνης. Germanus.

472 *Tota æstiva*] Loca posuit pro animalibus. *Æstiva* autem sunt loca umbrosa, in quibus per æstatem pecora vitant Solis calorem. Statius, *Et umbrosi patuere æstiva Lycæi*. Servius.

Æstiva] Voces istæ *Æstiva*, *Hiberna*, capiuntur, etiam nihil addito, de pascuis pecorum, quæ in æstate, quæ in hieme pascuntur. Probat hoc ex Varrone Turnebus XII. 14. Lege illum. Ceterum de origine *Æstivorum*, atque *Hibernorum* in militia lege Lazio IV. 4. *Cerda*.

473 *Spemque gregemque simul*] Agnos cum matribus. Servius.

474 *Tunc sciat, ærias Alps et Norica si quis*] Sensus hic est: Si quis est qui sciat ista loca, qualia tunc fuerunt, cum pecoribus erant referta; nunc quoque ea vacantia videat: licet plurimum a pestilentia fluxerit tempus. Servius.

Ærias Alps] Id est, Galliam. Et dicendo *ærias*, verbum expressit ex verbo. Nam Gallorum lingua alti montes *Alpes* vocantur. Idem.

Ærias] Morbo cæli, quia corruptus aër morbi causa est: ut ipse, *corrupto cæli tractu*. Philarg.

Tunc sciat, &c.] Q. d. Hoc ita se habere, e re præsentī, atque hoc exemplo quivis potest noscere. Aggreditur enim nunc descriptionem *Pestilentie*, quam in Gallia, Illuria, et Venetia, sic grassatam esse ait, ut qui illa loca viderit, olim refertissima gregibus, nunc deserta experiatur, licet tempus satis longum a pestilentia effluxerit. Expressa autem deinceps omnia sunt e Lucretii lib. VI. et Thucyd. lib. II. De *pestilentia Atheniensium*: quam et Manilius lib. I. sub finem perstringit. Vide mihi omnino J. C. Scaligerum, Poët. v. 10. ubi docet, hæc Poëtæ nostri carmina, omnium mortalium vel laudem, vel obtrectationem vicisse. Addit in-

super, signa morbi et mortis, ac remedia in armentis, divinitus explicari, tum castissime, tum luculentissime. Illa vero ait etiam Apolline digna, vs. 515. *Ecce autem, &c.* Tum illa cælo ipso delapsa, vs. 520. *Non umbræ, &c.* Et cum hæc satis (inquit) erant ad deterrendum animos sapientum etiam ab imitatione: tamen ea his addidit, quæ etiam obtererent audaciam; *Quid labor, &c.* Quæ equidem (porro ait) malim a me excogitata atque confecta, quam vel Cræsum, vel Cyrum ipsum dicto habere audientem. Verum quæ sequuntur (v. 554. *Balatu pecor.*) non solum narrationi, sed etiam cuius expectationi finem imponere poterunt. Hæc Scaliger incomparabilis: quæ ideo adduxi, ut iudicio tanti viri juvenus discat, qui Poëta sit Virgilius. Taubmann.

Ærias Alps] Omnes altiores montes dictos Gallica lingua *Alpes* non tantum hoc loco Servius, sed etiam I. X. vs. 13. idem disputat Cluver. Antiq. Germ. p. 9. et 57. nec non agit illic de origine nominis. proprie tamen sic montes appellati, Italiam a Gallia sejungentes, de quibus Corn. Nepos v. XXIII. c. 3. antea *saltus Grajus* appellatus, ab Hercule, qui primus juga illa celsissima cum exercitu transiit; unde Petronius, in venusto carmine de mutatione reipubl. Romanæ: *Alpibus æriis, ubi Grajo nomine vulsæ Descendunt rupes, nec se patiuntur adiri, Est locus Herculeis aris sacer, &c.* *Alpia, Albia, Albionia* Strabo lib. IV. plura illic de eorum finibus, altitudine, &c. et Mela II. 4. *Emmeness.*

Norica si quis] *Noricum* pars est Illyrici. Servius.

Norica] De Norica regione, veteris Illyrici parte, ex professo Cluver. Ant. Germ. p. 719. nec non geographorum facile princeps Strabo lib. IV. Nonnulli *Barariam*, alii *Austriam* appellant. *Emmeness.*

475 *Et Iapidis arva Timavi*] Id est,

Venetiam. Nam Iapidia pars est Venetiæ, dicta ab Iapido oppido. Sallustius, *Primam modo Iapidiam ingressus*. Hujus est fluvius Timavus. Unde male quidam *Iapigis* legunt, cum Iapigia sit Apulia. *Servius*.

Iapidis] Non negarim *Iapidis* legendum, et *Iapidiam* Venetiæ proximam regionem appellatam: quo vocabulo etiam Sallustius sit usus. Non tamen rejiciendum est, quod in Romano codice, atque etiam in Mediceo legitur, *Iapygis*, quamvis improbetur a Servio, qui *Iapygiam* ab *Iapidia* descriptione distinguit. Nam Hecætæus duas ponit Iapygias, quarum una sit in Apulia, altera in Illyrico, a quarum utraque *Iapix*, et *Iapygius* derivetur. *Pierius*.

Iapidis] Sic legendum, non *Iapygis*. Nam Strabo *ιαπυδία*. Et Tibul. lib. iv. in m. s. *Fortis Iapidiæ miles*. non, *Iapygiæ*. Observavit Scaliger. *Cerda*.

Iapidis] Hanc lectionem firmat Salmas. Plin. exercit. p. 59. teste tamen Antonino Liberal. fab. xxxi. τὸ δὲ σύμπαν ἔθνος ὠνόμασαν *ιαπύγων*. pro quo Græcarum litterarum scientissimus Berkelius legit *ιαπύγας*. *Emm*.

476 *Regna*] Plato Leg. iv. αἰγῶν ἀρχοντας, dixit: principes caprarum. Itaque verba imperandi, regnandi, dominandi creberrima in re pastoralis. Plato statim δεσπόζομεν de eadem re. Sed hoc satis a me illustratum Ecl. i. Revoca. Et in hoc libro supra. *Cerda*.

477 *Et longe saltus lateque vacantis*] Huic enormi vastitati affinia multa Auctorum loca, qui post suarum pestium descriptiones similes locorum solitudines inferunt. Primo loco do Egesippum, qui Excid. Hieros. v. 25. *Omne illud pomerium, in quo ante nemora viridantia, horti inhalantes floribus, diversa pomaria, suburbana prædia gratam sui speciem dabunt, si quis postea vidit hospes ingenuit, incola non recognovit, et ad genitalem regressus locum, cum præsens adesset, patriam quærebat.*

De re alia Lucan. lib. i. *Saxa jacent, nulloque domus custode tenentur, Rarus et antiquis habitator in urbibus errat.* De peste Oros. vii. 15. *Secuta est lues plurimis infusa provinciis: totamque Italiam pestilentia tanta vastavit, ut passim villæ, agri, atque oppida, sine cultore atque habitatore deserta, in ruinas silvasque concesserint.* Par sententia Claud. in deformando Ruffino lib. ii. *Squallet inops pecudum, nullis habitata colonis.* tu reliqua. *Idem*.

478 *Hic quondam morbo cæli miseranda coorta est*] Describit pestilentiam Venetiæ, Galliæ, Illyrici. nam quodam tempore cum Nilus plus æquo excrevisset, et diu permansisset in campis; ex aqua fluminis et calore provinciæ, diversa et plurima in limo animalia sunt creata; quæ recedente in alveos suos Nilo, et integra, et quæ semiplena fuerant, putrefacta sunt: exinde, corrupto aëre, nata pestilentia est; quam Auster flans primo ex Ægypto ad Atticam provinciam pepulit. Mox inde in tractum Venetiæ et Illyrici, usque quaque universa vastavit. Hanc autem pestilentiam ordine, quo diximus, plenissime Lucretius est executus. *Servius*.

Hic quondam morbo, &c.] Pestem Lucret. l. vi. ex Thucydide versibus elegantissimis describit: *Mortifer æstus Finibu' Cecropiis funestos reddidit agros, Vastavitque vias: exhaust civibus urbem*: Ovid. item Metam. vii. ex Homeri imitatione Il. A. *German*.

Morbo cæli] Aëris corrupti vitio. Ovid. Fast. i. *Nec vitio cæli pallent ægra seges*. Propert. ii. 19. *crimina cæli vocat*. *Taubmann*.

Miseranda Tempestas] Pessima, ferens rem dignam miseratione. *Serv*.

479 *Tempestas*] Pestilentia, sive pestilias. Pestis autem pro exitio fere ponitur. nam qui hac voce pro morbo, quem veteres constanter Pestilentiam vocant, utuntur, barbarissant, auctore Gifanio. ita Lucr. l. vi. *flumina tempestas*. *Taubmann*.

Totoque autumnii incanduit æstu] Exarsit prima autumnii parte, quæ semper gravem efficit pestilentiam. Ut autem autumnus abundet morbis, facit confinium frigoris et caloris; quod licet etiam vernum tempus habeat, caret morbo: quia tunc corpora præcedenti durata sunt frigore; quæ autumnus corrumpit, laxiora inveniens post æstatis calorem. *Servius.*

Toto autumnii incand.] Exarsit prima parte autumnii, quæ semper gravem facit pestilentiam. Sic Juvenal. Sat. iv. *Letifer autumnus.* Horat. od. ii. 14. *Frustra per autumnum nocentem Corporibus metuemus austrum.* Taubm.

480 *Neci dedit*] Sic letho dedit Phædr. i. 23. *Emmeness.*

481 *Corruptique lacus, infecit pabula tabo*] Ordinem secutus est, quem et Lucretius tenuit et Sallustius: primo aërem, inde aquam, post pabula esse corrupta. *Servius.*

Corruptique] In Romano, in Mediceo, et antiquis aliis codic. *corrupt* habetur. non negari potest in quibusdam edit. *Corripuit* legi. *Pierius.*

Tabo] Abutitur pro pestilentia. *Philarg.*

482 *Nec via mortis erat simplex*] Nec moriebantur ex usu, id est, secundum naturalem ordinem; non tantum fuga animæ, sed etiam corporis resolutione. Est autem Sallustii, qui ait, *Ne simplici quidem morte moriebantur.* *Servius.*

Igneæ venis Omnibus acta sitis] Fervidus calor: ab eo, quod præcedit, id quod sequitur. *Idem.*

Ubi ignea venis Omnibus acta sitis] Magnarum pestium comes semper sitis, atque ardor. Thucyd. τῇ δὲ ψῆ ἀπαύστω συνεχόμενοι: *Inexhausta siti premebantur.* Lucret. Intima pars hominum vero flagrabat adesa, Flagrabat stomacho flamma ut fornacibus intus. et postea, insedabiliter sitis arida. et, *Multa siti prostrata viam per, proque*

voluta Corpora silanos ad aquarum strata jacebant, Interclusa anima, nimia ab dulcedine aquarum. Extremum hoc sumsit ex Thucydide Ovidius: *Viscera torrentur primo, flammisque fatiscunt. Indicium rubor est, et ductus anhelitus igni. Iterum, Fontibus, et fluviis, putrisque cupacibus hærent.* Seneca: *Anhela flammis corda.* Cerda.

483 *Adduxerat*] Pro contraxerat. *Philarg.*

484 *Rursus*] Hic *Rursus* positum pro contra, ut supra: *Rursus cura patrum cadere, et succedere matrum Incipit.* *Idem.*

Fluidus liquor] Humor sordidus. *Servius.*

Fluidus liquor] Humor sordidus et pestilens. Indicatur putrefactio humorum, quam meatuum efficit obstructio. *Taubmann.*

485 *Ossa*] Etiam ossa. Et per Hyperbolem, totum hominem significat. *Servius.*

Ossa minutatim morbo collapsa] Exprimitur tabes, colliquatio, ac resolutio quædam corporum, qua cadunt peste infecti. Manil. l. i. *et lenta corpora tabe Corripit exustis lethalis flamma medullis.* Lucan. l. vi. *Corpora tum solvit tabes, et digerit artus.* Locutionem sumsit a Lucret. qui l. ii. *Inde minutatim vires, et robur adullum Frangit.* Cerda.

In se trahebat] Convulsionem, sive σπασμὸν innuit ἐκ κενώσεως, qui rarissime curatur. *Taubmann.*

486 *In honore deum medio*] In sacrificiis: ut, *Haud equidem tali me dignor honore.* *Servius.*

Sæpe in honore deum, &c.] Hanc peculiarem conquestionem sumsit a Nostro Ovidius, *Admoti quoties templa, dum vota sacerdos Concipit, et fundit purum inter cornua vinum, Haud expectato ceciderunt vulnere tauri.* Quod iterum repetit more suo, lascivit enim interdum hic Poëta, veluti non cogitans, quid præmiserit, quo

vitiū nullum majus. Ergo: *mugitus victima diros Edidit, et subito collapsa sine ictibus ullis.* Cerda.

Stans hostia ad aram] Ductum hoc verbum ex ritu sacrorum, admonuit Brisson. 1. Form. Hostia enim dicebatur stare, interim dum vota conciperentur, eique vinum, ac mola inspergeretur. Huic enim verbo quædam placidæ quietis nota inest. Vide, ut ille multis firmat. *Idem.*

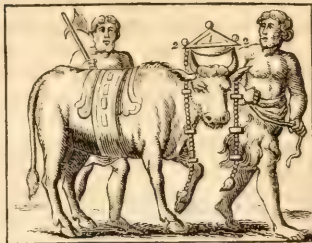
487 *Lanea]* Id est, infula. Nam non stat versus si *lanea vitta* dixeris. *Servius.*

Lanea] In Med. in Longob. et quibusdam aliis antiquis cod. *lanea* legitur, quod agnoscit Servius. alii *linea*. *Pierius.*

Lanea infula] Fuit in sacris omnibus apud Gentiles magnus usus fili lanei. Hanc rem satis indicant verba ista Pausan. l. viii. loquentis de templo, quod Agamedes, et Trophonius erexerunt: *Aditu autem homines prohibuisse, non obicis ullius oppositu, sed laneum duntaxat funiculum obtendisse, sive, quod vigente tunc religione, satis sacrosanctum esse Deum metu locum putarint: sive quod ei funiculo occulta inesset ad homines arcendos vis.* Cerda.

Infula] Gentiles, mactandas hostias velabant infulis. Lucret. l. i. Cui simul infula virgineos circumdata comtus Ex utraque pari malarum parte profusa est. Livius l. ii. Claris insignibus velut infulis velatos ad mortem destinari. Ovid. de Pont. iii. 2. Sparsit aqua captos lustrali Graia sacerdos, Ambiat ut fulvas infula longa comas. Sueton. in Calig. cap. 27. cunctantem pueris tradidit verberatum infulatumque. Infula fuit insigne dedititiorum, et miserorum. Hoc me Livius docet l. xlv. *Idem.*

Infula] Ex Choulío adjunxi victimam, infulis vittisque depictam. *infula* est n. 1. capiti inposita, *vittæ* autem n. 2. quæ dependent. Hæc tamen nomina non raro confunduntur. *Emmeness.*

488 *Cunctantis]* Dubitantes sacerdotes, animal, quod ad sacrificium ducebatur. *Philarg.*

Ministros] In Romano codice, *Magistros* legitur. De Sacerdote enim loquitur, qui ferire cunctaretur. *Pierius.*

Ministros] Non dubium popas intelligi, qui ministri sacrificiorum. Sueton. Calig. cap. 32. *Admota altaris victima, succinctus poparum habitu, elato alte malleo, cultrarium mactavit.* Propertius l. iv. *Illa dies hornis cædem denuntiat agnis, Succinctique calent ad nova lucra popæ.* Dionys. Hal. l. vii. ἱερόπτας, vocat. Ex testimoniis datis vides, uti succinctio propria fuerit poparum. Certe ab Ovid. Fast. iv. et Lucan. l. i. ministri dicuntur *succincti*. Quid si hunc habitum voluit Virgil. exprimere attributo cunctationis? Nam quis neget moram inesse in succinctione? *Cerda.*

489 *Mactaverat ante sacerdos]* Ejus scilicet mortem præveniens. *Servius.*

490 *Inpositis]* Cor negatur cremari posse in iis qui veneno interempti sunt, Plin. xi. 37. an eadem ratione peste infecta cremari non possint, considerato. Lucretius certe, in Attica pestilentia ait peste extinctos, non humatos, sed crematos esse. *Ramus.*

Inpositis] Verbum *inponere* in sacris proprium esse satis multis exemplis demonstrat Briss. de form. l. i. Græce ἐπὶ τοὺς βωμοὺς ἐπιτίθεσθαι. *Emmeness.*

Ardent altaria fibris] Quia, ut dicit Plinius Secundus, *Morbosa caro non*

coquitur. Inde ab hac causa, quia morbus universa confuderit. *Servius.*

491 *Nec responsa potest consultus reddere vates*] Colligi enim, nisi ex sana victima, futura non possunt. *Idem.*

Nec responsa potest, &c.] Arripuit sententiam hanc Ovid. in sua peste: *Fibra quoque agra notas veri, monitusque Deorum Perdiderat.* Ideo vero hoc quia integra, et illæsa offerenda sunt Diis: et morbidis non litabatur. *Cerda.*

Vates] Ἐποφύτης, extispex, aruspex: ἱεροσκόπος, ἱερόπτης. *Taubmann.*

492 *Suppositi tinguuntur sanguine cultri*] Sic et in sexto *Æn.* *Supponunt alii cultros*, id est, jugulant hostias. Dicendo autem *Suppositi* ferendi genus ostendit. Nam interdum ab inferiori parte, interdum desuper feriebantur. *Servius.*

Ac vix suppositi tinguuntur sanguine cultri] Culter sacrorum fuit. *Tertull.* *Apolog. volentibus initiari moris est, opinor, prius Putrem illum sacrorum adire, quæ præparanda sint describere. tamen ille infans tibi necessarius adhuc tener, qui nesciat mortem, qui sub cultro tuo rideat.* *Juvenalis Sat. x. Et ruit ante aram summi Jovis, ut vetulus bos, Qui domini cultris, tenue et miserabile collum Præbet ab ingrato jam fastiditus aratro.* Apud *Apulejum* libro tertio capilli, qui debeant magiæ inservire, cultro dicuntur secari. Fuit et culter gladius venatorius, quod ex *Suetonio* et *Martiali* observat *Lipsius* II. *Saturn.* capite tertio. *Lege.* Redeo ad sacra. Invenies inter instrumenta sacra loco cultri bipennem, securim,

malleum, clavam, machæram. *Bipennem* *Silius* exhibet l. VI. *Vietimæque admotæ stabat subjecta bipenni.* *Securim* *Noster Æn. II. Taurus et incertam excussit cervice securim.* *Malleum* (præter *Suetonium*, quem jam dedi) *Ovid. Met. II. haud aliter, quam cum spectante juvenca Lactentis vituli dextra libratus ab aure Tempora discussit claro cava malleus ictu.* ῥόπαλον, id est, clavam ab *Apoll.* illatam. *Arg. I.* observat *Briss.* Et *Dion. VII.* *Hal.* dixit, θύματος κροτάφους σκυνάλη ἔπαιον: *Hostiæ tempora percusserunt clara.* De machæra locus est in *Herodoto* l. II. ubi ait, carnem immolati bovis incidi ἑλληνικῇ μαχαίρῃ. *Cerda.*

Cultri] Pendentem e cingulo vaginam, quam videas fig. 1. habuerunt popæ, sive victimarii, in qua cultri fuerunt aliquot, et jugulandis, et secandis victimis, inservientes. Quo autem jugulabant percussam securi hostiam, talem depictum habes fig. 2. ex *Choulío* in libr. *de la religion des anciens Romains.* p. 289. nec non *secespitum* fig. 3. et 4. a secundo dictam p. 297. 298. 299. cujus meminit *Suet.* in *Tib. c. XXV. pro secespita plumbeum cultrum subjiciendum curavit.* Accuratam secespitæ descriptionem memoriæ prodit *Festus*, qui hoc μαχαίριδιον θυτικόν, dolabram pontificalem et secnam, appellat *Pollux* I. 1. ubi agit περὶ τῶν κατὰ τὰς θυσίας ὀργάνων, hos cultros σφαγίδας vocat. ne quid desideret antiquitatis venerator, numismata adjeci duo, ubi cultrum et quæ usui fuerunt in vet. sacrificiis, expressa vides. De *cultris suppositis* dicam *Æn. VI. 248. Emmeness.*

493 *Summaque jejuna sanie infuscatur arena*] Signatis usus est verbis, nimirumque libratis. *Servius*.

Jejuna sanie] Sicca et exigua. *Phil.*

Infuscatur] Ita et *Plin. sepiam aqua atramento infuscata abscondi dixit. Germanus.*

494 *Volgo*] Ubique, passim et cætervatim. *Servius*.

Lætis in herbis] Ideo, ne eos fame perisse putaremus. *Idem*.

495 *Animas reddunt*] Ab Nostro *Propertius*, et *Tacitus*. Prior: *Me sine hanc animam extremæ reddere nequitia*. Posterior *l. xiv. de cæde Agrippinæ: Post hanc vocem cum supremo mistam gemitu, animam tandem post fera tristem vulnera reddidit. Cerda.*

496 *Hinc canibus blandis*] Canibus

rabies ex pestilentia nascitur. *Serv.*

Hinc canibus blandis rabies venit] Hæc lues canes ideo primum invadit, quia odoris vi cetera animantia superantes fætores, vel quicquid pestilens sidus adflaverit, naribus percipiunt. *Homer. Il. ii. 50. ἐπὶ ὥχετο κόνας ἀργούς.* quem imitatus est *Ovid. Metam. vii. 536. Strage canum prima, &c.* de rabie canum, quæ iis quasi propria est, sic noster *Æn. vii. 479. Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo Objicit.* et vs. 493. *rabidæ canes.* *Horat. Epist. ii. 2. Hac rabiosa fugit canis.* vide *Aristot. Hist. animal. viii. 22. περὶ νοσημάτων τῶν κυνῶν. Emmeness.*

Quatit ægros Tussis anhela sues] Proprie. nam tussis commovet corpora. *Servius.*

Et quatit ægros Tussis anhele sues] Tussim comitem esse pestium, satis liquet ex Galen. Method. v. 12. et ex Nicand. in Alexiph. Silius in sua peste: *Aspera pulmonem tussis quatit, et per anhele Igneus efflatur sientium spiritus ora.* Ante omnes Thucyd. καὶ ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ κατέβαινε ἐς τὰ στήθη ὁ πόνος μετὰ βηχὸς ἰσχυροῦ, καὶ ὁπότε ἐς τὴν καρδίαν στηρίζαι, ἀναστρέφεται αὐτὴν: *Nec diu post labor in pectus cum vehementi tussi descendebat, et cum ad præcordia hæserat, illa recabat.* Lucretius etiam tussis meminit. nam de sputis: *per fauces raucas rix edita tussi.* Hic et aliis locis hujus pestis, volo observes, Virgilium transtulisse ad feras, quæ in Thucydide et Lucretio repererat de hominibus. Phrasin videtur vates mutuatus a Catullo, qui: *Hic me gravedo frigida, et frequens tussis.* Cerda.

497 *Ac faucibus angit obesis]* Tumentibus. *Angit* autem, bene ait. Nam angina dicitur porcorum morbus, qui occupat fauces. Plautus, *Vellem me in anginam verti, ut huic anicula fauces præoccuparem.* Servius.

Ac faucibus angit obesis] Omnino anginam indicat, quæ propria suum, inde ὑάγχη dicta. Lucretius de hoc malo: *ulcrescibus vocis via septa coibat.* Iterum: *fauces raucas.* Silesius: *descendere fauces Abnuerant siccae jussorum alimenta ciborum.* Ceterum morbus hic in suis βράχως dicitur Aristoteli Hist. viii. 21. Cerda.

498 *Labitur infelix]* Lusere in suis pestibus ad imitationem Virgilii, Ovid. Lucan. Seneca: hi tres loquuntur de equo. Versus dabo, quos lector conferat cum Virgilio. Primus: *Acer equus quondam, magnæque in pulvere famæ Degenerat, palmæ veterumque oblitus honorum.* Ad præsepem gemit morbo moriturus incerti. Secundus: *Belliger attonsis sonipes defessus in arvis, Adfectos cum plena ferant præsepia culmos, Ore notas poscens mori-*

bundus labitur herbas, Et tremulo mediis abrumpit poplite gyros. Tertius: *Segnior cursu sonipes in ipso Concidit gyro, dominumque pronò Perdidit armo.* Luxuriarunt isti, Virgilius presse, graviter, demum cum magna doloris nota: *Labitur infelix studiorum, atque immemor herbæ Victor equus.* Idem.

Herbæ] Pro herbarum, ut ipse: *Immemor herbarum, quas est mirata juvenca.* et rursum: *Carpit enim vires paulatim, uritque videndo Femina, nec nemorum patitur meminisse, nec herbæ.* ergo hic, vel amore, vel miraculo carminis oblivionem herbæ factam dicit; ita illi occupatione morbi. quidam volant ideo dictum, *studiorum atque immemor herbæ*, quod antiqui in pratis certamina exhibere consueverunt. Reliqua Grammatici legunt. Philarg.

Herbæ] Aliqui explicant, *victoriæ.* Possunt. nam *herbam dare*, apud Romanos, fuit, *victoriam præbere, et fateri se victum.* Ita Symmach. iii. 44. *Sed quid ego de hoc plura, cum sim tibi dicto audiens, atque herbam dederim voluntati tuæ.* Plin. loquens de elephantis viii. 5. *mirus namque pudor est, victusque vocem fugit victoris: terram, ac verbenas porrigit.* Vide eundem Plin. xxii. 4. et Festum, qui morem hunc de pastoribus ducit. Sed mihi visum de pabulo Poëtam capere: tum quia ipse vates de vero pabulo Ecl. viii. *immemor herbarum juvenca*; tum, quia venustior sententia de equo, aversante et pabulum et potum. Ad cujus imitationem Severus Rhetor: *Hic fontis renuens, graminis immemor.* Describit videlicet pestem boum. Demum ita intelligit Brodæus vir magni iudicii. Cerda.

499 *Fontis avertitur]* Id est, aversatur. ita Æn. i. *fuga prævertitur Hebrum:* active. Taubmann.

500 *Crebra ferit]* Crebro: nomen pro adverbio. Servius.

Crebra] In Longobardico, *Crebro ferit.* Neque timendum syllabæ, quum

Carisius *tertio* adverbium pro Dactylo agnoscat, et sero Trochæi dimensione sit apud Statium. Pierius.

Crebra ferit] Lucret. II. et *crebra revisit Ad stabulum*: et Epigr. I. VII. δεσπότις ἐνθ' ἐρύση πυκνὰ μεθελκόμενος: et apud Sophocl. δεινὰ βρυχηθείς: et Virg. *sera comantem Narcissum*: item supra, *Asper, acerba sonans*: et Lucret. I. v. *acerba tuens immani corpore serpens*. Germanus.

Demissæ aures] Eadem nota est in Colum. VI. 30. de equis laborantibus: *capitis dolorem indicant lacrymæ, quæ profluunt: auresque flaccidæ, et cervix cum capite aggravata, et in terram submissa*. Et in Aristot. Hist. VIII. 24. ubi de equis, rabie laborantibus ait: σημείον δὲ τούτου, τὰ ὦτα καταβάλλει πρὸς τὴν χαλτὴν: Hujus indicium est *demissio auricularum ad jubam*. Eandem notam dedit cap. præcedenti laborantibus bobus, σημείον δὲ τῆς ἀρρώστιας, τὰ ὦτα καταβάλλουσι: *indicant ægritudinem demissione aurium*. Multa sunt loca in Theriacis, et Alexipharmacis Nicandri, ubi remissio et languor corporis, mortis signa sunt. Cerda.

Demissæ aures] Flaccidæ. Vegetius I. 1. Mulomedicina. Taubmann.

Incertusi bide Sudor] Irrationabilis, sine labore, ejus causa non apparet. Servius.

501 *Sudor*] Lucret. in sua peste. *Sudorisque madens per collum splendidus humor*. In sua Silius, *gelidus per viscera sudor Corpore manabat tremulo*. Sophoc. de peste, quæ invasit Herculem, indutum veste missa a conjuge, ita in Trachin. ἰδρὼς ἀνέι χρωτί: *fluxit sudor per corpus*. Nican- der in Alexiph. ἀμφὶ δ' ὀδμήεις καμάτῳ περιλείβεται ἰδρῶς: *Sudor olidus circumfluit vexatis morbo*. Virgilius et Silius signate *frigidus sudor*, qui in acutis morbis, teste Hippocrate, lethalis est, Verba hujus Aph. IV. 37. hæc sunt, οἱ ψυχροὶ ἰδρῶτες ἐξὸν μὲν ὀξεῖ πυρετῷ γιγνόμενοι θάνατον σημαίνουσιν. Nican- der de morsis lethaliter a vipera,

Πολλάκι δ' ἐξ ὀνύχων ἴσχει κρύος, &c. Et post pauca, Ψυχρότερος νιφετοῦ βολῆς περιχεύεται ἰδρῶς. Cerda.

Incertus Sudor] Cujus causa non apparet. Hippocrati sunt ἰδρῶτες ἄκαιροι, ἐτ οὐ κρίσιμοι. Taubmann.

Morituris frigidus] Frigidus sudor, mortis futuræ signum est, et moriturus frigore plenus est. Servius.

Aret Pellis, et ad tactum tractanti dura resistit] Lucret. pariter: *frigida pellis, Duraque. Lucanus, Jam riget atra cutis*. Egesipp. in peste Hierosolymit. v. 21 *Arida cutis siccis hærebat ossibus*. Aristot. Meteor. IV. ita, ἔστι δὲ σκληρὸν μὲν, τὸ μὴ ὑπέικον εἰς αὐτὸ κατὰ τὸ ἐπίπεδον. Cerda.

502 *Et ad tactum*] In Romano, at, ut solet. in Longobardico, et ad *tractum*. Pierius.

Tractanti dura resistit] Frigida est, nec cohæret digitis. Servius.

Tractanti dura resistit] Τὸ σκληρὸν δέρμα τῇ ἀφῇ ἀντιτυπεῖ: inde nimirum, quod aliis corporibus non cedit: unde Lucretio *aqua mollis: mollis aquæ fertur natura repente Flumine abundantī*, et Æn. IX. *mollibus extulit undis*. Videtur autem hic Virg. ex doctrina Arist. Meteor. IV. durum definivisse: sic enim ille: ἔστι δὲ σκληρὸν μὲν, τὸ μὴ ὑπέικον εἰς αὐτὸ κατὰ τὸ ἐπίπεδον. et idem eodem: σκληρὸν καὶ τὸ μαλακὸν ἀπλῶς πρὸς τὴν ἀφὴν ὀρκαμεν. Vide illud Æn. IX. *mollibus extulit undis*. Germanus.

504 *Cæpit crudescere morbus*] Vali- dior fieri; ut, *Devicta crudescit pugna Camilla*: et jam dat signa morbi vali- dioris. Servius.

Cæpit crudescere morbus] Ter. Hec. III. 2. 2. utitur *aggravescere*, et qui- dem de morbo, qui gravior fit. Nos- ter VII. 788. *effuso crudescunt sanguine pugnæ*. Tacit. Hist. III. 10. *ubi crudes- cere seditio*, &c. Stat. Thebaid. II. 679. *nec jam amplius iræ crudescunt*. Em- meness.

505 *Ardentes oculi*] Nulla major nota illorum, qui tenentur acri peste.

Thucyd. inter signa, ὀφθαλμῶν ἐρυθήματα, καὶ φλόγῳσις: oculorum rubores, et inflammatio. Lucret. Et duplices oculos, suffusa luce rubentes. Lucan. strident oculis ardentibus ignes. Seneca: Multoque genus sanguine tingit. Galen. de Præ sag. ex puls. III. 4. etiam oculi eorum sunt accurate inspiciendi: nam inter lavandum manifeste redduntur calidi, et flammei quidam postea tales permanent, quos plane sciimus teneri peste. Cerda.

Attractus ab alto Spiritus] Thucyd. καὶ πνεῦμα ἔκτυπον, καὶ δυσώδες ἦφιει: Spiritus arcte, et cum gravolentia meabat. Lucretius tantum expressit δυσώδες Thucydidis: Spiritus ore foras tetrum volcebat odorem, Rancida quo perolent projecta cadavera ritu. Illud ab alto, ita extulit Horat. Epod. XI. latere petitus imo spiritus. Cerda.

506 Gemitu gravis] Sophoc. in sua peste Œdip. Tyr. de fœminis λυγρὰς ἐπιστενάχουσι, suspirant supplices. Agathias de duce hostium, peste correpto, οἰμωγὰς ἀφίει βαπελας, edidit graves gemitus. Livius I. XXV. inter reliquas pestis complorationes, Quotidianaque funera, et mors ob omnium oculos esset, et undique dies noctesque ploratus audirentur. Lucret. Intolerabilibusque malis erat anxius angor. Assidue comes, et gemitu commista querela. Seneca: Intima creber viscera quassat Gemitus stridens. Idem.

Imaque longo Ilia singultu tendunt] Thucyd. λόγῃ τε τοῖς πλεοσιν ἐνέπιπτε κενὴ σπασμῶν ἐνδιδοῦσα ἰσχυρόν: Plerisque inanis incidebat singultus acrem ciens spasmus. Lucret. Singultusque frequens noctem perscæpe diemque Corripere assidue nervos, et membra coarctans Dissolvebat eos defessos ante, fatigans. Integram sententiam, qua ait de ægrotante equo, Ilia tendi longo singultu, recte illustrat Turn. XVII. 9. a quo transcripsit Germ. Est enim quod Lucan. dixit I. IV. Pectora rauca gemunt, quæ creber anhelitus urget, Et defecta gravis longe trahit ilia pulsus.

Quod Statius Theb. VI. nec jam integer illis Impetus, et longi suspendunt ilia flatus. Quod Plin. XXVI. 6. loquens de verbasco, ut jumentis etiam non tussientibus modo, sed ilia quoque trahentibus auxilietur potu. Quod Horat. epist. I. 1. de equo deficiente: Peccet ad extremum ridendus, et ilia ducat. Plantus ante Horatium in Asin. ex cursura anlitum ducere, id est, anhelitum. Ceterum ilia dicta ab ina quæ pars chartæ est tenuissima, unde et exilia dictæ sunt, ex Festo adducit Ludovic. Carr. Lect. antiq. I. 7. Festumque emendat, apud quem pro ina, scriptum via nullo sensu. Idem.

507 Tendunt] Pro tenduntur: aut tendunt se, aut equi tendunt. Philarg.

Tendunt] Scil. se, aut dictum ut illud, venti ponunt: aut equi tendunt. Taubmann.

508 Obsessas fauces] Id est, clausas. Servius.

Obsessas fauces] Inflammatione clausas. Petronius: Faucibus obsessis vitalis semita cessit. Taubmann.

Aspera lingua] Scilicet nimia siccitate. Servius.

Aspera l.] Ex nimia siccitate. Ovidius: Aspera lingua tumet, tepidisque arentia ventis Ora patent. Taubmann.

509 Profuit inserto latices infundere cornu] Non semper, sed aliquando. nam hoc solum est, quod morbo liberat, aut commovet in furorem. Serv.

Latices Lenæos] Hanc partem Germ. illustrat ex Homer. II. VIII. apud quem Andromache defessis equis Hectoris vinum propinat, οἶνόν τ' ἐγκεπάσσασι πιεῖν. Columell. VI. 30. de equorum curatione, Lassitudini quies remedio est, ita ut in fauces oleum, vel aleps vino mista infundatur. Facit nonnihil, vinum per nares infusum adhiberi, ab Aristotele ad medelam suam ægrotantium I. VIII. Historiar. c. 21. Vinum etiam adhibet ægrotanti elephanto c. 26. Atque etiam contra venena eidem vina dat c. 29. ut omnibus Nicander in Alexiphar-

mácis. Instrumentum hoc, *infundibulum* vocat Columella. Cerda.

510 *Ea visa salus morientibus una. Mox erat hoc ipsum exitio*] Sic Aristoph. in Nubibus 1. 1. ὅλην τὴν νόκτα φροντίζων ὁδοῦ μίαν εἶδρον ἀτραπὸν δαιμονίως ὑπερφυῶ. Ælianus apud Suidam μίαν εἶναι σωτήριαν ὁδόν. sic apud Euripid. in Helena μὴ ἐστὶν ἐλπίς ἢ μόνῃ σωθεῖμεν ἂν. Apulejus Metam. v. *monstrabimus viam, quæ solu deducit iter ad salutem.* Hoc vult Poëta, ea, quæ salutis sunt, crebro exitium ferre. de his disputat fusius Pricæus ad Apulejum p. 479. et Cerda ad vs. 549. *quæsitæque nocent artes.* Emmeness.

511 *Mox erat hoc ipsum exitio*] Quod salutis esse putabatur. Et hoc est quod paulo post dictum est, *Quæsitæque nocent artes.* Servius.

Mox erat hoc ipsum exitio] Simile quiddam Lucret. *Hoc aliis erat exitio, lethumque parabat.* Quod sumsit ex Thucyd. Cerda.

Furiisque refecti] Quia languentia corpora in vires quodammodo excitat furor, et facit ea in exitium convalescere. Servius.

513 *Dii meliora piis*] Per parenthesin in execrationem hostium, hanc torquet insaniam. Idem.

Dii meliora piis] Subaudiri debet *duint*, faciant. et *Di* melius inter abominandi formulas enarrat Brisson. de form. 1. 1. Duas etiam Græcis loquendi formulas in usu fuisse constat, εἰς τὸ λῶον ἐκδραμεῖν τεύξειε, vel εἰς τὸ ἀγαθὸν μοι. qua utebantur, infausta amolientes, et εἰς κεφαλὴν σοι. cum aliis imprecarentur mala. De utraque erudite Meurs. ad Lycophronis Casandr. p. 345. Emmeness.

Erroremque] Hic pro *furore* posuit. Philarg.

Erroremque] In Romano ardorem. Nam de morbi genere dictum est, *Ardebant.* Picrius.

Erroremque] Id est, *furorem*, qui mentem perturbatam sequitur. Ita Bucol. viii. *ut me malus abstulit error.*

Et monet Pimpontius, Lucretium etiam *Errorem* sæpicule pro noxa, et infortunio accipere: ut Græcos πλάνην, et ἀμάρτημα. Lucilius: *Dii monerint meliora, atque amentiam averruncassint tuam!* Taubmann.

Erroremque hostibus] Infortunia a se averruncantes plerumque in inimica capita rejectabant. Noster Æn. viii. 484. *Dii capiti ipsius generique reservent.* Horat. od. iii. 27. *Hostium uxores puerique cæcos Sentiant motus orientis Hædi, et Æquoris nigri fremitum, et trementes Verbere ripas.* Plura desideranti suppeditat exempla Lambin. ad hunc locum. Emmeness.

514 *Nudis*] Ut fœditatem exprimeret, adjecit *nudis.* Philarg.

515 *Fumans sub vomere taurus*] Per hoc ostendit etiam fortes tauros, repente morbo concidere. Nemo enim pestilentem ad aratra ducit juvenum. Servius.

517 *Extremosque ciet gemitus*] Ultimum gemuit. Idem.

Ciet] Modo dat significat; sicut in tertio de Andromache, *Lachrymasque ciebat.* cum ciere proprie sit alteri aliquid commovere. Idem.

Extremosque ciet gemitus] Ut frequenter, sic hoc loco imitatur Maronem Phædrus 1. 19. *flebiles gemitus ciens.* iv. 22. *gemitus immanes ciens.* et Noster iii. 344. *longosque ciebat Incassum fletus.* et Ge. iv. 64. *Tinnitusque cie.* Emmeness.

Tristis arator] Morte juveni *tristem* dixit agricolam. Philarg.

518 *Abjungens*] Idem quod *solvens*; quo verbo noster utitur Ecl. iv. et Ge. ii. in fine. ut *jungere* sic *abjungere* Propert. Eleg. ii. 18. *quam prius abjunctos sedula lavit equos.* Pro ea Non. Marc. 1. ii. *abjugare* dicit. Græce ἀπολύειν, ἀποξενγνύναι. De his videndus Sceffer. de R. veh. 1. 12. *interjungere* autem est, jumenta tam diu solvere, usque dum ad evitandam lassitudinem cibo reficiant vires. Male Martial. Epigr. ii. 6. *iter jungere* pro

interjungere quæris ad camænas. Nos-
tratibus est pleysteren. *Emmeness.*

Fraterna morte juvencum] Consortis
interitu. Et ex affectu dictum est
rustici. *Servius.*

519 *Opere in medio]* Hesiod. sic
extulit ἐργ. II. ἔργον ἐτώσιον λῆποιεν:
opus frustratum relinquunt. Homer. II.
IV. ἀτελευτήτω ἐπὶ ἔργῳ: in opere im-
perfecto. *Germanus.*

520 *Non umbræ altorum]* Congruit
locus ille Lucretii I. II. *Non teneræ
salices, atque herbæ rore vigentes, Flu-
minaque ulla queunt summis labentia
ripis Oblectare animum, subitamque
avertere curam.* *Idem.*

*Non mollia possunt Prata movere ani-
mum]* Legendum ex veteribus omni-
bus codicibus, *Non mollia possunt Prata
movere animum:* quæ lectio maxime
probat ab eruditis omnibus. Legi-
tur etiam, *Non gramina possunt Grata
movere animum.* *Pierius.*

Movere animum] In suum deside-
rium illicere. *Servius.*

522 *Purior electro campum petit ami-
nis]* Nam sicut electrum defæcatius
est metallis omnibus; ita et currens
aqua cæteris purior. *Idem.*

Electro] Quod a nobis *succinum*
appellatur, *electrum* vocant Græci.
Philarg.

Electro] Ἐπιγραφὴ amnis limpidis-
simi. *Electrum* autem alii *metallum* in-
telligunt, quæ est auri argentique
mixture: de quo *Æn.* VIII. 403. Alii
succinum, quod resina est arborum
odoratarum: de quo *Ecl.* VIII. *Pin-
guia corticibus sudent electra myricæ.*
Vide *Hadr. Junium in Succinum.*
Taubmann.

523 *Oculos stupor]* Veget. Mulo-
med. I. I. stupentibus oculis, auribus
flaccidis, erecto pilo, exhausta sunt ilia,
&c. *Idem.*

Urguet inertis] Id est, urget, et in-
ertes facit. *Philarg.*

524 *Ad terramque fluit]* Lucanus,
fessumque caput se ferre recusat. *Serv.*

Ad terramque fluit] Hunc gestum

mæroris signum *Homerus in Xantho,*
*Achillis equo, mortem domino prædi-
cente, observavit II. T. sub finem,*
ἄφαρ δ' ἤμυνσε καρήατι, πᾶσα δὲ χαίτη
Ζεῦγλης ξεριποῦσα παρὰ ζυγὸν οὐδὺς
ικάνει. Item *II. Ψ. τὸν τῶγ' ἑσταότες
πενθείετον, οὐδεὶ δὲ σφιν Χαίται ἐρηδέδα-
ται, τῶδ' ἑστατον ἀχινυμένῳ κῆρ.* *Germ.*

525 *Quid labor, aut benefacta ju-
vant]* Si neutrum mortem repellit;
nec corporis exercitium, nec mentis
religio. Nam si generalis est sen-
tentia, secundum Epicureos, contra
religionem est: si autem tantum ad
bovem refertur, hoc dicit: Quid ei
prodest labore suo aluisse mortales?
Servius.

526 *Atqui non Massica Bacchi Mu-
nera]* Vina pretiosa a Massico monte
Campaniæ. Et per transitum tangit
illa quæ dicunt physici; morbos ve-
nire ex cibi et potus nimietate; vel
mutatione, ex nimis vigiliis et multa
solicitudine. Dicuntque etiam sine
his nasci ægritudinem. nam in anima-
libus cum nihil horum sit, tamen
ægritudines cernimus. *Idem.*

527 *Epulæ repostæ]* Aut abundan-
tes, aut variæ. *Idem.*

Non illis epulæ nocuere repostæ] Do-
cet Poëta corpora omnia composita
non posse non corrumpi tandem et
deficere; nec sola, ut humana intem-
perantia dissolvi, sed suapte natura
faticere. *Simplicem* autem herbam
opposuisse videtur τῇ ποικίλῃ τροφῇ,
in quam, caussam intemperantiæ et
morborum confert. *Germanus.*

528 *Victu]* In Longobardico, vic-
tum. non ineleganter. *Pierius.*

Simplicis herbæ] Propter varietates
epularum dixit *simplicis herbæ.* *Serv.*

Simplicis herbæ] Hoc opponit τῇ
ποικίλῃ τροφῇ, et cænæ dubiæ, ut *Te-
rent.* loquitur. *Taubmann.*

529 *Pocula, &c.]* Ait *Macrobius.* duc-
tum hunc versum ex illo *Lucret.* *Ad
sedare sitim fluvii fontesque vocabant.*
Cerda.

Exercita cursu Flumina] Id est, agi-

tata, sic Horat. od. iv. 14. *Exercet auster Pleiadum choro Scindente nubeis.* Emmeness.

530 *Nec somnos abrupit cura salubres*] Ex cura enim nimia, vigiliæ procreantur. *Servius.*

Somnos abrupit] Pro quo Horat. Epist. i. 10. *Est ubi depellat somnos minus invida cura.* sunt qui legere amant *divellat.* vide Lambin. *Emmeness.*

532 *Quæsit ad sacra boves*] Manifestum est a Cydippe, Argivæ Junonis sacerdote, hoc tractum. quæ, cum boves deessent, filios suos Cleobin et Bitonem plaustro subjunxit, et sic ad templum deducta est, quod fas non erat illam venire sine plaustro. Nam apparet ad sacra Junonis boves in illis regionibus, defuisse, in quibus pestilentiam fuisse demonstrat. *Philarg.*

Et uris Inparibus ductos alta] Bobus agrestibus, et ipsis inæqualibus. Nam *uri*, *agrestes boves* sunt, ut diximus supra. Et hoc poetice dicit. Cæterum veritas hæc est : Quum mos esset sacerdotem Argivam junctis bobus ire ad templa Junonis, et solenni die boves non invenirentur (pestilentia enim, quæ per Atticam transierat, universa consumpserat) duo sacerdotis filii Cleobis et Bito, matrem, subeuntes jugo, ad templa duxere. Tum Juno probans eorum religionem, obtulit matri, ut quod vellet, posceret filiis : illa pia responsione ait, ut quod sciret dea utile mortalibus, ipsa præstaret. Altero itaque die sacerdotis filii juvenes reperti sunt mortui. Ex quo probatum est, nihil esse morte præstantius, quod Herodotus apud Græcos plenissime commemorat in prima historia. *Servius.*

Uris Inparibus] *Uris imparibus*, secundum Servium, sibi inæqualibus : nimirum quod penuria et pecoris internecone illud seculum non modo non cicuribus et mansuetis bobus, sed feris, agrestibus, iisque imparibus, et

obviis ad vecturas uti cogeretur. Veteres quippe, ut et nostræ ætatis homines, non solum in opere rustico faciendo, ex armento veterina paria delectu conjungebant et comparabant ; sed inter urbanas delitias, in carpentis, vectabilis, triumphantiumque curribus ad venustatem idem quoque observabant : ut et Jurisconsultus jugum, parque molorum ex æqualitate commendat, et altero jugalium sublato, aut oblato, propter imparitatem depretiati jugi damnum, multamque majoris æstimavit. Supra ; *Junge pares et coge gradum conferre juvencos.* Germanus.

Uris Inparibus] Et bobus agrestibus, et ipsis etiam inæqualibus. scilicet ob penuriam. Nam Sacerdos Argiva junctis bobus ad templa Junonis vehi solebat. Putant respexisse Poëtam ad factum Cleobis et Bitonis, apud Herodot. et Cicer. Tuscul. i. *Taub.*

533 *Inparibus*] *Imparibus* autem non simile jugum ferentibus, cum alter major esset, alter minor. *Philarg.*

Donaria] *Donaria* proprie loca sunt, in quibus dona reponuntur deorum. Abusive templa. Nam ita et *pulvinaria* pro templis ponimus ; quum sint proprie lectuli, qui sterni in templis, supervenientibus plerisque consueverunt. *Servius.*

Donaria] Apul. l. ix. *Ibi donarium deæ perquam opulentum : plurima auri et argenti ratio in lancibus : speculis, poculis, &c.* Valla hic dona interpretatur, *κάλλη ἱερῶν.* *Taubmann.*

534 *Ægre*] Difficuler. *Servius.*

Rimantur] In rimas agunt. *Idem.*

Ipsis Unguibus] Hyperbolicus : id est, manibus. *Idem.*

536 *Contenta cervice*] *Συντόνωσ. ἀμπερεύειν, συναμπερεύειν.* *Cerda.*

Trahunt] Hoc verbum in R. vehic. II. 7. exponit Scef. *Emmeness.*

537 *Non lupus*] Paria Ovid. *Non aper irasci meminit, nec fidere cursu Cerva, nec armentis incurrere fortibus ursi.* *Omnia languor habet. Paria*

Seneca: *Non lupos cervi metuunt rapaces: Cessat irati fremitus leonis: Nulla villosis feritas in ursis.* Non dubium, quin uterque repræsentet Virgilium. *Cerda.*

538 *Nocturnus obambulat]* Insidiatur. Quod autem ait *nocturnus*, figurate rem temporis, ad personam transtulit. *Serrius.*

Nocturnus] Græci νύκτιος, νυκτερινός, νύχιος, νύκτερος. *Germanus.*

Nocturnus] Pro nocturno tempore. Simile illud est Horatii Epod. xvi. *Nec respertinus circumgemit ursus ovile.* et Sat. ii. 4. *Si respertinus subito te oppresserit hospes.* Sic Noster *Æn.* viii. 465. *Æneas se matutinus agebat.* *Emmeness.*

Obambulat] Observat *Jul. Scal. Poët.* iv. 16. dictum hic humili verbo, *obambulat*, ut in re agresti: quod in re belli gravius multo, *circumerrant acies*, ab eodem hoc *Vate.* *Cerda.*

539 *Cura domat]* Id est, pestilentia. *Serrius.*

Cura domat] Ita *Æschyl.* *Prom.* μήδεσι δαμῆϊσα: domita curis. Et *Nicand.* ἄλγεα φῶτα δαμάζει: labores domant hominem. *Germ.* *Paulinus Natali Felic.* iv. ab Nostro: acrior illum *Cura sui gregis urit, et adscit.* *Cerda.*

Timidi damæ] Mutavit genus, ut vitaret δημοσιόλευτον. *Horatius, Et superjecto pavida natarunt æquore damæ.* Dicendo damas et cervos errare cum canibus; duo ostendit, et hos timoris, et illos ferocitatis esse oblitos. *Serrius.*

541 *Immensi]* *Arnobius* l. ii. simpliciter *immensum* pro mari posuit: *Nec mare continuo dulce est, si natioris aquæ guttas alicujus adjeceris, atque immiseris humori: consumitur enim minuties ista immenso.* *Cerda.*

Natantum] Hanc locutionem ab Nostro, credo, hausit *Oppian.* qui ita etiam pisces circumscribit *Hal.* l. iii. πλωτες ἄλδς θύνοουσιν: natatores maris currunt, id est, pisces. et l. i. ἔχνη γὰρ αἰδέλα νηχομένοισιν: *Vestigia enim*

obscura natantibus. id est, piscibus. Et l. ii. πλωτέσσιν ὑδροπόροισιν, *natoribus humidis.* Nisi uterque (tam, inquam, Noster, quam *Oppianus*) ab *Aristotele* de *Generat. Animal.* iv. 4. qui hac voce pisces discriminat ab aliis feriis, οὐ μόνον δὲ ἐν τοῖς πεζοῖς, ἀλλὰ δὲ ἐν τοῖς πτηνοῖς, καὶ ἐν τοῖς πλωτοῖς: *Non solum in pedestribus, sed etiam in volatilibus, et natantibus.* *Lucretius* quoque l. ii. *mutæque natantes Squammigerum pecudes.* Ab omnibus *Fracast. Syph.* l. i. *turbamque natantum.* Sed præclare profecto *Oppian.* flexu alio pisces vocat. *Hal.* ii. διερὸν στρατόν, et διερὰς γόνας: *Exercitum humidum, humidam sobolem.* *Idem.*

543 *Fugiunt in flumina phocæ]* Quasi timentes marinam pestilentiam. *Serrius.*

In flumina] In *Longobardico* legitur, *ad flumina.* Sed si *in flumina*, intelligimus eas immergi, neque audere in siccum prodire. Si *ad flumina*, subaudiendum, a quibus auxilium petere viderentur. *Pierius.*

Insolitæ, &c.] Præter solitum. *Plinius* ix. 7. *Et vituli marini, quos vocant phocas, spirant ac dormiunt in terra.* Utrum autem pisces morbus pestilens infestet, disputat *Aristot.* *Hist. Animal.* viii. 19. *Taubmann.*

544 *Interit et curvis]* Ab Nostro Seneca in excursu suæ pestis: *Perbibit pestem, latebrosa serpens Arct, et sicco moritur veneno.* *Cerda.*

Curvis latebris] Græci φωλέους χελίας appellant, teste *Nicandro.* Occurrit prius vocabulum apud *Matthæum* viii. 20. ἀλώπεκες φωλέους ἔχουσι. *Emmeness.*

545 *Squamis adstantibus]* Horrore erectis. *Taubmann.*

546 *Ipsis avibus]* Suis quodammodo, quæ alarum velocitate supergredi poterant aërem pestilentem. *Serv.*

547 *Vitam sub nube relinquunt]* Ita *Æn.* v. de *Columba:* *Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris.* *Cerda.*

548 *Mutari pabula]* *Lucr.* cali mu-

temus amictum. Taubmann.

Refert] Prodest. *Servius.*

549 *Quæsitæque nocent artes, &c.]* Hanc conquestionem multi excitarunt in suis pestibus describendis. Est enim potentissimum ad movendos affectus, medelam omnem converti in perniciem. Thucyd. οὔτε γὰρ ἱατροὶ ἠρκούντο: neque medici pares erant. Lucret. pulcre: mussabat tacito medicina timore. Ovid. Exitium superabat opes, victæque jacebant. Et postea: inque ipsos sæva medentes Erumpit clades, obsuntque auctoribus artes. Silius: Succumbit medicina malis. Manilius: Nec locus artis erat medicæ, nec vota valebant. Seneca: Non vota, non ars ulla corruptos levant: Cadunt medentes. Livius l. xxv. Curatio ipsa, et contactus ægrorum vulgabat morbos. Sophoc. Οὐ δ' ἐνὶ φροντίδος ἔγχος, ᾧ τις ἀλέγεται: Nullum est curarum propugnaculum, nullum levamen. Cerda.

550 *Phillyrides Chiron]* Medicinæ inventor, Saturni et Phillyræ filius. *Servius.*

Chiron] Moralter. Quoniam mali homines aut ad medicos aut ad divinos confugiunt, ut aut ope humana aut divina adjuventur: ideo *Chironem* pro medico, *Melampodem* pro divino posuit. Alii hunc expiationes scientem dicunt. Chiron autem Saturni et Phillyræ filius fuit, adeo medicinæ peritus, ut etiam Æsculapium docuisse dicatur. *Philarg.*

Phillyrides Chiron] Q. d. præstantissimi medici, quales illi olim erant, hic defecere. Fuit autem *Chiron Centaurus* Phillyræ et Saturni F. Achillis præceptor, notitia herbarum nobilis. Ita *Melampus Amythaonis* F. καθαρῆς appellatus est, et *Purgator*: qui lustrationibus ægros ad mentis sanitatem reduceret. Porro censent quidam, tres Medicinæ θεραπευτικῆς partes hic innui, διαιτητικὴν, χειρουργικὴν, et φαρμακευτικὴν: vel tres Medicorum Sectas, *Empiricam*, *Methodicam*, et *Rationalem* sive *Dogmaticam*: atque

cas omnes hic frustra fuisse. *Taubm.*

Amythaoniusque Melampus] Amythonis filius καθαρῆς, id est, purgator. Nam Prætidus ipse purgavit lustrationibus, quas invenerat. Hoc dicit, convalescente morbo, nec medicinam prodesse, nec religionem. *Servius.*

551 *Sævit et in lucem Stygiis, &c.]* Pertinet hoc ad amplificationem pestis. Ita Silius: tum serpere labe Tartæra, atque haustis populari castra maniplis. Iterum: Et patulam Cyanem, latæque palustribus undis Stagnantem Stygio cocyti implevit odore. Seneca: Rupere Erebi claustra profundi Turba sororum face tartæra. Lucan. tali spiramine Nessus Emittit Stygium nebulosis aëra saxi, Antraque lethiferi rabiem Typhonis anhelant. Claudian. quoque in Ruff. Stygium pestem dixit. *Cerda.*

552 *Pallida Tisiphone]* Tisiphonem hic, non unam Furiarum debemus accipere, sed pestilentiam, cui eleganter Poëta hoc nomen dedit. *Philarg.*

Agit ante] Id est, ante se. *Idem.*

553 *Caput altius effert]* Prudent. in Symm. II. Seque altius effert Sideribus. *Cerda.*

554 *Balatu pecorum]* Ita et Lucretius conquestionem excitat: Consimili ratione venit bubus quoque sape Pestilitas, etiam pecubus balantibus ægror. Ovid. Lanigeris gregibus balatus dantibus ægros. *Idem.*

Mugitibus amnes] Hom. II. II. dixit, κῶμα βρέμεται: fluctus fremit, mugit, Silius lib. VIII. fundoque imo mugivit anhelans Aufidus. Papin. Theb. I. VII. mugire refractis Corniger Hebrus aquis. Nonnus Dionys. I. XXIII. loquens de Oceano, ὕδατόν μύκημα χέων: aquosum mugitum fundens. *Idem.*

555 *Arentesque sonant ripæ]* Vult pestilentiam etiam elementa sentire. sic in tertio, Arentabant herbæ, et victum seges ægra negabat. Nam segetem pro terra posuit. *Servius.*

Arentesque] In Romano codice, horrentesque, ob tetros scilicet mugitus

animalium. si, *Arentes*, erit, ut illud : *Aridus altis montibus audiri fragor*. Pierius.

Collesque supini] Græcorum more, qui πεδίων ὑπτίων. *Cerda*.

556 *Jamque catervatim*] Græcorum more, xii. δμιαδόν. Ibidem, acervatim cadentes vocat, ἐπασσυτέρους. et xv. rem explicat per vocem φαλαγγηδόν : *turmatim*, loquens de his, qui in bello funderentur. Et l. xvii. ita, ἀγχιστῖνοι ἐπιπτον : *densi cadebant*. Val. Arg. iii. ita : *exsanguis confertæ cædis acervos*. Certe omnes, qui pestes describunt, mire sibi plaudunt in exhibenda ante oculos multitudine cadentium. Virgilius præclare explicuit his vocibus, *dat stragem catervatim, aggerat cadavera in stabulis*. Primum ab Lucretio sumsisit, alterum ipse addidit. Libeat audire, qui alii rem expresserint. Lucret. *Inde catervatim morbo, mortique dabantur*. Iterum præclare : *Confertos ita acervatim mors accumulabat*. Ubi audis confertionem, acervos, cumulos. Para tibi lector copiam. Thucyd. ita expressit : ὁ φθόρος ἐγένετο οὐδενὶ κόσμῳ, ἀλλὰ καὶ νεκροὶ ἐπ' ἀλλήλοις ἀποθνήσκοντες ἔκειντο : *exspirabant nulla honestate, nam jacebant supra alios alii*. Et postea ait, omnes vias, et templa referta fuisse cadaveribus. Quod et Lucret. quoque arripuit : *Multaque per populi passim loca prompta viasque Languida semianimo tum corpore membra videres*. Agathias l. v. loquens de peste Constantinopolitana, mortuos exhibet ἀνὰ λεωφόρους, *per plateas*. Et Justin. l. ii. *Tantaque fœditas morientium fuit, ut viæ cadaveribus complerentur*. Pari indole Ovid. silvis agrisque viisque Corpora fœda jacent. Silius ab Lucretio et Nostro : *cumulantur acervi Labentum, et magno cineres sese aggere tollunt*. Idem.

557 *Dilapsa c. tabo*] Diffluentia sanie. supra, morbo collapsa. Lucanus : *Corpora tum solvit tabes, et digerit urtus*. Taubmann.

558 *Donec humo tegere*] Indicat Virg. in hac sua peste primum cœpta humari cadavera ferarum, quod nunquam prius in usu. Verba, quibus Noster locutionem variat, sunt ista : *condere, mandare, infodere, referre, concedere, onerare terræ aggere*. *Cerda*.

Foveis] In antiquissimo quidem codice *fossis* legere est, sed ad Valla et Muros pertinent Fossæ. Hoc tamen loco non toleranda tantum, verum etiam decoris et dignitatis plurimum habere videtur improprietas hujusmodi, ad cadaverum multitudinem, quæ magno numero congregabantur, indicandam : quibus condendis capaciore opus esset loco. Nemo vero ignorat Fossas amplioribus spatiis produci solere, cum Fovea quid angustius significet, ut puta Scrobem, vel Luporum decipulas, vel quid hujusmodi ad modicos usus. *Pierius*.

559 *Nam neque erat coriis usus*] Quippe morbo putrefactis. *Serv*.

Nec viscera quisquam Aut undis aboleropotest] Nec lavari, nec coqui poterant. Caro enim corrupta morbo, quendam habet mucorem, qui non ablui potest : quoniam omne possidet corpus. Item igni superposita, aut putrefit, aut durescit : nam non coquitur. *Idem*.

562 *Telas putris*] Ipsa vellera putrida : κατ' ἐναλλαγῇ. *Taubmann*.

563 *Verum etiam invisos*] In Romano codice legitur, *quin etiam invisos*. *Pierius*.

Si quis tentarat] Si quis eos attrectaverat vel induerat, continuo ἐκζέσματα, et fervidæ eruptiones, sive carbunculi ; atque etiam φθειρασις, et morbus pedicularis (ut Serv. et Erythr. immundum sudorem hic exponunt) ipsum invadebat. *Taubmann*.

564 *Ardentes papulæ*] Id est, carbunculi. *Servius*.

Immundus sudor] Morbus pedicularis, qui est φθειρασις. *Idem*.

566 *Contactos artus*] *Vulgata* quædam exemplaria legunt, *contractos ar-*

tus. Sed in Romano legitur, mutato etiam numero, *contactos sacer artus*. Ac quantum ad *contactum* pertinet, quod de contagiosa vi pestilentie dicitur, apud Livium etiam in codicibus antiquis legas, *Vulgateque contactu in homines morbi*. Quod in impressis, *Attactu*, non ita proprie habetur. *Pierius*.

Sacer ignis] Quem Græci *ἱερὰν νόσον* vocant. *Servius*.

Sacer ignis] *Lucret.* *Exurit sacer ignis, et urit corpora serpens Quamcunque arripuit partem, repitque per artus.* *Seneca: et sacer ignis Pascitur artus.* Male vero *Servius* per *sacrum ignem* intelligit *ἱερὰν νόσον*: *sacrum morbum*. Nam *morbis sacer* est, *morbis caducus*, sive *Herculeus*, sive *comitialis*, sive *Epilepsia*, de quo morbo *Plato* loquitur in *Timæo* Leg. l. xi. Et *Heliodorus* *Histor. Æthiop.* l. vii. aliique. At vero *ignis sacer* est ex *Nota Hieronym.* *Mercur.* l. iv. Var. *Lectio.* c. 9. qui apud *Arabas* dicitur *Formica*, apud *Græcos* *Herpes*, apud *Scribonium* *Zona*, apud *Plinium* *Zoster* et *circinus*. *Vulgus* nominat *ignem Sancti Antonii*, *Silentiar.* in *Epigrammat.* vocat *γυιοβόρον πῦρ*. alii *γυιοτόρον*, et *γυιοκόρον*, ex *Nota Germani*. *Interpres Philonis* hunc ignem vocat

serpiginem, ita enim reddit, quoties in *Græco* occurrit, *ἑρπης*. Ut cum in *Politic.* ait: *Fertur nunquam ante sic laboratum malo communi universis gentibus, quale medici vocant serpiginem, quod omnes partes corporis inundans ignis more depuscutur.* In gregibus dicitur *pusula*, quod ex *Columell.* facile elicies *vii. 5.* *Est etiam insanabilis sacer ignis, quam pusulam vocant pastores.* Inde *Barbarus*, *pusulosa corpora* explicat, quæ laborant sacro igne. Errant etiam, qui confundunt *ignem sacrum* cum *erysipelate*, quod facit *Cornarius*, et *Isidorus* de *Medicina* l. iv. *Lege Mercurialem dicto loco.* Est enim *Erysipelas* idem, quod *Erythropelas*, et *Hippocrati* *πῦρ ἄγριον*. *Cerda*.

Edebat] Eadem metaphora usi *Æschylus*, et *Euripides* ex *Nota Delrii* loquentis de *phagedæna*. *Prior*, *φάγεδαινα ἥ μου σάρκας ἐσθίει ποδός*: *Phagedæna mihi carnes edit pedis.* *Paria posterior*, tantum pro *ἐσθίει*, adhibet *θόλυατο*. *Q.* etiam *Serenus*: *Sive calens febris jactatos exedit artus.* *Homerus* eleganter ad animum transtulit: *Ἵμοῦ καμάτῳ τε, καὶ ἀλγεσι θυμὸν ἔδοντες*: *Labore simul, et mœnore cor edentes.* *Odys.* ix. et libr. sequenti, *θυμὸν ἔδων*: *animum exedens.* Idem.

GEORGICON

LIBER IV.

1. *Protinus*] Quemadmodum in libris prioribus cæteros *Rei Rusticæ* *Scriptores* superasse omnes *Poëta* noster iudicatus est; ita in hoc se ipsum. ut non injuria magnus *Scaliger* pronunciarit, *Hunc librum quartum omnem humanam diligentiam superasse.*

Dicturus igitur de *Apibus*, hoc est, rebus minimis, *Rhetorice* magna promittit: ut et levem materiam sublevet, et attentum faciat auditorem. *Jo. Sarisberiensis* in *Polieratico* vi. 21. *Scripserunt* (inquit) *de Repub. etsi diverso modo, Cicero et Plato: cum alter,*

qualis esse debeat, disscruerit: alter, qualis fuerit a maioribus instituta. Hanc tamen uterque et institutæ et instituendæ præscripsit formulam, ut vita civilis Naturam, id est, optimam vivendi ducem, imitetur. Quæ sit autem Naturæ institutio, ipsa rationis experientia monstrare sufficiat. Poëtarum doctiss. Maro, ad quem Plutarchus suum destinat Trajanum, ut civilem vitam ab Apibus mutuetur, Admiranda canit levium spectacula, &c. Reipublicæ (porro addit) omnes auctores percurrere: rerumpublicarum revolve historias: Vita Civilis tibi rectius et elegantius nusquam occurrat. Essentque procul dubio beatæ civitates, si hanc sibi vivendi præscriberent formam. Hæc ille. Taubmann.

Protinus aërii mellis cælestia dona Exequar] Rhetorice dicturus de minoribus rebus, magna promittit; ut et levem materiam sublevet; et attentum faciat auditorem. Sane perite, quoniam scit breve esse opus hoc de apibus, et intra paucos versus posse consumi: usus est translationibus ad dilatandam materiam; dicens, apes habere reges, prætoria, urbes, et populos. Sane sciendum, ut supra diximus, ultimam partem hujus libri esse mutatam. nam laudes Galli habuit locus ille, qui nunc Orphei continet fabulam, quæ inserta est, postquam, irato Augusto, Gallus occisus est. Servius.

Protinus] Deinceps, exinde. Floreum agrum exequar, sicut sum ceteros executus. Idem.

Aërii mellis] Nam mel ex rore colligitur, qui utique ex aëre defluit. Idem.

Aërii mellis] Græcis etiam mel quoddam dicitur ἀερόμελι: quod Plinius Physice, an Poëtice, sudorem cæli, siderum salivam, succum purgantem se aëris appellat. Ex aëre enim ros defluit, unde mel fit. Sed cum de eo nihil in hoc quidem libro tractetur, κατ' ἐξοχήν mel intelligamus præstantissimum: quale et Antiphilus in Epi-

gram. i. αἰθέριον νέκταρ dixit: et de quo C. Celsus, Apes, inquit, ex floribus ceras faciunt: ex rore matutino mel. Taubmann.

Cælestia dona] Id est, munus deorum. Ante enim mel inveniebatur in foliis. ut, Mellaque decussit foliis. Servius.

Cælestia dona] Sive quod Juppiter melle nutritus sit in insula Creta, sive quod in aëre concipiatur. Nam, ut ait Cornelius Celsus, apes ex floribus ceras faciunt: ex rore matutino mel. Philarg.

Cælestia dona] Id est, munus deorum. Legantur, quæ de melle admiranda scripserunt Plinius xi. 14. item Galenus et Dioscorides; apparebit laus hæc mellis, non poëtica aut hyperbolica, sed physica et mera veritas. Taubmann.

Aërii mellis cælestia dona] Quamvis ex superioribus liquido apparet, in dubium posse vocari, an apes mel ex rore colligant, an faciant; verbo tamen monstrare liceat locum Salmasii emendantem locum Aristotelis, Plin. exercit. p. 1020. et citantem Senecæ testimonium Epist. lxxxv. Quibusdam placet non faciendi mellis apibus scientiam esse, sed colligendi. Emmen.

2 Hanc etiam] Sicut superiores. Servius.

3 Admiranda tibi levium spectacula rerum] Audies ex levibus rebus digna stupore esse in apibus, procures et tanta certamina. Idem.

Admiranda] Huic sententiæ annecte verba ista Plinii i. 5. Sed inter omnia ea (insecta) principatus apibus, et jure præcipua admiratio, solis ex eo genere hominum caussa genitis. Cerda.

4 Magnanimosque duces] Ait Aristot. Hist. Anim. i. 1. apes esse ὑφ' ἡγεμόνα, sub duce; et opponit formicis, quæ dicuntur esse animalia ἀναρχα, sine ullo duce aut imperio. et Didymus loquens de apibus, μόνον δὲ τοῦτο τὸ ζῶον ζῆτει ἡγεμόνα, τὸν ἐπιμελησόμενον τῶν ὄλων: Hoc solum inter

reliqua animal ducem quærit, qui omnium curam gerat. Idem.

Totiusque ordine] In Romano codice, atque etiam in Mediceo, legitur absque ex præpositiva particula, *totiusque ordine*. In aliis antiquis codicibus, ex, habetur: in quo animadvertendum, esse Synizesin ex duabus ultimis syllabis, in *totius*, si lectio ea *totiusque ex ordine gentis*, admittatur. Verum ego crediderim ex insertum ex Paraphrasi, recteque legi, *Dicam ordine*. Pierius.

Gentis] Græce γένος μελιττῶν. pro quo Ælian. i. 3. χρῆμα ἦν γένος βατράχων, ubi γένος suspectum. Columell. ix. 3. Gens universa totius alvei consumitur. Emmeness.

5 *Mores]* Quia castæ sunt; ut, *Ilum adeo placuisse apibus mirabere morem*. Servius.

Mores] Columell. ix. 3. commendat apes moribus placidis. Emmen.

Et studia] Ut, *Tantus amor florum et generandi gloria mellis*. Servius.

Mores, et studia] Aristot. Histor. i. 1. apes numerat inter ζῶα πολιτικά. Plutarchus in libr. An seni regenda sit Respubl. apibus attribuit πολιτικόν. Ab hac civilitate dat illis Vates mores, studia, populos. Hoc inprimis admiratur Plinius: *Illæ ad usus vitæ laborem tolerant, operu conficiunt, Rempublicam habent, consilia privatim, ac duces gregatim: et quod maxime mirum sit, mores habent*. Macrobius vi. 6. cum multa Virgiliū admiretur, tum hoc præcipue, quod apibus dederit mores, studia, populos, prælia. Didymus apud Geopon. ἡ μέλιττα πάντων τῶν λοιπῶν ζώων ἐστὶ σοφωτάτη. Et infra, ἡ πολιτεία τοῦτον τοῦ ζώου προσέοικε ταῖς μάλιστα εὐνεμονύμεις τῶν πόλεων: politia hujus animalis similis est reipublicæ bene institutarum urbium. Iterum: τὸ δὲ φιλότεκνον αὐτῆς, καὶ ἐγγὺς λογικῆς διανοίας μάλιστα θεωρεῖται: artificium ejus prope ad humanam intelligentiam accedit. Lege, quæ de apum sapientia, et moribus scribit

ex Aristotele Ælianus v. 11. ad finem. Cerda.

Et populos] Ut, *binæ regum facies; Ita corpora plebis*. Servius.

Et populos] De apibus Ambros. Hex. v. 21. *Ipsa sibi Regem ordinant, ipsæ populos creant*. et Plin. xi. 17. *cum populus in labore est*. et cap. 10. *duo examina concordibus populis dissimiles habuere ritus*. et cap. 13. *duo populi conjungi debent, qui possint adhuc integras ceras explere*. Affinis vox caterva. quæ data apibus a Papin. Achil. i. *Melle novo gravidas mitis videt Hybla catervas*. Cerda.

Et populos] Sic Apulejus, *nudæ populorum*. de formicis et in Proverb. Salomonis xxx. 25. *Populus formicarum infirmus est*. et paulo post: *Populus cuniculorum*. Emmen.

Et prælia dicam] Ut, *Erumpunt portis, concurritur æthere in alto*. Servius.

Prælia] Petron. in Fragm. *Sic sine concubitu textis apes excita ceris Ferret, et audaci milite castra replet*. Cerda.

Mores, et studia, et populos, et prælia dicam] In Romano, prælia per æ, et in antiquissimo alio codice uno minus et legitur, quam in vulgatis habeatur exemplaribus: in hunc modum, *mores et studia, populos et prælia dicam*. Voluerunt enim studia suspendere, et absque et conjunctivæ partiæ interjectu, sententiæ reliquum subungere. Sed enim particula illa ter iterata me nihil offendit: et præter id, quod numerosiore versum facit, figuram etiam non inelegantem adstruit. Pierius.

Mores, et studia, et populos, et prælia dicam] Medicei codicis fidem sequi me facit indubitata originis ratio, quam tradit Dausquius in Orthogr. veteres enim scriptitarunt *proilium*, quasi πρὸ τῆς ἰλῆς, ante aciem. Sic in fragmentis Capitulinis:

IN PROILIO OCCISVS EST.

Testatur Muretus variat. lect. vi. 4. Plautinos codices antiquos in Me-

neclum. i. 3. 3. hanc lectionem agnoscere per *oi.* polysyndeton pondus singulis adfert, quare et studia et populos probaverim cum Pierio. De apibus et quomodo Virgilius poetis floribus illuminaverit, memoriae prodidit Columell. ix. 2. *Emmeness.*

6 *In tenui labor: at tenuis non gloria*] Comparatio est laboris, quod magnam dat gloriam, si fuerit materia exilis ornata. *Servius.*

In tenui lab.] Q. D. Materia quidem exilis: sed compensatio laboris magna est gloria, si quis poterit angustis addere rebus honorem, ut Ge. iii. loquitur. Manilius l. ii. *Perspice nunc tenuem visu rem, pondere magnam.* Taubmann.

7 *Numina læva*] *Prospera: ut alibi, Intonuit lævum.* *Servius.*

Læva] *Læva* hic in bono posuit. ut, *intonuit lævum.* alibi autem in malo ponit, cum dicit: *Sæpe malum hoc nobis, si mens non læva fuisset, De cælo tactas meminî prædicere quercus.* *Phil.*

Numina læva] *Erythr.* hic *prospera* intelligit, ex disciplina augurum, quibus læva anguria erant secunda. Melius *Turneb.* qui *adversa* accipit: nam sicut dictum est a *Papin. Syl.* iv. *Castore dextro*, pro, propitio, et fausto: sic etiam læva *Numina* sunt infelicia. Deinde *Poëta* respicit *Græcorum* doctrinam, qui (ut notat *German.*) κακοὺς et λαιοὺς θεοὺς agnoscunt malos et sinistros Deos, sicuti ἀγαθοὺς, bonos. *Lege Agell. v. 12.* ubi ait, *Virgilium* singulari doctrina innuere Deos illos, quibus potestas est in lædendo, non iuvando. *Cerda.*

Auditque vocatus Apollo] Aut quasi *Poëtam* *Apollinem* invocat: aut quasi deum pastorem. Nam *Apollo* *Nomius* dicitur. *Servius.*

Vocatus] Pro *invocatus*, vel quia *Poëtæ* in tutela ejus sunt: vel quia pater est *Aristæi*, qui primus invenit, unde apes fieri possent. *Philarg.*

Auditque vocatus Apollo] Fluxit hoc ab illo Homérico ἐκλυε φοῖβος ἀπόλ-

λων. ita *Pap. Stat. Achil. ii. Audiit Arcitenens.* *Cerda.*

8 *Principio sedes*] Dicit, ubi alvearia ponenda sint: in qua re satis perite, et ea quæ abesse debent, ne noceant apibus; et ea quæ adesse, ut possint prodesse, commemorat. Sane quoniam supra ait, *Magnanimosque duces:* ideo intulit modo, *Sedes, statione.* quam translationem diligenter reservat. *Servius.*

Principio] *Scaliger Poët. iv. 8.* *Plenum est dicendi genus omne, cum nihil desit quod desideres; nihil redundet, quod sit exultans.* *Illud de Apibus* (*Principio sedes, &c.*) valde plenum. *Taubmann.*

Principio, &c.] De loco *Alveariis*, sive *Mellariis* idoneo vide *Colum. ix. 5.* et *Pallad. i. 37.* item *Varr. iii. 16. Idem.*

Sedes] Κατὰ τὸ αὐτὸ *sedes statione petenda*, intelligendum etiam, si aliud a *sedendo*, aliud a *stando* dicitur. *Philarg.*

Statio] *Respectum* in voce ad rem militarem; nam *statio* militum est. ita *Plin. xi. 10.* *interdiu statio ad portas more castrorum, noctu quies in matutinum, donec una excitet gemino aut triplici bombo, ut buccino aliquo.* *Cerda.*

9 *Quo neque sit ventis aditus*] Hoc præceptum ita libat *Varr. Re Rust. iii. 16.* *Alvearium procerum esse oportet aëre temperato.* *Colum. ix. 4.* jubet esse pabulationes apum aprico, et minime procelloso cæli statu. *Auctor Geop. l. xv.* ait, locum apum debere esse versus exortum Solis, quærens nimirum locorum temperiem. *Plinius xxi. 14.* eodem studio: *Alvearia orientem æquinoctialem spectare convenit; Aquilonem evitent.* *Idem.*

10 *Neque oves*] *Colum. ix. 5.* *sedes apibus collocanda est procul a tumultu, et cætu hominum, ac pecudum.* et c. 4. pabulationes apum sint secretissimæ, viduæ pecudibus. *Plin. xi. 18.* de hostibus apum: inimicæ et oves, difficile

se a lanis earum explicantibus. Idem.

Hædique petulci] Lascivi, exultantes. Et petulci dicti ab appetendo. unde et meretrices petulcas dicimus. Servius.

Hædi petulci] Habet epithetum insignem notam hujus pecudis. nam hædi mire lasciviunt ex ingenio. Isid. XII. 1. de hædo jam grandi, id est, hirco: *lascivum animal, et petulcum*. Ex eadem Seneca in Furen. Errat cursu levis incerto Molli petulans hædus in herba. Manil. l. v. Conveniunt, levibus gaudent, lascivaque signant Pectora, et in luxu agiles, agilemque vigorem Desudant. Vario ducunt in amore juventam. Est vero petulcus ea forma ductum ab peto, qua ab hio hiulcus. ut vero Virg. *hædique petulci*, ita Lucret. l. II. *agnique petulci*. Cerda.

Hædique petulci] Qui ab αἰδῶς derivatum volunt præferunt æ. Dausquius tamen contra Pierium sentit, scriptitandum docens per æ, cui ad stipulatur usus. Adspirationem necessariam putat Terentius Scaurns in Orthogr. quod apud antiquos *fædus* sit dictus, qui *f* posuerunt ubi nos *h* collocamus. Recte *petulci*, id est, lascivientes, petulantes. Sic appellantur, teste Festo, qui *protervo impetu et crebro petunt lædendi gratia*. quo in loco hunc Maronis locum attingit. *Eminenness*.

11 *Floribus insultent*] Græci dicunt, ἀνθεσιν ἐπιθρώσκειν, σκιρτᾶν, ἀποδυσπέτειν, ἐξυβρίζειν. Lucret. l. 1. *Inde feræ pecudes persultant pabula læta*. Cerda.

Floribus insultent] Hic lasciviam ladibundi pecoris expressit, quod σκιρτᾶν Græcis dicuntur. interdum nimio luxu ἐξυβρίζειν. Forsan autem et ideo abesse jubentur, quod capræ quidem habitu suo flores inficiant: ab ovium autem lanis se apes difficile explicant, ut Plin. XI. 18. *Germanus*.

12 *Decutiat*] Ab hoc Plin. XVII. 22. de oculis, id est, gemmis vitium:

decuti enim oculos, tractuque intrantium deteri. Cerda.

Surgentis] Transfer in hunc locum, quæ ad illud Ge. I. *Surgere messes*. et adjice Claud. qui Rap. I. *surgentes fruges*. Idem.

Atterat] Ita Vopiscus in Aureliano: *segetem deterat*, et de vitula Claudian. Rap. I. *proterit arva*, et de serpente Papin. Th. V. *robora atterit*. Idem.

13 *Picti terga*] *Picta terga* habentes. Servius.

Picti squalentia terga lacerti] Locutio Græca, quod sæpe monui. Lacertos inter hostes apum numerant Auctor Geop. Colum. et Palladius: rubetas, Arist. et Plinius: Virgilius infra stellionem. Demum nulla est serpentium, quæ non adrepat ad dulcem escam. Ex omnibus signata sunt verba Colum. IX. 7. qui ait lacertum stare pro foribus, veluti custodem vestibuli, ut prodeuntibus apibus exitium afferat. Cerda.

14 *Pinguibus a stabulis*] Plenis: sicut inanes res, *tenuēs* nominamus e contrario. Servius.

Meropesque aliæque volucres] Dicendo, *Aliæque volucres*, ostendit etiam aves esse meropes. Sunt autem virides, et vocantur apiastræ: quia apes comedunt. Idem.

Meropesque aliæque] In Mediceo codice, non est geminata particula *Que*, sed *meropes aliæque* legitur, magis tamen placet geminari, ut in aliis codicibus habetur. Pierius

Meropes] Avis ista ab aliis *apiaria*, ab aliis *riparia*, a Gaza *apiaster* dicitur. Adepta est hæc nomina ab insigni odio in apes. Dicitur etiam *mellisphago*, quasi apum gurges. Cum autem hic tam merops, quam hirundo dicantur hostes apum, credibile est traductum locum Arist. Hist. IX. 40. ἀδικοῦσι δὲ αὐτὰς καλίστα αἶτε σφήκες, καὶ οἱ αἰγίθαλοι καλοῦμενοι, τὰ ὄρνιθα, ἔτι δὲ χελιδῶν, καὶ μέροψ: inferunt injuriam apibus, maxime vespa, et avi-

culæ, quas puros vocant, item hirundo, et merops. Inde mox ait de his, qui curant alvearia, καὶ τὰς σφήκας, καὶ τὰς χελιδόνας τὰς πλησίον τῶν σμηνῶν ἐξαίρουσι, καὶ τὰς τῶν μερόπων νεοττίας: *vesparum lutibula, et hirundinum, ac meropum nidos propinquos alveis tollunt.* Plin. xi. 18. nihil de merope, tantum: *populantur (apiculas) hirundines, et quædam aliæ aves.* Ab Arist. sumsit Auctor Grop. a quo numerantur isti hostes apum, σφήκες, αἰγίθαιοι, μέροπες, χελιδόνες, κροκόδειλοι, σαῦραι: *Vesparæ, paræ, meropes, hirundines, crocodili, lacerti, et Ælian. v. 11. Nocent rubetæ, et ranæ lutariæ, meropes, hirundines, et vespæ.* Eadem fere scribit, i. 60. *Cerda.*

Meropesque Meropes rustici barbaros appellant, et *aliæ*, id est, ceteræ. Vide Plin. x. 33. et Aristot. Hist. ix. 40. *Philarg.*

15 *Et manibus Procne pectus signata cruentis* Nomen posuit pro nomine. Nam Philomela in hirundinem versa est: pro qua Prognem, vel quasi sororem posuit; vel quasi eam, quæ fuerat illius sceleris caussa. Nam ipsa Tereum miserat ad ducendam sororem. *Servius.*

Procne In Romano codice, et aliquot aliis antiquissimis, *Procne* scriptum est, non *Progne*, veluti Græci faciunt πρόκνη. Quos et Romani sequuti sunt, ut ex antiquis inscriptionibus, quas Romæ observavimus, videre licet. In Quirinali enim hæc ita habentur,

P. VALERIVS BASSVS PRAEFECTVS
FABRVM ET CAECILIA PROCNE
DIANA VALERIANA. D.D.

Quod Epigramma ideo libuit adnotare, quia memineram Jovianum Pontanum literatissimum priori ætate Virum, sollicitum super hac dictione fuisse: quia *Procne* per *ch* in Apulia scriptum reperisset. Quod vero malunt nunc *Progne* per *g* septimam litteram scribi, non diffuculter admiserim, quia c cognationem

habere cum *g*, et sæpe eas invicem succedere, alibi demonstratum est. *Pierius.*

Procne Id est, hirundo. *Progne* enim cum filium suum conjugii pro epulis apposuisset, in *hirundinem* mutata est: et signa occisi filii maculas in pectore etiamnum habet cruentas. Fabulam tractavit Ovid. Met. vi. sect. 7. et seqq. Alii aliter. *Taubm.*

Procne Fabulam hanc confundi sæpius docet Lactant. ad Statium p. 291. et longe aliam tradit Antonin. Liberal. fab. xi. *Emmeness.*

16 *Ipsasque volantis Ore ferunt* Attingit naturam hirundinis, de qua Plin. x. 24. *Eadem demum sola avium non nisi in volatu pascitur, sed videndum an sola?* Nam Virg. hic de multis loquitur; non de sola hirundine. Cautior Isid. xii. 7. qui rem a Plinio accipiens, adimit illud *sola*. Nam tantum ait: *Hirundo dicta, quod cibos nonumat residens, sed in aëre capiat escas, et edat.* Quod Isidor. attingit de etymo, negligo. Redeo ad Vatem, ut hic *ferunt*, ita Græci dicunt aves φέρειν, προφέρειν, προσφέρειν, τροφήν νεοττοῖς. Primum est in Oppiano Hal. iii. alterum in Arist. de hist. Anim. tertium in Plutarch. l. quomodo quis sentiat profectus suos in virtute paranda. Aristot. variat per verba θηρεύουσι, ἀρπάζουσι: *venantur, rapiunt.* Extremum sæpe usurpat Plin. Pertinent vero ad sententiam Poëtæ versus Oppiani et Germani Nota hic, et Scaligeri Poëtica v. Habentur illi Hal. iii. Ὡς δ' ὅπῳ ἀπτήνεσσι φέρει βόσιν ὀρθαλίχοισι Μήτηρ εἰαρινὴ ζεφύρου πρωτάγγελος: *Ut autem quandoim plumbis fert pabulum pullis Mater, terna zephyri prima nuntia avis.* Loquitur de hirundine. *Cerda.*

17 *Dulcem nidis immitibus escam* Id est, crudelibus pullis, qui apum morte nutriuntur. *Servius.*

Immitibus Immitibus nidis temporale epitheton est. ideo enim immitibus, quia apibus vescantur. *Philarg.*

Nidis immitibus] Hunc locum citat Non. Marc. c. 15. *Non solum domicilia avium, sed etiam earum fœtus sic dicere possumus.* Eodem fere modo de ibide loquitur Solinus c. 32. *Gratissimamque ex his escam nidis suis defert: id est, pullis.* *Emmeness.*

Dulcem escam] Ita Opp. Cyn. l. iv. *απες ἀγανᾶς: dulces.* Varr. r. r. ii. 5. *dulcissimas apes mellis matres.* *Cerda.*

18 *At liquidi fontes*] Præceptum hoc de aquis prope alvearia ita attingit Aristot. Hist. ix. 40. *πίνουσι δ' ἂν μὲν ἥ ποταμὸς πλησίον ἄλλοθεν, ἥ ἐντεῦθεν: Bibunt, si fluvius sit propinquus, non aliunde, quam ex eo.* Mox *κρηπὶαμ* subjicit Auctor Geopon. *ὕδωρ δὲ κράτιστον σμήνεσι, τὸ διὰ τραχείας βέον ψηφίδος, ἀδιάφθορόν τε, καὶ ἀθόλωτον. ὑγείαστεε γὰρ, καὶ καθαροῦ μέλιτος ποιητικόν: Aqua optima est arum examinibus, quæ per asperos calculos defluit, ut ita incorrupta sit, ac non turbida: ita et sanitati conducit, et mellis puritati.* Varr. lib. iii. *Cibi pars quod potio, et ea iis aqua liquida, unde bibant, esse oportet, eamque propinquam, quæ præterfluat.* Columell. ix. 5. *Tum perennis aqua, si est facultas, inducatur: vel exstructo canali manu detur: sine qua neque favi, neque mella, nec pulli denique figurari queunt.* *Idem.*

Stagna virentia musco] Est muscus lanugo arboris, *μύλον, βρύον, σφάγγον.* Inde Columella, *emuscare arborem,* dixit, pro *musco* purgare. Est etiam muscus, qui adnascitur ad fontes in saxis. Inde, *Flumina muscus ubi, et viridissima gramine ripa.* Et Lucr. v. *Humida saxa super viridi stillantia musco.* *Idem.*

19 *Adsint*] Præsentés sint. *Phil.*

Et tenuis fugiens per gramina rivus] Suspensendum est *Tenuis*, ne incipiant esse duo epitheta; quod apud Latinos constat esse vitiosum. *Serv.*

Fugiens rivus] Huic locutioni affinis illa, qua *pes* undis datur. Vide *Æn.* ix. ad illud: *revocatque pedem Tiberinus ab alto.* Vide uti Homerus

describat decurrentes rivos in horto Alcinoi, nequaquam cum nostro hic conferendus. Nam *σκίδναται*, et *ἴησι*, dispergitur, vadit: quid ad tenuem rivum, fugientem per gramina? *Cerda.*

Tenuis rivus] Non valde profundus, ut etiam, qui leniter fluat. quod autem Servius admoneat, suspendendum esse, *τὸ tenuis*, ne incipiant esse duo epitheta, quod apud Latinos constat esse vitiosum, dijudicent docti, qui norunt, vitio carere apud Græcos, duo scilicet Epitheta uni substantivo jungere. *Cerutus.*

Tenuis fugiens rivus] Si enim ingenti cum murmure descendit, impetus aquæ decurrentis turbat et necat apes. Quid hic aliud *fugiens*, quam recurrens? *Hor. Sat. i. 1. Tantalus a labris sitiens fugientia capitat Flumina.* *Emmeness.*

20 *Palmaque vestibulum aut ingens oleaster inumbret*] *Hom. Αὐτὰρ ἐπὶ κρατὸς λιμένος τανύφυλλος ἐλαίη.* *Oleastrum* autem *ἀγριέλαιον*, et *ἀγριελαίαν* Græci dicunt, et *κότινον*, et *αἰθιοπικήν ἐλαίαν.* *Germanus.*

Vestibulum] Proprie videtur locutus Poëta, ut apparet ex Colum. ix. 15. qui spatium illud, in quo sunt alvearia, vocat *vestibulum*. Si quis aliunde vocem traducat, possit. *Cerda.*

Inumbret] In Romano codice, et in quibusdam aliis pervetustis codicibus, *inumbret* legitur, sed plures *obumbret* habent. *Pierius.*

Inumbret] Sic Columell. l. x. *Mollemque sinum Staphilinus inumbret.* *Emmeness.*

21 *Ut cum prima*] Prima hic, pro primum: nomen, pro adverbio. *Phil.*

Ut cum prima novi ducent examina Reges] Dictum ex disciplina, et regimine apum, quarum Rex nunquam se effert ex alvearibus, nisi totis castris, toto exercitu comitante. *Arist. Hist. ix. 40. οἱ δὲ βασιλεῖς οὐ πέτονται ἔξω, ἐὰν μὴ μετὰ ὄλου τοῦ ἐσμοῦ. Iterum: οἱ δὲ βασιλεῖς, αὐτοὶ μὲν οὐχ ὀρῶνται ἔξω ἄλλως, ἢ μετὰ ἀφέσεως. ἐν*

δὲ ταῖς ἀφέεσιν αἱ λοιπαὶ περὶ τοῦτον συνεσπαρμέναι φαίνονται. Sumsit ab hoc Plinius verba ista: *Circa eum satellites quidam, victoresque, assidui custodes auctoritatis. Proccedit foras nonnisi migraturo examine.* Supra dixerat: *Cum proccedit, una est totum examen, circaque eum conglobatur, cingit, protegit, cerni non patitur.* Cerda.

22 *Vere suo*] Sibi grato et aptissimo. Servius.

Vere suo] Apes quiescunt et latent a Vergiliarum occasu, nec ante fabas florentes exeunt ad opera et labores. Aristot. Hist. viii. 14. et Plin. xi. 6. Ramus.

Vere suo] Quo tempore apprime delectantur, et sibi quasi proprio gaudent vehementer. Noster vs. 66. *more suo.* Flor. ii. 8. *Suo ebore fulgentibus aciem utrinque vallaverat.* Sed hæc a me dicta memini, plura tamen exempla invenies in indice Freinsheimii ad Florum. *Emmeness.*

Emissa] Ita Plato in Politico, loquens de apibus, ἐκπέμπειν. Verba sunt: ἀποικίας, οἷον σμήνη μελιτῶν, ἐκπέμποντες: *Colonias veluti examina apum emittentes.* Debes Germ. sed in quod testimonium nos quoque incidimus. Virgil. infra de iisdem: *emissum agmen.* Cerda.

23 *Decedere ripa calori*] Ut æstus possint aquarum vicinitate vitare. Servius.

Decedere] In Romano codice, *discedere* est. Sed *decedere* magis probatur, et signatissime positum est. Pierius.

Decedere calori] Græce ὑπεκχωρεῖν. Quemadmodum Ge. iii. 467. *seræ decedere nocti.* pro *declinare.* frequenter meliori locum dare. Horat. Epist. ii. 2. 213. *Vivere si recte nescis, decede peritis.* sic od. ii. 6. *non Hymetto mella decedunt,* id est, non inferiora sunt. *Emmeness.*

25 *In medium*] Ordo est, in medium transversas salices, et grandia conjice saxa. Servius.

In medium] *In medium*, non ad lumorem retulit, sed absolute dixit. et *inertem* hic pro odioso posuit, ut in Bucolicis, *Libertas quæ sera tamen respexit inertem.* quæ vox ponitur et pro ignavo: *Spumantemque dari pecora inter inertia votis Optat aprum,* et pro eo quod sine arte fit: ut apud Lucilium in xiii. *ut perhibetur iners, ars in quo non est ulla.* Philarg.

Seu stabit] Sive stagnans fuerit, sive profluens aqua. Taubmann.

26 *Transversas salices*] De hoc præcepto ita Varr. l. iii. *In qua aqua jaceant testæ, aut lapilli, ita ut exstant paulum, ubi assidere et bibere possint.* Maluit Poëta saxa grandia, salices, quam testas, quam lapillos. Auctor Geopon. χρή δὲ ἐνιστάναι σπιλάδας, πέτρας καὶ ξύλα, μικρὸν ὑπερέχοντα τοῦ ὕδατος, ἵνα ὑφίστανουσαι πίνωσιν ἀμογητί: *Petrarum saxa, itemque ligna collocare oportet, quæ aquam superent, quibus insidentes bibant absque labore.* Colum. 'Sive igitur, ut dixi, præterfluens unda, vel putealis, canalibus immissa fuerit, virgis ac lapidibus aggeretur apum caussa.' Ceterum ea forma, qua Noster, 'transversas salices:' dixit Valer. iv. 1. 'mentes impotenti temeritatis incursu transversas.' et v. 1. 'prava cupiditas transversum rapit.' Cerda.

27 *Pontibus ut crebris*] Veluti pontibus: nam non sunt pontes. Serv.

28 *Pandere*] De origine hujus verbi, ut sit *pandere*, quasi panem dare; deque Dea Panda, id est, Cerere, vide ex Varrone Nonium, et ex utroque Ludovicum Carr. Antiq. Lect. i. 3. Cerda.

Si forte morantis] Tarde remeantes ex pascuis. Servius.

29 *Neptuno immerserit*] Deum pro aquis posuit. Idem.

30 *Hæc circum*] Poëtæ satis fuit aliquas herbas adducere, quæ esse debent juxta alvearia; nam ad omnes, non illi otium. Tu lege Aristot. Hist. ix. 40. Varron. iii. 16. Co-

lumell. ix. 4. et 5. Plinium xxi. 12. *Cerda*.

Casia] Casia Poëtarum est herba coronaria, quam vulgus Hispaniæ vocat *espliego*: Italicum *spigo*, aut *spico*: Latini *lavendulam*, aut *lavandulam*. Non caret ista sententia assertoribus. Rembertus Dodonæus Pemptade ii. 4. 5. aperte Virgilium capit de lavandula: sicut et generalis historia Rovillii viii. 20. Ad hæc Dalecampius in xxi. 12. Plinii, accipit vel lavandulam, vel rosmarinum. Ubi enim Plinius docet, serendam esse casiam juxta alvearia, sic ille notat: 'cneorum utrumque: album, sive lavendulam ac spicam nostram: et nigrum, sive rosmarinum, coronariam.' Ruellius quoque iii. 149. ait, Latino- rum casiam esse illam, quam Græci vocant *chamelæam*, et *thymelæam*, Theophrastus *cneoron*. Tu lege Matthiolum in Diosc. et Servium Ecl. ii. ubi ait, casiam Virgilii esse herbam coronariam. optime: nam in eo versu, 'Tum casia, atque aliis intexens saavibus herbis.' *Cerda*.

31 *Serpulla*] In Romano codice, *serpulla*: de qua descriptione plura diximus in Alexi, pro quo aliqui legunt *serpilla*. Pierius.

Serpulla] De his dictum Ecl. ii. Numerant hanc herbam scriptores inter eas, quæ proficiuæ apibus, præsertim Arist. Hist. ix. et Varro r. r. iii. Prior: *φυτεύειν δὲ συμφέρει περὶ τὰ σμήνη ἔρπυλλον*, &c. *oportet serere juxta alvearia serpyllum*. Posterior: 'Si pabulum naturale non est, ea oportet dominum serere, quæ maxime sequuntur apes: ea sunt, rosa, serpyllum,' &c. Ratio peti potest ex Theophr. Hist. vi. 7. ubi ait: *ἔρπυλλος δ' ἐνίοις καὶ παντελῶς θυμῶδης*: *Serpyllum multis omnino olet thymum*: Quis autem nescit, thymum præcipuam esse apum messem. *Cerda*.

Serpulla] Hæc herba *ab eo dicta quod serpit*. Varro de re rust. i. 35. Ad locum Maronis facit id, quod Co-

lumell. habet xi. 3. 'Thymum et transmarina cunila et serpullum magis alvearia curantibus, quam olitoribus studiose conseruntur.' vide quæ dicta sunt Ecl. ii. 11. *Emm*.

Graviter spirantis copia thymbræ] Genus est herbæ abundantis in Phrygia. *Servius*.

Graviter] Modo bene, et multum significat: alias male: ut, *Aut ubi odor gravis*. Item, *Grave olentis Averni*. Idem.

Thymbræ] An thymbra eadem sit cum satureia, ut multi volunt; an ab ea distinguatur, ut indicat Columella versu isto, 'Satureia thymi referens, thymbræque saporem,' et ex illo sentit Rember. Dod. Pempt. ii. 4. 19. alterius est: sicuti, an thymbra sit eadem, quæ Latinis cunila, ut vult Fuchsius de hist. plant. c. 113. et indicat Plin. xxi. 12. numerans inter herbas apiarias cunilam, non relicurus thymbram, nisi eadem esset cum cunila. An cunila sit eadem cum satureia, ac perinde distinguatur a thymbra, ut ex Columella colligit Ruellius iii. 32. Hæc (inquam) omnia aliorum sunt: meum tantum est, indicare thymbram esse apibus commodam. Auctor Geop. καὶ θυμβρά, καὶ κίτυσον, ἥδιστα μελισσῶν τροφαί: *Thymbra et cytisus apibus jucundissimæ sunt*. Colum. ix. 4. 'Eademque regio fecunda sit fruticis exigui, et maxime thymi, aut origani, tum etiam thymbræ,' &c. Quin Ruellius iii. 32. scribit, apes delectari thymbra, non aliter ac thymo. *Cerda*.

32 *Inriguumque*] Qui irrigat, alias qui irrigatur. *Philarg*.

Inriguumque] Vide, quæ dicta sunt ii. 485. ubi male *πυτίζειν* pro *ποτίζειν*, de quo verbo et simul de hoc Maronis loco agit Salmas. Plin. exercit. p. 617. *Emmeness*.

Bibant] Ex hoc loco Claud. Rap. iii. 'Sparsosque bibunt violaria succos.' Verbum *bibo* hoc loco ad irrigationem pertinet, ut etiam Ecl. iii.

‘sat prata biberunt.’ ubi congesta mihi aliquot exempla: contra, *irrigo*, sumtum est, pro *bibo*: declaratore Athen. lib. 1. cujus hæc sunt, εἰρηται δὲ τὸ βρέχειν καὶ ὑπὸ τοῦ πίνειν. ἀντιφάνης· δεῖ γὰρ φαγόντας δαψιλῶς βρέχειν: *Irrigare* dicitur pro *bibere*. *Antiphanes*: oportet edentes splendide irrigari. Ad id ipsum advocat *Eubulum*, qui βεβρεγμένον, irrigatum, posuit pro *poto*: itaque herbæ bibunt, rigantur homines potu. *Cerda*.

Violariū] Loca in quibus nascuntur violæ. *Servius*.

Violaria] Meminit huius vocis *Columell.* l. x. ‘et conniventes oculos violaria solvunt.’ Nisi commodum et lucrum, quod ex apibus, sive earum melle proficiscitur, suadeat *Varr.* de re rust. l. 35. auctor est, ne violaria in fundo fiant. Quod irrigationibus indigeant, ibidem discas. *Emmeness*.

33 *Corticibus*] De alveorum materia (hic *Virgil.* duplicem probat ex cortice suberis, ex vimine) loquuntur *Varro*, *Columella*, *Plinius*, Auctor *Geopon.* Adducam verba singulorum. Primus de r. r. III. 16. ‘Alii faciunt ex viminibus (*alvos*) rotundas, alii e ligno ac corticibus, alii ex arbore cava, alii fictiles, alii etiam ex ferulis.’ Alter IX. 16. ‘Alvearia fabricanda sunt pro conditione regionis: sive illa ferax est suberis, haud dubitanter utilissimas alvos facimus ex corticibus, quia neque hieme rigent, nec cudent æstate: sive ferulis exuberat, his quoque cum sint naturæ corticis similes, e quibus commode vasa texuntur. Si neutrum aderit, opere textorio salicibus connectuntur: vel si nec hæc suppetent, ligno cavatæ arboris, aut in tabulas desectæ fabricabuntur.’ Tertius XXI. 14. ‘Alvearia optima e cortice, secunda ferula, tertia vimine.’ Quartus ab his omnibus abit, nam probat ἀργεῖα σανιδῶν ὕξιλον, ἢ συκλῶν· ταῦτα γὰρ ἀριστα, ὁμοίως καὶ τὰ ἐκ πιτύνων, ἢ φηγλῶν: Vasa ex tabulis oxincis, aut

ficulneis, quæ optima: similiter ex pineis, aut fagineis. Ex verbis *Columellæ* vidisti rationem, cur cortex præferendus, quam noster siluit. *Cerda*.

34 *Alvearia*] Quamvis *alvearia* quinque syllabarum numero per *Synizesin* dictione integra scribendum esse nonnullorum codicum consensu, et *Capri* grammatici observatione monemur: pleraque tamen exemplaria vetera *alvaria* legunt, quam lectionem *Flavius Sospater* agnoscit, ubi dicit *alvaria neutraliter dicuntur*. *Virgilius*, *Seu lento fuerint Alvaria vimine texta*, quamvis *Cicero* dixerit, *Apes in Alvearium concesserant* in æconomico, singulariter. Advertendum vero, nunquid apud *Sosipatrum* codex mendosus sit ea dictione *neutraliter dicuntur*, pro *pluraliter*, ut respondeat ad illud quod *Cicero* singulariter protulit. In antiquo sane codice *Carisii* neutraliter legi, et *Alvaria* quadrisyllabum. *Pierius*.

35 *Angustos habeant aditus*] De hoc præcepto ita *Arist. hist.* IX. 40. loquens de ipsis apibus: καὶ τὰς εἰσόδους δὲ παροικοδομοῦσιν, ἐὰν εὐρεῖαι ᾧσι: Ita aditus ædificant, ut arcent. Auctor *Geop.* στενὰς ποιεῖ τὰς εἰς τὸν αὐτῆς ὄλκον εἰσόδους: Facit angustos aditus suam ad domum. *Colum.* IX. 7. ‘foramina quibus exitus aut introitus datur, angustissima esse debent.’ *Varro*: ‘Media alvo, in qua introeant apes, faciunt foramina parva.’ *Oppian.* Hal. III. loquens de re alia, ita extulit, στενωοῖσι πόροισι. *Cerda*.

Nam frigore, &c.] Frigus et calorem, utrumque apum hostem, scriptores alii rei rusticæ attigerunt. *Varr.* ‘Providendum vehementer, ne propter æstum aut propter frigus dispercant.’ Ideo ait, alvearium debere esse in loco aëre temperato, ‘neque æstate fervido, neque hieme non aprico.’ Eodem pertinet ratio illorum, qui improbant alvos fictiles. *Varro* idem: ‘Optimæ fiunt corticæ,

deterrimæ fictiles, quod et frigore hieme, et æstate calore vehementissime hic commoventur.' Colum. c. 6. 'Deterrima est conditio fictilium, quæ et accenduntur æstatis temporibus, et gelantur hiemis frigoribus.' Ac propter frigus quidem Herodotus l. v. apes vocat ζῶα δύσριγα, quia obnoxia huic malo. *Idem.*

37 *Utraque vis apibus pariter metuenda*] Tam caloris, quam frigoris. Quod licet utrumque æquali modo metuendum sit, tamen dissimiliter nocet. Nam calore liquefacta defluunt mella; quæ si fuerint frigore condurata, constrictas apes interimunt. *Servius.*

38 *Certatim*] Græci εἰς ἀμιλλαν pari significatione dicunt. Eurip. in Troad. ὦν γ' οὐτε μέτρον, οὐτ' ἀριθμὸς ἐστὶ μοι, Κακὸν γάρ εἰς κακῶν ἀμιλλαν ἔρχεται, in concursum. *Germanus.*

Tenuia] Sic Ge. I. 399. 'tenuia vellera,' et II. 121. 'Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres.' De dimensione a proceleusmatico agit fusius Erythraeus in Indice, ubi citat Ge. II. 180. 'tenuis ubi argilla.' Nonnulla dicturus ad v. 432. his supersedeo. *Emmeness.*

39 *Spiramenta*] Exitus: alibi, 'Sævi spiracula Ditis.' *Servius.*

Linunt] Varro III. 16. 'Extra ostium alvei obturata omnia, qua venit inter favos spiritus, quam ἐριθάκην appellant Græci.' Plinius XI. 6. 'Alveum ipsum intus totum, ceu quodam tectorio illinunt.' Aliis μύτος est, aliis κόμμωσις. *Taubmannus.*

Fucoque] Genus est herbæ, unde tinguntur vestes. Facum autem et flores pro cera posuit, quam ex his colligunt rebus. *Servius.*

Fucoque] *Fucus* est genus ceræ, qua pro glutine abutuntur. Græci propolim vocant. Alii sic: fuco pro medicamento posuit. Plautus in Penuolo: 'Vitia corporis fuco occultunt.' Sed vide, ne de galbano dicat, quod separatim solent præparare, propter

remedia, quibus adversus animalia utuntur, sibi infesta. Unde ipse alibi adversus colubros hoc dicit adhiberi. *Philarg.*

Fucoque] *Fucus* (φῦκος sive φυκίον) herba est lactucæ similis, quæ *alga maris* Plinio dicitur, XXXII. 6. Hic autem πρόπολις sive *protectum* (ut Varro appellat) indicatur, quo vestibula et oras sive rimas obstruunt illinuntque, ut aëris et bestiarum injurias prohibeant. *Taubmann.*

Oras] *Oras* autem alveariorum. *Philarg.*

40 *Collectumque, &c.*] Aristot. Hist. IX. 40. οἰκοδομοῦσι τὰ κηρία φέρουσαι, τῶν τε ἄλλων ἀνθέων, καὶ ἀπὸ τῶν δένδρων τὰ δάκρυα, ἰτέας, καὶ πετελέας, καὶ ἄλλων κολλωδέστων. τούτω δὲ καὶ τὸ ἔδαφος διαχρίουσι τῶν ἄλλων θηρίων ἕνεκεν: Construunt favos deferentes ex floribus, atque etiam arborum lachrymis, salicis, et ulmi, et reliquarum, quæ glutinum pariunt: hoc pavimentum quoque illinunt, ne bestiolæ nocuæ subeant. Didym. in Geopon. ἀπὸ δὲ τῶν ἀνθέων, καὶ τῶν δένδρων τὰ κολλωδέστερα τῶν δακρῶν φέρουσαι: τούτοις ὥσπερ ἀλοιφῇ τὸ ἔδαφος χρίουσι, καὶ τὰς εἰσόδους: E floribus atque arboribus lachrymas glutinosissimas ferentes, ex his velut unguine quopiam illinunt pavimentum, itemque ingressus. *Cerda.*

Hæc ipsa ad munera] Ad officia coangustandarum cavernarum. *Servius.*

Munera] *Munera*, utrum officia, an quod illis munera conferas, et alveos earum communias. *Philarg.*

Collectumque gluten] Notatur πισσόκηπος, id est, humor tenax, sive (ut Gaza vertit in Aristot. Hist. IX. 40.) *picatus cereus*; qui fit a lacrimis arborum, salicis, ulmi, et si quæ aliæ glutinum pariunt. V. N. infra vs. 161. *Taubmann.*

Gluten] Hic *gluten*. Sallustius autem, hic *glutino* adolescebat. *Philarg.*

Gluten] Observat Carisius *gluten* a Virgilio dictum, quod alii *glutinum* dixere: ut apud Scaurum legere est,

Dædalum invenisse glutinum, et apud Sallustium *quasi glutino adolecebant*. Pierius.

41 *Et visco et Phrygiæ servant pice lentius Idæ*] Ordo est, *Servant gluten, quod est lentius, et visco, et Phrygiæ Idæ pice*. Servius.

Phrygiæ] Pix, quæ provenit in pinetis Idæ montis Phrygiæ, laudatissima est. Ejus multis meminit Theoph. Hist. ix. 2. Plin. xiv. 20. 'Asia picem Idæam maxime probat.' Cerda.

Servant] Mire ait: nam pilas quasdam in alvearibus faciunt, de quibus postea cerea tecta componunt. Servius.

Lentius] Tenacius. Philarg.

Pice lentius Idæ] *Lentius*, tenacius, magis viscosum, ut supra: 'interque manus lentescit habendo.' Germanus.

42 *Si vera est fama*] Si credendum est apes posse terras effodere. Servius.

Si vera] Arist. Hist. v. 22. 'Sunt etiam apes quæ favos sub terra triplici ordine faciant: in quibus mel est, vermis nullus.' Idem Plin. xi. 18. Taubmann.

43 *Sub terra fovere larem*] Sunt codices in quibus *sub terram* sit. In Medicco, *sub terras*. Atque etiam *fovere larem*, pro *fodere*, quod satis videbatur superiore versu, ac eodem membro dictum, *Effossis latebris*. Pierius.

Sub terra fovere larem] Studium istud in occultandis favis celebrat Aristot. Hist. v. 22. εἰσὶ δὲ καὶ μέλιτται αἱ ποιοῦσαι τριπλᾶ κηρία ἐν τῇ γῇ: *Sunt apes, quæ favos sub terra triplici ordine fecerint*. et supra locum signat: αἱ δὲ ἐν θεμισκύρᾳ περὶ τὸν θερμωδόντα ποταμὸν ἐν τῇ γῇ, καὶ ἐν τοῖς σμήνεσι ποιοῦνται κηρία: *Apud Themiscyram circa fluvium Thermodoontem apes favos faciunt tam in terra, quam in alveis*. Plin. xi. 18. ab Aristot. sumens: 'Circa Thermodoontem autem fluvium duo genera, aliarum, quæ in arboribus mellificant, aliarum, quæ sub

terra, triplici cerarum ordine uberimi proventus.' Allusit forte ad hanc rem Hom. II. II. cum pro alveo apum nominat petram, μελισσῶν — Πέτρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ νέον ἐρχομέναων: *Apum saxo ex concavo semper recens euntium*. et Apollon. Arg. II. qui de apibus: λιγνύοντι Καπνῷ τυφόμεναι πέτρης ἐκὰς αἰσσοσιν: *fuliginoso Fumo infestata ex petra longe volant*. Cerd.

Larem] Deum præsidem domus pro domo posuit, et venuste transtulit ad apiculas. Præsides-isti Lares sunt; ideo *Præstites* dicti. Ovid. Fast. v. rationem dat: *Quod præstant oculis omnia tuta suis*. Idem.

44 *Pumicibusque cavis*] Nempe et συμβλητὴς πέτρη Apollonio. Et Nicand. de apibus: κόλλοιο κατὰ δρυὸς ἐκτίσσαντο Πρωτόν που θαλάμοις συνομήρες. Germanus.

Pumicibusque cavis] Manil. l. v. 'Pumicibusque cavis horrentia membra polire.' Cerda.

Pumicibusque cavis] Æn. v. 'latebroso in pumice.' Intelligit quemvis lapidem cavernosum. Taubmann.

Arboris antro] In codicibus nonnullis manuscriptis legere est, *arboris alvo*. Sed *antro* per hyperbolem longe melius videtur, ac figuratius. Pierius.

Exesæque arboris antro] Aristot. in adducto loco: 'Ad Amisum urbem convehitur a locis superioribus mel candidum, crassumque majorem in modum, quod apes faciunt in arboribus sine favo, quale etiam fieri in Ponto cognitum est.' ὃ ποιοῦσιν αἱ μέλιτται ἄνευ κηρίων πρὸς τοῖς δένδρεσι. Plinium jam adduxi. Huc pertinet illud Hesiod. ἔργ. I. qui de quercu: Ἀκρὴ μὲν τε φέρει βαλάνους, μέσση τε μελίσσας: *Summa fert glandes, mediaque apes*. Quæ verba etiam sunt in Plat. Polit. II. ex Hesiod. Demum opinio Poëtarum, qui e quercubus nata mella prædicant in ævo aureo. Ita Claudi. Rap. II. 'Ilex plena favis.' Sed de hac re jam Ecl. IV. Cerda.

45 *E levi rimosa cubilia limo*] Alii *Et levi* legunt. Unus tamen sensus est. Nam hoc dicit: Quod illæ nimio labore perficiunt, tu e levi unge rimosa cubilia circumfovens limo, etiam raras frondes superinjee. Quod ideo fit, ne vel limus crepet, vel cavernæ aut Sole penetrentur, aut frigore. *Servius*.

Limo] Bubulo fortasse, nam Varr. utiles (alvos) fimo bubulo oblinunt intus et extra. Auctor quoque Geopon. βόλβιτον advocat ad hanc rem: et Plin. XXI. 14. 'Circumlini alveos fimo bubulo utilissimum.' Et Colum. c. 14. 'Quicquid deinde rimarum est, aut foraminum, luto, et fimo bubulo mistis illinemus extrinsecus: nec, nisi aditus, quibus commeent, relinquemus.' Sed cur fimo bubulus in tanto pretio ad rem apum? Rationem aperit idem Colum. loquens enim de fumo, quo internecantur aranei, et alii hostes apum, ita ait: 'Fumus immittatur factus incenso bubulo fimo, hic enim quasi quadam cognatione generis maxime est apibus aptus.' Ex eadem credo cognatione natum, ut stercus bubulum optimum sit curandis morsibus et puncturis apum. Vide Galen. I. x. de simplic. Medic. *Cerda*.

46 *Superinjee frondis*] Colum. c. 14. 'Et quamvis porticu protecta vasa, nihilominus congestu culmorum et frondium supertegemus: quantumque res patietur, a frigore et tempestatibus muniemus.' *Idem*.

47 *Propius*] Ut, 'propius stabulis armenta tenerent,' et alibi: 'Vota metu duplicant matres, propiusque periculo It timor.' *Philarg*.

Taxum sine] Venenatam arborem. Ipse in Bucolicis, 'Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos.' Mel enim pessimum exinde gignitur. *Servius*.

Neu propius tectis taxum sine] In Oblongo codice Vaticano legere est, *neu propius taxum tectis sine*. Propter sibilum vero duorum ss crediderim ea

transposita. *Pierius*.

Taxum] Colum. ix. 4. loquens de apibus: 'taxi repudiantur.' Huc advoca, quæ dixi Ecl. ix. ad illud: 'Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos.' Et Ge. II. ad illud: 'taxique nocentes.' Et adijunge in contumeliam hujus arboris appellari a Nicandro in Alex. καίην, et θανάτοιο πολυκλαύστοιο δότείραν, *Lacrymosæ mortis datricem*: a Plin. xvi. 10. *Tristem di-ram*: a Poëtis *pestiferam, lethiferam, mortiferam, lethalem, feralem, noxiam, funestam, metuendam*. *Cerda*.

Rubentis caneros] Odorè enim ipso pereunt. Rubentes autem cum uruntur: non quia per naturam sint hujus coloris. *Servius*.

Neve rubentis Ure foco caneros] Colum. c. 5. 'Gravis et tetri odoris non solum virentia, sed et quælibet res prohibeantur, sicuti cancri nidor, cum est ignibus adustus.' Vocem *rubentis* cum uruntur explicat *Servius*. non quia ejus sint coloris. *Cerda*.

48 *Caneros*] Plinius xi. 18. 'Canerorum etiam odore, si quis juxta coquat, apes exanimantur.' *Taubmann*.

Altæ neu crede paludi] Nec facile mergantur. *Servius*.

49 *Aut ubi odor cæni gravis*] Ordo est: odor gravis, quia et levis dicitur. ut Sallustius: *Apud Corduenos amomum, et alii leves odores gignuntur*. *Philarg*.

Aut ubi odor cæni gravis] Profusissimi sunt auctores in declarandâ apum mundicia, quo imprimis elogio aviculas istas afficiunt. Arist. Hist. ix. 40. ait: ἀλλὰ δὲ καθαριώτατόν ἐστι τὸ ζῶον: *Est hoc animal omnium mundissimum*. Adducit vero in argumentum hujus elogii, apem reddere excrementa in secessu, ne favi male oleant: quod et Plinius scripsit xi. 10. et *Ælian*. v. 11. et iv. 8. ἡ μέλιττα πρὸς οὐδὲν προτρέχει σαπρὸν, ἀλλὰ πρὸς γλυκεῖα: *Advolat apis ad nihil putidum, sed dulce*. et viii. 11. ἡ δὲ μέλιττα μόνον πρὸς οὐδὲν προσίζει σαπρὸν: *Assidet*

apis nulli rei putidæ. Didymus: ἐστὶ δὲ καὶ καθαρὸν ὑπερβολῇ τὸ ζῶον, οὐδενὶ τῶν δυσώδων, καὶ ἀκαθάρτων προσίζανον. Varr. Nulla harum assidet in loco inquinato, aut eo, qui male oleat. Colum. c. 5. ait, debere esse apiarium ea parte, quæ tetrīs latrinæ sterquiliniq̃ue et balinei libera est odoribus. Hinc vehementer irascuntur in eos, qui delibuti sunt unguentis: et in eos, qui dant operam Veneri, adeo illæ castitatis, et totius puritatis amantissimæ sunt. De priore nota Aristot. Hist. ix. 40. Ab hoc Plin. xi. 18. 'Odere fædos odores, proculque fugiunt, sed et infectos: itaque unguenta redolentes infestant.' Theophrast. causs. vi. 41. πολεμοῦσι δὲ δὴ σφόδρα καὶ αἱ μέλιτται τοῖς μεμερισμένοις. Varr. Itaque his (unguentis) unctus, qui accessit, pungunt. Eadem scribit Ælian. v. 11. Quod olentibus vinum succenseant Auctor Geop. l. xv. et Colum. ix. 14. De nota altera ita Colum. loco nuper adducto: 'Verum maxime custodiendum est curatori, qui apes nutrit, cum alvos tractare debebit, uti pridie castus sit ab rebus Veneris.' Auctor Geop. γυναιξὶ δὲ ἐπέρχονται, μάλιστα ταῖς ἀφροδισιαζόμεναις. et Ælian. v. 11. 'Libidinem et delitias odio persequuntur.' et infra, 'a complexu Venereo recentem cognoscunt, atque illum, sicut hostem, insequuntur.' Cerda.

Odor gravis] Id est, odor malus, quique offendit, de qua locutione Salmas. Plin. exercit. p. 361. Emmen.

Aut ubi concava pulsu Saxa sonant] Plin. xi. 19. 'Inimica et echo est resultanti sono, qui pavidas alterno pulsat ictu.' Colum. ix. 5. 'Nec minus vitentur cavæ rupes, aut valles argutæ, quas Græci ἥχους vocant.' Idem.

50 *Vocisque offensa]* Resonat Echo repercussa: quam apes vehementer horrere manifestum est. Servius.

Imago] Quæ Græce Εἰκὼν, Latine imago dicitur. Cic. Tusc. III. 're-

sonat tanquam imago.' hic autem sonus facit eas fugere. Philarg.

Imago] Resultantem sonitum ex locorum cavitate, vocat vocis imaginem. Sumsit proculdubio ex Varr. qui r. r. III. 6. loquens etiam de apibus, ita: 'Primum secundum villam, potissimum ubi non resonent imagines: hic enim sonus harum fugæ existimatur esse.' Sed et Lucret. l. iv. de Echo loquens: 'Pars solidis adlisa locis rejecta sonorem Reddit, et interdum frustratur imagine verbi.' Horat. ab omnib. od. i. 12. 'cujus recinet jocosa Nomen imago?' Et Od. 20. 'Redderet laudes tibi Vaticani Montis imago.' Et Silius l. xiv. 'clamat scopulis clamoris imago.' Et Val. Arg. III. 'per longa reclamat Avia, responsant silvæ, et vaga certat imago.' Est enim imago dicta, subtractis literis, quasi imitago, ut tegmen a tegimen, discrimen a discernimen, flumen a fluimen, prossa a promissa: et infinita alia. Cerda.

51 *Pulsam hiemem sol aureus egit]* Secundum Physicos: qui dicunt, quo tempore hic hiems est, æstatem esse sub terris: et vice versa, cum hic æstas, illic hiemem. Quod etiam Lucretius exequitur, et trahit in argumentum putealem aquam, quæ æstate frigidissima est, hieme vero calidissima. Servius.

Egit] Pro persequitur. Philarg.

Ubi pulsam hiemem sol aureus egit, &c.] Cum sol ad antipodas frigidam tempestatem transmittit; sole enim blandius illucescente, apes prodeunt ex latibulis. Similem locutionem habet Stat. Silv. l. iv. ad Sept. Severum: 'Jam trux ad Arctos Parrhasias hiems concessit altis obruta solibus.' Quo tempore se foras proripiunt, docet Calab. l. i. Colum. ix. 14. Plin. xi. 6., latent a Vergiliarum occasu in cavernulis, ex quibus circa æquinoctium vernum ad opificium exire incipiunt: examina autem et viribus et numero augentur circa v.

Idus Majas. ut passim hoc r. r. Scriptores. *Emmeness.*

52 *Reclisit*] Cælum, mare, tellus, ut dicuntur per hiemem tegi nimbiis, intercludi tempestatibus, constringi gelu; ita vere, et æstate, recludi, aperiri, laxari. *Cerda.*

53 *Saltus silvasque peragrant*] Comparat Varr. III. 16. apes cum Musis, utque his attributi montes Helicon et Olympus; ita apibus montes floridi, et inculti natura. *Idem.*

54 *Purpureos flores*] Flores intelligit etiam aliorum colorum, sed præstans hic color Poëtam invitavit, ut illum nominaret. Græcus Poëta, Πλείστα ῥόδ' ἤνθησαν φοινίκεια, καὶ κρίνα λευκά. *Purpureæque rosæ fudere, ac lilia flores.* Nemes. Ecl. II. 'Purpureosque alitis per gramina flores.' Ovid. Art. III. 'Est prope purpureos colles florentis Hymetti Fons pater.' Claudian. Paneg. Stilic. II. 'Purpureo primæ signatus flore juventæ.' Noster in VI. 'Purpureosque legam flores.' *Idem.*

Metunt flores] Secant. Unde et messorum dicti sunt. Sane *meto, metis*, facit præteritum perfectum *messui*. *Servius.*

Purpureosque metunt flores] Sic Ovid. Fast. II. 706. de Tarquinio, 'et virga lilia summa metit.' quæ paulo post 'decussa lilia' appellat. Luculentius de hoc verbo Germanus Ge. II. 410. *Emmeness.*

Libant] Degustant alibi, defendunt: ut, 'pateras libare Jovi.' *Philarg.*

Flumina libant] Nam aqua necessaria ad usus apum. Arist. Hist. I. IX. αἱ δὲ, ὕδωρ φέρουσιν εἰς τοὺς κυττάρους, καὶ μὴ γίνουσι τῷ μέλιτι: hæc autem aquam ad alveos ferunt, et mellis admiscunt. Colum. c. 5. satis ad rem: 'Tum perennis aqua, si est facultas, inducatur, vel extracto canali manu detur, sine qua neque favi, neque mella, nec pulli denique figurari queunt.' *Cerda.*

55 *Levis*] Ita quoque de ape Tibul.

'Rure levis vernos flores apis ingerit alveo.' *Idem.*

Hinc] Ex floribus scilicet, ex quibus primo mel, mox pullos efficiunt. *Servius.*

Hinc] A florum pastu, et aquarum gustu. Colum. 'Sine aqua neque favi, neque mella, neque pulli figurari queunt.' Notat autem Plin. II. 6. Virgilium in his naturæ ordinem non observasse: quem ibi vide. *Taubm.*

Nescio qua dulcedine lætæ] Quadam arcana ratione naturæ. *Servius.*

Hinc nescio qua dulcedine] Par huic versui ille Ge. I. de corvis: 'Nescio qua præter solitum dulcedine læti.' *Cerda.*

57 *Excudunt ceras, et mella tenacia fingunt*] Desumtam similitudinem a ferrariis docet *Cerda*, qui legit *figunt*. Sed Ciceronis locus pro nostra stat lectione De Off. I. 44. 'atque ut apum examina non fingendorum favorum causa congregantur, sed, cum congregabilia sunt natura, fingunt favos.' Exponit manifestius quid sit *fingere* Plin. II. 6. 'primum favos construunt, ceram fingunt, hoc est, domos cellasque faciunt.' Aristot. Hist. animal. IX. 40. πλάττειν. ubi plura de conficiendis favis. *Emmeness.*

Mella tenacia fingunt] Quia cum inversi sunt favi, mel tamen inde non funditur. *Servius.*

Tenacia] Quæ in resupinatis favis cohererent. *Idem.*

58 *Caveis*] Alvearibus. *Idem.*

Caveis] Vasa apium Poëta nominat *Pratoria, caveas, cunabula, ædes, tecta, urbem, penates, larem, antra, latebras, præsepia, stabula, oppida, horrea, thalamos, aulam, regna cerea.* Varro appellat *domicilium, domum, coloniam.* A quo *domicilium* acceperet Lactantius XIII. 10. et Isid. XII. 7. *Columella receptaculum,* Claudian. Ruffin. II. *rimosam patriam et antra pumicis.* et Rap. II. *castra cerea.* Silius lib. II. *Et odori corticis antra.* Pap. Th. x. *pumiceo antro, flavam domum.* Vulfus

omne *alvearia*, *alveos*, *alveos*. Arist. Hist. IX. *σμήνη*, et *κυττάρους*. Calaber libro I, et Apollon. in Arg. et Hesiod. in Theogon. *σίμβλον*. Auctor Geoponic. *κατακλίσεις, ὑποδοχὴν*. Idem etiam *θήκας*, *cellas*. Nazianzen. orat. 34. vocat *σύριγγας*, *fistulas*, et *ἀοράτοις πλάσ-μασι*: *obscuris figmentis*. Calab. I. VIII. *χρηάμους*, *cavernas*. Homer. II. XII. *οἰκία*, et *κοῖλον δόμον*. Basil. Hom. Hex. VIII. *ἀποθήκας μέλιτος*. Nonnus Dion. I. V. recurrit ad foramina, *πολυτρήτων σίμβλων*. *Cerda*.

59 *Nare*] Pro volare. ut Ennius in primo: 'Transnavit cita per teneras caliginis auras.' proprietates tamen vocis aptior est natantibus, quam volantibus. *Philarg.*

Nare] Id est, volare. V. N. Æn. I. *mare velivolum*. Ita in Epigr. Gr. *ἐν αἰθέρι ῥέεμα μελισσῶν*. *Taubmann.*

Æstatem liquidam suspexeris agmen] Per ver serenum. *Servius.*

60 *Nubem*] Confertum instar nubis examen. Ita Tacitus I. XIX. 'avium nubem' dixit: Liv. I. V. 'equitum peditumque nubem': Noster Æn. VII. 'nimbum peditum': Statius 'Armorum nubem.' V. N. Æn. XI. 'cælumque obtexitur umbra.' *Taubmann.*

61 *Contemplator*] Pro intueri. nam tempus futurum pro præsentī posuit ab imperativo modo. *Servius.*

Aguas dulcis, et frondea semper] Propter hoc ait supra, 'Et tenuis fugiens per gramina rivus, Palmaque vestibulum.' *Idem.*

62 *Huc*] Ad alveos. *Taubmann.*

63 *Trita melisphylla*] Varro hanc herbam *apiastrum* dicit, in primo libro operis rustici. *Servius.*

Melisphylla] *Melisphylla* herba est, quam, ut ait Varro, alii *apiastrum*, alii *melinem* appellant. *Philarg.*

Melisphylla] *Melisphyllum* dictum est quasi *mellis folium*. Dicitur ab Dioscor. I. III. *melissophyllum*, quasi *apum folium*: ab eodem *μελίταινα*, ab aliis *μελίτεια*. a Plinio *melitis*: a Gal- lis, *melissa*, ut scribit Ruell. III. 58. a

Latinis *citrago*: ab Hispanis, *torongil*. Sed cum omnes pene *melissophyllum* vocent, Nicander *melisphyllon* dixit, quem secutus est vates. Putavit Varro III. 16. *apiastrum* esse eandem herbam cum *melisphylo*, aut *melisso-phylo*: hoc idem scripsit Higinius. Uterque mire falsus est, ut et illi, qui ab his accepere. Longe alia species, quod contra Higinum, et Varro- nem Ruellius notavit, et alii ex his, qui nuper scripsere de re herbaria. Plin. aperte pro hac parte XXI. 12. ubi scribit serendum juxta *alvearia* apum caussa *apiastrum*, et *melisso-phyllum*: non dicturus, si res eadem, et Colum. IX. 9. 'succo prædictarum herbarum, id est, *melissophylli*, vel *apiastri* manu illita.' *Cerda.*

Melisphylla] Disputationem, quam Cerda infert de *melisphylo* et *apiastro*, attingit Salm. Plin. exerc. p. 102. et legendum esse asserit propter metrum *melisphylla* ut *τρίφυλλον* pro *τρίφυλλον* in Nicandro idem p. 243. *Emmeness.*

Cerinthæ ignobile gramen] Vile, ubique nascens. *Servius.*

Cerinthæ] *Cerinthe* a *Cerintho* urbe Bæotiæ, in qua plurima nascitur. *Philarg.*

Cerinthæ] *Cerinthe* herba est, per- paucis etiam eruditis cognita: 'cujus flores' (auctore Gesnero) 'cani et pallidi sunt, folia punctis quibusdam notata,' &c. Vide et Plin. XXI. 12. et Theophrast. hist. plant. VI. 7. *Melanchthon* leviter suspicabatur *lilium convallium* esse. *Taubmann.*

Ignobile] *Ignobile* non omnibus notum: *ignobile gramen*, vile, ubique nascens. *Philarg.*

64 *Tinnitusque cie*] Est enim *Apis animal Musicum*, auctore Varrone: 'gaudentque plausu et tinnitu æris,' teste Plinio XI. 20. Dubitat tamen Aristot. an audiant: et si; utrum voluptate id faciant, an formidine; quod scil. hic Poëta iis tribuit. *Taubmann.*

Matris cymbala] Quæ in ejus tutela

sunt, ideo quod similia sunt hemicyclis cæli, quibus cingitur terra, quæ est mater deorum. *Servius*.

Matris quate cymbala] Quidam ad Rheæ partum referunt, Idæos Dactylos, et sonum, qui ad avertendum Jovis vagitum, ne proderetur Saturno, in sacris mysteriis repræsentabatur. Cymbala vero, non tantum Cybeles sacris et Isidis, ut Hesychius demonstrat, sed et Bacchi orgiis adhibebantur. Unde Propert. lib. iii. 'Cymbala Thebano concrepuere Deo.' *Germanus*.

Cymbala] *Tinnitum* proprie edere dicuntur, hinc Paul. i ad Corinth. xiii. 1. Γέγονα χαλκός ἢ χῶν, ἢ κύμβαλον ἀλάλαζον. Horum usum et figuram tradit Pignorius de serv. p. 83. sed nemo eruditius quam Gonsalvus de Salas ad Petron. p. 74. *Emmeness*.

65 *Ipsæ considunt medicatis sedibus*] Varr. 'Quocirca examen, ubi volunt considerare, eum rimum, aliamve quam rem oblinunt hoc, admisto apiastro.' Idem: 'considerunt, in quo est sapor dulcis.' *Cerda*.

66 *Intima*] Ita hic *intima incunabula*, ut supra, *penitusque reperta*. Idem.

More suo] Naturali ratione, ejus causa non redditur. Quis enim novit cur æris sono redeant in alvearia? licet ipse paulo post dicit, 'Crepitantiaque æra secutæ, Dictæo cæli regem pavere sub antro.' *Servius*.

67 *Sin autem ad pugnam exierint*] Longior solito parenthesis: est enim ordo: Sin autem ad pugnam exierint, motus animorum, 'atque hæc certamina tanta Pulveris exigui jactu compressa quiescent.' *Philarg*.

Sin autem] De componendo apum dissidio; quod oritur ex πολυκοιρανίῃ et studiis partium. Cum enim apum Politia sit μοναρχία, pro eâ pugnant. Lucanus: 'Nulla fides regni sociis: omnisque potestas Impatiens consortis erit.' *Taubmann*.

Sepe duobus] Colum. ix. 9. 'Inter se, tanquam civilibus bellis, et

cum alteris, tanquam cum exteris gentibus, præliantur.' Invenio quatuor, inopiam cibi, studium florum, odium gentis, Regum superbiam. Primam attingit Aristot. Hist. ix. 40. ἤδη δὲ νοσῆσαι τὸς τινας σμήνους ἡλθόν τινες ἐπ' ἀλλότριον, καὶ μαχόμεναι νικῶσαι, ἐξέφερον τὸ μέλι. Plinius c. 17. 'Quod si defuerit alicujus alvei cibus, impetum in proximas faciunt, rapinæ proposito.' Alludit Calab. lib. xi. ubi ait, vespas pugnare contra apes περὶ σταφυλῆσιν ἀνανομέναις, quod istæ in uvæ ferantur. Alteram Plin.

'Maxime rixa in convehendis floribus exorta, et suis quibusque evocantibus.' Tertiam Arist. πολεμοῦσι δὲ σφόδρα αἱ μικραὶ τῷ γένει τῷ μακρῷ, καὶ πείρωνται ἐκβάλλειν ἐκ τῶν σμηνῶν. Plin. c. 16.

'Nascuntur aliquando in extremis favis apes grandiores, quæ ceteras fugant.' Quartum Colum. 'Sunt enim plures unius populi duces, et quasi procerum seditione plebs in partes deducitur.' Hanc videtur Virgilius intellexisse, cum ait, 'Regibus incessit discordia.' De apibus dixit Theodor. 'Confusam inter multos potestatem et Democratiam odio habent: unum ducem observant, huic parere illis gratissimum est.' Hanc in re aliâ libat Lucan. lib. i. 'Nulla fides regni sociis, omnisque potestas Impatiens consortis erit.' Hanc Homer. ejus tritum est illud: Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίῃ, εἰς κοίρανος ἔστω: Non bona res multorum principatus, unus Rex esto. *Cerda*.

68 *Incessit*] Ingruit, invasit. Alibi, *Incessi muros, ignes ad tecta volare*. Et *incessit regibus*, figuratum est: nam *incessit reges* dicimus. *Servius*.

Incessit] Quod noster hoc verbo, Thucyd. lib. vii. ἐμπίπτειν. Alex. Aphrod. εὐσκήπτειν. Plato leg. η'. εἰσέρχοντο. et in Menone λάβοι. et in Theage παρεγένετο. Euripid. in Rhese. ἔλοι. Dio Chrysost. orat. lxxx. ἐγκεκέρηκεν. Homer. Odys. xxiii. ἵκανε. Calab. ix. ὄρουσε. Herodot. i. ii. ἐπεὰν

ἐσλὴ ὄστρος. Idem sæpissime effert verbo ἐπεθύμησε. *Cerda.*

69 *Trepidantia bello Corda*] Alacritate pugnandi: non timore. Alibi, 'exultantiaque haurit Corda pavor pulsans.' *Servius.*

Trepidantia] De apibus etiam Varr. 'Intus faciunt bombum, et cum introeunt, ac foras trepident.' *Cerda.*

70 *Præsciscere*] Loquens quoque de apibus Colum. c. 9. 'Poterit exploratam fugam præsciscere, vespertinis temporibus aurem singulis alveis admovendo.' *Cerda.*

Morantis] Tarde incedentes. *Serv.*

71 *Martius ille æris rauci canor*] Varr. 'Consonant vehementer, proinde, ut milites faciunt, cum castra movent.' De isto apum canore Aristot. φωνὴ μωνῶντις καὶ ἴδιος γίνεταί. *Auditor solitaria, et peculiaris vox.* uti hic fiat, aperit Plin. xi. 51. 'Cetera simul cum volatu et incipere audiri, et desinere, ut muscas, apes. Sonum enim attritu, et interiore aura, non anima reddi.' *Cerda.*

Vox] *Bombus, ut buccina aliqua*: Plinius. Auctor Philomelæ: *Bombilat* (Gifan. leg. *Bombitat*) ore legens murena mellis apes. *Taubmann.*

72 *Fractos*] Collisos. *Servius.*

Auditor, fractos sonitus imitatu] Inruit fragorem et stridorem æreum tubarum, qui rumpi et refringi magis, quam edi videtur: quem murmur tumultuantium apum quodammodo imitatur. Non autem in hanc sententiam *fractos sonos* accepit Tacit. *Annal.* l. xiv. sed pro mollibus usurpavit. *Germanus.*

Fractos] Collisos et quasi refractos. qualis fragor et stridor est tubarum. Vide Aristot. de Animo. l. ii. Ita Plutarchus κραγὰς σπαραγματώδεις dixit. *Taubmann.*

73 *Trepidae coeunt*] Festinant inter se alvearibus. *Servius.*

Pennisque coruscant] Quemadmodum scuta milites commovent. *Idem.*

Coruscant] Splendent. *Philarg.*

74 *Spicula*] Ovidius quoque in *Ibin*, aculeos apum vocat *spicula*: alii, *telum*. *Cerda.*

Rostris] Id est, cuspidibus in cauda, μεταφορικῶς. *Cam.*

Aptant lacertos] Præparant ad pugnam brachiola. *Taubmann.*

75 *Prætoria*] A Prætoribus, quo nomine appellati olim, qui postea consules dicebantur et bella administrabant, ut Festus, quorum tabernaculum *prætorium* nominabatur. Græce στρατήγειον, πραιτώριον. Quint. *augustale*. Situm, magnitudinem prætorii, ejusque partes describit Veget. iii. 8. et Lips. v. 2. 'locus medio castrorum vocabatur, ubi forum et prætorium.' ut Salm. Plin. exerc. p. 820. quia reges habent suos, ad prætorem proficisci perhibentur, ut milites ad tabernaculum imperatoris. Sumitur quoque pro domo publica, in qua prætor in provincia jus pronuntiabat, vel posita in usus et commoditatem judicium et præsidium Rom. C. *de episcopis et clericis*. l. xxxiii. et C. *de officio Rect. prov.* l. ult. Non raro etiam significat partem villæ splendidissime ædificatam, quod ex Ulpiano in l. *urbana prædia*. et in l. *plenum autem usum habere debet, si et villæ et prætorii relictus est*. Ex Palladio l. 18. *ipsius autem prætorii situs sit loco, &c.* Eleganter Stat. *Silv.* i. in Tiburt. Manl. 'alternas servant prætoria ripas.' Quæ nimis ampla et operosa gravabatur Augustus, ut Suet. in ejus vita c. 92. 'in extructionibus prætoriorum atque villarum,' &c. in Calig. c. 37. sic et in Tito c. 8. Sed de his plus quam satis. *Emmeness.*

Densæ] Apes glomeratas circa summ Regem συνεσπαρµένας vocat Aristot. Auctor Geopon. περικαθεζοµένας τὸν βασιλέα, et συνισταµένας. Plinius xi. 17. ita exprimit: *Totum examen circa cum (Regem) conglobatur, cingit, protegit.* *Cerda.*

76 *Vocant clamoribus hostem*] Provocant. *Servius.*

Clamoribus hostem] Nam et more Romano conclamabatur, *Ad arma, ad arma*. Cæsar l. i. B. C. *Conclamabatur ad arma*. Ovidius Met. xiv. 'Certatimque omnes uno ore arma, arma, loquuntur.' Vide Briss. Form. l. iv. Ita et Græcis suum est ἀλαλά: Nostris, her, her, her. Taubmann.

77 *Ver noctæ sudum*] Serenum post pluvias. ut, *Per sudum rutilare vident*. Servius.

Sudum] *Sudum* est serenum subhumidum. proprie autem *sudum* pars serena inter nubes, quasi semi udum. Philarg.

Campusque patentis] Id est, per ærem purum et liquidum, non nubibus clausum: et ita ær, campus est apum, ut mare navium, hominum solum. Ipse in quinto, 'Subtrahiturque solum.' Servius.

78 *Concurritur*] Ad hunc saporem fortasse Horat. Sat. i. l. 'quid enim? concurritur: horæ Momento, cita mors venit, aut victoria læta.' Cerda.

79 *Glomerantur in orbem*] More bellantium. Servius.

Glomerantur] Hoc verbum in re apum usurpant Plin. Colum. et alii. Varro dixit: *conferciunt se*. Cerda.

Glomerantur] More bellantium. Cujus quidem aciei in ovi similitudinem conglobatio Græcis ἰλη dicitur. Vide et Lips. de Milit. Rom. iv. 7. Taub.

80 *Non densior aëre grando*] In aliis enim bellis victi tantum pereunt: in certamine vero apum, etiam victrices. Nam dicturus est, 'animasque in vulnere ponunt.' Servius.

Non densior] Illustrabis istum locum comparationibus, quas adduco Ge. iii. ad illud: 'Non tam creber agens hiemem ruit æquore turbo.' et Æn. vi. ad illud: 'Quam multa in silvis autumnus frigore primo.' Ista enim omnia similia sunt inter se. Cerda.

81 *Tantum pluit ilice glandis*] Erit nominativus hæc *glands*. Servius.

Pluit] Id est, decidunt tot glandes. De hoc verbo vide Nobiliss. Hein-

sium Metam. i. 572. *Emmeness*.

82 *Ipsi*] Reges. Taubmann.

Insignibus alis] Esse Regibus apum notas quasdam, quibus insignes sint, et ab aliis differant, omnes proclamant, qui de hac re scripserunt. Plinius c. 16. ita illum ab apibus distinguit: 'Omnibus forma semper egregia, et duplo quam ceteris major, pennæ breviores, crura recta, ingressus celsior, in fronte macula quodam diademate candicans. Multum etiam nitore a vulgò differunt.' Supra de eodem: 'Præcipua magnitudine ne fatiscat.' Colum. 'Reges majores paulo, et oblongi magis, quam ceteræ apes, rectoribus cruribus: sed minus amplis, pinnis pulcris coloris, et nitidi levesque, ac sine pilo.' Virgil. infra: 'Et rutilis clarus squammis.' Plato de Rege hoc in Polit. ἐν σμήνεσι (βασιλεὺς) ἐμφύεται τότε σῶμα εὐθὺς, τὴν ψυχὴν διαφέρων εἰς: *Nascitur in alvearibus Rex, qui unus ipso statim ortu præstat apibus reliquis tam corpore, quam habitu animi*. Cerda.

83 *Ingentis animos*] Statius: 'Major in exiguo regnabat corpore virtus.' Homerus, μικρὸς μὲν ἦν δέμας ἀλλὰ μαχητῆς. Servius.

Ingentis animos, &c.] Videtur Maro respicere ad causam physicam, quæ magnitudo et angustia animi, proportionem cordis discernuntur, ea ratione, ut ab Aristot. magno, amplexu cordis spatio prædita animalia meticulosa censeantur. Germanus.

Ingentis, &c.] Sunt μεγάλθυμοι, μεγαλόφρονες. Statius: 'Major in exiguo regnabat corpore virtus.' Auctor Phallicorum: 'Utilior Tydeus, qui, si quid credis Homero, Ingenio pugna, corpore parvus erat.' Romæ in tabula marmorea: 'Ille ego, qui magni parvus cognominis heros, Corpore in exiguo res numerosa fui,' &c. Vide Inscriptiones antiq. Orb. Rom. Gruterianas, p. dclv. Taubmann.

84 *Usque adeo obnixi non cedere*] Observat Godesc. lib. de lingua Lat.

hanc vocum consecutionem, usque adeo; dum, ut elegantem. ita Cato: 'Igni leni cognito usque adeo, dum fiat tam crassum, quam mel.' Agel. x. 3. 'Usque adeo verberari jussit, dum animam efflavit.' Variatur per ista: 'Usque adeo, donec: usque adeo, donicum.' Exempli ab eo pete. *Cerda.*

Obnixi] Obfirmati: animis obstinati. Sic paullo ante, *Ipsi*; tanquam non apes, sed *militēs* intelligerentur. *Taubmann.*

85 *Coëgit]* In omnibus iis codicibus antiquis, quos habere potuimus, *subegit* scriptum observavimus pro *coëgit*. *Pierius.*

87 *Pulveris exigui jactu]* Quia cum pulverem viderint, sperant tempestatem futuram, quæ eis plurimum nocet. *Servius.*

Pulveris exigui] Varr. 'Jaciundo in eas pulverem perterritas; quo voluerit, perducet.' Sermo est de mellario. Plinius cap. 17. 'Quæ dimicatio in jactu pulveris, aut fumo tota discutitur.' Habent Auctores rusticorum modos alios, quibus reconciliantur. *Cerda.*

Pulveris exigui] In Mediceo et antiquis plerisque codicibus, *quiescunt* præsentī tempore legitur: ut præcepta hæc magis asseverare videatur. *Pierius.*

Pulveris exigui jactu] Præter hoc derimendi prælii remedium, respergendos hos bellatores monet Colum. ix. 9. *mulso, passore, aut alio quovis liquore simili*, mitigat quasi familiaris dulcedo sævientium iras. *Emmeness.*

88 *Ambos]* Legitur et *ambo*: Revocari autem apes, vel lacte, vel aqua mulsa Plinius dicit. *Philarg.*

Ambos] In antiquis plerisque codicibus, *ambo* per o legitur: quam sinceram, et emaculatam lectionem Sosipater Carisius agnoscit, addita etiam ratione: quod hoc Græcos sequuti dicimus: quia illi τοὺς δύο, et τοὺς ἄμφω dicunt. neque respuit Terentius eundem hunc modum, ut in *Andria*,

hem, Charine, ambo opportune vos volo, quod vero in *Adelphis* est, usque a pueris curavi ambos sedulo. *Helenius* Acron in eadem fabula locum ex *Salustii* libro quarto *historiarum* citat: 'Inter me atque *Lucillum* prope inopia rursus ambos incessit.' Verri-umque dicit errare, qui putat hos ambo dici debere. Indifferenter autem locutos veteres, ex multis Auctorum exemplis *Carisius* ostendit. *Pierius.*

Ambo] Per ἀρχαῖσμον, ut *Nobiliss.* *Heinsius* ad *Ovid. Metam. vii. 792.* 'Scilicet invictos ambo certamine cursus.' Vide quæ dicta sunt *Ecl. vi. 18.* quando utendum hoc nomine *Charisius* disputat l. i. gramm. p. 49. *Emmeness.*

89 *Deterior qui visus]* Pejor a malo dicitur: deterior a meliore. *Servius.*

Deterior] Modo quare deterior, si ille servatur, qui malus est? solvitur. deterior minus bonus. ut, 'Tristior et lachrymis oculos suffusa nitentes.' *Philarg.*

Deterior qui visus] Præceptum istud ita attigit Varr. loquens de mellario: 'Animadvertat, ne *Reguli* plures existant: inutiles enim sunt propter seditiones.' Et infra ait, expedire nigrum Regem interficere, cum duo sunt in eadem alvo. *Colum. c. 9.* 'Si constat Principibus gratia, manet pax incruenta; sin autem sæpius acie dimicantes notaveris, duces seditionum interficere curabis.' Auctor *Geop. οἱ δὲ βασιλεῖς ἐν ἱκροῖς τοῖς κηλοῖς εὐρίσκονται. χρὴ δὲ ἐκάστῳ σημνίῳ ἓνα ἀπολιπόντας, τοὺς λοιποὺς ἀφονί-ζεω: Sunt Reges in supremis favis, oportet autem singulis alveis unum relinquo, ceteros perdas.* *Plin. c. 16.* *Concordi suffragio deterrimos necant, ne distrahat agmina.* Antè omnes *Aristot. κτείνουσι δ' αὐται σφόδρα καὶ τῶν ἡγεμόνων τοὺς πολλοὺς, καὶ μᾶλλον τοὺς πονηροὺς, ἵνα μὴ πολλοὶ ὄντες διασπῶσι τὸν ἐσμὸν: Ipsæ duces concitant cum plures, maxime improbos, ne seditionem concitent.* *Cerda.*

Prodigus] Non mella conficiens, sed mella consumens. Ideo autem regem solum præcipit occidendum, quia eo amisso, suus dissipatur exercitus. Nam, 'Ut binæ regum facies, ita et corpora plebis.' *Servius*.

90 *Vacua*] Hic ad æmulum refertur, ut 'Sola domo mæret vacua,' in qua maritus non erat. *Philarg*.

Melior vacua sine regnet in aula] Habuit fortasse ante oculos verba ista Claudianus de Nupt. Honor. cum ita Venerem inducit loquentem: 'Gravum, nostri comites, arcete parumper, Ut soli vacet aula mihi.' *Cerda*.

91 *Alter erit maculis auro*] Hæc ex Aristotele interpretata notat Colum. ix. 3. quem vide l. v. Hist. animal. c. 21. *Taubmann*.

Squalentibus] Splendentibus: quod a squamis venit ut, *Squamis auroque trilecem*. Nam si a squallore est, sordidum significat; ut, *Squallentem barbam*. *Servius*.

Auro squalentibus] Notis quasi aureis splendentibus. Plinius: 'In fronte macula quodam diademate candicans,' &c. *Taubmann*.

92 *Nam duo sunt genera*] Aristot. Hist. ix. 4. εἰσὶ δὲ γένη δύο ἡγεμόνων, ὁ μὲν βελτίων, πυρρὸς, ὁ δ' ἕτερος, μέλας, καὶ ποικιλώτερος, τὸ δὲ μέγεθος διπλάσιος τῆς χρηστῆς μελίττης. Eadem scripserat idem Arist. v. 21. Auctor etiam Geopon. τῶν δὲ βασιλέων οἱ μὲν ἄριστοι εἰσι τῇ χροίᾳ ξανθοί, μέγεθος ἡμιόλιον μελίττης· οἱ δὲ δεύτεροι ποικίλοι, ὀλίγον ὑπομελαινόντες, μέγεθος διπλάσιον: Regum optimi sunt colore flavi, magnitudine sesquialtera porportione apīs: secundo loco sunt varii, paululum subnigricantes, magnitudine dupli. Colum. x. ait, 'esse Reges pulcri coloris, nitidos, leves,' &c. et deinde reperiri alios infuscos, atque hirsutos. Plin. c. 16. 'Duo autem genera eorum; melior rufus, quam niger variusque.' Hi omnes, ut vides, sub una tantum specie nigrum, variumque constituunt, quem distinguunt a ru-

tilo. Unus Varro tres species statuit ex quorundam sententia: 'Et, ut quidam dicunt, tria genera cum sint ducum in apibus, niger, ruber, et varius.' Et statim ex Menecrate, duo, nigrum, et varium. *Cerda*.

Insignis ore] Forma regia, ut Plautus loquitur. *Taubmann*.

93 *Horridus*] Pilis hirsutus, vel incultus; et, ut Col. ait, 'sordido sputo similis:' quod Petronio, 'turbatus sputo pulvis' est. *Idem*.

94 *Latamque trahens inglorius alvum*] Nimirum et prisci imperatores, in habendo delectu, nimium obeso ventre militem rejiciebant. Sed nec generosis apibus alvus protensior convenire videtur, cum compressiore et graciliore corpore gens apum genuina esse soleat: unde et per tralationem σφηκώδεις dicuntur non solum macilenti rarique, sed et qui cinctu sunt strictiore et expeditiore, εὐζωνοὶ ἐτ' εὐζωστοί. σφήκες siquidem et vespæ, et apes sunt. Et Nicand. de Scorpio: φορέει δὲ τε βοσκάδα νηδὺν Εὐρεΐαν. *Germanus*.

Latamque trah. alvum] Non rotundam, ut alter. Aristoteli πλατυγάστωρ est, et ventricosus; atque ideo vorax. Etiam Romani militem obeso ventre rejiciebant. *Taubmann*.

95 *Facies*] Capienda hic vox pro tota corporis habitudine ex Nota Nonii. Nam, ut species (inquit ille) dicta ab aspectu, figura a fingendo, ita facies a factura corporis. Firmat auctoritate Plauti in Pœn. 'Sed earum nutrix, qua sit facie, mihi expedit. Statura non magna, corpore aquilo ipsa est.' Pacuvii in Nyt. 'Ætate integra, feroci ingenio, facie procera virum.' Sallust. in Hist. 'Sardinia in Africo mari, facie vestigii humani, in Occidentem, quam in Orientem latior.' *Cerda*.

Ut binæ regum facies] Qua sint forma apum reges dilucide Colum. ix. 10. ubi Maronis utitur testimonio. *Emmness*.

96 *Namque aliæ*] Plura apium genera statuit Arist. c. 40. Colum. ex illo c. 3. et Plin. c. 18. Libri horum millies a me citati sunt. Plato etiam in Menone statuit, ἀπὲς πολλὰς, παντοδαπὰς εἶναι, διαφερούσας ἀλλήλων: multas esse, et varias, et inter se differentes. Virgilius satis duxit duas species adhibere. *Cerda*.

97 *Sicco terram sput ore viator*] Aut in terram: aut re vera terram, propter pulverem. *Servius*.

Sicco terram sput ore viator] Sic in antiquis aliquot codicibus. in aliis etiam, terram sicco sput. *Pierius*.

Sicco terram sput ore viator] Formam istam Petronius describit: *Turbatum sputo pulverem*. De vi sputi (hoc ἐκ παρέργου) contra fascinum lege Notam Rittershus. in Opp. Hal. III. *Cerda*.

98 *Elucent aliæ*] Columella: 'pulchri coloris et nitidi lævesque ac sine pilo,' &c. vide IX. 10. *Taubmann*.

99 *Paribus lita corpora guttis*] Similibus, id est, aureis habentes distincta corpora. Nam *lita*, est illita, distincta. *Servius*.

Lita] Ordo est: ardentis auro corpora, et paribus guttis lita. *Philarg*.

Paribus guttis] Id est, similibus. Maculis aureis distincta habentes corpora, ut Serv. Sæpe ad externam speciem refertur, inquit Scæfferus ad Phædr. II. fab. 3. 'ambæ videri dum volunt illi pares.' *Emmeness*.

100 *Potior suboles*] Ad mella scilicet procreanda. *Servius*.

Hæc potior suboles] Cum dicit Colum. c. 3. 'Ejus auctoritatem' (intelligit Aristotelem) 'sequens Virgilius maxime probat parvulas, oblongas, leves, nitidas, ardentis auro, et paribus lita corpora guttis, moribus etiam placidis:' rejicit nos, ut puto, ad verba illa, ἡ δ' ἀρίστη μικρὰ, στρογγύλη, καὶ ποικίλη: *Optima est parva, rotunda, varia*: nam cum verbis Columellæ affinia sunt ea verba Aristotelis, non alia illius capitis: habet eadem verba

Aristot. v. 22. *Cerda*.

Cæli tempore certo] Et cum oriuntur Pleiades, et cum occidunt: id est, verno et autumnno. *Servius*.

Cali] Ut, 'cæli menses et sidera serva:' et inde, 'ubi quarta sitim cæli collegerit hora.' *Philarg*.

Tempore certo] Vernal, et Autumnale signat Servius. Sumsit fortasse ab Arist. τῇ δὲ τοῦ μέλιτος ἐργασία δίττοι καιροὶ εἰσιν, ἔαρ, καὶ μετόπωρον: Mellis conficiendi duo sunt tempora, Ver atque Autumnus. *Cerda*.

Tempore c.] Vide Plin. XI. 16. *Taubmann*.

101 *Dulcia mella*] Non est superfluum epitheton. Nam ideo ait *dulcia*, quia etiam sunt amara, ut Corsicana; sicut in Bucolicis diximus. *Servius*.

102 *Liquida*] Defæcata, sine sordibus: non quæ fluunt, nam mala sunt. *Idem*.

Durum Bacchi domitura saporem] Apta mulso. Bene autem ait *durum saporem*: quia majores vina asperissima mellis dulcedine temperabant. *Idem*.

Durum Bacchi domitura saporem] Sunt qui in Virgilio mulsum intelligant, id est, οἶνόμελι. Possunt fortassis. Nam mulsum fit ex melle et vino. Dioscor. v. 16. de mulso ita: σκευάζεται δὲ πρὸς δύο μετρητὰς, ὡς ἐπιπολὺ, οἶνου, ἐνὸς μετρητοῦ μέλιτος μίγνυμένου: fit omnino duabus vini metretis, admista una mellis. Lege totum caput. Sed satius est, ut non mulsum intelligas, sed vini genus austerum, cui mel admiscebatur adimendæ asperitatis: hoc enim modo vina aspera apud veteres curabantur. Errat itaque Servius, Poëtam explicans, verbis istis, *Domitura*, &c. Errat (inquam) confundens mulsum cum illa vini temperatura. Nam, ut vera est illa ratio temperandi, quam subiecit: ita falsum est, quod præmittit de mulso. Neque enim Poëta capiendus est de mulso; tantum de temperatura. Magnum pon-

duſ pro hac re Horat. Sat. II. 4. ubi ait: 'Aufidius forti mīſcebat mella Falerno. Mendose: quoniam vacuis committere venis Nil niſi lene decet; leni præcordia mulſo Prolueris melius.' In hiſ vides, forte et aſperum vinum temperatum melle excludi a ratione mulſi. Etenim Horatius in iſtiſ, 'Miſcere mella forti Falerno,' omnino reddidit, et expreſſit iſta Virgiliſ, 'Domare durum ſaporem Bacchi.' Hinc contendo neque in Martiali capi mulſum, cum ſcribit Epig. IV. 13. 'Tam bene rara ſuo miſcentur cinnama nardo, Maſſica Theſeiſ tam bene vina faviſ.' *Cerda.*

Bacchi domitura] Locus hic germaniſſime de mulſo intelligendus eſt. hoc enim in mulſo præſtat mel, ut domet mitigetque durum aſperumque vini ſaporem. Nam, perperam D. H. affirmat ex vino aſtero et melle non fieri mulſum, ſed tantum adhiberi mel, ut miſceſceret vinum. Neque uſquam lectum, ad communem et quotidianum potionis uſum admixceri mel vino. L. Ramirez Hiſpan. ad Martial. IV. 13. *Taubmann.*

103 *Incerta*] Ignara, quo velint. *Idem.*

104 *Frigida tecta*] Melle vacua, inoperoſa. Contra, 'Fervet opus.' e contra Terentiuſ: 'Nimirum hic homineſ frigent.' *Serviuſ.*

Frigida tecta] Serv. explicat, melle vacua, atque inoperoſa. Nam, cum apes ſunt in opere, fervet opus. frigiuſ enim de re lenta, et remiſſa dicitur. Quiſ non Terentianum illud audivit? 'Sine Cerere et Baccho friget Venus.' Sic Cicer. in Verrem dixit, 'judicia frigerent.' Sic in Epist. VIII. 'Quod tibi ſupra ſcripſi, Curionem frigere, jam calet.' Servio iſta addidit Pontanuſ. Et ego utrique: ductum id ex Græcorum imitatione, qui in hac ſignificatione capiunt ψυχρὸν, et ψυχρότητα. Sic commentator Ariſtophanis ποιητὴς ψυχρὸς, pro inani et futili Poëta. Sic Lucian. ψυχρολογία,

pro verbo inepto, inſiceto, inani; et quo non riſuſ captatur, ſed ſequitur merum frigus. Sic Demotheſeneſ de falſa legat. ψυχρὸν ὄνομα, pro verbo inepto, neque ullo vivacitateſ calore condito. Suppeditant iſta Lexicographi. *Cerda.*

105 *Instabilis animos*] Suadenteſ inanem vagandi licentiam. *Serviuſ.*

Instabilis animos] Palladiuſ: 'Novellæ apes, vagantibuſ animiſ juventute, niſi ſerventur, effugiunt.' *Taubm.*

106 *Tu regibus alas Eripe*] Ex hoc Virgiliſ præcepto Colum. c. 10. 'Ipſe ſpoliabundus eſt aliſ.' Iterum: 'Velut quadam compede retinebimur errorem ducem, detractiſ aliſ, qui fugæ deſtitutuſ præſidio, finem regni non audet excedere.' Inſinuant tam Virg. quam Colum. integraſ alaſ adimendaſ. Non ita Plin. c. 19. tantum ait: 'Si quiſ alaſ ei detruncet, non fugiet examen.' Satiſ itaque eſt, ut ſummæ alæ adimantur, nam hæc eſt truncatio. Clariuſ Auctor Geopon. ex Didymo ἐſτάντος δὲ καὶ εἰσοικισαμένου τοῦ ἐſμοῦ, λαβὼν ἡρέμα, τὸν βασιλέα τῶν πτερῶν θρίξον αὐτοῦ τὰ ἄκρα μένοντος γὰρ αὐτοῦ ἔνδον, οὐκ ἀποſτήſονται: Stante, et commorante examine, Regem leviter aliſ prehendiſto, et extrema infringito: non enim, illo intuſ manente, apes diſcedent. *Cerda.*

107 *Quisquam*] Subaudi militum: aut certe quiſquam de exercitu. *Serviuſ.*

Non illis cunctantibus altum Ire iter] Hæc apum ſtudia et mores plebem etiam imitari docet Tacituſ hiſ verbis l. I. 'Arminiſ turbator Germaniæ, Segesteſ parari rebellionem ſæpe aliaſ, et ſupremo convivio, poſt quod in arma itum, aperuit, ſuaſitque Varo, ut ſe, et Arminiuſ, et cæteroſ proceſeſ vinciret, nihil auſuram plebem, principibuſ amotiſ; atque ipſi tempuſ fore, quo crimina et innoxioſ diſcerneret.' Eodem reſpicit et illud Tarquiniſ, papaverum capita decutienteſ et demetenteſ, commen-

tum. *Germanus.*

Altum Ire iter] Aut ludendo in altum volare, aut in bella procedere, alias non audebit. *Servius.*

Altum Ire iter] Sic *ire viam*, ut Virg. l. vi. *itque reditque viam toties*. De hac constructione consule Sanctionem in Minerva sua p. 159. *Emm.*

108 *Castris vellere signa]* Nam more Rom. *Signa* in castris defixa stabant in terram; et pro re, ante Prætorium: unde, cum in hostem eundum esset, evellebantur. Vide Lips. de Mil. Rom. iv. 5. *Taubmann.*

109 *Croceis floribus horti]* Tam odoris optimi, quam coloris: non enim dicit, illic crocum solum esse debere. *Servius.*

Croceis] Ipse alibi: 'sertisque recentibus alant.' Id est, olent. *Phil.*

Inventit croceis halantes floribus horti] Id est, suavem odorem spirantes, emittentes. Noster *Æn.* i. 421. 'Thure calent aræ, sertisque recentibus halant.' De hoc verbo prolixius agit Nob. Heinsius, qui facile, in restituendis corruptis Poëtarum locis, primas meretur: eum vide Met. vii. 675. et Fast. i. 287. *Emmeness.*

110 *Custos furum]* Hic *custos* pro observator et prohibitor. et alibi: 'Hortorum custos cum falce saligna,' &c. *Philarg.*

Falce saligna] Facta de salice: quasi in simulachro ligneo. *Servius.*

Et custos furum, atque avium cum falce saligna] Hic describitur Priapus, qui fures vel falce, vel inguine terret, ut verbis utar Nasonis Met. xiv. 640. Non tantum *custos* dicitur, sed et *ruber*. Tibull. Eleg. i. 1. 'Pomosisque ruber custos ponatur in hortis, Terreat ut sæva falce Priapus aves.' Sic Ovid. Fast. vi. 333. 'at ruber hortorum custos.' et ita in Priapeis passim; rationem dabit Scioppius in Commentar. p. 2. quem vide, si tanti sit. His junge, quæ premisimus ad Ecl. vii. 34. *Emmeness.*

111 *Hellespontiaci servet tutela Pri-*

pi] Non dicit Priapum illic esse debere, sed præcipit tales esse hortos, ut mereantur deum habere custodem. Hic autem Priapus fuit de Lampsaco, civitate Hellesponti: de qua pulsus propter virilis membri magnitudinem, post in numerum deorum receptus, meruit numen esse hortorum. De hoc Horatius, 'Nam fures dextra coercet, Obscænoque ruber porrectus ab inguine palus: Ast importunas volucres in vertice arundo Terret fixa.' Dicitur autem præesse hortis propter eorum fecunditatem. nam cum alia terra semel creet aliquid, horti nunquam sine fructu sunt. *Servius.*

Hellespontiaci] Quoniam in Lampsaco civitate Hellesponti nutritus est. Hunc Liberi et Veneris filium, hortis et vineis custodem datum ajunt. *Philarg.*

Hellespontiaci tutela Priapi] Tutela, id est, *imago*. Ovid. Fast. vi. Priapum 'Deum longi Hellesponti' appellat. Quid multa de Lampsaco, quod oppidum est κατὰ προποντίδα et Priapi patria? collegit in collectaneis, quicquid hujus loci est, Scioppius ad Priapeia. Meminerunt tanquam πόλεως ἑλλησποντίας Stephanus de urb. et Solin. c. 12. *Emmeness.*

112 *Ipse thymum]* Diligens rusticus, et cultor hortorum. *Servius.*

Pinosque ferens] Legitur et *tinus*, est autem laurus silvestris cærulea bacca. *Philarg.*

Pinosque] *Pinus* hic non arbor est, sed χαμαίπιτυς, flos delicatissimus, quem Apollodorus inter στεφανωµατικά ponit: et Columella etiam ix. 4. inter flores recenset. Vide Scalig. in Culicem ad illud: 'et semper florida pinus.' Item P. Victor. xxv. 5. et Casaub. ad Athen. xv. 8. item Dioscorid. iii. 171. Alii l. *Tinos*. *Taubmann.*

Pinosque ferens] Pro lectione Philargyrii stat Salmas. quem prolixius de *tino* et *pinu* disputantem lege Exerc. Plin. pp. 279. 280. Chamæ-

pitÿn dictam herbam hanc vult Victorius var. lect. xxv. 5. Qui arborem esse asserunt, eo se defendunt, quod pinus in hortis sit pulcherrima, ut Ecl. vii. cui opinioni subscribit Cerda, qui fusius refutat aliorum sententias. *Emmènèss.*

114 *Manum terat*] Illustrat hoc Achil. Statius: nam Propert. 'Hasta manus atterit.' et Tibul. 'Atteruisse manus.' In quo tamen mavult legi, *attenuasse*. Nam *atteruisse* vox insolens. Et deinde Lucr. i. 'Manus attenuari' dixit; et Aristoph. apud Athen. iv. ἀλλοῖς, καὶ λύραις καταπέτρισται. Sed hoc ad verbum *attero* pertinuit. *Cerda.*

115 *Figat humo*] Ita Horat. Serm. ii. 'Atque adfigit humo divinæ particulam auræ.' Sil. l. i. 'Adfigunt terræ' dixit. Val. Max. i. 7. 'capite infixo humo.' Ovid. Fast. ii. 'Et solida ramos pugnat humo.' *Idem.*

Iriget imbris] Id est, aquas. Juvenalis, 'In tenuis plantas facili diffunditur haustu.' *Servius.*

Iriget] *Irrigare* ergo duobus modis dicimus: ut, 'irriguò nihil est elutius horto:' et, 'irriguumque bibant violaria fontem.' *Philarg.*

Imbris] Quomodo imbres irriget, cum terra aqua irrigetur? solvitur bene dixit, Irrigat enim, qui mittit, et cui mittit. Alibi: 'At Venus Ascanio placidam per membra quietem Iuriga.' *Idem.*

116 *Atque equidem*] Digressio; qua indicatur cultissimos quosque hortos apibus inprimis utiles esse. *Taubm.*

117 *Vela traham, et terris festinem advertere proram*] Illam allegoriam respicit, qua est usus in primo: 'Ades, et primi lege littoris oram.' Item, 'Pelagoque volans da vela patenti.' *Servius.*

Vela traham] Observa diligentiam Poëtæ, cui semel hæsit metaphoræ, huic insistit. Nam Ge. i. loquens cum Augusto, 'Da facilem cursum.' et ii. cum Mecænate, 'pelagoque

volans da vela patenti.' Ergo qui totum opus Georg. navigationis imagine repræsentat, consentaneæ in extremo libro ait, se *vela trahere*, se jam velle proram ad littus appellere. Ovid. huic metaphoræ hæsit Trist. ii. 'Ne tamen omne meum credas opus esse remissum, Sæpe dedi nostræ grandia vela rati.' *Cerda.*

Advertere proram] Vulgus omne *appellere*, exquisitum *advertere*, et *proram* ait, nam hæc portum adspicit, puppis pelagus: tametsi postea situs mutetur. *Idem.*

118 *Pinguis hortos*] Fœcundos. *Servius.*

119 *Biferique rosaria Pæsti*] Pæstum oppidum est Calabriae, in quo uno anno bis nascitur rosa. *Idem.*

Biferique rosaria Pæsti] Propert. 'Vidi ego odorati victura rosaria Pæsti.' *Biferum* autem more Græcorum, qui δίφορον et διφορεῖν et δικαρπεῖν dicunt, et δίκارπος. Strabo, τινὲς δ' αὐτῶν καὶ δίκαρπον ἔχουσι τὴν γῆν. *Germanus.*

Pæsti] Pæstum oppidum, et Pæstanum sinum in Brutiis statuit Mela ii. 4. et Plin. iii. 5. Rosarum hujus oppidi magna in Auctoribus mentio. Ovid. Met. xv. 'tepidique rosaria Pæsti.' Propert. 'odorati victura rosaria Pæsti.' Claud. de nuptiis Hon. et Mar. Pæstanas rosas reginas facit. Mart. iv. 42. 'Pæstanis ru-beant æmula labra rosis.' et v. 34. 'Rosarium Pæsti.' Demum abi-e Pæstanæ rosæ in proverb. inde Ovid. inter impossibilia El. ii. 4. de Ponto. 'Nec Babylon æstus, nec frigora Pontus habebit, Calthaque Pæstanas vincet odore rosas. Quam tibi nostrarum veniant oblivias rerum.' Celebrat tamen Mart. violas, et lignstra Pæsti, ix. 27. Plures Pæstus scribunt, malui Pæstus sequutus veterum orthographiam. *Cerda.*

120 *Quoque modo potis gauderent intuba rivis*] In Longobardico, versus ita legitur, 'Quoque modo positus

gauderent intuba fibris.' quanquam *fibris* superadditum, eadem tamen manu, et atramento non dissimili. Non. Marcellus in libro de Indiscretis generibus, hoc citato versu *Rivis* agnoscit. Hic enim loquitur de sativo. Non nescimus vero alibi dictum: 'et amaris intuba fibris.' Sed enim Priscianus, ubi *potus* per synopam a *potatus* melius dici docet, Virgillii locum hunc citat, 'Quoque modo potis gauderent intuba fibris.' Velut illud, 'Huc ipsi potum venient per prata juvenci.' Quod vero Virgilius et Plinius *intubum* genere neutro protulere, Lucillius et Pomponius genere masculino ponere maluerunt. Sed et illud non præteribo, codices plerosque ex antiquioribus legere *intuba* per *u*, et apud Plinium in vetustis codicibus *intubum* passim haberi: et ita dubio procul scribendum est apud Latinos; quum *intubum*, et Dioscoridis, et Galeni, et aliorum quorundam Auctorum attestatione, sit Romana dictio. Litteram vero *y*, nequaquam esse Romanam manifestum est. Verum Græcos *u* breve præsertim ex dictionibus nostris ea littera scribere instituisse: quare, qui *ἴντυβον* apud Græcos legerant, ut puta apud Galenum: κικάριον τὸ ῥωμαῖστὶ λεγόμενον ἴντυβα, λάχανον. Apud Dioscoridem vero ῥωμαῖοι ἴντυβον ἀγρέσκει. Et ita apud alios: nihil animadvertentes eam Latinam esse dictionem, Græcescribere maluerunt, quam eam Romanæ scriptioni redere. *Pierius*.

Potis] Recurre ad illud Ecl. III. 'Sat prata biberunt.' *Cerda*.

Intuba] De orthographia hujus nominis, quæque *intubi* natura sit, docui Ge. I. 120. *Emmeness*.

Rivis] Aliqui, in his Priscian, et vetus quidam liber, hic legunt *positis* aut *potis fibris*, non *rivis*; ad eum modum, quo alibi: 'et amaris intuba fibris.' *Cerda*.

121 *Et virides apio ripæ*] Hic *ripæ*

sunt ἄνθηρα. nam cum hæc vox *ripas* significet, etiam certam horti partem nominat, ut opinor, coronas et ambitum et pulvinum. In ambitu autem et coronis hortarum seri solet apium. Unde Aristoph. dixit, *Eum nondum esse ἐν σελίνῳ*, id est, *apio*, qui nondum in ingressu est: ut notat Turneb. xxii. 1. Addit tamen, si quis simpliciter *ripas* audiat, diis bene juvantibus, faciat. *Taubmann*.

Tortus] Crescit enim, qua cogitur forma, plerumque et draconis intorti figura. de quo vide Plin. XIX. 5, et Commentar. in illud Dalechampii. *Idem*.

122 *Cresceret in ventrem cucumis*] In curvaturam. Ideo autem sic qui per herbam. nam rectus crescit, si pendeat. Sane hic *cucumis*, hujus *cucumis* declinatur; sicut *agilis*, secundum idoneos. Nam neoterici hic *cucumer*, hujus *cucumeris*, dixerunt; sicut *puleis*, *pulveris*. *Servius*.

Cresceret in ventrem cucumis] Proptius ventrem dat Cucurbitæ. 'Cæruleus cucumis tumidoque cucurbita ventre.' *Germanus*.

In ventrem] Ut noster *cucumeri ventrem* tribuit, sic Colum. x. *collum*. 'Et tenero cucumis, fragilique cucurbita collo.' *Emmeness*.

Nec sera comantem Narcissum] Sero flores habentem. *Servius*.

Sera] Superius dictum est *crebro*, ultima brevi positum in Longobardico exemplari, ita etiam hoc loco *sero comantem*, tam in eo quam etiam in Mediceo codice habetur. Nam et apud Statium, 'sero memor thalami legas.' Et adverte etiam apud Servium legi debere, 'sero flores habentem.' Hoc enim ille tantum dixit, non taciturnus quidem si *Sera* pro *Sero* figuratam elocutionem agnovisset. *Pierius*.

Nec sera comantem Narcissum] Sic apud Val. Flacc. Argon. I. 'Silvæ comantes.' et III. 'Jugum silvis comans.' Qualis sit flos in fab. Nar-

ciss. describit Ovid. Met. III. 511: 'Croceum pro corpore florem Inveniunt, foliis medium cingentibus albis.' *Sera* et in nonnullis *sero* legitur. quemadmodum Dausq. in Orthogr. p. 123. Duplicis Narcissi meminit Plin. XXI. 19. *purpurei* coloris, de quo et Noster Ecl. v. 38. et *herbosi*. vult etiam a *Narce*, non a fabula originem habere. Inter serotinos flores numerantur Narcissi, teste Theophrasto Hist. Plant. VI. 6. ὄψιον δὲ σφόδρα, μετὰ γὰρ ἀρκτοῦρον ἢ ἀνθησις. Huic accedit Plin. XXI. 11. et Busbecq. epist. 1. hieme se Narcissos circa Constantinopolim vidisse, testatur. Repugnare tamen veritati videtur. Inter vernos flores (*tydeloosen*) nostrates recensent. Curioso auctor sum, legat disputationem Brodæi ad dictum locum Theophrasti. In pretio fuit antiquis hic flos propter pulchritudinem, ut discas ex Theocr. Idyll. IX. et Maronis nostri Ecl. VIII. Videsis, quæ Taubm. ad Ecl. II. 48. adstruxerit. *Emmeness*.

123 *Aut flexi*] *Flexi* pro flexibilis. *Philargyrius*.

Vimen] *Vimen* pro caule positum. *Idem*.

Flexi vimen acanthi] Inso et sparso caule, et tortili flagello Acanthum Ægyptiam medici etiam memorant: unde et Nicand. θηρ. ἥ γὰρ ὁ δεσμοῖς βλάπτεται ἐν καμπῇσι πολυστρέπτοιςιν ἀκάνθου, de Cenchrene serpente. *Germanus*.

124 *Pallentisque ederas*] Cur sine adspiratione legendum monui ad Ecl. III. 39. 'Diffusos edera vestit pallente corymbos.' Species ejus enarrant Theophr. Hist. Plant. III. 18. Dioscorides II. 171. et Plin. XVI. 24. *Emmeness*.

Amantis litora myrtos] *Myrtus* Græce μυρρίνη dicitur, et μύρσινος, et μυρσίνη. Eadem φιβάλεος Antiphoni et μύρτον Archilochi: unde nos *Myrtum* diximus. *Myrtus* et *Myrta* a Catone masculino et feminino sexu,

Delph. et Var. Clas.

Græcorum imitatione. Sed et *Murta* Varroni, *y* in *u* versa. Hinc *Myrtatum* et *Murtatum*, *Myrtatulum* et *Murtatulum*, genus farciminis, ab hujus arboris baccis, quæ ante piperis usum, ejus vicem præstabant. Inde nomen quoque farciminis *Mortadelle* apud imperitum vulgus mansit, et arbor ipsa *Smertella*, qua appellatione et genus murie intelligitur, qua maxime myrteis frondibus condita, *Dalmatæ* avicularum carnes inveterant. *Erythr*.

Amantis litora myrtos] Idem cecinit Ge. II. 112. 'litora myrtetis lætissima.' ideoque Veneri putatur grata. Sic Martial. Epigr. IV. 13. 'Nec plus lotos aquas, litora myrtus amat.' *Emmeness*.

125 *Æbalie turribus altis*] *Æbalia* ipsa est Laconia; unde de Castore et Polluce ait Statius, *Æbalidæ fratres*. *Servius*.

Æbalie] *Æbaliam* arcem Tarentinam dicit a Lacedæmonio (Æbalo, longe petito *epitheto*, quia Lacedæmonii, duce Phalauto, Tarentum condiderunt. *Philarg*.

126 *Humectat*] Id est, irrigat, Græcorum imitatione (observavit Victor. XXVI. 7.) qui cum habeant ὑδραῖνω, irrigo, tamen ad ὑγραῖνω *humecto* etiam confugiunt. Firmat hoc loco Euripidis, qui in Prologo Helenæ Nilo, Ægyptum irriganti, dat ὑγραῖνω. Quem locum, cum ab Euripide acciperet Aristophanes, pro ὑγραῖνω, posuit νοτίζω, quod idem. Id ipsum verbum reperi in Strab. III. νοτίζεσθαι δ' ἀναγκαῖον ἐπικλύσαντος τοῦ κύματος: *humectari, inundante fluctu, necessarium est*. *Cerda*.

Galesus] Fluvius est Calabriae, qui juxta civitatem labitur Tarentinam, in qua se hortos optimos vidisse commemorat. *Æbalie* autem turres ait, quas condiderant hi, qui de *Æbalia* venerant. Nam, ut etiam in tertio Æneidos diximus, Lacones, diu bello attriti ab Atheniensibus, et inopiam

Virg.

6 Q

timentes virorum, præceperunt, ut virgines eorum, cum quibuscunque concumberent. quo facto, cum post victoriam juvenes, de incertis parentibus nati, erubescerent originem suam (nam et Partheniæ appellabantur) duce Phalanto, octavo ab Hercule, navigiis profecti, venerunt ad oppidum Calabriae; quod Taras, Neptuni filius, condiderat: et id auctum habitaverunt. *Servius.*

Qua niger humectat Galæsus] Juxta Scoppam in collect. c. 8. lege *piger*. habet enim nomen ἀπὸ τοῦ γάλακτος, pannosque in eo lavant mulieres, inde Mart. Ep. II. 43. 'Te Lacedæmonio velat toga Iota Galæso.' imo, *albus* dicitur, eodem teste, Ep. XII. 64. 'Albi quæ superas oves Galæsi.' Silius Ital. l. 1. nominat *flavum*. Si vero *niger* retinendum videtur, eundem in sententiam Turnebi advers. IV. 14. qui *niger* idem hic significare vult, quod *altus*, *profundus*, allegans auctoritatem Homeri, qui πηγὴν μελάνυδρον sumit pro fonte, aqua abundanti; nec male Germanus pro *opaco et umbroso flumine*, ita enim de Galæso Propert. El. II. 33. 'Tu canis umbrosi subter pineta Galæsi.' Galæsus quinque millia passuum a Taranto abest, si Livio fides XXV. 11. Variis a Poëtarum natione ornatur epithetis. Supra ex Martial. *Lacedæmonius* et Ep. IV. 34. *Galæsi Phalantini*, pro quo lege *Phalantini*, a Phalanto, de quo vide notas Cl. Grævii ad Just. III. 3. Sic Stat. silv. II. 'Blanda Therapnæi placeant vineta Galæsi.' et silv. III. 'Et Lacedæmonii pecuaria culta Galæsi.' Meminit et hujus fluminis Horat. od. II. 6. 'Dulce pellitis ovibus Galæsi Flumen, et regnata petam Laconi rura Phalanto.' Scripsi per diphthongum, auctorem habens Dausquium, qui Rom. Codicis fidem adhibet. *Emmeness.*

127 *Corycium vidisse senem*] A *Cilicia*: Corycos enim civitas est Ciliciæ,

in qua antrum illud famosum, pene ab omnibus celebratum. Et per transitum tangit historiam, memoratam a Suetonio. Pompejus enim victis piratis Cilicibus, partim ibidem, partim in Græcia, partim in Calabria, agros donavit. Unde Lucanus, 'An melius fient piratæ, magne, coloni.' Male autem quidam *Corycium* proprium asserunt esse nomen, cum sit appellativum ejus, qui more Corycio, hortos excoluit. Quod etiam Plinii testimonio comprobatur. *Servius.*

Corycium] *Corycium*, Cilicium, a monte et civitate Ciliciæ Coryco. Alii *Corycium* non natione, sed peritia, quod hæc gens studiose hortos colat. et sic dictum est, ut *Arcades ambo*. Philarg.

Corycium] A Coryco, Ciliciæ oppido, de quo sic Stephan. περὶ πόλεων: κώρουκος, πόλις Κιλικίας. qui *Corycium* antrum ἀξιόγαστον θαύμα nominat, et de oppido et de antro Corycio prolixius Mela I. 13. et Strabo XIV. *Emmeness.*

Vidisse senem] Ordo est, Memini vidisse. dicimus autem et *memini videre*. Terentius, *Memini videre*; quo æquior sur Pamphilo, si se illum in somnis. . . . *Servius.*

Relicti] Deserti atque contempti. Quis enim agrum non sperneret, nulli rei aptum, non vitibus, non frumentis vel pascuis? *Idem.*

Pauca] Præclare notat Achil. Stat. in Tibul. *pauca jugera* ab auctoribus dici, non parva: sicuti *multa jugera*: non magna conferam testimonia, nam Vatem illustrat Horat. od. III. 16. 'Silvasque jugerum Paucorum.' Ovid. Fast. III. 'Jugeraque inculti pauca tenere soli.' Mart. I. 'Culti jugera pauca soli.' Et Basil. dixit πλέθρα γῆς τόσα, καὶ τόσα. Alterius rei exempla Tibul. Eleg. I. 1. 'Et teneat culti jugera multa soli.' Sic legendum est v. non *magna*. idem El. II. 3. 'Et multa innumera jugera pascat ove.' Et III. 'Aut ubi multa

mei renovarent jugera tauri.' Ovid. de Pont. iv. 'Et teneat glacies jugera multa freti.' *Cerda*.

Cui pauca relict] *Relictum* rus, desertum et contemptum interpretes accipiant. Alii paternum et hereditarium interpretantur: ut Martiali, 'Res non parva labore, sed relict:] ut item 'bona quæsitæ et relictæ' classicis passim dicuntur, et Jurisconsultis. *Relinquere* enim et Latinis et Græcis verbum est funebre et testamentarium, ut ex Oratoribus, Historiographis et Poëtis, constat. Hom. II. B. Ἀτρεὺς δὲ θνήσκων ἔλιπε πολύαρνι θυέστῃ, Ἀντὰρ ὁ αὐτὲ θυέστ' Ἀγαμέμνονι λείπε φορῆναι. Talem autem agrum potuit Poëta innuere, qualem Horat. 'avitus apto cum lare fundus.' Quam sententiam tutari videntur Græci, qui καταλειφθέντα κτήματα et χρήματα dicunt. Plato in Hipp. major de Anaxagora, qui consumpto patrimonio, magna tenuitate rei domesticæ decessit: τοῦναντίον ἀναξαγόρα φασὶ συμβῆναι, ἢ ὑμῖν, καταλειφθέντων γὰρ αὐτῷ πολλῶν χρημάτων, καταμελῆσαι πάντα, οὕτως αὐτὸν ἀνόητα σοφίεσθαι. In eandem partem pro bonis a patre profectis aut delatis et Tib. iv. ubi de ruina et incommodo rei domesticæ queritur: 'Sed licet asperiora cadant, spoliisque relictis, Non te deficient nostræ memorare Camænæ.' Sic et Aristot. lib. Eth. κτήσασθαι χρήματα distinguit ab eo, quod est παραλαβεῖν, quod illud sit quærere, hoc ἐκ διαδοχῆς καὶ κληρονομίας λαχεῖν. Talis autem senex ab Herodoto γεωπείνης dicitur. *Germ*.

129 *Opportuna seges*] *Seges* pro terra. *Philarg*.

Opportuna seges] Cicero in Hortensio: 'ut enim segetes agricolæ subigunt aratris, multo antequam serant.' Plura Salmas. exercit. Plinian. pag. 366. *Emmeness*.

130 *Hic*] In Longobardico codice legere est *hinc*, hoc est ex pancis illis jugeribus, quæ nec pabulo, nec sege-

ti, nec vitibus etiam opportuna. In reliquis *hic*. *Pierius*.

Rarum olus] Id est, panctile. *Serr*. *Rarum*] Pro præcipuo et summo. *Philarg*.

131 *Premens*] Terræ infodiens. Adi Ge. II. ad illud, 'Quod superest, quæcunque premes virgulta per agros.' *Cerda*.

Vescumque papaver] Quo vescimur. Nam est aliud lethæum, quo non utimur. nam *vescas salicum frondes* aliter dictum est. *Serrius*.

Vescum] *Vescum* tria significat, minutum, edule, multum. *Philarg*.

Vescumque] Sunt tamen, qui Servium errore vindicant, sumentes pro *cereali* quod Græcis ἐδάδιμον. Nonnulli scribunt per *ae*, de qua Orthographia vide Dausq. pag. 325. De significatione hujus vocis actum Ge. III. 175. 'nec vescas salicum frondes.' recenset inscriptionem Guthrius de Jure Manium I. 4. in qua *vescorum Deorum* fit mentio, quos *minutos* interpretatur, et *patellarios* juxta Plaut. in Cistel. II. 1. 45. De verbenis Ecl. VIII. 65. de papavere Ecl. II. 47. nec non de liliis 45. Ne crambe bis recocta fiat. *Emmeness*.

132 *Regum æquabat opes animis*] Bene animis, non potestate: quia regum more cibis non comparatis utebatur. *Serrius*.

133 *Dap. inemtis*] Ita et Hor. Epod. II. de beato rustico, 'Dapes inemtis apparet,' id est, domi natas: 'non pisces urbe petitos,' ut Sat. II. 2. ait, 'sed pullo atque hædo.' *Taubmann*.

134 *Carpere poma*] Pro carpebat, infinitum pro indicativo. *Philarg*.

Autumno carpere poma] Inde *autumnus pomifer*. apud Horat. od. IV. 7. eleganter Colum. x. 'Cum satur autumnus quassans sua tempora pomis.' *Emmeness*.

135 *Etiamnum*] In codicibus nonnullis, *etiamnum*, quæ dictio frequentissima apud Plinium, ex eò, quod

Græci *ἐτι καὶ νῦν* dicunt. in nonnullis etiam nunc. Pierius.

Frigore saxa Rumperet] Unus est enim, ut diximus, effectus et caloris et frigoris. *Servius*.

136 *Glacie cursus frenaret aquarum*] Mira varietas. Nam supra ait, 'Concrescunt subitæ currenti in flumine crustæ.' *Idem*.

Glacie curs. fr. aquarum] Sic *Lucret.* vi. 'magnum duramen aquarum, Et mora quæ fluvios passim refrenat euntes.' *Germanus*.

137 *Ille comam*] Id est, frondem et folia. Quod passim videre est in Poëtis, ut notavit *Salmas.* *Plin. exercit. p. 581. Emmeness.*

Tondebat acanthi] Observat *Achil.* Status in omnibus vetustissimis codicibus *Virgillii*, hunc versum ita legi: 'Ille comam mollis jam tondebat Hyacinthi.' Et quidem simili numero, brevi (inquam) syllaba post quartum pedem producta, *Virg.* ipse *Ecl. vi.* 'Molli fultus Hyacintho.' Et *Catul.* 'Jam veniet virgo, jam dicetur Hymenæus.' *Idem*, 'Tum Thetis humanas non dispexit Hymenæos.' *Cerda*.

138 *Æstulem increpitans seram*] Tarde venientem, quum ille jam ejus carperet fructus. *Servius*.

Zephyrosque morantis] Sic et Græcus Poëta *Epigr. vi.* canit *Eudemum* templum *Zephyro* posuisse, ut fecundissimo ventorum, et maturandis frugibus accommodatissimo: *εὐδημος τὸν νηδὺν ἀπ' ἀγροῦ τόνδ' ἀνέθηκε τῶν πάντων ἀνέμων πραοτάτῳ ζεφύρῳ, εὐξαμένῳ γὰρ οἱ ἦλθε βοηθός ὄφρα τάχιστα λικμήσῃ πεπόνων καρπὸν ἀπ' ἀσταχύων.* Ut autem, *Æstulem increpitans*, eadem forma *Lucr.* 'At qui obitum lamentatur miser amplius æquo, Non merito inclaimet magis, et voce increpet acri:' hoc est, accersat. *Germanus*.

139 *Ergo apibus fatis idem atque examine multo*] Ne sine causa hortos descripsisse videretur. *Servius*.

Fatis] Non sic dixit quasi patian-

tur, sed quasi studiose examinare parantibus. *Philarg.*

141 *Illi tiliaæ atque uberrima pinus*] Illi, uberrima scilicet: nam per naturam et tiliaæ et pinus steriles esse dicuntur. *Servius*.

Illi tiliaæ] Subaudiendum abundare. Ipsius autem manu duplex fuit scriptura, *tinus, et pinus uberrima*, hic pro plurima. fructum enim tinus nullum fert, sed multa semina facit. *Philarg.*

142 *Flore novo*] *Lucr. i.* 'Juvatque novos decerpere flores.' *Cerda*.

143 *Induerat*] *Adi* illud *Ge. i.* 'Cum se nux plurima silvis Induet in florem.' *Idem*.

144 *Seras*] Majores: quod nimia difficultatis est. *Servius*.

In versum] In ordinem, ut, 'Triplici pubes quam Dardana versu Impellunt.' *Idem*.

In versum] Id est, in ordinem, Græcorum imitatione, qui *στίχων* quoque ad arbores traducunt. *Xenophon. Econ. ἐπεὶ δὲ ἐθαύμαζεν αὐτὸν ὁ λύσανδρος ὡς καλὰ μὲν τὰ δένδρα εἶη, δι' ἴσου δὲ τὰ πεφυτευμένα.* Quæ sic vertit *Cic. Cum autem admiraretur Lysander, et proceritates arborum, et directos in quincuncem ordines.* Ubi *στίχους* Græci, id est, *versus* reddidit, *ordines*. *Plin. etiam xvii. 11.* 'In disponendis arboribus, arbustisque ac vineis, quincuncialis ordinum ratio vulgata et necessaria, non perflatu modo utilis, verum et aspectu grata, quocunque modo intneare, in ordinem se porrigente versu.' Quæ verba invitant me, ut in *Virg.* per *versus* ulmorum intelligam *quincuncem*. *Cerda*.

Distulit] Transtulit. Nam mutavit præpositionem. *Servius*.

Distulit] In diversum locum tulit, quasi disposuit et *seras*, hic, vetulas et magnas. *Sallustius* in *xii.* 'serum bellum in angustis fore,' pro magnum. *Philarg.*

145 *Eduram*] Nimum durum, validam. *Servius*.

Eduram] *E* præpositio adimit signi-

ficationem, et adjicit. Hic ergo *eduram*, nimium duram, &c. *Philarg.*

Eduram] Ait Gifan. præpositionem, e; augere hic significationem, imitatione Græci sermonis, qui, ἐκπλεως, ἐξέρυθος, &c. Ita etiam Ovid. 'Nec tamen edure, quod petit illa, nega.' Similes huic aliæ voces, *eximius*, *exaugeo*, *exalbidus*: sed et *escendo* apud Varronem, et Sallustium in Jugurth. et *ecelsus* apud Prudent. contra Sym. II. 'Cum super ecelsio pugnarent Numina saxo.' Sic enim contendit legendum in his locis Gifan. non *excelso*, non *ascendo*. *Cerda.*

Et spinos jam pruna ferentis] Prunorum arbor vocatur *spinus*, genere masculino. Nam sentes, has *spinas* dicimus. *Servius.*

Spinus] Salmas. Plin. exerc. p. 525. tale discrimen observatum in Græcis docet, inter ἄκανθον et ἄκανθαν. Ἄκανθος arbor est, spinosa ferens pruna, ἄκανθα quælibet spina. *Emmeness.*

146 *Jamque ministrantem platanum potantibus umbram*] Veteres omnes codices *umbras* habent, numero multitudinis, forte ut spaciosius aliquid ostendat, quod memoria proditum, plures olim turmas sub una platano condi solitas. de hac autem Varro, 'Jucunda ejus umbra haud alia lætius operiente toros.' *Plinius*, 'Platanus arbor nulli rei, nisi umbræ utilis.' *Pierius.*

Jamque ministrantem platanum potantibus umbras] In quibus terris πλατάνος βαθύφυλλος inveniatur, exserit Theophr. Hist. Plant. IV. 7. Multa, quæ huc faciunt, memoriæ prodidit *Plinius* XII. 1. propter umbram convivantes et potantes hanc arborem *genialem*, ut cum Ovid. Met. x. 95. adamarunt mirifice. imo et literati, inde Juvenal. Sat. I. 'Frontonis platani.' quam ideo Theocr. Idyll. XVIII. σκιερὰν et Nicand. in Theriac. θερεϊλεχέα nominat. Et quia præter umbram nihil habet, quò se commendat, a Poëtis *cælebs platanus* Horat. od. II.

15. pro quo noster II. 70. *sterilis*, et Mart. epigr. III. 58. *vidua*. Eam tamen, quippe voluptati inservientem, usufructuarius deicere prohibebatur, ut videre est in I. *Si cujus rei*. Xerxis stultitiam quis non videt? de ea *Ælian.* II. 14. δεδούλωτο πλατάνῳ, &c. Quod infuso mero hoc genus arboris enutriatur, crediderunt veteres. Unde Mart. Ep. IX. 62. 'Crevit et effuso lætior umbra mero.' et Macrobr. Saturn. II. 9. de Hortensio. *Emmeness.*

147 *Spatiis iniquis*] Angustis. ut, 'Spatioque subit Sergestus iniquo.' Et dicit se carminis brevitate constrictum, hortos plenius non posse describere. *Servius.*

Exclusus] Veteres omnes codices *exclusus* habent, non *disclusus*. quod et Columellæ parodia confirmatur. *discludere* enim aliud significat. *Pierius.*

Spatiis exclusus iniquis] Ideo Columella in eleganti de cultu hortorum libello x. 'Hortorum quoque te cultus, Silvine, docebo, Atque ea, quæ quondam spatiis exclusus iniquis, Cum caneret lætas segetes, et munera Bacchi, Et te, magna Pales, nec non cælestia mella, Virgilius nobis post se memoranda reliquit.' *Excludi tempore*, vel *temporis spatiis*, Latinissima locutio, quam conquisitis exemplis adstruit Hadr. Card. in aurec libello de serm. Lat. Quod etiam in Marone desideramus de delicatis hortis, id carmine pervenusto et metro tanquam Virgiliano descriptum debemus Ren. Rapino. *Emmeness.*

148 *Aliis*] Gargalium Martialem significat. *Servius.*

Post me memoranda] In codicibus aliquot legas, *Post hæc memoranda*. Sed *commemoranda*, Longobardicus, et aliquot alii codices habent. Sunt qui *post me memoranda* legant. ut in Mediceo codice habetur: quam lectionem videtur agnovisse Columella. *Pierius.*

149 *Naturas apibus quas Jupiter*

ipse *Addidit*] *Naturas* pro moribus posuit. *Addidit* autem, aut dedit: aut revera addidit. Necesse enim est, eas etiam ante habuisse mores aliquos proprios. *Servius*.

Nunc age naturas apibus] *De moribus et ingenio Apum*. Quod ne quis nimium miretur, addit Jovis id peculiare donum, aut mercedem potius esse, ut ejus nutrices in specu Dictæo extiterint, ut ait Colum. ix. 2. *Taubmann*.

Juppiter] Ab Iove, ut vides, rem apum exornat Poëta: attingitque originem mellis, indicans tum primum incepta mella fieri ab apibus, cum invitatae crepitibus cymbalorum confluerunt in os Jovis. Sed turbata omnia in fabulis. Ovid. Fast. iii. rem istam ad Bacchum detorquet. Itaque origo prima mellis fuit crepitus cymbalorum auditus, vel in Creta a Curetibus Jovis comitibus, vel in Thracia a bacchantibus in comitatu Bacchi. *Cerda*.

150 *Pro qua mercede canoros*] Ordo est, *Expediam naturas apum: quæ canoros Curetum sonitus crepitantiaque æra secutæ, Dictæo cæli regem parere sub antro*. *Servius*.

Pro qua mercede] Id est, gratia vel labore. *Idem*.

151 *Curetum sonitus*] *Curetes*, qui Cretæ primi incolæ, nato Jove, saltatione armata et tinnitu cymbalorum insonuerunt, ne vagitus infantis posset a Saturno exaudiri. Quem quidem sonum apes secutæ Jovem nutricularunt. *Lucret*. 'Dictæos referunt Curetas, qui Jovis illum Vagitum in Creta quondam occultasse feruntur: Ne Saturnus eum malis mandaret adeptus,' &c. Vide *Strabon*. x. et alios. Fabulam de Saturno filios devorante explicat *Cic. de Nat. D.* ii. *Taubmann*.

Curetum sonitus] Iis datus est alendus Juppiter, quam fabulam luculentius nemo, quam *Hyginus fab.* 132. et *Apollod.* i. bibl. expediunt. γεννᾶ δὲ

ἐν ἄντρῳ τῆς δίκτης Δία, καὶ τοῦτόν μὲν δίδωσι τρέφεσθαι κούρησί τε καὶ ταῖς μελισσῶν παισὶ Νύμφαις, &c. et paulo post, οἱ δὲ κούρητες ἐνόπλοι ἐν τῷ ἄντρῳ τὸ βρέφος φυλάσσοντες, τοῖς δόρασι τὰς ἀσπίδας συνέκρουον, ἵνα μὴ τῆς τοῦ παιδὸς φωνῆς ὁ κρόνος ἀκούσῃ. de his *Stat. Thebaid.* iv. 792. 'Qualis Berecynthia mater Dum circa parvum jubet exultare tonantem Curetas trepidos. illi certantia plaudunt Orgia, sed magnis resonat vagitibus Ida.' *Emmeness*.

152 *Dictæo*] Sed et hoc poëticum est. *Phylarg*.

Dictæo] Pro eo *Juvenal. Sat.* xiii. 41. 'Et privatus adhuc Idæis Juppiter antris.' *Mela* ii. 7. 'Inter colles, quod ibi nutritum Jovem accepimus, fama Idæi montis excellit.' Ex *Strabone* quantum distet mons *Dictæ* ab *Ida* discere est, qui x. in urbe *Prato* testatur fuisse ἱερὸν τοῦ Δικταίου Διός. Colum. ix. 12. mox *Dictæo specu*, &c. Recte igitur *Phylargyrius* hoc Poëticum esse docet. Sic tota insula a *Dionys. Afro* Διὸς μεγάλῳ τιθῆνῃ appellatur. *Emmeness*.

153 *Solæ communis gnatos, consortia tectu Urbis habent*] Nam, ut etiam *Donatus* dicit, tragicum est, et ultra carmen Georgicum si accipiamus, pro quâ mercede, exclamationem esse: ut sit, pro quanta hoc mercede fecerunt? scilicet ut Jovem alerent: quem Ops, Saturni uxor, Curetibus, Coribantibus, et Idæis Dactylis custodiendum dedit, in monte Cretæ Dictæo, ne cum Saturnus consumeret, ut filios omnes solebat. Quod ideo fingitur, quia Saturnus, ut diximus, temporum deus est, quæ in se revolvuntur in æternum. Tunc itaque apes æris secutæ sonum, Jovem melle aluisse dicuntur: pro qua re eis postea præstitit Juppiter, ut haberent liberos sine ullo concubitu. *Servius*.

Solæ communis gnatos] *Plato* in libris quos περὶ πολιτείας scripsit, dicit

amori reipublicæ esse nihil præponendum. Omnes præterea et uxores et liberos, ita nos tanquam communēs habere debere: ut charitas sit, non libido confusa. Quod præceptum dicit nullum præter apes servare potuisse. *Idem.*

Communis] Hanc communem apum vitam et societatem celebrat Arist. Hist. l. ix. Qui non legerit c. 40. lib. illius, satis disciplinam hanc deprehendet ex migrationibus apum, ex coloniis, ex reliqua administratione civili. Plin. xl. 5. 'Nihil novere, nisi commune.' et 10. 'Neque enim separatim vescuntur, ne inæqualitas operis et cibi fiat, et temporis.' *Cerda.*

Consortia t.] Communes domos: in quibus non auditur *Meum et Tuum*. Taubmann.

154 *Magnis legibus*] Id est, æternis, nunquam mutabilibus. Iisdem enim legibus semper utuntur: nec eas, ut homines, sæpe commutant. *Servius.*

Agitant ævum] Ita Græci βίον ἄγειν. et Lucian. τὰς ἀλκιονίδας ἡμέρας ἄγειν: agere dies *Halcyonios*. Et Thucyd. v. ἄγοντες τὴν ἡμέραν ταύτην. Monuit German. Sed Virgilius proculdubio Ennio adhæsit, qui Annal. ix. 'Qui tum vivebant homines atque ævum agitabant.' *Cerda.*

155 *Et patriam solæ*] In codicibus aliquot legere est, *A patriam solæ*. Non enim *a* semper dolentis interjectio, sed admirationem interdum significat. Scribi vero *a* sine adspiratione ex Probo alibi notatum. In Longobardico, non est *et*, secundo loco. Legitur vero *et patriam solæ certos no. Pe.* Sed enim qui dictionem *et* hinc auferunt, venustatem etiam omnem a versu auferunt. *Pierius.*

Novere penatis] Charissima habent. ut, 'Hic inter flumina nota,' id est, chara. *Servius.*

157 *In medium quæsita reponunt*] Quæsita et parta in commune conservant. Ipse alibi, *In medium quærebant.* *Idem.*

In medium reponunt] Arist. Hist. ix. 40. αἱ δὲ μέλισσαι θηρεύουσιν μὲν οὐδὲν, αὐταὶ δὲ ποιοῦνται, καὶ ἀποτίθενται: apes nihil venantur, sed ipsæ sibi cibaria conficiunt et recondunt. Lege Lac-tantium lib. de ira Dei c. 7. Phrasis ipsa dicta prius Aristophani ἐν ἐκκλ. ἐς τὸ μέσον καταθήσει. Lege, quæ jam dedi Georg. i. ad illud: 'in medium quærebant.' Sed quod hoc penus apum, qui cibus? non solum mel, ut putant aliqui. Audi Arist. Hist. ix. 40. 'Mel apibus tum æstate, tum hieme cibo est: sed recondunt alterum quoque cibarii genus, cui duri-ties ceræ proxima, sandaracum nonnulli appellant.' Supra quoque illis pro cibo, præter mel, assignavit κήρινθον, quod Gaza ceraginem interpretatur. *Cerda.*

158 *Victu*] Victui. *Servius.*

Victu] Id est, victui, ut, *victui invigilant pueri*. Philarg.

Victu] Sic Lucil. 'Epulas victu præponit honesto.' *venatu* invigilant, Ter. 'Vestitu indulges.' et noster 'conconcubitu indulgent.' sexcenta alia, quæ passim occurrunt. *Emmeness.*

Namque aliæ victu invigilant] Vic-tum provident. De distinctis autem apum officiis Aristot. Hist. animal. ix. 40. et Plinius xi. 10. Jam *victu*, pro *victui*: quod noster in talibus semper solet. Alii (in quibus et Cæsar) dicunt regularem esse *Dati-vum*: quod obliqui casus numero unitatis non debeant esse majores nomi-nativo plurali. Taubmann.

Fædere pacto] Ut vicissim in alvea-ribus, vel in agris laborent. *Servius.*

Fædere pacto] Phrases Virgilianæ idem efferentes istæ sunt. Hic *fædus pacisci*. In *Æn. x. conjungi fædere*, *fædus componere*, *fædus ferire*. In *xii. firmari fædere*, *fædus concipere*. *Cerda.*

160 *Narcissi lacrimam*] Narcissi lu-morem. Quod autem ait *Narcissi lacrimam*, alludit ad fabulam: quia, ut diximus, de puero est conversus in florem. *Servius.*

Narcissi lacrimam] Pulcre allusum ad fabulam Narcissi, qui mœrore et lacrimis contabuit. Sed et Arist. Hist. v. 22. et ix. 40. *Materiam cera ferunt* ἐκ δακρύου τῶν δένδρων: ex lacrimis arborum. Didimus ἀπὸ δὲ τῶν ἀνθέων καὶ τῶν δένδρων τὰ κολλωδέστερα τῶν δακρύων φέρουσαι, ferentes lacrimas glutinosissimas a floribus, et arboribus. Cerda.

Lentum gluten] In codicibus aliquot antiquis, et præsertim in Longobardico lectum legitur, non *lentum*. Plurimarum enim arborum cortices gluten exsulant, ut resinam et succinum, quibus utuntur apes, in opere suo construendo ad firmitatem. Sed, et *lentum* placet quod proprium est *glutinis* epitheton. Pierius.

161 *Prima favis ponunt fundamina*] Græce πρόπυλον locant, durior cera, quæ vix ferro potest frangi; quam colligunt de gummi arborum, et rasis lapidibus. undè paulo post dicit, 'Sæpe etiam duris errando in cotibus alas Attrivere.' Servius.

Favis] Κυττάρια, vocat Aristot. iv. 4. de Generat. Animal. Sciât lector favum non semper dici cellulas cum melle, sed tantum cellulas ipsas sexangulas, melle vacuas: 'et hoc loco sic accipio: dividit enim Poëta apum opera, et postea mel infert: igitur hic pro loculis nudis accipit. Vitruv. vii. 1. ubi de musaico opere scribit: 'nulli gradus in scutulis, aut trigonis, aut quadratis, seu favis exstent.' Ubi fuvos vocat hexagona, quia cellæ apum sexangulæ. Est ergo *favus* tantum forma illa cellularum. Hos, ut dixi sexangulos esse, certum est. Didym. θήκας ἐξαγώνους ποιεῖ, facit cellas sexangulas. Ideo Ovid. Met. xv. 'cera sexangula.' Eadem Ælian. v. 13. Basil. δμ. 8. ἐξ. ἐξαγῶνοι γὰρ πᾶσαι καὶ ἰσόπλευροι τῶν κηρίνων αἱ σύριγγες, favorum fistulæ omnes sexangulæ sunt aquis lateribus. Ratio hujus formæ ex Varr. 'Favus est, quem fingunt multicavatum e cera, tum singula cava sena

latera habeant, quot singulis pedes dedit natura.' Cerda.

Fundamina] Intelligit commosin, pissoceron, propolin. De quibus lege Plin. xi. 7. Attingit etiam Arist. et Varr. Idem.

Ponunt] Sic Hesiod. Theog. 597. Τιθεῖσί τε κηρία λευκά. ponunt fuvos albos. Emmeness.

Tenacis ceras] Mella retinentes. Servius.

162 *Adultos Educunt factus*] Educendo adultos faciunt. Idem.

164 *Cellas*] De variis cellarum significatibus lege Lips. Satur. i. 14. Sententiam ita variat Valer. Arg. i. 'dum plenas nectare cellas Pandit.' Mihi visum, sumtam metaphoram a cellis servilibus, quarum meminit Valerius Maximus vii. 6. Nam et angustiae favorum congruunt cum angustis custodiis servorum, et operosum animal recte conferetur cum laborioso hominum genere. Cerda.

165 *Ad portas*] Plin. xi. 10. 'interdiu statio ad portas more castrorum.' Ante utrumque Aristot. ἐπὶ τε γὰρ εἰσόδῳ ἐκάστη φύλακὲς εἰσιν. Sunt enim in quolibet aditu custodes. Dissident a Plinio Ælianus in ratione temporis, sic enim ait i. 11. 'Aliæ vero ex his nocte excubant, substructiones non secus, ac parvam urbem vigiliis asservantes.' Mos hic tractus ex militia, neque enim in castris solum excubiæ erant et vigiliæ, sed in portis etiam. Cæsar Gall. viii. 'hi, qui pro portis in statione erant.' Sallust. Jugurthino: 'Neque secus, atque si hostes adessent, iter facere, castra munire, excubitum in portas, cohortes ex legionibus, pro castris equites auxiliares mittere.' Idem.

Cecidit custodia sorti] Ex sorte. Nam adverbium est, quod traxit a militia. Legimus enim, 'Partibus æquabat justis, aut sorte trahebat.' Servius.

Sorti] Dictum pro sorte, more an-

tiquo, ut etiam *ruri, vesperi*, et in Varr. *segeti*, pro *rure, vespere, segete*. Sed roget aliquis, cur Poëta in excubiis apum sortitionem adhibeat? Nam non dubium, quin alludat ad militares excubias: in quibus nulla sortitio, tantum vicissitudo quædam. Clare Liv. l. xxviii. 'in vigilias ac stationes ordine ibant,' ubi ordinem audis, non sortem. Statius l. x. 'dat tessera signum, Excubiis positæque vices.' Et Maro ipse Æn. ix. 'Omnia per murum legio sortita periculum Excubat exercetque vices.' Hæc testimonia clare indicant, auctores omnes, qui in excubiis inferunt sortem, capiendos de ordine, quo quisque in excubias custodiasque succedebat. Itaque per sortem intelligunt ordinem, et vicissitudinem; nihil aliud. Ideo statim Virg. 'Inque vicem speculantur aquas,' et Varr. loquens de apibus: 'omnes ut in exercitu vivunt, atque alternis dormiunt.' Perinde ac si diceret, atque alternis vigilant, quæ clara est vicissitudo. et Ælian. de Regibus apum v. 11. 'Mutationem operarum, et vicissitudinem munerum faciunt.' *Cerda*.

Sorti] Sic Sil. Ital. l. vii. 'Quis tum cecidit custodia sorti?' Disputat *Cerda*, et erroris insinuat Maronem, vicissitudinem, non sortitionem in excubiis habuisse locum arbitratus. De nonnullis verum est: ad prætorium unus semper manipulus per vices excubabat. ad Scamnum Tribunalium certæ semper ex illis manipulis vigiliæ, quibus ea sors obvenerat. Ad hanc controversiam illustrantem et dirimentem Nobiliss. Sceelium ad Polyb. castra p. 195. partim igitur sorte partim vicissitudine, quod ex nostro Æn. i. 411. 'operumque laborem Partibus æquabant justis, aut sorte trahebant,' et ix. 174. 'Omnia per muros legio sortita periculum Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum,' &c. Sed de his distinctius

et accuratius Lips. de Mil. Rom. v. 9. *Emmèness*.

166 *Inque vicem*] Divisit; nam ordo est, invicemque: et *aquas*, hic pluvias. *Philarg*.

Aquas] Locus traductus ex Arist. προγινώσκουσι δὲ καὶ χειμῶνας καὶ ὕδωρ αἱ μέλιτται: Præsagiunt apes hiemem et imbres. Addit Aristoteles indicium hoc: quod non volant, sed sereno adhuc in alveo volutantur, inde Apiarii hiemem exspectant. Poëta inf. 'Nec vero a stabulis pluvia impendente recedunt Longius, aut credunt cælo, adventantibus Euris,' &c. Ælianus i. 12. 'Eadem tanta divinatione præstant, ut et pluvias et frigora præsentiant.' *Cerda*.

Aquas] Pluvias. Plinius: 'prædivinant apes ventos imbresque; et tunc se continent tectis.' *Taubmann*.

167 *Aut onera accipiunt venientum*] Plin. c. 10. hanc apum disciplinam attingit: 'Excipiunt eas ternæ, aut quaternæ, atque exonerant.' Versus isti tres, aut quatuor repetuntur Æn. i. *Cerda*.

168 *Ignavum*] Sumsit epithetum ab Arist. qui fucum vocat ἀκεντρον, καὶ νοθρόν: sine aculeo, *ignavum*. Democrit. apud Auctorem Geopon. xiii. de fucis, εἰσὶ δὲ μεγάλοι, καὶ ἀκεντροὶ καὶ ἀργοί: sunt magni, sine aculeo, *segnes*. Plat. Politic. l. viii. κηφήνας πάντος ἀκέντρος ὁ θεὸς πεποίηκε: et Leg. x. ex Hesiōdo κηφήσι κοθοῦροισι, *ignavis*, quia sine armis. Aliam causam horum ignaviæ potes elicere ex Hes. in Theo. Nam cum præmiserit apes semper laborare, de fucis ait: Οἱ δ' ἔντοσθε μένοντες ἐπιστροφέας κατὰ σίμβλους Ἀλλότριον κάματον σφετέρην ἐς γαστέρ' ἀμῶνται. Arist. docet: *Vesciunt eos, tum eorum pullos melle, quod apes fecerint*. Attingit Vates hic inimicitias apum cum fucis. Has omnes celebrant Arist. c. 40. *Fucos ἀποκτείνουσιν, interimunt, quando non satis loci operibus est*. In eodem c. infert,

θνήσκουσιν, deprehensi a bonis apibus occiduntur. Plin. c. 11. 'tardantes (fucos) sine clementia puniunt.' Indicat mortem clare c. 17. 'certum est ab apibus fucos interfici.' Interdum contentæ sunt expellere a se, quod hic ait Poëta, et Varro, 'insectantes a se ejiciunt fucos.' Theodor. 'fucos a præsepibus arcent, ceu ignavum pecus.' Paria Ambrosius. Sed lege 1. 10. Æliani, ubi miram apum disciplinam videas in puniendis primo leniter fucis ob furtum mellis: mox autem, cum clementia non succedit, interficiendis. *Idem.*

Fucos] *Fucus* est similis apibus, eo quod sit apibus nocens, quod cum ipse nihil gignat, aliena consumit. Plin. in lib. Hist. natur. quasi imperfectas apes dicit, et habere aculeum negat. *Philarg.*

Pecus] *Pecus* vetuste, quia omnia animalia pecora dicebant. *Idem.*

Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent] Κηφήνας ἀχρήστους ex Xenophonte fucos appellat Vict. var. lect. XXXVII. 18. recte *ignavum pecus*. sic enim de fucis Procop. de bell. Goth. II. οὐ δίκαιον τοὺς κηφήνας ὑπ' ἐτέρῳ πόνῳ μεγάλῳ ὑπολαύεσθαι, ἄλλους δὲ τοῦ μέλιτος οὐδεμίᾳ τάλαιπορίᾳ δύνασθαι. Inertiam fucorum in vindicandis favis et industriam apum cognoscet diligens lector ex Phædr. fab. III. 14. Merito igitur hos arcent apes, id est, averunt, id enim Græcum ἀρκέω, ut Germanus hoc docet ex Homero. de arcentis fucis locus insignis apud Colum. IX. 15. *Præsepia* dicuntur non tantum in jumentorum usus facta, sed quævis sic appellantur *loca clausa et tuta*. Vide Non. Marc. c. 1. *Emmen.*

169 *Fervet opus*] Juxta declinationem sæpe dictam, *fervo ferris fervit*. Hinc est, *fervere Leucatem*. *Philarg.*

Fervet opus] Ad gustum hunc Plin. de delphinib. IX. 8. 'opere prælium fervet.' Poëta ipse: 'opere omnis semita fervet.' Calab. II. μέγα κίνυτο

ἔργον: admodum fervebat opus. Cerdá.

Redolentque thymo] Latina est locutio, non barbara, ut quidam inepte putant. Ita Propert. 'Cur nardo flammæ non oluere meæ.' Ovid. 'Perque lucos sacros, et olentia sulphure fertur.' Verum est, frequentius dici, olere unguentum, thymum, nardum. *Idem.*

Redolentque thymo fragrantia mella] Diomedes hæc verba ita ordinat: 'redolentque mella fragrantia thymo.' ne dicatur, *redolent thymo*: quod *thymum* dicendum censet. Quare et Naso nem vitiose scripsisse notat, 'Perque locos sacros, et olentia sulphure fertur.' Legitur quidem et in Propert. el. IV. 7. 'Cur nardo flammæ non oluere meæ.' Sed hoc Lipsius Var. II. 12. e vetere scriptura, quæ fuerit *nardom* pro *nardum*, depravatum putat. *Taubmannus.*

Fragrantia] Id est, redolentia, aut *thyma fragrantia*. *Philarg.*

Fragrantia] In Longobardico, *flagrantia* scriptum est, quod non probatur, ex Grammaticorum distinctione. *Pierius.*

170 *Ac veluti*] Particula *ac* præpositio adverbio similitudinis *veluti*, perbelle parabolis et comparisonibus accommodatur: atque in eo multus est noster. V. N. Æn. X. *Ac veluti ille c.* Hæc autem comparatio ad festinationem solam pertinet. *Taubmann.*

Ac veluti, lentis Cyclopes fulmina] Comparatio ad festinationem pertinens solam. *Serrius.*

Lentis massis] Allusum ad materiam fulminis, quæ exhalatio est terrestris, lenta et viscosa. *Taubmann.*

Fulmina] *Fulmina properant*, vetuste ait; ut Plautus, 'Properant prandium.' et Ennius: 'Festinant diem.' *Philarg.*

171 *Properant*] Id est, propere cudent. Active in Sanctii Minerva III. p. 182. inter falso neutra numeratur.

Ibidem habes exemplorum congeriem, tam ex aliis, quam præcipue ex Marone nostro. sic Græce γάμον σπεύδειν, quod observatum a Germano. *Emmeness.*

Cum properant, alii taurinis follibus auras] In Longobardico totum hoc desideratur, *alii taurinis follibus auras.* quæ lectio nimis detruncata esset. *Pierius.*

Taurinis follibus] Plautus: 'Quam folles taurini habent, cum liquescunt petræ ferrum ubi fit.' *Philarg.*

173 *Ætna]* In Longobardico, in Mediceo, et aliquot aliis codicibus antiquissimis non *Ætna*, sed *antrum* habetur. *Pierius.*

175 *In numerum]* In ordinem. *Serv.*

In numerum] Callimachus de ipsis Cyclopibus in hym. Dianæ: σίδηρον ἀμβολαδὶς τετύποντες ubi interpretes ἐκ διαδοχῆς. Hi autem versus sunt illis Callimachi conferendi. Supra: 'in numerum Faunosque ferasque videres Ludere.' *Germanus.*

In numerum] Ordine. Contrarium, *extra numerum*, inepte; de qua locutione Lambinus prolixius ad Hor. Epist. I. 2. 'Quamvis nil extra numerum fecisse, modumque curas.' desumpta similitudine a saltatoribus. Sed de his fusius disputatum Ecl. VI. 37. *Emmeness.*

Forcipe] Compositum nomen ex formo et capio. *Formum* enim veteres calidum dixerunt. *Philarg.*

Forcipe] Fabrorum instrumentum est, de quo Isiod. XX. 13. a *formum* capiendo. *formum*, vel *forum* ut Non. Marc. c. 13. teste Cassiod. de orthogr. IV. veteres dixerunt *calidum*, alias origines repudiat Charis. Gramm. I. I. *Emmeness.*

176 *Si parva licet componere magnis]* Herodotus quoque Histor. I. II. ita dixit, ὥς εἶναι σμικρὰ τὰυτα μεγάλοις συμβαλέειν. Ita etiam Ecl. I. 'sic parvis componere magna solebam.' Ovid. Trist. I. 3. si non verba, certe sententiam hinc sumpsit: 'Si licet exem-

plis in parvo grandibus uti, Hæc facies Trojæ, cum caperetur, erat.' Sententiam et verba alter Plin. epist. V. 'ut parva magnis conferamus,' &c. Ad gustum hunc Pap. Silv. III. 'si fas est æquare jacentia summis.' *Cerda.*

177 *Cecropias]* Id est, Athenienses, a Cecrope rege Atticæ, ubi optima mella nascuntur. *Servius.*

Cecropias] *Cecropias* hic Atticas, quia Cecrops in Attica regnavit. *Phil.*

Cecropias] Atticas ab Cecrope rege Athenarum. Diophanes in Geopon. I. XV. ἔριστον μέλι τὸ ἀττικόν, καὶ τοῦ ἀττικοῦ τὸ ὑμῆττειον: optimum mel Atticum, et Attici Hymettion. Dio Chrys. Orat. 32. de melle Attico. καθαρωτάτον: purissimi. Sil. I. XIV. ut mel Siculum hyperbolice amplificaret, dixit, 'Tum quæ nectareis vocat ad certamen Hymetton Audax Hybla favis: Idem I. II. celebrat examina Cecropii Hymetti. Ideo Val. Arg. I. vocat Hymetton *dulcem*, et Pap. Th. XII. 'olentis Hymetti,' et Ovid. Trist. V. 4. hoc mel, non aliud, proverbialiter usurpat, 'O dulcior illo Melle, quod in ceris Attica ponit apes.' Mart. I. XIII. hoc mel vocat *nectar nobile*, cum ait, 'Hoc tibi Thesei populatrix mittit Hymetti Palladas a silvis nobile nectar apis.' *Cerda.*

Innatus] Insitus. *Servius.*

Innatus] Id est, insitus. Ideo autem Athenienses, quod illic mel optimum gignitur. *Philarg.*

Urget] Premit. *Servius.*

Amor urget habendi] Comparatio eo pertinet, ut videas apes esse laboriosissimas, et nulli labori parcere præ retinendo melle. Ideo Poëta, 'amor urget habendi.' Plin. c. 6. 'Nullusque, cum per cælum licuit, otio perit dies.' Theodot. dixit, 'laboriosissimum apum genus.' et Ælian. ζῶον φιλεργότατον: animal operosissimum. Hunc laborem et studium explicat comparatio ista Claud. Rap. II. 'Credas examina fundi Hyblæum raptura

thymum, cum cerea reges Castra movent, fagique cavi demissus ab alvo Mellifer electis exercitus obstreperit herbis.' Vis scire quo amore habendi urgeantur? Audi Papinium Theb. x. qui ubi præmisit, apes uti aculeis in furem; cum jam vident, nihil sic proficere, sed obstinatum esse raptoris animum, tunc, 'Deficientibus alis Amplexæ, flavamque domum, captivæque plangunt Mella, laboratasque premunt ad pectora ceras.' Nihil dici majus potuit ad rem istam explicandam. *Cerda.*

178 *Quamque suo*] Recte, ut labore suo quærant, non aliena diripiant. *Philarg.*

Grandævis oppida curæ] Sicut senes muros tuentur, nec in bella prorumpunt. *Servius.*

Grandævis] De hoc apum more, quo seniores intus, juniores foris operantur, ita Arist. Hist. An. l. ix. τῶν δὲ μελιττῶν αἱ μὲν πρεσβύτεραι τὰ εἶσω ἐργάζονται, καὶ δασεῖαι εἰσι διὰ τὸ εἶσω μένειν. αἱ δὲ νέαι ἔξωθεν φέρουσι, καὶ εἰσι λειότεραι. Plin. xi. 10. 'Quibus est earum adolescentia ad opera exeunt, et supradicta convehunt, seniores intus operantur.' *Ælianus* v. 11. 'Provecta ætate ad id delectæ sunt, ut domo se teneant.' et i. 12. 'Vetulæ aspectu et tactu horridulæ evadunt, atque ex ætate affecta rugis plenæ videntur: ea tamen fingendorum favorum experientia et industria præcellentiores sunt et longitudine nimirum temporis ad mellis scientiam eruditæ.' et cap. 11. ejusdem libri dixerat: 'Earum quædam aquam Regi et apibus vetulis apportant, nam seniores apud Regem ad ejus stipationem selectæ permanent.' *Cerda.*

179 *Munire favos*] Arist. de hoc munimine: 'Erigunt apes favos ruentes, fulturamque subjiciunt, ut subire possint.' Plin. 'Ruentes ceras fulciunt, pilarum intergerrimis a solo fornicatis.' *Lactantius* iii. 10. de apibus loquens: 'castra muniunt.' De

cellulis Regum signanter *Ælian.* i. c. extremo: 'Regum cellas eminentiore loco magna laxitate amplas ædificant, easque sepimento, tanquam muro quodam, ad majestatem regiam tuendam circumvallant.' *Idem.*

Dædala tecta] Ingeniosa. ut, 'Dædala Circe.' *Servius.*

Dædala tecta] Quicquid natum ab ingenioso illo artifice Dædalo (cujus fabulam enarrat Ovid. viii. 184. et seqq. Hygin. fab. 39. Serv. *Æn.* vi. 14.) *Dædaleum* et *Dædalum* appellatur, sæpe idem, quod *ingeniosum* aut *artificiosum*, *varium*, Græce δαίδαλον et δαίδαλεον. Festum testem habes, et *Lucretium* l. i. 'Dædala tellus.' l. ii. 'Dædala carmina.' l. iv. 'Dædala lingua.' l. v. 'natura Dædala.' Meminit *Hesiod.* σάκεος δαίδαλέοιο, id est, scuti affabre facti, summoque artificio elaborati. Hanc interpretationem et ipsum etymon adfirmat *Suidas*. Vocabulis, origine Græcis, libenter se addixisse *Maronem*, probat *Macrob.* *Saturn.* v. 17. Ut hoc in loco 'Dædala tecta,' sic 104. 'frigida tecta.' et 187. 'tectæ petunt.' De domiciliis apum inenarrabili arte compositis *Lactant.* iii. 10. et *Ælian.* v. 13. inde et ipsa apis, ut apud *Calpurn.* *Ecl.* ii. *Dædala* dici meretur. Quid dictum sit de verbo *fingere* vide vs. 57. *Emm.*

180 *Referunt se nocte*] Observatum, apes noctu redire ad alveos *Pap.* *Achil.* i. 'quales nam nocte propinqua E pastu referuntur apes, vel in antra reverti Melle novo gravidas mitis videt Hybla catervas.' *Cerda.*

181 *Crura*] Sunt hæc in apibus asperiora, ut melius hæreant sarcinæ. *Arist.* φέρει δὲ κερὸν μὲν, καὶ ἐριθάκην σκέλεσι: fert ceram, et erithacam cruribus. Plin. c. 10. 'Quæ flores comportant, prioribus pedibus femina onerant, propter id natura scabra, pedes priores rostro: totæque onustæ remeant sarcina pandatæ.' *Theodoret.* ait, hæc onera imponi etiam cervicibus. *Idem.*

182 *Glaucus salices*] Sidon. Apollin. Epist. II. 'salicum glaucarum.' *Idem.*

Crocumque rubentem] Sallustius in historiis ait, *In qua crocum gignitur.* genere neutro secundum artem usus est: hic Poëtica masculino, referens ad puerum, qui in hunc florem dicitur esse conversus. *Servius.*

Crocumque rubentem] Ovid. Am. II. 6. 'rubro croco.' Datur hic color a flavore, qui inest in croco. Unde idem Ovid. El. 4. 'Auroram croceam' nominat, quia flavet. 'Seu flavent, placuit croceis Aurora capillis.' Ideo Sophoc. Colon. crocum vocat χρυσανθή. *Cerda.*

Crocumque rubentem] Inter neutra singularia Diomedes *crocum* numerat I. I. et hunc Maronis locum attingit Non. Marc. c. 3. ubi idem docet. Sanct. in Minerva p. 301. *florem* vult subaudiri. Apud Juvenal. etiam *spiranteisque crocos*, Sat. VII. 208. Meminit *pallentis croci* Stat. Thebaid. VI. *Emmeness.*

183 *Pinguem tiliam*] Propter gluten, quo egent apes. Omnino dissidet Columella a Virgilio IX. 4. postquam enim posuit arbores proficuas apibus, subjicit: 'At tiliae solae ex omnibus sunt nocentes, taxi repudiantur.' *Cerda.*

Ferrugineos hyacinthos] *Ferruginei*, id est, nigri coloris. *Servius.*

Ferrugineos] Cæruleos dicit. Ipse enim dixerat: 'sunt et vaccinia nigra.' qui enim Græce hyacinthus, Latine vaccinium dicitur. *Philarg.*

Ferrugineos] Id est, *nigri coloris*, ut *Servius*. ita Philo: ὑάκινθος μέλας γὰρ φύσει. Glossæ: *Ferrugo*; πορφύρα μέλαινα: ut notat Scalig. ad illud Catulli, 'Carbasus obscura ferrugine.' Constat enim ex atrii et rubri mixtura. V. et N. Ecl. II. 'vaccinia nigra leguntur.' Sunt, qui allusum putent ad Fabulam, quæ ex Hyacinthi adolescentis sanguine florem hunc genitum narrat, ut est apud Ovid. Met. X. hinc Tylesius *ferrugineum* hic ex-

ponit lugubrem. Bucolico III. dicitur 'suave rubens hyacinthus:' et Epigram. I. VII. πορφύρεη ὑάκινθος. *Taubm.*

Ferrugineos] Id est, *suave rubentes*, ut Ecl. III. 63. ubi citatum Salmasium invenias. *Ferrugineus* autem color ex nigri et rubri mixtura fit, qui vicinus est purpuræ subnigræ, ut *Serv.* ad Æn. IX. 582. non nunquam simpliciter pro nigro sumitur, quemadmodum Æn. VI. 303. 'Et ferruginea subvectat corpora cimba.' Videtur his repugnare, quod Nonius Marcell. de hoc colore astruit: *ferrugineus color*, inquit, hunc locum Maronis produciens, est vere *cæruleus*. Nec ab hac sententia abit Plaut. Mil. IV. 4. 44. 'Palliolum habeas ferrugineum, nam is color est thalassicus.' Si Turnebo fides XIV. 4. veteres per cæruleum colorem *nigrum* intellexerunt. Consule admirandæ eruditionis virum Sam. Bochartum *ἱεροζωκ.* v. 10. *Emm.*

184 *Omnibus una quies*] Satis erit *Plin.* audire, qui pene ad verbum *Aristot.* ita expressit: 'Noctu quies in matutinum, donec una excitet gemino aut triplici bombo, ut buccino aliquo.' Et infr. 'Cum advesperascit, in alveo strepunt minus ac minus, donec una circumvolet eodem, quo excitavit, bombo, ceu quietem capere imperans, et hoc castrorum more: tunc repente omnes conticescunt.' Conjunxit sententiam *Aristoteles* unico tractu, divisit *Plinius*, ut apparet in c. 10. nescias cur. Ex eodem *Aristotelis* fonte Æl. v. 11. 'Signo dato somnum capiunt. Cum tempus est ad quietem proficisci, una quæpiam a Rege jubetur somni significationem dare, quæ simul ut ad dormiendum signum sustulit, statim eæ somnum accipere pergunt. *Cerda.*

Omnibus una quies] Simile quid *Pers.* Sat. v. 43. 'Unum opus et requiem pariter disponimus ambo.' Ubi male, ut *Marcilius* jam pridem docuit, una legitur. *Emmeness.*

185 *Ruunt portis*] Id est, ex portis

Nam Catul. de Nupt. 'ex urbe ruentes.' Et Virg. *Æn.* iv. 'totaque ex urbe sequentur.' *Cerda.*

Nusquam mora] Attingit laborem continuum apum, de quo Hesiod. Theogon. Αἱ μὲν τε πρόπαν ἡμῶν ἐς ἥλιον καταδύντα Ἡμάται σπείδουσι: *Illæ quidem toto die ad Solem occidentem Diurnæ festinant.* Aristot. c. 40. καὶ ὅταν εὐδία ᾖ, συνεχῶς ἐργάζονται: *assidue operantur si serenum sit.* *Ælian.* v. 12. 'Diligentissime, et laboriosissime operantur, nec quisquam extra hiemale tempus ac morbum, videat apem otiosi.' Alludit Pind. Pyth. od. 1. nam cum allusione ad apem inducit verbum θύνω, id est, *festino, et propero.* Sed hanc illarum sedulitatem non aliunde melius quam ex Virg. elicias tam in hoc lib. quam *Æn.* i. *Cerda.*

186 *Vesper Admonuit*] Unde ἐσπερινὸς Homero dicitur αἰλιος ἀστὴρ, quia ad αἶλιν et domicilium, ubi pernoctatur, ducit animalia: ut notat Eust. *Taubmann.*

187 *Corpora curant*] Se reficiunt: ut, 'Fessique et equos et corpora curant.' Sane *curare corpus*, si de hominibus dicimus, et cibo et lavaero intelligimus, vel alterutro: si de apibus, tantum cibo accipimus. *Servius.*

Corpora curant] Sic *Æn.* viii. 607. et Lucret. in principio lib. ii. 'propter aquæ rivum, &c. jucunde corpora curant.' sic 'se curare' Ter. Ad. v. 1. 1. 'te curasti molliter.' Horat. Sat. ii. 2. 'curata sopori membra dedit.' inde manarunt trita illa, *curare genium, cutem, pelliculam, &c.* *Emmeness.*

188 *Fit sonitus*] 'Bombo, ut aliquo buccino quietem imperans.' Plinius. *Taubmann.*

Mussant] Hic murmurant: quæ vox ponitur et in taceudi significatione, ut apud Ennium in xvii. 'Non possunt mussare boni, qui factam labore enixi militiam peperere.' Interdum et pro dubitare: ut, 'mussat rex ipse

Latinus, Quos generos vocet.' *Mussant* autem, murmurant. Ennius in x. sic ait: 'Aspectabat virtutem legionis, sive spectans si mussaret, dubitaretque denique causa pugnandi fieret.' *Philurg.*

Mussant] Pro eo Sil. Ital. ii. 'densoque volatu raucum connexæ glomerant ad limina murmur.' Habet Charis. Gram. ii. Lucilli versum *neque mu facere unquam.* unde Varr. de ling. Lat. vi. *Mussare dictum, quod muti non amplius quam mu dicunt.* Distinguit Non. Marc. c. 5. quod *mussare* minorem sit sonitum edere, quam *murmurare.* Virg. *Æn.* xi. 345. 'Sed dicere mussant. Det libertatem fandi.' id est, aperte dicere verentur; pressa voce loquuntur, quod celatum volunt. Inde *mussitare* pro silentio præterire apud Terentium Ad. ii. 1. 53. 'Mussitanda injuria adolescentium est.' vide Donatum. *Emmeness.*

189 *Post, ubi jam thalamis*] Infra *Æneid.* i. 'Aurea composuit sponda, mediamque locavit.' θάλαμον etiam Græci, et θαλάμας cellas apum vocant. Nicand. de apibus: ἐκτίσσαντο πρῶτόν που θαλάμους συνομήρεες. Epig. Gr. ἐν αἰθέρι ρεύμα μελισσῶν, αἱ πλασταὶ χειρῶν αὐτοπαγεῖς-θαλάμαι. *Germanus.*

190 *Sopor suus*] Ipsi aptus. nam ideo *suus*, quia altum desinunt pro natura mellis, ut ipse alibi: 'melle soporatis frugibus offam.' Sed melius, *suus*, pro exiguitate corpusculi sui. *Servius.*

Sopor] De somno apum ita Arist. Hist. Anim. iv. 10. *Insecta etiam animalium dormire argumentum, quod requiem capiunt, motuque omni proculdubio cessant, quod præcipue patet in apibus: quiescunt enim nocte, et conticescunt, ut nullus omnino bombus sentiatur, ἡρεμοῦσι γὰρ καὶ παύονται βομβοῦσαι τῆς νυκτός.* *Cerda.*

191 *Nec vero a stabulis*] Plin. c. 10. 'Prædivinant enim ventos imbresque, et tunc se continent tectis.' *Ælian.* i. 12. *Et quando horum alte-*

rum (id est, pluvias, et frigora) vel utrunque impendere conjecturis assequuntur, non longissime ab alveo volatu procedunt, sed circum apiaria volantes veluti floribus incubant. Ex his rebus alveorum custodes futura augurati agricolis turbulentæ tempestatis adventum prædicunt. Ad hanc rem pertinent, quæ supra dedi ad illud, 'Inque vicem speculantur aquas, et nubila cæli.' Tempus nubilum procul dubio intellexit Varro, cum scripsit: 'non omnis tempestas ad pastum prodire longius patitur.' Ut vero hic *stabulis* de apibus cum respectu ad terrestres feras, ita cum eodem Opp. de piscibus Hal. III. ἀνθιαὶ αὐλίζονται: *stabulantur anthiæ*. Idem.

192 *Aut credunt cælo*] Scilicet suos volatus. *Servius*.

Adventantibus Euris] Sunt enim et frigore et flatu apibus infesti. Horat. Epod. x. 'Niger rudentes Euris inverso mari Fractosque remos differrat.' *Taubmann*.

193 *Aquantur*] Aquam hauriunt ex vicino. *Servius*.

194 *Excursus*] A re militari desumptum vocabulum, excurrunt enim milites, quando ex castris in hostiles agros ad prædam faciendam egrediuntur. Sic Liv. 'In fines Romanos excurrerunt populabundi magis, quam justis more belli.' Corn. Nep. 'multitudinem crebris excursionibus locupletavit.' Inde de itinere subito conficiendo Cic. Epist. ad Att. x. 15. 'ego dum panes, &c. parantur, excurro in Pompejanum.' et Epist. xiv. 16. 'cupio excurrere in Græciam.' *Emmeness*.

Lapillos] Hæc apum industria celebrata ab Auctoribus: Aristot. Hist. ix. Cum ventus ingruit φέρονσι λίθον, lapillum gestant, quo se quasi fulcro stabiliunt. Plutarcho l. de Solertia Animal. loquente signate de apibus Cretensibus: *Illæ enim ventosum aliquod transvolaturæ promontorium, se ipsas exiguis lapillis saburrant, ne vento abri-*

piantur. Signata verba sunt, ἐμαρτίζουσιν ἑαυτὰς λιθοῖς. *Æliano* I. 12. Sæpe vero vento adversæ volant parvulum lapillum pedibus portantes, quantum inter volandum commode gestari possit. Itaque in hunc modum contra ventorum incursiones, et afflatus auræ, ne ex itinere deducantur, ejusmodi firmamentum ac robur sibi machinantur. Repetit v. 13. *Plinio* c. 10. 'Gerulæ secundos flatus captant. Si cooriatur procella, apprehensi pondusculo lapilli se librant. Quidam in humeros eum imponi tradunt.' *Cerda*.

195 *Instabiles*] Fluctuantes, id est, jactante fluctu, stabiles ne sint. *Serv.*

Ut cumbæ instabiles fluctu jactante saburram] Germ. vocat νῆας ἀσταθεῖς. fluctuant enim naves, nisi justo pondere vel sabuli vel lapidum stabiliantur. *Ovid. Metam.* II. 163. 'Utque labant curvæ justo sine pondere naves, Perque mare instabiles nimia levitate feruntur.' Quare recte *saburra* in Gloss. vet. ἔρμα, θεμέλιος. v. *Suidam* in ἔρμα. Et quemadmodum pernecessarium est ἀσφάλισμα πλοίου, sic utitur hac similitudine de oratione, inæquali stilo exarata, *Tanaq.* *Faber* ad *Long.* περὶ ὕψους, qui Sect. 2. ἀνεράμισστα appellat, quæ pondere destituta sunt. *Saburra* non *suburra* legendum, quia diminutivum est a *Sabulum*, ut *Dausq.* observavit. *Cumba* legendum ex Gloss. vet. Græcè ἀκάτιον. sed Festus habet *cymba*, quam Græci κύμβην. *Emmeness*.

196 *Librant*] Ἵσορρόπως ταλαντεύουσι, vel ταλαντῶσι. *Germanus*.

197 *Illum adeo placuisse apibus*] Vide apud *Plutarch.* in caus. Phys. cur apes in mæchos aculeo sæviunt. *Id.*

Illum adeo] De Procreatione Apum: super qua audiatur *Aristot. Generat.* III. 10. et *Histor. animal.* v. 21. et 22. et IX. 40. et *Plin.* XI. 16. *Taubm.*

198 *Concubitu*] Pro concubitu. Nam indulgeo illi dicimus. *Servius*.

Concubitu] Dativus casus est, ut supra, victu invigilant. *Philarg.*

Quod nec concubitu indulgent] In Romano codice, et aliquot aliis, *neque*. Observandum vero est, *concupitu* casu tertio per abjectionem litteræ ultimæ positum, ut alias sæpe, 'Teque aspectu ne subtrahe nostro?' quem casum neque M. Tullius aspernatus est, ut eo loco, 'Quibus subito impetu, ac latrocinio parricidarum resistat.' Præterea Cæsar in hujusmodi omnibus, litteram censuit abjiciendam. *Dominatuque*, ac *ornatu*, et ita reliqua esse et scribenda, et proferenda. *Pierius*.

Quod nec concubitu indulgent] Visus est nusquam apud *coitus*, ut Plin. xi. 16. et paulo post, 'unius coitu propagari, qui in quoque examine rex appellatur,' annectit. De hoc dativo *concupitu* Gell. iv. 16. et Dausq. vol. i. p. 97, 98. sed hic actum ago. *Emm*.

Nec corpora segnes In Venerem solvunt] Id est, in libidinem non resolvuntur. Persius, 'Ille in Venerem putris.' *Servius*.

199 *In Venerem solvunt]* Ita Græci, λυεσθαι εἰς ἀποδόσια. *Cerda*.

In Venerem solvunt] Energia est, in hoc verbo, *Solvunt*; ex Veneris præsertim immodicæ natura; qua infirmiora reddi corpora, Pythagoras olim scribitur dixisse, et adhuc nonnulli suo magno malo quotidie docentur. Frustra autem quidam hic Enallagen constituunt, et *solvunt*, pro *solvuntur*, exponunt. *Meyen*.

Nixibus] Partibus, a *nitendo*. Unde et *enixa* dicimus. *Servius*.

200 *Foliis]* Apes, ut Plinius ait, galinarum more incubant, et vermiculos creant. Sed rectius videtur, ut ne hoc quidem sciant, sicut concubitus nesciunt. *Philarg*.

Verum ipsæ e foliis natos] In codicibus aliquot mutato numero legas, *ipsæ natos foliis*. In Romano vero, *ipsæ e foliis*: non invenuste. *Pierius*.

E foliis natos] Aristotel. Hist. Animal. v. 21. 'De generatione apum varia est sententia. Alii enim eas

parere, et coire negant, sed deportare fœturam existimant. Nec unde portent, constat inter omnes: sed alii ex floribus cerinthi, alii ex flore arundinis, alii ex flore oleæ ajunt: argumentumque afferunt, quod cum olivarum proventus fit largior, tunc plura examina prodeant.' Obiter vidisti non solum portari fœturam ex floribus, sed ex quibus floribus. Idem c. sequenti: 'Favos primum conficiunt, mox collocant fœtum, emittentes illum ore, ut iis placeat, qui censent aliunde prolis primordia convelli.' Columella etiam, tametsi ix. 2. hanc rem neget querendam, ut quæ parum necessaria negotiosis agricolis, tamen c. 14. quid ipse sentiat, ita obiter statuit: 'ab æquinoctio verno sine cunctatione jam passim vagantur, et idoneos ad fœtum decerpunt flores, atque intra tecta comportant.' Admittit opinionem istam Lactant. i. 8. 'Nam si quibusdam minutis animalibus id præstitit (*Deus*,) ut sibi e foliis natos, et suavis herbis ore legant: cur existimet aliquis, ipsum Deum, nisi ex permistione sexus alterius non posse generare?' Spirat Virgilium Lactantius. Roges, uti fiat hæc proliificatio? Audi Plinium xi. 16. 'Quod certum est, gallinarum modo incubant,' &c. Qui plura velit de hæc proliificatione, legat sequentia Plinii, et Aristotelem Hist. v. 22. nam ab hoc Plinius sententiam sumsit, et pene verba. *Cerda*.

201 *Quirites]* Audaciter *Quirites*, cum proprie Romani sunt. *Philarg*.

Quirites] Σχάδοντας, ut Aristot. appellat Hist. v. 22. Loquitur hic tanquam de civibus Reipub. Rom. *Taubmann*.

202 *Sufficiunt]* Novam subolem procreant. Proprie est *substituere*, in qua notione perfamiliaire Justino: v. 6. 'Conon Alcibiadi suffectus.' xxi. 1. 'maximum natu sufficere.' *Emmeness*.

Aulasque] Quemadmodum hic pro domicilio apum, sic apud Sil. Ital. l. v. de Serpente, 'feralem strepitu circumtonat aulam.' Imo sic quævis animalium receptacula Græci aulas vocant, ut Serv. *Æn.* ix. non tantum pro quovis nido, sed pro habitaculo apum regi assignato, dici vult Vlit. ad Grat. Cyneg. p. 154. *Idem.*

Et cerea regna refingunt] Quid sit *Refigere* nulli puto non innotuisse, qui legerit in Virgiliano carmine, 'Fixit leges precio, atque refixit,' Quare placet quod in Romano codice, in Mediceo, et quibusdam aliis antiquioribus exemplaribus *refingunt* legitur. Est enim superius, 'et Dædala fingere tecta.' Quare fortasse, et Servii codex corrigendus. Advertendum etiam ex loco desumptum argumentum, quod in Longobardico exemplari sic habet, *Alvorum et cerea regna*, quod in vulgatis, *cerea tecta*, legitur. *Pierius.*

Refingunt] Figunt. *Servius.*

Refingunt] Id est, sufficiunt, ut *suffectus* dicitur *magistratus*. *Philarg.*

Refingunt] Non hic otiosum *re*, (ait Germ.) sed vim habet, ut illud: 'Facta renarrabat Divum.' Erit ergo *refingunt*, sedulo, et accurate nimis figunt, struunt iterum, ac fulciunt. Habet vim eandem apud Græcos ἀνά; ut ἀναπλάττω, ita est *refingo*, ut sit, iterum et constanter fingo. *Opp.* Cyn. iii. ὡς ἄρκτος λιχμῶσα φίλους ἀνεπλάσσατο παῖδας: sic *ursa* *lingens* *caros refinget catulos*. *Basil.* ὁμ. 8. ἐξ. extulit περ συμπήγνηται, et φιλοτεχνούσα. *Cerda.*

204 *Sub fasce*] Sub onere, ut, 'Injusto sub fasce viam,' dicit Cicero. *Servius.*

205 *Tantus amor florum*] Supra de equis, 'Tantus amor laudum, tanta est victoria curæ.' *Idem.*

Tantus amor florum] Simili emphasi *Ge.* ii. 'Tantus amor terræ.' Et iii. 'Tantus amor laudum.' Idque ad Græcorum imitationem, qui

ἔρωτα dicunt, pro cupiditate. *Xenoph.* *Pæd.* v. loquens etiam de apibus, postquam præmisit obsequium illarum erga suum Regem: οὕτω δεινὸς τις ἀπταῖς ἔρως τοῦ ἄρχεσθαι ὅτ' ἐκείνῳ ἐγγίγνεται: *Usque adeo vehemens his est amor parendi illi.* *Opp.* de re alia. *Hal.* ii. τόσος ἔρως καὶ τοῖσιν ἐν ἰχθύσιν αἵματος ἀνδρῶν: *Tantus amor inest his piscibus sanguinis virorum.* *Cerda.*

Generandi mellis] Verba ista ab Nostro sumsit *Lactant.* iii. 10. ubi quæpiam attingit de artificio apum. *Id.*

206 *Angusti terminus ævi*] In Romano codice, in Mediceo, et aliis omnibus codicibus, quotquot habere potui, uno consensu, non *angustus*, sed *angusti terminus ævi* legitur. Res enim quæ terminatur, aut angusta, aut lata est. *Pierius.*

Angusti terminus ævi] Sumta est metaphora a terminis agrorum, qui angusti erant, ut qui locati in agrorum confiniis, et limitibus. Inde verbum *limito*, quod est, *arcto*, et veluti in angustias redigo. Ab hac terminorum, et limitum angustia *Varr.* ling. Lat. l. iv. 'Sæpe ad limitem arboris radices sub vicini prodierunt segetem.' Qui in Virgilio legunt, *angusti terminus ævi*, fingentes nescio quam elegantiam, a vera lectione abeunt. *Angusti enim termini solemnes sunt.* *Plin.* *Epist.* l. iii. 'Tam angustis terminis, tantæ multitudinis vivacitas ipsa concluditur.' et sexcenta, quæ omitto. Ad apum immortalitatem spectant illa *Claudian.* de laudib. *Serenæ*: 'Unde piæ pascuntur apes, et prata legentes Transmittunt seclis Heliconia mella futuris.' *Cerda.*

207 *Excipiat*] Hic *excipiat* pro *capat* accipio, et in eum sensum quo supra, *Excipere insidiis*: vel ut *Aristot.* πολ. θ'. καταλαμβάνει ηλικίαν, ita: ὅταν δ' ἂφ' ἡβης ἔτι τρία πρὸς ἄλλοις μαθήμασι γέωνται, τότε ἀρμόττει καὶ τοῖς πόνοις, καὶ ταῖς ἀναγκοφαγίαις καταλαμβάνει τὴν ἐχομένην ηλικίαν. *Germanus.*

Plus septima ducitur ætas] Sic et Propert. l. i. 'Et se plus uni si qua parare potest?' *plus* pro *plusquam*. Septenarium autem numerum fatalem et mysticum, in definiendo animantium ævo, a doctis etiam habitum, et ab Aristot. Polit. l. vii. πόσον χρόνον λειτουργεῖν, &c. Qui locus consentire omnino videtur cum sequenti sub finem libri in eandem sententiam, ubi pueritiam et pubertatem ad annum unum et vicesimum hebdomadibus dimetitur. δύο δ' εἰσὶν ἡλικίαι. *Idem*.

Septima ætas] Aristotel. ita statuit Hist. v. 22. *Vita apum anni sex, nonnullæ etiam septem complent. Quod si examen novem, aut decem annos duraverit, prospere actum esse existimatur.* Et in libr. de Respiratione: τῶν γὰρ μελιττῶν ἔνιαι ζῶσι καὶ ἑπτα ἔτη: *Vivunt apes nonnullæ annos septem.* Colum. ix. 3. 'Durantque, si diligenter excoltæ sint, in annos decem.' Plinius xi. 20. 'vita eis longissima, ut prospere inimica, ac fortuita cadant, septenis annis universa. Alveos nunquam ultra decem annos durasse proditur.' *Cerda*.

208 *At genus immortale manet*] *Genus manet*, scilicet per successionem. *Servius*.

Immortale] Ideo *Immortale genus*: et alibi *at* potest abundare conjunctio. est enim ordo: ergo ipsas quamvis angustus terminus ævi excipiat, genus immortale manet. *Philarg.*

209 *Domus*] Familia. ut, 'Da propriam, Tymbræe, domum.' *Servius*.

210 *Præterea regem*] Poëtis Græcis ἑσσην rex apum. Vide interpretem Callimachi in Hym. Jovis. *Germanus*.

Præterea regem non sic Ægyptos] Ægyptii sacerdotes, cum populum regi suo obtemperatissimum hieroglyphice vellent innuere, apem effingebant, seu examen potius. Mira sane quæ produntur de studio et amore apum erga regem suum. Vide Plin. l. xi. et xvii. *Pontanus*.

211 *Lydia*] In Romano codice, *Ludia*, ut *cumba*, *murta*, *corulus* et similia. *Pierius*.

Parthorum] His autem gentibus, ait Sallustius, adeo ingenita est sanctitas regii nominis: quas gentes tamen apes dicit amore circa regem superare Virgilius. *Philarg.*

Populi Parthorum] Observat ad locum istum Germ. Parthos superstitione admodum, et venerabunde Regi suo obsequium impendisse osculis pedum, et servili supplicatione: quin eum adituri terram ore tangebant, ut auctor est Xenophon. Inde Martialis. epig. x. 72. 'Frustra blandiciæ venitis ad me, Ad Parthos procul ite pileatos, Et turpes, humilesque supplicesque Pictorum sola basiate Regum.' Dicuntur Reges Parthorum picti, quia vestibus pictis uterentur, ut auctor est Plinius. Aptè ergo Poëta ad Parthos confugit, ut explicet cultum apum erga suos Reges. Ambros. Hex. v. 21. cum aliis nationibus comparat, hunc in modum: 'Non Indi, non populi Sarmatarum tantam, quantam apes reverentiam devotionis observant.' *Cerda*.

Medus Hydaspes] Fluvius Mediæ. De his autem gentibus Sallustius dicit, 'Adeo illis ingenita est sanctitas regii nominis.' *Servius*.

Hydaspes] Apud omnes satis constat *Hydaspem* flumen Indiæ esse, non Mediæ: sed potest videri Poëta *Hydaspem* *Medum* dixisse, jure belli, quod Medi duce Alexandro, vicerint Porum Indorum regem, et in suam redegerint potestatem. Oritur autem *Hydaspes* ex Caucaso, et miscetur Indo. *Philarg.*

Hydaspes] Pulcre pro provincia fluvium posuit, ut et Lucan. 'Sub juga jam Seres, jam barbarus esset Araxes.' verissime autem *Medus*, quia priusquam se in Indum exoneret, *Mediam* alluit. Leges hic unius Interpretis nugæ damnantis Poëtam. *Cerda*.

Medus Hydaspes] Turbatur non parum VV. quod hic legatur Hydaspen Mediæ fluvium esse, cum id ex nullo alio scriptore constet. Quinimo, Strabo, Arrianus, Plutarch, et omnes Græci et Latini (quos ipse quidem viderit) Indiæ fluvium hunc faciunt. iccirco, sicubi veterum exemplarium fides, suæ opinioni accedat, hoc modo legere se hic malle testatur: *aut Medus; Hydaspesve observant.* ut sit versus hypermeter; et *Hydaspes* synecdochicws, pro Indiæ populis. *Meyen.*

212 *Observant*] Venerantur. Alias *observare* est callide advertere. *Tarentius*, ‘*Observes filium, quid agat, quid cum illo consilii captet.*’ *Serv.*

Observant] Recte *Servius venerantur*: hoc enim verbum, teste *Brisson.* de form. l. 1. omnes divini cultus species complectitur. *Servilem* reverentiam, quam Persæ suo regi, qui Græce μέγας βασιλεὺς et Latine rex regum appellatus fuit, ut *Brisson.* de regn. Pers. l. 1. in princ. exhibebant, describit *Curt. viii. 5.* ‘Itaque more Persarum Macedonas venerabundos ipsum salutare prosternentes humi corpora.’ *Corn. Nep. ix. 3. 3.* ‘Necesse est enim, si in conspectum regis veneris, venerari te regem, quod προσκυνεῖν illi vocant.’ Pluribus exponit hanc fœdam adulationem auctor de Regn. Pers. p. 9. quam detrectarunt, tanquam homine libero indignam *Callistenes, Conon, Ismenias.* de quo *Æl. ποικ. ἱστορ. i. 21. Emmeness.*

Mens omnibus una est] Id est, concordanter operantur et vivunt. *Servius.*

Rege incolumi mens omnibus una est] De Rege apum Auctor *Geop. l. xv.* μένοντος γὰρ αὐτοῦ ἔνδον, οὐκ ἀποστήσονται: Ipso enim intus manente, non discedent. *Ælian. v. 11.* Quoad Rex vivit, tamdiu examen pace fruitur, omni-que ordinum perturbatione caret, fuci suis cellis libenter se continent, seniores suum locum habent, natu minores etiam suum. *Isacius Zezes* (citante *Ursino*)

καὶ τοῦτου ζῶντος μὲν, καλῶς τὸ σμήνος διοικεῖται: *Vivente hoc, pulcre examen regitur.* *Ambros.* ‘*Incolumi Rege, nesciunt mutare iudicium, mentem inflectere.*’ *Cerda.*

213 *Amisso rupere fidem*] Alludit haud dubie ad morem Persarum, qui regis interveniente fato, octo dies permissa licentia, iudiciis, legibusque soluti et destituti, incerto rerum ordine jactabantur, ut, suffecto in demortui locum novo rege, quantum in unius, regisque persona momentum positum esset, prioris recentisque mali sensu, et reminiscencia, populus cognosceret. *Germanus.*

Amisso rupere fidem] Tale quid *Aristotel. l. ix.* postquam enim præmittit Reges interfici ab apibus, cum plures, et improbi; subjicit: *Favos etiam Regum eo tempore si parati sunt, diruunt.* Signatiora sunt ejusdem ista, καὶ ἐὰν ἀπόλλυνται ἀπόλλυσθαι τὸν ἀφεσμὸν: *Et, si perierit, perire examen.* Et *Æliani* hæc: *Rege extincto, omnia perturbantur, et funditus pervertuntur.* *Isacius* sequenti versu post adductum, Θανόντος, ἀποτρέπει δὲ, συγκέχεται τελείως: *Mortuo, examen fugit, et prorsus confunditur.* *Plin. c. 17.* ‘*Duce prehensio, totum tenetur agmen, amisso, dilabitur, migratque ad alios.*’ *Ovid. Fast. iii.* ‘*Amisso dubie Rege vagantur apes.*’ *Cerda.*

214 *Diripere ipsæ*] Quæ etiam ipsæ animam, colligendo melle, impendere consueverunt: ut, ‘*Ulroque animam sub fasce dederunt.*’ *Serv.*

Crates solve re favorum] Est hoc, quod *Aristot. dixit, τὰ κείρια διαφθείρωσι.* Et infra, ἐξέφερον τὸ μέλι: *diripuerunt mel.* ut vero Poëta *crates,* ita *Pindarus Pyth. od. 6. μελισσῶν τρητὸν πόνον:* apum opus cancellatum, perforatum: *Ambros.* ‘*Quæ castra quadrata tantum possunt habere artis, et gratiæ, quantum habent crates favorum?*’ Huic confine verbum ὑφαίνειν, texere, quod ad artificium apum usurpant Græci. Et *Petron. in Fragm. ‘tex-*

tis apis excita ceris.' Virgil. *infra*, 'et floribus horrea texent.' *Cerda*.

215 *Ille operum custos*] Facit Poëta Regem apum, vacantem omni labore, tantum præsidem custodemque agminis, ac vigilem totius alvei. Xenophon in *Æconom.* *Intus præsidet his, qui favos conficiunt, ut pulcre et celeriter conficiantur.* Verbum Xenophontis respondens Virgiliano est, *ἐφέστηκεν*. Plin. xi. 17. 'Reliquo tempore, cum populus in labore est, ipse opera intus circuit similis exhortanti, solus immunis.' *Ælianus* v. 11. *Apum Regi curæ est, modum aliis statuere, et ordinem afferre: alias enim aquari jubet, alias intus mella fingere, exstruere, expolire, suggerere; alias vero ad pastiones proficisci.* Desumpta hæc sunt a Xenophon. qui in *Æconom.* *ἡ τῶν μελισσῶν ἡγεμὼν ἐν τῷ σμήνῃ μένουσα, &c.* *Idem.*

Operum] Id est, mellis. sic Phædr. f. iii. 14. 'Ceris opus infundite.' Vide N. Cl. Scefferi. *Emmencs.*

Illum admirantur] Honoris et venerationis pleni illum unum adorant, *Mirari* est *re nova stupefieri*, ut Non. Marc. c. 4. Sic apud Horat. od. iv. 14. 'Te Indus miratur.' et epod. 3. 'candidum Medea mirata est ducem.' Virg. Ecl. vi. 30. 'Nec tantum Rhodope miratur et Ismarus Orpheæ.' sic cervus apud Phædrum mirabatur ramosa cornua. Vera etiam Justino restituta lectio videtur a Cl. Grævio xxiv. 6. qui admiratione majestatis legit pro affirmatione. *Idem.*

216 *Circumstant*] Hom. Il. Σ. φίλοι δ' ἀμφέσταν ἐταῖροι. Et Epig. παραστέλχουσιν ἔρωτες. Ita et Orph. Argon. ἀλλ' οἱ μὲν βασιλῆα περισταδὸν ἀμφιχυθέντες. *Gerrnanus.*

Circumstant] De hoc obsequio Aristot. Hist. l. ix. *Reges nunquam prodeunt foras, vel ad pastum, vel quavis alia causa, nisi universa cum plebe.* Iterum post multa: αἱ λοιπαὶ περὶ τοῦτον συνεπαρμέναι φαίνονται: *Visuntur reliquæ circa hunc (Principem) glomeratæ.*

Plin. c. 17. 'Mira plebi circa eum obedientia. Cum procedit, una est totum examen, circaque eum conglobatur, cingit, protegit, cerni non patitur.' Iterum: 'Circa eum satellites quidam lictoresque assidui, custodes auctoritatis.' Et adhuc: 'Cum processere, se quæque proximam illi cupit esse, et in officio conspici gaudet.' Varr. l. iii. 'Regem suum sequuntur, quocunque it.' Xenophon quoque de pæd. Cyri, l. v. loquens de disciplina apum: *Apes semper illi ultro parent. Ubicunque manet, nulla illinc discedit; si quo exeat, nulla eum relinquit.* Quæ verba absolvit epiphonema hoc: οὕτω δεινὸς τις αὐταῖς ἔρως τοῦ ἄρχεσθαι ὑπ' ἐκείνῳ ἐγγίνεται: usque adeo vehemens his est amor parendi illi. Didymus de hoc insecto, τιμᾷ τὸν βασιλέα, καὶ συνέπεται μετὰ προθυμίας, ὅπου περ ἂν ταγῇ: *Colit Regem, et illum promte comitatur, ubicunque ordines locet.* Artemid. Oniroc. ii. 22. de illis ait, ἡγεμόνι ἱποτάσσεσθαι: *subditas esse duci.* Videndus *Ælian.* v. 11. *Cerda.*

Stipantque frequentes] Quasi quodam satellitio ambiunt. *Servius.*

217 *Sæpe attollunt humeris*] *Ætate scilicet fessum.* *Idem.*

Et sæpe attollunt humeris] Hæc pars obsequii non omitta Scriptoribus, ut præcipua, et magna. Aristotel. λέγεται δὲ καὶ φέρεσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἔσμου, ὅταν πέτεσθαι μὴ δύνηται: *fertur gestari ipse ab examine, cum volare nequiverit.* Varr. l. iii. 'fessum sublevant, et, si nequit volare succollant, quod eum servare volunt.' Didym. *ægrotantem illum sustinet, et non valentem volare fert, et servat.* Signata Græca sunt, συνυπολαμβάνει, φέρει, διασάζει. Plin. c. 17. 'fessum humeris sublevant, validius fatigatum ex toto portant.' *Ælian.* v. 11. *Si ab ætate firmus sit, antecedit examen, dux ad proficiscendum, reliquæ ejus ductum sequuntur: sin ætate affectus sit, ceteris apibus echitur.* Accedunt apes in more isto ad humanum, quo solitum Reges suc-

collari, et gestari humeris, ut de Othone in ejus vita scribit Sueton. c. 6. De more attollendi Reges in scutis lege Pithæum Advers. II. 6. Cerda.

218 *Pulchramque mortem*] Gloriosam: quippe quæ pro rege suscipitur. Traxit autem hoc de Celtiberorum more; qui, ut in Sallustio legimus, se regibus devovent, et post eos vitam refutant. Servius.

Pulchram mortem] Ita Apul. Flor. III. 'formosam mortem.' Ambr. de ipsis apibus: 'Regem suum summa protectione defendunt, et perire pro eo pulcrum putant.' Ut hic *petunt mortem*, ita Catull. ex emendatione Marcilii *mortem adpeteret*. Cerda.

219 *His quidam signis atque hæc exempla secuti*] Locum hunc plenius est executus in sexto Æn. quem hoc loco breviter colligit; ut probet etiam apes partem habere divinitatis. Namque omnia animalia ex quatuor elementis et divino spiritu constare, manifestum est. Trahunt enim a terra carnem, ab aqua humorem, ab aëre anhelitum, ab igne fervorem, a divino spiritu ingenium. Quod quia est in apibus, sicut etiam in hominibus (namque metuunt, cupiunt, dolent, gaudent: quæ probantur ex his quæ faciunt: dimicant enim, colligunt flores, provident pluvias) fateamur necesse est, etiam apes partem habere divinitatis. Ut autem hoc exemplis, id est, rebus similibus comprobaret, Lucretium secutus est: qui dicit ea, quæ per se probare non possumus, a similibus comprobanda; ventumque docet esse corporalem, non quod eum tenere, vel cernere possimus, sed quod ejus similis aquæ effectus est, quam corporalem esse manifestum est. Servius.

Secuti] Pythagoræ sectam versat, quam et Stoici sequuntur; et quidam accusant, quod cum sit Epicureus, alienam sectam usurpare videtur; sed ego puto simpliciter referri sententias Philosophorum. Neque enim statim

Epicurus debet videri, si libertate Poëtica ait: 'Illo Virgilium me tempore dulcis alebat Parthenope studiis florentem.' Philarg.

220 *Esse apibus partem divinæ mentis*] Ad rem sunt verba Aristot. de Gener. Animal. III. 10. qui loquens de vespis, et crabronibus, ait, οὐ γὰρ ἔχουσιν οὐδὲν θείον, ὥσπερ τὸ γένος τῶν μελιττῶν: nihil enim habent divinitatis, ut habent apes. Didymus: 'Opificium ejus vere θείον, divinum.' Varro apibus rationem dat, verba sunt: 'hic ratio, atque ars.' Plutarch. de amore prolis, sapientiam, ἀλλὰ τὴν μέλιτταν ἡμεῖς σοφὴν καλοῦμεν: sed apem nos sapientem vocamus. Et Basil. ὁμ. 8. ἔξαμ. ait apiculam operari σαφῶς, sapienter. Et Ambros. 'cum sit infirma robore apis, valida est vigore sapientiæ.' Arist. de Partib. Animal. II. 2. prudentiam: 'quam ob rem apes, atque ejusmodi alia animalia φρονιμώτερα, prudentiora multis carentibus sanguine sunt.' Varro ingenium: 'volucres, quibus plurimum natura ingenii, atque artis tribuit.' Spectant vero quatuor hæc, ratio, sapientia, prudentia, ingenium ad divinitatem. Ut vero Poëta, *partem divinæ mentis*, ita ab hoc Horat. Sat. II. 2. 'divinæ particulam auræ.' Synes. Epist. 105. dixit, κατασβεσθεῖσαν ἐν τῇ ψυχῇ περιδεῖν τὴν μοῖραν τὴν θείαν: Videre extinctam in animo divinam particulam. Cerda.

Haustus Æthereos] Divinos spiritus. Servius.

221 *Deum namque ire per omnes*] Ipse in sexto Æn. 'cælum ac terras camposque liquentes Spiritus intus alit.' Lucanus, 'Juppiter est quodcunque vides, quocunque moveris.' Servius.

Deum namque ire per omnis] Dicam de hac re etiam in Æn. VI. ubi non similis, sed idem locus. Hic pauca quædam, ne locus pulcherrimus illibatus sit. Sequitur Poëta doctrinam Pythagoræ, asserentis Deum esse immistum elementis omnibus, et rebus

visibilibus. Ex hac doctrina procedunt Arati illa, μεσται δὲ διδς πᾶσαι μὲν ἀγνῖαι, πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραί, μεσση δὲ θάλασσα: *Pleni sunt Jove vici omnes, fora mortalium, mare, &c.* Clem. Alexand. ex Æschylo Strom. l. v. Ζεὺς ἐστὶν αἰθήρ, ζεὺς δὲ γῆ, ζεὺς δ' οὐρανός. Ζεὺς τοι πάντα: 'Jupiter est æther, Jupiter est terra, Jupiter est cælum. Jupiter est omnia.' *Cerda.*

223 *Hinc pecudes]* *Hinc*, id est, ex divino spiritu sumunt omnia, cum nasci cœperint, vitam: ceterum corpus ex quatuor elementis est, ut diximus. *Servius.*

Pecudes] More suo pecudes et armenta divisit, ut alibi: 'Quæ cura boum, quis cultus habendo sit pecori.' *Philarg.*

224 *Arcessere vitas]* In codicibus aliquot antiquis, *accersere* habetur. Terentius Seaurus utcumque scribitur, sive *accerso*, sive *arcesso* ad eandem significationem pertinere putat, ut alibi dictum. *Pierius.*

Vitas] Id est, animas. *Philarg.*

225 *Scilicet huc reddi]* Sine dubio etiam cuncta dissolvi et redire rursus in originem suam, necesse est. *Serv.*

Huc reddi] *Huc*, id est, unde sumptæ sunt animæ. *Philarg.*

226 *Omnia]* Per omnes. *Idem.*

Locum mortis] Id est, perditioni. Nihil est enim quod perire funditus possit, cum sit τὸ πᾶν, id est, omne, in quod redeunt universa resoluta. Res autem hæc quæ mors vocatur, non est mors, quippe quæ nihil perire facit, sed resolutio. Unde mire plerisque bene interitus dicta est, quasi interveniens, et mistarum rerum connexionem resolvens. Lucretius: 'Continuo hoc mors est illius, quod fuit ante connexio.' *Servius.*

Nec mortis] *Nec mortis* esse locum, pro nec mori. *Philarg.*

Nec mortis esse locum] Addebat Pythagoras suæ opinioni homines, et reliqua visibilia non omnino mori, etiamsi mori viderentur; tantum resolveri,

et viva revocari in cælum: proprie, interire. Est enim interitus, interventus quidam mistarum rerum confusionem resolvens. Ita sententiam Virgilli concipit Servius, et Servium Germanus laudat. Huic sententiæ affines versus Lucret. l. ii. 'Cedit item retro, de terra quod fuit ante In terras, et quod missum est ex ætheris oris, Id rursum cæli relatum templa receptat. Nec sic interimit mors res, ut materiai Corpora conficiant, sed cætum dissipat ollis.' Eodem pertinent verba Plutarchi de Placit. Philosoph. iv. 7. πυθαγόρας, πλάτων, ἄφθαρτον εἶναι τὴν ψυχὴν, ἐξιοῦσαν γὰρ εἰς τὸ τοῦ παντὸς ψυχὴν ἀναχωρεῖν πρὸς τὸ δμογενές: *Pythagoras et Plato* (sentiant) *interitus expertem animam: cum enim exit, pervenire in cognatam sibi animam mundi.* Ex hac opinione Servius vocem *mortis*, in Poëta explicat, *perditioni*. Sicut et Gifan. in *Collectan.* Lucretii, ex *Lucr.* ipso, et *Plinio*. Itaque ait Poëta, nulli rei esse locum perditioni, id est, nihil funditus perire. *Cerda.*

Nec mortis esse locum] Hunc Maronis locum attingit *Macrobius* in *Somn.* *Scip.* ii. 12. ubi assertit, 'nihil intra vivum mundum perire, sed eorum, quæ interire videntur, mutari speciem.' *Emmeness.*

227 *Sideris]* *Sideris*, pro siderum. *Philarg.*

In numerum] *In numerum*, id est, in modum. *Atque alto succedere cælo*, ut ipsa sidera. *Idem.*

Sideris in numerum] Videntur procedere ista ex opinione Pythagoræ, quam *Plato* in *Timæo* attingit, his verbis: 'Denique cum universum constituisset, astris parem numerum distribuit animarum, singulis singulas adhibens, eisque tanquam vehiculo impositis monstravit universi naturam, ac leges fatales edixit.' Græca, quæ potissimum necessaria, hæc sunt: διεῖλε ψυχὰς ἰσαριθμούς τοῖς ἀστροῖς. Sententia *Platonis* est, quot animas,

etiam brutorum, tot esse astra. Atque ex Platone Plutarchus, *περὶ εἰμαρμένης, ἰσαρίθμους τοῖς ἀστροῖς ἔταξε, διεῖλέ τε ψυχὰς ἐκάστην πρὸς ἕκαστον, καὶ ἐμβιβάσας ὡς εἰς ὄχημα*. Non opus versione, præmisso Platone. Juvant sententiam istam, quæ dico Ecl. v. ad illud, ‘Candidus insuetum miratur limen Olympi,’ de animis Heroum, de quibus fuit opinio transcribi ad astra. *Cerda*.

Atque alto succedere cælo] In Romano, *alto se condere cælo*, pro *succedere*. Pierius.

Alto succedere cælo] Affinia ista Lucret. l. II. ‘Sic igitur debent flammæ quoque posse per auras Aëris expressæ sursum succedere.’ *Cerda*.

Succedere cælo] Manilius: ‘An dubium est, habitare Deum sub pectore nostro, In cælumque redire animas, cæloque venire?’ *Taubmann*.

228 *Si quando sedem augustam*] Id est, alvearia. Et proprie *Augustum* est tectum, augurio consecratum. Abusive nobile, quasi majestatis plenum. *Servius*.

Sedem] Aliter *sedem relines*, aliter *mella*: et utrum relines thesauros, an relines servata in thesauris, id est, alvearia? *Philarg*.

Augustam] In Longobardico, et in aliis aliquot codicibus legere est *angustam*. Sed enim *Servius* *augustam* agnoscit, et *nobilem* interpretatur. *Pierius*.

229 *Thesauris*] Id est, repositionibus: ac si diceret apothecis. *Servius*.

Thesauris] In Romano codice, *thensauris*: de quo dictum in Alexi. *Pierius*.

Relines] Allusum in voce ad opificium apum, ut enim illæ, tegentes opus suum, omnia illinunt glutine, ita prædo diverso conatu relinit. *Cerda*.

Relines] Contra, vs. 39. ‘cera Spira-menta linunt.’ *Taubmann*.

Sparsus] Spargens. Participium est pro participio. *Servius*.

Sparsus] Non dubium, quin participia sumantur pro participiis, ut hic *sparsus*, pro, spargens, ex consensu omnium. Ita in Virg. et aliis, ‘volventibus annis,’ est, volvendis: ‘volentia plaustra,’ in Ge. I. et ‘volentia lustra in Lucret. explicantur a Gifan. per tempus præsens, id est, volubilia, *κυλινδόμενα*, quæ volvuntur. In Æn. IX. ‘nec nos via fallat euntes’ est, ituros, dum ibimus. Apud Horat. ‘veniens in ævum,’ est, in ævum venturum. Qui salutasti Græcam linguam vel tantum a limine, hoc capies: est enim in illis mira participiorum turbatio. *Cerda*.

Prius haustu sparsus aquarum Ore fore] In Romano codice *haustu* legitur, et in Longobardico prius ita fuisse videtur, quia *s* littera alieno est atramento illita. In eodem legitur, *ora fore*: quod agnoscitur a Servio; quamquam *haustus* accusativo casu videatur approbare. *Pierius*.

230 *Ore fore*] Ipso haustu scilicet. Et hoc dicit: Spargendo aquam imitare pluviam. Alii *Ore fare* legunt, ut sit tace: etiam ipse in quinto Æn. ‘Ore favete omnes.’ Horatius, ‘Favete linguis.’ *Servius*.

Ore fore] *Ore fare*: sic legit *Philarg*. id est, *cum religione ac silentio accede*. Ennius in XVI. ‘Hic insidiantes vigilant, partim requiescunt, tectis gladiis sub scutis, ore faventes:’ ponitur eadem vox et pro velle, apud Ennium in XIII. ‘Matronæ melos complent spectare faventes,’ id est, volentes. *Philarg*.

Fumosque manu prætende] Fumum etiam præfer. Quibus rebus territæ illæ discesserint, impune poteris mella colligere. *Servius*.

Fumosque manu] Quia odores malos oderunt: ideo, *prius haustus sparsus aquarum*. *Philarg*.

Fumos sequacis] Quippe apum persecutores: ut, ‘Maleæque sequacibus undis.’ *Servius*.

Fumos] Est fumus hostis apum acer-

bissimus. Plutarchus in αἰτ. φυσ. quærit διότι ὁ καπνὸς ταῖς μέλισσαις ἐχθρὸς. Et in Præcep. Polit. loquens de apibus, ταύτας μὲν καπνῷ κολάζουσιν: *puniunt has fumo*. Apoll. Argon. II. de iisdem, καπνῷ τυφόμεναι πέτρης ἐκὰς αἰσσοῦσιν, *longe ab alveo expelluntur infestatæ fumo*. Aristotel. Hist. IX. σφόδρα πονοῦνται ὑπὸ τοῦ καπνοῦ: *laborant vehementer ex fumo*. Isid. XII. 8. *fumum fugiunt*. Nonnus Dionys. V. αἰτ, apes suffocari fumo, *πνιγόντι καπνῷ, suffocante fumo*. Attigit aliud agens Livius IV. ore Dictatoris, reprehendentis milites: 'Fumone victi, velut examen apum, loco vestro exacti, inermi cedetis hosti? non ferro exstinguetis ignes, non faces?' &c. Ejusdem rei mirifica est comparatio apud Virgil. Æn. XII. Sed quæ hujus rei ratio? Interpres Apollonii in adducto loco rem conjicit in angustissima spiramenta apum. Verba * sunt, καπνὸν φεύγουσιν αἱ μέλισσαι διὰ τὸ στενόπορον εἶναι αὐτῶν τὴν ὕσφρησιν. Ad præceptum ipsum sunt Plinii verba c. 16. 'Cum eximuntur mella, apes abigi fumo utilissimum, ne irascantur, aut ipsæ avide vorent.' Dicit hoc, quia ubi vident invasorem, avidissime devorant, ne quid relinquatur hosti. Et Colum. c. 15. loquentis de castratione: 'Fumus ad apes promovetur, quæ confestim nidoris impatientes in priorem partem domicilii, et interdum extra vestibulum se conferunt.' *Cerda*.
 * *Fumos sequacis*] Non *cis*, quod Ennianum sapere seculum Nobil. Heinsius docet in Præfatione ad Lectorem, quam mihi sub exitum anni CIO IOC LXXVI videre contigit. De hac lectione aliis in locis crebro mentionem fecimus: *sequaces fumi*, quia persequuntur apes: ut Serv. sic Noster VIII. 433. 'flammas sequaces,' et Lucr. II. 'sequaces curas' appellat: quos Latine 'sequaces fumos' noster, ἀκολουθητικούς καπνοὺς Græcè Germanus nominat. Fumo pelli apiculas, liquidum ex Lycophr. ὡς μέλισσαι

συμπεφυρμένα καπνῷ: vide commentar. Meursii ad hunc locum, qui variis hanc opinionem adstruit argumentis, et quidem ex Ulpiano libro IX. 49. ad L. Aquiliam. Emmeness.

231 *Bis gravidos cogunt factus*] Gemina est sæcunditas mellis. *Servius*.

Fætus] Flores emendatum fuit. et bene gravidos flores, quod ex his omnia generant. *Philarg.*

Bis gravidos] *Locus Aristot. ex Hist. IX. τῇ δὲ τοῦ μέλιτος ἐργασία διττοὶ καίροι εἰσιν, ἔαρ, καὶ μετώπαρον: Mellis conficiendi duo sunt tempora, Ver atque Autumnus. Cerda.*

Duo tempora messis] Id est, fructus. *Juvenalis*, 'Veram deprendere messem Si libet.' *Servius*.

Messis] Metaphora ista ab segetibus vagatur in res alias, idque Græcorum imitatione, quibus ἀμῶν, quod proprie est *meto*, ad alia transit, sic ἐλευθερίαν ἀμῶν: *libertatem metere*, dixit Plutarchus. Sic Calaber I. XIV. de fructibus animi, πολυγηθέα καρπὸν ἀμῶνται: *metunt suaves et uberes fructus*. Ad rem Virgillii clare Hesiod. Theog. loquens enim de fucis, qui mel devorant, ἀλλότριον κάματον σφετέρην ἐς γαστέρ' ἀμῶνται: *Metunt alienum laborem in ventrem suum*. Vide affinia huic locutioni, Ge. II. ubi de vindemia loquens ait, *metito*. *Cerda*.

232 *Taygete simul os.*] *Taygete* una est de Pleiadibus septem. ut autem etiam supra diximus, bis mel præcipit colligendum, orientibus Pleiadibus, id est, verno: item quum occidunt, autumnali scilicet tempore. *Servius*.

Taygete] Vergiliarum ostendit sidus Synechdochicæ: una ex his hoc nomine appellatur. Et qua totum astrum significatur per Pleiades, quoniam cum hac Jupiter concubuit, qui ex eventu *Taygetos* dicitur. *Probus*.

Taygete Plias] Mentione unius e Pleiadibus sive Vergiliis omnes sexseptem intelligit: ut Ge. I. 'Multi ante occasum Majæ cæpere.' *Taubmann*.

Os honestum] Id est, *pulchrum*, in qua notione aliquoties apud Maronem II. 392. ubi, quæ dicta sunt, vide. sic *Æn.* x. 133. ‘Dardanius caput ecce puer detectus honestum.’ I. XII. 155. ‘Terque quaterque manu pectus percussit honestum.’ Quod nempe Jovi placere poterat, ut Serv. Talis apud Theocrit. *Idyll.* XVIII. 26. occurrit locutio: Ὡς ἀντέλλοισα καλὸν διέφαινε πρόσωπον. *Emmeness.*

233 *Oceani amnis*] Homeri est, παρ’ ὠκεανοῦ ῥόων. *Amnes* autem bene ait, quia in morem fluminis ejus fluenta reditura prorumpunt. *Servius.*

Oceani amnis] Expressum hoc ex Græcis, qui loquuntur de mari tanquam de flumine. Nam Homer. II. XVIII. ῥόος ὠκεανοῦ. Mimnermus apud Strab. I. ὠκεανοῦ ῥόον. Calab. XII. ὠκεανοῦ ῥόας. Et I. v. ὠκεανοῦ ῥέεθρα. Et I. XIV. ἅλδς χεῦμα. Omnia signant fluxus, et fluenta. Quin expresse Hom. *Odys.* XI. Oceanum vocat fluvium, versu isto qui extremo proximus est: Τὴν δὲ (id est, νῆα) κατ’ ὠκεανὸν ποταμὸν φέρε κῦμα ῥόοιο: *Hanc autem (navem) ferebat per fluvium Oceanum fluctus fluenti (illius).* Et II. XIV. ποταμοῖο ῥέεθρα ὠκεανοῦ: *fluenta fluvii Oceani.* Herodotus I. VII. vocat mare ore Xerxis δολερὸν καὶ ἀλμυρὸν ποταμόν: *dolosum et amarum fluvium.* Nonnus Dionys. v. χεῦμα ὠκεανοῦ. et I. VII. ῥόον ὠκεανοῦ. et I. XII. ὠκεανοῦ προχοῇσι. *Cerda.*

234 *Aut eadem sidus*] Australem piscem significat, qui Aquarii undam ore suscipit. Unde et *Aquosi* addidit. Tunc enim piscis hic oritur, quo tempore Pleiades occidunt. *Servius.*

Aut eadem] Δόων ἑῶαν notat. Sicut autem Pleias piscem fugere hic fingitur, ita Calaber I. v. eandem fugere Orionem fratrem finxit, alludens ad Fabulam de Merope, ab illo compressa. *Taubmann.*

235 *Tristior*] Vel propter occasum, vel propter propinquantem jam hiemis asperitatem. *Servius.*

236 *Illis ira modum supra est*] Excedunt modum; nam cum suo interitu irascuntur. *Idem.*

Illis ira modum supra est] In antiquis aliquot codicibus, *modum super est* legitur, sed *supra* castior lectio. *Pierius.*

Illis ira modum supra est] Claudian. *Rufin.* II. ita exprimit illarum iras: ‘veluti pastoris in ora Commotæ glomerantur apes, qui dulcia raptu Mella trahit, pennasque cient, et spicula tendunt. Et tenuis saxi per propugnacula cunctæ Rimosam patriam, dilecta que pumicis antra Defendunt, pronoque favos examine volant.’ *Papin. Th.* x. pari genio: ‘Sic ubi pumiceo pastor rapturus ab antro Armatas erexit apes, fremit aspera nubes: Inque vicem sese stridore hortantur, et omnes Hostis in ora volant.’ *Cerda.*

Illis ira modum supra est] De ira apum cavenda in mellatione, *Plin.* c. 18. Est in exemplis, equos ab iis occisos. ‘Necant vel maxima animalia ictu sui aculei. ‘Iracundissimæ, et pro capto corporis pugnacissimæ sunt apes,’ inquit Seneca de Clementia, I. 19. *Pontanus.*

237 *Morsibus*] Observetur locutio; non enim feriunt apes ore, non dentibus, etiamsi os habeant, ut testis Aristot. de Partib. Animal. IV. 6. sed aculeo, qui illis in alvo est, et tamen eo dicuntur mordere: sic reperies morsum dici de ictu scorpii, qui tamen cauda ferit. *Cerda.*

Inspirant] Pro eo Horat. Ep. I. 14. ‘Venare morsu;’ sic ‘inspirare ignem’ *Æn.* I. 692. Græce ἐμπνέειν. Imitatus Homerum est hoc loco Noster, ut Viet. var. lect. XXXVIII. 6. *Emmeness.*

Spicula cæca] Brevia, quæ possunt latere. *Servius.*

Spicula cæca relinquunt] Ideo cæca, quia brevicula admodum, et ita tota latent. Observat Germ. a natura apum dictum Ciceroni pro Flacco: ‘mortuus est aculeo jam dimisso, ac

dicto testimonio.' Quibus verbis imitatus videtur Cicero Platonem, qui ait, ὥσπερ μέλιττα τὸ κέντρον ἐγκαταλιπὼν οἰχήσονται: moriar relicto aculeo instar apīs. Verba Platonis (non enim locum signat Germ.) in Phædone sunt. Adjungo etiam non dissimilia verba alterius. Plinius Ep. i. in ea, quæ est ad Cornelium Tacitum: 'Nam delectare, persuadere, copiam dicendi spatiumque desiderant: relinquere vero aculeum in audientium animis, is demum potest, qui non pungit, sed infigit.' Allusit sane ad naturam apum. Sicut et Valer. Maxim. viii. 9. qui de populo Atheniensi, prædicante eloquentiam Periclis. Cerda.

238 *Adfixæ venis, animasque in volnera ponunt*] In perveteri codice legi, *adfixa venis*, quippe spicula. Syllabæ enim locus in Tritimemeri communis est, ut *pectoribus inhians*, et similia. In oblongo tamen codice, *adnixæ*. Præterea in Romano codice, et aliquot aliis legere est, *in volnera*, quarto casu, numero multitudinis, quod nescio quid efficacius habet. Servius *vulnere ablativo casu omnino legit*. In hanc sententiam Plinius, 'Aculeo infixio, aliqui eas mori putant, aliqui non, nisi ita infixio, ut intestini pars adhæserit, sed fucos postea esse, nec mellificare.' Pierius.

In volnera ponunt] Non suo, sed a se illato: et Amphibolicōs dictum est, ut 'cum Turni injuria matrem Admonuit,' quam inferebat: item Sallustius, 'Injuria validiorum,' scilicet quam inferebant validiores. Servius.

Animasque in volnera ponunt] Arist. Histor. i. ix. αἱ δὲ τύπτονται ἀπὸ λυνταί: Intereunt quæ percutiunt. Et reddit rationem: quoniam sine intestini eruptione aculeus cixini non potest. Iterum in eodem libro: τὸ δὲ κέντρον ἀποβάλλουσα ἡ μέλιττα ἀποδνήσκει: moritur apīs injecto aculeo. Eadem scribit iii. 12. Et Nicander in Ther. de ape: ἥ τε καὶ ἐκ κέντρον θάνατος πέ-

λει, &c. cui ex aculeo mors. Ambrosius, 'Habent tamen spicula sua, et inter mella fundunt venenum, si fuerint lacerata, animasque ponunt in vulnere ardore vindictæ.' Ad hanc naturam apum allusit Seneca de Clement. i. 19. 'Utinam quidem ea homini lex esset, quæ apibus, et ira cum telo frangeretur, nec sæpius liceret nocere, quam semel.' Cerda.

Animasque in volnera ponunt] Anima pro vita dici ex Non. Marc. c. 9. videre est: pro ponere Ter. Ad. iii. 4. 5. relinquere: sic Sil. Ital. l. xii. 'alternetque animas sævo in mucrone relinquunt.' Emmeness.

239 *Duram*] Id est, gravem. Philarg.

Sin duram metues hiemem] In codicibus aliquot *metuens* legitur, Participii forma, cui duo supponantur verba, *parcesque futuro*, *Contusosque animos, et res miserabere fractas*: tum ea fuerint peragenda, quæ subjungit, *suffire thymo, cerasque recidere*. Quo vero pacto hæc accipiantur a Prisciano, viderint alii. Quandoquidem (ait ille) *Parcesque futuro*, pro *parce*; et *miserabere* pro *miserator*, indicativis pro imperativis positus, exponi debere. Mihi quidem non displicet, *Metues, parces, et miserabere*, una continuatione eodem modo et tempore legi. Sane vero in codice Longobardico, *miserabere* prius legebatur. Mox *se* syllaba secunda superaddita est, quod reliqui habent codices. Pierius.

Parces futuro] Scilicet tempore. Servius.

Parces] Id est, parces alimento illius futuro. Philarg.

Parcesque futuro] Hoc præceptum eo destinatur, ne apes in desperationem adducantur, adempto cibo. De hoc loquuntur præter alios, Aristoteles, Didymus, Varro. Ait *primus* apiarios tantum mellis relinquere, quantum sufficiat ad hiemem, quod nisi fiat, vel examen ibi moritur, vel inde discedit. *Secundus* cum præmi-

serit adimendam illis decimam partem mellis vere, et æstate, adjicit, hieme auferendam tantum partem unam, et relinquendas duas. *Tertius*, apes discedere, si omne mel eximatur. Poëta amplius quid præcipit : ut videlicet ex necessitate et sævitia imminentis hiemis, si forte rigida admodum fore intelligatur, omnino parcat. *Cerda*.

240 *Contusos animos*] *Confractos*. *Servius*.

Contusosque, &c.] Eadem verba, quæ hic Virgilius, conjungit Sophoc. in Antig. θραυσθέντα, καὶ ραγέντα πλείστ' ἂν εἰσίδοις : *Contusum*, et fractum sæpe videas. Et Sil. l. vii. 'Stent etiam contusa malis mea mœnia, fracto Namine Sidonio.' Et l. i. 'conamine primæ Contuso pugnae, fractisque in gurgite cœptis.' Valerius ii. 7. 'Fasces contusi, atque fracti dietatoriae se animadversioni substraverunt.' Et v. 3. 'Contusam et confractam belli Punici armis Rempubicam.' Et ix. 1. 'fracta et contusa Punica feritas est.' Sic legendum, non *concussa*, vel ex similitudine sæpius ab eodem repetitarum vocum. Idem vii. 3. dixit : 'adversis præliis contusos animos.' Et Spartian. in Caracal. 'contusis animis militum.' *Cerda*.

Res miserabere fractas] Id est, afflictas. *Servius*.

241 *Suffire thymo*] Id est, fumigare : ut exinde inimica illis animalia fugiant. *Idem*.

At suffire thymo] In codicibus aliquot antiquis *at*, non *aut* legitur, et *subferre* pro *suffire*, omnino id corrupte. Sed enim *at* periti plerique viri non expungunt, quæ lectio etiam codicis est Medicei. *Pierius*.

Suffire thymo] Lucret. l. ii. 'Ignibus ætheriis terras suffire feraces.' *Germanus*.

Cerasque recidere inanis] Dum sine melle sunt ceræ; hoc dicit : si nihil habuerint in alvearibus, vel, te tolente, vel exedentibus pravis anima-

libus, apibus minutatim incisam ceram ministra. Stelliones vero et cætera, thymi fumo ab eis repelle. *Serv.*

Cerasque recidere inanis] Columella : 'Omnes vitiosi favi tollantur : sed ita ut cibis ex integro recens ponatur.'

Taubmann.

242 *Ignotus*] Ignobilis, vel ex improviso veniens. *Servius*.

Adedit] Consumpsit. *Idem*.

Adedit] In Romano codice, *adhesit*, corrupte (ut mea fert opinio) legitur. Nam de his loquitur, quæ depascendo mel exhaustiunt. Advertendum vero codices omnes legere subsequentem versum per Creticum pedem primo loco, *Stellio*, et *lucifugis congesta cubiliu blattis*. *Pierius*.

243 *Stellio ignotus*] Sic Ovid. Fast. i. 157. 'Ignota hirundo,' quæ aliquamdiu non visa ex latibulis incognitis prodit, ita *stellio ignotus*, qui ex insidiis prorepit. Germano : *non observatus* : et inter illa numeratur animalcula, quæ apibus infestissima sunt. De quibus Aristoteles Hist. animal. viii. 27. Sortitur nomen a guttis et maculis, quibus pictus stellatusque est. Ovid. Metam. v. 460. 'aptumque colori Nomen habet, variis stellatus corpora guttis.' Fabula nota est, de puero mutato in stellionem, quam etiam tradit Anton. Liberal. Fab. 24. inde Græce ἀστερίας, γαλεώτης, ἀσκαλαβώτης, καλαβώτης, κωλώτης, κωλετίνης, ut ex Hesychio, Suida, quibus lexicographis operæ pretium est adjungas Viros incomparabiles Salmas. exercit. Plin. p. 757. et Bochartum in ἱεροζωικῶν iv. 7. Huic bestiolæ bellum est cum araneis, juxta Arist. ix. 1. κατεσθίει τὰς ἀράχνας ὁ ἀσκαλαβώτης. præ invidia devorare videtur pellem vel exuvias, quando eas propter senectutem deponit, quia morbis comitialibus prodesse novit. Ælian. animal. iii. 17. et Arist. in l. mirab. auscult. Quod sit venenatus Col. ix. 7. Inter recentiores prolixius de stellione disputant Gesnerus de

quadr. ovip. l. II. Aldrovand. l. I. et Wottus de different. anim. vi. 110. A *Stellione* JCtis est *crimen stellionatus*, de quo tit. D. et C. de stellionatu, nec non Cujac. in observat. x. 26. et XI. 40. *Emmeness*.

Lucifugis blattis] Per noctem vagantibus. *Serrius*.

Lucifugis blattis] Ad præceptum Maronis faciunt verba Colum. IX. 7. 'Foramina, quibus exitus, aut introitus datur, angustissima esse debent, ut quam minimum frigoris admittant, eaque satis est ita forari, ne possint capere plus unius apis incrementum: sic nec venenatus stellio, nec obscenum scarabæi vel papilionis genus, lucifugæque blattæ, ut ait Maro, per laxiora spatia januæ favos populantur.' Blattas, seu *καράβους*, in alveariis gigni, testis est Aristoteles hist. animal. v. 19. Lucis fugientes sunt, inde Plin. XI. 28. 'Tenebrarum alumna Blattis vita, lucemque fugiunt.' Varias memorat species idem XXIX. 6. Hesychius appellat: *πρασικουρίδας*. Pro quo male Palladius tit. I. 35. *πραστοκορίδας*. Est etiam species, quæ Dioscorid. *σίλφη* appellatur II. 35. Sunt, qui a *βλάπτειν* dici volunt. Torrentius autem ex glossario antiquissimi codicis hanc derivationem probare videtur: 'Blatta vermiculus vestem rodens, a colore nuncupata, siquidem comprehensa manum tinguunt: unde et blattium colorem dicunt. Hoc autem animal lucem videre non patitur, contrarium muscæ: nam musca lucipeta, blatta lucifuga est, per noctem ambulans, et est volatile.' Eum vide ad Horat. Sat. II. 3. 119. 'cum stragula vestis, Blattarum ac tinearum epulæ putrescat in arca.' Ex quibus, quod nemini non notum, vestimentis et etiam libris inimicum esse vermem, videre est. Inde Martial. Epigr. VI. 60. 'Quam multi tineas pascunt, blattasque diserti.' Ep. XIII. 1. 'Ne toga Cordylis, et pennula desit olivis, Aut inopem metuat sordida

blatta famem.' Ep. XIV. 37. 'Constrictos nisi das mihi libellos, Admittam tineas, trucesque blattas.' *Emm*.

Congesta cubilia] Sic *cubilia* pro alveariis plenis Ge. I. 183. præceptum est Varr. III. 16. 'Verno tempore et æstivo fere ter in mense mellarius inspicere debet, fumigans leviter eas, et a spurcitiis purgare alvum et vermiculos ejicere.' Idem suadet Columell. IX. 14. *Idem*.

244 *Immunisque fucus*] A labore scilicet: ventri tantum indulgens. *Serrius*.

Immunisque sedens] *Vitiosus, piger, et qui munere non fungitur. Philarg.*

Immunisque sed. al. ad pab. fucus] *Ἀλειτούργητος, ἀτελής, ἀσυντελής, ἀσύμβολος, καὶ μηδὲν εἰς τὴν κοινὴν ὠφέλειαν συμβαλλόμενος. Immune* notat Festus accipi pro eo, qui munere vacat, et pro improbo, quod nimirum inertes homines sæpe in malum proclives sint: ut et Hom. ἀφρήτορα καὶ ἀνέστιον vocat: quod et Aristot. pol. I. animadvertit: Plato de republ. I. VIII. οὕτως, ἔφη, ἐδόκει οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀναλωτῆς, &c. Item et Hesiod. ἐν ἔργ. I. I. τῷ δὲ θεοὶ νεμεσῶσι, καὶ ἀνέρες, ὅς κεν ἄεργός ζῶη, κηφήνεσσι κοθοῦροις ἔκελος ὀρμήν, οἳ τε μελίσσῶν κάματον τρύχουσιν ἄεργοί. In quam sententiam et adscribendi sunt ejusdem versus elegantissimi in Theog. ὥς δ' ὀπότε ἐν σμήνεσσι κατηρεφέεσσι μέλισσαι κηφήνας βόσκουσι κακῶν ξυνήοντας ἔργων, &c. Plutarch. de hirundine Symp. ἡ' μόνη τῶν ὁμοροφίων ἀσύμβολος ἐνοικεῖ καὶ ἀτελής ἐνδιαίτῃται. Forsan et illud, Oid. A. respexit Maro, de Proci: ἀλότριον βίοντον νήποινον ἔδουσι. *Germ.*

Sedens] Verbum hoc otium notat in Scriptoribus. Demosthen. Olynth. I. II. καθήμεθα οὐδὲν ποιοῦντες: *sedemus nihil agentes*. Iterum, τὰ δὲ ὑμέτερα αὐτῶν ἀπολωλεκότες κάθησθε: *vestra cum amiseritis, sedetis*. et I. Philip. synonymicῶς adhibet, μέλλοντας καὶ καθήμενους: *cunctantes, et sedentes*. Liban. in Progymn. νῦν δὲ κάθησθε

τῶν ἡμετέρων δεόμενοι λόγων: *sedetis mœne, orationemque meam requiritis.* Herodotus l. III. τί κάθησθε ἐνταῦθα ὦ πέρσαι; *Quid istic desidetis Persæ?* Apollon. Arg. l. I. ἦσθε αὐτως: *sedetis frustra.* Sed de hac nota alibi latius. *Cerda.*

245 *Asper crabro*] Græce ἀνθρήκη a carbunculis ἀνθραξι, quos pungendo excitat. Aristot. IX. 42. agit de crabronum victu et alveis. *Asper* quia infestat non tantum apiculas, sed et homines, juvencos, aves. Ovid. Fast. III. 749. 'Millia crabronum coeunt et vertice nudo Spicula defigunt, ora-que prima notant.' Ideoque non *irritandi*, ut tritum est illud Plautinum Amphitr. II. 2. 75. quod ex Aristophane in Lysistrat. pag. 864. σφηκίαν κινεῖν, vel ἐρεθίζειν. De ictibus testatur Plin. XI. 21. 'Ictus eorum hand temere sine febrī est. Auctores sunt, ter novenis punctis interfici hominem.' Quare cavendum ab iis recte monet Columella de r. r. IX. 14. 'Sed inter caniculæ, et arcturi exortum cavendum erit, ne apes intercipientur violentia crabronum, qui ante alvearia plerumque obsidiantur prodeuntibus.' De crabronibus eruditissime disputantem vide incomparabilem Bochartum ἱεροζωικῶν IV. 13. *Emmeness.*

Inparibus armis] Inæquali consilio. Nam apes laborantes consumit. Ali- bi, 'Et querere conscius arma.' Id est, consilium. *Servius.*

Inparibus] Qui validiores sunt, quam sint apes. *Philarg.*

246 *Aut durum tineæ genus*] Sunt codices admodum veteres in quibus legatur, *aut durum tineæ genus.* Sed *durum* magis placet, ut abrodendi vim, quæ tinearum propria est, indicet. quamvis *durum* non rejecerim, ominosum epitheton, et iis præcipue omnibus aptum, quæ damnum inferant. Sane quidem in Mediceo codice *durum* prius scriptum fuit, mox, parte primæ vocalis abrasa, *dirum* factum est. *Pierius.*

Dirum tineæ genus] Quod supra de blattis, idem de tineis dicendum, *vermem esse vestimentorum*, ut Isidorus XII. 5. Sed male quod *teneat*, nam a φθίνειν originem habet, ut ὁ πᾶν Bochartus pluribus ex Aristotele, Theophrasto, Plinio et aliis plenissime ostendit ἱεροζωικῶν IV. 21. Tineæ proprie dicuntur κόπτειν. Salmas. Plin. exercit. p. 949. unde σητόκοπα ἱμάτια, *vestes tineis pertusæ*, et ἄκοπα *quæ a tineis illasæ sunt.* Hos vermiculos Columella *pestes* apibus appellat, IX. 14. 'Vermiculi quoque qui tineæ vocantur, et item papiliones enecandi sunt. Quæ pestes plerumque favis adhærentes decidunt, si fimo medullam bubulam misceas, et his incensis, nidorem admoveas.' Et paulo post: 'Præterea ut tineæ, si apparuerint, everrantur, papilionesque enecentur, qui plerumque inter alvos morantes apibus exitio sunt. Nam et ceras erodunt, et stercore suo vermes progenerant, quos alvorum tineas appellamus.' Inde *favos tincosos* nominat. *Emm.*

Invisa Minervæ] Ideo ait *Minervæ invisa*, quod ab ea in hoc animal puella Lydia commutata est, cum deam lanificio provocasset inferior. *Serr.*

Aut invisa Minervæ Laxos in foribus suspendit aranea casses] Mars, devicta Thracia, dicitur Minervæ donasse regiam puellam ex captivis, nomine Arachnem: quæ subtilitate operis lanificii, negavit cedere Minervæ: ob hoc in araneam conversa est, et Græce ἀράχνη vocatur. *Probus.*

Aut invisa Minervæ Laxos in foribus suspendit aranea casses] Fabulam Arachnes tradit Ovid. in principio Metam. I. VI. περὶ ἀραχνίων Aristoteles Hist. animal. IX. 39. Æl. I. 21. et Var. hist. I. 2. *rete* nominant πέγην et κύρτον, quo venationem exercet, manens in medio operis, ut Plin. XI. 24. qui illic etiam *retis scutulati* meminit, de quo Turn. Adv. XXVII. 24. Nec spernenda observavit de araneo Plutarch. in libello de solert. animal. et

reconditæ eruditionis omnis uberrium et stupendum illud promptuarium Bochart. Hierozoic. iv. 23. 'destrahendos esse araneos, qui favos corrumpunt,' præcipit Columell. ix. 14. *Emmeness.*

247 *Laxos in foribus suspendit aranea casses*] Antiqua omnia exemplaria, quæ versavimus, hoc numero legunt, non in foribus laxos, &c. qui numerus quidem elegantior, sed hic alter pressiori stilo, ejusmodi in Didascalico requiritur argumento, magis accommodatus, et ita Nonius Marcellus legisse videtur in Libro de discretis generibus, ubi *Araneam* fœminino genere positam a Virgilio ait: quam Plautus non semel virili genere appellavit. *Pierius.*

Foribus suspendit aranea casses] Virgilius quidem confundit: tamen sciendum, majores animal ipsum masculino genere appellasse, hic *araneus*, retia vero quæ faciunt, fœminino. *Servius.*

Suspendit] Ita Aristot. ἀράχιον ἄνωθεν κρεμάμενον. Ovid. Met. iv. 'summo quæ pendet aranea tigno.' Isid. xii. 5. de aranea: 'perpetuum sustinens in suo labore suspendium.' Et inde etiam aranea Græcis dicitur ἀερσιπότης, παρὰ τὸ ἀεῖρω, et πετάομαι, quod volando in altum tollatur. Græci alte pendentia dicunt ὑψικρεμῇ. Dio Chrysost. Orat. 4. synonymikῶς inducit ista μετέωρος, οὐδέποτε γῆς ἐφαπτόμενος, ὑψηλὸς, μετάρσιος. *Cerda.*

248 *Quo magis exhaustæ*] Ad majorem diligentiam, quam apes adhibent, cum vastantur mella, pertinet locus Aristotel. scribentis, reddi eas otiosiores, si in eximendis favis plus mellis relinquatur. Et addit, eas anxias laborare, si plus adimatur, minus relinquatur. Eodem pertinet præceptum Magonis apud Colum. c. 15. dicentis, non interimendos fucos omnes ab curatoribus alvearii, et ratio est, 'ne apes inertia laborent, quæ cum fuci aliquam partem cibarium ab-

sumunt, sarciendo damna, fiunt agiliores.' Hoc prius scriptum est Aristoteli κηφήνες δ' ὀλίγοι ἐνόητες ὠφελούσι τὸ σμῆνος. ἐργατικωτέρας ποιοῦσι τὰς μελίττας. *Fuci*, si pauci, juvant: reddunt enim apes soliciores in labore. Habuerunt fortasse pro exemplo apiculas Romani illi, qui censebant, non esse evertendam Carthaginem, ne Roma otio torpesceret adempto hoste. *Idem.*

250 *Complebuntque foros*] Favorum cellulas, mellis receptacula, alveos. *forus* nom. sing. in usu est, ut Mar. Victorin. Gram. l. i. inde apud Gell. xvi. 19. *Stans in foro puppis*, pro tabulato et spatio in navi, teste Non. Marc. c. 5. et Suet. in August. c. 71. 'forum aleatorium calfacere,' id est, alveo aleatorio omne tempus impendere. Inde *foruli* pro armariolis et capsulis librorum, qua voce utitur Juvenal. Sat. iii. 219. 'Hic libros dabit et forulos.' aliud apud Livium i. 35. 'ubi spectacula sibi quisque facerent, fori appellati.' *Emmeness.*

Horrea] Spatia alveariorum. *Phil.*

Horrea] Ita etiam Basil. Hom. Hex. viii. ἀποθήκας μέλιτος. Et Ambros. 'intexta floribus horrea nectare quodam distendere.' *Cerda.*

251 *Q. casus nostros V. t.*] Quoniam vitæ longitudo sive Natura ipsa iis æque morbos atque nobis tulit. *Taub.*

252 *Vita tulit*] Vitæ longitudo, morborum creatrix. Sic in Bucolicis, 'O Lycida vivi pervenimus.' *Servius.*

Vita tulit] Longa parenthesis usque ad illum versum: 'Hic jam Galbæneos suadebo incendere odores.' *Philarg.*

Si vero (quoniam casus apibus quoque nostros Vita tulit) tristi languebunt corpora morbo] In Oblongo codice, *sin* legitur. quod si admittas, superius *si diram* legendum erit. Nam quum ex duobus caussis melli calamitas inferatur, vel quia furto pereat, vel quia apes morbo languescant: prioris de-

trimenti remedium, *suffire Thymo* dixit: ita enim fugari noxia animalia. Post hæc ad reparandas exhaustas opes sufficere ipsarum Apum sollicitudinem, et abundantem mellificationem. Quod vero pertinet ad earum morbos, nostrum esse negotium, ut convalescant: unde sequitur, 'Hic jam Galbaneos suadebo incendere odores.' Quare, ut hæc omnia connectantur, legere *sin* secundo loco non displiceat. Nam periodus illa, quæ incipit a *Siquando sedem*, ibi claudi videtur, *animasque in volnera ponunt*. Præterea parenthesis quædam longior, et in decem versuum numerum producta, non temere videtur observanda. Quippe ab eo versu, 'Continuo est ægris alius color,' usque ad, 'Æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis,' ea comprehenditur, estque ordo, 'Sin vero tristi languebunt corpora morbo, Quod non jam dubiis poteris cognoscere signis.' Ut jam præteream parenthesis alteram '(Quoniam casus apibus quoque nostros vita tulit)' eo usque procedens, 'Hic jam Galbaneos suadebo incendere odores.' Quantum vero pertinet ad sententiæ varietatem, in hac periodo adnotatur, *casus apibus quoque nostros*. In aliquot antiquis codicibus, *nostris*, quod ad adblandiendum dictum esset, ac nimis humiliter. Castior autem lectio, et erectioris sententiæ est legere, ut vulgata habent exemplaria, *casus nostros*. Quæ enim humano generi accidunt, mortaliumque mores, et effectus statim enumerat. *Pierius*.

253 *Signis*] Quorum sex ordine recenset. Colum. ix. 13. Plin. ii. 18. *Taubmann*.

254 *Alius color*] Id est, pallidus. quia dixit supra, 'Arduentes auro, et paribus lita corpora guttis.' *Servius*.

Continuo est æg. al. color] Ἀλλοχρῶσι, ut Aristoteles: Significat autem hic Poëta κακόχροιαν, et ἄχροιαν, unde

et κακοχροεῖν. *Germanus*.

Horrida vultum Deformat macies] Locutus ut apparet, sumtus ex Varr. 'Minus valentium signa sunt, pilosæ, et horridæ, ut pulverulentæ, nisi opificii eas urget tempus.' Colum. c. 13. 'Ille morbus maxime est conspicuus, qui horridas contractasque carpit.' Contra Plinius c. 18. de illis loquens: 'nitore sanitas æstimatur.' *Cerda*.

256 *Exportant tectis*] *Exportare*, ut efferre, funebre verbum est. Hom. quoque de Hectoris cadavere Il. Ω. καὶ τότ' ἄρ' ἐξέφερον θρασὺν ἕκτορα δακρυχέοντες' et sæpe apud Eurip. ἐκφέρειν νεκρόν. *Germanus*.

Exportant] Non solum ἐκφέρω Græcis, et *efferro* Latinis est verbum funebre: sed etiam ἐκκομίζω, cui respondet *exporto*. Testimonium Aristotelis adduco in sequenti Nota. Inde Suidas unum per alterum explicat: ἐκφέρεται, λέγεται ἢ ἐκκομίζεται. *Ælianus* Var. Hist. viii. 4. de Poliarcho dante sepulturæ honorem canibus et gallis, ait, ἐκκομίζειν ἀποθάνοντας. Inde, sicut Græcis ἐκφορά, id est, *Elatio*, ita ἐκκομὴ, id est, *exportatio*. Lege Kirchmannum l. ii. de funeribus. Romanorum, quem vidi, postquam hæc scripseram. In *Cedreno* quoque bis aut ter reperi ἐκκομίζειν. *Cerda*.

Exportant] *Donatus* ad Ter. A. i. l. 90. *efferre* habet, quod verbum evitatum a Virgilio addit. Idem notavit *Herald*. advers. i. 6. ubi multa de funeribus. *Emmeness*.

Funera ducunt] Cum exequiali scilicet pompa. Et *ducere*, proprie funerum est. *Persius*, 'Nereo jam tercia ducitur uxor.' *Servius*.

Tristia funera ducunt] Hanc notam humanitatis pariter, et religionis multi in apib. observant. *Arist.* ἐὰν δὲ ἔσω τις ἀποθάνῃ, ἐξάγουσιν ὁμοίως: *sic* qua intus obierit, cadaver statim foras efferunt. Iterum, τὰς δ' ἀποθνησκούσας τῶν μελιττῶν ἐκκομίζουσιν ἔξω: *exportant foras apes vita functas*. Colum. c. 13. 'frequenter aliæ mortuarum

corpora domiciliis suis efferunt.' Plin. c. 18. 'Defunctas progerunt, fune-
rantiumque more comitantur exse-
quias.' Porro verborum forma usur-
pata Val. Max. v. 8. 'funus ducere-
tur.' Et Pap. Th. xii. 'qui justa
ferant, qui funera ducant.' Et Albi-
novanus ad Liviam: 'Funera du-
cuntur Romana per oppida Drusi.'
Iterum: 'funera ducenda.' *Cerda*.

Funera ducunt] Verbum funebre
est. Juvenal. Sat. i. 146. 'Ducitur
iratis plaudendum funus amicis.' Vide
Kirchmann. de fun. Roman. ii. 1. nec
tantum hæc pietas in apibus, sed et
in aliis, imo feris bestiis locum habet,
ut citatus Kirchm. in append. c. 1.
Emmeness.

257 *Pedibus connexæ*] Hinc multi
dictas apes volunt, quod se pedibus
invicem tenent: licet crebrior sit illa
opinio, quod sine pedibus primo esse
dicuntur: ut, 'Trunca pedum primo.'
Servius.

Aut illæ pedibus] In codicibus ali-
quot antiquis atque illæ. *Pierius*.

Aut illæ pedibus connexæ, &c.] Hanc
rem ita expressit Arist. κρέμονται ἐξ
ἀλλήλων ἐν τῷ σμήνῃ. Eustachius, ἐξηρ-
τημέναι ἀλλήλων. Varro ita: 'multæ
ante foramen, ut uvæ, aliæ ex aliis
pendent conglobatæ.' Juven. Sat.
xiii. 'Examenque apium longa con-
sederit uva.' Hom. Il. ii. βοτρυδὸν δὲ
πέτονται. Virg. pulcre, ut solet, in
fine hujus l. 'lentis uvam demittere
ramis.' Et in Æn. vii. cum respectu
ad locum, in quo sum: 'pedibus per
mutua nexis Examen subitum ramo
frondente pependit.' *Cerda*.

*Aut illæ pedibus connexæ ad limina
pendent*] Pro eo Sil. Ital. xii. 'connexæ
glomerant ad limina.' et Plin. xii. 17.
'tunc ostenta faciunt privata et pub-
lica, uva dependente in domibus tem-
plisve sæpe expiata magnis eventibus.'
de quo prodigio Juvenal. Sat.
xiii. *Emmeness*.

258 *Intus clausis*] Ut in luctu ho-
mines solent, *Philarg*.

259 *Ignavæque fame*] Legitur, et *ig-
nava*. quæ scilicet aut ignavis accidat,
aut ignavos reddat. *Pierius*.

Frigore] Ἀνορέξια parit ignaviam,
frigus torporem. Forte et, *contracto
frigore*, dixit, pro, *contractas frigore*,
ut Col. loquitur. *Taubmann*.

Ignava, pigra] Arist. quoque inter
notas morbidarum. ἄλλο δὲ νόσημα οἶον
ἀργία τίς γίνεταί τῶν μελιττῶν. Ex
eadem nota Col. c. 13. 'aliæ intra
tectæ, ut in publico luctu, mæsto
silentio torpent.' Adhibet hanc no-
tam Plin. c. 18. in defuncto earum
Rege: 'Rege peste consumto, mæret
plebs ignavo dolore, non cibos con-
vehit, non procedit, tristi tantum
murmure glomeratur circa corpus
ejus.' *Cerda*.

Contracto frigore] Sic Phædr. fab.
iv. 23. 'Cum bruma est, siles. Mori
contractam quum te cogunt frigora.'
Emmeness.

260 *Sonus gravior*] Ejusmodi ægro-
tantium suspiritus fracti et lamenta-
biles Hippocrati κλαυθμώδεις ἀναπνοαὶ
dicuntur. *Taubmann*.

Tractim] Sine intermissione, jugi-
ter. *Servius*.

Tractimque susurrant] Ἐλκηδὸν, σὺρ-
δὴν *Servius sine intermissione, jugiter*,
exponit: alii apud Plantum pro lente
accipiunt: Erythræus quoque docet
Nonium pro diutino et longo tractu
interpretari, sed se existimare Poëtam
hanc vocem sensu Lucretii intelli-
gere: sed sensum illum Lucretii nos
nihilominus celavit eo loco: 'Ire alios
tractim gelidi vestigia leti.' Ego
certo assentiri solicitor Nonio Maro-
nis Lucretiique auspiciis, qui *flum-
marum longos tractus* in suo quisque
poëmæ usurpent, et eo verbo con-
tinentiam, continuitatem, συνέχειαν et
consequentiam innuere videantur: ut
Lucretius hominem tractim interire
dixisse videatur, quem grassante leto,
serpente, et per membra se diffun-
dente deficere constet. Ita et Maro
apes susurrare tractim, hoc est,

confertim, mussitationibus et susurris per omnes examinis et alvei ordines ductis et communicatis, ἐκ προσαγωγῆς, ἐκ διαδοχῆς, κατὰ διαδοχάς. Nicand. περιστολάδην μινύθουσι. Tusanus ἀμυστὶ *tractim* interpretatur, quod a Cicerone 'uno spiritu' dicitur, hoc est, sine interspiratione, ἀπνευστί. *Germanus*.

261 *Frigidus ut quondam silvis in-
murmurat auster*] Tres comparationes singulis impletæ versiculis de Homero translatae sunt; quas ille binis versibus posuit. *Servius*.

Silvis inmurmurat] In Longobardico, *silvas*, quippe *murmurat in silvas*. *Pierius*.

Silvis inmurmurat] De hac lectione consulendus Nobiliss. Heinsius ad *Metam.* viii. 142. qui *silvas* probat. *Emmeness*.

262 *Ut mare*] In Mediceo codice, aut *mare* legitur. Sed quia sequitur tertium membrum per *ut*, quippe *æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis*, magis probatur, *ut mare*, particula ea ter repetita. *Pierius*.

Mare sollicitum] Ad littus propulsus. Nam *Solicitare* motum in se continet; suoque *solo*, id est, sedibus quid evomere valet. Eaque vera et prima notio hujus verbi est. Ita *solicitus* est, inquietus, mobilis, celer. Donatus ad illud Ter. 'Solicitos habui,' id est, variis ministeriis distinctos exercui. Vide Gifan. Indic. Lucret. *Taubmann*.

Mare sollicitum] Mobile et inquietum. Ut longa sit prima, geminatur l. proprie *solicitare* est *solo citare vel movere*, ut Festus, inde noster Georg. ii. 418. 'sollicitanda tellus.' Improprie de mari, de quo tamen Horat. od. iii. 1. 'neque Tumultuosum sollicitat mare,' sic Maro Georg. ii. 503. 'Sollicitant alii remis freta cæca.' *Emmeness*.

Refluentibus undis] Ita Stat. 'refluum Euripum,' et Ovid. 'flumen refugum.' *Cerda*.

Delph. et Var. Clas.

Refl. undis] Quæ reciprocatio Gr. ἀμπτως est, q. ἀνὰμπτως. *Taubmann*.

264 *Hic jam galbaneos*] Id est, cum hic processerit morbus, galbanus incendenda est; non, ut supra dixit, *thymus*; mel etiam in alvearia, medicatum tamen inferendum: non ut supra *cerae inanes*. *Servius*.

Hic jam galbaneos] In antiquis aliquot codicibus *calbaneos* per c: propter cognationem scilicet, ut *Gortynia*, et *Cortynia*. *Pierius*.

Galbaneos odores] Recurre ad Ge. iii. ad illud: 'Galbaneoque agitare graves nidore chelydros.' Ibi de vi galbani. Vide etiam Plin. xxiv. 5. ubi variæ galbani medicinæ. Nec sunt postremæ, quæ de odore, et suffitu. Columel. etiam cap. 13. virtutem ejus celebrat ad medelam apum, ex odore ipso. *Cerda*.

265 *Canalibus*] Varro *Divinarum* l. vi. 'canales eas dispicit.' Tempora foemino genere *canales* dixit. *Phil*.

Mellaque arundineis inferre canalibus] Ab Nostro Colum. c. 13. 'id cum accidunt arundineis infusi canalibus offeruntur cibi maxime decocti mellis, et cum galla, vel arida rosa detriti.' *Cerda*.

266 *Ad pabula*] Ad mel: ut apum vires, hausto melle, reparentur: *Vocat* autem, qui cibum protendit. *Cerutus*.

267 *Gallæ saporem*] Multi pilas cyparissi accipiunt; 'Est etiam flos in pratis.' Plene hanc herbam, ut etiam supra arborem felicis mali exequitur. Nam dicit ubi creetur, qualis sit, quid possit. *Servius*.

Tunsum gallæ saporem] Candidæ et nigræ meminit Theophrast. iii. 6. 8. 9. et Plin. xvi. 7. et xxiv. 4. ubi plures enarrat species. Græce κηκίς, καὶ καρπὸς ἐστὶ δρυὸς, ut Dioscor. i. 127. ubi de ejus medicinis; male in Commeliana *tonsum*, cum 'arida contusa et cribrata adjici debent defruta.' Juxta præceptum Columell. xii. 20. quod discere etiam ex vs. seq. 'aren-tisque rosas.' *Emmeness*.

Virg.

6 S

268 *Aut igni pinguis multo Defruta*] Quæ coquendo spissitudinem acceperunt, et probe decocta sunt, illa *pinguis multo igni* nuncupantur. Porro *defrutum a deferendo dictum*, ubi ad spissitudinem fortiter despumaverit, effectum est: ut Pallad. tit. xii. 18. 'Vinum est, seu mustum ad tertiam vel ad dimidiam partem decoctum, quod nonnulli etiam *supam* appellant.' Servius autem a *defraudando* derivari mavult, quia *patitur fraudem*. Ge. ii. 93. Unde noster Ge. i. 295. 'aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem.' Quomodo fiat Columell. tradit xii. 19. 20. 21. et Plin. xiv. 9. Quod apibus prosit in alimentum ex Aristot. discimus hist. animal. i. 1. *μελιτῶν γένος μέλιτι καὶ τισιν ἄλλοις ὀλίγοις τῶν γλυκέων χρῆται τροφῇ*: *Apes pro alimento melle utuntur, et dulcibus nonnullis aliis*. Idem ix. 11. ἦταν δ' ὑπολίπη τὸ μέλι, τοὺς κηφήνας ἐκβάλλουσι, καὶ παραβάλλουσι σῦκα καὶ τὰ γλυκέα αὐταῖς: *Cum mellis non suppetit copia, fucos expellunt, et adponunt iis ficus et dulcia*. et paulo post, καταφυσῶσι τὸ σμήνος οἷον γλυκεῖ οἱ μελιτουργοί: *Apiarii perspuunt alveos vino dulci*. De *Psythia vite* Ge. ii. 93. *Emmeness*.

269 *Defruta*] *Defrutum* Græcis, ut Grammaticis placet, *σειραῖος οἶνος*, ἔψημα, et *σειραῖον*, ἐψημένον γλεῦκος, et *galla κηκίς*. Ulp. de fund. instr. leg. l. quæsitum, 'Vas æneum,' inquit, 'in quo sapa coqueretur, et defrutum fieret.' Item de vino et tritic. leg. l. 'Qui vinum, mulsum, passum, defrutum.' *Germanus*.

270 *Cecropiumque thymum*] Ut *Cecropias apes* supra vs. 177. sic passim *mel Atticum* quod et *Cecropium* celebratur pro optimo. *Emmeness*.

Et grave olentia centaurea] *Lucret. iv.* 'et tristia centaurea,' quippe quæ suo, ut addit, 'aerem de corpore odorem Exspirant.' Est autem hoc herbæ genus a *Chirone centauro* repertum: unde et *χειράριον* et *κενταύριον* nomi-

natur: estque majus et minus; quorum hoc et *fel terræ* et *febrifuga* appellatur: de quibus *Galenus*. *Taubmann*.

Et grave olentia centaurea] A *Chirone*, ut *Festus*, dicitur *κενταύριον* et *κενταύρειον* inde *centaurum*, teste *Salmas. Plin. exerc. p. 605. pro grave vs. 31.* 'graviter spirantis copia thymbræ.' *Emmeness*.

271 *Cui nomen amello*] Græca locutio, sæpe monui. Ita: 'cui nomen *Iulo*;' et: 'cui *Remulo* cognomen erat.' Ex Latino canone dixisset, cui nomen *amellus*, vel cui nomen *amelli*. Alibi ista latius. *Cerda*.

Amello] Explicui notas hujus floris sequutus auctoritatem *And. Matthioli* in *Diosc. iv.* Existimat ille ex notis positis a *Virgilio* omnino significari florem illum, quem *asterem Atticum* nominant Scriptores herbarum. De quo multa *Diosc. Gal. iv. Simpl. Med. vi. Plin. xxvii. 5.* Dicta vero herba est *aster* ab flore, quem habet micantem instar stellulæ; ideo *Virg. 'aureus ipse.'* Vide, ut conferat *Matthiolus* notas *asteri* cum notis *amelli*, ut inde eliciat eundem esse florem. Reclamant aliqui; in primis *Hadr. Junius* in *Nomencl.* Sed quod dixi approbat quoque auctoritas. *Cor. Gemmæ*, et *Joan. Meyenus* in notationibus ad *Virgilium*, alii etiam. Vidi ego sæpe in *Hispania* hunc florem, et omnino respondet notis, quas hic *Virg.* constituit. Qui videat florem, et legat *Poëtam*, idem fatebitur. Neque vero omittenda observatio *Turn. xix. 18.* scribentis, vidisse se in veteri lexico, *amellum* μελίφυλλον. et iterum, *amellus* στρουθιον; ut hinc videatur diversa esse herba in neutro genere, et masculino. *Idem*.

Amello] *Apiastri*, sive *mellissophylli* flore olim etiam coronari solitæ deorum aræ, *Virgilius* hoc loco indicat. *Amellum* enim hic est μελίσσόφυλλον. *Glossæ: Amellum, μελίφυλλον.* quem florem ita describit his tribus versi-

bus: 'Aureus ipse, sed in foliis,' &c. Florem vocat, apices illos croceos vel aureos, qui in medio sunt calice; folia vero calicem ipsum, qui purpureus est. Sic Ovidius de Narcisso: 'Croceum pro corpore florem Inveniunt, foliis medium cingentibus albis.' *Silvamque* hic pro frutice accipit, sed frutex *pro silva* vel nemore, nunquam legitur. Salmas. exercit. Plinian. p. 102.

Amello] Non ignoravit Maro *amellum* hic esse *μελισσόφυλλον*. Sed utitur tali nomine, inquit Stephanus ad hunc locum, quod agricolis pervulgatum est. ut Ge. III. 'Cui nomen asilo Romanum est; Æstron Graji vertere vocantes.' *Emmeness.*

273 *Namque uno ingentem tollit de cespite silvam*] Ut veteres præteream codices, in quibus *de vertice* scriptum est, id minime dissimulandum, quod in plerisque manuscriptis exemplaribus, *imo ingentem tollit de cespite*, scriptum invenimus. *Pierius.*

Uno ingent.] Una radice multiplices caules sive thyrsos producit; est enim surculosissima herba. Nam *cespes* hic non terra, sed radix intelligitur. *Taubmann.*

De cespite] Non de terra, sed de radice. *Philarg.*

274 *Aureus ipse*] Flos scilicet. *Serv.*

275 *Violæ subluceat purpura nigræ*] *Mire* ait *subluceat*, ut ostendat purpurei coloris folia, quodam virore esse perfusa. *Idem.*

Violæ sublu. purp. nigr.] Sic et Epig. VII. Poëta *ὑποπόρφυρον ῥόδον* vocat, quod et *κυανανγὲς ἴον*. Ut autem hic *subluceat*, Hesiod. *ἡλέκτρῳ δ' ὑπολαμπὲς ἔην*, hoc est, *ὑπολάμπει* et *ὑποστίλβει* *ἰάδης ἄνθος* significat. *Germanus.*

276 *Nexis torquibus*] Coronis ex eo flore consertis. Et laus est herbæ eximia, quæ et coronaria sit, et diis etiam digna. *Taubmann.*

Sæpe deum nexis ornata torq. aræ] Coronatas fuisse aras, præter Saubertum c. 18. Passchalius manifeste dis-

putat de Coron. IV. 3. et 18. *Emmen.*

277 *Tonsis in vallibus illum*] Non silvosis. Unde est contra, 'Intonsi montes.' *Servius.*

278 *Prope flumina Mellæ*] *Mella* fluvius Galliæ est, juxta quem herba hæc plurima nascitur. Unde et *Amello* dicitur; sicut etiam populi habitantes juxta Lemannum fluvium, *Aleman*i dicuntur. Lucanus, 'Desernere cavo tentoria fixa Lemanno.' *Idem.*

Mellæ] *Mella* amnis in Gallia Cisalpina, vicinus Brixia, oritur ex monte Brenno. *Philarg.*

Et curva legunt prope flumina Mellæ] In Romano codice, *per flumina* legitur. Est vero *Mella* fluvius in Gallia Cisalpina, Brixia opulentissimo municipio vicinus, emissus ex monte Brenno. Quod vero Servius de Lemano fluvio, unde Alemanni populi dicti sint, sibi comminiscitur, lacum non fluvium esse scimus, quem magna ex parte Helvetii Sequanique circumdant. Populique, ad Lemannum, vulgo mox Alemanni vocari cœpti, a quibus id nominis in totam inde Germaniam propagatum est, ut apud eosdem Itali a viciniore regione Longobardi omnes nuncupantur. *Pierius.*

Curva legunt pro. flu. Mellæ] Melas multorum fluviorum nomen est: hic pro Galliæ fluvio Servius accipit. Mygdonii Melæ meminit Ovid. Met. I. II. Et Plin. v. 27. Melam alium memorat, qui Ciliciam a Pamphylia disternit: alium Thracem idem facit IV. 11. Et alterius meminit Callimachus in hymno in Jovem: *πολλὰς δὲ μέλας ὥχρησεν ἁμάξας*. Sed et Statius a Parnasso alium in Bæotia deducit Minervæ sacrum, quod olivis ejus ripæ sint vestitæ: 'Palladiusque Melas Hecateia gurgite nutrit Flumina.' Hujus fluminis aquas oves nigras facere dixit Plin. ut Xanthi flavas. Ovidius et in Sicilia alium collocare videtur Fast. I. IV. 'Sacratumque Melam pascua læta boum.' Nescio an ad hanc denigrandi effectiorem respi-

ciens Nicander Melam innuere voluerit eo θηρ. loco : ὄγρει καὶ πάνακες φλεγυήιον, ὅρρα τε πρῶτος παιήων μέλανος ποταμοῦ παρὰ χεῖλος ἔμερσεν quod certe posterius carmen respondere illi Virgiliano videtur, 'legunt prope flumina Melæ : ' ubi et Gorræus vertit, 'Melæ quod nactus ad oras.' Scio quidem quosvis fluvios, fontesque Poëtas μέλανας et μελανόδρους vocitare, ut in nigro *Galæso* docuimus. *Germanus*.

279 *Odorato rad. incoq. Baccho*] Græcis ἀνθοσμίας, vinum odoriferum, generosumque, οἶνος ἡδὺς καὶ εὖσμος. Aristoph. in *Pluto* : ἀμφορεῖς οἶνον μέλανος ἀνθοσμίου μεστοί. Vult autem Eustathius, ἀνθοσμίαν ἡρτυμένον καὶ σκευαστὸν οἶνον, καὶ οὐχ ἅπλῳς οἶνον εἶναι. Vide ejus comm. in eum *Od. B.* locum, πίθοι οἶνοιο παλαιοῦ ἡδυνότοιο. *Id.*

Odorato incoque Baccho] Horat. *Epod. III.* 'num viperinus his cruor incoctus herbis.' *Emmeness.*

280 *Pabuluque in foribus plenis adpone canistris*] In Romano codice, et aliquot aliis, *expone* legitur. Quod ideo probaverim, quia dixit *in foribus*. Nihilò secius et *adpone* idem significabit. *Pierius*.

281 *Sed si quem proles subito defece-rit omnis*] Miro usus est ordine. Nam primo ait, quemadmodum animalia, apibus inimica, pellenda sint : deinde quibus medicaminibus morbo possit carere : nunc dicit penitus amissæ, qua possint ratione reparari. *Serrius*.

Sed si quem] In Mediceo, et aliquot antiquis codicibus legere est, *sed siquidem proles*. *Pierius*.

283 *Tempus*] Subandi est nunc. *Serv. Arcadii magistri*] Aristæi. *Idem*.

Magistri] Aristæum dicit Apollinis et Cyrenes filium, qui primus invenit, quemadmodum apes possint reparari. *Philarg.*

Arcadii magistri] Est hic Aristæus, de quo elogio *Opp. Cyn. IV.* μυρία δ' ἀγραυλὸν βιοτὴν ἐδιδάξατο φωτῶν : Docuit infinita circa agrestem vitum vi-

rorum. Mox ista explicans, ait, illum primum omnium pecuariam informasse, oleum expressisse, coagulo lac compegisse. et absolvit : καὶ ποτὶ σίμβλους Ἐκ δρυὸς αἰέρας ἀγανὰς ἐνέκλεισε μελίσσας : et ad alvearia *De quercu ex-emptas dulces inclusit apes*. *Interpres Apoll. in Arg. II.* ἀρισταῖος δ' ἐν τῇ κέφ' εὐρὰν τὰ μελισσοουργικὰ πρῶτος, καὶ τὴν τοῦ ἐλαίου κατεργασίαν, καὶ κατακαλεσάμενος τοὺς ἐτήσιος, ζεὺς ἀρισταῖος ἐκλήθη, καὶ ἀπόλλων ἀγρεὺς, καὶ νόμιος. Et Apollon. ipse *I. IV.* Κούρη ἀρισταίοιο μελίφρονος, ὅς βα μελισσῶν Ἔργα πολυμήτοιο τ' ἀνεύρατο πῖαρ ἐλαίης. *Interpres etiam Pind. in Pyth.* ait Aristæum primum omnium invenisse κτηνοτροφίαν, κυνηγίαν, ἐλαιουργίαν, μελισσοουργίαν : rationem pascendi pecoris, venandi, conficiendi olei, mellis. Id ipsum late scribit Nonnus *Dion. I. XV.* a quo multa in hunc locum possent transferri. *Justinus I. XIII.* inter alia, quæ late de Aristæo, tum ista : 'Aristæum in Arcadia late regnasse, eumque primum et apum, et mellis usum, et lactis, et coaguli hominibus tradidisse.' *Higinus Thebarum Regem facit. Quæpiam etiam suggerunt Interpretes aliqui ex Germanico Cæsare in Phænomenis Arati. Tu vide, ut Justinus adducto loco conformet fabulas Aristæi ad veritatem Historiæ. Cerda.*

284 *Cæsis juvenicis*] Verberibus occisis. Bono autem sermone usus est : nam cædi interdum occidi, interdum verberari significat. *Serrius*.

Cæsis juvenicis] *Plinius* est auctor de bobus apes, de equis crabrones, de mulis fucos, de asinis vespas procreari : ἵπποι μὲν σφηκῶν γένεσις, ταῦροι δὲ μελισσῶν. *Germanus*.

285 *Insincerus cruor*] Vitiatum, corruptum. Nam ideo verberantur, ut ex putrefacto cruore vermes creentur, unde apes sint. *Serrius*.

Insincerus] Est hoc, quod Archelaus dixit apud *Varr. III. 16.* βοὸς φθινομένης πεπονημένα τέκνα, ubi apes vocat filias bovis corrupti. Quod ipsemet

Var. Rust. II. 5. 'Denique ex hoc putrefacto nasci dulcissimas apes, mellis matres, a quo eas Græci *βουγόνες* appellant. Quod Æl. ἀποθανὼν δὲ βούς γενναῖόν τι χρῆμα, καὶ ἀξιέπαινον, μέλιται γούν ἐκ τῶν ἐκείνου λειψάνων ἐκφύονται: *Bos mortuus generosum quiddam est, et plenum dignitatis; quando ex ipsius putrefacti reliquiis apes nascuntur.* Quod Ovid. Met. xv. 'delectos mactatos obrue tauros (Cognita res usu) de putri viscere passim Florigeræ nascuntur apes, quæ more parentum Rura colunt, operique favent, in spemque laborant.' Et Fast. I. 'fervent examina putri De bove: mille animas una necata dedit.' Omnes isti idem dicunt, suo quisque flexu. Philo in lib. de offerentibus victimas ait, ideo vetitum a Mose offerri apem inter sacra, quia 'apis animal est immundum, ut quod natum ex putribus, et corruptis cadaveribus boum.' *Cerda.*

Tulerit] Pro genuerit, ut alibi: 'Si duo prætereā tales Idæa tulisset Terra viros.' *Philarg.*

Altius omnem Expediam] Contra in Æneide, 'sed summa sequar fastigia rerum.' Sane sciendum Plinium dicere de bobus apes; de equis crabrones; de mulis fucos; de asinis vespas procreari. *Servius.*

287 *Pellæi Canopi*] Canopus civitas est juxta Alexandriam, quam Alexander condidit instar chlamydis suæ: qui fuit de civitate Macedoniae, quæ Pella nominatur. *Canopus* autem dicta est quasi *canobus*, a Canobo Menelai gubernatore illic sepulto. *Idem.*

Pellæi] *Pellæi Canopi* ideo dixit, quoniam Macedones Alexandriam condidere; est autem Macedoniae civitas Pella, patria Alexandri, a qua dicta Alexandria est; a qua urbe XII. millia passuum distans vicus est *Canopus*, a Canopo, Menelai gubernatore, ita appellatus. Longo autem epitheto *Pellæi Canopi* sic usus est, ut alibi: 'Tyrios et Agenoris urbem,' et

'Assaraci domum,' Romam. *Philarg.*

Nam qua Pel. g. f. C.] Pella est oppidum Macedoniae, patria Alexandri. Omnes autem Alexandrias Alexander constituit, ergo Canopi Pellæi dicti sunt. *Probus.*

Pellæi] Multarum regionum oppidum est, sed nobilissimum Macedoniae, de quo Stephanus: ὁ δὲ μακεδονίας, βούνομος τὸ πρότερον ἐκαλεῖτο καὶ βουνόμεια. ἐκλήθη πέλλα ἀπὸ τοῦ κτίσαντος. Videtur in Servio legendum *pella* pro *Appella*, quod expunximus. Meminit hujus urbis Liv. XLIV. 46. et Mela II. 3. 'Tum Macedonum populi centum quinquaginta urbes habitant, quarum, Pella et maxima et illustris. Alumni efficiunt, Philippus Græciæ domitor, Alexander etiam Asiæ:' ad hunc locum vide notas Cl. Vossii. Appellat eam Strabo I. XVI. μητρόπολιν τῶν μακεδόνων, τὴν φιλίππου καὶ ἀλεξάνδρου πατρίδα. Hodie *Zuchria*. Inde a Poëtis Alexander *Pellæus* nominatus passim. *Emmeness.*

Fortunata] Propter agri fertilitatem, inquit Probus. Inde potest dici *ξείδωρος ἄρουρα*, qua locutione utitur Hom. Iliad. B. 548. de Ægypto: sic Mela I. 9. 'Mire fertilis, et hominum aliorumque animalium perfecunda generatrix.' Justinus II. 1. 'nulla terra feracior.' Vide illic Berneggerum. causa est limus quem 'nigram arenam' appellat vs. 291. 'Et viridem Ægyptum nigra fecundat arena.' *Id.*

Canopi] Canopum, oppidum in Ægypto, hoc cognomentum a Canopo gubernatore traxisse, auctor est Tacit. I. II. sub his verbis: 'Sed Germanicus nondum comperto profectionem eam incusari, Nilo subvehebatur, orsus oppido a Canopo. Condidere id Spartani, ob sepultum illic rectorem navis Canopum, qua tempestate Menelaus Græciam repetens diversum ad mare, terramque Libyam delatus.' Canopi et meminit Æschyl. in Prom. ἔστι πόλις κάνωβος ἐσχάτη χθονὸς νείλου πρὸς αὐτῇ στόματι, καὶ προσχώματι. *Ger.*

Canopi] Nomen a *Canobo*. ἐπώνυμος κανάβου τοῦ μένελάου κυβερνήτου, ἀποθανόντος αὐτόθι. ut Strabo l. xvii. Inde Stephano κανάβος πόλις ab Alexandria abest 120. stadia. *Insulam* nominat Mela ii. 7. 'quæ ostio Canopico nomen dedit.' Nota est insula nautis, quibus præbet tutam satis stationem: posita est inter promontorium Becur et Rosettam oppidum, in sinu dicto Madi. nonnullis hodie *Bochir*, aliis *Bichieri*. *Emmeness*.

288 *Effuso stagnantem flumine Nilum*] Nempe Nilus ἐπτάστομος, ἐπτάπυλος, ἐπτάῤῥοος dictus, et Theocr. ἐπτάπορος unde, 'septem discurrit in ora,' a Marone. De æstu autem Nili, et exundatione, vide Lucret. vi. eo loco, cui initium est: 'Nilus in æstati crescit:' Herod. et Plutarchum in caus. Phys. *Germanus*.

Effuso stagnantem flumine Nilum] 'Æstivo sidere exundans irrigat Nilus Ægyptum aquis efficacibus ad alendum,' &c. ut Mela i. 9. præter Strabonem aliosque Geographorum filios, testes satis luculentos, consulendus Cicer. de nat. Deor. ii. 52. *Emmeness*.

289 *Faselis*] Brevibus naviculis, quibus utuntur cum stagnaverit Nilus. *Servius*.

Pictis faselis] Cum aquæ stagnantes rura obruerunt, et occuparunt, vel, ut Lucan. iv. 135. 'cum tenet omnia Nilus, Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.' ab urbe in Ægypto ad urbem non pedibus, sed parvorum navigiorum adminiculo commeatur, eodem modo ut Veneti utuntur suis *Gundolis*: faselus enim minus est navigium, ut Sceff. de re Nav. ii. 2. σκαφίδιον in vet. Gloss. haud valde dissimile myoparonibus et lemnis, teste Baifio p. 80. Campanos inventores laudat Non. Marc. c. 13. inter navigiorum nomina recenset Gell. x. 25. Non tantum breviores, sed et testaceas naviculas fuisse vult Juvenal. Sat. xv. 127. 'Parvula fictilibus so-

litum dare vela faselis.' Ideo Horat. od. iii. 2. 'fragilem faselum' appellat. Catullus commendat a celeritate Carm. iv. ut noster *pictis* sic Martial. Epigr. x. 30. 'Viva sed quies ponti pictam phaselon adjuvante fert aura.' Græci nominant ποικίλας νῆας: per f et unum l inveterata scribit consuetudo: saxa tamen stare videntur pfo Cerda, qui duplici ll utitur, et ph. vide Dausq. *Emmeness*.

290 *Pharetrata vicinia Persidis*] A crebro pharetræ et sagittarum usu. Æn. xi. 649. *pharetrata Camilla*. Sic Semiramis apud Juvenal. Sat. ii. 108. 'Quod nec in Assyrio pharetrata Semiramis orbe.' Ovid. amor. Eleg. i. 1. *pharetrata virginis* meminit pro *Diana*. Sed cur hic mentio *Persidis*, cum Nilus a Perside absit longissime? Expedire videtur Vossius in Comment. ad Melam i. 8. qui secutum Virgilium dicit opinionem eorum, qui putarunt Nilum iisdem, quibus Indus et Arcesines concipi fontibus, ac deinceps per multas vastasque fluere solitudines, donec Æthiopiam contingat, atque illic demum Nilum vocari. Quod ex Arriano in princ. l. vi. Congeriem sententiarum complexus est in hunc locum Cerda, qui eraso vs. 291. tres primos dictos arbitratur de Nilo, tres seqq. de Indo. *Vicinia* a *vicinium*, qua voce utitur Sen. de brev. vitæ, 'invidia in vicinia versatur.' *Emm*.

291 *Et viridem Ægyptum nigra fecundat arena*] Versus hic in Romano codice locum habet post versum usque coloratis, hoc scilicet ordine: 'Quaque pharetrata vicinia Persidis urget, Et diversa ruens septem discurrit in ora: Usque coloratis amnis devexus ab Indis Et viridem Ægyptum nigra fecundat arena.' *Pierius*.

Viridem Ægyptum] Propter segetum et omnigenarum plantarum uberitatem: nam et primo vitis puerperio insignis est Ægyptus: et sunt, qui παρὰ τὸ αἶγας πιαίνει, a *pabuli letitia*, Ægyptum vocatam opinentur. *Taub.*

Nigra fœcundat arena] Novum enim semper limum trahit, qui efficit fœcunditatem. Unde et Nilus dictus est, quasi νέαν ἰλὺν, id est, novum limum, trahens. Nam antea Nilus Latine *Melo* dicebatur. *Servius*.

Nigra arena] Pullo fertilique limo. Ita Propert. iv. 6. 'nigras si quid sapis inter arenas.' Sunt et, qui ad primum et natale Ægypti nomen alulum putent, quo χώρα τῶν μελαμπόδων dicebatur. *Taubmann*.

292 *Ruens*] Abundat enim scopulis et saxis acutis, per quæ præcipitatur. Vide Strab. l. ult. *Idem*.

Septem discurrit in ora] De Nilo hoc dictum, non de Indo, ut Cerda. sic noster vi. 800. 'Et septem gemini turbant trepida ostia Nili.' ix. 50. 'septem amnibus.' Inde Ovid. Met. i. 422. *Septemfluvius* ii. 255. septem ostia, septem valles factas esse propter exustas aquas l. v. 187. 'qui se genitum septemplíce Nilo.' l. ix. 773. et 'septem digestum in cornua Nilum.' Tot frugi homines non reperiri queritur Juvenal. xiii. 27. 'quot divitis ostia Nili?' de his passim Poëtæ. Græca quædam Epitheta collegit Germ. ad vs. 288. *Emmeness*.

293 *Usque coloratis*] Terentius: 'Ex Æthiopia usque hæc est.' Sallustius item: 'Quem trans stagnum omnis usque ad flumen.' hic ergo, *usque*, e loco: ut ipse: 'Italiam longe propexit ab usque Pachyno.' *Philarg*.

Usque coloratis dexexus] A nigris usque Æthiopicibus defluens. Nam *Indiæ* nomine olim et *Æthiopiæ* maxima pars censebatur: Turneb. xi. 9. Quidam *Coloratos* stigmatibus variatos exponunt. *Taubmann*.

Dexexus] Pro *devector*: Turneb. xxvi. 28. *Idem*.

Coloratis dexexus ab Indis] Simulacra reliquis fluminibus ex lapide candido fieri solebant, ut undarum nitorem exprimerent: Nilo vero ex nigro, ut Pausanias ait, propterea quod ex Æthiopia delabitur, ut hic dicitur;

sic enim licet interpretari *coloratos Indos*. Et ipse fluvius a nigrore, Melonis olim cognomentum habuit. Unde Catull. eum ait æquora colorare, *Pontanus*.

294 *Omnis regio*] Ægyptiaca scilicet: quæ tota fere ab arte reparandarum apum pendeat. Apiaria enim una cum apibus, propter magnam Nili inundationem sæpe obruuntur, sic ut nullæ apes reliquæ sint: quare fluvio ad alveum remeante, restituendis apibus operam navare cogebantur: quod, putrefacto vituli sanguine, facere consueverunt. *Meyen*.

Omnis, &c.] Tota Ægyptus in hac Aristæi arte spem apum reparandarum ponit. *Taubmann*.

Jacit salutem] Jacit pro habet, et ponit apum reparandarum salutem. Cicero, 'Jacta sunt fundamenta defensionis meæ.' *Servius*.

Jacit salutem] Citat Non. Marc. c. 4. Cicer. Philipp. i. 'in quo templo posui fundamenta pacis.' Quæ ex congestis lapidibus eriguntur et struntur, *jaci* dicuntur: sic *jacere mœnia*, Græce τεῖχος βάλλειν vel τεῖχοβολεῖν, pro ponere. Solinus c. 25. ad quem locum Salmas. p. 309. *Emmeness*.

295 *Ipsos contractus*] Ad sustinendum tantum et coarctandum bovis cadaver. *Servius*.

Exiguus primum] Hinc incipit ratio restaurandarum apum ex casu bove. Rem istam tantum attigit Arist. Varro, Ovid. Fast. i. Galenus de compos. Pharmac. l. ix. et apud illum Philo (nescio, an Judæus) qui apes vocat *natas tauri*, et alii. In uno Auctore Geoponicarum præceptionum res ista late describitur. *Cerda*.

Exiguus primum, &c.] Coartatus, non latus, aut transpirabilis: ut nimium citius hic sanguis putrescat, ex quo apes generentur. *Meyen*.

296 *Angustique imbrice tecti*] Licet et hic *imbrex* lectum sit, melius tamen secundum Plautum, hæc *imbrex* dicimus: namque ait, 'Fregisti im-

brices meas, dum te dignam sectaris simiam.' *Servius*.

Angustique imbrice tecti] Dilatio est poetica, nam sententia tantum est, debere esse angustum tectum juxta angustias parietum: sed decurrit ad imbrices, et canales. *Cerda*.

Imbrice] *Imbrex* dicta, quod imbrem arceat: vel, 'quæ possit subitos effundere nimbos.' Est enim tegula cava et semirotonda. *Taubmann*.

297 *Parietibusque premunt artis*] Quantum ad versum pertinet, quærant multi quæ sit hujus metrici numeri ratio *parietibus*. Sed ut aliorum opiniones præteream, satis nunc fuerit, eam posuisse, quam Fl. Sosipater Carisius comminiscitur: 'Fieri quippe syllabam positione longam, etiam si post brevem vocalem subjuncta sit consonanti vocalis: et correptam vocalem habeat consequentem, ut *parietibus textum cæcis iter*.' *Pierius*.

Artis] Plurimæ editiones *arctis*. *Priscian*, vi. ab *artatus* per Syncopen *artus* format, ut ex *potatus*, *potus*. Vide *Pierium* /En. II. 146. *Emmeness*.

298 *Quatuor*] *Quatuor* eos accipiendum, quod *Homerus* notavit *Eurum*, *Zephyrum*, *Boream*, *Notum*: omnes autem venti præter *enchorios*, id est, regionales, sunt duodecim: *Subsolanus*, *Eurus*, *Fœnix*, *Notus*, *Libonotus*, *Zephyrus*, *Argestes*, *Thracias*, *Aparetias*, *Boreas*, *Cæcius*. *Philarg*.

Obliqua luce fenestras] Quæ ex obliquo lumen infundunt, ut in horreis cernimus. *Servius*.

Obliqua luce] Id consulto fit, ne locus perflatur; nam si, per fenestras, ad 4. mundi cardines constructas, recta luxingeretur, plane locus hic refrigeraretur, neque vaporosus et humidus permaneret: unde non tam cito putresceret sanguis. Quin, hoc amplius ex physicorum doctrina addo, etiam unicam, in meridionali pariete, fenestellam, suffecturam esse: propter Austrum, calidum et humidum ventum, putredinemque quam

maxime inducentem. *Meyen*.

Obliqua luce] Non nulli codices *adversa luce*, sed prior potior lectio, quæ in omnibus editionibus meis confirmatur; rationem tradit supra *Meyen*. *Emmeness*.

Spiritus oris Multa reluctanti] Hoc est, ἐπιστομίζεται. Ut autem, *multa reluctanti*, sic *Hom. Od. N.* ἀπώσατο ἰς ἀνέμοιο πόλλ' ἀνεκαζομένους. Suffocationem autem *Aristot. lib. περὶ ἀναπ.* ita definit: τῆς δὲ μαράνσεως ἢ διὰ τὸ ψόχεσθαι φθαρὰ καλεῖται πνίξις. *Gern*.

301 *Multa reluctanti*] Pro *Multum*, nomen est pro adverbio. *Servius*.

Obsuitur] Plerique codices habent *obstruitur*. Sed *obsuitur* legendum ex venerandæ antiquitatis *Mediceo* docet *Nobiliss. Heinsius* ad *Fast. II. 578*. 'obsutum *Mænæ* torret in igne caput.' *Emmeness*.

Plagisque perempto] Verberibus. recte *Non. Marc. c. 1.* Sic *Ter. E. II. 2. 13*. 'neque ridiculus esse, neque plagas pati possum.' inde *Servi* apud *Plaut. Most. IV. 1. 19*. 'Plagigeruli.' *Capt. III. 1. 11*. 'Laconas plagipatidas.' De hoc apum instaurandorum remedio *Ovid. Fast. I. 363*. et seqq. *Idem*.

302 *Solvuntur viscera pellem*] Liquescent et putrescunt. *Servius*.

303 *Ramea fragmenta*] De ramis fracta, id est, fragmina ramorum. Dicimus et hic *ramus*, et hoc *ramale*. *Persius*, 'Ut *ramale* vetus.' *Idem*.

304 *Fragmenta*] Id est, posteaquam subjecerunt *ramea* fragmenta. *Phil*.

Casiasque recentis] Statim carptas. *Servius*.

Thymum casiasque recentis] Antiqua omnia exemplaria quotquot legi, *recentis* habent pro *virantes*; puto vero *Recentis*, paraphrasin fuisse. *Pier*.

Casiasque recentis] Cum de origine vocis *Casia* disputat *Salmas. Plin. exercit. p. 405*. hanc etymologiam probat, quod prope *casas* rusticorum in alveariis apum sereretur: nec tantum thymo casiaque delectantur apes, ut *Plin. XXI. 12*. 'sed circumseri eas

herbas alveariis jubet.' Quo recentior, eo melior, quæque sit mollissimi odoris, eodem teste XIX. 12. *Emmen.*

305 *Zephyris primum inpellentibus undas*] Incipiente unda; vult hoc sub occasum hiemis fieri. *Servius.*

Zephyris primum inpellentibus undas] Notas nostras consule Georg. I. 44. descriptio veris adventantis, cum, ut noster Æn. III. 69. 'prima fides pelago placataque venti Dant maria.' Nec ineleganter Stat. IV. 'Aquilones refractos zephyris,' commemorat. *Emmeness.*

306 *Ante novis rubeant quam prata*] Separatim, non invenuste, pro conjuncta particula *antequam*: sic seq. vs. 'ante Garrula quam tignis,' &c. Cic. pro Rabir. c. 9. 'quæ causa ante mortua est, quam tu natus esses.' *Idem.*

Novis rubeant quam prata coloribus] Inde *Ver purpureum* noster Ecl. IX. 40. et Georg. II. 319. *cum vere rubenti.* Tanbmann.

Ante novis rubeant quam prata coloribus, ante Garrula quam] In antiquo codice legere est *coloribus, et ante*, facta ex *u* et *s* collisione more veterum, quod apud Virgilium, et insequentem ætatem inventu rarissimum. Eloquentio hæc præterea absque ulla copula elegantior est, nec dignitatis expers. *Pierius.*

307 *Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo*] An Philomela, an Progne mutata sit in hirundinem, contenditur, ut videre est ecl. VI. 79. et hujusce libri vs. 15. Nec non in ind. Erythræi, in *Philomela*. 'Tecta petit,' ut Ovid. Met. VI. in Fab. Progne, vs. 169. et Fast. I. 157. 'ignotaque prodit hirundo: Et luteum celsa sub trabe fingit opus.' Inde apud Anton. Liberal. f. 11. recte: *χελιδονεύς ἐγένετο ξύνοικος ἀνθρώποις.* Me vide, si tanti est, Georg. I. 377. ubi has aves aliquid præscium habere monuimus, cujusque rei testem habemus Salmasium Plinian. exercitat. p. 166. Sed

juxta Plinium, x. 24. hirundines Thebarum tecta non subeunt, quoniam urbs illa sæpius capta est, nec Bizie in Thracia, propter scelera Terei. De solertia in nidificando Aristot. hist. animal. IX. 7. Plin. x. 33. quibus accedit Isidorus XII. 7. cujus verba hæc sunt: 'In nidis construendis educandisque fœtibus, solertissima est hirundo.' Qui etiam illic eam appellat *avem garrulam*. Sic Maroni dicitur Ge. I. 377. interpretatur *garrulam* Nonius Marcell. I. 4. *Canoram et hilarum*, an satis recte, merito dubitatur; Græci enim, hirundinem *ἐλεεινὸν καὶ θρήνην ὁμοιον ᾄδειν, μεγάλως θρηνηεῖν, ψιτυρίζειν*, ut ex Polluce et aliis. Auctor Philomelæ hirundines *zinzilulare* ait, a *zinsilla*, quod Italici idem ac hirundo. 'Regulus atque merops, et rubro pectore Progne, Consimili modulo zinzilulare sciunt.' Verni temporis prænunciam esse, nulli non constat. Ovid. Fast. II. 853. 'veris prænuncia venit hirundo.' Oppian. Halieut. III. 244. *Εἰαρινὴ ζεφύρου πρωτάγγελος ὄρνις.* Sed de his ex Columella, Plinio et aliis luculentas disputationes memoriæ prodiderunt Bochartus hist. anim. I. 10. Gesnerus de hirundine I. III. et Aldrovandus in I. XVI. ornithologiae. *Una tamen hirundo*, ut tritum est dictum, *non facit ver*: vel ut Aristoteles mor. I. 6. *μία χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ.* *Emmeness.*

308 *Teneris tepefactus in ossibus humor*] Utpote bimi vituli, in quo plurimum ferventis est sanguinis. *Servius.*

309 *Visendu modis animalia miris*] Et quod ex cadavere nascuntur animalia, et quod apes ex vermibus creantur. *Idem.*

310 *Trunca pedum*] Id est, sine pedibus. Et bene addidit *primo*. Nam postea, tam pinnas, quam pedes accipiunt. *Idem.*

Trunca pedum primo] Ovid. Met. xv. 'Nonne vides quos cera tegit sexangula fœtus Melliferarum apum

sine membris corpora nasci? Et serosque pedes, serasque assumere pen-
nas.' Imo hinc apes dietas volunt,
quod sine pedibus nascantur. Vide
Isid. XII. 8. et alios. Locutio Græco-
rum more est. Illi dicunt, ἀνάπηρος, et
κόλοσος χειρῶν. et χωλὸς ποδῶν. Lucr.
quoque hellenice l. v. 'Orba pe-
dum partim, manuum viduata vicis-
sim.' Amant etiam Græci locutionem
istam in verbis. Opp. Hal. IV. αὐτοῦ
μὲν παύσαντο πόθου, παύσατο δὲ δειλῆς
ζωῆς: Ibi quidem desinunt amoris, desi-
nunt etiam misera Vita. Pari struc-
tione Horat. 'desine querelarum.'
Idem Opp. Hal. v. ὀδυνῶν μεθύη:
ebrietur dolorum. Cerda.

Mox et stridentia pennis Miscentur,
tenuemque magis magis aëra carpunt]
In antiquis aliquot codicibus pinnis,
ut sæpe dictum, reclamante Capro.
Et tenuemque magis, ac magis. Pæo-
nico primo tertia sede posito enque
magis: vel secundo, quarta: quod in
hac eloquutionis figura copula sem-
per interponi consuevit. Neque mi-
randum alios pedes præter Dactylum
et Spondeum ingredi Versum Heroi-
cum. Missum enim facio Proceleus-
maticum, qui ratione temporum cum
Dactylo et Spondeo consentit. Sed
de his loquor qui temporibus quinque
constant, quos Terentianus adnotavit:
sed enim hæc locis quæque suis reci-
tabuntur. Illud, quod majoris est
momenti, referam, scriptum esse in
antiquo codice, aëra captant, pro car-
punt. uti, Frigus captabis opacum:
et Captavit naribus auras. Quanquam
et, auras vitalis carpis, alibi legatur.
Pierius.

Pennis Miscentur] Inter se pinna-
rum levitate conveniunt. Serv.

312 Effusus] Hoc verbum ipsius
apibus dat Apollon. Argon. I. πέτρης
ἐκχόμεναι σιμβλητῖδος. Cerda.

Donec ut æstivis effusus nubibus imber,
Erupte] Erumpere alibi Maro active
extulit: ut erumpere nubem. Neutra-
liter hic dicitur, ut et Græcis ἐκρηγύ-

ναι τὸ ἀποβιάζεσθαι. Aristot. Meteor.
B. ubi de concussione et tremore
terræ agit: ἤδη γὰρ ὁ σεισμός ἐν τόποις
τοις γινόμενος οὐ πρότερον ἔληξε, πρὶν
ἐκρήξας εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς γῆς τόπον φανε-
ρῶς ὥσπερ ἐκνεφίας ἐξῆλθεν ὁ κινήσας
ἄνεμος. Germanus.

313 Erupere, aut ut] In codicibus
aliquot antiquis eripuerere legitur: im-
perfecto sensu. In aliquot aliis, eru-
pere velut. Hoc suavius, illud vero
primum numerosius. Pierius.

Aut ut, nervo pulsante sagittæ] Sic
sæpe Hom. ἀπὸ νευρήφιν διστός. Ger-
manus.

Aut ut, nervo pulsante sagittæ] Per-
inde ac si dicat: Erumpunt apes, ut
sagittæ ab nervo sonante. Nam Ho-
mer. ἀπὸ νευρήφιν διστός. Cerda.

314 Leves ineunt] Leves nunc ad
armaturam. Philarg.

Prima leves ineunt] Hoc est, ἀκρο-
βολίζονσι, unde et ἀκροβολιστῆς, et
pugnæ pro ludium ἀκροβολισμός. Ger-
manus.

Parthi] Ut Poëta spiculum apium
cum sagittis Parthorum comparat,
ita Opp. Hal. II. pastinacæ piscis
telum horridum cum jaculis venena-
tis Persarum. Cerda.

315 Quis deus hanc, musæ, quis
nobis extudit artem] In codice Lon-
gobardico, et in Mediceo, extulit
legitur. Sed enim extudit agnoscit
Servius. Sunt etiam veteres codices,
in quibus quis non geminatur, sed qui
nobis, habetur. Pierius.

Extudit] Studiose repperit. Serv.

Extudit] Id est, unde sagacitas
hominum hos ingressus cepit. Philarg.

316 Ingressus] Exordia. Servius.
Nova experientia] Nullo docente,
ars per usum reperta. Idem.

Nova experientia] Nullo enim do-
cente ars per usum reperta. Manilius
l. I. 'artem experientia fecit, Exem-
plo monstrante viam.' Taubmann.

317 Pastor] Aristæus. Filius fuit
Apollinis et Cyrenes filię Penei flu-
minis Thessaliæ: qui cum Eurydicea

Nympham uxorem Orphei vitare voluisset, et illa fugiens a serpente fuisset occisa; Nympharum iracundia cunctis animalibus perditis funditus et cunctis apibus, matris auxilium petiit. *Serrius*.

Pastor Aristæus fugiens Peneia Tempe] Peneus est Thessaliæ flumen, quod in Pindo monte ejusdem terræ oritur. *Tempe* autem sunt loca frigida, opaca, frondosa, copiosa fontibus vel fluminibus; hoc commune omnium ejusmodi locorum est: et ideocirco additum *Peneia Tempe*, quia poterant et alia intelligi: dicitur quidem et in eis locis præcipue, ubi Peneus oritur, ut in Ovid. metamorph. i. refert, dicens: 'Est nemo Emonia, prærupta quod undique claudit Sylva, vocant Tempe: per quæ Peneus ab imo Effusus Pindo, spumosis volvitur undis.' Insula Carpatho dicta, quæ existimatur obiecta Peneo. *Probus*.

Pastor Aristæus] A nonnullis Rex appellatur, cui simile Græcorum *παιμὴν*, quod præter propriam significationem etiam *βασιλέα* significat, ut Scholiast. Hom. ad Iliad. A. 263. unde et quid *Tempe* diximus Ge. ii. 469. Aristæum esse Apollinis et Cyrenes filium, tradit Hygin. Fab. 161. *Emmeness*.

Peneia Tempe] Quia per ea transit Peneus fluvius. *Philarg*.

319 *Extremi annis*] Id est, summi, unde nascitur. et sic dicimus, *Proh supreme Jupiter*, id est, summe. *Serv*.

Extremi] Extremum caput sic dicit, ut, 'Tu sanguinis ultimus auctor,' id est, primus. *Philarg*.

Tristis ad extremi] In codicibus aliquot antiquis legere est, *ad extremum*, quippe *caput*: solent enim Flumina pluribus esse capitibus prædita; quod vero extremum est, nomen plerumque solet indere, quamvis idem significat *ad caput annis extremi*, quod pluribus est in exemplaribus. *Pier*.

Extremi annis] Id est, summi; ubi

caput ejus et origo est. Cicero pro Plancio, 'Ad caput et ad fontem generis veniamus.' Atque ita quidem Serv. et alii hoc explicant. Contra Lambinus *non caput fontis*, id est principium, intelligi pertendit; sed *caput fluvii*, sive *ostium*: quo in mare se exonerat. Cæsar B. G. l. iv. de Rheno: 'Multisque capitibus in Oceanum influit.' *Taubmann*.

Sacrum c.] Omnis enim fons in origine sacer est: ut notat Horatii Commentator ille hybrida, sive is *Acron*, sive *Porphyrus*, sive et neuter sit; ad Od. i. Etiam Servius *Æn. vii*, 'Nullum fontem non sacrum esse' ait, 'propter deos eis attributos.' Vide et Scalig. Fest. in *Manalis fons*. Idem.

Ad caput adstitit annis] Lucret. iii. 'Et nec opinanti mors ad caput adstitit ante.' *Germanus*.

321 *Mater Cyrene, mater*] Invidiosum est, nomine parentes vocare. Unde paulo post, 'Et te, crudelem nomine dicit.' Sic in duodecimo in desperatione ait, 'Ruitque implorans nomine Turnum.' *Serrius*.

Mater Cyrene] Vide et Not. nostras Plaut. Amph. act. iii. sc. i. item *Æn. i. 80*. *Taubmann*.

Gurgitis hujus] Id est, Penei fluminis. *Serrius*.

322 *Ima tenes*] Deorum marinorum domicilia in imo vado esse docet Turn. xii. 12. *Taubmann*.

Præclara stirpe deorum] In Romano codice, *a stirpe* legitur, in quodam aliquo â cum circumflexo accentu cernitur. *Pierius*.

323 *Si modo, &c.]* Dubitatio admodum invidiosa. Ita Phaëthon ad matrem Clymenem, Met. i. 'At tu, si modo sum cælesti stirpe creatus, Ede notam tanti generis, meque adserere cælo.' *Taubmann*.

Pater est Thymbræus Apollo] Dii cognomenta a locis, in quibus coluntur, sæpe accipiunt. Locus prope Trojam a copia herbæ thymbræ dictus est Thymbra: ibi templum Apol-

lini dedicatum: inde *Tymbræus* dictus. *Pont.*

324 *Invisum fatis genuisti*] Si natus ex diis, invisus est fatis. Sic in primo *Æneidos*, ‘Nos, tua progenies, cæli quibus annuis arcem.’ Item, ‘Quis te, nate dea, per tanta pericula casus Insequitur?’ *Servius.*

Invisum fatis] Pari affectu Eurip. *Orest.* τὴν θεοῖς στυγούμενην—ἐλένην. *Cerda.*

325 *Quid me cælum sperare jubebas*] *Infra:* ‘cæli quibus annuis arcem.’ *Germanus.*

326 *Vitæ mortalis honorem*] Bene honorem ait, quia arare, animalia pascere, apes etiam habere, erat honor. Nam in ingenti honore fuit rusticitas. Alii, ‘non ullus aratro Dignus honos.’ *Servius.*

327 *Quem mihi vix frugum et pecudum custodia sollers Omnia tentanti extuderat*] Quattuor dictiones in hoc membro aliter, quam vulgata habeant exemplaria, leguntur. In codicibus antiquis primum est *pecorum* pro *pecudum*: ut armenta etiam complectatur. Alterum *sollers* duplici *ll*, ut plerisque aliis locis. Tertium *temptanti* inserto *p*, ex cujusdam ætatis consuetudine. Quartum *extuderat*, *s* post *x* apposita, quoniam verbum ab *s* non incipiat: id quod *Seaurus*, et *Velius* reprehendunt. Sed, ut alia, quæ per abusum invaluerunt, missa faciamus, non est id prætereundum, quod *Sollers* duplici *ll* recte scribi ex eo conjicimus, quod *sollum* *Oscum* nomen: a quo et *arte*, deductum nomen fatentur omnes: duplicato *ll* scribi *Verrius Flaccus* ostendit, ubi de immolatione quæ *Solitaurlia* dicebantur, disputat, cur nomen id tantum ex iis, quæ a *sollo* veniunt unico *l* scriptum inveniretur. Sed enim ejus verba ex antiquo *Pomp.* Festi codice subjunxisse minime videatur importunum: ‘Quod si a *sollo* et *tauris*, earum bestiarum ductum est nomen, antiquæ consuetudinis per unum *l* enuntiari, non est

mirum. Quia nulla tunc geminabatur littera in scribendo. Quam consuetudinem *Ennius* mutavisse fertur, utpote Græcus Græco more usus: quod illi æque scribentes ac legentes duplicabant mutas, et semivocales.’ *Pierius.*

Pecudum] Non solum quadrupes animal, verum omnia animalia *pecudes* vocantur. Vide *Non. Marc.* cap. 2. ut hic apud nostrum de apibus, sic apud *Lucretium* de piscibus l. II. ‘Præterea genus humanum, mutæque natantes Squammigerum pecudes.’ *Plura Gifan.* in conjectaneis. *Emm.*

Custodia sollers] Diligens et perita industria. *Servius.*

Sollers] Sic appellatur, monente Festo, qui in omni re prudens est. a solus, vel quemadmodum non nulli contendunt *sollus*, quod *Osca* lingua idem ac *totus*, ut apud citatum videre est. In *Pandectinis Florentinis* scriptum est, juxta testimonium *Dausquii*, per *geminum ll*. Sed per *simplex* non raro pronunciari, docet usus: *Donati* origo probanda, qui ab ὅλος deducit Latinum *solus*. *Sollers* enim inquit est quasi *totus in arte consistens*, ut ὅλος ἀρετῇ. cui opponitur *iners*. Eum vide ad *Ter. Eun.* III. 2. 25. *Emmeness.*

328 *Omnia tentanti*] Ἐκπονουμένῳ Eurip. *Med.* καὶ μὲν τὰδ’ ἡμῶν ἐκπονουμέναισιν εἶ πόσις ξυνοικῇ, μὴ βία φέρων ζυγόν: Quod si vir, nobis nihil non emolientibus, bene et humane consuescat. *Germanus.*

Te matre relinquo] Ac si diceret: Sub ea perdo usum laboris, sub qua augere debueram. *Servius.*

Te matre] Eleganter hic absolute ponitur ablativus, pro eo quod est, σοῦ μητρὸς οὐσης, καὶ ὑπαρχούσης, οἶον ἐθεῖς, ἢ νόμφης. Pari omnino phrasi infra *Æn.* VII. ‘Non vobis, rege Latino, Divitis uber agri, Trojæve opulentia deerit.’ et *Cicero*: ‘Te consessore libentius spectarem.’ ut et ‘te Consule, te iudice.’ Tale quoque est

apud Propert. l. iii. 'Non hæc Roma fuit tanto tibi cive verenda.' Propert. 'Et nimium, remis audent, prope turpe, Latinis, Principe te, fluctus regia vela pati.' *Germanus.*

Relinquo] *Relinquo*, pro amitto. *Philarg.*

329 *Quin age]* Sæpe hæ duæ particulae conjunguntur, ut Ecl. iii. 'Quin age, si quid habes?' et frequenter hac formula concedimus, quæ fieri nolumus, ut hoc in loco, et Stat. Thebaid. l. i. 'Quin age si tanta est thalami discordia sancti, Et Samon et veteres armis exscinde Mycenas,' &c. ideo Gellius increpandi vim inesse voculae *quin* demonstrat xvii. 13. Quas vero habeat significationes hæc particula, Donatus explicat ad. Ter. An. ii. 2. 9. *Emmeness.*

Felices] Fertiles. *Servius.*

330 *Fer]* Infer. *Idem.*

Inimicum ignem] Epitheton ex Homero, qui crebro *δῆϊον πῦρ*. *Germ.*

Interfice messis] Secundum Pythagoram, qui habere animam dicit cuncta crescentia. Unde et alibi, 'Aret ager vitio moriens.' *Servius.*

Interfice messis] Firmabo verba singula auctoribus singulis, poeticum plusculis. De verbo *neco*. Plin. viii. 21. loquens de basilisco, 'necat fructes non contactos modo, verum et afflatos.' De *eneco*, idem xviii. 17. 'Est herba, quæ cicer enecat, et ervum.' De *morior*. Virg. Ecl. vii. 'moriens herba,' et x. 'moriens liber in ulmo.' De *demorior*. Justin. Instit. l. ii. 'in vinearum demortuarum vel arborum locum alias debet substituere.' De *intereo*. Pacuv. in Traged. 'Sol si perpetuo sit, aut nox flammeo vapore, aut frigore Fructus omnes interire.' De *occido* Alcimus l. ii. 'Non faciet vivum radix occisa cacumen.' De *exspiro*, Papin. Syl. iii. 'Aut ubi verna novis exspirat purpura pratis.' De *interficio*, Tullius in Cæcon. apud Nonium: 'Nullo modo facilius arbitror posse neque her-

bas arescere, et interfici.' Annob. l. iiii. 'cur quotidie gemmulas et pubescentes herbas adurit, atque interficit nocentissimum frigus?' Lucilius traduxit ad rem affinem: 'Durum molle vocas, fragmenta interfice panis.' *Cerda.*

Interfice messis] Impropius hujus verbi usus est pervenustus. Quemadmodum Nonius Marc. cap. 4. pro *perdere*, *adinere*. Sic in Solino c. 6. Salmas. legit juxta Cod. regium *memoriam interficit*. Plin. exercitat. p. 138. eodem modo apud Apulejum mentio fit *interfectæ virginitatis*, *sermonis interfecti singultu*, *interfecti officii*. Vide Pricæum p. 253. et notas nostras Ecl. vii. 57. *Emmeness.*

331 *In vitis]* Contra vites. *Serv.*

Molire bipennem] Ut eas succidas. *Id.*

332 *Tædia laudis]* Tædium est angor mentis et animi, non corporis invaletudo. *Idem.*

Tædia laudis] Similem locutionem observat Dausquius et Tibull. El. i. 4. 'Sed te ne capiant primo si forte negabit, Tædia.' ubi per bivocalem scribendum docet. *Emmeness.*

333 *Sonitum thalamo sub fluminis alti]* Cur non etiam vocem audivit? Scilicet quia in ima fluminis parte erat, lanificiis occupata. *Servius.*

At mater sonitum] Non dissimile illud Homeri de Neptuni regia Il. N. *ἐνθα δὲ οἱ κλυτὰ δώματα βένθεσι λίμνης, χρύσεα, μαρμαίροντα τετεύχεται, ἄφθιτα αἰεί.* Et Il. Σ. de Thetide: *ἤκουσε δὲ πότνια μήτηρ 'Ἠμένῃ ἐν βένθεσσιν ἄλδος παρὰ πατρὶ γέροντι, Κῶκυσεν τ' ἄρ' ἔπειτα, θεὰ δέ μιν ἀμφαγέροντο, Πᾶσαι ὕσαι κατὰ βένθος.* Vide autem eodem loco hunc pene catalogum Nympharum. *Germanus.*

Thalamo] Usitatissimum Poëtarum figmentum est, assignare Diis marinis et Nymphis in profunditatibus aquarum domos, cubicula, thalamos, ædificia, columnas, varias demum structiones, ubi quiescant, unde exeant, qua vagentur, quo se recipiant. Hesiod. in Theog. loquens de Tritone:

Ναίει χρύσεα δώματα: *Inhabitat domos aureas.* Regiam Neptuni ita Homerus describit Il. XIII. Ἐνθα δὲ οἱ κλυτὰ δώματα βένθεσι λίμνης Χρύσεα, μαρμαίροντα τετεύχεται, ἄφθιτα αἰεί. Ibidem describit speluncam, ubi equi Neptuni diversabantur: ἔστι δέ τι σπέος εὐρὺν βαθείης βένθεσι λίμνης: *Est ampla quædam specus in profundo alti maris.* et Odys. XII. Nympharum speluncam: ἔνθα δ' ἔσαν νυμφέων καλοὶ χοροὶ, ἧδὲ θόωκοι: *Hic erant Nympharum pulchri chori, atque sedilia.* Il. XIV. δῶμα βαθυρῥόον ὠκεανοῖο: *ades profundæ Oceani.* Idem Odys. XIII. dat Naiadibus ἄντρον ἱερόν: *sacrum antrum:* et Il. XVIII. Nereidibus ἀργύρεον σπέος: *speluncam argenteam.* Maro inf. 'thalami pendentia pumice tecta.' Sophoc. in Œd. Tyr. θάλαμον ἀμφιτρίτας, *thalamum Amphitrites.* Regiam Thetidis Ovid. describit Met. XI. *Cerda.*

334 *Sensit*] In codicibus aliquot *sentit* est, præsentī tempore, quod non ita placet. *Pierius.*

Milesia vellera Nymphæ] Pretiosa: Cicero, 'Nam quid a Milesiis lanæ publicæ abstulerit?' *Servius.*

335 *Carpebant*] Catullus de Nupt. Thet. et Pel. usurpat in re lanificiū verbum *decerno*, cum ait: 'tum prono in pollice torquens, Vibratum tereti versabat pollice fusum: Atque ita decerpens æquabat semper opus dens.' Quod vero Poëta: *carpere* aut *decerpere*, Ovid. Met. I. IV. 'Lanas ducere: et, 'deducere pollice filum.' Catul. prior: 'deducere fila.' Ovid. iterum: 'Lana sua fila sequente.' et VI. 'Glomerare in orbe rudem lanam, opus digitis subigere, mollire vellera, versare levi pollice fusum teretem.' et I. XIV. 'trahunt vellera digitis.' Silius I. XVI. 'Albentes invertere lanas.' et I. I. 'torquerent stamina.' Possis usurpare verbum *evolveo*; nam Claudian. Rap. I. loquens de Pareis: 'Longaque ferratis evolvunt secula pensis.' Virgil. ipse per *devolveo* in

Ciri: 'gravidos penso devolvere fusos.' Sicuti et inf. 'Mollia pensa Devolvunt.' Hæc omnia idem fere signant. Græci dicunt κλάθειν, *nere.* Hom. Il. XII. εἰρίον ἀνέλκει, signat omnino pensum. et Odys. VI. ἡλάκατα στρωφῶσα, *versans pensum.* In Il. III. rem extulit per verbum ἤσκειν εἷρια καλά: *exercebat lanas pulcras.* et XXIV. per ἐπέγησεν. Odys. XVII. εἷρια πείκετε. Plato in Sophista tria verba conjungit, ad idem fere spectantia, ξαίνειν, κατάγειν, κερκίζειν. et multa admodum in lib. de Regno. ubi στρεπτικόν, συμπλεκτικόν, στραφέν, στερεόν νῆμα. et ars vocatur, ξαντική, νηστική. Novitiis Poëtis ista servient. *Cerda.*

Hyali saturo fucata colore] Vitreo, viridi, Nymphis apto. *Servius.*

Hyali] *Hyali*, pro hyalino. *Philarg.*

Saturo] Largo, abundanti: aut certe Tarentino, ab oppido Satureo; juxta Tarentum enim sunt baphia, in quibus tingitur lana. *Servius.*

Saturo] *Satyro* est per *y* in media syllaba scriptione Græca. Nam quum non inficietur Servius Saturnum colorem ab oppido *Satureo* juxta Tarentum nuncupari; Græci oppidum id σατύριον dicunt: ἔστι δὲ χώρα πλησίον τάραντος, apud Stephanum. Inde Virgilius *Saturum*, *y* in *u* Latino more verso: quod Græci σατύριον καὶ σατύρηνον denominavere. *Pierius.*

Hyali saturo] Vide num *saturo* non tam ad oppidum referendum sit, quam ita adjective accipiendum, ut Poëta *saturatus murice vestes* dixit; ut forsā tralatio non multum ab Homericā illa abhorreat Il. P. ὥς δ' ὅτ' ἀνήρ ταύροιο βοδὸς μέγαλοιο βοείην Λαοῖσιν δῶη τανύειν μεθύουσαν ἀλοιφῇ unde et non indoctus poëta, 'Ebria non Tyrio commendat murice palla.' Item Epigr. λύχρον ἐλαιηρᾶς ἐκμεθύσασα δρόσων. Togas autem veteres non tantum appellavere tenuissimas et pellucidas, sed et a calore cæruleo et glauco: ὕαλος enim, ut Latinis *vitrum*, etiam herba accipienda est, infectoris (ut

credo) non ignota, nec incommoda. Unde et Lucianus: ὑάλῳ περιχρίει, vitro obducit et circumlinit. Unde et ὑαλίῳ: ὑαλοειδής, ὑάλινος, ὑαλδεις. Adrianus autem Turnebus eo Cæsaris loco Bel. Gall. l. v. castigavit receptam hanc lectionem. 'Omnes se Britanni luto inficiunt, quod cæruleum efficit colorem,' et vitro recte meo iudicio pro luto substituit: neque enim lutum, vel lutea, saniem cæruleam, sed croceam reddit, vel ex illo Maronis testimonio, 'croceo mutabis vellera luto.' Et cæruleus color Naiadum, vel Nereidum, pensis velleribusque convenit, quod aqua cærulea, et subviridis nominetur, ut Apollonio ὑαλίνη θάλασσα. Germanus.

Hyal. col.] Colore vitreo sive viridi, et Nymphis apto, unde et apud Horat. Od. i. 17. Circe vitrea dicitur, quod aquarum sit accola, vel dea maritima: ut notat Turn. viii. 15. et xix. 3. Sature autem, id est, largo et abundanti: aut certe Tarentino: quia Saturum urbs est Tarento vicina, ubi baphia et officinæ tinctorum sunt. De v. hyalo, Macrobi. v. 17. Sed Scalliger Poët. vii. 6. 'Tanto,' inquit, 'iudicio ac venustate hyalum pro vitri colore posuit, quanta fuit a Grammaticis ignorata.' Infra vs. 350. Taubm.

Fucata] Catullus Carmin. 60. 'Tincta tegit roseo conchyli purpura fucō.' Serenus: 'Purpura torretur conchyli perlita fucō.' Idem.

336 *Drymoque, Xanthoque]* Hæ sunt, ut multi volunt, de quibus ait Juno, 'Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ.' Sed magis poetice conficta nomina accipiamus. Sane mira varietate usus est: nam ne continuatio nominum posset creare fastidium; in aliis habitum; in aliis commemorat virginitatem; in aliis pulchritudinem. Servius.

Drymo] Ἀπὸ τοῦ δρυῶν, ab arboribus. Taubmann.

Xantho] A colore Xantho, id est, flavo, colorum. Idem.

Ligeaque] In Longobardico, et in Mediceo, *Legea* legitur. λεγεῖν tamen per ῶτα prima syllaba scribitur apud Græcos. Pierius.

Ligea] A cantu: quasi canora. Taubmann.

Phyllodoce] Quasi φύλλα δεχομένη, folia excipiens. Idem.

337 *Cæsariem effusæ]* Solet hoc fœminas decere. Ideo in suis præceptis Ovid. Art. iii. 'Nec tibi turpe puta, crinem, ut Phylleia mater, Solvere, et effusis colla reflecte comis.' Ab eodem Met. vi. inducitur Niobe, 'Immissos humerum per utrumque capillos,' et in ix. ministra quæpiam Dianæ: 'fusus utrinque capillis.' In x. Atalanta: 'Tergaque jactantur crines per eburnea,' et Lucretia Fast. ii. 'Injectæ collo sic jacuere comæ,' et de sua Corinna Am. l. i. 'Candida dividua colla tegente coma.' Porro Virgilii verba pugnant contra Isid. ita scribentem xi. i. 'Cæsaries a cædendo vocata, ideoque tantum virorum est. Virum enim tonsum esse decet, mulierem non decet.' Non (inquam) tantum virorum est Cæsaries. Cerda.

Candida colla] Alibi: lactea colla, lactea cervix. Idem.

338 *Nesæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque, Cydippeque, et flava]* In codicibus aliquot totus versus desideratur: qui tamen non sine carminis injuria demi potest. Pierius.

Nesæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque] Versus hic abest a quibusdam codicibus, cum tamen in nonnullis optimæ notæ exemplaribus legatur: opinor autem verba illa Servii, quibus refert, has esse nymphas, de quibus dixerit Juno, 'Sunt mihi bis septem præstanti corpore nymphæ,' quod hic duodeviginti numerarentur, rejiciendi versus occasionem dedisse Græcæ linguæ ignaris hominibus, qui nescirent, locum Virgilii ex Homero conversum. Ursin.

Nesæe] Νησαῖη, quæ et Νησῶ: ab

insula. Propert. II. 18. 'Candida Nesæe, cærula Cymothoë.' *Taubm.*

Spio] 'Ἀπὸ τοῦ σπείου, a specu Nympharum. *Idem.*

Thalia] A viriditate seu florum amœnitate. *Idem.*

Cymodoce] 'Ἀπὸ τοῦ κυμάτων, ab undis et fluctibus. *Idem.*

339 *Cydippe]* Velut κύδος ἵππων, gloria equorum. *Idem.*

Lycorias] Sive a lupino habitu: sive ab Apolline, qui et λυκαρῆς dictus. *Idem.*

Cydippeque, et flava Lycorias, &c.] Hujusmodi rationem, in qua primum fit collectio, deinde distributio, aptam esse orationi grandi conficiendæ ex Hermogene notavit Robortellus Emendationum II. 34. qui et multa Virgilii loca adnotat, eodem filo ducta. Sic Ecl. VII. primum colligit, 'Compulerantque greges Corydon et Thyrsis in unum.' Deinde distribuit: 'Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas.' In Æn. XI. colligit: 'manibus jam tangeret æquis.' Distribuit postea ita: 'Læva aciem ferri, dextra nervoque papillam.' Demum observat duo alia loca ex Æn. XI. et tria ex X. *Cerda.*

Flava Lycorias] Referenda flavities non tam ad os, quam ad capillos aureos et rutilos. In hac enim re principem partem pulcritudinis ponunt sœminæ. Pind. Pyth. od. IX. hac sententia de puella pulera, χρυσοστεφάνου ἥβας: Pubertatis auro coronata. Noster inf. de Arethusa: *flavum caput.* et Capitol. in Vero: 'dicitur sane tantam habuisse curam flaventium capillorum, ut capiti auri ramenta respergeret, quo magis coma illuminata flavesceret.' Eadem ferme Lampridius de Commodio: et Trebellius de Gallieno: et de Circe Orpheus: ἀπὸ κρατὸς γὰρ ἔθειραι Πυρραῖς ἀκτίνεσσ' ἐναλγκιοὶ ἠώρητο: At radii similes solaribus undique crines se fundunt humeros circum. Et de capillis Anthol. III. ξανθαῖσιν χαρίτεσσιν. et

I. VII. ξανθίσματι χαλτῆς. His apparet flavorem ad caput commodissime referri posse. *Idem.*

340 *Altera tum primos Luc. exp. lab.]* Hom. II. P. μήτηρ πρωτοτόκος κινυρή, οὐ πρὶν εἰδυῖα τόκοιο. Euripidi ἀνελείθια dicitur ἢ μὴ γεννήσασα γυνή. *Germanus.*

Lucinæ labores] Parientium dolores labores, Latine appellantur. ὠδῖνες Græce. Ovid. Metam. IX. 674. 'minimo ut relevere labore: utque marem parias.' Inde Ter. An. I. 5. 34. 'laborat e dolore.' *Emmeness.*

341 *Clioque et Beroë soror]* Venit mihi in mentem, an legendum, *Thoëque, Ocyroë soror:* nisi in *Thoë*, repugnaret syllaba. Nam Nympharum marinarum nomina. Clio alia nomenclatura insignis sub Musarum numero. *Cerda.*

Clio] Κλέειν, laudare. Hoc nomine et una est e Musis. *Taubmann.*

Beroë] A sonitu. *Idem.*

Oceanitides] Hesiod. in theog. et Callimach. in hym. Dianæ alia forma dicunt ὠκεανίδες. *Cerda.*

Oceanitides] De filiabus Oceani Hygin. Fab. 182. fuerunt tria millia, τρισχίλια ὠκεανίδες, ut Apollod. Biblioth. I. *Emmeness.*

342 *Pictis incinctæ pellibus ambæ]* Nebridæ habentes. sed hic venatricum est habitus, quem ideo Nymphis dat, quia multas eas legimus ex venatricibus factas. ut, 'Et tandem positis velox Arethusa sagittis.' Notanda autem est figura honestissima facta ex repetitione sermonis: ut, *Oceanitides ambæ, Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ.* *Servius.*

343 *Atque Ephyre, atque Opis, et Asia, Deïopea]* Qui versum corrigere voluere, ita scripserunt, *atque Asia Deïopea, sublato et.* At non adverterunt ex antiquis codicibus legi debere, *atque Ephyre, atque Opis, et Asia Deïopea.* In Ephyre enim nulla Synalapha, sed spondeus est *re at.* Inde Dactylus q' *Opis et.* inde alii duo Dac-

tyli cūni pede bissyllabo finali *Asia Deiopea*. Pierius.

Ephyre] Hæc Corintho nomen dedit: unde Ge. II. *Ephyreia æra*. Taub.

Opis] Ab oculis: ab adspæctu. *Id.*

Asia Deiopea] Alii leg. e v. codd. *Atque Ephyre, atque Opis, et Asia Deiopea*. Turneb. ita: *atque Asia, Deiopea*: ut duarum Nereidum nomenclatura sit, auctore Hygino, qui et nomina eodem plane contextuit ordine, quo versui Maro intexuit: XXVIII. 43. *Idem.*

Asia] Ab Asia forte palude: de qua *Æneid.* VII. 'sonat Asia longe Pulsa palus.' *Idem.*

Deiopea] De hac *Æneid.* I. *Idem.*

314 *Et tandem*] Id est, tandem virginitate deposita. *Philarg.*

P. sagittis] Venatrix enim fuerat, et Dianæ comes. Vide Ovid. Met. V. *Taubmann.*

345 *Curam inanem*] Definitio est amoris. *Servius.*

Curam Clymene narrabat inanem] In antiquo exemplari *curas inanis* numero multitudinis. *Pierius.*

Curam inanem] Diffinitio amoris, auctore Servio. Alii *curam Vulcani* nil proficientem in custodienda uxore Venere intelligunt. Quidam et de ærea plagula fabricanda exposuerunt, qua Mars et Venus irretiebantur. De qua re Homerus Od. Θ. et Ovid. Met. IV. et de Arte II. Jam vero, secundum Donatum, hoc ita distinguendum, *Vulcani Martisque dolos et dulcia f.* atque sic inferendum, ut *Dolos* ad Vulcanum; *Furta dulcia*, id est, furtivos concubitus, ad Martem referamus. Tale furtum Poëtæ Græci ad verbum *φώριον εὐνήν* dicunt. Silius I. VII. *Et furto genitus*, &c. *Taubm.*

Clymene] Ab insigni gloria. *Idem.*

346 *Vulcani*] In antiquo codice *Vulcani* prout ejus exigit etymologia, non *Vulcani*. *Pierius.*

Vulcani Martisque dolos] Secundum Donatum hic est distinguendum: ut *Dolos* ad Vulcanum; *Furta dulcia*, id

est, adulterium, referamus ad Martem: scimus enim quod, Sole indicante, Mars cum Venere deprehensus est, et per artem Vulcani est religatus catenis. *Servius.*

Vulcani Martisque dolos] Hujus cantionis et fabulæ argumentum ex decoro videtur Maro Naiadi nymphæ tribuere, idque allegorica ratione, a physico et elementari aquæ et ignis dissidio: tum in Vulcani invidiam et ludibrium, tum quod et Harmonia ipsa Martis ex Venere filia a poetis fingitur, διὰ τὸ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν κεκράσθαι ἀλλήλοις, ut docuit Eustath. in eum II. Φ. locum, *τόνδ' ἄγε χεῖρὸς ἐλοῦσα διδὸς θυγάτηρ ἀφροδίτη*. Eandem autem hanc cantilenam Demodoco tribuit Hom. Od. Θ. *Αὐτὰρ ὁ φορμίζων ἀνεβάλλετο καλὸν αἰεῖδεν*, 'Ἀμφ' ἄρεος φιλότῃτος, εὖστεφάνου τ' ἀφροδίτης. *Germanus.*

Dulcia furta] Vocat dulce furtum adulterium Martis cum Venere, insigni contumelia in Vulcanum. Vox ipsa ducit nos ad Homer. Od. VIII. Ab hoc enim accepit Noster sententiam horum versuum: *Αὐτὰρ ὁ φορμίζων ἀνεβάλλετο καλὸν αἰεῖδεν* 'Ἀμφ' ἄρεος φιλότῃτος, εὖστεφάνου τ' ἀφροδίτης, 'Ὡς τὰ πρῶτα μίγησαν ἐν ἡφαίστοιο δόμοισι Λάθρη: Ceterum ipse citharædus cæpit pulcre canere *De Martis amore, pulcreque coronatæ Veneris, Ut primum commisti fuerint in Vulcani adibus Furtim*. Est etiam Odys. XXII. *μίσγοντο λάθρη*, et II. II. *ὁ δὲ οἱ παρλέξατο λάθρη*. et in Dion. Chrys. de re eadem: *ἐν σκότει*, et *κρύφα*. Tu expende, quam suaviter Virgilius tres versus Homeri duobus incluserit. *Cerda.*

Dulcia furta] Sic rapti amores, furtivi concubitus, et adulteria Latine nominantur; Græce *λέχος κρυπτόμενον*, quo cum gaudebat Jupiter, inde *δολόπλοκος* appellatus, quia nihil non moliebatur, ut furtivos concubitus obiret suos: de Jove Ovid. Met. I. 696. 'Deprensi toties jam nosset furta mariti.' idem Epist.

Heroid. xvii. 141. 'Sum rudis ad Veneris furtum.' et Epist. xviii. 'furti tempora prima mei.' Tibull. El. i. 2. 'celari vult sua furta Venus.' sic El. v. 4. jurat per *dulcissima furta*. Emm.

347 *Aque Chao*] Et a Chao narrabat crebros amores deorum. Servius.

Aque Chao densos divum numerabat amores] In vetustis aliquot exemplaribus, *atque* legere est. Quod etiam habetur in exemplis Arusiani, sed enim mihi non satisfacit. Cæterum *eque Chao* legendum esse colligitur ex Servio: ubi in Bucolicis versum hunc citat in ejusdem eloquutionis argumentum quæ est Ecloga septima, *eque cava resonant examina quercu*. Ait enim *eque sacra*, et de sacra, ut, *Eque Chao densos divum enumerabat amores*: id est, a Chao: ultimum hoc multi postea in contextum recepere. Illud etiam observatione dignum quod *enumerabat* non invenuste legitur a Servio, qui numerus in hoc genere carminis multum decoris, et venustatis habet. Placet tamen *aque Chao* ut pleraque habent exemplaria. Pier.

Aque Chao] Hesiodum videtur respexisse, qui non solum principia rerum, sed generationem, propagationemque rerum Deorumque χάει videtur attribuire in Theog. ἦτοι μὲν πρῶτιστα χάος γένετο· et post paulo: ἐκ χάεος δ' ἔρεβός τε μέλαινά τε νύξ ἐγένοντο, νυκτὺς δ' αὖ τ' αἰθήρ τε καὶ ἡμέρα ἐξεγένοντο. Nempe statim post Terram Amorem vult generatum Hesiodus: quam Terram nascendi ordine Deos omnes præcessisse, idem auctor est: ut non frustra poëta Chao Deorum amores subjunxisse videri possit. Servius *A que Chao* legisse videtur. Nescio autem, an incongruum huic loco erit, si nymphae personæ Potameidis vel Nereidis convenire dixerimus hanc sententiam pro decoro et habitatione, ut accipiamus derivasse eam primordia rerum ab humore, quod χάος χύσιν, τὸ ὕδωρ. Plutarchus interpretetur in lib. πό-

τερόν ὕδωρ, &c. his: συμφωνεῖ δὲ καὶ ὁ ἡσιόδοος εἰπὼν, ἦτοι μὲν πρῶτιστα χάος γένετο, τοῖς πλείστοις ὀνομακέναι δοκεῖ τὸ ὕδωρ τοῦτον τὸν τρόπον παρὰ τὴν χύσιν. Germanus.

Densos] Crebros confusosque. Taub.

348 *Moll. pensa*] Lanæ scil. Milesiæ. Ovid. 'versato ducentem stamina fuso.' Idem.

349 *Devolvunt*] Ita Æn. i. cum respectu ad lanificium: *volvere Parcas*. Inducit vero Poëta aquarum Nymphas, operam dantes lanificio, ut Naxadas ante illum Homer. Od. xiii. Ἐνθα τε νύμφαι Φάρε' ὑφαίνουσιν ἀλιπόρφυρα, θαῦμα ἰδέσθαι: Illicque Nymphae Lintea texunt cærulea, mirabile visu. Cerda.

Impulit aures] Pari verbo frequentissime Græci. Apollon. lib. i. οὐατ' ἐβαλλε: aures perculit. Soph. Antig. φθόγγος βάλλει δι' ὧτων. Repetit in Philoctete. Synes. Epist. 57. ἐβαλλόμεν ἄκοῃ. Sumsere omnes ab Hom. qui Il. x. ἀμφὶ κτύπος οὐατα βάλλει. Latinos quid numerem? Nunc mihi ante oculos Silius lib. ii. Claudianus i. in Eutrop. Papinius Theb. iv. qui usi eadem phrasi. Illustravi verbum vatis, tendo ad variationem. Sophoc. Antig. flexu isto, παιδὸς με σαίνει φθόγγος. Synes. Epist. 123. ab apibus: ἐμβομβεῖ μοῦ ταῖς ἄκοαῖς ἡχώ: Sonus aures meas bombo obstrepat. Artemid. i. 25. μαστιγοῦσθαι τὰ ὦτα: flagellari aures. Hom. Od. xvi. περὶ τε κτύπος ἦλθε. Apollon. Arg. iii. μὴ πατρὸς ἐς οὐατα μῦθος ἵκηται. Papin. Sylv. iv. 'Sonus geminas mihi circuit aures.' Par ferne locutio Claud. de vi. Cons. Hon. 'Nomen circumsonat aures.' Silius l. xiii. 'Subit vox diffusa per aures.' Ibidem: 'Vox attigit aures.' Quod hemistichium etiam est in Val. Arg. ii. et in Claudian. de Bel. Get. et in Ovidio. Papinius Theb. ix. 'lapsa est ad aures.' in xii. 'accessit sonus aures.' Plaut. Amph. 'vox aures verberat.' Serviunt istæ variationes auspicantibus Poësin, Id.

350 *Vitreisque sedilibus*] Ergo velleria similia esse debent, ubi perlucidus et cæruleus est color. *Philarg.*

Vitreisque sed.] Quod aqua sit pelucida, ut vitrum. Unde et *Nymphas* in aquis habitantes *Vitreas* appellamus. Statius: 'vitreae juga perfida Circes.' quibus et velleria ejusdem coloris noster tribuit Poëtica admodum; supra vs. 335. *Taubmann.*

352 *Summa flavum caput extulit unda*] Mire per transitum veritatem tetigit. Namque Arethusæ fons dulcia fluënta inter medios habet fluctus. *Servius.*

Summa flavum caput extulit unda] Mirifice placet, quod in plerisque codicibus antiquioribus *flavum caput* legitur, Epitheton quidem cultui muliebri congruum: nam *Placidum* hic otiosum videretur. Quod alibi Neptuno signate est attributum, procellosa dispulsa tempestate, tranquillitatem inducturo. *Pierius.*

Flavum caput extulit unda] Simili sæpe inventione lusum a Poëtis. Nam extulisse capita ex imis gurgitibus de Arethusa Ovidius scribit Met. v. et de Tiberi Fast. v. De eodem Tiberi Albinovanus ad Liviam. De Ismeno anne Papinius Theb. ix. et de Vulturno Sylvar. iv. de Neptuno Silius vii. et de Nymphis eod. lib. de Thetide Homerus Il. i. Sed qua forma hoc dicunt Virgilius, Ovidius, Silius, extulit. Ovidius, Albinovanus sustulit. Papinius bis levat. Silius emersere. Homerus ἀνεδύσατο. Contrariam sententiam extulit Apollon. l. iv. per ἐδύσατο, quod oppositum Homérico ἀνεδύσατο. Idem Apollon. eod. l. dixit, καταδύναι βένθος. Silius l. xii. per condidit. et l. xvii. mergo. et l. i. demergere. Ovidius Met. ix. abdidit. et Fast. v. subiit. Multa amputavi ex hac nota. *Cerda.*

354 *Cyrene soror*] Propter similitudinem potestatis, ait soror. Nam Cyrene, Thessaliæ: Arethusa vero de Elide. *Servius.*

Tua maxima cura] Quem plurimum diligis. *Idem.*

Tua maxima cura] Alibi: *Mea maxima cura.* et, *Veneris justissima cura.* Papin. Sylv. iv. 'Tua cura potissima Gallus.' *Cerda.*

355 *Tristis Aristæus, &c. Stat lacrimans*] Similia de Aristæo Ovid. Fast. i. 363. 'Flebat Aristæus, quod apes cum stirpe necatas Viderat inceptos destituisse favos. Cærulea quem genitrix,' &c. *Emmeness.*

Penei genitoris ad undam] Aut tui genitoris, aut honoris est. ut, *Tibri pater.* *Servius.*

356 *Et te crudelem nomine dicit*] Explicat locum istum Serv. Æn. i. observans, minoris esse majorem compellare meritis, non nomine: ut cum ait Æolus, 'Tuus o Regina quid optes Explorare labor.' Qui ordo non corrumpitur, nisi per indignationem, ut hoc loco. Aristæus enim indignans Cyrenem ipsomet nomine compellat, non matris merito. *Cerda.*

Crudelem] Quod filii calamitate non movearis. *Taubmann.*

357 *Percussa*] In Mediceo, et nonnullis aliis codicibus pervetustis, *percussa* legitur: de quo alibi. *Pierius.*

Nova formidine mater] Magna, ut, 'Pollio et ipse facit nova carmina.' *Servius.*

358 *Fas illi limina divom Tangere*] Utroque enim deo parente nascebatur. Ideo *fas tangere* ait. *Idem.*

359 *Simul alta jubet discedere*] Sic Hom. Il. N. de Neptuno curru mare percurrenti, γηθοσύνη δὲ θάλασσα διίστατο et infra, 'video medium discedere cælum.' Et H. Ω. ἀμφὶ δ' ἄρα σφι λιάζετο κύμα θαλάσσης. Item M. Tull. Off. l. iii. 'cum terra discessisset magnis quibusdam imbribus.' et Calab. iii. ἀμφὶ δ' ἄρα σφι Νισσομένησι θάλασσα διίστατο. *German.*

361 *Curvata in montis faciem circumstetit unda*] Multa sunt loca Homeri, quibus potuit hære. Ex Macrobiani mente, et Hartungi Decuria 2.

versib. ex Od. xi. Πορφύρεον δ' ἄρα
κῦμα περιστάθη οὐρεὶ Ἴσον, Κυρτωθέν,
κρήβην τε θεόν: *Cæruleum circa fluctum
circumstetit monti æqualem, Curvatum,
absconditque Deum.* Ex Ursini II.
xviii. περὶ δέ σφισι κῦμα θαλάσσης
ῥήγγυτο: *Circum vero ipsas se fluctus
maris rupit.* et II. xxiv. Ἀμφὶ δ' ἄρα
σφι λιάζετο κῦμα θαλάσσης: *Circum
autem ipsas diduxit se unda maris.* Ex
Jul. Scaligeri Odys. v. Τὸν δ' ἐφόρει
μέγα κῦμα κατὰ ῥόον ἔνθα καὶ ἔνθα:
*Hunc autem ferebat ingens fluctus per
undarum impetum huc atque illuc.* Ad
hunc, etiamsi diversa ratione, allusit,
ait Scalig. nam illud, ἔνθα καὶ ἔνθα,
expressit per *circum*, et μέγα per *mon-*
tis. Scaliger ipse *molis* legit. Lege
in illo, quo vitio Homerum notet.
Ovid. Met. xv. ad Nostrum ita acces-
sit: 'Cum mare surrexit, cumulus-
que immanis aquarum In montis
speciem curvari, et crescere visus.'
Cerda.

Curvata, &c.] Hunc v. committit
Scalig. cum Homericō Ulysseā v. 3.
Causam incurvationis hujus reddit
Aristot. iv. 4. Meteorol. Taubmann.

Curvata unda] Sic Sil. Ital. l. i. 'Cur-
vatis pavidas transmittit Cycladas
undis.' Ubi consulendus Dausquius.
Hujus etiam loci meminit Macro-
bius. Saturn. v. 3. *Emmeness*.

362 *Accepitque sinu vasto*] Sic et
Sophocles ὤκεανον εὐρύκολλον vocat.
Germanus.

364 *Speluncisque lacus clausos*] *Mi-*
rans, per omnia subaudimus. Lacus
autem dicit fontium et fluviorum re-
ceptacula. Hæc autem non sunt per
poëticam licentiam dicta, sed ex Æ-
gyptiis tracta sunt sacris: nam certis
diebus in sacris Nili, pueri de sacris
parentibus nati, a sacerdotibus Nym-
phis dabantur: qui cum adolevis-
sent, redditū narrabant, lucos esse sub ter-
ris, et immensam aquam, omnia con-
tinentem, ex qua cuncta procreantur.
Unde est illud secundum Thaletā,
'Oceanumque patrem rerum.' Serv.

Speluncisque lacus clausos, &c. *ing.*
mot. stupef. aquarum, &c.] Haud dubie
videtur respicere Maro opinionem
physiologorum illorum, ab Aristotele
confutatam Meteor. l. i. de fluviorum
generatione, ita statuentium: aquam
scilicet solaribus radiis levatam in
sublime, cum pluta rursum, aggre-
gata, congestaque fuerit in terræ vis-
ceribus, tanquam ex alvo prægrandi
erumpere, et aut fluvios omnes ex
uno, aut alium ex alio scaturire, nec
ullam gigni aquam; sed quæ hibernis
mensibus in hujusmodi conceptacula
collecta fuerit, hanc in annum eva-
dere multitudinem, et ob id majores
semper hieme, quam æstate profluere,
quosdam perennes esse, quosdam se-
cus. Cæterum dat quidem Aristoteles
fluminibus fontem, principium-
que aliquod, non a quo, quasi e vase
quodam promatur aqua, sed in quod
primum, quæ assidue fit, concurrere,
atque coagmentari soleat: ὅτι δὲ νο-
εῖν, inquires, οὐχ ὥσπερ ἐξ ἀγγείου τα-
μιευόμενον, τὴν ἀρχὴν εἶναι πηγὴν, ἀλλ'
εἰς ἓν αἰεὶ γινόμενον καὶ σύρρεον ἀπαντᾶν
πρώτην. Germanus.

367 *Diversa locis*] Pro diversis lo-
cis. Philarg.

Phasimque] Fluvius Colchidis. Ser-
vius.

Phasimque] Phasis amnis in Col-
chide. Philarg.

Phasimque, Lycumque] Fluvii sunt
Colchorum, ideo utrumque conjungit,
ut etiam Strab. l. xi. ποταμοὶ δὲ πλείους
μέν εἰσιν ἐν τῇ χώρᾳ, γνωριμώτατοι δὲ
φάσις μὲν, καὶ λύκος: *Multi fluvii in re-*
gione sunt, sed clarissimi Phasis et Ly-
cus. Cerda.

Phasimque] De hoc amne Plutarch.
libello περὶ ποταμῶν: et Mela l. 19.
'Hic Colchi, hic Phasis erumpit.'
Inde Colchorum regina Medea *Pha-*
sias et *Phasis*, apud Ovid. Epist. He-
roid. vi. *Emmeness*.

Lycumque] Fluvius Asiæ. Servius.

Lycumque] Lycus in Syria. Philarg.

Lycumque] In Syria Lycos est, Plin.

v. 27. et quidem in Antiochena ponit hunc fluvium Mela r. 12. 'amnesque inter eas eunt Lycos,' &c. Meminit hujus subsidentis sub terra Ovid. Metamorph. xv. 473. 'Sic ubi terreno Lycus est epotus hiatu.' *Emmeness.*

368 *Caput*] Lambinum arguit Robert. Titius Controvers. iv. 24. qui *caput* non pro origine, sed pro fine fluminis dici arbitratur. Eum adito, si exemplis indigeas. *Idem.*

Enipeus] Thessaliæ fluvius. *Servius.*

Primum se erumpit Enipeus] In Romano codice legere est, *primum se rumpit*. In Oblongo illo, quem Pomponius Lætus delitias suas est appellare solitus, *primum erumpit*, sine ulla prorsus collisione, et ita erat prius in codice Mediceo. In aliquot aliis, *Enipeus* est per φ. Sunt enim qui *Enipea* fluvii nomen ab Enipeo Trojano viro, cujus Homerus mentionem fecerit, hac scriptura distinguant. *Pierius.*

Se erumpit Enipeus] Pari forma Lucret. iv. 'Tandem ubi se erupit nervis collecta cupido.' Sic et Euripides in Oreste mare ipsum ταυρόκρανον vocavit, ἢ πόντον, ὡκεανὸς δὲν ταυρόκρανος ἀγκάλαις ἐλίσσων κυκλεῖ χθόνα. et Sophocles in Trach. de Acheloo, ἀνδρείῳ τύπῳ βούκρανος, vel a mugitu, vel quod ut boves terram fluvii scindant, vel quod loca fluvii irrigua, vel vicina pabuli lætitia vigere soleant. Vide Aristot. in quæst. διατρίβιν τοῖς ἐλεσι τοῖς περὶ τοὺς ποταμοὺς γίνονται οἱ καλούμενοι βούμυκοι, οὓς μυθολογοῦσι ταύρους ἱεροὺς εἶναι τοῦ θεοῦ. *German.*

Se erumpit Enipeus] Enipeus numeratur inter flumina Thessaliæ a Plinio iv. 8. Meminit Homer. Odyss. Δ. 237. ποταμοῦ Ἐνιπήως θέλειο. Recte *se erumpit*, ut vs. 78. *se* subauditum vult Sanctius, ita expressum hoc loco, et XIX. 445. 'diversi sese erumpunt radii.' Sic a non nullis legitur hic versus. Vide Pier. et Sanctii Minervam p. 159. *Emmeness.*

369 *Pater Tiberinus*] Tiberis et

Anio Italiæ sunt fluvii. *Servius.*

Pater Tiberinus] *Pater*, ut docet Turneb. advers. XIII. 8. nomen est divinitatis: ita *Tiberinus* dicitur Deus Æn. VIII. 31. 'Huic Deus ipse loci fluvio Tiberinus ameno.' Eo tamen nomine potissimum compellatur in precibus, ut Serv. Æn. VIII. 72. 'Tuque o Tibri tuo genitor cum flumine sancto.' Quem versum Ennio debet noster, testante Macrobio Saturn. VI. 1.: sic Æn. x. 421. 'Da nunc Tibri pater.' Et Horatius Cocles, cum, interrupto ponte, se præcipitaret in Tiberim: 'Tiberine pater,' inquit, 'te sancte precor,' &c. de quo lege Liv. II. 10. *Emmeness.*

Aniena fluentia] Pro *Aniene*: sic *Aniena unda* apud Propert. Eleg. I. 20. Antiquus nominativus est *Anien*, de quo Priscian. I. VI. pro quo in usu nunc est *Anio*. *Gelidi Anienis* meminit noster Æn. VII. 683. Tiburtini agri fluvius est, unde Propert. El. III. 21. 'Hic Anio Tiburte fluit.' 'Ortus in monte Trebanorum,' ut Plinius III. 12. 'tres amœnitate insignes lacus defert in Tiberim.' Idem testatur Strabo I. V. quare Horatio dicitur *præceps Anio* Od. I. 7. Et quemadmodum in libello de Cult. Hort. Columella meminit *pomosi Tiberis*, sic Propert. El. IV. 7. 'Ramosis Anio qua pomifer incubat arvis.' Hodie *Teverone*. *Emmeness.*

370 *Saxosumque sonans Hypanis*] Ponti fluvius. Et *saxosum* legendum est, non *saxosus*, ne sint duo epitheta: quod apud Latinos vitiosum est. *Servius.*

Saxosumque sonans] Alias *Saxosusque sonans*, non ut duo intelligendum, *saxosus* et *sonans*, sed ob saxa sonans. *Philarg.*

Saxosumque sonans Hypanis] In Romano codice, *saxosus* legitur, quod improbat *Servius*, ne duo sint epitheta, quod apud Latinos vitiosum est. Erat tamen in illo Oblongo per veteri, atque etiam in Mediceo, *saxo-*

sus: aliena inde manu *saxosum* est repositum. Sed quod Servius ait de duobus Epithetis, videtur *sonans*, loco verbi potius quam pro Epitheto positum. Neque hujus elocutionis exempla desunt. Quod vero *Misus* per *iōta* scribitur in codicibus nonnullis, antiqui aliquot per *y* scribunt. *μύσια* γὰρ *χώρα καὶ πόλις* apud Stephanum reperitur. Quod autem ad denominativum pertinet, et *Mysi*, et *Mysii* populi dicuntur. Et *Æolum* lingua *Mysadi*. Illud addam, in Longobardico pro *Hypanis*, *Hypanus* per *u* legi ultima syllaba, ita etiam in Mediceo. *Pierius*.

Hypanis] *Hypanis* Scythiæ amnis. *Philarg*.

Hypanis] Ejus aquæ se exonerant in Pontum Euxinum, ubi cursum habuit per Vossiniam et Podoliam. *Bog* Geographis nunc appellatur. *Hypanis* mentionem infert Ovid. *Metam.* xv. 285. 'Quid? non et Scythicis *Hypanis* de montibus ortus Qui fuerat dulcis, salibus vitiatur amaris.' *Emmeness*.

Mysusque Caiçus] Qui per Mysiam labitur. *Servius*.

Mysusque Caiçus] De hoc Mysiæ flumine Strabo l. XIII. et Mela l. 18. nec non Ovid. *Metam.* ii. 243. 'Theutrantæusque Caiçus.' a Theutrantia Mysiæ oppido, et xv. 277. 'Et Mysum capitisque sui ripæque prioris Pœnituisse ferunt, affa nunc ire, Caiçum.' *Emmeness*.

371 *Auratus cornua*] Ductum epitheton e cælesti ejus imagine. *Eridanus* enim triginta quatuor stellis insignitum sidus in cælo est. *Pontan*.

Taurino cornua vultu Eridanus] Sive *Padus*. Et ideo *taurino vultu*, quia ejus sonus, ut tauri mugitus: et ripæ flexuosæ sunt, ut cornu. *Probus*.

Taurino v.] Græcis ταυρόμορφος, ταυρόκρανος. Horat. *Od.* iv. 14. 'Sic tauriformis volvitur Aufidus.' V. N. *Æn.* viii. 65. *Taubmann*.

Taurino cornua vultu Eridanus] Ea

enim est fluviorum natura, ut angues lapsu imitentur, obliquasque reddant ripas. Ovid. *Metamorph.* i. 'Fluminaque obliquis cinxit declivia ripis.' Unde qui præesse fluminibus existimati sunt dii, cornuti fingebantur propter riparum, alveorumque curvitates, flexusque ad cornuum bovinarum similitudinem. Quare hic Virgilius *Eridano* cornua et taurinum vultum tribuit. *Pontan*.

372 *Eridanus*] Fluvius Italiæ, qui et *Padus* vocatur. *Servius*.

Eridanus] Galliæ Cisalpinæ, qui et *Padus* dicitur. *Philarg*.

Auratus Eridanus] Vel propter auramenta: vel propter stellas, quibus ille inter astra insignis est: vel quia agri ubertate divites efficit. Alio nomine *Padus*: quem Ligures *Abodindum* appellant, quasi sine fundo, *Bodemloss*. De quo Polybius, et Plin. iii. 16. Et hinc fortasse est, quod postea Servius *purpureum* interpretatur, *nigrum* ex altitudine. *Taubmann*.

Eridanus] Alius a *Rhodano* fluvius, ut disputatum Ge. ii. 482. ibi de amne plura: quod et liquidum ex Ovid. *Metam.* ii. 258. 'Hesperiosque amnes Rhenum Rhodanumque Padumque.' Bene *taurino vultu*, nam ipse Fluviorum Deus apud Hesiodum in scuto Herc. vs. 104. ταύρεος ἐννοσίγαιος. sic tauriformes fluvii a violento strepitu, quem, dum fluunt, excitant: inde Festus designari ait, 'taurorum specie simulacra fluminum: id est, cum cornibus, quod sunt atrociora, ut tauri.' Quod passim videre est in numismatibus Antonii Augustini. Sed hæc jam vidit et docuit Cl. Grævius in addendis ad lect. Hesiod. p. 138. *Emmeness*.

373 *Purpureum*] Nigrum ex altitudine accipimus. Nam *Padus* non in Rubrum mare, sed juxta Ravennam in Adriaticum cadit. Et *purpureum* Græcum est epitheton: mare rubrum etiam dixit Homerus, εἰς ἄλα πορφυ-

ῥοδεσσαν. Unde apparet Victorinum hoc loco errasse, qui *purpureum mare Rubrum* esse dixit, quod est juxta Indiam. *Servius*.

Purpureum] Altum, et per hoc nigrum tropice: legitur et *influit*. *Philarg.*

In mare purpureum] Cæruleum. Etiam Hom. ἄλα πορφύρεσσαν, et κύμα πορφύρεον frequentat. *Propert. el. II. 18.* 'Qualem purpureis agitatam fluctibus Hellen.' Intelligit autem mare Adriaticum, in quod Padus quinque ostiis se exonerat, triginta secum flumina deferens. *Philargyr. purpureum* exponit *altum*, id est nigrum. *Taubmann.*

Violentior] De rapiditate hujus fluvii *Georg. I.* 'Proluit insano,' &c. *Idem.*

Effluit] Non *influit*. In Romano, et in codicibus perveteribus *effluit* legitur, quod veriti sunt in geminatum vitiosum esse, quum tamen hujusmodi exempla pleraque etiam apud Oratores inveniantur, quæ longum esset enumerare. *Pierius.*

374 *Thal. pend. p. tecta*] Περίφρασις antri. Eleganter autem *pendentia*; unde Senecæ toties, 'suspendere ædificia,' de *Benef. VI. 16. Nat. Q. VI. 1.* et *Epist. XII.* 'Etsi quis specus saxis penitus exesis montem suspenderit,' &c. *Pensiles* etiam *horti* ideo dicti, quia columnis suspensi nutabant. De qua re copiose *Laur. Ramirez. ad Mart. Taubmann.*

375 *Fletus inanis*] His enim movebantur rebus, quarum erat facilis reparatio; ideo *inanes* dixit. *Servius.*

Inanis] *Inanes* pro levibus, et quibus succurri posset. *Philarg.*

376 *Dant ordine fontis*] Rite secundum ordinem epularum. *Servius.*

377 *Mantelia*] Quibus manus terguntur. *Idem.*

Mantelia] Hujus singulare *Mantelum*. *Plautus* in *Captivis*: 'Nec Sycophantiis, nec fucis ullum mantelum obviam est.' *Lucilius* autem *mantela*

dicit *mappas*: 'Mantela, merumque.' *Philarg.*

Tonsis mantelia villis] Nam et villosa erant, λίσσια *Polluci. Ovid. Fast. IV.* 'Duxerat ad dextram villis mantile solutis.' *Martial. XIV. 138.* 'Nobilius villosa tegant tibi lintea citrum.' *Χειρόμακτρον* autem et *Mantile* ejusmodi: ὠμόλινον et ἐκμαγεῖον dicitur *Eustathio. V. N. Æneid. I.* et *Plant. Capt. act. III. 3. Taubmann.*

Mantelia] Τελῆ manuum. *Varro* de *L. L. I. V. manterum* quasi *manuterrum*. *Rom. Cod. et Oblongus* per *e*: inde apud *Lucill. mantella*, ut *Dausq.* in *Orthogr.* sic *mantelia* vel *a tergendis manibus*, vel *mandelia a mandendo* dici vult *Isiod. XIX. 26.* *Glossæ vet.* et *Poll. VI. 14. χειρεκμαγεῖον mantela*; pro quo et *mantelum* et *mantele* ut *Salmas. Aug. Script. t. 2. p. 445. et 446.* de usu mantelium disputat. *Ety-mologus* exponens quid sit *χειρόμακτρον*, inquit, ὃ παρὰ Ῥωμαίοις καλεῖται *μανδύλιον*. est etiam in usu *mantile* per *i*. de hac voce *Salmas. Plin. exercit. p. 765. Casaub. ad Athenæum IX. 18. et Ferrar. de re vest. p. 1. c. 7. Emmeness.*

378 *Plena reponunt Pocula*] Iterant, sæpe offerunt. *Servius.*

379 *Panchæis* *adolescunt ignibus aræ*] Id est, ture, Arabicis odoribus. *Adolescunt* autem pro incenduntur. κατ' εὐφημισμόν ponitur. *Idem.*

Panchæis] Thura *Panchæorum* in honore. *Noster* supra *Ge. II.* 'Totaque thuriferis Panchaïa dives arenis.' *Ovid. Metam. X.* 'Cinnamague, costumque suam, sudataque ligno Thura ferat, floresque alios Panchaïa tellus.' *Claudian. Rap. II.* 'Quicquid thuriferis spirat Panchaïa silvis.' De hoc thure capiendi *Lucretius, Claudianus, Tibullus, Arnobius* sub nomine odorum, ramorum, mercium, resinæ. Ait primus *I. II.* 'Araque Panchæos exhalat propter odores.' Alter de *III. consulatu Honor.* 'Indus ehur, ramos Panchaïa, vellera Seres.' Ter-

tius l. iii. 'Illic, quas mittit dives Panchaia merces.' Quartus l. vii. 'Panchaicas ardere resinulas.' Cerda.

Adolescunt] Hic vim habet frequentationis, et *Panchaia* *adolescunt*, id est, Panchaia odoribus incenduntur aræ. *Philarg.*

Adolescunt] *Adolescere* pro incendi usurpari Scottus nod. Ciceronian. iv. 4. monet, quia non patiebatur prisca superstitio scæva verba proferri, quibus vitiabantur Sacra : inde *mactare* pro *occidere* : *fuisse, abiisse, vixisse, pro mortem obiisse* : non pœnitebit de hoc verbo Sanctii Minervam consuluisse. p. 413. *Emmeness.*

380 *Cape*] Duo hic dicam : Primo de propinatione, qua se veteres excipiebant : deinde, de forma, qua illa fieret. Propinationis multa vestigia, præsertim in Athen. Nam l. i. Ulpianus sibi petit propinari. Et l. x. *παρὰ μηδείῳ τῷ θεσσαλῷ δειπνῶν ἀλέξανδρος, εἰκοσιν ὀδσιν ἐν τῷ συμποσίῳ πᾶσιν προύπει* : *Alexander cum cœnaret apud Medium Thessalum, essentque in convivio viginti, omnibus propinavit.* Omitto hoc, tum quia obvium, tum quia alibi credo a me observatum. Pergo ad formam. Solemne fuit verbum *cape*. Hic Poëta : *cape Carchesia*. Seneca in Thyeste : 'Poculum infuso *cape* Gentile Baccho.' Silius vii. 'En *cape*, Bacchus ait, nondum tibi nota, sed olim Viticolæ nomen pervulgatura Falerni Munera.' Variata hæc forma per verbum *πῑθι* ab Athen. l. x. per *πῑθαι* ab Homero Odys. iii. et per *laccesso* a Val. Flacc. Arg. l. v. 'Et iuxta Æsonidem magno cratere *laccessit*,' per *do*, ab Nostro Æn. i. 'Tum Bitiæ dedit increpitans,' et Athen. l. ii. *τῇ δεξιᾷ διδοὺς τὸ ποτήριον* : *dans dextra poculum.* Hanc formam sæpe Homerus infert. Porro is, cui propinabatur, dicebat Latinis *capiō*, Græcis *λαμβάνω*. Seneca in Thyeste : 'Capiō fraternæ dapis Donum, paternis vina libentur Diis.' De Græcis, Anacr. *τὸ μὲν οὖν πόμα λάβωμεν* :

Itaque poculum capiamus. Athen. l. x. *παρὰ πάντων τὰ ἴσα λαμβάνων* : *omnium propinationes accipiens.* Et l. vi. *δημοσθένης παρ' ἁρπάλου τὴν κύλικα εἰλήφη* : *Demosthenes ab Harpalo accepit calicem.* Cerda.

Mæonii Bacchi] Lydii vini. *Carchesia* autem poculorum sunt genera. *Servius.*

Mæonii] Quæ nunc Lydia, olim *Mæonia* vocabatur. In hac regione mons est Tmolus, ferax boni vini. *Phil.*

Bacchi] Quæ Baccho, id est, vino impleri solent ; ceterum Nymphis libari vino Pontifices negant ; et sane mox interdictum evidenter apparuit, cum ait : 'Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam.' *Idem.*

Mæonii Bacchi] Id est, præstantissimi vini, quale in Mæonia sive Lydia nascitur. Ea enim regio Sole perusta, arboribus omnino exsuta scribitur, præter vitem, unde et *κατακεκαυμένης οἴνος* appellatur : quod hic notari Cæl. Rhodiginus auctor est vii. 14. *Taubmann.*

Carchesia] Ita Æn. v. 'mero libans *carchesia* Baccho.' Fuit autem *Carchesium*, poculum procerum et circa mediam partem compressum mediocriter, *ansatum*, *ansis* a summo ad infimum pertinentibus : ut ex Athenæo (pag. 475. Edit. Casaubonicæ) refert Macrobius. v. 21. *Idem.*

381 *Oceano libemus ait*] Quasi Nympha Oceano sacrificat. *Servius.*

Libemus] Sacrificemus. *Philarg.*

Libemus] In omni convivio id quod offerebatur in honorem Deorum, exprimebatur verbo *libo*. Athen. l. iv. Homerum laudat, quia is convivas faciat *σπονδοποιούντας* : *libantes.* Atque id ipsum fecisse Platonem, et Xenophontem observat, reprehenditque Epicurum, quod οὐ *σπονδὴν*, *libamen* nullum Diis offerret, sed sacra comederet, ut ait Simonides, *ἄθυστα, illibata.* Cerda.

382 *Oceanumque patrem*] Secundum Thaletā, ut supra diximus. *Servius.*

Oceanumque] Secundum Physicos dixit, qui ajunt omnium rerum elementum aquam esse: in quibus Thales primus. *Philarg.*

Oceanumque patrem rerum] Ex opinione eorum, qui aquam rerum omnium principium statuerunt; unde non solum Juppiter, sed et Neptunus *φυσάλλμος* Græcis. De quo Aristot. *Metaphys.* 1. V. et N. *Georg.* 1. 12. *Taubmann.*

Sorores] *Sorores*, aut inter se, aut suas. *Philarg.*

383 *Centum quæ silvas, centum quæ flumina servant*] Aut ducentas esse dicit: aut finitus est numerus pro infinito. *Servius.*

Servant] Pro incolunt, et obtinent: ut ipse alibi: 'Servantem ripas alta non vidit in herba.' *Philarg.*

384 *Perfudit nectare Vestam*] Id est, in ignem vinum purissimum fudit: post quod, quia magis flamma convalluit, bonum omen ostendit. *Servius.*

Vestam] Pro igni; et videtur superius de aqua sensisse, non de vino. *Philarg.*

Ardentem perfudit nectare Vestam] Vinum intelligit, cujus effusio fausta semper in sacris. In Il. xvi. Achilles Λεῖβε δὲ οἶνον Οὐρανὸν εἰσανιδῶν; *Libavit vinum cælum suspiciens.* Exempla obvia. Inde ab eodem Hom. *Odys.* 1. xii. notatur ut infaustum vinum non libari, sed sacrum fieri aqua, vini inopia: Οὐδ' εἶχον μέθυ λείψαι ἐπ' αἰθομένοισι ἱεροῖσι, ἄλλ' ὕδατι σπένδοντες: *Neque vinum habuerunt ad libandum super incensa sacra, Sed libantes aqua.* Par locus est apud *Apolonium* 1. iv. ubi vini inopia libatio fit aqua, atque ob id ipsum Heroës illi, qui sacrum peragebant, ridentur ab mulierculis Medææ. Est etiam ad hanc rem aliquid in *Silio* 1. vii. apud quem Bacchus, visa libatione absque vino, ne hoc in ea deesset, Falernum creavit. *Cerda.*

Ter flamma ad summum tecti subjecta reluxit. Omine quo firmans animum]

Cum flamma subito, et sponte in sacris, et libamentis exiliebat, et sursum altissime se efferebat, boni erat ominis indicium. Consule *Turneb.* advers. xix. 27. et *Maronem* nostrum *Ecl.* viii. 105. 'corripuit tremulis altaria flammis Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse: bonum sit.' Vide ad hunc locum *Servium.* *Ovid.* *Metam.* x. 278. 'et amici numinis omen Flamma ter accensa est; apicemque per aëra duxit.' Eum in finem vinum infundebatur in ignem, ut luculentior inde surgeret flamma; nam, ut *Ovid.* alibi, 'Solet effuso surgere flamma merò.' *Enn.*

387 *Est in Carpathio*] *Carpathos*, insula contra *Ægyptum*, a qua vicinum pelagus *Carpathium* appellatum est. Hic aliquando regnavit *Proteus*, relicta *Pallene* civitate *Thessaliæ*; ad quam tamen reversus est postea: quod ostendit hoc loco; dicens, 'Patriamque revisit *Pallenen*.' *Servius.*

Carpathio] *Ægyptio.* *Carpathos* enim insula est *Ægypti.* vel ut *Pompejus* dicit, insula *Rhodorum.* Alii sic: *Carpathium* mare inter *Rhodum* et *Alexandriam*, quod abesse dicitur a *Carpathio* insula, ut *Lucilius*: 'Carpathium mare transvectus, cænabis *Rhodi*.' *Philarg.*

Est in Carpathio] Vide eum locum *Æn.* v. 'Carpathium Siculumque secant mare.' Ut autem vates *Caruleus*, γέρων ἄλιος *Hom.* Totus autem hic locus, sequentesque versus penè omnes ex *Od.* Δ. ubi *Menelaus* ex consilio *Idotheæ* extorquet vinculis vique vaticinium. *Germanus.*

Est in Carpathio, &c.] Totus hic locus ex *Odys.* Δ. est. Quanquam *P. Victorius* x. 21. a *Pherecyde* sumptum dicat. Tot autem fere allegorias huic figmento induerunt, quot *Proteus* ipse sibi formas. *Diod.* Siculus ad historiam regum *Ægyptiorum* refert, qui diadematum formas subinde variarint. *Lucianus* *Protea*

Iudium facit et histrionem. Plato de fallaciis Sophistarum exposuit. Alii de Natura varias species gignente: alii de variis vestimentorum formis, quibus uterentur populares Protei. Cæs. Calcagninus per Protea Veritatem intelligit, quæ in abdito latens difficulter deprehenditur. Alii imaginem habere censent Viri Prudentis. Melanchthon conversiones istas ad Intelligentiam refert, quæ se in omnes q. species transformet. Natalis de Comitibus vim æris interpretatur, quem vide in Mytholog. viii. 8. Taubmann.

Est in Carpathio, &c.] Sic Ovid. xi. 249. 'Donec Carpathius medio de gurgite vates,' &c. *Emmeness.*

388 *Caruleus Proteus*] Hom. γέρον ἄλιος. de pari aquarum Deo Ovid. *Caruleum Tritona.* Cerda.

Magnum qui piscibus æquor] Equi enim marini prima parte equi sunt, postrema resolvuntur in pisces. *Serr.*

Piscibus] Eisdem et pisces et equos dicit. *Philarg.*

Magnum æquor] Observat Gifan. Græcorum ἄλα δῖαν, redditum per mare magnum a Latinis. Horum princeps fuit Livius Andron. qui apud Festum: 'Celsosque ocris, arvaque patria, et mare magnum.' Sicuti deinde alii; nam Ennius apud Cic. de Divin. i. et Epist. ad Atticum: 'Jamque mari magno classis cita textitur.' Lucret. l. vi. 'Fluminibus, magnoque mari, cum frangitur æstu.' Virgil. hic: 'magnum æquor.' Val. Flac. Arg. i. 'Questibus, et magni numen maris excitat Helle.' Hi omnes reddunt ἄλα δῖαν. *Cerda.*

389 *Juncto curru*] Pro adjunctis simul equis, ut hunc locum interpretatur Scaff. de re vehic. i. 12. sic absolute *Junctum vehiculum* i. 14. quales hi fuerint equi, docet idem Scaff. de re vehic. i. 18. *Emmeness.*

Metitur] Æmulatur. Ovid. Met. l. ix. 'Ægæas metiris aquas.' Sil. l. iv. 'duces pelagi terræque laborem

Diversum emensos.' Claud. de Bel. Get. 'Metimur flumina.' Cum vero Poëta conjungat verbum istud cum magno mari, videtur omnino hæsisse versui Lucillii. Hic apud Nonium: 'Vir mare metitur magnum, se fluctibus tradit.' Non abludit, 'mare immensum,' quod frequentissimum Poëtis. *Cerda.*

390 *Emathicæ*] *Emathicæ*, id est, Macedonia, propterea meminit hoc loco, quia contermina est Thraciæ. Alii sic: *Pallene* insula secundum Thermodontem, dicta a Palla Sithonis filia, quæ nunc Chersonesus vocatur; hanc Proteus quondam, propter Busiridis crudelitatem relicta Ægypto, petiit. *Philarg.*

391 *Pallenen*] Hoc ideo dixit, quia Proteus antequam in Ægyptum commigraret, Thraciæ fuit incola, ubi habuit uxorem Coronem: filios, Telegonum, et Polygonum: qui cum advenas luctari secum adigerent, et excruciant; ad postremum victi et interempti ab Hercule, animum patris perculerunt. Quapropter cum tædio præsentium rerum, vellet solum vertere, Neptuneus illic super mare specum fecit, per quam in Ægyptum commeasse dicitur. *Pallene* autem est Chersonesus in Thracia, cujus in faucibus Corone est oppidum, ab uxore Protei cognominatum. *Idem.*

Pallenen] Scribit Isacijs in Lycoph. Proteum fuisse Ægyptium genere. Plato etiam in Enthyd. πρωτεύα αἰγύπτιον σοφιστήν: *Proteum Ægyptium sophistam.* Et Hom. πρωτεύς αἰγύπτιος. Addit Isac. ex Ægypto migrasse Phalagram Pallenen, ubi uxorem Toronem duxit, et filios habuit Tmylum, (aliqui male legunt Tmolum) et Telegonum. Inde itaque et Phalagreis, et Pallenius dictus: non tantum Ægyptius. Pallenæ meminit Demosthenes in Haloneso. *Cerda.*

Pallenen] Hanc Stephanus dicit esse πόλιν θράκης καὶ χερρόνησον. De peninsula Strabo in excerpt. l. vii.

χερβόνησος κείται ἐν τῷ ἰσθμῷ, ἢ πρὶν μὲν ποτιδαία, νῦν δὲ κασσάνδρεια, φλέγρα τὸ πρὶν ἐκαλεῖτο. Meminit ejus Mela II. 2. *inter Athon et Pallenem*, 8c. Emmeness.

392 *Grandævus*] Ita Æschylo παλαιγενής, Homero γέρων, Nostro statim senis. Porro Dii omnes marini, ut plurimum, senes finguntur ab spuma et canicie maris. *Cerda*.

Grandævus] Παλαιγενής Æschylo, πρεσβύτατος Hesiod. *Taubmann*.

Novit namque omnia] Homer. πάντα εἰδώς. Et de Proteo νημερτής: veridicus. Nonnus Dionys. xxi. παντιπόλῳ πρωτεί, vati Proteo. Ibidem νοεοῖο πρωτήος, sapientis Protei. *Cerda*.

393 *Quæ sint, quæ fuerint*] Ut Homerus, ὅς ῥ' ἔδει τὰ τ' ἐόντα, τὰ τ' ἐσσόμενα, πρὸ τ' ἐόντα. *Servius*.

Quæ sint, quæ fuerint] Ab ipso trium temporum complexu non abeunt aliorum sententiæ. Hom. II. I. de Chalcante: ὅς ῥ' ἔδει τὰ τ' ἐόντα, τὰ τ' ἐσσόμενα, πρὸ τ' ἐόντα: Qui noverat et præsentia, et futura, et præterita. Empedoclis apud Arist. Metaph. III. πάνθ' ὅσα τ' ἦν, ὅσα τ' ἔστι, ὅσα τ' ἔσται ὀπίσω: Omnia, quæ fuerunt, quæ sunt, quæ erunt deinde. Platon. leg. x. τῶν ὄντων, καὶ γεγονότων, καὶ ἐσσομένων. Lucret. I. I. 'transactum quid sit in ævo, Tum quæ res instet, quod porro deinde sequatur.' Plauti Bacch. 'Quicumque ubique sunt, qui fuere, quique futuri sunt posthac.' Catul. 'Quot sunt, quot fuere, Marce Tulli, Quotque post aliis erunt in annis.' Ita ferme ex aliorum iudicio; quæ ipse reperi dabo ad illud Æn. IV. 'Nunc, olim, quocunque dabunt se tempore vires.' Verba Virgilii ita redde ex Dione Chrys. Orat. xxxvii. τῶν οὐσῶν, τῶν γεγενημένων. *Cerda*.

394 *Ita Neptumo*] Ubi deest ratio, sic loquitur. Nam ita et in tertio Æn. dixit, 'Sic visum superis,' quum præmisisset immeritam. *Servius*.

395 *Armenta et turpis phocas*] Mag-

nas. ut, 'Cui turpe caput.' *Phocæ* sunt boves marini. *Idem*.

Turpis] Hic truces: ut, 'Cui turpe caput?' vel potius, enormes. *Philarg*.

Et turpis phocas] Videtur, ut Ursinus testatur, imitatus versum incerti Poëtæ apud Victorinum: 'Non phocæ turpes, non marcentes balænae.' Vide quæ dicta sunt Georg. III. 543. Quas hic *turpis* Ovid. Epist. Heroid. x. 87. *magnas*, et Metam. I. 300. *deformes* nominat. Sunt qui ob teterrimum odorem phocas turpes appellandas censent, a qua sententia non abit illud Homeri Odys. Δ. 406. Πικρὸν ἀποπνείουσα ἄλδς πολυβενθέος ὀδμήν. et vs. 442. Φωκῶν ἀλιотρεφέων ὀλοώτατος ὀδμή. Eodem circiter loco plura de phocis, easque etiam vocat νέποδας, non quod pedibus destitutæ sint, sed exiguos habeant, secundum sententiam pereruditi Bocharti in Hierozoic. I. 7. Ideo forte Aristoteli Hist. anim. II. 1. *læsa et imperfecta quadrupes est, ὥσπερ πεπηρωμένον τετράπουν*. De fædo et insuavi hujus bestię odore *Cerda* testes advocat Suidam et Oppianum Cyn. I. I. I. qui φώκην δύσοδμον ζῶων θαλάττιον esse affirmant. *Emmeness*.

396 *Hic tibi, nate, prius vinclis capiendus*] Aliter non edebat vaticinium. Videndus Hom. dicto loco, et Hygin. in Fabul. c. 118. Paria de Sileno, qui nisi captus, non edebat. Phrasis ipsa Græcorum est. Sophocli. in Philoct. δόλῳ λαβεῖν. *Cerda*.

397 *Expediat morbi causam, eventusque secundet*] Duo enim ista requiruntur in oraculis, causa mali, et remedium. *Servius*.

398 *Sine vi non ulla dabit præcepta*] Ne eum speraret posse precibus flecti. *Idem*.

Nam sine vi] Pars ista, præter Hom. sumta a Platone, qui in Euthyph. καὶ οὐκ ἀφετέος ἂν εἴ, ὥσπερ ὁ πρωτεὺς, πρὶν ἂν εἴπῃ: *Dimittendus non es, quænam admodum Proteus, priusquam dixeris*, *Cerda*.

Præcepta] *Responsa. Philarg.*

399 *Orando flectes*] In Mediceo codice, *orando vinctes* legere est. Alterum ex his paraphrasis omnino fuit. *Pierius.*

Vim et vincula] *Violenta vincula: ἐνδιαδύς. Taubmann.*

400 *Doli circum hæc demum*] *Circa vincula novissime ejus desinent doli, id est, formarum varietates: cujus figmentum physicam volunt esse rationem: nam homo habet in se libidinem, stultitiam, ferocitatem, dolum: quæ dum in eo vigent, pars illa, quæ vicina divinitati, id est, prudentia, non apparet: quæ tunc potest suas vires tenere, cum fuerint illa religata; id est, cum quis caruerit omnibus vitiis. Unde sacerdotem hunc dicit posse vaticinari, et suscipere divinitatem, cum religata in eo fuerint ignea cupiditas, silvestris asperitas, lapsusque animi, aquarum mobilitati similis. Servius.*

Doli circum hæc demum] In Mediceo dictionum ordo ita habet. Et meliori numero. in aliis autem ‘*doli demum circum hæc,*’ &c. *Pierius.*

Franguntur inanes] *Circum hæc, secundum hæc, id est, cum quis caruerit omnibus vitiis; et inanes doli, non quia inanes sunt, sed inanes eos facies, si adhibueris vim. Philarg.*

401 *Medios cum Sol accenderit astus*] Fere enim numina tunc videntur. Lucanus, ‘*Medio cum Phæbus in axe est, Aut cælum nox atra tenet: tunc ipse sacerdos Accessum dominumque timet deprendere luci.*’ *Servius.*

Medios cum Sol accenderit astus] *Niuntur ista auctoritate Homer. asserentis tunc Proteum e mari emergere, quasi se tunc det conspectandum. Ἦμος δ’ ἡέλιος μέσον οὐρανὸν ἀμφιβέβηκει Τῆμος ἔρ ἐξ ἀλδς εἰσι γέρων ἄλιος νημερτής: Quando ergo Sol medium cælum ascenderit, Tunc e mari emerget senex marinus veridicus. Sed et partem istam illustrat Cælius*

xviii. 25. Locutionem porro dici medii ita extulit Herod. l. iii. καυμάτων τῶν θερμωτάτων ἐόντων. *Cerda.*

402 *Sitiunt herbæ*] Ita dicuntur herbæ sitire, ut arbores esurire a Plin. xvii. 2. Græci quoque δένδρα, et λάχανα, dicunt διψᾶν, et πεινῆν. *Idem.*

403 *In secreta s. d.*] Fere omnes dii marini senes sunt. Albent enim eorum capita spumis aquarum. *Serv.*

404 *Se recipit*] *Proteum dicit. Philarg.*

405 *V. tenebis*] *Horat. Epist. i. 1. ‘Quo teneam vultus mutantem Protea nodo?’ Taubmann.*

406 *Tum variæ eludent species*] *Hoc loco plurimum variatur: nam in Romano codice ludent. In Oblongo perveteri eludunt præsentī tempore. In Longobardico, in Mediceo, et plerisque aliis eludent futuro; in multis quoque illudent. Pierius.*

Variæ eludent species] *Vide Adag. Πρωτεύς ποικιλώτερος: in versipelles. Apud Hesiodum Periclymenus etiam Nelei et Polymelæ filius, frater Nestoris, dicitur a Neptuno hanc facultatem consecutus, ut se in omnia, quæ vellet, converteret. Itemque Thetis, et Mastra Erysichthonis F. De Vertumno extat Fabula apud Propert. iv. 2. et Ovid. Met. xiv. 15. Taubm.*

407 *Sus horridus*] *Ovid: ‘nunc erat hirtus aper.’ Idem.*

Sus horridus, &c.] *Ex Homeri hæc desumpta Odys. Δ. 456. Ἄλλ’ ἦτοι πρότιστα λέων γένει’ ἡγέμενος, Αἴταρ ἔπειτα δράκων, καὶ πάρδαλις, ἥδ’ ἐ μέγας σὺς, &c. Quem imitatus videtur Horat. Sat. ii. 3. ‘Effugiet tamen hæc sceleratus vincula Proteus Cum,’ &c. ‘Fiet aper: modo avis: modo saxum: et cum volet, arbor,’ &c. *Emmness.**

Atra tigris] *Id est sæva. Servius.*

408 *Squamosusque draco*] *Noster in Culice: ‘Squamosos late torquebat motibus orbes.’ Et: ‘Horrida squamosi volventia membra draconis.’ Cerda.*

Fulva cervice leæna] *Lucret. l. v. 'corpora fulva leonum,' Idem.*

409 *Aut acrem flammæ sonitum*] *Hinc fortasse Tibull. l. i. 'Sic ubi Bellouæ motu est agitata, nec acrem Flammam, non amens verbera torta timet.' Idem.*

Vinculis Excidet] *Sic et ἐκπίπτειν Græci pro elabi et effugere. Germ.*

410 *In aquas dilapsus*] *Sic Horat. 'Dilapsam in cineres facem.' et Virg. Æn. iv. vs. ult. 'Dilapsus calor.' Emm.*

411 *Formas se vertet in omnis*] *Hom. Odys. iv. de eodem Proteo: πάντα δὲ γινόμενος περήσεται, vertens se in omnia tentabit. Cerda.*

Formas se vertet in omnis] *Ideo Ovid. Metam. ii. 9. 'Protea ambiguum' appellat: et viii. 730. 'Sunt, quibus in plures jus est transire figuras: Ut tibi, complexi terram maris incola, Proteu. Nam modo te juvenem, modo te videre leonem; Nunc violentus aper: nunc, quem tetigisse timerent, Anguis eras: modo te faciebant cornua taurum. Sæpe lapis poteras, arbor quoque sæpe videri. Interdum, faciem liquidarum imitatus aquarum, Flumen eras: interdum, undis contrarius ignis.' Emmeness.*

412 *Tanto, gnate, magis*] *Alii legunt, 'Tantum nate magis.' Pierius.*

Tanto, gnate, magis] *Ad verbum pene Hom. ὑμεῖς δ' ὅστε μὲν ἔχέμεν, μᾶλλον τε πιεῖν: vos autem firmiter tenete, magisque premite. Cyrene ipsa loquens cum Aristæo apud Ovid. Fast. i. 'Decipiat ne te veris tamen ille figuris, Impediant geminas vincula firma manus.' Cerda.*

413 *Donec talis erit, &c.*] *Sic Ovid. Metam. xi. 252. 'Ignaram laqueis vin cloque innecte tenaci: Nec te decipiat centum mentita figuras: Sed preme quicquid erit: dum, quod fuit ante, reformet.' Emmeness.*

415 *Liquidum ambrosiæ diffundit odorem*] *Unxit eum, quo posset esse videndi numinis capax. Servius.*

Liquidum ambrosiæ diffundit odorem:

Quo totum nati corpus perduxit] *Sic editio habet Heinsiana. Utrumque verbum in Romano codice diversum est, ubi legitur depromit odorem, et corpus perfudit. In aliquibus etiam ambrosia ablativo casu; integrum autem Lectoribus sit, quam maluerint lectionem admittere, quum neque hæc neque illa mihi reprehensione digna videatur. Pierius.*

Diffundit] *Turneb. leg. i. l. defudit; alii, depromit: ut et vs. seq. perfudit. Ideo autem Aristæus ungitur, ut possit videndi numinis capax esse, auctore Servio: vel, ut aliptæ in morem, gratior et robustior esset: vel, denique, ne offenderetur maris et phocarum fœtore. Taubmann.*

Liquidum ambrosiæ diffundit odorem] *Horat. od. i. 5. 'Perfusus liquidis urget odoribus.' Noster Æneid. xii. 411. 'spargitque salubris Ambrosiæ succos.' Pro quo Stat. Thebaid. xii. 139. 'Ambrosiæque rigat succis.' De Nectare sic Ovid. Metam. iv. 250. 'Nectare odorato spargit corpusque locumque.' Teterrimi fœtoris remedium petatum ex Homero Δ. 444. 'Ἄλλ' αὐτὴ ἐσάωσε, καὶ ἐφράσατο μέγ' ὕνειαρ. 'Ἀμβροσίην ὑπὸ ῥίνα ἐκάστω θῆκε φέρονσα, &c. Emmeness.*

416 *Perduxit*] *Prius unxit. Phil.*

Perduxit] *Id est oblievit: sicut contra, Inducere, delere est. Aliud est perducere, in illo Persii Sat. ii. 56. 'auro sacras quod ovato Perducis facies:' nempe totas statuas ex auro tropæorum ducere: ἐλαύνειν. Notat Bersmannus esse etiam, qui respici putent ad morem conviviorum, quo coronati et unguentis delibuti epulabantur. Taubmann.*

417 *Dulcis compositis spiravit crinibus aura*] *Crinibus: nempe, nimis anxie ornatis et curatis, quibus opponuntur neglecti, incomiti, incompositi, vel, ut Poëta, qui sine lege sunt positi. Plaut. Mostell. i. 3. 97. 'suo quique loco viden' capillus satis compositu' est commode?' quod offi-*

cium fuit *ornatricum*, ut erudite Wouvenius ad locum citatum, nec non Pignorius de servis p. 191. sic nihil magis compositum apud Ter. E. v. 4. 13. et componere pro ornare apud Ovid. Met. iv. 318. *auram* pro vento hic sumit Non. Marc. Emmen.

Aura] In Romano codice *auras* est, quod non placet. *Pierius*.

418 *Habilis*] Vegetabilis. *Servius*.

Habilis vigor] Tanquam palæstritarum, quorum corpora *ευκτείν* oportet. Terent. 'Si qua est habitior paulo, pugilem esse ajunt.' Idem: 'quæ habitudo est corporis.' *Taubm.*

Specus ingens] In singulari numero hoc specus, in plurali hi specus dicimus. *Servius*.

Est specus ingens] Ad verbum Hom. II. XIII. Ἔστι δέ τι σπέος ἐνὶ ῥύ. Non abludit versus iste ex Odys. III. Ἔστι δέ τις λισσὴ, ἀπειλά τε εἰς ἄλα πέτρῃ; Est autem quædam levis, præruptaque in mare petra. *Cerda*.

419 *Exesi*] Hinc Sid. epith. I. 1. 'exesi sale montis apex.' *Idem*.

420 *Inque sinus scindit sese unda*] Sic et Apollon. κύπτειν ὕδωρ. I. II. οἱ δ' ἀλαλητῷ κόπτον ὕδωρ. *Germ.*

421 *Deprensus*] Periclitantibus. *Servius*.

Deprensus] Olim, pro aliquando: et deprensus, verbum proprie nauticum, cum tempestate occupantur: sic alibi: 'Argolicove mari deprensus.' *Philarg.*

Deprensus olim] Ut Latinum depren- dere ad tempestatem refertur, ita ἀπολαμβάνειν apud Græcos: Plato in Phædone de nave in Delum ab Atheniensibus quotannis mitti solita, cujus reditus mortem Socratis suspenderat: τοῦτο δὲ ἐνίοτε ἐν πολλῷ χρόνῳ γίνεται, θάν τύχων οἱ ἄνθρωποι ἀπολαμβάνοντες αὐτοὺς. Catull. 'velut minuta magno Deprensa navis in mari.' *Germanus*.

Deprensus] Ad rem pertinet nauticam. Ovid. Heroid. Epist. VII. 65. 'Finge, age, te rapido, &c. Turbine

deprendi.' et Metam. IV. 366. 'Utque sub æquoribus deprensus poly- pus hostem.' Sic deprehendi dicuntur, qui inopinantes in periculum incidunt. Phæd. f. v. 5. 'qui deprensi perierint.' Flor. II. 12. 'deprensa Macedonia.' Horat. Sat. I. 2. 'deprensi miserum,' &c. *Emmen.*

Statio] Ulpianus l. Ait prætor. De Flumin. 'Stationem,' inquit, 'dicimus a stando.' Is igitur locus demonstratur, ubi naves stare possunt. *Germanus*.

Statio tutissima nautis] Contrarium ejus, quæ habes Æn. II. 23. 'statio malefida carinis.' Pomp. Mela II. 3. 'Aulis, Agamemnoniæ Grajorumque classis in Trojam conjurantium statio.' *Emmeness.*

422 *Tegit*] Tegere consuevit. Nam tunc illic non erat. *Servius*.

Objice] Objectione. Et melius hic obex, quam hæc obex dicimus. *Idem*.

423 *In latebris Conlocat*] Reddit Hesiodicum illud in Theog. εἶσε δέ μιν κρύψασα λόχῳ. De hac re Sil. I. XII. 'Cyrenem monstrasse ferunt nova littora matrem.' *Cerda*.

Aversum a lumine] Paululum obliquum a lumine. Et sciendum Pro- teum temporalem suscipere divinitatem; alioquin potuit Aristæum cognoscere latitantem. *Servius*.

Aversum a lumine nymphe] Romanus codex, et plerique perveteres, *aversum lumine* absque a præpositione separativa legunt. In aliquot *aversum a limine* habetur. *Pierius*.

424 *Resistit*] Vetera omnia exemplaria, quotquot habui *Resistit* legunt: hoc est, retro, vel in recessu sistit. In nonnullis tamen *recessit* invenias. *Idem*.

425 *Jam rapidus*] Hic distinguendum propter duo epitheta. *Servius*.

Sirius] Stella est in ore Canis, per quam nimios æstus accipimus. *Idem*.

Sirius] Stella in ore canis. Hac oriente maximi calores et ex his graves morbi: ideoque Romæ omnibus

annis sacrum Canarium fit per publicos sacerdotes. *Philarg.*

Rapidus] Istæ stellæ hujus notæ. Ideo *rapidus* cum allusione ad etymon. Nam Sirius dictus ἀπὸ τοῦ σῦρειν, quod omnia rapiat suo calore. Ita et Lucan. in x. 'rapidos qua Sirius ignes Exserit.' Hanc rapiditatem per populationem expressit Val. Flac. Arg. i. 'Calabri populatur Sirius ardor.' Ideo *torrens* cum allusione ad aliud etymon. Ducunt enim ἀπὸ τοῦ σείσθαι, quod est scintillare, et vibrari motu tremulo, quod proprium ignis. Ideo in x. 'Sirius ardor.' Et alibi, 'exurere Sirius agros.' Et Eurip. in Hecub. Ἡ σείριος ἐνθα πυρὸς φλογέας ἀφίησιν ὅσων ἀνγὰς: Aut ubi Sirius flummanes ignis radios oculis exspuit. Hæc de duabus notis Virgilianis, de ipso Sirio dicam Æn. x. *Cerda.*

Sirius] Forsitan negotium facessat, quia *serius* in codicibus aliquot antiquioribus legitur. Sed enim id ea de causa factum, quod quum σείριος, Græce per εἰ diphthongum prima syllaba scribatur: ex Latinis alii, primam ex diphthongo: alii secundam vocalem acceperint: syllaba tamen nihil imminuta. Quia vero sunt, qui *Sirium* hoc loco importune insertum a Poëta suspicentur, his responsum facio Virgilium ad antiquorum eruditionem respexisse, siquidem Sol et σελρ et σειρδς, et σείριος, apud veteres appellabatur, quin etiam Ibius Poëta Lyricus astra omnia Siria vocat. *Pierius.*

Torrens Sirius] Cic. *Fervidum* appellat: Avienus *Flammiferum astrum*, 'cui plurimus ardor Æstuat in mento, multus roror imbuat ora.' P. M. rula in Cosmograph. part. i. l. ii. 25. Sirii appellatione *Solem* hic exaudit. Quin et Suidas tradit, Σείριον a multis exponi τὸν ἥλιον, id est, *Sirium Solem*; quod et *Philarg.* notavit. *Taubmann.*

Sitientis Indos] *Populos subsolanos. Servius.*

Sitientis Indos] Qui nos consulit Ecl. i. 65. facturum operæ videtur pretium, ubi *sitientis Afros.* ab æstu hæc natio siticulosior; inde Indi passim appellantur etiam Poëtis *tosti, colorati, nigri, fusci, &c.* *Emmeness.*

426 *Ardebat*] Id est, siccabat. *Philarg.*

Ardebat] Nota actionem verbi: ita Ecl. ii. 'ardebat Alexim.' Horat. 'arsit turdos.' Apol. l. ii. ἡμους δ' οὐρανὸθεν μινώϊδας ἐφλεγε νήσους σείριος. *Cerda.*

Orbem] *Medium orbem* ideo dixit, quoniam in medio mundo terra est, et in hac omnis aqua, quam sidera in alimentum trahunt, maxime meridiano tempore, quo ardentissimus sol est. *Philarg.*

Med. Sol. ig. orbem Haus.] Unde et circulus ille meridianus μεσουράνημα appellatur: et *Sol medium cælum tenens*, μεσῶν ἡλιος Aristoph. Manil. l. i. ὁ μεσημβρινὸς elegantissime describitur: 'alter ab ipsa Consurgens Helice, medium præcidit Olympum, Discernitque diem sextamque examinat horam, Et paribus spatiis occasus cernit et ortus.' Vel dic: Exhauserat orbem dimidium, sive superius hemisphærium, exsiccato humore terræ. *Taubmann.*

427 *Hauserat*] Id est, invaserat. *Philarg.*

Cava flumina] Alta. Lucanus, 'Deseruere cavo tentoria fixa Lemanno.' *Servius.*

Cava flumina] Lucan. 'Cavo Lemanno.' *Cerda.*

Siccis Faucibus] Arescentibus alveis. *Taubmann.*

428 *Ad limum*] Usque ad limum, qui fundo est. *Idem.*

429 *Consueta petens e fluctibus antea*] Sic Ovid. xi. 259. 'Consueta cubilia.' Pro quo sæpe nota. Vide Ecl. i. 51. *Emmeness.*

430 *Eum circum*] Reddit Homericum illud, Ἀμφὶ δέ μιν φῶκαι νέποδες: Circa ipsum vero Phocæ carentes pedibus. Cerda.

Gens] Sic Opp. vocat ἔθνεα. Et Hom. pro iisdem, ἔθνεα πόντου. Sed et de aliis: nam idem, ἔθνεα χοίρων, ἔθνεα μελισσῶν, ἔθνεα ὀρνίθων: gens porcorum, apium, avium. A quo paria Latini Poëtæ. Idem.

Gens humida] Ἐθνος ὑγρόν: βοτὰ πόντου, Hom. Neptuni armenta: Pisces, aut monstra marina. Taubm.

431 *Rorem amarum*] Ita Lucr. l. iv. Rorem salis, pro aqua marina dixit. Idem.

Dispersit] In Mediceo, et aliquot aliis *dispersit* præterito legitur: in aliis *dispergit*. Pierius.

432 *Sternunt se, &c.*] Convertit in hoc versu illud Homeri: Ἀθροαὶ εὐδουσιν πολιῆς ἁλὸς ἐξαναδύσαι: Frequentes dormiunt e cano mari egressæ. Postea: αἱ μὲν ἔπειτα Ἐξῆς ἡννάζοντο παρὰ ῥηγμῖνι θαλάσσης: Illo deinde Ordine sopiebantur juxta littus maris. Proverbii vice videtur dixisse Juven. Satyr. iii. ‘Rhedarum transitus arcto Vicorum inflexu, et stantis convicia mandræ Eripiunt somnos ursis, vitulisque marinis.’ Quasi utrumque animal altissimo somno corripitur. De ursis quidem Plin. viii, 36, ‘Primis diebus bis septenis tam gravi somno premuntur, ut ne vulneribus quidem excitari queant.’ Porro phocas, somniculosa esse animalia, certum. Unde phocæ imagine notari somniculosum Pier. ait l. xxix. Notum illud: ‘Dormitis nimium glires, vitulique marini.’ Cerda.

Diversæ] In Romano codice, et aliquot aliis de meliore nota *diversæ*: quod et venustius, et doctorum sermoni accommodatius videtur, quam *diverso*. Pierius.

In litore] Non hoc otiosum, nam somnus in litore capitur a phocis, non in mari. Arist. Hist. v. καθέβδει

καὶ τίκτει ἐν τῇ γῇ: dormit paritque in terra. Ælian. Anim. ix. 50. καθεύδουσι τῆς θαλάττης ἔξω: dormiunt extra mare. Plin. ix. 7. ‘Vituli marini, quos vocant phocas, spirant, ac dormiunt in terra.’ Eadem Homer. Observa ab Homero et Virgil. somnos, et littus capi a phocis meridiano tempore. Ab istis leviter dissidet Ælian. dicto loco: ait enim illas ut plurimum exire nocturno tempore, interdum meridie. Cerda.

In litore] Sunt enim φῶκαι ex genere τῶν ἐπαμφοτερίζοντων ζώων. Taubmann.

Phocæ] De vitulis marinis Aldrovandus de Cetis, i. 10. Gesner. de aquatil. l. iii. p. 826. Quod dormiant extra aquam ad Solem in arena litoris docet Rondeletius de piscibus, xvi. 6. et Bellon. de aquatil. i. 4. Emmeness.

434 *Vesper*] Non *Vesper*, sed pastores tempore ejus admoniti. Phil.

435 *Auditisque*] Hoc etiam placet, quod in Romano et in Mediceo codice legitur: *auditis* quippe balatibus. Rectius videtur quam *auditi*, quod non nulli Codd. agnoscunt. Pierius.

436 *Considit*] In Romano codice legere est *considit*, mutatione solita ejus manus. Sed quid illud quod in Longobardico *recensit* pro recensuit? utcunque scribere voluerint, versu dactylico reperitur: Aristæo enim statim irruente, jam munus ipse senex suum peregerat, seque tradiderat quieti. Sed enim *recenset* in probatioribus habetur exemplaribus: in quibusdam *Consedit*. Idem.

Considit scopulo medius] Similis locutio apud Ovid. Met. xiii. 708. occurrit, ‘Mediusque resedit.’ Homerus Odys. Δ. 413. λέγεται ἐν μέσσοισι, νομὲν ὧς, πῶεσι μῆλων. Emmeness.

Numerumque recenset] Homer. de eodem λέκτο -δ’ ἀριθμόν. Colum. ex

Nostro I. 8. 'pecus, et familiam re-
censeat.' *Cerda*.

437 *Quoniam*] *Quoniam*, pro post-
quam, Pacuvius: 'Quoniam ille in-
terit, imperium Caleſto transmiſſum
eſt.' *Philarg*.

438 *Vix deſſea ſenem paſſus conpo-
nere membra*] Aviditatem exprimit
tenere cupientis. Unde eum contra
matris præceptum, cito in Proteum
impetum feciſſe dicit; per quod in-
continentes animos hominum docet
Poëta. *Servius*.

Conponere membra] Græci ex nota
Germ. συγκαθαρμοσαι. *Cerda*.

439 *Manicisque jacentem Occupat*] *Hom*. Ἀμφὶ δὲ χεῖρας βάλλομεν: *Cir-
cum autem manus jecimus*. *Ovid Fast*.
I. de Ariſtæo: 'Pervenit ad vatem
juvenis, reſolutaque ſomno Alligat
æquorei brachia capta ſeniſ.' *Plato*
in *Sophist*. de eadem re loquens,
ἐπιλαβέσθαι ἀνδρὸς dixit. *Idem*.

Manicis] *Manicæ* ſunt vincula, qui-
bus vinciuntur manus: de hiſ *Æn*. II.
146. *Emmeness*.

440 *Ille suæ contra non inmemor ar-
tis*] Hoc ita prior *Hom*. οὐδ' ὁ γέρων
δολίης ἐπελήθετο τέχνης. *Ovid Fast*.
I. 'Ille ſuam faciem transformiſ
adulterat arte.' *Cerda*.

441 *Omnia transformat sese in miracula
rerum*] *Mira* et *miracula* interpretante
Non. Marc. c. XII. veteres pro mon-
ſtris et horrendiſ ponebant. *Lucil*.
Sat. I. 'miracula ciet thelephantas.'
Emmeness.

443 *Pellacia*] Legitur et *fallacia* et
pellacia, id eſt, fraus: ut, *pellacis U-
lyxi*. *Lucretius*: 'Subdola cum ridet
penitus pellacia Ponti.' *Philarg*.

Pellacia] In aliquot antiquiſ codi-
cibus *pellacia* ſcriptum eſt. In *Medi-
ceo* utrunque et *pellacia* et *fallacia*
notatum eſt. *Pierius*.

444 *In sese redit*] *Ovid Fast*. I.
'Ille ſuam faciem transformiſ adul-
terat arte: Mox domitiſ vineliſ in
ſua membra redit.' *Taubmann*.

Delph. et Var. Clas.

Tandem ore locutus] *Nimirum; eſt*,
quod in codicibus aliquot antiquiſ poſt
tandem habetur, importune inculca-
tum eſt: quum huius ſuppoſiti, quod
eſt *locutus*, verbum inquit, tertio ſit
verſu collocatum. *Pierius*.

Hominiſ ore] *Humana* ſcilicet voce.
Servius.

Hominiſ ore locutus] Græci proprie
ἠύδησε. Nam *Eustath*. notante *Germ*.
αὐδᾶν, τὸ ἀνθρωπίνως λαλεῖν, φθέγγε-
σθαι δὲ, τὸ ἀπλῶς φωνὴν ἀφιέναι. *Ait*
αὐδᾶν eſſe proprie loqui humano
more, et modo: cum φθέγγεσθαι tan-
tum ſit vocem mittere, quadretque
aliis rebus. Inde αὐδῇ et φθογγῇ,
eodem modo differunt. Inde etiam
apud *Homer*. αὐδῆεντες ἄνθρωποι, et
αὐδήεσσαι θεαί. *Cerda*.

445 *Nam quis te, juvenum confidentis-
sime, nostras*] Id eſt, quiſnam. Hodie
enim *Nam* particula poſtponitur, antea
præponebatur. *Terentius* in *Phor-
mione*: 'Nam quæ eſt hæc anus a
fratre egreſſa meo?' *Servius*.

Nostras] *Ordo: quiſnam, confiden-
tiſſime*, pro audaciſſime: *confiden-
tiam* enim veteres pro impudenti
audacia dicebant, ut *Terentius*: 'o
ingentem confidentiam!' *Philarg*.

Juvenum confidentiſſime, nostras] *Philarg*. legit *Juvenem*, id eſt, *Ari-
ſtæum*. *Confidens*, quod in vitio ponat-
ur, tribuit malæ conſuetudini lo-
quendi *Cic*. *Tusc*. quæſt. III. 7. Con-
jungit tamen *neſariuſ* et *confidentuſ*
frequenter. *Elegans locutio* apud
Plautum Capt. IV. 2. 25. 'hic in
ventrem ſumpſit confidentiam.' ad
quem locum vide *Taubm*. N. *Em-
meness*.

447 *Proteu*] Vocativuſ Græcuſ eſt,
ut *Orpheu*. *Servius*.

Proteu] Sunt antiqui codiceſ manu
ſcripti, in quibuſ legitur *Proteuſ* vo-
cativo caſu, Atticorum idiomate ὁ
πρότευſ: ſed *Proteu* κοινῶſ receptum
eſt Latinuſ. *Pieriuſ*.

Fallere cuiquam] Alii quicquam le-

Virg.

6 U

gunt. Hoc autem dicit, Quum omnia noveris, desine adventus mei causam velle cognoscere. *Servius*.

Seis Proteu, seis ipse, nec est te fallere cuiquam] Hic subaudiendum monet Sanctius in Min. p. 295. datum, vel concessum. Talem ellipsin observavit Cerda in Horat. Sat. i. 5. 'Quod versu dicere non est.' *Emmeness*.

448 *Desine velle*] Hæsit huic Sil. l. ii. 'parce oro, et desine velle.' Pari forma Sophocl. in Elect. ἐᾶτέ μ' ὦδε ἀλβεῖν: desinite me ita mœrere. Pari Latini sæpe. Trebel. in Claudio: desine conqueri. Silius l. xv. desine certare, objectare, timere. Illud desine velle ista querere, subaudit Ruffinian. qui hic aut ellipsin, aut diacopen agnoscit. *Cerda*.

Deum præcepta] Propter matrem hoc posuit nomen. *Servius*.

449 *Hinc lapsis*] In Romano et aliquot aliis codicibus antiquioribus: non huc sed hinc legitur, membraque ita disposita sunt, ut *Deum præcepta secuti venimus*, continenter legatur: mox hypodiasole signata, hinc lapsis quæsitum oracula rebus subjungatur: quamvis in Oblongo lassis legatur, et aliquot aliis lapsis per characteristicon præsentis. Erat etiam in Mediceo prius hinc scriptum, aliena inde manu factum huc altera lectione abrasa. *Pierius*.

450 *Tantum effatus*] Quod in Longobardico legitur, tantus ad hoc fatus Vates. In memoriam mihi adduxit Terentium Scaurum super hoc sollicitum fuisse, quo pacto effatus scribendum esset, ubi semivocales ait geminare, ideoque effatus, non ex-fatus, vel cefatus dicendum. Sane crediderim aliquid huiusmodi fuisse prius in eo codice, unde Longobardicus exscribebatur, datamque inde ansam reliqua subvertendi. *Idem*.

Vi denique] Hoc loco suscipit nomen. *Philarg*.

Vi multa] Magno impetu. Hypotyposis est ἐνθουσιασμοῦ. Priusquam

enim divinitatem accipiunt, corpore horrescunt, oculi scintillant, caput jactant, &c. Cujusmodi luculenta descriptio est Æn. vi. 77. *Taubmann*.

451 *Ardentis oculos intorsit lumine glauco*] Unico verbo γλαυκιᾶν Græci includunt totum hunc versum. Hom. γλαυκῖων dixit. Leoni et Palladi dant glaucos oculos ab terribili intuitu, atque instar ignis ardenti. Itaque ardentis oculi in Virg. et hi intorti, et cum glauco lumine, omnia signant furorem Protei. Aptæ ad hunc locum ea, quæ de cæcio colore scribit Thyles. l. de colorib. c. 2. Sententiæ Virgilianæ par illa Ovid. Met. ix. 'Talia dicentem jam dudum lumine torvo Spectat.' Et Dionis Chrys. Or. lviii. de Chirone intuentem Achillem iracunde: καὶ ὑποβλέψας δεινὸν ὥσπερ ἄστραπῇ, μόλις δ' ἀπεχόμενος τοῦ μὴ παλσεῖν αὐτὸν: Intuitus est illum oculis instar fulgoris micantibus, vixque se continens, ne caderet. Homer. sæpe ad rem eandem ὑπόδρα, σμερδαλέον ἰδών: torve, terribiliter videns. Eadem nota furoris est in Val. Arg. ii. 'cujus stellantia glauca Lumina nude tremunt.' Et l. vii. 'Torserat illa gravi jamdudum lumina vultu.' Claudian. de Bel. Get. Alaricum loqui incipientem inducit cum 'fronte flammata: oculis obliquis.' *Cerda*.

452 *Graviter frendens*] Cum ingenti tumultu. *Servius*.

Graviter frendens] Grandem sonitum dentibus reddens, et aliter: hoc est, fata proferendo. *Philarg*.

Frendens] Notionem huic verbo propriam tradit Festus: *Frendere* est frangere: unde est faba fressa: unde et dentibus dicimus frendere: hinc Varro de r. r. ii. 4. nefrendes appellat porcellos, qui fabam necdum frendere, id est, frangere, valent. *Frendunt* dentibus, vel frendent (nam utrumque in usu) qui atra bile perciti sunt. Sil. Ital. l. xii. 'amissaque posceret arma Invasit frendens,' &c. Plaut. Capt. iv. 4. 5. 'quasi lupus esuriens,

&c. ita frendebat dentibus.' Truc. II. 7. 41. 'dentibus frendit, icit femur.' *Emmeness.*

Ora resolvit] Arripuit sæpe Ovid. nam Fast. VI. 'Vesta fave, tibi nunc operata resolvimus ora.' Et I. 'Preserat ora Deus, tunc sic ego nostra resolvī.' Et I. de Ponto: 'Ora resolve.' Et in Metam. I. XI. 'sacer ora resolvit Tmolus ad os Phœbi.' Et de Ulys. I. XIII. 'expectatoque resolvit Ora sono.' *Cerda.*

453 *Non te nullius*] Id est, non humilis, sed magni. *Servius.*

Non te nullius] Bene dixit, *non te nullius*. Hæc enim numinis non humilis sunt, sed magni; et significat Tisiphonem: id est, mortis ultricem. Nam ideo Tisiphone dicta est, quasi mortis ultio, quæ dicitur Græce *τίσις φόνου*: et aliter. Asper, *non nullius*, inquit, id est, non levis numinis. significat autem Nympharum, non, ut quidam volunt, Orphei manium. *Philarg.*

Non null.] Id est, non humilis, sed magni. Ita Æn. XI. 'At non hæc nullis hominum sator atque Deorum Observans oculis:' id est, curiosissimis. *Servius* Tisiphonem hic indicari ait, id est, mortis ultricem: ut et J. Philargirius. Asper alique, et fortasse rectius, *Nymphas* intelligunt, quæ Aristæo iratæ, quod mortem Enrydices causatus esset, apes interemerunt. *Taubmann.*

454 *Magna luis commissa tibi*] Id est, magnorum scelerum est ista per-solutio. Et alii ita distinguunt, ut sit, a te commissa. Alii, *Tibi has miserabilis Orpheus*. Non humile autem numen dicit. Tisiphonem, id est, mortis ultricem, nam ideo Tisiphone dicta est, quasi cui cura est *τίσις φόνου*, id est, mortis ultio. *Servius.*

Magna luis] Id est, magnum scelus. *Philarg.*

Magna luis commissa, tibi] Tale quid Od. Δ. οὐ γὰρ ὅτω Λήσειν ἐννοσί-γαιον, ὃ τοι κότον ἐνθεο θυμῷ, Χωόμενος

ὅτι οἱ υἱὸν φίλον ἐξαλάωσας. *Germanus.*

455 *Haud quaquam ob meritum*] Id est, non tales quales mereris. Nam ejus uxori causa mortis fuisti. Inferret autem digna supplicia, nisi fata prohiberent: quibus faventibus ira numinum minora infert, licet majora non possit. *Servius.*

458 *Hydrum moritura puella*] Et ab hydro Philocteten morsum memorat Calaber hydrique inamabile virus I. IX. ἰοῦ ἀπὸ στυφελοῦ, τὸν οἱ ἀπομόρξατ' ὁδοῦσι Λυγρὸς ὕδρος, τὸν φασιν ἀναλθέα τε, στυγερόντε Ἑμμεναι, ὁππότε μιν τέρσῃ περὶ χέρσον ἰόντα Ἑλλίοιο μένος. *Germanus.*

Hydrum] Feram, quæ Eurydicem momordit: *serpentem* nominat Tzet-zes; nam de hac re loquens ταύτην (εὐρυδικήν) ὑπ' ὄψεως φασὶ δηχθεῖσαν. Ovid. Met. x. *viperam*, sic scribens: 'Causa viæ est conjux, in quam calcata venenum Vipera diffudit, crescentesque abstulit annos.' Supra tamen idem *serpentem* esse dixerat. Poëta signatius istis *hydrum* dixit, quia id est congruentius cum serpente latente juxta aquas: vel hausit ex Calab. qui I. IX. ita vocat serpentem, qui momordit Philoctetem: τὸν (ἰὸν) οἱ ἀπομόρξατ' ὁδοῦσι λυγρὸς ὕδρος: Quod (*telum*) illi perniciosus *hydrus impressit*. Accedit ad rem Maronis, dicere Nicand. in Theriacis, solere Dryinam (quem serpentem ipse confundit cum hydro, et chelydro) mordere ex pede, et inde venenum diffundi in corpus reliquum. Ceterum similem historiam habes apud Ovid. Met. XI. de Nympha Hesperie, quæ fugiens ab Æsaco interiit morsa a serpente: 'Ecce latens herba coluber fugientis adunco Dente pedem strinxit.' Tu reliqua. Tale et illud Æn. II. 'Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem Pressit humi niteus.' Vide, quæ ego late ad illud Ecl. III. 'Frigidus, o pueri fugite hinc, latet anguis in herba.' *Cerda.*
Moritura puella] Merito non vidit: quippe moritura. *Servius.*

459 *Servantem ripas*] Tenentem. ut, 'Tantas servabat filia sedes.' *Idem.*

Servantem] *Servantem*, hic, obtinentem. *Philarg.*

460 *At chorus æqualis Dryadum*] Ergo et Eurydice Dryas: et bono compendio ejus prætermisit interitum. *Servius.*

Dryadum] Putat Serv. ex comitatu ipso elici, Eurydicem fuisse unam e Dryadibus. Non puto. Hoc enim tantum ad apparatus pertinet, quo illi dat Nymphas comites. Nam Ovid. Met. x. inter Naiādas numerat: 'Dum nova Naiādam turba comitata vagatur, Occidit, in talum serpentis dente recepto.' Sic et Claud. Rap. II. Proserpinam inducit isto comitatu: 'Comitantur euntem Naiādes, et socia stipant utrinque corona.' Atqui nunquam Proserpina numerata inter Naiādes. (Comitatum ejusdem Proserpinæ, cum rapta est, vide in Ovid. Fast. IV.) Quid, quod postea Virg. Napæas ponit, quæ placandæ ab Aristæo ob mortem Eurydices: ut hic *æqualis* de his, quæ una nutritæ, ita Valer. Arg. VIII. 'Colchides, æqualesque tibi, Medea, puellæ.' Et de comitibus Proserpinæ Ovid. 'At chorus æqualis, cumulatæ flore ministræ.' *Cerda.*

Supremos Implent montis] Summos. ut, 'Proh supreme Juppiter.' *Serv.*

Supremos] In Romano codice, et aliquot aliis *supremo* legitur: ut clamoris magnitudo declaretur. Sed enim *supremos*, quippe montes, *Servius* agnoscit, ut illud, 'Pro Supreme Jupiter.' *Pierius.*

Supremos Implent montis] Eleganter ad signanda montium cacumina, sumtumque e Lucr. I. 'montesque supremos Sylvifragis vexant flabris.' *Cerda.*

461 *Flerunt Rhodopeiæ arces*] Rhodope mons est Thraciæ, sicut Pangæa. *Servius.*

462 *Attaque Pangæa*] In codicibus aliquot antiquis *Panchai* legitur, ut

sit alta tellus *Panchai*. Sed enim *πάνγαιον*, est montis nomen: casta igitur lectio *Pangæa*. *Pauchaia* enim pertinet ad Arabiam, de qua libro secundo Georgicon, 'Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.' *Pier.*

Pangæa] *Pangæa* Thraciæ montes. *Philarg.*

Attaque Pangæa, et Rhesi Mavortia tellus] *Pangæus* mons est Rhodope, Thraciæ. *Rhesi tellus*, Thracia, quæ prius dicta est *Aria*, ab Areo rege, patre Thracis et Edoniæ, a quo Thracia dicta est. Et quædam gens est Edoni; *Martia* sive *Mavortia*. *Mavors* autem dicitur, magna vertens deus. *Probus.*

Rhesi Mavortia tellus] Quam postea *Rhesus* tenuit; et est *Prolepsis* ex persona poetæ. Quo enim tempore *Orpheus* fuit, *Rhesus* necdum regnabat in Thracia. *Servius.*

Rhesi] *Rhesus* dux Thracum; et est *prolepsis*; quia *Rheso* *Orpheus* antiquior est. Idcirco autem Thracia *Mavortia tellus* dicitur, quia in divisione terræ *Marti* cessit. *Philarg.*

463 *Atque Getæ, atque Hebrus, et Actias Orithyia*] Hic quoque versus in codicibus omnibus antiquis, quos versare potuimus, eodem modo habet, quo superior ille, *atque Ephyre, atque Opis, et Asia Deiopea*, ita enim legitur *atque Getæ, atque Hebrus, et Actias Orithyia*: nulla in tritimemeri collisione facta: cujus pedes ita discludi debent, *atque Getæ atq' Hebrus et Actias Orithyia*. Si cui tamen *atque* illud ter repetitum magis placeat, quod ita versus scriptus sit in Val. Probi codicibus, malitque in pentimemeri potius brevem pro longa positam, ut locus ille communis est, non laboro: *Orithyiam* vero quadrisyllabam esse dictionem, ea dimensione, qua pæonicum quartum a majori circumscribimus duabus mediis syllabis per diphthongum notatis, indicant *Homero* versus *μαῖρα καὶ ὠρεῖθια*: et alibi *ἐν πλόκαμός τ' ἀμάθεια καὶ ὠρεῖ-*

θία. Pierius.

Hebrus] Fluvius Thraciæ gelidissimus. *Servius.*

Actias Orithyia] Atheniensis Nympha, quam Boreas in suum matrimonium rapuit. *Idem.*

Actias] *Actias* ideo dicta, quod Atheniensis fuit: quidam volunt Atticen primo vocitatum Actiacen, quia sit litoralis. *Philarg.*

Orithyia] *Orithyia* Erechthei et Praxiotelis filia, ab Aquilone in Thraciam rapta Zethum et Calain filios edidit. *Idem.*

Actias Orithyia] Zethum et Calaim genuit. Propert. eleg. 1. 20. 'fratres, Aquilonia proles,' &c. Est autem versus Spondaicus. *Taubmann.*

464 *Cava testudine]* Periphrasis citharæ, cujus usus repertus est hoc modo. Quum regrediens Nilus in suos meatus, varia in terris reliquisset animalia, relicta etiam testudo est: quæ cum putrefacta esset, et nervi ejus remansissent extenti intra corium, percussa a Mercurio sonitum dedit: ex cujus imitatione cithara est composita. *Servius.*

Ipsæ cava] Exemplum cultissimæ tristissimæque orationis; in mediocri genere laudat ista Scaliger Poët. iv. 4. ut in grandi illa Æn. xi. 148. 'At non Evandrum,' &c. in humili ista Ecl. v. 'Cum complexa,' &c. *Taubm.*

Cava testudine] Cithara: qua et Achilles apud Hom. Briseidis suæ raptum solatur. *Idem.*

Ægrum amorem] Mæstum, deceptum. *Servius.*

465 *Te, dulcis conjux, te, &c.]* Generationi huic plenæ dulcedinis par illa Magni Vatis: 'Te nemo Angitiæ, vitrea te Fucinus unda, Te liquidi flevit lacus.' Huic videtur instituisse Sid. Paneg. ad Anthem. 'Te prece ruricola expetiit, te fœdere junctus Assensu, te castra tubis, te curia plausu.' Et Paneg. ad Majorian. 'Te geminas Alpes, te Syrtes, te mare magnum, Te freta, te Libycas

pariter domuisse catervas.' *Cerda.*

Solo in litore] Deserto, in quo sine uxore morabatur. *Servius.*

Solo in litore] Infra Æn. v. 'In sola secretæ Troades acta,' ex Apoll. 1. iv. qui ἐρημὰ ἐν ἀκτῇ dixit. *Germanus.*

Solo in litore] Id est, deserto: sic Noster xi. 544. 'Juga longa petebat Solorum nemorum,' et 569. 'Solis exegit montibus ævum.' Ter. Ph. v. 7. 86. 'Deportarier in solas terras.' Horat. od. 1. 25. 'In solo angiportu.' Plautus in Rud. 1. 4. 8. 'Neque magis solæ terræ sunt quam hæc loca.' *Emmeness.*

466 *Te decedente]* In Mediceo, et aliquot aliis antiquis *discedente* habetur. Sed enim *decedente* receptum est. *Pierius.*

467 *Tænarias etiam fauces]* Tænarus Laconiae promontorium est, circa finem Maleæ; ubi inferorum dicitur esse descensus. *Servius.*

Tænarias] In Tænaro enim promontorio Laconiae, demonstratur alta quædam vorago, per quam emersisse Hercules ab inferis dicitur, cum duceret Cerberum. *Philarg.*

Tænarias etiam fauces] Est Tænarus oppidum Laconiae, portus, promontorium: cognomina omnia, quia vicina. De oppido Plin. iv. 5. 'Oppida Tænarum, Amycle, Pheræ,' &c. Solin. c. 12. percurrens hunc tractum: 'Est et oppidum Tænarum nobili vetustate.' Incolæ dicti sunt, *Tænaritæ*. Ab his natum adagium, de quo lege Erasm. De portu ita Papin. Theb. 1. 11. 'Interiore sinu.' et Pausan. Lacon. 'Excurrit in mare Tænarum promontorium, et infra portus Achillis.' Hoc etiam efficit historia Arionis, qui ductus a Delphino ad portum Tænarum. De promontorio, præter Pausan. quem jam legisti, Suid. ταίναρον ἀκρωτήριον λακωνικῆς. Meminit sæpe Plin. et Geographi. Pap. Th. 111. 'Tænariumque cacumen.' Imo rara est mentio oppidi, et portus, si compares cum

mentionem promontorii. Illud ita describit Pap. Th. II. 'Est locus Inachiae, dixerunt Tænara gentes,' &c. Explicui notitiam oppidi, portus, promontorii. Tria hæc conjungit Interpretes Apoll. in I. I. citans ista ex Pherecy. ταίναρος, ἀφ' οὗ ταίναρον καλεῖται, ἡ πόλις, καὶ ἄκρα, καὶ ὁ λιμὴν. Pergo. Fuit in hoc loco antrum, per quod additus erat ad inferos. Suid. post adducta verba, ἐν ᾧ στόμιον ἦν κατὰγειον εἰς ἄδου: erat ibi os deducens ad inferos. Eurip. in Herc. ταινάρον στόμα. Solin. c. 12. 'in Laconia spiraculum est Tænaron.' Apul. VI. de Tænaro, 'Ibi spiraculum Ditis, et per portas hiantes monstratur iter invium.' Virg. hic 'Tænarias fauces.' Et, 'alta ostia Ditis.' Ovid. Met. X. 'Tænaria porta.' Senec. in Hip. 'Tænarii specus.' Et in Œt. 'Tænarias fores.' Lucan. IX. 'apertum Tænaron umbris.' Idem VI. dicit Tænaron esse confinium nostri et Acherontici mundi: 'non Tænareis sic faucibus aër Sedit iners, mæstum mundi confine latentis, Ac nostri.' Papin. Theb. II. 'Hoc, ut fama, loco pallentes devius umbras Trames agit.' Val. Arg. I. 'semperque patentem Tænaron.' Est hæc ejus phrasis, nam ibidem postea: 'Hic geminæ æternum portæ, quarum altera dura, Semper lege patens, populos regesque receptat.' Cerda.

Fauces] In antiquis aliquot, modo *falces*, modo *valles* inveni: quæ consulto prætereo, quum omnino, *fauces*, scribendum videatur. *Pierius*.

468 *Caligantem nigra formidine lucum*] Hoc ita reddidit Val. Arg. I. II. 'mæsti steterant formidine luci.' Et I. III. 'arvaque nigro Vasta metu.' Eurip. χθονὸς μέλαιναν ὕρφη. Orpheus in Argon. σκοτίνην ὁδόν. Cerda.

Lucum] Inapte *lucus* de fruticetis et arbustis. Consistit enim ingentibus arboribus, et sacer est alicui plerumque Deo, et incæduus. Vide, quæ disputat de hac voce Salm. Plin.

exerc. p. 583. *Emmeness*.

469 *Ingressus*] Descensum hunc Orpheus ad inferos, ipse in primis Orph. in Arg. ita describit: ταίναρον ἡνίκ' ἔβην σκοτίνην ὁδὸν ἔϊδος εἶσω, 'Ημετέρῃ πῖσυνος κιθάρῃ δι' ἔρωϊ' ἀλόχοιο. *Tristia Tænarii petiit penetralia regni Confisus cithara, uxorisque coactus amore.* Ovid. Met. X. 'Ad Stygia Tænaria est ausus descendere porta, Perque leves populos, simulacraque funeta sepulcro Persephonen adiit, inamœnaque regna tenentem Umbra-rum dominum.' Sed nemo æquat Virgilium in exprimenda hac audacia Orpheus. Sententiam ejus jam expende, cum explicui. Est apud Ath. XIII. descriptus iste Orpheus descensus ad inferos ab Hermesianacte. Versus non exhibeo, quia multi. Ibi uxorem Orpheus vocat Agriopen, non Eurydicen. Scripsisse hoc idem Mimer-nus citatur. Similem porro descensum celebrant Poëtæ in Hercule, Theseo, aliisque. Habes etiam hujus rei exemplum apud Herodotum I. II. apud quem Ægypti Rex Rampsinitus vivus it ad inferos, et ludit cum Cerere. Cerda.

Manisque adiit regemque tremendum] Hæc omnia ad laudem pertinent citharæ, qua fretus ista superavit. *Servius*.

Regemque tremendum] Periphrastice Plutonem intelligit, sicut per ista, *Stygio Regi, Jovi Stygio, Stygii fratris*. Hæc omnia Virgillii sunt variis locis. Hom. II. I. ita circumscribit, ζεὺς καταχθόνιος, *terrestris Jupiter*. Pind. Nemeor. od. I. ζηνὸς αἰνταίου, *Jovis Ætnei*. Ovid. Met. X. *umbrarum dominum*. Sen. in Fur. 'mortis arbiter, mortis dominus.' Et in Œdip. 'Tenebrarum potens, Rector umbrarum.' Et in Hipp. 'Regni tenacis dominus, et tacitæ Stygis.' Martial. epigr. VII. 46. 'taciti regnator Averni.' Pap. Theb. XI. 'avidus regnator, Tartareus rector.' Et Achil. II. 'Ely-sii tyranni.' Cerda.

470 *Nesciaque humanis*] Ad exitum futuræ rei respexit, non ad principium. Nam primo meruit Eurydicen. *Servius*.

Nesciaque humanis precibus mansuescere corda] Convicium hoc de Inferis, Plutone, Manibus, jactatum aliis. Hesiod. in Theog. de Plut. *νηλεὲς ἦτορ ἔχων*: *habens immite cor*. Poëta quispian apud Athen. l. xiii. loquens de re ipsa et historia Orphei, *ἀπειθέα χῶρον* dixit. Horat. od. ii. 3. 'victima nil miserantis Orci.' Et Epistol. l. ii. 'Orcus'—non exorabilis auro.' Virgil. infra: 'immitis Tyranni.' Claudian. Rap. i. 'indocilis flecti.' de Plut. contingit Germ. ista ex Epigr. *ἀδην δυσπειθῆ, ἄσπονδον, ἀμείλικτον, ἀνήλιτον, ἄκαμπτον, ἀδάκρυτον*: *Plutonem imper-suasibilem, sine fœdere, implacabilem, immisericordem, inflexibilem, illacrymabilem*. Extremum in Hor. est od. ii. 14. 'Amice, places illacrymabilem Plutona tauris.' Seneca in Furen. 'difficiles Dei.' Et, 'immites umbrarum dominos.' Nominant Græci hos Deos, *θεοὺς ἀμαλθάκτους* (ait German.) *καὶ ἀπαραιτήτους καὶ δυσπαραιτήτους*. Putat idem Virgilianum hoc sumtum ex illo Platonis, *θεοὶ παρὰ τὸ δίκαιον παντάπασιν ἀπαραίτητοι*: *Dii præter omnem justitiam indeprecabiles*. Abnostro Sil. l. x. 'mansuescere corda Nescia (proh superi) et nil non immite parata Gens Italum pro laude pati.' Et Claudian. Ruff. ii. 'humano nescit mansuescere cultu.' *Cerda*.

Nescia precibus m.] Quibus *φρένες ἀμάλθακτοι*: qui ἀτεγκτοι, ἀπαραίτητοι, inexorabiles. Ita locum inferorum Hermesianax apud Athenæum, elegia in Orpheum, *ἀπειθέα χῶρον* dixit. Propert. iv. 11. 'Quum semel infernas intrarunt funera leges, Non exorato stant adamante viæ,' &c. Vide ibid. *Taubmann*.

471 *Cantu*] In codicibus nonnullis antiquioribus, *cantum* legas, nempe quod ut conjunctionem, vel eo modo

per *t* scriptam, præpositionem esse crediderint. Sed enim *cantu* lectio castior habetur. In Mediceo, et copulativa erat prius, inde *at* factum. *Pierius*.

At cantu commotæ] Hermesianax apud Athen. *παντοίους δ' ἐξανέπεισε θεοὺς, Omnigenos percudit ille Deos*. Iterum: *Ἐνθεν αἰδιδιῶν μεγάλους ἀνέπεισεν ἄνακτας Ἀγριοπὴν μαλακοῦ πνεῦμα λαβεῖν βίотου*. Ovid. Met. x. paulo fusius: 'Tum primum lacrymas victarum carmine fama est Eumenidum maduisse genas, nec Regia conjux Sustinet oranti, nec qui regit ima, negare: Eurydicemque vocant.' Seneca iterum in Fur. 'Mulcet non solitis vocibus inferos, Et surdis resonat clarius in locis.' Et postea: 'Deflent et lacrymis difficiles Dei.' Et: 'Tandem, mortis, ait, vincitur arbitet: Evade ad superos.' *Cerda*.

At cantu commotæ] Fingit Orphei musica captos manes: idque partium inductione prosequitur. Tota autem hæc Orphei musica ad politicam scientiam ab Horatio in Arte poetica refertur. *Ramus*.

Erebi de sedibus imis] De interioribus tenebris inferorum. *Servius*.

Erebi de sedibus imis] Signate, *imis*, nam Erebus est profunda pars inferorum Servio, et Pompon. Sabin. Inde alibi: 'imas Erebi descendit ad umbras.' Aliquid ad hanc rem Festus. *Cerda*.

472 *Umbrae*] Distinguit hic inter umbras, et simulacra ex doctrina veterum, qui distinguebant *εἶδωλον*, *σκιάν*, *σῶμα*, *ψυχὴν*, *idolum*, *unbram*, *corpus*, *animam*. Idem.

Simulacraque luce carentum] Ex Lucr. iii. 'cum sæpe figuras Contuimur miras, simulacraque luce carentum.' Supra Virg. 'tum corpora luce carentum Exportant tectis.' Vide vero flexum: *Umbrae tenues, simulacra luce carentum*. in vi. *tenues vitas*. Ennius in Hecub. *imagines mortuorum*. Idem.

Simulacraque luce carentum] *Εἶδωλα*

καμώντων dicit Homerus. Virgilius autem e Lucretio hemistichium mutuatus est l. iv. 'atque in somnis cum sæpe figuras Continuum miras, simulacraque luce carentum.' Ursinus.

473 *In foliis avium se millia*] In antiquis omnibus exemplaribus, quæ versavimus, in foliis, non in silvis, legitur. et milia unico l tam hic, quam in Veterum monumentis sæpe legitur. Sunt qui substantivum mille et adjectivum scriptione distinguant. Præterea in Romano codice tres versus superabundant, ex Æneidos sexto huc importune translati, quodque magis indigneris, corruptissime scripti. Pierius.

Quam multa in foliis] Eadem comparatio est Æn. vi. ad explicandam hanc animarum multitudinem: 'aut ad terram gurgite ab alto Quam multæ glomerantur aves: ubi frigidus annus Trans Pontum fugat, et terris immittit apricis.' Homer. Odys. 24. procorum animas ductas ad inferos comparat cum vespertilionibus. Ὡς δ' ὅτε νυκτερίδες μυχῶ ἄντρον θεσπέσιοιο Τρίζουσαι ποτέονται: Sicut autem quando vespertilioes secessu antri magni Strepentes volant, &c. Claud. Rap. ii. ita exornat hunc locum: 'Conveniunt animæ, quantas truculentior Auster Decutit arboribus frondes, aut nubibus imbres Colligit, aut frangit fluctus, aut torquet arenas.' Ad dictum locum Æn. Cerda.

475 *Matres, atque viri*] Locus Homeri ex Odys. l. xi. Ψυχὰς ὑπ' ἐξ ἐρέβους νεκύων κατατεθνεώτων, Νύμφαι τ', ἡἰθεοὶ τε, πολύτλητοὶ τε γέροντες, Παρθενικαὶ τ' ἀταλαὶ νεοπενθέα θυμὸν ἔχουσιν. Ursinus.

478 *Arundo*] Etiam Propert. ii. 18. calamus arundinesque ad ripam Stygis collocat: 'Jam licet et Stygia sedeat sub arundine remex.' Ubi cymbam Charontis intelligunt: cum antiquitus ex arundine navigia conficerentur, auctore etiam Plinio vii. 2. qui et c. 56. 'Naves fieri,' ait, 'in

Nilo ex papyro et scirpo et arundine.' Vide Not. J. Dousæ F. ad Propert. Taubmann.

479 *Cocytus*] *Cocytus* fluvius inferorum: et aliter, *Cocytus* amnis apud inferos, ex Styge profluens, ἀπὸ τοῦ κωκύειν, quod est gemere et flere. Philarg.

Inamabilis] Sunt codices, in quibus *innabilis* legatur. Sed enim probatior omnes *inamabilis* legunt. Et Aulus Gellius eandem hanc lectionem agnoscit: dum dicit Virgilium, 'Stygiam paludem inamabilem dixisse κατὰ στέρησιν amoris.' Sicut *Illaudatum*, κατὰ τοῦ ἐπάλνου στέρησιν. Sed enim de hoc dictum loco suo. Pierius.

Inamabilis unda] Duplex explicatio, si *innabilis* legatur: vel irremeabilis; nam qui semel eo admissi, redire in vitam nequeunt, nec gradum revocare: vel tantum est negatio quædam, ad eum modum, quo Ovid. dixit Met. i. de prima rerum confusione: 'Quaque erat et tellus, illic et pontus, et ær. Sic erat instabilis tellus, innabilis unda, Lucis egens ær, nulli sua forma manebat.' Ita Virgil. dixit Æn. x. 'languentis pelagi.' Et Horat. od. ii. 14. 'flumine languido Cocytus.' Hic enim aquarum languor adimit potestatem navigandi. Sunt tamen, qui in Virg. legant, *inamabilis unda*: id est, ἀνέραστος: ad eum modum, quo Ovid. de his locis dixit Met. iv. 'inamabile regnum.' Et x. 'inamænaque regna tenentem Umbrarum dominum.' Et de Cocyto, et Phlegetonte, Claud. Ruff. ii. 'inamænus uterque Alveus.' Et Papin. Theb. i. 'inamænum Cocytum.' Qua forma Nazianz. contra Jul. Orat. i. de hieme dixit, ἀτερπῇ χεიმῶνα. Cerda.

480 *Adligat*] In codicibus aliquot manu scriptis, *atligat*: in aliis, *adligat* observes: quam antiquam non esse scriptionem, ex eo possumus conjectare (neque enim hic antiquitatem intelligo quæ vel Ennii vel Pacuvii temporibus, sed quæ circa Octavii

Augusti tempora vigeat) quod Terentius Scaurus Antiquos, *Pelligo*, non *Perlego*: *Colligo*, non *Conligo*: *Alligo*, non *Adligo*, dixisse asserit: hujusque pronuntiationis exempla ibi ex Virgilio desumit. Quare *alligat* geminato *ll* scribere deberemus. *Pier.*

Styx] Palus apud inferos. *Philarg.*

Styx interfusa] Hinc Claud. Rap. i. 'quos Styx liventibus ambit Interfusa vadis.' Papin. Th. ii. 'Styx inde novis circumflua campis, Hinc obiecta vias torrentum incendia cludunt.' Plat. in Phædon. de fluvio inferorum. *κυκλῶ περιελθών*: *revolutus in gyrum*: sed de hoc loco in *Æn.* vi. latius. Quod autem Virg. *alligat*, *coërcet*. Et Claud. *ambit*. Horat. dixit *compescit*, od. ii. 14. nam de Pluton. 'Tityonque tristi Compescit unda.' Papin. *obstat*, l. iv. 'Et Styx discretis interflua manibus obstat.' Et in ii. *imPLICat*, etiamsi de alio amne: 'Et quos Callirhoë novies errantibus undis ImPLICat.' *Cerda.*

482 *Inplexæ*] Involutæ, implicitæ, *ἐμπεπλεγμένοι*. *Servius.*

Inplexæ] In codice Longobardico, et aliquot aliis *amplexæ* legitur. In Oblongo, et altero admodum carioso *inplexæ*. In Romano *innexæ*: quem prætuleris, non laboro. *Pier.*

Cæruleosque inplexæ] Sunt qui hic *impexæ* malint, auctoritate et cognatione illius apud Tibull. 'Tisiphoneque impexa feros pro crinibus angues.' et Maronis *Æn.* vii. de Aventino: 'Ipse pedes tegmen torquens immane leonis, Terribili impexum seta, cum dentibus albis, Indutus capiti.' *Germ.*

Inplexæ] Sic legunt plures, quos sequor. Itaque reddit Græcorum *ἐμπεπλεγμένοι*, id est, implicitæ, intortæ. Quidam malunt *impexæ* ex illo Tib. 'Tisiphoneque impexa feros pro crinibus angues.' Sed quid si in Tibul. *implexæ* legi debeat ad imitationem Virg. Hoc prius scripseram, quam ydissem ita placitum Fruterio de Tibul. loco. Tu lege Notam Gifan. in

Coll. ad Lucr. de voce *plexus*. *Cerda.*

Inplexæ crinibus anguis Eumenides] Eadem, quæ Furiæ, quæ Paræ, de quibus alio loco. Harum capillis intorti angues, ut Horat. od. ii. 13. inde Aleto torquata dicitur brevibus colubris, apud Ovid. Epist. Heroid. ii. vide *Æn.* vi. 573. *Emmeness.*

483 *Tenuitque*] Id est, tacuit. *Phil.*

Tenuitque inhians] In antiquioribus aliquot cod. legi *tenuit inhians* nulla interposita particula copulativa. Nam et locus semiquinariæ communis est, si quis syllabæ timeat, et sententiæ concinnitas ipsum quodammodo hiatum repræsentat, cui, si *que* illud inserueris, fauces propemodum videberis obstruxisse. Non præteribo etiam *tenuitque minans* alicubi legi, sed id inemendate. *Pierius.*

Inhians Cerberus] Ex hoc loco Apul. As. iv. 'Iam faucibus ipsis hiantis Cerberi reluctabat.' Et l. v. ex correctione Colvii: 'hiantibus oblatrans faucibus.' Sed ut Cerberum silentem inducit, ita adloquentem Pluton. Claud. Rap. i. 'latratum triplicem compescuit ingens Ianitor.' De eodem cane Hor. od. ii. 13. 'carminibus stupens Demittit atras bellua centiceps Aures.' Et od. iii. 11. 'Cessit immanis tibi blandienti Ianitor aulae Cerberus, quamvis furiale centum Muniant angues caput ejus, atque Spiritus teter, saniesque manet Ore trilingui.' *Cerda.*

484 *Ixionii vento rota constitit*] Deest *cum*: et hoc dicit, cum vento suo rota constitit: id est, cum causa volubilitatis quievit. *Servius.*

Vento] In codicibus aliquot *cantu rota* legitur, sed agnoscit *vento* *Servius.* *Pierius.*

Vento] *Vento* pro adventu significat, ut sit septimus casus: aut *vento* verbum gerundi est; nam intelligi debet adventu; fit enim gerundi sic: *ventum, ventu*. Ipse alibi: 'et pacem Romano ab rege petendum.' Quidam sic: *vento*, audiendum, consis-

tentem: ut est illud: 'Cum placidum ventis staret mare.' *Philarg.*

Rota constitit] Ad locum istum de cessatione pœnarum, quæ in inferno sunt, aspirarunt multi. Ovid. Met. x. 'Talia dicentem nêrvosque ad verba moventem Exsanguis flebant animæ, nec Tantalus undam Captavit refugam, stupuitque Ixionis orbis.' Subjicit multa Seneca in Cæt. 'Hæsit non stabilis rota Victo languida turbine. Increvit Tityi jecur, Dum cantus volucres tenet.' Tum reliqua Prudent. Hym. Cathem. v. 'Marcent supplicis Tartara mitibus, Exsultatque sui carceris otio Umbrarum populus liber ab ignibus, Nec fervent solito flumina sulphure.' Et supra dixerat: 'Sunt et spiritibus sæpe nocentibus,' &c. Locum hunc longissime persequitur Claud. Rap. l. ii. celebrans nuptias Plut. et Proserpinæ: 'Pallida lætatur regio, gentesque sepultæ Luxuriant: epulisque vacant genialibus umbræ. Grata coronati peragunt convivia manes.' Quæ restant, sunt multa. Lege. Inter reliquos lætantes, etiam Ixionem ita inducit: 'Non rota suspensum præceps Ixiona torquet.' Non abhorrent illa ejusdem Rap. i. 'presso lacrymarum fonte resedit Cocytus, tacitisque Acheron obmutuit undis, Et Phlegethontææ requierunt murmura ripæ.' Eodem pertinent versus Horatii, cum respectu ad Orpheum, etiamsi loquatur cum Mercurio: 'Quin et Ixion, Tityosque vultu Risit invito, stetit urna paulum Sicca, dum grato Danaï puellas Carmine mulces.' *Cerda.*

Ixionii vento rota constitit] Hyginus fab. 62. hæc de Ixione memoriæ prodit: 'Ixion, Leontei filius, conatus est Iunonem comprimere. Iuno, Iovis jussu, nubem supposuit, quam Ixion Iunonis simulacrum esse credidit. Ex qua nati sunt Centauri. At Mercurius, Iovis jussu Ixionem ad inferos in rota constrinxit, quæ ibi adhuc dicitur verti.' Inde Tibull. Eleg. i. 3.

'Illic Iunonem tentare Ixionis ausi Versantur celeri noxia membra rota.' Ovid. iv. 460. 'Volvitur Ixion, et se sequiturque fugitque.' Noster vi. 616. 'Radiisque rotarum Districti pendent.' Imo Juvenal. per *rotam* simpliciter intelligit pœnam Ixioni impositam. Sat. xiii. 51. quam Ovid. Metam. x. 42. *orbem* appellat. *Emm.*

486 *Redditaque Eurydice*] Ita creditum a Poëtis, Virgilio hic, et Seneca in Furente, cum ait de vera Eurydice: 'Evade ad Superos.' Ovidio Met. x. 'Hanc Rhodopeius accipit Orpheus,' id est, Eurydicem. Boëthio de Consol. iii. 'Tandem vincimur, arbiter Umbrarum miserans ait, Donamus comitem viro, Emtam carmine conjugem.' Demum aliis. At non Platoni, qui in Convivio: ὁρφέα δὲ τὸν οἰάγρου ἀτελῇ ἀπέπεμψαν ἐξ ἄδου, φάσμα δέξαντες τῆς γυναίκος ἐφ' ἣν ἐκὼν ἦκεν, αὐτὴν δ' οὐ δόντες: *Orpheum Cæagri filium voti impotem emiserunt ex inferis, neque enim uxorem, cujus gratia descenderat, restituere, sed illius phantasma monstrarunt.* Ex verbis Platonis lucem capit Hor. od. i. 24. qui de hac re loquens, *vanæ imaginis* dixit, intelligens omnino εἰδωλον. *Cerda.*

Superas] Dicuntur *Superi* mortales ipsi cum relatione ad Inferos. Ex nostris non probo, quia id certum. Tantum adduco verbo Hieronymi Ep. 59. ad Avitum, qui hanc gentium locutionem attigit: 'Quibus dictis nititur approbare, et firmamentum, id est, cælum, ad comparisonem superioris cæli esse inferos; et hanc terram quam incolimus, collatione firmamenti, inferos appellari; et rursum ad comparisonem inferorum, qui subter nos sunt, nos cælum dici; ut, quod aliis infernus est, aliis cælum sit.' *Idem.*

487 *Namque hanc dederat Proserpina legem*] Fuit veteribus hic mos, potius superstitio, ne quis discedens, locum retro respiceret, ex quo calamitosum quidpiam portenderetur: ne,

videlicet, quæ tristitia essent revocarentur in memoriam, nam hoc ipsum ponebant mali ominis loco. Hanc rem docent me Apollonius, et Valerius, uterque Arg. III. Apud priorem ita præcipitur post peracta sacra magica: Ἀψ ἀπὸ πυρκαϊῆς ἀναχάξω, μηδέ σε δούπος Ἡὲ ποδῶν ὕρῃσι μεταστρεφθῆναι ὀπίσω, Ἡὲ κυνῶν ὕλακῃ, μή πως τὰ ἕκαστα κολούσῃς. Apud posteriorem post violata jura hospitii amenti errore, et atroces cædes, peractaque sacra ad expiationem cædium: 'Continuo puppem petere, et considerare transtris Imperat Ampycides, nec visum vertere terræ.' Ab hac superstitione non abeunt, quæ mihi fuse dicta Ecl. VIII. ad illud, *ne respexeris*. Ergo Virgilius vulgarem superstitionem transtulit ad legem Inferorum. Hanc probavit infelix exitus, nam respectioem Orphei secuta est ablatio uxoris. Par ferme lex illa Inferorum de Proserpina matri non redita, tantum quia solvisset jejunium. Erant illa Ethnicorum mysteria, potius insanix. Cæterum locum ita tractat Seneca in Fur. Et Ovid. Met. x. 'Hanc simul et legem Rhodopeius accipit Orpheus, Ne flectat retro sua lumina, donec Avernas Exierit valles: aut irrita dona futura.' *Idem*.

488 *Subita*] In Romano codice, et in aliquot aliis *subito* legitur: quod quidem adverbium eo loco non displicet. *Picrius*.

Incautum] Epitheton amantis est. *Servius*.

Incautum] P. Syri sententia, 'Amare et Sapere vix Deo conceditur.' *Taubmann*.

489 *Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes*] Participium sine verbi origine: non enim facit *ignoscor*, sicut nec *triumphor*, *regnor*. *Servius*.

Ignoscenda] Συγγνωστός, συγγνώμης ἀξία. Ut autem, *scirent si ignoscere manes*, dixit: sic et Epigr. I. III. ἤδη ἀλιτάνευτε, καὶ ἄτροπε et ἀσυγνώμονα

alibi, δυσπειθῇ αἰδὴν, ἄσπονδον, ἀμείλικτον, ἀκήλητον, ἄκαμπτον, ἀδάκρυτον active: ut *illacrymabilem Plutonium* Horat. Et Æschyl. in Prometh. διὸς δυσπαράλητοι φρένες. *Germ*.

Ignoscenda quidem] Eurip. in Androm. dixit: συγγνωστὰ μὲν οὖ σοι τάδε. Et de ipso Orpheo in Calice: 'Oscula cara petens, rupisti jussa Deorum. Dignus amor venia, parvum si Tartara vellent Peccatum ignovisse.' Vide Horatii od. I. 24. quæ scribitur ad Virgilium cum allusione ad historiam Orphei. *Cerda*.

490 *Iam luce sub ipsa*] Virg. ita signat exitum pene viæ: Ovid. vero: 'Nec procul abfuerant telluris margine summæ.' *Cerda*.

491 *Victusque animi*] Sic alio loco dixit, 'O præstans animi.' *Servius*.

Victusque animi] Ea forma, qua Æschyl. in Suppl. ἡμέρου νικῶμενος. Sic et *falsus animi*, *saucius animi*, *fallos* et *crucior animi*, poëtis: et Æn. v. *furens animi*. Sic et Hom. de Cerere. ᾧ εἴλασα θυμῷ. et Catul. *vagus animi*. Sic et Aristot. lib. η'. Ethic. ἀκρατὴς θυμοῦ; impotens et iracundus: quamvis ἀκρατὴς, et ἀκρασία, simpliciter sine adjuncto, non tam *θυμοειδὲς* quam ἐπιθυμητικὸν καὶ σωματικὰς ἀπολαύσεις respiciat. Infra et *præceps animi*: et sæpe Arist. ἤτῳσθαι θυμοῦ, καὶ ἐπιθυμίας. *Germanus*.

Victusque animi] Hac forma alii. Claud. Ruff. I. 'Ergo animi victus.' Et in Entrop. II. 'exiguus animi.' Ita, 'lætus laborum, egregius morum, expertus belli, falsus animi.' Et multa hujusmodi. Sed sciant adolescentes hanc formam esse mere Græcorum. Arist. enim lib. η'. Ethic. pro iracundo dixit, ἀκρατὴς θυμοῦ. Tu hic expende, quot fulcra adjungat Poëta, excusans rem Orphei. Quasi dicat: Victus est: sed quid mirum, cepit illum *dementia*, et hæc *subita*: quem vero cepit? *amantem*, et hunc *incautum*. Deinde *inmemor* fuit. Respexit vero *suam*, et hoc non statim, diu

enim toleravit, nam respexit: illam sub ipsa luce, cum videlicet jam ferme esset in exitu. Ergo tametsi victus est, illi res fuit *ignoscenda*. Hinc jam tibi Lector sordebit Seneca, nitidus, si Virgilius abesset: 'Odit verus amor, nec patitur moras: Munus, dum properat cernere, perdidit.' Sordebit Ov. 'Hic, ne deficeret, metuens, avidusque videndi Flexit amans oculos.' Istorum enim affectus nequaquam conferendi cum Virgilianis, nec numero, nec vigore. *Cerda*.

Respexit] Id est, commisit in legem, sibi datam. *Servius*.

Ibi omnis Effusus] Id est, functus et frustratus. *Idem*.

Ibi omnis Effusus labor] Ovid. ita rem hanc: 'et protinus illa relapsa est, Brachiaque intendens, prendique et prendere captans Nil nisi cedentes infelix arripit auras.' Seneca in Cæt. 'Sed dum respicit inmemor, Nec credens sibi redditam Orpheus Eurydicem sequi Cantus præmia perdidit.' *Cerda*.

492 *Tyranni*] Id est, Plutonis. *Serv.*

Tyranni] Ἀθελκτου, ἀκηλήτου: et Homer. ἀνακτος ἀμειλίχου, et ἀμειλίχου. *Germanus*.

Tyranni] Ita etiam Platonem nominat Claud. Rap. 1. 'tremefacta silent dicente Tyranno Atria.' *Cerda*.

493 *Terque fragor stagnis auditus Avernis*] Quasi exultarent umbræ reditu Eurydices. Lucanus dicit in Orpheo strepitum factum redeunte Eurydice, ob hoc, quia 'gaudent a luce relictam Eurydicen, iterum sperantes Orpheæ manes.' *Servius*.

Terque fragor stagnis auditus Avernis] In Romano codice legitur, *terque fragor stagni est auditus Avernis*. Cæterum in eo litteræ omnino aliquot superflue. In Mediceo *Avernis* erat, nunc s ultima littera abrasa est, ut cum Servio sentiret lectio. *Pierius*.

495 *Iterum crudelia retro Fata vocant*] Ovidius: 'Bis rapitur, vixitque semel.' *Servius*.

496 *Natantia lumina*] In mortem reducta. *Idem*.

Conditque natantia lumina somnus] Dictum hoc, quia statim mors in ipsis apparet. Partem enim corporis principem horror illic invadit. Simonides apud Stob. Σίγα δ' ἐν νεκύεσσιν τὸ δὲ σκότος ὅσσε κατάρρει: *Silentium mortuos occupat, ac tenebræ in oculos defluunt*. Poëta rem mire expressit per *natantia lumina*. Vide, ut explicui. Sumsi explicationem a Lucretio, qui non alio sensu dixit l. III. loquens de ebriis: 'tardescit lingua, madet mens, Nant oculi, clamor, singultus, jurgia gliscunt.' Virgilium æmulati sunt multi, delectati eo attributō, ut qui proprius admodum. Pap. Theb. II. 'ille oculos etiamnum in luce natantes Sistit, et aspecta germani morte, resolvit.' Albinovan. de morte Drusi: 'Lumina cærulea, jam jamque natantia nocte.' Ovid. Met. v. 'Jam moriens oculis sub nocte natantibus atra.' Sil. l. II. 'Membra levat, parvaque oculos jam luce natantes Irrorat lacrymis.' Idem l. X. veluti explicans, quid sit *nature oculos* in morte, dixit: 'Exhalat lucem, et dubitantia lumina condit.' Pari lepore ad genas transtulit Papin. Silv. v. 'jam jamque natantes Exercere genas, dulcesque accersere somnos.' Et ad ebrietatem Ovid. Fast. vi. 'Nox erat, et vinis oculique animique natabant.' *Cerda*.

Somnus] Æn. x. 'Olli dura quies oculos et ferreus urget Somnus.' Nam Mors et Somnus fratres sunt. *Taubmann*.

497 *Jamque vale. Feror ingenti circumdata nocte*] Et hic ex Eurip. in Phœniss. versus sub persona Polyneicis animam agentis, et hæc ad matrem et sororem: καὶ χαίρετ', ἤδη γάρ με περιβάλλει σκότος. *Germanus*.

Jamque vale. Feror ingenti circumdata nocte] Putatur hic versus conversus ex Eur. in Phœn. ubi Polyneices agens animam, ita loquitur ad matrem et sororem, καὶ χαίρετ', ἤδη γάρ

με περιβάλλει σκότος : *valet jam, me circumdant tenebræ.* Ovid. rem Virgillii ita : 'Supremumque vale, quod jam vix auribus ille Acciperet, dixit : revocataque rursus eodem est.' Ut vero Noster *noctem*, pro tenebris quæ suboriuntur in oculis morientium, ita Calab. l. III. ἀμφὶ δέ μιν νύξ ἔκρυσεν. *Cerda.*

498 *Invalidas palmas*] In umbræ tenuitatem reductas. *Servius.*

Heu non tue] Quia supra dixit, 'Eurydicenque suam jam.' *Idem.*

Inval. ti. tend. heu non tua palm.] Respondet huic loco ille Propertii l. i. 'Sed cupidus falsis attingere gaudia palmis. Thessalis antiquam venerat umbra domum.' *Germanus.*

500 *Fugit diversa*] Id est, per diversa. *Servius.*

501 *Prensantem umbras*] Ovid. 'prendique et prendere certans, &c.' *Taubmann.*

502 *Præterea*] Postea ut, 'Et quisquam numen Junonis adoret Præterea?' *Servius.*

Præterea] Præterea, ultra. *Phil.*

Portitor Orci] Ita a Lucano VI. Charon vocatur : 'flagrantis portitor undæ.' Et a Pap. Theb. XII. 'Lethæi portitor amnis.' Et ab Albino-vano ad Liviam, 'avarus portitor.' *Cerda.*

Portitor Orci] Definitio est Charontis : de quo sexto Æneid. 'Portitor has horrendus aquas et flumina trahat, Horribili squalore, Charon.' Orcus est fluvius Thessaliæ, influens in Peneum, sed olei instar supernatans, brevique spatio abdicatus, ut Homer. scribit Iliad. II. *Ramus.*

503 *Amplius objectam passus transire paludem*] Mysticum est. Dicitur enim bis eandem umbram evocari non licere. *Servius.*

504 *Quid faceret*] Expendit hunc locum, et similia Scaliger Poët. III. 27. Nam in Virgilio jam est simplex interrogatio : 'quid primum deserta querar?' Jam interrogationi ad-

miratio conjungitur : 'quem primum, quem postremum aspera virgo Dejecis?' Jam dubitatio, ut in hoc loco. *Cerda.*

Rapta bis] Nonnulli veteres codices legunt, *quo se bis rapta conjuge*, ut evitarent vocem in continuatione sermonis, quæ communis est cum *raptabis*, a *Rapto raptas* ; sed monosyllabum *bis* plerisyllabicis illis dictionibus interjectum, modulatus videtur adsonare. *Pierius.*

Bis rapta] Hoc Ovid. Metam. x. 'gemina nece,' dixit. Et Trist. IV. I. 'bis amissa conjuge.' *Cerda.*

505 *Quo fletu Manis, qua numina voce moveret*] In Romano codice legere est : *Quos fletu Manis, quæ numina voce moveret?* nam illi amplius adeundi non erant, a quibus durissimæ conditionis leges acceperat. Quanquam non displiceat *quo fletu*, et *qua voce*. *Pierius.*

507 *Septem*] Ita augeat Poëta calamitatem, quam describit. Bene itaque Macrob. IV. 3. 'Orpheus miserabilis ex longo dolore.' Non dissidet ab hoc loco pœnitentia Cereris propter raptam filiam, de qua Ovid. Fast. IV. 'Sub Jove duravit multis immota diebus; Et Lunæ patiens, et pluvialis aquæ.' *Cerda.*

Ex ordine] Sine intermissione. *Serv.*

Ex ordine] Ἐφεξῆς. De hac emphasi Scalig. Poët. IV. 34. *Taubmann.*

Septem illum totos, &c.] Hebræi, ut et Ægyptii, septem pro pluribus, item pro re pluries repetita ponunt. 'Redde vicinis vestris septuplum in sinum eorum.' Chrysostomus actione in Judæos v. ait septenarium numerum in divinis literis infinitæ multitudinis signum habere. Et ita forte hoc Virgilianum accipiendum ; ut et alibi, *immania septem terga boum*, et alia pleraque. *Pierius.*

508 *Aëria*] Quæ sit vicina astris. Strymon autem amnis est, finiens Thraciam, sed hic pro Hebro positus. *Philarg.*

Deserti] Asperi, inculti. *Servius*.

Strymonis] Fluvius est Thraciæ, circa quem ad extinguendum amoris calorem morabatur. *Idem*.

509 *Flevisse*] In Romano codice legere est *flesse sibi*: quippe solitarium deserti ad Strymonis undam: non amplius ad Manis, Deosve inferos exorandos: non ad contrahendas feras, et supervolantes aves: non ad agrestium hominum fera corda mitiganda, moresque componendos expoliendosque: sed sibi: sed ad calamitatis suæ lamentationem: sed ad inferorum duriciem incusandam. *Flesse sibi*, ut tanti doloris lenimentum aliquod inveniret musarum beneficio, cum quibus ortas ait Hesiodus, *λησμοσύνην τε κακῶν ἀμπαυμάτε μερμηράων*. *Pierius*.

Hæc] Id est, talia, qualia ipse commemorat. *Servius*.

Evolvisse] Recte. Hoc enim verbum vatum est, et canentium. Papiu. illo auspicatur Thebaidem suam: 'Fraternas acies, alternaque regna profanis Decertata odiis, fontesque evolvere Thebas Pierius menti calor incidit.' Catul. de Coma Berenices: 'Condita quin etiam pectoris evolvam.' Claudian. Paneg. Stil. I. 'Tantarum sperem cumulos advolvere rerum.' Ubi ex conjectura lego *evolvere*; et imitatione Virgilii. Ovid. Trist. II. 'Nec tamen est facinus molles evolvere versus.' *Cerda*.

Sub antris] In Romano codice, et aliquot aliis *sub astris* legitur. Astra nimirum Gelida appellat Septentrionalia: sequitur enim, *Solus hyperboreas glacies Tanaimque nivalem, Arvaque Riphæis nunquam viduata pruinis Lustrabat*: quæ omnia loca in Septentriones deflexa sunt. *Pierius*.

510 *Agentem carmine quercus*] Id est, moventem. *Servius*.

Quercus] Arborum indicem exhibet Ovid. Metam. x. vs. 88. seqq. et 143. 'Tale nemo vates attraxerat.' Alludit Horat. od. I. 12. silvas protractas do-

cens: 'inde vocalem temere insectæ Orpheæ silvæ:' de montibus, saxis, &c. quæ delenire et movere potuit loco: prolixius ad hunc versum *Cerda*, quem vide. *Emmen*.

511 *Philomela*] Lusciniæ. *Phil*.

Philomela] Philomelam *Servius* pro ave qualibet positam ait. Sed cur non proprie de Lusciniæ intelligamus, cui a lugubri cantu nomen inditum: eademque *flet noctem*? nisi ea de causa dictum a Servio quisquam opinetur, quia nonnulli volunt ex duabus sororibus Procne in Lusciniam, Philomelam in Hirundinem esse conversam, ut eo loco habetur: 'Et manibus Procne pectus signata cruentis:' quod etiam tradit Varro. *Pier*.

Qualis populea mærens Philomela, &c.] Fortasse alludit ad id, quod Thracæ perhibent (teste Pausania) lusciniæ, quæ circa Orphei sepulchrum nidos haberent, vocaliores esse cæteris. De cantu autem lusciniæ, Plinius ambitiose philosophatur, x. 29. Variant autem in fabula Philomelæ poëtæ: nempe alii Philomelam in hirundinem versam volunt, et Progen in lusciniam ædonem: alii contra. Certe quicquid ad Terei tragicam fabulam pertinere potest, id exsequitur diffusius Eustathius in Odyss. v. Sunt, qui ducto a natura et more aviculæ hujus argumento, negent Philomelam pro lusciniæ accipi debere, cum hic Philomelæ in orbitate lugubris nœniæ partes tribuat Maro, quæ ab ovorum incubatu canendi finem facere experientia cognoscatur. *Germanus*.

Qualis populea mærens Philomela] Vix credas, uti ingenia poëtarum aspiraverint ad gloriam hac comparatione: adeo sæpe illam advocant. Numerabo aliquos. Ab uno Sophocle septies assumitur, semel in Ajace, semel in Antigone, bis in Trachiniis, ter in Electra. Ab Homero bis Odyss. xvi. et xix. Eam usurpat Eurip. in Phœniss. Calaber I. xii. et vii. Opp.

Hal. I. et v. Moschus Epitaphio Bionis, Callimachus in Lavacro Palladis, Nonnus Dionys. II. ἀδέσποτος quidam Anth. III. Latini passim. Usi hac comparatione Catul. ad Ortalum: 'Qualia sub densis ramorum concinit umbris Daulias, assumpti fata gemens Ityli.' Ovid. Fast. v. 'Quacunq̃ue ingreditur, miseris loca cuncta querelis Implet, ut amissum cum gemit ales Ityn.' Et in Epist. 'Quin etiam rami positis lugere videntur Frondibus, et nullæ dulce queruntur aves. Sola virum non ulta pie mœstissima mater, Concinit Ismarium Daulias ale Ityn.' Albinovanus de morte Drusi: 'Talis in umbris mitis nunc denique silvis Deflet Threïcium Daulias aves Ityn: Halcyonum tales ventosa per æquora questus Ad surdas tenui voce sonantur aquas.' Sen. Cœt. 'fugit vultus Philomela suos, natumque sonat Flebilis Ityn.' Octavia secum loquens: 'repete assuetos Jam tibi questus, atque æquoreas Vince Halcyonas, vince et volucres Pandionias.' Papin. Th. IX. 'Fluctivagam sic sæpe domum, madidosque penates Halcyone deserta gemit, cum pignora sævus Auster, et algentes rapuit Thetis invida nidos.' Cerda.

Qualis populea, &c.] Inter exempla ex Græcis scriptoribus desumpta, quæ Cerda diligenter satis, more suo, collegit, hoc Moschi non numerare non potui, quod est idyll. IV. 21. 'Ὡς δὲ τ' ὀδύρεται ὕρνις ἐπὶ σφετέρουσι νεοσσοῖς Ὀλλυμένοις, &c. elegantissimæ hujus similitudinis etiam meminit Rittershusius ad Oppian. Halieut. I. p. 213. *Emmeness.*

514 *Flet noctem*] Jugi nocte, continuo fletu. *Servius.*

515 *Integrat*] Renovat. *Philarg.*

Integrat] Id est, renovat. Lucr. I. II. 'Omnia debet enim cibus integrare novando.' Nonius *redintegrare* exponit. Ter. in And. act. III. 3. 'amoris integratio,' id est, instauratio: ita enim lib. Donat. *Taubmann.*

Integrat] Sic Stat. Thebaid. I. v. 'immania vulnere rector Integrare jubes.' pro quo noster Æn. II. 3. *renovare.* *Emmeness.*

Late loca questibus implet] Ductum a Lucr. I. II. 'Aëra per tenerum liquidis loca vocibus opplent.' Ab utroque Pap. Th. II. 'Questibus implet agros.' Et Ovid. Fast. IV. 'Quacunq̃ue ingreditur miseris loca cuncta querelis Implet: ut amissum cum gemit ales Ityn.' *Cerda.*

516 *Nulla Venus*] Quæ forma antebat, *Veneris* nomine appellabatur. Plaut. Bacch. II. 2. 39. 'ni nactus Venerem essem, hanc Junonem dicerem.' Curc. I. 3. 36. 'Tun' meam Venerem vituperas?' *Emmeness.*

Non ulli] In Romano codice, in Mediceo, et aliquot aliis antiquis legere est *nulla Venus, non ulli animum: in aliis nullive animum.* *Pierius.*

Animum flexere] Etiam Terent. *flectere animum* dixit. Et Ennius in disticho, quod Scaliger restituit: 'Quo vobis mentes, rectæ quæ stare solebant Antehac, dementes, sese flexere vietæ?' Ubi App. Claudius conqueritur, mentes illas *παγίως καὶ ὀρθίως, stantes rigidæque, jam incurvatas, vietæ et flexibiles* esse: nam τὸ ἐξατονοῦν contrarium est τῷ ὀρθίῳ: ut ingeniosissime Scaliger disputat. *Taub.*

Flexere Hymenæi] Inde Ovid. Metam. x. 79. 'omnemque refugerat Orpheus Fæmineam Venerem; seu quod male cesserat illi: Sive fidem dederat. Multas tamen ardor habebat, Jungere se vati: multæ doliuere repulsæ.' *Emmeness.*

517 *Solus Hyperboreas glacies, &c.*] De Orpheo Dio Chr. Or. XXXII. καὶ γὰρ ἐκεῖνον ἐν τοῖς ὄρεσι τε, καὶ περὶ τὰς νάπας τὰ πολλὰ διατρίβειν: nam illum fere in montibus, et circa saltus commoratum. De eodem Ovid. 'in altam Se recipit Rhodopen, pulsumque Aquilonibus Hænum.' Horat. Od. I. 12. 'Aut in umbris Heliconis oris, Aut super Pindo, gelidove in Hæmo,

Unde vocalem temere insecutæ Orphea silvæ.' *Cerda*.

Tanaïmque nivalem] Fluvium Scythiæ. *Servius*.

Tanaïmque] *Tanaïs* fluvius, qui dididit Asiam ab Europa: est autem Scythiæ. *Philarg*.

Tanaïmque nivalem] Ea forma Hor. od. III. 23. 'Algido nivali.' Claud. Epithal. 'nivalis Caucasi.' Pap. Th. III. 'nivalem Othryn.' Et VI. de Cygno equo: 'Cygnum nivalem.' Et XII. 'Seythiam, Pontumque nivalem.' Ovid. de Pont. IV. 'sub nivali axe.' Ita et Græci, nam Hom. τμόλφ νιφόντι: et Sophoc. (Edip. νιφόντα παρ-ρασόν. *Cerda*.

518 *Nunquam viduata pruinis*] Semper nivibus plena. *Servius*.

Viduata] Veteribus *viduare* fuit privare. Itaque *loca non viduata pruinis*, sunt, non privata. Sicut in Pap. Th. x. *viduæ moderantibus alni*, id est, naves privatæ moderatoribus. Et Horat. od. I. 10. 'viduus pharetra Apollo.' Inde est, ut quæ viros habent superstites, si illi tamen absint, dicantur etiam *viduæ*, quod ex Sen. Ovid. Plaut. probat noster Delrius in Troad. (Quibus possis adjungere Ovid. in epistolis) non solum quæ habent viros defunctos. Quin ipsæmet *virginæ viduæ* dicuntur ab Seneca in Agamemn. vide Delr. versu 195. et in Troad. vs. 14. *Cerda*.

Viduata pruinis] Semper nubibus plena: S. Culex: 'Cogor adire lacus viduos a lumine Phæbi.' V. N. Æn. VIII. 571. *Taubmann*.

519 *Irrita*] Solemne verbum sacerorum, quibus *irrita* dicebantur, quæ fierent, adversante Numine, neque acceptante. Sic Ovid. Met. VII. *thura irrita* dixit. Idem de re Poëtæ loquens Met. X. *irrita dona*. Abnuit enim Pluto, quæ concesserat. *Cerda*.

520 *Spretæ*] Aliquot antiqui codices *spretæ* legunt, ut sit, spretis ab Orphea nuptiis. *Servius* mavult, *spretæ matres*. *Pierius*.

Ciconum] Thracæ mulieres sunt; quæ ab Orphea spretæ, discerpere eum per Liberi sacra simulata. *Serv*.

Ciconum] *Cicones* gens Thraciæ; a Cicone, Apollinis filio, dicta. Orpheus autem quoniam post obitum Eurydices omnes feminas fastidiit, translato in pueros amore, discerptus est. Asper, quo munere, ob quam rem, vult accipi: potest et, *Spretæ quo munere*, id est, matrimonii. *Philarg*.

Quo munere matres] Nuptiali scilicet. *Servius*.

521 *Inter sacra Deum*] Expendit istum locum Macrobius. IV. 3. Nam a loco sacro solet Poëta excitare affectum. Ita in eversione Trojæ: 'perque domos, et relligiosa Deorum Limina.' Et Cassandra trahitur vineta ab adytis *Minervæ*. Alius, 'Divæ Armipotentis ad aram Procubuit.' *Cerda*.

Nocturnique orgia] Quia sacra ejus nocte celebrantur: ex quo *Nyctelius* est cognominatus. *Philarg*.

Nocturnique] In codicibus aliquot antiquis, *nocturnique* legitur, per hypallagen: quamvis nonnulli ex peritioribus *nocturna* receperint: qua lectione nulla fiet collisio in *nocturnaque orgia*. Sane vero in Mediceo, *nocturni* scriptum est. *Pierius*.

Nocturnique orgia Bacchi] Pulcre, nam *Orgia* (ut multi volunt) dicta παρὰ τῆς ὀργῆς. Itaque in insano sacro peracta cædis Orphicæ insania. Scio ab aliis deduci ἀπὸ τῶν ὄρων, quia in montibus sacra ista plerunque celebrabantur. Unde et Bacchus ipse ὄρειος dictus. Ab aliis ἀπὸ τοῦ ἔργειν, ab arcendo, quod ab his sacris profani arcerentur. In his est Interpres Apollon. I. 1. Accinit versus veteris Poëtæ, quem advocat Clemens Strom. I. IV. 'Arcana non Bacchantibus scire hand licet.' Sed quæ *Orgia* celebritates Bacchi, hoc κατ' ἐξοχήν: nam etiam Deorum omnium celebritates, dicta sunt *Orgia*. *Serv*. Æn. IV. 'Sane sciendum, *Orgia* apud Græcos dici

sacra omnia, sicut apud Latinos ceremoniæ dicuntur: sed jam abusive sacra Liberi, Orgia vocantur.' Juvat, Græcis ὀργιάζειν, et ὀργιάζεσθαι esse in communi, rem divinam facere: et κατοργιάζεσθαι, initiari divinis mysteriis, quæcunque illa sint, id est, μνείσθαι. Inde Catull. ad Eleusinia transtulit, quæ ad Cererem, non Bacchum pertinnerunt: 'Pars obscura cavis celebrabant Orgia cistis, Orgia quæ frustra cupiunt audire profani.' In attributo nocturni allusum ad sacra Bacchi, quæ, quia noctu celebrabantur, dicta sunt Nyctelia, et Bacchus ipse νυκτέλιος. Ovidius Art. I. utramque vocem conjunxit: 'Nycteliumque Patrem, nocturnaque sacra precare, Ne jubeant capiti vina nocere tuo.' Oppian. Cyn. I. νυκτερά θύσθαι, vocat: *nocturna sacra*. Bacchi Nyctelii meminit Plutarch. in lib. qui inscribitur de ei in foribus templi Delphici; et in Attic. Pausanias. Hæc sacra, quod admodum impudica, Roma respuit, quæ aliorum tamen libidinem admisit, ut Floræ, ut Veneris. Sed et tota Italia exterminata sunt severissimis pœnis. *Cerda*.

522 *Discerptum latos juvenem*] Supplicii hujus executionem habet Ovid. Met. x. multis versibus. Lege. Attingit Seneca in Medea: 'Thracios sparsus jacuit per agros.' Et Ovid. iterum in Ibin. De morte Orphei, longe aliter, quam hic narratur, habes apud Pausaniam I. IX. qui ait, illum obiisse desiderio conjugis: vel tacitum de cœlo exanimatum, quod sacra mysteria hominibus publicaverit. Longe etiam aliter apud Menæchmum, qui ait interfectum a Pieridum choro. Phanocles apud Stobæum Serm. 62. hanc causam adducit: Οὐνεκα πρῶτον ἔδειξεν ἐνὶ θρήκεσσιν ἔρωτας Ἀρβρένας, οὐδὲ πόθους ἦνεσε θηλυτέρων. *Idem*.

523 *Marmorea caput a cervice revolsum*] Id est, pulchra. Sane alludit ad id quod dicit Ovidius, quia cum

caput ejus ad ripam delatum serpens mordere voluisset, est conversus in lapidem. *Servius*.

Caput a cervice revolsum] Constat caput Orphei in Hebrum projectum, et fluctus in Lesbum insulam detulisse. *Philarg*.

Marmorea cervice] Pro candida et pulchra, sic enim scholiastes Homeri Iliad. Γ. 126. μαρμαρέην interpretatur λαμπράν, λευκήν. Sic Ennius, vel ut alii volunt Lucilius: 'stare papillas Pectore marmoreo.' Sil. Ital. I. XII. 'violataque cervix Marmoreum in jugulum,' &c. Mart. Ep. VIII. 56. 'Marmorea fundens nigra Falerna manu.' Ovid. amor. el. II. 11. 'Litora marmoreis pedibus signanda puellæ.' Non conversum esse caput Orphei in lapidem, sed serpentem morsu petentem os vatis, crediderim ex Ovid. Met. XI. 58. 'Morsusque inferre parantem Arcet; et in lapidem rictus serpentis apertos Congelat,' &c. *Emmeness*.

Caput a cervice revolsum] Putatur ductum hoc a Varrone Atacino, qui 'Oscitat in campis caput a cervice revolsum, Semianimesque micant oculi, lucemque requirunt.' Quos versus alii Ennio attribuunt. Hom. quoque Il. XVIII. ita ad verbum κεφαλὴν.... ταμόνθ' ἀπαλῆς ἀπὸ δειρῆς. Et de Orpheo ipso Phanocles apud Stob. Serm. 62. Τοῦ δ' ἀπὸ μὲν κεφαλὴν χαλκῷ τάμον, αὐτίκα δ' ὑπὲρ εἰς ἄλα θρηϊκίην ῥίψαν ὁμοῦ χέλυν: *Caput ejus ferro amputarunt, et statim una cum Testudine abjecerunt in mare Threicium*. Simile illud Æn. II. 'Avulsumque humeris caput.' Lucret. I. III. 'Et caput abscissum.' Ovid. in Epist. ita extulit, 'recessisset caput a cervice.' *Cerda*.

524 *Æagrius Hebrus*] Æagrius fluvius est, pater Orphei: de quo Hebrus nascitur, unde eum appellavit Æagrium. *Servius*.

Æagrius Hebrus] Fluvius in Thracia est, qui ex fontibus Rhodopes manans perlabitur. Dictus ab He-

bro, Boreæ fratre, quem nunc *Æagrium* dicit, ab *Æagro* rege Thraciæ, Orphei pâtre. *Philarg.*

525 *Eurydicen vox ipsa, et frigida lingua*] Pari affectu de hac ipsa re Ovid. Met. xi. ad Nostri vestigia: 'caput, Hebre, lyramque Excipis, et (mirum) medio dum labitur amne, Flebile nescio quid queritur lyra, flebile lingua Murmurat exanimis, respondent flebile ripæ.' Silius l. xi. 'tulit ora revulsa In pontum ripis utrinque sequentibus Hebrus: Tum quoque cum ripis caput a cervice recisum Portarent fluctus, subito emicnere per undas Ad murmur cete toto exsultantia ponto.' Papin. Syl. ii. 'Sic ripis ego murmurantis Hebri Non mutum caput Orpheos sequebar.' Phanocles dicto loco de capite Orphei, Ἡχὴ δ' ὡς λιγυρῆς πόντον ἐπέσχε λύρης: Edebatur autem per pontum sonitus velut argutæ Lyræ. Cerda.

Frigida lingua] Exsanguis. Etiam Aristot. de Partib. Animal. iii. 10. de Sacerdote Jovis occiso narrat, linguam præcisi capitis locutam esse, et latronem nominasse. Crassus apud Cic. Orator. iii. 'Hæc tibi est excidenda lingua: qua vel evulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit.' Taubmann.

528 *Hæc Proteus*] Subaudi, dixit. *Servius.*

Se jactu ded. æq. in altum] Sic et Eurip. in Iphig. in Taur. πόντῳ δὲ δόντες τὴν ξένην καθίσσαν et Musæus: δέμας δ' ἔρριψε θαλάσση. De eodem etiam Proteo paulo aliter Hom. ὡς εἰπὼν ὑπὸ πόντον ἐδύσατο κυμαίνοντα. Germanus.

529 *Sub vertice torsit*] Ovid. Fast. v. 'Ille meas remis advena torsit aquas.' Loquitur videlicet Tiberis de Euandro. Catul. de Nupt. Pel. 'Tortaque remigio spumis incanuit unda.' Sic legit Achill. Stat. ex m. s. non tota. Juvat Statium Nota Gifanii, qui illud *Æn.* viii. de Nilo, et tota veste vocantem, legit, torta.

Sed quid est *sub vertice*? Nonne spuma excitata est super demersum caput? Expedies Poëtam, si dicas, Orpheum, se præcipitem et προκάρην deturbasse in mare. Tunc enim sub capite excitata est spuma. Sed melius cogitat Germ. videlicet legendum *sub vortice*, ut Poëta referat ad undarum *divas*, et contortiones, dicatque: torsit undam sub vortice, id est, undam vorticosam. Sicuti legere flores sub vere, erit, legere vernos flores. Alludit explicatio ista cum verbis Lucret. l. i. qui loquens de ventis et fluminibus, dixit *vortice torto*. Cerda.

530 *At non Cyrene*] Deest *territa* est: quod ex sequentibus datur intelligi. *Servius.*

Timentem] Oraculo Protei perterritum. Taubmann.

534 *Munera Tende*] Id est, sacra para. Quæcunque deorum placandorum caussa aris inferebantur, *dona* proprie appellabant. Donatus ad Ter. Eun. extrema: 'donum deorum est: præmium virorum fortium: munus hominum.' Cicero de Leg. ii. 'donis impii ne audeant placare deos.' Eadem tamen interdum et *Munera* vocabant. Ita *Æn.* i. 'Munera lætitiæque Dei.' Ovid. Met. ix. 'Dant Munera templis.' Vide Brisson. Form. l. i. *Idem.*

535 *Petens pacem*] Beneficium, benevolentiam. *Servius.*

Tende, petens pacem] Id est, veniam, *Nonius*: beneficium et benevolentiam, *Servius* exponit. Ita apud Plaut. Amph. act. v. 1. 'Jovis pacem expectere,' est, Jovem sibi propitium habere velle. Nam et *Pax* et *Venia*, verbum Pontificale est. V. N. *Æn.* iii. 'precibusque jubent exposcere pacem.' Item Brisson. Form. l. i. Taubmann.

Faciles Napæas] Exorabiles nymphas, ad ignoscendum paratas. Sane sciendum, easdem esse Napæas, quæ et Dryades sunt. Nam supra ait,

‘At chorus æqualis Dryadum.’ *Servius*.

Faciles] Συγγνωμονικὰς καὶ συγγνώμονας θεάς supra: ‘faciles Nymphæ risere.’ *Napææ* autem ἀπὸ τῆς νάπης, vel νάπου. *Germanus*.

Faciles] Sic *Donat.* ad *Ter. Ad. v. 4. 7.* *faciles* appellat, quorum ira cito solvitur. *Napæas* etiam vallium Deas dixeris. *Emmeness*.

Napæas] *Napæas* nemorum *Nymphas*: νάπας enim Græce dicunt nemora: et *faciles* hic pro placabiles. *Philarg*.

538 *Eximios præstanti corpore*] In Romano codice legitur, *eximio præstanti corpore*: quod tantundem est. *Pierius*.

Eximios] Locum hunc *Macrob.* explicat *Satur. III. 5.* a quo omnes. Ait *eximios* non nudum esse epithetum, sed sacerdotale nomen: nam *Veratius* in quæstionib. Pontificalibus docet, ‘*eximias* dictas hostias, quæ ad sacrificium destinatæ eximantur e grege: vel quod *eximia* specie quasi offerendæ *Numinibus*, eligantur.’ Postremum magis placet. Est enim *eximere*, cum is emtum, præstantiora quæque ex emendis eligere. Græci vocant βοὺς ἐξαίρετους. et ἐκκρίτους. Et *Plato Leg. v.* dixit Diis sacrandæ ἐξαίρετα τεμένη, *eximios* lucos, id est, electos, delectosque. Eligebantur autem ex toto armento tauri, qui mactandi essent, et offerendi *Numinibus*. Est hoc, quod dicit *Virgil. Ge. III.* *servare aris*, in divisione, quam adhibet, taurorum. Et hic clare: ‘*eximios delige.*’ Et *Hom. Odys. XIII.* τάρους κεκριμένους: *electos tauros*. Aperte *Papin. Theb. 1.* ‘*Nigri* tibi *Diva* litabunt *Electa* cervice greges.’ Et *Lucan. l. 1.* ‘*sacris* tunc admovet *aris* *Electa* cervice *marem.*’ Ab hac perfecta *Deorum* placatione orta sunt verba *βοθυτεῖν, βοτελεῖν, βοιερεῖν, βοφορεῖν*. *Cerda*.

540 *Delige, et intacta*] In Longobardico *dilige* legitur, quod etiam superius habuimus eodem significato.

Sed et *intactas* quippe juvenecas, per syllepsim legitur in Romano codice, sermone magis Poëtico. Quanquam et illud venuste dictum, *Intacta cervice*, quod agnoscit *Servius*. *Pierius*.

Delige] Etiam Sacerdotale verbum est: ideo præmisit, *præstanti corpore*: quod *eximia* specie, quasi *numinibus* offerendæ, eligerentur. *Taubmann*.

Intacta cervice] *Indomita*. Et dicit animalium sacrificium esse faciendum, ut non tantum occidantur hostiæ. *Servius*.

Intacta cervice] Observatum hoc insigniter ad sacra. *Seneca* in *Agam.* ‘ad tua conjux Candida tauri delubra cadit *Nescia* aratri, nullo collum Signata iugo.’ Et in *Medea*: ‘*Lucina* nivei fœmina corporis Intentata iugo placet.’ *Ovid. Fast. 1.* ‘*Colla* rudes operum præbent ferienda juvenei.’ Et *III.* ‘*Tollit* humo munus, cæsa prius ille juvenca, Quæ dederat nulli colla premenda iugo.’ Græci ἀζύγους vocant, ἀκεντρίστους, ἀδμήτας. Postremum usurpat *Hom. Il. XII.* [firmans morem, in quo sum, Σοὶ δ’ αὖ ἐγὼ ῥέξω βοῦν ἦνιν, εὐρυμέτωπον, Ἀδμήτην, ἦν οὐπω ὑπὸ ζυγὸν ἤγαγεν ἀνὴρ: Tibi vero ego sacrificabo juvenecam hornam, latæ frontis, *Indomitam*, quam nemo sub jugum misit vir. Alii hujusmodi juvenecam vocant ἀκάκωτον, ἀπαλὴν, νέαν, σφριγῶσαν: illasam, teneram, juvenem, lascivam. *Cerda*.

Intacta cervice] Tales appellat *Festus*, ‘*injuges*, quæ sub iugo nunquam fuerunt:’ vel ut *Horat. od. II. 5.* ‘quæ nondum valent ferre jugum subacta cervice,’ easque *Epod. IX.* *intactas boves* nominat, quales Græce sunt ἀζυγοί, ἀξευκτοί, ἀδμητοί, ἀκεντρίστοι. Vide *Suidam* in ἦνις. *Ovid. Fast. IV. 335.* ‘*Ante coronata puppi sine labe juvenecam* *Mactarunt* operum conjugiique rudem.’ *Sil. Ital. l. XIII.* ‘*Cæditur* *Enneæ* casta cervice juvenca.’ Ubi malunt cum *Marone* legere *intacta*. qua voce etiam noster utitur *Æn. VI. 38.* ‘*Nunc grege de intacto septem mactare juvenecos.*’ *Emmeness*.

541 *Delubra*] Ad templa. *Philarg.*
Alta ad delubra] Attingit notitiam
 antiquitatis, qua observatum, ut tem-
 pla semper construerentur in locis
 excelsis. Firmo alibi. *Cerda.*

Delubra] *Delubrum* Græci Gramma-
 tici, καθίδρυμα, ξόανον, ἀνάθημα. Fes-
 tus: 'Delubrum dicebant fustem de-
 libratum, id est, decorticatum, quem
 venerabantur pro deo.' Vide tamen
 et Not. *Æn.* II. 226. aut *Macrob.* III.
 4. *Taubmann.*

Aras Constitue] Sic et *Apollon.*
 I. II. βωμὸν ἀναστήσαντες ἐπάκτιον: et
 βωμὸν τεύκοντο. *Germanus.*

542 *Demitte*] Id est, sacrificia modo.
Philarg.

Sacrum jug. dem. cruorem] *Eurip.* in
Heracl. ἀλλ' ἀφίεσαν λαμῶν βροτείων
 εὐθὺς οὐρίον φόνον. *Germanus.*

Jug. demitte c.] Id est, tauros ju-
 gula sacrificio. *Taubmann.*

543 *Desere*] Ibi relinque. Nam
 alioqui partem sacrificiorum in epu-
 latione comedebant. Vide me, aut
 nostros potius, ad *Plaut. Milit. act.*
 III. 1. *Deserere* alias etiam est in ter-
 ram deponere sive depangere: ita
semina et surculos in humum deserere,
 apud *Varr.* Ita *Tibull. el.* I. *stipes*
desertus in agris, id est, desitus et de-
 pactus: ut *Scalig.* in conjectan. *Sed*
hoc obiter. *Idem.*

544 *Ubi nona suos aurora*] *Lucret.*
 I. VI. 'Aut etiam nona reddebant
 lampade vitam.' *Germanus.*

Ubi nona] Indicatur Ἐννατον, id
 est, *Novemdiale sacrificium*, quod mor-
 tuo fiebat nono die quam sepultus erat:
 ut ait vetus *Horatii Interpres.* Ita
Apulejus Miles. IX. 'Jamque nono
 die rite completis ad tumulum so-
 lemnibus.' V. N. *Æn.* V. 64. item
Joh. Kirchmannus de *Funerib. Rom.*
 IV. 1. *Taubmann.*

545 *Inferias Orphei*] Ut irarum ob-
 liviseatur. *Philarg.*

Inferias Orphei] *Lucret.* II. 'Ma-
 nibus divis *Inferias* mittunt.' *In-*
ferias autem ab *inferendo* constat
 dictas ex ipso *Virgilio*: 'Inferimus

tepido spumantia cymbia lacte.' *Ger.*
Orphei] Dativus Græcus est. *Serv.*

Orphei] In Romano tantum codice,
Orpheo Latino declinatu scriptum est:
 quod per synizesin accipietur, ut *al-*
vearia, et *Ferreique Eumenidum thala-*
mi. In aliis tamen *Orphæi* per diph-
 thongum est: ut Græce Ὀρφεῖ, cujus-
 modi illud etiam apud *Catullum*:
 'Qualis adest Thetidi, qualis concor-
 dia Pelei.' Subsequitur inde versus:
 'Placatam *Eurydicen* vitula venera-
 bere cæsa.' Post hunc: 'Et nigram
 mactabis ovem, lucumque revises.'
 Hoc ordine habentur in codice Lon-
 gobardico, et ita disponendos esse
 nemo non videt, quum præsertim
 hæc rite perfecta, quo præceptum
 fuerat ordine, cognosci possit ex eo
 versu, qui totam periodum complec-
 titur: 'Inferias *Orphei* mittit, lucum-
 que revisit. Quattuor eximios præ-
 stanti corpore tauros Delige et intac-
 ta totidem cervice juvencos.' Eodem
 modo quo superius: *eximio præstantis*,
 et *intactas*, et ita *Inferias Orpheo*, in
 Romano codice. *Pierius.*

Lethea papavera] *Agrestia.* *Serv.*

Lethea papavera] Ab oblivione;
 nam λήθη, oblivio est. Ita *Ovid.*
Trist. v. 2. 'soporiferum papaver.'
 Et *Ge. I.* 'Letheo perfusa papavera
 somno.' *Cerda.*

Mittes] Sumsit phrasin a *Lucret.*
 I. III. 'et nigras pecudes, quas mani-
 bus Divis *Inferias* mittunt.' *Idem.*

546 *Placatam Eurydicen vitula vene-*
rabere cæsa] *Hypallage*, pro venera-
 tam placabis. *Servius.*

Vitula venerabere cæsa] *Venerandi*
 verbum omnes cultus divini species
 communionem quadam complectitur,
 ut *Brisson.* de *Form. l. I.* Quem si
 adeas, facturus operæ es pretium.
Emmeness.

547 *Nigram ovem*] Nam ad placan-
 dum *Orpheum*, qui jam in *Inferis*.
 De hoc more dicam alibi. Nunc
 tantum *Arnob.* audi I. VII. adversus
 gentes: 'Quæ in coloribus ratio est,
 ut merito his albas, illis atras conve-

niat, nigerrimasque mactari? Quia Superis Diis (inquit) atque hominum dexteritate pollentibus color lætus acceptus est, ac felix hilaritate candoris. At vero Diis lævis, sedesque habitantibus inferas, color furvus est gravior, et tristibus suffectus e fucis.' Lege vero in illo, ut eludat hanc gentium superstitionem. *Cerda*,

Et nigram mactabis ovem] Insignis, qui ad illustrationem vel potius confirmationem Maronis facit; occurrit locus, placari nigra pecude inferos (quod etiam ex Non. Marcell. liquidum) apud Sil. Italicum l. XIII. 'Nec cunctata diu vates, mactare repostis Mox umbris, inquit, consueta piacula, nigras Sub lucem pecudes, reclusæque abdere terræ. Manantem jugulis spirantum cæde cruorem, Tum populos tibi regna suos pallentia mittent.' *Emmeness*.

548 *Præcepta facessit*] Facit: frequentativum est pro principali. Aut certe ideo *Facessit*, quia plures hostias immolavit. *Servius*.

Matris præcepta facessit] *Servius facessit*, frequentativum esse ait. Verum alia mens Nonii Marcelli, uti et Donati in Phorm. iv. 3. Uterque enim *facesso* simpliciter exponit *facio*. Meo tamen iudicio *facesso* hic significat studiose facio ac exequor: quod indicant illa verba, *Haud mora*; et *Continuo*. *Vossius*.

549 *Excitat*] Id est, *constituit*, ut vs. 542. excitare pro exstruere, erigere, Ciceroni in usu de legibus II. 27. 'exstrui vetat sepulcrum altius,' &c. 'nec e lapide excitari plus.' Suet. Calig. c. 46. 'altissimam turrem excitavit.' Seneca epist. 52. 'puta enim duo ædificia excitata esse, ambo paria, æque excelsa, æque magnifica.' *Emmeness*.

551 *Ducit*] Verbum hoc usurpatur de iis non tantum, qui ducebantur ad supplicium, ut Suet. in Calig. c. 27. 'a calvo ad calvum duci imperavit;' et Cic. Catilin. I. 2. Corn. Nep. XXIII.

4. et Florus III. 21. 'morte damnati duci jubentur;' ad quæ videndus in indice Freinshemius: sed et victimæ ducebantur, non trahebantur, ut multis exemplis hoc adstruit *Brisson*, de form. I. et *Taubm. Ge. II. 395*. 'Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram.' *Emmeness*.

554 *Subitum ac dictu mirabile monstrum*] Res enim hæc ex improvviso venit, ut apes ex bobus erumperent. Nam præcepta Cyrenes, tantum ad placandum numina pertinebant. Notandum sane, quia ex hoc eventu illa ars inventa est, quam supra memoravit: et melior facta per industriam. *Servius*.

555 *Liquefacta boum*] Unde et Græcis [μέλισσαι βοῦπαιδες, et βογγενέες. Ut autem stridere dixit, et effervere, Apollon. βομβηδὸν κλονέονται, et βομβοῦσι. Et ut hic effervere, de vermibus *Lucret*. 'In pullos animales vertier ova Cernimus alituum, vermesque effervere, terram Intemptivos cum putror cepit ob imbres.' *Germanus*.

556 *Stridere apes utero, et ruptis effervere costis*] Hæc verba et secundæ sunt conjugationis et tertiæ: nunc tantum tertiæ. *Servius*.

Stridere] Sic Horat. Sat. II. 8. 'tum in lecto quoque videres Stridere secreta divisos aure susurros.' De apibus dicitur, ut *Æn. VII. 65*. 'Hujus apes summum densæ (mirabile dictu) Stridore ingenti.' *Emmeness*.

557 *Jamque arbore summu Confluere*] Hoc peculiariter attigit *Nicander* in *Alexiph.* utar tantum verbis Interpretis. Post mentionem apum, ita ait: 'quarum agmina densis In silvis tauri liquefacto corpore nata Conferim sedes antiquo in robore quercus Conditas legere, atque operam navantia melli,' &c. Itaque statim, ut natæ ex tauro sunt, confluunt in arborem. Hoc etiam initio hujus libri *Virgilius* eo versu 'Obviaque

hospitiis teneat frondentibus arbos?' *Cerda.*

558 *Uvam demittere ramis*] In morem uvæ, id est, botryonis, defluere: quod Græci *βοτρυδὸν* dicunt. *Servius.*

Arbore sum. Confl. et len. uvam dem. ramis] Ita infra *Æn. vii.* 'pedibus per mutua nexis Examen subitum ramo frondente pependit.' Et *Hom. de apibus Il. B. βοτρυδὸν δὲ πέτονται* cum conferto examine alicubi pendent, stipatæ simul et mutuo contactu cohærentes: unde et *βότρυς* id, quod hic *uva*, et coacervatas in racemum uvas significat: et Varroni quoque *uva* hoc significato familiaris. *Germanus.*

Uvam demittere ramis] Vide notas ad *Ge. iv. 255.* 'Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent.' *Emm.*

559 *Hæc super arborum cultu*] Primum librum per hoc significat: per pecora autem, tertium et quartum, quia et apes pecora sunt: per *arbores*, secundum. Et hoc dicit: *Hæc ego*, id est, *Georgica* scripsi dum *Cæsar* in oriente pugnaret. *Servius.*

Hæc super arborum cultu pecorumque canebam] Festus super pro de usurari, ut *ὑπὲρ* apud Græcos docet in verbo *superescit*. Sic noster in fine

Æn. i. 'Multa super Priamo rogians, super Hectore multa.' Idem docentem vide *Sciopp. suspect. lect. epist. i. 5.* Ut hoc in loco *canebam*, sic *Æn. i. 5.* 'arma virumque cano.' *Emmeness.*

561 *Fulminat*] Fortiter facit. *Serv. Fulminat*] Sæpe bellum fulmen, præcipue quod celeriter conficitur, appellatur. *Florus ii. 6.* 'destinatumque Romanis jam diu fulmen, Sargentino igne conflavit.' Sic paulo post: 'tertium fulmen Annibalis:' id est, tertia clades bello illata: inde noster *Æn. vi. 842.* 'Aut geminos, duo fulmina belli, Scipiadas.' Bellum enim omnia fulminis instar profligat et obterit, quod ex *Floro* discere est *iv. 2.* 'uno, et, ut sic dixerim, non toto prælio obtrivit; more fulminis, quod uno eodemque momento venit, percussit, abscessit.' Optime *Lucanus i. 151.* 'Qualiter expressum ventis per nubila fulmen Ætheris impulsu sonitu, mundique fragore Emicuit, rupitque diem, populosque paventes Terruit, obliqua præstinguens lumina flamma.' Meminit *Martis fulminantis* *Plin. xxx. 1.* Fulmen belli symbolum est, ut his in numismatibus, quos in *Augustini* videre licet *tab. vii. n. 10.* et *xi. n. 8.*

Operæ facturus pretium est lector, si adeat commentarium, ut hic *fulminat bello*, sic *Æn. xii. 654.* 'Fulminat Æneas armis.' *Emmeness.*

Euphraten] Orientis fluvium. *Serv.*

Euphraten] *Euphrates* flumen, quod dividit Mesopotamiam a Syria et Cappadocia. *Philarg.*

Euphraten] De hoc fluvio, qui ab una parte cingit Mesopotamiam, ex-

fat nummus in tab. Augustini xxxiv. n. 9. quem oculis hic tuis, Lector diligetissime, subjectum vide.

Consule, si tanti est, notas ad Ge. I. 509. ubi de hoc bello mentionem infert Maro, 'Hunc movet Euphrates, illinc Germania bellum.' *Emmeness.*

561 *Victorque volentis Per populos*] Unum virtutis est, aliud justitiæ. Nam vincere virtutis est: justitiæ vero, non invitis, sed volentibus imperare. *Servius.*

Victorque volen. Per pop. dat jura] Sic et Græci βουλομένους, ἐκόντας dicunt. Imitatione Orphei videtur enuntiatum, qui ita Argon. de Hypsipyle: καὶ ἡ κλυτὴ ὑψιπύλεια Ἑλδομέναις κραινέσκε γυναικῶν εἶδος ἀρίστη. Et ut dare jura, eadem forma Græci δικαιοδότην et δικαιοδοσίαν dicunt. Et Plato leg. θ. δίκας λήφονται καὶ δώσουσι: et Arato, δίκη δώτειρα δικαίων. Ut autem *viam affectat Olympo*, sic Terent. 'Ad dominam qui affectant viam.' *Germanus.*

Victorque volentis Per populos dat jura] Quod hic Augusto, idem laudi ducitur Miltiadi. Corn. Nep. vit. I. 2. 'neque id magis imperio, quam justitia consecutus,' &c. et paulo post: 'ut non minus eorum voluntate perpetuo imperium obtineret, qui miserant; quam illorum, cum quibus erat profectus.' Idem xx. 3. de Timoleonte: 'nam quod cæteri reges imperio potuerunt, hic benevolentia tenuit.' Sic et x. 5. 'ex quo intelligi potest, nullum esse imperium tutum,

nisi benevolentia munitum.' *Emm.*

562 *Viamque adfectat Olympo*] Præparat sibi divinos honores. *Servius.*

Adfectat] *Adfectat* prointendit: ut apud Plautum: 'ut me deponas vino, eam adfectas viam:' et apud Terentium: 'Nam disciplina est, eisdem munerarier ancillas, qui ad dominas adfectant viam.' *Philarg.*

563 *Virgilium*] Sic leg. censent omnes Codices, fere alii *Vergilium*. Pierium fusius disputantem hac de re adeat lector. *Emmeness.*

564 *Parthenope*] Id est, Neapolis, quæ primo ex corpore unius Syrenis illic sepultæ, Parthenope est appellata. *Servius.*

Parthenope] Lutatius l. iv. dicit, Cumanos incolas a parentibus digressos, Parthenopen urbem condidisse, dictam a Parthenope Sirena, cujus corpus etiam, postquam ob locorum ubertatem amœnitatemque magis cœptum sit frequentari, veritos ne Cymæam desererent, inisse consilium Parthenopem diruendi: post etiam pestilentia affectos, ex responso oraculi urbem restituisset, sacraque Parthenopes cum magna religione suscepisset, nomen autem Neapoli ob recentem restitutionem imposuisse. *Philarg.*

Parthenope] Alio nomine *Neapolis*, hujus civitatis antiquissimæ meminerunt Dionys. ἀγνῆς παρθενόπης. Strabo l. v. Μετὰ δὲ δικαιοαρχίαν ἐστὶ Νεάπολις Κυμαίων· ὕστερον δὲ καὶ χαλκιδεῖς ἐπέκησαν, καὶ Πιθηκουσαίων τινὲς, καὶ Ἀθηναίων, ὥστε καὶ Νεάπολις ἐκλήθη διὰ τοῦτο, ὅπου δέικνται Μνήμων τῶν Σειρήνων μιᾷς Παρθενόπης. Idem. l. i. etiam Mela II. 4. Solinus Neapolin dictam esse ab Augusto testatur c. 8. sed erroris cum arguit recte Salmasius exercit. Plin. p. 63. id enim nominis habuit longe ante Augusti tempora, ut ex Strabone supra. *Parthenope* autem appellata est, ut Plinius asserit a tumulo *Sirenis*. III. 5. ad quam originem alludit Sil. Ital. XII.

‘Sirenū dedit una suū, et memorabile nomen Parthenope muris Acheloias.’ *Emmeness.*

564 *Studiis florentem ignobilis otii*] Id est, artis Poëticæ, quam ocium appellavit ignobile, ne quid de se videretur arrogans dicere. *Servius.*

Ignobilis otii] Allusum (ait Germ.) ad Græcas voces σχολαστικὸς, σχολάζειν, συσχολάζειν, quibus studiosi significantur. Credamus ad hæc otia Virgilii alluisse Siliū, nam de urbe hac loquens l. xii. ‘Nam molles urbi ritus, atque hospita Musis Otia, et exentum curis gravioribus ævi.’ Allusit (inquam); nam quæ otia Musarum in hac urbe Virgilianis, non dico anteponenda, sed neque æquanda? *Cerda.*

565 *Carmina qui lusi pastorum*] Qui etiam Bucolica scripsi. *Servius.*

Audaxque juvenia] Ætate juvenili. Nam ut diximus supra, viginti octo annorum Bucolica scripsit. Et bene breviter a se scriptarum rerum executus est titulum. *Servius.*

Audaxque juvenia] Vir quidam doctus νέοργον accipit non ut νεοργὸν vel νεοργῆ, sed a juvenili fervidaque iracundia. *Germanus.*

Audaxque juvenia] Videlicet anno-

rum viginti octo, si Servio credimus Ecloga. i. Ovid. Trist. ii. hanc rem attingit loquens de Virgilio: ‘Phyllidis hic idem, teneræque Amaryllidis ignes Bucolicis juvenis luserat ante modis.’ Et Politian. in Mant. de eodem Virgilio cum respectu ad Bucolica: ‘Hæc fuerint timidæ præludia prima juventæ.’ Male *timidæ*, imo *audacis*: nam hæc nota hujus ætatis in aggrediendis rebus. De eodem Virgilio ibi: ‘Aonius juvenis.’ Vid. Hieron. Poët. l. iii. ‘Ut juvenis Siculas silvis inflarit avenas.’ *Cerda.*

566 *Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi*] Est hæc synecdoche, nam per hunc versiculum intelligit integra Bucolica. Ita Cic. ad Attic. Epist. xvi. 11. ‘O Tite tibi prodesse lætor.’ Id est, lætor prodesse tibi librum meum de Senectute, cui exorsus est, O Tite. Lege eundem Epist. 3. ejusdem lib. ita et Ecl. v. ‘Hæc (*cicuta*) nos formosum Corydon ardebat Alexin: Hæc eadem docuit, eujum pecus? an Melibæi? Quibus indicat secundam, et tertiam Eclogam, Ovid. Trist. ii. ‘Et tamen ille tuæ felix Æneidos auctor Consultit in Tyrios arma virumque toros.’ *Cerda.*

ÆNEIDOS

LIBER I.

1 *Ille ego, qui quondam gracili modulatus arena*] In nobilissima, maximeque celebri Poëmatis Virgiliani parte, non otiose plerique omnes quærunt: Sitne inde exordiendum a quatuor illis versibus, quos veterum quorundam censura constat esse detractos: an illis præteritis, ab eo loco incipiendum, *Arma virumque cano*. Sane quantum ad antiqua pertinet exemplaria manu scripta, nullum adhuc inveni, ubi principium Æneidos a quattuor illis versibus desumeretur: verum separatim in codicibus aliquot præscripti habentur. In plerisque vero, iisdemque antiquioribus, ne veniuntur quidem. Sed fuerint sane Tuccæ Varique censura sublatis; eo tamen consilio fuerunt a Virgilio præpositi, ut legerentur. Id quod in aliis etiam operibus non injuriose factitasse deprehenditur, dum in Bucolicis, Eclogarum, quas prius edidisset, mentionem facit, ut in Daphnide, *Hæc nos Formosum Corydon ardebat Alexin*. Hæc eadem docuit, *Cujum pecus, an Melibæi?* Et quum Georgicon libris finem imponeret, Bucolica a se scripta citavit, *Carmina qui lusi pastorum, audaxque juvenia, Tityre, te cecini patulæ sub tegmine fugi*. Et ne cui de nomine quoque ambigendum esset, id in carmine curavit inserendum, *Illo Virgilium me tempore dulcis*

alebat Parthenope. Nam nisi ea fuisset cura, satis erat dixisse, *Illo me tempore dulcis alebat Parthenope*. Pari vero ratione, visum est illi tertium hunc ingenii felicissimi conatum, duobus illis prioribus adnectere: ut unum quasi corpus insolubili vinculo colligatum, cum nominis sui æternitate a furacitatis injuria, quæ tunc nimium impudenter in aliorum labores grassabatur, incolume servaretur. Visum tamen est posteritati, confirmata jam tanti Poëtæ fama, in Tuccæ Varique sententiam descendere. Bonaque hominum pars nimirum, *arma virum, Æneidos principium agnoscunt*, eo potissimum argumento, quod citaturus Persius Poëta Virgilianam Æneida dixerit, ‘*Arma virum, nonne hoc spumosum.*’ Quodque Val. Martialis, ‘*Protinus Italiam concepit, et Arma virumque.*’ Quod Sex. Propertius, ‘*Qui nunc Æneæ Trojani suscitât arma.*’ Multa illi præter hæc ex aliorum Poëtarum tam Græcorum quam Latinorum parodia afferre solent: ut Virgilium in exordiendo, non tam Veteres imitatum ostendant, quam alios etiam imitatores habuisse. Sed enim fuerit ea Persii sententia: intellexerit illud Æneidos esse principium, Valerius Martialis: censuerint eos versus quattuor tollendos, Augusti Octaviani temporibus eruditi

viri: magis tamen ego unius Virgilii iudicium aestimarim, quam Criticorum omnium censuras, quantumlibet acres: quum is præsertim ex eruditorum præceptis, non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem cogitaverit. Adde, quod versus illi a Persio et Martiale citati, non sunt idonei, qui tale esse principium indicent. Sex. vero Propertium quis non videt, dum inscriberet, 'Qui nunc Æneæ Trojani suscitât arma,' ad conjunctum illud Virgilianum carmen respexisse: quod iisdem pene verbis est, 'at nunc horrentia Martis Arma, virumque cano.' *Pierius.*

Ille ego, qui quondam, &c.] Proponit et dividit, et sese commendat, quod neque ludicra, neque turpia, sed spectata elegerit. *Donatus.*

- Ille ego, qui quondam, &c.] Videtur et hoc initium ductum ab illo Theocr. Δάφνις ἐγὼν ὅδε τῆνος ὁ τὰς βόας ὦδε νομεύων et Eurip. in Hipp. 'Ὅδ' ὁ σεμνὸς ἐγὼ, καὶ θεοσέπτωρ, 'Ὅδ' ὁ σωφροσύνη πάντας ὑπερέχων Προῦπτον ἐς ἄδην στείχω κατὰ κρας Ὀλέσας βίον. Pari et forma Sophocl. in Ajax. ἐγὼ δὲ κείνος' et ἐγὼ δ' ὁ κείνου παῖς' et in Tyranno, ἐγὼ δ' ὅδ' ἐνθάδε: hoc est, ille ego, quem patrem interfecturum oracula canebant: et in Colono, ὅδ' ἐκείνος ἐγώ. *Germanus.*

Ille ego, qui quondam] Etsi homines, cætera non indocti, calide disputant, et argumentis ingeniose excogitatis pervicisse existimant, quattuor hosce versus Æneidi quasi anteambulones, a Virgilio neque factos, neque maiestate huius Operis dignos: tamen haud scio, an tanti ea debeant aestimari, ob quæ vel Servii Donatique majorum gentium (ut sic dicam) et veteris ævi Interpretum, vel huius etiam sæculi classicæ notæ Senatorum, iudicia rescindantur. Quicquid sit, certe P. Nannii, J. Parrhasii, Nasc. Nascimbæni, L. Hortensii, Germ. Valent. G. Pimontii, Fabricii, aliorumque Poætæ nostri Interpretum, et qui

denique Poëtica candidatis instar omnium fuerit, *Jul. Cæsaris Scaligeri* iudicium, qui (Poët. v. c. ult.) hos versus et genuinos, atque in loco positos, argumentis vincunt; negligere, aut in ordinem redigere, legitimo Eruditorum Senatui probari, opinor, vix poterit. Varus autem et Tucca, quibus Æneida corrigendam dederat Cæsar Augustus, quam recte fecerint, quod versus istos detraxerint, iudicent qui plus Tuccæ et Vari, quam Maronis tribuunt iudicio. Sane Scaliger clare profitetur; eos, qui hæc carmina abstulere, suam facere Æneida, non Maronis. Quem virum ego quidem, vel in Poëtica, audiendum inprimis censeo. Quod enim ille, de Donato dixit, *Virgilii animam esse*; id ego pari fiducia aut etiam majori, de Scaligero dixerim. Observetur autem, quam humili sermonis forma exorsus, cum ipsa rerum, quas tractabit, natura, altius atque altius dicendo adsurgat: ut possis existimare, ipsum Poëtam hac triplici orationis figura innuisse, Georgica Bucolicis, et Æneida Georgicis tantum præstare, quantum secundus versus distat a primo, quartus a secundo. *Taubm.*

Gracili avena] Sic et Propert. II. graciles musas vocat: 'Hic me tam graciles vetuit contemnere musas.' *German.*

Modulatus avena Carmen] Tibul. I. II. 'Et satur arenti primum est modulatus avena Carmen.' Certe Orpheæ imitatus Maro, qui Argonauticôn principio compendiosa enumeratione opera sua est complexus et professus, brevi anacephalæosi sua quoque distinxit et comprehendit, ne (ut Nannii sequar iudicium) aut plagiarii, a quibus olim vexatus fuerat, sacrilegio versus divinos sublegerent, sibi que ascriberent, aut eos falsarii adulterare auderent. Tucca tamen post Virgilii mortem, nullo discrimine principium hoc recidere est aggressus, quod ab utrisque nihil esse metuen-

dum videret, jam temporibus Augusti integro Poëmæ et opere Maronis, sub germano auctoris nomine evulgato, et recognito. *Idem.*

2 *Vicina cœgi*] Pleræque, quas vidi, editiones post *cœgi*, distinctionem habent; sed Henr. Stephanus nullam hic interpunctionis notam desiderari in Scholiis Virgilianis monet: conjungenda quippe esse *arva vicina*. Quod agriculturam tractaverit post Bucolica, asseritur iis verbis: *egressus silvis*. In silvis enim pascabantur pecora, ut ex Turn. I. 5. id notum est satis. *Emmeness.*

3 *Quamvis avido*] Pro *quantumvis*. Lucret. II. 'quia quamvis effera proles Officiis debet molliri victa parentum.' *Germanus.*

Quamvis avido] Vel cuique etiam avidissimo: quantumvis cupidissimo; auctore Parrhasio. Particula *quamvis*, ita usurpatur et a Catullo Carm. XII. 'Quamvis sordida res et invenusta est;' id est, admodum sordida res est. Et a Plauto, Menæch. II. 2. 'Quamvis ridiculus est, ubi uxor non adest.' Id est, nihil eo magis ridiculum ne optari quidem potest. *Taubman.*

Avido] Aristoteles Politic. VI. 4. loquens de agricolis, *μᾶλλον ὀρέγονται τοῦ κέρδους ἢ τῆς τιμῆς*: *lucrum potius quam honorem appetunt*: subjicit deinde

rationem. *Cerda.*

Parent] Ita Plinius II. 63. terram vocat *ancillam*, et *famulam*. Et Cyprianus contra Demetrianum, eidem dat *obsequium* et *servitutem*. Senec. de Tranq. c. 15. 'Fertilibus agris non est imperandum.' et epist. 49. 'Vester villicus regnet.' et post pauca: 'Fundus, quod aliquando imperium vocabatur.' *Idem.*

4 *Horrentia*] Horror quoque ad arma, ad bella pertinet; imo ad nullam rem aliam signatius. Inde Horat. Sat. II. 1. 'horrentia agmina.' et Carm. III. 3. Romam ipsam *horrendam* vocat, quia videlicet bello dat jura Medis. Ennius Annal. VIII. 'Horrentia tela virorum.' Calaber I. I. *πόλεμον, τὸν περ τρομέουσι καὶ ἄνδρες*: *Bellum, quod viri horrent*. *Idem.*

Horrentia Martis Arma] Versus quia quartus cohæret cum quinto, *Arma virumque*, &c. non spurio esse quatuor qui præcessere concluditur a Roberto Stephano; notulas interjiciendas arbitratur inter quartum et quintum. Non tamen eorum sententiæ subscribitur. Hujus quippe exordii, *Arma virumque cano*, non autem illius, *Ille ego, qui quondam*, &c. meminere veteres, ut paulo post attin-go hanc controversiam. *Emmeness.*

5 *Arma virumque*, &c.] Multi varie disserunt, cur ab armis Virgilius cœperit, omnes tamen in hoc assentire manifestum est. Cum enim constet aliunde eum sumpsisse principium, sicut in præmissa narratione monstratum est, intelligamus tamen per *arma*, bellum significasse, et est tropus Metonymia. Nam arma quibus in bello utimur, pro bello posuit. Sic toga, qua in pace utimur, pro pace ponitur: ut Cicero; 'Cedant arma togæ,' id est, bellum paci.

Arma virumque] Figura usitata est,

ut non eo ordine respondeamus, quo proposuimus. Nam prius de erroribus Æneæ dixit: post de bello. Hac autem figura etiam in prosa utimur. Sic Cicero in Verrinis, 'Nam sine ullo sumptu nostro, coriis, tunicis, frumentoque suppeditato, maximos exercitus nostros vestivit, aluit, armavit.' Nonnulli autem hyperbaton putant, ut sit sensus talis, *Arma virumque cano, genus unde Latinum Albanique patres atque altæ mœnia Romæ*: mox illa revoces, *Trojæ, qui primus ab oris*. Sic enim caussa operis declara-

tur, cur agentibus fatis in Latium venerit.

Alii ideo *Arma* hoc loco proprie dicta accipiunt; primo, quod fuerint victricia; secundo, quod divina; tertio, quod semper armis virum subjungit, ut, *Arma virumque ferens*; et *arma acri facienda viro*; et est poëticum principium professivum, *Arma virumque cano*. Invocativum, *Musa*, mihi *caussas memora*. Narrativum, *Urbs antiqua fuit*; et professivum quatuor modis sumsit, a Duce, *Arma virumque cano*: ab itinere, *Trojæ qui primus ab oris*: a bello, *Multa quoque et bello passus*: a generis successu, *Genus unde Latinum*. Servius.

Arma] Scutum et reliqua quæ *Æneæ* fabricavit *Vulcanus*. *Donatus*.

Arma virumque, &c.] Initium hoc *Arma virumque*, adeo auspicatum est, ut qui velint *Æneidem* Maronis signare, signent illam per duo hæc verba. Hi sunt *Martialis* VIII. 46. et XIV. 185. *Ovidius* Trist. III. *Persius* Sat. I. demum *Ausonius* *παρῳδήσας*. Qui non tam avide arripuissent initium hoc, si quid in illo minus probe dictum adnotassent. *Cerda*.

Arma virumque cano] Quod distributæ Propositionis est proprium, id fecit hic Poëta. Cum enim tria sint necessaria Distributioni; Brevitas, Absolutio, Paucitas: *Brevitatem* quidem obtinuit, quando duobus verbis totum Opus in membra totidem partitus est: *Absolutionem*, quando omnia necessaria Distributioni genera, quæ in his duobus verbis intelliguntur, partesque totius Operis sustentant, complexus est: *Paucitatem*, quando partes non expressit; cum genera proposuerit. Habent autem Poëtæ liberam in Propositione ordinandi licentiam; ut et in exsequendi: nec peccat *Virgilius*, quod primum *Rem*, deinde *Personam* posuerit: nec, quod ὕστερον πρότερον secutus, *Arma* quidem primum proposuerit, postremo autem exsecutus sit. Quippe sex

prioribus Libris *Virum*, id est, errores *Æneæ*; posterioribus demum, *Bella* ejusdem descripsit. Atque in illis quidem Vitæ Civilis ac privatæ; in his heroïci Bellatoris exemplum ac speculum exhibuit. *Homerum* vero sic imitatus est, ut eum *Brevitate* et *Gravitate* potissimum superarit. Quam enim ille *βλὸν θεωρητικὸν* in *Ulysse* XXIV. libris expressit, noster sex prioribus; quam ille *πρακτικὸν* in *Achille* totidem libris, noster itidem sex posterioribus. Tradit *Fabius* I. III. Poëtæ reddere auditores sibi *Benevolos*, Musarum invocatione; *Attentos*, proposita rerum magnitudine; *Dociles*, summa celeriter comprehensa. Noster fecit. In hac autem Præfatione, præter Musæ invocationem, triplex etiam emergit benevolentiae locus. Primus ex persona Poëtæ: alter a rebus ipsis, quas præclaras elegerit: tertius a persona *Æneæ*, quem ἐμφατικῶς *Virum* appellat: nempe *acrem virum*, ut eundem *Vulcanus* indigitat, VIII. 441. quo modo et *Homerus* *Ulyssem*, Ἄνδρα μοι ἔννεπε, μοῦσα. Primum igitur auditores facit dociles, re breviter comprehensa: deinde, quia summa docilitas ex attentione comparatur, cum proposuisset, *Arma virumque cano*; subdit statim, 'Trojæ qui primus ab oris Italiam fato,' et quæ sequuntur, quæ verba ad attentionem mire efficacia sunt. *Virum*, inquit; non quemvis virum; sed illum e Troja: illum, qui *Romani Imperii* auctor esse meruerit: illum, qui terra marique jactatus fuerit: illum, qui iram *Junonis* et reliquorum deum factiones animo forti pertulerit. Nec audiendi sunt, qui *Arma* de scuto illo a *Vulcano* *Æneæ* fabricato intelligunt: neque illi, qui *Arma virumque*, interpretantur *armatum virum*, ex figura, quæ Græcis ἐνδιαδὸς vocatur, quemadmodum de singulis luculenter disputat *Nascimbenius*. *Taubmann*.

Arma virumque cano] Genuinum

quod a Marone nostro profectum est principium, ad quod alludere videtur Martial. epigr. xiv. 185. 'Accipe facundi Culicem, studiose, Maronis, Ne nucibus positis, Arma, virumque canas.' Male in quibusdam edit. *nucis*, vel *nugis* legitur pro *nucibus*. Grande est exordium, quod rebus grandibus est conveniens, ut Casaub. ad Pers. Sat. i. 110. *arma virum*. *Virum* appellat, nomen quippe est honorificum: sic Ulyssem indigitat Hor. Art. Poët. vs. 141. 'Dic mihi, musa, virum captæ post tempora Trojæ, Qui mores hominum multorum vidit et urbeis.' est teste Vossio Inst. Poët. III. 4. ἐν δὴ δυνάμει, *arma virum* pro *virum armatum*: qua figura usus videtur Ovid. Trist. II. 533. 'Et tamen ille tuæ felix Æneïdos auctor, Contulit in Tyrios arma virumque toros.' In initio præterea carminis sui Poëtæ profiteri solent totius operis argumentum, ut observavit Turneb. Adv. IX. 31. et Torrent. ad Horat. de Art. Poët. p. 783. et universum poëma Virgilianum, et hujus vestibuli suavitatem admiratur et commendat citatus Turneb. XVIII. 32. *Emmeness*.

Cano arma et virum] Sed armorum descriptionem primo propositam sequenti disputationi reservavit. *Donat*.

Virum] Non dicit quem: sed circumstantiis ostendit Æneam: et bene addit post *arma*, *virum*, quia *arma* possunt et aliarum artium instrumenta dici, ut *Cerealiaque arma*. *Cano* Polysemus sermo est. Tria enim significat. Aliquando laudo; ut, *Regemque canebant*. Aliquando divino; ut, *Ipsa canas oro*. Aliquando canto; ut in hoc loco. Nam proprie canto significat, quia cantanda sunt carmina. *Servius*.

Virum] Non sexus, sed excellentiæ. Ergo *virum* qui talia arma, et tam pulchra et habere et gerere potuerit, qui Romani imperii auctor esse me-

ruerit: qui Junonis inimicitias, et reliquorum deorum factiones superaverit: qui tot adversa mari perpesus tolerando transmiserit. Nec erravit, si primo rem, deinde personam posuit. Nam Sallustius nulla metri necessitate coactus, primo rem, deinde populo Romano personam posuit. Virgilius in propositione liberam ordinandi habuit licentiam, exequendi vero alium ordinem tenuit. *Donatus*.

Cano] Cum paullo ante dixisset: 'gracili modulatus avena;' nunc illi opponit, *Cano*. Est enim hoc verbum longe illo præstantius: iccirco *Calliope* Musarum regina est; quia cæteræ modulantur, illa canit: ut docet Scaliger, Poët. III. 26. et IV. 16. Proprium utique Poëtarum est, humanas actiones imitando canere, seu versus ad rithmum seu numerum compositos, cantando pronunciare. Est enim (sententia Scaligeri) Numeri anima sonus; ut corpus dictio. Nec tamen ista lectio sit in canticum dissoluta, nec psalmare effæminata. de qua C. Cæsar dixit; *Si cantas, male cantas: si legis, cantas*. Quippe Numerus est concinnitas orationis, apta rei, quæ significatur. atque a canendo est concinnitas, non a cinno; auctoribus Prisciano et Scaligero, Poët. IV. 43. Operæ autem pretium fecerit, qui leget, quæ de hoc genere tradiderunt Fabius, I. 8. et præcipue lib. XI. 3. itemque Probus in Vita Maronis: et Scaliger Poët. IV. 47. nuperque adeo Guido Pancirollus, in Tractatu *Rerum nunc olim perditarum*: ubi docet, Actionem sive Pronunciationem, quæ eloquentia quædam corporis est, quasi fundamentum omnis gratiæ, in exilium missam, atque ita proscriptam, ut nemo eam hodie teneat, ant etiam investiget. *Taubmann*.

Trojæ] Troja regio est Asiæ, Ilium civitas est Trojæ. Plerunque tamen usurpant Poëtæ, et pro civitate, vel regionem vel provinciam ponunt,

Juvenalis, 'Et flammis Asiam ferroque cadentem.' Probus ait *Trojam, Grajos, et Ajax*, non debere per unam i scribi. *Servius*.

Trojæ] Altera cum propositione divisio, ut ostendat, quid Æneas fatali ratione compulsus, et quid extra factum perpressus sit. Fati enim fuit, ut, relicta Troja, Italiam peteret. Ergo crimine desertæ patriæ absolvitur. Non potuit enim defendi, quæ fato interitura erat: sed neque pœna fuit, quod sit Asia pulsus, sed gloria. Nam minori detrimento affectus, majus est emolumentum consecutus, scilicet ut Rom. imperium conderet. Non ergo malo fatorum patriam perdidit, sed, ne ab ea detineretur Æneas, qui imperio Rom. constituendo dignus auctor parabatur. *Donatus*.

Trojæ] *Troja*, proprie regio est Asiæ; *Ilium*, civitas Trojæ (ut notant Stephanus De Urbib. et Servius Fuldensis); *Pergamus*, arx Ilii. Sed Poëtæ hæc indiscriminatim ponunt. Quomodo e Dardania, Ilio, et Troja urbs una facta sit, docet Cælius Rhodig. xviii. 34. Jam cur Poëta non dixerit *Phrygiæ*, sed, *Trojæ qui primus ab oris*: nec, *Italiam profugus fato*; sed *Italiam fato profugus*, docet Scaliger Poëtices iv. 48. *Taubmann*.

Qui primus] *Primus* non ante quem nemo, sed post quem nullus, vel hic primus princeps, vel optimus. Quærent multi, cur Æneam primum ad Italiam venisse dixerit, cum paulo post dixerit, Antenorem ante adventum Æneæ fundasse civitatem. Constat quidem; sed, habita temporum ratione, peritissime dixit Virgilius. Namque illo tempore quo Æneas ad Italiam venit, finis erat Italiæ usque ad Rubiconem fluvium. Cujus rei meminit Lucanus, 'Et Gallica certus Limes ab Ausoniis disternit arva colonis.' Unde apparet Antenorem non ad Italiam venisse, sed ad Gal-

liam Cisalpinam, in qua Venetia est. Postea vero, promotis usque ad Alpes Italiæ finibus, novitas creavit errorem.

Plerique tamen quætionem hanc volunt ex sequentibus solvi; ut videatur ob hoc addidisse Virgilius ad *Lavina littora*, ne significaret Antenorem. Melior tamen est superior expositio. *Primus* ergo non ante quem nemo, sed post quem nullus; ut, 'Tuque o cui prima furentem Fudit equum, magno tellus percussa tridenti': et, 'Hic mihi responsum primus dedit:' vel laudative *primus*; ut, 'Primus qui legibus urbem Fundabit, Curibus parvis.' *Servius*.

Ab oris] Species pro genere; nam *oras* terras generaliter debemus accipere: sane præpositionem mutavit, nam *ex oris* melius potuit dicere. *Idem*.

Trojæ qui primus ab oris] Fædo et ridiculo in errore sunt, qui Virgilium existimant, nomen Æneæ consulto hoc initio tacuisse: quia turpe censeret laudare proditorem patriæ. Quid ergo? de ejus laudibus tot libros facere, eum toto opere cum tantis præconiis nominare honestum fuit? ÆNEIS utique ab Ænea deflectitur: qui nisi pius ac probus ante fuisset habitus a Romanis et Græcis, potuisset ipse operis index lectorem statim offendere. Hoc itaque statuendum, ornatiùs, jucundiùs, et copiosius, cum attentione lectorum, rem cum circumscriptione exprimi, quam si aperte nominaretur. *Modicius*.

Trojæ qui primus ab oris, &c.] Promittit hic se Æneam producturum de Trojæ litoribus, sed ad januam narrationis progressus, Æneæ classem non de Troja, sed de Sicilia producit; quod studio fecisse videtur Maro, ut Macrob. Saturn. v. 2. quia Historicorum legibus noluit esse adstrictus. *Emmeness*.

6 *Italiam*] Ars quidem hoc exigit,

ut nominibus provinciarum præpositionem addamus, civitatum nunquam: tamen plerumque hoc perverso ordine lectum est. Nam ecce hoc loco detraxit provinciæ præpositionem; dicens *Italiam venit*, pro *ad Italiam*. Tullius in Verrinis, *Ea die Verres ad Messanam venit*, pro *Messanam venit*. Sed hic schemate utuntur. Sane sciendum est usurpari ab auctoribus, ut vel addant vel detrahant præpositiones. Namque ait Virgilius, *Silvis te, Tyrrhene, feras*: pro *in silvis*. Ut ergo illic loco detraxit præpositionem, sic hic provinciæ: et est figura. Italia autem pars Europæ est. Italus enim, rex Siculorum, profectus a Sicilia, venit ad loca quæ sunt juxta Tiberim, et ex nomine suo appellavit Italiam. Ibi autem habitasse Siculos, ubi est Laurolavinium, manifestum est: sicut ipse alio loco dicit, *Siculi veteresque Sicani*. Item, *Et gentes venere Sicanae Sæpius*. Sane Italiam I contra naturam producta est, cum sit natura brevis. In hoc vero nomine I contra naturam producit. Servius.

Fato profugus] *Fatum* ad utrumque pertinet, et quod fugit, et quod ad Italiam venit. Et bene addidit *Fato*, ne videatur aut causa criminis patriam deseruisse, aut novi imperii cupiditate. *Idem*.

Profugus] Vagus, id est, porro fugatus ab Illo, qui et extorris dicitur. *Profugus* autem proprie dicitur, qui procul a sedibus suis vagatur, quasi porro fugatus. Multi tamen ita definiunt, ut *profugos* eos dicant, qui exclusi necessitate de suis sedibus adhuc vagantur: et simulatque invenerint sedes, non dicantur *profugi*, sed *exules*. Sed utrumque falsum est: nam et *Profugus* lectum est, qui jam sedes locavit: ut in Lucano, 'Profugi, quæ a gente vetusta Gallorum Celtae miscentes nomen Iberis.' Et *exul* qui adhuc vagatur. Ut in Sallustio, 'Qui nullo certo exilio vagabantur:' adeo

exilium est ipsa vagatio. Quidam hic *Profugus* participium volunt. Sane non ociose *fato profugum* dicit Æneam, verum ex disciplina Hetruscorum; est enim in libro qui inscribitur, Terræ ruris Hetruriæ scriptum vocibus Tagæ, 'Eum, qui genus a perjuris duceret, fato extorrem et profugum esse debere.' Porro a Laomedonte perjuro genus ducit Æneas, siquidem alibi ait, 'Jampridem sanguine nostro Laomedontæ luimus perjuria Trojæ.' *Idem*.

Fato profugus] Fama erat, Ænean, patria prodita, fugisse, quem ut suspicione hac liberet, culpam fugæ in fata conjicit, atque adeo *fato* fuit *profugus*, non suo merito. Etenim nisi *fato* adderet, videretur Æneas fugisse, aut causa criminis, prodita patria, aut cupiditate novi imperii. Sic ferme Jul. Scal. et Servius. Homerus aperte II. xx. μόριμον δέ οἱ ἔστ' ἀλέασθαι: *fatale est illum servari*. Loquitur de Ænea. Æneas ipse Æn. III. 'Diversa exilia, et desertas quærere terras Auguriis agimur Divum.' Et in IV. arva Italiæ vocat *fatalia*. Habetur id millies in Æneide. Horatius etiam excusans Ænean in Carmine Sæculari: 'Cui per ardentem sine fraude Trojam Castus Æneas patriæ superstes,' &c. De proditione porro, quæ Æneæ adfingitur, vide quæ adducit Dionysius Antiq. ex Menecrate Xanthio. *Cerda*.

Fato profugus] De Ænea, patriam fugiente, vel relinquire, Livius I. I. 'Æneam ab simili clade domo profugum, sed ad majora initia rerum ducentibus fatis,' &c. *Emmeness*.

Lavinæ venit Litora] Hæc civitas tria habuit nomina: nam primum Lavinium dicta est a Lavinio, Latini fratre. Postea Laurentum, a lauro, inventa a Latino; dum, adepto imperio, post mortem fratris civitatem auget. Post Lavinium, a Lavinia uxore Æneæ. Ergo *Lavina* legendum est, non *Lavinia*; quia post adventum

Æneæ dictum est Lavinium. Ergo aut *Lavinum* debuit dicere, sicut dixit, aut *Laurentum*; quamvis quidam superfluo esse Prolepsim velint. Sane bene addidit *Lavina*, ut ostenderet, ad quam partem Italiæ venisset Æneas: quia et multi alii eo tempore ad Italiam venerant; ut Capys, qui Capuam: Polytes, qui Polytorium condiderunt. *Servius*.

Lavina Litora] Cum alii ante Æneam in Italiam venerint, ille tamen primus venit ad eam partem, ubi deinde fuerunt *litora Lavina*: et primus fato venit, cum alii casu venissent, ergo fato perdidit patriam: *Fato exclusus*. Fato pervenit in littora Lavina. *Donatus*.

Lavinæque venit litora] Anxie quidem, ac diutissime quæsi, ubinam gentium antiquissimus ille codex delitesceret, in quo *Lavinia venit littora*, plerique non illitterati viri scriptum asseverarunt: citato ex Vaticana bibliotheca vetustissimo, qui nusquam invenitur codice: regula etiam adinventæ, qua denominativum ea forma deducere necessarium putent. Sed enim, ut multa præteream, quæ contra oggeri possent, ad ejus regulæ infirmitatem coarguendam, cur *Lavina* dimensione Bacchi legendum sit, non contemnendam mihi rationem *Servius* videtur attulisse. Nam quod apud Dionysium Halicarnassæum legamus populos tris *Lavinienses*, *Laurentes*, et *Laviniatas*, nequaquam ostendit Virgilium *Lavinia*, non *Lavina* formare debuisse. Non enim Græcitatibus usu nostrorum, quæ esse eum decore potest, licentia coaretatur. Quid vero, quod apud Sex. Propertium, *Lavinis*, dimensione Molossi positum videmus, eo versu, 'Jactaque Lavinis moenia litoribus:' nisi quis factam ibi synæresin dicat, ex *Lavinis*: quod in *Lavina* alterius formæ casu fieri non possit: si vetusti codices ambiguitatem ipsam firmare possunt, nullum ego neque in intima bibliotheca Vaticana, neque in ea, quæ omni-

um commodo patescit; neque in aliis, quos alibi viderim, codicem inveni, qui lectionem ejusmodi contineret: in omnibus vero, quotquot enancisci potui, atque etiam in Ti. Claudii Donati commentariis antiquis, *Lavinæque venit*, eodem exemplo scriptum inspexi. Addam et illud, *litus* unico *t*, in antiquioribus plerisque codicibus haberi: ut etiam in veterum monumentis inspicitur: de quo lib. VII. plura. *Pierius*.

Lavina Litora] Agnosco anticipationem (Græci vocant, *πρόληψιν*) cum videlicet, quod posterius accidit, ante tempus scribitur. Nondum ea litora aut ab Lavino Latini fratre, aut ab Lavinia Latini filia nomen acceperant, sed post adventum Æneæ in ea loca, quod Juno apud Silium conqueritur his versibus: 'Intulerit Latio, sprete me, Troïus, inquit, Exul Dardaniam, et bis numina capta Penates, Sceptraque fundarit victor Lavinia Teucris?' Et tamen Æneas dicitur venisse in Lavina littora. Multa sunt apud Poëtas, et apud Virgilium non pauca, quæ, nisi hac figura, salva esse nequeant. Apud Plaut. Amph. juratur per Herculem nondum natum, sed ne conceptum quidem. *Adi Agellium* x. 16. *Erythræum* in indice, *Delrium* in Senecæ *Medeam*. Sed cur *litora*? Posuit figurate, vel pro universo tractu Lavinio: vel proprie accipe, dicente Fabio Maximo Ann. I. (citatur *Servius*) 'tum Æneas ægre patiebatur in eum devenisse agrum macerrimum litorosissimumque.' Ita alii defendi possunt. Ego aliter puto. Amat Poëta consonantiam in rebus miram, et artificiosam. Ergo, qui dixerat Æneam discessisse ab oris Trojæ, addit, venisse ad Lavina litora, quæsita oppositione verborum inter *oras* et *litora*. *Cerda*.

Venit] *Priscian* l. VIII. *Virgilius*, inquit, ex sua persona ait, *Venit*: quippe *venit* positum est, pro *venerat*. Intelligit enim Æneam multo ante ve-

nisse ad Italiam. Ita Æneid. viii. 340. *cecinit, pro cecinerat, &c.* Taubmann.

7 *Litora*] Laurolavinium constat viii. milibus a mari remotum. Nec nos debet fallere, quia dixit *Lavina littora*. Litus enim dicitur terra quoque mari vicina: sicut ipse Virgilius in quarto, *Cui litus arandum*: quum per naturam litus arari non possit. Ergo sciendum litus et terram dici posse. Fabius Maximus Annalium primo: 'Tum Æneas ægre patiebatur in eum devenisse agrum, macerrimum litorosissimumque.' Ergo scire debemus litus posse terram dici. *Servius*.

Multum ille] Collisio est: et *Ille* hoc loco abundat. Est enim interposita particula, propter metri necessitatem, ut stet versus; nam si detrahas *Ille*, stat sensus. *Qui primus* enim ad omnia possumus trahere. Sic alio loco, 'Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.' Est autem Archaismos: aut certe *ille*, quia hæc particula more antiquo, aut nobilitati, aut magnitudini dabatur; ut, *Ac velut ille canum*, et, *Saucius ille*. Idem.

Multum ille et terris jactatus et alto] Alia cum propositione divisio est. Scribit enim quæ mari, quæ terra sit passus. *Donatus*.

Multum ille] Propositionem apte suscipit prosopographia Æneæ, a virtute, experientia rerum, et laborum tolerantia terra marique. Cui admisti sunt varii adfectus, a loco, a caussis malorum, ab indigno. *Servius*, et *Turneb.* xviii. 32. existimant, τὸ ἵλλε πλεονάζειν: et huc inculcatum, ut ruinam versus tantum fulciat: sicut Æn. v. 'Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.' Et Æn. xii. 'Aut ille in saltus,' &c. Ibid. 'Saucius ille gravi venantum.' Et Æn. x. 273. 'aut Sirius ardor: Ille sitim morbosque ferens.' Sed Pimpontius negat ἀκυθον quid in Virgil. reperiri. Certe et *Servius Fuld.* notat, hanc particulam (*ille*) more antiquo, aut

Delph. et Var. Clus.

nobilitati, aut magnitudini dari. Observes etiam terræ marisque difficultates syllabarum collisum pedumque tractu representari; ut non immerito Pontanus in Actio disputet, cū solertissimus aurium subblanditor Virgilius hic dixerit, *multum ille et terris, jactatus et alto*, potius quam (cum potuisset, nec inepte quidem) *multumque et terris jactatus, &c.*: cur item, *Multa quoque et bello passus*, maluerit, ne a geminatione quidem conjunctionis deterritus, quam, *Multa etiam bello passus*: cur dixerit, *tot adire labores, non, tot obire labores*. De quibus et *Scalig.* iv. 48. Quorum duumvirum in hisce talibus iudicium deinceps potissimum sequemur: posthabitis, qui nimium curiose satagentes, ea nunquam venditant, de quibus μηδ' ὕπαρ, μηδ' ὄναρ Poëtam cogitantem non injuria suspiceris. *Taubmann*.

Et terris jactatus] Fatigatus est enim apud Thraciam monstro illo, quo de tumulo Polydori sanguis emanavit: apud Cretam pestilentia: apud Strophadas insulas Harpiis: tempestate vero et in primo, et in tertio. Jactamur autem in maris fluctibus, fatigamur in terris: et bene duum elementorum mala uno sermone conclusit. *Servius*.

Jactatus] Πολλὰ πλάγχθη, ἐπλανήθη. *Homer.* Odyss. A. 2. Qui plurimis, in itinere præcipue maritimo, fatigantur molestiis, teste *Non. Marcello* c. 4. dicuntur *jactari*: sic noster hoc libro vs. 33. 'jactatos æquore toto Troas, reliquias Danaum atque inmitis Achilli.' Sic *Horat.* od. iv. 4. de gente Trojana, quot quantisque periculis exposita fuerit, cum patria ejecti essent: 'Gens, quæ cremato fortis ab Ilio, Jactata Tuscis æquoribus, sacra, Natosque, maturosque patres Pertulit Ausonias ad urbes.' Idem narrat evenisse Trojanorum posteritati, populo Romano, *Florus* in Præfat. l. i. 'tot laboribus periculisque jactatus est.' *Homerum* videtur noster imitatus,

Virg.

6 Y

qui similem fere expressit sententiam Odyss. A. 4. de Ulysse : πολλὰ δ' ὕγ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα. Nec non Aristoph. in Vespis : πολλὰ μὲν γῆ, πολλὰ δ' ἐφ' ὕγρῳ. *Emmeness.*

Alto] Mari modò, quia navigans Scyllam et Polyphemum effugit, perditus etiam est Orontes, amissus Palinurus et Misenus. *Altum* tamen sciendum est, quod et superiorem; ut, *Maja genitum demittit ab alto*; et inferiorem altitudinem significat. Namque mensuræ nomen est altitudo. *Servius.*

Alto] Id est, mari. Horat. od. II. 10. 'Rectius vives, Licini, neque altum semper urgendo.' Od. III. 1. 'Contracta pisces æquora sentiunt, Jactis in altum molibus.' Sic Maro Georg. IV. 528. plenam habet locutionem: 'Hæc Proteus, et se jactu dedit æquor in altum.' De hac constructione Prisc. de Ellipsi. I. IV. p. 316. *Emmeness.*

8 *Vi superum*] Violentia deorum, secundum Homerum, qui dicit a Junone rogatos esse deos in odium Trojanorum: quod et Virgilius tetigit dicens, 'Vos quoque Pergameæ jam fas est parcere genti, Diique, Deæque omnes.' Latenter autem defendit hæc ratione Trojanos, quod non suo merito eos insequabantur numina, sed Junonis impulsu. Multi *Vi superum*, posse accipi dicunt Irim, Æolum, Junturnam, Junonem, sed melius judicant, vi quam superi habent. *Servius.*

Vi superum] Vis est cum fit aliquid contra leges, id est, contra fatum. Ut autem ostendat nihil tale de superis meruisse Æneam; addit, *Sævæ memorem Iunonis ob iram*. Ergo non propter culpam Æneæ fecerunt superi, sed ut obsequerentur Junoni, tanquam omnium reginæ. Purgatur igitur Æneas, et deformatur Juno adversaria. *Donatus.*

Sævæ] Cum a *juvando* dicta sit Juno, quærunt multi *cur* eam dixerit *sævam*: et putant temporale esse epitheton, quasi sævam circa Trojanos:

nescientes quod *sævam* dicebant *veteres magnam*, ut Ennius, 'Induta fuit sæva stola,' id est, magna. Item Virgilius, quum ubique pium inducat Æneam, ait, 'Maternis sævus in armis Æneas,' id est, magnus. *Servius.*

Sævæ] Id est, crudelis, quæ prosequatur innocentem, et qui Deorum omnium, atque ipsius cultor sit. Onerat etiam eam, quod inimicitias, nulla Æneæ culpa susceptas, diutissime tenaciterque retineret: cum ne id quidem, etiam si justæ sunt inimiciæ, facere probis conveniat. Hoc latius in Æn. v. 'Iunonis gravis ira, nec exaturabile pectus: Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla.' *Donatus.*

Vi superum, sævæ] Vulgati plerique codices et particulam inserunt, *vi superum et sævæ*. Antiquiores absque et legunt: quod longe venustius, et gravius videtur. *Pierius.*

Sævæ mem. Iunonis ob iram] Constat multa in auctoribus inveniri, per contrarium significantia: pro activis passiva: ut, 'Pictis bellantur Amazones armis,' pro bellant. Pro passivis activa: ut 'Populatque ingentem farris acervum,' pro populatur. Et hæc varietas, vel potius contrarietas, invenitur etiam in aliis partibus orationis; ut sit adverbium pro adverbio: ut est, 'Hoc tunc ignipotens cælo descendit ab alto,' pro huc. Et in participio: ut, 'Et qua vectus Abas,' pro vehabatur. Et in nomine: ut, 'Memorem Iunonis ob iram:' non quod meminerat, sed quod in memoria erat. De his autem hæc tantum, quæ lecta sunt, posita sunt, nec ad eorum exemplum alia formata. Sane *memor* apud veteres non tantum dicebatur ὁ μνήμενος, sed et ὁ μνήμων. Et hoc per confusionem verbi et nominis. Nam *memorem* est verbi significatio, cum nunc sit nomen. *Servius.*

Memorem Iunonis ob iram] *Memorem iram* dixit, ut Æschylus in Agamem. μῆνιν μνάμονα, his verbis: μένει γὰρ φοβερά παλινωρτος οἰκονόμος δολία, μνά-

μων μῆνις τεινοποιός. Nimirum Deos, Heroas, regesque serius iram coquere, canunt Poëtæ. Sophocles μνήμονα ἐριννὺν in Ajace, et Æschylus in Prometh. μνήμονας ἐριννύας vocat. Idem quoque Sophocl. inibi, θυμοῦ, αἶτ, οὐδὲν γῆρας unde dicunt iram tardissime senescere. Hic autem locus, *jaclatus et al. mem. Iun. ob iram*, sapit omnino illud Od. Γ. τῷ σφέων πολέες κακὸν ὄντων ἐπέσπον μήνιος ἐξ ὀλοῆς γλαυκώπιδος ὀβριμοπάτρης. Germanus.

Memorem iram] Ovid. Metam. XII. 583. 'Exercet memores, plus quam civiliter, iras.' Sic Horat. od. I. I. dixit 'memorem notam.' od. III. 17, 'memores favos.' et Epist. II. 1. 141. 'Genium memorem brevis ævi:' qui nos memores reddat, vel qui nobis aurem vellat de vita brevi. Petrus Victor. var. lect. xxv. 2. Sensus tributum rei non modo sensu, sed corpore etiam carenti: de acerbissima Junonis ira noster Æn. v. 781. 'Iunonis gravis ira nec exsaturabile pectus.' *Emmeness.*

Iram] Continet hanc tota Æneis, tota Ilias. In I. tempestas excitatur Junonis ira: in II. ea diruit portas Trojæ: in IV. vult Ænean continere Carthagine, avertens ab Italia: in V. incenduntur naves: in VII. educitur Furia: in IX. Turno favet, absente Ænea: in X. disceptat contra Venerem: in XII. Turnum eripit Æneæ. Quid Ilias? alia opus Iliade, ad numerandos labores, quos una Juno Trojanis inmisit. *Cerda.*

9 *Multa quoque et bello passus*] Hoc ad posteriores VI. pertinet libros. *Servius.*

Quoque et] Duas conjunctiones separatas naturaliter nemo conjungit; sed hoc plerunque a Poëtis causa metri fit. Ergo hic una vacat: sicut alio loco, 'Dixitque: et prælia voce diremit.' Salust. 'Tyrannumque et Cinnam.' *Idem.*

Quoque et] Veteres sæpe geminabant conjunctiones: ut hic, *quoque*

et: Comici, *quoque etiam*. Cicero de Amicitia: 'quamvis licet excellas.' Vide Popman. de usu antiq. locut. II. 10. *Taubmann.*

Bello passus] Contra Turnum quod gessit. *Servius.*

Multa quoque et bello passus] Exaggerat Æneæ incommoda: qui non solum navigando, verum etiam belligerando, multa passus est. Occulte etiam commiserationis affectum movere videtur, per locum communem ex falsa spe felicitatis futuræ; nam hoc innuere videtur Poëta doctissimus, Æneam in mari fluctibus agitatam, in terris pestilentia et fame vexatam; postremo cum sedes quietas sibi, sociisque invenire putaret, tunc bello teterrimo, gravissimisque laboribus ac periculis fuisse vexatam. *Nascimbæn.*

Dum conderet urbem] Tres hic sunt significationes. Aut enim Trojam dicit, quam ut primum venit in Italiam, fecit Æneas; de qua ait, 'Castrorum in morem pinnis atque aggere cingit.' et alio loco Mercurius, 'Nec te Troja capit.' Trojam autem dici, quam primum fecit Æneas, et Livius in primo, et Cato in Originibus testantur. Dum enim hæc fieret, ab agrestibus ob vulneratum regium cervum, mota sunt bella. Aut Lauro-lavinium. Et significat *Dum*, donec: tandiu enim dimicavit, quandiu tempus faciendæ civitatis veniret; id est, donec Turnus occumberet. Aut Romam. Et est sensus: Modo dum conderet urbem: aut Trojam, aut Lauro-lavinium, aut Romam. *Servius.*

Urbem] Aliqui Albam capiunt: male, nam hanc Ascanius condidit, non Æneas. Sunt qui Romam: pessime. Intelligit certe Lavinium. Hanc enim Æneas condidit, ut auctores sunt Livius, et Dionysius, et Æneas ipse in XII. 'mihî menia Teucris Constituent, urbiq; dabit Lavinia nomen.' Et Drances XI. 'Quin et fatales murorum attollere moles,

Saxaque subvectare humeris Trojana juvabit.' *Cerda.*

10. *Inferretque Deos Latio*] Latium duplex est, unum a Tyberi usque ad Fundos: aliud inde, usque ad Vulturum. Denique ipse dixit, *Veteresque Latini*, ideo, quia scit esse etiam novos, id est, a Fundis usque ad Vulturum. *Latium* autem dictum est, quod illic Saturnus latuerit. Saussejus *Latium* dictum ait; quod ibi latuerunt incolæ; qui quoniam in cavis montium vel occultis, caventes sibi a feris belluis, vel a valentioribus, vel a tempestatibus habitaverunt, Casci vocati sunt, quos posterii Aborigines nominaverunt, quoniam aliis ortos esse recognoscebant, ex quibus Latinos etiam dictos. *Servius.*

Inferretque Deos] Penates, vel suam genituram. *Idem.*

Latio] Hoc est in *Latium*. Et est figura usitata apud Virgil. Quod enim per accusativum cum præpositione dicimus; ille per dativum ponit sine præpositione: sicut alibi: *It clamor celo*, pro *in cælum*. Deos vero utrum Penates; ut, *talibus attonitis visis et voce Deorum*: an se et Ascanium et posteros suos de quibus dictum est, 'Diis genite et geniture Deos.' *Idem.*

Inferretque Deos Latio] Expugnata Troja, cum singulis unius rei auferendæ potestatem fecissent Græci, cæteris neglectis, Æneas Deos penates, *πατρώους θεούς*, exportavit, ut Ælian. var. Hist. III. 22. quos post multa rerum discrimina in Latium tandem aliquando perduxit: et, ut Val. Max. I. 8. 'penates Deos Æneas Troja auctos Lavinii collocavit,' &c. inde Maro noster Æn. VI. 68. sic canit, 'Errantisque Deos agitataque numina Trojæ.' *Emmeness.*

Genus unde Latinum] Si jam fuerunt Latini, et jam Latium dicebatur, contrarium est, quod dicit Latinos ab Ænea originem ducere. Prima est jucunda absolutio, ut *Unde* non refe-

ras ad personam, sed ad locum. Namque *Unde* adverbium est de loco, non deductio a persona. Tamen Cato in Originibus dicit hoc, ejus auctoritatem Salust. sequitur in bello Catilin. 'Primum Italos quosdam, qui appellantur Aborigines; hos postea adventu Æneæ Phrygibus junctos, Latinos uno nomine nuncupatos.' Ergo descendunt Latini non tantum a Trojanis, sed etiam ab Aboriginibus.

Est autem vera expositio hæc. Novimus, quod victi victorum nomen accipiunt: potuit ergo, victore Ænea, perire nomen Latinum: sed volens sibi favorem Latii conciliare, nomen Latinum non solum illis non sustulit, sed etiam Trojanis imposuit.

Merito ergo illi tribuit, quod in ipso fuerat, ut posset perire: unde et ipse inducit in libro XI. rogantem Junonem, ne pereat nomen Latinum. Item in execratione Didonis legimus, 'Nec cum se sub leges pacis iniquæ Tradiderit.' Iniqua enim pax est, in qua nomen amittit ille, qui vincit. Sed veteres, unde etiam ad personam applicabant, ita ut omne genus ad omnem numerum jungerent: ut hoc loco, *Genus unde Latinum*, masculino generi et numero singulari junxit; alibi genus fœmininum et numerum pluralem referret: 'Nymphæ Laurentes, Nymphæ genus annibus unde est;' sicut *hinc* particulam sumsit loco adverbii Terentius, cum vetuste ad personam transtulerit, 'Sed eecum Syrum incedere video: hinc jam scibo, quid siet.' *Idem.*

Unde] Disputat Servius, quo referri debeat *τὸ Unde*: an ad Latium, an ad Æneam, qui *Latinos populos*, ut inquit Justinus, *condidit*. Sed Nascaimb. ad utrumque ait referri posse: cum in Latio conditi sint, et nuncupati *Latini*, qui prius *Aborigines* dicti. Jo. Scoppa: *Unde*, id est, a quo Ænea, ejusque ducibus, *genus*, id est, nobilitas Romanorum, qui *Latini* dicuntur,

venit. Quod Virgilius cum alibi, tum *Æn.* v. testatur; *Mox Italus Mæstheus, &c.* Genus autem Nobilitatem significare, docet vel illud Horatii; 'Et genus et formam regina pecunia donat.' Vide ibidem. *Taubmann.*

11 *Albanique patres*] *Albam*, ab *Ascanio* conditam, constat: sed a quo incertum, utrum a *Creüsæ* an *Laviniaë* filio: de qua re *Livius* dubitat. Hanc autem cum evertisset *Tullus Hostilius*, omnes nobiles familias *Romam* transtulit. Et sciendum bene hunc ordinem servare *Virgilium*, ut ante dicat *Latium*, inde *Albam*, post *Romam*; quod et hoc loco fecit: et in *Æn.* v. 'priscos docuit celebrare Latinos:' et deinde, 'Albani docuere suos, nunc maxima porro Accipit Roma, et patrium servavit honorem.' Item in vii. 'Mos erat Hesperio in Latio quem protinus urbes *Albanæ* coluere sacrum: nunc maxima rerum Roma colit.' *Servius.*

Altæ mænia Romæ] Aut propter gloriam, aut propter ædificia ingentia: aut quia in montibus collocata est. *Idem.*

Altæ mænia Romæ] *Nascimb.* perpetuum ait urbium epitheton, exemplo *Horatii Carm.* i. 16. 'et altis urbibus ultimæ Stetere caussæ.' *Hom. τρώην ὑψίπυλον* vocat, et *ἔλιον ἀπεινὴν*. Vide *N. Æn.* iv. 265. et *Æn.* x. 737. De enormi ædificiorum altitudine, videantur *Admiranda J. Lipsii* iii. 4. *Claudianus*: 'Qua nihil in terris complectitur altius aër, Cujus nec spaciū visus, nec corda decorem, Nec laudem vox ulla capit.' Periti viri est, non dicam describere, sed capere, et credere qualis ea Roma fuit, 'Cui par est nihil, et nihil secundum.' Porro notat *Servius*, bene hunc ordinem semper servasse *Virgilium*, ut ante dicat *Latium*, deinde *Albam*, post *Romam*: ut hic, et *Æn.* v. 'priscos docuit celebrare Latinos,' &c. Item vii. 'Mos erat Hesperio,' &c. Cui *Flores Maronianos* delibare

animus est, consulat *Scalig.* de re Poët. iv. 47. *Taubmann.*

12 *Musa, mihi causas memora*] *Mihi*, longa hic; alibi brevis; ut 'Mihique hæc edissere vera roganti.' Sane in tres partes Poëtæ dividunt carmen suum, proponunt, invocant, narrant. Plerunque tamen duas res faciunt, et ipsam propositionem miscent invocationi, quod in utroque opere *Homerus* fecit; namque hoc melius est. *Lucanus* tamen ipsum ordinem vertit; primo enim proposuit, inde narravit, postea invocavit: ut est, 'Nec si te pectore vates Accipio.' Sane observandum est, ut non in omnibus numen aliquod invocetur, nisi cum aliquid ultra humanam possibilitatem requirimus. Hinc in arte Poëtica *Horatius*, 'Nec deus intersit, nisi dignus vindice nodus Inciderit.' Bene ergo invocatur *Virgilius*: non enim poterat per se iram numinis nosse. Item in nono libro, nisi adderet, 'Juno vires animumque ministrat:' quis crederet *Turnum* evasisse de castris? Et hic *Musa* non addidit, *μήνιν ἔειδε θεὰ*, sed, *Musa mihi causas memora*, pro adesto et memores. Sane *Musas* multi ix. multi viii. multi vii. dixerunt. His *Numa* ædiculam æneam brevem fecerat; quam postea de cælo tactam, et in æde honoris et virtutis conlocatam *Fulvius Nobilior* in ædem *Herculis* transtulit, unde ædes *Herculis Musarum* appellatur. Has alii *Virgines* perhibent, nam ideo eis et porcam sacrificari ajunt, quod multum pariat: alii eis etiam filios dant *Orpheum*, *Linum*, *Sirenas*. Alii has octo, ut *Athenis* visuntur; alii quatuor dicunt. Alias *Bœotias*, alias *Atticas*, alias *Siculas*: has *Musas Siculus Epicharmus* non multas, sed *δμοῦ ναούσας* dicit. *Servius.*

Musa] Ab invocatione *Musæ*, quod erat scripturus, inceptit: quam, cum dea sit, nihil latere oportet. Interrogat ergo, ut cum nulla in *Ænea*

culpa inveniatur, confirmet Junonis sevitiā. *Donatus.*

Musa] Musam cum invocāt, quā intelligit: Calliopem. Nam hæc Musarum Regina, dux et princeps heroici carminis. Ausonius: (hujus est enim, si Scaligero et doctis aliis credimus.) ‘Carmina Calliope libris heroica mandat.’ Cælius Bassus Lyricorum l. ii. ‘Calliope princeps sapienti psallerat ore.’ Horatius quoque Od. iii. 4. *Regina Calliope* dixit. Præterea alii aperte nominant. Stesichorus, δὲῦρ ἄγε Καλλιόπεια. Oppian. Venat. i. Τοῦτό με Καλλιόπη κέλεται. Homeri enarrator. Il. i. οὐ προέθηκε δὲ οὐδὲ ὄνομα Μούσης, πάσας διὰ τῆς μῆας καλῶν. λέγει δὲ τὴν Καλλιόπην: Nullius Musæ nomen constituit, sed omnes in una invocāt; Calliopem autem intelligit. Philostratus in Heroicis loquens de Poëtis, αἶτ, τὴν Καλλιόπην παρατυχεῖν αἰτούμενοι τῷ λόγῳ: Calliopem, ut orationi adsit, invocant. Placuit autem Poëtæ in nominanda Calliope, Odysseam potius imitari, quam Iliada. Nam ibi, ἔννεπε Μοῦσα: in Iliade generalius, θεὰ, et Pindarum, qui Musam invocāt, non Deam. Statius Homero hæsit in Achilleide, αἶτ enim, *Diva refer*, et in Theb. ‘Unde jubetis Ire Deæ.’ Silius Virgilio, ‘da Musa decus memorare laborum Antiquæ Hespericæ.’ *Cerda.*

Mihi] Homericum est, Ἀνδρα μοι ἔννεπε Μοῦσα. *Idem.*

Musa m.] Græci statim invocant: simul invocationi admiscunt Argumenti propositionem. Latini hanc primo loco: deinde implorant opem; haud sine magna ratione. Cum enim etiam rerum abditarum, etiam animorum momenta, atque discursus canere instituant, verisimile est non nisi deorum immortalium spiritu afflatos ea consequi posse. Vide Scalig. Poët. v. 17. et vii. 5. item Aristotel. in Poët. si forte. *Taubmann.*

Memora] Præclare Homerus Il. αἶδε. In Odys. ἔννεπε. Stesichorus,

ἄγε. Pindarus, μαντεύεο. Oppianus, ἴλαθι. Auctor hymni in Mercurium ὕμναι: cane, dic, age, vaticinare, fave, lauda. Superat Græcos Virgilius; nam aptius *memora*: sunt enim Musæ filia Memoria, Μνημοσύνης. Ex eadem observatione in ix. ‘Et meministis enim Divæ, et memorare potestis.’ Poëtæ animum Silius advertit, dixit enim: ‘da Musa decus memorare.’ In Græcis etiam reperi. Nam auctor hymni in Bacchum μνήσομαι, quo etiam verbo usus Apollonius, et Pindarus Nem. Od. i. Μοῦσα μεμῶσθαι φιλεῖ: Vult Musa meminisse. *Cerda.*

Quo numine læso] Quo, in quo, in qua causa. Et est septimus casus, et communis elocutio. Dicimus enim, quo te læsi. Est et alia expositio: namque Juno multa habet numina: est Curitis, quæ utitur curru, et hasta: ut, ‘Hic illius arma, Hic currus fuit.’ Est et Lucina, quæ paritubus præest: ut Terentius, ‘Juno Lucina, fer opem.’ Est regina: ut, ‘Quæ divum incedo regina.’ Sunt et alia ejus nomina. Merito ergo dubitat, quod ejus læserit numen Æneas. Alii tamen dicunt separandum esse; ut de odio Junonis non dubitet, quærat autem quod aliud numen est læsum. *Servius.*

Quo numine] Ideo trahitur in ambiguitatem, et requirit in quo Junonis numen læsit Æneas, quia in ipsum certa non erant odia, sed in gentem, propter caussas, paulo post dicendas. Alii *numen* voluntatem accipiunt. *Idem.*

Quo numine] Pro numine Sciopp. in parad. epist. vii. legendum contendit nomine, id est, qua causa, qua re, seu de qua re. Suet. Galba c. 16. ‘subinde jactavit legere se militem, non emere consuevisse. Atque eo quidem nomine omnes, qui ubique erant, milites exacerbavit.’ Plura ille. Cod. vet. tamen agnoscent *numine*, quam veram esse lectionem ex

Macrobio discas licet, qui hujus loci meminit Saturn. i. 17. *Emmeness.*

Læso] Læso dicendo, ipso verbo ostendit etiam si fuisset, levissimam culpam fuisse. Non enim dixit violato aut injuriam passo. *Servius.*

Quo numine l.] *Servius* Ms. Fuld. *Numen* voluntatem accipit. *Turneb.* xviii. 32. Veteres, inquit, suorum incommodorum causam diis attribuebant, quos sua aliqua noxa læsos opinabantur. Ex hac opinione hæc dixit. Sic *Tibul.* i. 2. 'Num feror incestus sedes adiisse deorum?' *Statius* *Silvar.* v. 'Quæ vestra sorores Orgia Pieriæ, quas incestavimus aras?' Et ibidem: 'Numquid inaccessu posui vestigia luco? Num vetito de fonte bibi?' *Taubmann.*

13 *Quidre dolens*] Bene Philosophice dubitavit. Dicunt enim quidam, ad deos nihil pertinere. *Serv.*

Tot volvere casus] Id est, casibus volvi. Et est figura Hypallage: quæ fit quotiescunque per contrarium verba intelliguntur. Sic alibi, 'Dare classibus austros:' cum ventis naves demus, non navibus ventos. Item, 'Animumque labantem Impulit:' hoc est, impellendo fecit labantem. *Idem.*

Volvere casus] *Veluti molem quandam* ait *H. Steph.* Neque vero est *ταυτολογία*: nullam enim in *Virgilio* agnosco: nam *volvere casus* ad corpus pertinet, vel a proverbio, ad quod allusit: usurpavit enim *Terentius* hoc *saxum volvo* cum respectu ad *Sisyphum*: *adire* autem labores ad animum spectat. *Cerda.*

Tot volvere casus] Similis locutio occurrit apud *Stat. Thebaid.* i. ii. 'ignota per oppida tristes Exul agit casus:' pro agitur tristibus casibus. *Emmeness.*

14 *Insignem pietate virum*] Quia patrem et deos penates de incendio Trojæ liberavit. Et hic ostendit merito se invocasse Musam. Nam si justus est *Æneas*, cur odio deorum laborat? *Servius.*

Insignem pietate virum] Pietatis nomine venit officium, quod inter conjunctissimos sit oportet. De pietate *Æneæ* mille scriptores mentionem inferunt, quam Græci summopere admirabantur, cum Deos primum, ut narratum supra, dein patrem exportaret. Vide *Ælian.* var. hist. iii. 22. *Emmeness.*

15 *Impulerit*] In Romano codice, *inpulerat*, indicandi modo, et exacta specie legitur. Quasi jam hinc ad conciliationem, quæ Jovis precibus subsecuta est, Poëta respexerit. Sed enim codices reliqui, tam veteres quam recentiores, *impulerit* legunt. Hac tamen forma pleraque alia sic mutata reperiemus. *Picrius.*

Tantane animis cælestibus iræ] Hic jam non de qualitate iracundiæ quærit, sed de quantitate. Nimia etenim ira est, quæ pietatis non habet considerationem: et hoc quidem secundum Stoicos dicit: sed miratur cur tantum. Nam Epicurei dicunt deos humana penitus non curare. *Servius.*

Tantane] Quasi exclamatio est mirantis; cum ex ipsa narratione sententiam trahentes, nostram personam interponimus; ut, 'Tanton' placuit concurrere motu?' Nonnulli *Tantane* legunt, ut interrogatio sit potius, quam exclamatio. Responsio Musæ vel deæ. *Idem.*

Animis cælestibus] Diis superis: nam apud inferos esse iram constat, ubi sunt furæ: animis vero, *τοῖς θεοῖς*. *Idem.*

Tantane animis cælestibus iræ] Admiratur hoc Poëta, cum Dii lenes esse soleant et misericordes, quod reprehendatur in eis, quod in hominibus displicet. Post invocationem autem in adjumentum carminis, et in favorem suscepti sui operis positam, causas enumerat, quibus lector in initio advertat, et Junonem sævam, et deos malo studio Junonis motos, et *Æneam* non sua culpa hæc esse passum. *Donatus.*

Tantæne animis cælestibus iræ] Agnosce emphasim. Quasi dicat, Cælestes etiam irascuntur? non decet. Euripides in Bacchis, ὄργας πρέπει θεοὺς οὐκ ὁμοιοῦσθαι βροτοῖς: *Non decet irasci Deos instar mortalium.* Advertit vero præclare Germ. iras plurali numero signanter dici cum sermo est de Diis. Ovid. Met. I. 'dignas Jove concipit iras.' In Ge. IV. de Nymphis: 'irasque remittent.' Et alibi: 'Et germana Jovis Saturnique altera proles, Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?' Æsopus in fabella mulieris veneficæ, θείων μηριμάτων. Livius I. VIII. 'preces, quæ Deorum iras placant:' et I. III. 'veniam irarum cælestium exposcunt.' *Cerda.*

Tantæne animis cælestibus iræ] Petr. Victor. var. lect. xxv. 2. justam dicit esse exclamationem. Vel nunquam oportere irasci Deos immortales, neque motu hoc turbido animos eorum vexari, aut facile, si forte alicui aliquando irascantur, placari: juxta illud Euripidis: ὄργας πρέπει θεοὺς οὐκ ὁμοιοῦσθαι βροτοῖς. In παθολογία exclamations locum habent, docente Scaligero Poët. III. 39. ut Græci ὄργας in plurali sic iras Ge. IV. 536. vide Not. in Ecl. II. 14. 'Tristis Amaryllidis iras.' *Emmeness.*

16 *Urbs*] Urbs dicitur ab orbe: quod antiquæ civitates in orbem fiebant: vel ab urbo, parte aratri, quo muri designabantur: *Antiqua* autem, et *Fuit* bene dixit: namque et ante LXX. annos urbis Romæ condita erat: et eam deleverat Scipio Æmilianus: quæ autem nunc est, postea a Romanis est condita: unde *Antiquam* accipe et ad comparisonem istius quæ nunc est, et Roma antiquiorem. *Servius.*

Urbs] Conjunctionem tectorum oppidum, vel urbem appellarunt, delubris distinctam, spatiique communibus: populus autem civitatem constituit. Hanc urbis et civitatis distinctionem apud

Non. Marcell. c. 5. et Cicer. de republ. I. I. invenias. *Emmeness.*

Antiqua] Id est, nobilis. *Servius.*

Antiqua] Non magna, ut multi dicunt, sed prolixi temporis: ut annositate corroborata, imperium Rom. nascens, longævis viribus premeret. *Donatus.*

Fuit] Pro erat. *Servius.*

Urbs antiqua fuit] Primam Junonis odiorum causam dicit, quæ Æneam insectatur: quoniam ab eo gens oritura erat, quæ imperium, quod ipsa Carthagini servari cupiebat, præreptura esset. Volebat ergo si possit illum extinguere: igitur hæc sola causa satis erat ad odia excitanda. Verum aliæ quoque enumerantur: ut, cum sint procul a culpa Æneæ, et ipse purgetur, et Junonis factio iniquissima cognoscatur. Laudatur multipliciter Carthago: ut ostendatur illam Rom. imperium opprimere potuisse, maxime annitente Junone. *Donatus.*

Urbs antiq.] Respondet Musa, et causas odii Junonis memorans, laudat primum Carthaginem ab antiquitate, a conditoribus, a situ, a fortunis, a disciplina militari, a dignitate. Et bene dixit, *Fuit*: nam et ante Romam condita, et a Romanis postea deleta est. Æn. II. 'fuimus Troës: fuit Ilium.' Jam de puritate horum versuum, in genere dicendi altitudo, vide Scalig. IV. 13. *Taubmann.*

Tyrii tenuere coloni] Deest *Quam*, vel ut alii volunt, *Hanc*. Amant namque antiqui per Epexegesis dicere, quod nos, interposito pronomine, exprimimus. 'Est locus,' (ut alibi) 'Hesperiam Graji cognomine dicunt:' deest *quem*. Coloni dicuntur cultores advenæ; et hos de Tyro constat venisse, qui Carthaginem condiderunt. Sane veteres Colonias ita definiunt. Colonia est cætus eorum hominum, qui universi deducti sunt in locum certum, ædificiis munitum, quem certo jure obtinerent. Alii: Colonia est quæ Græcè παροικία vo-

catur. Dicta autem est a colendo, est autem pars civium, aut sociorum missa, ubi Rempub. habeant ex consensu suæ civitatis, aut publico ejus populi, unde profecta est, consilio. Hæ autem coloniæ sunt, quæ ex consensu publico, non ex secessione sunt conditæ. *Servius*.

Coloni] Ut præter incolas etiam aucta sit colonis. *Donatus*.

Tyrii tenuere coloni] Non tam cultores terrarum intellige quam ἀποίκους; id est, deductos in colonias, utique ἀποικίας. Tale illud, 'Et tua Dardaniis transcribi sceptræ colonis.' Arist. Polit. II. ἀποικοὶ γὰρ οἱ Ἀλκτιοὶ τῶν Λακόνων ἦσαν: *Lyctii Laconum coloni erant*. Sic ergo Carthaginenses coloni Tyrriorum. Isocrates Paneg. ita extulit, πᾶσας τὰς νήσους κατέφκισαν. Itaque *coloni* tam Græcis quam Latinis explicandi sæpe pro his, qui ex propriis domiciliis exeuntes, mutant sedes, quas alibi figunt. Causam coloniarum hanc adhibet Plutarchus de Stoicorum repugnantis: αἱ πόλεις πλεονάσασαι εἰς ἀποικίας ἀπαίρουσι τὰ πλήθη: urbes abundante multitudine colonias deducunt, ut se exonerent. *Cerda*.

Coloni] De colonis disputant erudite inter veteres Gellius XVI. 13. inter recentiores M. Velserus Augustanarum Vindelicarum IV. et V. Hugo Grotius Flor. Spars. ad jus Justinian. p. 270. 271. et Arnisæus V. 30. Carthaginenses Colonos esse Tyrriorum docet Justinus XVIII. 3. 4. 5. *Emmeness*.

17 *Italiam contra*] Constat tria latera habere Italiam, superi maris, inferi, et Alpium: unde tollens causam erroris adjecit, *Contra Tiberina ostia*, quæ in infero mari sunt. Ostiam vero ideo veteres consecratam esse voluerunt sicut Tiberim, ut si quid bello navali ageretur, id auspiciato fieret ex maritima et effata urbe, ut ubique conjunctum Auspici: ut Tiberis cum colonia esset. Aut certe

ideo *Italiam contra*, quasi de æmula dictum accipiamus, ut non tantum situ, quantum et animis contra. *Servius*.

Italiam contra] Laus est a situ. *Donatus*.

Italiam contra] Sic Cæsar bel. civ. I. 'Hic ad insulam, quæ est contra Massiliam, stationes obtinebat: ἀντιπέραν, ἀντιπέρηθεν, ἐξ ἐναντίας. Sic vero et præpositionem postposuit Tacit. Ann. I. III. 'Corecyram advehitur litora Calabriae contra sitam.' *Germanus*.

Tiberina] Pro Tiberis dixit. Quidam sane ita volunt jungi, non longe ostia, sed longe dives, valde. *Servius*.

Longe] Porro, valde. Salustius, 'Longe alia mihi mens est, patres conscripti,' aut certe maxime, vel præcipue, ut sit Carthago præcipue posita contra Tiberina ostia. Cic. pro Rabirio, 'Et cum universo Pop. Romano, tum vero Equestri ordini longe charissimus.' *Idem*.

Tiburinaque longe Ostia] Non temere usus plurali, nam et Plinius ostia Tiberina dixit, quia plura. Particula longe, nec valde nec præcipue explicanda: primum cum Servio, alterum cum Charisio: tantum dicit respectu ad intervallum illud, quod est a Carthagine ad ostia Tiberis: monuerunt interpretes. *Cerda*.

18 *Dives opum*] Modo tantum dives dicimus; antiqui adjungebant ejus rei; ut, *Dives equum, dives pictæ vestis et auri*: jungentes tantum genitivo casui. *Servius*.

Dives] A fortuna. *Donatus*.

Dives] Quando cum Romanis bellum gerebat Carthago, erant in ea LXX. myriades hominum, urbesque ccc. habebat. *Taubmann*.

Studiisque asperrima belli] Causam ostendit mirabilem, dicens hos et bellicosos et divites, quum otiosa sit semper opulentia. Jure ergo hanc diligit Juno, et vult orbis regna sortiri. Quæ res odia ejus in Trojanos

exagitat, et bene *studiis non studio*, quia tertio rebellavit contra populum Romanum. *Servius*.

Studiisque] A natura et a moribus. Ergo omnis erat occasio; Junonis favor, locorum proximitas, substantia rei familiaris, bellatorum numerus, fiducia naturalis, et innatum studium dimicandi. *Donatus*.

19 *Fertur*] Dicitur. Et ingenti arte Virgilius utitur, ne in rebus fabulosis aperte utatur licentia Poëtarum, quasi opinionem sequitur: et per transitum Poëtico utitur more: vel certe *fertur*, creditur; *magis* pro valde. *Servius*.

Quam Iuno fertur, &c.] Non est injucundum quod Erythræus observavit Homerum Il. Δ. nullam Sami mentionem fecisse inter gratas addictasque Junoni civitates sub his versibus: Ἦτοι ἐμοὶ τρεῖς μὲν πολὺν φίλταται εἰσι πόλεις, Ἄργος τε, σπάρτη τε, καὶ εὐρυάγεια μυκίνη. Solent autem Poëtæ, quas Dii Deæve in tutela urbes, insulasve, aut montes habent, diligenter recensere, Diisque ipsis subjicere, et in memoriam redigere: ut Callim. in Dianæ Hymno: Νήσων μὲν δολίχη, πολέων δέ τοι εὐαδὲ πέργῃ, Τηγετον δ' ὀρέων. Ut autem hic *magis* omnibus unam, sic Sophocl. τὰν ἐξ ἀπασῶν τιμᾶς ὑπερτάταν πόλεων. Et Hom. od. Θ. Ἡ οἱ γαῖάνων πολὺν φιλότατ' ἐστὶν ἀπασέων. *German*.

Quam Iuno] Iuno pingebatur Carthagine leoni insidens, dextra fulmen, sinistra sceptrum gestans. *Cælestis* dicta Pœnis, ut Græcis οὐρανία, et οὐρανοῦ κυρία. Vide Jos. Scalig. de Emendat. temporum; ubi etiam docet, Punicam linguam tunc pæne fuisse Hebriacam. *Taubmann*.

20 *Posthabita*] Non contempta: sed in secundis habita. Namque in superiore versu dixit *magis*, ut etiam loco originali servetur affectio. *Servius*.

Posthabita] Tanta obstinatione contra Romanum imperium nitebatur pro

Carthaginis opibus, ut omnibus terribis et ipsi solo genitili illam præposuerit, et insignia sui numinis, et quicquid potuit, in ea collocaverit. *Donatus*.

Posthabita] Sic Terentius pro *postponere* Phorm. III. 7. 15. 'omnes res posthabui.' et noster Ecl. VII. 17. 'Posthabui tamen illorum mea seria ludo.' *Emmeness*.

Coluisse Samo] Deest etiam, ut esset posthabita etiam Samo. Sic Juvenalis, 'Et Samia genitrix quæ delectatur arena.' *Servius*.

Coluisse] Quia veteres colere dicebant, etiam cum major minorem diligeret; ut, 'Ille colit terras.' Plautus in Panulo, 'Iupiter qui genus colis alisque hominum.' *Idem*.

Coluisse Samo] Nobilissima insula vel per unam Pythagoram, ne quid dicam de vasis Samiis, quæ laudat Plin. XXXV. 12. Variis nominibus antea fuit dicta, quæ Stephanus habet, nempe: Σάμος ἐπιφανής πρὸς τῇ καρίᾳ νῆσος· ἐκκελήθη δὲ πρότερον παρθενία, καὶ δρύουσα καὶ ἀθέμουσα καὶ μελάμφυλλος. Non in Ionia ponit Mela II. 7. Sita est contra Ephesum. Iuno hac in insula religiosissime colebatur, quod ex Cicerone notum Verr. IV. 32. 'Miramur Athenis Minervam, Deli Apollinem, Iunonem Sami, &c. aliosque Deos violatos esse:' inde *Samia* dicitur apud eundem Verr. I. 19. 'fanum Iunonis Samiæ:' imo ipsa insula *Iunonia* appellatur. Ovid. Met. VIII. 220. 'et jam Iunonia læva Parte Samos.' Sic Stat. Thebaid. I. Juv. Sat. XVI. 6. 'Et Samia genitrix quæ delectatur arena.' *Emmeness*.

Samo, Hic] Hujusmodi *Complasionis* sive *hiatus* exempla notantur aliquot triginta in Virgilio, summo judicio facta. Vide et Scalig. IV. 48. *Taubm*.

Hic illius arma] Figura creberrima, adverbium pro adverbio posuit, præsentis loci pro absentis: debuit enim dicere *illic arma*. *Servius*.

Arma] Instructam armis Junonem

alio loco testatur ipse: ut, 'Ferro accincta vocat.' *Idem.*

Hic illius arma] Hastam intellige: nam hæc Dea veteribus Hastam ferre dicebatur. Inde illam *hastatam*, vel *Curitim* dixere. Festus: 'Matronæ Iunonis Curitis in tutela sunt, quæ ita appellatur a ferenda hasta, quæ lingua Sabinorum Curis dicitur.' Plutarchi. ἐν ῥωμ. 'Ἦρας δὲ ἱερὸν δόρυ νενόμισται, καὶ τῶν ἀγαλμάτων αὐτῆς δόρατι στηρίζεται τὰ πλεῖστα, καὶ Κυρίτις ἡ θεὸς ἐπενόμασται: Iunoni sacra esse habetur hasta, et multæ ejus statuæ hastæ innituntur, ipsaque dicitur Dea Quiritis. Ad arma etiam Junonis multum conducit illud Poëtæ in Æn. II. qui de hac Dea *ferro accincta*, quo sane gladius innuitur. Græcis dici illam ὄπλοσμίαν, ab armis Corradus notat. In Pausan. I. v. invenias mentionem aræ 'Ἦρας ἱππίας, Iunonis equestris, quem habitum sequi videntur Arma. His apparet Junoni non hastam solum, sed alia quoque arma attributa. Quin Valerius Flaccus illi dat Ægida; Servius, clypeum. *Cerda.*

Hic illius arma, Hic currus fuit] Quotiescunque nomina singularis et pluralis numeri connectuntur, respondemus viciniori: ut ecce hoc loco, curru, non armis respondit. Eadem et in diversis generibus est observatio; ut magis vicino sive masculinum sit, sive fœmininum respondeamus, ut puta *vir et mulier magna ad me venit*. Si autem plurali numero velimus uti, ad masculinum transeamus, necesse est: ut *vir et mulier magni ad me venerunt*. Sane *fuit* pro fuerat. *Servius.*

21 *Currus]* Aut vere currum, quo secundum Homerum in bello utitur: aut thensam significat, qua deorum simulachra portantur. Thensa autem cum aspiratione scribitur, ἀπὸ τοῦ θεῶν, id est, a re divina. Aut certe illud, *currus*, quod ait, 'Ductos alta ad donaria currus.' Habere enim Junonem currus, certum est. Sic autem

esse etiam in sacris Tiburtibus constat, ubi sic precantur, 'Iuno curulis, tuo curru clypeoque tuere meos curiæ vernulas sanc.' *Idem.*

Hic currus fuit] Quis hic? Non thensa, ut volunt aliqui, nam hæc communis Diis aliis, et hic speciale quiddam insinuat: de militari apparatu, vere militarem currum intelligo, quo usam in bello Junonem Homerus scribit. Hic currus servabatur Carthagine, quod Poëta hic scribit, et Ovid. Fast. VI. apud quem hæc Dea ita loquitur, 'Pœniteat quod non fovi Carthaginis arces, Cum mea sint illo currus et arma loco.' Indicat Apulejus I. VI. ubi in oratione Psyches ad Junonem dicit, hanc Deam, cœlo solitam commeari leonis vectura, idque juxta Carthaginem. Unde elici potest, eam cum ab ea concursatione quiesceret, currum ad eandem urbem solitam remittere, juxta quam vehebatur. De studio etiam Junonis erga currus et bella Valerius Flaccus I. V. ita ait, 'Cui Iuno, dimitte metus, ne prælia forte Hinc tibi grata negem: jam jam manet ægida sudor, Et nostros jam sudor equos.' Qui hi equi, nisi currus? Allucet multum ex Servio, qui in sacris Tiburtibus hanc precationem fieri solitam scribit: 'Iuno Curulis, tuo curru clypeoque tuere meos curiæ vernulas sane.' Hæc omnia satis indicant bellicum apparatus. Sed quid opus multis, ubi extant luculenta Homeri de curru hujus Deæ, deque aurigatione Hebes II. V. *Cerda.*

Hic currus fuit] De vehiculis Deorum, et thensis, videndus Scefferus de re vehiculari II. 24. Noster hoc libro 675. Carthaginem nominat Junonium hospitium: 'et vereor quo se Iunonia vertant Hospitia.' *Emmeness.*

Hoc regnum, &c.] Proprie admodum datur Junoni cupiditas regni erigendi, ut quæ regnis atque opibus præsit, ut Pallas bello, Venus amori. Ejus tamen in Carthagine conatus fuit irritus, ideo *tendit*. Sed in irritu conatu non

cessat, ideo *fovet* non tanquam imbecillam, ut vult Servius. Nam qui imbecilla, quæ armis potens, quæ dives opum? Sed *fovet* illam blande ac tenere, ut mater filium. Sententiæ Virgiliæ ita institit Silius l. i. ‘Hic Iuno ante Argos (sic credidit alta vetustas) Ante Agamemnoniam, gratissima tecta, Mycenem, Optavit profugis æternam condere gentem.’ *Cerda*.

Gentibus] Pro *gentium*, dativum pro genitivo. *Servius*.

22 *Si qua fata sinant*] Qua vacat, et est ornatus causa positum: ut ubique gentium, locorum, terrarum, et reliqua: ut, ‘Dixitque et prælia voce diremit.’ *Idem*.

Si qua fata sinant] Quod tamen sinebant. Nam Juppiter ad Venerem infra: ‘manent immota tuorum Fata tibi.’ Est *qua*, qua via, qua ratione, id est, *si fata aliqua ratione sinant*. Integrum versum arripuit Prudentius in Symm. ii. *Cerda*.

Jam tum] Ex quo constituta est a Tyriis colonis. *Servius*.

Tenditque fovetque] Tanquam imbecillam. Figurate dixit. Non jam regnum fovet, sed tendit, et fovet, ut regnum esse possit. Et bene *tendit*, tanquam contra verum; *fovet* autem tanquam imbecillam, adversus Trojanorum conatus. *Idem*.

23 *Progeniem*] Vel Romanos, vel ut quidam volunt Scipionem, qui Carthaginem diruit. *Idem*.

Progeniem] Gentem innuit Æmiliam, ab Æmilio Ascanii filio ortam: ex qua Scipio Æmilianus fuit, qui Carthaginem excidit. Et notat Plutarch. in Cæsare, familiam Scipionum et victoriam Africæ fatalem fuisse. Vide et Floridum Succisivar. Lect. ii. 22. *Duci* autem pro *ducendam*, vel *ductum iri*: enallage de qua Linac. l. vi. *Taubmann*.

Duci] Ductum iri: infinitivi modi verbum a passivo, tempus præsens pro futuro, verbum pro verbo. *Serv.*

Duci] Sunt qui repudiant explica-

tionem *duci* pro *ducendam* vel *ductum iri*. Fatale enim illud genus jam tum ab ultimis majoribus ducebatur, nam Anchises vivebat in Ænea, Æneas in Ascanio, et deinceps in Scipione, qui destinatus ad excidium erat Carthaginis. Aliquando tamen præsens hoc, pro futuro usurpari, docet Scefferus ad Phædr. F. iii. 11. ‘Heredem suffici se proximum,’ pro *suffectum iri*. *Emmeness*.

24 *Audierat*] A Jove, aut a Fatis. Non enim omnia habent divinandi facultatem numina: denique ne ipse quidem Apollo sua sponte divinat: ut est, ‘Quæ Phæbo pater omnipotens, mihi Phæbus Apollo Prædixit.’ Et perite *Audierat*. In Ennio enim inducitur Juppiter, promittens Romanis excidium Carthaginis. Ergo bene *audierat* quasi de incertis rebus, ut et timeret, et speraret omnia pro sua voluntate posse mutari. *Servius*.

Tyrias arces] Carthaginem dicit, quam Tyrii condiderunt. *Arces* dictæ, ab eo, quod est *arceo*, quod inde hostes arcuntur, hoc est, prohibentur. Et *arces* genus teli, quod hujus ministerio sagittæ arceant hostem. Sane per confusionem verbi et nominis dictum est, nam *arces* est verbum *arceo*, *arces*, cum non sit nomen. *Idem*.

Olim] Quandoque. Triâ enim tempora significat: Præteritum, ut, ‘olim arbos, nunc artificis manus ære decoro Inclusit.’ Præsens, ut, ‘Tamidis quod fluctibus olim Tunditur.’ Futurum, ut, ‘Nunc olim quocunque dabit se tempore vires.’ *Idem*.

Tyrias olim quæ verteret arces] Antiqui aliquot codices, *verteret* legunt: quod nonnulli ajunt majorem præ se ferre conatum. Sed enim Ti. Donatus *vertere* eam habere intellectus expressam rationem dicit, ut nihil post excidium supersit: huicque illud simile subjungit, ‘Quæ te genitor sententia vertit?’ hoc est, sic mutavit, ut nihil pietatis remanserit in sensibus Jovis. Additque etiam illud ex alio loco,

'Tum vero Ilium, et ex imo verti Neptunia Troja.' Quoniam (ait Donatus) constabat nihil ejus remansisse post flammam: ideoque hæc principalis fuerat causa: quæ etiam si sola existeret, sola posset adversus Trojanos animum Junonis urgere. *Pierius.*

Verteret] Eam habet significationem, ut nihil post excidium supersit: unde alibi, 'quæ te genitor sententia vertit,' id est, penitus ita immutavit, ut nihil in illo pietatis relictum sit. Item, et 'ex imo vertit Neptunia Troja.' *Donatus.*

Verteret] Ut apud Horat. od. III. 3. 'et mulier peregrina vertit in pulverem.' et od. 25. 'proceras manibus vertere fraxinos.' Frequentius *evertere* compositum: quod apud Phædr. F. III. 11. 'non evertisset scelere funesto domum.' Quare non nulli legunt, 'quæ everteret arces.' *Emmness.*

25 *Hinc populum late regem*] Scilicet a Romanis. Laudat autem eorum imperium, dicendo *populum regem*. *Servius.*

Late regem] Pro late regnaturum. Nomen pro participio. Quidam hic democratas intelligunt, et 'Hinc populum late regem belloquesuperbum,' &c. In Probi adjuncta sunt: et adnotandum hi duo si eximantur, nihilominus sensus erit integer. Sed Virgilius amat aliud agens exire in laudes Pop. Romani. *Servius.*

Late regem] Homerus Iliad. A. 102. Agamemnona vocat *ἐνυκπελώνα*, id est, late regnantem, vel potius *late tyrannum*, ut Horat. od. III. 17. et noster Æn. VII. 737. 'late jam tum ditione premebat Sarrastis populos.' *Emmness.*

Superbum] Id est, nobilem; ut, 'Ceciditque superbum Ilium,' emineus, gloriosum. *Servius.*

26 *Venturum excidio*] Ad excidium, *Idem.*

Venturum excidio] Nec hæc plane abjicienda explanatio videtur, *excidio* dici, pro *ob excidium*. Carthagine

nempe deleta, late imperitaturum populum Romanum. Dativum poni etiam pro accusativo cum præpositione docet Servius Ge. I. 173. 'Creditor et tilia ante iugo levis.' Id est, ad jugum: sic 'hosti stat,' Ge. III. 347. et alibi: 'it clamor cælo.' *Emmness.*

Libyæ] Carthaginis. Et provinciam pro civitate posuit. Dicta autem Libya, quod inde Lybs fiat, hoc est Afriens: aut ut Varro ait, quasi *λίπυλα τοῦ θεῖου*, egens pluviae. Sic Salustius, 'Cælo terraque penuria aquarum.' *Servius.*

Volvere Parcas] A filo traxit volvere, aut a libro: una enim loquitur, altera scribit, tertia fila deducit. Et dictæ sunt *κατὰ ἀντίφρασιν*: quod minime parcant, sicut lucus a non lucendo, bellum a nulla re bella. Nomina Parcarum, Clotho, Lachesis, Atropos. *Idem.*

Volvere] Proprie: nam Parcae volvunt, et nunt filia. Græci *νήθειν*, καὶ *κλώθειν*. Philostratus, *κεκλωσμένα*: *fata destinata*, ad verbum, *voluta, glomerata, neta*. Pari indole Poëtæ alii. Ovidius in epist. Sapphus: 'Et data sunt vitæ fila severa meæ.' Statius Theb. VII. de Parcis *revolvere stamina*, Claudianus Rap. I. de iisdem: 'Longaque ferratis evolvunt secula pensis.' Quin *Κλωθὴ* una Parcarum nomen inde sumpsit. Cui Plutarchus de sorte lunæ attribuit verbum *συνδεῖ* ab *stamine*, quod colligit. Nonnus I. III. *μοιριδίου κλωστήπος fatalis fusi*. Plautus a Parcis etiam sermonem in Menæchm. 'Quem ego hominem, siquidem vivo, vita devolvam sua.' Nam, ut vita convolutione, et glomeratione staminis producitur, et fit longior; ita, fit brevior, cum stamen jam convolutum devolvitur, ut præcitur. Ita explicat Plantum Simon Blosius. Ad Parcas quoque alludit Paulinus epist. XXXVI. 'Fata simulantur vitas nere de calathis.' De illarum potestate, ita statim: 'In gremio anus (Plato)

pensum necessitatis exponit, et tres ei filias addit concinnantes et versantes fusum, et per fila ludentes. Hoc scilicet lanificio autumans eas conficere res hominum, et tempora cuique signata detexere.' *Cerda*.

Volvere Parcas] De origine Parcarum, quod per antiphrasin sic appellatæ sint, rejicitur: alii malunt ea appellatione dignas esse, quia præparce nobis vitam tribuunt, alii a pariendo: elige, quam velis amplecti, sententiam apud Sanctium in Minerva de antiphrasi IV. p. 440. qui postremæ subscribit. Quod parcant humanæ vitæ, usque dum dies, fato destinatus, venerit, omnium verissima videtur, quam tradit Scalig. III. 89. *Emmeness*.

27 *Id metuens*] Archaismos sane: de futuro enim Timor est: Odium, de præteritis: metuebat ergo Carthagini; Odium autem habebat propter causas sequentes. Et est de utroque exemplum, 'Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni, aut metus acer erat.' *Servius*.

Id metuens] Ut firmet primam fuisse principalem causam, incipit dicere alias. Timet ergo, ne Trojani ab excidio liberati, vel vires adversus Græcos reparent: vel in Italia consistentes, Carthagini officiant. Artificiose deinde aliam causam addit, iudicium Paridis: et unam injuriam facit duplicem, scilicet quod offensa sit in eo iudicio, quod minori sit postposita, et quod sit spreta forma sua, quia in pomo scriptum erat: *Pulchriori detur*. Hoc maxime vexat mulieres. Hanc igitur partem facit Virgil. cum dicit: 'Manet alta mente repostum iudicium Paridis, spreteque injuria formæ,' ut non tantum irascatur quod victa est, quantum quod forma sua sit spreta. *Manet*, ergo, ad omnia pertinet. *Repostum* autem, ad iudicium Paridis. *Iudicium*. Scilicet corruptum, libidinis præmio. *Paridis*, ut convitium sit hominis nomen, scilicet abjecti, ve-

nalis, vulgaris, et inhonesti. Falluntur autem, qui referunt, *injuria formæ* ad Antigonem: unde addit, *Et genus invisum*: ut ad principalem causam gentis, æstus reduceret Ganymedis, qui turpiter amatus est a Iove. Est autem fœdum hoc loco aliquid intelligere de Zodiaco, in quo Ganymedes dicitur collocatus, ne infames inter sancta sydera sint collocati, et sentiamus id, quod poëta non dixit. Ostendit omnes has causas esse alienas ab Ænea, atque ut posterius dictas ostenderet, incidentes ait. *Donatus*.

Veteris belli] Quantum ad Virgilium pertinet, antiqui: si ad Iunonem referas, diu, per decennium gesti. Sane tunc ad personam referendum est, quum ipsa loquitur: quod si nulla persona sit, ad poëtam refertur. Nunc ergo *Veteris*, ex persona Poëtæ intelligendum est: sic ipse alibi, 'Mirantur dona Æneæ, mirantur Iulum, Flagranteisque dei vultus.' Partem ad se retulit, partem ad Tyrios, qui deum esse nesciebant. *Servius*.

Veterisque] *Veteris*, ex persona Poëtæ. Hen. Steph. ut et Servius Fuld. *Vetus* interpretantur longum: utpote decennale. At Nascimb. et Pomp. Sabinus hic primum bellum intelligunt, quod, duce Hercule, contra Trojanos gestum est: de quo Diod. Siculus, l. v. *Taubmann*.

Saturnia] Antonomasia est, non epitheton: quæ fit, quotiens pro proprio nomine ponitur, quod potest esse cum proprio nomine et epitheton dici. *Saturnia* autem nomen quasi ad crudelitatem aptum posuit. Virgilius enim ubicunque Iovi vel Iunoni Saturni nomen adjungit, causas eis crudelitatis adnectit: ut, 'Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.' alibi, 'Es germana Iovis Saturnique altera proles: Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?' *Servius*.

28 *Prima*] Atqui Hercules prior contra Trojanos pugnavit: unde modo *Prima* princeps accipienda est.

Nam plerunque Poëta significationem nominis dat participiis; vel e contra: ut, *Volentibus annis*; significat enim volubilibus: hac licentia et in hoc nomine usus est, ut *Prima* pro principe poneret: *Prima* inter primos, alii pro olim; alii *prima* simpliciter, postea enim alii dii interesse cœperunt. Alii *prima* non ordine, sed voluntate: aliter *primusque Machaon*: ibi in primis intelligitur. *Idem*.

Ad Trojam] Ad et apud, accusativæ sunt præpositiones. Sed *apud* semper in loco significat; *ad* et in loco, et ad locum. In loco: ut, 'Ad quem tum Iuno supplex his vocibus usa est.' Et Cicero, 'Decem fisco ad senatorem quandam relictos.' Item, 'Ad Marcum Leccam te habitare velle dixisti.' *Idem*.

Caris Argis] Illic enim eam coli omnibus notum est. Argos autem in numero singulari generis neutrius est: ut Horatius, 'Aptum dicet equis Argos ditesque Mycenæ.' In plurali vero masculini, ut *hi Argi*. Cæterum derivatio nominis *Argivos* facit, nou *Argos*. *Idem*.

Caris Argis] Argos in pl. *Argi*. Noster Æn. II. 95. 'Si patrios unquam remeassem victor ad Argos.' Civitas est Peloponnesi, de qua Stephanus de urb. Ἄργος διασημοτάτη πόλις πελοποννήσου, ἥτις Φωρωνικὸν ἔστυ ἐκέκλητο, καὶ Αἰγιάλεια, καὶ ἱππόβοτον, &c. (ab equis, de quibus dictum Ge. III. 121.) Heroum temporibus potens et opulenta fuit, teste Pausania VII. in Arcad. ἐς πλείστον ἀφικομένη δυνάμει, &c. De situ et variis hujus urbis appellationibus Strabo I. VIII. Junoni præ cæteris cara. Quod ex Mela videre est II. 7. 'in Argolide Argos et Mycenæ et templum Junonis vetustate et religione percelebre.' Apposite Stat. Theb. I. 250. 'Taliam Iuno refert, &c. scis semper ut arces Cyclopum, magnique Phoroneos inclyta fama Sceptra viris opibusque juvem.' et paulo post: 'Facta luant

Thebæ; cur hostes eligis Argos?' Inde Homer. II. Δ. 8. Ἥρη ἀργεῖη. *Juno Argiva*, et recte quidem; eodem enim libro vs. 52. numerat hanc urbem inter loca sibi perdilecta. Ἥτοι ἐμοὶ τρεῖς μὲν πολὺ φίλταταί εἰσι πόλεις, Ἄργος τε, σπάρτη τε, καὶ εὐρυάγνια μυκῆνη. *Emmeness*.

29 *Necdum etiam*] Adverbium. Quasi antehac. *Servius*.

Causæ] Nunc de præteritis loquitur. Nonnulli tamen pro causa et dolore dictum accipiunt. *Idem*.

Sævi dolores] Quod sævire faciant. *Idem*.

Nec dum etiam causæ irarum sævique dolores Exciderant animo] Superfluum videtur veterum monumenta in testimonium afferre, consuesse priscos *causam* duplicato ss passim scriptitare, quum tot Romæ marmora spectemus, quæ dictionem eam per ss geminatum notatam ostendent. Scriptionis vero hujusmodi rationem hanc afferri solitam ait Terentius Scaurus, quod *caussa* dicta sit a *cavillationibus*, vel a *cavendo*, *cavissa*: deinde κατὰ συγκοπὴν *caussa*: ita s litteram geminandam putaverunt, ut appareret originatio. Aliter tamen ipse sentit, qui dicat, s litteram non solere geminari, nisi præcedente vocali correpta: quare *causam* unico s scribi mavult. Nos tamen libentius s in *caussa* geminamus: quia sic Virgillii et Ciceronis manu scriptum asserit Quintilianus. Ubi vero *sævique dolores* legitur in vulgatis codicibus, Vetera exemplaria quædam cum Longobardico *labores* habent: quos scilicet contra Trojanos antea susceperat, toto eo decennali bello. Nam quod sequitur, *manet alta in mente repostum Judicium Paridis*, et quæ sequuntur, ad exaggerationem posita sunt. Sed neque illud dissimulandum est, emendatiores codices *alta mente* absque in præpositione legere. Quam quidem particulam Virgilius libenter præterire solet. Quod vero ad *dolores* pertinet, in veteribus

plerisque codicibus altera illa sublata lectione *dolores superinductum* est, non omnino male, si quæ sequuntur inspicias, quæ dolendi causam darent. *Pierius.*

30 *Exciderant animo*] Needum in oblivionem datæ erant, juxta Non. Marcell. c. 4. Cic. ad Fam. Epist. v. 13. 'quæ cogitatio, cum mihi omnino non excidisset (etenim penitus insederat) &c.' *Emmeness.*

Alta mente] *Secreta, recondita. Servius.*

Repostum] Syncopa est: unam enim de medio syllabam tulit. Sed cum omnes sermones aut integri sint, aut pathos habeant: hi, qui pathos habent, ita ut lecti sunt, debent poni, quod etiam Maro facit: nam *Repostus* et *porgite* de Ennio transtulit, integris autem et ipsis utimur, et eorum exemplo aliis. *Idem.*

Manet alta mente repostum] Est hoc quod Poëta, 'æternum servans sub pectore vulnus.' Sallustius flexu isto: 'Quod verbum in pectus Jugurthæ altius, quam quisquam ratus erat, descendit.' Fabius declamat. 305. 'odia altissime sedent.' Tacitus l. xvi. 'offensio altius penetrabat.' et Annal. i. 'iras retinebant.' Livius l. xi. v. 'ingentes jam diu iras in pectore volvere.' Seneca quoque de Benef. i. 1. ait, comparatum esse natura 'ut altius injuriæ, quam merita descendant, et illa cito defluant, has tenax memoria custodiat.' *Idem* de ira. i. 4. recensens irarum differentias, extremo loco ponit illas, quæ *altæ gravesque sunt, et introrsus versæ*, indicans has esse majores, et difficiliore. Præclare admodum Plautus Pænul. 'Si quid peccatum est, plumbeas iras gerunt.' Hujuscemodi ira videtur referenda ad illam, quam Græci dicunt *κότον*. Nam Scholiastes Aristophanis in Ranis, discriminans iras, *περὶ τοῦ κότου*, ait, *ὀργὴ ἐπιτηρούσα, ira reposita*. Hoc Poëta indicans ait *manet*. Possis cum Philostrato ita referre, *βεβυθισ-*

μένον τῆς ὀργῆς, iram profundam et submersam. De judicio Paridis, quid contra Macrobiū scribat Jul. Scal. Poet. v. 3. in promptu est. Auctoribus, quos de hoc judicio alii advocant, adijunge Dionem Chrysost. orat. 20. Philostratum Juniolem in Iconibus. *Cerda.*

Manet] Id est, inhæret, infixum est, ut Non. Marcellus c. 4. *Emmeness.*

31 *Judicium Paridis*] Nota fabula est, de malo aureo, Paridem pro Venere contra Junonem Minervamque judicasse de forma: et bene *judicium Paridis*, non favor, ne revera videatur offensa. Sic enim agit Poëta, ut et Juno causas irascendi habeat, et tamen in Ænea nulla sit culpa. *Serv.*

Judicium Paridis] Quia Macrobi. l. v. negavit usquam ab Homero de Paridis judicio factam mentionem, adscribamus ex II. ultimo vel e tabulis testimonium: 'Ἐνθ' ἄλλοις μὲν πᾶσιν ἐήνδανεν, οὐδὲ ποθ' ἦρῃ, Οὐδὲ ποσειδάων', οὐδὲ γλαυκῶπιδι κοῦρῃ· Ἄλλ' ἔχον· ὥς σφιν πρῶτον ἀπήχθετο Ἴλιος ἱρῇ, Καὶ πρίamos, καὶ λαὸς, ἀλεξάνδρου ἕνεκ' αὐτῆς· Ὅς νείκεσσε θεὰς, ὅτι οἱ μέσσαυλον ἴκοντο, τὴν δ' ἦνθ', ἣ οἱ πόρε μαχλοσύνην ἀλεγείνῃ. De quo judicio sunt etiam adjiciendi Eurip. in Troad. versus elegantes: 'Ἐκρινε τρισσὸν ζεύγος ὅδε τρισσῶν θεῶν· Καὶ πάλλαδος' μὲν ἦν ἀλεξάνδρῳ δόσις, Φρυγὶ στρατηγούνθ' ἑλλάδ' ἐξανστάναι. Ἥρα θ' ὑπέσχετ' ἀσιὰδ' εὐρώπης θ' ὕρους, Τυραννίδ' ἔξείν, εἴ σφε κρίνειεν πάρις. Κύπρις δὲ, τοῦμὸν εἶδος ἐκπαγλουμένη, Δώσειν ὑπέσχετ', εἰ θεὰς ὑπερδράμοι Κάλλει. Meminit et hujus judicii Eurip. sub princip. Helen. ἦλθον τρεῖς θεαὶ κάλλους πέρι Ἰδαίων εἰς κευθμῶν' ἀλέξανδρον πάρα, &c. *Judicii hujus disceptationem non indocte exequitur Tryphiodorus. German.*

Spretæque injuria formæ] Epexegetis est. Hoc enim fuit *judicium Paridis*. *Que* particula vacat, ut alibi: 'Dixitque, et prælia voce diremit.' Licet nonnulli separent, dicentes aliud esse. Nunquam enim conjunc-

tio ponitur, nisi inter duas res. *Et sprete formæ* referunt ad Antigonom Laomedontis filiam, quam a Iunone propter formæ arrogantiam in ciconiam constat esse conversam. *Serv.*

Judicium Paridis spreteque injuria formæ] Paris arbiter constitutus jussu Jovis, inter Junonem, Minervam, et Venerem, de forma contententes, pomum aureum Veneri adjudicavit. Vide Ovid. *Heroid.* v. 34. et *epist.* xvi. 68. 'Arbiter es formæ: certamina siste Dearum; Vincere quæ forma digna sit una duas. Nève recusarem, verbis Jovis imperat,' &c. Et paulo post de Venere, ipsius judicio palmam ferente, 'Dixit: et ex æquo donis formaque probata Victorem cælo rettulit illa pedem.' Ipsam fab. habet Hyginus fab. 92. quæ inscribitur, *Judicium Paridis*. Emm.

32 *Et genus inuisum*] Propter Dardanum Electræ pellicis filium, a quo origo Trojana est. *Servius*.

Rapti] Stuprati, corrupti, ut est, 'Rapta Garamantide Nympha.' et 'raptas sine more Sabinas.' Vel rapta raptoris mortem vel nuptias optet: vel certe quod ad cælum raptus sit a Jove per aquilam; ut, 'Sublimem pedibus rapuit Iovis armiger uncis.' *Idem*.

Ganymedis honores] Trois, regis Trojanorum, filii. *Idem*.

Honores] Dixit, vel propter ministerium poculorum, ad quod receptus est, remota Hebe, filia Junonis, quæ Iovi bibere ministrabat: vel ob hoc, quod inter sidera collocatus, Aquarii nomen accepit. Ergo irascitur Juno, quod non ob hoc tantum raptus sit, ut divinos honores consequeretur, ut pocula ministraret, sed quod violatus sit ut divinos honores consequeretur, aut honores propter formam; ut, 'Et lætos oculis afflarat honores.' Sane hic Ganymedes Latine Catamitus dicitur: licet Theodatus, qui Iliacas res perscripsit, hunc fuisse Belim dicat, et Laomedonti prædixisse, tum

Delph. et Var. Clas.

peritaram et civitatem et regnum Trojanorum, cum de monte Meotio sponte fuisset saxum delapsum, quod cum evenisset postea Ilium est direptum. *Idem*.

Et rapti Ganymedis honores] Quod in codicibus aliquot antiquis duo illa verba *rapti Ganymedis* per lineolas alio atque alio loco ductas distingui videtur, nempe in aliquot ante, et post dictionem *Ganymedis* hoc pacto, *Rapti / Ganymedis / honores*: in aliquot inter particulam copulativam et participium *Rapti*, hoc modo, *et / rapti Ganymedis / honores*, in memoriam suggerit varias itidem hujus hemistichii sententias apud Interpretes esse. Nonius enim Marcellus, *honores*, pro integritate et pudicitia vult hoc loco intelligi: quare, *rapti honores*, legere videtur, hoc est, rapta pudicitia: *honores* alii pro dignatione, qua fuerit Ganymedes honestatus, exponunt: quippe quod Mythologi eum dicunt in zodiaco sedem sortitum esse, quod quidem dictu fœdum ait Donatus. *Servius*, qui honores, Ganymedi habitos, interpretatur, *rapti*, hoc est stuprati exponit: ut, 'Rapta Garamantide Nympha.' Cui Ovidii etiam subscribit parodia *Fast.* vi. 'Causa duplex iræ, rapto Ganymede, dolebam, Forma quoque Idæi iudice victa mea est.' Sed hæc alii viderint. *Pierius*.

Rapti Ganymedis honores] Ganymedes non Trois, sed Erichthonii fuit filius, quem Jupiter amavit, ut Hyginus Fab. cclxxi. et Poët. *Astron.* ii. 16. et 29. Cujuscunque fuerit, Phrygius fuit: inde Ovid. *Met.* x. 155. 'Phrygii quondam Ganymedis amore.' Stat. *Thebaid.* l. i. 'Hinc Phrygius fulvis venator tollitur alis.' Postquam, assumpta aquilæ figura, rapuerat, ὁ ζῆς ἥρπασε, ut Long. *Pastoral.* l. iv. quo loco, qui ἀπάρητα, non convenit inter Strabonem et Athenæum: uterque videndus l. xiiii. Extat de hoc formoso puero Dialo-

Virg.

6 Z

gus Luciani: qui, remota Hebe, quæ ante ad cyathos steterat, Jovi aliisque diis fuit a poculis. Quod liquidum ex Ovid. dicto loco: 'Abripit Iliadem, qui nunc quoque pocula miscet, Invitaque Jovi nectar Junone ministrat.' idem Juvenalis docet Sat. XIII. 44. *Emmeness.*

33 *His accensa super*] His super, aut super metum, quem de Carthagine habuit, his quoque accensa. *Serv.*

His accensa super] Id est, super illam, quæ fuit ob excidium Carthaginis. *Donatus.*

Jactatos aquore] Hæc omnia ad exprimendam Junonis iniquitatem pertinent, ut ostendat, excidium Carthaginis solam causam fuisse, ne ipsa miseretur, nec desereret intentionem suam: quæ cognoscens, non posse expugnare fata, cupiebat saltem illos arcere, quos ad plenum superare non poterat. Non miserebatur igitur, ut jactatos toto æquore, et eos qui ex infinito numero ad paucos redacti essent, quos e manibus sævissimorum hostium fortuna servaverat, insidiis assiduè obtineret. *Id.*

34 *Troas*] Bona œconomia ostendit totum genus Trojanorum invisum fuisse Junoni, quia illaturus est, Minervam, ob unius hominis delictum, etiam eos quos amaverat perdidisse. *Servius.*

Reliquias] Ut stet versus geminavit *l.* Nam in prosa *reliquias* dicimus. Reliquias autem Danaum dupliciter, et a Trojanis et a Græcis dici possunt, ut, 'Et nostro sequitur de vulnere sanguis.' *Idem.*

Reliquias Danaum] Magna crudelitas, quæ nullis cladibus satiari poterat. Laus autem Æneæ magna, quod de solis reliquiis Trojanorum, imperium Romanum condere potuerit. Ergo, ni fata obstitissent, patriam integris opibus defendisset, cum in aliena terra imperium condiderit. *Donatus.*

Atque inmitis Achilli] Bene secun-

dum Homerum segregavit ducem a populo. Sic Æneas in secundo post omnium casum, Priami separavit interitum: ut, 'Forsitan et Priami fuerint quæ fata requiras.' Inmitem autem dixit, etiam circa extinctum Hectorem crudelem. Aut ideo intulit Achillem præcipue, quod Æneas cum Achille congressus sit, et ut in Æn. v. ait Neptuni beneficio liberatus. Sane Achilli, propter *δμοιοτέλευτον* detraxit litteram, quæ plerunque pro sibilo habetur; non solum necessitatis, sed etiam euphoniæ causa. Nam alibi ipse ait, *Nec equis aspirat Achillis*: ut Salustius, 'A principio urbis, ad bellum Persi Macedonicum.' detrahitur autem *s*, tertiæ declinationis genitivo. Sane apud Sigeum Achillis statua fuisse dicitur, quæ in ima, id est, extrema auris parte elenchum more fæmineo habuerit. Hic apud Cretam insulam Pemptus vocatus est, ut veteres auctores tradunt. *Serv.*

Achilli] Sunt qui ex Poëtarum veterum exemplis *reliquias* unico *l* recte scribi contendunt, ut in bona codicum antiquorum parte notatum invenitur. Ajunt enim *re* particulam pro communi habitam a veteribus. Hinc apud Ovid. 'Quod in ipsam recidat orbam,' quam tamen Valerius Probus semper brevem dicit ubicunque loquularis sit: ideoque juniores *ll* geminari censere. Quam quidem quæstionem ita Comminianus absolvit: ut in nomine *reliquias* barbarismum esse dicat adjectione litteræ, perinde ac *Italiam fato* temporis adjectione. Nam *Italiam* Probus quoque primam correptam habere contendit, et vitium in eo nomine spatio factum, ait Quintilianus. Quare in altero consonantem geminare, necesse est, alterum vi quodammodo sua crascescit, nulla parenthesi. Ut vero præteream, quod minime placet, *atque*, ex hoc versu sublatum aliquot in codicibus, ut sine copula legatur *reliquias Danaum inmitis Achilli*, prout

apud Catullum; 'Juppiter ut Calibum omne genus pereat:' et apud Tibullum, 'Cimmerium etiam obscuras accessit ad oras,' quo nonnulli offensi, 'Cimmerium obscuras etiam concessit ad oras,' legendum censuere: alterum vero locum Græce scribendum curavere. Hoc tamen loco, si quis eam conjunctionem, quæ est *atque* demat, venustatem carminis demere videatur. Est et illud varie tam in veteribus quam in recentioribus exemplaribus positum *inmitis Achilli*. Nam *Achillei*, in Oblongo habetur codice, quo declinatu usus est Horatius, 'Matronisque Phrygum classis Achillei:' atque alibi, 'Heu pervicacis ad pedes Achillei,' sicut etiam *Ulyssæi*. Idem, 'Laboriosa nec cohors Ulyssæi:' quæ quidem forma Græcanica est, et nominativum habet in *eus*, *ACHILLEUS*, *ODYSSEUS*, *ORPHEUS*. Ut in veterum monumentis *M. Valerius Achilleus lector*. Inde autem putent *Achilli* factum κατὰ συναίρεσιν. Servius detractam s litteram ad ὁμοιοτέλετον evitandum putat; pluraque demum exemplaria ita scriptum ostendunt. Quidam dativum pro genitivo positum ajunt, more veterum. Nomina quædam agnoscit Probus in Arte, quæ in genitivo casu num. sing. in uno vocabulo suo duabus his formis finiuntur *i*, et *is*, ut puta, *hujus Achilli*, et *hujus Achillis*. Carisius inveniri ait apud veteres ex nominibus in *es* rectum efferentibus, quæ sine ratione genitivum faciant per *i*, ut apud Sallust. in prima historia: 'Bellum Persi Macedonicum.' Item apud Virg. 'Inmitis Achilli,' et alio loco, 'Fallacis Ulyssi.' Priscianus veteres ait frequentissime dativum pro genitivo protulisse *Aristoteli*, *Demostheni*, *Thucydidi*, *Euripidi*, pro *Aristotelis*, *Demosthenis*, *Thucydidis*, *Euripidis*, desummitque sibi ex Virgilio exempla. Nunc *acris Oronti*, et *inmitis Achilli*, et miles *Ulyssi*. Item ex Terentiano

Arconidi filiam, pro *Arconidis*. Ex Cic. in Verr. XI. in *Timarchidi potestate*: qui eadem voce usus est etiam in dativo, 'Neque in præsentia Timarchidi, quid responderet, habuit:' ne aliam quis esse declinationem putet: et *Achilli* absque *s* sciant omnes præter usum non esse. *Pierius*.

Achilli] De genitivo, in *i* terminato, in declinatione tertia, omnia, quæ dici possunt, Dausquius in Orthographi. ex veteribus Grammaticis congestit. Quem vide pag. 95. noster hoc lib. vs. 224. 'nunc acris Oronti.' III. 87. 'reliquias Danaum atque inmitis Achilli.' et VI. 839. 'genus arripotentis Achilli.' Charisius sine ratione hoc pacto finire hunc casum stomachiatur l. I. p. 52. probat Sanctius in Min. p. 288. apud quem *homo bonæ frugis*. Emmeness.

35 *Arcebat*] Prohibebat: aliquando significat, et continet. Ennius, 'Qui fulmine claro Omnia per sonitus arcet:' id est, continet. *Servius*.

36 *Acti fatis*] Si fatis, nulla Junonis invidia est, si odio Junonis, quomodo *acti fatis*? Sed hoc ipsum Junonis odium fatale est: laborat enim Virgilius, nil Trojanorum meritis, sed omnia fatis ascribere. Est et alter sensus: nam *fatum* voluntatem legimus: ut, *fatis Junonis iniquæ*, id est, voluntate: ut hic intelligamus, agebantur fatis Junonis, id est, voluntate. Vel *fatis* pro malis; ut, 'Nate Iliacis exercite fatis.' *Idem*.

Acti fatis] Id est, ipsi qui fatis agebantur, in Italia errabant Junonis inimicitiiis. *Donatus*.

Maria omnia circum] In fine accentum ponimus contra morem Latinum: sed corruptio hoc facit: namque præpositio postposita, corrupta est sine dubio. *Servius*.

Maria omnia circum] Similis anastrophe nostro familiaris. Georg. II. 382. 'pagos et compita circum.' Georg. III. 537. 'Non lupus insidias explorat ovilia circum.' l. IV. 'Hæc

circum.' vs. 188. 'Mussantque oras et lumina circum.' vs. 430. 'eum circum.' et vs. 678. 'quos circum.' *Emm.*

37 *Molis*] Difficultatis. In sequentibus proprie, 'Miratur molem Æneas, magalia quondam.' *Servius.*

Tantæ molis] Non fiunt sine magno labore magna. Laudatur autem Æneas, qui nullo labore, nulla diuturnitate erroris, desistebat ab incepto. *Donatus.*

Tantæ molis] Hac voce solent fieri acclamationes. Lucretius, 'Tantum religio potuit suadere malorum.' Ennius in Thyeste in summa quoque acclamatione: 'Tanta vis sceleris in corpore hæret.' Ita etiam acclamat Plinius II. 17. et Cicero epist. II. 8. Homerus sæpe acclamat cum his, ὦς, οὐτως. Oppianus interdum cum ὦδε, exemplum habes lib. I. Κυνήγες. Effecit autem Roma sua magnitudine, ut *molis* nomine explicaretur ab auctoribus, Calpurnius Ecl. I. 'Romanæ pondera molis.' *Cerda.*

Tantæ molis erat, &c.] Epiphonema constans ecphonesi, in difficultatem condendi primordia populi Romani. Vide etiam Cæl. Rhodig. XXIII. 7. Jam Scalig. III. 26. notat ejusmodi Epiphonemata, aut Prosphonemata, maximam præ se ferre efficaciam. *Taubmann.*

Romanam condere gentem] Latenter ostendit hinc odium Junonis Æneam pertulisse, quod Romanæ gentis auctor existebat. *Servius.*

38 *Vix*] Hoc loco *mox* et *statim* significat. *Idem.*

E conspectu] Ut adhuc de Sicilia possint videri: et ut Homerus omisit initia belli Trojani, sic hic non ab initio capit erroris. *Idem.*

Vix e conspectu] A septimo anno incipit narrationem: ut priora reservet ad convivium Didonis. *Donatus.*

Vix e conspectu, &c.] Narratio, quam ducit a catastrophe errorum Æneæ: idque exemplo Homeri, qui eam legem primus Poëtis tulit: quamque

Aristoteles in Poëtic. tenendam censuit. Atque hanc Æconomiam luculenter commendat etiam Horat. in Arte: 'Nec gemino bellum Trojanum orditur ab ovo: Semper ad eventum festinat,' &c. Macrobi. v. 2. Observetur, inquit, cum primo versu promississet producturum sese de Trojæ littoribus Æneam, 'Trojæ qui primus ab oris Italiam,' &c. ubi ad javnam narrandi venit, Æneæ classem non de Troja, sed de Sicilia producit: *Vix e conspectu, &c.* Quod totum Homericis filis texuit. Ipse enim vitans in Poëmata historicorum similitudinem, quibus lex est, incipere ab initio rerum, et continuam narrationem ad finem usque perducere: ipse, Poëtica disciplina, a rerum medio cœpit, et ad initium post reversus est. A Sicilia in Libyam delatus, in convivio Didonis narrat ipse Æneas usque ad Siciliam de Troja navigationem suam: et addidit uno versu, quod jam copiose Poëta descripserat, Æn. III. sub finem: 'Hinc me digressum vestris Deus appulit oris,' &c. Vide ibidem plura. Inprimis Scalig. Poëtic. III. 95. ut et Jov. Pontani Actium, ubi de numerorum gravitate, et versuum horum magnifico apparatu ingeniose disputatur. Porro τὸ *vix* interpretatur *Servius mox*. *Donatus, vix latè,* conjungit: quod et dolerent Anchisæ mortem, et gauderent prope adesse Italiam. *Servius* ait, eos lætari: ut sit Junoni caussa majoris iracundiæ. Sic enim Æn. VII. irascitur, ubi 'læctum Æneam Siculo prospexit ab usque Pachyno.' Denique notat Scalig. IV. 47. monosyllabum *vix* admodum firmum esse in oratione. *Taubmann.*

39 *Latè*] Vel alacres, vel veloces; ut, 'Et lætus Eois Eurus equis:' vel festinantes; ut, 'Et virgea lætus Pabula;' et alibi, 'Et armari pubem portisque moveri Lætus in arma jube,' id est, festina cum intentione. Vel revera læti: quamquam incongruum sit, post Anchisæ mortem: sed et

interitus senum minus doletur, et magis lætos intelligendum est, ut sit Junoni causa majoris iracundiæ: sic enim et in septimo irascitur: ubi 'lætum Æneam Siculo prospexit ab usque Pachyno;' vel læti, πρόθυμοι: ut 'Omnisque juvenus Læta f.' *Serv.*

Vela dabant læti] Utrunque temperat. Nam læti erant, quod essent propinqui Italiæ: sed morte Anchisæ contristati vix erant læti. *Donatus.*

Salis] Maris, secundum Homerum. Salem autem quo utimur, singulari numero tantum dicimus: quum jocos significamus, pluralem numerum tantum ponimus, ut Lucanus: 'Non soliti lusere sales.' Aliquando urbanitatem singulari numero tantum dicimus: ut Terentius, 'Qui habet salem, quod in te est,' id est, quæ res in te est. Masculini enim generis est, non neutrius: et neutra triptota sunt, nec ab hoc accusativo nominativus esse potest *hoc sale.* *Servius.*

Ære] Intelligit naves illas, quæ æreo rostro in prora armantur, quas idem vates *æratas* vocat l. x. 'Quot prius æratæ steterant ad littora puppes:' et Livius rostratas xxxvi. 42. cum ait 'quæ aut apertæ rostratæ, aut sine rostris speculatoriæ erant.' Ita multi Poëtam capiunt. Nunc mihi ante oculos Turnebus xii. 12. et xxvi. 23. et Parrhasius in Claudianum, et Philander in Vitruv. x. 21. Addit postremus sic capiendam *trahem Cypriam* Horatii, nam Tamasum, Cypri oppidum, habuit metalla æris plurima, ut constat ex Strabone l. xiv. Sed certe Horatius non eget hac explicatione: nam ipse tantum loquitur de nave oneraria, et quæ servit mercaturæ, non bello. Redeo. Naves istæ *rostratæ* aut *æratæ*, dicuntur Græcis, χαλκήρεις, et χαλκέμβολοι, nisi mavis *rostrum*, ipsum *æreum* dici χαλκέμβολον. Vide Lilius de Navigiis c. 11. Aristides in Rhodiaca, ἐμβόλους χαλκοστόμους, vocat *ærata rostra.* *Cerda.*

Spumas salis ære ruebant] Id est,

spumans mare æratis navium rostris secabant. Turneb. xi. 12. et xxvi. 23. et J. Parrhasius. Iam G. Fabricius in hoc hemistichio duodecim numerat figuras. In genere, inquit, est περίφρασις, pro, navigabant: item ἐνέργεια, quia evidenter rem nauticam exprimit. In specie posuit, *spumas salis*, pro, mari spumante, κατὰ ταπεινώσιν, ἀντιμέρειαν, συνωνυμίαν. *Ære*, pro, æratis rostris, κατὰ μετωνυμίαν, quia materia ponitur pro re confecta: κατ' ἐναλλαγὴν numeri, quia singularis pro plurali: κατὰ συνεκδοχὴν, quia rostrum pro navi, pars pro toto: κατ' ἑλλειψιν, quia rostrum non nominatur, sed intelligitur: κατ' ἐναλλαγὴν qualitatatis, quia substantivus pro adjectivo ponitur, *æs* pro instrumento æreo: *ruebant* κατ' ἐναλλαγὴν generis, neutrum pro activo: item κατ' ἐναλλαγὴν figuræ, quia simplex pro composito, *ruebant*, pro *eruebant*, vel *perruebant*. Taubmannus.

40 *Sub pectore*] Pro in pectore. *Servius.*

Cum Juno æternum servans] Advertens Juno Trojanos de proximitate Italiæ laborare, recrudescere vulnus. Et exclusa ab inventione nocendi, et a loco et tempore, sic suos dolores intimis sensibus enumerat: *Mene*: componit summa arte, quales habere debuerit cogitationes, carens inventionem ad nocendum: et inducto qualitatatis statu per exempla aliena inventa consilia enumerat. Et comparat personam suam cum persona Minervæ, et Trojanorum, et Græcorum, et inimicitiarum causas. *Donatus.*

Æternum sub pectore vulnus] Ἐποκάρδιον ἔλκος Theocr. et Lucret. l. i. 'æterno devinctus vulnere amoris.' *Germanus.*

41 *Hæc secum*] Subaudimus locuta est, deest enim hoc. Et hoc fictum est, ut superius diximus; unde enim hoc sciret Poëta? Bene autem impatientiam doloris ostendit, detrahendo ei solatia. Quia vehementer affectus

est sine conscio, ut, 'Et casum insontis mecum indignabar amici:' et: 'crudelia secum Fata Lyci.' Et in quarto solam inducit Didonem, 'En quid ago?' e contrario: 'Quicum partiri curas.' *Servius*.

Hæc secum] *Προτὶ ὃν μυθήσατο θυμόν.* Od. E. Supra, 'tacitus mecum ipse voluto:' sic autem Hom. cod. Od. lib. Neptunum inducit ab Æthiopia redeuntem naviganti Ulyssi tempestatem immittere. Et Eurip. αὐτῇ πρὸς αὐτήν. *Germanus*.

Hæc secum] Est hoc, quod Ennius dixit Annal. iv. 'Tum cum corde suo Divum pater atque hominum rex Effatur.' Quod Terentius And. 'Ego met continuo mecum.' et Æn. ii. 'Et casum insontis mecum indignabar amici.' Quod Apulejus l. iv. in magnis iris Veneris: 'impatiens indignationis, capite quassanti, fremens altius, sic secum disserit.' Græci, παρ' ἑαυτῷ νοεῖν, παρ' ἑαυτῷ λογίζεσθαι, ex observatione H. Stephani. *Cerda*.

Mene] Ne, non vacat: significat autem ergo, et est conjunctio rationalis. *Servius*.

Mene] Emphasim habet pronomen, et magnum dicendi pondus, quod infra aperuit, cum dicit: 'Ast ego quæ divum incedo regina, Jovisque Et soror et conjunx.' *Donatus*.

Incepto desistere] Tolerabilius enim non inchoare, quam incepta deserere. Ut Terentius; 'Verum si incipias, neque pertendas naviter.' Et mene sic habet Emphasim, ut, 'Ast ego quæ divum incedo regina.' *Servius*.

Victam] Ut in vii. 'vincor ab Ænea.' Et victam se pronuntiat, velut victam; alii iratam tradunt. *Idem*.

Incepto desistere victam] Incepta sunt animorum destinatione. Salust. 'Nam talia incepta non consultorem vertissent rerum pestem factura.' Dolet igitur intentionem suam sine effectu defecisse, nec superesse nocendi consilium, vel tempus. Et quia bonorum est, incepta deserere, si aut

prece flectantur, ut sponte ignoscant; ostendit utranque occasionem perdidisse, et incidisse in Indibrium; ut scilicet superata discederet. *Donat*.

Mene incepto desistere victam] Iratis propria oratio abrupta. Adde æquum, vel dignum est. Plura Sanctius in Minerva p. 354. ubi agit de Aposiopesi. Tale est illud Horatii Sat. ii. 4. 'Ten' lapides varios lutulenta radere palma.' Ubi Lambinum consule. De hac Junonis indignantis et stomachantis locutione Turneb. v. 27. Recte victam, propter irritos conatus, ex voto minus succedentes: victor enim dicitur, qui, quod intendit, consequitur, juxta Servium Georg. iii. 9. *Ennieness*.

42 *Nec posse Italia Teucrorum avertere regem*] Et detraxit more suo præpositionem provinciæ. Non enim dixit, de Italia, sed Italia. *Servius*.

Italia] Id est, ab Italia. Sic alibi, 'bellum ingens gerat Italia:' ergo si non poterat perdere, saltem disjungere ab Italia: et si omnes non perirent, saltem id obtineret juxta nnum Æneam, ejus stirpi deberi sciebat imperium Rom. *Donatus*.

Teucrorum] Quia Teucer et Scamandrus Creta profecti Trojam venerunt, qui a Dardano hospitio accepti de advenis cives facti; quia Batiam Teueri filiam Dardanus sibi junxit, et populares suos socero cognomines fecit. *Servius*.

Avertere] Id est, perpetuum regem, hoc est, nihil amisit, rex est, et mire Æneam noluit nominare. Honorantur enim minores a majoribus, si suo nomine fuerunt nominati: ut, 'Æole namque tibi:' contra contumelia est, si majores a minoribus suo nomine nominentur; ut, 'Junonis gravis ira,' et, 'Pacem te poscimus omnes, Turne:' non enim dixit Trojanos, sed unum hominem Trojanum. *Idem*.

Avertere regem] Id est, si perdere non potui, debui superare Teucrorum regem. *Donatus*.

43 *Quippe vetor fatis*] Revera, inquit, fata me prohibent: ergo Juno ignorat vim fatorum. Sed hoc non possumus dicere, quia superius lectum est, 'Si qua fata sinant.' et, 'Progeniem sed enim Trojano a sanguine duci Audierat.' Hoc ergo est, omnes res hominum aut ex nostra voluntate descendunt, ut puta, sedere, surgere: aut ex fati necessitate, ut puta, nasci, mori: aut ex deorum voluntate, ut puta, navigare, vel honoribus frui. Nunc de navigatione agitur: et bene invidiose, quasi etiam hujus rei potestatem ei possint fata detrahare. Est et alter latens sensus, ut speret se reginam contra exulum fata posse aliquid, si Minerva numen inferius valuit contra fata victorum. *Servius.*

Quippe vetor fatis] Ergo magis debuit vetari Minerva, fatis Græcorum. *Donatus.*

Pallasne] Minerva ἀπὸ τοῦ πάλλειν τὸ δόρυ, id est, ab hastâ concussionem: vel quod Pallantem Giganta occiderit. Sane oportune hic Ajacis naufragium ad exemplum adfert. 'Mars perdere gentem Imaianem Lapithum valuit.' Ne autem, conjunctio expletiva videtur an aliter? *Servius.*

Pallasne] Quæ non esset tanti meriti, aut potestatis. *Donatus.*

Exurere] *Exuri* dicitur, de quo nihil superest, ut, 'quid memorem exustas Erycino in litore classes.' *Servius.*

Classem] Ad invidiam posuit, ut pro una navi classem dicat: sic Venus, 'Navibus infandum amissis:' quum Orontes solus periisset: aut re vera unam navem significat, ut Horat. 'Me vel extremos Numidarum in agros classe releget.' Classis enim dicta est ἀπὸ τῶν κάλων, id est, a lignis: unde et calones dicuntur milites, qui ligna deportant, et καλοπόδια. *Idem.*

Exurere classem] Comparatio pænarum. Minerva potuit naves Græ-

corum, et ipsos exurere; ego unam ab Italia arcere non potui. *Donatus.*

Exurere] Urere est aliquid lædere incendio: *exurere* est penitus abolere incendio. Confirmat autem Poëta soli Æneæ deberi imperium, cum de ipso solo laboret Juno. *Idem.*

44 *Argicum*] Quasi et illud contra fata. Et *Argicum* pro *Argivorum*, videtur accusativi singularis species pro genitivo plurali. Et bene *Argicum*, quos ipsa Juno amat, ut supra, 'Pro charis gesserat Argis.' *Servius.*

Potuit] Ad illud refertur, quod superius dixit, 'Nec posse Italia Teucr.' Et invidiose potentiam Minervæ exaggerat, quæ uno tempore potuit et exurere et submergere. *Idem.*

45 *Unius ob noxam*] In istis sermonibus *unius, illius, ipsius*, media syllaba naturaliter producitur: sed, cum opus est, corripitur hac excusatione: nam quotiens vocalem longam vocalis sequitur, priori vires detrahit, ut est, 'Insulæ Ionio in magno.' et, 'Sub Illo alto.' Et ob hoc mutat accentum: in Latino enim sermone cum penultima corripitur, antepenultima habet accentum, ut hoc loco, 'Unius ob noxam.' Et contra, 'Navibus infandum amissis unius ob iram Prodimur.' *Idem.*

Ob noxam] Pro *noxiam*. Et hoc interest inter *noxam* et *noxiam*; quod *noxia* culpa est, id est, peccatum: *Noxa* autem pœna. Quidam *noxa* quæ nocuit, *noxia* id quod nocitum, accipiunt. Sane latenter tangit Historiam: dicitur Minerva tantum ob vitiatam Cassandram in templo suo, solius Ajacis pœna non fuisse contenta, ut postea per oraculum de ejus regno quotannis unam nobilem puellam jusserit Ilium sibi ad sacrificium mitti; et quod est *amplius*, de ea tribu, de qua Ajax fuerat; sicut Anneus Placidus refert. *Idem.*

Ob noxam] *Noxa* pro damno, culpa, vel pœna, agnoscit Valla, sed *noxia*

nusquam inveniri asserit VI. 36. Utramque vocem probat Sanctius in Minerv. IV. p. 294. sed *noxia* esse adjectivum, in quo subauditur *culpa*. Donati ad Terent. Phorm. I. 4. 48. sententiam amplectuntur non pauci, dicentis, per epenthesein *noxam* pro *noxia* usurpari; nunc culpam, alias pœnam significare, quamquam si Festum sequamur *noxæ* pœna, vel *τιμώρεια*, *noxia ἀμαρτία* culpa est. Sic Ter. Hec. III. 1. 30. pro *levibus noxiis*, id est, injuriis. H. II. 3. 57. *extra noxiam*. et Eun. v. 2. 13. *unam hanc noxam omitte*, &c. pro, hujus mihi delicti gratiam feceris. Jurisconsultorum est locutio, *noxæ dedere*, in vel *ad noxam dare*, ut I. I. si quadrupes, &c. de qua Jac. Nic. Loens. VI. 11. etiam Quintil. Decl. IX. ubi recte δ *πάνυ* Gronovius *dedita* non *debita* legendum docet: non raro tamen confunduntur hæc duo, sed de his plus quam satis. Secunda in *unius* anceps, ut apud Stat. Thebaid. III. ‘*unius* haud pudeat,’ &c. *Emmeness*.

Et furias] Amorem: ut in Bucolicis, ‘Seu quicumque furor.’ Alii sic accipiunt, quod illum in furore deliquisse dicat, Trojanos scientes. *Servius*.

Furias] In Oblongo codice sane quam vetusto *furiis* legitur, casu septimo, quod non æque placet: utrumque enim cadit sub præpositivam particulam *ob*. *Pierius*.

Oilei] *Oilei* non vacat. Nam et duo Ajaces fuerunt, et ambo perierunt. Sed ira armorum Telamonius, hic amere, quo Cassandram in templo Minervæ, capto Ilio, stupravit. Et est Græca figura si dicamus *Æneas Anchisæ*, et subaudiamus *filius*. Hac autem figura utimur circa patres, et maritos tantum: ut Virgilius, ‘*Deiphobe Glauci*,’ id est, filia: ‘*Hectoris Andromache*,’ id est, uxor. Sane hic Ajax *Oilei filius*: a multis historicis Græcis, tertiam manum dicitur post tergum habuisse; quod ideo est

fictum, quia sic celeriter utebatur in prælio manibus, ut tertiam habere putaretur. *Servius*.

Ajaxis Oilei] Ajax temerarius, sacrilegus, in templo deæ, in templo virginis, ante ipsas aras, in conspectu numinis, regiam sacerdotem, eamque intactam, quam perditæ amabat, stupro violavit. *Æn.* II. Hoc tamen atrox facinus Juno hic extenuat: quasi Trojanorum graviora essent. Vocat *Noxam*, quod levioris criminis aut culpæ nomen est: et quidem *unius*; quod facilius possit condonari: et *furias*, ut non crimen, sed culpa sit: nam qui mentis inops est, meretur veniam. Quamquam hic furor amoris erat furor: sive furiosus amor. *Noxæ* autem hic culpam significat, ut Beroald. contra *Serv.* docuit. Et notat alienubi *Jos. Scaliger*, quod hodie in Gallia jurgium vocatur *Noise*, id a *noxia* detortum esse, quod aliquando notet jurgium ac dissidium. *Petronius*: ‘In mediam noxam perfertur.’ *Ausonius*: ‘Sæpe in conjugis fit noxia, si nimia est dos.’ *Taubmann*.

Ajaxis Oilei] Quemadmodum *Homerus Odyss.* Δ. 500. et seqq. attingit naufragium et interitum Ajaxis *Oilei*, qui ob stupratam in Palladis templo Cassandram in maximam Deæ offensam ceciderat; sic alludit *Horat.* Epod. x. ‘*Quietiore nec feratur æquore, Quam Graja victorum manus*; Cum Pallas usto vertit iram ab Ilio In impiam Ajaxis ratem.’ Latius autem hanc calamitatem, quæ victricem Græcorum classem afflixit, exponit *Ovid.* XIV. 467. et seqq. *Emmeness*.

46 Ipsa] Bene *ipsa*: dulcis est enim propria manu quæsitæ vindicta. Unde plus dolet Juno alienis se viribus niti, ut *Æoli*: vel inferorum, sicut ipsa, ‘*Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo*.’ *Servius*.

Rapidum] Velocem: ut est, ‘*Quum rapidus Sol Nondum hiemem contin-*

git equis, jam præterit æstas.' Item, 'Rapidive potentia Solis.' Sed cum Varro Divinarum v. quatuor Diis fulmina adsignet, inter quos et Minervæ, quæritur cur Minerva Jovis fulmen miserit? Antiqui Jovis solius putaverunt esse fulmen, nec id unum esse, ut testantur Hetrusci libri de fulguratura, in quibus duodecim genera fulminum scripta sunt; ita, ut Jovis, Junonis, Minervæ, sic quoque aliorum: nam de Junonis fulmine Accius ait, 'Præfervido fulgore ardor injectus Junonis dextra ingenti incidit.' Quare non posuit Minervam misisse fulmen suum? sed nonnulli dicunt habere quidem Minervam, ut Jovem et Junonem fulmen, sed non tantum valere, ut vindictam suam possit implere, nisi usa esset Iovis fulmine: unde merito queritur Iuno, Minervam, cum de numero minorum sit, qui fulmen habeant, usam tamen Iovis fulmine. *Idem.*

Jaculata] In libris Etruscorum lectum est, jactus fulminum, manubias dici: et certa esse numina possidentia fulminum jactus, inter quos etiam Minerva, sicut supra dictum est; cavendum ergo ne confusione hoc aliis numinibus demus. Et *jaculata* pro jaculans, participium passivum pro activo posuit. *Idem.*

E nubibus] Secundum physicos, qui dicunt collisione nubium fulmen creari. Et indignatur Iuno, quod cum nubes suæ sint, pariter eis Minerva, ac Iovis fulmine usa sit, cum sibi neutrum possit. *Idem.*

Ipsa, Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem] Periphrasis est fulminis. Fulmen Juppiter jaculabatur, alii interdum Dii, quibus peculiare erat ac distinctum fulmen a Jovis fulmine. Sed Pallas non contenta suo, alieno Jovis utebatur, quod atrocius ac sævius. Aeron in illud Horat. 'Iam satis terris,' &c. sic scribit: 'omnes manubiæ albæ et nigræ Palladis esse dicuntur; Iovis rubræ, et sanguinæ.'

Sic legit verba Acronis Nannius Miscel. III. Est autem *manubia* Hetruscorum lingua, fulmen, seu jactus fulminis. Adi Senecam Nat. Quæst. II. 41. Calaber l. XIV. inducit Jovem præbentem Palladi arma, quæ sibi Cyclopes fabricaverant, videlicet *ὄλον κεραυνόν, βροντὴν στονόεσσαν*, ut Pallas utatur in Græcos armis istis. Euripides etiam in Troadib. sic infert Neptunum loquentem ad Palladem, 'Ἄλλ' εἰς Ὀλυμπον ἔρπε, καὶ κεραυνίους βολὰς λαβοῦσα πατὴρς ἐκ χειρῶν. Ibidem Pallas glorians, 'Ἐμοὶ δὲ δώσειν φησὶ πῦρ κεραυνίον, βάλλειν Ἀχαιοῦς. Seneca Agamemn. 'fulmine irati Iovis Armata Pallas.' Fuisse hoc singulare Palladis privilegium, non aliorum numinum, elici potest ex Aristide, qui orat. II. scribit de hac Dea, *μόνη δὲ τοῖς τοῦ πατρὸς ὅπλοις κοσμεῖται: sola paternis armis ornatur*; quod firmat testimonio Homeri. Quod non de ægide tantum intelligendum, sed de fulmine, cum Æschylus ἐν Εὐμέν. Palladem inducat ita gloriantem, Καὶ κληῖδας οἶδα δωμάτων μόνη θεῶν, 'Ἐν ᾧ κεραυνός ἐστι. et cum dicat idem Aristides: ἔξεστι τὰ τοῦ Διὸς ἔργα κοινὰ τοῦ Διὸς εἶναι φῆσαι, καὶ τῆς Ἀθήνης. Quæ dixi, pertinent ad fulmen Jovis, quo tamen Pallas utitur. Sed ipsam quidem suam habere fulmen, tum ex Acrone jam adducto, tum liquidum ex Flacco Argon. I. IV. 'Prima coruscanti signum dedit ægide virgo, Fulmineam jaculata facem: quo spectat, in nummo Domitiani (vidi in Ant. August. Icon. I. V. in aversa parte excudi Palladem tenentem fulmen. Ut Virgilius autem *jaculor* de fulmine, ita Plinius II. 20. 'Jovem fulmina jaculari.' *Cerda.*

47 *Disjecitque*] Quidam volunt fulminum genera quatuor esse. Unum quod dicitur disjiciens, idemque fragosum; alterum transfigens, tertium corripiens, quartum infigans: quas omnes species more suo in unius fulguris descriptione attigit, dicens pri-

mun, *Disjecitque rates*: secundum, *Illum expirantem*: tertium, *Turbine corripuit*: quartum, *Scopuloque infixit acuto*. Servius.

Rates] Abusive, naves: nam proprie rates sunt connexæ invicem trabes. Varro ad Ciceronem, 'Ratis, dicta navis longa propter remos: quod hi supra aquam sublatis dextra et sinistra duas rates efficere videntur.' Ratis enim unde hoc translatum, ubi plures mali vel trabes juncti aqua ducuntur. Hinc naviculæ cum remis *ratiariæ* dicuntur. *Idem*.

Disjecitque rates] Ne si alicui contigisset evadere, haberet navigandi subsidium.

Evertitque æquora ventis] Alieno usa est imperio. Nam Jovis fulmen arripuit, et Neptuni imperium. Habuit enim potestatem in ventos, qui alieno subjecti sunt imperio. *Donatus*.

Disjecitque rates, evertitque æquora ventis] Rates, id est, *σχέδια* et compactas invicem trabes disjecit: ne quis enavigandi haberet subsidium. Nec solum Jovis fulmen arripuit, sed et in ventos jubendi potestatem habuit: quibus et *æquora evertit*, id est, mare prius tranquillum ita perturbavit, ut plane eversum videretur. Scalliger iv. 16. 'Maluit, inquit, Poëta *evertit*, quam *subvertit*: quasi extra alveum suum verterit: grandius est.' Atque hæc ab Euripid. Troad. sumpta ait Macrob. v. 22. Porro Gifanius dubitat, num rectius legatur, *everrit*: quia in Lucet. sit, 'verrentes æquora venti.' At ego non dubito quin illud sit rectius, utpote vehementius. *Taubmann*.

48 *Illum*] Auctorem scilicet criminis. *Servius*.

Illum] Enimphasim pronomen habet: quasi temerarium, inconsideratum, sacrilegum, prophanum, qui in templo deæ virginis, ante aras, in conspectu numinis, regiam sacerdotem intactam violavit. *Donatus*.

Illum expirantem] Id est, cum ani-

ma flammam fulminis evomentem. Sic Æn. xi. 'confixi expirant animas.' Notetur soliditas et stabilitas numerorum. *Illum expirantem*: ut alibi; *Illum et labentem*. Ex illo enim si detraxeris *ex*, deque hoc *et*, dixerisque, *Illum spirantem*; *Illum labentem*; curtum nescio quid aures statim offendit. Hoc autem ideo dicimus, quod non ubique collisiones istæ fiunt necessitate carminis, sed arte potius, atque aurium obsequio, id est, numerorum gratia. Cur vero syllabæ ex vocali *m* compactæ deturbentur ubique nunc e versu, (contra, quam prisci faciebant, ut Ennius; 'et millia militum octo,') videtur causæ illud esse, quod propter *m* terminalem obtusum nescio quid ac subobscurum sonet, quod aures in fine vocum vix patiantur. *Pontanus in Actio*. *Taubmann*.

Expirantem flammam] Non animam dicit flammam, sed cum anima fulminis flammam vomentem. Et ut superius pleno nomini adjecit *opum*, id est, *dives opum*: sic hic verbo: cum enim plenum sit *Expirat*, addidit *Flammam*: ut alio loco, *Animas*: ut, 'Confixi expirant animas:' alii *expirantem* anhelantem accipiunt. Probus et *tempore* legit, ut ipse 'Liquefacto tempora plumbo.' Sed qui legunt *pectore*, de Accio translatus affirmant, qui ait in Clytemnestra de Ajace: 'In pectore fulmen inchoatum, flammam ostentabat Iovis.' Qui *tempore* legunt de typica historia tractum dicunt. Nam Ardeæ, in templo Castoris et Pollucis in læva intransitibus post fores Capaneos pictus est, fulmen per utraque tempora trajectus: et singulare nomen pro plurali. Totius autem Italiæ curiosissimum fuisse Virgilium, multifariam apparet. *Servius*.

Illum expirantem] Illa propter unum, plurimos perdidit: ego a plurimis offensa, unum ab Italia arcere non possum. Et quod auget dolorem, ostendit Minervam minorem deam Jovis

fulmine uti potuisse: et in pœna delicti defendit auctorem. Si ergo ille injuste gravissimum pertulit supplicium, multo magis ejus socii. Defendit autem culpam in amorem rejiciens, et utitur veniali statu. Factum enim, quod manifestum est, non purgatur, nisi dicatur, non erat suæ mentis, nec sui consilii Ajax, sed furore amoris trahebatur. Nam quicquid fit per Pathos, non ascribitur homini. *Donatus.*

Pectore] Quo vulnus omnino letale esset. *Idem.*

49 *Turbine*] Volubilitate ventorum. *Servius.*

Turbine corripuit] Nam aliter infigi non poterat, et ostendit vim iræ in tanto impulsu. *Donatus.*

Scopulo] Saxo eminenti. *Scopulus* autem a specularando dictus: aut a tegumento navium, ἀπὸ τοῦ σκεπάειν. Contigerunt autem ista circa Caphareum montem Eubœæ. *Servius.*

Infixit] Cornutus ait, *infixit*, verius, ut sit vehementius. *Idem.*

Infixit scopulo] Ne ad litus deveniens saltem sepulturam acquireret. *Donatus.*

Scopuloque infixit acuto] Sunt qui legant *infixit* ad majorem quandam ultionem ostendendam: quod ego nusquam in veteribus codicibus observavi. Sane vero Ti. Donatus *infixit* agnoscit, dum ait, 'Figi enim non potuit, nisi urgente turbine: cum pondere, atque magno ictu saxo fuisset illius.' Et inferius, 'Hic etiam illud intelligi potest, idcirco eum infixum scopulo, ne delatus fortassis ad litus, sepulturæ saltem beneficium reperiret.' Verum hæc et alia ejus scripta in impressis codicibus passim mutilata, laceraque et majori sui parte depravata sunt. *Pierius.*

Scopuloque infixit] Hoc quoque ad irascentis animum pertinet: ut, cum in acutum scopulum etiam modesto fluctu actus hæreere potuisset, a turbine ventorum vis major adderetur,

quo facilius fieret quod volebat offensa. Atque idcirco etiam *scopulo infixit*, ne delatus forte ad litus, sepulturæ saltem beneficium reperiret. Alii, in quis et Lamb. legunt, *infixit*. Hæc autem juxta Capharejum Eubœæ promontorium contingere. *Taub.*

50 *Ast ego*] Nunc comparat singula. Et ne leve esset quod dixerat, *Ego*, addidit. *Servius.*

Ast ego quæ dictum incedo reg. &c.] Declarat quid sit illud: *Ast ego*, scilicet quæ omni genere rerum Minervam supero. Sum enim regina: sum soror et conjunx Jovis. Unde deberem ab eo qui frater est et maritus omnia impetrare. 'Una cum gente tot annos Bella gero,' cum Minerva uno ictu potuerit. *Donatus.*

Ast ego, &c.] Ἐμφατικῶς personam addit *Ego*: quam a genere et majestate illustrat. Ita et Æn. vii. Innoqueritur: 'Mars perdere gentem Immanem Lapithum potuit,' &c. Proprie autem dixit, *Incedo*: judicabant enim veteres Junonem insigni quadam majestate incessus procedere. Hinc et Athenæus, ἡραίων βαδίσει, id est, *Iunonio incessu ambulat*, pro gravitate quadam et magnificentia incessus, dixit: ut et Propert. ii. 2. 'incedit vel Iove digna soror.' Vide Turneb. xiii. 16. Notat etiam *Servius*, *incedere* proprie esse nobilium personarum. De hac autem divina tum verborum tum pedum compositione, non casu (ut imperiti existimant) sed arte summa et judicio facta copiose disputant, Trapezuntius, Pontanus, Maranta, alii. Cur autem *Inno* et *Soror* et *Conjux* sit *Iovis*, docet Cic. de Natura Deorum, ii. et Macrobius. i. 17. In Somn. Scip. *Iuppiter* est æther, id est, ignis, et Mundi anima. *Iuno* est aër; et dicitur *Soror Iovis*, quia iisdem seminibus, quibus cælum, etiam aër est procreatus: *Conjux*, quia aër subjectus est cælo. Varro et alii aliter. Porro de hac comparatione, qua *Iuno* non quidem se Mi-

nervæ, sed Minervam sibi comparat, vide Scalig. III. 49. *Taubmann.*

Divum regina] Sic Sallust. *Vos autem*, hoc est, populus Romanus. *Divum* pro Divorum, sicut *Argivum*. Servius.

Regina] Ἀπλῶς pro Iunone apud Juvenal. Sat. XII. 3. 'niveam reginæ cædimus agnam.' *Emmeness.*

Incedo] *Incedere* proprie est nobilium personarum. Hoc est cum aliqua dignitate ambulare: ut Æn. I. 'Regina ad templum forma pulcherrima Dido Incessit.' et, 'aut jaculo incedit melior.' Sallustius, 'Incedunt per ora vestra magnifici.' *Servius.*

Incedo] De incesu Iunonis, de quo proverbium, Hesiod. Theog. vs. 13. Καὶ πότνια ἦρην, Ἀργεῖν, χρυσέοισι πεδίλοις ἐμβεβαῖαν. *Emmeness.*

Iovisque Et soror et conjux] Phisici Jovem ætherem, id est, ignem volunt intelligi; Junonem vero ærem, et quoniam tennitate hæc elementa paria sunt, dixerunt esse germana. Sed quoniam Juno, hoc est, ær, subjectus est igni, id est, Jovi, jure superposito elemento mariti nomen traditum est. Jovem autem a juvando dixerunt: nulla enim res sic fovet omnia quomodo calor. *Servius.*

Jovis Et soror et conjux] Ita Homerus II. XVI. de Iunone κασιγνήτην, ἄλοχόν τε. Ideo Iuno II. IV. ἀμφοτέρων usurpat, de eadem re loquens. Nazianzenus contra Iulianum, orat. I. Ἦρα τοῦ μεγάλου Διὸς ἀδελφή, καὶ δμῶς υἱος: Iuno magni Iovis soror et conjux. Seneca Agam. 'ades o magni Soror et conjux concors sceptri Regia Iuno.' Apulejus I. VI. 'Magni Iovis germana, et conjuga.' Cicero etiam Natur. D. II. loquens de Iunone, 'soror et conjux Iovis.' Est hoc quod Minutius reprehendit: 'Deos colitis incestos, cum matre, cum filia, cum sorore conjunctos.' *Cerdu.*

Jovis Et soror et conjux] Sic, ubi

stomachum erumpit Juno, apud Horat. od. III. 3. 'Trojæ renascens alite lugubri Fortuna, tristi clade iterabitur, Ducente victriceis catervas Conjuge me Jovis et sorore.' *Emmeness,*

51 *Et soror et conjux*] In plerisque veteribus exemplaribus *conjux* absque *n* litera in ultima syllaba legitur: sicuti Scaurus melius putat dici, et scribi: et a Sosipatre Carisio *conjux* inter ea nomina recensetur, quæ *ux* litteris finiuntur: ut *nux*, *Pollux*. Neque vero hic veterum inscriptiones recensebo: quum in nulla pene dictione variata magis scribendi ratio, quam in hoc nomine reperiat. *Pierius.*

Tot annos] Pro *tot annis*. Licenter in istis locutionibus, et accusativo utimur et ablativo. Dicimus enim *et tota nocte legi*: et *totam noctem legi*. Honestior tamen elocutio est per accusativum. Sane *tot annos* continuationem significat, *tot annis* intervalum. *Servius.*

52 *Et quisquam*] Non Trojanorum, sed omnium generaliter. *Idem.*

Et quisquam numen Junonis adorat] In codice Longobardico, et aliquot aliis antiquioribus *aut quisquam* legitur: quam lectionem Servius agnoscit. Est autem Græcorum imitatio, qui τὸ ἢ disjunctivam, et interrogativam particulam usurpant. In aliquot aliis, *ecquisquam*. In aliis *aut quis jam*. Quæ lectio sit ex his castior judicanda, aliorum judicio relinquimus. Idque potius dicemus *adorat* presenti tempore indicativi modi tam in Romano, quam in codicibus aliquot antiquis haberi: et quod subsequitur, *aut supplex aris inponat honorem*, in eodem Romano codice, *inponet* futuri temporis esse. Alii quidam codices non contemnendi *inponit* legunt, eadem synchronia, qua lectum est *adorat*. Utriusque verbi lectio eodem tempore Donato agnita, qui totum hoc de Trojanis dictum putat, eos scilicet Junonis numen non adorare,

aut aris ejus non imponere sacrificia: quod se sperarent eam renitendo superaturos. Neque tamen contemnenda est vulgata lectio, *adore*t et *inponat*, figura loquendi Græcanica et eleganti: magis enim indignationem exaggerat, si ad nationes reliquas referatur: quippe, nisi supplicium de Trojanis sumat, nisi eos perdat, aut ulciscatur, futurum, ut numen suum apud omnes gentes et nationes despiciatissimum habeatur. *Pierius*.

Et quisquam numen Iunonis adorat] De Junone et Eurip. *τοιαύτη θεῶ τις ἂν προσέχρητο*; Hunc locum est imitatus Naso Am. I. III. 'Et quisquam pia thura focis imponere curet?' et Metam. II. 'Et vero cur quis Junonem lædere nolit Offensamque tremat quæ prosum sola nocendo?' *Germ*.

Quisquam numen Iuxonis adorat] *Quisquam* interrogationem cum indignatione quadam complectitur: exempla habet Hadr. Cardinal. de Serm. Latin. idem fere expressit Homerus *odys*s. v. 128. *Ζεῦ πάτερ, οὐκέρ' ἔγωγε*, &c. *Emmeness*.

Iunonis] Pro meum, nomen pro pronomine. *Servius*.

53 *Præterea*] Postea: ut, 'Præterea vidit: nec portitor orci Amplius objectam passus transire paludem.' *Idem*.

Præterea] In medio posuit, et bis est repetendum. *Donatus*.

Supplex aris inponet] Breviter utrumque dixit, aut enim suscipiuntur vota precibus, aut honore redduntur; et ostendere vult, non solum non sibi supplicandum, sed nec simplici veneratione dignam futuram. *Servius*.

Aut supplex aris inponet honorem] Par locus Ovid. eleg. I. III. 'Et quisquam pia thura focis imponere curet?' *Cerda*.

Honorem] Hac voce frequenter usum esse Maronem ad augendam dictionis majestatem notat Scalig. Poët. IV. 16. ut, 'Divum templis

inducit honorem:' ibi plura. *Emm*.

54 *Talia flammato*] Quod superius intermiserat, nunc reddit: nam dixerat superius, *Hæc secum*: et modo, *secum volutans*. *Servius*.

Flammato] Superius dicit accensa: sed plus est flammato pectore, ut ostendat quantum accreverit ira, ex comparatione Minervæ. Nocendi autem consilium de Minervæ exemplo cepit; præsertim cum Trojanos videret navigantes. *Donatus*.

Talia flammato corde] Grande verbum est, ut Scaliger Poët. IV. 16. Quo usus Scævius Theb. I. 249. 'ast illi saucia dictis Flammato versans inopinum corde dolorem.' Tacito familiare, præ composito *inflammare*. Histor. II. 74. 'namque omnes exercitus flammaverat arrogantia militum:' idem IV. 24. 'his inter se vocibus instinctos flammavere insuper allatæ a Vespasiano literæ.' *Emm*.

Volutans] Id est, cogitans. Multi sane *talia volutans, talia revolutans* accipiunt. *Servius*.

55 *Nimborum*] Nimbi enim ventos significant: plerunque nubes vel pluvias: ergo prout locus fuerit, intelligamus. Proprie tamen *nimbi* dicuntur repentinæ et præcipites pluviae; nam pluvias vocamus lentas et juges. Et figurate *Patriam, loca*, unum enim varietas ipsa significat. *Id*.

Nimborum in patriam] Habet rationem personæ, non reginæ, sed iratæ, quæ occasionem nolit omittere loci et temporis. Nam si rationem reginæ haberet, mitteret aliquem, qui Æolo juberet. Sed quia mandata, nisi ipsa adesset, poterant aut negligentius agi, aut differri, et sic præteriret nocendi occasio, omisit personam reginæ. Et sic monet Poëta per nos ipsos agendum, quod rectius curari volumus, et inferiori personæ exhibendum honorem, si illa indigemus. Nam gratatur sibi a potiore esse delatum. Cætera significant ventos cavis terræ oriri. *Donatus*.

Nimborum in patriam] Homerus Odyss. K. in principio. Ovid. l. xi. et xiv. *Hart.*

Loca facta] Nunc plena, veluti est, 'Fœta armis.' Sciendum est etiam *factam* dici et gravidam, et partu liberatam: ut, 'Fecerat et viridi fœtam Mavortis in antro.' Enixam eam fuisse, lac quod pueris præbebatur, ostendit. Item *factam*, gravidam; ut est, 'Non insueta graveis tentabunt pabula fœtas.' Ergo quia *facta* medius sermo est, bene hoc loco epitheta duo discrevit; dicens, *Graveis fœtas*: ut *bonum facinus*, et *malum facinus* dicimus, et *bonum venenum* et *malum venenum*. *Servius.*

Austris] Figura est celebrata apud Virgilium: et est species pro genere. Legerat apud Ennium, *Furentibus ventis*: sed quasi asperum fugit, et posuit *Austris*, pro ventis. *Idem.*

Austris] Sunt qui cum spiritu legunt *hauster*, quasi ab hauriendo. alii ab *αὐστρηρός* derivare malunt, quia nocet vehementer, pro qua stat sententia Dausq. Orthogr. p. 50. *Emm.*

56 *Æoliam venit]* Ut *Italiam fato*. Pro in *Æoliam*. Novem autem insulæ, quæ sunt circa fretum Siciliae, vocantur *Æoliæ* ab *Æolo* rege Siciliae, licet propria nomina habeant: unde Virgilius ait, '*Æoliam Liparem*.' Poëtæ quidem fingunt hunc regem esse ventorum, Ippotæ sive Iovis sive Neptuni filium, qui cum immineret bellum, quo Tyrrenus Lypari frater, Peloponessum vastare proposuisset, missus ab Agamemnone, ut freta tueretur, pervenit ad Lyparum, qui supra dictas insulas regebat imperio; factaque amicitia, Cyanam filiam ejus in matrimonium sumpsit, et Strongulam insulam, in qua maneret, accepit. Varro autem dicit hunc insularum regem fuisse, ex quarum nebulis et fumo Vulcaniæ insulæ, prædicens futura flabra ventorum, ab imperitis visus est ventos sua potestate retinere. *Servius.*

Æoliam venit] De insulis *Æollis*, et imperio *Æoli*, vide si placet Dionysium in descript. orbis. Etiam Diodor. v. 3. et Strabon. l. vi. et Geraldum Syntagm. v. *Pontanus.*

Æoliam venit] Quæ ventorum nimborumque patria est, ut ex Ovid. Met. i. 261. et seqq. Tales insulas Mela ii. 7. numerat septem: sed Turneb. xxi. 10. hic designari Strongylem (hodie *Stromboli*) testatur, quia, Solino l. xii. et Plin. iii. 9. testantibus, *domus Æoli* vocatur. *Emm.*

Hic] Illic, ut superius, 'Hic illius arma, hic currus fuit.' *Servius.*

Vasto antro] Physica ratione hoc fingit poëta: naturale enim est, ut loca concava plena sint ventis. Sane *vasto* pro desolato veteres ponebant. Ennius Ifigenia: 'Quæ nunc abs te viduæ et vastæ virgines sunt.' Ponebant et pro magno. Clodius commentariorum: *vasta, inania, magna*. Id.

Vasto antro] Id est, ingenti, ut Non. Marcel. c. 4. passim, sic noster: etiam Phædr. fab. i. 6. 'cepissent cervum vasti corporis.' *Emmeness.*

Rex Æolus] Scribit Diodorus l. v. *Æolum* Vulcaniis insulis imperasse (quæ ab eodem postea *Æoliæ* sunt nominatæ) pium fuisse, ac justum regem, et perhumanum erga hospites, ac nautas, docuisse velis uti; præterea ex diligenti ignis observatione prædicere solitum, qui venti futuri essent, atque inde locum datum fabulæ, ut ventorum Rex fingeretur. Eadem fere Strabo l. i. Dionysius affert de illo βασιλῆος φιλοξένου, propter illam in hospites humanitatem. Homerus Odyss. l. x. illum vocat ταμῆν ἀνέμων, *prorum condumque ventorum*. Plutarchus de exsilio, τὸν θεοφιλέστατον Ἀῖολον, *Diis charissimum Æolum*. Horatius, 'ventorum pater.' Fuisse hunc Regem Thuscorum Sosstratus scribit l. ii. rerum Thuscanicarum, et Plutarchus in parallel. Ovidius Met. l. xiv. '*Æolon* ille refert Thuscum regnare profundo.' Quod de

ignis observatione dixit Diodorus, capiendum fortasse de fumo, ex mente Plinii, II. 9. et Solini, qui scribunt, Æolum, cum regnaret in Strongyle, ex ejus insulæ fumo, quinam flaturi essent venti, in triduum prædicere solitum: inde existimatum ventos Æolo paruisse. *Cerda.*

Antro] Antrum hoc et cavernam ventorum ita late describit Valerius Flaccus Arg. I. 'Continuo Æoliam Tyrrhenaque littora tendit. Stat rupes horrenda fretis; quot in æthera surgunt Molibus, infernas totidem demissa sub undas. Has Nymphæ ventique domos, et naufraga servat Tempestas.' *Idem.*

57 *Luctantis*] Elaborantes egredi, vel inter se sævientes. *Servius.*

Luctantis ventos, &c.] Huic sermoni affinis sermo Aristophanis, qui in Vespis de Borea ἐπεστρατεύσατο. Potestatem Æoli in ventos atque imperium Virgilius expressit, Poëtis omnibus grandius, sublimius, magnificentius. Quis conferendus cum duobus versibus, in quibus nunc sum? quis cum illis, 'celsa sedet Æolus arce, Sceptra tenens, mollitque animos, et temperat iras?' Quid cum audies? 'Et premere, et laxas sciret dare jussus habenas.' Quid illa? 'Æole, namque tibi Divum pater, atque hominum rex, Et mulcere dedit fluctus, et tollere vento.' Quid demum? 'Nimborumque facis tempestatumque parentem.' Audisti Poëtam, verius Poëtarum omnium magistrum. *Cerda.*

Sonoras] Graves sonis. Et est tempestatis epitheton. Ordo autem talis est, Æolus ventos et tempestates sonoras vasto antro premit. Quidam *sonoras* semper strepentes tradunt; ut, 'fluminibusque sonoris:' nam *sonorum* est quidquid sine intermissione sonum servat; *sonans* vero quod ad tempus auditur. Male autem quidam accipiunt *sonoras* pro *sonantes*, cum sit proprium *sonoras*, ut θάλασσά τε

ἡχέεσσα. Aliud enim est ἡχουσα, sonans. *Servius.*

Sonoras] Nescio quæ major dignitas in hac voce, quam si diceret *sonantes*. Ita Val. Arg. I. 'Dii quibus undarum, tempestatisque sonoræ Imperium.' *Cerda.*

58 *Ac vinclis, &c.*] Translatio est per poëticam licentiam facta. Carcer autem est undecunque prohibemur exire, dictus quasi *arcer* ab arcendo. Locum autem, in quo servantur noxii, carcerem dicimus numero tantum singulari: unde vero erumpunt quadrigæ, carceres dicimus numero tantum plurali: licet plerunque usurpet Poëta, ut est, 'Ruuntque effusi carcere currus:' alii vinclis carceris tradunt: ut, 'Quam ferro excisam crebrisque bipennibus instant.' *Serv.*

Imperio premit] Homerus Odys. K. ἡ μὲν πανέμεναι, ἡδ' ὀρνύμεν ὅν κε θέλῃσι. *Hartung.*

Carcere] De ventis quoque *carcerem* dixit Lucan. I. v. 'Æolii jacuisse Notum sub carcere saxi:' et Valer. Arg. I. 'fundunt se carcere læti Thraces equi:' et Ovidius Met. XIV. 'Æolon Hippotadem cohibentem carcere ventos.' Silius I. IV. 'Et pater Æolio qui frangit carcere ventos.' *Cerda.*

Imperio premit, ac vinclis et carcere frenat] Sub sua potestate habet ventos Æolus in carcere, qui cum exeundi veniam concedit, dicitur janua carceris patere, ut Ovid. Fast. II. 455. 'Et sex reserata diebus Carceris Æolii janua laxa patet.' Eleganter alludit Juvenal. Sat. x. 180. cum de Xerxe agit: 'In corum, atque eorum solitus sævire flagellis Barbarus, Æolio nunquam hoc in carcere passos.' *Emmeness.*

59 *Illi indignantes*] Hic aperte ostendit, quid sit incantes. *Servius.*

Illi indignantes] Hos impetus ventorum, hæc murmura indignantium in cavernis expressit Calaber I. XIV. Ἐνθ' ἀνέμοι κελαδεῖν δὲ δυσυχέες ἡλίζοντο

Ἐν κενεῷ κευθμῶνι. περίαχε δ' αἰὲν ἰωή, *Bρυχομένη ἀλεγεινά*: Ubi venti magno strepitantes murmure stationem habent In vacua spelunca: perpetuoque sonus circumfremit Horrendum rugiens. Sed et Lucretius l. vi. ita: 'Speluncasque velut saxis pendentibus structas Cernere quot venti cum tempestate coorta Complerunt, magno indignantur murmure clausi Nubibus, in caveisque ferarum more minantur.' Valerius Flaccus Arg. i. 'at cuncti fremere intus,' loquitur de ventis clausis. *Cerda*.

Magno cum murmure] Non circum montis claustra, sed cum magno montis murmure fremebant: et est major sensus; sic fremebant, ut etiam antra possent sonare. Sic dixit Pacuvius *Murmur maris*, quia ventos murmur sequitur, ut ipse alibi, 'Magno misceri murmure Pontum.' *Servius*.

Cum murmure] Fremebant, quod ventos murmur sequitur, nam et murmur (maris) dicitur. *Idem*.

60 *Circum fremunt*] Quidam hoc loco *fremunt*, id est, imperia recusant, intelligunt, ut a Coss. in Annalium Secundo, &c. 'Ne quis regnum occuparet, si plebs nostra fremere imperia cœpisset,' id est, recusare. Ita et hic ostendit ventos imperia recusantes. Nonnunquam *fremere*, velle significat, ut: *arma amens fremit*. *Servius*.

Claustra] Hac voce usus quoque Statius Theb. i. 'iam claustra rigentis Æoliæ perculsa sonant.' Inde eundem explicabis, Theb. iii. 'Tum fragor hiberni subitus Iovis; omnia mundi Claustra tonant.' Quæ hæc claustra, nisi unde venti infremunt a quatuor orbis partibus? Ita et Claudianus Rap. i. 'si forte adversus ahenos Æolus objecit postes, vanescit inanis Impetus, et fractæ redeunt in claustra procellæ.' *Cerda*.

Celsa arce] Secundum quod superius diximus. Venti enim melius deprehenduntur ex alto. *Servius*.

Sedet] Non otiiatur, sed curat. *Sedet* enim apud antiquos, *considerat* significabat: ut, 'ipse Turnus sacra-ta valle sedebat.' *Idem*.

Celsa sedet] Sedet Æolus in solio, quod est in celsa arce. *Celsum* est solium: quia hic habitus conciliat majestatem: et inferiora melius ex alto observantur, ut hic venti. *Sedere* autem non est otiiari, sed *curare* et *considerare*, teste Servio. Et notat Turnebus, *sedere* magistratum esse, exemplis Cic. in Vatini. 'De quibus duos prætextatos sedentes vides.' Et pro Rab. 'Modo vos in Gabinium iudices sedistis.' Ita Catullus: 'Consule Pompeio primum duo, Cinna, sedebant Mœchilli,' &c. Ubi Giffan. annotat, *sedebant*, senatorium esse. *Taubmann*.

61 *Mollitque animos*] Id est, Ventos, ἀπὸ τῶν ἀνέμων: veluti est, 'Quantum ignes animæque valent:' et Horatius, 'Impellunt animæ lin-tea Thraciæ.' *Servius*.

Mollit] Ideo dixit, ut per transitum ostenderet, et vitia naturæ nulla ratione mutari, sed mitigari aliquatenus posse. *Idem*.

62 *Maria ac terras calumque profundum*] Atqui quatuor elementa sunt: terra, aqua, aër, æther. Sed hoc loco rite prætermisit ætherem: quia venti non turbant superiora, ut ait Lucanus, 'Pacem summa tenent:' sed aut terras, aut maria, aut aërem. Nam *cælum* hoc loco pro aëre posuit: ut Lucretius, 'In hoc cælo qui dicitur Aër:' *profundum* autem et *sublime* dicitur, ut *supremum*, *altum*: *Pro supreme Iupiter: postremum* potest et ad maria et ad terras referri; quidam *profundum*, in profundum accipiunt; alii pro funditis: et sicut hic profundum in altitudinem, sic alibi fastigia de infima parte: 'Forsitan et scrobibus quæ sint fastigia quæras.' *Idem*.

Ni faciat, maria, &c.] Assignat rationem, cur ventis fuerit Rex dandus:

quippe omnia confunderent, nullaque esset maris terrarumque distinctio, quod factum esse, cum carebant rege, Valerius scribit Argon. i. 'hinc olim soliti miscere polumque Infelixque fretum; neque enim tunc Æolus illis Rector erat; Libya cum rumperet advena Calpen Oceanus, cum flens Siculos Ænotria fines Perderet, et mediis intrarent montibus undæ. Intonuit donec pavidis ex æthere ventis Omnipotens, regemque dedit, quem jussa vereri Sæva cohors.' *Cerda.*

Cælum] An aërem intelligit? fortassis. Lucretius, 'in hoc cælo qui dicitur aër.' An proprie cælum? Possis hoc quoque; nam in præmissis versibus Valerius, 'soliti miscere polumque.' An aërem, et ignem? Sustineri et hoc posset. Sic enim quatuor elementa enumerabit. *Cælum*, quippe sumitur et pro aëre, et pro æthere, qui est ignis. Itaque elegit vocem mediam, qua duplex elementum signaret. Vidē quæ ego ad illud Æn. vi. 'Principio cælum, ac terras, camposque liquentes.' Ubi *cælum* et pro igne et pro aëre sumi, Servius ait. Notetur obiter cæli significatio alia. Oris partem ad palatum *οὐρανὸν* vocat Pollux l. ii. *Idem.*

63 *Ferant*] Auferant. Et est aphæresis. *Servius.*

Rapidi] Veloces, ut supra. *Idem.*

Verrantque] *Verrere* est trahere: a rete, quod *verriculum* dicitur. Est autem principalitas verbi, *verro*, *verris*, præteritum *versi*: unde est participium *versus*; hinc alibi, 'et versa pulvis inscribitur hasta,' id est, tracta. Sed archaismos; nam nostra omnis vis in animo et corpore sita est. *Idem.*

64 *Speluncis atris*] Vel tenebrosis, vel magnis. *Idem.*

65 *Hoc metuens*] Providens, cavens, aut timens. Ergo Juppiter timet: non sibi, sed elementis; ne turbentur eruptione ventorum: ut si bellorum

tempore dicas, virum fortem timere, non sibi, sed liberis suis. *Idem.*

Hoc metuens] Explicui, providens, et cavens, *Metuere* enim, ut vulgo accipitur, non esset e dignitate Jovis, qui omnipotens. Nequeo negare *timorem*, *metum* ab auctoribus sæpe confundi, tamen sæpe ita discriminantur, ut *timor* teste Tullio Tusc. iv. sit de malo jam appropinquante: sed *metus* de periculo remotiore. Inde est, ut *metuo* sæpe capiatur, pro provideo; nam tum locus est providentiæ, cum remotiores a malo sumus, quod de verbo *timeo* dici nequit. Itaque apud Horatium 'penna famæ metuens solvi,' est, cavens solvi: et apud Virg. Gc. i. 'Arctos metuentes æquore tingi,' est *φύλαττομένης*. Ennius apud Festum: 'Vivam an moriar: nulla in me est metus,' id est, cura: et nota olim fœmineo genere enuntiari: id enim agit Festus Enniana auctoritate. Et de loco, in quo sum, Servius ex fragmento Danielis ita: *Metuens*, *providens*, *cavens*. *Cerda.*

Molemque et montes] Id est, molem montis. Et est figura endyadis, cum una res in duas dividitur, metri causa, interposita conjunctione: ut alio loco, 'Pateris libamus et auro:' id est, pateris aureis. *Servius.*

66 *Fædere*] Modo lege: alias pace, quæ fit inter dimicantes. *Fædus* autem dictum vel a fœcialibus, qui olim fœdales dicebantur, id est, sacerdotes, per quos fiunt fœdera: vel a porca fæde lacerata, hoc est, lapidibus cæsa: ut ipse: 'Et cæsa jungebant fœdera porca.' *Idem.*

Fædere certo] Inter Deos gentilium ita res erant constitutæ, ita distributa imperia, ut prius Juppiter jussisset certo quodam pacto, quod cuique esset administrandum; quo facto, jam illo inconsulto, quisque poterat munus suum administrare. Hinc postea Juno ad Æolum, 'Æole, namque tibi Divum pater atque hominum rex Et mulcere dedit fluctus, et tollere ven-

tos.' Ex hujus fœderis violatione procedunt, quæ apud Senecam queritur Juno: 'fœdus umbrarum periit: Vidi ipsa, vidi nocte Diis justa inferum Et Dite domito, spolia jactantem patri Fraterna.' Dolet quippe Juno eductum Cerberum contra fœdus. Inde procedunt illa Claudiani Rap. l. 1. ore Lachesis ad Plutonem, 'Ne pete firmatas pacis dissolvere leges Quas dedimus, neviturque colus: ne fœdera fratrum Civili converte tuba: cur impia tollis Signa? quid infestis aperis Titanibus auras?' *Cerda.*

67 *Et premere, et laxas sciret dare jussus habenas*] Permansit in translatione: ut, 'vinclis et carcere frenat: jussus autem ob hoc posuit, quia suo nihil facit imperio. Nam tolle hoc, et major est omnibus diis: si ad ejus voluntatem possint elementa confundi, ut ipse Æolus, 'Mihi jussa capescere fas est.' Simul ventorum ostenditur vis, quibus parum fuit superponi montem, nisi et regem acciperent, qui ipse quoque alieno pareret imperio. Alii jussus ita intelligunt, non cum juberetur, tunc hoc faceret, alioquin Junoni obsequi non posset; sed ita administrare, ut etiam jussus erat secundum desiderium temporum. *Servius.*

Habenas] Ab equis ad ventos crebræ metaphoræ. Sic supra de Æolo *frenat*. Horatius Od. iv. 4. 'Eurus Per Siculas equitavit undas.' Valerius concitans tempestatem, Boream periphrastice ita describit, 'Fundunt se carcere læti Thraces equi.' Eurip. Phœniss. Ζεφύρου πνοαῖς ἰππεύσαντος ἐν οὐρανῷ: *Zephyro flatibus equitante in cælo*. Oppianus Hal. v. de ventis, Αἰὲλ' δ' ὀσσελάδοισαι συνιππεύοντες ἀέλαις: *Semper gravisonis coëquitantes procellis*. Ut vero Poëta *dare habenas*, ita Euripid. metaphora alia, δοῦναι χαλινούς γυναικί: ut et Livius, 'date franos impotenti naturæ, indomitoque animali.' Hominem, qui aliquid jus-

sus facit, Græci vocant ἐγκέλευστον. *Cerda.*

Laxas dare habenas] De hac locutione Scefferus de re vehicular. 1. 13. qui plus dicit esse *immittere*, quam *dare*, quoniam qui dat, non tenet frena adstricta, nec tamen libera patitur esse, qui vero immittit, sinit quoque esse libera. Sed cum Poëta *laxas habenas* dicit, cum Non. Marcell. c. 4. *remissa, libera frena* intelligenda esse arbitror, ut G. 11. 364. 'Laxis per purum immissus habenis.' *Emm.*

68 *Ad quem*] Apud quem. *Servius.* *Supplex*] Non quia supplicantis verba sit locuta, sed quia venit. *Donatus.*

Supplex his vocibus] Putant interpretes hic corpus supplex exprimi: nequit credi: non enim Iuno accederet ad Æolum inclinato et supplicando corpore, hoc non ex ejus dignitate. Sed *supplex vocibus*, id est, supplicans. Sic Venus infra ad natum Cupidinem: 'Ad te confugio, et supplex tua numina posco:' id est, supplicabunda voce. Non enim credibile Venerem accidisse ad natum. Clare Tacitus Annal. 1. 'Neque victa in lacrymas, neque voce supplex.' Græci etiam dicunt ἱκέσιον λόγον: *supplicem sermonem, vel supplicantem*. Virgilius Æn. viii. 'Supplicibus suppera votis.' *Cerda.*

69 *Æole*] Rhetoricum est in omni petitione hoc observare: ut possit præstare qui petitur; ut sit petitio justa, nec plus aut minus quam debeat petat; ut sit possibilitas; ut res justa sit quæ petitur: ut habeat modum petitio; ut sequatur remuneratio. Et sciendum, secundum hunc ordinem omnes petitiones formare Virgilium, ut in hoc loco possibilitas est, 'Et mulcere dedit fluctus, et tollere vento.' Justa petitio est, 'Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor:' omne enim quod contra inimicos petimus, justum est. Modus est petitionis, 'Incute vim ventis, et

disjice corpora ponto.' Remuneratio : 'Sunt mihi his septem præstanti,' &c. Ordo ipse est : Æole, incute vim ventis : et est figura parenthesis. Inter parenthesis et eclipsim hoc interest ; quod parenthesis est, quotiens remota de medio sententia, integer perdurat sermo. Plenum namque est : 'Æole, incute vim ventis.' Item, 'Æneas rapidum ad naves præmittit Achatem.' Eclipsis autem est, quotiens, remotis interpositis, deest aliquid, ἀπὸ τοῦ ἐκλείπειν ; ut est, 'Quos ego?' deest enim, affligam.

Sane Antiqui quotiens a minoribus beneficium petebant, a nomine incipiebant ; et erat honoratius, si nomen ipsius ante præferrent. *Servius*.

Æole] Omnia in hac oratione sociata sunt summo artificio. Incipit a nomine, quod nec Junonem humilem facit, et Æolo gratum est. Ostendit enim se illi benevolam cum norit nomen. Et ipse lætatur se potiori notum, perindeque acceptum atque charum. Ergo captat benevolentiam Juno : facit item attentum, cum idem conjiciat Æolus officium suum Junoni esse necessarium, cum subtiliter intellexisset, habere in ventos plenissimam potestatem. *Donatus*.

Divum pater] Jupiter, et est periphrasis, id est, circumlocutio. *Pater* autem Virgilio ad eminentiam ponitur ; ut, 'pater Æneas,' et 'pater Apenninus.' *Servius*.

Divum pater] Ne arrogantem faceret Junonem, si dixisset maritus et frater, ut supra, cum locuta est secum : ergo hic satius fuit, id intelligi posse, quam dici. Ne autem prolixior esset futura oratio ; ipsa oculte sibi præponit, quam excusationis causam potuisset Æolus opponere, et illis respondet, ne ulterius accedi possit, et ne negaret Æolus ventos esse in potestate sua, prævenit, ostendens plenam illum a Jove in eos habere potestatem. *Donatus*.

Æole, namque tibi divum pater] Sic et

Hom. Od. K. δύναμις γὰρ ἐν ὑμῖν. Et Epig. III. ἀλλὰ θεὰ, δύνασαι γὰρ, ἢ ἡβητήρα μετεῦξον, &c. Item Eurip. in Oreste : ἰκνοῦμαι—τοῖς δεομένοισιν ὤφελεῖν, οἶός τε δ' εἶ. Ut autem *Divum pater*, Græcis sæpe βασιλεὺς θεῶν. et Hom. πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Patriam potestatem Aristot. de morib. Θ. regię æquiparat ex Homero, et divinæ, his verbis : ἡ μὲν γὰρ πατὴρ πρὸς υἱεῖς κοινωνία βασιλείας ἔχει σχῆμα. τῶν τέκνων γὰρ τῷ πατρὶ μέλει, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ὕμνος τὸν Δία πατέρα προσαγορεύει, πατρικὴ γὰρ ἀρχὴ βούλεται ἡ βασιλεία εἶναι. *Germanus*.

70 *Et mulcere dedit fluctus et tollere vento*] Aliud pendet ex alio : nam qui potest mulcere, potest et tollere, id est, erigere in tempestatem : mulcere autem *delinire*. Hinc mulsum, quod dulcedine animos nostros permulceat ; alii *mulcere*, mitigare, mollire, vel fovere. *Servius*.

Et mulcere dedit fluctus et tollere vento] Macrobius v. 4. ex Homero desumptum hoc testatur Odyss. K. 21. Κεῖνον γὰρ ταμίην ἀνέμων ποιήσε κρονίων, Ἥμην πανέμεναι, ἥδ' ὀρνύμεν ὄν κ' ἐθέλῃσι. Æolum patrem ventorum appellat Horat. od. I. 3. *Emmeness*.

Tollere vento] Recte legitur, *vento* : non *ventos*, iudicio quidem H. Steph. Erythraei, Pimont. Hortens. Nas. cimb. Scaligeri, ipsius Servii, aliorumque : ut intelligatur, eosdem fluctus attollere atque inflare, ventum immittendo. Sitque singularis pro plurali. Quidam exponunt : vel uno vento. *Taubmann*.

71 *Gens*] Sermo hic, et nationem significat, et familiam ; sed nunc ad utrumque potest referri : nam aut ad familiam Æneæ, aut ad Trojanam gentem refertur. *Servius*.

Gens inim.] Hic non nominavit Æneam, ne responderet Æolus, non audeo in nepotem Iovis, a quo imperium sumpsi. Speciale igitur subtraxit, generale posuit. *Donatus*.

Inimica] Non dicit se genti inimici-

cam, sed gentem sibi, quasi inferiores potio-
rem provocent: quæ res etiam Æolo indignationem movet, ut Iuno-
ni auxilietur. *Idem.*

Tyrrhenum] Tyrrhenum mare dic-
tum est, vel quod Tusciam alluit, id
est, Tyrrheniam. Tyrrhenus enim cum
fratre Lydo regnum ea indulgentia
tenuit, ut ingens frequentia populi his
contingeret, quæ causa summam re-
rum fecit inopiam, nullo patriam re-
linquente, aut volente peregrinari,
quia tanta bonitas erat in regibus;
consilium igitur habuerunt, ut partiti
turbam, quam alere non poterant, al-
ternis diebus abstinerent a cibis, lusi-
busque vacarent, atque hac lascivia
excogitaverunt, talorum tesserarum-
que jactus, pilæque lusum, et tibiæ
modulationem, et concentum sympho-
niæ tubarumque, quibus advocati cives,
facilius tolerarent jejunium. Novis-
sime tamen quia vincebat necessitas,
nec ulla consilia famem relevarent:
sortiti sunt uter ex fratribus cum
parte populi abiret, in quas sors ter-
ras dedisset: cum Tyrrhenus sorte
jussus discederet, in mari, quod Tyr-
rhenum ab eo vocatur, periit. Cujus
filius Tuscus cum populo evasit in
regionem Tusciam, quæ ab eo nomen
accepit; vel certe a Tyrrhenis nau-
tis, qui se in hoc mare præcipita-
verunt. Namque hoc habet fabula:
Dormientem in litore Liberum Pa-
trem puerum nautas abstulisse Tyr-
rhenos; qui quum esset expectatus in
navi, quo duceretur interrogavit; re-
sponderunt illi, quo vellet. Liber
ait, Ad Naxum insulam, sibi sacratam.
At illi cœperunt alio vela deflectere,
quamobrem iratum numen Tigres sibi
sacratas jussit videri, quo terrore se
illi præcipientes dantes, mari nomen de-
derunt. Alii dicunt, quod stuprum
Libero Patri inferre temptaverunt,
ac propterea hoc pertulerint. *Ser-
vius.*

Tyrrhenum] Quod facilius concita-
tur et Italiæ vicinior est. *Donatus.*

Mihi] Reginae et Jovis sorori et
conjugi, quod, ne arrogans videretur;
subtraxit. *Idem.*

Mihi navigat] Id est, in meum do-
lorem. *Servius.*

Navigat æquor] Figura Græca est.
Nos enim dicimus, *per æquor navigat*.
Similiter etiam alio loco, 'Terram,
mare, sydera juro:' cum Latinitas
exigat, ut addatur præpositio *per*. Et
non vacat, quod *Tyrrhenum* addidit;
videtur enim dicere jam eis Italiam
esse vicinam. *Idem.*

Navigat æquor] Sic et πλέειν τὴν
θάλατταν Demostheni: et Hom. ἐπέ-
πλεον ὑγρὰ κέλευθα. Ulpianus autem
l. i. §. Qui sint igitur. Π. Nautæ,
caup. stab. passive extulit. Nautam
accipere debemus eum, qui navim
exercet: quamvis nautæ appellentur
omnes, qui navis navigandæ causa in
navi sunt. *Germanus.*

Navigat æquor] De verbis falso neu-
tris consule Sanct. Minerv. iii. p.
173. Cic. de fin. ii. 'terram navigas-
set.' *Emmeness.*

72 Ilium in Italiam portans] Id est,
res Ilienses. Et invidiose dicit *Ilium*,
quasi ipsam cernat civitatem, quum
Trojanos aspexerit. Et bene *Ilium*,
hoc est, quam fata stare noluerint.
Servius.

Ilium in Ital. portans] Res et homi-
nes Ilienses: vel, ex Ilio victo Pena-
tes portans in Italiam. Imitatur Euri-
pidem in Oreste: Πάρις, ὃς ἄγαγ'
ἐλλάδ' εἰς Ἰλιον. Strigelius μεταληπτι-
κῶς significari ait reliquias, signa, or-
namenta, et regalia (ut vocant), et
privilegia Ilii. Nascimbænius, ἐμφα-
τικῶς, inquit, nec absque invidia,
Ilium portans, dicit Juno, quasi Troja-
nos et urbem oculis cernat, quam
sua opera destructam sciebat. Ita
hyperbolicῶς et invidiose dixit, *Æn.*
ii. 'alii rapiunt incensa feruntque
Pergama.' *Taubmann.*

Victosque penates] A Græcis. Tacite
occurrit quæstioni: portat quidem
et deos, sed *victos*, id est, contem-

nendos, ne facere contra invictos nollet. *Servius*.

Victosque penates] Ovid. Met. III. 539. 'Profugos posuistis sede penates.' Stat. Silv. II. Epicœd. in Glauc. 67. 'desolatique penates:' noster Ge. II. 505. *miseros* appellat. Hos per Æneam in Italiam delatos esse, docet Ovid. Fast. IV. 77. 'Serus ab Iliacis, et post Antenora flammis Attulit Æneas in loca nostra Deos.' et vs. 251. 'Cum Trojam Æneas Italos portaret in agros; Est Dea sacriferas pæne secuta rates.' Macrob. Saturn. III. 4. ubi de origine etiam agit: *penates*, quippe dici, *per quos spiramus penitus*, &c. Cic. à *penu*, vel a *penitus* *insidendo*: utriusque notationis rationem habes de nat. Deor. II. 27. Sitne nominativus sing. qui in usu non est, *penas*, an *penatis*, disputat Festus. Juxta Isiod. VIII. 11. Gentiles omnes Deos nominabant penates, quos domi colebant. Et penates dicti, quod essent in penetralibus, id est, in secretis. Hinc Florus III. 19. 'in penatibus domorum suarum trucidantur.' *Enn.*

73 *Incute vim ventis*] Duplex sensus est: *Incute* enim, si *injice* significat, et *ventis*, dativus est casus: hoc est, parva est eorum; etiam tu eis da magnam vim: sin autem, fac, septimus casus est: erit sensus, Fac vim Trojanis per ventos: hoc est, per ventos vim in Trojanos incute. Ennius, 'Dictis Romanis incutit iram.' *Servius*.

Incute vim ventis] Expressit pathos, propter quod non explicat rem ordine. Dixit ergo quæ cupiebat, sed propter perturbationem sine ordine. *Donatus*.

Submersasque obrue puppes] Ordo est in sensu confusus: ante enim est ut obruantur fluctibus, et sic submergantur; id est, obrue ut submergas. Tota autem Junonis petitio in sequentibus explanatur. *Servius*.

Submersasque] Sunt qui *subversas* legendum autument, ne ordo in sensu

sit confusus: obrui enim prius accidit, quam immergi. Mihi tamen displicere non potest, quod in antiquis omnibus exemplaribus, quæ versavimus, legitur, tum *summersas*, tum *submersas*: quod etiam si non accipiamus pro *submergendas*, ut Grammatici nonnulli interpretantur, certe Poëtarum mos est, hæc de industria sæpe confundere. *Pierius*.

Submersasque] Sic leg. non *summersas*, ut recte monet Dausq. quod pro *submergendas* dici vult Sanctius in Min. p. 55. *Emmeness*.

74 *Aut age diversas*] Hoc est, disperge illos per diversa, ne ad Italiam veniant: duobus enim generibus deletur exercitus, aut internecione, aut dispersione. *Servius*.

Aut age diversas] Ut si non possit provenire primum, proveniat secundum; quoniam sparsi nec quicquam audere, nec ad Italiam pervenire poterunt. *Donatus*.

Diversas] In antiquis omnibus exemplaribus de meliore nota *diversos* legitur, virili genere, ut de Trojanis intelligatur: quam lectionem aperte Donatus etiam agnoscit, ubi super ordine hoc plurima disputat, quæ in vulgatis codicibus non habentur. Ideo vero ait cupere Junonem, Trojanos *diversos* agi, quoniam sparsi nihil audere posterius poterunt, nec ad Italiam pervenire. Et inferius, 'Aut age diversos,' impleri non posset nisi venti,' ut supra dictum est, impugnantes sese, discretos Trojanos per diversa distraherent. *Pierius*.

Et disjice corpora] Hic mutavit conjunctionem; nam dicendum erat, *Aut disjice corpora*. *Servius*.

Disjice] Est hoc, quod Hesiod. Theog. loquens de ventis dixit, διασκιδνῶσι τε νῆας: *dissipant naves*. Lege Isidorum etym. XVIII. 2. ubi versus hujus affert explicationem quandam. *Cerda*.

Corpora ponto] Tam virorum, quam navium: ut ipse alio loco, quum de

navibus loqueretur, 'et toto descendit corpore pestis.' Sciendum sane est, artem hanc esse petitionis, ut minora impetrare cupientes, majora poscamus: quod etiam nunc Juno facit: scit namque se fatis obstare non posse, sed hoc agit, ut eos arceat ab Italia. *Servius.*

75 *Sunt mihi bis septem*] Non sine ratione dicitur Juno Nymphas sua potestate retinere, ipsa est enim aër: de quo nubes creantur: ut est, 'Atque in nubem cogitur aër:' ex nubibus aquæ: quas Nymphas esse, non est dubium. Ideo autem Nympham Æolo pollicetur, quia ventorum rex est, qui aquæ motu creantur. Bene ergo ei jungitur origo ventorum. Sane notant Virgilium Critici, quia marito promittit uxorem: quod excusat regia licentia, ut Sallust. 'Denas alii, alii plures habent, sed reges eo amplius.' Vel certe quod ex priore conjuge improbos filios Æolus habuerit; vel quod hæc, quam promittit, immortalis est. Alii volunt Junonem per iram oblitam Æolum uxorem et filios habere; quod exinde asserunt, quia Æolus ad hæc nihil ei responderit; et bene Juno sic pollicetur, quasi Æolo beneficium ante non concesserit. E contra Æolus, non ad præsens, sed ad præteritum respondit, 'Tu mihi quodcumque hoc regni est.' *Idem.*

Sunt mihi] Addidit munus, ut explicetur ardor cupiditatis ejus. Et ex obliquo pulsat Veneris munus in Paridem, quæ dedit mulierem, quæ non erat in potestate sua. Unde contra Juno hic dicit, *Sunt mihi*: nec poterat Helena esse propria uxor, nec inde creari legitima soboles: ergo acute dixit: *Sunt mihi*, et, *Connubio jungam stabili*, propriamque dicabo, &c. quarum rerum nulla fuit in Helena. Non erat Veneris, ergo non potuit dare stabilem, nec legitime collocare. *Donatus.*

Sunt mihi bis septem, &c.] Hæc ne

quatuordecim Nymphæ filiæ sunt Junonis? Non puto. Sed tantum Nymphæ, quæ hanc Deam comitarentur, essentque in ejus potestate. Sane Diis omnibus veterum Nymphæ quædam erant attributæ ad ministerium. Habuit Juppiter apud Ovid. Met. 1. 'Sunt mihi semidei, sunt rustica numina Fauni, Et Nymphæ, Satyrique, et monticolæ Sylvani.' Habuit Neptunus, quem *Νυμφαγέρην* appellat Cornutus, et illi Hesiodus quinquaginta dat, sicuti Pindarus in Isthmiis. Habuit Phœbus Aganippidas suas et Aonias. Habuit Bacchus ita multas, ut vix recenseas nomina Baccharum, Bassaridum, Eleidum, Thyadum. Habuere etiam Deæ; ut Diana, venatrices; Thetis, Nereidas; Venus, Gratas. Sic ergo Iuno suas. *Cerda.*

Præstanti corpore] Bene etiam laudat istas, ut major sit in Deïopeja pulchritudinis gloria. Laudabilius est enim superare laudatos, ut ipse ad majorem Æneæ gloriam laudat et Turnum. Harum autem quatuordecim nomina, ut quidam volunt, in Georgicis invenimus. *Præstanti* autem corpore, pro *præstantis corporis*; ablativum pro genitivo. *Servius.*

76 *Quarum, quæ forma*] Dicimus et per se, *quarum quæ pulcherrima*: et plus ornavit inferendo *forma pulcherrima*. *Idem.*

Deïopeam] In Romano codice, in Oblongo, in Mediceo, et aliquot aliis antiquis, *Deïopea* nominandi casu scriptum est, pulcherrima elocutionis figura. Nam alibi etiam Virgilius utitur antiptosi. *Pierius.*

77 *Connubio jungam stabili, &c.*] Deest *eam*, et connubium est jus legitimi matrimonii. Et bene *Connubio jungam* dicit, ut hanc ab aliis segregaret, quæ a regibus sine lege habentur: solent enim reges inter plures uni præcipuum dare nomen uxoris. Et *connubio*, *Nu* brevem posuit cum naturaliter longa sit. *Nubo* enim,

unde habet originem, longa est. Sed est tropus Systole; qui fit quotiens longa corripitur syllaba metri causa. Ipse alio loco longam posuit, ut est, 'Hectoris Andromache Pyrrhin connubia servas?' Item, 'Cuique loci leges dedimus, connubia nostra Repulit.' Et, 'Per connubia nostra.' Et, 'Nomadumque petam connubia supplex.' Sciendum tamen est, quia plerunque in compositione vel derivatione principalitatis corrumpitur natura. *Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.* Multa in unum contulit versum, quæ Juno promittit. Dicendo enim *Connubio*, ostendit legitimum. Dicendo *Stabili*, longam promittit concordiam, id est, quæ divortio careat. Dicendo *Propriam*, adulterii removet suspicionem. Quod autem adjecit *Dicabo*, obsequentem eam fore demonstrat. In usu enim est ut dicamus, *sacerdos dicatus est numini*, hoc est, ad obsequium datus est. Alii *dicabo*, dabo accipiunt. Terent. 'Jam hanc operam tibi dico.' Id est, do, sicuti ab eo, quod est *dico*, participium a passivo *dictus* facit; ut est, 'Junoni infernæ dictus sacer,' quamvis alibi lectum sit, *templis sibi ferre dicatis*. *Propriam dicabo* autem deest, *tibi, eam*. *Propriam* autem possumus, vel firmam, vel perpetuam accipere, ut: 'si proprium hoc fuerit.' Terentius, 'Nihilne esse cuiquam proprium.' Et alibi, 'quod voluptates eorum propriæ sunt.' Et, 'Da propriam Thymbræ domum.' *Serv.*

Jungam] Apte, loquitur enim Iuno, 'cui vincla jugalia curæ,' ut habetur Æn. iv. Adi. *Cerda*.

Stabili] Proprie, quod alii jam observarunt. Videtur enim hæc vox usurpata in matrimoniis, quæ dirimi non poterant. Cicero in Anton. veluti rem explicans, dixit, 'in matrimonio stabili et certo collocavi.' ubi vox posterior priorem explicat. Virgilianam sententiam Propertius ita extulit eleg. ii. 6. 'Semper amica

mihî, semper et uxor eris.' et Plautus Aulul. 'Quod tibi sempiternum salutare sit procreandis liberis.' *Idem*.

Propriamque] Quod divortio caret. Huc illud Apul. Met. l. vi. 'Nec unquam digredietur, a tuo nexu cupido, sed istæ vobis erunt perpetuæ nuptiæ.' *proprium* dicitur, teste Serv. Ecl. vii. 31. idem quod perpetuum: noster vi. 871. 'propria hæc si dona fuissent.' Cic. Orat. post red. in Sen. c. 4. 'quod si illud perennè, ac proprium manere potuisset.' Corn. Nep. viii. 4. 'parva munera diutina: locupletia, non propria esse consueverunt.' Horat. Sat. ii. 6. 4. 'nil amplius oro, Maja nate, nisi ut propria hæc mihi manera faxis.' *Emmeness.*

Dicabo] Id est, dabo, explicante Mureto. Nam veteribus verbum *dico*, *dicas*, usurpatur, pro, *do*, *das*, quod etiam Servius admonet. Sic et Catull. 'Quos junctos Cameri mihi dicaris,' id est, dederis. Quin *dico* unum e tribus verbis Prætoris, Muretus a dicendo ducit, non a dicendo. Quod ille favente literarum genio. Nam, cum tria illa verba *Do*, *Dico*, *Addico*, darentur Prætori, quibus ille uteretur ad dandum cuique, quod suum esset, ad quem usum verbum *dico*, *dicis*? Adjuvo explicationem Mureti verbis Livii l. v. ex oratione Licinii Calvi ad Quirites: 'En vobis, juvenem filium tenens, effigiem, atque imaginem ejus, quem vos antea tribunum militum ex plebe primum fecistis: hunc ego institutum disciplina mea vicarium pro me Reip. do dicoque?' agnosce hic *dico*, *dicas*; ut sit sententia, *do et consecro*. *Cerda*.

Connubio jungam, &c.] Hi tres versus pulchre describunt conjugium. Promittit autem Juno conjugium: quia ipsa *pronuba* est, et *cui vincla jugalia curæ*, ut est in Æn. iv. Et bene, *Connubio jungam*, dicit, ut hanc ab aliis segregaret, quæ a Regibus sine lege habentur. *Stabili* vero dixit, de firmo certoque conjugio, nec divortio

ullo unquam dirimendo. Sic Cic. in Anton. II. 'Curio te in matrimonio stabili ac certo locavit:' ut notat Turneb. XII. 12. *Taubmann.*

Connubio jungam stabili propriamque dicabo] Spes luculentæ conditionis et matrimonii exoptati quid valeat, non est, quod hic explanem. Iisdem promissis, quod jam monuit Turneb. XVIII. 32. aggreditur Somnum Juno Iliad. II. 267. 'Ἄλλ' ἔγῳ, ἐγὼ δὲ κέ τοι χαρίτων μίαν ὀπλοτέραν Δάσω ὀπνιέμεναι, καὶ σὴν κεκληῖσθαι ἔκοιτιν, Πασιθέην, ἧς αἰὲν ἰμείρεαι ἡμᾶτα πάντα. Nihil notius, quam eo præmio Venerem pellexisse Paridem, de quo præter Ovid. in Her. epist. etiam Apulejus Met. l. x. 'si fuisset Deabus ceteris antelata, daturam se nuptam Paridi forma præcipuam, sui que consimilem,' &c. *Emmeness.*

78 *Omnis annos*] Bene quia Dea est, non enim usque ad senectutem. *Serrius.*

Meritis] Præstitis: ut alibi, 'Nec te regina negabo Promeritam,' id est, præstitisse. Et alterum pendet ex altero: meritum enim non nisi ex præstantis beneficio descendit. *Idem.*

79 *Pulchra prole*] Bene postremum addidit, propter quod matrimonium contrahitur, pulcherrimos filios. Et mire hoc Juno Lucina promittit, quasi non ob libidinem offerat. Notanda tamen figura: frequenter enim hac utitur: nam quod nos per genitivum singularem dicimus, antiqui per septimum dicebant: ut hoc loco, *parentem pulchra prole*, id est, pulchræ prolis. Et simpliciter intelligendum est: errant namque qui dicunt ideo *Pulchra* dixisse, propter Canacem et Macareum in se invicem turpissimos fratres; illi enim alterius Æoli filii fuerunt. *Serrius.*

Pulchra faciat te prole] Nam ex legitimo et stabili connubio hæc proles speranda. Extollit etiam munus, primum a numero bis septem, deinde a qualitate. *Donatus.*

Pulchra te prole parentem] Quanto hæc melius (inquit Scalig. IV. 16.) quam si dicat, 'Pariat tibi liberos.' Idem, 'Non solam,' inquit, 'pollicetur oblectationem, quod bestiarum est: sed et prolem, cujus gratia matrimonium est institutum:' v. 3. Atque ut in priori versu perpetuitatem matrimonii pollicetur, ita in hoc felicitatem: nimirum prolem, et quidem pulchram. Nam (ut est apud Platon. Dialog. VI. de Leg. et Legumlat.) cogitare omnino Sponsus et Sponsa debent, quo pacto quam pulcherrimos et optimos civitati liberos possint procreare. Donatus hic *Pulchram prolem*, non corporis, sed generis honestate decoratam interpretatur: ut cum inferius Poëta originem Cæsaris adsereret a Trojanis descendere, et hanc partem inter laudes ejus poneret; 'Nascetur,' inquit, 'pulchra Trojannus origine Cæsar:' scilicet, *Pulchra* non corpore, sed natalium honestate: ἀρχαῖκῶς autem et more suo, *pulchra prole parentem*, dixit in casu septimo, pro, *pulchræ prolis*. *Taubm.*

Pulchra faciat te prole parentem] Sic Apulejus Met. l. VI. 'unde me præclara sobole aviam beatam scilicet faciat.' Pro *facere* Lucret. l. v. *procudere prolem*. Vide Gifanium. *Emm.*

80 *Æolus hæc*] Deest dixit: quod ex posterioribus intelligitur, ut supra notavimus. *Serrius.*

Æolus hæc contra] Non contra voluntatem Junonis, sed contra verba: non enim ad præmia respondet, ne videatur moveri libidine, ut Paris. Reddit benevolam, cum dicit discernendo officia: Tuum est jubere, meum complere jussa. *Donatus.*

Æolus hæc contra] Brevi Orationi opponit pro re nata brevius responsum Æolus, et beneficiis Junonis erga se exaggeratis omnem ipsi operam pollicetur, atque etiam præstat. Æolus est imago anlicorum parasitorum (inquit Victorius) colludentium cum dominis. Non enim dis-

putat hic Æolus de Jure: an juste faciat, an secus, turbando alterius regnum, et piam gentem atque exsulem vexando: sed statim ad Reginæ affectus inductit et conformat suos. *Taubmann.*

Reginā] Inferioris personæ reverentia est, majorem meritis appellare, non nomine. Contra, majoris est minorem nomine tantum vocare: qui ordo non nisi per indignationem corrumpitur: ut in duodecimo, Sages in extremis rebus, Turnum, non regem vocat: ut, 'Ruitque implorans nomine Turnum.' Et alibi de Aristæo, 'Et te crudelem nomine dicit.' *Serv.*

Tuus, o regina, quid optes] Et si placet *quid* indefinitum, in plerisque tamen codicibus vetustis *quod* habetur: idque alicubi per *t* finale, non ut numerum significet, sed quia *t* et *d* indifferenter poni tam in tabulis æneis, quam in marmorum monumentis, apud veteres observatum. *Pierius.*

O regina] Vide N. Ge. iv. 321. et ad Amph. Planti act. i. 3. Est responsum hic aulicum, *Gnedige Fraß: Was Ewer Gnad will.* *Taubmann.*

Optes] *Optare* non tantum eligere significat; ut alibi, *Optavitque locum regno*; sed etiam *velle*, ut hoc loco, *quid optes*, quid velis. Lucilius in vi. *Quid ipsum facere optes?* id est, velis: alii, *quid optes*, quid petas. Sane servavit ordinem. Nam qui promittit statim a primo polliceri debet, post si qua vult addat; ut auditor expectatione non pendeat. *Servius.*

Si Explorare] Deliberare. Superius namque multa poposcerat Juno. Hoc ergo dicit: Tuum est deliberare quid velis, aut certe aperire vel pensare, quale sit desiderium: alii explorare Jovis animum; aut certe explorare, explanare; aut certe statuere an æquum sit, quod petis: tuus enim hic labor est. *Idem.*

Quod optas Explorare] Orditur ab

ntriusque officio. Tui, inquit, laboris et curæ est, deliberare, *σκέπτεσθαι*, quodnam ex iis, quæ modo poscebas, potissimum velis jubeasque; sollicitudinis autem meæ est, id gnauiter dare effectum. *Taubmann.*

Mihi jussa capessere fas est] *Capessere*, est sæpe *capere*: figura est lipototes, quod fit quotiescunque minus dicimus et plus significamus, per contrarium intelligentes: ut hoc loco: nam cum dicit, non se posse implere quæ Juno præcipiat, nefas tamen putat non implere præcepta. Item alibi, 'Munera nec sperno,' id est, libenter accipio. E contrario autem nefas mihi facere non jussa. Hoc secundum ea, quæ aliter dicuntur, aliter audiuntur, dictum est. *Servius.*

Mihi] Sane ultima syllaba produci debet; quia hoc casu omnia vel nomina, vel pronomina, vel participia, in ultima syllaba produci debent. *Idem.*

Jussa capessere] *Taubmannus* legit *facessere*. Sed Non. Marc. c. 4. et ipse *Servius* agnoscunt *capessere* pro *perficere*: cum eo faciunt omnes, quos vidi, codices. *Emmeness.*

Fas est] Licebit facere, etiam si illicita jusseris. Respondet contra, veluti si dicat: etiam si victi non sint Penates, licebit facere: nam cum, qui potestatem habet, jubet, illicita fiunt licita inferiori. Vel dixit contra, quia Juno dixit illum habere imperium a Jove, hic respondet habere ab ipsa Junone: et ut videatur memor beneficiorum addidit, 'Tu sceptrā Jovemque.' *Donatus.*

Fas est] Proprie dictum. Quia (ut ait Scaliger) *Jus* est hominum; *Fas* deorum, quorum numen fata condit. Tua enim jussa sunt fata. Et notetur quanta elegantia, qua majestate extulerit illa simplicia; *Tuum jubere est, meum parere*: v. 3. Porro hunc versum refert P. Victorius xxix. 4. ad illum Eurip. in Ione: *ποῦ, καὶ τι δρᾶσας; ὅν λεγειν, τολμᾶν δ' ἐμὸν*. Id est,

Ubi, et quid faciens? Tuum est imperare, meum vero obsequi. Taubmann.

82 *Tu mihi q. h. regnū*] Hoc ad illud respondet, 'Namque tibi divum pater atque hominum rex.' Redit ad physicam rationem: nam motus aëris, id est, Junonis, ventos creat, quibus Æolus præest. Dicendo autem, *Quodcunque*, aut verecunde ait, ne videatur arrogans: aut quia ipse rex sub alieno imperio est: aut latenter pene jocatur Poëta: quis enim potest ventos, id est, rem inanem tenere. *Quodcunque* ergo, quod *clauso regnorum carcere regno*, nec in mea manu est, nisi jussu ventos emitte. *Servius.*

Tu mihi quodec.] Vult esse Junonis, quod Juno illum a Jove accepisse memoravit. *Donatus.*

Tu mihi quodcumque] Donat. in Hec. Terent. iv. 4. notat, apud Virgil. *hoc regnū*, cum contemptu dici. *Taub.*

Sceptra] Insigne regium, βασιλικὴ ῥάβδος, ut Suidas, quod hastam appellat Justin. xliii. 3. 'per ea adhuc tempora reges hastas pro diademate habebant, quas Græci *sceptra* dixere:' ad quem locum consule Turneb. xii. 12. ab hoc reges Iliad. B. 86. σκηπτοῦχοι βασιλῆες, id est, σκηπτοφόροι βασιλεῖς, ut Scholiast. Aureum gestabant reges Persarum, quod testatur Briss. de regn. Pers. i. p. 43. et 146. *Emmeness.*

Jovemque Conciliās] Hysteroproteoron in sensu: non enim Juppiter conciliatur Æolo: sed Æolus Jovi, quasi superiori. Conciliantur autem novi, reconciliantur antiqui. *Servius.*

Jovemque Conciliās] Impetras mihi regnum a Jove conciliato. Donat. in Phorm. Ter. et Prisc. de Construct. l. i. Attingit autem rem Physicam verbo *Conciliare*: nam Juno est aër, ex cujus motu venti generantur: Juppiter vero ignis est, qui aërem temperat. *Taubmann.*

83 *Tu das epulis accumbere divum]* Hoc est, deum me facis: duplici enim ratione divinos honores meremur,

dearum conjugio, et convivio deorum: unde in Bucolicis legimus, 'Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est.' Sane *epulis accumbere*, secundum temporis consuetudinem dixit, nam olim sedentes vescebantur, sicut ipse meminit, 'gramineoque viros locat ipse sedili,' et, 'Perpetuis soliti patres considerare mensis:' et apud Homerum sedentes Dii epulantur. *Servius.*

Das epulis] Superius beneficium humanitatis accumulatur, si convivium cum potiore misceatur, si cum potioribus plurimis, inferior persona non sedeat, ut fieri solet, sed accumbat: posnit in fine hoc, quod desideras tuum est. Personarum igitur in utraque oratione rationem habuit, scilicet Junonis, Æoli, Trojanorum, Penatium victorum: Veneris, Helenæ, Paridis, et Deïopejæ. Item loci, propter mobilitatem Tyrrheni maris et proximitatem Italiæ. Item temporis: nam Juno breviter oravit, et Æolus brevius respondit, ne longitudine tempus nocendi subtraheretur. *Donatus.*

Das accumbere] Facis me accumbere, hoc tibi debeo: ideoque me totum tui beneficii esse lubens profiteor. Non. Marcell. citat nostrum Æn. iii. 77. 'Inmotamque colli dedit, et contemnere ventos.' Quod veteres accubuerint, ex appendice F. Ursini ad Ciacc. de Triclin. p. 247. 248. liquidum satis: antiquissimis tamen temporibus prisci Romani sederunt epulantes: post cibum sumentes accubuerunt viri, fæminæ autem sederunt: dein accubuit uterque sexus. Idem p. 244. 245. *Emmeness.*

84 *Nimborumque]* Nubium: ut, 'Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.' *Servius.*

Tempestatumque potentem] Id est, dominum. Horat. od. i. 3. 'Sic te diva potens Cypro.' Multa congegit exempla Lambinus. Violentissimæ tempestatis fit mentio apud Ovid. xi. 480. 'Cum mare sub noctem tumidis

albescere cœpit Fluctibus; et præcæps spirare valentius Eurus. Ardua, jamdudum, demitte cornua, rector Clamat; et antennis totum subnectite velum,' &c. horridarum aliquot tempestatum exempla habet Farnab. vs. 499. *Emmeness.*

85 *Hæc ubi dicta*] Et ab Junone et ab Æolo. Et, *dicta*, si nomen est, dedit; si participium, deest *sunt*: vel, *hæc ubi dicta*, pro *postquam*, adverbium locale pro temporali. *Servius.*

Hæc ubi dicta] Post utriusque orationem, cœpit Æolus jussa complere. Emitit plurimos ac contrarios ventos: ut confligentibus inter se fluctibus, regendis navibus consilium non suppeteret, et deficiente industria, facilius mergerentur, et mersis navibus corpora disjicerentur: et ut complerentur jussa Junonis, accessit ad violentiam maris, aliorum quoque elementorum perturbatio; nam nox eripuit cælum ac lucem, ut esset eadem facies maris et terræ, ne contra mala consilium suscipi posset; nevé scirent gubernatores, in quam partem niterentur. Mittebantur tonitrua et fulgura, ut multiplici metu Trojani desperantes, nihil aliud quam mortem expectarent. *Donatus.*

Cavum] Ordo est, Conversa cuspide cavum montem in latus impulit. Et alibi, 'In latus inque feri curvam compagibus alvum Contorsit.' Alii in *latus* pro *latus* accipiunt. Ennius, 'Nam me gravis impetus Orci Percutit in latus:' et bene in *latus* quasi in rem quæ facile cedit ictui. *Serv.*

Hæc ubi dicta, cavum, &c.] Judicium summorum virorum est, neminem Poëtarum conferri posse cum Virgilio in hac tempestatis descriptione. Nam Homerus Odyss. v. illam tantum inchoavit, non perfecit, ubi multa sunt indigna Homeri ingenio. Lucanus l. v. furit, et multa interdum ridicula. Ovidius Trist. i. et Met. xi. nugatur in re satis luctuosa. Papinius Theb. v. et Flaccus Arg. i. sui semper

sunt similes. Seneca in Agamem. multis redundat. Apollonius plebejus est multorum judicio. *Cerda.*

Hæc ubi dicta, cavum, &c.] Macrobi. Saturn. v. 4. hunc locum Homero deberi affirmat. Ex hisce antecedentibus judicandum monet Quintil. viii. 4. de magnitudine tempestatis. *Emmeness.*

Montem] Statius Theb. x. saxum dat, quod claudat portas Æoli, 'Portam iterum saxo premat imperiosus, et omne Claudat iter.' Virgilius ex Calabro, ut apparet, qui l. xiv. incipiens tempestatem, Χερσὶν ὑπ' ἀκαμάτοισιν ὄρος μέγα τύψε τριαίνῃ: *validis manibus sceptro montem percussit.* Loquitur de Æolo: et postea: βία δ' ἔβρηξε κολώνην: *vi dirupit collem.* *Cerda.*

86 *Impulit in latus*] Corradus et Germanus referunt hoc ad ventos, qui oblique aspirant et in latus. Græci dicunt πνεύματα πλάγια: hi sunt præsertim Notus et Boreas, quorum φωρά ἐστι λοξή, ait Arist. Meteor. ii. Ex Virgilio Flaccus Argon. i. 'tum valido contortam turbine portam Impulit Hippotades.' *Idem.*

Agmine] Vel impetu, vel multitudine: nam *Agmen* polysemus sermo est: nam impetum significat: ut, 'Illi agmine certo Laocoonta petunt.' Multitudinem, ut hoc; 'Vocat agmina sæva sororum:' sed mirum cur *agmina* dixerit, cum tres sint, nisi forte etiam impetum voluit simul designare. Et jam exercitum incendentem *agmen* vocamus. *Servius.*

Ac venti, velut agmine facto] Exitum ventorum e carcere, et conatus primos ad pugnam ita expressit Homerus Odyss. xii. ἦλθε Κεκληγὼς Ζέφυρος: *venit stridens Zephyrus.* Languidum hoc, et nihil ad verba *agmen, turbinem, perflant, ruunt.* Æque frigide Il. ix. loquens de Borea et Zephyro inchoantibus tempestatem, ἐλθόντ' ἐξάπνης: *venientes repente.* Homerici interpretes, ut medeantur

tanto languori, reddunt ruentes. Aliquanto dignius Odyss. iv. λιγέων δ' ἀνέμων ἐπ' αὐτμένα χεῦε: *Stridulorum ventorum flatum effudit.* Sed neque hic caret reprehensione. Nam vox prima potius ad concentum pertinet, et canoros sonitus, quam ad impetus, qui excitandi in tempestatibus. Ab Calabro l. xiv. ita educuntur venti, οἱ δ' ἄφαρ ἐξεχέοντο. Sumpsit ab Homero, qui ἐπίχευε. Addit Calaber duo alia verba, ὤρνυντο, φέροντο. Aratus in Phænomen. sic inchoat exprimens impetum, ὄρωρε χειμῶν. Ovid. Met. xi. ita incipit: 'Cum mare sub noctem tumidis albescere cœpit Fluctibus, et præceps spirare valentius Euris.' In quibus *nulla efficacia*, ait Jul. Scaliger. Aliquanto dignius Valerius, 'fundunt se carcere læti Thracæ equi.' Dignissime Horatius, et cum majestate, Epod. x. 'Insurgat aquilo quantus altis montibus Frangit trementes ilices.' Varro in Marci pore ita præclare: 'Ventique frigido se ab axe eruperant Phrenetici, septentrionum filii, Secum ferentes tegulas, ramos.' *Cerda.*

87 *Qua data*] Et in xi. 'Coëant in fœdera dextræ Qua datur.' *Qua* ergo, quoniam: vel *qua data*, ad votum ventorum videtur retulisse. *Servius.*

Porta] Omnis exitus *porta* dicitur, qua potest vel importari vel exportari aliquid; aut ideo *porta* quia agmine dixerat. Nam *porta* proprie aut urbis, aut castrorum est. *Idem.*

Porta] Vasis genus describit Vitruvius l. i. ipse vocat *Æolipilam*, id est, portam *Æoli*. Qui legat, quæ ibi Vitruvius, facile intelligit huic vasi nomen inditum a portis *Æoli*. Peritiam Maronis Turnebus colligit xxv. 12. *Cerda.*

Ruunt] Pro, *irruunt*: vel, cum impetu erumpunt. At paulo post active, et signatissime dixit, 'venti ruunt mare;' quasi, eruant, evertunt: ut ῥύμη. Scalig. iv. 16. Lucret. l. i. 'ruit qua quicquid fluctibus obstat.'

Euripid. αὐτοῖσιν βάθοις ἄνω κάτω στρέψασα. *Taubmann.*

Turbine] Vi ventorum. Et sciendum est, quod quando appellativum est, *turbinis* facit: si autem sit nomen proprium, *turbonis* facit: Horatius, 'Turbonis in armis.' *Servius.*

88 *Incubuerè mari*] Tria dicit elementa turbata, *Terras turbine perflant. Incubuerè mari*, et rursum, *Intonuere poli*. His ergo enumeratis recte adjecit, *Intentant omnia mortem.* *Idem.*

Incubuerè mari] Homerus, de ventis singulis πέσει. Illum imitans Hesiodus in Theog. πίπτουσαι ἐς ἡεροειδέα πόντον αἶτ, auras incidisse in nigrum pontum. Latini ex ductu Virgilii *incubuerè*. Nam Ovidius in epist. Laodami. 'Incubuit Boreas, arreptaque vela tetendit.' Seneca in sua tempestate: 'venti undique incumbunt simul.' Dio Chrys. orat. 75. ita extulit, κατερείσαντος ἀνέμου. Cedrenus ita, λαίλαπος καὶ θυέλλης δίκην ἐνέσκηψεν. *Cerda.*

89 *Una Eurusque Notusque et Africus*] Bene hos modo tres ventos inferiores tantum nominavit, qui a sedibus mare jure commovent; Zephyrum et Aquilonem tacuit: Zephyrum qui ad Italiam ducit, Aquilonem qui desuper flat: ideo Homerus de eo καὶ βορέης αἰθρηγενέτης μέγα κύμα κυλίνδων. *Servius.*

Una Eurusque Notusque, &c.] Paulo aliter hanc sententiam et procellam extulit Musæus: Μαρναμένων ἀνέμων, ξεφύρῳ δ' ἀντέπνευεν εὖρος, καὶ νότος ἐς βορέην μεγάλας ἐφέηκεν ἀπειλάς. Hic autem Africum a Virgilio pro Zephyro dici notat Turnebus, ut ab Homero superiore loco non pro Favonio, sed Africo, ut quem *δυσση* dicat Hom. *Germanus.*

Ruunt] Modo *eruant*. *Servius.*

Procellis] *Procella* est vis ventorum cum pluvia, dicta *procella* quod omnia percellat, hoc est, moveat. *Idem.*

Una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis Africus] R, et S, opti-

me exprimunt ventorum violentiam, præsertim si cæsurae juvent, teste Vossio Instit. Poëtic. 1. 8. Noster Æn. xi. 625. 'Nunc ruit ad terras scopulosque superjacet undam Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam: Nunc rapidus retro, atque æstu revoluta resorbens Saxa.' De Africo lucitante fluctibus Icariis Horat. od. 1. 1. ex Homero desumptus locus Odys. E. 295. *Emmeness.*

91 *Insequitur clamorque virum*] Sequitur, quia præcesserat ventorum sonus, quem et ipsum clamorem possumus dicere. *Servius.*

Stridorque rudentum] Proprie enim in funibus stridor est. 'Pacuvius in Teucro, 'Armamentum stridor et rudentum sibilus.' *Idem.*

Stridorque rudentum] Funes sunt nautici ad navium ministerium: pro his accipi a Plinio, quibus naves ad terram religantur, Bayfius admonet. His Poëta dat stridorem, ut Ovid. in sua tempestate: 'Quippe sonant clamore viri, stridore rudentes.' Omnes ad etymon aspirant, quippe rudentes a rudendo. *Cerda.*

Stridorque rudentum] Sic Silius l. xvii. 'stridorque immite rudentum Sibilat.' Horat. Epod. x. 'Niger rudentes eurns differat.' *Emmeness.*

92 *Eripiunt subito*] Accius in Clytemnestra, 'Deum regnator nocte cæca cælum e conspectu abstulit.' *Servius.*

Diem] Id est, solem (notatore Parrhas.) nam postea: 'Collectasque nubes, Solemque reducit.' Apertius Claudianus, et Lucretius. Hic, 'lucida tela diei,' id est, solis: ille, in Raptu: 'Merserat unda diem,' id est, solem: hic contra *soles* pro diebus accipi, clarum. Quid si vere diem ad αἴθερα; ita ego accipio Senecam cont. Rhetorem xvi. 'Emicabant densis undique nubibus fulmina, et terribili fragore horridæ tempestates absconderant diem.' *Cerda.*

93 *Teucrorum ex oculis*] Bene Teu-

crorum, quibus tempestas immissa erat. Nunquam enim totum cælum tegitur nubibus, sed illa pars, contra quam flaverint venti. Diem autem eripi, ad videndum oculos retulit, non ad naturam. *Servius.*

Nox incubat] *Nox* dicta, quia oculis noceat. *Idem.*

Incubat] Ideo dixit, quod alienum tempus invasit. Nam *incubare* proprie dicitur per vim rem alienam tenere. Aut certe *nox incubat*, ut nihil intervalli esset inter tenebras et mare, aut tempestates, ut in Ge. 1. 'Ipse pater media nimborum in nocte corusca Fulmina molitur dextra.' *Idem.*

Ponto nox incubat atra] Melius quam Homericum ὀρώπει νόξ: ruit *nox*. Ab nostro Curtius l. ix. 'caliginem, ac tenebras, ac perpetuam noctem profundo incubantem.' Hoc enim verbo molestissimum quiddam indicatur. Tale illud Horatii Od. 1. 3. 'macies, et nova febrium Terris incubuit cohors.' *Cerda.*

Nox atra] Tempestatis indicium, cum nempe, ut Horat. epod. x. sidus amicum nullum apparet; cum 'atra nubes condidit lunam, neque certa fulgent sidera nautis:' eodem canente od. 11. 16. Ut Maro hic in describenda atroci est tempestate, sic Juvenal. Sat. xii. 18. 'Nam præter pelagi casus, et fulguris ictum Evasi, densæ cælum abscondere tenebræ Nube una,' &c. Similem descriptionem tempestatis narrat Apollon. Arg. 11. 1105. et seqq. *Emmeness.*

94 *Polii*] Axes, id est, extremæ partes cæli. Duo enim sunt Notios et Borios, a quibus totum cælum continuisse significat. *Servius.*

Æther] Ætherem hic pro aëre posuit: nubes enim, unde et fulmina, aëris sunt, non ætheris: et frequenter Virgilius duo ista confundit. *Idem.*

95 *Intentant*] Minantur, ingerunt. *Idem.*

Intentant] Intentare mortem, vim,

manus, elegantissimæ locutiones, de quibus exemplorum copiam expromit ex Cicerone aliisque optimis scriptoribus Hadr. Card. de Serm. Lat. *Emmeness.*

Omnia] Ad superiora retulit. *Serv.*

96 *Extemplo*] Illico, statim. Et est augurum sermo. *Templum* enim dicitur locus manu designatus in aëre, post quem factum illico captantur auguria. *Idem.*

Extemplo] *Extemplo* est continuo inquit Varro de Ling. lat. l. vi. Est autem verbum sacrorum, sicut *Illicet* iudiciorum. Ut enim hoc dimisso senatu; sic et illud sacrificio patrato a præcone pronuntiabatur: quo significabatur, ut exirent ex templo. Quod quia cito fiebat; inde pro cito, et propere sumi cœptum est. *Scalig.*

Æneæ] Servavit τὸ πρέπον, ut Æneam ultimum territorium dicat. *Serv.*

Extemplo Æneæ] Exprimit quale et animi et corporis senserit pathos. *Donatus.*

Frigore] Timore. Et est reciproca translatio. Nam et *timor* pro frigore, et *frigus* pro timore ponitur: ut in Terentio, 'Uxorem tuam pavitare ajunt: non timere, sed laborare frigoribus:' utrumque enim in unum exitum cadit, sicut et de calore et frigore, *urere* dicimus: ut est, 'Aut Boreæ penetrabile frigus adurat.' Nam et Græci φρικτὰ dicunt quæ sunt timenda, ut Homerus δῶρα μὲν οὐκ ἔτ' ὀνοστά. Livius in Odyssia: 'Igitur demum Ulixi cor frixit præ pavore.' Reprehenditur sane hoc loco Virgilius, quod improprie hos versus Homeri transtulerit: Καὶ τότ' Ὀδυσσεύς λυτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ Ὀχθίσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς δὲν μεγαλήτορα θυμόν. Nam *frigore soluta membra* longe aliud est, quam λυτο γούνατα. Et *duplices tendens a. s. p.* molle, cum illud magis altum, et heroicæ personæ πρὸς δὲν μεγαλήτορα θυμόν. Præterea quis interdum manus ad sidera tollit; aut quis ad cælum manum tendens, non aliud precatur

potius quam dicit. *O terque quaterque beati.* Et ille intra se, ne exaudiant socii, et timidiore despondeant animo: hic vero vociferatur. *Servius.*

Frigore] Non pro timore posuit: nam derogaretur ejus virtuti, ergo *frigus* dixit proprie quod oriebatur; non ex casu evidentissimæ mortis, sed ex tot adversis, quæ corporis calorem extinxerant: quia cruciabatur animus viri fortis, qui maluisset gloriosius in campo occumbere, quam ignobiliter in fluctibus interire. *Don.*

Extemplo Æneæ] Odyss. Ε. λυτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ. Vide Floridum succis. lectionum II. 10. *Hartung.*

Extemplo Æneæ solvuntur frigore membra] Locus apud nostrum huic persimilis Æn. III. 29. 'mili frigidus horror Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.' Frigus solet præcordia metuentium invadere: unde Ter. Phorm. v. 8. 5. 'Abi: tange: si non totus friget, me eneca.' sic Oppian. ἀλιευτ. v. 564. Δεῖματι καὶ καμάτῳ θυμαλγεί γυνὴ λέλυνται. ubi præcipue genua officio defungi non posse, quando stupor obsedit animum, erudite notat Rittershusius. Quod accidit Phaëtoni imperito paterni curus aurigæ, de quo Ovid. Metam. II. 180. 'Et subito genua intremuere timore.' *Emmeness.*

97 *Ingemit*] Non propter mortem: sequitur enim, *O terque quaterque beati*: sed propter mortis genus: grave est enim, secundum Homerum, perire naufragio, quia anima ignea est: et extingui videtur in mari, id est, elemento contrario: ut, 'igneus est ollis vigor.' *Servius.*

Duplicis] Duas, secundum antiquum morem: nam *duplices*, duas dicebant, ut hoc loco, et *binos*, duos: et *utroque* pro utrumque: ut Cicero, 'Binos habebam, jubeo promi utrosque.' Item Sallustius cum de duobus loqueretur: 'Hi utrique ad urbem imperatores erant.' *Idem.*

Duplicis] Ambas tollit manus; et

tollit alte: quod indicium est calidi adfectus: vel, tollit ad sidera, ad indicandam eorum beatitatem, qui pro patria perierunt: quibus in cœlo decretas esse sedes existimat, e Platonis epitaphio. Nec gestu tantum affectus declarat, sed et verbis expressis, *O terque q.* Huic orationi affinis est illa Æn. III. 'O felix una ante alias,' &c. *Taubmann.*

Palmas] Manus explicitas. *Serv.*

Duplicis tendens ad sidera palmas] Precaturi manus ad cælum tollebant. *Horat.* od. III. 23. 'Cœlo supinas si tuleris manus.' Quod fusiis Lambinus ex Marone et aliis illustrat. *Emmeness.*

98 *Talia voce refert*] Profert, *Re* abundat; alibi *refert*, respondet, ut initio Æneid. IV. *Anna refert*: in consuetudine, sic dicimus, 'ille mihi retulit.' *Servius.*

O terque quaterque] Hoc est sæpius. Finitus numerus pro infinito: et sic erupit in vocem cum dolore *Τρις μάκαρες δαναοὶ καὶ τετράκις οἱ τὸτ' ὄλοντο.* Et hoc principium quidam acephalon dicunt, cum intelligi debeat multa enim intra se cogitasse, postremo in hæc erupisse. *Idem.*

O terque quaterque] Id est, multifariam. *Donatus.*

O terque quaterque b.] Id est, omnibus modis beati. Græci una voce *τρισμακαρίους* dicunt. Sic *Tib.* I. III. 'O mihi felicem terque quaterque diem!' id est, septies, ut doctis placeat, qui conjunctim accipiunt, ob numeri septenarii efficaciam. De quo numero videatur *Macrob.*, *Agell.* III. 10. alii. Ita *Homerus*: *Τρις μάκαρες δαναοὶ καὶ τετράκις*, &c. Ab *Aristophane*, in *Pluto*, opponitur *Terque quaterque beatis* *τρισκακοδαίμων, καὶ τετράκις καὶ πεντάκις.* Est autem hæc oratio densissima adfectibus; et habet primum πάθος a persona et loco. *Taubmannus.*

O terque quaterque beati] Id est, plene et per omnia beati, ut *Macrob.*

in *Somn. Scip.* I. 6. ubi, nescio quid, de numero septenario somniat: *terque quaterque* pro indefinito numero, ut Æn. XII. 155. 'Terque quaterque manu peccus percussit honestum.' *Horat.* Sat. II. 7. 176. 'Quem ter vindicta quaterque Imposita haud unquam misera formidine privet.' De hac locutione *Brodæus Misc.* II. 1. Maluisset cadere in bello fortissimus heros, quam aquis extinguï, a quo genere mortis viri strenni vehementer abhorrebant: quare *Hesiod.* ἐργ. δεινὸν δ' ἐστὶ θανεῖν μετὰ κύμασιν. Vide hunc *Virg.* locum explicatum a *Fr. Luisino Par.* II. 28. et *Guther. de jure m.* I. p. 52. *Emmeness.*

99 *Quis*] *Quis* et *quibus* unum significant: secundum artem enim sic dicimus: ab eo quod est a *Qui*, *bus* mittit; ab eo quod est a *Quo*, *is* mittit: sed a tertia declinatione in usu sunt dativus et ablativus plurales; licet antiqui omnibus usi sint casibus. *Cato* in *Originibus* ait, 'Si *ques* sunt populi.' Et declinavit *ques*, *quium*: ut *puppis*, *puppium*. *Servius.*

Quis ante ora] De *Polyte*, ex iis quæ in II. dicuntur, intelligemus: qui cæde *Pyrrhi* in conspectu patris occubuit. *Donatus.*

Quis ante] *Valerius Probus* versum hunc citans *queis* jambum esse dicit, passimque dativo et ablativo casu pro jambo accipi debere. Quare non alienus sum ab eorum opinione, qui *queis* per *ei* scribendum censent, ut aliquot habent marmora: sed hoc loco cadit in unam syllabam: *κατὰ συνίησιν.* *Pierius.*

Mœnibus altis] Propter *Pergama*, quæ altissima fuerunt: ex quibus omnia alta ædificia, *Pergama* vocantur, sicut *Æschylus* dicit. *Servius.*

Altis] Id est, integra adhuc civitate. Ipse enim *Æneas* non *Trojam* altam, sed campos, ubi *Troja* fuit, reliquit, et in fluctibus periclitatus est. *Donatus.*

100 *Oppetere*] Ore terram petere, id

est, mori, exspirare, vel occumbere. Possumus autem sic uti hoc sermone, ut et per se plenus sit, et recipiat adjectionem. Ergo dicimus et *oppetit*, et *mortem oppetit*, sicut et *expirat*, et *animam expirat*. Servius.

Oppetere] Subaudi *mortem*, cum Sanctio in Min. p. 319. noster Æn. XII. 543. 'Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi Oppetere.' Plena locutio apud Ciceronem de divinatione. I. 18. 'æquius esse censuit, se maturam oppetere mortem.' Non. Marcell. *mori* interpretatur, sed plus esse volunt alti, quia bellicosi heroës, cum confossi vulneribus in prælio cadunt, terram ore petere dicuntur, juxta illud Maronis, prædicantis, sub persona Turni, felicitatem eorum, quibus perire contigisset ante maximas miserias. Verba hæc sunt, XI. 415. 'Ille mihi ante alios, fortunatusque laborum, Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret, Procubuit moriens, et humum semel ore momordit.' Pro patria autem oppetere mortem decorum est, teste Horatio od. III. 2. *Emmeness*.

Fortissime gentis] Atqui in artibus legimus superlativum gradum non nisi genitivo plurali jungi: constat quidem: sed gens nomen est enuntiatione singulare, intellectu plurale. Bene ergo junxit: in gente enim plures sunt: ut alibi, 'Ipse ditissimus agri Phœnicum:' non enim unus est ager Phœnicum. Item Salustius, 'Romani generis disertissimus:' aut superlativo pro comparativo usus videtur, quasi fortissimis comparandus: non, ut vulgo creditur, præferendus. Sane quaeritur cur Diomedem fortissimum dixerit, cum post Achillem et Ajacem ipse sit tertius: unde etiam Salustius ait, 'Primum Græcorum Achillem.' Multi dicunt ideo *fortissimum*, quia, juxta Homerum, et Venerem vulneravit et Martem. Alii ad gentem referunt, quod Achilles Thesalus fuit, Ajax Græcus, Diomedes

Danaus. Multi ad excusationem Æneæ volunt fortissimum dictum: a quo constat esse superatum, ut, Juvenalis: 'vel quod Tydides percussit pondere coxam Æneæ.' Servius.

O Danaum fortissime gent.] Ex illo, ad aliud raptus est: existimans se infelicem, qui et hunc exitum vitæ sortiatur, et ignobili morte periturus sit. *Donatus*.

O Danaum fortissime] Scilicet Homerus Diomedem *κάρτιστον ἀχαιῶν* vocat. Et hic locus illum sapere videtur Il. Φ. quo Achillem Scamandri fatigatum assultibus pœnitet non occubuisse sub Hectore: 'Ὡς μ' ὄφελ' ἔκτωρ κτεῖναι, ὃς ἐνθάδε τέτραφ' ἄριστος, τῷ κ' ἀγαθὸν μὲν ἔπεφν', ἀγαθὸς δέ κεν ἐξενόριξε. *Germ.*

101 *Tydidē*] Vocativus Græcus, si enim Latine diceret, *Tydidā* debuit ponere. Omnia enim patronymica quæ in *des* exeunt, apud Latinos primæ declinationis sunt; ut, 'Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector.' Tydides Diomedes Tydei et Deiphyles Adrasti filiae filius, qui post captum Ilium ad Italiam venit, quod plenius in lib. XI. habes. Eo tempore statua cum in templo Apollinis Delphici staret, vi quadam divina ad Coreyram migravit, visa est muros Coreyræorum defendere: nam ejus comminatione, hostibus fugatis, Coreyra bello exempta est. *Servius*.

Mene Iliacis] Ex his se infelicem existimans, qui hunc exitum vitæ non habuerit, sed vir fortis in pelago esset moriturus. Non potuit autem explere orationem, interveniente fluctu. Esset autem vitium poëtæ, si, finitis querelis, fluctus intervenisset: semper ergo imperfectas reliquit querelas, ut 'Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur.' Et alibi: 'Talia fundebat lachrymans.' *Donatus*.

102 *Non potuisse*] Quasi semper voluerit. *Servius*.

Animam hanc] Quasi cum dolore *hanc animam* dixit; ac si diceret, infe-

licem, quæ ad labores nata est. *Idem.*

Hanc animam] Affectus non vulgaris, quem Ovidius arripuit *Trist.* i. 2. in tempestate quam passus: 'Opprimet hanc animam fluctus,' et in *Ibin*: 'hanc animam nimium tibi sæpe petitam,' Statius quoque, in sua tempestate, *hanc animam* dixit pari emphasi: versus postea adducam. Donatus in verba Terentii *hanc ego vitam*, ait, interpretans, *quæ nos perturbat*: et addit ita hic capiendum Virgilium. Pari emphasi *Æneid.* iii. 'Vos animam hanc potius quocunque absumite letho,' et *Æneid.* iv. 'Accipite hanc animam,' Terentius Hecyr. 'Hancine hanc animam parsi perdere?' et Propertius eleg. i. 6. 'Me sine, quem semper voluit fortuna jacerere, Hanc animam extremæ reddere nequitia.' Omnia hæc cum contemptu efferenda. *Cerda.*

Effundere] Secundum eos qui dicunt sanguinem esse animam: ut ipse, 'Purpuream vomit ille animam.' Nam alio loco aliorum opinionem sequitur, qui dicunt spiritum esse animam: ut est, 'Atque in ventos vita recessit.' *Servius.*

103 *Sævus*] Magnus, vel fortis, vel bellicosus; ut est, 'Et sævum Æneam agnovit Turnus in armis.' Vel adversus hostes *sævus*, et est epitheton ad tempus. Nam incongruum erat ab Ænea *sævum Hectorem* dici: aut *sævus*, quod adversum Antenorem et Æneam et Helenum sentiens, Elenam non permiserit reddi. Ideo *Sævus Hector*, quia Æneas pius. *Servius.*

Æacida telo] Vult ostendere feliciorē Hectorē, cui contigerit ab Achille perire, quod ipse optaverit ei congressus, sicut in v. Neptunus Veneri loquitur. Et bene legit cum quibus periisse debuerit, ipse enim et fortis est et numinum proles: certe ergo his jungitur, in quibus talia fuerunt. *Idem.*

Sævus ubi Æacida telo jacet Hector, ubi ingens Sarpedon: uti tot Simois

Delphi: et Var. Clas.

correpta sub undis] Ut præteream *sævos* per *o*, et *conrepta* præpositione incolumi, veteribus in aliquot exemplaribus notata, quæ Scavrus ferre non potest: id attingam, quod in antiquiori quodam codice legere est, *Hector et ingens*, pro *ubi ingens*. Nempe quod satis illis visum sit repetere bis tantum adverbium *ubi*, ne si ter prolatum sit, oratio loco tam mæsto lascivire videatur. Mihi vero perplacet ea triplicata repetitio, quippe quæ majorem quandam vim ad excitandum pathos habeat. Et bona antiquorum codicum pars *ubi* ter ponit: et in antiquis Prisciani codicibus ita citatos versus inveni, dicente eo *ubi* relativum gravari debere, ut hoc loco est, *ubi Æacida, ubi ingens, ubi tot Simois*. Pierius.

Ingens Sarpedon] *Ingens* statura et virtute bellica. Alii putant ad significatum vocis alludi: cum *σαρπηδόνιον* Gr. *μέγα* dicant, &c. et *Sarpedonium liltus*, Proverbium sit, de Clamoris. Fuit autem *Sarpedon* Jovis et Europæ (alii *Laodamiæ*) filius, frater Minois et Rhadamanti; rex Lyciæ: qui Trojanis suppetias ferens, a Patroclo interfectus est: cum quo omnis spes præsidii Trojanis cecidisse credebatur. Declinatur autem *Sarpedon*, *Sarpedonis* et *Sarpedontis*: de quo *Servius*. Denique placet quibusdam doctis, quod legitur in vet. l. *Hector et ingens*, pro *Ubi*: nempe quod satis illis visum sit bis tantum repetere adverbium *Ubi*: ne oratio loco tam mæsto lascivire videatur. Gifan. l. ut, pro *Ubi*, &c. quod usitatum esse, etiam Scaliger ad Varr. notat. Catullus: 'Ut convenerat esse delicatos.' *Taubmann.*

104 *Sarpedon*] Et in ultima syllaba, et in penultima possumus accentum ponere. Nam Homerus et *Sarpedonis* declinavit et *Sarpedontis*: unde et varius accentus est. Nam si *Sarpedonis* dicas, antepenultima habet accentum; si *Sarpedontis* penultima.

Virg.

7 B

Sed *Sarpedontis* usurpavit. Naturalis autem declinatio est, *Sarpedonis*, ut *Memnon Memnonis*, *Sinon Sinonis*. Si autem genitivum in *dontis* miserit, a circumflexo venit, qui est in ultima syllaba nominativi, ut *Demophon*, *Demophontis*, *Lycaon*, *Lycaontis*: sic ergo et *Sarpedontis*. Est autem Sarpedon, Jovis et Laodamiæ filius, ut alio, 'Quin occidit una Sarpedon mea progenies,' occisus a Patroclo Menæcii filio, armis Achillis induto; hujus interitum Juppiter proscutus dicitur imbre sanguineo. *Servius*.

Simoïs] Nomen hoc integrum ad nos transiit, unde suo accentu profertur. Nam si esset Latinum in antepenultima haberet accentum, quia secunda a fine brevis. Sane bene fecisse videtur *Simoïs* mentionem, ut ibi videatur pati se optavisse, ubi genitus est, ut alibi: 'Tunc ille Æneas quem Dardanio Anchisæ Alma Venus Phrygiæ genuit *Simoëntis* ad undam?' Hic flumen Trojæ est, *Servius*.

Correpta] *Rapta. Idem.*

Sub undis] Et *sub undis* legimus, et *sub undas*. Sed si *sub undas*, *correpta* intellige: si *sub undis*, *voluit*: varia ergo distinctio est. *Idem.*

105 *Fortia corpora*] Id est, viorum fortium, nulla enim est in mortuis fortitudo. *Idem.*

Scuta virum, galeasque et fortia corpora voluit] De flumine repleto cadaveribus et armis noster Æn. viii. 538. 'Quam multa sub undas Scuta virum, galeasque et corpora fortia volves, Tybri pater.' Sil. Ital. l. iv. 'Corporibus, clypeisque simul, galeisque cadentum Contegitur Trebia, et vix cernere linquitur undis.' Locus autem hic Virgillii desumptus ex Homero Il. M. 22. ut monet Turneb. advers. xviii. 32. καὶ σιμόεις, ὅθι πολλὰ βοάγρια καὶ τρυφάλειαί Κάππεσον ἐν κοίλῃσι, καὶ ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν. *Emmeness.*

106 *Talia jactanti*] Inaniter loquen-

ti: ut alibi, 'Atque irrita jurgia jactat.' et, 'Voces dum jactat inanes.' *Servius*.

Jactanti] Adhuc loquenti intervenit vis fluctus, nec permisit explicare felices, qui in Troja perierunt: se infelicem, qui in fluctibus sit periturus. *Donatus*.

Jactanti] Viderunt jam alii superatum hic Homerum, qui εἰπόντα dixit. Jactare proprie dicit querelas sine fructu, quod Æneæ accidit: nam loquentem illum sævior adhuc procella invasit. An in tanto tumultu exaudiri Vlysses posset? Transfer in hunc locum, quæ ego Eclog. ii. ad illud: 'Montibus et sylvis studio jactabat inani.' Idem est enim jactare querelas suas ad montes, quod ibi facit Corydon; atque ad ventos, quod hic Æneas. Sed et Lucanus frustra anhelat (ait Scaliger) ad Virgilium, neque enim assequitur, cum ait: 'Non plura locuto Avulsit laceros percussa puppe rudentes Turbo rapax.' *Cerda*.

Aquilone] Ab Aquilone. Ecce hic reddit ventum quem transierat, et a generali tempestate ad speciem transit. *Servius*.

Aquilone proc.] Ventis Austrinis opponit Septentrionalem. Nec ab re est, ut Aquilo reliquis ventis impetuosior velum Principis feriat. Hujus autem venti prosopopœia elegantiss. est apud Ovid. Met. vi. Fab. ult. 'Apta mihi vis est, qua tristia nubila pello, Et freta concutio, nodosaque robora verto:' et quæ sequuntur. *Taubmann*.

107 *Adversa*] Contraria: quia ad Italiam navigantibus Aquilo contrarius est. *Servius*.

108 *Franguntur remi*] Vel gubernacula: vel, quod verius est, remi. Antiqui enim velis remisque navigabant. Et hoc de navi Æneæ, an de omnibus dixit? Tum proram avertit. Alii Prora legi tradunt, ut sit, *Avertit*, pro avertitur. Est figura creberrima: potest namque pro activi verbi signi-

ficatione passivum poni: ut est, 'Et pietis bellantur Amazones armis,' pro *bellant*. Nec nos debet movere quod *bellor* non facit, natura enim hoc prohibuit verbum componere. Et invenitur ubi activum ponitur, ut est *avertit* pro *avertitur*; et *Insinuat* pavor, pro *insinuatur*; et, *Nox humida cælo Præcipitat*, pro *præcipitatur*. Sed hæc verba tantummodo pro se invicem ponuntur, quæ et activa esse possunt et passiva; ut est *averto* et *avertor*, *præcipito* et *præcipitor*. Ergo non possumus dicere, quod quidam artigraphus, declinationes activi verbi et passivi pro se invicem poni. Nam et neutralis verbi declinatio activa est, et communis deponentisve passiva: et aliud est esse activum verbum, et aliud habere activi verbi declinationem. *Idem*.

Franguntur] Classem tempestatibus agitatam tanto artificio descripsit, ut neque evidentius, neque expressius oculis corporis e littore, quam animo ex his versibus spectari possit. Quæ describendi ratio (semel ut dicam) Quintiliano *credibilis rerum imago*, aliis *Evidentia*, aliis *Informatio* dicitur. Aphthonius *ἔμφασις*, Rutilius Lupus *χαρακτηρισμὸν*, Aquila Rom. *διατύπωσις*, vulgo *ὑποτύπωσις* vocant. *Taubmann*.

Tum prora avertit] Pro *proram*: alii *proram* legi tradunt, ut sit *avertit* pro *avertitur*. *Servius*.

Tum prora avertit] In Rom. codice, *proram* legitur, accusativo casu: ejus suppositum erit procella. Quamquam *Servius* longa disputatione *avertit*, pro *avertitur* legendum censet. Quare itidem *prora* casu recto ponendum: quæ quidem magis Poëtica elocutio est. *Pierius*.

Prora avertit] Pro *avertitur*, id est, incipit circumagi in gyrum, ut *Victorius* explicat. Et est elegans orationis figura: de qua *Agell. xviii. 12*. 'Morem, inquit, istum veteribus fuisse, verba *Patiendi* mutare in *Agendi*

modum.' Ita inferius, *avertens rosea cervice*. alibi; *Insinuat pavor*: *agglomerant*, pro *agglomerantur*: *turbant*, pro *turbantur*: *Nox humida cælo Præcipitat*, pro *præcipitatur*: *Venti ponunt*: *volventibus annis*; ut, *anno vertente*, apud omnes fere. Ita *Cicero* pro *Sextio*, 'qui non modo præcipitanti patriæ non subvenirent,' &c. Idem pro *C. Rabirio Posth.* et alibi. *Livius*: 'Mores pop. Rom. quantum mutaverint.' Idem: 'tempestas sedet.' *Plautus*, 'Rugat pallium,' *Casina*: 'iræ leniunt,' *Milit. ii. 6.* ubi *Notas nostras* vide: vel etiam *Servium* ad hunc locum. *Taubmann*.

Prora avertit] *Vertere* sæpenumero absolute inveniri monet *Torrent.* ad *Horat. od. iv. 10.* *Gell. iv. 18.* 'id cum dixisset, avertit, et ire in Capitolium cœpit.' *Concessit* plura exempla *Vechner. Hellenol. i. 12. Emmeness.*

109 *Dat latus*] *Inclinatur. Serv.*

Cumulo] *Exuberante fluctu*, id est, altitudine, cum *cumulo*. *Idem*.

Præruptus] *In altum levatus. Idem.*

Cumulo præruptus aquæ mons] *Laudat Scaliger Poëtam*, qui non palam profiteatur eruditionem, ut alii. Nam cum *decumanum*, aut *decimum fluctum* intelligat, *montem aquæ* maluit dicere. Est vero *decumanus fluctus*, maximus fluctus. Perfectio enim hujus numeri facit, ut quæ sunt magna, efferantur per illum. Sic *ora decumana*, quæ maxima: *decumana scuta*, quæ amplissima: *pyxa decumana*, vel *decimana*, apud *Plinium*. De *porta decumana* castrorum, lege *Lipsium* ad *Ann. Taciti l. i.* *Redeo. Decumani fluctus*, multi meminere. *Ovidius Met. xi.* nominat *undam decimam*. *Silius l. xiv. volumen decimum*. *Valerius, tumorem arduum undæ decimæ*. Omitto *Senecam*, *Lucanum*, alios. Vide, uti *Ovidius* in *Tristibus* circumscribat hunc fluctum. Græci hunc fluctum appellant *τρικυμία*. *Homerus Odys. iii. κύματα ἴσα ὕρσσω*,

fluctus aquales montibus. Calaber l. xiv. *ῥοιότα κύματ' ὕρσσειν, fluctus similes montibus.* Homeri locum representat Dio Chrysost. orat. lxxv. Ovidius Trist. i. 2. 'montes volvuntur aquarum.' et Met. xv. 'Cumulusque immanis aquarum In montis specie.' Paulinus natali Felicis ix. 'Et tremula compage minax pendebat aquæ mons.' Hieronymus contra Jovinianum, l. ii. *montes gurgitum.* Aristides orat. 2. sacror. serm. et Græci alii simpliciter, *κύμα ὑψηλόν.* Sed quoniam incidi in Aristidem, adde auctorem hunc reliquis advocatis a Junio Cent. 6. Adag. 77. Nam illo quoque firmabitur adagium illud: *Decumani malorum fluctus.* Verba Aristidis sunt in Platon. ii. *Θεμιστοκλέα δὲ τὰ δεύτερα αἰὲ τῶν προτέρων μέζονα ἐξεδέχετο· καὶ τὸ τῆς παροιμίας αὐτῷ περιεστήκει. Τὸ μὲν γὰρ ἔλιπεν αὐτὸν κύμα, τὸ δ' ἐγκατελάμβανεν, ἕως διετῆλθε διὰ τῶν τρικυμίων νικῶν:* *Themistoclem vero posteriora semper prioribus exercebant majora, et, ut est in proverbio, alius eum reclinebat fluctus, alius comprehendebat, donec per undas decumanas victor evasit.* Cerda.

Præruptus aquæ mons] Moles aquæ prærupta, sive in altum elevata. J. C. Scalig. iv. 48. Poëta cum incomparabilem versum illum fecisset *Æn. v.* 'Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos.' impudenter Servius; 'Pessimus, versus in monosyllabam desinens.' Utrum enim malis; huncene, an; 'Sternitur, exanimisque tremens bos corruit ictu.' Quis igitur illum quoque Grammaticorum interpolabit nobis, ne sit monosyllabum? 'Dat latus, insequitur cumulo præruptus aquæ mons.' Quem versum quare non appellavit pessimum, sicut et congenerem illum alterum? Atque potuerat sic, 'Dat latus, insequitur tumidis mons incitus undis.' Verum ut corruit taurus; ut confluit in unum montem mare; ita corruit versus in monosyllabum; copia mul-

tarum syllabarum in unam coacta. Sicut et in illo *Æn. ii.* 'ruit Oceano nox.' Quid illo acrius? *Æneid. vi.* 'en hæc promissa fides est?' Nihil enim aptius indignationi, quam oratio desinens in monosyllabum. Vel evolve Demosthen. Orationes: quotnam ejusmodi periodos invenies? Inverte modo, nihil frigidius. Itaque omnibus locis adeo studiosus fuit collocationis, ut si quid tantillum mutes, deterius facias. Horatius quoque cum e magnis cœptis futile Poëma exiturum stomacharetur, ex prolixis vocibus eduxit finem monosyllabum, 'Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.' Sic Poëta valido monosyllabo sustentavit procedentem ac mobilem versum, *Æn. iv.* 'Massylique ruunt equites, et odora canum vis.' Quam vocem si transmittas alio, totus pereat decor. In illo quoque *Æn. ii.* avertit deæ mentem, ut postea figat in pertinacia, 'aversa deæ mens.' Quæ semel huc annotasse e re visum est. Taubmann.

Præruptus aquæ mons] Aqua in altum sublata, μέγα κύμα nempe, cum ὑπερθε πολλὸν ἄλδς κορβύεται ὕδωρ: ut Apoll. Argon. ii. 322. montis nomine venuste venit: sic noster Ge. iv. 361. 'Curvata in montis faciem circumstetit unda.' Huc pertinet emendatio lectio, quæ nobiliss. Heinsio debetur Met. xi. 538. *Emmeness.*

110 *Hi]* Pro Illi, vel alii; et benedicticōs, his pro illis, vel aliis. Serv.

Hi summo in fluctu] Fluctibus vario motu venientibus: aliæ erigebantur tumore fluctuum, aliæ deprimebantur. Donatus.

Hi summo in fluctu pendent] Virgilius hic nihil tale cogitat: describit enim navem uno in loco hærentem, tantum ad latus inversam, et ideo sublatam a puppi, depressam a prora, utique pendentem, qualem ferme descripsit Lucanus l. ix. 'Pars sedet una ratis, pars altera pendet in undis.' Cerda.

Pendent] Sic Leandri per vim maris jactati corpus pependerit aqua: ut de eo Ovid. Epist. Heroid. xviii. 52. 'quod dubia saepe pependit aqua.' *Emmeness*.

Deliscens] Valde hiscens. De enim augmentis est, ut in Terentio, 'Deamote Syre.' *Servius*.

111 *Aperit*] Ostendit: ut Sallustius, 'Caput aperire solitus,' id est, nudare, ostendere: sic alibi, 'Visa aperire procul montes:' sane aliter hic aperit, aliter ostium aperit. *Idem*.

Terram inter fluctus aperit] Est hoc, quod dixit Tibullus l. iv. 'Vel si interrupto nudaret gurgite pontum.' *Cerda*.

Arenis] Et ab arenis et cum arenis: id est, vel ab imo movebatur mare, vel cum ipsis arenis, ut in tempestate solet. *Servius*.

Furit astus arenis] Est hoc, quod vetus Poëta apud Tullium de Divin. *ferret æstu pelagus*. Ab hoc æstu et fervore dixit Nazianzenus in Apologético loquens de tempestate, *ῥοθίῳ ζέοντι*. *Cerda*.

112 *Tris*] Latinum est. Genitivus enim pluralis quotiens in *ium* exit, accusativum pluralem in *is* mittit, ut *puppium, puppis*. Quotiens in *um* exit, in *es* mittit, ut *patrum, patres*. *Servius*.

Saxa latentia] Modo propter tempestatem; vel, ut quidam tradunt, tranquillo mari: nam quemadmodum latent, quæ nomen habent. Hæc autem sunt saxa inter Africam, Siciliam, et Sardiniam, et Italiam, quæ saxa ideo Itali *aras* vocant, quod ibi Afri et Romani fœdus inierunt, et fines imperii sui illic esse voluerunt; unde etiam Dido, 'Litora litoribus contraria, fluctibus undas Imprecor.' Quæ aræ, a Sisenna, *propitiæ* vocantur: alii dicunt Græcos hæc saxa *βαμὸς* appellare. Quidam insulam fuisse hunc locum tradunt, quæ subito pessumgerit, in cujus reliquias saxa hæc extare, in quibus ajunt Pœnorum Sacerdotes rem divinam facere

solitos. Has *aras* alii *Neptunius* vocant, sicut Claudius Quadrigarius Annalium i. 'Apud aras, quæ vocabantur Neptuniæ.' Varro de ora maritima l. i. 'Ut faciunt ii, qui ab Sardinia Siciliam, aut contra petunt. Nam si utramque ex conspectu amiserunt, sciunt periculose se navigare, ac verentur in pelago latente insulam, quem locum vocant aras.' *Idem*.

Torquet] Jacit, immittit, ut 'Torquet aquosam hiemem.' Inde et *torquet, jacit* dicimus. Alibi *Torquet, deflectit*; ut, 'Torquet medios nox humida currus.' Alibi *regit et frenat*: ut, 'Cuncta tuo, qui bella pater sub numine torques.' Alibi *sustinet* et *fert*, 'Axem humero torquet stellis fulgentibus aptum.' *Idem*.

113 *Saxa vocant Itali mediis quæ in fluctibus aras*] Ordo est, Quæ saxa latentia in mediis fluctibus, Itali aras vocant: pro quibus hunc ordinem esse ait, *Tris Notus abreptas mediis fluctibus in saxa latentia torquet*: Alii *mediis fluctibus aras* legunt, ut sit ordo, *Saxa vocant Itali aras, quæ mediis fluctibus*, ut desit *Sunt*. Italos autem aliqui non qui in Italia nati sunt, sed qui Latine loquantur, accipiunt. *Idem*.

Aras] *Aras*, dorsum immane, appositio est, conjuncta cum metaphora; ut exponit Hortensius. Notat Turnebus xxvi. 23. earum fuisse novem: probatque e Lucano, l. viii. saxa illa magna religione et veneratione fuisse culta. Nascimbænius Ægates insulas esse ait. Porro Jos. Scalig. Auson. Lect. ii. 22. *Aræ*, inquit, sunt margines seu crepidines prominentes earum molium, quibus flumina (ut loquitur Lucret.) *oppilantur*, quæ et *moles* dicuntur, et *χηλαί*: vulgo Franci *kalos* vocant, quæ vox satis antiqua. *Cajare* enim apud veteres erat, *cohibere, compescere, &c.* Omnes igitur crepidines et eminentias veteres illi *Aras* vocabant: ut hic saxa in mare eminentia Virgilius. Tertullian. lib. de Pallio: 'Soleo de qualibet margi-

ne vel ara medicinas moribus dicere.' Ubi manifesto *Ara* est ἐξοχή, ut et *margo*. Varro de R. R. I. 54. 'Alia (*uva*) in amphoram picatam descendat: alia in aram, ut in carnarium adscendant,' &c. *Taubmann*.

Saxa vocant Itali mediis quæ in fluctibus aras] *Aras* fuisse novem propitias admonet Turnebus inter Sardiniam et Africam celebres ictō ibi inter Afros et Romanos fœdere, de quibus Lucanus, 'angustius aris Victoris Libyco pulsatur in æquore saxum Tarpejis.' *Germanus*.

Aras] Apud Suidam Ἐρμαῖος est τετραγώνος λίθος. Quales lapides sunt ἔρματα ὕφαλα: scopuli marini: sic appellantur a Dionys. Halicarn. antiq. Rom. I. p. 42. quo loco testatur Æneam in hæc saxa quoque latentia incidisse. Plinii locus videtur corruptus v. 7. 'Ægimori a re, scopuli verius, quam insulæ:' ubi Scottus Observ. Philosph. v. 19. pro a re, legit, *aræ*: misturam esse verborum in hoc versu contendit Quintilian. VIII. 2. Quæ tanti laud videtur esse, ut Maroni verti possit vitio. *Emmeness*.

114 *Dorsum inmane*] Eminens, vel altum, secundum Homerum, vel certe eminens planities, aut superficies durior: aut sic ait hic Poëta *dorsum* de saxo, sicut Hom. Νῶτα θαλάσσης: sicut alibi ipse: 'Dorso dum pendet iniquo.' Quidam *inmane* pro malo accipiunt positum, propter naufragia, quæ ibi solent fieri: nam *manum* bonum dicunt, ergo quod bono contrarium *inmane*. Non enim potest pro magno accipi. Alibi, 'Posuit quæ innania templa,' quia non facile apparent hæc saxa, nisi cum mare ventis movetur. *Dorsum* autem hoc loco non absurde ait, quia Græce aræ ipsæ ἵππου νῶτα dicuntur, ut Sinius Capito tradidit, secundum Homerum. *Servius*.

Mari summo] Vel in summo, vel in placido. *Idem*.

Dorsum inmane mari summo] Sic *tergum* Ge. III. 361. Scottus Observ.

Histor. III. 28. dorsum nominat eminentiam: in ea notione apud nostrum Æn. x. 227. 'ipsaque dorso Eminet.' et vs. 303. 'dorso dum pendet iniquo.' Isid. XI. 1. *dorsum superficiem*, vocat, corporis, instar saxi: ita hoc loco pro maris superficie, quam Græci, ut ex Oppiano de Piscat. I. 60. νῶτον ἄλδς, et Suidas τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. *Emmeness*.

115 *In brevia et Syrtis*] Id est, in brevia Syrtium: quo modo, 'Molemque et montes.' *Servius*.

Brevia] Dicit vadosa, per quæ possumus vadere. *Idem*.

In brevia et Syrtis urget] In antiquis plerisque codicibus, *urguet* est, u post g addita: Attiano more. Et hoc loco *Syrtis* in accusativo plurali tantum fieri docet Priscianus, sicut et *Alpis*, propterea quod Græce declinata et diphthongum habeant: ejus vero sonum apud Latinos esse per i longum. Est et Velii Longi sententia, ut *Syrtis* per i scribatur citato versu, *Et vastas aperit Syrtis*. Nostra autem ætate litterati pene omnes diphthongum Græcam recepere: atque ita dictionis hujus casum *Syrteis* per ei, ut pleraque alia scriptitant: quod in codicibus antiquis inventu rarissimum: quodque supervacuum esse, quod i tam longæ quam brevis naturam habet, tum incommodum aliquando judicat Quintilianus. Sed de hoc genere plura alibi recitantur. *Pierius*.

Brevia] Dicuntur Syrtes, Latinis *Brevia*, ut Græcis βραχέα, vadosa videlicet, et arenosa loca: oportet enim ibi brevius sit et contractius mare, ubi sunt ingentes cumuli arenarum: non latum, et spaciosum. Duæ sunt in sinu Africo Syrtes, ἡ μὲν μείζων, ἡ δὲ μικρὰ, Zetzes in Cass. Lycophron. Dicuntur ἀπὸ τοῦ σύρω, traho: vento enim in mare arena trahitur cogiturque. Pomponius Sabinus Poëtam accipit de majore, nam hæc proxima Carthaginī. Vide uti Modicius cap. 12. defendat Virgilium a nonnullorum

calumniā: uti Sallustius describat Syrtēs, in promptu est. *Cerda*.

In brevia] Quæ Latini *brevia* nominant, vadosa quædam in mari spatia, ea Græce βραχέα. Cælius iv. 15. *Pontan*.

In brevia] Sanctius in Minerva subaudit vada. Hunc quoque Maronis locum attingit Robert. Tit. controv. ix. 20. et accurate, quid *brevia* sint, edocet ex Græcis scriptoribus Brodæus Miscell. vi. 24. *Emmeness*.

116 *Vadis*] Vada, τὰ βραχέα. Varro de ora maritima l. 1. 'Si ab aqua summa non alte est terra, dicitur vadus:' et multi sic legunt: 'Inliditque vadis atque aggere cingit harenæ.' Et *Syrtēs*. Syrtium sinus duo sunt pares natura, impares magnitudine, ut Sallustius dicit. *Servius*.

117 *Lycios*] Hi Trojæ ad auxilium venerant, qui, mortuo rege Pandaro, Æneam secuti sunt; unde et in secundo ait, 'Comitum affluxisse novorum.' *Idem*.

Lycios] Signate. Et militum et ducis nomen ponit, itemque magistrum, et navim submersam scribit. Lycii autem, interfecto Sarpedone, adhæserunt Æneæ, ductore Oronte. Unde Æn. ii. 'comitum turbam adfluxisse novorum Invenio.' Navis magister erat Leucaspis, ut Æn. vi. 'Leucaspim, et Lyciæ ductorem clas- sis Orontem.' *Taubmann*.

Fidum] Fidelem: utrumque nomen idem significat, quamvis quidam velint *fidum* amicum, *fidelem* servum dici: et sic pronuntiandum, ut dolore afferat talis socii amissio. *Serv*.

118 *Ipsius ante oculos*] Ad majorem dolorem: unde alibi, 'Quæque ipse miserrima vidi.' Item, 'Qui nati coram me cernere lethum Fecisti.' *Id*.

Ingens pontus] Unda. Et est tropus Synecdoche. *Idem*.

A vertice] Aut a puppi, quæ vertex navis est: aut ab Aquilone vento, qui flat a mundi vertice, a septentrione: ut ipse alibi, 'Hic vertex

nobis semper sublimis.' Quidam *verticem* hic procellam accipiunt. *Idem*.

A vertice] Κατ' ἄκρας. Recurre ad illum Ge. locum: 'ventus a vertice sylvis Incubuit.' Nannius vir acerrimi ingenii non injuria mihi Servium hic notasse videtur, ut ex ejus Nannii contextu, qui ita habet, liquebit. Describit Virgilius mirabilem subversionem navis, et quæ vix unquam, nisi in sævissimis tempestatibus, contingere soleat: undas scilicet, sublata in altum prora, navem in puppim statuisse, adeo ut gubernator, cum pedes illi in altum tollerentur, pronus in caput necessario excideret, quam sententiam firmat Livii auctoritate de bel. Pun. l. iv. 'Ferrea manus firmæ carenæ illigata, cum injecta proræ esset, gravi libramento plumbi revelleret ad solum, suspensa prora navim in puppim statuebat.' Tale quid forsitan apud Calab. ξ. φορέοντ' ἐπικάρσαι εἰν ἀλὶ νῆες, Ἄλλαι ἀναστρέψασαι ἄνω τρόπιν. *Germanus*.

119 *In puppim*] Pro *puppim*, addit præpositionem. *Servius*.

In puppim ferit] Hos specialiter cum eorum nominibus ponit, qui in iis potiores navigabant, et uno casu ferebantur. *Donatus*.

In puppim ferit] Imitatione Homeri, qui de Ulysse, τῆλε δ' ἀπὸ σχεδῆς πέσε: longe autem a navi cecidit. Deinde Petronii, qui in Satyr. 'illum quidem vociferantem in mare ventus excussit, repetitumque infesto gurgite procella circumegit, atque hausit.' Inveni etiam locum Aristidis orat. ii. sacrorum sermonum, similimum Virgiliano: sic enim de nave loquitur: καὶ τὸ πλοῖον ἐκ πῶρας ἀρθεῖν, ἐπὶ πρύμναν ὤκλασε. *Cerda*.

Pronus] Πρηνής: nonnulli sane *pronom* adverbialiter legunt. *Servius*.

Magister] Leucaspis: ut in sexto libro, 'Leucaspim, et Lyciæ ductorem classis Orontem.' *Idem*.

Magister] Sic Horat. od. iii. 6. 'navis Hispanæ magister:' vide Tor-

rentium. Noster Æn. vi. 358. 'Quam tua ne spoliata armis, excussa magistro.' *Emmeness.*

120 *Volvitur in caput*] Sic et Il. Z. *πρηνης ἐν κονίῃσιν ἐπὶ στόμα* et Il. E. *ἔκπεσε δῖφρον, Κύμβαχος ἐν κονίῃσιν, ἐπὶ βρεχμόν τε καὶ ὄμους. Διθὰ μάλ' εἰσθήκει.* Ut autem *pronus magister volvitur*, sic et illi *προκάρηνος κυβιστῶν.* *German.*

Volvitur in caput] *Præceps inegit* inquit Apulejus Met. l. iv. id est, in caput, et juxta Glossas *ἐπὶ κεφαλῆς*. Græci habent verbum *κυβητίζειν*, quod teste Hesychio, est *ῥίπτειν ἐπὶ κεφαλῇν.* *Emmeness.*

Ter] Sæpius: finitus numerus pro infinito: crebro enim fluctus facit Aquilo, ut Sallustius, 'Crebritate fluctuum ut Aquilo solet:' vel certe quod Græci *τρικυμλίαν* appellant: ut Sallustius, 'triplici fluctu.' *Servius.*

Ibidem] *Ibidem* vel *ubina* multi dubitant ubi debeat esse accentus, quia *ubi* et *ibi* naturaliter breves sunt: sed ratione finalitatis plerunque produciuntur in versu: nescientes hanc esse rationem, quia pronuntiationis causa contra usum Latinum syllabis ultimis, quibus particulæ adjunguntur, accentus tribuitur: ut *Musaque, illene, hujusce*: sic ergo et *ibidem*. *Idem.*

121 *Torquet agens circum*] In gyrum circummagit. *Idem.*

Vortex] *Vortex* dicitur circumacta in se unda, et quæ quasi sorbere videatur: quod de Charybdi legitur, 'atque imo barathri ter gurgite vastos Sorbet in abruptum fluctus:' de quo ait Sallust. 'Charybdis mare verticilosum.' *Idem.*

Vorat] De aquis: ita Aristot. in Problem. sect. 23. q. 5. interrogat, cur interdum navigia, dum cursum agant in mari quieto, repente *καταπίνεται, devorantur.* H. Stephanus in illo Virgilli Æn. xi. 'æstus resorbens,' dicit, hoc verbum respondere Græco *ἀναπίνων*, quasi *rebibens*. Græci fere omnes *ἀμπωτιν*, id est, *aquarum recipro-*

cationem, ducunt ab *ἀναπίνω, rebibo*, et *resorbeo*. Ex Aristotele quoque adducitur, *δῖνος καταπίνει, gurgēs devorat.* Plinius vi. 1. dat aquis verba *devoro, absorbeo, satietas, aviditas*. Horum alterum habet Cassiodorus epist. viii. 10. 'navigium tumens fluctus absorbit:' et ultimum Lucretius l. i. 'avidum mare.' Seneca ad Marciam, c. 20. 'mare devorasset.' *Cerda.*

Æquore vortex] Mirum est quam sæpe invenias *vortex*, et *vertex* indifferenter scribi in antiquis codicibus, quod idem esse vult Arusianus Messus; Capro tamen non temere *Vorticem* per *o* vocalem quartam in prima syllaba, a *Vertice* per *e* vocalem secundam distinguente. Præterea Sos. Carisius *vertex* a vertendo, *vortex* a vorando dicta putat. Vult autem Plinius Verticem immanem vim impetus habere: ut, 'Ingens a vertice Pontus:' Vorticem vero circumactionem undæ esse: ut, 'Rapidus vorat æquore vortex.' *Pierius.*

122 *Apparent*] Aliud est *parere*, et aliud *apparere*. *Parere* enim est *obedire*; ut, 'Paret amor dictis.' *Apparere* autem, *videri*: ut, 'Apparet liquido sublimis in aëre Nisus.' Et hæc observatio diligenter custodiri debet; licet eam auctores metri causa, vel clausulæ plerunque corrumpan. *Servius.*

Rari] Vel propter maris magnitudinem, vel quia una perierat navis: vel *rari* de multis, ut ostendat statim alios plures periisse; et quomodo apparent, si *ponto nox incubat atra?* aut quia, *crebris micat ignibus æther*, aut quia ante ipsius oculos hoc evenit. *Idem.*

Nantes] Prima verbi positio, *no, nas, nat*: unde est, 'Nare per æstatem liquidam:' prima syllaba naturaliter longa est: licet *Natare*, *na* brevis in eadem significatione. *Idem.*

Apparent rari nantes] Ut compleatur id: *Submersasque obrue puppes*: perit ergo amicus, et fidus, et in ejus con-

spectu. Excusatur igitur Orontes, qui non imprudentia, sed vi tempestatis perierit. *Donatus.*

Apparent rari nantes] Observavit Corradus ab Aristot. *παῦροι ἀναπλέουσι.* Ut autem *gurgitem* hic *vastum*, Hom. *θάλασσαν εὐρύπορον.* *Germanus.*

In gurgite vasto] Tapinosis est, rei magnæ humilis expositio. Prudentior tamen Virgilius humilitatem sermonis epitheto subleuat, ut hoc loco, nam addidit *Vasto.* Item cum de equo loqueretur, ait, ‘Cavernas ingentes.’ *Servius.*

123 *Arma virum*] Bene addidit *virum*, id est, virorum. *Arma* enim dicuntur cunctarum artium instrumenta: ut ‘Cerealiaque arma.’ Item, ‘Colligere arma jubet.’ Item et alio loco: ‘Dicendum et quæ sint duris agrestibus arma.’ *Idem.*

Arma virum tabulæque] Sic et *πίνακες* Græcis in re nautica usurpantur, ut ex illo: ‘Ἀλλὰδ’ ὁμοῦ πίνακας τε νεῶν, καὶ σώματα φωτῶν Κύμαθ’ ἄλδς φορέουσι, πυρός τ’ ὀλοοῖο θύελλαι. *Germanus.*

Troja] Differentia in hoc sermone est, et in sensu, et in syllabis. Nam cum provinciam dicimus (nam Troja provincia, Ilium ipsa civitas) et principale nomen est, brevis est *Tro*: quando autem non est principale et derivatio est, longa est *Tro*: ut, ‘Troius Æneas.’ *Servius.*

Gaza] Persicus sermo est, et significat *divitias*, unde Gaza urbs in Palæstina dicitur, quod in ea Cambyses rex Persarum, cum Ægyptiis bellum inferret, divitias suas condidit. Est autem generis fæminini: ut, ‘Gaza lætus agresti.’ Quæritur tamen a multis, quemadmodum potuit aurum natare, nescientibus Gaza, id est, opes, dici omne quod possideamus; aut certe hyperbole tempestatis, ut etiam ponderosa ferri potuerint. *Idem.*

Guza] Hac voce significatur regia omnis supellex, atque (ut ait Hesy-

chius) etiam tributa, et redditus. Suidas ait esse *θήσαυρον*, id est, res omnes pretiosas, quas recondimus. Pomponius Mela ait, illa signari *ararium*: inde est, ut Persarum Reges (nam Persica hæc fuit vox) beatissimi olim judicarentur. Horat. Carm. III. ‘Persarum vigni Rege beator.’ *Cerda.*

Per undas] *Per* quidam nolunt, Et Troia possessivum. *Servius.*

124 *Jam validam, &c.*] Zeugma est ab inferioribus. *Idem.*

Ilionei] Antiptosis est, pro genitivo enim dativum posuit: nam constat hujusmodi nomina Græca dativum singularem in *ei* mittere, ut *Orpheï*: nam illa solutio est, cum *Orpheï* separatim dicimus: nec modo *Ilionei* possumus dicere strictum esse genitivum, ut ipse sit qui et dativus: quod etsi forte contingat, non regula mutatur, sed Antiptosis fit, qua plerunque utuntur Poëtæ, ut, ‘urbem quam statuo vestra est,’ pro urbs: item ‘Hæret pede pes,’ pro *pedi*. *Idem.*

Ilionei] Oratoris Æneæ: erudite ducto vocabulo ab *Ilio* et *Ilo*. Hom. Iliad. Ξ. Phorbantis facit filium, et a Mercurio unice amatum. *Tanbmann.*

125 *Vectus*] Qua vehebatur significat. Et pro præsentis participio, quod non habemus, præteritum posuit. In Latino enim sermone a passivo verbo præsens participium non est, neque ab activo præteritum: sed quod uno sermone non possumus explicare, aut circumlocutione ostendimus: aut participium pro participio ponimus, sed usurpative; ut hoc loco factum est. *Servius.*

Abas] Abantes aliquot tradunt: hic unus, Æneæ comes; alter quem in Troja Diomedes occidit; tertius est Argivus, cujus tertio lib. clypeum Apollini consecrasse dicit Æneam. *Idem.*

126 *Vicit hiems*] Quod fit et a superioribus et a medio, plerumque et ad utrumque respondet: ut, ‘Trojuna interpres divum qui numina

Phœbi, Qui tripodas Clarii lauros, qui sidera sentis.' Ecce hoc loco sentis, et ante dicta et sequentia concludit. *Idem.*

Vicit hiems] *Hiems* duas res significat: aut tempus, aut vim venti, per quam oritur tempestas. Ergo pro loco intelligendum. Accius: 'Unde estis nautæ huc hieme delati.' Sic et Varro. *Idem.*

Hiems] Χειμὼν ἐβιάσατο. Pro aquarum fervore paulo post vs. 129. 'Emissam hiemem.' Ovid. epist. Heroïd. xviii. 184. 'Et me felicem nulla videbit hiems.' et Epist. xix. 80. 'Meque tibi amplexo nullanoceret hiems.' Sil. Italicus l. xii. 'Ventis debebis nimirum, hiemisque procellis.' Ovid. Met. xi. 521. 'Cæcaque nox premitur tenebris hiemisque suisque.' inde *Hiberno ponto* pro tempestate conceitata Stat. Theb. l. i. *Emmeness.*

Laxis] Pro *laxatis*, nomen pro participio. *Servius.*

Laxis laterum compagibus] Lucret. l. vi. 'cœcisque in eo compagibus hæsit.' *Germanus.*

Laxis laterum compagibus] Est hoc, quod Lucanus l. v. 'sonnit victis compagibus alnus.' Quod Sen. de ir. ii. 10. 'Navigium multam undique laxatis compagibus aquam trahit.' Quod Paulin. ep. 42. 'Laterumque laxis solvitur compagibus Undasque rimis accipit.' Et omnes de navibus *compages*. Illis prior Pacuvius: 'Nec ulla subsæcus cohibet compagem.' Ut et Seneca Rhetor. Cont. 16. 'Resolutis compagibus infelix omen navigationis.' *Cerda.*

127 *Accipiunt imbrem]* *Imber* dicitur humor omnis, veteres enim omnem aquam *imbrem* dicebant: ut Lucretius, 'Ex igni, terra, atque anima nascuntur et imbri,' id est, humore. Ennius *imbrem* pro aqua marina, 'Ratibusque fremebat Imber Neptuni.' *Servius.*

Omnes Accipiunt] Id est, una omnium causa ac similis fortuna fuit.

Sed Neptuni datur occasio, ne penitus Junonis jussa implerentur. *Donatus.*

Imbrem] Quamvis *imber* sit agmen aquarum irruentium e cœlo, hic tamen necessario sumitur pro aqua maris. Nam, solutis compagibus, et rimis factis, navis imbrem sorbet: hic ergo a mari. Nonnius etiam scribit, quamenque aquam dici posse *imbrem*. Et Ennius pro aqua maris posuit, citante Servio: 'ratibusque fremebat Imber Neptuni.' Lucretius numerans quatuor elementa: 'Ex igni, terra, atque anima nascuntur, et imbri.' Adde, sic Poëtam declarari ab his, qui illum imitantur, Valerius Arg. i. 'protinus alnus Solvitur, et vasto puppis mare sorbet hiatu.' Ovidius Met. xi. 'Rima patet, præbetque viam lethalibus undis.' Itaque prior, *mare*, posterior, *undas* dixit, quod Virgilius *imbrem*. Adjunge Ovidium adhuc, qui Nostrium æmulans Trist. iv. 5. 'Fert bene præcipites navis modo facta procellas, Quamlibet exiguo solvitur imbre vetus.' Quid si sequaris lectionem Scaligeri, qui Catullianum versum ita legit: 'Nimirum Oceano se ostendit noctifer imbre.' ut sit *imber Oceanus*, sicut *mare Oceanum*. *Cerda.*

Laxis laterum compagibus omnes Accipiunt, &c.] Sic in sua tempestate Ovid. Met. xi. 514. 'Jamque labant cunei, spoliataque tegmine ceræ Rima patet: præbetque viam lethaliibus undis. Ecce cadunt largi resolutis nubibus imbres.' *Emmeness.*

Fatiscunt] Abundanter aperiuntur. *Fatim* enim abundanter dicimus, unde et *adfatisim*. *Miscere* autem *aperire*, verbum frequentativum ab *hiare*. *Servius.*

Fatiscunt] Observetur hoc verbum veteribus finisse in (*or,*) nam Accius *fatiscar* dixit, et Varro *fatiscuntur*. Notarunt alii. *Cerda.*

128 *Misceri murmure pontum]* For-

te ex Lucretio, qui l. i. 'sæviturque minaci Murmure pontus.' Maris mār-mur Græci vocant, *μικητήν ἀγάστονον*, πολύφλοισβον. *Idem.*

129 *Emissam hiemem*] Hic apertius tempestatem declarat ex Græco: nam et illi *χειμῶνα* tempestatem dicunt, et bene veteres nostri *hiemem anni* dicebant, ne tempestas posset intelligi. *Servius.*

Emissamque hiemem] Locutio tracta ab Circo: ut enim equi emissi a carceribus, sic venti e suo carcere. Horat. Sat. i. 1. 'Ut cum carceribus missos rapit ungula currus.' Græci, ἀφίεσθαι εἰς δρόμους. *Cerda.*

Sensit Nept.] Alludit forte ad illud Cic. de Nat. deorum iii. qui ait, 'Neptunum esse animum cum intelligentia per mare vagantem.' *Taub.*

Imis] Bene in imo voluit esse Neptunum, ut jam factam cognosceret tempestatem, non incipientem varet. *Servius.*

130 *Stagna*] *Stagnum* dicitur aqua stans: sed nunc profunda maris significat, ab eo, quod non nisi nimia tempestate turbantur. Ergo *Stagna* et *Imis vadis refusa*, aliud pendet ex alio: quia immobilis aqua in imo maris tantummodo est, quam tunc ab imo motu dicit esse turbatam. *Idem.*

Imis Stagna refusa v.] Valet, in imis profundisque undis refusam aquam et agitatam: quasi in imis gurgitibus et vadis, ubi deorum domicilia sunt, aqua sit refusa et turbata, et mare totum ab imo eversum. Turneb. xii. 12. et xviii. 32. *Stagna* (ait Serv.) id est, aqua stans; et, *imis vadis refusa*, inter se dependent: quia aqua immobilis tantummodo est in imo maris. *Taubmann.*

Stagna refusa] Id est, commota: sic Stat. Thebaid. l. i. 'stagnoque refusa est funditus.' *stagnum* pro mari, ut apud Oppian. Halieut. i. 47. λίμνη. vide Rittershusium. *Emmeness.*

Graviter commotus] Oportune Neptunum ait commotum, cum maria

turbantur, quia plerunque Poëtæ *Neptunum* pro mari ponunt. *Servius.*

Et alto Prospiciens] Aut e mari erigens caput, aut mari providens. Quidam alto cælo accipiunt, quia ait, *Jam cælum terramque.* *Idem.*

131 *Prospiciens*] Ab Philostrato in Icon. l. ii. vocatur Neptunus *Πανόπτης*, quod omnia speculetur. *Cerda.*

Placidum caput] Quærunť multi quemadmodum *placidum caput*, si graviter commotus? quasi non potuerit fieri, ut irasceretur ventis, propitius esset Trojanis: epitheta enim alia naturalia sunt, alia ad tempus: et *placidum*, ut naturale Neptuni est, ita *graviter* ad tempus, ob factam tempestatem. Uno autem epitheto habitum futuræ orationis ostendit: ut alibi uno sermone, 'Tunc quassans caput.' *Servius.*

132 *Disjectam Æneæ toto v. æ. c.*] Hic ostendit Æolum omnia Junonis præcepta compluisse. Nam *submersasque obrue puppes*, in Orontis sociorumque ejus interitu: Aut age *diversas, et disjice corpora Ponto.* *Disjectam Æneæ toto videt æquore classem.* *Idem.*

133 *Cælique ruina*] Id est, tonitribus, quorum sonus similis est ruinis. *Idem.*

Cælique ruina] In Romano quidem codice, *ruinam* legitur per *M* finalem litteram: ut sit, *Videt Neptunus oppressos Troas, cælique ruinam.* *Servius* tamen *ruina* Latino casu una cum fluctibus agnoscit: et ita veterum codicum bona pars legit. Nam et imbres, et tempestas ea, vento, tonitru, et crebris ignibus horrenda cælitus incubuerant. *Pierius.*

Cælique ruina] Illustravi Ge. i. ad illud: 'ruit arduus æther.' *Cerda.*

134 *Nec latuere doli fratrem Junonis, et iræ*] Aut doli Junonis: aut fratrem Junonis: gemina ergo distinctio est, quod et ipsa Saturni est filia. *Servius.*

Nec latuere] Fratrem sororis stu-

dia non latebant. Ergo, vocatis ventis, orationem habuit patheticam, utpote commoti animi, abscissam, id est, nec continuam nec compositam: fuit brevis, quia subvenientis in hoc casu non erat multa loqui. *Donatus.*

Fratrem] Neptunum. Tres erant Saturni ex Ope filii. Hinc epigramma: ‘Juppiter astra; fretum Neptunus; Tartara Pluto; Regna pater-na tenent: tres tria; quisque suum.’ *Taubmann.*

Nec latuere doli fratrem] Rectius dativo jungi contendit Sciopp. in prolegomenis: *latet mihi* dici, ut *patet mihi*. Quem vide. *Emmeness.*

135 *Eurum ad se Zephyrumque vocat]* Per hos, omnes intelligendi sunt. Isti enim sunt cardinales. *Servius.*

Ad se] Et hic ait. Cur tamen *Zephyrus*, qui ad Italiam ducit, quem Poëta supra tacuit nunc vocatur? Ira in hoc Neptuni exprimitur, si etiam cum objurgat, qui non adfuerit. *Idem.*

Eurum Zephyrumque] Zephyrum hic pro Africo sumi docet Turneb. adv. xviii. 32. *Emmeness.*

136 *Tantane]* Hoc genus invectio-nis non habet principium, et crimen exaggerat: ostendens illos non tantum suam, sed hereditariam sectari temeritatem: quod vitium, quia naturale est, non potest emendari. Sunt enim venti a gigantibus, qui bellum diis inferre ausi sunt, sed pœnas dedere. Ostendit igitur eorum esse crimen, quod admiserant: esse etiam originale sanguinis. *Donatus.*

Generis fiducia vestri] Ascræus unus de Titanibus, qui contra deos arma sumpserunt, cum Aurora concubuit: unde nati sunt venti secundum Hesiodum. Et hoc loco *fiduciam* pro confidentia posuit; quum *fiducia* in bonis rebus, *confidentia* in malis sit. *Servius.*

Generis] Non maculant filios pater-na scelera: polluuntur tamen si illa sectantur. *Donatus.*

Tantane vos generis tenuit fiducia vestri] Abruptum exordium iratis con-venit, in quibus ingens residet πᾶθος, Talia collegit Macrobi. iv. 2. Cic. Catil. c. 1. ‘Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?’ *Emm.*

137 *Jam cælum terramque]* Aut ordo est: Ausi estis sine meo numine tantas moles tollere, et cælum terrasque turbare? Aut certe illud est, quod tria hæc numina, licet divisa imperia teneant, videntur tamen invicem regni totius habere potestatem: sicut et ipsa elementa, quæ retinent, physica inter se quadam ratione junguntur. Sic in Georg. ‘Temporibusque parem diversis quattuor annum.’ Ipsorum etiam numinum sceptrâ significant. Juppiter enim trifido utitur fulmine: Pluton, cerbero: Neptunus, tridentē. Multi enim quærun, cur modo Neptunus de alienis conquæatur elementis. Aut certe *terram* pro mari posuit, ab eo quod continet, id quod continetur; quia ipse dicitur ἑνοσίχθων et ἐνοσίχαιος, id est, movens terram: et *cælum* pro aëre. Constat enim terram cum aqua in aëre libratam. *Servius.*

Jam cælum] Obscura brevisque oratio, et quia iratus erat et ad succurrendum properabat. Denique transit ab aliorum elementorum injuria, a quibus erat alienum, et venit ad propriam. *Donatus.*

Cælum terramque, &c.] Sapit proverbium. Cum præsertim dicat Livius l. iv. ‘Quid tandem est, cur cælum ac terras misceant?’ Cælum hic capio pro aëre. Lege Plinium ii. 38. *Cerda.*

Meo sine num.] Hoc est, ‘et laxas sciret dare jussus habenas.’ *Servius.*

Meo] Quasi dicat, me contempto. *Donatus.*

Numine, venti] Distingue Numine, ut *Venti*, convitium sit. *Servius.*

Venti] Abjecte pronunciandum, ut convitium sit, non nomen. *Donatus.*

138 *Tantas moles]* Mira probatio

criminiis, ut non solum asserat verbis, sed et ipsis aspectibus subdet. *Idem.*

139 *Quos ego*] Deficit hoc loco sermo. Et congrue; nam qui irascitur perturbata mentis est. Subauditur *quos ego uliscar*; ergo ἀποσιώπησις est; hoc est, ut ad alium sensum transeat, ideo abruptum et pendentem reliquit: et necessario post tale schema, *Sed*, conjunctionem sequi, ut, ‘Quamquam o, sed?’ Terent. ‘Quem ego si sensero. Sed quid opus est verbis?’ *Servius.*

Quos ego] Duo pronomina cum ponere maximo. *Donatus.*

Quos] Scilicet sceleratos et ex pessimis ortos: et quæ similiter intelligi possunt. *Idem.*

Sed motos præstat componere fluctus] Prudenter agit, plus est enim innocentibus succurrere, quam nocentium delicta punire. *Servius.*

Præstat] Melius est: ut, ‘Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni.’ Et notandus sermo: nam et per se plenus est, et tam accusativo jungitur, quam septimo. Dicimus enim et *præstat illum*, et *præstat illo*. *Commissa* autem hic, pro peccatis. *Idem.*

Sed motos præstat] Addit causam dilatae pænæ. *Donatus.*

Quosego. Sed motos præstat componere fluctus] Verba iratis desunt. Ἀποσιώπησις, de cuius schematis usu Scaliger Poët. iv. 27. Exemplorum abunde est. Stat. Thebaid. l. i. ‘nobis sociare cubilia terræ.’ (Subaudi non licuit iracundiæ ergo.) ‘Sed quid ego?’ et l. iii. ‘Tu, sed scopulos,’ &c. observanda particula *sed* in hac figura: idem l. viii. ‘genus huic, sed mitto agnoscere,’ &c. habet et locum, qui huc facit Scottus in Observ. Poët. ii. 54. ex Valer. Flacc. Arg. i. bene *motos*: ut Ovid. Met. ix. 96. ‘motæque residunt, Opperiuntur, aquæ.’ ubi nobiliss. consule Heinsium. *Emmeness.*

140 *Post mihi non simili pæna commissæ luetis*] Aut *non simili pæna*, id est, et non ea, qua Trojanos affecistis: aut certe *Mihi non simili*, id est, ve-

hementer irato: aut pro non impune posthac: nunc enim nullam pœnam sentiunt, nisi forte objurgationis. *Servius.*

Post mihi] Si quid deinceps ausi fueritis, re, non verbis puniam. *Don.*

Luetis] Persolvetis. Et hic sermo a pecunia descendit: antiquorum enim pænæ omnes pecuniariæ fuerunt. *Servius.*

Post mihi non simili, &c.] Sapienter hoc: indicat enim iras altius incedisse in animo, cum in tempus aliud punishmentem differat. Nam implacabilis iræ esse proprium, ut verba omittat, tempus et occasionem spectet gravius lædendi, Aristoteles scripsit Rhet. ii. Quam sententiam firmant verba hæc Taciti Annal. i. ‘In Haterium statim invecus est; Scaurum, cui implacabilis irascebatur, silentio transmisit.’ Non abeunt Homerici versus Il. i. Κρείσων γὰρ βασιλεὺς ὅτε χάσεται ἀνδρὶ χέρη? Εἴπερ γὰρ τε χόλον γε καὶ αὐτῆμαρ καταπέψῃ, Ἄλλὰ γε καὶ μετόπισθεν ἔχει κόπον, ὄφρα τελέσῃ, Ἐν στήθεσσι τοῖσι. *Cerda.*

141 *Mature fugam*] Cum maturitate, id est, cum tranquillitate discedite. Quo modo dicimus, *Matura iracundiam tuam*, id est, mitiga; perniciosum enim Trojanis est, si maturant fugam, hoc est, si accelerent. Ergo *fugam* hic tantum *discessum* accipiendum. *Servius.*

Mature] Celerius remeate. *Don.*

Mature f.] *Maturum* est, quod neque citius est, neque serius, sed medium quiddam et temperatum. Veretur enim, ne in ipso discessu classi noceant, dum raptu nimio redeunt. Idem Virgilius, *Maturare* et *Properare* scitissime separavit, Ge. i. 260. ‘Multa, forent quæ mox cælo properanda sereno, Maturare datur.’ De quo accurate Agellius x. 11. Macrobi. vi. 8. Nonius, Beroaldus, Floridus, alii. At vero Turnebus non agnoscit illam Grammaticorum subtilitatem: aitque *Maturare*, esse *festinate discedere atque*

properare: ut dicere soliti sint, *Maturat ab urbe proficisci*. Et Cic. pro Cluent. dixerit, 'Maturare mortem,' eodem modo XII. 12. cum quo facit etiam Donatus. *Taubmann.*

Regi] Mittit et regi convitia, deformans regni ipsius potestatem, et personam: asserens non habere regnum, sed saxa: non aulam, sed esse custodem carceris. *Donatus.*

Regique hæc dicite vestro: Non illi imperium pelagi] Neptunus sibi imperium assumit, Æolo dat regnum. Contra in aliis Poëtis videas. De Æolo Ovidius in Canace, 'Ille Noto Zephyroque, et Sithonio Aquiloni Imperat, et pennis, Eure proterve, tuis.' Et in Leand. 'Parce, precor, facilemque move moderantius auram: Imperet Hippotades sic tibi triste nihil.' De Neptuno contra Idem Ovidius: 'Mulcet aquas rector pelagi.' *Cerda.*

Regique hæc dicite] Ita Livius I. 1. 'Ad hæc Tullius: Nunciate, inquit, Regi vestro, vel qui vos regere deberet.' vel sic: qui sit Rex ventorum, quibus nihil inanius, ut sit *χλευασμὸς*, et cavillatio, risusque simulatus, et oris habitu facta illusio. *Taub.*

142 *Sævum*] Vel magnum et potentem, ut superius: vel vere sævum in ventos, quia minatur. *Servius.*

Sævum] Id est, magnum: in laudem, teste Non. Marc. sumitur aliquando, ut noster supra vs. 99. 'Sævus Hector.' et XII. 107. de Ænea: 'Nec minus interea maternis sævus in armis.' De hoc epitheto Scaliger Poët. IV. 16. Reveriti veteres sunt hoc sceptrum tanquam, *κάρτερον ἔγχος*: nam per tridentem, sive fuscinam Neptuni, juravere. Juvenal. Sat. XIII. 81. 'Perque tuum, pater Ægei, Neptune, tridentem.' Adjectivum est, de quo agit Sanctius in Minerva p. 334. *Emmeness.*

Tridentem] Ideo *Tridens* Neptuno adsignatur, quia mare a quibusdam dicitur tertia pars mundi; vel quia

tria genera aquarum sunt, maris, fluminum, fluviorum: quibus omnibus Neptunum præesse nonnulli dicunt. *Idem.*

Tridentem] Fuit quippe Neptunus pari dignitate cum Jove et Plutone. Nam si illi trisulcum fulmen, huic triplex Cerberus, ita Neptuno tridens. Inde hic Deus dictus ab Ovidio Met. XI. *tridentiger*, a Græcis, *τριανοῦχος*. Pindarus illum vocat *ἀγλαστρίαναν*; alii *ὀρσοτρίαναν*, et *τρίαινοκράτορα*. Pindarus item *εὐτρίαναν*. Aristides in gratulatione Smyrnæ meminit Neptuni, *τρίανη κινήσαντος*. Insigne hoc Neptuni: alii *fuscinam* appellant. Arnobius I. VI. irridens, 'cum fuscina Rex maris, tanquam illi pugna sit gladiatorii obeunda certaminis.' *Cerda.*

143 *Sed mihi sorte datum*] *Sorte* ideo ait, quia Iuppiter et Neptunus et Dis pater, Saturni et Opis filii, cum de mundi possessione certamen inissent, placuit, ut imperium sorte dividerent; ita effectum est, ut cælum Iuppiter; maria Neptunus; Dis pater inferos sortirentur. *Servius.*

Sorte] Ac si diceret, potuisse se etiam cælum tenere; nec sine suo arbitrio posse quemquam in suo regno habere potestatem: Æolum vero beneficio etiam carceris regna meruisse. *Idem.*

Sorte] Ac si diceret, potuisse enim cælum in divisione illa Saturnia tenere: (de qua Homēr. II. XV. V. et N. Æn. X. 40.) Æolum vero beneficio etiam carceris regna meruisse, nec tamen audere, nisi jussus sit, aperire: supra, 'dare jussus habenas.' Facit autem hic utriusque dominii collationem, Æolique regnum nunc *domum*, nunc *aulam*, nunc *carcerem* per contemptum appellat. *Taubmann.*

Ille] Donat. in Eun. Ter. auctor est, pronomina cum maximo pondere hic usurpari: quod et supra notavimus. *Idem.*

Inmania] Aspera: *Manum* enim an-

tiqui *bonum* dicebant: unde et *mane* dicitur. Quid enim melius? unde per Antiphrasim *manes* vocati, quod non sint boni. *Servius*.

144 *Vestras, Eure, domos*] Irascendum est uti proprio nomine, ut Terentius, 'Ego te in pistrinum, Dave, dedam.' Aut quasi contra principem tempestatis irascitur: quem primum constat egressum: quia supra, *Una Eurusque Notusque ruunt*. Quod autem dicit *Saxa immania, vestras domos*; de Pseudolo Plauti translatus est, ubi ait, 'Nisi forte carcerem tu aliquando effregisti, vestram domum.' Et signate *saxa domos*: vario enim significatu idem ostenditur. *Idem*.

Jactet] Pro gloriatur: veluti, 'Nullo tantum se Mæsia cultu iactet,' et hoc ex accidenti sumptum: quoniam qui sunt in aliqua re gloriosissima, motu quodam et incensu corpus suum jactant. *Idem*.

Ille se jactet] Tale quidpiam irrisorie Agamemnon ad Achillem, Il. i. Οἴκαδ' ἰὼν σὺν νῆυσί τε σῆς, καὶ σοῖς ἐτάροισι, Μυρμιδόνεσσιν ἄνασσε: *Abiens tuum in domum cum navibus ac sociis tuis, Myrmidonibus impera*. *Cerda*.

Aula] Irrisio est: quia sequitur, *Carcere*: et nihil tam contrarium, si simpliciter intelligimus. *Servius*.

Aula] Proprie, nam vox ista ad flatum pertinet. Notationi Cælii Ant. lect. xii. 15. et Josephi Scaligeri in Festum, adde a me Athenæi verba l. v. ὁ γὰρ διαπνεόμενος τόπος αὐλὴ λέγεται, καὶ διαυλονίζειν φαμὲν τὸ δεχόμενον ἐξ ἐκατέρου πνεύμα χωρίον: *Aula dicitur perflatus apertusque locus, et διαυλονίζειν locum dicimus, qui ex utraque parte ventum admittit*. Addit ex Menandro et Diphilo, regias quoque *aulas* vocari, et rationem, quæ ad rem, de qua agimus, quod videlicet *aulæ regum* habeant autæ ædificia ὑπαιθροῖους τόπους, *subdiales locos*. Inde est, ut Homerus sæpe (ait idem Athen.) soleat vocare *aulam* locum omnem patentem, perflabilem, subdialem. Hæc ergo ratio,

cur regia Æoli ventorum præsidis dicatur *aula*. Non dubium tamen, quin de aliis quoque dicatur: nam Statius de domo Martis: 'Innumeris strepitit aula minis.' *Cerda*.

Se jactet in aula] C. Rhodig. xii. 5. *Aulam* nuncupari animadverto locum, qui perflatus habeat. Unde διαυλονίζειν dicimus, cum utrinque perflatur regio aliqua: ex quo de Æolo, 'illa se jactat,' &c. *Taubm*.

145 *Clauso*] Quia ventos emitte non ipsius potestatis est, sed jubentis: et hoc est *facere certo*, et, *Dare jussus habenas*. *Servius*.

Ventorum] Non otiose, sed per exprobrationem, poterat enim dicere vestro; sed ut supra, *Meo sine numine renti*. *Idem*.

Carcere regnet] Licet carcer, tamen regnum est Æoli: hæc enim pro affectu possidentis intelligenda sunt: ut alibi quum de rure loqueretur, 'Post aliquot mea regna videns mirabor aristas.' Et bene regnum Æoli custodiam carceris dixit. *Idem*.

146 *Dicto citius*] Non antequam diceret; dixit enim, *Sic ait*: sed citius quam dici potest. *Idem*.

Dicto citius] Effectus statim apparet objurationis et dilatae pœnæ; ut dicto citius placidum fiat mare, et omnium elementorum remonet injuriam. *Donatus*.

Dicto citius] Est hoc, quod Græci, ἄμ' ἔπος, ἄμ' ἔργον. Quod iisdem αὐτοβοεῖ: de qua voce vide Erasmus; item, λεχθὲν, καὶ πραχθέν. Præterea illi, ἐμπαπείν, et ἐμπαπέως, quasi ἅμα τῷ ἔπει, vel ἅμα τῷ εἰπεῖν. Quod Hesychius explicat, ταχέως, ἐσπουδάσμενως, προθύμως. Homerus ita extulit: Ἀδτίκ' ἔπειθ' ἅμα μῦθος ἔην, τετέλεστο δὲ ἔργον. Ab Nostro Sedulius l. iii. 'Imperat, et dicto citius tumida æquora placat.' Hunc tantum volui: producere possem multos, qui usi eadem locutione. *Cerda*.

Placat] Sub poetica licentia physicam quoque tangit rationem. Mare

enim dicitur esse Neptunus: quem superius dixit graviter commotum, quia tempestas erat: nunc ait *Placat*, quia jam sedari cœperant maria. *Servius*.

147 *Collectas*] Aut nunc collegit ac fugavit; aut ante a ventis collectas fugavit, id est, resolvit. Colligere enim nubes dicitur cælum; ut, 'Aut, si nox pluviam ne colligat aërte veremur.' *Idem*.

Collectas nubes] Est hoc, quod *Homerus* *Odyss. v. συναγει νεφέλας. Cerda*.

Solemque reducit] Per *Solem* serenitas intelligenda, quod superius dixit, 'Eripiunt subito nubes cœlumque dicemque.' Quis enim ignorat diem constare per *Solem*? et consequens erat, ut, fugatis nubibus, *Sol* rediret. *Servius*.

148 *Cymothoë*] Nomina deorum marinorum plerumque de caussis sunt ficta ab elementis, quæ numina dici voluere majores: ut, *Cymothoë*, id est, cursus fluctuum, ἀπὸ τοῦ θέειν τὸ κῦμα. *Idem*.

Cymothoë] *Ino*, *Nerei* quinquaginta filiarum una: quam *Homerus* *mergi* similem in navi præsentem fingit. Dicta, ὑπὸ τοῦ κύματος θέειν. q. d. cursus fluctuum: *Triton* vero deus marinus, *Neptuni* et *Salatiæ*, vel *Oceani* et *Tethyos* *F. Neptuni* tubicen. Faciem refert hominis usque ad inguina, inde in piscem desinit. Et videre est e *Plinio*, hæc non plane fabulosa esse: nam *Tiberio Principi* nunciasset *Ulisponensium* legatos, visum auditumque quodam in specu concha canentem *Tritonem*. *V. N. Æn. x. 209. Taubmann*.

Triton] Similis *Deus marinus*, *Neptuni* et *Salatiæ* filius deæ marinæ, ab aqua salsa dictæ. *Servius*.

Triton] De hoc vide *Theoc. in Europa*, *Hesiodum Theogonia*, *Ovid. Met. i. Hartung*.

Adnixus] Antiquum est, ut *connixus*, quibus hodie non utimur. *Di-*

cimus enim *adnixus* et *connixus*: sed multa alia usus contra antiquitatem vindicavit. Illi enim *parsi* dicebant, nos *peperci*. Item nos dicimus *suscepi*; illi dicebant *sucepi*; ut 'Succipitque ignem foliis.' *Servius*.

Adnixus] Zeugma est, *adnixa* enim debuit dicere; ut paulo post, 'Haud aliter, puppesque tuæ pubesque tuorum, Aut portum tenet.' Ergo *adnixus* ad *Tritonem* tantum pertinet, qui *Cymothoë* juvat; aliis non videtur zeugma esse, quod *adnixus* non *connixus*. Ordo tamen est: *Cymothoë* simul ac *Triton* acuto detrudent naves scopulo, ab aris, in quas *tris* *Notus* abreptas in saxa latentia torquet. *Idem*.

Adnixus] Hoc verbo quasi gestum detrudentis expressit. Ita *Æn. iv.* 'pars grandia trudent *Obnixæ* frumenta humeris.' Et bene ait, *detrudent*: κόντους enim Græci *trudes* vocant, quibus navis saxo inhaerens extrahitur. *Tac. l. iii.* 'Quidam tridibus aut furcis inertem molem prosternere.' *Taubmann*.

149 *Levat*] Leves ac navigabiles facit: ut, 'Nostrumque leves quæcunque laborem.' Alii *levat*, laxat; ut, 'atque arta levare Vincula jubet *Priamus*.' *Servius*.

Tridenti] Pro *Tridente*, dativum pro ablativo. *Idem*.

150 *Aperit*] Ideo, quia arenarum congerie impediante, præclusæ ad navigandum erant. Cæterum bis idem. Ergo immisso in eas mari aptas ad navigandum fecit. Sic *Salust.* 'Sed ubi tempore anni, mare classibus patefactum est.' *Servius*.

Aperit] Ostendit. *Idem*.

Aperit Syrt.] Ita ut naves ex his exire possint. *Taubmann*.

Temperat] Tranquillum facit. Tranquillat, serenat. *Servius*.

151 *Atque rotis*] Bene non moratur in descriptione currus, ut citius liberetur *Æneas*. At in l. v. ubi nullum periculum est, plenius et latius de-

scribit placantem maria Neptunum. Sic etiam in orationibus facit, quas pro caussis vel extendit vel contrahit, ut in secundo libro, quoniam imminet periculum, uno versu ait, 'Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?' *Servius*.

Atque rotis] Alias Neptunus vitulis marinis inequitat: hic curru, ut majestas ipsius appareat augustior. De curru Nept. videatur Homerus et Plato in Critia. *Taubmann*.

Perlabitur undas] Figura est. Quod enim nos modo dicimus per præpositionem nomini copulatam sequente verbo; antiqui, verso ordine, præpositionem detractam nomini, jungebant verbo, ita tamen ut esset una pars orationis; et faciebant honestam elocutionem. Nos dicimus *Per undas labitur*: illi dicebant *Perlabitur undas*. Item, *per forum curro*, et *percurro forum*. Notandum plane quod plerunque suum regit casum, plerunque ad ablativum transit. *Servius*.

Perlabitur] Non temere *pellabitur* in codicibus aliquot antiquis legitur: siquidem ex Velii Longi sententia per præpositio, omnibus integra præponitur; nisi quum incidit in *l* litteram. Malle enim elegantioris sermonis viros in præpositione *per*, geminare *l* litteram, ait ille, quam *r*, exprimere: ut quum *pellabor* malunt dicere, quam *perlabor*: ita enim in emendatis ejus auctoris codicibus habetur. *Pierius*.

152 *Ac, veluti magno in populo*] Virgilius tempestati populi motum comparat: Tullius populo tempestatem, pro Milone, 'Equidem cæteras tempestates et procellas in illis duntaxat fluctibus concionum.' Ita et Homerus seditioni tempestatem: *κινήθη δ' ἀγορῇ, ὥς κύματα μακρὰ θαλάσσης*: ideo autem *Magno* addidit, quia ubi frequens est populus, ibi et crebra seditio: ut quidam *populum* totam civitatem, *vulgum* vero plebem significari putant. *Servius*.

Delph. et Var. Clas.

Ac veluti] Hac comparatione datur occasio, ut ostendat, cujus meriti et gravitatis debet esse, qui in civitate sua princeps est. Nam cum ventum est ad furorem, si virum præstantem meritis audiunt, ejus dictis acquiescunt. *Donatus*.

Ac veluti] Eleganti hypotyposi naturam seditionis, itemque vim Eloquentiæ exponit, de qua Cic. de Orat. i. atque alibi: et Aristot. in Rhetor. Sunt qui existiment, Poëtam more suo alluisse ad seditionem pop. Rom. theatralem, cujus auctor T. Roscius Otho, quem Cicero defendit: et *virum gravem* intelligant Ciceronem. Porro Gifanius huic loco affinem ait illum Lucilii, in Floridis Apul. l. ii. 'Immo tum, cum equo per viam concito pervolant: si quem interea conspiciantur ex principalibus viris nobilem hominem, bene consultum, bene cognitum, quanquam oppido festinent, illico in pedes desiliunt, adeunt, ansculant.' Denique judicium Poëtæ in hoc loco commendat et Scalig. iii. 12. *Taubmann*.

Ac, veluti, &c.] Totus est in elegantissima comparatione Corn. Nepos V. xxv. 6. 'neque tamen se civilibus fluctibus committeret, quod non magis eos in sua potestate existimabat esse, qui se iis dedissent, quam qui maritimis jactarentur.' *Emmeness*.

Cum sæpe] Id est, ut sæpe fit: ita Nannius, qui τὸ *sæpe* inclusit parenthesi, miscell. l. vii. ubi et hos versus Ennianum quid, aut Lucillianum sapere, probare conatur. *Taubmann*.

Coorta est] *Coortum*, et *Collucent* grandiora verba esse, notatum est, post Quintil. a Scaligero iv. 16. *Idem*.

153 *Seditio*] *Seditio* est, sicut Cic. ait in l. de R. P. 'publica dissensio civium.' Quod seorsim eunt alii ad alios, *seditio* dicitur. *Servius*.

Seditio] Ut populus furens motus gravitate viri quiescit, sic mare auctoritate rectoris quievit. *Donatus*.

Virg.

7 C

Animis ignobile vulgus] Id est, stultum : ut contra *nobilem*, animum prudentium dicimus. ideo autem paulo post ait, *Arrectis auribus*. Sumsit translationem ab animalibus, quæ utique stultiora sunt. *Servius*.

Vulgus] Masculi et neutrius invenitur, sed generis neutrius hoc loco ; alibi masculini, ut, *In vulgum ambiguas*. Et hoc est artis, ut masculino utamur ; quia omnia nomina Latina in *us* exeuntia, si neutrius generis fuerint, tertiæ declinationis sunt, ut *pecus pecoris* : si secundæ autem fuerint declinationis, masculina sunt : *vulgi* ergo facit, non *vulgeris*, ut *docti, clari, boni* : usurpatum tamen est, ut neutrum genus sit propter unum Græcum nomen, id est, *pelagus*. Cum enim *pelagi* faciat, neutrius tamen est generis. *Idem*.

Sæviturque animis ignobile vulgus] Reprimi concitata raro potest multitudo, cui pro disciplina est, vel, ut verbis utar Curtii vii. 2. quæ, cum infesta est, vix inhiberi potest, quia protinus suo more saxa jaciunt. Apulejus Met. ii. ‘Sævire vulgus, et facti verisimilitudine ad criminis crudelitatem impelli, conclamant ignem, requirunt saxa,’ &c. κληδὺν βάλλειν Græcis est lapides jacere. *Emmeness*.

154 *Jamque faces et saxa volant*] Multi non volant, sed volunt invenisse se dicunt. Sed Cornutus verendum ait, ne præposterum sit faces velle, et sic saxa, cum alibi maturius, et ex ordine dictum sit : ‘Arma velit poscatque simul, rapiatque juvenus.’ *Servius*.

Jamque faces et saxa volant] Vides ut a seditione animorum vulgus veniat ad arma. Tacitus Hist. iii. ‘Ubi crudescere seditio, et a convitiis et probris ad tela et manus transibant,’ &c. Sed signatissime Poëta dat turbæ duo armorum genera, *faces et saxa*. Tacitus Annal. xiv. ‘multitudine saxa ac faces minitante.’ Lu-

canus l. vii. ‘inde sagittæ, Inde faces et saxa volant.’ *Cerda*.

Furor arma ministrat] Sic alibi, ‘Rimanti telum ira facit.’ Sane summa velocitate sensus explicitus. *Servius*.

Furor arma m.] Ita Græci, ἐπ’ ἐχθροὺς θυμὸς ὀπλίζει χέρα. P. Victorius viii. 14. Ita Æn. vii. ‘Rimanti telum ira facit.’ *Taubmann*.

Furor arma ministrat] Ovid. Epist. Heroid. vi. 140. ‘Quælibet iratis ipse dat arma dolor.’ Claudianus epig. xxviii. de iracundo : ‘In jaculum quodcumque gerit dementia mutat, Omnibus armatur rabies pro cus-pide ferri. Cuncta volant, dum dextra ferox in vulnera sævit. Pro telo geritur quicquid suggererit ira.’ Elegantissime Ovid. Met. xii. 242. ‘et prima pocula pugna Missa volant, fragilesque cadi, curvique lebetes : Res epulis quondam, nunc bello et cædibus aptæ.’ *Emmeness*.

155 *Gravem*] Venerabilem : unde et contemptibiles, *leves* dicimus : vel pietate gravem, cujus illis auctoritas ob pietatem est gravis : et bene servat circa hunc rhetoricam diffinitionem, cui dat et justitiam et peritiam dicendi : ut, *Tum pietate gravem* ; et, *Ille regit dictis animos*. Orator enim ita diffinitur, ‘Vir bonus, dicendi peritus.’ *Servius*.

Tum, pietate gravem et meritis si forte virum] Ex Quintiliani sententia xii. 1. oratorem oportet esse virum bonum, dicendi peritum. Qualis fuit Menenius Agrippa, cujus facunda oratio efficax satis fuit ad concordiam, ut Flor. i. 23. et Liv. ii. 32. *Emmeness*.

156 *Arrectisque auribus*] Translatio a mutis animalibus, quibus aures mobiles sunt. An aures pro audiendi sensu posuit, secutus Terentium, qui ait, ‘Arrige aures, Pamphile.’ *Servius*.

Arrectisque auribus] Est hoc, quod Græci ὤσω ἑστῶσιw : quod Apollonius

Argon. I. 1. ὀρθοῖσιν οὐασιν : quod Philostratus in Heroicis, ὄτα ἴσσημι : iterum, τὰ ὄτα ἴστασαν : et Icon. I. II. loquens de lepore flexu alio, ὑποεγείρειν τὸ ὄς : et Aristoteles de histor. animal. IX. 5. ὀρθὰ τὰ ὄτα : et Plinius VIII. 32. 'aures erigere : ' et Terentius And. 'Aures arrigere : ' et Propertius I. III. 'Suspensis auribus.' Sed de hac re ego jam ante dixi satis in Georgicorum I. III. Contraria sunt, *aures arrigere*, ex Plinio, *καταβαλναι*, ex Aristotele, ex Horatio, *demittere*. Consentunt omnes, Poëtam capiendum cum respectu ad feras, quæ statim, ubi, quid accidit, solent aures arrigere. *Cerda*.

157 *Ille regit*] Bene, *regit* : ψυχαγωγέη, qui effectus est Eloquentiæ. Nam et Aristoteles, Eloquentiam Sapientiæ junctam *humanæ vitæ reatricem* nominat. Euripides *reginam*, Ennius *flexanimam*. Vide Val. Max. VIII. 8. et Herculem ὀγμυδὸν apud Lucianum. *Taubmann*.

Ille regit dictis animos] Sapiens vir eloquentia sedare qui novit seditiones, ille vere regit, id est, suæ sententiæ accommodat furentem populum. Hanc locutionem illustrat Scottus Nod. Ciceronian. I. 20. *Emmeness*.

158 *Sic cunctus*] Coaptatio comparationis. Verbo *cunctus* (inquit Scalig. IV. 16.) sæpe utitur Cicero : quod et Poëta hic maluit, quam *Omnis* : tum, quia plenior sonus : tum, quod omnis populus potest mihi ire obviam, etiamsi sigillatim exeant : *Cunctus* autem et *omnis* significat, et *simul*. Tametsi puto injuriam factam alteri : est enim *omnis* ἀπὸ τοῦ ὅπως ortum ; sicut et *homo* : quippe qui sit animal sociale : ἀθρόον *cunctum* Græci dicunt. *Taubmann*.

Sic cunctus pelagi cecidit fragor] Pro quo Æn. V. 821. 'Sternitur æquor aquis.' quod mare Stat. Thebaid. I. V. *Thetis plana* dicitur. *Emmeness*.

159 *Genitor*] Venerabilis : ut, 'Tybri pater.' Ergo hoc nomen et ad

verum patrem pertinet, et ad honorem refertur. Sane veteres omnes Deos patres dicebant. *Servius*.

Cæloque invecus aperto] Non per cælum vectus, sed, cælo jam sereno, vectus per maria. *Idem*.

Cælo aperto] Qua dixerat, 'eripiunt subito nubes cælum : ' liberavit igitur a tempestate Trojanos Neptunus, sed eventus aliud attulit. Nam illos in Lybiam, terram Junonis inimicæ, detulit. Ergo in casum deteriore de-
vecti sunt. *Donatus*.

Cæloque invecus aperto] Est hoc, quod Claudianus flexu alio dixit Rap. II. 'Medioque patent convexa sereno.' Nam latere cælum in tempestate dicitur. Ovidius Met. XI. 'Omne latet cælum, duplicataque noctis imago est.' Aperitur itaque cælum, cum abit tempestas. Est hæc etiam phrasis Plinii II. 47. 'ver aperit navigantibus maria,' quæ videlicet tempestatibus interclusa. Et Livii I. XXVI. 'depulsa sole nebula apernit diem.' *Cerda*.

160 *Flectit*] Quidam *flectit*, pro *regit* accipiunt, ut interdum *torquet* in eodem significato ponit : 'qui numine torques.' *Servius*.

Curru] Non, ut quidam putant, pro *curru* posuit, nec est Apocope : sed ratio artis antiquæ, quia omnis nominativus pluralis regit genitivum singularem ; et isosyllabus esse debet, ut hæc *musæ* ; *hujus musæ* hi *docti*, *hujus docti*. Item a genitivo singulari dativus regitur singularis, ut isosyllabus sit : ut *hujus docti*, *huic docto*. Inde ergo est : 'Curruque abscissa duorum Suspendit capita.' Et, 'Libra die.' ne si *diei* fecisset, major esset nominativo plurali. *Idem*.

Curruque volans] In Romano codice et aliquot aliis legere est, *fluctuque volans* : ut sit, fluctu secundo. Sed *curru* magis placet eruditorum auribus, ut figuratum magis. *Pierius*.

Secundo] Trojanis obsequenti : et tractus est sermo a sequentibus ser-

vis, id est, pedissequis. Unde et *secundam fortunam* dicimus, quod secundum nos est, id est, prope nos, a sequendo. *Servius*.

Flectit equos, curruque volans dat lora secundo] *Lorum* Græce ἵμας, de quo Sceffer. i. 13. a frenis differt. Phædr. fab. iii. 7. 'et lora frenis continet spumantibus:' per *currum secundum* intelligo cum Turneb. xii. 12. celerrime volantem et protractum ab equis Neptuni, qui dicitur a Platone in Critia ὑποπτέρων ὑπὸ πῶν ἡνίοχος. Huc facit locus Maronis. v. 817. 'Jungit equos curru genitor, spumantiaque addit Frena feris, manibusque omnis effundit habenas. Ceruleo per summa levis volat æquora curru.' Loca consule e Sceffero citata Georg. iv. 389. Equos Neptuni alii cete esse, alii vitulos marinos, alii hippocampos volunt. Accuratissime describit Turneb. xxvi. 23. priores pedes habent, posterioribus carent, pontum legunt et natant. Quod ex Statio Achill. l. i. 'et triplici telo jubet ire jugales: Illi spumiferos glomerant e pectore fluctus. Pone natant, delentque pedum vestigia cauda.' *Emmeness*.

161 *Defessi Æneadæ*] Nunc Trojani, aliquando Romani: ut, 'Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.' *Servius*.

Defessi] Licet fessi, nitebantur tamen proximam terram attingere, ne interea aliquis casus emergeret. *Donatus*.

Proxima litora] Quia post periculum non eligitur litus, sed, quodcumque occurrerit, occupatur. *Servius*.

Cursu] Aut secundum quod superius diximus; *Proxima cursu*, id est, cursui. Aut contendunt cursu petere. Est et septimus casus: ut hic *cursu* de navibus, ita alibi iter: 'Unde iter Italiam;' et in v. 'Certus iter.' Saltationes etiam navium dicebant, quod est animalibus proprium. *Idem*.

162 *Contendunt petere*] Est hoc

quod Homerus dixit Odyss. xiii. ἐνθ' ὅγ' εἰσέλασαν. Latini sæpe, contentis itineribus, cursibus, navigatione. *Cerda*.

Contendunt] Id est, festinant, inquit Nonius: vel, certatim laborant: *Metaph.* ab arcu ducta. *Taubmann*.

Vertuntur] Scilicet a proposito itinere: hoc est, ab Italia. *Servius*.

163 *Est in secessu longo*] *Topothe-*sia est, i. e. fictus secundum poëticam licentiam locus. Ne autem videatur penitus a veritate discedere, Hispaniensis Carthaginis portum putatur descripsisse. Cæterum hunc locum nusquam in Africa esse constat, nec incongrue propter nominis similitudinem posuit. Nam *Topographia* est rei veræ descriptio. *Servius*.

Secessu] Sinu secreto. *Servius*.

Est in secessu] Loci hæc descriptio negotio necessaria est. Placiditas enim fuerat pelagi procuranda, propter corruptas naves: hanc vero præbebat objectus laterum: secretum vero proficiebat, quia cavendum erat propter regiones incognitas, et hoc dabat longitudo secessus: *Nympharum* domus, *aquarum* copiam præstabat. Sunt et defensacula adversus Solem, antrum et nemus. Tantaque erat opportunitas loci, ut naves anchoris non essent tenendæ. *Donatus*.

Est in secessu] Τοποθεσία, id est, loci ficti descriptio. (τοπογραφία rei veræ descriptio est.) Neque enim in ea Africa talis reperitur, sed in Hispania, ad novam Carthaginem. Sunt et qui Poëtam ad portum *Anconensem* putent respexisse. Ad Homeri tamen imitationem (ut Turnebo placuit xviii. 32.) fecisse hoc probabilius, qui portum Ithacæ (Odyss. xiii.) ad quem Ulysses delatus est, ad hanc faciem descripsit. Vide et Macrobi. iii. 5. Hic autem portus in hypotyposi describitur a situ et forma, quam miro splendore et copia exornat: inde ab amœnitate, usu, commoditate, et religione. *Secessus* autem est sinus se-

cretus. Accuratas porro locorum descriptiones examinat Scaliger Poët. III. 5. Hunc denique portum e Maronis archetypo imitatus est Lucanus l. II. 'Hanc latus angustum,' &c. *Taubmann*.

Locus] Subaudis *quem*; ut superius, 'Urbs antiqua fuit.' Et sciendum est, quotiens præmittimus nomen cujuslibet generis, et interposito pronomine, sequitur nomen alterius generis, melius illud pronomen proprii nominis genus sequitur, ut Sallustius, 'Est in carcere locus, quod Tullianum appellatur.' Ecce proprio junxit, non appellativo. *Tullianum* enim proprium nomen est: *carcer*, appellativum. Si autem utraque nomina appellativa fuerint, licenter cui volumus respondemus. *Servius*.

Insula portum Efficit] Hoc enim solummodo portus, quod illi insula anteposita est. *Quem locum* subaudimus, vel *in quo insula portum efficit*. *Idem*.

Insula portum Efficit] Tale quiddam Cæsar Civil. III. 'Hæc insula, obiecta Alexandria, portum efficit.' Livium jam dedi Poëtæ simillimum, et adjicio alterum Plinium epist. VI. adhuc similiorem: 'in ore portus insula assurgit, quæ illatum vento mare adjacens frangat, tutumque ab utroque latere decursum navibus præstet.' *Cerda*.

164 *Objectu laterum*] Quia duo latera loci in portum vergentia mari obiecta sunt, ejusque impetum frangunt, itaque portus ab undis tutus efficitur: quamobrem sequitur, 'quibus omnis ab alto Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.' Rem oculis subjecit: nam fluctus a pelago veniens, si in scopulum impingit, scinditur, et retrocedit, iterumque iterumque ad scopulum redit: ut quidem Nascimb. hæc explicat. *Servius*, et alii *sinus reductos* interpretantur replicabiles, qui recolliguntur et replicantur: at Turnebus XXVI. 23. recedentes; sive, in recessum

remotos: ut apud Horat. Epod. II. 'in reducta valle,' id est, recedente. Pimponcius existimat Græcum *πρημύνα* Poëtam exprimere, quæ Lucret. I. I. dixit, 'fluctifragum littus,' ad quod alii fluctus franguntur. V. N. Georg. IV. 420. *Taubmann*.

Ab alto] A mari: mira igitur brevitas, quæ contineat omnia necessaria: cum autem locus contineatur quatuor partibus, ponit duo latera, et ingressum; quartam deinde partem posuit. *Donatus*.

165 *Inque sinus scindit sese unda reductos*] Dividit se unda in sinus reductos, id est, replicabiles. *Inque sinus* autem antiqua est locutio. Sic ipse alibi, 'Inque salutatam linquo.' Cæjus Memmius de Triumpho Lucull. 1111. 'Inque luxuriosissimis Asiæ opidis consedissee.' et mox, 'Inque Gallogræciam redierunt.' *Servius*.

Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos] *Πρημύνα* exprimere videtur Poëta: quem circuitu *fluctifragum littus* dixit Lucret. I. I. *Germ*.

166 *Gemini*] Pares, similes: alioqui et duos significat. *Servius*.

Geminique] *Servius* exponit *gemini* pares. Sed cur non *duo*? quum præsertim in hac descriptione Virgilius Homerum sequatur, apud quem legere est, *Δύο δὲ προβλήτες ἐν αὐτῷ Ἀκραί*. *Pierius*.

Minantur] Eminent: ut, 'Minæque Murorum ingentes.' Item, 'Illa usque minatur.' Et ita est, ut quæ eminent, minari videantur. *Servius*.

Geminique m. In cælum] *Ἡ δύο, ἡ διδυμοί*. Et est expolitio: non enim hic præcipue *rupes* et *scopulos* distinguit; sed *rupes* intelligit, quæ in cælum usque minaces (ut ait Turneb.) videntur attolli et eminere. Et censet Nascimb. *Hinc atque hinc rupes* has, nihil esse aliud, nisi *latera*, de quibus proxime dixerat, *objectu laterum*. Quintilianus hanc eminentiam geminorum scopulorum hyperbolicam vocat. Notant tamen eruditi, tales

esse portus Brundisinos, quos Cæsar et Lucanus *Cornua* vocent: atque hinc esse, quod Strabo l. vi. scribat, lingua Messapiorum Brundisium *cervi caput* appellari. *Taubmann.*

167 *Sub vertice*] Circa radices montis, quæ ad rectam lineam suspiciunt cacumen, id est, verticem. *Servius.*

168 *Æquora tuta silent*] Tempestate defensa, ideo silent. *Idem.*

Silent] Ita in viii. de Tibri: 'tacita unda,' et Horatius de Liri, Od. iii. 31. 'taciturnus amnis.' *Cerda.*

Tum silvis scæna coruscis] *Silvis coruscis*: hoc est, silvarum coruscarum, id est, crispantium: ut, Juvenalis, 'Longa coruscat Sarraco veniente abies.' Et posuit septimum pro genitivo, ut superius: 'Pulera prole.' *Servius.*

Scæna] Inumbratio. Et dicta *scæna* ἀπὸ τῆς σκιᾶς: apud antiquos enim theatri scena parietem non habuit: sed de frondibus umbracula quærebant. Scena autem pars theatri adversa spectantibus, in qua sunt regia. *Idem.*

Scæna] Comædias dicunt natas in agris, educatas in urbibus. Nam, cum se rustici oblectabant, theatra tunc non habentes, ex frondibus arborum spacium locumque adornabant, qui locus *scæna* dictus, ab umbra, ἀπὸ τῆς σκιᾶς. Mox, illatis in urbes comædiis, idem nomen remansit. Placuit itaque Poëtæ ad veterem morem respicere, et nemus illud, horrore inumbratum, vocare *Scænam*. *Cerda.*

Coruscis] Tremulis, vel umbrantibus accipiunt. *Servius.*

169 *Desuper*] Pro *supra*, præpositione contra rationem adjecta. *Idem.*

Horrenti] Horror plerunque ad odium pertinet: plerunque ad venerationem, ut hoc loco: sic Lucanus, 'Arboribus suis horror inest.' *Idem.*

Horrentique] Horrorem incutiente, fortasse ob frondium densitatem. *Horrorem* pro reverentia hic sumi,

docet Turneb. xxix. 34. *Lucret.* l. i. 'Hic ubi me rebus quædam divina voluptas Percipit atque horror.' (Idem et *horrificæ* usus est in rebus sacris, pro venerande.) Ita *Æn.* vi. 'horrendæque procul secreta Sibyllæ:' atque alibi. Catullus: 'Dii magni, horribilem et sacrum libellum!' Lucanus: 'Arboribus suis horror inest.' *Taubmann.*

Horrentique] Sic Stat. *Achill.* l. i. 'ubi ignotis horrenda piacula divis:' id est, veneranda. Sic φρίκῳδης Græce: φρίσσει etiam apud Hesychium idem quod τὸ φοβεῖται: et φρίκη, τρόμος. *Emmeness.*

Atrum nemus] Tropus est; per atrum enim nigrum ostendit, per nigrum umbrosum, per umbrosum densum, id est, frondibus plenum. *Serv.*

170 *Fronte sub adversa*] Semper autem loca sic Poëta describit: ut ingrediens. Sic facit Sallust. quæ omnia mutabuntur, si ut recedens scribat. Addit autem descriptioni duos altos scopulos, ut sit: unde latus prospectus in pelagus appareat, ad inquirendas naves, ab Ænea separatas. Opacitas autem, ut minus ab externis conspiciatur, facit. *Donatus.*

Fronte sub adversa] Id est, ex opposito. *Lucret.* l. vi. 'non tam concurrere nubes Frontibus adversis.' *Taubmann.*

Scopulis pendentibus] Tale quid *Lucretius* l. vi. 'Speluncasque velut saxis pendentibus structas.' *Cerda.*

Scopulis pendentibus antrum] Antri descriptionem habet *Homerus Odys.* v. 95. et seqq. Longus Pastoral. l. i. Homero præferendum Maronem, in describenda Nympharum domo, propter brevitatem monet Scottus observ. *Histor.* iii. 22. et ut noster sic *Ovid.* Met. i. 575. 'facto de cautibus antro.' *Emmeness.*

171 *Vivo*] Naturali: ut, 'Vivo prætervehor ostia saxo.' *Servius.*

Viva scditia saxo] Viva saxa dicuntur diversa, vel opposita pene illis,

quæ in ædificiis rediviva dicuntur, quæ ex vetere materia et diruta rursus ad novum opus applicantur. Plutarch. in lib. de virt. Alex. ζῶσαν ὕλην etiam dixit de Stasicrate architecto ad Alexan. ἐγὼ δὲ εἰς ἀφθαρτον, ὦ βασιλεῦ, καὶ ζῶσαν ὕλην, καὶ ρίζας ἔχουσαν αἰδίου καὶ βάρους ἀκίνητον καὶ ἀσάλευτον ἔγνωκά σου τὴν ὁμοιότητα καταθέσθαι σώματος. Germanus.

Sedilia] Adverti hanc vocem dari sedibus, factis natura, non arte. Sic hic, sic Georg. iv. ubi amnes locantur vitreis sedilibus. Et Horatius epist. ad Pisones: 'Nondum spissa nimis complere sedilia flatu.' Est enim sermo de comædiis veterum in pagis rusticorum, nondum formatis theatris. Cerda.

Vivoque sedilia saxo] Longus cum depingit antrum, Nympharum domum, meminit fontis, semper scaturientis, Pastor. l. i. ἐκ δὲ τῆς πηγῆς ὕδωρ ἀνάβλυζον, ῥεῖθρον ἐποίει χεόμενον, &c. de vivo saxo canit Ovid. Met. v. 317. 'Factaque de vivo pressere sedilia saxo.' pro quo Sil. Ital. l. viii. 'vivo' purgor in antro.' Quæ aqua dicenda dulcis notat Lambinus Epist. i. 15. ad illa Horatii: 'puteosne perenneis Dulcis aquæ.' Emmeress.

172 *Nympharum domus*] Aut verum dicit, et est historia: aut ad laudem pertinet loci. Talis inquit locus est, ut domus credatur esse Nympharum. Servius.

Nympharum domus] Hæc addit, ut summatum locum commendet, tum a religione, tum incredibili amœnitate: nec tantum animi, sed et corporis refectioni facit commodum: dum aquas dulces, dum sedilia memorat: qui etiam dearum sit habitatio. Taubmann.

Hic] Pro illic, more suo. Serv.

173 *Anchora morsu*] Anchora dens ferreus est, ex Græca etymologia, quod quasi hominis manus comprehendat scopulos vel arenas. Nam manus Græce χεῖρ dicitur. Hoc no-

men cum in Græco, unde originem ducit, aspirationem non habeat, in Latino aspiratur: quod est contrarium: nam magis Græcorum est aspiratio. Sed hoc in paucis nominibus invenitur. Idem.

Morsu] De anchoris bene dixit: cum alio loco inveniamus, 'tum dente tenaci Anchora fundabat naves.' Idem.

Unco non alligat anchora morsu] Sic omnes legunt; sed Jul. Scal. ullo, non unco: notatque quæsitum splendorem ex geminatione ulla, ullo: ut hic morsu de anchora, ita in l. vi. dentem consentaneæ. Et Sidonius 'mordaces anchoras.' Nonnus quoque in re nautica l. iii. ἀγκυλόδοντες, curvitas dentium. Symposius Poëta, 'Mucro mihi geminus ferro conjungitur unco, Cum vento luctor, cum gurgite pugno profundo, Scrutor aquas medias, ipsas quoque mordeo terras.' Cerda.

174 *Huc septem Æneas collectis navibus omni*] Quidam volunt hoc loco quæstionem nasci; si favet Neptunus Trojanis, cur cum omnibus navibus ad Africam non pervenit Æneas? Sed Neptunus postquam sensit tempestatem commotam, potuit de periculo liberare Trojanos: ante facta vero mutare non potuit. Nam et Orontis navem cum omnibus sociis ejus constat periisse, et simul libri æconomia perisset, si Æneas cum omnibus navibus pervenisset. Volunt autem septem naves ita interim colligi, ut una Æneas, ut tres de saxis a Cymothoë et Tritone, tres de Syrtibus, Neptuno Syrtes navigabiles faciente, liberatæ sint: reliquæ tantum dispersæ sunt, quas paulo post legimus ad Africæ litus adpulsas. Novam tamen rem Nævius bello Punico dicit, unam navem habuisse Æneam, quam Mercurius fecerit. Serv.

Septem] Una, in qua ipse erat, tres de saxis, tres de Syrtibus ereptæ. Donatus.

Omni Ex numero] E viginti navibus.

Sic enim inferius, 'Bis denis Phrygi-um conscendi navibus æquor,' &c. *Taubmann.*

175 *Telluris amore*] Cujuscunque terræ post pericula: unde et superius dixit, 'Quæ proxima littora cursu Contendunt.' Et paulo post infert; 'Optata potiuntur Troës arena.'

Nam revera hæc optata non erat eis, qui ad Italiam festinant. Et *Arena* aut pro terra posita est; aut et arena grata potuit esse post mare. *Tellurem* autem pro terra posuit, quum *Tellurem* ipsam deam dicamus: *terram* elementum; ut plerunque *Vulcanum* pro igne ponimus; *Cererem* pro frumento; *Liberum* pro vino. *Servius.*

Telluris amore] Hoc voluit, non terræ. Tellus enim Dea est terræ: quo, credo, insinuat affectum illum, quo, qui e mari egrediebantur, præcipue tempestate jactati ad terram se inclinabant, illamque ut Deam adorabant, amplectebantur, exosculabantur. Ulysses tempestate ereptus Odyss. v. ὁ δ' ἄρ' ἔμψω γούνατ' ἔκαμψε, Χεῖράς τε στυβάδας: Ille vero utrumque genu flexit, manusque fortes. et statim, κύσσε δὲ ζείδωρον ἄρουραν: osculatus est almam tellurem. *Cerda.*

176 *Egressi*] Donatus in ea verba Hecyræ, 'O fortunate, nescis quid mali præterieris, qui nunquam es egressus mare,' notat, eos, qui jam navigarunt, dici egressos. *Idem.*

Optata] Quia contrariam perturbatione pelagi viderant, cum navigia ad imum usque deprimerentur. *Donatus.*

Arena] Quæritur, habeat necne nomen hoc aspirationem: et Varro sic diffinit, 'Si ab ariditate dicitur, non habet: si ab hærendo, ut in fabricis videmus, habet:' melior tamen est superior etymologia. *Servius.*

177 *Sale tabentis*] Id est, aut multa madefactos aspergine, aut qui apud sentinam laboraverint. Nam supra ait: 'Omnes accipiunt inimicum imbrem.' Sane marina aqua dicitur

exesse et extenuare ut cætera, sic corpus humanum. *Idem.*

Sale tabentis] A contrario: sal enim conservat. Sed inventus est casus, ut tabescat sale, quod servari convenit. Aqua enim maris, quamvis salsa, admittit corruptionem. *Donatus.*

In litore] Pro *in litus*: ut *Æneid.* viii. 'Arma sub adversa posuit radiantia quereu,' pro *sub adversam quercum.* *Servius.*

178 *Ac primum silici scintillam excudit Achates*] Bene adjecit speciem, quia in lapidibus certis invenitur ignis. *Idem.*

Excudit] Feriendo elicit: quia *cadere* est ferire: unde et *incus* dicitur: quod illic aliquid cudamus, id est, feriamus. *Idem.*

Ac primum silici scintillam excudit Achates] Arusianus Messus in Virgilianarum elocutionum exemplis, *Excudit huic*, dativo casu eleganter dici, carmine hoc ex Virg. citato, contendit approbare: et *silici* a Poëta scriptum agnoscit: et ita habetur in eo codice, ubi integra Ti. Donati commentaria leguntur. Sed et *excussit* præterito tempore positum est, ut cum altero *suscipit* quadret in synchroniam. Ea vero dictio *suscepit*, in veteribus aliquot codicibus *succcepit* geminato *cc* scripta est, ut *succumbo*, *succedo*. Sed enim omnino ex *sub* et *cipio*, *succipio* prius fuit: inde alterum *c* in *s* abiit, consuetudine pronuntiationem hujusmodi magis adprobante. *Pierius.*

Silici scintill. excudit] Non *silicis*; sed *silici*, quod vetustiss. Codd. agnoscunt: id est, e silice elicit feriendo: ut Turnebus explicat: qui *silicis* gignendi casu (ut et Prisc.) nec ipse probat: xii. 12. Sic Ge. i. 'Et silicis venis abstrusum excederet ignem.' Et *Æn.* vi. 'quærit pars semina flammæ Abstrusa in venis silicis.' In igniariis autem, quæ *πυρρά* Græcis, pars, quæ atteritur,

ἔσχατα; quæ atterit, *τρίβανον* dicitur. Sapienter autem dicit, ipsum Achatem excudisse ignem: allusitque ad nomen Achatidis. Qua de re Servius et alii, et nos superius. *Taubmann.*

Achates] Allusit ad nomen. Nam *achates* lapidis species est. Bene ipsum dicit ignem excussisse: unde etiam Achatem ejus comitem dixit. Lectum est in naturali historia Plinii, quod si quis hunc lapidem in annulo habuerit, ad custodiam ejus proficit, et gratior esse videatur. *Servius.*

179 *Suscepit*] Pro *succipit*: ut supra dictum est. *Idem.*

Suscepitque] *Servius* legit *succipit*: et docet J. C. Scaliger iv. 16. Poëtam de industria *succipit* potius quam *suscepit* dixisse. Vide Not. Æn. vi. 249. Expressit autem hic *πυρήια*. *Taubmann.*

Arida circum Nutrim. dedit] *Ovid.* ‘foliisque et cortice sicco Nutrit, et ad flammam anima perducit anili.’ *Apoll.* iii. ὥς δὲ γυνὴ μαλερῶ πυρὶ κάρφει χεύατο δαλῶ, &c. *German.*

Arida circum Nutrimenta d.] Nutrimenta (ait Scalig. iv. 16.) videtur vox humilis: sonus tamen gravis: ut alibi, *Rudimenta* et *Tentamenta*. Inteligit autem *nutrimenta*, quæ Aristoteles vocat ὑπεκαύματα. *Ovidius*, Fast. ii. ‘Tum sicco primas irritat cortice flammam.’ *Idem*: ‘foliis et cortice sicco Nutrit, et ad flammam anima producit anili.’ *Taubmann.*

180 *Nutrimenta*] *Cic.* de Oratore: ‘Et qui deducta hujus nutrimenta eloquentia ipsa se postea coloravit.’ *Servius.*

Rapuitque in fomite flammam] Pene solœcophanes est: nam cum mutationem verbi significet, ablativo usus est: sed hoc solvit, antiqua circa communes præpositiones licentia, ut est: ‘Conditus in nubem:’ et contra, ‘nota conduntur in alvo.’ Item, ‘Sæva sedens super arma:’ et, ‘gemma super arbore sidunt.’ *Cicero*,

‘Quo ille in capite ab hostium dnce acceperat.’ Item, ‘Et si fortes fueritis in eo, quem nemo sit ausus defendere.’ Aut *Rapuit*, raptim fecit flammam in fomite, i. e. celeriter. Et mire *Rapuit*, opus est enim velocitate ad tale ministerium. Sane *fomites* sunt assulæ, quæ ab arboribus cadunt, quando inciduntur, quod foveant ignem. *Clodius* scribit, *Commentariorum* 1111. ‘se fomenta talæ excisæ ex arboribus*.’ Item alio loco, ‘Assulæ ambustæ, ligna excavata a fungis nomine accepto.’ *Idem.*

Rapuitque in fomite] Id est, ignem accendit. *Servius*, *Diomed.* l. ii. et alii quidam putant, hanc esse speciem solœcismi, cum dicendum esset, *rapuit in fomitem*. Solvi tamen hoc autumant antiqua circa Præpositiones communes licentia: aut, *rapuit*, id est, raptim fecit flammam in fomite, id est, celeriter. *Turnebus* xii. 12. Hic, *inquit*, attribuitur Achatæ, quod fomiti nutrimentoque ignis tribuendum fuit: fomes enim flammam corripuit: sed cum eam in fomite excitasset Achates, merito in eo dictus est ipsam rapuisse, quam in eo quærebat, eleganti figura orationis. *Taubmann.*

181 *Cerem*] Metonymia pro frumento. *Servius.*

Corruptam undis] *Undis* emollitam. *Idem.*

Cerem corruptam] *Petron.* satyr. ‘cibis que naufragio corruptis.’ *Cerda.*

Cerealique arma] Fugiens vilia, ad generalitatem transiit. *Arma* enim generaliter omnium rerum instrumenta dicuntur; ubi reponuntur, *armaria* dicta sunt: ergo hic propter carminis dignitatem fugiens vilia, rem vilem quæ ad omnia instrumenta pertinent, id est, arma, auxit honestate sermonis: ut alibi, ne lucernam diceret, ait, ‘Testa cum ardente videret Scintillare oleum.’ Et sciendum est iudice Euphonia dici *Ce-*

realia, vel *Cerialia*: *Typhœa*, vel *Typhœia*: *Cæsarcanus* vel *Cæsarianus*. In his ergo licentia derivationis est. *Servius*.

Cerealiaque arma] Quemadmodum hic intelligenda pistoria supellex, sic apud Plautum *coquinaria arma*, sunt lebetes, ollæ, patinæ, et quæ hujus generis sunt in usum culinæ instrumenta. Quemadmodum *arma cujuslibet rei instrumenta* appellat *Serv.* *Æn.* II. 99. 'et querere conscius arma:' sic et *Ge.* I. 160. 'et quæ sint duris agrestibus arma.' et *Æn.* V. 15. 'Colligere arma jubet,' id est, vela: et VI. 353. pro gubernaculo navis: 'Quam tua, ne spoliata armis.' *Ovid.* de *Pont.* epist. IV. 16. 'Aptaque venandi *Gratius arma* daret,' et ipse *Gratius* in *Cyneg.* vs. 23. 24. 'Carmines et arma dabo venandi et persequar artem *Armorum*.' *Cicero* de *Senect.* cap. 3. *artes et exercitationes virtutum* vocat *arma senectutis*: et alio loco *arma prudentiæ*. *Apulejus* *Met.* IX. 'Tum *Saga* illa, et divini-potens primis adhuc armis facinorosæ disciplinæ suæ velitur.' Sic *ἔπλα* Græce, vel ex *Homero* et *Apollonio Rhod.* liquidum: sed et *Paulus* in *Epist.* ad *Rom.* VI. 13. *ἔπλα ἀδικίας*, et *δικαιοσύνης*. *Cerealibus* rectius quam *Cerialibus* legi monet *Dausquius* in *Orthogr.* *Emmeness*.

182 *Expediunt*] *Nigidius* de hominum naturalibus IIII. 'Omnis enim ars materia inventa, circa quam versetur, ferramenta, vasa, instrumentum, armamenta qua s. q. primum comparat, per quæ opera sua efficere possit.' *Servius*.

Fessir r.] Hoc est penuria fatigati, id est, esurientes, quod fere labores fames subsequitur. Et *fessus* generale est: dicimus enim *fessus animo*: incertus consilii: ut, 'Ter *fessus* valle resedit:' et *fessus corpore*, quod magis est proprium. Et *fessus rerum a fortuna venientium*, ut hoc loco. *Epitheta* enim nunquam vacant: sed

aut ad augmentum, aut diminutionem, aut ad discretionem poni solent. *Idem*.

Fessi rerum] Scilicet a fortuna venientium; ut notat *Servius*. Et multum, inquit *Scaliger*, habet momenti ad orationis magnitudinem hæc forma: sicut in *Æn.* XII. *trepidæ rerum*: *Poët.* IV. 16. Ita *Catullum fessos curarum* dixisse, *Pimpont.* observat. *Turnebus*, *Fessi rerum*, inquit, sunt fatigati naufragii calamitate et tempestatis jactatione: sic inferius, 'sunt lacrimæ rerum,' id est, calamitatum et rerum adversarum: itaque paulo post dicit, 'Tum victu revocant vires.' *Taubmann*.

Fessi rerum] *Horat.* od. II. 6. 'Sit modus lasso maris et viarum *Militiæque*.' Sic *fatigatus spei* apud *Apulejum*: de his locutionibus consule *Vechner.* *Hellenolexias* I. 3. *Emmeness*.

Fruges] Generaliter omnes *frugēs* dicuntur: et errant qui discernunt *frumenta* a *frugibus*. Nam *Cic.* ait, 'Olei et *frugum* minutarum,' quum de leguminibus diceret, ut ostenderet etiam *frumenta* *fruges* vocari. *Frugum* autem nomen tractum est a *frumine*, id est, eminente sub mento gutturis parte. *Servius*.

Receptas] Liberatas de periculo: ut, 'Medioque ex hoste recepit,' id est, liberavit. *Idem*.

183 *Et torrere parant flammis et frangere saxo*] Multi *Hysteron proteron* putant, non respicientes superiora: quia dixit undis *Cerem* esse corruptum, quam necesse fuerat ante siccarum. Qui tamen contra hoc, illo utuntur exemplo, 'Nunc torrete igni *fruges*, nunc frangite saxo.' Et volunt etiam hic *Hysteron proteron* esse, quod falsum est. Nam et hodie siccarum ante *fruges*, et sic frangi videmus. Et quia apud majores nostros molarum usus non erat; *frumenta* torrebant, et ea in pilas missa pinsebant: et hoc erat genus molendi:

unde, et pinsores dicti sunt, qui nunc pistores vocantur. Pinsere autem dici Persius probat, ut, 'a tergo quem nulla ciconia pinsit.' Quidam ne ὑστέρον πρότερον sit, alios torrere, alios frangere accipiunt. Accius Troadibus: 'Nocturna saxo fruges franges torridas.' Sane his versibus, 'Tum Cererem corruptam undis, Et torrere parant flammis et frangere saxo,' jus Pontificum latenter attingit. Flamines autem farinam fermentatam contingere non licebat. Cum autem dicit, 'Cererem corruptam undis, Et torrere parant flammis, et frangere saxo,' quid aliud ostendit, quam mox eos sine fermento panem coxisse, qui omnes fruges corruptas protulerant: non autem expectasse eos fermentum, docet illo versu: 'Tum victu revocant vires.' Servius.

Et torrere] Fruges e mari liberatas ad ignem exsiccant prius, quam molant. Neque in his ulla est hystero-logia: ut docent Servius et Donatus. Torrere enim cum dixerit, non coque-re; recte posuit torrere prius, et post frangere. Cum quibus facit et J. C. Scalig. III. 18. 'Cererem enim, (inquit) corruptam undis, prius siccata[m] oportuit quam molitam. Quæ fuit causa, ut opus inceperit ab igni ex-cudendo.' Turneb. v. 24. ad vers. Lucretii l. I. 'fruges quoque sæpe minacis Robore cum saxi franguntur,' &c. Hic puto, inquit, duas rationes molendi indicari: unam, cum suspen-sa mola fruges frangimus, ut in faba fressa, et in polenta crassiuscula, quam κρίνον vocant: et ex eo Aristophan. κρινωῶδη appellat, quæ crassa sunt: et Maro dixit, 'Et torrere pa-rant flammis et frangere saxo:' quod est, utcumque molere, atque adeo molere. Alteram, cum non suspen-duntur molæ, sed lapis lapidem terit, id est, mola molam, cum tenuior fa-rina et minutior elicitur, &c. Taub.

Et torrere parant flammis et frangere

saxo] Veteres tam far quam hor-deum prius torrebant, deinde mole-bant. Vide Salmas. ad hunc locum Plin. exercit. p. 328. qui et fruges pro frumento dici asserit p. 294. Em-meness.

184 Æneas] Merita personarum vilibus officiis interesse non debent: quod bene observat ubique Virgil. ut in hoc loco. Item in sexto, cum di-versis officiis Trojanos diceret occu-patos, ait, 'At pius Æneas arces quibus altus Apollo Præsides.' Nisi cum causa pietatis intervenit, ut ad sepeliendum socios miscendo se operi alios hortetur: 'Nec non Æneas opera inter talia primus Hortatur socios, paribusque accingitur armis.' Servius.

Scopulum] Id est, speculam. Et quando speculationem significamus, generis est feminini: ut, 'Specula Misenus ab alta.' Speculum autem, in quo nos intuemur, generis est neu-trius, ut Juvenalis, 'Speculum civilis sarcina belli.' Idem.

Scopulum conscendit] Bene Jul. Scal. vocabulum signatissimum παρὰ τὸ σκοπεῖν. Etenim qui ibat ad specu-landum, scopulum ascendit, qui dic-tus ab aspiciendo. Adnecto verba Hesychii: σκόπελός ἐστιν ὑψηλὸς τόπος, ἢ πέτρα, ἢ ἀκρόρεια, ἀφ' ἧς ἐστὶ σκοπεῖν τὰ κύκλω: est scopulus locus altus, aut petra, aut vertex, unde fit speculatio in loca omnia. Est hoc, quod dixit Phi-lostratus Icon. II. de quapiam insula, ἀκρωνυχίαν ἐξαιρόνσα πανόπτῃ Ποσει-δῶνι: verticem attollens speculanti om-nia Neptuno. Cerda.

185 Late petit] In quantum po-test. Servius.

Pelago] In pelagus, ut, 'Inferret-que deos Latio.' Idem.

Prospectum late pelago petit] Sump-sit phrasin e Catullo, qui de nuptiis: 'Atque pater summa prospectum ex arce petebat.' Idem sic variat, 'Un-de aciem in pelagi vastos protenderet æstus.' Pacuvius apud Nonium ita:

‘Incipio saxi tentans scandere verticem summi, inde in omnes partes prospectum ancupo.’ Seneca ep. 89. ‘in vastum terrarum, marisque prospectum.’ *Cerda*.

Anthea si quem] Ordo est: ascendit scopulum requisiturus *Anthea*, *Capyn*, *Caicum*, si quem videat. Et est usus hoc genere locutionis, quo etiam Terentius, qui dixit, ‘Quod plerique omnes.’ Atque nihil tam contrarium: *Omnes* enim generale est; *Plerique* speciale. Ordo ergo est: *Quod omnes faciunt adolescentuli, ut animum ad aliquod studium adjungant, plerique equos alere, plerique canes*. Aut certe *quem* vacat, ut superius diximus, istas frequenter vacare particulas: ut ipse Virg. ‘Rhæbe diu, res si qua diu mortalibus ulla est:’ nemo dicit *siqua* ulla, sed *si ulla*. Vacat ergo *qua*. Item in Lucillio, ‘Ecquem Pamphilum quæris:’ *quem* vacat; nam de uno loquebatur. Ergo *si quem videat*, pro *si videat*, posuit; cui contrarium ponebant veteres *nulum*: *Si quem vidisti, nullum vidi*, pro non vidi. Sane legitur et *siqua*, ut sit si qua ratione. *Servius*.

Anthea si quem] In Longobardico, in Mediceo, et aliquot aliis antiquis exemplaribus, *siquem* legimus. Quod elocutionis genus aliorum etiam Poëtarum testimonio *Servius* agnoscit. Sed et *siqua* in veteribus codicibus aliquot scriptum animadverti: eamque lectionem a veteribus grammaticis defendi. Aitque *Sosipater* quosdam ita legere, *Anthea siqua*, quemadmodum legitur, *siqua fata sinant*, pro si quo, aliquo modo. Aliud autem esse in illo: ‘*siqua fata aspera rumpas*, Tu Marcellus eris:’ quanquam et ibi, si quo modo, sit audiendum. *Pierius*.

186 *Phrygius*] *Trojanas*: *Troja* enim *Phrygiæ* provincia est. Et verisimile est, *Æneam* de omni illa provincia socios habere potuisse. Se-

cundo enim ait, ‘undique convenere, animis opibusque parati:’ dicta autem ab *Æsopi* filia *Phrygia* nomine. *Servius*.

Biremis] Naves habentes remorum ordinem geminum: ut alibi, ‘Triplici pubes quam *Dardana* versu Impulit.’ Quidam tamen biremes ad suum tempus volunt dixisse *Virgilium*, negantes *Trojis* temporibus biremes fuisse. *Varro* enim ait, post aliquot annos inventas biremes. *Id.*

Biremis] Vult *Servius* Poëtam ad suum tempus respexisse, cum dicat *Varro*, inventas biremes post *Trojana* tempora. Dicuntur ita a duplici remorum ordine, ut etiam Græcis διήρης, qui tamen frequentius δίκπορα appellant. qua voce interdum Latini usi. *Cicero* ad Att. l. v. ‘ἄφρακτα *Rhodium*, et dicrotum *Mitylenæorum*, et aliud catascopium.’ *Cerda*.

187 *Aut Capyn*] *Capys*, a quo postea *Capuam* volunt conditam, unus e ducibus *Trojanorum*, ut et *Antheus* et *Caicus*. *Celsus* autem *puppibus* dicit; quia pars ea navis altior est. Et mos erat militum navigantium *puppibus* arma religare: ut *Æn.* x. ‘præfigere *puppibus* arma.’ Græci hæc arma vocabant παράσημα τῆς νηὸς, insignia navis. De quibus dicendi locus erit *Æn.* v. ad illud, ‘*Centauro* invehitur magna.’ Videatur *Bayfius* de re navali. *Taubmann*.

In puppibus a. C.] Quia navigantium militum est in *puppibus* arma religare. Fiebatque signi gratia: aut *Arma* pro navalibus armamentis; ut ‘Colligere arma jubet:’ et alibi, ‘*Pacem* orare manu, præfigere *puppibus* arma.’ *Servius*.

188 *Cervos*] *Cervi* dicti sunt ἀπὸ τῶν κέρατων, id est, a cornibus. Sciedum etiam Latina nomina, Græcam plerunque etymologiam recipere. Sed *cervi* non sunt in ea parte *Africæ*, id est, in provincia nunc *proconsulari*, ad quam venit *Æneas*. Aut

fictus ergo est secundum poëticum morem: aut ob hoc dictum, quia heroicis temporibus ubique omnia nascebantur: ut ipse, 'Omnis feret omnia tellus:' aut possunt tunc fuisse; sed, ut multis aliis locis variæ mutationes factæ; licet quidam *cervos* pro quacunque fera dictos accipiunt: quia post ait, 'Implentur veteris Bacchi pinguisque ferinæ.' Nam male quidam eos de vicinis insulis transfretasse tradunt, et ideo *errantes*, quod in ignotis locis essent. *Idem.*

Cervos] In Africa multos cervorum greges esse Jac. Dalechamp. Medicus, in Notis ad Plin. viii. 33. et Loinus, qui testem laudat Oppianum Cyneget. l. ii. testantur. Videatur et Corradus, qui hunc locum accurate expendit. *Errantes* autem significat oberrando pascentes. Traditque Plinius, cervis natura inditum, ut gregatim pascantur: itaque hic dicitur, 'hos tota armenta sequuntur.' *Tota* autem hic *omnia* significat, auctore Servio, qui prolixè differentiam inter *Totum* et *Omne* persequitur, ut et Nonius: cum quibus potest conferri Aristotelis distinctio Metaphys. v. inter τὸ πᾶν et ὅλον. *Taubmann.*

189 *Prospicit*] Bis accipe: ut navem nullam prospicit, sed tamen prospicit cervos. *Donatus.*

Errantis] Pascentes: ut, 'Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ:' re vera enim dum pascuntur, vagantur. *Servius.*

Tota] Inter *totum* et *omne* hoc interest; quod *totum* dicimus unius corporis plenitudinem: *omne* de universis dicimus; ut puta, *Totum auditorium habet scholasticos*, hoc est, plenum est auditorium scholasticis: *omne auditorium habet scholasticos*, id est, omnia auditoria. Usurpant tamen poëtae et illa confundunt; ut hoc loco *Tota* pro omnibus posuit: et contra pro toto, *omnem* posuit: ut est, 'Om-

nemque reverti per Trojam.' Statius, 'Et totos in pœnam ordire nepotes,' id est, omnes. Plerique derivationem ducunt ab eo quod est *tot*, *totus*: ut ab eo quod est *quot*, *quotus*. Sed illud notandum, quod in derivatione mutat plerunque naturam: nam cum *totus* producitur, *quotus* vero secundum originem suam brevis permanet. *Idem.*

Tota] Sic Stat. Thebaid. l. i. 'totos in pœnam ordire nepotes,' id est, omnes, et omnis pro *totus*, ut Cæsar in princ. l. i. de Bello Gallico, 'omnis Gallia.' *Emmeness.*

Armenta] Videtur nove de cervis dixisse, cum *armenta* proprie boum sint, vel cæterorum, quibus in armis utimur. *Servius.*

Tota armenta sequuntur] Dicit aptius, quam *greges*: quamvis et hoc potuisset. Itaque male hic a sciolis damnatur Virgilius. Verum est, frequentius *gregem* sumi pro minore pecore, ut sunt oves, capreae, cervi: *armentum* pro majore, ut sunt tauri, equi. Sed liceat interdum discedere ab oraculis grammaticorum (ait Michaël Brutus, hac de re loquens, in explicationibus Horat.) Nam Græci ἀγέλην, id est, *gregem*, dicunt de bobus. Apud Homerum sæpe ἀγέλη βοῶν leges, et notum verbum tauro-rum ἀτιμαγελεῖν. Plinius viii. 8. bis aut ter dicit *gregem* de Elephantis; et c. 15. 'equorum greges.' Has voces, ut alii commutarunt, ita princeps carminum Maro. Nam de bobus Ecl. vi. 'Aut aliquam in magno sequitur grege,' et Æn. vi. 'grege de intacto septem juvencos,' quem æmulans Horatius epod. ii. *greges mugientium* dixit. Et quidem Varro Rust. ii. 5. hoc discrimen nihil curans scripsit, 'qui gregem armentorum emere vult,' &c. Sed adhuc in Virgilio quiddam considero non illo indignum. *Gregem* capit de minore; *armentum* de majore: cum commutat, aliquid addit. Nam de bobus, non

gregem simpliciter, sed *magnum gregem* dicit Ecl. vi. de cervis hic, ut illorum magnitudinem signaret, *armentum* maluit; dicturus enim de illis postea, *ingentia corpora*. Cerda.

Hos tota armenta sequuntur A tergo, et longum] Vetera aliquot exemplaria, quos *tota* legunt: a nemine tamen, quod sciam, adhuc recepta lectio: perinde ac illud etiam quod antiqui codices nonnulli, *tot armenta* scriptum habent: sive ea olim fuerit apostrophe, qua Latinos etiam aliquando usos monumenta plurima declarant: sive *tot* numerale nomen ratione communis loci producat. Sed *tota*, passim agnoscitur a grammaticis. Pier.

190 *A tergo*] Quidam dispungunt post *tot* sequuntur: quod, qui sequitur, necessario *a tergo* sequatur. Sed hic pleonasmus frequens est: ita l. viii. 'geminos a tergo respicit angues.' Cic. Tusc. i. 'Adolescentes in cursu a tergo insequens, nec opinantes adsecuta est senectus.' Taubmann.

A tergo, et longum, &c.] Errare eos Ti. Donatus ait, qui comma statuunt, sequuntur *a tergo*. Quum absque ullo interjecto puncto legendum sit uno eodemque membro: *A tergo et totum per vallis pascitur agmen*: ut sit, *longum agmen a tergo pascitur per vallis*: cujus elocutionis exempla ponit, 'Thestylis et rapido fessis messoribus æstu.' Item, 'Puppibus et lætinautæ imposuere coronas.' Item, 'Subito cum tabida membris:' hoc est, cum subito. Pierius.

Agmen] *Agmen* proprie dicitur ordinata multitudo, ut est ambulantis exercitus: neque enim in uno loco stans, *agmen* vocatur: aut si inventum fuerit, usurpatum est: unde bene adjecit *longum*, ut incedentium ostenderet significationem. Servius.

191 *Constitit*] *Con* secundum naturam brevis est semper, excepto, quum *f* litera, vel *s* sequitur: tunc enim tantum producit, sicut in *syllaba*, *insula*, *infula*. Idem.

Hic] Pro *Tunc*, aut pro *Ibi*. Idem.

192 *Corripuit*] Aut de pharetra *Corripuit*: ut est, 'Corripit hic subita trepidus formidine ferrum.' Aut corripit ab Achate, et quomodo ab Achate, quem apud ignem occupatum dixit? sed eum secutum esse per silentium intelligamus: ut illo loco, 'Ni jam præmissus Achates afforet.' Item, 'Nunc repeto, Anchises faturum arcana reliquit.' Idem.

Gerebat] Aut tunc: aut quæ gerere consueverat. Idem.

Gerebat] Vel tunc præsens: vel portabat Æneas tela, quæ Achates, intentus igni excitando, reliquerat. Non vidit naves, sed eventus ostendit cervos, quæ res non ad venandi voluptatem, sed ad victus necessitatem recepta est. Septem ergo majores stravit, in quibus alimonie major esset copia; multos deinde parvulos interemit. Reprehendunt autem temerarii, quod Poëta dixit: *A tergo sequuntur*. Error est interpretantium. Nam tres cervos errantes in littore sequebantur, alii per valles a tergo pascebantur. Ita ergo legitur: prospicit treis cervos et hos sequuntur tota armenta, a tergo vero totum agmen pascitur. Ergo illi errabant, hi pascebantur. Neque enim omnes errabant, aut omnes pascebantur, sed alii erant subjecti oculis ejus, alii fuerunt post ipsum. Similis autem versus est, 'Thestylis et rapido fessis messoribus æstu,' hoc est, et Thestylis. Item, 'Puppibus et lætinautæ imposuere coronas,' id est, et puppibus. Ipsi quoque numeri, gregum diversitatem significant. De errantibus enim pluraliter dixit, de pascentibus vero ait, *A tergo, et longum per valles pascitur agmen*. Ergo in littore positos, pluraliter dixit: in vallibus vero pascitur agmen. Huc accedit, quod qui pascitur non errat, et qui errat non pascitur. Donatus.

193 *Ductoresque*] Miram habent Venerem hæ metaphoriæ, *ductores*, ar-

boreis, vulgus, turbam. Taubmann.

Capita alta ferentis] Infra quoque ‘surgentem in cornua cervum:’ et item Ovid. *surgentem in cornua cervum*, ὑψικέρωτα, et ὑψικέρων equos ὑψαύχενας Apoll. vocat. Germanus.

194 *Cornibus arboreis]* Aut subaudi cum, ut illo loco, ‘Atque Ixionei vento rota constitit orbis,’ id est, cum vento. Aut certe secundum supradictam figuram, *Cornibus arboreis*, pro *Cornuum arboreorum*. Melius tamen est, ut *Cum* subaudiatur. Servius.

Cornibus arboreis] Ea vide, quæ dicta Ecl. VII. 30. his adde quæ Faber ad fab. Phædri I. 13. *Emmeness.*

Tum vulgus] Bene *Vulgus*, ductoribus interemptis. Ennius, ‘Avium vulgus et hastarum,’ id est, multitudinem et hastarum et avium. Servius.

195 *Miscet]* Perturbat, circumagit, insequitur. *Idem.*

Miscet] Sic Juvenal. Sat. x. 163. ‘Quæ res humanas miscuit olim.’ Id est, perturbavit. Gestuosum esse verbum, et Maroni familiare monet Scal. Poët. iv. 16. *Emmeness.*

Frondea] Pro frondosa posuit. Sæpe enim dum varietati declinationis student poëtæ, mutant proprietatem: nam *frondeum* est totum de frondibus, ut torus. *Frondosus* vero est locus, qui frondes habet: licet enim locus, qui frondes habet, abundet frondibus; non tamen est de frondibus totus, ut *saxosus, saxeus*. Servius.

Turbam] Multitudinem. Cicero in Verrinis: ‘Videt in turba Verrem.’ Plautus in Amphitruone, ‘Deinde utrique Imperatores in medium exeunt extra turbam ordinum.’ *Idem.*

196 *Quam septem]* Bene definiivit numerum: necessitatis enim est hæc venatio, non voluptatis, in qua plura requiruntur. Nec enim conveniebat sociis diversis modis laborantibus, voluptati operam dare. *Idem.*

Victor] Hoc loco propositi effector: ut est, ‘Atque rotis insistere victor.’ *Idem.*

197 *Fundat humi]* Per humum. Et est adverbialiter positum: ut, ‘*Humi nitens*,’ id est, per humum. *Idem.*

Humi] In Romano codice, in Ob longo, et aliquot aliis minime malis, humo legitur, dandi casu. Sed *humi* adverbialiter positum magis placet nostri temporis eruditis viris: veluti etiam in quinto, *Fusus humi*. Quamquam et ibi quoque variam esse lectionem apud veteres ostendimus. *Pier.* *Cum navibus]* Cacephaton in sermone: quod fit si particulam *Cum*, *n* litera sequatur. Notandum sane est quod non omnia persequitur, neque enim indicat, quo delati sint cervi. Servius.

198 *Hinc]* Pro inde vel post. Abutitur enim adverbii, more suo. Serv.

Hinc portum petit] Peracta cervorum strage, qua Trojanis satis sit, remeat ad naves. *Donetus.*

Partitur] Sallustius ait, ‘Provincias inter se partiverant.’ Nam et *partio* et *partior* dicimus. Servius.

199 *Vina, bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes]* Ordo est: deinde vina heros dividit, quæ bonus Acestes Trinacrio litore cadis oneravit, et abeuntibus dederat. *Idem.*

Vina, bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes Litore Trinacrio, dederatque abeuntibus heros, Dividit] Sunt qui magis approbent lectionem illam, *deinde bonus quæ vina cadis onerarat*: cujus quidem appositi verbum est *dividit*, non *partitur*, ut Servius putat. Sed enim illam adverbii transpositionem in primum locum nusquam in codicibus antiquis observavi. Agnitam vero Donato lectionem eam, quæ vulgo habetur, inde patet, quod in ordinando sensu ita scribit: deinde dividit vina, quæ bonus Acestes oneraverat cadis litore Trinacrio, atque abeuntibus dederat. Est præterea in codice Mediceo pro *heros* positum *hospes*. *Dederatque abeuntibus hospes*, ut muneri conditio accrescat, quod hospitale fuerit. *Pierius.*

Bonus] Hic largus, vel liberalis. Sane etiam Æneam *bonum* pro laude appellat, ut in v. 'Quos bonus Æneas dictis solatur amicis.' *Bonum* etiam pro *forti* dicit Sallust. 'Sane bonus ea tempestate contra pericula et ambitionem.' Item Catilin. 'Sed libertatem, quam nemo bonus nisi cum anima simul amittit.' *Servius*.

Bonus] Bonus civis, et bonus largitor. *Donatus*.

Deinde] Una syllaba tollitur metri causa. *Servius*.

Cadis] Prætermisso cadorum numero, ostenditur vini copia. *Donatus*.

Cadis] Inter vasa yinaria est cadus, ut videre est in Horat. od. II. 7. et od. III. 14. 15. 19. et od. IV. 12. Columell. XII. 28. Martial. &c. *Cerda*.

Onerarat] Ostenditur non quantum vulnerit largitor datum, sed quantum Trojani ferre potuerint. *Donatus*.

Onerarat] Merces onerari dicuntur, inquit Turneb. XXVII. 30. cum illis navis aut jumentum oneratur: ubi etiam quid vetus illud sit, ἐπιβάλλειν vel ἐπιτιθέναι ζημίαν, onerare *zamiā*, discas. *Emmeness*.

200 *Trinacrio*] Græcum est, quod tria ἄκρα habeat, id est, promontoria, Lilybæum, Pachynum, Pelorum. Latine autem *Triquetra* dicitur. Sane Philostephanus περὶ τῶν νήσων, sine r litera *Trinaciam* appellat, ὅτι τρὶν ακος αὐτῆς πρῶτος ἐβασίλευσεν. *Servius*.

Abeuntibus] Præter id, quod manentibus dederat. *Donatus*.

Dederatque abeuntibus heros] Attingit Poëta morem veterum, heroïcis adhuc illis temporibus in honore habitum, ut, qui a se amicum dimittebat, illum viatico cibario adornaret; imo hoc proprie fuit viaticum, non pecunia. Nam Eustathius Odyss. II. ita definit viaticum, βρώματα εἰς ὁδὸν ἐπιτήδεια παρὰ τὸ ἰέναι: Eutyctea Odyss. II. Telmacho ad viam dat οἶνον, ἄλφιτα, et Ulysses I. VII. accipit a Calypsode, σῆτον, καὶ μέθυ ἡδύ: et I. IX. a Marōne, Αἴγειον ἀσκόδν ἔχον μέλανος

οἶνοιο Ἠδέος. Apud Orpheum Cycicus solventes Minyas ornate donis, dans οἶνον et σῆτον ἐφθονον: *vinum, et copiam frumenti*. Herodotus quoque in Calliope: τοὺτους λυσάμενοι πάντας ἀποπέμπονσι ἐφοδιασάντες εἰς τὰς Ἀθήνας: *Hos omnes dimittentes et cum honore prosecuti viatico exornarunt ad Athenas*. In Thucydidi: I. III. ita leges, παρασκευασάντων δὲ τῶν Μιτυληναίων πρεσβέων τῇ νηϊ οἶνον, καὶ ἄλφιτα: *instructa est navis, a legatis Mitylenæis, vino et farina hordeacea*. Xenoph. Ἑλλ. I. I. aperte discriminat pecunias a cibis, et de cibis ait ἐφοδιασάμενος: verba ejus: λαβὼν δὲ τὰυτα (χρήματα) ἐκεῖνος, καὶ ἐκ Χίου πέντε δραχμῶν ἐκάστῳ τῶν ναυτῶν ἐφοδιασάμενος: *acceptis pecuniis, et præterea quinque drachmarum viatico e Chio in singulos nautas coacto*. Alter Plinius epist. I. III. hac una re studium suum aperit erga Martialem: 'Prosecutus eram viatico secedentem, dederam etiam versuculos, quos de me composuit.' Ex hoc more lucem do Livio XLII. ubi ait: 'Regulus, Carthaginiensesque dimissi. Munera ex instituto data utrisque, aliaque hospitalia comiter conservata.' *Cerda*.

Dederatque abeuntibus heros] Ad hæc Maronis alludit illud Juvenalis Sat. VII. 235. 'dicat quot Aestes vixerit annos, Quot Siculis Phrygibus vini donaverit urnas.' de Aceste, filio Crinisi et Egestæ, *Servius* ad Æn. v. 38. *Emmeness*.

Heros] Vir fortis, semideus, plus ab homine habens, ut ait Hesiodus. *Servius*.

201 *Dictis mærentia*] Bene ante epulas et hortatur socios et solatur. *Idem*.

Dictis] Non poterant in maximo mærore cibum capere, ergo adhibenda consolatio erat, verum a persona aliena a mærore, sed hæc in solitudine non reperiebatur: hanc igitur subit Æneas, qui animi præstantia mærorem vincere poterat. Hic ita

se gerit, ut neque se satis tristem ostenderet, ne a consolatione illos dejiceret, neque omnino a doloribus immunem, ne in sua causa omnino alienus videretur. *Donatus.*

Mulcet] Nam gravissime inflictus mœror, penitus removeri non poterat; sumpto aut cibo et vino, more humani ingenii, speratur animorum ventura relaxatio. Si autem hæc consolatio ab alieno sit, possit responderi Terentianum illud: 'Tu si hic sis, aliter sentias.' Cum autem a socio malorum, potest attente audiri. *Id.*

202 *O socii]* Ordo est: O socii, re-vocate animos. Bene autem *socios* dixit, ne se eis exæquaret. Quidam *socios* pro remiges accipiunt, sed illi *socii navales* appellantur. *Servius.*

O socii] Scilicet laborum. Mira arte loquitur. Norat enim odiosum illud esse laborantibus, utpote cujus causa universi trahebantur per tot et tam diuturnas calamitates. Ponit ergo præmium, *o socii laborum*, qui nil sine me passi estis: ergo debetis audire, quæ dicam. *Donatus.*

Ignari] Immemores. Et est Acy-rogia. *Ignarus* enim est, qui ignorat: *immemor* vero, qui oblitus est. *Servius.*

Ignari] Mira consolatio. Nam cum odiosa sit infortuniorum dura commemoratio, exulcerans eorum corda, qui passi sunt, adjungit poëta commemorationi comparisonem, ut dicta ipsa potius medicinæ sint, quam exulcerationi. Nam enumeratio præteritorum malorum ac graviorum, ostendit ferenda esse præsentia. Addit et sustinendi consuetudinem nutritisse patientiam. *Donatus.*

Ante malorum] Ἐφέν id est, anti-quorum malorum: ut alibi, 'Cæli subterlabentia signa.' Et totus hic locus de Nævio belli Punici lib. translatus est. *Servius.*

Neque enim ignari sumus ante malo-rum] In veteribus omnibus exemplaribus distinctas inveni dictiones, in

nonnullis puncto etiam interjecto: *ante-malorum*; quæ quidem Græca est figura τῶν πρὶν κακῶν: ut illud, τῶν νῦν ἀνθρώπων. Subintelligitur quidem in hoc, quæ passi sumus ante: in illo, ὄντων, qui nunc sunt: cujusmodi sex-centa in singulis Græcorum libris invenias. Quod siquis subunionem magis adamet, ut apud Catullum, *Post-phaselus*, et in Pandectis, *Postdomus*, non laboro. Non enim institutum est nostrum aliorum improbare sententias, nisi error manifestus occurrat, sed varias codicum veterum lectiones recitare. Cujusmodi ea etiam est, quæ, *neque enim immemores sumus*, scriptum ostendit in codice Mediceo: nimirum ex Paraphrasi Serviana desumpta, ac aliena etiam manu inculcata lectio. *Pierius.*

Neque enim ignari sumus] Caussam parenthesi includit, ante Propositionem. *Ignari* autem hic valet *immemores*: et *ante-malorum*, τῶν πρὶν κακῶν: τῶν ἔμπροσθεν κακῶν, id est, præteritorum malorum. Ita dixit Tibullus: *ante-comas*, τὰς πρὶν κόμας. Ita noster Ecl. I. *Semper-Deus*. Terent. *heri semper-lenitas*. Plautus Persa, act. III. I. *nunc-hominum mores*, ἀνθρώπων τῶν νῦν ὄντων. Turnebus XVIII. 32. Ergo illud, *ante malorum*, inquit, interpretor, velut desiderato articulo, aut subaudito: etsi articulorum supplementa Latinus sermo recusat. Sed profeeto dictum est, ut si Græce diceret, οὐκ ἀμνήμονες ἐσμεν τῶν πρὸ τοῦ κακῶν. Id igitur valet, malorum quæ ante perpassi sumus. Simile est illud Ovidii Met. I. 'Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.' id est, βάρος ἔχοντα τοῖς ἀνευβάροις. Hæc ille. J. C. Scaliger, hanc conjunctionem sive compositionem verborum, cujusmodi hic *ante-malorum*, et *semper-florentis*, apud Lucret. ac multa Dithyrambica, σύνθεσιν vocat: facit-que huic contrariam *sejunctionem* sive *τμήσιν*, id est, sectionem: ut, 'Quæ me cunque vocant terræ.' IV. 40,

VII. 6. Taubmann.

O socii (neque enim ignari sumus ante malorum) O passi] Non dissimile est illud Homeri odyss. M. 208. ὦ φίλοι, οὐ γάρ πώ τι κακῶν ἀδαήμενες εἰμὲν, &c. Totum locum enarrat Macrobian. Saturn. v. 11. Horat. od. 1. 7. 'O fortes pejoraque passi Mecum sæpe viri.' Consolatoria talis occurrit apud Stat. Thebaid. l. III. 'ibi grandior ævo Concilium infaustum dictis inulcebat Alethes: Sæpe quidem infelix, varioque exercita ludo Fatorum gens nostra ruit,' &c. Huc pertinent illa Lucani 1. 299. 'Bellorum o socii, qui mille pericula Martis Mecum, ait, experti,' &c. ut hic Socii sic Græce ἄνδρες φίλοι, σύμμαχοι, συστρατιῶται ἑταῖροι, et sexcenta alia. Duo illa vocabula ante-malorum (quod idem ac præteritorum malorum) in unam vocem esse conglutinata docet Turneb. xxv. 1. Schottus recenset exempla bene multa de vinctis per ὑπὲν vocibus, Observ. Poët. II. 54. et Nod. Ciceron. 1. 16. et 17. notas nostras consule Ecl. 1. 7. 'Namque erit ille mihi semper Deus.' Emm.

203 O passi grav.] Arte magna utitur: vult enim eos meminisse gravisimorum, ut præsentia facilius tolerant. Et bene graviora dicit esse transacta, ut de præsentia eos naufragio consoletur, et ut futura ostendat esse leviora. Servius.

Graviora] Ut incommodorum novitas gravius pervertit, sic ferendi consuetudo, quicquid acciderit, facilius tolerat. Donatus.

O passi graviora] Tale argumentum Octaviæ in ejus tragedia: 'non hoc primum Pectora vulnus mea senserunt, Graviora tuli. Dabit hic nostris Finem curis vel morte dies.' Homeri Odyss. xx. Τέτλαθι δὴ κραδίη, καὶ κύντερον ἄλλο ποτ' ἔτλης: Obdures anime, et quondam graviora tulisti. Ita Xenoph. ἀναβ. l. III. milites exhortatur, revocans in memoriam majorum pericula, ut ipsi sint bello acres, et

prompti ad perferenda mala. Cerda. His quoque] Scilicet sicut et gravioribus. Servius.

Dabit Deus finem] Ultro respondit, si quærent: quando hæc mala invenient finem? et post comparationem gravat præterita, et levat præsentia: et a generali ad specialem rationem venit. Donatus.

204 Vos] Vos certe estis. Servius. Scyllæam] Exempla pro negotiorum qualitate sumere debemus: ut hoc loco, in marinis periculis ponit peractæ tempestatis exempla. Rabiem autem secundum antiquos dictam, nonnulli adserunt; nam rabiam dici adfirmant. Idem.

Scyllæam] In mari Siculo est locus, horrendis saxis obsessus, non autem mulier usque ad pubem humani corporis, inferius vero canibus armata. Donatus.

Penitusque sonantis A. sco.] Id est, valde sonantes, aut valde accessistis: id est, juxta. Et bene ait, accessistis: non enim passi sunt hæc pericula, sed his fuere vicini. Servius.

Penitusque sonantis] Hac quidem Syncopa duriuscula studiose usus est, ut litterarum ac syllabarum collisus, asperitatem scopulorum evidentius exprimeret. Per Cyclopiam vero saxa, aut illa intelligamus, quæ Cyclops in Ulyssem jecit: aut ipsam Siciliam, quam (de sententia quorundam) Cyclopes incolebant: aut denique Ætnam. Quæ omnia nobis clariora erunt Æn. III. Videatur Turnebus xxiv. 10. ubi prolixè docet, Cyclopas non Siciliæ, sed continentis incolas fuisse. Porro notant Interpretes, in libris vet. omnibus legi Cyclopeja: ut pes sit Ionicus. Sed Turneb. xx. 33. notat, Latinos η in α sæpe commutasse, et ε in ε breve: ut γήγειον, ganeum, et γυναικειον, gynaecium, penultima brevi, apud Terentium: conopeum, apud Horat. epod. IX. quod est κανώπειον: et hic Cyclopeus, κυκλώπειος. Taubmann.

205 Accestis] Pro accessistis, dic-

tum per syncopen, quæ fit, cum de media parte verbi syllaba subducitur. *Servius.*

Accestis] Ostendit, fortunæ suffragio, ex intima saxorum parte liberatos. *Donatus.*

Accestis scopulos] Proverbialiter dixit Demosthenes in Phil. orat. III. ἀλλὰ ἀνάγκη, τοῦτοις ὥσπερ προβόλοις, προσπλέοντας: sed necesse est, vos impingere in hos, tanquam in scopulos. *Cerda.*

Cyclopia] Aut quæ Cyclops in Ulyssem jecit: aut etiam Siciliam dicit, quæ plurimis locis saxosa promontoria habet, ibique Cyclopes habitaverunt, ut ipse: 'Centum alii curva hæc habitant ad littora vulgo.' Aut Æt nam accipit, quæ propria Cyclopum fuit: nam et ipse in tertio ait, 'Nocte illa tecti silvis inmania monstra Perferimus.' Quidam tamen hæc saxa inter Catanam et Tauromenium, in modum metarum situ naturali dicunt esse, quæ *Cyclopia* appellantur, quorum medium, et eminentissimum *Gallate* dicitur. *Servius.*

Cyclopia saxa] Antiqui plerique codices *Cyclopeia*, pentasyllabum legunt: sed, repugnante syllaba, quæ non tantum ὦ μέγα est, sed etiam ex altera vocali coalita in crasin, quæ non nisi in longum fieri potest. Quod si quis etiam Syncopen malit, κυκλώπες, κύκλωπες, οἱ itidem parvum, utpote minus validum, eliditur: ὦψ vero ὠπὸς Grammatici notant per ὠ μέγα, pro facie, et oculo, ὀπὸς vero per οἱ parvum, si vocem significant. Sunt tamen qui nomen originationi reddi posse putent: ὠψ enim παρὰ τὸ ὕπτω, cujus futurum ὕψω, unde ὀψ ἀποβολῇ τοῦ ω. Alterum vero illud ὠψ, κατ' αὔξησιν factum. Vel ὠ μέγα in οἱ μικρὸν secundum *Dores*, quos Latini bona sermonis parte sunt imitati, mutari posse dicant: eademque proportionem, qua penultimam in αἰθιοπα, et αἰθοπα οἶνον corripimus ex eodem fonte haustis, ita licere etiam

in *Cyclopeia* fieri, dictione maxime in denominativum, excrecente. In hoc autem ad exempla confugiendum dixerim: quorum nullum hactenus ex antiquis auctoribus reperi, qui *Cyclopia* penultima longa non poneret. Quidam tamen ex recentioribus, magni omnino viri, quorum auctoritas pro ratione sufficiat, indifferentem protulere: rationes nimirum, quas supra memoravimus, secuti. *Pierius.*

206 *Revocate animos*] Quos remissis resumite; hoc est, animo præsentis estote. *Servius.*

Mæstumque timorem] Quod mæstos et sollicitos faciat: ut, mors pallida, et tristis senectus. *Idem.*

207 *Mittite*] Pro *Omittite*. Et bene, qui præmiserat *revocate*, addit *mittite*. Est autem tropus *Aphæresis*, quomodo *temnere* pro *contemnere*. *Idem.*

Forsan] Forsis, forsitan, forte, fortasse, fors; ut, 'Fors et vota facit:' et, 'Forsitan et Priami fuerint quæ fata requiras.' Sed omnia hæc unum significant: et varie pro metri ratione ponuntur. Dicitur tamen et *fortasse*, ut Terent. 'Tu fortasse, quæ hic facta sunt, nescis.' *Idem.*

Forsan et hæc] Delectabit nos, cum ad prospera venerimus, etiam hæc inter mala enumerare. *Donatus.*

Olim] Temporis futuri modo. *Serv.*

Olim] Tria tempora significat: præteritum, præsens, et futurum. *Donatus.*

Meminisse] *Memini* et genitivum regit et accusativum. Dicimus enim et *memini malorum*, et *memini mala*, et justa ratione: nam memoriæ oblivio contraria est. Et *obliviscor* similiter et genitivum regit et accusativum ut Tullius Cicero, 'Obliviscere cædis; atque incendiorum.' et 'Obliviscor in jurias tuas, o Clodi.' *Servius.*

Juvabit] Sicut, 'Num priorum meminisse juvat,' et multi *juvabit*, non delectabit, sed usus erit, tradunt; est autem futuri temporis. Sane hujus verbi præteritum perfectum anomala

lum est: nam cum primæ conjugationis verba tempore perfecto, aut in *avi* exeant, ut *armavi*: aut in *ui* solutam, ut *tonui*: hoc verbum *juvit*, neque *juvavi*, neque *juvui*, sed *juvi*, ut Lucanus, ‘Iuvit sumpta ducem, juvit dimissa potestas.’ *Idem*.

Olim meminisse juvabit] Cicero Epist. Fam. v. ‘Habet præteriti doloris secura recordatio delectationem.’ *Idem* de Finib. II. ‘Jucunda est malorum præteritorum memoria.’ Ita Seneca Hercule Fur. act. III. ‘Quod fuit durum pati, Meminisse dulce est. Et Euripides, ὥς ἡδύ τοι σωθέντα μνησθαι πόνων. *Taubmann*.

Meminisse juvabit] Macrobius. v. 11. citat verba Homeri, quæ ex Od. M. supra monstrare memini, καὶ πον τῶνδε μνήσεσθαι ὄλω: sed plus solatii Maronem adhibuisse asserit, qui suos non tantum exemplo evadendi, sed spe futuræ felicitatis animavit, regni post exantlatos labores possessionem promittens. *Emmeness*.

208 *Per varios casus*] Argumentum per comparisonem, et bene dicendo casus, et discrimina præterita attenuat, neque enim ait *pericula*. *Servius*.

Per varios] Exclamatio, ducta a natura virtutis et præmii pro exantlatis periculis. Qua illustratur, quod Horatius celebrat, ‘Nil sine magno Vita labore dedit mortalibus.’ Et Epicharmus, τῶν πόνων Πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τὰγαθὰ οἱ θεοί. Et Pindarus, ἄπονον δὲ ἔλαβον χάρμα παῦροί τινες, id est, *Lætitiā sine labore pauci ceperunt*. *Taubmann*.

Rerum] Potest salvo sensu omitti. *Servius*.

Discrimina rerum] Productio Poëtica. Nam hic *rerum* est, laborum, ut in hoc lib. ‘fessi rerum.’ Itaque δὲ τὸ αὐτὸ, ait Passeratius, ut Catullus epigram. 32. ‘casus periculorum:’ ut Cicero, *casum incommodorum, venia excusationis, culpa delicti*. Hac observatione pleni Poætæ. *Cerda*.

209 *Sedes ubi*] Non vacat quod ad-

jecit *quietas*, habuit enim sedes in Thracia, sed portentosas: et in Creta, sed pestilentes; et ideo non *quietas*. *Servius*.

Fata] Quidam hic Deorum responsa accipiunt. *Idem*.

Fata] Ergo parendum est. Nam illis obsisti non potest. *Donatus*.

Sedes ubi fata quietas] In perveteri codice legere est, *quietis*, quippe nobis. Nam sedes, per se plenum est ad otium indicandum, etiam sine alio epitheto. Sed enim grammatici plurimum codicum veterum consensu, *Sedes quietas* agnoscunt: et Poëtarum est, ita res epithetis exornare. Sunt etiam codices, qui legant, *sedes ibi fata quietas Ostendunt*. Veluti etiam sequitur, *illic*, indicative. Sed enim magis receptum ab omnibus est, ut relative positum sit *ubi*. *Pierius*.

210 *Illic fas regna resurgere Trojæ*] Figura est etiam ante dicta, qua per contrarium aliquid intelligimus. Dicendo enim *illic fas*, ostendit alibi nefas, ut occurreret cogitationi sociorum, ne fatigati tot malis quascunque requirerent sedes; quod etiam in quinto factum est, navibus incensis. Bene autem *regna Trojæ* dixit, non *Trojam*, quam amiserant. *Servius*.

Illic fas regna resurgere Trojæ] Est hoc, quod Ennius dixit Annal. I. ‘in Rōma Troja revixit.’ Quod Propertius eleg. IV. 1. ‘Dicam, Troja cades, et Troja Roma resurges.’ Non abeunt verba Senecæ ep. 91. ‘Multa ceciderunt, ut altius surgerent, et in majus.’ *Cerda*.

211 *Durate*] Duri estote ad sustinendos labores. Sic Horat. ‘Vix durare possunt imperosius æquor.’ *Servius*.

Durate] Quando per mala ad bona transeundum est, spe bonorum toleranda sunt adversa: præsertim ubi spondetur per brevissimum tempus ocium sempiternum. *Donatus*.

Vosmet] *Met*, πάρελκον est. Sciedum autem has particulas *met*, *piam*, *te*, *ut*, *egomet*, *quispiam*, *tute*, et similia,

ornatus caussa poni. Sunt autem adverbia: quicquid enim ab illis septem recesserit partibus, adverbium sit, necesse est. Item quemadmodum probamus adverbia esse, quia dicimus *docte facio, docte feci, docte fecisti*; et mutato verbo remanet adverbium; ergo sic et in istis particulis invenimus, ut *egomet, nosmet*, ut mutatis casibus, vel personis, eadem permaneant, adverbia sine dubio sunt. Nulla enim alia pars orationis hoc admittit. Notandum sane quod hæ particulae plerumque naturam suam habent non syllabarum. Nam cum *te* et *met* longæ sint, *tutemet* dactylus invenitur, nec possumus harum partium naturam discutere, quia sub regulis non sunt. *Servius*.

Durate, et vosmet, &c.] Habuit ante oculos illud Homericum Il. II. Τλήτε φίλοι, καὶ μέλαινα' ἐπὶ χρόνον: *Tolerate, amici, et perseverate in tempus.* Ad rem est Plantinum illud Asin. 'fortiter malum qui patitur, idem post potitur bonum.' et Captiv. 'et in re mala animo si bono utare, adjuvat.' Suet. in Cajo: 'Sicut erant, loricated mo-nuit, ut discumberent, illo notissimo versu Virgilii, ut durarent et secundis se servarent rebus.' Cæterum de verbo *duro* notanda verba Donati in illud Adelph. Act. IV. Sc. 2. 'Non Hercule hic quisquam durare potest,' ita ait: 'Plus est quam permanere: et hoc verbum perferendis malis convenit.' Ex hac notione Ovidius Amor. eleg. III. 10. 'His, et quæ taceo, durabo sæpe ferendis.' Ubi absolute *durabo*: ut et Virgilius *durate*. Non abit nota Lævini in illud Horatii od. I. 14. 'Vix durare carinæ Possint.' Lege illum. Seneca etiam Rhetor. Controv. XI. dixit, 'Anime, dura, heri fortior eras.' *Cerda*.

212 *Voce refert*] Pleonasmus est, qui fit quotiens adduntur superflua: ut alibi, 'Vocemque his auribus hausi.' Terentius, 'His oculis egomet vidi.' *Servius*.

Curis] *Cura* dicta quod cor urat. Denique paulo post ait, 'Premittit altum corde dolorem.' *Idem*.

Æger] *Æger* est et tristis, et male valens; *ægrotus* autem sive *ægrotans*, tantum male valens. *Idem*.

Curisque ingentibus æger] Persuasoris erat, ut metum dissimularet, cum spem persuadere tentaret; et regis erat, afferre consolationem: utrumque ergo præstitit; neque oportebat illum, in sua caussa sine cura esse. *Donatus*.

213 *Spem*] Lætitiā: ut, *spem fronte serenat*, ab eo, quod præcedit, id quod sequitur. Nam spem lætitiā sequitur: spes in vultu non videtur, sed lætitiā. Hæc autem figura et versa vice fit: ut intelligamus ab eo, quod sequitur, id quod præcedit: ut, 'Meritæque expectent præmia palmæ.' Palmam pro virtute posuit, quæ primum meretur, et palmam post accipit. *Servius*.

Premittit altum corde dolorem] In Ob longo codice perveteri, et aliquot aliis manu scriptis, *premit alto corde* legitur: quæ quidem lectio non admodum aliena est ab Donatiana paraphrasi. Nam angebatur, inquit, dolore quam maximo: et hunc altis sensibus retinebat abstrusum. *Pierius*.

Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem] Est hoc, quod Tacitus dixit Annal. I. XV. 'metu abstruso, mitiora obtendens:' quod Noster alibi, 'spem fronte serenat.' Quod Cæcilius, 'Fronte hilario (sic legendum) corde tristi.' Quod Ammianus I. XXI. 'ad serenitatis speciem fiducia vultu formato.' Quod Pindarus Olymp. od. VI. ἐν θυμῷ πείσας χόλον: *comprimens iram in animo.* Quod idem Pyth. od. IV. Κλέπτων θυμῷ δέσμα: *occultans animo metum.* Quod Homerus de Iunone Il. XV. ἡ δ' ἐγέλασσε Χέλειςιν, οὐδὲ μέτωπον ἐπ' ὀφρύσι κυανέῃσιν Ἰάνθη: *Illa quidem risit labiis, non tamen frons in superciliis nigris exilarata est.* Quod Theocritus *eid.* I. de Venere,

γελᾶοισα, *ridens*; βαρὺν δ' ἀνὰ θυμὸν
 ἔχοισα: *sed gravem habens, et maestum*
animum. Ad eundem affectum expli-
 candum utitur Cicero ad Attic. vii.
 verbo φαίνοπροσωπῶ, quod est vultu
 ac fronte hilaritatem præfero, cum
 aliud in animo habeam. Livius quo-
 que l. xlii. dixit: 'in adversis
 vultum secundæ fortunæ gerere.'
 Justinus loquens de Didone reprimēte
 iras conceptas in fratrem Pyg-
 malionem 'dissimulato odio, mitiga-
 toque vultu.' Quintilian. Declam.
 268. 'fictam frontem.' *Cerda.*

*Spem vultu simulat, premit altum cor-
 de dolorem*] Sic Stat. Achill. i. 'hic
 ficto risit Thetis anxia vultu:' quod
 in imperatore nunquam non laudari
 satis potest. Vide Senecam ad Poly-
 lyb. c. 24. 'Quod duces magni faci-
 unt, rebus affectis, ut hilaritatem
 de industria simulent, et adversas res
 adumbrata lætitia abscondant, ne
 militum animi, si fractam ducis sui
 mentem viderunt, et ipsi collabantur.'
Emmeness.

214 *Illi*] Ostenditur quid potuerit
 consolatio. Nam nisi mœror sublatus
 fuisset, refectionem aliquam non quæ-
 sissent. *Donatus.*

Prædæ] Ad prædam. ut, 'Inferret-
 que deos Latio.' *Servius.*

Accingunt] Studiose parant: ut ali-
 bi, 'Accingunt operi.' *Accinctos* au-
 tem industrios dicimus. ut Horatius,
 'Altius ac nos præcincti sumus.' Sic
 ut contra negligentes, *discinctos* vo-
 camus; ut, 'Discinctos Mulciber Af-
 fros.' *Idem.*

Prædæ accingunt] Sic Æn. ii. 235.
 'accingunt omnes operi:' et *accin-
 gere se ad aliquam rem*, locutio optimis
 probata: de eadem consule Magnum
 Bochartum, erudite de hujus verbi
 significato disputantem, hist. de Animal.
 Sacr. ii. 50. ubi ἐξῶνος ἀνὴρ, id
 est, *accinctus et simul industrius in ne-
 gotiis gerendis.* Hunc locum attingit
 Scalig. Poët. iii. 12. Notas adi nos-
 tras Ge. iii. 46. *Emmeness.*

Dapibusque futuris] Ambitiose dixit,
 quod sint cervi, dapes futuræ. *Serv.*

215 *Tergora*] *Tergus, tergoris.* Unde
 et *tergora* corium significat: *tergum*
 vero *tergi*, ut *templum, templi*: et sig-
 nificat *dorsum*: ut Sallustius, 'Scilicet
 quia tergis abstinetur.' Sed hoc a
 veteribus confundebatur; ut, 'Tau-
 rino quantum possent circundare ter-
 go.' Item in ix. 'Ingerit hastas in
tergum.' Quidam mox detracta coria
pelles, diu subacta autem et jam me-
 dicata *coria* appellanda tradunt. *Idem.*

Tergora deripiunt] Dividitur per of-
 ficia procuratio epularum: neque de-
 liciosæ dapes, aut irritamenta gulæ
 erant iis paranda, qui naufragio et
 inedia laboraverunt. *Donatus.*

Tergora] Eodem tempore alii detra-
 hebant coria, alii antequam tota cor-
 pora apparerent, resecebant partes:
 et ut plenam properationem ostendat,
 addit: 'Veribusque trementia fi-
 gunt:' hoc est, in quibus adhuc
 aliquid spiritus teneretur. *Idem.*

Deripiunt] Sic legit Turneb. xii.
 12. et Gifanius in Lucret. probat
 auctoritate Tibulli, Statii, Lucretii.
 Adumbrat Poëta in hoc apparatu lo-
 cum Homeri Il. i. Vide uti Scaliger
 expendat Poëtam, et comparet. O-
 mitto, quia jam alii. Non abeunt de-
 scriptiones Plautinæ in Captiv. 'Ad-
 veniens deturbavit totum cum carne
 carnarium. Arripuit gladium, præ-
 truncavit tribus tergoribus glandia,
 Aulas calicesque omnes confrégit.'
 Paulo ante Parasitus loquens bellissi-
 mam descriptionem infert, ab eo lo-
 co, *Dii immortales, &c.* quam nemo
 dubitet præferre Homericæ: estque
 Euthydemo Platonis similis, etiamsi
 brevis, hypotyposis. *Cerda.*

Deripiunt] Vide Lambinum ad Ho-
 rat. od. i. 9. 'Pignusque direptum
 lacertis.' *Emmeness.*

Viscera nudant] *Viscera* non tantum
 intestina dicimus, sed quicquid sub
 corio est: ut, 'In Albano Latinis vis-
 ceratio dabatur,' id est, caro. Est

autem nominativus *hōc viscus, hujus visceris*: ut Lucretius, 'Viscus gigni sanguenque creari.' *Sanguen* autem ideo dixit, quia *sanguinis* facit, ut *carmen, carminis*. Si enim *sanguis* diceret, par esset nominativus genitivo, ut *anguis, pinguis*. Servius.

Viscera nudant] Hōmer. *ἔδειπεν*: firmat hanc Servii expositionem Bochart. Hist. anim. II. 33. apud Ovid. in Ibide vs. 280. 'Viscera diversis scissa ferantur equis.' membra, necdum excoriata, hoc veniunt nomine. *Emmenes*.

216 *Pars in frusta secant*] Figurate; ut 'pars grandia tridunt.' *Servius*.

Veribus] Nomen de his, quæ numero singulari indeclinabilia sunt; ut *veru, cornu, genu*. *Tremetia*, palpitantia adhuc. *Idem*.

Veribusque] Est ubi *verubus*, neque uno quidem codice per *u* in penultima legitur: neque desunt litterati, qui lectionem ejusmodi probent: quam tamen per *i* vocalem tertiam scribi debere, tam vetustiorum grammaticorum auctoritas, quam inscriptio quædam in termino Areæ illius, quam Domitianus post Neronianum incendium dedicavit, in D. Petri Basilica paucis ante annis, oculis nostris inspeximus: ita enim incipit, *ἡῆς ἀρεῆς ἐν τῇ ἐκκλῆσιᾳ* HÆC AREA INTRA HANC DEFINITIONEM CIPPORUM CLAUSA VERIBUS.

et quæ sequuntur. Grammatici sane de hujus nominis penultima solliciti fuere, quum nollent *verubus*, ex quorundam abusu per *u* admittere. Nam quum veteres omnino *veru, ossu*, et *genu* dicerent, in numero multitudinis, *verua* et *ossua* proferebant, ut *genua*. Neque desunt veterum monumenta, in quibus adhuc *ossua* scriptum legatur: quod ab *ossu* agnoscit Asper: inde *verubus, genubus* faciebant. Sed enim Fl. Sosipater, *vera* dicendum, non *verua*, et *verum*, et *veribus* contendit: citata etiam Plinii sententia ex dubii sermonis libro sexto, dicentis manifestum esse *veri-*

bus, genibus, ossibus dici per *i*, in penultima. *Pierius*.

Veribus] Apte Poëta, et ex militia Romana verua dat militibus Æneæ. In Romana enim militia *veruum* mentionem inveniri duplici testimonio Lipsius astruit l. v. de Milit. Romana Appiani, et Polyæni. Uterque enim loquens de Scipione, dat militibus ollam, veru, poculum. A Poluce l. I. in apparatu sacrorum numerantur *ὄβελοι*. *Cerda*.

Veribusque tremetia] Adhuc palpitantia. Omnia autem faciebant eodem tempore. Alii corium detrahebant, et nudabant carnem: alii, antequam omne corpus appareret, exsecabant partes, et virgis ferreis affigebant, cum adhuc aliquid de spiritu vitali in istis teneretur. *Taubmann*.

217 *Litore*] Pro in litore. *Servius*.

Æna locant] Quibus utebantur non ad elixandas carnes, sed ad se lavandos. Heroicis enim temporibus carne non vescebantur elixa. Huic autem nomini, majores aspirationem dabant, nam *ahena* dicebant. Sane *æna* absolute dixit, sicut Græce *χαλκκα*: ut, 'Costis undantis æni,' et, 'æna undantia flammis:' quidam autem *ænum* speciem vasis; non utique *ænei* tradunt: ut, Nevius: *æneus, plumbeus*. *Idem*.

Æna] Aquam imponebant igni, ut elixam facerent carnem. Hanc coquendis visceribus celeritatem præstant. Denique epulis paratis, vires labore et fame perditas, revocant. *Donatus*.

Æna loc.] Quibus utebantur (ut Servio et doctioribus quibusdam probatur) non ad elixandas carnes, sed ad se lavandos. Heroicis enim temporibus carne elixa in castris non vescebantur, sed tantum assa: ut scilicet paratior et promptior cœna expediretur. Quod patet ex Homero: et docuit Plato de Rep. III. et Athen. l. IV. Quamvis postea utrumque factum Ovidius testetur, qui ait:

‘Atque ita semineces partim ferventibus artus Mollit aquis, partim subiecto torruit igni.’ Jam totum hunc locum J. C. Scalig. Poët. iv. 16. ita illustrat: ‘Complura,’ inquit, ‘verba, quæ vel sordida, vel humilia sunt, refugit casta grandiloqui generis magnitudo: veluti cum dicit Æn. viii. *et corpora curant*: sordidum enim quiddam subintelligitur. Ad hæc in mensa ponit heroës: culinæ nullam facit mentionem. In primo enim quam verecunde, qua majestatem dixit, ‘*Illi se prædæ accingunt?*’ Jam *prædæ* vox militaris est. Ne tamen audeas præterea cum Grammaticis ineptire: ut putes subjecisse, *dapibusque futuris*, propterea quod, ut ajunt, *dapes* non nisi regia vox sit. Cyclopi enim *dapes* vocat in Æn. iii. quæ tamen essent immanes. Neque illis favet origo vocis: quippe de feris dicunt Græci *δάπτειν* et *δαρδάπτειν*. Posthæc lectissimis utitur verbis in re nihili, ‘*Tergora deripiunt costis;*’ non dixit, *pellem* aut *corium*, sicut in Ge. iii. ‘*Nam neque erat coriis usus.*’ Et verbum lectum, *deripiunt*: non dixit, *deglutiant*, ut Catullus, ‘*Glubit magnanimos Remi nepotes.*’ Non dixit, *concidunt*; sed *in frusta secant*. Et cum operam illam explicaret torrendi, addidit aliquid ad efficaciam; *tremetia*, inquit. Neque elixationem, nisi Circumscriptione et Omissione, quam *παράληψιν*, *ἀποσιωπήσεως* partem diximus, ‘*Litore aëna locant, flammæque ministrant.*’ Hæc ille. Idem l. v. c. 3. ‘*Plane,*’ inquit, ‘*divino judicio, inter illa minuta, Tergora derip. costis, urbanam interserit orationem illam: Tum victu revocant vires.*’ Taubmannus.

218 *Tum victu*] *Tum*, id est, vel postquam se laverunt; vel postquam cibum paraverunt. *Servius*.

Victu] *Cibo*: unde et *convictores* dicimus: ut Horatius, ‘*Non quia sum tibi Mæcenas convictor.*’ Nam

convivæ, a *convivio* dicuntur. *Idem*.

Revocant vires] Bene cibo dixit vires reductas, quia supra dixerat, *Fessi rerum*, hoc est, fame et labore fatigati. *Idem*.

Victu revocant vires] Lucretius, ‘*Præterea capitur cibus, ut suffulciat artus, Et vires recreet:*’ et *Homerus* *ἀλφίτα* vocat *μυελὸν ἀνδρῶν*, *medullam hominum*. Inde etiam Græcis *ἐὼχλία*, est convivium *ἀπὸ τῶν ἐὼ ἔχειν*. Habent enim se melius vires corporis post refectionem. Scio, *Athenæum* ducere *ἐὼχλιαν ἀπὸ τῆς ὀχῆς*, id est, a *cibo*. Sed inclino in ea, quæ prius dixi: nam ex *Eustathio*, *Clemente*, *Xenophonte*, aliisque *ἐὼχλιαν* referendam esse ad lætitiā, jam aliis satis indicarunt, ducentes a vocibus *εὼ*, et *ἔχειν*, ut sit *ἐὼχλία*, quasi *εὐεχλία*. *Cerda*.

Fusi] *Polysemus* sermo est: significat autem discombentes, ut hoc loco, et fugatos et occisos. Sane juxta temporis sui morem hoc loco discombentes inducit. Nam olim sedentes vesci consueverant, ut ipse meminit: ‘*Gramineoque viros locat ipse sedili.*’ Et, ‘*Perpetuis soliti patres considerare mensis.*’ *Servius*.

Fusique per herbam] Adeo adversariorum obliiti erant, ut fusi per herbam, plus sibi ingererent, quam refectio postulabat. Hoc autem præstitit persuasio consulti regis. *Donatus*.

219 *Inplentur*] *Impleor* duos casus regit: genitivum; dicimus enim *impleor illius rei*, ut *Cicero*, ‘*Squaloris plenus ac pulveris.*’ et *Terentius*, ‘*Plenus rimarum sum.*’ Et *impleor illa re*, ut hoc loco: et alibi, ‘*Plenamque sagittis Thræiciis.*’ et *Juvenalis*, ‘*lectica Mathonis Plena ipso.*’ *Serv.*

Inplentur veteris Bacchi] De hac structura fusius agunt *Non. Marcell.* c. 9. *Vechnerus Hellenol.* i. 3. et *Sanctius in Minerva* p. 69. et quidem *veteris Bacchi*; nam *Plaut.* in prol. *Casinæ* sapientes putat, qui utuntur vino vetere. Ab eo discedit *Cic.* de

clar. orat. c. 83. qui non probat natum proximis consulibus, et tam vetus respuit, quod Opimium, aut Anicium consulem quærat: rationes expedit, quas vide. *Emmeness.*

Ferina] *Feras* dicimus, aut quod omni corpore feruntur; aut quod naturali utuntur libertate, et pro desiderio suo feruntur. Sane veteres prope omnes quadrupedes *feras* dicebant, ut, 'Inque feri curvam compagibus alvum Contorsit.' Et, 'Armentalis equæ mammis et lacte ferino.' *Servius.*

Ferina] Per se suavis caro est hæc: sed additur pinguedo, ut suavior animos appetentium irritet. Vino autem accesserat gratia a tempore, qualitate, et quantitate. Nam et vetus, et optimum, et abundans fuerat; hinc dixit: 'Implentur veteris Bacchi.' *Donatus.*

220 *Postquam exempta fames*] Cautè in mæstitia, cibis famem exemptam dicit, id est, fugatam, non ad affluentiam quæsitam. *Homerus:* Ἀντὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδῆτύος ἐξ ἔρον ἔντρο. *Servius.*

Postquam exempta fames] Fame et lassitudine oppressos, nullius cura tangebat; reffectis vero venit in mentem recordatio sociorum, quorum cum de morte incerti essent, erant inter spem vitæ et metum mortis. *Æneæ* autem major ponitur virtus, qui nec cibum sumpsit, nec dissimulare a perditis potuit, nec eorum curam posuit, qui nec superesse poterant. *Donatus.*

Postquam exempta fames] *Scaliger* *exempta* rectius dici quam *extracta* contendit IV. 16. Hujus convivii pudicitiam, et elegantiam prosequitur *Macrobius*. Saturn. II. 1. Similis versus occurrit I. VIII. 'Postquam exempta fames, et amor compressus edendi.' pro eo *Lucan.* X. 172. 'Postquam epulis, Bacchoque modum lassata voluptas Imposuit.' *Emmeness.*

Mensæque remotæ] Quia apud majores, ipsas apponebant mensas pro discis: unde est, 'Et mensæ grata secundæ.' Duas enim habebant men-

sas: unam carnis, alteram pomorum. Sane aliquando inducit luxuriosas epulas: 'Postquam prima quies epulis, mensæque remotæ.' *Servius.*

Mensæque remotæ] *Virgilius* bis dixit in hoc libro *mensas removere*. *Ovidio* placuit *ponere*, *Plinio* *tollere*, *Plauto* *auferre*. Primus Art. III. 'Nec somnotutum est posita succumbere mensa.' Alter I. XXVIII. 'bibente conviva, mensam vel repositorium tolli, inauspicatissimum judicatur.' Tertius in *Trucul.* 'auferre mensam amabo:' et *Amph.* 'mensa ablata est.' Pergo ad Græcos: Isti αἰρεσθαι, βαστάζεσθαι, αἰρεῖσθαι, ἀναίρεισθαι, ἀφαιρεῖσθαι. *Cerda.*

Mensæque remotæ] Per mensas *Turneb.* XXI. 22. fercula intelligit, quæ saturis convivis remouentur. *Apulejus*, qui in plurimis sequitur *Maronem*, in *Servii* sententiam descendere videtur, cum in numero plurali amat dicere in initio I. IX. 'mensas etiam impetu meo collido et disturbo.' *Corradi* sententia a vero propius abest, *mensas* hic *dapes* significare; in toris enim et herbis discubuerunt. *Emmeness.*

221 *Amissos*] Non re vera, sed ut illo tempore putabant. *Servius.*

222 *Spemque metumque*] *Spes* bonorum, *metus* malorum; et ideo subjunxit, seu vivere credant, *Sive extrema pati*. Et hoc loco seu, pro utrumne. Et quidam commodius distinguunt, *spemque metumque inter*, et sic subjungunt, *Dubii seu vivere credant*. *Idem.*

Spemque metumque inter] *Spes* pertinet ad vitam; *Metus* ad mortem. Et notat *Donat.* ad *Terent.* duos futurarum rerum esse carnifices, *Spem* et *Metum*: *Dolorem* vero et *Gaudium*, præsentium esse. *Propert.* I. III. 'Spesque Timorque animos versat utroque modo.' Cum spe igitur timebant, et cum timore sperabant. *Servius* in *Schedis Fuld.* notat, esse qui putent *commodius* distinguunt: *socios s. requirunt Spemque metumque inter*; du-

bii seu v. Item *seu* positum pro *utrumne*. Taubmannus.

223 *Exaudire vocatos*] Aut subaudimus *deos*, et quasi conquestio est, quod non flectuntur precibus. Aut quod illi mortui sint: aut a pereuntibus *vocatos*, non *exaudire*. Aut certe hoc dicit: non solum perisse eos, sed nec sepulturam habere, ad quam vocentur. Novimus enim quod mortuorum umbræ ad sepulchra vocabantur; utest, 'Manesque vocabat Hectorem ad tumulum.' Et est figura, ab eo quod præcedit, id quod sequitur, quia post facta sepulchra Manes vocantur: ut in tertio, 'Animamque sepulcro condimus, et magna supremum voce ciemus.' Post nomen enim defuncti tertio vocatum, dicebatur, Vale, vale, vale: aut certe in ea parte sitos, ut nec vocati exaudiant, quia fuit et alius mos, ut eos qui in aliena terra perissent vocarent, ut est, 'Et magna Manes ter voce vocavi.' *Servius*.

Nec jam exaudire v.] *Homer.* Οὐδ' ἄρα μοι προτέρω νῆες κίον ἀμφιέλισσαι, Πρίν τινα τῶν δειλῶν ἐτάρων τρίς ἕκαστον ἄνσαι. *Tzetzes* in *Hist.* τὸ πρότερον τοὺς θνήσκοντας ἐς γῆν τὴν ἄλλοτρίαν ἀποδημοῦντες οἱ αὐτῶν τρισάκις ἀνεκάλουν, ὡς ὕμνος ἐδίδαξε βίβλῳ τῆς Ὀδυσσείας, τοῦτο δ' ἔδρων, ὡς μνήμονες τυγχάνοντες φιλίας, καὶ ὡς εἰ ἀπελείφθη τις, πρὸς τὴν φωνὴν συνδράμοι φιλίας. Unde et *l. iii.* 'magna ter voce vocavi.' Alludit autem ad morem antiquum, quo supremis exequiis mortui conclamabatur. *Propert. l. i.* 'Illa meum extremo clamasset pulvere nomen:' et *Maro de Misen. vi.* 'dixitque novissima verba:' et *Terent.* 'Desine: jam conclamatum est.' *Germanus*.

Exaudire vocatos] *Expolitio*. Nam, *pati extrema*; et non *exaudire vocatum*, est mortuum esse: vivis enim sensus audiendi est, non mortuis. Sumptum ex antiquorum consuetudine, qua quos desiderabant et amiserant, antequam discederent, sæpius vocare soliti erant: de quo accuratius in *Æn.*

iii. dicetur. Vide *Adag. Hylam in-clamare*, et *Interpret. ad id Terent.* 'Desine: jam conclamatum est.' *Quin* et *Vocare* habebatur pro sepultura in mortuis. *Auson. Epig. xiii.* de *Deiphobo*: 'Nec tumulum ipse habeo; nisi quem mihi voce vocantis Et pius Æneas et Maro composuit.' Atque hæc sententia est hujus loci, teste *Corrado* et *Turnebo*, *xviii. 32.* et *xxvi. 23.* posthabito *Servii* commento, atque eorum etiam, qui hic interitum corporis et animi significari putant. *Taubmann*.

Exaudire voc.] Idem quod simplex *audire*, hoc compositum significat, quod pluribus probat *Hadr. Card. de serm. Latin. Enniveness*.

224 *Præcipue pius*] Præter omnes quasi pius. *Servius*.

Præcipue pius Æneas] Ex hoc loco lineas suas *Val. Arg. v.* 'Præcipue Æsonidem varios incerta per æstus Mens rapit, undantem curis, ac multa novantem.' *Cerda*.

Præcipue pius Æneas] In heroicis enim naturis *στοργα* sunt expressiores. *Secum* autem gemit, propter socios, ne animis frangerentur Principe perterriti: itaque prius dixit, 'premit altum corde dolorem.' Usque adeo autem hoc epitheto insignivit suum Æneam *Virgilius*, ut *Pietatis* verbum in hoc Opere ad solum prope Æneam et ejus consanguineos spectet. *Servius* *Mss. Fuldensis*: *Præcipue pius Æneas*, id est, præter omnes quasi pius. *Taubmann*.

Acris] *Fortis*, alias *velocis*. Quidam *acrem*, in unamquamque rem vegetum ac nimium tradunt. *Servius*.

Orontii] Pro *Orontis*. *Innitis Achilli*. vitavit *ὀμοιοτέλετον*. *Idem*.

Orontii] *Servius* pro *Orontis* positum ait: nempe ad cacophoniam declinandam. *Orontis* tamen habetur in antiquis aliquot exemplaribus: sed omnino suavior est lectio *Serviana*. *Sosipater Carisius* declinat *Orontes*, *Orontæ*, ut *Achates*, *Achataæ*. *Apud*

Græcos enim Ὀρόντων, ut Ἀχάτων: cujus nominis incusativum ait in *am* desinere, si rectus *Oronta* Latine reformetur: nisi vero reformetur, *Orontem* posse nos dicere, ut Virgilius, ‘Fidumque vehebat Orontem,’ ut etiam, ‘Præmittit Achatem.’ *Pierius*.

225 *Nunc Amyci*] In quinto hujus meminit: nam Amycus et Lycus cum Oronte videntur periisse. *Servius*.

Secum] Propter socios, ut supra: ‘Spem vultu simulat.’ *Idem*.

Secum] Nam apud alios, ‘spem vultu simulat.’ *Donatus*.

226 *Fata Lyci*] Auget ex nimio Æneæ erga Lycium amore. Nam cum Amyci casum dixisset, amore victus, quasi cum exclamatione, subdit: ‘et crudelia secum Fata Lyci.’ Et quamquam Poëta ipse loquitur, ita tamen loquitur, ut Æneæ personam indutus esse videatur. *Lyci* autem pro *Lycii*, auctore *Prisc.* *Taubmann*.

Fortemque Gyan, fort. &c.] Ut merito requirantur ac desiderentur. *Servius*.

227 *Et jam finis erat*] Vel epularum, vel famis, vel malorum. Ex quo Jupiter in cælo ita constitit, ut Lybiam respiceret; vel certe finis fabularum, vel diei: sequitur namque paulo post, ‘Æneas per noctem plurima volvens.’ Et sciendum est Virgilium non semper dicere ortum vel occasum diei, sed aut intellectui relinquere, ut hoc loco; aut negotiis tempora significare: est autem poëtica καλλωπιστεία, non omnia exprimere: unde ait Horatius in arte poëtica, ‘Nec verbum verbo curabis reddere fidus Interpres.’ Quamvis plerique de translatione Græcitatibus hoc asserant dictum. *Homerus* sane ista contemnens, tempora universa describit. *Idem*.

Finis] Epularum, vel fabularum, vel lucis. *Donatus*.

Et jam finis erat] Alienum autem διήγημα de cura Jovis κατ’ ἐπεισόδιον interserit Poëta: ut commodius ad Cæsarum, populique Romani laudes,

ac historiam possit exspatiari. *Taub.*

Juppiter æthere summo] Æconomiam istam secundum mathesin videtur ordinasse Virgilius. Nam Jupiter in altitudine sua, positus cum Venere, significatur, quod per mulierem aliquam felicitàs possit evenire. Ergo quoniam Æneas in partem regni admittetur a Didone per occasionem conjugii; idcirco hæc Poëta præmisit. Sane et illud animadvertendum, quod peritissime dixit, tristiores Venerem fuisse cum Jove; ex quo significat, exitum uxoris infelicem futurum: nam se utique Dido interemit. Quod autem Mercurium facit, a Jove defluentem, ad occasum descendere, id est, ad ima terrarum: ostendit amicitias quidem fore, sed minime diuturno tempore permanere. Illud etiam Mathematici dicunt, Venere, in Virgine posita, misericordem fœminam nasci; atque ideo Virgilius fingit in habitu virginis venatricis, Venerem occurrisset filio: quod et misericordem postea reginam probavit Æneas, et in venatione cum ea permistus est. *Summo*: qui summus est; et proprium et perpetuum ætheri Epitheton dedit, quia omnibus superior est. *Servius*.

Cum Juppiter æthere summo] Locum hunc illustrabis his, quæ dicam l. x. ad illud, ‘terras unde arduus omnes,’ &c. Notanda consecutio verborum, *jam, cum*. *Sallust. Jugurth.* ‘Jamque paulum a fuga aberant, cum,’ &c. *Cæsar. Bel. Gall. vi.* ‘jamque—bidui via aberant, cum,’ &c. *Cerda*.

228 *Despiciens*] Deorsum aspiciens, sicut *suspiciens*, sursum aspiciens. Notandum sane quia si *dispiciens* dixerimus, diligenter inquirens significamus, sicut *deduco* et *diduco*. Nam *deduco* est prosequor: *diduco* vero, divido. *Servius*.

Despiciens] Juppiter ex alto actus hominum considerabat, Venus autem, arrepta occasione, eum alloquitur. *Donatus*.

Velivolam] Duas res significat, et

quod velis volatur, ut hoc loco : et quod velis volat, ut Ennius, 'Naves velivolas:' qui et proprie dixit. Et est reciproca metaphora navium et avium. Legimus enim, 'Et velorum pandimus alas:' et contra de apibus, 'Nare per æstatem liquidam:' quum natatus navium sit, alæ vero avium. Et sciendum est, esse reciprocas translationes et partis unius. *Servius.*

Velivolum mare] Lucret. l. v. 'Tum mare velivolum florebat navibu' pandis.' Ita ibidem *Æn.* iii. 'pelagoque volamus.' Ita *Remigium alarum*, Mercurii volantis et Dædali dixit, l. i. et vi. Lucret. l. vi, utrumque conjunxit, 'cum advenere volantes Remigii oblita pennarum vela remittunt.' Vide *Notas* *Æn.* x. 265. *Taubmann.*

Velivolum] Non novum est Epitheton, sed vetustioribus quoque in usu fuit *velivolum* Livio, Ennio et aliis, ut Macrobi. Saturn. vi. 5. *Emmeness.*

Jacensis] Aut in longum expositas, aut proprium epitheton est terrarum: nam cum cætera elementa mobilia sunt, sola terra stabilis est, unde et bruta dicitur: alibi, 'tantum campo jacet.' *Servius.*

Terrasque jacentis] Porrectas, patentes, vel, quod equidem probo, infra positos, non ut, 'cubantis Usticæ,' apud Horat. od. i. 17.; id enim supinum, acclivem, depressum significat. Nec temere huc refertur illud Venu-sini, quod est od. iii. 4. 'Qui terram inertem, qui mare temperat:' ad quem locum veteres interpretes terram volunt dici jacentem. Sed idem fere notavit *Servius.* *Emmeness.*

229 *Latos populos]* Quum *populos* numero plurali dicimus, urbes significamus: quum vero *populum*, unius multitudinem civitatis intelligimus. *Servius.*

Sic] Quid est sic? Id est, ut ista conspiceret. *Idem.*

Vertice calii] Simpliciter videtur mihi capiendus Poëta, et ad Homerum contendisse, qui aliquoties, ἐν

κορυφῇ Ὀλύμπου. et *Iliad.* i. ἀπὸ κρατὸς Οὐλύμποιο. Si placet tamen, vide *Cælium* i. 12. *Cerda.*

Vertice cæli] Hujus verticis (qui est eminentissimus cæli locus) descriptionem vide apud Ovid. *Met.* ii. 306. 'summam petit arduus arcem; Unde solet latis nubes inducere terras, Unde movet tonitrus, vibrataque fulmina jactat.' Græci appellant ῥίον ὀλύμποιο, quod male de summitate vel ἀπὸ τοῦ ἀκρατηρίου τοῦ ὄρους dictum in Homero, docet Christoph. Rufus. *Emmen.*

230 *Et Libyæ defixit lumina regnis]* *Proœconomia*, id est, dispositio carminis. Vituperabile enim fuerat, si ex abrupto transitum faceret, quod in nono fecit: 'Atque ea diversa penitus dum parte geruntur:' quæ res tamen excusatur uno sermone. *Atque ea*, id est, eo tempore, quod solum est interpositum. Nunc vero bene transiit, quod inducit Jovem, de rebus humanis cogitantem, et Africam respicientem, ad quam venire Trojani. Unde honestus color est, ut Venus adeat Jovem, timens, ne Romana fata Carthagini concedat: felix enim eventus sequitur loca, quæ respexerit Jupiter: unde in secundo ait, 'Aspice nos; hoc tantum.' Et alibi, 'Atque oculos Rutulorum rejecit arvis:' ubi erat futura victoria. *Servius.*

231 *Talis]* De rebus humanis. *Id.*

Jactantem pectore curas] Nunc secundum Stoicos loquitur, qui deos dicunt humana curare: interdum secundum Epicureos, poetica utens licentia. *Idem.*

Pectore] Bene, nam hic curarum locus. Ita de Didone, 'tacitum vivit sub pectore vulnus.' et de Junone supra, 'æternum servans sub pectore vulnus.' Noti illi versus, 'curamve levasso Quæ nunc te coquit, et versat sub pectore fixa.' Catullus: 'Spinosas Erycina serens in pectore curas.' Plautus *Captiv.* 'Quanto in pectore hanc rem meo magis voluto.' Luca-

nus I. 1. 'Utque ducem varias volventem pectore curas Conspexit.' Iterum in eodem libro, 'et tacito multos volvunt in pectore questus.' Senecæ in *Œdip.* animus placuit, 'Curas revolvit animus, et repetit metus.' Jovem ita cogitantem Seneca describit epist. ix. loquens de ipso Jove, 'acquiescit sibi, cogitationibus suis traditus,' utpote sapiens, nam de hoc statim, 'in se reconditur, secum est.' *Cerda.*

232 *Tristior*] Comparativum posuit pro positivo. Sic Sallust. 'Ipsum mare Ponticum dulcius, quam cætera.' An modo tristior; cum et ante propter Æneam soleret tristis esse, tristior nunc Venus diceretur. *Servius.*

Tristior] Quam antea. *Donatus.*

Tristior] Ne puta poni hic nomen comparans pro positivo, quod bene advertunt Nasc. Corr. et Jul. Scal. de caus. ling. Latin. sed indicat affectum Veneris, quæ tristior esset, quam alias soleret. Observant quoque Corr. et Germ. illam Deam tristem induci, quæ passim ab Homero dicitur *φιλομειδης*, ut, quod vult, impetret. Sic *Æn.* v. 'Tutatur favor Euryalum, lacrimæque decoræ:' hic enim habitus pulchritudinem conciliat: inde in xii. Lavinia inducitur, 'flagrantes perfusa genas.' *Cerda.*

Tristior, et lacrimis] Affectus habitu prodire solet. Vide apud Macrob. iv. 1. *Hartung.*

Lacrimis] Ille est maximus dolor, qui ante vocis exortum, lacrimis præcedentibus, nunciatur. *Donatus.*

Oculos suffusa nitentis] Nitidos oculos lacrimis perfusos habens. Et est figura, quæ fit, quotiens participio præteriti temporis a passivo, jungimus casum accusativum; ut, *Dejectus animum, læsta vultum.* Dicendo autem *Nitentis*, expressit nimiam etiam in lacrimis pulchritudinem; sicut de Euryalo, 'lacrimæque decoræ.' *Servius.*

233 *O qui res hominumque, &c.*] Graviter cæpit. Non enim ait, O genitor: et est tota orationis intentio, injuste vexari a Junone Trojanos. *Id.*

O qui res hominumque, &c.] Res plena subtili arte, ubi non personarum solum, sed rerum habetur ratio. Loquitur Venus ad Jovem: si privata filia, ad patrem: si publica, inferior dea apud summum deorum. Vicit autem, quod publicum fuit. Conciat subtilem invidiam: quod Juppiter, cujus sit juste curare, quid dii, quid homines agant, omiserit verum in Æneam judicium, et innoxium tot tormentis dissimulans vexari sinat. Præponitur ergo publica persona et subnectitur privata. Apud enim patrem non potuit conqueri de diis, sed apud deorum regem. Diis autem applicavit, *æternis regis imperiis*: et hominibus, *fulmine terres*. *Donatus.*

O qui res hominumque] De hac oratione Veneris, Macrob. vi. 2. Sumpta autem illi videtur ex Nævii primo lib. belli Punici. *Hart.*

234 *Æternis regis imp.*] Hæc commemoratio potentiae Jovis, quasi ad invidiam posita est; hoc est, qui omne potes, contra te flecteris: et superflue volunt quidam *Regis* ad deos referri, *Terres* ad homines: nescientes majoris esse potestatis; idem posse circa deos, quod circa homines. *Servius.*

Æternis] Ergo non sunt contemnenda, veluti ea, quæ ad tempus sunt; quasi dicat, non veniunt dii contra fata. *Donatus.*

Et fulmine terres] Non sine causa adjecit *Terres*. Est enim fulmen quod terreat, est quod afflet, est quod puniat, cujus rei late patet significatio. Poëtarum autem consuetudo est, proprie semper, cum Jovem nominarunt et fulmen adjungere: ut, 'Audiat hæc genitor qui fœdera fulmine sancit.' Et ante, 'Genitor, cum fulmine torques.' *Servius.*

Fulmine terres] Dicam de hoc *Æn.*

viii. ad illud; 'fulgores nunc terrificos.' *Cerda*.

- 235 *Quid*] Freta innocentia Trojanorum, quærit nomen delicti, quo non invento, constet eos immeritos pati. *Donatus*.

Meus] Subaudi *filius*, quasi per me tibi conjunctus, et sic subaudis filium, ut *Ajaxis Oilei*. *Servius*.

Æneas] Speciale ponit nomen, atque inde transit ad genus. *Donatus*.

Quid meus Æneas] Similis locus Tullii pro Milone: 'Quodnam concepisti tantum scelus? aut quod in me tantum facinus admisi, iudices, cum illa indicia communis exitii indagavi, patefecisti, protuli, extinxisti?' Similis Fabii declamatione 279. 'Quid igitur hæc ætas committere potuit, tanta animadversione dignum?' *Cerda*.

In te] Modo contra te: alibi pro significat: ut, 'quietum Accipit in Teucros animum,' id est, pro Teucris. *Servius*.

In te] Regem deorum et hominum, qui omnia habes in potestate, et avum suum promissorem novi imperii: quem omnes dii suspiciunt, et homines, fulmine territi, venerantur. *Donatus*.

Tantum] Bis repete: quid tantum Æneas, et quid tantum Troës? Tam magnum, tam immane. *Idem*.

236 *Quid Troës potuere?*] Hoc est, Qui Grajis pares non fuerunt, in te aliquid possunt? Et est Argumentum ab impossibili: ut alibi, 'Non ea vis animo:' et est validius, quam a voluntate: plus enim est, non posse, quam nolle. *Servius*.

Troës] Nominativus erit *Tros*. Et hæc breviter scienda regula est, quia omnia monosyllaba Græca, quæ in Latinum sermonem transeunt, tertiæ declinationis sunt, et tam Latine, quam Græcè declinari possunt: ut *Tros Trois* et *Troos*, *Pan Panis* et *Panos*: ut, 'Arcadici dictum Panos de more Lycæi.' *Servius*.

237. *Cunctus*] Ad id redigitur, ut

nec alibi stare, nec in Italiam venire possit. Ergo restat, ut in fluctibus semper exagitetur. *Donatus*.

Ob Italiam] Ne ad Italiam perveniant, toto orbe pelluntur. Atqui in Africa sunt: sed si diligenter requiras, etiam inde pelluntur: ait namque, 'Hospitio prohibemur arenæ.' Sane multi, *Ob Italiam*, juxta Italiam antiquo more dictum accipiunt: ut sit, Pars orbis clauditur, quæ circa Italiam est: ob enim veteres pro juxta ponebant. Plautus in Milite: 'Nunc scio mihi ob oculos caliginem obstitisse;' potest etiam ob, ante intelligi, aut ob, propter. Terentius: 'Quodnam ob factum:' aut ob, circum, ut 'Turni se pestis ob ora,' quasi circa Italiam errent, et in eam pervenire non possint: significat ob et contra, ut, obstat et obloquitur. *Servius*.

238 *Certe hinc Romanos*] Atqui nusquam hoc legimus, sed per silentium intelligimus, ut superius de Iunone, audierat. *Idem*.

Olim fore] Aut olim fore, et futuri temporis est; aut olim pollicitus. *Idem*.

Volventibus] Volubilibus. Et est participium pro nomine. *Volvens* enim est, qui volvit: *volubilis* autem qui volvitur. Anni autem volvuntur, non volvunt: ut est, 'Atque in se sua per vestigia volvitur annus.' Alii quod deficit lingua Latina participio præsentis passivo, præsens activum positum volunt; ut, *volventia plaustra*, et *siliqua quassante legumen*: quæ quassetur. *Idem*.

Volventibus annis] Ut Hom. Iliad. B. εἰνατός ἐστι περιτροπέων ἐνιαυτός; item in Catal. περιτελλομένων ἐνιαυτῶν. Lucret. l. v. 'Multaque per cælum solis volventia lustra:' et Hom. περιπλομένων ἐνιαυτῶν. Arat. παρερχομένων ἐνιαυτῶν, et ἀννομένων. *Germanus*.

Volventibus annis] Id est, annis evolutis, ἐνῆλλαγμένως. Anni enim non sunt volventes, sed volubiles: volvuntur, non volvunt: ut, 'Atque in se sua per vestigia volvitur annus.'

Turnebus xxx. 19. *Volvens*, inquit, Perpressionis significatu positum est, non ineleganter. Hom. περιπλομένων ἐνιαυτῶν: et Aratus, παρερχομένων ἐνιαυτῶν. Ita Georg. i. 'Tardaque Eleusinæ matris volventia plaustra:' valet enim, quæ volvuntur: vel, quæ se volvunt. Sic et *Volvendus*, quod Grammaticis Futuri est Temporis, in Præterito usurpatum reperitur Æn. ix. 7. 'volvenda dies en attulit ultro,' id est, voluta. Lucret. l. vi. 'Glans etiam longo cursu volvenda liquescit.' Quanquam hæc præsentis temporis et passivæ indolis dicat Linacer. Taubmann.

Volventibus annis] Diligentissime congegisset hujus structuræ exempla, Activa nempe passive sumta, Vechnerus Hellenol. i. 12. *Volventibus annis*, Sanct. in Minerv. p. 53. pro *venturis annis* interpretatur. Emmen.

239 *Fore*] Futuros esse. Et est de verbis defectivis. Servius.

Revocato] Dicendo *Revocato*, ostendit Italiam, unde Dardanus fuerat. *Idem*.

A sanguine Teucri] Teucrum pro Dardano posuit. Dardanus enim de Italia profectus est; Teucer de Creta. Et hic usurpavit quia solent poëtæ nomina de vicinis provinciis, vel personis usurpare: ut, 'Domitus Pollucis habenis Cyllarus,' quum Castor equorum domitor fuerit. Item, 'Et manibus Progne pectus signata cruentum,' pro Philomela. Item Didonem dicit Sidoniam, quum sit Tyria, a loci vicinitate. Item, 'Quid loquar aut Scillam Nisi?' quum Phorci fuerit. Et sciendum inter fabulam et argumentum, hoc est, historiam, hoc interesse: quod fabula est dicta res contra naturam, sive facta, sive non facta, ut de Pasiphaë. Historia est quicquid secundum naturam dicitur, sive factum, sive non factum; ut de Phædra. *Idem*.

Revocato a sanguine Teucri] In Mediceo codice, et aliquot aliis antiquis

absque præpositiva particula legitur, *revocato sanguine*. Pierius.

Revocato a sanguine Teucri] Locum hunc præclare excussit Corradus. *Revocatus sanguis* est, renovatus, instauratus, ad eum modum, quo Cicero diceret, a mortē ad vitam, a desperatione ad spem revocare. Pergit Corradus, (adduco enim quia necessaria) Poëta cum de Teucro et Dardano loquitur, ita solet distinguere, ut Teucrum generis Trojani, Dardanum urbis Trojanæ auctorem nominet. In viii. 'Dardanus Iliacæ primus pater urbis, et auctor.' In vi. 'Hic genus antiquum Teuceri pulcherrima proles.' Mox subjicit, Ilum, Assaracum, et absolvit 'et Trojæ Dardanus auctor.' Ad hunc modum et alii. Lycophronis interpres: βασιλευσε Τεύκρος, ἀφ' οὗ καὶ Τεύκροι οἱ ἥρωες: *Regnavit Teucrus, a quo Teuceri heroës*. De Dardano vero Homer. Il. xx. κτίσσε Δαρδανίην: *ædificavit Dardaniam*. Hinc est ut toties Poëta dicat sanguinem Teucri, nunquam Dardani. Prius enim Teucrus in ea loca venit, ubi deinde fuit Troja: mox Dardanus, qui Tenecri vel sororem, vel filiam (diverse sentiunt auctores) duxit, et Trojam condidit: cum ante illum Tenecri habitarent vallibus imis. Quæ hic dicimus, necessaria sunt ad librum iii. sed hic omitti non debuerunt, ne cui imponat Servius, qui ait positum hoc loco *Teucrum* pro Dardano. *Cerda*.

240 *Omni ditione*] Melius: *Omni*, quam *Omnis*: ut significet omni potestate, pace, legibus, bello. *Servius*.

241 *Pollicitus*] Pollicemur sponte, rogati promittimus. *Idem*.

Pollicitus] Convenit ex veteris promissi, imo pollicitationis fide. Turpe enim est decedere de fide, turpissimum cuivis mutare sententiam. Quid ergo tanto deo, præsertim ubi filiæ nepotisque vertatur incommodum? *Donatus*.

Quæ te, genitor, sententia vertit] *Quæ, pro cuius, aut qualis*; et verecunde

agit Venus. Nec enim conveniebat, ut aperte contra uxorem ageret apud maritum: unde et similiter respondet Iupiter, 'Neque me sententia vertit.' *Servius.*

Quæ sententia] Quasi dicat, Quis te potior est, qui te possit vertere? Hoc equidem dissimulandum est damnum, si quid amissum est, alterius commodi ratione pensatur. Unde *compensatio* dicitur, veluti si in altera lance damno posito, in altera commodum par aut majus ponatur. *Donatus.*

Quæ te, genitor, sententia vertit] Aliquid habet hæc oratio conjunctum cum oratione Agamemnonis, l. II. ubi hic dux Jovem inconstantia arguit. *Adi. Cæda.*

Quæ te, genitor] Venus, Jovis filia, post Regis nomen, ponit jam *Patris*: ut significet, illum publicam privatamque personam retinentem, non debere aliqua perfidia permutatione transduci. Admodum verecunde tamen patrem arguit inconstantia: nec conveniebat, ut aperte contra uxorem ageret apud maritum. *Æn. x. 'Cælicolæ magni, quianam sententia vobis Versa retro?' Taubmann.*

242 *Hoc]* Hæc re, propter hoc, quod sciret *Æneæ* socios imperaturos. *Servius.*

Occasum Trojæ] Ostendit rem maximam perisse. *Casus* enim parvæ rei est, vel personæ inferioris: *Occasus* divinæ rei, vel personæ superioris. Nam solem lunamque occidere, et viros præclaros occidisse dicimus. *Donatus.*

243 *Fatis contraria fata]* Utrum factis bonis in presentibus. *Servius.*

Rependens] Compensans. Et est translatio a pecunia. *Idem.*

Rependens] Comparans et exæquans mala fata bonis. *Donatus.*

Rependens] Tractum volunt a veteri seculo, in quo cum pecunia signata non esset, quæ numeraretur solvereturque, rude aurum appendi solebat. Ovidius in epist. inde etiam traxit

sermonem, 'Ingenio formæ damna rependo meæ.' *Cæda.*

Fatis contraria fata rependens] Id est, comparans et exæquans mala fata contrariis: *Contrariis* vero non quasi adversis dixit, sed contra mala profuturis, hoc est, bonis. Ut enim ex priori fato, Trojæ nimirum excidio, dolorem capiebat Venus; ita vicissim lætatur, in fatis quoque esse, ut Trojanorum reliquiæ in Italia regnum instaurent, totique Orbi terrarum dominantur. Metaphora sumpta est a lance momentanea, in qua æs appendebatur: ubi quod præponderabat, id *contra esse*, id est, ἀντιπρῆπειν, dicebant veteres. Inde æs *contrarium*, vocabant æs grave: scilicet ἀντιπρῆπον. Et hinc etiam formula illa loquendi, *vænire contra aurum*, id est, magno: et, *contra aurum*, vel, *auro contra non carum esse*: ut, *Amicus auro contra non curus est*, &c. De quo Scalig. in Conjectan. *Taubmann.*

Fatis contraria fata rependens] Eadem videtur locutio *Æn. iv. 628. 'Litora litoribus contraria, fluctibus undas Imprecor, arma armis.'* *Lucan. i. 8. 'pila minantia pilis.'* sic *Sil. Ital. l. xii. 'Ætnæ fatis certantia saxa:*' ubi Dausquius legit, 'saxis certantia saxa.' Vel 'fatis certantia fata.' *Emmeness.*

244 *Eadem]* Similis qualis ab initio fuit: ut ostendat nec longitudinem temporis prodesse Trojanis. *Servius.*

Nunc eadem] Id est, non solum non inveniunt bona, sed manent mala. *Donatus.*

Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos Ins.] 'Aliud ex alio malum,' ut *Comicus E. v. 5. 17. nam P. Syro teste, 'fortuna obesse nulli contenta est semel.'* Quod in *Ænea* discere est, 'quem plurimis ærumnis edomitum' (verbis utor *Apuleji Met. vii.) 'fortuna sæva novis cruciatibus tradit: quam sævissimam fortunam, per tot regiones fugiens, effugere non potuit vir sanctissimus.'* *Justissimis*

ergo querelis indulget mater; sed excurrit oratio. *Emmeness.*

245 *Finem*] Ac si diceret, Non regnum requirimus, sed finem laborum. *Servius.*

Quem das finem] Qui Juppiter potest postulata complere, et potuit efficere, ne aliquando occiderent. Potest et sic intelligi, Quem das finem, id est, quando Trojani venient in Italiam, aut quando carebunt his malis? *Danatus.*

Quem das finem, rex magne, laborum] Expressus fortasse Euripides in *Alcestitid*. Ἰὼ Ζεῦ, τίς ἂν πῶς πόρος κακῶν γένοιτο, καὶ λύσις τύχας; *Io Juppiter, quæ ratio erit avertendi mali, Quæ repulsio fortunæ?* *Cerda.*

Quem das finem, rex magne, laborum] Pro eo Horat. *Epod. xvii.* 'Quæ finis? aut quod me manet stipendium?' Ad quem locum videndus *Turneb. xxx. 27.* Quamvis Horat. *quæ finis*, Maroni placuit *quem finem* dicere, quod suavius sonat teste *Gellio xiii. 19. laborum*, id est, miseriarum. *noster i. 601.* 'O sola infandos Trojæ miserata labores!' *Sil. Italicus:* 'tormētis finem metamque orare laborum.' *Ovid. Met. l. iv.* 'dum prima retractant Fata domus, releguntque suos sermone labores.' *Apulejus Met. l. xi.* 'sit satis laborum:' ubi plura *Priæus. Emmeness.*

246 *Antenor potuit*] Capto Ilio Menelaus memor se et Ulyxen, beneficio Antenoris servatos, cum repetentes Helenam ab eo essent suscepti, ac pene a Paride aliisque juvenibus interempti essent; parem gratiam reddens inviolatum dimisit; qui cum uxore Theano et filiis Helicaone et Polidamante, ceterisque sociis in Ilyricum pervenit, et bello exceptus ab *Euganeis* et rege *Veleso*, victor urbem Patavium condidit: id enim sponsi acceperat, eo loco condere urbem, quo sagittis avem petisset, ideo ex avis petiti auspicio, *Patavium* nominatum. Hi autem duo Trojam pro-

Delph. et Var. Clas.

didisse dicuntur secundum *Livium*: quod et *Virgilius* per transitum tangit, 'Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis.' Non sine causa Antenoris posuit exemplum, quum multi evaserint Trojanorum periculum: ut *Capys*, qui *Campaniam* tenuit; *Helenus*, qui *Macedoniam*; ut alii, qui *Sardiniam* secundum *Sallustium*: sed propter hoc ne forte illud occurreret, jure hunc vexari, tanquam proditorem patriæ; elegit ergo similem personam: et excusat *Horat.* dicens, 'Ardentem sine fraude Trojam:' hoc est, sine proditione, quæ quidem excusatio non vacat, nemo enim excusatur nisi rem plenam suspicionis. *Sisenna* tamen dicit solum Antenorem prodidisse: quem si velimus sequi, augemus exemplum: si regnat proditor, cur pius vagatur? Antenor autem ob hoc creditur Græcis patriam prodidisse, quia sicut superius dictum est, et auctor reddendæ Helenæ, et legatos ob hoc venientes suscipiebat, et *Ulyxem* mendici habitu agnitum, non prodidit. *Servius.*

Antenor] Sunt qui Antenorem faciunt proditorem Trojanæ urbis. In his *Dictys l. v.* qui ait, jussu *Priami* ivisse ad Græcos cum mandato belli deponendi, illum tamen de prodenda patria cum illis consilium iniisse: et enarrator *Lycophronis*: nam huic dat accensam lucernam ad vocandos *Danaos*, et reclusionem equi lignei. Enarratoris verba: Ἀντήνωρ δὲ φανὸν ἀνάπτων τοῖς Ἑλλησι, καὶ τὰ ὑπογάστρια τοῦ ἵππου ἀνολύγει. Sunt qui illum liberent ab hoc crimine, dicantque fuisse virum vitæ sanctitate, et morum gravitate notum. Inclinat in hanc partem *Virgilius*, qui *elapsum* ait, quo fuga innuitur, non pactum. *Livius* tantum ait, fuisse illum una cum *Ænea* auctorem pacis et reddendæ Helenæ. *Cerda.*

Potuit] Plus est quod dixit *potuit*, non *meruit*. *Servius.*

Potuit] *G. Canterus, Nov. Lect. ii.*

Virg.

7 E

2. notat, veteres eleganti periphrasi dixisse, *Potuisse* quem *dicere*, vel *facere* aliquid; pro *dixisse*, vel *fecisse*: ut hic, *Antenor potuit sinus penetrare*, pro, penetravit. Ita Æn. vii. 'nil linquere inausum Quæ potui infelix,' id est, nihil inausum reliqui. Æn. xii. Turnus, 'miseri te si qua parentis Tangere cura potest,' id est, tangit. Propert. l. iii. 'Et de me poterat quilibet esse loquax,' id est, loquebatur. Horat. in Arte: 'Quid superat? poterat dixisse,' &c. Omnes Poëtæ, et inprimis Ovidius plenus est talium. *Taubmann.*

Antenor potuit] Comparatione a minore ad majus, exaggerat mœrorem: Antenor ergo alienus a necessitudine tua, homo humilis et depressus, manus hostium potuit effugere. *Donatus.*

Elapsus] Invidiose noluit dicere *dimissus*, sed *elapsus*. *Servius.*

Achivis] Ab Achæo Jovis et Pithiæ filio. *Idem.*

247 *Illyricos penetrare sinus*] Antenor non Illyricum, non Liburniam, sed Venetiam tenuit: ideo autem Virgilius dicit, *Illyricos sinus*, quod inde venit quidam Henetus rex, qui Venetiam tenuit; a cujus nomine Henetiam dictam, posteri *Venetiam* nominaverunt. *Idem.*

Illyricos penetrare] Voluit demonstrare difficultatem perveniendi, et ad hostiles partes penetrandi, quæ omnia facit, dictis posterius annexis. *Penetrare* enim est penitus intrare, et *sinus* sunt recessus terrarum penitus remotarum, quibus clausis non potuisset evadere, si pericula extitissent. Et miro verbo usa est, *transire*, quod est sine molestia vel impedimento quovis pervenire. Et quia fontem superare, difficultatem non demonstrat, addit: *Unde per ora novem, &c.* ut commemoret tantæ illum fontem virtutis non esse, ut per novem illius ora tutus transierit. *Donatus.*

Illyricos penetrare sinus] Mare Adriaticum, unum est mare: sed ob

diversa promontoria, in plures distribuitur sinus. Unde liquet, cur Poëta *sinus* dixerit, non *sinum*. Hodie ea loca Dalmatiam, Croatiam et Carinthiam indigitant. Hos, inquit, sinus, et hæc regna penitus intravit, et quidem tutus, nec tantillum mali perpesus a populis, longe ferocissimis. Quin et immanem illum Timavum, unde per novem ostia, ingenti cum murmure vicini montis mare it. proruptum atque effusum, sine molestia et impedimento transmisit: hoc enim est *superare*. Hunc autem Timavum alii septem, alii octo, alii novem ostiis in pelagus effundi tradiderunt. Quidam putant, *Novem* hic non numerum, sed vehementiam significare, et usu prisco, pro quavis multitudine usurpari, ut in Æn. vi. 'novies Styx interfusa coercet:' et apud Horat. 'nonumque prematur in annum.' Martial. epigr. viii. 28. *Timavum* dixit *multifidum*. Joach. Vadianus, testis oculatus, adfirmat, nusquam ullum *Timavum* extare hodie præter obscurum rivulum, et eum quidem pedibus pervium. Videatur et Gabr. Fallopius, de Therm. aq. et Metall. et Cæl. Rhodig. xii. 8. et Jo. Candidus Utinens. in Comment. rerum Foro-Julienensium, &c. *Taubmann.*

Antenor potuit, &c. Illyricos penetrare sinus, &c.] De Antenore, qui Venetorum conditor est, et Patavii, ut vs. 247. Justinus xx. 1. 'Venetos, quos incolas superi maris videmus, capta et expugnata Troja, Antenore duce, misit.' Hunc Ovid. Fast. iv. 75. suasorem pacis appellat, 'Adjice Trojanæ suasorem Antenora pacis.' et Epist. Heroid. v. 95. 'Quid gravis Antenor, Priamus quid suadeat ipse.' De hoc Homer. Iliad. Γ. 203. quod fuerit *πεννόμενος*, qui hospitio Ulysem recepit legatum, et Trojanis auctor fuit reddendæ Helenæ, eodem teste Iliad. H. 348. *Emmeness.*

Tutus] Ideo tutus, quia Rhetii Vindelici ipsi sunt Liburni, sævissimi ad-

modum populi, contra quos missus est Drusus. Hi autem ab Amazonibus originem ducunt, ut etiam Horatius dicit, 'quibus Mos unde deductus, per omne Tempus Amazonia securi Dextras obarmet, quærere distuli.' Hoc ergo nunc ad augmentum pertinet, quod tutus etiam inter sævos populos erat. *Servius*.

248 *Liburnorum*] Sunt hi inter Istriam et Dalmatiam. Vide Plinium III. 22. Strabonem I. VII. alios. *Cerda*.

Fontem Timavi] Amant poëtæ rem unius sermonis circumlocutionibus dicere, ut pro Troja, dicant urbem Trojanam, pro Buthrotio, arcem Buthroti, sic et modo pro Timavo, ait fontem Timavi. Et paulo post, urbem Patari, id est, Patavium. *Servius*.

Superare] Nauticus sermo. Lucilius: 'Promontorium remis superamus Minervæ.' *Idem*.

249 *Unde per ora novem*] Multi septem esse dicunt: quod si incerta fides est, finitus est numerus pro infinito. *Idem*.

Unde per ora novem vasto cum mur. mont. It mare] Docuit Turnebus hic poëtam fluvium mare nominasse, ut Nicand. in Theriac. τὴν ὑπὸ θρηκίου νομέεις ποταμοῖο φέρονσιν, ὃν πόντον καλέουσι. Alibi Virgilius mare stagnum vocat, nimirum quod, ut Aristoteles docet, τὸ τῆς θαλάττης ὕδωρ οὐ ῥυτὸν, ἀλλὰ στάσιμον sit, nec ullum mare moveatur per se et proprio motu, sed aut lunæ motu, aut terrarum angustia, aut fluviorum concursu, interventu et confluxu. Vide Meteor. I. II. Cæterum Græce locutus est Maro, qui ora, ostia dixit, ut et Aristoteles Meteor. I. A. τοῦ Νείλου στόματα, his verbis: φαίνεται δ' οὖν καὶ τὰ στόματα πάντα πλὴν ἐνὸς τοῦ κανωβικοῦ χειροποίητα, καὶ οὐ τοῦ ποταμοῦ ὄντα. Timavus autem fluvius est juxta Aquilejam, novem nascens capitibus, teste Pomponio, unoque ostio sese in mare evolvens. Causam ejus incrementi et decre-

menti, fluxui et refluxui maris vicini Gabr. Falopius tribuit illudentis ad montem Timavo ipsi proximum, lib. de therm. aq. et metall. *Germanus*.

Vasto cum murmure montis] Tanta viexit in mare, ut etiam vicinus mons personet. Superius, 'Illi indignantes magno cum murmure montis Circum claustra fremunt.' *Servius*.

Vasto cum murmure montis] Ut fons solo vocabulo, revera sui abundantia in terris pelagi faciem ostenderet. Repete ergo, potuit hostis evadere, potuit penetrare: si ille potuit superare fontes Timavi. Hic, scilicet in regionibus hostilibus et per omnes difficultates. Ergo unum adverbium et pronomem grave pondus dolori adjecit. Ille minoris dignitatis, cur tantum felicitatis adeptus est, ut tutus transierit, tutus pervenerit, tutus urbem suis condiderit, tutus nomine Trojano vocitari indigenas fecerit, tutus arma Trojana, id est, victa, in eorum partibus fixerit? quos non constat victores fuisse. *Donatus*.

Per ora] Usque ad initium fontis, hoc est, usque ad montem: Timavus autem in Histria est, inter Aquileiam et Tergistum. *Servius*.

250 *Mare*] It quasi proruptum mare. Amat poëta rem historiæ carmini suo conjungere. Varro autem dicit hunc fluvium mare ab incolis nominari. *Idem*.

Proruptum] Aut idem effusum fluvius. Et melius *proruptum*, quam *præruptum*. Bene autem definit, quid est largus fons, solutum mare. *Idem*.

Proruptum] Notat Turnebus xxx. 19. *Prorumpit et Erumpit*, sæpe Neutrorum verborum significatione trita usurpari: Maronem tamen, *It mare proruptum* dixisse: ut Lucret. 'hinc prorumpitur in mare venti Vis.' Et Cic. ep. ad Atticum xvi. 3. 'Ne in me stomachum erumpant, cum sint tibi irati.' et Lucan. 'Exagitata foras erumpitur.' *Taubmann*.

Pelago] Aquarum abundantia. *Serv.*

Premi] Populatur, vastat. Sane multi, *It mare proruptum*, Et, *Pelago premit arva sonanti*, hoc intelligi volunt: quod tanta est in illis locis accessa, quæ dicitur maris, ut per ora Timavi, id est, usque ad initium fontis, mare ascendat: nude ait, *It mare proruptum et pelago premit arva*, id est, aqua maris premat arva, hoc est, litora vicina cooperiat. Constat autem et in illo loco accessa maris usque ad montem pervenire, et per omne litus Venetiarum mare certis horis et accedere per infinitum, et recedere. Timavus autem in Histria est, inter Aquilejam et Tergestum. *Idem*.

251 *Hic*] Pro illic. *Idem*.

Tamen] Id est, etiam in loco difficili. *Idem*.

Urbem Patavi] Hoc est Patavium: Patavium autem dictum, vel a Padi vicinitate: quasi Padavium: vel ἀπὸ τοῦ πέτεσθαι, quod, captato augurio, dicitur condita, vel quod avem telo petisse dicitur, et eo loco condidisse civitatem. Alii a palude Patina, quæ vicina civitati fuisse dicitur, Patavium dictam putant. Sane *Patavi* minorem nominativo genitivum fecit, cum genitivus nunquam pauciores syllabas nominativo suo habere debeat, *Patavium* enim *Patavii* facit. *Idem*.

Patavi] Variæ quidem fuere olim Grammaticorum sententiæ super ejus genitivi scripture, qui declinationis secundæ ratione, in *ii* geminatum enuntiari debet. Neque ipsos tantum Grammaticos diversa in hoc sentire: sed alias atque alias ætates modo simplici, modo geminato scriptitasse comperio. Sane Priscianus ait veteres in hujusmodi genitivis, geminantibus *ii*, frequenter solitos alterum ex *ii*s subtrahere, Virgiliano hinc exemplo citato, 'Hic tamen ille urbem Patavi:' perinde ac illa etiam, 'Nec cura peculi,' neque non, 'Pauperis et tuguri.' Citat idem alibi per Synæresin, *Fata Lyci*, pro Lycii, et *urbem*

Patavi, pro Patavii. Sed enim quod Priscianus Poëtarum tantum innititur exemplis, multa veterum inscriptionum exempla commemorare possem, quibus appareat Oratores etiam eandem descriptionis rationem secutos esse *Pierius*.

Hic tamen ille urbem] In loco etiam difficili ille inferioris meriti homo, tutus civitatem Teucris condidit, et nomine Trojano indigenas vocitari fecit. Atque hoc est, quod Livius scribit in exordio l. i. 'In quem locum Antenor cum multitudine Venetum primum egressi sunt, Troja vocatur: pagoque inde Trojano nomen est: gens universa Veneti appellati.' De suo autem nomine ipsam urbem *Antenoriam* vocavit, cives *Antenoridas*. Eaque mox *Patavium*, postremo et *Padua* fuit appellata: quæ patria Livii est, et hodie Venetorum Academia. Porro notetur Poëtica circumlocutio, *Urbs Patavi*, id est, Patavium: ut alibi, *urbs Trojæ*, pro Troja: et, *arx Buthroti*, pro Buthroto. Sic paulo ante, *Fons Timavi*, pro Timavo. Ita et Cic. *Urbem Lampsaci*: et, *oppidum Antiochiæ* dixit. V. N. *Æn.* v. 52. *Taubmann*.

Sedesque locavit] Ex votis suis facit invidiam, dicens, id concessum Antenori, quod ipsa desiderat. *Servius*.

252 *Et genti nomen dedit*] Hoc est, quod ne victori quidem concederetur *Æneæ*: quod scimus a Junone esse profectum. Sicut in xii. ait, 'Neu Troas fieri jubeas Teucrosque vocari:' et Jupiter ait: 'commixti corpore tantum:' contra quam oblique loquitur, propter considerationem mariti. Hi autem primis temporibus ab Antenore dicti sunt Antenoridæ: ipsum vero quidam dicunt Hectora se appellasse, aut certe nomen nobilitatem, vel dignitatem, ut, 'Et nos aliquod nomenque decusque.' *Idem*.

Armaque fixit] Quasi non necessaria consecravit. *Figere* enim consecrare hic debemus accipere; ut

‘Postibus adversis figo,’ et hoc significat, securus est; quia solent missi militia sive gladiatura, quibuslibet templis arma suspendere: ut Horatius, ‘Vejanus, armis Herculis ad postem fixis.’ *Idem*.

Armaque fixit] Sic in Lycophr. Cassandra πῆληκα κόρη κίονος προσαρμόσας: ad quem locum consule Meursium p. 251. 252. De dedicandis armis plura ad Æn. III. 286. *Emmeness*.

253 *Compostus*] Pro compositus. Syncope est: detraxit enim de medio syllabam, ut ‘Et pocula porgite dextris.’ *Servius*.

Placida compostus pace] Recte placida, pro quo non nulli legunt placita: sed prius epitheton non displicet, quo etiam usus est Silius Italicus l. i. ‘Ter placidam suasit temerando rumpere pacem.’ Cic. Tusculan. quæst. v. 16. ‘semper in animo sapientis esse placidissimam pacem.’ *Emmeness*.

Compostus] Συνοπή non inelegans, qualis apud Stat. Theb. l. VII. ‘sic expositus ego.’ Verbum componere in funeribus notum, ubi Cineres, Ossa, &c. urna conduntur. Horat. Sat. l. 9. ‘Omnes composui. Felices! nunc ego resto.’ Vide Kirchmann. de Funer. Roman. III. 8. de verbo quiescere actum Ecl. x. 33. inde acquiescere pro mori. Corn. Nep. V. XXIII. 13. ‘anno acquievit septuagesimo.’ *Idem*.

254 *Nos tua progenies*] Sic loquitur quasi una sit de Trojanis; nam aliter sensus non procedit: aut quasi patiatur et ipsa, quod et filius: et bene, *Tua progenies*, propter Antenorem. Est autem Epexegesis: ut, ‘Ast ego quæ divum incedo regina.’ *Servius*.

Nos] Transit ad comparationem. *Donatus*.

Tua progenies] Interpretatio est *Tua*, qui deos et homines in potestate habes, apud quem privilegium primi gradus habere debemus: dum spe promissorum ducimur, naves amissimus, et promissam Italiam tenere

non possumus. *Idem*.

Nos tua progenies] Applicatio exempli habens πάθος, præter spem. Nos autem dixit, ut Jovem magis moveret, cum audiret etiam filiam laborare: vel, quia matres, laborantibus filiis, revera laborant: vel, quia caussas agunt clientum, ut suas. *Nos tua progenies*, id est, ego filia, et Æneas nepos. Simile est illud Ovidii Fast. III. ‘Illa ego sum, cui tu solitus promittere cælum. Hei mihi, pro cælo qualia dona fero!’ *Taubm*.

Adnuis] Licet ipsa dea sit, tamen sub persona Æneæ se posuit: bene autem *Adnuis*, quia nutu semper promittit aliquid Juppiter: ut, ‘Adnuit et totum nutu tremefecit Olympum.’ *Servius*.

Adnuis] Sanctissime fidem præstiturum Jovem credebant veteres, si adnuisset, si nutu confirmasset promissa. Homer. Iliad. A. 514. Μημερτὲς μὲν δὴ μοι ὑπόσχεο καὶ κατάνευσον, ἥ ἀπόειπ’ *Verum quidem jam mihi promitte, et adnue, Vel abnue*. Apulejus Met. l. VI. ‘nec renuit Jovis cæruleum supercilium.’ *Emmeness*.

255 *Navibus amissis*] Cur cum una navis perierit, ait navibus: aut invideose dixit et exaggerat, aut quia adhuc aliæ desunt, aut quia eas perisse non ignorat Æneas. *Servius*.

Infandum] Pro infande posuit, ut in VI. ‘Miserum septena quotannis.’ Item, ‘Torvumque repente Clamat,’ pro torve. Est figura, quæ fit quotiens nomen pro adverbio ponitur, magis autem poetica est: in prosa aut rara, aut nunquam: tamen hoc loco *Infandum*: potest esse etiam interjectio dolentis. *Idem*.

Unius] Cautius, quam si dixisset Junonis, et hic unius produxit penultimam. *Idem*.

Unius ob iram] Optime ad finem orationis reservavit, ne si inter initia dixisset, offensus Juppiter sororis et conjugis injuria alienaretur: nec etiam nomen Junonis posuit, ut sine

offensa ad injuriarum numerum perveniret. *Donatus.*

256 *Prodimur*] Multa quidem hic sermo significat, sed modo *porro damur*: scilicet ab Italia prohibemur. Et sciendum est, omnium auctorum esse consuetudinem, ut res dubie positas planius in sequentibus dicant; ut hoc loco sequitur. *Servius.*

Prodimur] Cum contemptu et stomacho dictum *Prodimur*; et habet vim concitandi Jovem adversus Junonem, quo nihil est optatius Veneri. Et astute id servavit ad finem, ne si forte hoc ægre tulisset Jupiter, illius animum initio orationis a se alienaret. *Nascimbæn.*

Atque Italis longe, &c.] *Longe*, maxime: non enim longe erant ab Italia cum tempestate disjecti sunt. *Serv.*

Italis longe disjungimur oris] Sic et Hom. Ἄλλ' ἐν γὰρ τρώων πεδίῳ πύκα θωρηκτάων Πόντῳ κεκλιμένοι, ἐκὰς ἡμεθα πατρίδος αἴης. Semper autem πολύπλαγκτον Æneam significat, ut Hom. Ulyssem. *Germanus.*

257 *Hic*] Id est, talis, ut, 'Hunc ego te, Euryale, aspicio,' id est, talem. *Servius.*

Pietatis] Superius in te committere ait, ut peccato Æneam et Trojanos excuset. Hic plus addit, non solum eos non esse malos, sed etiam pios esse. *Servius.*

Honos] Cum secundum artem dicamus *honor, arbor, lepor*: plerumque poetæ *r* in *s* mutant caussa metri. *Os* enim longa est, *Or* brevis: hoc quidem habet ratio: sed hic sine metri necessitate *honos* dixit. Item Sallustius pene ubique *labos* posuit, quem nulla necessitas coëgit. Melius tamen est servire regulæ. *Idem.*

Hic pietatis honos] Similis conquestio apud Ovidium Met. II. 'hunc fertilitatis honorem Officii que refers?' Et apud Plautum Rudent. 'Hancce ego partem capio ob pietatem præcipuam.' *Cerda.*

Sic nos in sceptrâ r.] *Reponis in*

sceptrâ, aut ad imperia reservas. *Servius.*

Sic] Hoc est per naufragia. Aut certe antiqua est licentia communium præpositionum. *Idem.*

Reponis] Id est, restituis in regna, quæ amisimus. *Idem.*

Hic pietatis honos? Sic nos, &c.] Occupato gravissimis argumentis Jovis animo, Venus apertis, quod ajunt, tibiis, in querelam prorumpit, et ita vehementer exæstuans, nimis indulgenter loquitur, et omne prorsus iracundiæ atque odii virus effundit. *Nascimbæn.*

258 *Olli*] Modo *tunc*, propter sequentia: pronomen enim cum nomine, non debet poni, sed pro ipso nomine; et nullus dicit, *illi natæ*. * Alias tamen, *Olli*, illi significat: ut, 'Olli dura quies oculos, et ferreus urget Somnus.' *Servius.*

Olli] Vetustatem sapit, a qua in non nullis minime abhorret Maro, ut Quintil. VIII. 3. *i* in *o* mutato ut Priscian. I. I. quod in aliis hand ita occurrat: pro eo Stat. Achill. I. IV. 'Illi subridens,' &c. *Emmeness.*

Subridens] Lætum ostendit Jovem, et talem, qualis esse solet, quum facit serenum. Risus enim ex lætitia oritur. Poëtarum enim est, elementorum habitum dare numinibus; ut supra de Neptuno dictum est. *Servius.*

Olli subridens] Ut Venus lachrymis, antequam loqueretur, significavit dolorem internum, et quid dictura esset: sic Jupiter statim debuit hilaritate vultus et osculo, et prima parte orationis demere angorem filiæ, nec oportuit eam circuitione deferri. *Donatus.*

259 *Vultu, quo cælum*] Ostendit, sicut dictum est, cur subriserit Jupiter. Hoc verbum de his est, quæ carent prima positione: quod fit in his, quæ in nostra non sunt potestate, ut *tono, fulmino, pluo*: hæc enim non possumus dicere, nisi forte persona inducatur ejus, qui potest: ut si, tale

aliquod Jupiter dicat. *Servius.*

Vultu, quo cælum] Tali qualem habet cum elementa tranquillat. *Donat.*

Vultu, quo calum] Exhibens talem vultum filiae, qualem habet, cum omnia elementa tranquillat. *Ridente deo, omnia rident;* ut contra. Ita Sophocles in Ajace, πᾶς σὺν θεῷ γελάτε καὶ ὀδύρεται. *Taubmann.*

Serenat] Ennius, 'Jupiter hic risit, tempestatesque serenæ Riserunt omnes risu Jovis omnipotentis.' Aut cæteri sic intelligunt Junonis dolorem oblique accusari a Venere; ut est, 'Quæ te genitor sententia vertit.' Et, 'Unius ob iram prodimur;' sicut alibi, 'Atque dolis risit Cytherea repertis.' *Servius.*

Serenat] Serenari dicitur æther, axis. Sil. Ital. l. xii. 'Ecce serenato clarum jubar emicat axe.' et paulo post: 'Læta serenati facies aperitur Olympi.' *Emmeness.*

260 *Oscula libavit nata]* Leviter tetigit. Et sciendum osculum, religionis esse; suavium voluptatis: quamvis quidam osculum filiis dari, uxori basium, scorto suavium dicant. Sane multi nolunt ita intelligi, ut summum osculum filiae dederit, id est, non pressum, sed summa labella contingens: sed ita ajunt, *Tum hilarus Jupiter vultus nata libavit*, id est, contigit; scilicet ut nos solemus cum blandimentis quibusdam sinistram maxillam contingere liberorum, ac deinde ad os nostrum dextram referre. Ergo *libavit* merito; quia partem vultus, non totos contigerat; ut *oscula* dixerit quasi minora et teneriora filiae ora; ut *ora* diminutive *oscula*, nam ora vultus dici: ut, 'intentique ora tenebant;' et 'Sic ora ferebat.' Ipse diminutive *oscula* dixit minores et teneros vultus: 'Summaque per galeam delibans oscula fatitur.' *Servius.*

Oscula libavit nata] Id est, parva ora leviter tetigit: *Corradus, et H. Stephanus.* Osculum enim hic ὀστόμα

est, non φίλημα: et significatum tenet primitivi. Ita et Ovid. Met. i. 13. 'videt igne micantes Sideribus similes oculos: videt oscula.' Mart. Epigr. xi. 92. 'Ipsaque crudeles ederunt oscula morbi.' Æneid. xii. 434. 'Delibans oscula.' *Taubmann.*

Oscula libavit nata] Ex veterum consuetudine Servii sententiam confirmat Salmas. Hist. Aug. apud Hackios p. 687. sed nihil propius ad Maronem, quam illud Statii Thebaid. l. vii. 'Invidiam risit pater, et jam poplite flexum Sternentemque manus tranquillus ad oscula tollit.' *Emmen.*

261 *Parce metu]* Quotiens in causis arguimur, ante nos purgare debemus; et sic ad actionem descendere, quod et hoc loco Jupiter facit: ante enim objecta purgat, et sic venit ad promissionem. Et est *Parce metu* elocutio usualis, id est, dimitte metum: quomodo dicimus *parce verbis, parce injuriis*: alii *metu* pro metui accipiunt, ablativum pro dativo; aut certe ideo metum aufert, ut animo securiore possit audire: ut alibi, 'Solvite corde metum Teucri.' Omnia autem, quæ dicit Jupiter, ad solutionem pertinent antedictorum. Ideo autem nunc dicit, *Parce metu*: quia superius dixerat *Tristior. Manent inmoti*: quia dixerat, *Quæ te genitor sententia vertit?* Et simul per transitum dogma Stoicorum ostendit, nulla ratione posse fata mutari. Sane servat et hic ordinem sicut in templi oratione, ut statim promittat, quod præstiturus est, ne auditor sit expectatione suspensus. *Servius.*

Parce] Si solum hoc dixisset, abunde suffecerat ad demulcendum animum. Reddit enim securam, et nihil immutatum esse demonstrat. Dat autem huic poëta personam regis, non patris. De futuris enim non nisi deus loquitur. Ergo *Cytherea* dixit et non filia: et *tuorum*, et non nostrorum. *Donatus.*

Cytherea] Omnia, quæ apud Græcos

ei diphthongum habent, apud Latinos in e productum convertuntur. Κυθήρεια, Cytherea. Αἰνέας, Æneas. Μήδεα, Medea. Servius.

Cytherea] A Κύθηρα originem habet, quæ, docente Stephano, νῆσος καὶ πόλις est πρὸς τῇ Κρήτῃ. In Myrtoo mari, ponit Mela II. 7. contra Maleam. Veneri consecrata, ut noster testatur x. 51. 'Est Amathus, et celsa mihi Paphos, atque Cythera.' Sed hoc non prætereundum puto, secundam corripit contra Grammaticorum doctri- nas, qui η Græcum in Latinis longum volunt. Quod tamen non perpetuum, ut jam recte observavit Schottus obs. poet. II. 39. *Emmeness.*

Tuorum] Trojanorum, vel Romanorum. *Servius.*

262 Fata tibi] Non propter te. Fati enim immobilis ratio est. Sed aut vacat Tibi: ut, 'Qui mihi accubantes in conviviis.' Aut certe tuta sunt tibi fata, non tamen propter te. *Servius.*

Manent Fata tibi] Hoc sat erat, sed ut satiaret quod asserebat, addidit *inmota*. Deinde enumerat specialiter quod generalitate clauserat. Respondet etiam querimoniis Veneris. Nam cum illa dixisset: *Cunctus ob Italiam*, &c. hic dicit, *Cernes urbem*. Et ad id: *Cæli quibus adnuis arcem*, ponitur, *Magnanimum Æneam sublimem feres ad sidera cæli*. Ut autem apertiore faceret generalitatem, addit factorum dispositionem. Tangit autem gesta, ab Ænea ad Cæsarem usque, et tempora Cæsaris: quæ scribenda cum proposuisset, morte præventus, non implevit: brevi igitur oratione securam facit Venerem, longo deinde ordine futura explicat. Non enim ociose audisset Venus, quæ pertinerent ad gaudium, nisi prius amotus esset metus. Sic Terentius: 'Ubi inveniam Pamphilum, ut metum, in quo nunc est, adimam: atque expleam animum gaudio.' *Donatus.*

Manent inmotæ tuorum Fata tibi] Insignis fati descriptio occurrit apud

Apulejum in princ. *Metam.* I. IX. 'Nec consilio prudentis, vel remedio sagacis, divinæ providentiæ fatalis dispositio subverti vel reformari potest.' Luculentiorē disputationem huic loco subnectit Pricæus. Quem vide, si sit tanti. *Emmeness.*

Cernes urbem] Aut Romam significat, quia cum proprietatem detrahimus, quod magnum est significamus; ut si dicas legi Oratorem, nec addas quem, intelligo Ciceronem. Et ne longa sit expectatio, adjecit: *Et promissa Lavinii Mænia*, aut certe detrahe et sicut multi, et Epexegesis facis. *Servius.*

Cernes urbem] Id est, promissa Lavinii mænia. Videtur autem figurate dictum urbem et mænia, quia diversis idem significavit. *Idem.*

263 Sublimemque feres ad sidera cæli] Æneas enim post errores VII. annorum, cum ad Italiam pervenisset, et sicut historia habet, cognito, quod Veneris filius, Troja profugus, fatis juvantibus, ad Italiam venisset, et ab Latino susceptus esset, filiam ejus Laviniam duxit uxorem; quo dolore Turnus rex Rutulorum, qui ante Laviniam sperabat uxorem, et Latino et Æneæ bellum indixit; sed primo prælio Latinus est interemptus; secundo vero Æneas Turnum occidit. Ipse vero, ut quidam dicunt, cum Mezentium, ut quidam vero Mesapum fugeret, in Numicum fluvium cecidit; ut vero Livius refert, in cælum raptus est; cujus corpus cum victis a se Rutulis et Mezentio, Ascanius requisitum non invenisset, in Deorum numerum credidit relatum. Itaque ei templum condidit et Jovem indigetem appellavit. Bene autem addidit *Feres*, ut gratius esset, quod per ipsam fieret. *Idem.*

Sublimemque feres] Ex Ennio I. 'Unus erit, quem tu tolles in cæcula cæli Templæ.' Versum hunc Ennii imitatus est Ovidius *Fast.* II. *Cerda.*

264 Magnanimum] Magnus et par-

vus, quoniam mensuræ sunt, ad animum, non nisi *καταχρηστικῶς* adhibentur. Et bene hoc addidit, quasi dicat, quem tu miserum dicis, nos magnanimum, summum. *Servius*.

Neque me sententia vertit] Ad illud, *Quæ te, genitor, sententia vertit*. Idem.

265 *Hic*] Id est, Æneas, et est ordo: hic bellum ingens geret Italia. Alii hic pro post hæc quæ dixi accipiunt; ut sit loci adverbium, pro temporis. *Idem*.

Tibi fabor enim] Hoc loco excusat quæstionem futuram, quasi Veneri dolenti, quæ vera sunt dicat. Et ideo tibi, quod nulli alii, id est, tibi soli. Nam aliter loquitur cunctis præsentibus Diis: dicet enim in decimo, 'Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.' *Idem*.

Tibi] Quia filia es, quia sollicita, nolo te vexari angoribus; tu docta tuorum fata lætaberis. *Donat*.

Fabor] Arcana fatorum, quæ nulli fas est nosse, commendat sensibus filiæ, et se illicite facere demonstrat, ut cognoscat illi benevolum studium patris. *Idem*.

Quando] Siquidem, quoniam. *Servius*.

Remordet] Sollicitat. Terentius, 'Par pari referto, quod eam remordeat.' *Idem*.

Cura remordet] Hac forma Horatius od. i. 18. 'mordaces sollicitudines.' Symmachus epist. vi. 52. 'hoc mordet animum:' quam locutionem usurpat etiam viii. 6. et 69. et epig. x. 47. Terentius Adelphi. 'si id te mordet.' Aristophanes, Acharnensibus: *ὅσα δὴ δέδηγμαί τὴν ἑμαυτοῦ καρδίαν*: *Quam multa animum meum mordent*. Quæ verba Scholiast. explicat per *ἡνίαμαι*, et *λελύπημαι*. Homerus, *μῦθος θυμοδακῆς*, *verbum mordens animum*. Synesius epist. *δέδηγμαί τὴν καρδίαν*: *mordetur mihi cor*. Huc pertinet verba *edendi* traduci ad curas. Catul. 'exedit cura medullas.' Lucretius l. iii. 'exest angor.' Valer.

Flaccus Arg. l. ii. 'exesam curis.' Homerus etiam dixit, *γροβόρους μελεδῶνας*. Vide vero, ut alii hoc dixerint. Ennius *coquit*. Terent. Phorm. *absument*. Seneca in Hipp. *sollicitat, populat*. Lucret. l. iii. 'scindunt curæ.' Cicero de clar. orat. *angit*. Obvia sunt: *conficit, perstringit, lacerat, demolitur, enecat, pungit, stimulat*. Cerda.

266 *Arcana*] Secreta. Unde et *arca* et *arx* dicta; quasi res secreta, a qua omnes arceantur. *Servius*.

Arcana movebo] *Monebo* docti legunt: ut Œdipus ad Tiresiam vatem in Sophocl. *οὕτως ἀναίδῶς ἐξεκίνησας τῷδε τὸ δῆμα*. German.

Movebo] Dixi hoc verbo innui magna molimina. Firmat Cicero, qui ad Q. Fr. 'magnæ mihi res moveri videbantur.' Livius in Pun. synonymice conjunxit *movere* ac *moliri*. Græci, pari vi: nam, *στράτευμα κινεῖν*. Apud Polybium *κινήτικος*, est qui seditionibus magna commovet. Cerda.

267 *Bellum*] Proponit curam belli, sed bona ventura promittit; mortem autem Æneæ, quod erat triste, subicit. *Donatus*.

Italia] In Italia, et detraxit præpositionem more suo: ut alibi, 'Non Libyæ, non ante Tyro: dispectus Hiabas.' Id est, in Tyro: nam si adverbialiter vellet, Tyri diceret. *Servius*.

Populosque feroces Contundet] Incongruum fuerat in consolatione, dolenti bella prædicere: ob hoc ergo etiam victoriam pollicetur. *Idem*.

268 *Moresque viris et mania ponet*] Hysteroproteron in sensu: ante enim civitas, post jura conduntur. Leges autem, etiam mores dici non dubium est. *Idem*.

Moresque viris] *ἤτοτερον πρότερον* in sensu. Ante enim civitas, deinde mores, id est, leges et jura conduntur. Respexit autem ad illud de Antenore; 'Hic tamen ille urbem Patavi,' &c. *Taubmann*.

269 *Tertia dum Latio*] Rhetorice,

ne breve esset, si triennium diceret, tempora divisit in species. Ordo autem longissimus, nam aliter non procedit, *sublimemque fêres ad sidera cæli Magnanimum Æneam*. Et, *Tertium Latio regnantem viderit æstus*. Ergo videtur sic tacite mortem Æneæ significasse. *Servius*.

Dum] Pro donec, ut, 'dum conderet urbem,' id est, donec. Quidam ideo bis annos ternos memorasse tradunt, ut tres annos solum Æneam regnaturum significaret; quod cum Latino, alios tres annos regnasse dicitur. *Idem*.

271 *At puer Ascanius*] Prudenter exitum Æneæ et ostendit, et tacuit, dicendo filium postea regnaturum. Aut quia major cura Veneri de nepote: ut in x. 'Liceat superesse nepotem.' Et iterum ibi: 'Hunc tegere.' *Idem*.

At puer] Ostendit, quod optabile est Æneæ, non externum, sed filium successurum, eo feliciorum, quod non triennio, ut ipse, sed triginta annos sit regnaturus. *Donatus*.

Cui nunc cognomen Iulo] Licet superius historia sit narrata, tamen etiam secundum Catonis historiam hoc habet fides, Æneam cum patre ad Italiam venisse, et propter invasos agros, contra Latinum Turnumque pugnassee; in quo prælio perit Latinus. Turnum postea ad Mezentium confugisse, ejusque fretum auxilio bella renovasse, quibus Æneas Turnusque pariter rapti sunt. Migrasse postea in Ascanium et Mezentium bella, sed eos singulari certamine dimicasse. Et occiso Mezentio, Ascanium, sicut I. Caesar scribit, Julum cœptum vocari, vel quasi Juloni, id est, sagittandi peritum, vel a prima barbæ lanugine, quam *ῥουλον* Græci dicunt, quæ tempore victoriæ nascebatur. Sciendum est autem hunc primo Ascanium dictum a Phrygiæ flumine Ascanio: ut, 'Transque sonantem Ascanium.' Deinde Iulum dictum a

rege Ilo; unde et Ilium. Postea Iulum, occiso Mezentio: de quibus nominibus hoc loco dicit: num ideo ait, 'At puer Ascanius cui nunc cognomen Iulo Additur, Iulus erat.' Ab hac autem historia ita discedit Virgilius, ut aliquibus locis ostendat, non se per ignorantiam, sed per artem poëticam hoc fecisse: ut illo loco, 'Quo magis Italia mecum lætere reperta:' ecce *ἀμφιβολικῶς* dixit; ostendit tamen Anchisem ad Italiam pervenisse.

Sic autem omnia contra hanc historiam ficta sunt, ut illud ubi dicitur Æneam vidisse Carthaginem; cum constet eam LXX. annos ante urbem Romam conditam. Inter excidium vero Trojæ et ortum urbis Romæ, anni inveniuntur ccclx. *Servius*.

Cognomen Iulo] Si proprie loqueretur, agnomen diceret, non cognomen, sed magis ad familiam respexit: quia omnis gens Julia inde originem ducit. Dicimus autem, *et nomen mihi est Cicero*: ut, 'Hecyra est huic nomen fabulæ.' et, *Ciceronis*: ut Sallust. 'Cui nomen oblivionis condiderant:' et *Ciceroni*: ut, 'cui Romulo cognomen erat:' et *Ciceronem*: ut, 'Æneadasque meo nomen de nomine fingo.' Melius tamen est dativo uti. *Idem*.

Cui nunc cognomen Iulo] An cognomen, an prænomen hic fusius disputat Cerda. Gentilitii hujus nominis notatio petenda a tenera lanugine, quæ in genis adolescentium efflorescit. Plin. xvi. 29. Avellanæ tribuit 'iulos compactili callo, ad nihil utiles,' quos Virgilius appellat Ecl. ii. 51. *lanuginem*, in malis quæ conspicitur præcipue cydoniis. De hoc nomine consulendus Onuph. Panvinus. *Emmeness*.

272 *Iulus erat*] Deest qui: debuit autem dicere qui *Iulus erat*. *Servius*.

Iulus erat] Nempe et ab Ilo Ilios dicta: de quo Hom. Il. K. *βουλὰς βουλευει θεῖον παρὰ σήματι Ἰλου*. Ἰλλου autem duplici λ meminit et Hom. Il. Γ. Ἰλλος δ' αὖ τέκεθ' υἱὸν ἀμύμονα λαο-

μέδοντα' quod ibi vocabulum sæpius iteratur. *Germanus*.

Iliā] Pro Iliensibus, ut Plautus: 'Hector Ilius,' pro Iliensis. Et Amphitruo, 'Natus Argis ex Argo patre,' id est, Argivo. *Servius*.

Iliā] Sic Horat. Epod. 'Matres Iliæ;' et in Carm. seculari, 'Iliæ turmæ.' *Emmeness*.

273 *Triginta*] Quod xxx tantum annos regnavit. Vel quod Cato ait, 'xxx annis expletis eum Albam condidisse.' *Servius*.

Magnos orbis] Tria sunt genera annorum: aut enim lunaris annus est xxx dierum; aut solstitialis, xii mensium: aut secundum Tullium magnus, qui tenet xii millia nongentos quinquaginta quatuor annos, ut in Hortensio, 'Et horum annorum, quos in Fastis habemus, magnus xii millia nongentos liv annos complectitur.' Hoc ergo loco *Magnum* dicit comparatione lunaris anni, qui est xxx dierum: ut alibi, 'Interea magnum Sol circumvolvitur annum.' *Annus* autem dictus, quasi anus, unde *anulus*, quod in se redeat; ut est, 'Atque in se sua per vestigia volvitur annus.' Vel ἀπὸ τοῦ ἀναγεῶσθαι, id est, ab innovatione. *Idem*.

Volvendis] Volubilibus, vel quia volvuntur, ut supra. *Idem*.

Magnos volvendis mensibus orbis] In codice Longobardico non *orbis*, sed *annos* scriptum inveni, quam puto fuisse paraphrasin. Nisi quis magnum annum Solarem velit appellare, Lunaris anni ratione habita: eaque de causa interjectum esse, *volvendis mensibus*, ut distinctio appareret: *orbis* tamen docti omnes, ut castiorem lectionem admittunt. *Pierius*.

Magnos volvendis mensibus orbis] Ad hunc locum videndus Macrob. in Somn. Scip. II. 11. et Saturn. I. 14. ubi de anno Solari et Lunari; et annum a circuitu temporis putat dictum, quia veteres, *an*, pro, *circum*, ponere consueverunt. Græca magis

arridet etymologia. Ab ἔννος Festus derivat: sed alii ἐνιαυτός ἀπὸ τοῦ ἐν ἑαυτῷ ἰέναι: inde Homerus Iliad. B. 295. περιτροπέων ἐνιαυτός, quod idem nos- ter expedit Ge. II. 402. 'Atque in se sua per vestigia volvitur annus.' Illic, quæ dicta, consulito. *Emmeness*.

274 *Ab sede Lavinii Transferet*] Verum est: vitans enim novercalem invidiam, quod timore Ascanii Lavinia post Æneæ mortem ad Tyrum paternum pastorem, gravis confugit ad silvas (nam ibi etiam Silvium peperisse dicitur), deseruit Lavinium et Albam condidit: dictam ab omine porcæ albæ, vel prolixitate collis; ad quam cum de Lavinio Dii penates translati, nocte proxima Lavinium redissent, atque eos denuo Albam Ascanius transtulisset, et illi iterum redissent Lavinium, eos manere passus est, datis qui sacris præessent, agroque eis adsignato, quo se alerent. *Servius*.

Regnumque ab sede Lavinii] *Ab sede* in Rom. Cod. scriptum testatur *Pierius*. Quæ lectio eruditibus auribus non ingrata est. Hanc Stephanus secutus est: alii *a sede*, inter quos Scaliger, qui IV. 47. plus sonare a quam *ab* asserit. *Emmeness*.

275 *Vi*] Modo virtute τὴν δύναμιν, alibi τὴν βίαν, ut est, 'Anro vi potitur:' alias pro magna copia. Cicero in Deorum natura, 'Infinitamque vim marmoris.' Sallust, 'Magna vis hominū convenerat agris pulsa, aut civitate ejecta:' et est sermo diversa significans, pro ut se locus obtulerit. *Servius*.

Et longam multa vi muniet Albam] Variat numerus in his codicibus antiquis, quatuor ultimis pedibus solutis in hunc modum, *et longam vi multa muniet Albam*. Sed enim tetrametri tome venustior est. *Pierius*.

Longam multa vi muniet Albam] Græcis λεκὴ μακρά. Conditor narratur fuisse Ascanius Æneæ et Creusæ filius, cui, hanc urbem excitanti, mira obstiterunt prodigia, penetibus

aliquoties Lavinium remigrantibus. Hæc accurate Dionys. Halicarn. I. 41. *Emmeness.*

276 *Hic jam*] In hoc scilicet loco: si autem *hinc jam*, præterea. *Servius.*

Tercentum] Quomodo ccc annos dicit, cum eam quadringentis constet sub Albanis regibus regnasse? sed cum præscriptione hoc dicit: tercentum enim usque ad ortum urbis Romæ accipiamus: ait enim, 'Donec regina sacerdos Marte gravis.' Et constat in regno Romuli et Numæ, et Tulli Hostilii, qui evertit Albam, centum annos, quibus pariter Roma et Alba regnaverunt, esse consumptos. *Idem.*

Hic jam tercentum] Post triennium Æneæ, xxx Ascanio, et ccc Hectoreæ genti dantur. *Donatus.*

Hic jam tercentum] Huic subscribit Justinus XLIII. 1. 'Alba trecentenis annis caput regni fuit.' Stetit ultra quadringentos, ut ex Strabone I. v. et Arnob. I. II. *Emmeness.*

Totos] Id est, sine fine, sine intermissione. *Servius.*

Regnabitur] Impersonalibus usus est, quia de multis dicit: ut, 'usque adeo turbatur agris.' *Idem.*

277 *Gente sub Hectoreæ*] Id est, Trojanâ. Sed quidamprehendunt, quod *Hectoreæ* et non *Æneia*: mos est poëtis nomina ex vicinis usurpare, quia conjunctus genere Hectori Ascanius, ut est, 'Et pater Æneas et avunculus excitat Hector.' Alii tradunt cum Hectoris progenies nulla in Italia fuerit, ideo *sub Hectoreæ* positum, ut significaret sub forti; ut in Quinto; 'Hectorei socii.' Sed et aliis rebus alia dant nomina, ut pios Æneadas appellari, ut timidos Phrygas, ut nobiles Dardanidas, ut perjuros Laomedontiadas. Cæterum ubi veram originem significat domus Asaraci ponit: ex quo Capys, ex Capy Anchises, ex Anchise Æneas. *Idem.*

Donec regina sacerdos] Historia hoc habet: Amulius et Numitor fratres

fuerunt, filii Procæ. Amulius autem fratrem pepulit regno, et filium ejus necavit: filiam quoque ejus Iliam, Vestæ sacerdotem fecit, ut spem solis auferret, a qua se puniri posse cognoverat. Hæc cum peteret aquas ad sacra, repentino occurso lupi turbata, refugit in speluncam; in qua a Marte compressa est, unde nati sunt Remus et Romulus. Sed Amulius timens ne de stirpe fratris Numitoris aliquid procreatum adolevisset avum forsitan vindicaret, pueros cum matre præcipitari jussit in Tyberim: hanc, ut quidam dicunt, Iliam sibi Anien fecit uxorem: ut alii, inter quos Horatius, Tyberis, unde ait, 'Uxorius amnis.' Pueri vero expositi ad vicinam ripam delati sunt, ad quos vagientes lupa de vicinis montibus venit et ubera præstitit; sed cum eos Faustus pastor ejus loci animadvertisset nutriri a fera: et picum parumque circumvolitare; suspicatus divinæ originis sobolem, ad Accam Laurentiam uxorem, quæ ante meretrix fuerat, pueros detulit, quæ susceptos aluit. Hi postea avum suum Numitorem, occiso Amulio, revocarunt in regna: quibus dum cum alio angustum Albæ videretur imperium, recesserunt: et, captatis anguriis, urbem condiderunt. Sed Remus prior sex vultures vidit; Romus postea XII. quæ res bellum creavit, in quo extinctus est Remus, et a Romi nomine Romani appellati. Ut autem pro Romo, Romulus diceretur, blandimenti genere factum est, quod gaudet diminutione. Sed quod a lupa aliti dicuntur; fabulæ hoc ad celandam auctorum Romani generis turpitudinem fingunt: nec incongrue: nam meretrices lupas vocamus: unde et lupanaria. Et constat hoc animal in tutela esse Martis. Sed de origine et conditore urbis, diversa a diversis traduntur. Clinias refert Telemachi filiam Romen nomine, Æneæ nuptam fuisse, ex cujus vocabulo Romam ap-

pellatam. *** dicit Latinum ex Ulixē et Circe editum de nomine sororis suæ mortuæ Romen civitatem appellasse. Attejus adserit Romam ante adventum Evandri diu Valentiam vocitatam. Sed post Græco nomine Romen vocitatam. Alii a filia Evandri ita dictam; alii a fatidica, quæ prædixisset Evandro, his eum locis oportere considerare. Heraclides ait Romen nobilem captivam Trojanam huc appulisse, et tædio maris suasisse sedem, ex cuius nomine urbem vocatam. Eratosthenes, Ascanii Æneæ filii Romulum parentem urbis refert. Nævius et Ennius, Æneæ ex filia nepotem Romulum conditorem urbis tradunt. Sibylla ita dicit, 'Ρωμαῖοι 'Ρώμου παῖδες. *Servius*.

Regina] Regis filia abusive dicit more poëtico: ut alibi, 'Magnum reginæ sed enim miseratus amorem,' id est, regis filiæ Ariadnes. *Idem*.

Regina] Quæ quamvis geminos pariat: ad unum Romulum imperium perventurum ostendit, et parricidium occultat, et Romanos a Romo appellatum iri: qui tanta sint felicitate regnaturi, ut nullis alterorum regum terminis claudantur. *Donatus*.

Sacerdos] Quia ab Amulio Vestæ virgo esse jussa est, ne ei propter edendam sobolem facultas esset viro jungi. *Servius*.

278 *Murte gravis*] Gravida: ut, 'Non insueta graveis tentabunt pabula foetas.' *Idem*.

Ilia] Hoc verum nomen esse, docuit jam pridem Nobiliss. Heinsius in notis ad Ovid. Fast. II. 383. Quæ apud Just. XLIII. 2. *Rhæa*. Ab aliis *Silvia*. Male ab Æliano VII. 16. *Σεβία* appellatur. *Emmeness*.

279 *Inde*] Post, vel deinde, vel tunc, adverbium loci pro temporis. *Servius*.

Lupæ nutricis] Feram fui-se, credat Judæus Apella. Recte Ovid. Fast. II. 412. 'Venit ad expositos (mirum!) lupa foeta Gemellos. Quis credat pu-

eris non nocuisse feram?' Prostibulum fuit, Faustuli, regii pastoris uxor, Laurentia dicta, et impuditiæ ergo male inter pastores audiens lupa appellata est. Inde *lupanar* pro stabulo meretricio. Pro hac stant sententia veterum optimi. Pro utraque quoniam faciant, notavit Freinshemius ad Flor. I. 1. *Emmeness*.

Fulvo tegmine] Id est, pelle lupæ; qua utebatur more pastorum: sed hoc multi reprehendunt, cur nutricis tegmine usus sit, qui gemina ratione refutantur: vel falsitate fabulæ, vel exemplo Jovis, qui capræ nutricis utitur pelle: unde Græce αἰγυαλδς appellatur. Sane *tegmine* multi antiquæ dictum asserunt, quia *tegumentum* dici debere affirmant. *Servius*.

Latus] Virtute alacer: vel quia avo regnum reddiderat; vel quia ipse novam urbem et novum condebat imperium. *Idem*.

280 *Romulus*] Bene Romulum solum ait, dissimulans de parricidio. *Idem*.

Excipiet gentem] Remo scilicet interempto, post cuius mortem natam constat pestilentiam: unde consulta oracula dixerunt, placandos esse manes fratris extincti; ob quam rem sella curulis cum sceptro et corona, et cæteris regni insignibus semper juxta sancientem aliquid Romulum ponebatur, ut pariter imperare videretur; unde est, 'Remo cum fratre Quirinus Iura dabunt.' *Servius*.

Romulus excipiet gentem] *Excipiet*, ut quasi rursus excitet gentem Hec-toream, tunc pæne cadentem et deficientem, Numitore jam sene et orbo: quippe cuius filium Lausum Amulius interfecerat. *Corradus*.

Mavortia c. Mænia Romanosque, &c.] Perite, inquit *Servius*: Non ait *Romam*, sed *Romanos*. Urbis enim illius verum Nomen nemo vel in Sacris enunciare audebat. Hinc Trib. Pleb. Val. Soranus, quia hoc nomen ausus enunciare, cruci affixus est. Immo.

nec Hyginus quidem, cum de situ Urbis loqueretur, expressit. Hinc et *Angerone* (sive ut Scalig. scribit, *Angerona*) simulacrum Romæ cultum volunt, quod ore obligato, de Nomine Urbis silentium imperaret. Vide Plutarchum, Plin. xxviii. 2. et iii. 5. Brisson. in Formulis Soll. l. i. etiam J. C. Scaligerum Poetices v. 3. Nominis autem Romæ duplicem interpretationem aptam reddit D. Hieronymus, Advers. Jovin. l. ii. 'urbs (inquit) potens, urbs domina, urbs Apostoli voce laudata; interpretare vocabulum tuum. Roma aut Fortitudinis nomen apud Græcos est, aut Sublimitatis apud Ebræos.' Quibus, inquit Lipsius, addo ego tertiam, quam dederit lingua nostra: quia *Roem*, gloriæ et famæ nomen est Germanis. Quin, quod apud Orientales Indos *Rumes* appellantur milites boni et fortes, &c. Admirandorum i. 2. *Taub.*

281 *Romanosque suo de nomine*] *Perrite*: nou ait *Romam*, sed *Romanos*. Urbis enim illius verum nomen, nemo vel in sacris enuntiat. Denique tribunus plebis quidam Valerius Soranus, ut ait Varro et multi alii, quia hoc nomen ausus enuntiare, ut quidam dicunt, raptus a Senatu, et in crucem levatus est: ut alii, metu supplicii fugit, et in Sicilia comprehensus a Præto, præcepto Senatus occisus est. Hoc autem urbis nomen, ne Hyginus quoque, quum de situ urbis loqueretur, expressit. *Serrius*.

282 *Nec metas rerum, nec tempora pono*] *Metas*, ad terras retulit: *Tempora*, ad annos. Lavinio enim triennium, Albæ trecentos statuit, Romanis tribuit æternitatem, quia subjunxit 'Imperium sine fine dedi.' *Serrius*.

His ego nec metas rerum, nec tempora pono] Sic Sil. Italicus l. vii. ubi de Æneæ, jactato undis, agit: 'Hic regna et nullæ regnis per secula metæ.' De auspiciatissimo hoc Æneæ posterorumque imperio est, quod vaticinatur noster Æn. iii. 97. 'Hic domus

Æneæ cunctis dominabitur oris, Et nati natorum, et qui nascentur ab illis.' Quem locum deberi Homero, notum ex Macrobo. v. 3. Qui Græcis jugum imposuerit, Mummius plerisque videtur fuisse, de quo Flor. ii. 16. Turnebus tamen Paulum Æmilium intelligendum putat, x. 11. quia Thesaliam, Achillis patriam in Romanorum potestatem redegit. *Emmeness.*

283 *Quin*] *Quinetiam*. Minus enim est *etiam*. Nam plenum est, *quinetiam*: ut, 'Quinetiam hiberno moliris sidere classem.' *Serrius*.

Aspera Juno] Vel quam tu *asperam* dicis, vel certe ut et ego fateor. Et tolerabilius hoc Jupiter dicit. *Idem*.

Aspera Juno] Aperte ponit, quod Venus, *unius ob iram*, dixit. Ergo tantam felicitatem pollicetur, ut acerrima inimica, posito odio, amica futura sit. *Donatus*.

Quin aspera Juno] Respondet illi, quod Venus oblique posuerat; *Unius ob iram Prodimur*. Junonemque Trojanis benignam fore pollicetur: quod et factum bello Punico Secundo. Allusum vero ad Proverb. *Cælum terra miscere*: vel *Mare cælo*: de his, qui omnia tentant, ac perturbant, ut quod cupiunt, perficiant. Ita Æn. vii. eadem Juno: 'Absumptæ in Teucros vires cælique marisque.' *Metu* autem, quia futurum Juno præsciebat, ut dilecta sibi Carthago a posteritate Trojana deleteretur. De quo supra, *Id metuens*, &c. *Taubmann*.

284 *Quæ mare nunc terr. q. m. c. q. f.*] Metum scilicet, quem de Carthagine habet; ut supra, *Id metuens*: vel metu quo Trojanos ferret *et Venerem*. Nam dicit, *Parce metu Cytherea*. *Serv.*

Mare terras c. q. f.] Alibi ostendit dicendo, 'Absumptæ in Teucros vires cælique marisque.' *Serrius*.

Quæ mare nunc terrasque metu] Vetera quædam exemplaria legunt, *Quæ mare, quæ terrasque metu*. Multi vulgatam lectionem magis approbant. *Pierius*.

Quæ mare nunc terrasque, &c.] Imitatio Aristophanis in Equitib. 'Ομοῦ παράττων τε τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλατταν εἰκῇ: Terram simul et mare frustra conturbans. Connumerat tria Poëta, mare, terras, cælum: infernos nondum, has enim furias hactenus intentatas reservat Poëta ad VII. *Cerda.*

Fatigat] Pro exercet, sollicitat, commovet. *Servius.*

Fatigat] Id est, commovet, perturbat, ut Non. Marc. c. 14. Sic Stat. Silv. l. v. 'Dum nocte dieque fatigas Numina.' Phædr. fab. iv. 19. 'cælum fatigas perjurio sordido.' Flor. i. 7. 'fatigare sævitiam.' Justinus vi. 2. 'fatigato rege per epistolas.' Non. Marc. *Emmeness.*

285 *Consilia in melius r.]* Εἰς τὸ κρεῖττον. Et est Latinior elocutio. Salust. 'Ad mutandum modo in melius servitium:' quia bello Punico secundo, ut ait Ennius, placata Juno cœperit favere Romanis. *Servius.*

Consilia in melius referet] Facto comprobatum est. Testis est Sil. Ital. l. xii. cum Annibal extrema minaretur Romæ: 'quum Jupiter ægram Junonem alloquitur curis, mulcetque monendo,' &c. Paulo post: 'et pressa juvenis Saturnia dextra, Quo ruis o vecors?' &c. *Emmeness.*

Mecumque forebit] Id est, eadem quæ ego sentiens, eadem quæ ego volens; vel ut quidam volunt, mecum in Capitolio constituta. *Servius.*

286 *Romanos rerum dominos]* Generosus numerus ex alternis trissyllabis; ad generositatem gentis Romanæ exprimendam, de industria conquisitus. Et usus fuit aliquando hoc versu indignabundus Augustus Cæsar in Conc. ad Populum Romanum. Et, *Dominus* nobile nomen est, ut apud Græcos κύριος. Martial. iii. 1. 'domina qui natus in urbe est.' xiv. 1. 'Synthesibus dum gaudet eques dominusque Senatus.' i. 4. 'nescis dominæ fastidia Romæ.' Bene autem dixit, *Gentem togatam*: quia et sexus

omnis et conditio (verbis Servii) toga utebatur: et fæminas quidem togatas fuisse, docet etiam Asconius. Sed servi nec colobia, id est, tunicas manicis defectas, nec calceos habebant. Usque adeo vero *Toga* fuit Romanis propria (ceu *Pallium* Græcis) ut qui Jure civitatis donarentur *Togati* esse inciperent. Per *Togam* siquidem Romanus civis indicabatur. Ita contra *deportatis*, et quibus Aqua et Igni interdictum erat, *Togam* fuisse ademptam, ex Plinio colligitur, Epist. l. iv. &c. De *Toga Rom.* ex professo tractavit Car. Sigonius De Judiciis, iii. 18. Porro de vestitu Romano, *Togæ* præsertim, quam albam fuisse, æque ac tunicam et calceos, docet copiose Lipsius Elect. i. 13. *Taubmann.*

Gentemque togatam] Bene *gentem*, quia et sexus omnis et conditio toga utebatur: sed servi nec colobia, nec calceos habebant. *Togas* etiam fæminas habuisse, cycladum et recini usus ostendit. *Recinus* autem dicitur, quod post tergum rejicitur, quod vulgo *Mavorte* dicunt. *Servius.*

Gentemque togatam] Laberius etiam *gentem togatam*, et *stirpem togatam* vocat Romanos, citante Macrobio: et Propertius eleg. l. iv. dixit, *turba togata*, de Romana. Scripsere multi notas varias de Romana toga. De colore ejus docte Lipsius, Elect. l. i. 13. In Sigonio et Bayfio non pauca sunt, multa in Tertulliano lib. de Pall. *Cerda.*

287 *Sic placitum]* Vel fatis, vel mihi: nam impersonale est. *Servius.*

Sic placitum] Vetustissimi quidam codices, *placitum est*, habent: quæ pars mihi videtur a Paraphraste adjecta: nam absque substantivo verbo hic oratio omnino gravior et augustior quodammodo videtur. *Pier.*

Lustris] Quinquenniis. Et bene Olympiadibus computat tempora; quod magis ad Jovem pertinet; quia nondum erant vel Roma, vel consules. *Lustrum* autem dictum, quod post

quinquennium unaquæque civitas lustrabatur. Unde Romæ *ambilustrum*, quod non licebat, nisi ambos Censores post quinquennium lustrare civitatem. *Servius*.

Lustris] Non quinque annos integros complectitur lustrum, sed quadriennium notat exactum et quintum annum auspiciatum. Idem continet spatium quod Græcorum Olympias Solin. c. 2. perspicuum hoc ex Plinio II. 47. 'Omnium quidem (si libeat observare minimos ambitus) redire easdem vices quadriennio exacto Eudoxus putat, non ventorum modo, verum et reliquarum tempestatum magna ex parte. Et est principium lustris ejus semper intercalari anno Caniculæ ortu.' Illustrat hanc sententiam Censorinus de die Nat. c. 18. vide etiam Scalig. de emendat. temp. l. v. nec obstat quod Festus *quinquennale tempus* appellet. Annus inceptus pro completo non raro sumitur. Poëtis tamen quinquennium aliquando significare nemo ibit inficias. Quod ex Ovid. 'In Scythia nobis quinquennis Olympias acta,' &c. Sic obsessam fuisse per *duo lustra*, id est, decennium Trojanum: et similia sexcenta. *Emmeness*.

Ætas] Juxta veteres *ætas*, hic pro tempore posita est; alibi pro modo annorum; ut, 'Hinc, ubi jam firmata virum te fecerit ætas:' et 'Ætas Lucinam justosque pati hymenæos.' *Servius*.

288 *Domus Assaraci*] Trojanum, id est, familia Trojana: id est, a parte totum. Nam Assaracus Capyn genuit, Capys Anchisem: unde Æneas auctor Romani generis: ex quibus Mummus qui Achajam vicit. *Idem*.

Cum domus Assaraci] Extremus cumulus lætitiæ, ut qui ad tempus victores erant, iis, quos vicerant, servituri essent: quod plus est, quam Antenorem inter victores populos consedissee: et per medios Achivos prolapsus esse. Verum quia hæc in honorem Cæsaris scribebat, aperuit,

quod in posterioribus fuisset scripturus, nisi mors prævenisset. Nam post mortem Turni sequebantur triginta ac tercentum annorum gesta, ac deinceps usque ad Cæsaris tempora facta. Et Cæsarem ita amplificaturum Romanum imperium, ut nihil relinqueret, quod non se ab illo subactum fateretur. *Donatus*.

Phthiam] Achillis patriam: ut, 'ipse Mycenæus magnorum ductor Achivi.' *Servius*.

Mycenas] Agamemnonis patriam, ut, 'Agamemnoniasque Mycenæ.' *Idem*.

Phthiam clarasque Mycenæ] Signate dicit *Phthiam clarasque Mycenæ*: propter duos Græcorum Principes, Trojanisque præter cæteros infestos, Achillem et Agamemnonem: quorum ille *Phthius*, hic *Mycenæus* fuit. Sed per has duas Urbes tota Græcia intelligitur subigenda. Id autem *Servius* de Mummio victore Achajæ interpretatur: Turnebus de Paulo Æmilio x. 11. Nascimbænius vero de Tib. Nerone, et Druso Augusti. Cæsaris privigno, qui totam Græciam (ut Florus l. cxxxvi. testatur) domuerint: ut ita magis blanditus Augusto videatur Poëta. *Taubmann*.

289 *Ac victis dominabitur Argis*] In antiquis aliquot exemplaribus *cunctis*, pro *victis* est: quod mihi ridiculum videtur. *Pierius*.

Ac] Notat J. C. Scalig. Poët. iv. 16. conjunctionem ac magniloquentiæ accommodari. *Taubmann*.

290 *Nascetur*] Ad illud respondet, *Certe hinc Romanos*. Et omnis poëtæ intentio, ut in qualitate carminis diximus, ad laudem tendit Augusti: sicut et in Sexti catalogo, et in clypei descriptione. Hæc autem Jovis allocutio, partim objecta purgat; partim aliqua pollicetur. *Servius*.

Pulchra] Allusit propter Venerem. *Idem*.

Pulchra] Optima et honesta, ut non corporis sit, sed originis. *Donatus*.

Pulchra] Retuli ad Venerem, nec muto. Victorinus explicat, *pulchra, id est, forti*: nam in distorta membra virtus non cadit. Ita Suetonius de Augusto: 'forma eximia, et per omnes gradus venustissima, vultu tranquillo, oculis clavis, et nitidis,' et Florus de Pseudo-Philippo: 'regiam formam et regium nomen animo regio implevit.' Sed locum hunc communem ego alibi. *Cerda*.

Trojanus] Ac si diceret, etiam Cæsar Trojanus est. *Servius*.

Cæsar] Hic est, qui dicitur Cajus Julius Cæsar: et Cajus prænomen est, Julius ab Iulo: *Cæsar*, vel quod, cæso matris ventre, natus est, vel quod avus ejus in Africa manu propria occidit elephantem, qui *Cæsar* dicitur Pœnorum lingua. Hic sane Cajus Julius Cæsar, quatuor et sexaginta victis Galliarum civitatibus, cum a Senatu petisset Consulatum et triumphum, nec impetrasset, adversante Cn. Pompejo Magno ejusque amicis, qui Cæsaris processibus invidebant, bellum civile gessit in Farsalia: quo Pompejus victus Alexandria occiditur. Cæsar, Romam compositis rebus, et Alexandria debellata, reversus, in Curia Pompejana a Cassio et Bruto, aliisque Pompejanis occisus est. Cujus heres Augustus, cum intrasset urbem, coëgit a Senatu interfectores Cæsaris, parricidas et hostes judicari, eumque in Deorum numerum referri, et *Divum* appellari. *Idem*.

291 *Imperium Oceano, famam qui terminet astris*] Aut ad laudem dictum est, aut certe est secundum historiam. Re vera enim et Britannos qui in Oceano sunt, vicit: et post mortem ejus, cum ludi funebres ab Augusto, ejus adoptivo filio, darentur, ejus stella medio die visa est: unde est, 'Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum.' *Idem*.

Imperium Oceano] Cum hoc loco componit Gifanius illum Livii l. xxxvi. 'Quid deinde aberit, quin a Gadibus

ad mare rubrum Oceano fines terminemus, qui Orbem terrarum amplexu finit?' *Taubmann*.

Famam qui terminet astris] Il. H. τοῦδ' ἦτοι κλέος ἔσται ὅσον ἐπικλιδναται ἡώς. *Germanus*.

292 *A magno*] Sicut Alexander, sicut Pompejus. Græci enim omne magnificum *Magnum*, ut, *Mater magna*, et *Dii magni*. *Servius*.

Julius] Cæsar trahens nomen demissum, in tantum autem domiturum omnes gentes, ut existentibus triumphis ejus, pax dehinc et fides perpetua permaneat. *Donatus*.

Julius] Turnebus hoc refert ad Augustum, non ad Julium Cæsarem. Firmari posset hæc pars his, quæ ego adduco Ge. l. ii. de Augusto, qui dictus est Julius. Sed hic tamen volo accipi Julium Cæsarem, nullatenus Augustum. Cæterum sententiam Poëtæ derivantis ab Iulo Julium illustrat locus Dionysii Antiq. l. i. iste: 'Iulo pro regno sacra quædam potestas, et honor attributus est, qui regia dignitate præstantior est. Hoc honore vel ad meum usque tempus ipsius progenies fruebatur, quæ ab illius nomine *gens Iulia* vocatur. Hæc familia omnium, quas scimus, maxima et illustissima fuit. Tulit enim duces longe præstantissimos, qui virtutibus nobilitatem suam omnibus probarunt.' Et Velleius libro altero, ita ait: 'Hic (*processit Cæsar*) nobilissima Iuliorum genitus familia, et quod inter omnes antiquissimos constabat, ab Anchise ac Venere deducens genus.' Appianus quoque l. ii. ἐμφυλ. loquens de Julio Cæsare: 'θυόμενός τε νικτὸς μέσης, τὸν Ἀρῇ κατεκάλει, καὶ τὴν ἑαυτοῦ πρόγονον Ἀφροδίτην. ἐκ γὰρ Αἰνείου καὶ Ἰούλου τοῦ Αἰνείου τὸ τῶν Ἰουλίων γένος. παρενεχθέντος τοῦ ὀνόματος ἡγήετο εἶναι: Nocte media sacrificans Martem et Venerem invocavit. Ex Ænea quippe et Iulo ejus filio Iuliorum genus, ut ex nomine intueri licet, videtur emanasse: et ad finem ejusdem libri loquens de Iu-

lio, 'Ο δὲ ἀπὸ Ἀρχαίου τε καὶ Ἀφροδίτης.
Corda.

Iūlo] An hic sit Iulus ille, qui susceptus est Æneæ ex Crēnsa, Troja incolumi, an ex Lavinia in Italia, multi dubitant. Titius l. vi. locorum in posteriorem inclinat sententiam, adductis Livii, et Clementis locis. Sed certe Poëta semper illum canit qui ex Creusa, neque agnoscit alium. *Id.*

Julius a magno d. nomen Iūlo] De Augusto, quam de Julio Cæsare Dictatore accipere mavult Turnebus x. 11.: præsertim cum sequatur: *Hunc tu olim, &c.* Quod si historiæ fidem habemus, Julio non potest convenire, Augusto potest. Interpretes tamen plerique omnes contra sentiunt. Notetur autem, quod cum plures victorias Cæsar adeptus sit, Juppiter illius tantum meminit, quam in Oriente victo Pharnace, Mithridatis filio, gloriosissime reportavit. *Taubmann.*

293 *Olim*] Modo futuri est temporis. *Cælo*] In cælum. *Servius.*

Olim] Posthac, ut in Horatii sat. ii. 5. 'Magna minorve foro si res certabitur olim.' *Emmeness.*

Spoliis orientis] Victo Pharnace, Mithridatis filio, qui re vera fuit in oriente. Cæteram Ægyptus, in qua Ptolemæum vicit, in australi est plaga. *Servius.*

Onustum] Inter *honestum* et *oneratum* hoc interest; quod *oneratus* est qualicunque pressus pondere: *honestus* vero cui onus ipsum honori est, ut si quis spolia hostium ferat. Sed *oneratus* aspirationem non habet, quia ab onero venit: *honestus* vero quia ab honore venit, retinet aspirationem. Alii *honestum* legunt. Veteres enim *honestum* pro specioso ponebant; ut, 'Dardanius caput ecce puer detectus honestum.' *Idem.*

294 *Accipies securā*] Quare *securā*? aut quia nunc sollicita; aut quia Cæsar post mortem meruit aram, fastigium, flaminem, ut Cicero in Philippicis. *Idem.*

Accipies securā] Quia post mortem Cæsar meruit aram sive *pulvinar*, simulacrum, fastigium, flaminem: ut ait Cicero, Philipp. ii. sub finem. Vide et Sueton. et Plutarch. *Taubmann.*

Hic quoque] Potest intelligi sicut ego, sicut tu, sicut Romulus: sed melius sicut Æneas, de quo superius ait, 'Sublimemque feres ad sidera celi Magnanimum Æneam.' *Servius.*

Quoque] Semper ad similitudinem ponitur: ut, 'Tu quoque litoribus nostris.' *Idem.*

Votis] Vel ad vota, vel, *totis vocabitur.* *Idem.*

Vocabitur hic quoque votis] Suetonius in Julio c. 25. 'Plebs Romana solidam columnam prope viginti pedum lapidis Numidici in foro statuit, scripsitque, PARENTI PATRIÆ. Apud eam longo tempore sacrificare, vota suscipere, controversias quasdam, interposito per Cæsarem jurejurando, distrahere perseveravit.' Cicero quoque in Philipp. et Plutarchus, divinitatis Cæsaris meminere. Verba ipsa continent formam Latii. Nam *votis vocare* pro formula divinitatis habitum in eo populo. Ita in Georg. 'et votis jam nunc assuesce vocari.' Huc allusum a Propertio, etiamsi in re alia, el. i. 10. 'o quoties votis illa vocanda meis,' et ab Horatio od. iv. 5. 'Votis omnibus, et precibus vocat.' *Corda.*

295 *Aspera tum*] Id est, Cæsare consecrato, quum Augustus regnare cœperit, clauso Jani templo, pax erit per orbem. Constat autem templum hoc ter esse clausum. Primum regnante Numa: item, post bellum Punicum secundum: tertio post bella Actiaca, quæ confecit Augustus; quo tempore pax quidem fuit, quantum ad exterās pertinet gentes: sed bella flagravere civilia, quod et ipse per transitum tangit; dicens, *Furor impius intus.* Hujus autem aperiendi vel claudendi templi ratio varia est: alii dicunt, Romulo contra Sabinos pugnante, quum in eo esset, ut vince-

retur, calidam aquam ex eodem loco erupisse, quæ fugavit exercitum Sabinorum. Hinc ergo tractum morem, ut pugnaturi aperirent templum, quod in eo loco fuerat constitutum, ad spem pristini auxilii. Alii dicunt Tatium et Romulum, facto fœdere, hoc templum ædificasse; unde et Janus ipse duas facies habet, quasi ut ostendat duorum regum coitionem: vel quod ad bellum ituri debent de pace cogitare. Est alia melior ratio, quod ad prælium ituri, optent reversionem. *Servius.*

296 *Canā Fides et Vesta*] Subaudi, erit. *Canam* autem *fidem* dixit, vel quod in canis hominibus invenitur: vel quod ei, albo panno involuta manu, sacrificabatur, per quod ostenditur fidem debere esse secretam: unde Horatius, 'Et albo rara fides colitur velata panno.' Vestam vero Religionem: quia nullum sacrificium sine igne est, ut et ipsa, et Janus in omnibus sacrificiis invocantur. *Idem.*

Canā Fides] Quod alba lana involutis manibus coleretur. Sunt et qui hoc Fidei epitheton referant ad vetustatem templi a Numa Romæ primo conditi et consecrati Fidei: qui item collegium Vestalium instituit; ut non abs re poëta Fidem cum Vesta conjunxerit. Vide Plutarch. in Numa. *Germanus.*

Vesta] Dicta vel ἀπὸ τῆς ἐστίας: ut digammos sit adjecta: sicut *er*, *venetus*, *Venetus*: vel quod variis vestita sit rebus. Ipsa enim esse dicitur terra, quam ignem habere non dubium est: ut ex Ætna, Vulcanoque et aliis locis ardentibus, datur intelligi. *Servius.*

Remo cum fratre Quirinus jura dabunt] Hic dissimulat de parricidio, quod et jungit eos, et quia non Romulum, sed Quirinum appellat, ut non potuerit parricidium facere, qui meruit Deus fieri: an sicut multi intelligere volunt, ut superius dictum

est, quia post pestilentiam ad placandos fratris manes, geminis omnibus usus est Romulus: unde ait, 'Jura dabunt,' et 'Viden' ut geminæ stent vertice cristæ? Sed hoc esse non potest, quia aut iteratio est antedictorum, aut ordo præposterus, si post dictum Cæsarem, Romulum repetit. Constat præterea Jani templum sit non fuit,* si tamen fuerit, patuisse sub Romulo: quia bellis nunquam vacavit. Alii volunt per hoc Romanos intelligi. Verumtamen hoc habet ratio; Quirinum Augustum esse, Remum vero pro Agrippa positum, qui filiam Augusti, duxit uxorem: et cum eo pariter bellum tractavit: unde est, 'Parte alia diis et ventis Agrippa secundis.' Nam adulans populus Romanus Octaviano, tria ei obtulit nomina: utrum vellet Quirinus, an Cæsar, an Augustus vocari. Ille ne unum eligendo partem læderet, quæ aliud offerre cupiebat, diverso tempore omnibus usus est. Et primo Quirinus dictus est, inde Cæsar, postea quod et obtinuit Augustus, sicut Suetonius probat: et in Georgicis ostendit Virgilius. Nam cum de Gangaridum victoria diceret, qui juxta Gangem sunt, quique ab Augusto victi sunt: ait, 'Victorisque arma Quirini.' Ut autem pro Agrippa Remum poneret, poëtico usus est more: nam nomen ex vicino sumpsit. Hoc ergo dicit: cum cœperit Julius Cæsar cælum tenere, patris omnibus bellis, jura dabunt Augustus et Agrippa. Romulus autem *Quirinus* ideo dictus, vel quod hasta utebatur, quæ Sabinorum lingua *curis* dicitur; *hasta* enim, id est, *curis*, telum est cum longiore ferro: unde et *securis* quasi *semicuris*: vel a *κοίπavος*, qui Græce rex dicitur. Constat autem Græcos fuisse Romanos, vel certe propter generis nobilitatem. Mars enim cum sævit, *Grædivus* dicitur: cum tranquillus est

Quirinus. Denique in urbe duo ejus templa sunt: unum Quirini intra urbem, quasi custodis et tranquilli: aliud in Appia via extra urbem prope portam, quasi bellatoris vel Gradivi. *Idem.*

297 *Jura dabunt*] Id est, leges Romuli perdurabunt. Et denique cessura omnia mala, felicitate Cæsaris dixit, furorem scilicet et bellandi necessitatem. *Donatus.*

Dira] Cum apertæ sunt, hoc est abominandæ: alias *Dira*, magnæ. ‘an sua cuique Deus fit dira cupido.’ Et, ‘Jam tum relligio pavidos terrebat agrestes Dira loci.’ Et, ‘Dicuntur geminæ pestes cognomine, *Dira*.’ *Serr.*

Compagibus] *Ambages* et *compages* antiqui tantum dicebant: posteritas admisit ut dicatur etiam *compago*: sed non quia varius esse potest nominativus, debet etiam declinatio mutari: quemadmodum nec in istis nominibus, *arbor arbos, romer vomis*: nam et *romeris* et *arboris* tantum facit. Ergo *compages compagis*, quoniam *compago* usurpatum est: *compaginis* autem nemo penitus dicit. *Idem.*

Compagibus arctis] In veteribus pene omnibus codicibus, non Virgilianis tantum, sed aliorum etiam auctorum, plerumque invenias *artis* adjectivum nomen absque *c* scribi. Sane vero Valerius Probus, *Artus* pro *angusto*, et *artus* pro *membris* sola internoscit declinatione. Juniores tamen in altero, *c* additum voluere, ut appareret originatio ab *arcendo*. *Pierius.*

208 *Belli portæ*] Jani gemini, quæ bello aperiebantur, pace claudebantur. Ideo autem Janus belli tempore patefiebat, ut ejusdem conspectus esset exitus reditusque; id enim ipsa significat ejus effigies præbentis se cunctibus et redeuntibus ducem. Hunc autem olim Numa Pompilius fecit, cujus portas regni tempore clausit. *Servius.*

Claudentur belli portæ] Plutarch. in

Numa: ἔστι δὲ καὶ αὐτοῦ ναὸς ἐν βώμῃ διθύρος, ὃν πολέμου πύλην καλοῦσι. *Germanus.*

Claudentur belli portæ] An semel ante clauserit Jani portas, fusius disputat Cerda, et Casaub. ad Suet. in Aug. c. 22. et *belli portas claudere* idem est quod *Janum Quirinum, Janum Geminum claudere*, apud Suet. dicto loco et in Ner. c. 14. Horatius od. iv. 15. in landibus Augusti: ‘vacuum duellis Janum Quirini clausit.’ et Sat. i. 4. ‘Non, ut si solvas, Postquam discordia tetra Belli ferratos posteis, portasque refregit.’ Alludit et Stat. Thebaid. l. v. ‘ubi arma Indulget pater, et sævi movet ostia belli.’ Homerus appellat στόμα πολέμου αἱματόεντος Iliad. T. 313. Hunc Maronis locum interpretatur Turneb. v. 3. cur pateant tempore belli, unde Janus dicitur *Patulcius*; quare claudantur pace, unde *Clusivius*. A Sabinis profectum narrat Macrobius Saturn. i. 9. et Liv. i. 19. *Emmeness.*

Furor impius intus] Ut superius diximus, propter bella civilia, quæ gesta sunt contra Brutum et Cassium ab Augusto in Philippicis: contra Sextum Pompejum in Sicilia: aut sicut quidam tradunt, *Furor impius intus*, non in æde Jani, sed in alia. In foro Augusti introeuntibus ad sinistram fuit bellum pictum et furor sedens super arma devinctus eo habitu, quo poëta dixit. *Servius.*

Furor impius intus] Pathos ab imagine facta, ut moveat δέλωσιν, quæ gravior quædam affirmatio est, et pars epilogi fere propria, ad concitandos affectus, et fidem in dicendo faciendum accommodata. Turneb. x. 11. Videtur, *inquit*, his versibus Maro adombrasse Belli imaginem, ab Apelle pictam, restrictis a tergo manibus, Alexandro in curru triumphante: quam tabulam Augustus in suo foro dicavit. De quo Plinius xxxv. 10. Germ. Valens allusum putat ad simulacrum a Pausania memoratum, Mar-

tis in Sparta vincti, et catenis hinc inde constricti, manubiisque et spoliis insidentis; eo symbolo innuente, ne Lacedæmone cederet, aut ad hostes transfugeret. Contrario autem modo extulit Propert. el. III. 3. 'Et subter captos arma sedere duces.' Porro, uti *Furor* hic vinctus; ita vinculis solutus elegantissime describitur a Petronio. Notetur autem quanta asperitate verborum litterarumque rem asperam Poeta expresserit: quam item pathetice, abrupto epilogo, narrationem concluderit. *Taubmann.*

299 *Sæva sedens super arma*] Secundum antiquam licentiam. Sciendum tamen hodie *In*, et *Sub*, tantum communes esse præpositiones: cæterum *Super* et *Subter* jam accusativæ sunt, sicut *Clam* et *Post*, quæ antea communes fuerunt: nunc in his mutata natura est. Ergo *super* pro supra, et nunc hæc præpositio accusativo servit, ubi vero *de* significat, ablativo. *Servius.*

Ænīs nodis] Non centum nodis, sed catenis, quas circumlocutione significavit; quia sunt catenæ nodi plures. Quidam *Æneis* pro ferreis tradunt, ut *Æn.* VII. 'micat æreus ensis:' et *Æn.* V. 'Ærea quem obliquum rota transiit.' *Servius.*

Vinctus ænīs Post tergum nodis] Sic et Epigr. Græc. χαλκείη σφιγκτὸς ἀλυκοπέδη· unde et σιδηρόδετος, et σιδηρόδεσμοι ἀνάγκαι. Propert. I. III. 'Vinctus eram versas in mea terga manus.' Græca autem et ipse forma Maro I. II. 'Ecce manus juvenem interea post terga revinctum.' *Germ.*

300 *Fremet horridus ore cruento*] Figuram hic δυσφωνίαν notant docti, schema gratiam et magnificentiam poemati concilians, quale est illud apud Hom. *Atlas δ' ὁ μέγας αἰὲν ἐφ' ἑκτορι χαλκοκορυστῇ.* *Germanus.*

301 *Et Maja genitum*] Mercurium. Et est Periphrasis. Cicero in libro de deorum natura, plures esse dicit

Mercurios: sed in deorum ratione, fabulæ sequendæ sunt; nam veritas ignoratur. Simul allusit poëta, quia per caduceatores, id est, internuntios, pax solet fieri: vel quod Deo opus erat: ut hostes Pœni auctori Romani nominis placarentur *Æneæ*. Quidam sane quatuor Mercurios dicunt: unum Jovis et Majæ filium: alterum Cœli et Diei: tertium Liberi et Proserpinæ: quartum Cyllenis, a quo Argus occisus est, quem ipsum ob hanc causam Græcia profugum, Ægyptiis literas demonstrasse perhibent. *Servius.*

Hæc ait, et Maja] Exposita futurorum promissione, provideri securitas debuit, ne naufragi in terris alienis, et in quibus inimica regnabat Juno, aliquam violentiam paterentur. Procuratur autem Trojanis securitas per duos; quorum alter affinis est. Nam Maja, Mercurii mater, Trojanorum generi nectebatur. Debit ergo ad effectus implendos, talis mitti persona, quæ præceptorum auctoritate, duplici ratione deducta, celerius maturaret, alarum juvante subsidio. *Donatus.*

Maja genitum] Id est, Mercurium: 'Vobis Mercurius pater est, quem candida Maja Cyllenes gelido conceptum vertice fudit. At Majam (auditis si quicquam credimus) Atlas (idem Atlas generat, cœli qui sidera tollit.' Unde Martianus Capella in nuptiis Philologiæ et Mercurii, *Majugenam* vocabulum composuit. *Erythræus.*

Maja genitum] Pro eo *Maja natum*. Horat. Sat. II. 6. tertium oportet esse ex quinque Mercuriis, quorum meminit Cicero de Nat. Deor. c. 22. *Emmenes.*

Et Maja genitum demittit ab alto, Ut terræ, utque novæ] In Romano codice, *Majæ* legitur: quare nonnulli *Gnatum*, non *Genitum* legere volebant: eam ego lectionem nusquam in antiquis codicibus observavi. *Di-*

mittit vero per *di* fere passim: quod verbum est nuntios delegantium, ut ibi, 'Equidem per litora certos Dimittam.' In quo forte diligentiam interpretum desideres, qui *di* vacare dicunt. *Pierius*.

302 *Ut terræ*] Propter illud, quod sequitur, 'Hospitio prohibemur arenæ.' *Servius*.

Novæ] Quia novitas regni cuncta habet suspecta: ut ipse, 'Res dura et regni novitas, me talia cogunt moliri.' Vel lege: ut terræ Carthaginis, et novitas ædificiorum pateat Teucris. Solus autem Juppiter ministro Mercurio potuit præstare, ut inimicos suos Carthago susciperet. Sed quia omnia cum celeritate erant agenda, quam brevi sermone est amplexus. *Terras* autem dixit, ne in regionibus Carthaginis, aut in litoribus a gentibus vexarentur. *Donatus*.

Novæ] Allusum ad etymon. Nam lingua Phœnicum *Carthago* sonat *civitatem novam*: auctor Solinus c. 40. idem observat ex Livio *Servius*. *Stephanus* etiam novam civitatem interpretatur, etiamsi ducat a *Carchedone* Phœnice homine. Scias (ἐκ παρέργου) Carthaginem novam Hispaniæ, quæ a copia sparti, dicta Græcis *σπαρταγένη*, non dictam novam, cum respectu ad Africanam, ut aliqui etiam ex nostris Scriptoribus; sed respectu alterius Carthaginis, quæ etiam in Hispania, quam condiderat *Asdrubal*: novam quippe *Amilcar* condidit. Vide *Joan. Marianum* II. 8. de Rebus Hispaniæ, et *Abrahamum* in Indice, ubi adjungit auctores. Novam Urbem *καινήν, νεόκτιστον, νεοποίητον, νεουργόν, νεοκατάστατον* vocant Græci. Vide *Pollucem* IX. 4. Urbis hujus civem *νεοπολίτην*. *Cerda*.

Pateant] Propter illud, 'Cunctus ob Italiani terrarum clauditur orbis.' *Servius*.

Pateant arces] Propter illud, 'Cunctus ob Italiani terrarum clauditur orbis.' Bene *Servius* admonet verbo

pateant innui habitum et formam pacis: hac enim regnante, omnia patient. Vide *Æn.* II. ad illud *Panduntur portæ*. Vide vero (apparet quippe in minimis diligentia Poëtæ) uti voces contrarias conjunxerit *pateant arces*. Dictæ sunt *arces* ab arcendo. Pateant ergo arces; neque arceant: inde postea, *finibus arceret*. *Cerda*.

303 *Hospitio*] Ad hospitium. Nonnulli sane *pateant*, pacatæ sint accipiant: ut *Sallust*. 'Simul immanis hominum vis multis e locis, invasere patentes tum, et pacis modo effusas.' Hic enim habitus pacis; et in *Catiline*, 'Cuncta maria terræque patebant.' Sic enim contra, cum dicitur, *Clausæ omnia*; bellum significatur: ut ipse, 'Quæ mœnia clausis Ferrum acuunt portis.' *Servius*.

Ne fati nescia Dido] Non sui, nam si sciret exitum suum, multo magis vetaret: sed *Fati* dixit, voluntatis Jovis. ut est, 'Fatis Junonis iniquæ.' Aut certe fati Trojanorum, qui non sponte, sed necessario ad Africam venerant: quod utique ignorabat *Dido*. Illo enim tempore invadendarum terrarum causa fuerat navigatio, ut *Sallustius* meminit: facili tum mutatione sedium: quod etiam excusant Trojanæ, 'Non nos aut ferro Libyco populare penates Venimus.' Ergo hoc agitur, ut discat *Dido* eos ad Italiam tendere. Quomodo ergo se jungit *Æneæ*? sed furoris illud est, non consilii. Nam nec sacerdotibus hæc dicentibus credidit. Unde est, 'Quid vota furentem, Quid delubra juvant?' *Idem*.

304 *Volat ille per aëra*] Similis hic festinatio *Mercurii* est, ut supra *Nepituni*. In quarto, *Et talaria nectit, Et virgam capit*, et plus moratur. *Idem*.

Volat ille per aëra magnum] In codice *Mediceo*, *per æthera* legitur: sed *aëra*, magis receptum. *Pierius*.

Volat ille] Notetur numerorum celeritas. Quippe in obeundis legationibus laudatur maturitas. Aut etiam

Planētæ velocitatis rationem habuit.
Taubmann.

Æra magnum] Homer. Odyss. ix.
ἄερα βαθεῖαν dixit. *Hartung.*

305 *Remigio alarum]* Translatio reciproca, nam alibi, 'velorum pandimus alas.' *Servius.*

Remigio alarum] Aliter enim volare non potuisset. *Donatus.*

Citus] Pro *cito*, adverbium temporis, in nomen deflexum. Et bene hoc de Mercurio. Cum enim alia signa tarde ad ortus suos recurrant, Mercurius decimo octavo die in ortu suo invenitur. *Servius.*

306 *Et jam jussa]* Fructum executionis impletæ posuit. *Donatus.*

Ponunt ferocia corda] Natura ferox in lenitatem mutatur. *Idem.*

Ferocia] Nam Afri, genus intractabile bello. *Cerda.*

Pæni] Ἀφρίστοιχον est, quasi Phœni. *Servius.*

307 *Volente Deo]* Mercurio, vel Jove. *Servius.*

Volente Deo] Nam nisi dei, id est, Jovis vel Mercurii jussus intercessisset, natura ferox immutari non potuisset. Et quia reginæ partes in secundo loco posuit, correxit dicendo, *In primis.* Nam ipsa fuit lenienda, quæ vel incitare illos posset, vel violentiam comprimere. Et quoniam fieri non poterat, ut eodem temporis puncto ferocitatem ponerent, et amarent, libravit verba, et non dixit *amant*, sed *ponunt corda ferocia.* *Donatus.*

Volente Deo] Est hoc, quod Græci sæpissime dicunt, *ὄν θεῶν*: frigidi sunt Grammatici in fingendis ablativis, quos et ipsi dicunt absolutos. Evidenter hic illos, nisi hoc jam alii ante fecissent. Mutationem hanc Pænorum, ab Mercurio factam, derivant interpretes ad vim eloquentiæ, ejus præses Mercurius. *Cerda.*

Volente Deo] De hac boni ominis formula Scott. nod. Cicer. ii. 14. Mercurium Punica genti præse discæ ex Scalig. iii. 25. *Emmeness.*

In primis] Præcipue. *Servius.*

308 *In Teucros]* Pro in Teucris: alibi in Teucros, adversum Teucros: ut, 'Absumptæ in Teucros vires.' *Servius.*

MENTEMQUE BENIGNAM] Eurip. εὐμένῃ γνώμῃν ἔχειν dixit, et Orpheus, εὐμένες ἦτορ. Quid si Poëta habuit ante oculos locum Aristophanis in Vespis hunc? Παῦσόν τ' αὐτοῦ τουτὶ τὸ λλαν στρυφνὸν καὶ πρίνινον ἦθος, Ἀντὶ σιραίου, μέλιτος σμικρὸν τῷ θυμῷ παραμίξας, Ἥδη δ' εἶναι τοῖς ἀνθρώποις ἥπιον αὐτὸν: Fac desinat istos iliceos mores, duros, et acerbos, Mellisque parum vice defruti in hujus miscens injice pectus, Accipiatque erga homines mitem animum, atque benignum. Adduxi interpretationem Floren. Christian. Robortellus Annotat. i. 19. per mentem benignam, accipit, pronam propensamque ad beneficia: nam benignitas sæpe ad beneficia, et liberalitatem refertur. *Cerda.*

309 *At pius Æneas]* Filium Æneas sacrorum omnium docetur, ex ejus persona latenter, quæ ad ceremonias veteres pertinent, sæpe monstrantur. Hic ergo Deus, apicis, quod insigne flaminum fuit, de quo loco suo in quarto libro dictum est. Vult ostendere igitur flamini extra medium pomerium post Solis occasum apicem ponere non licere. Æneas ergo hic ad Carthaginis litus adpulsus, ostenditur sine apice fuisse, id est, nudo capite. Nam cum ait, 'At pius Æneas per noctem plurima volvens, Ut primum,' &c. manifeste longius ab urbe intelligitur; unde animadvertendum est, extra pomerium fuisse. Nam in subsequentibus ostenditur, eum extra pomerium fuisse, cum ait Venus, 'Et qua te ducit via dirige gressum:' nam et augurium ei in finibus pomerii ostensum est, quod et ipsum Æneam respondentem signatius declarat sine apice fuisse, timentem enim ne piaculum incurreret, si cum Solis occasu nudo capite, id est, sine apice, inve-

niret, ita loquentem fecit; 'Et vacet annales nostrorum audire laborum, Ante diem clauso componet vester Olympo;' verebatur enim Solis occasum. Nudo autem capite ibi fuisse ostenditur; ubi ait, 'Restitit Æneas claraque in luce refulsit. Os humerosque deo similis. namque ipsa decoram cæsariem,' &c. Neque enim *Cæsariem* dicere deluisset, nisi quia nudo capite incedebat Æneas. Sed hæc Virgilio, et his similia sufficiunt ad indicandum omnium disciplinarum scientiam narrantem aliud ponere, neque propositum habet talia plenius exequi. *Servius.*

At pius Æneas] Interposita narrationi fuerant verba Veneris et Jovis in luctu Trojanorum: nunc ad narrationem redit eo, unde digressus fuerat, scilicet, *Et jam finis erat.* Donat.

Per noctem] Decet enim pro cunctis regem esse sollicitum. Et bene *per noctem*, ne a sociis, quos ipse consolatus erat, videretur per diem mærens. *Servius.*

Per noctem plurima volvens] Repræsentat in suo Ænea mores principum. Notus Homericus versus II. II. Οὐ χρὴ παννύχιον εὖδειν Βουλευφόρον ἄνδρα: *Non decet virum principem dormire noctem totam.* Et *Βουλευφόρος*, cujus consilio res administratur. Ab nobili hac sententia inchoat idem vates librum decimum II. adducam integram: quia inde sumpta Virgiliana. Ἄλλοι μὲν παρὰ νηυσὶν ἀριστῆες Παναχίων Εὐδὸν παννύχιον, μαλακῶ δεδμημένοι ὕπνῳ. Ἄλλ' οὐκ Ἀτρεΐδην Ἀγαμέμνονα ποιμένα λαῶν Ἴππος ἔχε γλυκερὸς, πολλὰ φρεσὶν ὀρμαίνοντα: *Ceteri quidem apud naves principes omnium Achivorum Dormiebant per noctem molli domiti somno: Verum non Atriden Agamemnonem pastorem populorum Somnus tenebat dulcis, multa animo volventem.* Græci (in his Hesiodus, Euripides, Plutarchus, Clemens) noctem vocant εὐφρόνην, ut aptam capiendis consiliis. Pindarus Nem. od. iv. γνώμαν σκότῳ

κυλίνδει: *consilium volvit in tenebris.* Græci signate, οὐδὲ καθεύδειν αὐτὸν ἀξιοῖ δι' ὅλης τῆς νυκτός. Silius ita, 'Turpe duci totam somno consumere noctem O Rector Libya; vigili stant bella magistro.' Huc refer paræmiam, ἐν νυκτὶ βουλῇ: et sententiam Platonis Leg. I. VII. ἐγρηγορότες δὲ ἄρχοντες ἐν πόλεσι νύκτωρ, φοβεροὶ μὲν κακοῖς πολέμοις τε ἅμα, καὶ πολίταις: *Magistratus nocte in urbibus vigilantes, terrori sunt tum hostibus, tum civibus.* Adducit Philostratus lib. I. de vitis Sophistarum hanc sententiam, et cuidam illorum attribuit, ὃ νύξ, σὺ γὰρ δὴ πλείστον σοφίας μετέχεις μέρας θεῶν: *O nox, tu plurimum particeps es divinæ sapientiæ.* Cerda.

310 *Alma*] *Lux alma* dicta quod alat universa: unde *alina Ceres*, quod nos alat. Nam Physici dicunt omnia per diem crescere: quomodo igitur Virgilius ait, 'Exigua tantum gelidus ros nocte reponet?' sed hoc pro miraculo positum est: et amplius sentit. *Servius.*

Ut primum lux, &c.] Est hoc quod Polyp. ἅμα τῷ φωτὶ: quod Plautus, 'cum luce simul.' quod Apuleius I. II. 'ut primum nocte discussa, sol novus diem fecit, et somno simul emersus et lectulo:' et I. VII. 'ut primum, tenebris abjectis, dies inalbebat, et candidum solis curriculum cuncta collustrabat:' et I. IX. 'Sed cum primum rota solis lucida diem peperit.' In Xenoph. etiam vidi Ἀναβ. I. II. ἅμα ἡλὶφ ἀνίσχοντι: et I. VII. ἅμα καὶ τῇ ἡμέρᾳ. Cerda.

Ut primum lux alma data est] Hunc locum deberi Homero de primo Odysseæ docet Macrobius Saturn. v. 4. Emmeness.

Locos] Et *locos* et *loca* dicimus, cum in numero singulari *locus* tantum dicamus. Simile est et *jocus*, nam et *joca* et *jocos*: ut Sallustius in Jugurth. 'Joca atque seria cum humillimis exercere.' Et, Cic. 'Quam multa joca solent esse in epistolis.' Et, 'Tum

juvenes agitare jocos.' *Servius*.

Locosque Explorare novos] Od. Z. et N. Ὡ μοι ἐγὼ, τέων αὐτε βροτῶν ἐς γαῖαν ἰκάνω; Ἡ ρ' οἴγ' ὑβρισταί τε καὶ ἄγριοι, οὐδὲ δίκαιοι; Ἡὲ φιλόξενοι, καὶ σφιν νόος ἐστὶ θεοῦδής; Ut autem hic loca inculta dixit, sic Od. K. Ἐνθα μὲν οὔτε βοῶν, οὔτ' ἀνδρῶν φαίνεται ἔργα. Tale autem consilium Jasonis describit Orpheus, cum ad Circæum litus appulisset: ἐκ δ' ἄρ' ἰήσων Νηὸς ἀποπρόεηκε μολεῖν ἐρήφας ἐταίρους, Διζόμενός τις ἄρ' ἀνθρώπων ἀν' ἀπείρονα γαῖαν Ναιετάει, γνῶν δὲ πόλιν τε καὶ ἡθεα λαῶν. *Germanus*.

Locosque explorare novos] Id est, cum cura inspicere, ut recte notavit Scefferus ad Phædr. fab. I. 3. 'explorato rege.' *Emmeness*.

311 *Quas vento access. oras*] Sine præpositione. *Sallust*. 'Genua patrum advolvuntur.' Superius dictum figuram fieri, cum præpositio detracta nomini, verbo copulatur, et plerunque eam suam retinere naturam, plerunque convertere. Hoc igitur sciendum est, quod cum casum suum retinet, Hysterologia est, ut hoc loco: quum autem mutat, figura est, ut, *Cumarum adlabitur oris*. *Oris* enim pro *oras* posuit. Plerunque etiam superfluas ponunt præpositiones. *Servius*.

312 *Qui teneant*] Jure dubitat, cum omnia cernat inculta. Ordo est, *Qui teneant, hominesne feræne*. Media per parenthesis dicta sunt. *Idem*.

313 *Exacta*] Exquisita. Et ostendit providum regem per se curantem commoda sociorum. *Idem*.

Exacta] Proposuerat plura in masculino et feminino, hæc autem ut complecteretur, posuit neutrum. *Donatus*.

Sociisque exacta referre] Non placet quod in Longobardico, et aliquot aliis legitur: *sociis exacta*, absque copulativa particula, quæ necessario hic expetitur. Membra enim hæc ita colligata sunt, ut particula copulativa sit pro redditione causæ. Ideo enim

exit, ut exploret: ideo quærit quas vento accesserit oras, et qui teneant, ut sociis exacta referat. *Pierius*.

Exacta] Id est, exquisita, et exacte cognita. H. Stephanus *exacta*, κατ' ἀντιμέρειαν adverbialiter pro *exacte* positum opinatur: et Hortensius recta fronte id affirmat. *Taubmann*.

Exacta] Noster Æn. IV. 475. 'tempus secum ipsa, modumque Exigit:' et Horat. Sat. II. 4. 'exacta ratione,' id est, exquisita, explorata. *Emmen*.

314 *In convexo nemorum*] Proœconomia est ad causam pertinens. Non enim tenebitur ab Afris, ut Ilionei, et qui cum ipso supervenerant. *Servius*.

Classem in convexo] Exiturus cum solo Achate, nec omnino inermis fuit, ut temerarius: nec omnino armatus, ut timidus: cum solis igitur inquit hastilibus, et uno socio. In solitudinem enim iturus, debebat esse expeditus, propter requisitionem celerem et maturum reditum: ac omnia circumspectus, socios omni cantela occultat. Cui rei inseruit descriptionem portus: 'Classem in convexo nemorum,' &c. Quanta ergo diligentia fuit, qui non antea profectus, quam sociorum salutem consulisset: et cum uno ad incertum pergit. Additur aliud ad laudem a loco, tempore, et persona. Nam cum sese fœmina, ad fallendum composita, sola in silva obtulisset, motus libidine non est, quamvis virginitas, pulchritudo, et vestitus accenderent. Accedebat ad castitatem, congeries calamitatum, quæ etiam libidinosos coërcet. Unde Terentius, 'Nulla adeo ex re istud fit, nisi ex nimio ocio.' Debut Venus offerre loquendi fiduciam, ne improbum videretur, quod cum virgine, quum sola tunc esse putaretur, misceret colloquium. Sed et ad fallendum quoque pertinebat, ut non solum specie, sed etiam sermone imprudentes traduceret, et ad interrogandi necessitatem venire posset. *Donatus*.

Convexo] *Curvo*: unde etiam *convexum cælum* dicitur. Sane subaudimus *Loco*, ut alibi, *Castrorum et campi medio*, id est, spatio. Nemorum autem modo silva. Interest autem inter *nemus* et *silvam* et *lucum*; *lucus* enim est arborum multitudo cum religione, *nemus* vero composita multitudo arborum, *silva* diffusa et inculta. *Servius*.

Sub rupe cavata] Periphrasis est speluncæ. *Idem*.

315 *Arboribus atque horrentibus umbris*] *Umbris* arborum, quo modo, 'Molemque et montes:' aut certe arboribus et umbris speluncæ: et bene ostendit omnia curvis adlata navibus non... quæ venerant cum Ænea. Classem autem occultit et clausit. *Idem*.

316 *Occulit*] Pro occultuit; id est, abscondit et clausit. *Idem*.

Comitatus Achate] Bene ostendit Æneam esse fortissimum, nec quidquam timere; dicendo, *uno graditur comitatus Achate*. Et dictum est quæri cur Achates Æneæ sit comes: varia quidem dicuntur, melius tamen hoc fingitur, ut tractum nomen sit a Græca etymologia; ἄχος enim dicitur sollicitudo, quæ regum semper est comes. *Idem*.

317 *Bina*] Si ad utrumque referas, bene dixit *bina*: si ad Æneam tantum, antiquis mos est, ut supra diximus; *bina* pro duobus poni: sicut interdum *duplices*. *Idem*.

Lato ferro] Id est, lati ferri: ut, 'pulchra prole.' *Idem*.

Bina manu lato crispans] Eurip. in Rhes. διβαλον τ' ἄκοντα πάλλων. Et Il. M. δύο δοῦρε τινάσσων. Græcis item διπαλτος vibrans bina tela. *German*.

Bina manu] Ita Hom. Iliad. M. δύο δοῦρε τινάσσων: item: πάλλων δύο δοῦρε. Apud Sophoclem διπαλτος, vibrans bina tela, ambidexter, &c. Vide Cæl. Rhodig. 1. 5. et xxv. 5. Repetitur idem versus Æn. xii. de Turn. ubi Not. vide vs. 165. *Taubm*.

Crispans hastilia ferro] *Crispare* Maronī est, quod Homero πᾶλλειν. Alio loco coruscare dixit, 'oditque moras, hastamque coruscat.' xxiii. 14. *Tur-
nebus*.

318 *Media sese tulit obviam*] Quam Græci ὄλην vocant, poëtæ nominant silvam, id est, elementorum congeriem, unde cuncta procreantur. Et multi volunt Æneam horoscōpum in Virgine, ibi etiam Venerem habuisse. Bene ergo in media silva virginis habitu ei Venerem poëta facit occurrere: quia, ut supra diximus, Venere in Virgine constituta, et misericordes procreantur fœminæ, et viri per mulieres felices sunt futuri, ut probamus in Ænea, quoniam misericordia Didonis servatur. *Servius*.

319 *Virginis os habitumque gerens*] Vultum et amictum. Habitus apud veteres dicebatur, tam corporis, quam eorum quæ præter corpus sunt: et bene *gerens*, non habens, quod geriputantur aliena. *Idem*.

320 *Spartanæ*] Lacœnæ. Sparta enim civitas est Laconia, ubi sunt puellæ venatrices. Redditur autem causa cur virgo sit in silvis, scilicet propter venatum. *Idem*.

Spartanæ] Alludit ad Lycurgi institutum apud Lacedæmonios, quo sancitum erat, ut virgines virilibus officiis, musica, cursu, palæstra, disco, jaculis, agitatione equorum, itemque venatu exerceantur: unde et mons in Laconia dictus est *Parthenias*, quod in eo virgines venari consueverint. Vide Plutarch. in Lycurgo. *Taubm*.

Thræissa] Thracia, et est solutio: nam *Thressa* facit, sicut, *Cressa* genus *Pholoë*. Veniunt autem ab eo, quod est *Cres*, *Thres*. Ut autem *Creïssa* non faciat, illud est, quia *Cressa* per η simpliciter scribitur, nec potest recipere solutionem. *Thræissa* autem ei diphthongon habet, unde et resolvitur. *Servius*.

Fatigat] Suo scilicet cursu. Sane quidam *fatigat* pro fatigavit accipiunt,

præsens pro præterito, sicut et *prævertitur* pro præversa est. *Idem.*

Thrissa fatigat] Quæ patrem a Getis (quos diuturno bello vexasse scribitur) captum manu coacta celerime recepit. Fuit et *Harpalyce*, quæ Iphielum ardentissimo amore cum deperiret, spreta dolore animi interiit; a quo canticum quoddam *Harpalyce* dicebatur: ut notat Turneb. x. 11. qui et hoc nomen per *y* scribendum censet. *Taubmann.*

Fatigat] Hoc verbum idem quod sæpe exercere, et delassare. Hor. sat. 1. 2. 'vel si Romana fatigat Militia assuetum Græcari:' sic et exercere pro fatigare vs. 431. *Emmeness.*

321 *Harpalyce]* Quidam a patre Arpalico, qui rex Amymoniorum Thraciæ gentis fuit, ita nutritam dicunt, ut ipse Camillam a Metabo facit. Hæc, patre propter ferociam a civibus pulso, ac postea occiso, fugit in silvas, et venatibus latrociniiisque vivendo ita efferata est; et hujus velocitatis et exercitii facta est, ut subito ad vicina stabula, coacta inopia, decurreret, et raptu pecorum fætu, insequentes etiam equites in celeritate vitaret; sed quodam tempore, positis ad insidias cervorum plagis, capta et occisa est; cujus mortem nobilitavit eorum exitus, qui eam occiderunt: statim enim in vicina orta contentio est, cujus fuisset hædus, quem Harpalyce rapuerat, ita ut gravi certamine non sine plurimis mortibus dimicaretur. Postea consuetudo servata est, ut ad tumulum virginis populi convenirent, et propter expiationem per imaginem pugna concurrerent. Quidam hujus patrem a Getis, ut alii volunt a Myrmidonibus captum, collecta multitudine asserunt liberasse celerius, quam de fœminis credi potest. Unde et flumina dicitur celeritate transire. *Servius.*

Volucrem Hebrum] Multum quidem laudis flumini epitheto addidit; sed

falsum est, nam est quietissimus etiam cum per hiemem crescit. Est autem in Thracia ante muros Cypsala civitatis, de locis superis Thraciæ veniens: dictus autem ab Hebro, Hemi et Rhodopes filio. *Idem.*

Fuga prævertitur] Id est, cito cursu prævenit, ut Non. Marc. c. 4. Noster active habet *Æn.* vii. 807. 'cursumque pedum prævertere ventos,' et xii. 345. 'vel equo prævertere ventos.' Vide, quæ Lambinus notavit ad Hor. Sat. 1. *Emmeness.*

Prævertitur] Id est, transit. Dicimus autem et *prævertit* et *prævertitur*, nova ratione. Nam passiva declinatione utimur in activa significatione, ut hoc loco: 'Cum ipsi præimus enim tunc prævertimur.' Cum autem activa declinatio est, passivam habet significationem, ut, 'ille me prævertit.' Alii *prævertitur* sic positum volunt, ut 'Bellantur Amazones armis,' pro *prævertit* et bellant. *Servius.*

Prævertitur Hebrum] *Servius*, transit, interpretatur: alii, *velocitate superat.* Ita Catullus: 'Flammea prævertens celeris vestigia cervæ.' *Hebrus* autem fluvius Thraciæ: in quem caput Orphi a Bacchis projectum fuit. *Taubmann.*

322 *Namque]* Ut ostendatur esse venatrix. *Servius.*

De more] Venantum. *Serv.*

Habilem] Aptum sexui. Unusquisque enim arcum habet pro viribus suis. *Idem.*

Namque humeris] Expressit personam venatricis: de qua re Scaliger III. 2. *Habilem* autem aptum illi sexui arcum dicit. Ita Eurip. *φάρετραν εὐτρέπῃ*: et Sophocles Apollinem *εὐφάρετραν* nominat. Mirum vero, inquit idem Scaliger, quantum afferat vel affectus vel ornamentum vox, quæ in principio carminis ponitur post expletam sententiam: quæ vox illi tamen apposita apponit et sensum: ut hic, et *Æn.* xi. *Venatrix*, &c. Quam

figuram *Expressionem* appellat. Exemplum videas IV. 48. Quod sequitur, 'dederatque comam diffundere ventis,' Græca dictum figura. (ἔδωκε τοῖς ἀνέμοις διαχέειν.) Sic in Æn. v. 'dat ferre talentum.' Taubmann.

323 *Venatrix*] Similis venatrici, id est, quasi venatrix, ut, 'At medias inter cædes exultat Amazon.' Serv.

Comam diffundere] Ut diffundere. Græca autem figura est. Sic alibi, 'argenti magnum dat ferre talentum.' Et, 'tu das epulis accumbere Divum;' unde, *Da bibere* usus invenit, quod facere non debemus, ne duo verba jungamus, nisi in poemate. Idem.

Dederatque comam diffundere ventis] In veteribus omnibus exemplaribus, quotquot habere potui, *comam* unitatis numero scriptum animadverti: in multis, *comas*. In plerisque etiam, *defundere*. Sed id vitio temporum. Porro *suspendere arcum*, et *comam ventis dare*, virginum esse speciem, Donatus ait, siquis quod sit virginis os, qui habitus, quæsierit. Pierius.

Comam diffundere ventis] Quales habuerunt vaticinantes, sparsos nempe: Ovid. Epist. Heroid. v. 114. 'Sic mihi diffusis vaticinata comis.' Græci *diffundere διαχέειν*. vid. Salmas. Plin. exerc. p. 468. qui talem comam nominabant ἀπόχυτον et εἴχυτον: eundem adi. p. 764. Emmeness.

324 *Nuda genu*] Nudum genu habens: ut si dicas; *bonus animus*: et est Græca figura: sed non ea, quam diximus fieri per participium præteriti temporis, et casum accusativum: hæc enim per nomen fit, quamvis ad unam significationem recurrant. Servius.

Sinus collecta] Ut, 'Oculos suffusa nitentes.' Idem.

Nuda genu, nodoque sinus collecta fluentis] Similis Synecdoche apud Ovid. Met. x. 535. de Venatricis habitu: 'Per juga, per silvas, dumosaque saxa vagatur Nuda genu, vestem ritu

succincta Dianæ.' Et Fast. I. 407. 'Illa super suras tunicam collecta.' Pro quo legitur *succincta*: ut in priori loco: quod Stat. Achill. II. vocat *sinus innectere*: contrarium est, quod paulo post sequitur: 'vestesque latentes Diducit, sparsosque studet componere crines.' Huc faciunt illa Callimachi in hymno Dianæ, describentis vestitum venaticum vs. 11. ἔς γόνυ μέχρι χιτῶνα ζώνυσσθαι. Vide illic annot. B. Vulcani et de venatricis habitu Scal. III. 2. Emmeness.

325 *Ac prior*] Paulo post sequitur, inquit. Servius.

Heus, inquit] *Heus* adverbium vocantis est; alias interjectio dolentis est: ut, 'Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus.' Servius.

Juvenes] Explicationibus præmissis adjice aliam, quæ fortasse verior. Magni illi Heroes *Juvenes* dicebantur elogii et laudis loco. Propertius el. II. 22. de Ulysse, 'Sic à Dulichio juvene est elusa Calypso.' De Argonautis Catullus: 'Cum lecti juvenes.' Ovidius in Epist. 'Excipit hospitio juvenes Ætæa Pelasgos.' De Hercule Propertius eleg. I. 20. 'At comes invicti juvenis:' id est, Hylas comes Herculis. Ita Ovidius Fast. v. ut dicat Herculem susceptum hospitio a Chirone, ita concepit: 'Excipit hospitio juvenem Philyreius heros.' Ita fortasse Augustus dictus Horatio od. II. 1. et Virgilio Georg. I. *juvenis* adulatione magna. Cerda.

Ac prior, heus, inquit, juvenes] Non imperite poëta Venerem priorem loqui fecit, sed ut fiduciam Æneæ det loquendi. Idem observat Donatus ad Ter. A. II. 1. 18. Emmeness.

Monstrate] Interrogatio est brevissima, quæ tamen necessaria ad fallendum continet: dixitque et signa vestitus, et habitum expressit. Brevius autem respondet Æneas, nec tamen a propositis aberrat. Donatus.

326 *Vidistis*] Plerumque duo diversa in unum exitum cadunt, licet

contraria significant, ut hoc loco; *Vidistis* enim, etiam ad vocem pertinet, quod etiam ex Æneæ responsione colligitur. *Servius*.

Errantem] Investigantem; quia venatores cum vestigant, quasi videntur errare. *Idem*.

Sororum] Non tanquam nota sit illis soror, sed ut est in consuetudine. *Idem*.

327 *Succinctam*] Instructam: vel, ut alii dicunt, in cingulo habentem pharetram. *Idem*.

Succinctam pharetra, &c.] Inveniebam quidem codices aliquot antiquos, in quibus *pharetram* loco hoc, accusandi casu scriptum esset. Sed vulgatorum pene omnium turba oppressus, ut me temporibus accommodarem, ne verbum quidem ulterius facturus eram. Sed quum Prisciani, Grammatici multorum opinione non indiligentis, neque imperiti, sententia memoriæ succurrisset: ne cuiquam eum auctorem neglexisse viderer, quid ille super hoc sensisset, adnotare visum est. Ubi enim copulativarum esse ait, casus eosdem sociare, quædam tamen apud auctores his constructionibus contraria, tradit inveniri: cujus exempli Virgilianum hinc citat carmen, ‘succinctam pharetram et maculosæ tegmine lyncis.’ Neque tamen inficiatur, melius in quibusdam codicibus absque *m Pharetra* ablativo casu inveniri. Alibi enim ab eodem Virgilio dictum, *Palla succincta cruenta*. Quo vero accusativum alii tueantur exemplum esse, *Magicas invitam accingier artis*: eam vero esse varietatis in constructione causam ait, quod *succingor hanc rem*, et *hac re succingor* dicimus: sæpeque hoc de industria fieri ab auctoribus, ubi anceps sit constructio dictionum. Addit etiam, quosdam Lyncis cursum a communi accipere: ut sit, *prementem Lyncis cursum*, aut *spumantis Apri*. Sed hæc nos indicare nunc institui-mus, non iudicare. *Pierius*.

Maculosæ lyncis] Epitheta tribus modis ponuntur, aut laudandi, aut demonstrandi, aut vituperandi, hic *maculosæ* demonstrandi est. Lyncus rex Scythiæ fuit, qui missum a Cerere Trip- tolemum, ut hominibus frumenta monstraret, susceptum hospitio, ut in se inventi frumenti gloria tanta migraret, interimere cogitavit: ob quam rem irata Ceres, eum convertit in lyncem, feram varii coloris, ut ipse variæ mentis extiterat. Erit autem nominativus *hæc lynx*; ut *Pan*, *Tros*, quæ in genitivo una syllaba crescunt. *Servius*.

Maculosæ tegmine lyncis] Mos autem venatoribus erat antiquitus, spoliis animantium, quas ipsi confecerant, se vestire. Et apparet, lyncis ter- gus, ob levitatem, priscis in usu fuisse; perinde ut nostris hodie lupina. Catullus etiam *maculosa terga* lyncum, dixit; quas noster Ge. II. *varias*. Taubmann.

328 *Spumantis*] Id est, spumosi, participium loco nominis positum. *Servius*.

Cursum clamore prementem] Inse- quentem. Ut ipse alibi, ‘Ingentem clamore premes ad retia cervum.’ *Id*. *Spumantis apri*] Præ ardore et ira. *Premere* autem, ut et *Agitare*, item- que *Excitare*, verba esse venatoria, Turnebus notavit XII. 12. ita Ge. III. ‘Ingentem clamore premes ad retia cervum.’ Isidorus I. x. ‘Quattuor sunt Venatorum officia: Vestigato- res, Indagatores, Alatores, Pressores,’ pro quo alii *Prensores*; sed male. Ibi- dem: ‘Venator, quasi Venabulator, a venatione qua bestias premit.’ Taubmann.

329 *Et*] Antiqui sane omnes codices quos inspeximus, et *Veneris*, non at habent. *Pierius*.

Orsus] Nunc, cœpit: alias, finit: ut, ‘Sic Juppiter orsus.’ Sed illic proprie posuit, et hic usurpatum est. Præ- teritum enim est participium. *Servius*.

Et Veneris contra, &c.] Hæc, in-

quit J. C. Scaliger, ex Ulysseæ v. esse, observavit etiam Macrobius, sed pessimo iudicio lancinavit. Quanto enim cum maiore decore noster? Cum ea primum dubitationē, ‘O quam te memorem, Virgo!’ est ἡδυχή oratio. Etiam dubitationis causam affert, *namque haud tibi vultus Mortalis*: hoc ex adspectu. Illud efficacius, ‘nec vox hominem sonat.’ Tum assertio per repetitionem, ‘o dea certe!’ Adjungit etiam religionem: ne offendat Numina; et cum modestia distribuendo dubitationem: ‘An Phæbi soror, an Nympharum sanguinis una?’ Nefas enim erat, deum, deamve alio, quam suo nomine, appellare; neque obtinebat vota. Itaque evocata legas Numina apud Livium. Et ea de causa Numinis illius, cujus in tutela Roma esset, nomen tacitum et arcanum. Postremo, Dianæ similem, dixit Homerus; hic expresse *sororem Phæbi*. Hæc ille v. 3. Taubmann.

330 *Audita neque visa*] Hinc probatur, quia superius hoc interrogaverat *Venus*. Sane quidam *Audita*, ad illud responsum, *Clamore prementem*: ad *vidistis si quam, neque visa* responderit. *Servius*.

331 *O quam te*] Quæ dea sit dubitat, nam deam esse confidit: o, *dubitativa*, alias *optativa*, ut ‘adsis o Tegeæ favens.’ *Idem*.

O quam te] Completo responso, explicat seriē æstimationis, quam de ea habuit. *Donatus*.

332 *Nec vox hominem sonat*] Græca figura est. *Servius*.

Nec vox hominem sonat] De utroque sexu *homo*. Falso verbis neutris adnumeratur *sonare* noster Ecl. i. 5. ‘Formosam resonare voces Amaryllida silvas.’ Ecl. v. 63. ‘ipsæ jam carmina rupes, Ipsa sonant arbusta.’ Tibull. Eleg. i. 3. ‘Dulce sonant tenui gutture carmen aves.’ alia Sanct. in Minerva p. 187. *Enniveness*.

O dea certe] Hic o distinguendum, uti post inferat, *dea certe*: confirmans

opinionem suam, et est conclusio syllogismi, qui constat ex propositione, adsumptione, conclusione: nam si nec vox, nec vultus mortales sunt, restat, ut dea sit. *Servius*.

O dea] Cum hoc pronunciatum sit, sequatur *Certe, an Phæbi soror*. *Don.*

333 *An Phæbi soror*] Diana: quæ est venatrix. Bene autem suspicatur pro loco et qualitate habitus personæque: perite autem Poëta dicendo, *An Phæbi soror*, videtur de nomine Apollinis dubitare. Constat enim hunc Deum a diversis gentibus vel civitatibus, diversis nominibus appellari, secundum genera beneficiorum, quæ vario divinitatis genere præstare consuevit: cui Deo sagittas datas volunt, quia, ut vis morbi, ita hoc telum sit occultum. Hunc tamen Deum et ad *liberum* custodiam, et ad divinitatem, et ad medicinam, et ad res urbanas, quæ placidæ sunt, et ad bella pertinere longinquæ, cui laurum ideo consecratam, quia hæc arbor sufficientis purgationibusque adhibeatur; ut ostendatur, nullum templum ejus nisi purum ingredi debere. Cautum enim est, ne Sacerdos ejus domum ingreditur, in qua ante quintam diem funus fuerit. Quidam tamen *an* pro *sive* antique dictum volunt: nonnulli conjunctionem mutatam adserunt, pro *Aut Phæbi, aut Nympharum sanguinis una*. Alii autem conjunctionem disjunctivam volunt, ut Sallust. ‘Perrexere in Hispaniam an Sardiniam.’ *Servius*.

An Phæbi soror, an, &c.] Vetera quædam exemplaria legunt, *aut Phæbi soror aut Nympharum*. Sed *an* interpretes agnoscunt. Insuper Donatus ait, *o Dea* clausulam esse superioris membri. Nam quum pronuntiatum fuerit *o Dea*, sic debet dici: ut ille tradit, *certe an Phæbi soror, an Nympharum sanguinis una, Sis felix*. *Pierius*.

An Nympharum sanguinis] Id est, generis. *Servius*.

334 *Sis felix*] *Propitia*: hoc est, felicitatem præstes, vel felix mihi. *Felix* enim dicitur et qui habet felicitatem, et qui facit esse felicem: ut in *Bucolicis*, ‘*Sis bonus o felixque tuis.*’ Unde et contra *Juno* in VII. dicit, ‘*Quæ potui infelix,*’ id est, ad-versa *Trojanis*. *Idem*.

Sis felix] Sic *Stat.* *Achill.* I. II. ‘*Sis felix, taceasque precor,*’ id est, *propitia*. *Taubmann* adi *Ecl.* V. 65. contrarium apud *Pers. Sat.* VI. 12. *auster infelix* pro inimico. *Emmeness.*

Leves] *Levem* facias. ut, ‘*Levat ipse tridenti.*’ *Servius*.

Quæcumque] Seu *Diana*, seu *Nympha*. *Idem*.

Quæcumque] Sive *Diana* sive *Nympha*. Hic autem *Æneæ* datur scientia religionum; non enim posset aliquid divinum intelligere in hominis forma, nisi quia pollebat omni scientia sacrorum. *Donatus*.

335 *Quo sub calo*] Aut sub qua parte cæli, aut secundum *Epicureos*, qui plures esse volunt cælos, ut *Cicero* in *Hortensio*. *Servius*.

Tandem] Hoc loco vacat *Tandem*: enim, dum, gentium, locorum, terrarum significatio posita, ad ornatum pertinet: ‘*Aut tandem doceas quia vix cuiquam hoc contigit:*’ *tandem* pro expletiva particula est. *Idem*.

336 *Hominumque locorumque*] *Hypermetrus* versus: unam enim plus habet syllabam: qui quotiens fit, debet sequens versus a vocali incipere: ut hoc loco: item, ‘*Omnia Mercurio similis vocemque coloremque, Et crines flavos.*’ Nisi fortassis fiat in fine vocalium collisio; ut est, ‘*Nec cura peculii.*’ Hic enim non est necesse, ut sequens versus a vocali incipiat. *Servius*.

337. *Erramus, vento huc et vastis fluctibus acti*] Hic quoque numerus in Romano codice, atque etiam in aliquot aliis antiquis trimetro clauditur, *erramus vento huc et*. Altero inde tri-

metro soluto, *vastis fluctibus acti*. Quod majorem præ se fert contationem, in rei magnæ relatione percommodam: dum singulis dictionibus, quæ una pedem claudant, ea interjicitur mora. in aliis, *vastis et fluctibus acti*. *Pierius*.

338 *Multa hostia*] Cogebat non ad interrogata respondere, quia et ipsa ignorantes cupiebat instruere. Sed primo, non primis, sed novissimis occurrit: nam si oblationem sacrificii in extremo positam, tacendò accep-tasset, confirmasset se deam, quod confutare festinat. *Donatus*.

Cadet hostia] Sic Græci πίπτειν et πεσεῖν dicunt. *Eurip.* in *Iphig.* μόσχοι τε πρὸ γάμων ὡς θεᾷ πεσεῖν χρεὼν Ἀρτέμιδι et *Iph.* in *Taur.* de mactando *Oreste* et *Pylade*: δσιώτερον γοῦν τῇ θεῷ πέσοιεν ἄν, et *Æsch.* in *Suppl.* δεῖ κάρτα θύειν, καὶ πεσεῖν χρηστήρια θεοῖσι πολλοῖς, πολλὰ πημονῆς ἄκη. Sic *Tibull.* II. ‘*Vota cadunt, utinam strepitantibus advolet alis, Flavaque con-jugio vincula portet Amor:*’ ubi *vota*, ἱερεῖα accipio, *hostias* votivas: neque enim caducis votis res, argumentum-que convenire potest: quandoquidem, præcedentibus versibus, exaudita *Cherinthi* vota descripsit, eo consilio, ut jam poëta gratus, *Diis* in gratiam *Cherinthi* vota reddere, et solvere immolatis victimis videatur, eadem pene phrasi, qua *Æschylus* πεσεῖν χρηστήρια dixit, hoc est, ἱερεῖα, καὶ σφάγια. Non in eam partem fortasse accepisse videri potest *Tibull.* quam *Propert.* I. I. ‘*Omniaque ingrato littore vota cadunt:*’ quamvis et ad non litantes victimas trahi possit *Propertii* sententia, quod frustra ob desertam *Cynthiam*, sacra et vota in ingrato littore, a se fieri queratur, per eam quam susceperat navigationem. *Idem* *Propert.* IV. ‘*Et cadat ante meos icta juvenca focos.*’ *Germ.*

Hostia dextra] *Hostiæ* dicuntur sacrificia, quæ ab his fiunt, qui in hostem pergunt. *Victimæ* vero, sacrificia quæ post victoriam fiunt. Sed

hæc licenter confundit auctoritas. *Servius.*

Multa tibi, &c.] Artificiose epilogum absolvit a remuneratione et gratiarum actione. Huic autem loco non valde absimilis est ille Ovid. Met. XIV. 4. sub persona Æneæ ad Sibyl- lam: 'Seu dea tu præsens, seu diis gratissima,' &c. Notetur item Voti formula: et præterea *Cadendi* verbum: quomodo et Græci usurpant suum *πίπτειν* et *πρσεῖν*. Sic Tibull. el. II. 2. 'Vota cadunt: utinam strepitantibus advolet alis, Flavaque conjugio vincula portet Amor!' Ubi *vota*, *ἱερεῖα*, accipit Germ. Valens, hostias votivas: non caduca vota: ut jam Poëta gratus, diis vota reddere et solvere immolatis victimis, ob Cherinthum exauditus, videatur; eadem præne phrasi, quam Æschylus *πρσεῖν χρησθήρια* dixit, hoc est, *ἱερεῖα καὶ σφάγια*. Propert. l. IV. 'Et cadat ante meos icta juvenca focos.' Ita ibidem el. X. 'Juppiter, hæc hodie tibi victima corrueat Acron. Voverat: et spoliū corrui ille Jovi.' *Taubmann.*

Multa tibi, &c.] Fere eadem locutio apud Stat. invenitur Achill. l. II. 'te longus honos æternaque cingent Temp- pla:' ubi per *longum honorem* intellige sacrificium multarum hostiarum. *Emmeness.*

339 *Equidem*] Nunc, ego quidem significat, alias expletiva particula est. *Servius.*

Tali me dignor honore] Id est, sacrificio. Et aut vult se probare non numen, sed virginem Tyriam: aut ideo non amplectitur sacrificium, ut diutius lateat: aut certe quia Paphiæ Veneri, quæ Cypri colitur, thure tantum sacrificatur et floribus: qui ait, 'Ubi templum illi centumque Sabæo Thure calent aræ, sertisque recentibus halant.' *Idem.*

Tali] Nam si honorificentiam mereor, talis erit, quæ homini præstanda, non deo exhibenda sit. *Donatus.*

Dignor] Dignam me judico: ut,

'Conjugio Anchisa Veneris dignate superbo,' id est, digne habite. *Serv.*

Haud equidem tali me dignor honore] Respuens Venus hostiam, alludit obiter ad morem veterem, quo huic Deæ sacra fiebant, non sanguine et carnificina, sed thure ac floribus. Sic putat vir doctus Nannius, advocatque Horatium, qui Carm. I. 19. destinans sacrum Veneri, ita ait: 'Hic vivum mihi cespitem, hic Verbenas, pueri, ponite thuraque Bimi cum patera meri: Mactata veniet lenior hostia.' Et verba Acronis ex codice Blandinio hæc: 'bene verbenas, cespitem et thus Veneri promittit, quæ non placatur sanguine.' Virgilius, 'Haud equidem tali me dignor honore.' Item: 'centumque Sabæo Thure calent aræ, sertisque recentibus halant.' *Cerda.*

340 *Virginibus Tyriis*] Quia Venus suspicari poterat, quibus signis illi deam se putarent. Idcirco illa conatur avertere. Habitus enim, quo me deam suspicamini, non meus est, inquit, sed omnium Tyriarum virginum, quæ in his regionibus sunt. Ergo patrius mos pharetram et cothurnos præbet. Hoc autem facile poterat illa persuadere, quia Æneas se regiones ac homines ignorare dixerat. *Donatus.*

341 *Purpureo*] Aut pulchro, aut russi, aut rosei coloris. *Servius.*

Purpureo alte suras] Supra Ecl. VII. 'Puniceo stabis suras evincta cothurno.' Hunc locum, et superiorem, *Namque humeris de more habilem, &c.* admonuit me acri judicio vir Giphanius, ut conferrem cum illo Livii Andronici Ione apud Terentianum: 'Et jam purpureo suras include cothurno, Baltheus et revocet volucres in pectore sinus, Pressaque jam gravis crepitem tibi tela pharetra, Dirige et odorisequos ad certa cubilia canes.' Subjecit item ex Arnob. l. VI. quæ ad rem locumque hunc faciunt hæc verba: 'Semitectis femoribus

Diana, aut ad libidinem concitans Venus nuda, Anubis cum canina facie.' Sed et idem observavit Giphanius, Dianæ purpurea attributa calceamenta, quod Laconico cultu se gereret, Spartæ præcipuo honore culta, Laconumque calceamenta ἐρυθρὰ testetur Pollux l. vii. ut et v. venatorum ὑποδήματα, κοῖλα εἰς μέσσην κνήμην ἀνήκοντα, δεσμῷ ἀκριβεῖ περιεσταλμένα, ut et *suras vinctas alte* hic Maro dixit. Ego quoque apud Plutarch. in Numa observavi Spartanæ virgines φαυρομήριδας dictas. Certe apud Eurip. in Androm. Peleus Menelao objicit in invidiam Helenes hunc Spartanarum virginum cultum, ut inhonestum et intemperantem, οὐδ' ἂν, εἰ βούλοιτό τις, Σώφρων γένοιτο σπαρτιατῖδων κόρη, Αἰξὶν νέοισιν, ἐξερημοῦσαι δόμους, Γυμνοῖσι μηροῖς, καὶ πέπλοις ἀναιμένεοις, Δρόμους, παλαιστρας τ' οὐκ ἀνασχετοὺς ἐμοί, Κοινὰς ἔχουσι· κᾶτα θαυμάζειν χρεὼν, Εἰ μὴ γυναικας σώφρονας παιδεύετε. Calaber l. i. sentimentia Maronis reddidisse videtur uno epitheto, quo Penthesileam βαθυκνήμιδα vocat. Germanus.

Suras vincire cothurno] Cothurni sunt calceamenta etiam venatoria, crura quoque vincientia: quorum quivis utrique aptus est pedi. Ideo et numero usus est singulari. Servius.

Vincire] Nam vinculis cothurni illigabantur. Ovid. Amor. eleg. iii. 1. 'Lydius apta pedum vincla cothurnus habet.' Pollux l. vii. ὑποδήματα δεσμῷ περιεσταλμένα: Calceamenta illigata vinculo. Cerda.

342 *Punica regna vides*] Ad illud *Et quo sub cælo tandem*. Et quidam *Vides*, pro *visurus es* accipiunt. Nam quemadmodum in media silva urbem videt et Tyrios? Hic attentum facit Æneam. Servius.

Punica regna vides] Brevis et concinna narratio: non enim debuit Æneas sub incerto diutius teneri: et ipsa idem volebat. Respondet autem eo ordine, quo interrogatur. Ille enim, *quo sub cælo, &c.* Hæc *Punica Delphi*. et Var. Clas.

regna, et designato loco dicit personas; *Tyrios* inquit, et addit superioris conditoris nomen. Donatus.

Agenoris urbem] Quam fecerunt Agenoridæ. Agenor autem, Neptuni filius, rex Libyæ et Phœnicis: de cuius genere Dido originem duxit. Et sic dictum est, ut, 'Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris;' id est, ad Cumas; quas fecerunt hi, qui de Chalcide venerant, civitate Eubœæ. Servius.

Agenoris urbem] Antonomasia, pro *Didonis urbem*. Quippe ex Jove natus est Epaphys: hinc Belus priscus: hinc Agenor: hinc Phœnix: hinc Belus secundus, pater Didonis, Pygmalionis, et Annæ. Itaque Agenor auctor istius urbis, proavus Didonis, et rex Phœnicis fuit. Ne autem Æneas opinaretur, se in Phœniciam tempestate appulsum, cum hæc dicentem audiret, aperte regionem nominans, addit: *sed fines Libyci*: nam et alibi potuerunt esse Tyrii. Et quidem fines Libyci, non *Libya* dicit; quia illic, occurrente pelago, Africæ termini clauduntur. Videtur autem hic locus emphasis habere ex persona Poëtæ, quod indicant illa 'genus intractabile bello:' quæ non ad laudem, sed ad vituperium dicta apparent. Nec poterat nisi cum stomacho, de Afris, Romanorum hostibus, loqui Poëta. Taubmann.

343 *Sed fines Libyci*] Antedictam terram nunc aperte regionem ostendit, dicendo, *Libycos fines*. Tyrii enim et alibi esse potuerunt. Servius.

Fines Libyci] Illic enim, occurrente pelago, Africæ termini clauduntur. Donatus.

Intractabile] Insuperabile, asperum, sævum. Ergo amovit suspicionem, ne putaret se in Tyrum venisse. Serv.

Intractabile] Meminerat enim poëta ex persona sua dixisse: 'Studiisque asperrima belli.' Nec est hic repetitio ejusdem rei: quoniam et dici necesse fuit, et ex alterius per-

sona dictum est. *Donatus*.

Genus intractabile bello] In codicibus aliquot antiquis *insuperabile* legitur. Id apud Servium Paraphrasis est. Apud Donatum contextus. Sed quia subiungit: 'meminerat enim Virgil. se ex persona sua dixisse, 'Studiisque asperrima belli.' Hic autem non est repetitio ejusdem rei: quoniam et dici necesse fuit, et ex alterius persona nunc dictum est. Quod si Donatus eandem rem utroque loco agnosceat, nempe *asperrimum* et *intractabile*: magis erunt similia, quam *insuperabile*. Pierius.

344 *Imperium Dido*] Mira brevitās, sed quæ multa complectatur. Præteritum enim et præsens ponit, et quæ vocaretur, et quid ageret, quæ illis imperabat. Compendii vero causa fuit, ne interrogando, respondendoque longum fieret, quod mature debuit fieri. *Donatus*.

Dido] Dido vero, nomine Elissa ante dicta est, sed post interitum a Pœnis Dido appellata, id est, *virago*, Punica lingua, quod cum a suis civibus cogeretur, cuidam de Afris regibus nubere, et prioris mariti amore teneretur; forti se animo, et interfecerit, et in pyram injecerit, quam se, ad expiandos prioris mariti manes, extruxisse fingeat. *Servius*.

345 *Germanum fugiens*] Hoc loco quasi stupuit Æneas: de Germani enim appellatione fuerat facta major invidia, unde auditoris aviditati præscribit Venus; dicens *longam esse injuriam*, id est, causam: ab eo quod sequitur, id quod præcedit; ut supra, 'Spem vultu simulat.' *Idem*.

Germanum fugiens] Potuit enim quæri, qua causa impulsus fuerit, ut relicta patria mulier, quod difficile est, longinqua sectaretur. *Donatus*.

Germanum fugiens] Hoc loco quasi stupuit Æneas: unde auditoris aviditati præscribit Venus; dicens, *longam esse injuriam*, id est, causam: ab eo quod sequitur, id quod præcedit.

Ac si dicat: narratio istius alte repetenda esset: sed 'summa sequar fastigia rerum,' id est, summa sequar capita: Turneb. x. 11. Hujus autem rei historiam exactiorem habet Justinus l. xviii. item Hortensius. *Taubmann*.

Longa est injuria] Longa narratio injuriæ. *Servius*.

Longa est injuria] Hoc addit: quia incredibile fuerat, tantam intervenire causam, quæ cogeret germanam dura sectari, relinquentem eum, quem amare debebat. *Donatus*.

Longæ Ambages] Id est, circuitus. Hoc est, ambages narrationis. *Serv.*

346 *Fastigia*] Summæ partes ædificiorum dicuntur, sed modo primordia. Quia scit longam esse historiam Carthaginis, ut Sallustius, 'Sed de Carthagine silere melius puto, quam parum dicere.' *Idem*.

Sed summa sequar] Artificiosa narratio. Nam multa prætermisuram simulat, ut spe brevitatis attentius audiretur. *Donatus*.

Sed summa sequar fastigia rerum] Est hoc, quod dixit Orosius iii. 11. 'magna parvis colligam:' quod Ammianus l. xvii. 'propositum meum in pauca conferam.' Plautus multis variat, ut solet, lepide. Asinar. 'verba in pauca conferam.' Casin. 'in pauca refer.' Menæch. 'Loquere paucis, non longos logos.' Mostell. 'orationis operam compendio face.' Milit. 'verba confer maxime ad compendium.' *Cerda*.

347 *Huic conjux Sichæus erat*] Quotiens poëta aspera invenit nomina, vel in metro non stantia, aut mutat ea, aut de his aliquid mutilat. Nam Sichæus, Sicharbas dictus est. Belus Didonis pater Methres. Carthago a Cartha, ut lectum est, quod invenitur in historia Pœnorum, et in Livio. Sane Sichæus, si brevis est per naturam: sed hoc loco Ectasin fecit, ea licentia, quæ est in propriis nominibus: licet enim in quavis pro-

prii nominis parte syllabæ mutare naturam: quod et in appellativis evenit; si tamen de propriis originem ducant, ut, 'Sicanio prætenta sinu:' quia venit a Sicano rege Siciliae. *Servius*.

Huic conjux] Amoris inter conjuges honestas inserit causas. Amabat, inquit, hominem, secuta judicium patris, et divitem, et probum. *Donat.*

Sichæus] Admonent aliqui hunc *Sichæum* dictum, et Poëtam commutasse in *Sichæum* leniore voce. Sed certe Justinus, non Poëta, *Sichæum* nominat, et Eustathius Σιγχαῖον. *Cerda*.

Huic conjux Sichæus] Narratio. J. C. Scaliger Poët. III. 3. ubi de *Expressione Personarum* agit, hoc quoque pro exemplo adducit. Nam habes, inquit, statum a conjugio, fortunam a divitiis, genus a Phœnicia. Addit etiam affectum: 'et magno misere dilectus amore.' Tum autem fortuna et habitus vitiosi: 'sed regna Tyri germanus habebat Pygmalion,' &c. *Taubmann*.

Ditissimus agri] Veteres addebant, cujus rei dives. *Servius*.

Ditissimus agri] Imitatur pessima naturæ opulentia. *Donatus*.

Ditissimus agri] Justinus: 'Sichæo magnæ, sed dissimulatæ, opes erant, aurumque metu regis, non tectis, sed terræ crediderat: quam rem, etsi homines ignorabant, fama tamen loquebatur.' *Cerda*.

348 *Misere*] Dativus est, non adverbium. *Servius*.

Et magno misere dilectus amore] Hic gravatur factum, ut carissimum sorori virum necarit. *Donatus*.

349 *Cui pater i. d.*] Argumentum amoris. *Servius*.

Cui pater] Ut contra judicium patris fecerit. *Donatus*.

Pater] Belus: nam inf. *genitor tum Belus*. Estathius tamen dubitans, Ἀγήνορος θυγάτηρ, ἢ Βήλου. *Cerda*.

Intactam] Multum enim differt in-

ter affectum virginis, et ejus, quæ secundo nupsit. *Donatus*.

Cui pater intactam] Ita Eurip. in *Hel.* ἄθικτον εὐνήν, dixit adhuc virginem, atque, ut antiqui vocabant, *signatam* sive *obsignatam*, quæ Homero κουρίδιη ἄλοχος, id est, παρθενικὴ γυνή. *Prima* autem *omina* dicit primas nuptias. Nam superstitiosa illa prisecorum natio, cum in aliis, tum in conjugis vel maxime, omnia observabat, itaque et nuptiis auspices adhibebantur. Turneb. III. 14. et x. 11. Ita Propertius el. III. 18. 'Contineant nobis omnia prima fidem.' Habent autem primæ nuptiæ vinculum nescio quod majoris conjunctionis. Vide Val. Max. de *Auspiciis nuptiarum* II. 1. *Taubmann*.

Intactam] Sic Pallas virginittatis custos sanctissima *intacta* dicitur apud Horat. od. I. 7. *Emmeness*.

Primis] Nullis aliis, sed solis. *Donatus*.

Primisque jugarat Ominibus] Hoc est, primis nuptiis: auspicato siquidem fiebant antiquis nuptiæ: unde et Propertius. 'Contineant nobis omnia prima fidem:' ubi omnino *omina*, non *omnia*, contra omnium codicum lectionem repono, vel ex sententia ipsius loci, quo poëta cogitans de mutandis caloribus negat, in novum amorem sibi temere demigrandum, sed auspicato religioseque incundam esse secundam amicitiam, quo perenniore et magis diuturno vinculo constringantur et sanciantur fœdera, quæ, inconsulto et inauspicato contracta, parvo negotio solvi quoque soleant. *Germanus*.

Primisque jugarat Ominibus] Pro eo Stat. Theb. I. II. 'primisque Hymenæis egregiam Argiam, &c. julari.' et Silv. I. IV. 'prima lampade.' *Emm*.

Jugarat] Fortasse ab Catullo: 'Cum Tethidi pater ipse jugandum Pelea sensit.' *Cerda*.

350 *Ominibus*] Vel prosperis et secundis auguriis, vel primariis, ut aliis verbis repetierit, *Cui pater intactam*

dederat. Ominibus autem secundum Romanos locutus est, qui nil nisi captatis faciebant auguriis, et præcipue nuptias. Lucanus, 'Contentique auspice Bruto.' Juvenalis, 'Veniet cum signatoribus auspex.' *Servius.*

Tyri] Adverbium est. *Idem.*

Sed regna Tyri] Ex quo intelligitur habuisse spem faciendi, et factum defendendi, quia rex. *Donatus.*

351 *Pygmalion]* *Pygmalioni* autem admodum puero regnum tradidit populus: regnavitque annos quadraginta septem: fuitque decimus ab *Hiram* sive *Iromo*, qui ligna cedrina Salomoni ad templum suppeditavit. Nam ab illo *Hiram* ad Carthagini conditum fuerunt anni ciii. ut numerat Scaliger in Proleg. de Emendat. Temp. *Taubmann.*

Scelere ante alios immanior omnis] Junge totum: nam aliter non procedit, si segreges, quos inter medius venit furor: quia multi *Immanior* ad furorem, non ad *Pygmalionem* referunt, cum ipse dicat, licet simulatas, fuisse tamen amicitias: simul namque sacrificabant: ac si diceret, sceleratio *Atreo* et *Thyeste*, vel *Eteocle* et *Polynice*. Ordo est: Inter quos medius. *Servius.*

Inmanior scelere] Non est intelligendum, quod furor medius inter *Sichæum* et *Pygmalionem* venit. Nam sic defendi posset *Pygmalionis* factum, si non voluntate, sed furore peccavit, et furens fuisset *Sichæus*, ergo pares. Quapropter ita pronuntiandum: ut *Sichæus* fuerit innoxius, *Pygmalion* vero omnibus aliis sceleratio, quos in facinus impulit furor. Ergo alii, si in crimina inciderunt, furor in causa fuit, aut insania, aut animi dolor, et possunt habere veniam facti. *Pygmalion* vero aliorum comparatione sceleratio ostenditur: quia voluntate, non casu aut necessitate scelus admisit. *Donatus.*

Inmanior] Id est, pejor et nocentior. *Nonius*, vel, crudelis et terribi-

lis. *Isidorus.* A manum, quod priscis bonum: unde contra, *Inmane*. Vide Fest. et in illum Scalig. et Not. Georg. l. iv. *Taubmann.*

Scelere ante alios inmanior] Sic noster *Æn.* vii. 55. 'Petit ante alios pulcherrimus omnis *Turnus*.' C. Nep. in V. Attici 'et unus ante alios fuit carissimus.' *Apulejus* *Metam.* l. ix. 'Pessimam et ante cunctas mulieres longe deterrimam,' &c. de comparatione, quæ virtute præpositionis apparet, Sanct. in *Minerva* p. 369. *Emmeness.*

352 *Ille Sichæum]* Si, hoc loco secundum naturam posuit. *Servius.*

Ille] De quo nihil tale sperabatur. *Ille*, quem nulla urgebat inopia, qui germanam viro privare non debebat, qui affinem servare debuit, qui contra naturæ religionem faceret, contra judicium patris, rupto humanitatis et affinitatis vinculo, ante aras etiam, ut sceleri sacrilegium adderet. *Donat.*

353 *Impius ante aras]* Probavit impium, quia ante aras. Singula pronuntiant. *Servius.*

Ante aras] Occidit propter solam avaritiam. Cum res nulla inopia urgeretur, occidit innoxium: incautum sororis virum. Ergo virtute oratoria unum admissum, quantis potest criminum generibus aggravat poëta, et partes communis loci ingressus, quam late discussit, non, ommissa brevitate, quæ *Æneæ* necessaria erat, propter tot calamitates festinanti. *Donatus.*

Ante aras] Id est, diis spectantibus, quos humana cæde funestare non debuit. *Idem.*

Cæcus amore] Unam causam ponit, a vitio naturæ profectam: sed cui alia crimina adnectuntur. Nam *Salust.* ait: 'Avaritia fidem, probitatem, cæterasque bonas artes subvertit: pro iis superbiam, crudelitatem, deos negligere, omnia venalia habere edocuit.' Avaritiæ ergo comes crudelitas, perfidiæque conjuncta. Non enim potest voto potiri, nisi ad id

per scelus venerit. Habemus exempla apud poetam; hic Pygmalionis. In III. Polymnestoris. In VI. qui auro patriam prodiderat. Nihil autem in primanarrationis parte frustra positum est. *Donatus.*

Cæcus auri] A cupiditate enim impeditus non consideravit, ubi, quid, cur, et in quem faceret. *Idem.*

Atque auri cæcus amore] Cæcitas de hoc malo, crebrum. Ovid. *Metam.* I. III. 'prædæ tam cæca cupido est.' Cic. *Philip.* II. 'at quam cæca avaritia est:' et pro Quint. 'cæcus cupiditate, et avaritia.' Diphilus apud Stob. *serm.* VIII. de animo spirante ad lucrum ait, ἀλλ' οὐκ ὁρᾷ: *alia non videt.* Itaque Pygmalion, cæcus auri amore, jura omnia confregit, quia 'nullum est officium tam sanctum atque solenne, quod non avaritia comminuere atque violare soleat.' Verba Tullii agnoscis pro Quintio: et ejusdem in Vatinius, quæ sequuntur: 'nemo tam firmum habuit præsidium, quod avaritia non infregerit, atque debilitaverit.' Hanc pestem vitiorum *Reginam* vocat Cassiod. *var. epist.* XII. 1. Βίῳ μητρόπολιν πάσης κακίας. et Phocylides *μητέρα κακότητος ἀπάσης, metropolin, et matrem totius improbitatis.* Illi maleficia omnia attribuit Auctor ad Heren. I. II. et Cato apud Livium I. XLIV. eversa imperia. *Cerda.*

354 *Clam]* Quidam ad sororem referri putant. *Servius.*

Clam] Gravatum factum. Nullus enim clam facit, nisi illicitum esse sciat. Vel *Clam*, ne si palam, innocens defendi posset. Ergo *clam*, ut lateret auctor. Quis enim crederet sororis virum, innoxium, amabilem, nullis intervenientibus inimiciis ab eo cæsum? *Donatus.*

Securus amorum Germanæ] Aut contemnens, id est, negligens, non curans amorem sororis: ut, 'Securi pelagi atque mei,' id est, contemptores. Aut certe securus erat de amore germanæ, circa maritum nimio; ob

quem se post mortem Sichæi interire posse credebatur: nec enim sequitur, ut, occiso Sichæo, ipse statim potiretur auri, nisi etiam Dido periret. *Amores* autem plurali numero ad voluptatem pertinent. ut *Æn.* X. 'Securus amorum, Qui juvenum tibi semper erant.' Singulari etiam ad religionem. *Servius.*

Securus amorum] Horat. *epist.* II. 2. 'pænæ securus.' Similia conguessit Vechner. *Hellenol.* I. 2. *Emmeness.*

355 *Factum celavit]* Duplici de causa. Prima, ne, manifesta cæde, ad auctorem aliqua via iretur. Secunda, ne, re patefacta, potiendi auri occasione privaretur. *Donatus.*

Ægram] Mœstam, anxiam. *Servius.*

356 *Multa malus simulans, vana spe lusit amantem]* Quia dicebat absentem, quem constabat occisum. Atqui, hic nimia Pygmalionis ostenditur malitia, quæ etiam amantem fefellit. *Idem.*

Malus] Quia *simulans.* Eodem plane sensu Catullus in nuptiis Pelei: 'Nec malus hic, quia, celans duci crudelia forma Consilia.' Itaque simulator et celator malus. Inde etiam Plauto in *Amphitr.* astutus et callidus dicitur *malus.* *Cerda.*

Vana spe] Quia dicebat, eum reverti. *Servius.*

Lusit] Decepit. *Idem.*

Vana spe lusit amantem] In antiquissimo quodam exemplari *una spe lusit* scriptum est, quæ lectio forsitan acutioribus ingeniis non displiceat, ubi consideratum fuerit Pygmalionem, quum tam diu factum occultasset, multaque simulasset, amantem sola tantum spe deludere potuisse. Nam quæ cupimus, facile credimus. Poterat vero Dido fratris ingenium et perfidiam a teneris unguiculis explorasse: ac perinde figmentis, quæ multa ille comminiscabatur, dum ea de conjuge, ubinam esset, percontaretur, nullam adhibuisse fidem. Dum vero Pygmalion eum, et vivere, et venturum brevi polliceretur, idque

unum præcipue Dido concupisceret : hac una spe decepta est. Si vero vana cuiquam magis placeat, integrum unicuique sit, quam malit lectionem sequi. *Pierius*.

357 *In somnis*] Si ab eo, quod est somnium, Synæresis est: ut *peculi* pro *peculii*. Si autem a somno venit, *in somnis*, id est, dum somnos caperet. *Servius*.

Ipsa sed in somnis] Quoniam neque suspicio in Pygmalionem duci propter affinitatem poterat, nec testis exstabat, posita est imago. *Donatus*.

Ipsa sed in somnis] Frivola plerique dicunt, quæ de geminandis aut simpliciter scribendis litteris disputentur. Veteres tamen Grammatici non incuriosam in huiusmodi vel levibus observationibus operam insumpsere: quodque ad hunc locum attinet. Sospater Carisius *Armariæ Armariis* duplici *ii* scribendum observat. Quæri vero ait de *insomniis*, quoniam apud Virgilium non geminatur, *insomnis*, ut ex hoc nescio quid, quod Servius etiam ambigit, videris. *Pierius*.

Ipsa sed in somnis] Pathos a circumstantiis. *Inhumati* autem dictum, pro honore sepulturæ carentis: ad augendam Pygmalionis immanitatem. Neque enim verisimile est, cadaver non humatum esse, quod voluerit occultari. *Taubmann*.

Imago] Τὸ εἶδωλον. *Servius*.

358 *Pallida*] Ut jam illum cæsum intelligat, additur: *Crudeles aras*, hoc per verba. *Trajecta*, hoc per visum nudatur. *Donatus*.

Modis pallida miris] Lucretio debere docet Macrobius Saturn. vi. 1. 'Sed quædam simulacra modis palientia miris.' *Emmeness*.

359 *Crudelis aras*] Epitheton hoc de caussa est, nam aræ piæ sunt. *Servius*.

360 *Nudavit*] Indicavit: unde e contra in sexto habemus, 'Et vulnera dira tegentem,' hoc est, celantem. Quid enim tegeret undique truncatus? *Idem*.

Nudavit] Auget indignationis affectum, quem non quidem verbis, sed gestu exprimit, quasque tragædiam excitat. *Taubmann*.

Cæcumque domus] Strictim ponit, quæ supra diffusius dicta fuerant. Suadet autem fugam, quoniam neque ulcisci valet, neque apud sceleratum tuta esse potest. *Donatus*.

Cæcum] Ita Lucretius l. iii. *cæcas caussas* dixit, id est, incertas, incognitas. Cæterum fictioni poetiæ adsimilis illa Apuleii l. ix. 'Et per quietem obtulit sese flebilis patris sui facies adhuc nodo devincta cervice, eique totum novercæ scelus aperuit de adulterio, de maleficio,' &c. *Cerda*.

Retexit] Ecce hic planius quid sit *nudavit* ostendit. Et utrum ad præteritum hoc refertur, an, ut quibusdam videtur, quod ipsam Didonem putabat occidere, sed incertum; nam et ideo fugam suadere visus est. *Servius*.

Retexit] Ita Horat. od. iii. 23. 'Curas, et arcanum jocoso Consilium retegis Lyæo.' et noster iv. 119. 'ubi primos crastinus ortus Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.' Sic v. 65. pro quo Apul. Met. viii. 'Omnem scenam sceleris illuminare' dixit. et l. ix. 'totum scelus aperire.' *Emmeness*.

361 *Tum celerare fugam*] Celeriter abire, ut dicimus *cursum celerò*. *Serv.*

Tum celerare fugam] Eustathius, Κελεύει φεύγειν. Cedrenus: καὶ εἶπεν αὐτῇ, φύγε· μὴ καὶ σὲ φοβέσῃ. *Cerda*.

Patriaque excedere suadet] In antiquissimis aliquot exemplaribus *patriam* incusandi casu legere est. Verba enim motum significantia, ubi præpositionem de loco sibi vendicaverint: sui quasi cuiusdam juris facta, solent sibi adungere accusativum: ut quum dicimus *ex domo eo*, mox *ex eo domum*: quanquam et *domo*. Ita illud comicum, 'Cave ex istoc excessis loco,' non ineleganter dixeris, 'Cave hunc excedas locum.' Sic apud Virgilium est: 'exire tela.' *Pierius*.

Sualet] Secundum naturam duæ sunt syllabæ, sed multi trisyllabum putant: quod etiam si inveniatur, solutio dicenda est: quo modo dicimus *cena et aliena*. Hoc autem solum *hujusmodi* verbum in Latino invenitur. *Servius*.

362 *Auxiliumque*] In Mediceo cod. *auxilio* legitur, acquisitivo casu: ut sit sententia, recludit thesauros, qui futuri essent auxilio viæ. *Pierius*.

Auxiliumque viæ] Proposita fuga, addit facilitatem in tanta thesaurorum copia. *Donatus*.

Auxiliumque viæ] Viaticum, ἐφόδιον, τὰ πορεῖα. Alii l. *Auxilioque* v. Taubm.

Recludit] Ad opinionem somni recludere videtur, ut, 'Æternumque adytis effert penetralibus ignem.' *Serv.*

Veteres tell. recl. Thesaur.] Hinc et Juriconsulti thesaurum defossum et reconditum extra hominum memoriam vocant. Quia vero poëtæ sæpe inter fabulosa commenta partem aliquam ad historica eventa referunt, duceret auctoritate virorum doctorum in eam persuasionem, ut crederem, Maronem alluisse ad thesaurum, cujus vana expectatione et promissione Cesellius Bassus, homo Pœnus, apud Tacit. l. xvi. Neroni iluserat, ficta conjectura testatus, opes illas Didonem Phœnissam, Tyro profugam, condita Carthagine, abdidisse, ne novus populus nimia pecunia lasciviret, aut reges Numidarum, et alias infensi, cupidine auri ad bellum accenderentur: in eam, inquam, sententiam discederem, nisi sæculi diversa tempora me ab ea credulitate revocarent: tum quod nondum eo, quo scripsit Maro, tempore tale commentum emerserat, edita tantum et acta fabula sub finem Neronis imperii: tum quod Bassus pro thesauro carbones, ut dicunt, thesaurusque ille extiterit nunquam, sed per quietem turbido homini et Pœno visus et repertus tantum, non exhibitus revera Neroni ex fide data fuerit, exitium

vano pollicitatori et auctori allaturus, nisi morte voluntaria principis immanitatem prævenisset: ut probabile magis sit, Tacitum potius, aliosque historiographos (si qui ejusdem commenti meminerint) ad hunc Virgilio locum respecturos fuisse, quam contra. *Germanus*.

363 *Thesaurus*] Hoc nomen, *n* non habet sicut *Atlas, Toas, Abas, Pallas*: licet in obliquis casibus inveniatur: sicut nec *formosus*, quia derivativum est a *forma*: ut a *specie speciosus*, ab odio odiosus, velut a *genere generosus*, ut a *scelere scelerosus*. *Servius*.

Thesaurus] Plerique non Virgiliani tantum codices antiqui, verum etiam Terentiani *thensaurus* per *n*, scriptum ostendunt; fuitque Servius super ea descriptione sollicitus, et ex veteribus quidam alii. Quo enim modo hic *thensaurus* legitur, ita et in antiquo Terentii codice Vaticanæ bibliothecæ scriptum est: 'atque in thensauo scripsit caussam dicere unde esset thensaurus sibi.' Clamat Servius nomen hoc *n* litteram non habere, sicut nec *Atlas, Gigas, Abas, Pallas*. Licet in obliquis casibus inveniatur Atlantis, Gigantis, Abantis, Pallantis. Sicut nec *formosus*, quia derivativum est a *forma*, ut a *specie speciosus*. Sed enim quæ plurima de hujusmodi descriptionis ratione dicere hic institueramus, explicata sunt in Alexi, versu primo. Hic id tantum monere volumus, si *thensaurus* per *n* scriptum invenias, id olim eruditis etiam viris negotium facessere solitum. *Pierius*.

Ignotum argenti pondus et auri] Aut quod ignorabat Dido; vel ad magnitudinem pertinet, id est, tantum quantum nullus unquam novit. *Serrius*.

Argenti pondus et auri] Eurip. in Hippol. ἡ σιδήρου ἢ χρυσοῦ βάρος. *Germanus*.

Ignotum pondus et auri] De his divitiis Justinus xviii. 4. 'Hinc magnæ, sed dissimulatæ opes erant: aurum-

que metu regis non tectis, sed terræ crediderat: quam rem etsi homines ignorabant, fama tamen loquebatur.' *Emmeness.*

364 *His commota*] Id est, supra-dictis. *Servius.*

Sociosque parabat] Justinus, 'Assumptis quibusdam principibus in societatem, quibus par odium in regem esse, eandemque fugiendi cupiditatem arbitrabatur.' *Cerda.*

Sociosque parabat] Quos socios? dum nempe generum: qui et oderant tyrannum læsi, et metuebant lædendi. Ita præclare ista duo conjunxit, *Odi-um* et *Metus*. nam ex timore odium nascitur. Et tyrannus cum sciat, se non amari, vult timeri: hinc illud; 'Oderint, dum metuant.' Aristoteles in *Rhet.* οὐδὲν γὰρ φιλεῖ, ὃν φοβεῖται. *Odium* autem *crudele*, per enallagen: pro, odium crudelis tyranni. Et notetur fæminæ sapiens consilium in re difficili ac periculosa. *Taubmann.*

365 *Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni Aut metus acer erat*] Oderant læsi, Metuebant lædendi, hoc est, qui timebant, ne læderentur: unde est illud in *Æn.* iv. 'quos Sidonia vix urbe revelli?' quia non voluntate, sed aut odio, aut timore convenerant. *Servius.*

Odium crudele tyranni] Id est, crudelis tyranni, et figura est Hypallage: nam in tyrannum, justum odium est. *Idem.*

Odium] Eorum, qui nonnullis viribus potuissent resistere. *Donatus.*

366 *Metus*] Eorum, qui aliquid crudelitatis expectarent. Ergo alii favebant Didoni, ne ille, occupato auro, fieret fortior: alii propter metum, quibus ferebat occasio, ut carerent ævissimi hominis dominatione. *Idem.*

Paratæ] Id est, erant: sed sciendum, quod clam tangit historiam. Moris enim erat, ut de pecunia publica Phœnices misso a rege auro, de peregrinis frumenta cõmerent. Didō autem a Pygmalione ad hunc usum

paratas naves abstulerat; quam cum fugientem a fratre missi sequerentur, aurum illa præcipitavit in mare, quare visa, sequentes reversi sunt: licet alio ordine etiam historia ista narretur. *Servius.*

Paratæ] Si enim aliquid innovassent, in navigiis data esset aperta suspicio. *Donatus.*

Paratæ] Ita etiam in re nautica Propertius eleg. i. 17. 'Ah pereat quicumque rates, et vela paravit Primus.' Uterque a Plauto, qui in *Milit.* 'Ego, quantum unus possum, mihi navem paro.' *Cerda.*

367 *Onerantque auro*] Aurum omne et argentum jusserat tolli Sichæus: sed isti, quia major navium copia ad omne tollendum opus fuisset, id tulerunt, quod naves capere possent. Ergo *auro*, quod pretiosius est, et non argento. *Onerant*, ut plus etiam, quam naves ferre possent, impositum esse videatur. Quanta ergo fuit thesaurorum copia, cum, relicto argento, ne totum quidem aurum naves ferre possent? *Donatus.*

Portantur] Vox signatissima ad rem maris. Ita l. iv. 'en dextra fidesque, Quem secum patrios ajunt portare Penates.' Propert. eleg. iii. 7. 'Portabat sanctos alvens ille viros.' et eleg. ii. 28. 'Una ratis fati nostros portabit amores.' Inde *deportati* dicebantur exules illi, qui classe relegabantur. Terentii verba illa in *Phorm.* iii. 3. 'Quoquo hinc asportabitur terrarum, certum est persequi:' explica de portatione per maria. Sicut et Tullium pro lege Manil. qui de Pompeio 'victorem exercitum deportavit.' Loquitur enim de Pompeio, redeunte ex Africa in Italian. Inde signatissime Charon dicitur Virgilio *portitor*. Et de eodem Propertius eleg. iii. 18. 'At tibi nauta pias hominum qui trajicis umbras, Hac animæ portent corpus inane tuæ.' Hoc Græci negligunt, neque enim in religatis classe usurpant κομίζειν, aut

ἐκκομίζειν, sed obvium quoque. In Cedreno vidi, ἐξώρισεν. In eodem κατενεχθῆναι, et ἐν νήσῳ περιορισθῆναι. Et iterum post multa, αὐτοὺς πλοίοις διαβιβάσας. *Cerda.*

Portantur avari Pygmal. &c.] Quas Pygmalion jam suas putabat, unde est in iv. 'Ultra virum.' Quæ enim avaro major pœna, quam pecuniâ, propter quam deliquerat, perdere. Remove hoc, et falsum est, *Ultra virum.* *Servius.*

Avari Pygmalionis] Omne illuc tendit, ut probetur, quod dictum est. Sed quo modo Pygmalionis? quia illas suas futuras animo conceperat, propter quod sibi ereptas, inique ferret. *Donatus.*

368 *Pygmalionis opes]* Tyrus opulentissima civitas fuit, cujus opes omnibus in scriptoribus decantantur. inde Stat. Thebaid. i. 'Quid si Tyriæ Phrygiæve sub unum Convertuntur opes.' Pro maximis. *Emmeness.*

Dux fœmina] Ad insultationem Pygmalionis dictum, ut ea, duce fœmina, perdiderit, quæ assecuturum se putabat. *Donatus.*

Dux fœmina facti] Νόημα. Et occulta est Didus prudentiæ commendatio, non absque admiratione. *Taub.*

369 *Devenere locos]* Minus est ad. *Servius.*

Devenere locos] Ordina sic, *Devenere locos, mercatique solum ubi nunc ingentia cernes mania.* Nam ædificium institui non potuit, nisi prius emto solo. *Donatus.*

Devenere locos] Ex hoc loco Silius Pun. i. 'Pygmalionæis quondam per cærula terris Pollutum fugiens fraterno crimine regnum, Fatali Dido Libyes appellitur oræ.' Hunc Phœnicum in Africam adventum Tertulian. lib. de Pall. *eructandi* verbo expressit: 'Scythæ exuberant in Persas, Phœnices in Africam eructant, Romanos Phryges pariunt.' *Cerda.*

Ubi] Peculiaris elegantiae fuit apud veteres, adjungere post nomina ad-

verbium aliquod loci, idque loco *quis*, vel *qui*. Unde Poëta *locos, ubi*: non, *locos, in quibus*. Cæsar Gall. iii. 'colis, ubi castra posita.' Terent. Eunuch. 'digna res, ubi nervos intendas.' Cicero orat. ii. 'porticus, ubi inambulamus.' Plaut. Pseud. 'occasionem reperisti, ubi perconteris.' Plura Goudascal. *Idem.*

370 *Surgentem]* Erigentem se: ut, 'Surgentem in cornua cervum.' *Serv.*

Nova Carthaginis] Carthago est lingua Pœnorum *nova civitas*, ut docet Livius. *Idem.*

371 *Mercatique solum, facti de nomine Byrsam]* Dido appulsa ad Libyam, cum ab Hiarba pelleretur, petit calide, ut emeret tantum terræ, quantum posset corium bovis tenere: tum corium in ūla propemodum sectum, tetendit, occupavitque modum stadia xx. quam rem leniter tangit Virgilius: et non *tegere*, sed *circundare*. *Idem.*

Mercatique solum, &c.] Silius l. i. de Didone, 'Tum pretio mercata locum, nova mœnia ponit, Cingere qua secto permissum littora tauro.' Et Appianus in Λιβυκ. ἐδέοντο δὲ χωρίον ἐς συνοικισμόν λαβεῖν, ὅσον ἂν βύρσα τάυρου περιλάβη: *Tantum soli deprecati sunt ad habitandum, quantum circumdaret taurinum corium.* *Cerda.*

Facti de nomine Byrsam] Conjunxit Virgilius hæc duo nomina, Carthaginem et Byrsam, ut res vicinas. *Býrsa* enim Græce corium, Carthago a cartha deduci videtur, utrobique vocabulo ex taurino tergo derivato: postea tamen diversa significata accipere: Byrsa enim, teste Strabone l. xvii. Carthaginis arx est, ut Athenis Acropolis, Thebis Cadmeia. Carthago autem universa urbs est, quæ a Stephano et *καινή πόλις*, et Cadmeia et Onussa dicitur. *Nannius.*

Byrsam] Hic te admonitum, lector, velim, Didonis historiam, quam Poëta late recensuit, non incidisse in Æneæ tempora: sed placitum hoc fingere summo Vati. Quæ res illum moverit,

dicent alii, nam ignorasse illum, ne crede. Didonem Æneas præcessit annis 228. et eo amplius, si Justinum sequaris. Supputatio clara est. Ait ille l. XLIII. 'Ascanius longam Albam condidit, quæ trecentis annis regni caput fuit.' At qui l. XVIII. idem loquens de Carthagine: 'Condita est urbs hæc 72. annis antequam Roma.' Eadem scribit Orosius IV. 6. Deme hunc numerum ab annis 300. et supererunt anni 228. Adjice insuper Æneæ vitam. Ab extremo numero demit Velleius l. I. annos septem, ait enim conditam Carthaginem annos quinque et sexaginta ante urbem Romam. *Cerda.*

Byrsam] An ex corio, in tenuissimas partes dissecto, facta sit, ut Justinus XI. 5. relinquimus in medio. Byrsa tantum a Didone Tyria exstructa est. *Acropolis* fuit appellata hæc arx, et ὀχυρώτατον τῆς πόλεως munitissimus urbis locus, ut Appian. c. 79. de bell. Pun. Pro *Bosra* dici volunt eruditi, quod *arcem* vel munimentum significat. Huic arci, ubi creverunt coloni, Tyro cum Didone advecti, ampliora mœnia circumdata sunt. Instaurandæ urbis auctorem Jarbam fuisse docet Salmas. Plin. exercit. p. 322. de Byrsa et Carthagine Appian. l. de Bell. Pun. in principio: Οἱ δ', τὸ δέρμα (de hac voce consule P. Victor. xxxv. 18.) περιτεμόντες ἐς ἱμάτια ἓνα στενότατον, περιέθηκαν ἔνθα νῦν ἐστὶν ἡ Καρχηδονίων ἀκρόπολις· καὶ ἀπὸ τοῦδε Βύρσα ὀνομάζεται. χρόνῳ δὲ ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι, καὶ τῶν περιόικων ἀμείνους ὄντες ἐς χεῖρας ἐλθεῖν, ναυσὶ τε χρώμενοι, καὶ τὴν θάλασσαν οἷα Φοίνικες ἐργαζόμενοι, τὴν πόλιν τὴν ἔξω τῇ Βύρσῃ περιέθηκαν. Arcem, quam in medio collocat Strabo l. XVII. non nulli distinguunt ab ipsa urbe, in quibus Livius xxxiv. 62. in summa arcis parte templum fuit Æsculapii, quod incendio consumtum, cum a Scipione non tantum urbs sed et arx expugnaretur. De magnitudine Byrsæ hoc habe, cum

illius potiretur Scipio, exivisse ex ea μυριάδες πέντε ἀνδρῶν ἅμα καὶ γυναικῶν quinquaginta millia virorum et mulierum. Dictum vide Appian. de Pun. bell. c. 79. et 80. *Ennemeness.*

372 *Tergo*] Pro *Tergore*. Servius. *Taurino quantum*] Alii dicunt pecuniam tunc ex corio bubulo fuisse, et pecuniam dictam, quod ex pecore originem duceret: tantumque fuisse in precio loci, quantum bovis corium conficere potuisset. Alii frandem emptoris ponunt, qui tantum mercaus sit, quantum corio bovis possit circumdari. At venditor nihil tale suspicans, arbitratus est tantum dedisse, quantum integrum corium posset occupare. Emptores vero in tenuem corrigiam illud secantes, plus quam deberent occupantes; sed fabulosa sunt omnia: nam si attendatur magnitudo urbis, et quanta a Virgilio describatur, non poterat nisi latioribus locis condi: licet poëta hoc credibile faciat dicendo, *facti de nomine Byrsa*: quod et lingua Græca, unde fuit Dido, et Punica, id est, ipsius regionis, in qua res est gesta, corium significat. *Donatus.*

Tergo] Pro *tergore*. Ita Tacitus loquens de cruciatibus Christianorum, 'pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contriti, laniata carne, interirent.' Ita contra Æneid. IX. *tergus* ponit pro *tergo*, cum ait: 'raptas fugientibus ingerit hastas In tergus.' Est enim *tergum*, dorsum; *tergus*, pelvis. Verba sunt Charisii, vel, ut ait Servius: *tergum*, dorsum; *tergus*, corium. *Cerda.*

373 *Sed vos qui tandem*] Vacat hoc loco *tandem*. Velut ante videtur expletiva conjunctio; ut est, 'Et quo sub cælo tandem?' alii *tandem* pro *tamen* accipiunt. *Servius.*

Sed vos] Mira brevitatis interrogantis, nec fraude caret. Nam conatur ostendere, se non esse deam, sed non fallit Æneam. Nam cum magna animi laceratione respondet. *Donatus.*

374 *Quove tenetis iter*] Naturalis interrogatio, *qui estis? unde? vel quo itur?* Sicut ipse in VIII. licet mutato ordine, '*Quo tenditis inquit? Qui genus? unde domo? Servius.*

375 *Imoque trahens a pectore vocem*] Deest dixit. Quotiens longe respondet, Parenthesis est: quotiens nusquam, Ellipsis est, ut hoc loco. *Idem.*

Suspirans, imoque trahens] Sermone Achillis præcedit II. 1. versus *Τὴν δὲ βαρυστενάχων προσέφη πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς*: Hanc autem graviter suspirans alloquutus est celer Achilles. Calaber I. 1. *μέγα στονάχῃσεν*, alte duxit suspirium. Prudentius in *περὶ στεφάν.* 'Romanus alto corde suspirans diu, Gemitu querelam traxit, et sic orsus est.' Apulejus libro I. 'imo de pectore cruciabile suspirium ducens.' Plautus Cistell. 'petivit suspirium alte.' Seneca de Ira II. 3. 'altum suspirium.' et Rhetor. Controv. II. 'repetitos alte gemitus.' *Cerda.*

376 *O dea*] Perseverat in opinione sua: ita tamen, ut et illius orationi aliquando concedat. Nam paulo post ait, *Si vestras forte per aures Trojæ nomen iit.* Aut certe illud est, quod superius dixerat, *An Nympharum sanguinis una?* quæ non omnia sciunt: nam et moriuntur secundum Aristotelem, ut Fauni, Panesque. *Servius.*

O dea] Duo dicit impedire. Unum, quia non vacat. Alterum, quia brevitatis temporis narrationem expleri non patitur. Properat redire ad suos, a quibus in locis desertis noctu separari non debuit. Benevolam autem facit et honorificam, cum *deam* appellat: et attentam, quum multitudinem calamitatum suarum proponit: et non tamen omnes se dicturum. Respondet ad omnia, sed non ordine. Primo enim respondet secunda: *Quibus aut venistis ab oris.* Et quamvis, narratione totius diei non posse expleri calamitates, dixerit, tamen brevitate miranda, labores omnium conclusit annorum. Nam dicendo, *nos Troja*

antiqua, primam temporis partem posuit. Dum autem diversa per æquora vectos, mediam: et, forte sua *Lybicis*, ponit postremam, et simul ostendit, quod violentia fluctuum illuc appulerit. et quia cum dea putabat se loqui, commendat personam suam, dicendo, *raptos qui ex hoste penates, &c. Donatus.*

Ab origine] A raptu Helenæ. *Serv.*

Ab origine] Ab ultimo initio, id est, a raptu Helenæ. Propert. el. III. 4. 'Nunc mihi, si qua tenes, ab origine dicere prima Incipe: suspensis auri-bus ista bibam.' *Annales* autem laborum festiva tralatione dixit; notans labores maguos, et qui digne in annales a Pontifice Max. referantur. Et sunt, qui putent pontificiam dignitatem hic Æneæ tribui. De quo Macrobius, Nascimbænus; itemque de *Annalibus* Cic. De Orat. II. *Taub.*

Pergam] Perseverem, hoc est, universa dicam. *Servius.*

377 *Annales*] Inter historiam et annales hoc interest; *Historia* est eorum temporum, quæ vel videmus, vel videre potuimus, dicta *ἀπο τοῦ ἱστορεῖν*, id est, videre. *Annales* vero sunt eorum annorum, quos ætas nostra non novit, unde Livius ex annalibus et historia constat. Sed confunduntur licenter, ut hoc loco pro historia dixit annales. Ita autem annales conficiebantur: tabulam dealbatam quotannis Pontifex Maximus habuit, in qua, præscriptis Consulium nominibus et aliorum magistratum, digna memoratu notare consueverat, domi militiæque, terra marique gesta per singulos dies. Cujus diligentiae annuos commentarios in octoginta libros veteres retulerunt; eosque a Pontificibus Maximis, a quibus fiebant, *Annales* maximos appellarunt; unde quidam ideo dictum ab Ænea annales ajunt, quod et ipse religiosus sit, et a Poëta tum Pontifex inducatur. *Idem.*

Et vacet annalis nostrorum audire laborum] In perveteri codice, manu-

scripto, *Annalis nostrorum audire parentum* legitur: quod forte non displiceat, si quantum interrogationi congruat, responsum perpenderit. Tria enim percontata fuerat Venus: quinam essent, unde degressi in Lybiam advenissent, et quo demum essent profecturi. Cujus interrogationis pars prima, *sed vos quinam estis*, duplicem requirebat responsionem: a genere, vel a specie. Nam quo quis celebris habeatur, aut majorum nobilitas, aut virtus propria debet efficere. Æneas vero, qui se hujusmodi distinctioni obligatum intelligit, angustia temporis circunseptus videt longum et importunum esse, majorum suorum gloriam recensere, festinandumque esse ad speciem, et ad individuum, ut quod nunc instat, interrogantem sibi conciliet. Itaque prudenter ea, quæ ad Majores suos pertinent, nolle se recitare per occupationem dicit: fuisse vero nobiles, eo comprobatur argumento, quod tot et tam magnæ sint a majoribus suis gestæ res (id enim significant Annales) ut vix dies narranti sit suffectura. Reliqua vero responsa, quum manifesta sint, prætereo, ut minime ad commemorandum necessaria. Donatus tamen cum aliis codicibus, *laborum non parentum* videtur agnoscere, dum ita exponit: quia narrationem malorum unius anni, diei tempus expleri non patitur. Ita enim Annales videtur interpretari, et malorum paraphrastice pro *laborum* posuisse: ea tamen curta sunt in vulgaris exemplaribus. *Pierius.*

Annalis] Cum res gestæ plurium annorum componuntur, observato cujusque anni ordine, *annales* fieri dicuntur, ut Gell. v. 18. ubi quid differant annales ab historia et ephemeride cognoscas. Inde Juvenal. sat. ii. 102. 'Res memoranda novis annalibus, atque recente Historia.' *Emmeness.*

378 *Clause]* More poetico, qui dicunt cælum per noctem claudi, per

diem aperiri: unde est, 'Porta tonat cæli.' et 'Considunt tectis bipatentibus.' *Servius.*

Conponet] Finiet: ut, 'Oblato gaudens componi fœdere bellum.' Et, 'Non nostrum inter vos tantas componere lites.' Alibi pro disponere: 'Nec componere opes norant.' Alibi pro conjungere: ut, 'Componens manibusque manus.' Alibi pro comparare: ut, 'Sic parvis componere magna solebam.' Alibi pro fundare: ut, 'Nunc placida conpostus pace quiescit.' *Idem.*

Conponet] In codicibus aliquot antiquis, non invenuste, *Conponat* habetur. *Pierius.*

Conponet] Mortui proprie dicuntur componi. Quam translationem non ineleganter diei, quæ occidit, accommodatam esse asserit Turn. x. 11. et de moriente die. xviii. 14. verum habes ex Papiniano Silv. l. iv. 'Jam moriente die rapuit me cœna benigni Vindicis.' Plant. Menechm. i. 2. 45. 'dies quidem jam ad umbilicum dimidiatus est mortuus.' Plura de verbo *componere* dicta ad vers. hujusce libri 249. Aliis verbis profert Maronis sententiam Stat. Thebaid. l. i. 'vix lucis spatio, vix noctis abactæ, Enumerare queam mores,' &c. *Emmeness.*

Vesper] Proprie est stella: cum autem *vesperi* dicimus, adverbium temporis est. Modo sane utrumvis accipe. Sciendum tamen est, quod omnia nomina, quæ de Græcis in os exeunt et ad nos transeunt, apud nos aut in us tantum exeunt, ut *Delos Delus*: aut in er, ut ἀγρός *ager*: aut in utrumque, ut *Evandros, Evandrus, Evander.* *Servius.*

379 *Troja antiqua]* Nobili, venerabili: more suo, alibi, 'Terra antiqua,' id est, nobilis, aut certe cara: et hoc ideo, quia dixit, 'quibus aut venistis ab oris.' *Idem.*

Si vestras forte per a.] Cum apud Deam sciatur se loqui, cur ait, *Si ves-*

tras per vires: et Forte hic, aliqua ratione. *Idem.*

380 *Troja nomen iit*] Notat J. C. Scaliger iv. 16. verbum *iit*, et *iit*, mirum quantum placuisse Virgilio: quemadmodum et conjunctionem *ut*. Exempla ibidem videas. *Taubmann.*

Vectos] In perveteri quodam codice, *jactos* legi: quod pro *jactatos* intelligi oporteret. Ut illud, 'Quo primum jactati undis.' Sed major pars veterum codicum *vetos* habet: idque omnino melius. *Pierius.*

381 *Forte sua*] Casu suo, id est, quo solet. *forte* autem nomen est, a nominativo *fors*, ut Terentius, 'Fors fuat pol:.' ipse alibi: 'Quoniam fors omnia versat.' *Servius.*

Forte sua] Casu suo, id est, quo solet. Ita et Livius l. i. 'Forte quadam invenit,' &c. *Taubmann.*

Libycis] Jam scivit: audivit enim, 'sed fines Libyci.' *Servius.*

Appulit oris] Figura supra dicta. *Servius.*

Tempesta appulit oris] Eurip. in Orest. Μαλέα προσίσχον πρόραν. Homerus Odyss. v. ita, δέυρο κύμα πέλασσαν. Totus vero hic locus compositus est ad umbram ejusdem Homeri, atque Euripidis. Ulysses quidem odyss. ix. inducitur respondens Polyphemo paria Virgilianis ab eo versu, ἡμεῖς τοι Τροίηθεν, &c. et paria idem Ulysses eidem Cyclopi apud Euripidem ab eo, Ἰθακήσιοι μὲν τὸ γένος, indicasse sit satis. *Cerda.*

382 *Sum pius Æneas*] Non est hoc loco arrogantia, sed indicium. Nam scientibus aliquid de se dicere, arrogantiae est: ignotis, indicium. Aut certe heroum secutus est morem, quibus quam mentiri turpe fuerat, tam vera reticere. Denique Ulysses in Homero ait, suam famam usque ad cælum venisse: unde et iste, *Fama super æthera notus*. Aut certe vetuste pietatem pro religione posuit. Sallust. in Catil. 'Verum illi delubra Deum pietate, domus suas gloria decora-

bant.' Plautus in Pseudolo, 'Non potest pietate obsisti, sive ut res sunt cæteræ, Deos quidem quos maxime est æquum metuere, eos minimi facit.' Sane *pius* potest esse et purus, et innocens, et omni carens scelere. *Piare* enim antiqui purgare dicebant; inde etiam *piamina*, quibus expurgant homines, et qui purgati non sunt, impii. *Servius.*

Sum pius Æneas] Non temere suas laudes effudit: est enim et pietas et fortitudo. *Ex hoste rapuisse* virtutis est: *vehere*, constantiae: *classe*, prudentiae militaris. Putidi vero Grammatici, cum accusant Virgilium illius laudis, *Fama super æthera notus*, damnare prius Homerum debuere: καὶ μεῦ κλέος οὐρανὸν ἵκει. *Taubmann.*

Raptos qui ex host. p.] Hoc est, sum pius. Optima autem elocutio est, plusque significat de pluralitate ad singularitatem transire: ut *venor multis canibus*, et *multo cane*, ut Horatius, 'Aut trudit acris hinc et hinc multo cane Apros in obstantis plagas.' Sane de diis penatibus licet varias opiniones secutus sit Virgilius; omnes tamen diversis locis complexus est. Nam alii, ut Nigidius et Labeo, Deos penates Æneæ Neptunum et Apollinem tradunt, quorum mentio fit, 'Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.' Varro Deos Penates quædam sigilla lignea, vel marmorea, ab Ænea in Italiam dicit esse advecta, cujus rei Virgilius meminit: 'Effigies sacræ divum, Phrygiique Penates, Quos mecum a Troja mediisque ex ignibus urbis Extuleram.' Idem Varro hos deos Dardanum ex Samo Thracia in Phrygiam, de Phrygia Æneam in Italiam memorat portavisse. Alii autem, ut Cassius Hemina, dicunt deos Penates ex Samo Thracia appellatos, θεοὺς μεγάλους, θεοὺς δυνατοὺς, θεοὺς χρηστούς. Quorum diversis in locis ita meminit, 'Natoque, penatibus et magnis Diis,' hoc est θεοὺς μεγάλους. Et iterum,

‘Junonis magnæ primum prece nomen adora:’ et, ‘dominamque potentem Supplicibus supera donis:’ τοὺς δυνάτοὺς. Et bona Juno, τοὺς χρηστοὺς. Ecce ergo diversis locis omnia tria complexus, quæ omnia locis suis dicentur. *Servius*.

383 *Fama*] *Medie posuit: nec dixit, qua fama.* Nam et multi mala fama noti sunt: sed qua fama intelligat, ponit; quum se religione in deos fama super æthera notum dicit. Cum enim laboribus meis essem notus toti orbi, fama nominis mei, sine fine decurrens, ad cælum venit. *Donatus*.

384 *Italiam quæro*] Hoc loco distinguendum est: nam si ad hoc junxeris *Patriam* non procedit. Patria enim civitas in provincia esse potest: non tamen ut ipsa provincia patria sit: licet in Sallustio legitur, ‘Hispaniam sibi antiquam patriam esse:’ sed illic ad laudem pertinet, non ad veritatem. Tria ergo dicit: provinciam quæro, hoc est, Italiam: patriam, hoc est, Corytum Thusciam civitatem, unde Dardanus fuit: alibi de ipsa Italia Æneas, ‘Hic domus, hæc patria est:’ vel sic distinguitur, ‘Italiam quæro patriam et genus ab Iove summo;’ ut mihi sit Italia patria, Jovis genus efficit propter Dardanum, id est, *genus ab Iove*: ideo quia ex Electra et Jove Dardanus Jasiusque nati sunt. Dardanus autem auctor est Trojæ. Bene ad tria interrogata respondet; qui esset, unde venisset, quo tenderet. *Servius*.

Italiam quæro patriam, et genus ab Iove summo] Hic distinguendum est, inquit *Servius*. Tria enim quærit Æneas; provinciam, id est, Italiam; patriam, id est, Corytum Thusciam civitatem, unde Dardanus fuit: genus, quia ex Electra et Jove Dardanus est natus, qui auctor Trojæ. Bene igitur ad tria interrogata respondet: qui esset, unde veniret, quo tenderet. Ita quidem et *Fabricius* distin-

gnit: sed duplicem agnoscit appositionem. *Patriam ab Iove*, propter oraculum: *genus ab Iove*, propter Dardanum. ita Æn. III. ‘da mœnia fessis Et genus.’ *Con. Fanen.* versum hunc ita legit: *Italiam quæro: patriam et genus ab Iove sumo*: ut sensus talis sit: quæro Italiam; patriam et genus ab Iove sumo, id est, accipio, traho: hoc est, Jovis conterraneus et consanguineus sum: ut sumo non ἐπιθετον sit, sed verbum. Cur autem Poëta nunc Phrygiam, nunc Cretam Jovi patriam adsignet, ibidem docetur. *Taubmann*.

Italiam quæro] Ad id, *Quove tenetis iter?* et ornaturus genus addit, quod non quæsitum fuerat. *Donatus*.

Et genus a Iove summo. Matre dea] Libenter auditur, quod gratias agat matri, quasi absentī. *Idem*.

Summo] In Romano codice, *ab Iove magno* legitur. Utrunque epitheton Jovis est, sive Olympus, sive Æther pro Iove intelligatur. *Picrius*.

385 *Bis denis*] Ostendit magnum numerum. Sunt autem, si dolentis animum excutere volumus, separatim singula cogitanda. *Donatus*.

Phrygium æquor] Id est, Hellespontum. *Servius*.

Conscendi] Bene *conscendi* secundum physicos, qui dicunt terram inferiorem esse aqua, quia omne, quod continetur, supra illud est, quod continet. *Idem*.

Conscendi] Proprie navigantium est *conscendere*, quod Græce ἐπιβαίνειν, ut ex Cicerone liquidum facit *Hadr. Card. de Serm. Lat. noster classem conscendere* l. x. utitur *Cic.* præpositione ad famil. epist. xiv. 7. ‘navem spero nos valde bonam habere, in eam simulatque conscendi.’ Absolute idem ad Q. Fratr. ep. II. 6. ‘Pisis conscenderet.’ *Emmeness*.

386 *Matre Dea monstrante viam*] Hoc loco per transitum tangit historiam, quam per legem artis poëticæ aperte non potest ponere. Nam

Varro in secundo rerum divinarum dicit, 'Ex quo de Troja est egressus Æneas, Veneris eum per diem quotidie stellam vidisse, donec ad agrum Laurentum veniret, in quo eam non vidit ulterius: qua re cognovit terras esse fatales.' Unde Virgilius hoc loco, 'Matre dea monstrante viam.' Et, 'Eripe nate fugam:' et, 'Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam:' et, 'Descendo, ac ducente deo:' et, 'Jamque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ:' quam stellam Veneris esse, ipse Virgilius latenter ostendit: 'Qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda, Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes.' Quod autem diximus eum poëtica arte prohiberi, ne aperte ponat historiam, certum est. Lucanus namque ideo in numero poëtarum esse non meruit, quia videtur historiam composuisse, non poëma. *Servius*.

[*Matre dea monstrante viam*] Varro Rerum divin. l. II. ita scribit: 'Ex quo de Troja est egressus Æneas, Veneris eum per diem quotidie stellam vidisse, donec ad agrum Laurentum veniret, in quo eam non vidit ulterius: qua re cognovit terras esse fatales.' Ad hanc historiam et verba alluisse hic Poëtam scribunt Servius, et Pomponius Sabinus. Eodem aliqui putant pertinere illud, Æn. II. Veneris ad filium, 'Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam.' Dicuntque legendum *lumine* cum respectu ad hanc stellam. *Cerda*.

[*Data fata secutus*] Scilicet a Jove. *Servius*.

[*Data fata*] Ergo non voluntario a patria discesserat. Sic præteritum strictim tangit, et in præsentī immoratur, ut majorem moveat misericordiam. *Donatus*.

387 *Convolsæ*] Aut convolsæ undis. *Servius*.

[*Vix*] Ostendit quanta difficultate evaserit. *Donatus*.

[*Vix septem convolsæ undis*] In Ro-

mano codice, et aliquot aliis pervertistis, *convolsæ* per *o* syllaba media: ita *revolsus*: ita *avolsun*que humeris caput, et similia. Præterea Victorinus *convulsus*, per *m* litteram scribi præcipit, qui *v* digamma eandem habere vim censeat, quam habeat *b* muta; parique ratione, si præcedat *n* ex aliqua compositione, in *m* mutari. Sed hæc viderint alii. Illud ego potius referam, notari ab Donato, *vix septem*, quasi pro nihilo positum: et quum numerum navium diceret, ambitiosum fuisse dicere *bis denis*, longe magis quam si *viginti* dixisset. Versus enim nihilo secius stetit, si *viginti Phrygium con. navibus æquor*, posuisset. *Pierius*.

[*Euroque*] Aut convolsæ undis *Euroque*, aut *Convolsæ* ideo quia habes supra, 'Laxis laterum compagibus.' *Servius*.

[*Euroque*] Eurus inter Orientis stationem et Septentrionem versatur. Recte igitur hic *Euri* meminit, quem secundum ventum habuerunt in Africam; contrarium in Italiam navigaturi. *Taubmann*.

388 *Ignotus*] Deest quasi. Nam contrarium est quod dixit, 'Fama super æthera notus.' Facit autem hoc frequenter Virgilius, ut hanc particulam subtrahat: ut, 'Medias inter cædes exultat Amazon,' quasi Amazon: nam Volsca fuit. *Servius*.

[*Ignotus*] Summa in humanis miseria, in alienis terris nullius habere notitiam; augetur etiam si sit egens. Nam si non egeret, non esset cujusquam ei notitia necessaria. Ad hæc duo mala, ignotus et egens: additur tertium, solitudo, ut nihil ad victum suppeteret, nec inveniretur, qui daret. *Donatus*.

[*Ipse ignotus, egens, &c.*] Similem conquestionem ab florenti rerum statu ad infimam miseriam dolent Hecuba apud Euripidem, Atherbal apud Sallustium, Platæenses apud Isocratem, quæ loca omitto, quippe aliis

libata; et advoco Livium l. xlv. de Perseo jam victo: 'Æmilius lacrymasse dicitur sorti humanæ, quod, qui paulo ante non contentus regno Macedonia, Dardanos Illyriosque oppugnasset, Bastarnarum civisset auxilia; is tum, amisso exercitu, extorris regno, in parvam insulam compulsus, supplex, fani religione, non viribus suis tutus esset.' *Cerda.*

Peragro] *Per* habet accentum: nam a longa est, sed non solida positione: muta enim et liquida quotiens ponuntur, metrum levant, non accentum. *Servius.*

389 *Europa atque Asia pulsus]* Aut orbem in tres partes divisit, et absolutum est, quia in Africa positus, quæ orbis pars tertia est, aut si Europam tantum et Asiam intelligamus, ut Africa in Europa sit. Invidiose locutus est; ut supra Venus, 'Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis:' quasi cum indignatione dicat, *Per Trojam Asia careo: per Italiam Europa.* Denique non passa Venus, ejus interruptit querelas. Sane Europa, Agenoris filia, a qua pars orbis nominata est. *Idem.*

Europa atque Asia] Tacuit de Africa, quia in ipsa erat. Venus autem sermonem interruptit, vel quia norat cuncta, vel quia non libenter audiebat, vel quia maturandum, quoniam ante noctem via monstranda erat. *Donatus.*

390 *Dolore est]* Aut narrantis Æneæ, aut certe suo dolore. Æquum enim est, malis filii etiam ipsam moveri. *Servius.*

Interfatu dolore est] *Dolore* aut Æneæ narrantis, aut matris auscultantis. *Servius* tamen illud mavult. Jam *interfari* accusandi casui etiam alii junxere. Val. Max. ix. 5. 'quia interfari concionantem ausus fuerat, obtorta gula, in carcerem præcipitem egit.' Livius l. xxxvi. 'dicere exorsos consul interfatus est.' Plin. Ep. xxiii. 'Et quem interfari nefas es-

set,' id est, interpellare loquentem, ἀναστομῶν. *Taubmann.*

Interfata dolore est] Sic Micio pater-num affectum exserabat, cum Æschynum queritantem interpellaret. Vide quæ Donatus observaverit ad Ter. Ad. iv. 5. 45. *Emmeness.*

391 *Quisquis es]* Pleraque per concessionem sic tradit poëta, ut augmentum faciat: sicut hoc loco, Audierat Venus, *Sum pius Æneas fama super æthera notus*, dicit tamen *Quisquis es*: hoc est, etiamsi hæc in te non sint, hinc tamen constat, te esse felicem, quod venisti Carthaginem. Item in secundo, 'Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Grajos:' hoc est, qualibet ratione contra nos bella susceperis. *Servius.*

Quisquis es] Adhuc veluti cum ignoto loquitur. *Donatus.*

Quisquis es] Veteres, quando ignorabant, cum quo loquerentur, vel quum ignotum compellarent, tali utebantur formula. Ter. Ph. i. 4. 19. 'Satis pro imperio quisquis es.' Noster crebro: Æn. ii. 148. 'Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Grajos, Noster eris.' et Æn. vi. 388. 'Quisquis es armatus qui nostra ad limina tendis.' De hac locutione plura Brissonius de Form. l. vii. *Emmeness.*

Haud (credo) invisus caelestibus] Liptotes figura, per contrarium significans, id est, credo te esse carissimum superis: ut alibi, 'Munera nec sperno:' supra, 'Mihijussa capessere fas est.' *Servius.*

Caelestibus] Secundum Pythagoram et Platonem dixit, qui confirmant vivos esse superis charos, mortuos vero inferis. Unde et Virgilius de Pallante, 'Et nil jam caelestibus ullis Debentem.' Item contra: 'Vos o mihijmanes Este boni, quoniam superis aversa voluntas.' *Idem.*

Haud] Equidem oportet te diis charum esse, quoniam Carthaginem veneris. Hæc verba omnium spon-

debant effectum, de quibus conquestus erat. Nam et noticiam sui et celebritatem et humanitatem pollicetur. *Donatus.*

Invisus cælestibus] Est hoc, quod Horatius *iratis Diis*: quod Plantus *genio adverso*, quod Homer. *Od. III.* οὐ γὰρ οἶω Οὔτε θεῶν ἄέκῃτι γενέσθαι, τετραφέμεντε: non enim puto Te Diis invitis natumque nutritumque. *Cerda.*

Auras Vitalis carpis] Quibus vivimus. Nil est enim aliud vita, quam reciprocus spiritus: unde et Jupiter, quo constant omnia, ζεὺς vocatur, ἀπὸ τῆς ζωῆς, id est, vita. *Servius.*

Auras Vitalis carpis] Est hoc, quod inf. 'vesci aura ætheria.' Ut hic 'auras vitales,' ita Plant. *Pœnul.* 'vitale ævum,' et Lucret. *l. III.* 'vitalis vitalis.' Ibidem 'vitales auras.' *Cerda.*

392 *Vitalis*] *Vitale* dicitur quicquid vitæ usui est, ad vitam quicquid pertinet vel eam adjuvet. Vide Lambinum, fusius hoc vocabulum interpretantem ad Hor. *Sat. II. 1.* 'Quisquis erit vitæ, scribam, color. O puer, ut sis Vitalis, metuo.' *Emmeness.*

Carpis] Accipis modo: ut 'Et placidam carpebant membra quietem.' *Servius.*

Tyriam] Carthaginem a Colonis. *Idem.*

Adveneris urbem] Hysterologia: hoc est, ad urbem veneris. *Idem.*

393 *Perge modo*] Tantummodo: hoc est, Hæc tibi sola sit cura: nam liberatæ sunt naves. *Idem.*

Perge] Hortatur, ne redeat ad suos, ut proposuerat, sed eat Carthaginem. *Donatus.*

Perfer] Imperativus modus, ut, 'Fer cineres, Amarylli, foras.' *Servius.*

394 *Namque tibi*] Demit sollicitudinem de sociis, salutem illorum augurio nuncians. *Donatus.*

Reduces] *Reduces* proprie dicuntur, qui pericula evadunt: sicut infra, 'Ut reduces illi ludunt:' scilicet post pe-

riculum, inlatum ab aquila. *Servius.*

Reduces socios] Qui periculis erepti sunt, *reduces* dicuntur. Sic de Græcis, expugnata Troja, Stat. *Achill. l. I.* 'dabo tollere fluctus Cum reduces Danai,' &c. Ter. *H. II. 4. 18.* de Clinia adolescentē, qui ex militia ad amicam revertebatur, 'Tu nunc sola reducem me in patriam facis.' *Emmeness.*

395 *Versis aquilonibus*] Aut speciem pro genere posuit, hoc est, mutatis ventis; aut quia, postquam ad Africam iter verterunt, adversus ante Aquilo, cœpit esse prosperior. *Serv.*

396 *Ni frustra augurium vani docuere parentes*] Hoc ad confirmandum errorem Æneæ dixit, et est argumentum ad fallaciam, ne intelligat Deam. Quod autem dicit *Vani parentes*, aut hypallage est, id est, vanum augurium: ut, 'Dare classibus austros,' et 'Ibant obscuri sola sub nocte;' pro, ipsi soli per obscuram noctem: aut certe vani parentes, qui res falsas et inanes docent. Et per hoc plerunque decipere ostendit auguria. Multi volunt ad nimium hoc amorem parentum referri; qui teneritudine affectus, etiam superflua liberos docent. Quidam *vani*, mendaces tradunt. Sallust. in Jugurtha, 'Ego quidem vellem et hæc quæ scribo, et illa, quæ antea in Senatu questus sum, vana forent potius, quam miseria mea fidem verbis faceret.' Terentius in Phormione, ubi adolescens Lenonem mendacii arguit, 'Non te pudet vanitatis.' *Idem.*

Ni frustra, &c.] Ordina sic: Ni vani fuere parentes, id est, majores nostri, et frustra nos docuerunt. *Donatus.*

397 *Bis senos cycnos*] Cygnos navibus comparat, aquilam tempestati. In auguriis autem considerandæ sunt non solum aves, sed etiam volatus, ut in præpetibus: qui cantus, ut in oscinibus: quia nec omnes, nec omnibus dant auguria: ut columbæ non nisi regibus dant; quia nunquam sin-

gulæ volant, sicut rex nunquam solus incedit. Unde est in sexto, 'Maternas agnovit aves,' per transitum ostendit regis augurium. Item cygni nullis dant, nisi nautis: sicut lectum est in ὀρνιθογολῆ, 'Cycnus in auguriis nautis gratissimus augur, Hunc optant semper, quia nunquam mergitur undis.' Cygnos autem habere divinationem etiam Cic. in Tusculan. l. i. docet: 'Ut Cygni, qui non sine causa Apollini dicati sunt, sed quod ab eo divinationem habere videantur.' *Servius*.

Bis senos] Numero navium cœquantur, quas Æneas putabat oppressas. *Donatus*. ▸

Latantis] Post periculum. *Servius*.

Agmine] Volatu, impetu. *Agmen* autem apud Virgilium, cujuslibet rei impetus: ut, 'Illi agmine certo,' et, 'Vocat agmina sæva sororum.' *Idem*.

Aspice bis senos latantis, &c.] Ideo *bissenos*: quia in auguriis par numerus, et maxime duodenarius, habebatur absolutus. Sic Romulus sex vultures, Remus duodecim observasse dicitur. *Latantes*, defuncto scilicet periculo: et quidem *agmine*; id est, volatu, impetu; sive etiam ἀγελῆδον et gregatim volantes. Est autem odium inter aquilas et cygnos intestinum: ita tamen, ut cygni aquilas nunquam aggrediantur; tantum invadentes repellant. De quo Aristoteles Hist. Animal. et Ælianus l. i. Jam *Servius* *Cygnos* navibus, *Aquilam* tempestati comparat. Et recte: quia cygni nautis augurium faciunt; juxta Poëtam: 'Cygnus in auguriis nautis gratissimus ales, Hunc optant semper, quia nunquam mergitur undis.' Vel etiam, quia Juppiter in Cygnum versus, ex Læda Castorem et Pollucem, auspicata nautis signa atque numina, procreavit. Cur denique *Aquila ales Jovis* sit, quæ et alibi: *Nuncia fulva Jovis: Jovis pinata satelles: Jovis famula: Jovis ar-*

miger indigitatur, a multis varie disputatur. Physici ideo dicunt fieri; quod Aquila fulmine non tangatur: quemadmodum *Laurus* et *vitulus marinus*. *Taubmann*.

398 *Ætheria*] Æther altior est aëre; vicinus cælo: ἀπὸ τοῦ αἰθέρι, id est, ardere. *Servius*.

Ætheria quos] Ut cygni post perturbationem, illatam ab aquila, liberati, suo ordine læti volantes, terram captam petunt: sic tui a tempestate erepti, tuti sunt. *Donatus*.

Jovis a.] Aquila, quæ in tutela Jovis est: quia dicitur dimicanti ei contra Gigantes fulmina ministrasse: quod ideo fingitur, quia per naturam nimii est caloris; adeo ut etiam ova; quibus supersedit, possit coquere, nisi admoveat *Ætiten* lapidem frigidissimum, ut testatur Lucanus, 'Fæta tepefacta sub alite saxa.' Aut quia nec aquila, nec laurus dicitur fulminari, ideo Jovis ales aquila; Jovis coronam lauream accepimus, et qui triumphant, lauro coronantur. Sane aliter proprie dicuntur aves, quæ volatu auspicia faciunt, Buteo, Sanqualis, Inmusculus, Aquila, Vulturius. Sane de aquila est et alia fabula: apud Græcos legitur puerum quendam, terra editum, admodum pulchrum membris omnibus fuisse, qui *æterds* sit vocatus: hic cum Iupiter propter patrem Saturnum, qui suos filios devorabat, in Creta insula, in Idæo antro nutriretur, primo in obsequium Iovis se dedit, post vero cum adolevisset Iupiter et patrem regno pepulisset, Iuno permota forma pueri, velut pellicatus dolore, eum in avem vertit, quæ ab ipso *æterds* Græce dicitur, a nobis Aquila, propter aquilum colorem, qui ater est; quam avem Iupiter sibi inhærere præcepit et fulmina gestare: per hanc etiam Ganymedes, cum amaretur a Iove, dicitur raptus, quos Iuppiter inter sidera collocavit. Et quia aquilæ hæc est natura, ut Solem

recto lumine spectet, signum quoque aquilæ, quod in cælo est, orientem semper Solem videtur adtendere. Alii dicunt ab hac avi Iovem raptum et ad latebras Cretenses perlatum, cum a Saturno ubique quæreretur. Ipsum etiam Iovi, cum adversus Titanas bellum gereret, obvolasse in augurium, ac statim victoriam consecutum, et ideo inter sidera collocatam. *Servius*.

Aperto] Id est, sereno: nam augurio vitium additur, si tonet tantum; vitium et calamitas, si tonet, grandinet, et fulminet simul, teste Donato ad Terent. *Taubmann*.

399 *Turbabat*] In antiquis aliquot codicibus, *turbabat* exacta specie legitur. Sed *turbabat* imperfecto præterito magis placet, ut res jam tum oculis subjecta videatur. *Pierius*.

Ordine] Nonnulli pro *serie* accipiunt. Nam 'Et cætu cinxere polum,' ad ordinem retulisse, quamvis quidam quærant, quomodo ordine, cum mox, cætu, dicat. *Servius*.

400 *Capere*] Eligere: ut, 'Ante locum capies oculis.' *Idem*.

Despectare] Id est, electas jam intentius despicere. *Idem*.

Aut captas jam despectare] *Captas*, id est, *capiendas*, ut superius 'submersas obrue puppes,' id est, *submergendas*. Vide Sanct. Minerv. p. 55. Quod aves ex alto despiciunt, quas metentur terras, notavit Salmas. Plin. exercit. p. 161. *Emmeness*.

401 *Stridentibus alis*] Signum augurii est. *Servius*.

402 *Cætu*] Dicit Plinius Secundus in naturali historia, omnes aves colli longioris, aut recto ordine volare, ut pondus capitis præcedentis cauda sustineat: unde et prima plerumque despicit, relicto loco incipit esse postrema: aut in cætu, ut se omnes invicem portent: neque enim huiusmodi aves simul ad inferiora descendunt, sed paulatim per reflexos in gyrum volatus. Hoc autem volatu

imitantur literas quasdam: unde Lucanus. 'Et turbata perit dispersis littera pennis.' *Idem*.

Cantusque dedere] Allusit ad nautas: multi tamen asserunt, cygnos inter augurales aves non inveniri, neque auguralibus commentariis eorum nomen illatum. Sed in libris reconditis lectum esse, 'posse quamlibet avem auspicium attestari, maxime quia non poscatur.' Hoc enim interest inter *augurium* et *auspicium*, quod *augurium* et petitur et certis avibus ostenditur; *auspicium* qualibet avi demonstratur, et non petitur: quod ipsum tamen species augurii est. Sed Virgilius amat secretiora dicere, nam totum nomen augurum executus est proprietate verborum. Alites enim ostendit cum ait, *stridentibus alis*: Oscines cum dicit, *Et cætu cinxere polum cantusque dedere*. Hoc idem et de columbis fecit: nam et hæ inter augurales aves dicuntur non inveniri, et tamen ex his augurium et postulati facit et ostendit: ut, 'Este duces, o, si qua via est: cursumque per auras Dirigite in lucos.' *Idem*.

403 *Puppesque tuæ pubesque tuorum*] Tropus synecdoche, a parte totum significat: ut Terentius, 'O lepidum caput,' id est, *lepidus homo*. *Pubes* autem flos juventutis. *Idem*.

Pubesque tuorum] *Pubes* et *Puber*, qui generare potest. Catullus: 'Ego puber, ego adolescens, ego ephebus.' *Idem* et vesticeps vocatur: cui contrarium *Investis*, id est, imberbis. Notat Festus, *Pube συνεκδοχικῶς*, ab iis, qui puberes sunt, omnem populum significari. Ad quod Scaliger, Doctissimus, inquit, Romanorum Virgilius inter alia reconditæ antiquitatis arcana, et hoc posuit, cum ait: 'puppesque tuæ pubesque tuorum,' ex ea enim consuetudine dixit, cum exprimeret Homericum, *σὺν νηϊτε σῇ καὶ σοῖς ἐράποισι*. *Taubmann*.

404 *Ostia*] Proprie dicuntur exitus

fluviorum: sed modo abusus est: quia plerunque ostia ipsa pro portu sunt. *Servius*.

Ostia] Proprie aditus fluviorum, sed hic pro portu. Ut et Tullius in Verrem vii. et alii non semel. Illud de pleno velo ad alia transit proverbialiter. Philostratus de vitis Sophistar. l. i. πλήρεσιν ἰστέοις ἐς φιλοσοφίαν ἀφῆκεν: contulit se ad philosophiam plenis velis. Est subit ostia, ingreditur ostia: ita Catull. in epithal. Iulia: 'subi forum,' id est, ingredere. *Cerda*.

405 *Pergē*] Exhortatum ad facilitatem rei ducit. *Servius*.

Via] Pro hac via: et videtur demonstrare. *Idem*.

Et qua te via] Ne ille diceret, Non novi iter. *Donat*.

Et qua te via] In codice Longobardico legere est, quo te ducet, per verbum futuri temporis, et adverbium ad locum: vulgata tamen lectio castior habetur. *Pierius*.

Qua te ducit via] Præoccupat, ne quærat Æneas locorum ignarus, qua via iter facere debeat. *Taubmann*.

406 *Avertens*] Se subaudi, hoc est, cum averteretur: ut, 'Tum proram avertit.' *Servius*.

Rosca] Id est, pulchra. *Idem*.

Rosca] Auroræ proprium est epitheton, quod ex Homero discas, Il. A. 477. ῥοδοδάκτυλος ἥως: sed veteres omnia pulchra dicebant rosca. Inde apud nostrum roseo ore, roseas genas. Horat. od. i. 13. 'roseam cervicem,' ad quem locum Torrentium adhibeto. A Græcis fluit hoc loquendi genus. Musæus vs. 114. ῥοδοειδέα δάκτυλα κοῦρης. Operæ feret pretium, qui legit Anacreontem, et ejus præcipue Carm. 53. ubi hæc inter alia de Rosa: ῥοδοδάκτυλος μὲν ἥως, ῥοδοπήχες δὲ νύμφαι, ῥοδόχρους δ' Ἀφροδίτη, &c. *Emmeness*.

407 *Ambrosiæque comæ*] Aut ambrosia, unguento deorum oblitæ, divinum odorem spiravere: et est hy-

pallage, ut sit divinæ comæ ambrosiæ odore spiravere: aut certe abusive dixit, divinæ comæ. *Servius*.

Ambrosiæque comæ] Sic ejus comæ se effuderant, ut putarentur Ambrosia, qua mulieres in unguentis admiscunt, perfusæ. *Donatus*.

Ambrosiæque comæ] Ambrosia non tantum Deorum cibum, sed et unguentum significat, teste Servio Æneid. xii. 419. 'spargitque salubris Ambrosiæ succos.' Ergo comæ ambrosia delibutæ spirant odorem. Noster imitatus videtur Homerum Iliad. xii. 529. Ἀμβροσίας χαίτας. Imo omnia eximia et divina Ambrosia appellantur. Claud. nupt. Honor. 'Ambrosioque sinu puerum complexa.' Apulejus in laudatione Veneris Metam. l. viii. 'Ambrosium corpus,' et l. ix. 'Ambrosii pedes.' Opinionem veterum de Diis attingit Turneb. xxx. 39. qui eos credebant Deos, qui suavissimum spirabant odorem. Ovid. Fast. l. v. 'Mansit odor, posses scire fuisse Deam.' *Emmen*.

408 *Spiravere*] Exhalavere. *Serv*. *Spiravere*] Plutarch. in lib. de Isid. τοῦ χρωτὸς ἀμβροσίαν πνέοντος: corpore ambrosiam spirante. *Cerda*.

Spiravere] Sil. Ital. l. vii. 'Antra Spirantem sacro traxerunt vertice odorem.' *Emmeness*.

Vestis defluxit] Quia dixit supra, 'Sinus collecta fluentis.' *Servius*.

Pedes vestis defluxit ad imos] Hanc divinitatis notam ut dissimularet, prius fuerat, 'Nuda genu, nodoque sinus collecta fluentis.' Et quidem hanc fuisse notam divinitatis satis indicant Statius, Tibullus, et Propertius, qui illam dant Baccho. Primus Achill. l. i. 'Si decet aurata Bacchum vestigia palla Verrere.' Alter eleg. i. 7. loquens de hoc Deo: 'Fusa sed ad teneros lutea palla pedes.' Tertius eleg. iii. 17. loquens de eodem, 'Et feriens nudos veste fluente pedes.' *Cerda*.

409 *Vera*] Bene vera, de qua ante

dubitabatur. *Servius.*

Incessu] Hoc verbum apud Virgil. sæpe pro honore ponitur; ut, 'Ast ego quæ divum incedo regina.' et, 'Forma pulcherrima Dido Incessit.' *Idem.*

Et vera incessu patuit d.] Completis quæ voluit, dimisit lætum et instructum: et plurimis signis se manifestavit, et splendore, et odore, et defluxu vestis. *Donatus.*

Et vera incessu patuit dea] Quare Virgilius dixerit, Venerem veram incessu patuisse Deam, non omnibus notum est. Antiquissima quæque deorum simulachra, quod observarunt viri magni, erant τοὺς πόδας συμβεβηκότα. Diique ipsi non gradiuntur, sed fluunt: ut docet Calasiris sacrorum Ægyptiorum Antistes apud Heliodorum l. iii. Ex hac doctrina hausit Virgilius, qui Deam agnoscere facit τῷ βαδίσματι, incessu: ὁρμὴν ἀπαρπόδιστον τεμνοῦσαν μᾶλλον τὸ περιέχον, ἢ διαπορευομένην. *Petitus.*

Et vera incessu patuit dea] Ut Juno ex incessu cognosci potest, de qua supra vs. 50. sic hoc loco Venus: et apud Sil. Ital. l. vii. 'Dumque hæc aligeris instat Cytheræa, sonabat Omne nemus gradiente Dea.' Ejus quippe gressus fuit sublimior, ut infra vs. 419. *Emmeness.*

Matrem Agnovit] Nunc matrem cognoscit: nam deam esse, superius dixerat. *Servius.*

410 Fugientem] Celeriter abscedentem: ut alibi, 'Ad terram fugit.' *Idem.*

Voce] Pro oratione. *Idem.*

Voce] Quando gradiendo vel currendo non potuit. *Donatus.*

Tali fugientem est voce secutus] In Longobardico exemplari mutato numero legitur, *fugientem tali est voce secutus.* Sed prior numerus ex tetrametro longe magis placet, quia non ita languidus. *Pierius.*

Tali fugientem est voce secutus] Ut hoc loco abeuntem matrem voce pro-

sequitur Æneas, sic simile exemplum apud Stat. Thebaid. l. x. 'Ut vero aversæ gressumque habitumque notavit, Et subitam a terris in nubila crescere Manto, Obstupuit, Sequimur, divum quicumque vocasti, Nec tarde paremus, ait.' *Emmeness.*

411 Quid toties] Sæpe: et aut κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus, sæpe eum esse delusum: aut certe secundum ipsum Virgilium, qui ait in secundo, 'Cum mihi se non ante oculis tam clara videndam Obtulit.' Multi tamen volunt in hoc ipso loco sæpe cum esse deceptum: ut in habitu, quia virginem, quia venatricem, quia Tyriam, in interrogatione, in responsione, in auguriis, vel totiens crudelis, quotiens fallis et dissimulas. *Servius.*

Quid] Incusatio non contumeliosa, sed ex affectu et religione procedens: Ergo, mater, nomen tuum confiteri noluisti, et quasi aliena locuta mecum maternis verbis, miseras meas non levasti: nec semel hoc fecisti, sed sæpe. Constat enim inter ipsos multa et varia fuisse colloquia, in quibus ille vultu, habitu, et colloquio matris, falsus est. Debuit autem incusatio ad abeuntem non esse longior, quam ut celeriter ad fugientis aures pervenire posset. *Donatus.*

Quid natum toties, &c.] Est hoc quod Helena ad Venerem Iliad. Γ. 399. τί με ταῦτα λιλαίει ἡπεροπέειν; *cur me his cupis decipere?* Quod Ulysses ad matrem Odysse. xi. τί νύ μ' οὐ μίγνεις ἐλέειν μεμῶτα; *cur me non spectas amplecti cupidum?* *Cerda.*

Tu quoque] Sicut Juno, cæterique dei, qui Trojanis inimici, quos et in secundo libro ostendit; ubi ait, 'Inimicaque Trojæ Numina magna deum.' *Servius.*

412 Cur dextræ jungere dextram] Majorum enim hæc fuerat salutatio: cujus rei τὸ αἴτιον, id est, causam, Varro, Callimachus secutus, exposuit: asserens omnem eorum honorem dexterarum constitisse virtute:

ob quam rem, hac se venerabantur corporis parte. *Idem.*

Cur dextræ jungere dextram Non datur] Hunc salutationis morem, in nexis nempe manibus, in argumentum amicitiae, Græci nominant δεξιούσθαι: quod in Pluto Aristoph. interpres exponit ταῖς δεξιαῖς ἀσπάζεσθαι: præterquam enim, quod dextra fidei pignus sit, etiam in amicis gratulationibus suis fungitur partibus: inde Noster *Æn. viii. 122.* ubi Pallas Æneæ adventum gratulatur: 'Egredere o quicumque es, ait, &c. Accepitque manu, dextramque amplexus inhæsit.' *Emmeness.*

413 *Veras audire et reddere voces?]* Ideo quia virginem se dixerat. Sunt multæ reciprocae elocutiones, ut hoc loco: sunt multæ unius partis, utrique sufficientes, ut, *tenemur amicitiiis*: ridiculum enim est, si addas, *mutuis*: cum *Amicitiiis* utrumque significet, sicut Fronto testatur. Item sunt elocutiones, quarum una pars plena est, quæ si convertantur, habent aliquid superfluum: ut in Salustio, 'In tugurio mulieris ancillæ:' bene addidit *ancillæ*. At si dicas, *in tugurio ancillæ mulieris*; erit superfluum *mulieris*. Ancilla enim et conditionem ostendit, et sexum. Item, 'Res erat prætoribus nota solis:' hoc suffecerat: male ergo addidit, 'Ignorabatur a cæteris.' Quod si convertas, nil esse superfluum invenitur. *Servius.*

Reddere] In codicibus aliquot vetustioribus, *redere* unico *d* scribitur. Sed enim geminatum *d* in eo verbo Velius Longus asserit: non ita autem in *reducere*. Quod ideo fuit adnotandum: quia sunt hodie qui clamitent ex publicis cathedris *redo* simplici *d* scribendum. *Pierius.*

Audire et reddere voces] Est hoc, quod Terentius, Plautus, Cicero, vicissim loqui. Catullus ante Nostrum: 'nec missas audire, et reddere voces.' *Cerda.*

414 *Talibus incusat]* Redarguit. *Incusare* proprie est, superiorem arguere: ut in Terentio pater ad filium, 'Quid me incusas, Clitipho?' *Accusare* vero, vel parem vel inferiori: ut in eodem ad maritum uxor, 'Me miseram, quæ nunc quam ob causam accuser nescio.' Et hoc proprietatis est: licet usus male ista corrumpat. Sciendum tamen est Terentium, propter solam proprietatem omnibus comicis esse præpositum: quibus est, quantum ad cætera spectat, inferior. *Servius.*

415 *At Venus]* Ordo est: At Venus dea. *Idem.*

Obscuro aëre] Id est, nebula, cujus definitio est. *Idem.*

Obscuro aëre] Non satis fuit verbis instruxisse filium, licet sciret omnia eadem composuisse Mercurium: sed quatuor de causis textit, ne viderentur, ne tangerentur, ne interrogationibus variis detinerentur; vel veniendi causas quærentes, eos, qui ante noctem venire debebant, detinerent. *Donatus.*

At Venus obscuro, &c.] Imitatio Homerica: sic enim a Pallade Ulysses bis tegitur *Odys. vii. et xiii.* ἀμφὶ πολλὴν ἥερα χεῦε: et, περὶ θεὸς ἥερα χεῦεν: itaque et ἀμφὶ et περὶ, Noster per circum. Quod ille, πολλὴν ἥερα, Noster, multo nebula amictu. Ab Homero Apollonius *Arg. iii.* mutans verbum, πολλὴν ἥερα ἐφῆκε: ubi videlicet Argonautæ teguntur ab Junone simili commento. Calaber l. i. ita, ἀμοῖ δέ μιν ζόφος ἔκρυψε: circumtextit illam nebula. Ad loca ista Poëtarum alludit Plutarchus de solertia animal. loquens ita de commento sepiae ad captandam prædam, ἀπομμουμένην τοὺς ὁμήρου θεοὺς, κυανὴν νεφέλην πολλάκις οὖς ἄν σώσαι θέλωσιν ὑφαιρουμένους, καὶ διακλέποντας: Imitans deos Homericos, qui quos salvos volunt, cærulea sæpenumero nube objecta eripiunt, atque suffurantur. *Cerda.*

416 *Circum dea fudit]* Figura est

Tmesis: quæ fit, cum, secto sermone, aliquid interponimus: ut alibi, 'Septem subjecta trioni.' Sed hoc tolerabile in sermone composito: cæterum in simplici, nimis est: quod tamen faciebat antiquitas: ut, 'Saxo cere comminuit brum.' *Servius*.

Circum dea fudit] Tmesis est: pari sectione usus est et Homerus ἀμφὶ πολλὰν ἥερα χεῖε θεός. Hoc autem ab Homero sumptum: qui fingit Ulysem regiam Alcinoi et urbem ingressum circumdari nebula a Minerva, &c. *Odyss. vii.* de his vero vide *Scalig. v. 3. Taubmann*.

417 *Cernere*] Causa cur fecerit. Ex hoc enim pendent cætera, quæ sequuntur. *Servius*.

Cernere ne quis eos] Hæc ratio est *Odyss. xiii.* ὄφρα μιν αὐτὸν Ἀγνωστον τεύξειεν: *Ut illum ipsum ignotum faceret.* Et in *Apollonio l. iii.* ὄφρα λάθοιεν Κόλχων ἔθνος: *ut laterent turbam Colchorum.* Cæterum sententiam istam, faciam, ne te aliquis cernat, ita extulit *Sophocles* in *Ajace*, ἐγὼ γὰρ ὁμμάτων ἀποστροφῶνς Ἀῖγὰς ἀπείρξω σὴν πρόσσω εἰσιδεῖν: ego enim oculorum aversos *Radios repellam a tui vultus contemplatione.* Est hoc quod *Poëta* inf. 'neque cernitur ulli,' et quod *Aristides* orat. v. sacror. serm. οὔτε ὁρώμενοι. *Cerda*.

418 *Moliri*] Hic pro struere et per hoc facere, ut infra, 'Molirique arcem.' *Servius*.

Aut veniendi poscere caussas] Scilicet ne sæpe narrando crebrum patiatur dolorem. Unde melius ad *Æneam* refertur, 'Medio sic interfata dolore est.' *Poscere* autem nunc inquirere, alias petere, et præponitur magis accusativo casui; dicimus enim *posco magistrum lectionem*, non *a magistro posco*. *Idem*.

Poscere] In aliquibus antiquis codicibus, *exquirere* et *exposcere* legitur, quod majori diligentia quærere significat. In *Longobardico*, et aliquot aliis, *discere*. In *Romano*, in *Medi-*

ceo, et antiquioribus plerisque, *poscere* habetur: quod magis placet. Porro qui *exquirere* fecerunt, id ex *Donatiana* paraphrasi desumpserunt. Ubi est: vel certe veniendi causas exquirens properantibus moras afferret. *Pierius*.

419 *Ipsa Paphum*] Civitatem Cypri, et non sine ratione est, quod in decimo libro plura sibi loca grata vel sacrata commemoret, hic ad *Paphum* solam abiisse dicatur; quia *Varro* et plures referunt, in hoc tantum templo *Veneris*, quibusvis maximis in circuitu pluvis, nunquam impluere. Ibi enim adorabatur. *Servius*.

Ipsa Paphum sublimis abit] Vetera quædam exemplaria, et *Paphon* et *adit*, scribunt: ut *Paphon* non rejecerim, ita *adit* nunquam scripserim. *Pierius*.

Paphum] *Paphus*, sive *Palæpaphus*, urbs Cypri in littore Orientali; in qua templum habuit centum aris per indigenas advenasque (ut *Tacitus*. ait) inclytum. Quem quidem numerum non ex amplificationis licentia, sed historiæ fide, certoque et pleno numero *Statius* accepisse videtur, *Thebaid. l. v.* 'Illa *Paphon* veterem centumque altaria linquens.' *Hom.* tamen unam tantum aram memorat. Videatur *Turnebus xxvi. 30.* et præcipue *Tacitus Hist. l. ii.* statim in principio: ubi inter alia: 'Sanguinem aræ (*Veneris*) offundere vetitum.' Ad aras autem *Paphiæ* incruentas allusit et *Catullus Carm. 62.* 'divam *Placabis* festis luminibus *Venerem* Sanguinis expertem,' si tamen hæc sententia sit loci: quod *Jos. Scaligero* non videtur, quem tu ibi vide. *Læta* autem φιλομεδής, proprium *Veneris* epitheton: ita *Horat. Carm. i.* 'Sive tu mavis, *Ericyna* ridens.' *Taubmann*.

Paphum] Cujus regina *Venus* est: ut *Horat. od. i. 30.* dilectæ Cypri oppidum est, πόλις κύπρου ut *Stephanus*. De signo *Veneris*, quod in illa insula colitur, *Macrobius iii. 8. Emm.*

Sublimis] Divino incessu. Id est, sublimiter, nomen pro adverbio. *Serv.*

420 *Læta*] Vel proprium Veneris epitheton, vel *læta*, quia tectum nebula filium in tuto habebat: vel quod insulam suam repetat; vel ideo Paphum revisit *læta*, quia serenis *læta* congruunt, et necesse est, ut *læta* sit Venus, ubi semper serenum est; quippe ubi pluere nunquam dicatur. *Idem.*

Sabæo] Arabico. Arabiæ autem tres sunt, Inferior, Petrosdes, Eudemon: in qua sunt populi Sabæi; sed hi montes, inter quos sunt *Libanum* et *Antilibanum*, dicuntur: apud hos igitur Sabæos nascitur thus. Dicti autem Sabæi ἀπὸ τοῦ σέβεισθαι, id est, venerari; quod deos per ipsorum thura veneramur. *Idem.*

Centumque Sabæo] De centum aris Sil. Ital. l. vii. 'Pāphos centum mihi fumet in aris.' de *tūre Sabæo* actum Ge. i. 57. et ii. 117. pro *Sabæo*. Stat. Theb. l. i. Eoium dicit. *Emmeness.*

421 *Ture calent aræ, sertisque recentibus halant*] Ecce unde supra dixit, 'Haud equidem tali me dignor honore: ' quia Æneas hostias obtulerat, quarum hic mentio non fuit. *Servius.*

Ture calent aræ, sertisque recentibus halant] Thus multi nunc cum adspiratione scribunt. Sed Fl. Sosipater tus a tundendo dictum vult, ideoque adspirationem non admittere: quamvis Iulius Modestus ἀπὸ τοῦ θύειν, quod est rem sacram facere, nomen deduci velit. Habent præterea plerique codices manu scripti *alant*, absque adspiratione: sed hoc imperite: quum natura ei verbo insit adspiratio. *Pier.*

Sertisque recentibus] *Sertum* et *serta*, cum nihil adjicitur, dicimus: ut hoc loco: item alibi expressius: ut, 'Serta procul tantum capiti delapsa jacebant.' Si autem *sertos* dixero, addo *flores*. Si *sertas*, addo *coronas*: ut Lucanus, 'Accipiunt sertas nardo florente coronas.' Et hoc in multis nominibus observandum est; ut genus

ex adiectione formetur: qua detracta, in neutrum cadat, necesse est; ut *piscinalis locus*, *piscinalis cella*, *piscinale*; *Sagmarius mulus*, *sagmaria mula*, *sagmarium*. *Servius.*

Sertisque] Servio accedunt Dansq. Orthogr. p. 90. et Lips. ant. lect. l. iii. *Emmeness.*

Recentibus] Quod autem dicit *recentibus* laus est loci, qui semper flore vestitur. Ut omni tempore Veneris flores præsto esse videantur. *Servius.*

Recentibus] Laus loci, qui semper flore vestitur. Notat autem Servius, ut et Charisius l. i. Veteres et *Serta*, et *Sertos*, et *Sertas*, promiscue dixisse: sic tamen, ut cum *Sertos* dicerent, flores intelligerent; cum *Sertas*, coronas. Ita Propert. 'demissæ in pocula sertæ.' Vide et Lips. Antiq. Lect. l. iii. *Taubmann.*

Halant] Pro olent. *Servius.*

Hulant] Subaudi, odorem. Apud Columellam, Plinium, aliosque scriptores rei rusticæ hæc sunt verba ad idem pertinentia: *flores halant, exhalant, spirant, respirant, emittunt, efflant, fundunt suavem ex se halitum, dulcem flatum, amænum spiritum, gratum odorem*. Lucretius l. iv. 'odorem exspirant.' Philo in lib. de Mundo ita extulit: τὰς ἀπὸ τῶν ἀνθῶν ἀναφερομένας εὐωδαστέρας αἶσρας: *suaves e floribus auras relatas*. *Cerda.*

422 *Corripuere viam*] Deest, *At illi corripuere viam*. Officium eundi celeriter arripuerunt. Nec enim corripuit via. *Servius.*

Corripuere v.] *Corripere gradum*, est, gradum raptim facere et carpere. Turneb. ix. 27. Ita Plinius ep. 66. 'Tanto celerius viam ipsam corripimus.' *Taubmann.*

423 *Qui plurimus*] Ex maxima parte urbi imminens, vel, *qui plurimus*, id est, longus: ut ipse alio loco, 'Cui plurima cervix.' Item, 'Cum se nux plurima,' id est, amygdala: longa namque est. *Servius.*

Plurimus] Vox plena est inquit

Scaliger iv. 16. *Plurimus* autem, id est, longus: nimirum M M M. passus: ut patet ex Polybio et Appiano. Ita Ge. i. *nux plurima*, id est, amygdala, sive Græca *nux*: longa enim est. Ita Ge. ii. *plurima cervix*, id est, longa. In hoc monte postea Scipio Africanus, cum Carthaginem obsideret, castra posuit: ibique clarissimi viri sepulchra habuere. Eam obsidionem Lipsius Poliorcetikῶν ii. 1. scriptam pictamque exhibuit. *Taub.*

424 *Adspectat*] Est ornatus cum animantur res, id est, cum rei insensibili datur sensus. Unde est illud in quarto de Atlante. Item Sallustius, 'Lyciæ Pisidiæque agros despectantem.' *Servius.*

Arces] Civitates, a parte totam. *Idem.*

Adspectat arces] Rei insensili dat sensum. *Arces* autem, scilicet in medio urbis positas, inprimis Byrsam. *Taubmann.*

425 *Miratur molem Æneas*] Hoc ad ipsum refertur. *Servius.*

Miratur] Ponit generaliter, quod omnes viæ et portæ fervebant, et strepitus agentium personabant. *Donatus.*

Magalia quondam] Ad poetam. Nec enim hoc novit Æneas. Magalia vero antistæchon est. Nam debuit *magaria* dicere: quia *magar*, non *magal*, Pœnorum lingua, villam significat. Cato originum primo, 'Magalia ædificia quasi coortes rotundas dicunt.' alii magalia casas Pœnorum pastorales dicunt.' De his Sallust. 'quæ magalia sunt circumjecta civitati suburbana ædificia magalia.' Et alibi Cassius Hemina docet ita: 'Sinuessæ magalia addenda, murumque circum eam.' *Servius.*

Magalia quondam] Hoc ad Poëtæ personam referatur. Est autem ἀντίστοιχον, pro *magaria*: nam *magar* villam significat, non *magal*: de quo P. Vict. xxxv. 6. Charisius: *Magalia*, καλύβαι ἄφρων: *Mapalia*, καλύβαι ἄ-

γρῶν: *gurgustia* Ciceroni: *atlegiæ* Juvenali. Sallustius De bello Jugurthino: 'Ædificia Numidarum agres-tium, quæ *mapalia* illi vocant, oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinæ sunt.' *Taubmann.*

426 *Miratur portas, ὅς.*] *Miratur* non simpliciter dictum volunt, quoniam prudentes Etruscæ disciplinæ, ajunt, apud conditores Etruscarum urbium non putatas justas urbes fuisse, in quibus non tres portæ essent dedicatæ et votivæ, et tot templa Jovis, Junonis, Minervæ: bene ergo miratur Æneas, ubi fuerunt magalia, illic esse legitimam civitatem; nam portas et vias videbat, et mox Templum Junonis ingens. *Servius.*

Et strata viarum] Primi enim Pœni vias lapidibus stravisse dicuntur. *Idem.*

Strata viarum] Figurata locutio, pro, stratas vias. Ita Horat. od. iv. 12. 'eludere amara curarum.' In Moreto, 'singula capitum.' Fabius declam. 260. 'incensa operum.' Justinus l. xli. 'profunda camporum, prærupta collium, montium ardua.' Æneid. ii. 'opaca locorum.' et Casiodorus Var. epist. i. 4. 'amœnissima Brutiorum.' Institit vero Virgilius Lucretio l. i. 'Strataque jam vulgi pedibus detrita viarum.' *Idem*, 'vera viai.' Græci delectati figura hac. Aristophanes Pluto, τούτων μῶρα: *horum stulta*, pro stultitias. Ibidem, τοὺς χρηστοὺς ἀνθρώπων: *bonos hominum*. Philostratus in Heroicis, πολλοὺς τῶν νέων: *multos juvenum*: et de Vitis Sophist. l. ii. ἡδίοις τῶν ἀμπέλων: *suaviores vitium*: ita κακοδαίμονες τῶν ἀνθρώπων, *miserrimos hominum*, et sexcenta alia. Thucydides, στενόπορα τῶν χωρίων: imo Thucydideum hoc vertisse Virgilium, lib. sequenti in illis, *angusta viarum*, Germanus notat. *Cerda.*

Strata viarum] Hoc loquendi genus, quod plenum dicit Scal. Poët. iv. 16. crebro apud Lucretium, quem in multis imitatus est Maro. Vide Vechne-

rum Hellenol. l. i. p. 43. 44. *Emmeness.*

427 *Instant ardentēs Tyrii*] Multum festinantes. Ut, 'Juvenum manus emicat ardens;' et 'Ardet abire fuga;' et 'Laocoon ardens.' Sic enim dicit, quotiens properantem vult ostendere. Alii *ardentes* ingeniosos dicunt. Nam per contrarium *segnem*, id est, sine igni, carentem ingenio, dicimus: unde et a Græco venit *cautus*, id est, ingeniosus, ἀπὸ τοῦ καλεσθαι. *Servius.*

Instant] Itur jam per species, laudantur autem, quod non inviti agebant. *Donatus.*

Instant ardentēs Tyrii] Ex hoc loco Silius l. ii. 'Condebat primo Dido Carthaginis arces, Instabatque operi subducta classe juvenus. Molibus hi claudunt portus, his tecta domusque Partiris justa, Bitia venerande, senecta.' *Cerda.*

Ducere muros] Exædificare, hoc est, construere, in longitudinem producere, proprie enim cum ædificantur muri, *duci* dicuntur. Sallust. hist. ii. 'Murum ab angulo dextri lateris, ad paludem, haud procul remotam, duxit.' *Servius.*

Pars ducere] Primo curabant, quæ adversus hostes fuerant necessaria. *Donatus.*

Pars ducere muros] Eandem locutionem invenias apud Livium vii. 23. 'vallum ducere cæpit.' Horatio etiam in usu od. iv. 6. 'potiore ductos alite muros.' Vocem compositam habet Tibullus Eleg. iv. 1. 'Qua deceat tutam castris præducere fossam:' sic Græcis est τεῖχος βάλλειν vel τεῖχοβολεῖν et ταφροβολεῖν: de quibus consule Salmas. Plin. exerc. p. 309. *Emmeness.*

428 *Molirique arcem*] Molibus factis extollere: quod est, extruere; huic contrarium est *demoliri*. *Servius.*

Molirique arcem] Id est, extruere; a *molibus* dictum, ut Non. Marc. ex Acc. Philoctete; 'gelidas molitur

nives.' Horat. de art. p. 'oppida moliri:' in aliis hoc quoque verbum usum habet, quem notavit Scalig. poët. iv. 16. *Emmeness.*

Et manibus subvolvere saxa] Cur manibus? an, quia adhuc machinæ non erant, festinationem referre voluit? *Servius.*

429 *Optare*] Eligere: ut, 'Tuus o regina quid optes, Explorare labor.' Et Æn. iii. 'Optavitque locum regno.' *Idem.*

Pars optare locum tecto] In veteribus fere omnibus exemplaribus legi, *apture locum*, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ἀρμόζειν, tametsi *Servius* agnoscit *optare*. *Pier.*

Optare] Qui hic *apture*, id est, ἀρμόζειν, male. Veteres *optare*, pro eligere, dixerunt. Ita Æneid. iii. 'Optavitque locum regno,' id est, elegit, ab Græco ὀπταω, video, considero. Ab hoc significato *coopto*, *adopto*, vide Nonium, Josephum Scaligerum in Conjectaneis, et Julium Poët. iv. 16. et in Terent. And. Donatum. Hi omnes et in Virgilio agnoscunt *optare*, et firmant exemplis veterum, quæ ego hic omitto, et a me addo Arbitrum, qui sic: 'Hæc ubi calcavit Cæsar juga milite læto, Optavitque locum.' et Livium l. vi. 'Introductis in senatum captivis, cum bello persequendos Tusculanos Patres censuissent, Camilloque id bellum mandassent: adiutorem sibi ad eam rem unum petit: permissoque, ut ex Collegis optaret quem vellet; contra spem omnium Lucium Furium optavit:' id est, permissio, ut eligeret quem vellet, elegit L. Furium. In Declamationibus Fabii ita frequens est hoc verbum in hac significatione, ut nesciam, an aliud ibi frequentius. *Cerda.*

Tecto] Ad tectum, nota figura. *Servius.*

Locum tecto] Tecto privata ædificia curabantur. *Donatus.*

Sulco] Fossa. Civitas enim, non domus, circumdatur sulco: ergo sulco, fossa fundamentorum: alibi, 'Ausim

vel tenui vitem committere sulco.' *Servius*.

Concludere sulco] Id est, fossa. Al-
ludit ad morem veterum, quo futuræ
urbis spatium sulco designabatur: vel
etiam ad Romanorum consuetudinem,
apud quos insulæ invicem distingue-
bantur. De quibus Spartian. et Lip-
sius in Admirand. *Taubmann*.

430 *Jura legunt*] Eligunt; vel lo-
ca, ubi jura dicantur, aut magistratus
creentur. Et bene post conditam
civitatem addidit jura, et magistratus,
sanctumque senatum. Legitur apud
quosdam, Brutum eos, qui se in eji-
ciendis regibus juvissent, lectos in
consilium, eum ordinem *senatum* ap-
pellatum, quod una sensissent: quod
patritii essent, Patres conscriptos;
alii patres a plebe in consilium sena-
tus separatos tradunt, ac conscriptos,
qui post a Servio Tullio e plebe electi
sunt. Alii *senatum* a senectute homi-
num, qui allekti erant, dictum volunt,
quia apud Græcos *γερονσία* appellatur.
Sanctum autem ideo, quia Senatus,
Sanctissimus ordo dicitur. *Servius*.

Jura] Disponit leges et honores
curiales. *Donatus*.

Jura] Ascensius *Jura* interpretatur
Juridicos. Conveniet tamen melius
sententiæ, si *Jura* pro Auditoriis et
locis ubi Jus diceretur, quæ *δικασ-
τήρια* Græcis, acciperentur. Sunt,
qui *δίκην* et *δικας* in ea esse signifi-
catione contendunt. Sic et Horat.
'In jura rapere' dixit: et noster in-
fra *Æn.* III. 'Jura domosque dabam.'
Necdum enim *Æneæ*, recens advecto,
satis otii fuerat ad Leges condendas,
si quis forsan *jura* pro Legibus acci-
peret. Pimpontius *Jura* simpliciter
Auditoria, non Leges hic accipit: ut
Propert. el. III. 7. 'Cum tibi Ro-
mano dominas in honore secures Et
liceat medio ponere jura foro.' Non
dicit, *jura dicere*, sed *ponere*: quod lo-
cum notat. Immo et Paulus J.C. *Jus*
vocat etiam locum, in quo jus red-
ditur. Atque idem Donatus quoque

ad Terentium annotat. Hinc illa,
'Aliquem in jus vocare,' 'In jus
ambulare,' &c. *Taubmann*.

Sanctumque senatum] Sic Horat. od.
IV. 5. concilium patrum *sanctum* vo-
cat. Quint. Declam. 329. 'sanctis-
simum ordinem.' *Emmeness*.

431 *Portus effodiunt*] Ut portus sci-
licet faciant. Et vere ait, nam Car-
thaginienses cothone fossa utuntur,
non naturali portu. *Servius*.

Portus] Et hoc ad salutis subsi-
dium. *Donatus*.

Hic portus alii effodiunt] In Longo-
bardico, et aliquot aliis codicibus an-
tiquis legere est, *hic portas alii effo-
diunt*. Sed enim *Portus* magis placet:
quod ad salutem salutisque subsidium
pertinere Donatus ait. Sen quia Vir-
gilius alludat ad portum, quem effo-
dere Carthaginienses intra muros ob-
sessi ab Romanis, divisioque repente
muro, subitaria eruptione Romanos
fugavere. *Pierius*.

Portus effodiunt] Portus, non natu-
rales, sed manu factos *cothones* ap-
pellat Festus, sed parvam insulam
Carthagini, quæ vicem portus præ-
bebat, ita ex Strabone et Appiano
nominatam putat Salmas. exerc. Plin.
p. 1128. cui *Cothon* sive *Cothonum* pro
portu fossitio vix Latinum videtur.
Emmeness.

Hic alta theatris Fundamenta] Hinc
futura magnitudo cognoscitur, quod
alta fundamenta ait; bene autem
post res publicas privatasque neces-
sarias, mentionem fecit theatri, aut
quia Græcis urbs conditur, qui sæpe
spectaculis gaudent, aut ut apud
quosdam fuit in genere musicæ sci-
entiæ. *Servius*.

Alta theatris] Post ea, quæ ad salu-
tem et honorem pertinent, prospicit
voluptatibus propter scenas, quod non
fit, nisi in ociosa civitate: quod *Æneæ*
erat necessarium. *Donatus*.

Hic alta theatris Fundamenta locant] Non displicet quod in Romano co-
dice, et in quibusdam aliis pervetus-

tis legitur, *hic alta theatris*, eo modo, quo inferius posuit, ‘*scænis decora alta futuris.*’ Sed et pro *locant*, codices nonnulli *petunt* habent: quod non æque placet. *Picrius.*

432 *Locant*] Id est, constituunt. Non. Mar. ex Lucil. l. xxx. ‘*virtutis monimenta locantur.*’ *Emmeness.*

Theatris] Fortasse alludit ad theatrum, quod Romæ struxit M. Scænus ædilis. Id fiet probabile audienti verba hæc Plinii xxxvi. 15. ‘*Hic fecit ædilitate sua opus maximum, quæ unquam fuere humana manu facta, non temporaria mora, verum etiam æternitatis destinatione. Scena ei triplex in altitudinem ccclx. columnarum, in ea civitate, quæ sex Hymettias non tulerat sine probro civis amplissimi. Ima pars scenæ e marmore fuit, media e vitro, inaudito etiam postea genere luxuriæ.*’ In quibus verbis multa sunt affinia Virgilianæ sententiæ. Nam magnum numerum columnarum, Poëta exhibet per numerum multitudinis *columnas*. Illarum altitudinem per vocem *immanes*. Triplicem scenam per *scenis* in plurali. Decus et luxuriam operis per *decora alta*. *Cerda.*

Columnas, decora alta] Figuræ columnas *decora alta*: diversis enim significationibus, idem dixit, et ab eo, quod est *decus* corripitur *decoris*. *Servius.*

Columnas] Ut non solum theatri gesta, verum aspectus operis juvaret. Ponit apud comparisonem, quæ et industria, et labore, et æquitate operis, et concordia excellentes sunt: et quæ fucos, animal non solum iners, verumetiam vorax, a sedibus pellunt. *Donatus.*

Inmanisque columnas] Id est, magnas. Non. Marc. ex Æn. vi. ‘*posuitque immania templa.*’ Exempli plura *Torrent.* ad Horat. od. i. 27. *Emmen.*

433 *Scænis decora alta futuris*] Indicanda hic est prudentia Maronis in toto hoc opere describendo, qui cum

semper sit admirabilis, nusquam admirabilior, quam cum attingit rem civilem. Ad rem. Nihil prætermittit earum rerum, quæ necessariæ ad unius civitatis conservationem, et statum. Mentem Poëtæ mire complexus est Julius Scaliger. In primis tribus, *Instant ardentes Tyrii*, &c. est quasi corpus civitatis, cui corpori animum addit, cum ait, *Jura magistratusque legunt, sanctumque Senatum*: sunt enim leges, jura, magistratus, et religio, quasi animus urbium. Tum addit ornamenta, columnas, theatrum, scænas. Itaque posuit Virgilius in excitanda hac urbe, bonum utile, necessarium, delectabile: utile in muris, ac domibus: necessarium, in legibus: delectabile in ludis. Inter res enim, quas habere urbs debet, ut vere dici urbs queat, nominat Pausanias lib. ultim. ‘*prætorium, gymnasium, theatrum, forum, perennis aquæ conceptaculum.*’ Artemidorus i. 2. numerat λιμένας, τέλχη, ἀγορὰς, γυμνάσια: *portus, muros, fora, gymnasia*: et addit, κοινὰ πόλεως ἀναθήματα: *communia urbis donaria*. Ab eodem iii. 63. ponuntur communes urbium partes, θέατρα, προάστεια, πλατεῖαι, τεμένη, περίπατοι: *theatra, suburbia, plateæ, delubra, deambulacra*. Hæc omnia ait, ita debere esse urbibus communia, ut est forum. Plato Leg. i. vi. has partes communes assignat, λιμένων, ἀγορᾶς, κρηνῶν, τεμενῶν, ἱερῶν: *portus, forum, fontes, lucos, templa*. Aristides loquens de Roma, istas γυμνασίων, κρηνῶν, προσπηλαίων, νεῶν, δημοσίων, διδασκαλείων: *gymnasia, fontes, porticus, templa, officinas, scholas*. Easdem fere numerat loquens de Smyrna. Philo de opificio mundi istas, ἱερὰ, γυμνάσια, πρυτανεῖα, ἀγορὰς, λιμένας, νεωσοίκους, στενωπούς, τειχῶν κατασκευάς. Consentiant ista omnia cum partibus, quas suæ urbi dat Virgilius. Plutarchus in comparatione ignis et aquæ laudat eam urbem, quæ non egeat τῶν ἔξωθεν συµμάχων, *externis*

auxiliis. Cerda.

Scænis decora alt.] *Scænis*, id est, ludis. Et observentur hiatus, rebus mire accommodati, 'locant alii, immanesque col.' et, 'decora alta futuris.' *Taubmann.*

434 *Qualis apes*] Ordo est: Qualis labor æstate nova, id est, incipiente jam vere novo. Tertiæ declinationis genitivus pluralis et in *ium* et in *um* exit: sed tunc pro nostro arbitrio cum nominativus singularis fuerit *n* et *s* terminatus: ut *amans* et *amantum*, et *amantium* dicimus. Cum autem nominativus singularis *er* et *ur* fuerit terminatus, tantum in *um* exit: ut *pater patrum*, *murmur murmurum*. Reliqua vero nomina auctoritate firmamus: ut *apis apum*, vel *apium*. Sane fabula de apibus talis est. Apud Isthmum anus quædam nomine Melissa fuit: hanc Ceres sacrorum suorum cum secreta docuisset, interminata est, ne cui ea, quæ didicisset, aperiret; sed cum ad eam mulieres accessissent, ut ab ea primo blandimentis, post precibus et præmiis elicerent, ut sibi a Cerere commissa patefaceret, atque in silentio perduraret, ab eisdem iratis mulieribus discerpta est: quam rem Ceres, immissa tam supra dictis fæminis, quam populo ejus regionis, pestilentia ulta est; de corpore vero Melissæ apes nasci fecit. Latine autem melissa apis dicitur. *Servius.*

Qualis apes] Comparationis genus, quæ ἐπαγωγή dicitur; et mire quadrans huic negotio. Sunt autem versus prope omnes huc translati e *Ge.* iv. *Taubmann.*

Qualis apes, &c.] Hoc in loco Homero superior est Virgilius. Vide Macrobij judicium Saturn. v. 11. *Emmeness.*

Æstate nova] Incipiente: ut, 'Vere novo.' Et bene *nova*, quia est æstas et adulta et præceps, secundum Salustium. *Servius.*

Æstate nova] Bene, *nova*: vere scil.

jam pleno. Nam anni temporum quodlibet tria habet discrimina: ut *ver primum*, sive *novum*, sive *iniens*: *ver medium* sive *adultum*: et *ver extremum*, sive *præceps*, *præcipitans*, et *senescens*: de quo in *Georg.* *Taubmann.*

Florea] Florida: ut, 'Nemora inter frondea;' aut florentia: nec non de flore erant facta, ut *floream coronam* dicimus. *Servius.*

Rura] Græce ἀρουρα dicuntur. Aphæresis ergo sermonem facit Latinum. *Idem.*

Rura] Aphæresis a voce Græca ἀρουρα. Ita *Servius*, et alii. Parum Poëta modulo *Claudian.* Rapt. II. 'Huc elapsa cohors gaudet per florea rura.' *Cerda.*

435 *Exercet*] Fatigat: ut, 'Nate Iliacis exercite fatis.' Et subjecit quibus rebus exercitæ fatigentur. Hoc autem participium ab exercita, id est, militum multitudine, declinatione discernimus. Nam nomen quartæ, participium secundæ declinationis est; ut *visus visi* vel *visus, passus passi* vel *passus, auditus auditu* vel *auditus.* *Servius.*

Sub sole] In Sole: ut, 'Namque sub ingenti lustrat dum singula templo;' vel quamdiu Sol est. *Idem.*

Cum gentis adultos factus] Ad laudem apum hoc pertinet. Et bene *gentis factus*, quia non singulæ de singulis nascuntur, sed omnes ex omnibus: et per hoc melius in Georgicis intelligitur. *Idem.*

Gentis] *Homerus* sæpe ἔθνεα χηνῶν, γερῶνων, κύκνων, μελισσῶν: *Gentes anserum, gruum, cycnorum, apum.* *Cerda.*

436 *Educunt*] Producent, quod adhuc adolescent, et adulti fiant, non adoleverint: ut *adultos* dicimus minores, et hoc sic dixit, ut 'Imbellem avertis Romanis arcibus Induam.' *Serr.*

Liquentia] Defæcata, sine sordibus: ut, 'Nec tantum dulcia, quantum et liquida,' id est, pura: nam dura mella constat esse meliora. *Idem.*

437 *Stipant*] Densant: translatio

est a navibus, in quibus stipula interponitur vasis, quam *stupam* dicunt. *Idem.*

Stipant] Nam quo densius et stipatius mel, eo laudabilius; imo hæc ultima mellis perfectio, ad quam veluti per gradus venit. Plinius xi. 13. 'Est autem initio mel, ut aqua, dilutum, et primis diebus fervet, ut mustum, seque purgat. Vicesimo die crassescit, mox obducitur tenui membrana, quæ fervoris ipsius spuma concrevit.' Bene ergo, stipant et densant mella liquentia, id est, liquida. Alii *liquentia* accipiunt, id est, pura. Possunt, nam Ge. iv. 'aliæ purissima mella Stipant.' *Cerda.*

Distendunt] Implent: ut, 'Et denso distendere pingui.' *Servius.*

Nectare] Melle: abusus propter suavitatis similitudinem. *Idem.*

Cellas] Et hic abusus est, ut favorum cavernas *cellas* vocaret, vel alvearia, ut alibi thesauros. Traxit autem a reponendi similitudine: vel a celando, unde *cellam* appellaverunt. *Idem.*

438 *Onera accipiunt venientum*] Quod apum seniorum munus est, quæ ternæ aut quaternæ gerulas juvenes seu *ῥαπνομέναις*, id est, florum sarcinâ onustas, excipiunt atque exonerant. *Taubmann.*

Agmine] Nunc impetu. *Servius.*

Agmine facto] Facto quodam impetu, et acie quasi militari, *fucos*, id est, fures καὶ κακοὺς ξυρῆνας ἔργων, ac Reipublicæ noxios proturbant ab alveariis. Jam de *Fucis* multa Aristot. et Plinius tradidere: sed quid ii sint; an proprium genus, et a furibus distinctum; an apum filii inermes; an fucus et fur idem sint, quod Varro et Philæ placet: nondum ita plane constitutum est, ut non sit, quod ulterius possis quærere. *Taubm.*

439 *Ignavum*] Inutile, non aptum industriæ. Nam industrios *gnavos* dicimus. *Servius.*

Fucos] Secundum Plinium apium

multa sunt genera. Proprie tamen apes dicuntur de bobus ortæ: fuci, de equis: crabrones, de mulis: vespæ, de asinis. Fucus autem est, secundum Æmiliū Macrum, major ape, crabrone minor. *Idem.*

Pecus] *Pecus* dicimus, omne quod humana lingua et effigie caret, id est, a pascendo. Unde Horatius: 'Omne cum Protens pecus egit altos Visere montes.' Plautus, 'Clurinum pecus simiam dixit.' *Idem.*

Præsepibus] Alveariis. Et est translatio: quæ fit quoties, vel deest verborum proprietas, vel vitatur iteratio. *Idem.*

440 *Fervet*] Concelebratur: ut contra, *Friget*, cessat dicimus. Terentius, 'Nimirum hic homines frigent.' *Idem.*

Fervet opus] Vide Scalig. Poët. iv. 16. et v. 3. Ubi, 'Si velim,' inquit, 'partes hujus comparationis recensere, opera me deficiat: rei naturam, varietatem, figuras, carminis rotunditatem, nervos suaviloquentiæ.' *Taubm.*

Redolent] Quidam olere res, vel malas vel bonas; redolere tantum bonas tradunt. *Servius.*

Fragrantia] Quotiens incendium significatur, quod flatu alitur, per *l* dicimus; quotiens odor, qui fracta specie major est, per *r* dicimus. Sciendum sane nil in hac vacare comparatione. Nam Pœnorum operi, apum labor; custodiæ litorum adversus alienigenas, fucorum comparatur expulsio. *Idem.*

Fragrantia] In Ro. codice, et ali quot aliis antiquis *flagrantia* legitur: et in Georgicis eodem modo. Grammatici tamen utriusque verbi significata distinguunt. *Pierius.*

441 *O Fortunati*] Expressit Æneæ desiderium, hoc est, qui jam faciunt, quod et ipse desiderat. *Servius.*

O Fortunati] Non invidet alienæ felicitati, sed prosequitur laude, et Quando scilicet ego ad hanc felicitatem perveniam! *Donatus.*

Quorum jam mœnia s.] Laus vel ab ipsa re sumitur, quæ laudatur. *Serv.*

Surgunt] Celeberrimum in ædificiis. Exempla in uno Virgilio multa. In quo sunt: *assurgunt turres, surgentem arcem Carthagini, surgent mœnia.* Neque abit, 'surgere regna.' Ita Propertius, 'consurgit murus.' Et Tibullus: 'Exsurgunt oppida muris.' *Cerd.*

442 *Fastigia]* Nunc operis summitates; alibi ima significant: ut, 'For-sitan et scrobibus quæ sint fastigia quæras.' *Servius.*

Suspicit] Miratur: ut, e contrario, *despicit*, contemnit significat. *Idem.*

Fastigia suspicit] Summitates miratur. Atque e verbo *suspicit*, colligitur, Æneam jam colle descendisse. *Taub.*

443 *Mirabile dictu]* Ob hoc, quod sequitur, quia mixtus cunctis latebat: potest tamen et hoc superiori et inferiori sensu addi. *Servius.*

444 *Per medios]* Figura est: nam plenum fuerat, *mediis se infert.* *Idem.*

Miscetque] Deest *se.* *Idem.*

Per medios, miscetque viris] Sunt qui legant unico membro, *Per medios miscetque viros*, quæ tamen lectio, neque a veteribus, neque a junioribus, quod a sciam, recepta. *Pierius.*

Neque cernitur ulli] Id est, neque ab nullo cernitur. Ut est Græcum *οὐδενὶ ὁράμενος* ut est illud, 'Scriberis Vario:' id est, scribet te Varius. *Servius.*

445 *Lucus]* Ubiunque Virgilius lucum ponit, sequitur etiam consecratio; ut, 'Luo tum forte parentis Piliuni Turas sacrata valle sedebat.' Unde in sexto, 'Nulli certa domus: lucis habitamus opacis.' Dicuntur enim heroum animæ lucos tenere: et mox sequitur, 'Hic templum Junoni ingens.' *Lucus* autem dicitur, quod non luceat: non quod sint ibi lumina, causa religionis, ut quidam volunt. *Idem.*

In urbe fuit media] Nunc jam in media. *Idem.*

Lucus in urbe fuit media, &c.] Loci

descriptio est, non simplex, sed cum superficie, id est, cum descriptione muri, aræ, nemoris, &c. ut hoc exponit Scal. Poët. v. 3. *Emmeness.*

Latissimus umbræ] Aut septimus casus est: aut, secundum Probum, genitivus; ut sit *latissimus umbræ*: sicut Sallustius, 'Frugum pabulique lætus ager.' *Servius.*

Latissimus umbræ] Particip. passivum, id est, amœnissimus. Probus, et P. Sabinus l. *umbræ*: ita Sallust. 'Frugum pabulique lætus ager.' Silius l. i. 'vitæ laudandus opacæ.' Et hæc est luci propria commendatio. *Taubmann.*

446 *Quo primum]* Hoc est, simul ac venerunt: nec enim secundo ad Africam ventum est: vel ordo est, quo primum loco. *Servius.*

Quo primum] Ut supra per cygnos demonstrata fuerat felicitas, sic nunc per Pænos, qui tempestate vexati, huc incolumes venerunt, et fundamenta fodientes, caput equi cum invenissent, signum habuerunt, quod in bellicis copiis essent futuri copiosi. *Donatus.*

447 *Effodere loco signum]* Historia hoc habet, quam more suo Virgilius per transitum hic tangit. Dido fratrem fugiens, cum transiret per quandam insulam Junonis, accepit oraculum, et sacerdotem ejus secum abstulit: cum ei parum crederet promittenti Carthagini sedes: quo cum venissent, sacerdos elegit locum faciendæ urbis; quo effosso, inventum est caput bovis, quod cum displicuisset (quia bos semper subjugatus) alio loco effosso, caput equi inventum placuit: quia hoc animal, licet subjugetur, bellicosum tamen est, et vincit, et plerunque concordat; ut ipse ostendit plenissime in illo loco, 'Bello armantur equi, bellum hæc armenta minantur: Sed tamen iidem olim curru succedere sueti Quadrupedes; et frena jugo concordia ferre: Spes est pacis, ait.' Illic ergo Junoni tem-

pla fecerunt. Unde et bellicosa est Carthago per equi nomen; et fertilis per bovis. Sane *fodere* est tantum sollicitare terram, *effodere* hoc ipsum faciendi aliquid eruere et invenire, cui contrarium est *infodere*. Ordo autem est: *Lucus in urbe media latissimus umbræ*, quo loco jactati Pœni undis et turbine effodere caput aeris equi, quia regia Juno signum monstraverat. *Servius*.

Effodere loco signi.] More suo, per transitum tangit historiam Poëta: quam habet Justinus, Cælius Rhod. xviii. 38. et alii. Atque ut *signum*, sive portentum illud, quod, indicio Junonis, e loco faciendæ urbis effoderat Dido, explicet, addit, *caput aeris equi*. Equum vero belli omen habere, docetur etiam Æn. iii. 'Bello arman- tur equi,' &c. Et videtur Cælio al- ludi ad nomen vetus Carthaginis, quo dicta est *Caccabe*: quod illarum gen- tium lingua *equinum caput* indicat. *Taubmann*.

Quod regiu.] Regina. *Servius*.

448 *Monstrarat*.] Ut dictum est, tan- git historiam. Monstro dederat. *Id*.

Monstrarat.] Ut quæ urbem illam tnuendam, totoque pectore fovendam statuerat, ut dictum antea. *Monstra- rat* autem, non monstro dederat, ut interpretes, sed simpliciter accipe, pro docuerat. Cic. ad Tyron. 'Tu istic si quid librarii mea manu non intelligent, monstrabis.' *Nascimban*.

Caput.] Ne levis adeo cuiquam ob- servatio videatur, in vetustis pene omnibus exemplaribus *capud* per *d* scriptum esse: sciendum eam esse inter *d* et *t* cognationem, ut plerun- que sibi invicem succedant. Et Ca- risius ubi ad nonnunquam pro *a* po- situm citat in hujusmodi nominibus, aut dictionibus vocali sequente sua- vius per *d* proferri putat. Est et *quot* relativum per *t* sapissime tam in libris, quam in marmoribus notatum, *quot regia Juno*: et in venustula qua- dam inscriptione Romæ in ædicula

Divi Basilii, quæ ad Horologium Au- gusti sita est, *quot* ita scriptum in- spexi,

APVSVLENA GERIA VIXI
ANN. XXII.
QVOT QVISQVE VESTRVM
OPTAVERIT MIHI
ILLI SEMPER EVENIAT
VIVO ET MORTVO.

Pierius.

Acris equi.] Epithetum magis aptum equis; ut canibus blandis, qui na- tura blandi sunt. *Servius*.

Caput aeris equi.] Justin. xviii. 5. inventum primo testatur caput bubu- lum, post alio loco equinum. Super- stitiose satis in condendis urbibus et templis observabant auspicia. De Roma loquitur Livius i. 55. 'caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi apparuisse.' *En- meness*.

Sic nam fore bello.] Quod nonnulli legunt, *signum fore*. Dictionem ego illam in abrais tantum codicibus sup- positam animadverti. In integris au- tem, *sic nam*. Quam lectionem ut castiorem Pontanus etiam agnoscit, ubi ait, in poëticis numeris dictiones monosyllabas binas simul, maxime post dactylicam aliquam properatio- nem numerosas esse in medio collo- catas, ut Virg. 'Monstrarat caput aeris equi: sic nam fore bello.' *Pierius*.

Sic nam fore bello.] Scalig. iv. 48. Varietas, inquit, Poëticarum omnium virtutum maxima est. Quamobrem incompta illa (dissita enim sunt) con- dimenti atque intinctus loco habenda erunt, *omnium egenos*: *Sic nam fore bello*: *Hector ubi ingens*: *Junonis ob iram*, &c. *Taubmann*.

449 *Et facilem victu*.] Propter bo- vem: sicut dictum est. *Facilem* au- tem, copiosam, divitem. Terentius, 'Quam vos facillime agitis.' *Servius*.

Facilem victu.] Locus difficilis, cu- jus triplex explicatio. Sunt qui ex historia Justini, quam attuli, expli-

cent, Carthaginem fore bello egregiam, sed tandem vincendam: et in primo ajunt allusum ad caput equi, in altero ad caput bovis. Nequit vera esse hæc explicatio. Nam qui egregia bello, si vincenda? Deinde, qui Juno tutelarior Dea animos illis faceret? imo injiceret desperationem. Tertio, cum Virgilius nihil de bove meminerit, tantum de equo, nonne injuste traducitur ad bovis significata? Quarto, Silius l. II. Poëtam imitans, nihil tale commemorat: ait enim, 'Ostentant caput effosa tellure repertum Bellatoris equi, atque omen clamore salutant.' Progredior ad alteram illorum explicationem, qui ajunt capiendum Poëtam de victus ratione, ut dicat, Carthaginem fore bello egregiam, et frugum fertilitate abundantem, ad eum modum, quo Homerus dixit Odyss. IV. ῥῆϊσθῇ βιοτῇ πέλει ἀνθρώποισι: *Facillimus victus est hominibus*. Dii etiam eodem lib. elogio quodam dicuntur *ῥεῖα ζῶντες, facile viventes*. In hanc multi inclinant: interque illos Donatus, et Servius, cujus hæc sunt: 'Facilem autem, copiosam, divitem: Terentius, quam vos facillime agitis.' Erit ergo juxta hos, facilis victu, id est, facilis alimonia, cibo, victitandi ratione. Displicet admodum ista explicatio; nam cum bello, victoriis, armis, qui cibus, alimonia, victus? Atque, ut ego puto, hæc explicatio tantum suscepta est a videntibus non posse se hærere primæ. Nec me movet, dici a Seneca epist. 90. 'Sapiens facilis victu fuit:' id est, alimonia. Nam non ideo sequitur, sumi eam ita a Virgilio. Itaque his relictis hæreo tertiæ explicationi, sequutus Hortensium et Germanum, viros doctissimos, quorum prior ita ait: *victu ad vincendum, significato activo*: posterior, *Nescio, an cum interpretibus hic ad εὐπορίαν referri oporteat, vivendi, et commeatus commoditatem: nam si, victu, accipiamus active, sententia præcedenti clausula defenditur,*

sic nam fore bello egregiam, ut Carthaginem victoriis insignem, et νικητὴν, et νικηφόρον intelligamus. Sed hæc explicatio præcipue nititur his auctoribus (sunt hi non pauci, nec levis auctoritatis) qui excludunt hæc, quæ vulgo dicuntur supina ultima; et qui admittunt, dant illis sæpissime actionem. Sed de hac re, ne repetam quæ alii, vide diligentem vere operam docti viri Minerva III. 9. ubi multa exemplorum varietate, et vi rationum efficit, has voces tantum esse nomina, non supina, et illarum plurimas habere veram actionem. *Cerda.*

Facilem victu] Id est, fertilem. Alludit ad alterum prodigium. Nam initio caput bubulum reperiebatur: quod auspiciū quidem fructuosæ terræ, sed laboriosæ et subjugatæ fuit: itaque illud alterum quæsitum et inventum præ isto placuit. Ut ita Carthago fertilis sit per omen *Bovis*: bellicosa, per *Equi*. Atque ita quidem Servius, et Donatus, et qui cum eis faciunt. Alii, *facilem victu*, active capiunt, pro, ad vincendum: quasi fortem et multis victoriis pollentem. Vict. Strigelius cruciulam hic Grammaticis fixam dixit. *Taubmann.*

Per secula] Pari forma Quintilian. decl. 268. 'Pugnant inter se, atque dissentiunt, et perpetuam hanc per secula litem trahunt.' *Cerda.*

450 *Hic templum Junoni*] Superius dictum est, quod Virgilius ubique lucos consecratos velit accipi, unde tanquam in luco sacro inducit Didonem Junoni templum construere; morem autem Romanum veterem tangit: antiqui enim ædes sacras, id est, templa ita faciebant, ut prius per Augures lucus liberaretur, effareturque: tum demum a Pontificibus consecraretur, ac post ibidem sacra edicerentur. Erant autem templa, in quibus auspicio et publice res administraretur et Senatus haberi possit, tantum sacra. Hic ergo et sacrum templum, quod in luco, id est, in loco sacro, conditur,

docet. Et in templo administrari Rempub. subsequentibus versibus indicat: 'Jura dabat legesque viris, operumque laborem Partibus æquabat justis, aut sorte trahebat.' Alibi tantum sacra esse templa, alibi omnia ubi agi possent, locis suis monstrabatur. *Servius*.

Hic] Oportuit enim deam in eo loco habere honestissimam sedem, in quo virtutem suæ majestatis ostenderat. Et cum nondum perfectum esset, tanta reverentia colebatur, ut donis copiosum esset, et dea ipsa præsens esse crederetur. *Donatus*.

Sidonius] Licet *Sidon* civitas sit Phœniciæ, tamen hic pro Tyria posuit. Sane quidam oportune hic *Sidoniam* volunt positam, ut ostenderet locupletem; *Sidonii* enim locupletes habiti sunt; ut, 'Sidoniasque ostentat opes.' *Servius*.

451 *Donis opulentum et numine divæ*] Aut simulacrum quoque aureum fuit, et *numen* pro simulacro posuit. Ut, 'Media inter numina divum.' Hinc Cicero, 'Sese jam ne deos quidem, ad quos confugerent, habere.' aut ostendere vult plenum esse præsentia numinis templum, aut certe venerabile numine. *Idem*.

452 *Ærea*] *Ærea* ideo, vel quod æs magis in usu veteres habebant: vel quod religioni magis apta est hæc materies. Denique flamen Dialis æreis cultris tondebatur, aut quia vocalius cæteris metallis, aut quia Medici quædam vulnera curant, aut dicit, quia veteres magis ære usi sunt: aut ærea secula significantur. Nam, ut Hesiodus dicit, tempore, quo hæc gesta sunt, æreum seculum fuit. *Id.*

Gradibus surgebant limina] Ex more vetere, quo magnificentissima templa gradus habuere, quibus ad illa ascenderetur. Vitruvius III. 2. 'Matres enim familiarum, cum ad supplicationem gradibus ascendunt,' &c. Facit enim ad majestatem templi, ut a cætero urbis solo exstet. Lege Philan-

drum in adductum locum Vitruvii. Apuleius I. XI. 'Exosculatis vestigiis Deæ, quæ gradibus templi hærebat argento formata.' Idem mos servatus in domibus privatis. Virgilius Ge. III. 'gravidus superant vix ubere limen.' Hunc morem agnoscit Passeratius ex illo Propertii eleg. I. 16. ubi loquens cum janua: 'At tibi sæpe novo deduxi carmina versu, Osculaque impressis nixa dedi gradibus,' et ex illo ejusdem eleg. 14. 'Illa neque Arabium mernit conscendere limen.' *Cerda*.

Ærea cui gradibus surgebant limina, &c.] Hoc Plinius testatur antiquis familiare fuisse XXXIV. 3. 'prisci limina etiam ac valvas ex ære factitavere, &c. Quin etiam privata opulentia eo modo usurpata est. Camillo inter crimina objecit Sp. Carvilius quæstor, quod ærata ostia haberet in domo.' Eo processit Romanorum luxus et superbia, ut non minori cura muniverint et ornaverint simul ædes, ac urbium portas. Quod Juvenalis arguit Sat. VII. 41. 'Hæc longe ferrata domus servire jubetur, In qua sollicitas imitatur janua portas.' *Emm*.

Nexæque Ære trabes] Multi *nixæ* legunt, non *nexæ*, juxta Varronem, qui ait, 'Trisulcæ fores, pessulis libratæ dehiscunt, graves atque innixæ in cardinum tardos turbines.' Quidam trabes æneas putant ipsum templum χαλκοστὲν significari. Versus sane ipse hypermetros est. *Valvæ* autem sunt (ut dicit Varro) quæ revolvuntur et se velant. *Janua* autem est primus domus ingressus: dicta, quia Jano consecratum est omne principium. Cæterum intra januam, *ostia* vocantur generaliter; sive valvæ sint, sive fores: quamvis usus ista corruperit. *Servius*.

453 *Ære trabes*] Pro ex ære, ut Propert. 'Auro Solis erat supra fastigia cursus.' Sic Græci omissa particula, ἐκ. Ælian. var. Hist. II. 33. ἀγαλμα ἐλέφαντος. *Emmeness*.

Foribus] *Fores* proprie dicuntur,

quæ foras aperiuntur, sicut apud veteres fuit. *Servius*.

Cardo] Dictus est, quasi cor januæ, quo movetur. *Idem*.

Stridebat ænis] Ad sua retulit tempora Virgilius. Cantum enim fuerat, post proditum hostibus a Tarpeja virgine Capitolium; ut ærei cardines fierent, quo stridor possit aperta ostia omnibus indicare. *Idem*.

Foribus cardo stridebat ænis] Ait Servius, retulisse hoc Virgilium ad suum tempus, quo cautum erat post proditum a Tarpeia Virgine Capitolium, ut ærei cardines fierent, quo stridor sonantius audiretur, neque esset locus insidiis. Firmari hæc possunt versibus Virgilii in Cic. 'Quam simul Ogygii Phœnicis filia Charme Surgere sensit anus (sonitum nam fecerat illi Marmoreo æratus stridens in limine cardo), Corripit extemplo fessam languore puellam.' Proserpina quoque apud Claudianum Rapt. I. hoc signo excitatur ab opere, cui incumbabat: 'sed cardine verso Sensit adesse Deas, imperfectumque laborem Deserit.' Servii quoque sententiam juvant, quæ Eustathius, quæ ex illo Spondanus, inter metalla æs soni esse maximi: et ideo ab Homero Il. v. vocem æream dari Junoni, quo longe lateque audiretur. Calpurnius declam. 4. dixit 'ferrati postis stridor excitat.' Traduci isti omnes ad morem alium possunt. Observat enim Servius, alii etiam, januas domorum foras, non intro aperiri solitas, et inde dictas fores. Tum itaque, qui foras prodibant, prius crepitu quodam significabant, se velle exire, ne, cum fores aperirentur, læderentur ii, qui forte viam præteribant. Inde itaque hic stridor Virgilii, et aliorum: et quidem in Terentio, cum quis domo exit, aut ingreditur, fores crepant, in quibus non semper æs. Et Propertius eleg. IV. 9. nulla facta æris mentione, tamen ait: 'Cum subito rauci sonuerunt cardine postes, Et levia ad pri-

mos murmura facta lares.' Ubi videtur abesse æs: nam si illud, non certe esset murmur leve. *Cerda*.

Foribus cardo stridebat ænis] Lucret. I. II. 'æra restantia' dicuntur *vociferari*: 'Æraque quæ claustris restantia vociferantur.' Ad hunc locum consulendus Gifanius. Pro *vociferari*, Turnebo teste v. 27. Maroni *stridere* in usu. *Æn.* VI. 573. 'Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ Panduntur portæ.' Et VII. 613. 'reserat stridentia limina consul.' Et fores, quæ poëtæ *stridere*, Terentio *gravius crepare* dicuntur. H. III. 3. 52. *Emmeness*.

454 *Hoc primum in luco*] Secuta sunt enim et alia quæ detraxere formidinem. *Servius*.

Hoc primum] Propositionis genus est: dicturus est enim, quid viderit, unde aliquid sperarit, unde sit lenitus metus: nam totus eradi non potuit. *Donatus*.

Nova] Vel contra spem, cum paulo ante vidisset omnia deserta: vel, *nova*, quia videbat Trojana certamina depicta. *Idem*.

Timorem] Multi quærun, cur post visam matrem quicquam timuerit. Quod tamen alii sic abusive solvunt; ut dicant, ne tum quidem Æneam, Venerem, quam viderat, esse credidisse: cujus, ut ipse putabat, agnitæ nulla verba perceperat. Sed vera solutio hæc est: Venus nil de Afrorum moribus, unde nunc formidat Æneas: sed de classe liberata dixerat filio: vel quia non in totum Æneas matris fiducia confirmandus est, ne quid supersit magnanimitati et laudibus viri fortis. Sciendum tamen est, in Virgilio, interdum validiora esse objecta purgatis: vel contra, ut hoc loco. *Servius*.

455 *Leniit*] Quartæ conjugationis tempus præteritum perfectum vel in *vi* junctum exit; vel sublata digammo, in *ii* pro nostro arbitrio: ut *lenivi*, *lenii*; *audivi*, *audii*. Sane cum

in *ti* exit, penultima longa est, et ipsa accentum retinet; cum vero in *ii*, penultima brevis est, et perdit accentum: quia, ut supra dictum est, 'Unius ob noxam:' quotiens vocalis vocalem sequitur, detrahit longitudinem præcedenti: sed hoc in metro, ubi necessitas cogit. Nam in prosa et naturam suam et accentum retentat. Nunc ergo *Leniit*, tertia a fine habet accentum: quia penultima brevis est. Sane plerumque accentum suum retinet sermo corruptus: ut *Mercuri*, *Domiti*, *Ovidi*: tertia a fine debuit habere accentum, quia penultima brevis est: sed constat hæc nomina apocopen pertulisse: nam apud majores erat idem vocativus qui et nominativus; ut hic *Mercurius*, o *Mercurius*: unde *cu* licet brevis sit, etiam post apocopen, suum servat accentum. *Idem*.

Leniit] Pro minuit. Ut Horatius Epist. I. 1. 34. 'lenire dolorem:' et Terent. Heant. 'lenire miseriam:' et Ovidius, 'tempus lenit odium,' eo versu: 'Leniat aut odium tempus et hora meum.' Ita Mich. Brutus. *Cerda*.

Hic primum Æneas] In Longobardico legitur *hoc*: ut sit repetitio illius pronominiis demonstrativi, *Hoc primum in luco*, *Hoc primum Æneas*. Magis tamen placet *hic* adverbium. *Pierius*.

456 *Ausus*] Bene *ausus*: quia inter incerta satis audacter salus speratur. *Servius*.

Afflictis] De afflictis, nec enim esse septimus casus potest. *Idem*.

Confidere] *Fido* et *confido* dativum regit: ut, 'Et fidere nocti.' Sane optima figura est, quæ nunquam a principalitate discedit: ut, 'Atque humiles habitare casas:' accusativo iunxit, quia *habeo domum* dicimus, unde est *habito* frequentativum. *Idem*.

457 *Namque*] Reddit rationem, quid sit, quod leniebat metum, et spem inopinatam promittebat. *Don*.

Sub templo] Hoc est, in templo: ut

supra, 'Exercet sub Sole labor,' id est, in Sole. *Servius*.

Sub ingenti templo] Pro *in*. Ovid. Trist. I. 3. 'Nata procul Lybiceis aberat diversa sub oris.' Sic ὑπὸ Græcis sæpe idem quod ἐν, ut ὑπὸ τοῦ ἑντρον κόλπον. *Emmeness*.

458 *Reginam opperiens*] Expectans, aut quam intelligebat esse venturam ex artificum festinatione: aut certe videndæ reginæ occasionem requirens. *Servius*.

Reginam opperiens] Non levibus picturis tenebatur, sed quod necessarium erat, reginam operiebatur: ergo ad sui excusationem hoc dixit. Circumspectabat etiam, veluti et ipse novam urbem conditurus, ut adverteret, quanto id labore constaret. *Donatus*.

Quæ fortuna sit urbi] Fœlicitas. *Quæ* hic admirandi significatus est. *Servius*.

459 *Artificumque manus inter se*] Hoc est, habebat artificum comparationes. *Idem*.

Artificumque manus] Ita omnes pariter una gratia et una subtilitate certabant, ut intuens nullum aliis præferre potuisset. Descripta autem magnitudine, transit ad ornatum picturæ. *Donatus*.

Artificumque manus] Hic *manus* pro pictura accipitur, ad eundem modum, quo laudantes imaginem aliquam factam penicillo, et bonis coloribus, solemus dicere, illam esse egregiam manum. Itaque apage, ut putes hic, *manus artificum* esse manus illas, quibus saxa cæduntur, aptantur, poliuntur. Id senseram, prius quam vidissem notam Robertelli in verba hæc, *artificum manus*, qua ait: 'Plane voluit significare Virgilius antiquitatem picturæ.' Nollem diceret *antiquitatem*. Redeo. Propertius quoque I. III. ita accepit hanc vocem, cum scripsit: 'Me certe tabulæ capient mea lumina pictæ, Sive ebore exactæ, seu magis ære manus.' Pro me quo-

que est Germanus, adducens locum hunc Propertii ad hunc locum, frustra facturus, nisi manus in Virgilio de pictura caperetur. Passeratius illud Propertii Eleg. I. 15. 'Externos manibus componere crines,' explicat: *manibus, arte, et cura*: et ad id probandum subjicit versum Virgilio, in quo sum. Ausonius etiam *artificis manus* dixit eodem sensu, quo Virgilius. Antiquus ille Aristes in historia de 72. interpretibus, describens mensam, ita ait: 'Pedes in lili-orum figuras expolierat artificis manus:' ita ille picturam expressit. *Cerda.*

Inter se] Certantium, aut aliquid tale. *Servius.*

Operumque laborem] Opus de pictura dicitur. Plinius xxxv. 10. de Apelle loquens: 'Invidit mors peracta parte, nec qui succederet operi, inventus est:' et de Zeuxi, superiore capite: 'donare opera sua instituit, quod ea nullo satis digna pretio permutari posse diceret.' Transiit et vox ad statuarios. Strabo I. VI. Herculem ex ære *Αυσίππου έργον* vocat. *Cerda.*

Operumque labores] Verbum labores, notat Prisc. De partibus, I. VII. et De Construct. I. II. Dicta autem hæc sunt *κατὰ πρόληψιν*: cum Iliacis temporibus, auctore Plinio xxxv. 3. pictura nondum fuerit. *Taubmann.*

460 *Ex ordine*] Prout fuerunt: hoc loco ostendit omnem pugnam esse depictam: sed hæc tantum dicit, quæ aut Diomedes gessit, aut Achilles: per quod excusatur Æneas, si est a fortibus victus. Sane *pugna* est temporale certamen, idem et *prælium* significat; *bellum* autem universi temporis dicitur, ut *Punicum*, *Mithridaticum*. Sallustius, 'Ita sperat pugnam illam pro omni bello futuram.' Livius: 'ni Pyrrhus unicus pugnandi artifex, magisque in prælio quam bello bonus.' *Servius.*

Iliacas pugnas] Pausanias in Attic.

longam picturam, et vetustam exhibet in templo, ubi cum multa alia, tum etiam res Trojanæ celebrantur, videlicet Græci excindentes Ilium, Ajax, Cassandra, agmen mulierum Trojanarum. Vitruvius quoque VII. 4. inter celeberrimas picturas, quæ olim solerent efformari, Trojanas pugnas commemorat. Philostratus in Heroicis ait: *τὰς Τρωϊκὰς μάχας μέγιστας*: Trojanæ prælia fuisse omnium maxima: et adjicit, digna esse, quæ omnium laudibus celebrentur. *Cerda.*

461 *Fama totum vulgata per orbem*] Quia Europa intulit, Asia passa est, Africa jam depingit. *Servius.*

462 *Atridas*] Atrei filios, Agamemnonem, et Menelaum: sed usurpatum est: nam Plisthenis filii fuerunt. *Idem.*

Sævum ambobus Achillem] Atqui tres dixit; sed Atridas pro uno accipe, quos unius partis constat fuisse. An *ambobus*, Agamemnoni tantum et Priamo; an *ambobus* exercitibus Græcis, propter suam de Briseïde injuriam, Trojanis propter Helenam, et *ambobus* pro utrisque. *Idem.*

Atridas, Priamumque, et sævum ambobus Achillem] Scribendum est *Achillem* per *n* finalem: ut Probus in arte monet. Dissimulabo nunc *sævum* per *o*. *Ambobus* hic pro utrisque positum ait Arusianus. Donatus vero speciem esse comparationis putat: ut sit, *sævior fuit Achilles Agamemnone et Menelao*. Pierius.

Atridem, &c.] Placuit hæc lectio, quam et agnovisse videtur Seneca epist. 104. et firmare verborum structio, demum historia: nam et Agamemnoni et Priamo pariter perniciosus fuit Achilles, ut jam explicui. Si quis legat *Atridas*, placebit explicatio alia, quam jam propono. Positiva apud Latinos aperte comparant, si illis adjungatur præpositio aliqua significans excellentiam: verbi gratia: 'Formosus præ aliis.' Ita Virgilius

Æn. III. 'O felix una ante alias Priamēia virgo' id est, felicior aliis. Faciunt hoc Latini imitatione Græcorum, qui dicunt, σοφὸς ὑπὲρ ἄλλων, pro σοφώτερος ἄλλων. Pergo. Huic positivo solent Græci demere præpositionem, et illam subaudire, ut ἔξοχος πάντων, est, ἔξοχος ἐκ πάντων. Ergo Poëta Græcos imitatus dixit, sævum ambobus, pro sævum præ ambobus, ut intelligat, Achillem sæviorem fuisse in Troianos, Agamemnone et Menelao. Græcos imitatus est Lucretius, cum dixit, διὰ θεάων, pro διὰ ἐκ θεάων. *Cerda.*

463 *Constitit*] Mente dolebat de adversis suis, imperiique Trojani calamitatibus: et de suorum interitu facta esse fabulas, quas loquerentur, et oblectationis causa pingerent. Sic tamen ea dolenda protulit, ut partes etiam consolationis inferret: 'Feret hæc aliquam tibi fama salutem.' Nam calamitas citat commiserationem. *Donatus.*

Constitit et lacrimans] *Constitit*, ea significatione, qua supra Ge. iv. 'Ixiouci vento rota constitit orbis;' hoc est, stetit, et conquievit: ut fere etiam *restitit*: eod. Georg. 'Restitit, Eurydicenque suam jam luce sub ipsa,' &c. et *substitit*, libro sequente. Ut autem ex memoria lacrimantem inducit poëta Æneam, sic in poëtice. Arist. ἰδὼν τὴν γραφὴν ἔκλαυσε. Nempe et Hom. ἰμερβείς ὑπέδν γόος. Huiusmodi vero lacrimationes continere videntur lætitiā dolore mixtā, quam multis Odyss. locis Homerus repræsentat talibus subinde: ὑφ' ἱμερον ᾄρσε γόοιο: et γόφ φρένα τέρπομαι. Ad quem affectum et Comicus allusisse videtur, cum lacrimari gaudia dixit: ad quod δακρυγέλῃ accedit: et illud Ciceronis: 'habet præteriti doloris secura recordatio delectationem.' *Germanus.*

464 *Plena laboris*] *Plenus* genitivo melius jungitur: ut Terentius, 'Plenus rimarum sum.' Plautus, 'dede-

coris pleniorē.' *Servius.*

465 *En Priamus*] Laus picturæ est, per quam non imago, sed ipse prope ostenditur Priamus. *Serv.*

En] Non tantum demonstrantis est, verum etiam dolentis; quasi dicat: Ecce, ad quam infelicitatem perductus est Priamus! exponit jam suos dolores, quos ex persona potentissimi regis, senis, et soceri sumebat. *Donatus.*

Sunt hic etiam sua præmia] Et supra diximus. Omnis Æneæ sollicitudo de moribus Afrorum erat: quam nunc picturæ contemplatione deponit. Qui enim depingunt bella, et virtutem diligunt, et miseratione tanguntur. *Servius.*

Sunt hic etiam sua præmia laudi] Est hæc propositio; dicturus est enim, quæ laudanda et quæ dolenda. *Donatus.*

Sua] Id est, congrua: ut, 'Struemque suis altaria donis.' *Servius.*

Laudi] *Virtuti*: ut, 'Primam merui qui laude coronam.' *Idem.*

Laudi] Accipe hic laudem pro rebus gestis, et virtute bellica: ut in Propert. eleg. III. 12. 'Quot non infames exercet corpore laudes Inter luctantes nuda puella viros.' et eleg. I. 6. 'Non ego sum laudi, non natus idoneus armis: Hanc me militiam fata subire volunt.' *Cerda.*

Sunt hic etiam sua præmia laudi] Etiam in finibus Libyæ sua, id est, debita et congrua laudi, id est, virtuti et factis laudabilibus sunt præmia: atque etiam lacrimæ rerum: quæ scil. rerum adversarum causa ab aliis ex commiseratione mittuntur. Et solamen miserorum est mærorum commiserantium, ut ait Scalig. IV. 16. Dicit igitur, in ista pictura esse, et quod dolorem moveat, et quod malorum solatium ferat. *Taub.*

466 *Sunt lacrimæ rerum*] Rerum adversarum, et calamitatum, ut Turneb. *German.*

Sunt lacrimæ rerum] Locutiones

istæ familiares sunt Latinis: *Lacrima rerum, miseria rerum, voluptates rerum*, id est, res quæ afferunt lacrimas, miseriam, voluptates. Græci e contrario efferunt, et mutant locutionem. Aristophanes dixit: *χρῆμα τῶν νύκτων*, pro *νύκτες*: *res noctium*, id est, noctes. Euripides, *χρῆμα θηλειῶν*, *res fæminarum*, id est, *fæminæ*. Interdum et Latini ad horum imitationem. Plaut. Amph. *res voluptatum*, pro voluptatibus: et Phædrus, *res cibi*, pro cibo: observavit Rittershusius. *Cerda*.

Mortalia] Adversa: quibus constat subiacere mortales. Alii mortales casus accipiunt, ut absolute τὰ ἀναντιώτατα. *Servius*.

Mortalia] Quæcunque adversa mortalibus acciderint. *Donatus*.

467 *Solve metus*] Collectio est. Nam ubi virtus præmia, adversa miserationem merentur: rite formido deponitur. *Servius*.

Solve metus] Id est, ne timeas: Scalig. iv. 16. Nam ubi virtus, præmia; adversa, miserationem merentur: rite formido deponitur. Notat item Scalig. iii. 11. Æneam tanquam Pontificem, vel augurem, conjecturam facere, atque ex pictura quasi omen capere. *Taubmann*.

Feret] Pro *adferet*. Et hic reddit, 'Hoc primum in luco, nova res oblata, timorem Leniit.' *Servius*.

Feret hæc aliquam tibi fama salutem] Non dissimile ab hoc illud Aristippi Socratici, qui, cum facto naufragio ejectus esset in littus Rhodiensium, ibique figuras geometricas animadvertisset, exclamasse ad comites dicitur: Viri, adeste animo; atque optime sperate, nam hic hominum vestigia adesse video. Notavit Nasimb. *Cerda*.

468 *Pictura pascit inani*] Epitheton est picturæ: aut quia caret corporum, quæ imitatur, similitudine: aut quia nullius est utilitatis, sed tantum delectat; nam apud veteres

ματαιοτεχνία seu ψευδοτεχνία dicta est. *Servius*.

Pascit] Delectat, ut, 'non animum modo uti pascat prospectus inanem;' vel, ut quidam volunt, ad stupentis animum retulit, qui vel inanibus commovebatur. *Idem*.

Animum pictura pascit] Ab hac forma non abit Terent. Phorm. 'oculos pascere:' qua usi Cicer. Verr. vii. Symmachus epist. ii. 72. et epist. v. 76. Ovid. Amor. iii. 2. Lucretius l. i. His auctoribus, et aliis, *pasco*, est delecto. Plautus forma alia in Præn. 'oculis epulas dare.' Ammianus Doctrinam et Philosophiam vocat l. xvi. *pabula*. Hanc formam ad animum, uti etiam Virgilius, transtulit Cicero ad Trebat. 'sed quoniam avidum hominem ad has discendi epulas recepi, sic accipiam,' &c. et de Divinat. i. de anima, 'saturata bonarum cogitationum epulis.' Plautus Aulul. 'libenter edi sermonem tuum.' In hac forma plurimi sunt Græci. Plato Reip. ix. ἐστιάσας λόγων καλῶν, καὶ σκέψων' *reficiens animum disputationibus honestis, commentationibusque*: et in Phæd. τῶν λόγων ἡμᾶς Ἀυσίας ἐστιᾷ. Synesius, ἐστία Κυρηναίου τῷ λόγῳ. Nazianzenus oration. v. τοῖς ματαίοις πλάσμοις ἐστιᾷν διάνοιαν. Neque solum ἐστιᾷν, sed multa alia. Nam Eurip. Phœniss. ἐλπίδες βόσκουσι φυχάδας' *spes pascunt exules*: sic, εὖωχῶ σε, pro *delecto te*. Plato de Repub. l. i. εὖωχοῦ τοῦ λόγου' *satia te sermonis epulo*: atqui εὖωχῶ vox est epularum: sic καρποῦσθαι τὸ διανόημα. Hinc illustrabis locum Ge. ii. 'animum pascat prospectus.' Non abit forma illa Martialis epigr. ix. 60. 'oculisque comedit:' nec illa Accii in Athamante: 'Facinus oculi vescuntur tui.' *Cerda*.

469 *Multa gemens*] Πολλὰ στενάζων. *Servius*.

Multa gemens] Propositio: monstrat, quæ res in pictura animum

reficiat, et quæ dolorem afferat: utrumque tamen animum considerantis ducebat ad lachrymas. *Donatus.*

Largoque humectat flumine vultum] Tapinosis est, quod dixit *humectat*: *largo* nam *flumine*, est fluore, id est, fluxu ipso. *Servius.*

Largoque humectat flumine vultum] Necessario tibi placebit Statius Theb. iv. nam ab hac Musa, 'largisque humectant imbribus ora.' Est etiam tacita Catulli imitatio. Hic enim ad explicandum vultum madentem fletu, dixit, *ore udo*. Noster mutavit, ut vides. *Cerda.*

470 *Namque videbat]* Ostendit unde lætitiā caperet, scilicet, 'hac fugerent Graji;' et unde dolorem, scilicet, 'hac Phryges.' *Donatus.*

Pergama circum] Abusive: non enim circa Pergama, hoc est, arcem: sed circa Ilium bella gerebantur. *Servius.*

471 *Hac fugerent Graji]* Infinita sunt Homeri loca, ad quæ potuit alludere in hac Græcorum fuga; duo tantum adducam, unum ex Il. xv. alterum ex Il. xviii. Στῆ δ' ἄρ' ἀνατῆξας, ἴδε δὲ Τρῶας, καὶ Ἀχαιοὺς, τοὺς μὲν ὀρινομένους, τοὺς δὲ κλονέοντας ὕπισθεν Ἀργεῖους: Stetit autem exsurgens, viditque Trojanos et Achivos, Hos quidem turbatos, illos autem turbantes e tergo Argivos. Αὐτὰρ Ἀχαιοὶ Θεσπεσίῳ ἀλαλητῷ ὑφ' Ἑκτορος ἀνδροφόνου Φεύγοντες, νῆας τε, καὶ Ἑλλήσποντον ἵκοντο: Sed Achivi Ingenti tumultu ab Hectore homicida Fugientes, ad navesque et Hellespontum venerunt. Propertius etiam de hac fuga Græcorum eleg. ii. 8. 'Viderat ille fuga tractos in littore Achivos, Fervere et Hectorea Dorica castra face.' *Cerda.*

Trojana juvenus] Definitio est Hectoris: ut, *Catillusque, acerque Coras, Argiva juvenus*. Et revera sic pene ubique Homerus ponit; ut Hectori tantum vel Achilli totus cedat exercitus. *Servius.*

Premere Trojanam juvenus] Ego hic

miror Poëtam, et laudo. Superius Achillem in pictura intulit, et sævum ambobus Achillem, et iterum statim, instaret curru cristatus Achilles. Nonne ergo oportuisset illi aliquando Hectorem opponere? sicut enim in hac pictura Phrygas Achilles agit, cur non Hector Græcos? Consuluit, credo, Virgil. Poëta honori et decori Æneæ, picturam contemplantis. Si enim Hectorem adhiberet, indicaret, hunc Ænea fortiorem; iccirco facit juventutem Trojanam in communi (nam Servium non audio, qui ait, juventute Trojana definiri Hectorem) prementem Græcos, fugantemque ad naves. Adde in fuga nobili, qua absolvitur Il. lib. xvii. illius victoriæ Duces Æneam et Hectorem fuisse cum reliqua juventute Trojana. Cur ergo præferretur Æneæ Hector in pictura? Homericos versus ita reddebam: 'Ajaces pugnam, et fulgentes ære catervas Sustinuere diu. Trojanus at ingruit horror, Æneasque Anchisiades, et maximus Hector Infestant, vertere fugam tota agmina Grajum,' &c. *Cerda.*

472 *Hac Phryges]* Bene ubique Virgilius, pro negotii qualitate dat Trojanis et nomina: nam timidos Phrygas vocat: ut hoc loco. Item, 'O veræ Phrygiæ: neque enim Phryges.' Dardanidas generosos: ut, 'Dardanidæ magni genus alto a sanguine divum.' Laomedontiadas perfidos: ut, 'Nondum Laomedonteæ sentis perjuriam gentis.' Troas fortes: ut, 'Troës agunt, princeps turmas inducit Asylas.' Hectoreos quoque fortes: ut, 'Nunc nunc insurgite remis Hectorei socii.' *Serv.*

Hac Phryges] Potuit hic item respicere ad multa Homeri loca, ubi inducuntur Trojani fugientes ab Achille. Lege in primis fugam illam, qua absolvitur Il. lib. xx. et inchoatur l. 21. Philostratus Icon. l. ii. ait, solo Achillis clamore versos in fugam Trojanos, ὁ κλῖνας τοὺς Τρῶας ἐκ μόνου

τοῦ βοῆσαι. Reprehendit Dio Chrysost. oration. 26. eos, qui tam diu attenderent saltationibus Achillis, cum ille ἔτρεπε τοὺς Τρῶας: in fugam vertit Trojanos. *Cerda.*

Cristatus Achilles] Secundum Homerum, qui dicit in Achillis cristis, terribile quiddam fuisse. *Cristatus* autem participium est, derivatur a *crista* genere feminino. *Servius.*

Instaret curru cristatus Achilles] Sic potius legendum quam *stabat curru*: ut recte emendatus videtur locus Ovidii Met. XII. 72. qui simul, quas strages ediderit Achilles, docet: 'jam curru instabat Achilles Troaque Peliacæ sternebat cuspidis ictu Agmina.' Cristæ, quæ gestantur in vertice galeæ, inter militantium suppellectilia numerantur apud Juvénal. Sat. VI. 254. 'si conjugis auctio fiat Balteus et manicæ et cristæ,' &c. De λόφοις, seu setis equinis, in apice exsurgentibus, vide Feithium antiq. Homer. IV. 8. galeas et cristas aliquot e monumentis collegit Lips. Dial. III. 5. et ideo Achilles *cristatus*, quippe horrorem incutiebat: inde Homero teste, Iliad. T. 381. ἡ δ' ἀστήρ ὧς ἀπέλαμπεν ἵππουρις τρυφάλεια, Lucret. I. II. 'terrificas cristas.' *Emmeness.*

473 *Nec procul hinc Rhesi*] Rhesus rex Thraciæ, Martis, ut alii Hebri, vel Strymonis, et Euterpes Musæ filius fuit: qui cum ad Trojæ venisset auxilia clausisque jam portis tentoria locavisset in litore, Dolone prodente, qui missus fuerat speculatum, a Diomede et Ulyx est interfectus, qui et ipsi speculatum venerant: abductique sunt equi, quibus pendebant fata Trojana, ut si pabulo Trojano usi essent, vel e Xantho, Trojæ fluvio, bibissent, Troja perire non posset. *Servius.*

Tentoria] Ut ostendat plures fuisse mactatos. Non enim solus in tentoriis fuisset. *Donatus.*

474 *Primo somno*] Prima parte

noctis: ut, 'Libra die somnique pares ubi fecerit horas:' aut primo somno, ut graviorem ostenderet somnum. Aut prima nocte, quia in Troja Rhesus non fuerat. *Servius.*

Prodita somno] De hoc tempore insidiarum signate Homerus II. x. Οἱ δ' ἔνδον καμάτῳ ἀδδηκότες: *Dormiebant illi defatigati labore.* Loquitur de Thracibus; et Tryphiodorus ait, Rhesum defletum a Thracibus, qui occisus fuerat κακῷ ὕπνῳ, *malo somno*, et δολὴν ὑπὸ νύκτα, *dolosa in nocte.* Dictys etiam I. II. de hac historia loquens: 'Fatigatis ex itineribus, et ob id somno pressis, iique' (scilicet Diomedes et Ulysses) 'interius progressi, in ipsis tentoriis Regem interficiunt.' Poëta, ut altissimum et arctissimum somnum signaret, *primo* dixit, nam primus somnus profundissimus: inde in II. summam quietem signaturus, ait: 'Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris Incipit, et dono Divum gratissima serpit.' Ita etiam Propertius eleg. I. 3. 'Qualis et accubuit primo Cephæia somno.' *Cerda.*

Primo somno] Id est, prima noctis parte cum multis suorum interfectus est: abductique sunt equi, a quibus pendebant fata Trojanorum. De quibus Fatis sive Oraculis dictum in Comment. Plant. Bacchid. IV. 9. aliquid etiam Æn. II. *Taubmann.*

475 *Tydides*] Id est, Diomedes. Et bene Ulyssem celat propter Æneam, ut supra diximus: aut quia secundum Homerum, occidente Diomede, cadavera Ulysses trahebat. *Servius.*

Multa vastabat cæde cruentus] Versus, quibus Homerus II. x. hanc cædem Diomedis extulit, hi sunt: 'Ὡς δὲ λέων μήλοισιν ἀσημάντοισιν ἐπελθὼν, Αἴγαςιν, ἧ ὅτεσσι κακὰ φρονέων ἐνορούσῃ. Ὡς μὲν Θρηίκας ἀνδρας ἐπ' ἄχετο Τυδεὸς νιός: Sicut autem leo pecudibus incus-toditis superveniens, Capris vel ovibus mala machinans irruit: Sic quidem

Thrace viros aggrediebatur Tydei filius. Cerda.

Vastabat cæde] Id est, hominibus exhauriebat: vacua faciebat. Infra: 'Belus opimam Vastabat Cyprum.' Sic Nisus Æn. ix. 'Hæc ego vasta dabo.' Scalig. iv. 16. Taubmann.

Multa cæde cruentus] Id est, pollutus: sic apud Horat. Sat. ii. 5. 'cruentus sanguine fraterno.' Cic. Philipp. iv. 2. 'cruentus sanguine civium.' Emmeness.

476 *Ardentis*] Et candidos significat, et veloces: ut, 'Pernicibus ignea plantis:' si ignea, velox est, sine dubio et ardens. Servius.

Ardentis avertit equos] Candidos et veloces Servius interpretatur, ut ab Hom. λευκότεροι χιόνος: sed potius ad generositatem, et θυμὸν referri debere videtur, ipso suffragante Poëta Ge. iii. de equis: 'æque juvenemque magistri Exquirunt, calidumque animis, et cursibus acrem:' ut et Æn. viii. 'Pernicibus ignea plantis' Camilla dicta est: et Catull. 'flammea celeris vestigia cervæ.' Quod autem hic pabula gustassent dixit, respicere videtur illud oraculum, testatum ab Homeri interprete Il. K. in hæc verba: χρησμός γὰρ ἐδέδοτο αὐτῷ φασιν, ὅτι εἰ αὐτὸς γεύσεται τοῦ ὕδατος, καὶ οἱ ἵπποι αὐτοῦ τοῦ σκαμάνδρον πλώσι, καὶ τῆς αὐτοῦ νομῆς, ἀκαταμάχτος ἔσται εἰς τὸ παντελές. Germanus.

Prius quam Pabula, &c.] Voluit ostendere celerem exitum et finem ejus. Donatus.

Prius quam Pabula gustassent, &c.] Fluit hoc loco pathos a tempore, quod vix pedem intulerit in suburbana Trojæ loca, quin fuerit sublatus e medio. Vide Macrob. iv. 3. ibi plura exempla: quemadmodum 475. Pathos sumptum est ab ætate: *infelix puer, &c.* Emmeness.

477 *Xanthum*] Fluvium Trojæ. Servius.

478 *Parte alia fugiens amissis Troilus armis*] Parte alia scilicet templi,

et veritas quidem hoc habet: Troïli amore Achillem ductum, palumbes ei, quibus ille delectabatur, objecisse: quas cum vellet tenere, captus ab Achille, in ejus amplexibus periit. Sed hoc quasi indignum heroico carmine, mutavit poëta. Servius.

Fugiens] Fugere volens, accepto jam vulnere. Idem.

Troilus] De hoc satis multa Hortensius in hunc locum. Nonnulli impudicos quosdam amores cum Troïlo celebrant. Adi Tzetzen in Lycophron. Gulielmum Cant. Nov. Lect. ii. 9. Servium hic, atque Hortensium, Cælium Lect. Antiq. xv. 9. Sed hoc quidem Tzetzes ipse non credit, quod Troïlus μέλαγχρους esset, δασυγέειος, καὶ Ἀχιλλέως ἐρώτων ἀνδξιος. Itaque Troïlum multi jam grandem virum describunt, et barbitio plurimo horrentem, quin Cedrenus ducem facit exercitus, una cum Deiphobo, Paride, Lycæone. Alii juvenem, ac pene puerum. In his est Dio Chrysost. orat. xi. loquens enim de Achille, ita ait, καὶ Τρώϊλός τε οὕτως ἀποθνήσκει παῖς ὧν ἔτι: atque ita interfectus est Troïlus adhuc puer. et Horat. Od. ii. 9. 'impubem Troïlon.' Maro quoque hic, fortasse quia ad excitandos affectus ætas hæc visa est commodior: et hærare potuit verbis Dictyis l. iv. de bello Trojano, qui ait, illius ætatem fuisse admodum immaturam, et in ipsis pueritiæ annis interceptam, cum jam adolesceret: illud certum, Troïli mortem, unum fuisse ex fatis Trojæ, scribente sic Plauto Bacchid. 'Illo tria audiui fuisse fata, quæ illi exitio forent: Signum ex arce, si periisset: alterum est etiam Troïli mors: Tertium cum portæ Scææ limen superum scinderetur' Hinc nota mentem Maronis, qui una Troïlum et Rhæsum conjunxit: nam ex Rhæso quoque pendere fata Trojana Servius monuit. Cerda.

Amisissis armis] Aut ætatis imbecillitate, vel vulneris dolore. Servius.

479 *Infelix*] Multi hoc loco distinguunt, et subjungunt *puer*, atque *impar congressus Achilli*, ut ex eo imparrem ostendat, quod *puer*, sed tamen etiam si jungas *Puer*, unus est sensus. *Idem*.

Infelix] Quia *puer*, et *impar* ei congressus est, quem juvenis superare non potuisset. Est autem descriptio ejus, qui *supinus* ferebatur. *Donat*.

Infelix puer] Hunc Horat. od. II. 9. 'impuhem Troilon' vocat. *Emm*.

Atque impar] Ac si diceret, etiam si *puer* non esset. *Servius*.

Congressus Achilli] *Congredior tibi*, antiqui dicebant: sicut *pugno tibi*, *dimico tibi*. Hodie dicimus *congregior tecum*, *dimico tecum*. *Idem*.

Atque impar congressus Achilli] *Signa* pueri audaciam. Ad hunc locum respexit Sen. Agamemn. ubi Cassandra: 'te sequar nimium cito Congressus Achilli Troile.' Ausonius quoque: 'Hectore prostrato, nec Diis, nec viribus æquis, Congressus perii Troilus Æacidæ: Raptatus bigis, fratris conjungor honori: Cujus ob exemplum nec mihi pæna gravis.' Dio tamen Chrysostom. orat. XI. non ait Troilum congressum, imo factas illi insidias ab Achille, qui erat adstruendas insidias, nocturnasque incursiones callidissimus. *Cerda*.

480 *Fertur*] Trahitur. *Servius*.

Fertur equis] Corradus putat dici de Troilo, vel quod *ἵπποχάρμης* equis delectaretur, vel quod ab equo pugnaret. Videtur tamen hic locus explicandus per illum superiorem Ge. I. 'Fertur equis auriga, nec audit currus habenas:?' quod, ut Phaëthon et Hippolytus, ab equis, magister et rectore destitutus, ferretur, ageretur, καὶ οἷον εἰ ᾗχετο βία φερόμενος. *Germ*.

Curru] Curribus falcatis usos esse majores, et Livius et Sallustius docent; potuerunt ergo et simplicibus. *Servius*.

Resupinus] Quia hastam trahebat. Sed intelligitur Achillis hasta trans-

isse per pectus, et a parte, qua ferum est, a tergo trahi. *Idem*.

Resupinus] Videtur vox posita pro simplici *supinus*. Ita Attius Antigonæ: 'Quid agis? perturbas rem omnem, ac resupinas soror.' et Propertius eleg. IV. 9. 'Nec mora cum totas resupinat Cynthia valvas.' *Cerda*.

Inani] Sine rectore: nam corpus hærebat. *Servius*.

Fertur equis, curruque hæret, &c.] Equis delectabatur, ut Stat. Silvar. I. V. 'Troilus haud aliter gyro levio- re minantes Eludebat equos.' *Emmeness*.

481 *Lora tenens tamen*] Quamquam mortuus. *Servius*.

Lora tenens] Contra Calab. I. VI. θάνατος δέ μιν αἰὼς ἔδδ' αἶμα Ἑσσυμένως, μάστιγα καὶ ἥνία νόσφι λιπόντα' de auriga Hippaside: ut et de Camilla: 'simul his dictis linquebat habenas Ad terram non sponte fluens.' *German*.

Lora tenens tamen] Vide pueri virtutem indigni qui moreretur, nam post mortem præbet virtutis documenta, quæ potest. Non alienum ab hac Troili historia proverbiale illud, μή θύγῃς ἥνιων παιδίων ἄπειρος ὢν: ne fræna tractes inscius, cum sis puer. Cum quo quadrat historia Phaëthontis, apud Ovidium, apud quem Sol daturus lora puero, 'Magna petis Phaëthon,' &c. Monet Junius cent. proverb. V. 49. Græcam paræmiam, quam attuli, sumptam e tragœdia aliqua, ubi pater deprecatur filium Phaëthontem abstineat ab curru Solis, adducitque quæpiam ex Clemente Pædag. I. III. ad hanc rem. Lege illum, et Hervetum in Collect. ad Clementem. *Cerda*.

Lora tenens] Sic Apulejus Metam. I. VI. de anu quadam: 'at illa, quamvis humi prostrata, tamen tenaciter loro inhærebat.' *Emmeness*.

Cervixque comæque trahuntur Per terram] Est hoc, quod de gigantibus victis Pindarus Nem. od. I. παιδὶ μαν γαλὰ πεφύρσεσθαι κόμαν: illustrem co-

mam pulvere commiscentes. Quod Homerus de Euphorbo occiso a Menelao, II. I. xvii. ἀματὶ οἱ δέοντο κόμαι χαρίτεσσιν ὁμοῖαι. Quod de Patroclo Propertius eleg. II. 8. 'Viderat in formem multa Patroclon arena Porrectum, et sparsas cæde jacere comas.' Est etiam in Philone, lib. de agricultura locus simillimus Virgiliano, πολλάκις δὲ καὶ τὰς βάσεις, &c. adducam tantum Latina; 'Sæpe autem pedibus in curru hærens raptatur supinus, et tractum in orbita caput, cervicemque et humeros sauciatur: deinde huc illucque distractus, et illis omnibus passim objacentibus miserrimo genere mortis extinguitur.' *Cerda.*

Comæque trah.] Vel, quia pilosus erat; scribit enim Tzetzes, Troïlum fuisse juvenem forma eleganti, colore fusco, et barba hirsuta, sive prolixa. Vel, quia Phryges comam nutriebant. *Taubmann.*

482 *Versa]* Tracta, ut Plautus, 'Facite ut offendam parata, vorsa, præsterga, strata, lautaque coctaque omnia uti sint.' Venit autem ab eo, quod est *verror.* *Servius.*

Inscribitur] Dilaceratur: ut Plautus, 'Corpus tuum virgis ulmeis inscribam.' *Idem.*

Inscribitur] Explica, sulcatur: est hæc vera interpretatio, non alia, quantumvis Robortellus Servium sequatur explicantem, *inscribitur*, id est, *dilaceratur*, nam Plautus dixit, 'corpus tuum virgis ulmeis inscribam:' et Catullus, 'Nec lanæum latusculum, manusque mollicellas Injusta turpiter tibi flagella conscribillent.' Nam tametsi in Plauto et Catullo ita accipias: sed pulverem lacerari quis vidit? Lege Scaligerum contra Servium, Poët. IV. 16. Et cur obsecro Plautus et Catullus non possunt trahi ad sulcos in illa laceratione? *Cerda.*

Versa pulvis inscribitur] Id est, cuspidē hastæ, retro conversa, vestigium

pulveri imprimitur. At Servius *versam* interpretatur tractam, sparsam: a *verror.* *Inscribitur* autem est *exaratur*, *scalpitur*, *sulcatur.* Ferreo namque stylo ceratas tabulas elementorum notis sulcabant: quod patet in Nub. Aristoph. ut annotavit Scaliger IV. 16. *Taubmann.*

Hasta] Hostili scilicet, quam transfixus trahebat. *Servius.*

Hasta] Scil. hostili. Nam intelligitur Achilles hasta transisse per pectus, et a parte, qua ferrum est, a tergo trahi. *Taubmann.*

483 *Interea]* Cum Diomedes auxilio Minervæ plurimos Trojanorum fudisset, Elenus, Priami filius, vates, monuit, ut Minervæ numen exoraretur: et cum precibus deæ ponerent vestem, quam regina speciosissimam habebat, id est, peplum, (unde post Minervæ palla, *peplum* appellata est:) Dea tamen memor judicii Paridis, Trojanis infesta permansit. Interea autem et satis oportune a matribus festinatur ad templum: ut alibi, 'Nec non ad templum summasque ad Palladis arces:' et mire in pictura temporalī adverbio usus est, quamvis non possit. *Servius.*

Non æquæ] Iniquæ, infestæ. Lito-tes figura est; ut alibi, 'Et vacuis Clanus non æquus acerris.' *Idem.*

Non æquæ Palladis] Ita hic non æquam vocat Palladem, ut in VIII. Junonem *iniquam.* Sed cur ibant ad preces Deæ iniquæ et adversantis? Attingo alibi morem gentium in placandis numinibus, non modo propitiis, sed etiam infestis; ab omnibus enim metuebant. Colebant propitia numina, ne illa infensa redderent: colebant infesta, tum ut placarentur, tum ne malum aggererent. *Cerda.*

484 *Passis]* Participium est ab eo, quod est *pandor*: ideo autem non facit *pansus*: quia plerunque *n*, quod in prima verbi positione invenitur, in præteriti participio non est: de qua

re euphonia iudicat: ut ab eo, quod est *tundor* et *tunsus* facit: ut, 'Tunsæ pectora palmis,' et *tusus*: ut, 'Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni.' Sciendum tamen est, licet alia euphoniæ causa varientur, vel in generibus, apud in numeris, *nactus* tamen et *passus*, n penitus nunquam accipere. *Serv.*

Crinibus Iliades passis] Vetusti aliquot codices, *sparsis* habent: sed ea forte paraphrasis fuit: quum *passis* in emendationibus habeatur. Quamquam etiam in Liviano codice veteri l. vii. pr. Decad. *crinibus sparsis* legitur, pro *passis*: ut in vulgatis habetur. *Pierius.*

Crinibus Iliades passis] Alludit ad morem Romanum, quo constat in luctu fœminas solutis fuisse comis, ut apud Græcos tonsis. Vide Plutarch. ἐν ῥωμαϊκ. διατὶ τοὺς γονεῖς ἐκκομίζουσι οἱ μὲν υἱοὶ συγκεκαλυμμέναις, αἱ δὲ θυγατέρες γυμναῖς ταῖς κεφαλαῖς, καὶ ταῖς κόμαις λελυμέναις. *Germanus.*

Crinibus Iliades passis] Attingit morem duplicem. Fœminæ passis erant crinibus, et in luctu, et in precibus: hic autem Iliadas et luctuosas, et precantes, vides. Morem primum firmat Plutarchus ἐν Ῥωμ. quærens, cur filii, cum parentes efferunt, sint tectis capitibus, filiæ vero γυμναῖς ταῖς κεφαλαῖς, καὶ ταῖς κόμαις λελυμέναις: *nudis capitibus, et solutis comis.* Ennius apud Nonium; 'Ægro corde, comis passis.' Propertius eleg. ii. 14. 'Diceris effusa tu Venus isse coma.' Alterum Ovid. Fast. l. iv. ubi de Claudia: 'vultus in imagine Divæ Figit, et hos edit crine jacente sonos.' *Cerda.*

Crinibus Iliades passis] Ovid. 'passis sedet ipsa capillis ut solet ad gnati mater itura rogam.' Stat. Thebaid. l. ix. 'crine dato passim,' pro quo legunt, *passum.* Hunc ritum in luctu et re divina solemnem attingit Feithius Homer. antiq. i. 7. Haud dubie ut squallidiores et sordide magis prodeant hæ mulieres, passos capillos habent, qui ab ornatricibus

compositi adjumentum sunt ad pulchritudinem, passi autem formam extingunt, ut Ter. Phorm. i. 2. et hæc negligentia commendat supplices. *Emmeness.*

Peplumque ferebant] *Peplum* proprie est palla picta fœminea, Minervæ consecrata: ut Plautus, 'Nunquam ad civitatem venio, nisi cum infertur peplum.' Hodie multi abutuntur hoc nomine. *Servius.*

Peplum] Genus vestis, pertinentis ad ritum secretorum Minervæ. Alii scutum modicum dicunt. *Donatus.*

Peplumque ferebant] Dum res Trojanis ita infelicitur extra muros cedebant; heroinæ Trojanæ, ut Hecuba, Polyxena, Cassandra, et cæteræ nobilium fœminarum, demissis sparsisque crinibus, ac more supplicantium tristes, pectusque plangentes ad templum iniquæ Minervæ, jussu, non Heleni, sed Hectoris, qui hanc vestem ipsi voverat, adscendebant. Magnis enim in periculis deorum fidem opemque implorantes, non modo simulacra ipsorum amplectebantur, sed et vestibus eos induebant: illo cultu favorem Numinis emere se credentes: quod notat Turneb. xiv. 15. Est autem *peplum*, auctore Servio, proprie palla fœminea acu picta, Minervæ consecrata, Hom. ποικίλον vocat. De qua re Cælius R. xiv. 18. Hom. II. vi. 302. Ipse Poëta in *Ciri*, et Scalliger ad illam: Nosque in Notis Plant. Merc. i. 1. Ita Statius: 'Peplum etiam dono, cujus mirabile textum,' &c. *Taubmann.*

Peplumque ferebant] Similis locus apud Stat. Thebaid. l. x. 'Peplum etiam dono, cujus mirabile textum Nulla manus sterilis, nec dissociata marito Versarat calathis, castæ velamina Divæ Haud spernenda ferunt.' Suidas describit πέπλον ἱμάτιον γυναικεῖον: proprie autem τὸ ἄρμενον τῆς παναθηναϊκῆς νεώς, &c. Qualis sit vestis optime omnium Scholiast. ad Statii supra laudatum locum: 'peplum est

vestis candida, aureis clavis picta, sine manicis, quod simulacris fiebat, &c. a picturis ποικίλον nominat Homer. Iliad. θ. 386. nec offendat, quod aurora κροκόπεπλος appelletur in princ. ejusdem libri, is enim illi color proprius: intextas habuit peplum res gestas Palladis, et virorum fortium, qui inde ἄξιοι πέπλου dicebantur: sed nihil dictum voles de peplo, quod non observaverit diligentissimus ille antiquitatis indagator J. Meursius in Panathenæa c. 17. 18. et seqq. *Emm.*

485 *Suppliciter tristes*] Ut decet rogantes, hoc est, rogantes cum tristitia. Et bene addidit *suppliciter*: quia et per iracundiam, et per gravitatem, et per religionem, et per dolorem tristes sumus. *Servius.*

Tunsæ pectora] Ut ‘oculos suffusa.’ *Idem.*

Tunsæ pectora palmis] Habitus lugentium, quem ex Ovidio in epistolis, ex Seneca in Troadibus, possis late illustrare, ex mille aliis. Constructio ipsa Græca est. *Cerda.*

486 *Aversa*] Irata significat: nec enim poterat se convertere simulacrum: sic alibi, ‘Talia dicentem jam dudum aversa tuetur.’ Si tuetur, quomodo aversa; nisi iratam intelligas? Ergo ad animum refertur. *Servius.*

Oculus aversa tenebat] Quod faciunt irati, ne videant, quod oderunt: Achillis autem actio non solum dolorem considerantis, sed etiam crudelitatem agentis exprimit, et avaritiam. Non enim odium ultra mortem procedere debet. *Donatus.*

Aversa] Explicui, renuens et aspernans; nam Horatius Epod. x. ‘Et illa non virilis ejulatio, Preces et aversum ad Jovem.’ et Homerus de abnuente Pallade Il. vi. ἀνένευε δὲ Πάλλας Ἀθήνη. Sed potest esse explicatio alia, ut dicat simulacrum Palladis sese in partem aliam convertisse, quod signum iratæ Deæ. Nam Suetonius Vespasiano c. 5. ‘Comitia

secundi consulatus ineunte Galba, statua Divi Iulii ad Orientem sponte conversa: inde ostentum inauspicatum Galbæ, quod quæ conversa erat ad Orientem statua, ubi erat Vespasianus, eo ipso aversa ab eodemmet Galba: sane cum avertimus ab aliquo vultum, eo ipso indignationem indicamus. In Psal. 104. legas, ‘Avertente autem te faciem, turbabuntur.’ De intuitu autem Palladis, cum irata est, dicam lib. viii. ad illud, ‘turbatæ Palladis arma:’ unde hic locus illustrari potest. Cæterum verbis istis, *tenebat oculos fixos solo*, respondent illa Horatii Od. iii. 5. ‘Torvus humi posuisse vultum.’ Et Plinius viii. 16. ‘oculorum aciem defigere in terram.’ et Euripidis in Iphig. εἰς γῆν ἐρείσας ὄμμα. et Coluthi, ἐπὶ χθονὶ πῆξεν ὀπωπῆν. Aristophanes in Vespis ad idem explicandum ἀτενὴς dixit: est enim ἀτενίζειν, immobili obtutu tenere fixos oculos: et Philostratus in Icon. ἐς γῆν ἀτενὲς ὄραν. Quæ res locum etiam habet in iracundia, ideo synonymicῶς Aristophanes addidit, ἀτεράμων, hoc est, σκληρὸς, interprete Scholiaste. *Cerda.*

487 *Ter circum Iliacos*] Hoc ad Æneam referendum est, qui sciebat. Sed apud auctores multa ad sensum, non ad aspectum possunt referri. Tertio enim tractum intelligere possumus, non in pictura conspiciere: unde est et illud, ‘Mulcere alternos et corpora fingere lingua.’ Tale erat in pictura corpus, ut in eo appareret frequentis raptationis injuria. Sane hujus rei ordo est talis; Patroclus cum iratum Achillen, propter Breseiden sublatam, ut adversum Trojanos pugnaret, exorare non posset; petit ab eo arma, quæ Peleo Vulcanus fecerat, quibus indutus dum Achilles crederetur, fugatis Trojanis, plurimos interemit, ipse vero ab Hectore occisus est; quo dolore Achilles compulsus, impetratis per matrem a Vulcano armis, Hectorem, prælio supe-

ratum, peremit, ejusque corpus ad currum religatum, circa muros Ilii traxit, quod post placatus auro repensum Priamo reddidit. *Servius*.

Ter] Augetur crudelitas, quod non semel, et quod circa eos muros, quos defenderat. Gemuit ergo primo fortunam tanti viri, deinde, quod de eo triumphus actus est, et quod pejus erat, sub ipsis moenibus, ut civitas defensorem suum in ea calamitate cerneret. Trahebatur ergo extinctus, ante eos muros, quos tanta fortitudine defenderat, et totiens circum ducebatur, ne quis ab ea cognitione subtraheretur: tantaque fuit immanitas, ut patri orbitatem suam venderet. Est autem pro dolore in pronunciando extollendum Hectoris nomen, et Achillis deprimendum. Quis enim mortuum vendidit nisi impius? quis in regno positus, ideoque dives, aurum desiderat, nisi avarus? Ergo impius et avarus Achilles. *Donatus*.

Iliacos] Noster circum muros: *Homer. Iliad. Ω. 16. Τρὶς δ' ἐρύσας περὶ σῆμα μενοιτιάδαο θανόντος.*: *Circum Patrocli sepulchrum*. Si de muris intelligas, Pathos est a loco, fortiter enim per decennium pugnaverat pro lariibus, et moenibus patriis: vide *Macrobi. iv. 3.* et quia *Homerus Iliadi finem imposuit, fato Hectoris enarato, ideo videtur Stat. eum pun gere Achill. l. 1. cum canit in principio libri, 'nec in Hectore tracto Sistere,' &c. Emmenens*.

Raptaverat] Frequentativa bene usus est: per quam ostendit, quod per numerum dixerat. *Servius*.

Raptaverat] Quis hic Achilles Thessalus. Ad rem sunt ergo ista commentatoris Homeri ex *Callimacho*, in *Il. xxii. ὁ δὲ Καλλιμαχὸς φησιν, ὅτι πατριὸν ἐστὶ Θετταλοῖς τοὺς τῶν φυλετῶν φονέας σύρειν περὶ τοὺς τῶν φονευθέντων τάφους*. Mox rem exemplo firmat *Simonis* cujusdam Thessali, qui *Eurydamantem*, fratris sui percussorem, raptavit, et addit, ideo Achil-

lem Thessalum patria consuetudine idem factitasse. Inde signate *Propercius eleg. ii. 8.* loquens de successu Hectoris, ita ait: 'Fortem illum Æmoniiis Hectora traxit equis.' Nam Æmonia, Thessalia est. *Ovid. etiam Am. ii. 1. 'Raptus et Æmoniiis flebilis Hector equis.'* Vide eundem *Trist. iii. 11.* Certe Thessalorum ἀγερῶχιας, ἄκρατον, καὶ τυραννικὰ, fastus, intemperantiam, tyrannica omnia, etiam inter pocula, *Philostratus* meminit, in vita *Critiæ*. *Achillem* in hoc facto imitatus est *Alexander* apud *Curtium l. iv.* in simili supplicio sumendo. Audiendus *Scaliger Poët. iii. 4.* Poëtam explicans: 'Ea, qua oculis subjici nequeunt, arte quadam occupantur. Hectoris enim raptationem non poterat pingere pictor in Æn. i. namque ter eum raptavit Achilles, itaque per tempus declaravit, raptaverat.' *Servius* quoque ait, Poëtam usum verbo frequentativo, ad explicandam multiplicem raptationem. Quod autem Poëta raptaverat, *Homerus Il. xxiii. ἐλκυσάτῃιν, trahendo raptare*, et *Euripides Androm. τὸν περὶ τείχη εἴλκυσε διφρεῶν παῖς ἄλλας Θέτιδος*. *Dio Chrysost. orat. 11. τὸν νεκρὸν αὐτοῦ ('Εκτορος) καὶ συρῆναι μέχρι τῶν τειχῶν: cadaver ipsius (Hectoris) tractum usque ad muros: in Græco diversum est, ut vides, Dionis verbum ab Euripideo. Vetus Poëta apud Tullium Tuscul. l. i. cui omnino videtur hæsisse Maro: 'Vidi, videre quod me passa ægerrime Hectorem curru quadrijugo raptarier.' Ne abeat inobservatum, ab Hectoris raptatione fluxisse Græcis ἀρμάτιον νόμον, id est, curule melos, quod contineret argumentum Hectoris, bigis tracti. Scias hic etiam *Dionis Chrysost. sententiam* orat. 11. qui ait, non interfecit Hectorem ab Achille, sed contra Achillem ab Hectore, ac proinde *Homerum* enormiter mentitum. *Cerda*.*

488 *Exanimus*] *Exanimus* et *exanimis* dicimus, sicut *unanimus* et *unani-*

mis, inermus et inermis. Ergo pro nostro arbitrio, aut secundæ declinationis erunt, aut tertiæ: sed tertiæ, ablativum singularem in *i* mittunt: quia communis sunt generis. *Exanimis* autem est mortuus, ut hic indicat locus: *exanimatus* vero, timens: ut, 'Exanimata sequens impingeret agmina muris.' *Servius.*

Vendebat] Ingenti arte utitur verbis. Nam hoc loco quia pingi potuit, præsens tempus posuit: superius, quia pingi non potuit, sed referri, perfecto executus est tempore; dicendo *raptaverat*, non *raptabat*. Idem.

Auro vendebat] Historia hæc nota ex II. xxiv. Priamus enim magno pretio redemit ab Achille cadaver Hectoris. Magno (inquam) nam ibi Homerus ἀπερείσι' ἄποικα: infinita dona. Cedrenus ait, portata ab Priamo ad redimendum Hectorem, χρυσόν τε, καὶ ἄργυρον, καὶ ἐσθῆτα πολυτελεῆ: aurum, argentum, pretiosam vestem. Inde Horatius Od. i. 10. de hac re loquens, 'dives Priamus,' inique ab Scaligero laceratus. Cassiodor. 'Priamus quanto pretio sepeliendum Hectorem redemit.' Dissidet tamen Plutarchus, nam orat. 2. de fortuna Alexandri, ὁ μὲν γὰρ (loquitur de Achille) χρημάτων ὀλίγων τοῦ Ἑκτορος νεκρὸν ἀπέλυτρωσεν: hic autem parvo pretio cadaver Hectoris redemptum reddidit. Notat vero Hieronym. Columna, Virgilium hoc versu allussissè ad titulum tragediæ Ennianæ, quæ inscribitur, *Hectoris lutra*, aut, *Hectoris lytra*. Quæ sic dicta a *luendo*, id est, solvendo pretio. Cujus rei argumentum tractasse adolescentem Lucanum, ex Statio in silvis apparet: 'Ac primum teneris adhuc in annis Iudes Hectora, Thessalosque currus, Et supplex Priami potentis aurum.' *Cerda.*

Corpus vendebat Achilles] In istiusmodi venditores quadrat proverbium, cuius meminit Arist. Rhetor. I. ii. ἀπὸ νεκροῦ φέρειν. Vide Kirchm. de Funer. Rom. iii. 25. obiter hoc in-

dignum facinus attingit Lactant. iii. 25. 'Scilicet aurum appendere debuit tanquam pro mortuo Hectore.' Homerus passim dona, pro repetito Hectoris cadavere allata in tentorium Achillis Iliad. Ω. nominat ἀπερείσι' ἄποικα: infinita dona. Ordine autem recenset vs. 229. et seqq. *Emmeness.*

489 *Tum vero ingentem gemitum*] Jam enim superius eum lachrymasse dixerat: hoc ergo addidit visum Hectoris corpus, ut etiam graviter gerneret, non ergo tum primum, sed tum maxime. *Servius.*

Tum vero] Ex hoc ostendit, aliquot animi doloribus progressis, hunc majorem esse. Nam dixerat: *Constitit et lacrimans.* Item, *multa gemens.* Item, *agnoscit lacrimans.* Hic autem addit: *ingentem gemitum dat pectore ab imo*, multiplici acerbitate percussus. Vidit enim spolia, erepta viro forti, et civi optimo. Amici etiam corpus. *Donatus.*

Tum vero ingentem gemitum, &c.] Luctum ingentem ipsius Priami, Hecubæ, Andromachæ et totius denique civitatis Homerus exponit Iliad. X. in fine, et præcipue Ω. quo Priamum cadaver filii redempturum supplicem vides. Nec non Dictys Cretensis l. iii. Non est igitur, quod mireris, Æneam non tantum lacrimasse, ut antea, sed ab imo pectore ingemuisse, cum per picturam in memoriam revocaretur rei mirum in modum deplorandæ. Vide Scalig. iii. 11. *Emmeness.*

490 *Ut currus*] Quo tractus est. *Servius.*

Ut currus] Hic currus pro currum posuisse Poëta videtur. Eustathius in eum locum Od. Γ. καρπαλίμως δ' ἔξευξαν ὑφ' ἄρμασιν ὠκέας ἵππους, animadvertit etiam Homerum sæpe numero multitudinis pro singulari ἄρματα efferre, his verbis: ὥς ἐν ἱλιάδι, οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὸ ἄρμα πληθύνει σεμνότερον καὶ ἡρωϊκότερον, εἰπὼν, ἔξευξαν ὑφ' ἄρμασιν. τὸ δὲ ἀνωτέρω τοῦτου, ζεύξατ' ὑφ' ἄρματ' ἄγοντες, οὐ πάνυ δῆλον,

είτε ζεύξατε ὑφ' ἄρματα, είτε καὶ ἐνικῶς ὑπὸ τῷ ἄρματι, ὃ καὶ κρεῖττον δοκεῖ εὐρίσκεται γὰρ καὶ ἐνικῶς παρὰ τῷ ποιητῇ τὸ ἄρμα, εἰ καὶ σπανίως. *Germanus.*

Ut spolia, ut currus] *Spolia*, quæ Hectori erant detracta: *currus*, seu potius *currum* vel Hectoris, ut inter spolia haberetur; vel Achillis, quo tractus est Hector. *Corpus amici*, plus est, quam si *Hectoris* diceret: ut *Æn. II.* 'parvumque patri tendebat Iulum:' cum potuerit dicere, *mihi*. Et observetur pulcherrima αἰξήσις. Dolet enim visis spoliis; magis, *curru*; maxime, cadavere. Quam autem acrimoniam addat orationi τὸ *ut*, superius dictum est. Jam illud, 'Tendentemque manus Priamum conspexit inermes,' latissimum dedit intelligendi tractum. *Priamum*, scil. senem, regem, tanta felicitate nuper florentem, tot filiorum fortissimorum patrem, tot nepotum avum, tot generum socerum; eo miseriæ redactum esse, ut hostem se multo inferiorem supplex sine armis, aut sine regni insignibus, rogare cogatur. *Taubm.*

Amici] Plus est, quam si Hectoris diceret; ut alibi, 'Parvumque patri tendebat Iulum:' cum potuerit dicere *mihi*. *Servius.*

491 *Manus inermis]* Aut sine insignibus regiis, sceptro: aut supplices: ut, 'Dextras tendamus inermes.' Quod tractum est de historia: qui enim victi se dedunt, inermes supplicant. Aut re vera inermes tunc. Contra Pyrrhum enim processit armatus. Sane per transitum historiam tetigit: quia constat Priamum, cum ad supplicandum tentorium Achillis fuisset ingressus, dormientem Achillem excitavisse: ut pro filii corpore rogaret eum, cum eum potuisset occidere: licet hoc Homerus propter Achillis turpitudinem supprimat. *Idem.*

Priamus] In ejus nomine latissimum dedit intelligendi tractum, scilicet, qui fuerit gravioris ætatis, po-

testatis regiæ, et diu felix. Dolebat in eo, socerum suum, et tot perditorum patrem atque avum eo redactum, ut in summa orbitate hostem rogare cogeretur, sine regiis insignibus. Nam qui rogatum venerat omnibus inferiorem se monstrare debebat. *Donatus.*

Tendentemque, &c.] Cassiodorus *Var. epist. II. 22.* 'Priamus quanto pretio sepeliendum Hectorem redemit? rogavit furem, supplicavit armato.' Ab Homero Priamus inducitur λισσόμενος, supplicans ad Achillem: et προπαροῖθε ποδῶν Ἀχιλλῆος ἐλυσθῆις, *provolutus ante pedes Achillis*. Iterum: Χερσὶν Ἀχιλλῆος λάβε γούνατα, καὶ κύσε χεῖρας Δεινὰς, ἀνδροφόνους, αἱ οἱ πολέας κτάνον νῆας: *Manibus Achillis accepit genua, et osculatus est manus Graves, homicidas, quæ ei multos interfecerant filios*. Horatius *Epod. XVII.* *Homeri aura,* 'Laxere matres Iliæ addictum feris Alitibus, atque canibus homicidam Hectorem, Postquam relictis mænibus Rex procidit, Heu pervicacis ad pedes Achillæi.' Seneca de *Ir. II. 33.* 'Quid ille Priamus? non dissimulavit iram, et regis genua complexus est? funestam perfusamque cruore filii manum ad os suum retulit.' *Cerda.*

Inermis] Attingit morem veterum, qui, cum supplicabant, armâ abiciebant, et nudas atque inermes dexterâs offerebant victoribus. De quo *l. XI.* ad illud: 'Oremus pacem, et dexterâs tendamus inermes.' *Idem.*

492 *Se quoque principibus permixtum agnorit Achivis]* Aut latenter prodicionem tangit, ut supra dictum est, licet excusetur ab ipso in *II.* 'Iliaci cineres et flamma extrema meorum,' &c.; aut virtutem ejus vult ostendere: nimie enim fortitudinis est, inter hostium tela versari: ut Sallustius, 'Catilina longe a suis inter hostilia cadavera repertus est.' Cornutus tamen dicit versu isto, 'Vadimus immitti Danais,' hoc esse solvendum. *Serv.*

Se quoque] Honorificum fuerat confertos hostes non timuisse. *Donatus.*

Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis] Invaluit jampridem usus, ut *mistus* per *st* scribatur; quum tamen in codicibus omnibus antiquis uno consensu per *xt* scriptum inveniat, *permixtum*. Præterea in Rom. codice, *agnoscit* est præsentis tempore: quod non displicet, quia spectaculum est in actu. Quod vero Servius prodicionem ex hoc latenter tangi putat, omnes naris emunctioris viri eam rejiciunt opinionem. Quippe quod honestius et magnificentius est intelligere, Æneam se quoque agnoscere permixtum, in acie vel in pugna, in conflictu procul a suis in medio Græcorum globo. Quam sententiam Ti. Donatus sequi videtur, dum ait, versum hunc ad illam propositionem pertinere, qua dixit: 'Sunt hic etiam sua præmia laudi.' Nam qui ita se pictum advertit, ut principibus Græcis mixtum esse constaret, utique gloriosum fuit catervas hostium, et confertos primorum cuneos non timuisse. Verum hæc in vulgatis codicibus improbe detruncata sunt. *Pierius.*

Agnovit] In Rom. legitur, *agnoscit*: quod picturæ convenientius; est enim spectaculum hic in actu. Quod autem Æneam principibus Græcis permixtum, hoc est, a suis remotum in cuneos hostium altius immersum scribit Poëta, fortem eum ac strenuum manuque promptum significat: ut qui non tantum hostibus se objiciat, sed confertissimos etiam ordines hostium penetret: ut notat Turneb. xviii. 32. et P. Nannius, Miscellan. Ita Sallustius: 'Catilina longe a suis inter hostium cadavera repertus est.' Vide etiam quæ notabimus Æn. ii. ad illud: 'Vadimus immixti Danaïs haud Numine nostro.' Quidam tamen ad monomachias Æneæ cum Diomede, Achille, et aliis referunt. *Taubmann.*

493 *Eoas*] *E* naturaliter longa est: fit tamen brevis interdum, quod eam vocalis sequitur: ut, 'Primo surgebat Eoo.' *Servius.*

Nigri Memnonis arma] Quia Tithonus, frater Laomedontis, raptus ab Aurora filium suum Memnonem, ex ipsa progenitum, inlectus dono vitis aureæ, Priamo ad Trojæ misit auxilium, qui congressus cum Achille, ab eo est interemptus; cujus mortem mater Aurora hodieque matutino rore flere dicitur. *Idem.*

Nigri] Dixit Æthiopis: unde, 'prima consurgit Aurora.' *Idem.*

Arma] Vulcania: ut ille indicat versus, 'Te potuit lachrymis Tithonia flectere conjux.' *Idem.*

Nigri Memnonis arma] Nempe ut Quintus Calaber, *κυανέοισι μετ' αἰθιδπέσσιν ἔνασσαν*, de Memnone. Vide hujus cum Achille congressum singularem apud eundem Calab. l. ii. Ejus quoque statuam pro miraculo visam et habitam a Germanico Ægyptum peragrante, his verbis perhibet Tacit. Ann. l. ii. 'Cæterum Germanicus aliis quoque miraculis intendit animum, quorum præcipua fuere, Memnonis saxeæ effigies, ubi radiis solis icta est, vocalem sonum reddens.' *Germanus.*

Nigri Memnonis arma] Ea radiis Solis icta, circiter horam primam diei, vocalem sonum reddere scribitur etiam a Strabone, egregio Scriptore, quique pleraque referat oculata fide. Hinc Juv. 'Dimidio magicæ resonant ubi Memnone chordæ.' Videatur et Pausanias in Atticis. Multa etiam de Memnone collegit L. Hortensius. Porro triplici ratione arma Memnonis agnoscere hic potuit Æneas: vel e forma: vel e notis litterarum in armis scriptarum: vel ex picto Numine: nam in clypeis deos suos quisque pingebat. *Taubmann.*

494 *Ducit Amazonidum*] Hoc est, quod supra dicit, 'Videt Iliacas ex ordine pugnas.' Homerus enim hæc

omnia tacuit, quæ facta sunt post Hectoris mortem. Amazonidum autem derivatio est pro principalitate : sicut, 'Scipiadas duos bello,' pro Scipionibus. Sane Amazones dictæ sunt, quasi ἄμα ῥῶσαι, quod simul vivant sine viris : vel quod unam mammam exustam habent, quasi ἀνευ μαστοῦ. Has autem jam non esse constat, utpote extinctas, partim ab Hercule, partim ab Achille. *Servius.*

Lunatis peltis] Scutis brevissimis, in modum Lunæ jam mediæ. *Lunatis* autem primitivum a fœminino genere derivatur. *Idem.*

Lunatis peltis] Peltas esse scuta Amazonum, docent Statius Sylv. v. 'Amazonia latus intercludere pelta.' et Claudian. Rapt. II. 'Qualis Amazonidum peltis exultat adeptis Pulchra cohors.' et Plinius XII. v. scribens de ficu Indica, 'foliorum latitudo peltæ effigiem Amazoniæ habet.' Inde Seneca tanquam proprio epitheto in Agamemn. II. 'peltata Amazon' dixit ; ut et Martialis epigr. IX. 104. 'peltatam Amazona,' et Statius Theb. v. ab scuto Amazonas intelligit, scribens : 'Lunatumque putes agmen descendere.' Notavit tamen Aldus in libris quæditorum, usos pelta, præter Amazonas, etiam Macedonas, Afros, Hispanos, Cretenses. De Macedonibus testes affert Livium, Plutarchum, Ælium : de Afris, Servium : de Hispanis, Cæsarem, Livium : de Cretensibus, Plutarchum in Æmilio. Cum autem Poëta attingat peltarum formam, vocans *lunatas* ; reservo hoc ad Æn. XI. ubi repetitur hoc hemistichion. *Cerda.*

Lunatis peltis] Πέλτη, teste Hesychio, ἀσπίς ἵππων οὐκ ἔχουσα : Alex. ab Alex. VI. 22. 'pelta breve sentum instar lunæ,' in usu fuit Amazonibus, quæ inde Theb. I. v. *lunatum agmen* appellantur. 'Amazonio Scythiam fervere tumultu, Lunatumque putes agmen descendere.' Ab hoc lunato scuto Martialis Epigr. IX. 104. Menalippen vocat *peltatam Amazona* : parma

figuræ latioris fuit, et circularis, quod ex Corn. Nep. vit. XI. I. discere est, ubi Iphicrates pro clypeis maximis vel pro parma *peltam* dedit, qui postea *peltati pedites* appellati sunt : apud Liv. XXXI. 36. habes : 'nocte cetratos, quos peltastas vocant.' Ex his liquidum peltas non tantum *scuta Amazonica*, ut male Non. Marcell. c. 18. de genere arm. sed et aliarum gentium arma esse. De discrimine inter parmam, sentum, peltam, ancile, videndus Aldus Manutius de reb. per epist. quæsitis I. 6. *Emmeness.*

495 *Penthesilea furens*] Martis et Otreres filia fuit, quam Achilles, cum adversum se pugnantem peremisisset, post mortem ejus adamavit, eamque honorifice sepelivit. *Ducit* autem et *ardet*, ad laudem picturæ pertinet. Furentem ideo dixit, quia sororem suam in venatione confixit, simulans se cervam ferire : sed hoc per transitum tangit ; nam hic furor bellicus intelligitur : aut *furens*, quia majora viribus audebat. *Servius.*

Penthesilea] Hanc venisse in auxilium Trojanorum, expresse scribunt Thryphiod. ἐν ἄλ. et Dictys I. III. De illa lege Justinum I. II. et Orosium I. 15. *Cerda.*

Furens] Est furore bellico percita et præliandi cupiditate quasi ardens. Quod hic quidam in laudem Penthesileæ Amazonum Reginæ dicitur. *Taubmann.*

496 *Aurea*] Amphibolon est hoc loco, utrum *ipsa aurea*, an *aurea cingula*. Sciendum tamen, plerumque amphiboliam metri ratione dissolvi : ut, 'aurea composuit sponda Dido :' *Aurea* enim si ad spondam referas, non stat versus. *Servius.*

Subnectens] Subnexa habens. *Idem.*

Exsertæ] Nudatæ : nudant enim, quam adusserint mammam. *Idem.*

Aurea subnectens exsertæ cingula mamme] Vidi ego codices antiquos, in quibus non *exsertæ*, sed *exsectæ* scriptum sit : aliena vero manu *exsertæ* factum. Sed enim vulgatam

lectionem agnoscit Servius, et exponit nudatæ. Eandem sententiam Ti. Donatus latius interpretatur: quæ, quoniam in impressis codicibus curta sunt, recitare non pigeat: ait enim, 'Tanta autem fiducia venire videbatur, tantumque ardere in bellum, ut, quod secretum esse virginibus solet, illa offerret videntibus: scilicet, quum exerta papilla pugnaret. Pertinet hoc etiam ad præliantis audaciam, ut pugnaret femina, nec munimine tegeretur armorum.' *Picrius.*

Exsertæ] Id est, nudatæ. Nudabant enim, quam exusserant, mammas. Ita *Æn.* xi. de Camilla, quam et *Amazonem* vocat: 'Hasta sub exsertam donec perlata papillam Hæsit.' et paulo ante: 'Unum exserta latus pugnae pharetrata Camilla.' Interpretatur Propert. *el.* iii. 12. 'Qualis Amazonidum nudatis bellica mammis, Turba,' &c. Descriptiones Amazonum Poëticas vide plures apud J. C. Scaligerum, Poët. v. 14. *Aurca* autem cingula, periphrasis est baltei. Jam, quid affectus vel ornamenti afferat vocabulum *Bellatrix* in principio carminis post expletam sententiam positum, diximus supra. *Taubmann.*

497 *Audetque viris concurrere virgo*] Scias allusum hic ad epithetum Amazonum, quas Hom. II. iii. vocat ἀντι-αέλπας, quod sint vel contrariæ viris, vel cum illis virtute conferendæ. Adnecto versum Aristophanis in *Lysist.* ἀς Μύκων ἔγραψεν ἐφ' ἵππων μαχομένας τοῖς ἀνδράσι: quas (*Amazonas*) *Mycon* depinxit in equis pugnantes contra viros. Quæ hic attingit Aristophanes, invenies apud Pausaniam in Atticis. De virtute Amazonum audi verba Hippocrat. I. de Aër. Loc. et *Aq.* ἵππάζονται τε, καὶ τοξεύουσιν, καὶ ἀκοντίζουσιν ἀπὸ τῶν ἵππων, καὶ μάχονται τοῖς πολεμίοις, ἕως ἂν παρθένοι ᾖσιν, οὐκ ἀποπαρθενέουσιν δὲ μέχρις ἂν τῶν πολεμίων τρεῖς ἀποκτείνωσι. Philostratus quoque in Heroicis, cum dixerit, *Mysas* feminas pugnare ex equis, τοῖς ἀνδράσι, adjicit explicans, ὥσπερ

Ἀμάζονες. Inde signate Orosius I. 19. loquens de Penthesilea, ait, dedisse illam clarissima inter viros documenta virtutis, in Trojano bello. De eadem Propertius eleg. III. 11. 'Ausa ferox ab equo quondam oppugnare sagittis Mæotis Danaum Penthesilea rates.' Non multum abhorret sententia Xerxis apud Herodotum, I. viii. qui audita virili virtute Artemisæ, subjicit, οἱ μὲν ἄνδρες γερόνασιν μοι γυναῖκες, αἱ δὲ γυναῖκες, ἄνδρες: viri quidem extiterunt mihi fœminæ, fœminæ autem viri. Dictam Andromachen παρὰ τῇ ἀνδρὶ μάχεσθαι, scribit in Andromacha Euripides. De Rossorum fœminis narrat Cedrenus, virili habitu armatas pugnasse contra hostes. *Cerda.*

Audetque viris concurrere virgo] Exaggerat ejusdem audaciam, quæ non tantum pectore nudato prælietur, sed et cum fœmina sit, et virgo quidem (ut Q. Calaber testatur) pulcherrima, audeat tamen cum viris, iisque fortissimis, præliari. Sunt, qui jocose hoc dici, atque ad Veneris prælium referri putent: quod tamen mihi non videtur. *Taubmann.*

Virgo] Et sexum ostendit et ætatem; plus enim dixit, quam si fœminam diceret: figuram tamen Græcam facit. *Servius.*

498 *Hæc dum*] Non sola hæc fuerant picta, sed adventus reginæ interrupit, ne reliqua considerare posset. Est autem una res, quadripartito posita, brevissime dicta. Nam, ut est summi oratoris, res breves late disserere, ita et latitudinem coercere. *Donatus.*

499. *Dum stupet*] Absolute, aut dum hoc stupet. *Servius.*

Obtutu] Aspectu. *Idem.*

In uno] In unoquoque: hoc est, singula mirabatur. *Idem.*

Defixus in uno] Ab hoc versu Apulejus I. xi. 'Ast ego stupore nimio defixus tacitus hærebam.' Noster alibi: 'oculos horrenda in Virgine fixus.' Propertius eleg. I. 3. 'inten-

tis hærebam fixus ocellis.' Horatius in epistolis: 'Defixis oculis animoque et corpore torpet.' Cicero, 'in cogitatione defixum.' Videtur vero mihi hoc stupore, et hac unum in locum defixione exprimi illud Xenoph. in Symp. ὥσπερ οἱ τὰς γοργόνας θεώμενοι λιθίνως ἐβλεπε πρὸς αὐτὸν, καὶ λιθίνως οὐδαμοῦ ἀπῆει ἀπ' αὐτοῦ: Quasi qui Gorgonas spectant, saxum in morem illum (Cliniam) inspectabat, et quasi esset saxeus, nunquam ab illo discedebat. Ita etiam Andromache in III. 'Diriguit visu in medio.' Cerda.

Defixus in uno] Id est, dum has res pictas tam diligenter speculatur, ut oculos ab iis non avertat. Noster VI. 469. 'illa solo fixos oculos,' &c. et I. VII. 'defixa Latinus obtutu tenet ora.' Pers. Sat. III. 'figentes lumine terram:' hoc est, luminibus continuo in terram fixis. *Obtutus* Glossar. ἔντασις ὁμμάτων vel ἀτενισμός. Utitur hoc vocabulo Apulejus I. II. *Metam.* 'obtutum acerrimum,' &c. *Emmeness.*

500 *Regina ad templum*] Et quia regina, id est, procuratrix negotii publici, et quia ad templum accedebat, meretur excusationem, quod publice mulier juvenis se viris admisceret. Religio ergo et necessitas impulit, ut templi opera inspiceret, et ad maturandum artifices cogeret. *Donatus.*

Forma pulcherrima] Ut, 'Pulchra prole.' *Servius.*

501 *Incessit*] Ut, 'Incedunt pueri,' sed hic supervenit. *Idem.*

Stipante caterva] Ad hoc tantum sequens pertinet comparatio: quam multi vituperant comparisonem hanc, nescientes exempla, vel parabolæ, vel comparationes adsumptas, non semper usquequaque congruere, sed interdum omni parte, interdum aliqua convenire. *Idem.*

Stipante] In Romano codice legitur, *comitante*: non ita in aliis. Plus tamen est *Stipante*, quia maiorem indicat comitum frequentiam. *Pierius.*

502 *Eurotæ ripis*] Fluvii Laconia. *Servius.*

Cynthi] Cynthus mons Deli, in quo natam Dianam constat. Sane Dianam veteres ideo melius producebant, quia sub divo Dea sit, venandi gratia. *Idem.*

Qualis in Eurotæ] Comparatione explicat formam Didonis, imitatione Homeri, Ulysseæ VI. Quem locum Critici lancinant atque exagitant, quasi improspere hosce versus translulerit Virgilius: ut est videre apud Agell. IX. 9. Contra vero J. C. Scaliger Poët. v. 3. accuratissime per omnes partes eisdem examinat, atque argumentis convincit, hos quidem a magistro, Homericos vero a discipulo esse confectos. Rationes quas ibidem affert, dignæ sunt, quæ a doctis etiam legantur, et cum cura attendantur. Sub finem istius disputationis ait: quemadmodum igitur Diana in montibus; ita Dido in urbe. Illa inter Nymphas; hæc inter matronas. Illa instans venatibus; hæc operi. Quæ isti argotiphli scire noluerunt. Jam, *Pharetræ*, quas carpunt hic, sunt epitheti loco: qualia apud Homerum multa sunt: a quo Achilles vel dormiens, πόδας ὠκὺς dicitur. Nec temere appendit humeris pharetram: soli enim Dianæ et Apollini id licebat: Nymphæ ad latus gerebant: sicut soli Dii ἀμφηρεφέα, (id est, circumquaque tectam) alii vero detectam eam habebant. Vide et P. Victor. VII. 15. *Taubmann.*

503 *Exercet Diana choros*] Hoc non ad comparisonem pertinet: sed est poëticae descriptionis evagatio; quod chori nec personis hic, nec locis congruunt. Saltantium enim et cantantium dicuntur. *Servius.*

Exercet Diana choros] Sequitur (admonente Turneb.) veterum religionem, qui putabant, Dianam, nisi venaretur, semper in montibus tripudiare, et saltare solitam. Argumento est proverbium, πότε Ἀρτεμις οὐκ ἔχῃ-

πεισε; Quando Diana non saltavit? Apud Callimachum eadem Dea sexaginta comites saltatriculas ab Jove poscit Occanitidas, ὅδς δέ μοι ἐξήκοντα χορήτιδας ὤκεανλγας. *Cerda.*

Mille] Finitus numerus pro infinito: nam de Nympharum numero varia est opinio. *Servius.*

504 *Oreades*] Nymphæ montium *Oreades* dicuntur: sylvarum, *Dryades*: quæ cum sylvis nascuntur, *Amadryades*: fontium, *Napeæ*, vel *Najades*: maris vero *Neræides*. *Idem.*

Oreades] Sic dictæ Nymphæ montium, ἀπὸ τοῦ ὄρους. *Calpur. ecl. iv.* ‘Per juga siccato velox pede currit *Oreas*.’ Ab Homero dicuntur Νύμφαι Ὀρεστιάδες, (monente Lilio) ab Hesychio ὀροδεμνιάδες, καὶ ἀγροσσίλαι, ἀπὸ τῶν ὄρων, καὶ δρυῖων, a cubilibus montium, in quibus quiescunt; vel ἀπὸ τῶν ὀροδάμνων, a ramis et germinibus stirpium. *Idem* scribit *Phavorinus*. De his *Hom. Il. vi.* et *Strabo l. x.* *Cerda.*

Phuretram Fert humero] *Homerus* et *Orpheus* *Dianam* appellant gaudentem *phuretris*, ἰοχέαιραν. Eadem a *Diphilo* apud *Athen. l. vi.* dicitur παρθένος τοξόδαμνος, virgo domans arcu. Neque vero temere, sed ex summa doctrina appendit *Poëta* *pharetram* humeris *Dianæ*. Soli enim huic *Deæ*, et *Apollini* id licebat, *nymphæ* ad latus gerebant. Notavit hoc *Jul. Scaliger*. Inde illud supra, ‘succinctam *pharetra*.’ Notam hanc *Scaligeri* firmo ex *Livio Andronico*, qui apud *Terentianum* de *Diana*: ‘Pressaque jam gravida crepitent tibi terga *pharetra*.’ De eadem *Claudianus Rapt. ii.* ‘pendent post terga sagittæ.’ Sed videndum, o *Scaliger*, an perpetuum hoc sit, dicente eadem *Diana*, *Æn. xi.* de *Camilla*: ‘Nec tibi desertæ in dumis coluisse *Dianam* Profuit, aut nostras humero gessisse *pharetras*.’ De *Atalanta* etiam *Ovidius Met. viii.* ‘Et humero pendens resonabat eburnea lævo *Telorum* custos.’ Ab *Heliodoro* etiam *Hist. Æth. l. i.* inducitur

Chariclia cum *pharetra*, pendente ab humeris. Porro de habitu venatricis *Dianæ*, nam ad hunc respicit *Poëta*, vide, quæ dicta sunt in libro hoc, ubi sermo est de *Venere*, et adjice *Græcum* epigramma hoc initio, Ἀρτεμι, τοῦ σοι τόξα, &c. cujus epigrammatis versio hæc apud *Natalem Mythol. iii. 18.* *Cerda.*

505 *Gradiens*] Incessus plane militaris, atque ideo ferarum jaculatrici conveniens. Sic et *Phæbus* frater, qui in feras sævit, in *Æn. iv.* ‘jugis *Cynthi* graditur.’ *Idem.*

Deas supereminet omnes] *Retuli* hoc ad cothurnos: possum: sed vide, an alia sit mens. *Diana* veteribus credita est fuisse staturæ proceræ. De illa *Homer. Πασάων δ' ὑπὲρ ἦγε κάρη ἔχει, ἥδὲ μέτωπα*: Omnes vero ipsa capite supereminet, atque fronte. Neque vero solum ipsa magna fuisse credita est, sed aliis quoque feminis dare corporis proceritatem. *Homerus Odys. xx.* Ἥρη δ' αὐτῇσιν περὶ πασάων δῶκε γυναικῶν εἶδος καὶ πινυτήν, μήκος δ' ἔπορ' Ἀρτεμις ἀγνή: *Juno* autem ipsis præ omnibus dedit mulieribus Speciem et prudentiam: magnitudinem autem præbuit *Diana casta*. Sententiam *Poëtæ* sic extulit *Ovid. Met. iii.* ‘colloque tenus supereminet omnes.’ Porro de præstantia et magnitudine formæ, quæ posita est in laude fœminarum, vide, quæ ego supra ad illud, ‘præstanti corpore *nymphæ*.’ *Idem.*

Deas supereminet] In *Rom. codice*, et nonnullis aliis antiquis, legere est, *dea supereminct omnes*: ut *dea* sit κατ' ἐξοχήν. Nam ipse locus syllabam omnino communem reddit: cæterum hoc in medio sit. *Pierius.*

506 *Tacitum*] Pro tacite: major enim est taciturnitatis affectus: ut supra, ‘Hæc secum.’ Sic *Terentius*, ‘Ut mecum tacita gaudeam.’ Ergo *tacitum*, pro *tacite*; ut, ‘*Tacitumque* obsedit limen *amata*,’ aut *tacita* gaudet. *Servius.*

Latona tacitum] Occasione compa-

rationis expressit poëta, quam læti sint parentes successibus filiorum. *Donatus.*

Latonæ tacitum] Epiphonema, quod plerunque Comparationibus solet addi; nec est necesse, id omni ex parte comparatæ rei convenire. Interim tamen significare Poëta voluit, quam gaudeant parentes successu et re læta subolis. *Tacitum*, dicit: quia major (ut ait Serv.) taciturnitatis est affectus. Sic Terent. ‘ut mecum tacita gaudeam.’ Illud vero, *pertentant gaudia pectus*, non de levi et pigro atque in superficie natanti gaudio, ut Grammatici nugantur, intelligendum est: sed de genuino ac solido gaudio, quo omnes partes occupantur. Hanc enim vim habet frequentativum *Tento*: quæ et augetur in compositione *Pertento*: quæ ultima perfectio designatur. Etiam Servius notat, *Pertentant* hic esse, vehementer tentant. Quam emphasin quoque habet in Ge. III. ‘Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum Corpora, si tantum notas odor attulit auras?’ Neque adeo gaudium modo intimum, sed et vicissitudines illas ac titillationes gaudii, quæ momento in animis intenduntur et remittuntur, Poëta significavit. Igitur voluptas et gaudium valide crebroque Latonam titillabant, cum filiam forma ac majestate Nymphis superiorem videret. *Taubmann.*

Pertentant] Modo vehementer tentant. Alibi, leviter: ut, ‘Blanda vicissim gaudia pertentant mentem.’ Sunt enim multa, quæ pro locis intelliguntur, ut *impotens*, et satis et minus, et nihil potens significat. *Serv.*

Pertentant gaudia] Efficacius Poëta dixit, pectus *pertentari gaudio* (metaphora sumpta a citharædis) quam simpliciter, gaudere. Omnes enim partes occupantur gaudio, non minus atque omnes chordæ percurruntur a citharædo. Ad hæc, frequentativum est verbum, et *per* significat perfectiorem, quo fit, ut voluptas et gaudium

sæpius Latonam titillet. Sic explicant et defendunt Virgilium interpretes contra calumniam Probi. Germanus quoque emphasin agnoscit in verbo *pertentant*. His adjunge, eodem verbo significari titillationem istam amoris blandam, quo in Georgicis titillatio equi appetentis coitum: ‘Nonne vides ut tota tremor pertentet equorum Corpora?’ Quo satis apparet, huic verbo hanc esse amoris et blanditiarum potestatem. *Cerda.*

Pertentant gaudia] Dubito, an P. Victorii subscribendum sit sententiæ, judicantis minus poëtice hic locutum Maronem var. lect. VII. 15. quam Lucretium, cujus sit ingenio adjutus, et imitatus verba: ‘tacita pectus dulcedine tangunt?’ qui hunc locum Homero debet Od. I. VI. γέγηθε δέ τε φρένα λητώ. De gaudio Latonæ, admirantis prolem, reliquam Dearum cohortem superantem, vide Juvenal. Sat. X. 290. ‘Formam optat modico pueris, majore puellis Murmure,’ &c. et vs. 292. ‘pulchra gaudet Latona Diana.’ *Emmeness.*

507 *Talis erat Dido*] Applicatio rei comparatæ. *Lata* autem est ex successu eorum, qui diversarum fabricarum moles urgebant. *Taubmann.*

Se lata ferebat] Pro *ibat*. Scalig. IV. 16. *Idem.*

508 *Instans operi*] Zeugma est, ad sequentia pertinens. *Servius.*

Instans] Una cura testabatur religionem perficiendi templi, altera imperantis justitiam ostendebat. *Donat.*

Instans operi] Ἐπιστατοῦσα, urgens operarios, regnumque Carthagini maturans. Sic enim Græci *Operum curatores* ἐπιστάτας et ἐργοδῶκτας vocant. Et noti illi JCtorum *Servi institores*. Quomodo et Plin. I. VII. dixit, ‘institisse fratris funeri,’ hoc est, hereditatis prendendæ cupidine curasse, ut rapidissime efferreretur, ignique committeretur. Æneid. VIII. 434. Accusandi casu dixit, ‘Instabant currum Marti.’ Quem locum illustravit Jo-

soph. Scaliger ad versum in Phallicis: 'Institi Homeriacas edidicique notas.' Ita alio sensu, *Instare merces*, dicitur. Nonius: 'Instat mercaturam: credo, rem faciet:' inde *Institores*. Taubmann.

Regnisque futuris] Regnaturæ Carthagini: urbi ergo nam ipsa jam regnabat. *Servius*.

509 *Tum foribus divæ*] Instans præcipue foribus: et hoc loco distinguendum est. Magno enim studio et labore templorum fores fiebant, quas quibusdam insignibant historiis: ut, 'In foribus lethum Androgeo.' Item, 'in foribus pugnam ex auro solidoque elephanto:' quamvis quidam jungant, *Tum foribus divæ media testudine templi*: ut unum intelligas tectum templi, et fores: quod si est, sub medio tecto sunt fores. Sed prima melior expositio est. *Servius*.

Tum foribus divæ] Nisi ordinato sensu quærat intellexus, non poterit comprehendere. Erit satis incertum, quid poëta descriperit. Nesciret quippe lector, ubi sederit Dido, et ubi armis septa sit. Ordinamus ergo sic: Tum foribus divæ septa armis media testudine templi, solioque alte subnixa resedit: quomodo est iudiciorum omnium consuetudo. Ducuntur iudices usque ad fores secretarii, ibidemque officium remanet. Illi vero ingressi solium ascendunt, et sedent. Omnes igitur, qui progredientem comitabantur reginam, inermes erant, et armati ante fores remanserunt. Illa ingressa, ubi ad mediam testudinem, id est, ad mediam aram pervenit, ascendit solium, et alte sedit. *Donatus*.

Tum foribus Divæ media testudine templi] Vir doctissimus Turneb. Adv. x. 11. capit has fores, non de templo ipso, sed de templi adyto, et sacrario, ubi erat Junonis simulacrum. In media enim templi parte (quam vocat mediam testudinem) erat adytum augustius, cui adyto suæ fores, ad quas

Dido sedit: atque adeo stare potest, ut sedeat ad fores, et in media templi testudine. In hoc adyto erat simulacrum illius Numinis, cui sacrum templum, ac perinde erat in medio templo. Firmat hoc Turneb. ex Poëta, qui Ge. iii. 'In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit.' Ex istis Apuleii: 'Namque in ipso ædis sacræ meditulio ante Deæ simulacrum constitutum ligneum jussus superstiti.' Ex Sedulio canente: 'Dumque sui residens media testudine templi.' Hæc ille, quæ omitti non debuerunt. Ad eundem morem mihi videtur alluisse Catullus de Nupt. Pelei: 'Pulvinar vero Divæ geniale locatur Ædibus in mediis.' Et Propertius eleg. ii. 31. si quis bene expendat, nam loquens de templo Phœbi, post descriptas columnas, et alia, quæ in templo erant, subjicit: 'Tum medium claro surgebat marmore templum:' quæ accipi commodissime possunt de meditulio templi, nam frustra columnas et alia præmisisset. De testudine, quæ in templis, ad Vitruvium, vi. 3. *Cerda*.

Testudine] Camera incurva, vel fornicata, quæ secundum eos, qui scripserunt de ratione templorum, ideo sic fit, ut simulacro cæli imaginem reddat, quod constat esse convexum. Quidam tradunt, apud veteres omnia templa in modum testudinis facta. At vero sequenti ætate divinis simulacris positis nihilominus in templis factas esse testudines, quod Varro ait, ut separatum esset, ubi religio administraretur. Bene ergo cum de templo loqueretur, addidit ei *testudinem*. Item Varro de Lingua Latina ad Ciceronem, 'In ædibus locus patulus relinquebatur sub divo, qui erat relictus, et contactus erat, appellabatur testudo.' Cicer. in Bruto. 'Commentatum in quadam testudine fuisse.' Alii locum in parte atrii volunt adversum venientibus.' Alii hunc ordinem volunt: 'Tum foribus divæ tem-

pli resedit, media scutorum testudine, quod septa armis erat. Hoc genus fabricæ ab animalis similitudine, quæ testudo vocatur, captum est; de qua fabula talis est: Virgo quædam nomine Chelone, linguæ impotens fuit; verum cum Jupiter Junonem sibi nuptiis jungeret, præcepit Mercurio, ut omnes Deos vel homines, atque omnia animalia ad nuptias convocaret: sed omnibus, quos Mercurius monuerat, convenientibus, sola Chelone inridens et derogans nuptiis, nectens moras, adesse contempsit. Quam cum Mercurius non venisse notavisset; denuo descendit ad terras, et ædes Chelonis, supra fluvium positas, præcipitavit in fluvium, ipsamque Chelonem in animal sui nominis vertit, quam nos Latine testudinem dicimus. Fecitque ut pro pœna dorso tectum, velut damnum suum, prona portaret; unde incurvatis ædificiis hoc nomen impositum est. *Servius*.

Testudine templi] Ex ritu hoc loco poëta locutus videtur, quod ex Gellio discere est XIV. 7. 'tum adscriptis de locis, in quibus senatusconsultum fieri jure posset, docuitque confirmavitque, nisi in loco, per augures constituto, quod *templum* appellaretur.' Quid testudines sint, docet Non. Marcell. c. 1. 'sunt loca in ædificiis camerata ad similitudinem aquatilium testudinum, quæ duris tergoribus sunt et incurvis.' *Emmeness*.

510 *Septa armis*] Satellitum scilicet, vel ut quidam volunt pro armatis: ut, 'Fœta armis.' *Servius*.

Solio] *Solium* proprie est armarium, uno ligno factum, in quo uno reges sedebant, propter tutelam corporis sui: dictum quasi *solidum*. Modo jam abusive *sellam regalem* dicimus. *Idem*.

Alte] Alto fulta suggestu. Ac si diceret, in tribunali. *Idem*.

Alte] Alto fulta suggestu: τὸ πρέπου *Reginæ*, quasi dicat: in tribunali, omnibus conspicua sedit. Eadem de caussa Æneid. IX, 'Turnus sacrata

valle sedebat.' *Taubmann*.

Subnixa] Pro subnixa: ut supra dictum est: alii pro *innixam* accipiunt. *Servius*.

Solioque alte subnixa resedit] Vetera quædam exemplaria, *alto* legunt. Ut in undecimo, 'Solio Rex infit ab alto.' In codicibus tamen probatoribus, Mediceo, et aliquot aliis *alte* adverbium est: quam lectionem interpretes agnoscunt: præcipueque Donatus, qui ait: 'ubi ad mediam testudinem templi, hoc est, ad mediam aream, pervenit, ascendit solium, quod ipsius caussa fuerat collocatum, et primum alte consurgens, sedit.' *Pierius*.

511 *Jura dabat legesque*] Jus generale est: nam Lex, juris est species: non est ergo iteratio. Et bene *dabat*; primi enim Locri scriptis usi sunt legibus; nam superior ætas contenta fuit moribus. *Viris* autem ad Didonis pertinet laudem, et separatim enuntiandum est, ut sit major admiratio. *Servius*.

Jura dabat] Meritum reginæ. Non enim tot viri fœminæ paruissent, nisi quia egregiæ in ea virtutes essent. Sed specialiter pōnit, *Jura dabat, legesque viris*. Quod non est exponendum, imperabat; sed constitutebat jura. Præcipua ergo laus cum scriberet leges et jura: quia acquiescebant viri jussis fœminæ. Cum autem a publicis consultis ad operam veniebat, ostendebat æquitatem suam, et in consulendo prudentiam. *Donatus*.

Jura dabat] Repetit locutionem in VIII. 'his dantem jura Catonem.' Æmulatur Statius Theb. II. 'Jura ferus populo trans legem ac tempora regni, Jam fratris de parte dabas.' Ait *Servius*: 'Bene, dabat: primi enim Locri scriptis usi sunt legibus, nam superior ætas contenta fuit moribus.' Observa etiam, hæc jura dari in templo, ex more veterum, quem firmo in VII. ad illud: 'tali intus templo patriaque Latinus Sede sedens.' Jura

enim in templis olim, et alia negotia expediebantur. *Cerda.*

Jura dabat] Locutio satis trita. Horat. de Art. p. 398. 'Concubitu prohibere vago: dare jura maritis.' Quo loco adendus Lambinus. Quod non dixerit, ut judex, sed dederit jura, nimis subtilis distinctio Stephanus videtur. *Emmeness.*

512 *Partibus æquabat justis, &c.*] Quæ æstimatione justitiæ æquari poterant, distribuebat. Quæ autem natura sua ad plenum æquari non poterant, sortis judicio dabat, ut qui gravius onus subiret, fortunam suam, non reginam accusaret. *Donatus.*

Sorte trahebat] Proprie locutus est: trahuntur enim sortes, hoc est, educuntur. Et bene tam regnantis, quam ædificantis urbem, implere ostendit officium. *Servius.*

Sorte trahebat] Videtur hæc forma locutionis ducta ex Callimacho in Hymno Jovis: τίς δέ κ' ἐπ' οὐλύμπῳ τε καὶ ἄϊδι κληῖρον ἐρύσσει, ὅς μάλα μὴ νενήλοσ; &c. *Germanus.*

513 *Concursu accedere magno*] Cum magna Afrorum multitudine: et hoc est, quod formidat Æneas, incertus, qua eos mente comitentur. *Servius.*

514 *Anthea Sergestunque*] Est adimpletum, quod mater de salvis sociis dixerat. *Donatus.*

516 *Dispulerat*] Segregaverat. Et magna est inter di et dis differentia, ut supra dictum est. *Servius.*

Penitus] Longe a regina remotos: quæ res etiam insolentes custodes litorum fecit. *Idem.*

Alias avexerat oras] Ut missum faciam adduxerat, quod in uno tantum codice repertum minime placet; Mediceus, et reliqua fere omnia exemplaria, quæ tractavi abvexerat aut avexerat, uno consensu legunt: erant enim XII. Trojani, qui fuerant in diversum abacti. *Pierius.*

517 *Obstupuit*] Et ad admirationem, et ad timorem hic pertinet sermo, quod dicendo præoccupat. *Servius.*

Perculsus] Ad utrumque pertinet. *Idem.*

Obstupuit simul ipse, simul percussus Achates] In Oblongo codice et quibusdam aliis, *obstupuit* habetur: ita superius *dum stipet*, et passim eodem modo: quod verbum a *stipite* nonnulli deductum volunt, mutato tamen tempore, usu vero cessisse i in u, ut ex *contimaci contumax* factum: et hujusmodi pleraque. Sed et *percussus* in Romano, in Mediceo, et plerisque aliis codicibus antiquis, et hic, et alibi semper habetur: quamvis Grammatici differentiam inter *percussus*, et *percussum* statuunt. *Pierius.*

518 *Lætitiæ metuque*] *Lætitiæ*, propter socios liberatos: *metu*, propter concursum: vel quod incerti erant de voluntate Didonis. *Servius.*

Lætitiæ metuque] Non conjungo cum sequentibus, sed cum præcedentibus. Ut dicat, utrumque *percussus lætitiæ ac metu*; non, *lætitiæ ac metu animos ardere*, &c. *Cerda.*

Lætitiæ metuque] Solet Poëta in re nova ac dubia conjungere hos duos affectus. Ita Æn. XI. 'exterritus Aruns Lætitiæ mistoque metu.' *Taubmann.*

Avidi conjungere] Ut conjungerent, vel ad conjungendum avidi. *Servius.*

519 *Ardebant*] Cupiebant: ut, 'Formosum pastor Corydon ardebat Alexin.' *Ardeo* autem et accusativum regit et ablativum. *Idem.*

Res incognita] Id est, qua affectione populus conveniret. *Idem.*

Res incognita] Causa adventus sociorum: vel etiam, qua affectione Pæni concurrerent. *Taubmann.*

520 *Dissimulant*] Dissimulamus nota; simulamus ignota: ut Sallustius, 'Simulator ac dissimulator.' *Servius.*

Dissimulant] Consilium prudentiæ, ut eventum rei spectarent. *Donatus.*

Nube cava] Quod supra obscuro aëre, nunc clarius nube. Vide etiam flexum orationis. Hic *nube cava amicti*: supra, 'circumfudit illos multo amictu nebulae.' *Cerda.*

521 *Quæ fortuna*] Utrum prospera, an adversa: et sic ostenditur unde sit metus. *Servius*.

Quæ fortuna] Quam evaserant, et quam essent accepturi. *Donatus*.

Quæ fortuna v.] Quam fortunam vocet, ipse explicat: ubi naves reliquerint: quæ sit causa legationis. Nam selecti e singulis navibus Duces ad Reginam veniebant, oratum veniam, propter incendium navium. *Servius* *veniam* interpretatur *pacem*: et proprie verbum esse Pontificale, ait. Dicta autem, inquit, *venia*, ad eliciendam misericordiam: meretur enim benevolentiam Numinum, qui licet innocens sit, veniam petit, tanquam peccaverit. *Livius* l. i. 'Unam opem ægris corporibus relictam, si pax et venia ab diis immortalibus impetrata esset.' *Ovid.* *Amor.* i. 2. 'veniam pacemque rogamus.' *Cicero* pro *Fonteio*: 'Illi in bellis gerendis a diis immortalibus pacem ac veniam petunt.' Solebat autem *venia* et *pax* non modo conjunctim, sed et separatim poni, ut *Æn.* iii. 'Sed votis precibusque jubent exposcere pacem.' Vide *ibid.* *Notas*. Et: 'Exorat pacem divum.' Quo loci *Nonius* *Pacis* nomine *propitiationem*; superiori versu *veniam* significari notat. Ita *Æneid.* iv. 'delubra adeunt, pacemque per aras Exquirunt.' Vide *B. Brisson.* *Formulis* l. i. *Taubmann*.

522 *Cunctis nam lecti navibus ibant*] Bene addidit *lecti*, ne penitus omnes intelligeres. Sane *cuncti*, non idem significat, quod *omnes*; *Cicero* sæpe ait, 'Cuncti atque omnes,' quia *omnes* non statim sunt *cuncti*, nisi iidem simul sint juncti. Nonnulli tamen *lectis navibus* legunt. Quod si sit, hypallage est: et illuc sensus recurrit. Et sciendum plerumque, ut hoc loco, addi aliquid generalitati, et fieri specialitatem: ut est, si dicas, *Omnes scholastici laborant*, generalitas est. Si addas *isti*, fit specialitas: ut *Salustius*, 'Trausgressos omnes recepit

mons Balleia:' prudenter addidit *transgressos*. *Servius*.

Cunctis] Non absolute. Nam cum venissent, lecti non omnes venerant; sed cuncti, qui venerant. *Donatus*.

Cunctis] In Romano codice, et in *Mediceo*, *cuncti* nominativo casu legitur: eamque lectionem interpretes agnoscunt *Servius* et *Donatus*. *Pier*.

Lecti navibus] Similis est et vox Græcis, qui ita quoque λεκτους vocant. *Eurip.* in *Supp.* λεκτους ἀθροίσας δέῃρ' ἀθηναίων κόπους et passim. *Germ*.

523 *Orantes veniam*] *Venia* pro culpa petitur, sed nunc aut pacem, aut beneficium propter incendium navium: aliqui tamen *veniam* pro impunitate accipiunt; nam mox addit, 'Prohibe infandos a navibus ignes.' Et proprie verbum pontificale est; unde est, 'Tu modo posce deos veniam.' Et paulo post: 'Pacemque per aras Exquirunt.' Dicta autem *venia*, ad eliciendam misericordiam. Meretur enim benevolentiam numinum, qui licet innocens sit, veniam tanquam peccaverit, petit: unde est confessio illa in *Terentio*, 'Quid meritus es? crucem.' *Servius*.

Orantes veniam] Non conveniunt. Nam *orare* est precibus petere. *Clamare* est inverecundo strepitu vocem majorem emittere. Conjiciebant igitur clamoribus, magna illos urgeri necessitate: hos effundebant antea, quam *Didonem* orare possent. Ergo justa causa, non seditione clamabant. Nam cum nullus nunciaret *Didoni*, quæ intus erat, non poterat, nisi clamore, rem percipere *Dido*, sed postquam intus fuere. Sed servatum est decorum in verbis, cum facta sit copia *Didonis*. *Donatus*.

Orantes veniam] *Veniam* pacemque orare, exorare, poscere, exquirere, petere, rogare, ad formulas sacrorum pertinere, jam alius monuit. *Servius* quoque hoc loci: 'venia proprie verbum pontificale est:' et firmat illo: 'posce Deos veniam:' et paulo post:

‘pacemque per aras Exquirunt.’ Utrumque est *Æneid.* iv. Quas voces sæpe auctores abjungunt. Nam Livius l. iii. ‘veniam irarum cælestium exposcunt:’ et Virgilius: ‘Exorant pacem Divum.’ Jam conjungunt, ut Livius l. i. ‘si pax et venia a Diis immortalibus impetrata esset.’ Exemplorum seges est in Briss. *Cerda.*

524 *Introgressi, fandi*] J. C. Scaliger iv. 16. *Introgressi, interfata, fas, fandi, fando*, voces ait frequentes esse Virgilio, et graveis ac plenas. *Taubm.*

Coram] Est vir doctus, qui vocem *coram* deducat a *κούρη*, quæ vox signat oculi pupillam: ea enim esse *coram* dicuntur, quæ oculis cernimus. *Cerda.*

525 *Maximus Ilioneus*] Rebus omnibus maximus. Neque enim aliquid addidit; ergo et ætate, et genere, et facundia, et omni virtute maximus: et non sine caussa ipsum ubique inducit loquentem: ut enim Homerus dicit, *Phorbus pater Ilionei semper Mercurio deo eloquentiæ favente pugnavit*: ut Horatius, ‘Mercuri, facunde nepos Atlantis.’ Merito ergo huic datur eloquentia. *Servius.*

Maximus Ilioneus] Dicerem scribendum *maximus* ex antiquis codicibus, et Augusti Octaviani consuetudine: nisi nunc mos adeo invaluisset, ut jam omnes malint hujusmodi nominum pene ultimam enuntiare per *i* vocalem tertiam. Hic vero animadvertendum est, quod Servius ait, Mercurium, eloquentiæ deum, Phorbanti Ilionei patri plurimum fuisse: non intelligas tamen hunc eundem esse Ilionea, qui Phorbantis filius ab Homero celebratur, sed ab ea eloquentiæ commendatione fictam hic esse personam a Virgilio: quum satis constet Ilionea Phorbantis a Peneleo peremptum in bello Trojano, ut apud Homerum legere est, *Iliad.* z. *Pier.*

Maximus Ilioneus] Non aliter Ilioneus natus maximus, ac perinde sapientia valeus, orator a Virgilio eligi-

tur, quam dictum ab Homero est *Odyss.* vii. ‘Ὅς δὴ Φαίηκων ἀνδρῶν προγενέστερος ἦεν, καὶ μύθοισι κέκαστο, παλαιὰ τε πολλὰ τε εἰδώς,’ ‘Ὅς σφιν εὐφρονέων ἀγορήσατο, καὶ μετέειπεν.’ Prudentius quoque contra Symm. l. ii. ita ad hanc rem: ‘Ultima consiliis melior, sed viribus ægra Corpore succumbit, mentem purgata senectus.’ Inde apud Aristophanem in *Pluto* seni cuiuspiam objicitur: Γέρον ἀνὴρ ὢν, οὐκ ὑγιαίνειν μοι δοκεῖς: *Senex cum sis, non videris mihi satis sapere.* *Cerda.*

Placido sic pectore cæpit] More suo uno sermone habitum futuræ orationis expressit. Bene ergo *placidus*, ne timore consternatus videretur, quem ideo ætate maximum et patientem ostendit, ut ei auctoritas, et de ætate, et de moribus crescat. Ergo *placido*, ad placandum apto; et definitio est oratoris, qui talem se debet componere, qualem curat judicem reddere. *Servius.*

Placido sic pectore cæpit] His verbis signat, hunc vere oratorem, neque timore aliquo consternatum. Quod mirum in tanto hominum concursu, coram potentissima regina, et magno satellitio stipata, præsertim advenam ac supplicem, et nullis meritis hominem. Quotus enim quisque cum his circumstantiis eam animi placiditatem afferret, quam in Ilionco repræsentat Vates? Notat etiam Servius indicari his verbis habitum futuræ orationis, quæ tota destinatur ad placandam Didonem. Ergo *placido pectore*, est, ad placandum apto. Orator enim talem se debet componere, qualem vult judicem reddere. Audi verba aurea Dionysii in proœmio: ‘Oratio, animi ejusque imago esse existimatur.’ Ex hoc præcepto Ammianus l. xx. ‘Suadebat placido sermone discedere Persas ad sua:’ et l. xxiii. ‘Talía ore sereno dissernit.’ *Cerda.*

526 *O regina*] Secundum artem rhetoricam, id ei dat, quod impetrare

desiderat. Nam eam per laudem, benevolam reddidit: quæ benevolentia in principiis controversiarum secundum præcepta rhetorica quatuor modis conciliatur, a Judicum persona, a nostra, ab adversariorum, a re ipsa, quod hic invenitur: a Judicum persona, 'O Regina, novam cui condere Juppiter urbem:' a sua persona, 'Troës te miseri:' etiam ab adversariorum, 'Quod genus hoc hominum:' a re ipsa, 'Hospitio prohibemur arenæ.' Post præparatam igitur benevolentiam, et ex sua persona, miseratione commota, adhibet preces, 'Prohibe infandos a navibus ignes; Parce pio generi, et propius res aspice nostras.' An possint, 'Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.' Quo ergo ibatis? 'Est locus, Hesperiam Graji cognomine dicunt.' Et cur huc venistis? 'Cum subito surgens fluctu nimbosus Orion.' Ne autem possint timeri, ait, 'Pauci vestris adnavimus oris.' An gratiam referant, 'Officio nec te certasse priorem Pœniteat.' Quod autem Æneam laudat, occulte etiam timorem injicit dicendo, 'Nec bello major et armis.' Dicit etiam esse, qui vindicent, si fiat injuria: 'Sunt et Siculis regionibus urbes, Armaque, Trojanoque a sanguine clarus Acestes.' An recessuri sint: 'Quassatam ventis liceat subducere classem.' Et subjunxit, Etiam si regem amisimus et Italiam non petierimus, tamen ad Siciliam necessario descendemus: 'Si datur Italiam sociis et rege recepto Tendere,' ut 'Italiam læti Latiumque petamus. Sin absumpta salus, et te, pater optime Teucrum, Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Iuli; At freta Sicaniæ saltem.' *Servius.*

O regina] Magna omnino arte scribit. Primo principia summa brevitate subjungit, quæ tamen plurima necessaria continent. Primo vero personam Didonis laudat: subtilem objurgationem non omittit, et in ipsa

objurgatione benevolam reddit, inhumanitatem et superbiam rejicit in alios. Ipsam justam dicit, ne eam lædat, a qua auxilium postulat. Veniebat igitur incognitus ad incognitam, unde ignarus omnium conjectura rimatur, quomodo aliqua laude illam sibi benevolam faciat. Suspicionem autem debuit duci, cum homines impii essent, ipsam quoque, quæ imperaret, iisdem moribus esse, sed de illis aperte dixit: partem vero hujus meliore ratione argumentandi correxerat, tamen illam oblique tangit ex aliena, id est, suorum reprehensione confusam. Collectis igitur contrariis omnibus, componitur duobus versibus plena laudatio. *O regina]* A difficultate laus. Difficile est enim fœminam regnare. *Donatus.*

O regina novam, &c.] Moneo in hoc initio, orationem hanc habere maximam affinitatem cum oratione illa Dionysii l. i. qua inducit orantem coram Latino rege Æneam, cum is recens ad Italiam advenisset. *Cerda.*

Novam urbem] Juxta Pœnorum opinionem dixit, qui novam civitatem Carthaginem dicunt. *Servius.*

Novam cui condere] Alia magna laus, quod fœmina faciat, quod diffculter viris evenire solet. Duo ergo miracula: Primum, regnat mulier. Secundum, condit urbem. Additur tertium, ut regat homines, quibus natura parendi studium denegavit, et sic ostendit plenam Afrorum feritatem. Mali autem homines non paribus, sed contrariis superantur, humanitate scilicet regnantis et voluntate: quas in Didone fuisse colligit Ilioneus, qui vituperando incolas immanitatis, laudat eam, quam ostendit humanitate compellere ad id, ad quod alii, impositis frenis, impelluntur. *Donatus.*

527 *Justitia]* Bene consideravit sexum. Nec enim virtute dicere poterat. *Servius.*

Frenare] Non Carthaginensium,

sed circumjacentium barbarorum : et bene *Frenare*, quia contra, 'Et Numidæ infreni cingunt.' *Idem*.

Frenare] Alludit ad illud *Æneid.* iv. 'Et Numidæ infreni.' Quæ magna Reginæ laus est : ut quæ possit etiam frenare et subjugare populos feroces et jugi impatientes. *Taubm.*

528 *Troës te miseri*] Tacitis occurrunt quæstionibus, ne ad populationem venisse videantur : et videtur aliud ad dignitatem, aliud ad miserationem protulisse. *Servius*.

Troës te miseri] Collecta ratione principiorum, quibus mores incolarum vituperat, et reginam laudat, purgat Trojanos, ne violentiam juste passi esse videantur. Ergo quam cito, et quam evidenter expressit personam et fortunam. *Donatus*.

Miseri] Per hoc ostendit, miseros nihil audere posse, vel potuisse contra Didonem. *Idem*.

Ventis vecti] Ergo non sponte venerant. *Idem*.

Troës te miseri, &c.] Habet cum oratione Ilionci ejecti maximam affinitatem oratio ejectarum mulierum, apud Plautum in *Rudent.* quæ oratio habita ad sacerdotem : ita enim illæ : 'Nunc tibi amplectimur genua, egentes opum, Quæ in locis nesciis nescia spe sumus, Ut tuo recipias tecto, servesque nos, Miserarumque ambarum uti misereat, Quibus nec locus ullus, nec spes parata est. Neque hoc amplius, quam quod vides, nobis quicquam est.' *Cerda*.

Ventis maria omnia vecti] Per maria : et est contra illud, sicut dictum est, cur ad Africam venerint. *Serv.*

Ventis maria omnia vecti] Alibi flexu isto, 'acti fatis maria omnia circum.' *Cerda*.

529 *Prohibe*] Simili brevitate summam petitionis ponit justam, et sine præstantis detrimento, quibus vel durissimus flectatur. Posita autem sunt tria, ne incenderentur naves : voluntatem, et necessitatem abeundi ;

et casu venisse. *Donatus*.

530 *Parce pio generi*] Quotiens invidiosæ sunt præsentēs personæ, rhetoricum est, ad alias confugere : ut hoc loco confugit ad *genus*. *Servius*.

Pio generi] Reus erit, qui pio nocebit : et major nostra est pietas, quod illam natura sanguinis ducti, non constricti lege, servamus. *Donatus*.

Et propius] Id est, vicinius, ut tanquam victi accipiantur : nec tales omnes credantur, qualis Paris fuit in Spartæ expugnatione, raptique Helenæ : nam hoc veritas rei habet : non voluntate Helenam secutam, sed raptam, expugnata urbe : unde et recipi meruit a marito. Tangit autem hoc latenter Virgilius illo loco : 'Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter.' Ergo bene non nos, sed *res nostras* dixit. *Servius*.

Propius res aspice] Tertia petitio generalis : ut quicquid ad commodum nostrum spectat præstes. Quam rem honestius non ponendo, per species amplexus est. *Donatus*.

Propius] Id est, vicinius et amicus, tanquam dea nos respice ac defende. Nam et in *Ecl.* i. *præsentes deos*, intelligit propitios. Et *Respicere*, interdum opem ferre significat : ex quo Romanis culta est *Fortuna Respiciens* : ut supra dictum. *Taubm.*

531 *Populare*] Quia apud Veteres hæc erat maxime causa navigandi. Sane antiqui et *populo* et *populor* dicebant : unde est *populare* : et, 'Populatque ingentem farris acervum Curculio.' Nunc tamen passiva tantum utimur declinatione. Quidam *populatum*, pro ad populandum vel *populatum* accipiunt. *Servius*.

Populare Venimus] Eadem locutione utitur Ter. *Phorm.* i. 2. 52. 'voltisne camus visere ?' sic Hec. i. 2. 114. 'it visere.' consulendus de Hellenol. Vechner. i. 7. *Enmeness*.

Non nos aut ferro] Præmitti interdum refutatio solet ante confirma-

tionem, et adhuc ante narrationem, ut hoc loco, in Miloniana, in aliis. Huic etiam loco similis ille l. vi. 'Nullæ hic insidiæ:' et Ovidii Met. x. apud quem Orpheus: 'non hic ut opaca viderem Tartara descendi, nec uti villosa colubris Terna Medusæi vincirem guttura monstri.' Quibus præmissis, causam aggreditur, 'Causa viæ est conjux.' Similis quoque locus Petronii: 'non sanguine tristi Perfusus venio, non templis impius hostis Admovi dextram, sed inops, et rebus egenis, Attritus.' *Cerda.*

532 *Ad litora*] In antiquis aliquot codicibus, a *litore* legitur: hoc est ab ora litorali in naves. Sed minime displicet *ad litora*: quia per continentem fieri solent excursiones, indeque prædam ad litus vertunt. *Pier.*

Vertere] Pro avertere. *Servius.*

533 *Non ea vis animo*] Argumentum ab impossibili; sicut dictum est: ut, 'Quid Troës potuere?' *vis* autem est possibilitas: hoc est, nec volumus, nec possumus. *Idem.*

Victis] Voluntatem et facultatem ipsis detrahit uno verbo, *victis*. His enim utrumque deest. *Taubmann.*

534 *Est locus*] Comparatione orbis totius, Italia locus est: nam provincia, locus non potest dici. Et deest *quam*, vel quem locum, sicut ibi, *Urbs antiqua fuit*. Aut ideo locus, ut ostendat parvo posse esse contentos. *Servius.*

Est locus] Et locorum et hominum Carthaginis plena deformatio, sed non aperta. Dicit ergo, tendebamus in Italiam fertilem terram, et potentem fortibus viris, et bonis. Itaque non venissemus ad solitudines has, et ad feros homines, nisi tempestate coacti. Ergo non est studium in nobis violentiæ inferendæ. Descriptio autem naufragii movet misericordiam. Et cum omnia violentiæ, quæ objici possent, purgarit, retorquet invidiam in calumniantes, usus anticategoria. Dicit enim, non nos fecimus, sed tui in

innoxios violenti fuerunt. *Donatus.*

Est locus] Versus ex illo Ennii factus: 'Est locus, Hesperiam quam mortales perhibebant.' Et repetuntur hi quattuor Æn. iii. Comparatione autem Orbis totius (inquit *Servius*) Italia locus est: nam Provincia locus non potest dici. Minus autem est, quam ut; 'Urbs antiqua fuit.' Vel ideo, *locus*: ut ostendat, parvo posse esse contentus. Porro docet *Sulpitius Victor*, narrationem fieri apertam magis, si a recto casu incipiat: cujusmodi multæ sunt *Cicero*nis narrationes, ut pro *Milone*: 'P. Clodius cum statuisset,' &c. Pro *Quinctio*: 'C. Quinctius fuit,' &c. Pro *Cluentio*: 'A. Cluentius habitus fuit pater,' &c. Quod et *Poëta* nos-ter observavit. *Taubmann.*

Hesperiam] *Hesperia* sunt duæ: una, quæ Hispania dicitur, altera, quæ est in Italia: quæ hac ratione discernuntur: aut enim *Hesperiam* solam dicis, et significas Italiam: aut addis ultimam, et significas Hispaniam, quæ in occidentis est fine: ut *Horatius*, 'Qui nunc *Hesperia* sospes ab ultima.' Et hæc est vera *Hesperia*, ab *Hespero* dicta, stella occidentali. Cæterum Italia, *Hesperia* dicitur a fratre Atlantis, qui pulsus a germano, Italiam tenuit: eique nomen pristinae regionis imposuit, ut *Hyginus* docet. *Servius.*

Graji cognomine dicunt] Bene *Graji*, ut et ipsa cognoscat, sicut in octavo, 'Electra (ut *Graji* perhibent) Atlantide cretus.' *Idem.*

535 *Antiqua*] Nobilis: nec enim nova esse potest, licet primam terram suam esse dicant Athenienses. *Idem.*

Antiqua] Nam a Saturno et Jano fuit habitata: vel, *Antiqua*, id est, nobilis est Italia: quia (ut addit) 'potens armis, atque ubere glebæ.' *Uber* autem proprie est fecunditas: ut et *Hom.* οὔθαρ ἀρούρης dixit, ἀντὶ τοῦ μασθὸς γῆς. *Eustath.* interpretatur τὸ πύττατον καὶ τροφίμωτατον μέρος

τῆς γῆς. Et recte laudat Italiam: ne Africam de industria petiisse videantur. Quis enim pro fertili sterilem eligat terram? *Taubmann.*

Potens armis] Dicendo *potens armis*, Trojanos laudavit, ut ostenderet, non se bellicorum timere provinciam. *Serv.*

Ubere glebæ] *Uber* proprie est fecunditas. Et bene Italiæ virtutem fecunditatemque collaudat: ne Africam petisse videantur. *Idem.*

536 *(Ænотri]* Deest *Quam*. *Ænотria* autem dicta est, vel a vino optimo, quod in Italia nascitur: vel, ut Varro dicit, ab *Ænотro*, rege *Sabinorum*. Alii Itali fratrem, *Ænотrum*, tradunt ex Arcadia in Italiam venisse cum Pelasgis, et eam sibi cognominem fecisse. *Idem.*

Ænотri coluere viri] In antiquis codicibus fere omnibus, *Ænотri* per synæresim, non *Ænотrii*, scribitur: quia syllaba media est ω μέγα, οἰνώ-
πριος: hujusmodi vero Synæreses soluta etiam oratione fieri sæpius in antiquis inscriptionibus observavi: ut illud Romæ juxta ædem D. Basillii, VINICIA PRIMIGENIA MATER FILIS SVIS. *Pierius.*

(Ænотri] Ab *Ænотro*, Sabinorum rege, dicti, qui in ea Italiæ parte regnavit septendecim ætatibus ante bellum Trojanum. De quo Plinius, Cato, Dion. Halicarnassæus, Lycophronis Interpres, Aristot. Polit. l. vii. (unde Virgilius totum hunc locum interpretatus notatur a Nannio) aliique varia tradiderunt. Recte autem c. Mss. (ejusdem Nannii sententia) *Ænотri* legitur, non *Ænотrii*: cum et Græcis Οἰωπόλ dicantur. *Taubm.*

Fama] Subaudimus, est. *Servius.*

Minores] Majores et minores, quotiens de genere dicimus, numeri sunt tantum pluralis. *Idem.*

537 *Italiam]* *Italus* rex Siciliæ ad eam partem venit, in qua regnavit Turnus; quam a suo nomine appellavit *Italiam*. Unde est, 'Fines super usque Sicanos.' Non usque ad Sici-

liam (nec enim poterat fieri) sed usque ad ea loca, quæ tenuerunt Sicani, id est, Siculi, a Sicano, Itali fratre. Alii *Italiam* a bubus, quibus est Italia fertilis, quia Græci boves Ἰταλούς, nos *vitulos* dicimus: alii a rege Ligurum *Italo*; alii a Coreyreo; alii a Veneris filio, rege Lucanorum; alii a quodam Augure, qui cum Siculis in hæc loca venerit, quamque his regionem inauguraverit * plures alare tenar in pote desatura. Minois regis Cretensium filiam Italiam dictam. *Idem.*

Ducis de nomine gentem] *Italus*, Rex Siciliæ ad eam partem venit, in qua regnavit Turnus: quam a suo nomine Italiam appellavit: ut quidem vult *Servius*: sed alii aliter. Videatur *Hadr. Junius* l. i. cap. ult. et *Plinius* iii. 5. ubi etiam de ubertate Italiæ pertractat, ut et *Livius Belli Pun.* ii. J. *Scoppa* legit, *nunc fama minorum Italiam*, &c. *Taubmann.*

538 *Huc cursus fuit]* Vel iste cursus, vel pro illuc. Et *cursus* verbum nauticum est, ut alibi, 'Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.' *Serv.*

Huc cursus fuit] Nequaquam placet, quod in codicibus aliquot legitur, *hic cursus fuit*; hoc est, hæc navigatio: nam finis desideraretur, ad quem locum. *Pierius.*

Huc cursus fuit] Hoc est primum hemistichium, et imperfectus versus, qui occurrit in Virgilio. Sunt qui putent, versus istos detruncatos, qui in hoc vate visuntur, factos ita ex studio ad sui gloriam, ut qui sciret, fore neminem, qui posset implere. Alii rursus putant, eos non suppletos, vate morte intercepto: et argumento est, nullum tale reperiri in Bucolicis et Georgicis, quibus imposita extrema manus, quod beneficium Æneidi non accidit. *Nannius Miscell.* l. vi. plures hujusmodi versus ex scripto codice replet, quos omitto, ut qui putem meras esse assutelas, et ociosius alicujus impendium. *Cerda.*

539 *Cum subito]* Si subito fluctu, no-

nien est; *si* per se *subito*, adverbium. *Servius*.

Adsurgens fluct. nimb.] Orion rex, cum filios non haberet, a Jove, Neptuno, et Mercurio, vel, ut quidam tradunt, non a Neptuno, sed Marte, quos hospitio susceperat, hortantibus, petit ut sibi filios darent: illi, intra corium immolati sibi bovis urina facta, præceperunt, ut, completis maternis mensibus, solveretur. Quo facto, inventus est puer: cui nomen ab urina impositum, ut *Ὀὐρίων* diceretur. Quod Dorica lingua commutatum est: ut *ou* diphthongus in *o* verteretur. Quod autem plerumque prima syllaba brevis invenitur et hoc loco, cum sit natura longa, Græcæ rationis est. Nam detractio fit *υ* literæ, et *o* remanet brevis: quo modo *ὀὐρεά τε σκιδέντα*, pro *ὄρεα*: et *πόησον*, pro *ποήσον*. Et hoc quia aut *ω* est naturaliter longa, aut *ou* diphthongus. Cæterum si sit in proprio nomine dichronos, ut omnes Latinae sunt, priorum nominum abutemur licentia, ut in Artibus lectum est. Hic vero Orion postea venator factus, velut trium parentum viribus fisus, cum Dianæ vim vellet inferre, ut Horatius dicit, ejus sagittis; ut Lucanus, immisso scorpione, occisus est; sed decorum miseratione inter sidera relatus, signum, famosum tempestatibus, fecerunt. Verisimilius autem est, a scorpione interemptum: oriente enim uno, alter occidit. Hoc signum ibi est, ubi Hyades circa frontem Tauri. Sane ipse Orion magnitudine sua multis oritur diebus, et ideo ejus etiam apud peritos est incerta tempestas: unde dictum est, *Cum subito adsurgens*, ad excusationem non prævisæ tempestatis. Et multi superfluo quærunt, cur ortus commemoretur Orionis; cum sit a Junone immissa tempestas? Sed Ilioneus ista non novit, quæ a poëta supra dicta sunt, per Musam, ut diximus, cognita. Et constat numina, nisi inventa occasione, nocere non

posse; quod in omni suo opère Virgilius diligenter observat. Bene autem *nimbosus*, quia et ortu suo et occasu tempestates commovet; sicut ait Horatius, 'Qua tristis Orion cadit:' et quia hoc signum ibi, est ubi Hyades circa frontem Tauri. *Servius*.

Cum subito, &c.] Id est, ex improvise oriens. Nam Orion sua magnitudine multis oritur diebus: atque ob id apud peritos rei nauticæ incerta est ejus tempestas. Hoc autem modo excusat Ilioneus suos nauceros, qui eam tempestatem non providerint. Manilius in Sphæra barbarica: 'Orion magni pars maxima cæli.' Utrumque enim hemisphærium obidens secundum longitudinem obtinet partes xvii. secundum latitudinem partes xxx. De quo et Jos. Scaliger in Commentario Maniliano. De tempestatibus autem, grandine, et procelis, quæ ab horridis sideribus, Arcturo, Orione, et Hædis exeunt, tractat Plin. xviii. 28. et alibi. Porro multi quærunt, cur ortus commemoretur Orionis, cum sit a Junone immissa tempestas? Sed Ilioneus ista non novit, quæ a Poëta superius dicta sunt, per Musam cognita. *Taub.*

540 *In vada cæca*] Incognita, latentia. *Servius*.

In vada cæca] Syrtes intelligit: supra: 'In brevia et Syrtes urget (miserabile visu) Illiditque vadis.' *Taub.*

Cæca] 'Ἀπρόοπτα. Lucr. 'Corpora cæca,' quæ cerni nequeant: ita Strabo flavios multos *τυφλοστόμους* appellat. *Taubman.*

Procacibus austris] Perseverantibus. Et *procax* proprie *petax* est. Nam *procare* est *petere*. Unde et *proci* petitores dicuntur. Alii *procacibus*, impudentibus tradunt. *Servius*.

Procacibus austris] Id est, obstinate urgentibus ac perseverantibus, et subinde suum in nos flatum repetentibus: vel, (ut Scaliger iv. 16.) impudentibus atque immisericordibus. Petaces enim auferunt sua importuni-

tate. Lucret. l. vi. translatione gemina dixit: 'perscissa furit petulantibus Euris.' Et Horat. Od. i. 26. 'protervos ventos.' Quæ a Græco fonte cadunt. Nam et Eupolis, apud Pollucem, ventum impotentem et furiosum vocat ἀσελγῆ. Taubmann.

541 *Perque undas, superante salo*] Elevato mari, et in undas diviso, ut solet in tempestate. Servius.

Salo] Venit ab eo, quod est *salum*, *sali*. Nam *sale tabentes*, ab eo quod est, *hic sal, salis*. Idem.

Salo] Quid sit *salum* proprie, apparet ex vetere Poëta, apud Tullium in Tusc. 'Nec tam ærumnoso navigassem *salo*.' Cicero ipse in Verr. 'Quadrirēm in *salo* fluctuantem reliquerat.' Itaque *salum* est, ubi naves fluctuant, nec tutæ sunt. Probe itaque Lambinus: 'in *salo*, id est, in alto mari, undarum ac fluctuum pleno, minimeque a ventis tuto.' Cerda.

Salo] Est mare altum: ut hoc ex Corn. Nep. videas. V. ii. 8. 'at ille clarissimi viri captus misericordia, diem noctemque procul ab insula in *salo* navem tenuit,' &c. Emmeness.

Perque invia saxa] *Invia*, id est, aspera, immania. Unde et paulo post Dido, 'Quæ vis immanibus applicat oris?' Non enim suos vituperat: sed naturam litoris culpat. Servius.

542 *Dispulit*] Dispersit. Idem.

Dispulit] Non multum distat locus Pindari Pyth. od. xi. μέ τις άνεμος ἐξω πλοῦ ἔβαλεν: *me ventus quispiam extulit extra cursum navigationis*. Nec contextus Philostrati de vita Apollonii, vii. 17. ubi ait, quasdam navium demersas in tempestate, quasdam depulsas ad fretum Siculum. Cerda.

Huc pauci] Vult intelligi, ut quidam tradunt, superesse et alios, qui sunt futuri vindices, si isti fuerint læsi; nam hoc est, quod ait: *dispulit*. Serv.

Pauci] Et misericordiam captat, et suspicionem violentiæ removet. Donatus.

Adnavimus oris] Elegit verbum ap-

tum naufragio, ad eliciendam misericordiam: quamvis et de navibus *natat* lectum sit: ut, 'Natat uncta carina.' *Adnavimus*, *adnavimus*, per synopen; et bene *adnavimus*, quasi vix et oportune. Servius.

Adnavimus] Frigidum et exile est, quod in plerisque codicibus antiquis *advenimus* legitur: sed in verbo *adnavimus* difficultas, calamitas, et clades apparent, quæ miserationem commoveant. Pierius.

543 *Quod genus hoc hominum*] Rhetorice vituperaturus mores, non ad Didonem loquitur, sed ad tertiam se confert personam. Servius.

Quod genus] Sub querelis et accusatione Tyrriorum, suam tenet laudem: nam qui alienos mores graviter reprehendit, ab iis se alienum demonstrat. Adeo autem displicent mores, ut nomen non inveniat. Omnes enim feros immanitate vicerunt Tyrii. Donatus.

Quod genus hoc hominum] Fortasse ab Furio, qui Annal. vi. 'Quod genus hoc hominum Saturno Sancte create?' Cerda.

Quod genus hoc] Rhetorice, vituperaturus mores, non ad Didonem loquitur, sed ad tertiam se confert personam. Figuratur autem Oratio admiratione pathetica, quam et Interrogatio vehementer exauget. Taub.

Quæve hunc tam barbara m. P. p.] Bene mores accusat terræ, ut inhumanitas patriæ potius esse videatur. Servius.

Quæve hunc tam barbara] Cujus regionis est tam sæva barbaries, quam est tua? Nomen ergo, quo eos appellaret, non invenit. Exemplum non reperit, quod erat gravius. Potuissent enim defendi similitudine alterius gentis. Donatus.

544 *Hospitio prohibemur arenæ*] Ut alibi, 'Litique rogamus Innocuum.' Litus enim jure gentium commune omnibus fuit, et occupantis solebat ejus esse possessio. Cic. in Rosciana: 'Nam quid est tam commune, quam

spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis?' unde ostenduntur crudeles, qui etiam a communibus prohibeant. *Servius*.

Hospitio arena] Quid ergo facerent, si humano more tectorum peteremus hospitium? *Donatus*.

545 *Cient*] Id est, movent. Et bene *cient* et *vetant*, permanet in certa persona, ne eos in hoc barbaros et immites appellare videatur. Sane in principio modestius, hic jam commotius. *Servius*.

Bella cient] Non patiuntur, sed inferunt: nec leviter prohibent, sed bellantium more utuntur armis. *Donatus*.

Bella cient] J. C. Scaliger iv. 16. docet, *ciere*, verbum grave esse: ut et *moliri*. Taubmann.

Prima terra] Litore: ut alibi: 'Tuque o cui prima frementem Fudit equum magno tellus percussa tridentii.' *Servius*.

Prima terra] Vel, quæ prima naufragos ceperat post naufragium, et captat misericordiam. Vel, *prima*, id est, litus, quæ terra prima est e mari egressis: ut societ illud, *hospitio prohibemur harena*. Cum autem de Tyriis, conqueritur etiam de Didone, quæ illos regit. Deinde, relicta hac subtilitate, aperte Didonem taxat, cum dixit: *Temnitis et sperate*: et non, *temnunt* et *sperant*. *Donatus*.

546 *Si genus humanum, &c.*] Similis Catulli gnome ad Alphenum, epig. xxxi. 'Si tu oblitus es, at Dii meminerunt, meminit Fides, Quæ te, ut pœniteat postmodo facti, faciet, tui.' Sententias duas Sophoclis, ad idem spectantes, jam Germanus conjunxit. Neque abludit ista Pindari, Olymp. od. i. εἰ δὲ θεὸν Ἄνθρωπος ἐλπεται τι λαθέμεν ἔρδων, ἀμαρτάνει: *Si quis hominum sperat Deum latere quidpiam faciens, fallitur*. Cerda.

Mortalia arma] Mortalem possibilitatem. Sane per *arma*, etiam con-

silia significantur: ut, 'Quærere conscius arma.' *Servius*.

Si genus humanum et mortalia] Vetera quædam exemplaria legunt absque copulativa particula, *Si genus humanum, mortalia*, per appositionem, venustate tamen haud quaquam paricum priori lectione. *Pierius*.

Temnitis] Pro *contemnitis*, per aphæresin dictum, quæ est cum prima verbi syllaba detrahitur. Alii *mortalia arma* pro humanitate accipiunt. Sed terret hoc loco latenter, propter Siciliam. Nam et paulo post ait, 'Sunt et Siculis regionibus urbes?' cum unam habeant, in qua Acestes regnat: sed ad terrorem, *urbes* dixit. *Servius*.

547 *At sperate Deos*] Abusive, timete: ut alibi, 'Hunc ego si potui tantum sperare dolorem.' Cum speremus bona, timeamus adversa: veteres tamen *sperare* dicebant Deorum auxilia rogare. Plautus in Milite, 'Deos sperabo, teque postremo tamen.' In Casina, 'Diis sum fretus, Deos speravimus.' Sane oportune post blanda principia ista ponuntur: prodest enim nonnunquam subtiliter objurgare, quem roges. *Idem*.

At sperate Deos] Id est, Metuite ac timete deos justis injustique memores. Jam, *sperare*, hac ἀκυρολογία (quantum Jac. Nic. Loensis Miscell. ii. 23. Atticismum esse multis probat) ter usus est Poëta. Æneid xi. 'Hæc adeo ex illo mihi jam speranda fuerunt Tempore, cum ferro,' &c. Et Æneid. iv. 'Hunc ego si potui tantum sperare dolorem.' Cum bona speremus; timeamus adversa. Statius Theb. 'hunc retro conversum ac tela petentem Dum spes nulla necis, crinito a vertice figit.' Ubi *spes* pro metu ponitur. Observatum est, Ciceronem pro Sex. Roscio, quam Orationem juvenis habuit, *sperare* etiam ad hunc modum usurpasse: et Platonem de Legibus l. vi. ἐλπιστον, *timendum* dixisse.

Notavit et P. Manutius Epist. Famil. v. 1. verbum *sperare*, in rebus, quas minime voluit, nonnunquam usurpari. Ita Ter. Andr. act. II. 2. 'Nam quod tu speras, propulsabo facile,' id est, times. Quanquam hoc alii aliter explicare conantur. Porro, bene dixit Poëta, *memores*: nam dii, etsi non statim puniunt crimina, sunt tamen *memores*. Horat. Od. III. 2. 'Raro antecedentem scelestum Deseruit pede pœna claudo.' Taubmann.

Sperate] Hunc me locum citare memini Ecl. VIII. 26. Thucydidis Scholiast. ἐλπίζειν non solum de bona re dici, scribit, sed de cujusvis rei exitu et eventu. Sic Suidas, Thomas magister et Moschopulus pro προσδοκῶ Attice poni notant. Emmen.

Memores fandi atque nefandi] Id est, justitiæ et injustitiæ. Et bene *memores*: quia etiam si non statim puniant crimina, sunt tamen *memores*: ut Horatius, 'Raro antecedentem scelestum Deseruit pede pœna claudo:' et dicendo *fandi atque nefandi*, significat, prout meriti fueritis. Servius.

548 *Rex erat Æneas*] Bene medio verbo usus est *erat*; nam si *fuit* dixisset, fiduciam habuisse videretur. Idem.

Rex] In hoc virtutes animi laudat, scilicet justitiam et pietatem: et corporis, scilicet fortitudinem, quæ est in exercitatione bellandi. Vult enim pro benefactis consimilem vicem promittere, quæ est a justitia et pietate: et pro injuria ultionem, quæ est a fortitudine. Donatus.

Rex erat, &c.] Cum laudes Æneæ prædicat, posito Æneæ ipsius nomine, videtur ad ejus etymon alludere, dictus enim ἀπὸ τοῦ αἰνόν, καὶ αἰνεῖν: ita monet Julius Scæl.; additque, non audiendum Homerum, qui ait, Æneam sic dictum, quasi αἰνόν, tristiore vocabulo. Calaber laudes Æneæ has attingit, κρατερόφρονος Αἰνέλου: et θρασὺ στένος Αἰνέλου, et Αἰνέλου

ἔρθμος: quibus illum commendat ut fortem, ut validum, ut magnanimum. Sed præsertim allusum ad Homeri versum, quem omnibus Iliados anteferendum esse, judicabat Alexander, Ἀμφότερον, βασιλεὺς τ' ἀγαθὸς, κρατερός τ' αἰχμητής. ubi una cum bonitate adjungitur militaris virtus. Cerda.

Quo justior alter Nec pietate fuit] Multum interest inter justitiam et pietatem. Nam pietas pars justitiæ est; sicut severitas. Nunc ergo hoc dicit, qua parte sit justus, id est, pietate. Et bene duo laudat in Ænea: pietatem, quam a Didone impetrare contendit: et virtutem, qua vult eum timeri: et certe quoniam et beneficium referre potest et vindicare. Servius.

549 *Bello major et a.*] Non est iteratio: nam bellum et consilium habet; hoc est, scientia rei militaris. Arma autem tantum in ipso actu sunt, id est, viribus dimicandi, ut aliud animi, aliud corporis sit. Idem.

Nec bello major et armis] Non est iteratio. Nam Bellum et consilium habet; Arma tantum in actu ipso sunt: ut intelligat eum et sapientem imperatorem, et fortem esse militem: ut de Agamemnone Hom. Ἀμφότερον, βασιλεὺς τ' ἀγαθὸς, κρατερός τ' αἰχμητής. Taubmann.

550 *Quem si fata virum*] Unum sensum in tres partes divisit; et potuit reprehendi, idem dixisse, nisi ostenderet eum libenter voto suo immorari: tale est illud, 'Si numina vestra Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant.' Servius.

Quem si fata virum] Quam pulchre variando (idem si vivit) tripliciter profert. Magna autem arte parva petit, et magnam remunerationem promittit, et audientem terret. Nam cum demonstramus, posse multum prodesse, intelligitur asserere, posse et multum nocere, si res exigat: hoc modo: si Æneas vivit, nihil nobis est metuendum: sin contra, habemus

Acestem regem, magnum, et opulentum viris, armis, divitiis. Hic ergo proponit spem, et ingerit metum. *Donatus.*

Si vescitur aura] Vescor verbum inchoativum est, sine præterito tempore, et quod a se nascitur: *Vescor illa re* dicimus, ut alibi, 'Vescitur Æneas simul et Trojana juvenus Perpetui tergo bovis et lustralibus extis.' Nec nos decipiat quod dicit Plinius, ut elocutiones ex similibus formemus. Nam ecce, *comedo illam rem* dicimus: nec tamen *vescor illam rem*. Et ipse dicit, non usquequaque hoc esse servandum. Sane hic *vescitur*, pro *fruitur*, posuit. *Servius.*

Si vescitur aura] Apulejus libro de Mundo: 'sinceriore interdum luce vescitur.' Accium in Athamante: 'Priusquam infans esset, facinus oculi vescuntur tui.' Pub. Syrum Mimorum scriptorem: 'malevolus semper sua natura vescitur.' Senecam in Œdip. qui pari metaphora dixit, 'haustus puri ætheris.' *Cerda.*

Vescitur aura] Est, quod supra dicebat, 'Carpere vitales auras.' Scalig. IV. 16. *Vesci* verbum vetus est. Sic Cicero, 'vesci voluptatibus.' Lucret. l. v. 'Nam quæcunque vides vesci vitalibus auris.' Etiam Græci dicunt: *βόσκεισθαι πνεύμασι*. Jam dignitatem phraseos, crudelibus occubat umbris; pro mori, et seorsim verbi, *occubat*, notavit idem Scaliger. *Taub.*

Vescitur aura] Frequenter apud Homerum ἀρούρης καρὸν ἔδοντες: sic Horat. od. II. 14. 'Vesci munere terræ.' *Emmeness.*

551 *Ætheria aura]* Quia animam aëre, corpus cibo, potione et cæteris diligenter nutrimus. *Servius.*

Neque adhuc] In bona codicum antiquorum parte, *neque adhuc* legitur: quod nescio quid mollius et suavius sonat, quam *nec adhuc*. *Pier.*

552 *Non metus]* Hoc loco distinguendum est. Cujus autem rei, ex sequentibus probat. Nam vult eam

non timere: ne inaniter præstet. Alii *non metus officio* legunt, et hunc sensum dicunt: Non metuo pro officio nostro, id est, non timeo, ne non sit unde satisfaciam officio, ac parem gratiam reddam. *Servius.*

Non metus] Mediceus codex, et aliquot alii *nec metus* legunt: sed omnino *non acceptus*. *Pierius.*

Officio nec te certasse priorem Pænitateat] Nec tibi parum videatur prima beneficia præstitisse: quum possis majora recipere. Nam *Pænitateat*, parum videatur est: ut Terentius in Heautontimorum. 'At enim quantum hic operis fiat pænitet.' Hoc est, parum videtur. Sane, *certasse*, provocasse accipiunt: ut Terentius, 'Benedictis si certasset.' Officium autem est, quod Græci τὸ καθήκον appellant. Cicero de Marcello, 'Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupitate præsertim aliqua, aut pravitate lapsis, sed opinione officii falsa fortasse, certe non improba.' *Servius.*

Officio nec te certasse priorem Pænitateat] Id est, non est metuendum: *Charisius*. Ita Græci, οὐ φόβος. et Demosth. οὐ δέος ἐστὶ: pro, οὐ φοβητέον ἐστὶ. Varie autem legitur hic versus: *Non metus: officio nec te c.* Item: *Non metus officio: nec te cert.* Item: *Non metus, officio ne te certasse priorem Pænitateat.* Ut dicat: Haud equidem vereor, ne te pigeat pænitateatque in nos officia aliqua contulisse, aut potius, beneficiis Æneam provocasse. Atque ita legit et explicat cum Serv. Fuld. Turnebus x. 11. et xxvi. 23. Ita Terentius: 'Bene dictis si certasset,' &c. Officium autem est quod Græci τὸ καθήκον appellant. *Taubmann.*

Nec te Pænitateat] Maroniani genii locutio, qui Ecl. II. 34. 'Nec te pænitateat calamo trivisse labellum:' non, *ne te*. *Emmeness.*

553 *Sunt et Siculis region. urb.]* Id est, gratiam reddere possumus: arma

latenter minatur. *Servius.*

Sant et Siculis] Præoccupatio ad id, quod dici potuisset: si autem periiit Æneas, quis referet gratiam? ideo subdit: in Sicilia Trojanos esse, qui gratiam possint referre. De Aceste rege Siciliæ videatur *Servius*, qui *Virgil. Æn. v. Taubmann.*

554 *Trojanoque a sanguine c. A.] Bene Trojano*, ut necesse habeat; si passi fuerint injuriam vindicare, quod in principio bene tacuit. De Aceste autem fabula talis est: Cum Laomedon promissam murorum mercedem Neptuno et Apollini denegasset: Neptunus iratus, Trojæ immisit cetos, per quos vicina litoris vastabantur. Unde Apollo consultus, cum et ipse irasceretur; contraria respondit, dicens, Objiciendas puellas nobiles belluæ. Quod cum sæpe fieret, et Laomedontis Hesiona jam esset ad scopulum religata, orta seditione; nonnulli parentes peregre mittere filias, quam domi perdere maluerunt: nam alii aveliendas mercatoribus tradiderunt: timens Ippoteus vel Ipsostratus filiam Egestam, impositam navi misit, quo fors tulisset. Et hæc ad Siciliam delata, a Crimiso fluvio, quem Crinismus Virgilius, poetica licentia, vocat, converso in ursum, ut alii in canem, compressa edidit Egestum, quem Virgilius Acestem vocat, qui ex matris nomine civitatem Trojanis condidit: quæ ante *Egesta*, post *Segesta* dicta est. *Servius.*

555 *Quassatam ventis*] Quamvis sit justa petitio, tamen prope invidiose ostendit, quam sit res, quam petit, exigua. *Idem.*

Quassatam ventis] Ingerit summam petitionis, non onerosam danti scilicet, ut liceat in silvis resarcire convulsas naves: ut possint, si vivat Æneas, in Italiam tendere: sin autem non vivat, in Siciliam. *Donatus.*

Subducere] In terram ducere, hoc est, subductam curare. *Deducere* autem, in mari ducere: ut, 'Deducunt

naves socii.' *Servius.*

Subducere] *Subducere*, est quod Cæsar, 'ad terram detrahere' dixit. *Deducere*, est in mare mittere: ut *Æn. III.* 'deducunt socii naves.' Ita etiam a Græcis ἀνέλλκειν et καθέλλκειν, item κατάργειν et ἀνάργειν usurpatur. *Taubmann.*

556 *Aptare*] Aptas eligere: legitur et *optare*; sed utrumque eligere significat: vel *aptare*, adjungere, vel affigere, ut, 'Stellis ardentibus aptum.' *Servius.*

Stringere remos] Aut defrondare: ut agricolæ stringunt frondes: aut *Fractos stringere remos*, id est, religare, quia supra dixerat, *Franguntur remi.* *Idem.*

Aptare trabes] Id est, trabes navibus aptas legere. *Stringere* autem *remos*, est ligna defrondare ad remos faciendos: aut ligna incidere, ex quibus remi fiant: aut fractos stringere remos, id est, ligare. *Æn. IV.* 'Fron dentesque ferunt remos et robora silvis Infabricata, fugæ studio.' *Taub.*

557 *Sociis et rege recepto*] Syllepsis est per numeros: ut, 'Hic illius arma, Hic currus fuit.' *Servius.*

559 *Sin absunta salus*] Hoc est, si periiit Æneas, qui vel Trojanorum salus est. *Idem.*

Pater optime] Mira laus, cum et patrem et optimum dicit. *Idem.*

Et te, pater] Ex apostrophe captat commiserationem Didonis. *Donatus.*

Sin absunta salus, &c.] Mirus est ubique Poëta. Sicut supra Æneæ vitam triplici modo concepit, sic nunc tres alios modos adducit ad exitium explicandum: *Si absumpta est salus, si pontus Æneam habet, si nulla est spes Iuli;* involvit quippe filii fata cum paternis. Phrasin arripuit Ammianus l. xxxi. 'Spem omnem absumptam,' uterque fortasse a Plauto, qui *Mos tell.* 'absumpta res, absumpti sumus.' *Cerda.*

560 *Nec spes jam restat Iuli*] Bene de Ascanio spem dicit, propter æta-

tem: ut, 'Ascanium surgentem,' et 'Spes surgentis Iuli.' Sane et hic tribus immoratur, quæ metuit, ut supra in voto. *Servius*.

Spes jam restat] *Spes Iuli*, id est, Iulus, Poëtica circuitione. Et bene de Ascanio *spem* dicit; propter ætatem. Etiam Casaubon. ad Persium notat, Sat. II. *Spes* Latinis familiare esse, pro pueritia aut juventute: item pro puero ac juvene. Ita Seneca apud Tacitum: 'Quartus decimus annus est, Cæsar, ex quo spei tuæ sum admotus.' Ita Persius, 'spem macram,' infantem vocat tenellum. *Servius*.

561 *At freta Sicaniâ*] Bene recessuros se dicunt. *Servius*.

Freta] Quia freto a Sicilia dividitur Italia. Sane quidam a *fervore* dici putant, et Sicanos quidam *αὐτόχθονας* tradunt, quia ex Hiberia profugos de nomine fluminis Sicoris, quem reliquerant Sicani, nominasse. *Idem*.

Sedesque paratas] Propter Acestis cognationem. *Idem*.

562 *Regem*] Aut qui nunc rex est: aut qui etiam noster futurus est. *Idem*.

563 *Talibus Ilioneus*] Aut subaudis loquebatur: aut ex posterioribus fremebat intelligis. *Idem*.

Ore fremebant] Hoc est, consentiebant, aut probantes Ilionei dicta, aut rogantes Didonem: et bene *ore*: quia et armis possumus fremere. *Idem*.

Cuncti simul] Solvit Græcum *ἔμπαντες*, redditque versum ex Il. I. I. *Ἐνθ' ἄλλοι μὲν πάντες ἐπευφήμησαν Ἀχαιοί*. Poëta conjungens duo hæc, *cuncti simul*, explicuit, qui sint proprie *cuncti*, ut vero Noster, *fremebant*, in exitu sermonis, ad indicandum assensum: ita Livius l. xxxix. 'Cum fremitus post eam vocem ortus, et tandem sedatus esset:' et l. iv. 'Fremitus ortus cum assensu.' Philostratus Sophist. l. II. *βόμβον* inducit ad

assensum, et laudem. At Tacitus de Germanorum moribus scribit, illos fremitu indicare, quid displiceat et aspernentur: quid probent, concussione framearum: longe alii, quos jam dedi, et Græci etiam, de quibus Xenoph. *Ἀναβ.* v. *ταῦτα ἀκούσαντες οἱ στρατιῶται, ἀνεθορύβησαν, ὥς εἰ λέγοι*. ubi milites excitato strepitu indicant, recte dictum. *Cerda*.

Fremebant] Testatur hoc verbum assensum. Eo utitur noster x. 96. 'Talibus orabat Juno, cunctique fremebant Cælicolæ assensu vario.' Pro eo Ovid. in indignatione Met. I. 199. 'Confremuere omnes.' *Emmen.*

565 *Tum breviter Dido*] Atqui non breviter loquitur: sed breve et longum, parvum et magnum, perfectum nihil habent: sed per comparationem intelliguntur: ut supra de provincia: *Est locus*, orbis (ut diximus) comparatione. Item hoc loco *breviter*, id est, minus quam Ilioneus. Et notandum regum esse breviliquium, accedit etiam fœminarum verecundia, unde utrumque dedit Didoni. *Serv.*

Breviter] Potest intelligi propter personam locuturæ mulieris, et sermonem facturæ ad viros incognitos. *Donatus*.

Vultum demissa] Nota figura est, ut, 'Oculos suffusa nitentes:' dicendo autem *Vultum demissa*, aliud genus officii adjecit. *Servius*.

Vultum demissa] Non solum propter verecundiam muliebrem, verum etiam propter objecta: et eo magis erubescere, quod nec barbara fuit. Artificiose autem non negat, quæ manifesta sunt, sed purgat. *Donat.*

Vultum demissa] Erubescens indicium, quod probatur in pudica. Sic de Thetide Stat. Achill. l. I. 'Dixerat. Illa gravi vultum demissa repulsa.' Quod Græci *κατωπιᾶν, κατηφέιν*: in impudicis hæc nota certissima, quæ amant loqui recta facie, ut Juvenal. Sat. vi. 400. *Emmeness.*

566 *Solvite corde metum, Teucri*]

Sicut supra Jovis oratio, partim obiecta purgat: partim petita promittit: nam in Æoli oratione statim promittit. Sciendum sane, quia cum petuntur, vel promittuntur aliqua, a validissimis inchoandum est: ut hoc loco. Præcipue qui pollicetur, statim debet promittere, deinde si qua vult subungere, ne expectatione suspensus detineatur auditor. Et est genus argumenti a necessario. *Servius.*

Solvite] Paucis securos reddit, ut cætera libentius audiant. *Donatus.*

Solvite corde metum, Teucri: secludite curas] In antiquis plerisque codicibus *metus* legitur, numero multitudinis: et in longe pluribus, *seducite curas*: tamen *secludite* agnoscit *Servius.* *Pierius.*

Secludite curas] Iteratio est ad augmentum benevolentiae: hoc est, ad confirmandum supplicium animum. *Servius.*

Secludite] Pro *excludite*: quod fit, aut propter hiatum, aut propter suavitatem: ut, 'Ah! silice in nuda connixâ reliquit?' pro *enixa*. *Idem.*

567 *Res dura*] Ac si diceret, hoc est, quiddam metuo: formidabat vicinos barbaros, et fratris adventum: quæ propter novitatem personarum, generaliter dicens, reliquit; oportebat ex aliqua parte enuntiari domus calamitatem: vel ideo *res dura*, quod fœmina est. *Idem.*

Et regni novitas] Quæ semper habet timorem. *Idem.*

Regni novitas] Errant, qui rem duram, et novitatem regni, unum putant. Nam rem duram, interitum mariti, et metum fratris intelligit, ne regnum adhuc infirmum invaderet; sed nec expressit, ne narrando, quod Teucros latebat, vulnus antiquum refricaret, et scelus domus suæ detegeret. Consuluit etiam Poëta negotio suo, ne quod per Venerem narraverat, iterum ponat. *Donatus.*

Regni novitas] Et regni novitas

semper habet timorem et difficultates. Ita Æschylus: ἄπας δὲ τραχὺς ὅστις ἂν νέον κρατῇ. Pertinet autem ad illud: Quod genus hoc hominum, quæve hunc tam barbara, &c. *Taubm.*

Cogunt] Exprimit, quæ fecisset, esse a sua natura aliena, ut custodia litorum non ad inferendam injuriam, quod conqueritur Ilioneus, sed ad propulsandam posita videatur. *Donatus.*

568 *Moliri*] Bene non facere, sed moliri: ut terroris sit, non crudelitatis. *Servius.*

569 *Quis genus Æneadum*] Satis propere dixit *Æneas*: quanquam ab Ilioneo audierit, *Rex erat Æneas nobis*. Nec hæc in opere inemendato, miranda sunt. Quamvis alii prolepsim velint esse. *Idem.*

Quis genus] Ostendit benevolentiam, ut credatur vera dixisse. Ut turbatos, congruæ honorificentiae ratione componeret: Novimus, inquit, virtutes vestras, et adversam Trojæ fortunam: quæ cum dicit, humanitatis spem præbet. Facile enim his succurritur, quorum adversa nota sunt. *Donatus.*

Quis Trojæ nesciat urbem] Aut Ilium dicit, quod in Troja, aut *Trojæ urbem*, ut urbem *Putavi*, urbem *Buthroti*. *Servius.*

570 *Virtutesque virosque*] Pro *virtutes virorum*: ut superius; 'Molemque et montes,' id est, molestos montes: ἐν διὰ δὲ. *Taubmann.*

Incendia belli] Aut vocat ardorem simpliciter belli, quia semper diluvio et incendio comparatur bellum: ut, 'In segetem veluti cum flamma furentibus austris Incidit: aut rapidus montano flumine torrens:' et alibi, 'Sævis effusa Mycenis Tempestas ierit.' Aut potest subtilius dictum accipi, quod Ilium conflagravit incendio. *Servius.*

Aut tanti] Antiqui plerique codices, aut *tanti* legunt, pro *et*. *Pier.*

571 *Non obtusa adeo*] Multum, vel

valde, ut in Terentio, 'Adolescentem adeo nobilem.' Et, 'Si adeo digna res est, ubi tu nervos intendas tuos.' Aut enim *non adeo*, ut tu dicis, ut Trojanorum famam ignoremus. *Obtusa*, non stulta, sed crudelia, ut merito Sol equos suos ab ista urbe divertat. *Serv.*

Non obtusa adeo] Non sunt corda nostra ab humanitate aliena; nec sic vivimus, ut Solis æquitas a nobis avertat cursus suos, propter facinus, quod videat. *Donatus.*

Non obtusa adeo gestamus pectora Pæni: Nec tam aversus equos Tyria sol jungit ab urbe] Ut id præteream, quod in Romano codice, *obtusa* scriptum est, more suo *n* littera superflua: quodque in Longobardico, et aliquot aliis, *adversus*, non *aversus* legitur, contra peritiorum omnium sententiam: id me magis movet, quod ad explicationem sententiæ, hæc mihi videntur considerata. Quæ gerantur in aliqua orbis parte, triplici potissimum de causa solemus ignorare. Aut quia res ipsæ, vel earum auctores, ob humilitatem, non satis digni sint, de quibus aliquis sollicitus esse debeat: aut quia tam stupido et obtuso ingenio simus, ut nos mortalia non tanguant: et res gestas, magna quantumlibet admiratione dignas, negligamus: aut propter locorum longinquitatem: unde fiat, ut ad nos famam nondum pervenire potuerit. His omnibus occurrit Dido, quum dicat neminem jam esse, *qui genus Æneadum, qui Trojæ nesciat urbem*: quantaque virtute viri illi præditi fuerint, et quam late belli ejus incendium se diffuderit. Mox subiungit, se corde præstare, et eo valere ingenio, ut res mortalium perpendere potuerit: idque illud est, *Non obtusa adeo gestamus pectora Pæni*. Quod vero tertio loco expetitur, de locorum intercapedine, addit Tyrum, ubi se postea de Trojanis audisse dicet, Teucro narrante: non esse ita in extremis terræ partibus sitam, nec

tam a circulo, quem sol ambit, vel a Trojano parallelo sepositam, ut propter immensa locorum intervalla fama tantarum rerum eo pervenire nequiverit: eoque spectat versus ille, *Nec tam aversus equos Tyria sol jungit ab urbe*. Hæc memini M. Antonium Sabellicum, præceptorem meum, ex Veneta cathedra docuisse. Ne tamen, etsi ea placeant, Servii sententiam rejiciamus, Ovidii monet Parodia, qui in eandem sententiam dixerit in amoribus, 'Aversumque diem mensis furialibus Atrei.' Quem enim *diem* posuit Ovidius, Maro *solem* apertius nominavit. *Pierius.*

Non obtusa adeo, &c.] Non ita crassa nobis sunt ingenia: nec adeo obtusi et hebetes ignarique sumus. Obtusiores enim putantur esse, qui longius ab aura Solis et tepore incolunt: ut populi septentrionales. Quod annotarunt Corradus, et Turneb. XVIII. 32. Quibus assentiuntur hodie docti fere omnes. Philosophi certe gentium mores et studia ubique temperie plagarum et Sole metiuntur. Ita et Lucanus: 'Quicquid ad Eoos tractus mundique teporem Labitur, emollit gentes clementia cæli.' Quamvis hæc Philosophorum sententia possit vellari. Servius vero cum Donato, *obtusa pectora*, interpretantur non *stupidia*, sed *crudelia*: referuntque ad fabulam de Atreo et Thyesta: quorum hic filios fratri epulandos apposuit: quod facinus Sol abominatus, ne pollueretur, aufugit. Quam sententiam, quia ad confutationem obsectorum faciat, tolerari posse, Nascebænus censet: alteram tamen illam meliorem esse. Jacob. etiam Pontanus Jesnita, præfert Servii sententiam: ne Poëta binis versibus idem dicat. Denique J. C. Scaliger III. 26. illum versum, 'Non obtusa adeo,' &c. quasi sententiam laudat. Et v. 16. alterum; 'Nec tam aversus equos,' &c. imaginem quandam esse ait illorum Statii Thebaid. I. 'quid

nota recondis? Scimus, ait: nec sic aversum fama Mycenis Volvit iter.' *Taubmann.*

572 *Nec tam aversus equos Tyria soljungit ab urbe*] Hoc est, Non in alio orbe habitamus. Sed fabula hoc habet: Atreum et Thyestem germanos, cum in dissensione sibi nocere non possent, in simulatam gratiam rediisse: qua occasione, Thyestes cum fratrī uxore concubuit; ob quam causam Atreus fratris filium adposuit epulandum: quæ Sol ne videndo pollueretur, radios suos ab ea civitate detorsit. Sed veritatis hoc est: Atreum apud Mycenæ primum Solis eclipsim invenisse, cui invidens frater, ab urbe discessit, tempore quo ejus probata sunt dicta. *Servius.*

573 *Seu vos Hesperiam magnam*] *Μεγάλη* enim *ἑλλάς* appellata est Italia, quia a Tarento usque ad Cumas, omnes civitates Græci condiderunt. *Servius.*

Seu vos Hesperiam] Prosequitur summam beneficiorum suorum: propositis respondet, ut, quocumque ire voluerint, auxilio prosequatur. *Don.*

574 *Sive Erycis fines*] Eryx Veneris et Butæ filius, ut quidam Neptuni, fuit: qui præpotens viribus, advenas cestibus provocabat, victosque perimebat; hic ab Hercule occisus, monti ex sepultura sua nomen imposuit; in quo matri fecerat templum: quod Æneæ adscribit Poëta, dicens, 'Tum vicina astris Erycino in vertice sedes Fundatur Veneri.' In hoc autem monte dicitur etiam Anchises sepultus: licet secundum Catonem ad Italiam venerit. Ergo *Erycis fines*, id est, Siciliam. *Servius.*

Sive Erycis fines] Eryx, Veneris et Butæ filius; qui occisus ab Hercule monti ex sepultura nomen imposuit: in quo matri ingens templum condiderat: quod Poëta Æneæ adscribit *Æn. v.* Unde et Venus dicitur *Erycina*. Atque in hoc Siciliæ monte Anchises etiam sepultus traditur.

Hodie ab incolis *Mons S. Juliani* appellatur. *Taubmann.*

575 *Auxilio tutos d.*] Non sine ordine Poëta inducit Didonem, et credentem ignotis, et tam facile tanta promittentem; si enim bene advertatur, de illo loco pendet, 'Inprimis regina quietum Accipit in Teucros animum mentemque benignam.' *Serv.*

Auxilio tutos] Benignitate sua Trojanorum petitus atque adeo omnem spem superat. Nam cum illi hospitium extremi tantum litoris petissent, et materiam sarciendæ classis: Dido ad summam usque liberalitatis quasi lineam excurrens, et auxilium hominum et opes ultro ipsis pollicetur, si velint abire: sin manere, usum ditioris suæ communem, immo ipsius urbis, quam sibi ædificabat, possidendæ facultatem offert. Cave autem putes, Trojanos in regni societatem a Didone vocatos: quod vult Donatus. Namque hoc nec verisimile est, nec fieri solet: cum regnum duos non capiat. Quanquam id in Ænea, l. iv. legatur fecisse: 'Æneam regni demens in parte locavi.' Sed locavit ibi, ut maritum. Nunc vero non est tam demens, ut multos, eosque non plane cognitos, in regni portionem vocet. *Taubmann.*

576 *Vultis et his mecum*] Deest, vel si. *Servius.*

Vultis] Ecce plena benevolentia, ut in societatem regni eos vocet, qui omnia desperarint. *Donatus.*

Mecum pariter] Ita Cic. Verr. septima: 'Siculi mecum pariter moleste ferunt.' *Taubmann.*

Considere] Ita in iv. 'Nec venit in mentem, quorum consederis arvis.' Propertius eleg. i. 8. 'Athræi considat in oris.' *Cerda.*

Vultis et his mecum pariter considerare regnis] Missum facio consistere in codicibus aliquot antiquis scriptum, quod parum est in tantis pollicitationibus. Nam *considere* omnino quid longe majus pollicetur. Id potius

adnotandum, quod in Romano codice, non *regnis*, sed *terris* legitur. Nempe quod nonnulli pertinacius defendunt, ad asperitatem evitandam, quæ est in concursu *re*, syllabæ geminatae. Sed hoc etiam parum esset: quia potius viderentur in servitutem addicti: neque ille concursus uniformium syllabarum in *re* præsertim literis duobus ultimis pedibus declinatur a Poëtis: ut, ‘Avertere Regem.’ ‘Toto certatum est corpore regni.’ ‘Loricamque manu valida lacerare revolsam.’ Neque enim numero comprehendere refert, et sexcenta huiusmodi. Dicendo vero *regnis*, societatem pollicetur, ut proclivius eos alliciat promissorum magnitudine: nam et Iarbas inferius lamentabitur sua connubia repudiata, ac dominum Æneam in regna receptum. et ipsa etiam objiciet Dido, *ejectum litore, egentem Suscepi, et regni demens in parte locavi*. Quare omnino *considerare regnis*, legendum. *Pierius*.

577 *Urbem quam statuo, vestra est*] Multi Antiptosin volunt, accusativum pro nominativo, ut sit *urbs quam statuo*; quæ si sic intelligamus, *Quam* nihilominus sequitur: et sylepsis fit, per casus mutationem. Debuit enim dicere, *urbs, quæ statuitur, vestra est*. Melius ergo est *Vultis bis intelligere, ut sit, vultis regnis considerare? vultis Urbem quam statuo? vestra est*: ut est, ‘Eruet ille Argos Agamemnoniasque Mycenæ, Ipsumque Æacidem:’ subaudis ille. Alter enim Pyrrhus vicit: alter Mycenæ. Quamvis hoc Schema de antiquioribus sumptum possimus accipere; ait enim Cato in legem Voconiam, ‘Agrum quem vir habet tollitur.’ Et Terent. ‘Ennuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit.’ *Servius*.

Vestra est] Augēt studium benevolentiae, offerens plenam facultatem possidendæ urbis. Lege autem, ne sit error: *Quam statuo urbem vestra est*. *Donatus*.

Urbem quam statuo, vestra est] Quidam corruptas editiones et Diomedis opinionem secuti, afferunt hoc tanquam certissimum Antiptosis exemplum: ut sit, *Urbem* pro *Urbs* positum. Cum tamen doctiores quique per interrogationis notam hæc ita conforment: *Urbem, quam statuo? vestra est*; ut sit ζεύγμα, a superiori versu connectens sequentem: et, *Vultis*, bis repetatur, hoc modo interrogans: *Vultis mecum regnis his considerare? immo, Vultis urbem, quam statuo? Deinde respondeat; vestra est*. Proinde ac si diceret: si vultis considerare in illa ipsa urbe, quam ædifico, vestra est. atque ita legit hæc et explicat, præter cæteros, eruditissimus Donatus, in Phorm. Ter. act. v. sc. 8. atque ipse adeo Servius. Videatur et G. Fabricius, et Disputatio H. Stephani in Schediasm. Virgiliano. Facit autem Poëta Didonem hic vaticinantem; Carthaginem Romanis cesseram: quod a Trojanis originem duxerunt. *Taubmann*.

Quam statuo] Eodem verbo utitur Ovid. Met. vii. 240. ‘Statuoque aras e cespite binas.’ *Emmeness*.

578 *Tros Tyriusque*] Mire temperavit, dicens, ‘Trojanos cum incolis uno futuros affectu, ut honorifica juxta hospites, non illos postponeret. Neve rursus dejiciens suos, qui ex Tyro illam secuti erant, inter populos inimicitias excitaret.’ *Donatus*.

Agetur] Regetur. *Servius*.

Agetur] Id est, regetur: ita Servius, Corradus, H. Stephan. alique. Vult igitur ipsa esse illorum Regina, non eis regni partem tradere. Etiam Græci τὸ ἄγειν sic accipiunt. Plato: ἄγειν ἐν ἴσῃ τιμῇ. ἄγω σεμνότερον ὑμᾶς, vos præ aliis honoro: et, διὰ τιμῆς ἄγω: Pimpontius. Æneid. x. ‘Tros Rutulusve fuit, nullo discrimine habebō.’ *Taubmann*.

579 *Atquæ utinam*] Dicendo *utinam* et humanitatem suam ostendit, et Æneæ se cupidam. *Servius*.

Atque utinam] Quia viderat Trojanos anxios de rege, optat adventum, et offert inquisitionis auxilium, et ut satiaret oblatis beneficii gratiam, addit: *Libyæ lustrare extrema jubebo.* Et in hoc loco ostendit Virgil. non solum Carthaginem, sed multas alias civitates esse sub Didone. *Donatus.*

Noto compulsus eodem] Aut quovis vento: aut revera Noto, qui de Syrtibus Carthaginem ducit. Supra enim Ilioneus; ‘In vada cæca tulit, penitusque procacibus austris.’ *Servius.*

Eodem] O naturaliter longa est: sed si corripitur, metri est, ut, ‘Steteruntque comæ.’ *Idem.*

Compulsus] Notat hoc verbum vim tempestatis. Adpelluntur, qui ad loca destinata perveniunt: impelluntur, vel compelluntur, qui non voluntate sua ac sponte adpelluntur, sed tempestate deferuntur, ut *compulsi* greges, id est, in unum coacti. Vide Salmas. Exercit. Plinian. p. 1117. *Emmeness.*

580 *Adforet]* Adveniat, temporis est futuri. *Servius.*

Equidem] In Virgilio, *ego quidem* ubique significat, sed in aliis et pro *quidem* tantum ponitur: ut Tullius, ‘Ego quidem cæteras tempestates.’ Item Persius, ‘Non equidem hoc dubites amborum fœdere certo Consentire dies.’ *Idem.*

Certos] Aut veloces, qui cito inveniunt, aut fideles. Utrumque enim hoc loco significat. Contrario, *incertos* pro *tardis.* Salustius, ‘Et onere turrium incertis navibus.’ Aliquando et firmos: ut idem, ‘Apud latera certos locaverat:’ ut Virgilius, ‘Tam certa tullistis Pectora.’ Et aliquando deliberati judicii, ut, ‘Certus iter.’ *Idem.*

Certos] Quibus unum tantum incumbebat negotium investigandi Æneæ. Videndus Hadrianus Cardinal. de Lat. serm. qui Ciceroni familiare probat hoc vocabulum esse. *Emmen.*

581 *Libyæ lustrare]* Καταχρηστικῶς. Nam Dido Libyæ regna non retinet,

sed ut ostendat voluntatem, ait, libenter se misisse qui Æneam, quærent. *Servius.*

582 *Ejectus]* Naufragus: ut, ‘Ejectum litore, egentem.’ *Idem.*

Urbibus] Vicinis, non autem Didonis. Neque enim regna Libyæ tenebat Dido: quod ei exprobrat Hiarbas, Æn. iv. ‘Fœmina, quæ nostris errans in finibus urbem Exiguam pretio posuit.’ *Taubmann.*

583 *His animum]* Cum jam omnia tuta esse explorassent, statuunt se offerre, ne illa inquirendi negotium assumat. *Donatus.*

Animum arrecti] Nota figura est. *Servius.*

His animum arrecti] J. C. Scaliger: *Arrecti* potius dixit, quam *Erecti.* Tantum valet tum Vocalis illa, tum geminatio Consonantis. Ita supra, ‘arrectis auribus adstant.’ et Æn. ii. ‘Arrecta pectora serpentum.’ *Taubm.*

Et fortis Achates] Venuste geminatur copula *Et.* *Idem.*

584 *Pater Æneas]* J. C. Scaliger v. 3. Quod Virgilius *patrem* vocat Æneam multis in locis: id eo modo faciat, quo dictum est cognomen Jovi: quippe *Jovem Patrem* sunt venerati: propterea quod (ut ait Porphyrius) ad eum omnes familiæ referrentur: sic Æneam *patrem* vocat, qui Romanorum principium esset: quod et manifestius Æn. xii. ‘At pater Æneas Romanæ stirpis origo.’ Præterea cum in Augusti gratiam conderet Opus istud; voluit ejus quoque acta attingere. Idcirco in *Clypeo* multa: et in i. et in vi. et in iii. illud, ‘Actiaque Iliacis celebramus litora ludis.’ Et scimus, ejusmodi cognomen adscivisse sibi. Legimus etiam in numismate, quod habemus, AUGUSTUS PATER. Ita vides, nullum epitheton in nostro Poëta otiosum: cum Homeri sæpe sint frigida, aut puerilia, aut locis inepta: quid enim convenit Achilli flenti, πῶδας ἄκους? Hæc ille. Xenophon: *Bone*

Cyre, bonus Princeps nihil differt a bono Patre. Idem.

Jamdudum] Et cito, vel quamprimum significat, ut, 'Jamdudum sumite pœnas:' et olim: ut hoc loco. Servius.

Jam dudum erumpere nubem] In codicibus aliquot antiquis; *abrumpere* legitur. Sed quia consilium est ex obscuro clausoque loco in apertum et clarum prodire, magis placet *erumpere*, ut in Mediceo, et plerisque aliis. Signant vero Grammatici elocutionis genus, quum accusativus jungitur verbo, cui sit coalita præpositio, quæ ablativum sejuncta sibi deposcebat. Pierius.

Erumpere nubem Ard.] Erumpere e nube: rupta nube exire ardentissime cupiebant. Ita active et Tibullus: 'Fontibus ut dulces erumpat terra liquores.' Et Cic. ad Attic. 'Ne in me stomachum erumpant.' Alii l. *abrumpere*. Taubmann.

585 Prior Æneam] Τὸ πρόπον. Minor majoris sententiam quærit. Idem.

586 Nate dea] Quia inferior, non proprio nomine appellat, sed honorifico. Et quamvis prior loquatur, nihil jubet, aut consulit. Sic enim Æneæ prudentia inferior fuisset, et ille arrogans, sed interrogat tanquam prudentiorem. Donatus.

Nate dea] Periphrastice Æneas dicitur. Sed nescio quid majus concipi videtur! inquit Scal. irr. 77. Taubm.

Surgit] Oritur. Est translatio corporis ad animum: ut alibi, 'Stat conferre manum Æneæ.' Servius.

587 Omnia, classem sociosque receptos] Sylepsis per numeros. Idem.

Receptos] De maris periculo liberatos; ut, 'Fragesque receptas:' vel a Didone, nam et ab ea timuerant, ut supra ait, 'Lætitiæque metuque.' Idem.

Omnia tuta vides] Ne prolixitate moram afferret, quam breviter omnia transit. Donatus.

588 Unus abest] Orontem signi-

ficat. Servius.

Unus abest] Orontes ductor classis Lyciæ, supra; 'Unam, quæ Lycios,' &c. Taubmann.

Quem vidimus ipsi Submersum] Quod ante doloris fuerat: ut, 'Ipsius ante oculos:' nunc consolationis est, cum cernit omnes incolumes. Servius.

589 Dictis respondent cetera matris] Modo congruunt: quia dixerat supra, 'Namque tibi reduces socios.' Alibi respondet, respicit: ut, 'Respondet Gnosia tellus.' Idem.

591 Scindit se nubes] Nubes tantum dicimus, non nubes; licet dicamus *trabs*, *trabes*: *stirps*, *stirpes*; *prex*, *preces*; *plebs*, *plebes*. Sed hæc de his tantum quæ legimus sunt ponenda. Non enim sunt artis ista, sed usurpationis: qua metri causa utuntur Poëtæ, ut vel minuant, vel augeant nominativum. Inde et *supellex*, *supellectilis*. Servius.

Scindit se nubes] Non ipsi ex nube progressi sunt, sed nubes discessit: ut ostendatur rerum natura commodis Æneæ inservire. Ergo tam diu fuit tectus, quamdiu opus fuit, deinde discessit nubes. Donatus.

Scindit se nubes] Od. H. καὶ τότε δὴ β' αὐτοῖο πάλιν χύτο θέσφατος ἀήρ. Videtur autem Ποῦτα ὀμίχλην potius quam νέφος describere, si rata est differentia, quam inter nubem et nebulam Meteor. l. i. constituit Aristot. nebula serenitatem, eodem auctore, portendente, his verbis: ἔστι δ' ἡ μὲν ἐξ ὕδατος ἀναθυμίασις, ἀτμίς, ἡ δ' ἐξ ἀέρος εἰς ὕδωρ, νέφος' ὀμίχλη δὲ νεφέλης περίττωμα τῆς εἰς ὕδωρ συγκρίσεως, διόπερ σημείον μᾶλλον ἔστιν εὐδίας, ἢ ὕδατων. ἔστι γὰρ ἡ ὀμίχλη οἶον νεφέλη ἀγανός. Germanus.

Et in athera purgat a.] Quia aër collectus nubes fecit: ut, 'Atque in nubem cogitur aër,' quæ puriore vento dissolvitur in aërem. Servius.

Et in athera purgat apertum] J. C. Scaliger hoc additamentum appellat divinum, v. 3. ubi totum hunc lo-

cum cum altero Ulysseæ VII. et XXIII. componit, atque adeo præponit; ut et illum præcedentem, ubi Venus Æneam a Punica perfidia tegit: 'At Venus obscuro gradientes,' &c. Jam, apertum Nonius interpretatur *purum serenumque*. Taubmann.

592 *Restitit Æneas*] Abscedente scilicet nube. *Servius*.

Restitit] Ut dictum est, sed pulchrior quam fuit. Nam hoc curavit mater propter Junonia auspicia. Comparat auro et argento, quæ cum per se splendeant, arte tamen meliora fiunt. Comparat deo, quia nepos Jovis est et Veneris filius, et Cæsaris perinde affinis, quem omni occasione Poëta laudat. Virorum autem forma et splendor corporis junguntur fortitudini. Pulchritudo enim sola plurimorum obfuit famæ. *Donatus*.

Restitit] Idem quod simplex. Phædrus Fab. I. 14. 'cervus cum bibisset restitit.' Scefferum adi. *Emmeness*.

Claraque in luce refulsit] Laus est nimix pulchritudinis, cui nec lucis claritas derogavit. *Servius*.

Claraque] Dicit Æneam splendore suo, lucem diei fecisse meliorem. *Donatus*.

593 *Os humerosque Deo similis*] Similes humeros habens deo. Et est Græca figura: ut diximus supra. *Servius*.

Humeros] Ad fortitudinem. *Donatus*.

Os humerosque Deo similis] Lubet hic adnectere verba Isidori, e cap. 10. 'Pulcher a specie cutis dictus, quod est rubens pellis' (quam hoc verum, non quæro) 'postea transiit hoc nomen in genus. Nam pulchritudo hominis aut in vultu est, ut: *Os humerosque Deo similis*: aut in capillis, ut: *Namque ipsa decorum cæsariem*: aut in oculis, ut: *Lactos oculis adflarat honores*: aut in candore, ut: *Quale manus addunt chori decus*.' Subjicit alia. *Cerda*.

Os humerosque Deo similis] Id est, oris venustate, et humerorum latitu-

dine: ut Æn. II. Et hæc similitudo illius est generis, quod Græcis *εἰκὼν* dicitur. *Taubmann*.

Os humerosque, &c.] *Os pro facie*, hoc loco, ut Non. Marcell. c. 15. quantum humeri ad formam conferant docet Junius de pictura veterum I. III. p. 278. *Emmeness*.

Ipsa] Aut quod sequitur, *Nato genitrix*: aut certe ipsa, id est, pulchritudinis dea. *Servius*.

Namque ipsa decoram] Ad pulchritudinem pertinet. *Donatus*.

Decoram Cæsariem] A cædendo dicta *cæsaries*. Ergo tantum virorum est. Quod autem dicit *decoram*, vult etiam in Ænea naturalem fuisse pulchritudinem: ne si totum tribuat Veneri, nihil Æneæ sit reliquum: vel contra, nihil relinquatur matris favori: quod sequens melius indicat comparatio: ut Horatius, 'Fortes creantur fortibus.' Magna arte, nec eruditioni aliquid, nec natalibus derogat. *Servius*.

594 *Cæsariem*] Volunt aliqui (in his Turneb. et Jul. Scalig.) representatum a Poëta morem veterum Romanorum, quibus promissa coma. Morem istum firmabis ex Ovid. Fast. II. qui 'avos intonsos,' ex Horat. od. II. 15. qui, 'intonsi Catonis.' De eodem Catone Lucanus I. II. 'Ille nec horrificam sancto dimovit ab ore Cæsariem, duroque admisit gaudia vultu. Ut primum tolli feralia viderat arma, Intonsos rigidam in frontem descendere canos Passus erat, mæstamque genis increscere barbam.' Audis in Luciano, promissam quoque solitam barbam. Cui adnecte Livium I. V. 'M. Papirius dicitur Gallo barbam suam, ut tum omnibus promissa erat, permulcenti, scipione eburneo in caput incusso, iram movisse.' Eadem scribit Valer. Max. I. III. Sed redeo ad comas, quæ promissæ decori olim fuerunt: ad quam rem facit Apulejii locus, As. I. II. quem advocarem, nisi esset longissimus. Ex Artemidoro

1. 19. clare colligas, id regibus et principibus ornatui fuisse: sicut ex Philosophis, ex Dione Chrysost. orat. 36. Nam prior ait, bonum esse regi ac principi, si somniet habere se *τρίχας μεγάλας*. A posteriore inducuntur Philosophi, *κομῶντες, καὶ τὰ γένεια ἀφῆκοντες*. Quando primum Romani desiderint esse intonsi, lege in Plinio, VII. 59. Sed cum dicat Scaliger, *cæsariem* esse rem militarem, firmabis hoc his, quæ dicam Æn. VIII. hic tantum accipe verba Livii l. XXVIII. in descriptione P. Scipionis: 'et præterquam, quod supapte natura multa majestas inerat, adornabat promissa cæsaries, habitusque corporis, non cultus mundiciis, sed virilis vere, ac militaris.' Sed quid, si etiam repræsentatus mos ipsorummet Trojanorum, cum scribat Herodotus l. IV. Maxyas (sunt hi populi Libyæ) solitos nutrire comam, saltem ad partem dextram capitis, nam sinistram radebant; et addit moris hujus rationem, quia prædicabant, esse se a Trojanis oriundos. *Cerda*.

Genetrix] In Romano codice, *genetrix* media syllaba per *e* passim scriptum invenias. Eandem scribendi rationem in titulis antiquorum, marmoreisque monumentis non semel observavi, quin etiam in nummis, qui fuerint eruditis adhuc sæculis cussi, utpote *Julia Pia*: ubi Venus est leva hastæ innixa, dextera exporrecta cum inscriptione *Venus genetrix*. Romani enim genus a Venere propter Æneam, ejus filium, se ducere asseverabant: et Julia gens, condente dicantemque Julio Cæs. templum crexit *Veneri genetrici*: quod Plinius et Tranquillus tradidere. Vidimus autem Romæ scriptum, *genetrix* per *e*, non uno loco, in eo vero monumento maxime placuit, quod in hortis Caroli Stallæ habetur undecunque mutilatum: ejus quidem eam partem tantum, quæ ad rem,

qua de loquimur, facit, hic inseruisse sufficiat:

PATER MEI ET GENETRIX
GERMANA ORO ATQ O
DESINITE LVCTV QUESTV LA-
CRMAS FUNDERE
SEI IN VITA JVCVNDV VOBELS
VOLVPTATEI FVEI
VIRO ATQVE AMEICEIS NOTE-
ISQUE OMNIBVS.

Ne vero quis hujusmodi scriptiones, ut jam obsoletas, exigat, animadvertendum est Probum Grammaticum non temere observasse, *genitor* per *i*, et *genetrix* per *e* scribi: non ita autem in *Monitor* et *Monitrix*, quorum utrunque per *i* scribi constet. *Pierius*.

Juventæ] *Juventus* est multitudo juvenum. *Juventas* dea ipsa: sicut Libertas. *Juventa* vero, ætas: sed hæc a Poëtis confunduntur plerumque. *Servius*.

Juventæ] Omnis venustas a Venere proficiscitur, sine qua nec *Juventas* nec *Mercurius satis comis*, teste Horatio od. 1. 30. sed non pro Dea, quæ *Hebe* etiam nominatur, et expressa numismate Augustin. tab. 45. at hic pro *ætatis flore* positum arbitror, de qua notione adeundus Torrent. ad Horat. loco citato. *Emmness*.

595 *Purpureum*] Pulchrum, ut Horatius, 'Purpureis ales oloribus.' *Servius*.

Lumenque juventæ Purpureum] Nempe et Pind. Nem. od. Z. ἀγλαόγνιον ἥβαν vocat. Quod autem hic Servius *lumen juventæ purpureum* pulchrum simpliciter interpretatur ex illo Horatii, quo olores purpurei dicuntur: certe specialius accipiendum videtur: cum color et juventæ lumen fere pulchrum sit; quod rubens et rubicundum subluceat: unde et ἥβη et ἀφροδίτη passim ἐρυθροπάργος et φοινικοπάργος vocitatur: et in Epigr. puella μιλτοπάργος: et Anacreon pictorem admonet Bathylli genam et faciem referre et depingere his ver-

bis : ῥοδιὺν δ' ὁποῖα μῆλον χρῶσθην ποιεῖ
παρεῖν, ἐρύθημα δ' ὥς ἂν αἰδοῦς δύνασαι
βαλεῖν, ποιήσων. *Germanus.*

Purpureum] *Pulchrum*: locum Ho-
rati illustrat Torrentius od. i. l. a
Servio monstratum, et Erythraeus in
iudice: in eo significato habuimus
Ge. i. 405. 'Et pro purpureo pœnas
dat Scylla capillo.' Albinovanus:
'brachia purpurea candidiora nive:'
quam notionem probat Turneb. xv.
22. et xxvii. 10. *Emmeness.*

Latos honores] Non terribiles, ut
esse in viris fortibus solent. *Servius.*

Latos oculos affl. honores] Oculos
sedem amoris Poëtæ faciunt: et ob
id *Cupidinis fores* appellant: deque
iis fluere dicunt ἕμερον. Est autem
ἕμερος desiderium amatorum: item
illud in oculis, quo intuentium amor
conciliatur; quod *amoris illicium*, et
oculorum philtrum dicitur. Docet au-
tem Philostratus in Heroïc. Æneam
talem adspectum habuisse; ut eo
milites, qui locum desererent, reti-
neret. Ita Sueton. de Augusto c. 79.
'Oculos habuit, claros et nitidos:
quibus etiam volebat existimari in-
esse quiddam divini vigoris.' Deni-
que notatur a Servio, Reges semper
formosos describi; ut dignitas et
auctoritas magis ad sui contempla-
tionem observantiamque alliciat. Vi-
deatur et Jovian. Pontanus lib. de
rebus celestibus: ubi hos versus lau-
dat, et inter cætera ait, Jovem in
forma efficere dignitatem, Venerem
autem *venustatem*: quarum hanc pul-
chritudinis speciem Cic. Offic. i.
muliebrem ducit, illam *virilem*. Taub-
manns.

Latos honores] *Latos*, id est, gratia
plenos, interprete Non. Marcell. qui
ἐνθεον διεμφαλονται, vel ut de Scipi-
one Sil. Ital. 'flagrabant lumina miti
Aspectu, gratusque inerat visentibus
honor.' Sæpe *honor* pro nitore et
pulchritudine, ut passim *florum, ruris,*
silvarum honores. sic Horat. de art. v.
243. 'Tantum de medio sumtis acce-

dit honoris.' Sic Stat. Thebaid. l. ii.
'Quantus honos,' id est, pulchritudo:
et Silv. l. ii. 'gentis Optatus honos.'
Emmeness.

596 *Manus*] Vel artificis: vel ars
ipsa. *Servius.*

Quale manus] Egregie *manus* pro
artifice, et exquisite. Homerus sim-
pliciter χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ ἀνὴρ
obvium ἀνὴρ, non *manus*: obvium
περιχεύεται, non, *addunt decus*. Ita
censuit jam Scalig. Posuisse vero
Virgilium *manum* pro artifice illus-
trari potest versu Martialis epig.
ix. 60. 'Pocula Mentorea nobilitata
manu.' *Cerda.*

Addunt] Bene *addunt*, quia et ipsa
materies habet naturalem pulchritu-
dinem. *Servius.*

Ebori decus] *Ebur*, a barro dictum,
id est, elephanto: ut Horatius, 'Quid
tibi vis, mulier nigris dignissima bar-
ris?' Sane naturam hujus nominis,
nec derivatio, nec obliqui casus re-
servant. Et *eboris* enim facit, non
eburis: sicut *murmur*. *Idem.*

597 *Pariusve lapis*] *Lapis Lydius*
nomine, qui apud Parum nascitur, et
candidissimus est, ut in seq. x. 'Qua-
lis gemma micat, fulvum quæ dividit
aurum.' *Idem.*

Pariis lapis] Fuit in pretio hic la-
pis ad res similes. Pausanias in At-
tic. simulacrum Veneris exhibet ex
hoc lapide, opus Phidiæ. Apulejus
Dianæ as. ii. 'Lapis Parius in Di-
anam factus, &c.' Omitto loca alia,
observata in Cedreno, Philostrato,
Libanio. *Cerda.*

598 *Tum sic*] Quid est *sic*? Et sui
gratia præpotens, et matris auxilio.
Servius.

Tum sic] Debuit loqui prior, ut et
se indicaret, et ageret gratias, et ut
ostenderet se affuisse. *Donatus.*

599 *Inprovvisus*] Bene, quia *majora*
nobis, et pulchriora solent videri,
non paulatim aliqua, sed subito stu-
penda conspiciere. *Servius.*

Inprovvisus] Ἀπρόοπτος. *Germanus.*

Coram, quem quæritis, adsum] Hoc loco distinguendum. Nam si unum esset, *Adest* diceret, non *adsum*. *Coram* nonnulli ad personam, ut *coram viro* : *Palam* ad omnes referri volunt ; ut, *palam omnibus*. Varro, ‘*Coram*, de præsentibus nobis, *palam*, de absentibus dicit.’ Sane *coram*, quidam adverbium putant, quia non subsequitur casus : quidam præpositionem loquentis, non casibus servientem. *Servius*.

Coram] Uno versu omnibus respondet, ut properaret ad gratias agendas. *Donatus*.

Coram, quem quæritis, adsum] Sic et Ulysses ex improvise se subulcis prodit Od. φ. ἐνδον μὲν δὴ ὅδ’ αὐτὸς ἐγὼ κακὰ πολλὰ μογῆσας, ἥλυθον εἰκοσῶ ἔτει ἐς πατρίδα γαίαν. *Germanus*.

Coram, quem quæritis, adsum] Silius I. II. non satis Poëtam expressit, cum cecinit, ‘*Has inter species orbatum classe, suisque, Æneam pulsum pelago, dextraque precantem Cernere erat : fronte hunc avide Regina serena Infelix, ac jam vultu spectabat amico.*’ *Cerda*.

600 *Ereptus*] Liberatus : et utitur Poëta familiarius hoc verbo : ‘*Eripe me his, invicte, malis.*’ Et, ‘*Eripui, fateor, letho me.*’ *Servius*.

601 *O sola*] Propter Polymnestoris factum : qui fide violata, defecit ad Græcos. *Idem*.

Sola] Laudat factum, quod sit sine exemplo ; et occulte miratur inventam ibi requiem, unde periculum fuisset timendum : causas adventus, quia Ilioneus dixerat, præterit. *Donatus*.

O sola infandos] Summa arte loquitur, et habet rationem loci, temporis, et personæ. Loquebatur Carthagine, urbe inimica, propter Junonem, et in templo ipsius, apud eam quæ summam teneret imperii : et eo tempore, quo post naufragium terras cupiebat. Ergo nihil de Junonis factione con-

questus est : gratias agit, nullum culpans. *Idem*.

Miserata] Et *miseror* et *miseror* unum significant : sed *miseror* accusativum regit, ut hoc loco : item ; ‘*Nec miseratus amantem est.*’ *Miseror* genitivum. Unde est, ‘*Miserere animi non digna ferentis :*’ et facit participium *miseritus*. *Serv.*

O sola infandos] Oratio generis demonstrativi. Cujus artificium disce ex Rudolpho Agricola. Meminit et J. C. Scalig. Poët. I. XI. Sed cur, *sola* ? cum τρωϊκοὺς πόνοῦς, ut eos etiam Euripides vocat, Venus passim, Apollo Æn. VI. Helenus Æn. III. item Acestes, atque alii miserati sint. Respondetur : illi fuerunt aut dii, aut propinqui. Dido autem *sola*, scilicet et inter mortales, et alienos. Seb. Corradus plures affert rationes : sed hæc mihi pollentior visa est. *Taubmann*.

602 *Quæ nos reliquias Danaum*] Pro *Danaorum*. Si Trojanos significat, simpliciter intelligit : si ad se refert : quod Achillem evasit favore Neptuni. *Servius*.

Quæ nos reliquias Danaum] Reliquias terræ, reliquias maris. *Danaum*, quia infiniti perierant, et urbs ceciderat. *Donatus*.

Terræque marisque] *Terræ* ; propter Cretensem pestilentiam. *Maris* ; propter Orontis interitum. *Servius*.

Terræ] Propter pestem Cretensem, qua multi perierant. *Donatus*.

Marisque] Quia naufragio Orontes perierat. *Idem*.

Terræque marisque] Ita supra ; ‘*Multum ille et terris jactatus et alto.*’ *Taubmann*.

603 *Omnibus exhaustos*] Sic Veteres dicebant *clade hausi*, id est, perituli. *Servius*.

Casibus exhaustos] Ostendit inopiam non esse originalem, quasi abjectæ personæ, sed fortunæ violentia provenisse. Docet, quæ sint curanda in

laudibus. Nam imparem se in reciprocis beneficiis, ut debuit, demonstrat. Invenit tamen in hoc occasionem, a laudis officio non alienam, qua multitudinem quoque Trojanorum laudaret, qui per orbem sparsi, exigui in numero Carthagine erant. *Donatus.*

Casibus] Supra: 'tot casibus actos.' *Taubmann.*

Omnium egenos] *Eget*, honestius genitivo jungitur, quam ablativo; cui jungit Cicero, ut, 'Eget ille senatu.' Item contra Virgilius, 'Quorum indiget usus.' Quidam autem *egenos* pro *egentes* dictum tradunt, nomen pro participio. *Servius.*

Omnium egenos] Vide supra: 'sic nam fore bello,' &c. *Taubmann.*

604 *Urbe, domo, socias*] Hoc est, publico et privato dignaris hospitio. *Servius.*

Urbe, domo] Currit per amplificationem, extollens præstitum in majus, ut non solum in hospitium suscepti sint, sed etiam in societatis fœdera vocati. *Donatus.*

Grates persolv.] Beneficia Didonis artificiose exaggerans, suas vires facultatesque, et cunctorum adeo Trojanorum, extenuat; statimque κατ' ἐνφηνίαν, deos δωρεῖν ἑάων precatur, ut ipsi eadem velint compensare. *Taubmannus.*

605. *Non opis est nostræ, Dido*] *Opis*, id est, possibilitatis. Et secundum Attejum Philologum, *Opes* numero tantum plurali, *divitias* significant: ut, 'Trojanas ut opes.' Numero vero tantum singulari, *auxilium*. Terentius, 'Juno Lucina fer opem: serva me obsecro.' Ab utroque possibilitate. *Servius.*

Non opis est nostræ] *Res* vel negotium subaudito. Cæs. de b. civ. l. 1. 'docent sui judicii rem non esse:' auctorem habes Sanctium in Minerva pag. 335. Cic. Catil. iv. 4. 'non putet esse suæ dignitatis.' *Emmeness.*

Nec quicquid ubique est] Meminit historiæ: multi enim post excidium Trojæ, orbis diversa tenuerunt: ut Helenus Epirum: Antenor Venetiam: alii Sardiniam, secundum Salustium: alii vicina Syrtibus loca, secundum Lucanum: 'Portusque quietos Ostendit Libyæ Phrygio placuisse magistro.' *Servius.*

606 *Gentis Dardaniæ*] *Signate*: quoties Virgilius mentionem inducit errorum, et transmigrationum Trojanorum, ad Dardanum ut plurimum confugit, qui ex Italia in Asiam migravit. Sic in iv. colonos *Dardaniæ* dixit: sunt enim coloni, qui e domibus suis egressi, alias sedes quærunt: et in iii. erroneos Trojanos oraculum alloquens, 'Dardanidæ duri,' &c. *Cerda.*

607 *Di tibi*] Quoniam beneficiis tuis singularibus, et in æternum præferendis, humana vox respondere non potest, Dii pro nobis, quæ mereris, exolvant. Ne omnem reciprocā vicem referendæ gratiæ omittat, deos rogat, ut quod ipse non potest, illi præstent: quod autem ipse potest, non tacebit. *Donatus.*

Si qua pios respectant numina] Si quidem: ut Horatius, 'Si tamen impiæ Non tangenda rates transiliunt vada.' Nec enim congruit optare dubitantem. Aut certe ad se retulit: qui cum pius esset, tot laborabat incommodis: aut certe *qua*, aut *quid* addidit; erat enim integrum: Si pios numina respiciunt, et justitia usquam est. *Servius.*

Di tibi, &c.] *Homerus* Il. l. xxiii. Ζοὶ δὲ θεοὶ τῶν δ' ἀντὶ χάριν μενοεικέα δοῖεν: *Tibi autem Dii pro his gratiam plurimam referant.* Idem, θεοὶ δὲ τοὶ ὄλβια δοῖεν: *Dii tibi dent gloriosa.* Alibi: Ζεὺς τοὶ δόλῃ ξεῖνε, καὶ ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι ὅττι μάλιστ' ἐθέλεις: *Jupiter tibi det, hospes, et dii alii immortales, Quod cupis maxime.* *Cerda.*

Si quid Usquam justitiæ est] Si valet

apud homines justitia. *Servius.*

608 *Et mens sibi conscia recti*] Secundum Stoicos, qui dicunt ipsam virtutem esse pro præmio: etiam si nulla sint præmia. *Idem.*

609 *Ferant*] Adferant vel tribuant. *Idem.*

Quæ te tam læta tulerunt Sæcula] Alii, 'Nati melioribus annis.' Felicitas enim temporum, ex nascentium meritis comprobatur: ut e contrario Terent. 'Hocine seculum, o scelera, o genera sacrilega!' Et digna laus regibus, ut bono tempore nati esse dicantur. *Servius.*

Quæ te tam læta, &c.] Quasi dicat, cur tu sola talis, et non alii similes his sæculis nati sunt? ut supra: 'O sola infandos:' et occulte innuit sæculorum esse, ut aut boni, aut mali nascentur. Quærit igitur sæcula, quibus Dido talis potuit nasci, quia per totum orbem jactati Trojani, solam benevolam et liberalem illam invenerunt. *Donatus.*

Quæ te tam læta] Ita Æn. vi. 'nati melioribus annis.' Felicitas enim temporum et nascentium meritis comprobatur. Et quidem parentes ignotos secundum artem laudat a liberis. *Taubmann.*

610 *Qui tanti talem genuere parentes*] Secundum artem rhetoricam, parentes quos ignorat, laudat ex liberis. Simul sciendum, omnia hoc loco laudis præcepta servata. Nam et a parentibus laudat: ut, *Qui tanti talem genuere parentes.* Et ab ipsa: ut, *Urbe, domo socias.* Et a futuro: ut, *Nomenque tuum, laudesque manebunt.* Talem autem, tam justam, tam piam. *Servius.*

Qui tanti] Quia nascendi ratio per parentes provenit. Horum est felicitas, si præcipuos suscipiant liberos. Quærunt sæcula, quærunt parentes. Dido sola in toto orbe justissima memoratur: ut quod summum est, etiam totum suum sit, nec habeat parem. *Donatus.*

611 *In freta*] Abusive modo maria. Nam proprie *fretum*, mare naturaliter mobile: ab undarum fervore dictum. *Servius.*

In freta] Ostendit omnium rerum finem futurum, cum illius honos non stabit. Simile illud: 'Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.' *Donatus.*

Dum montibus umbræ Lustrant convexa] Alii hoc loco distinguunt: et dicunt, quandiu inclinata in montibus latera umbræ pro Solis flexu circumibunt; ut, 'Lustrat Aventini montem.' Aut *lustrant*, inumbra bunt. Unde *lustra* et ferarum cubilia, et lupanaria per contrarium dicimus: quia parum illustrantur. Alii autem *convexa sydera* volunt, id est, pendentia: ut, 'Et cœli convexa per auras,' id est, suspensa. Planetasque intelligunt: quia non sunt fixi, sed in aëre feruntur. Alii *sydera convexa* nobis imminetia, vel quæ per convexum polum pascuntur; vel quæ per convexum disposita exhalatione terræ alii credantur. Quamvis Physici, pasci aquis marinis sidera, id est, ignes cælestes dicant, secundum quos Lucanus ait, 'Atque undæ plusquam quod disgregat aër.' Quidam radios Solis pasci asserunt humore terreno. *Servius.*

Dum montibus umbræ Lustrant convexa, polus dum sidera pascet] Sæpe etiam accidit, ut et comæ, et puncta alia, sententiam non parum immutent huc vel illuc translata: quare si quando circa hæc quoque, ubi usu veniat, immoremur; nihil ab instituto alienum fecisse videamur. In Oblongo itaque codice, et in aliquot aliis antiquis, post dictionem *convexa*, punctus est: ut legas: Dum umbræ lustrant ea, quæ sunt convexa montibus, montium quippe ambitus: tuberositas enim illa convexa in montibus umbram efficit. Quare ita separatim membrum alterum accipiendum, *Po-*

lus dum sidera pascet: quæ lectio quadrat cum Ti. Donati sententia, dicentis: Qnam diu fluvii currendo miscebuntur fluctibus maris, quam diu stabit cum sideribus cælum, quam diu Solis umbra vel Lunæ convexa lustraverit montium. Jam et *com- veta* per *m* ante *v* digammon scribendum esset, ex Victorini præceptione, nisi obstaret consuetudo. *Pierius*.

In freta dum fluvii current, &c.] Non dissimili modo locutus est Homerus apud Herodotum, si modo Homero versus illi tribuendi sunt: *μίδα δ' ἐπὶ σήματι κεῖμαι* *Εὐτ' ἂν ὕδωρ τενάη, καὶ δένδρεα μακρὰ τεθήλη, Ἡέλιός τ' ἀνιῶν λάμπη, λαμπρὰ τε σελήνη.* et quidam epigramm. scriptor l. iv. *Κοίρανοι, ἰμετέρην ἀρετὴν, κάρτος τε καὶ ἔργα Αὐδῆσει χρόνος αἰὲν, ἕως πόλος ἀστέρας ἔλκη.* e quibus versibus expressa sunt illa Tibulli in l. iv. 'Quem referent Musæ, vivet, dum robora tellus, Dum cælum stellæ, dum vehet annis aquas.' *Ursinus*.

In freta dum fluvii current, dum montibus, &c.] Æternam Didonis memoriam futuram his verbis designat poëta. Sic Ecl. v. 76. 'Dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit, Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadæ, Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt.' Similis locutio apud Horat. Epod. xv. 'Dum pecori lupo et nautis infestus Orion,' &c. Stat. Thebaid. in fin. l. v. 'Dum Lernæ palus, et dum pater Inachus ibit, Dum Nemee tremulas campis jaculabitur umbras.' *Emmeness*.

612 *Polus*] Cælum dixit. *Servius*.

Polus dum sidera pascet] Censent Stoici, sidera, cum igneæ sint et ferventis naturæ, pasci humore. Quare aliqui *palus* legunt, non *polus*. Sed nihil censeo esse causæ, cur hic novitatis studiosi simus. Nam cum cælum verset astra tanquam palantia et errantia, et tanquam alimentum sequentia, dum volvuntur; fit perinde,

ut tanquam pastor ea pascere videatur Cælius ii. 23. et Cic. Tuscul. i. Turneb. v. 5. *Taubmann*.

Polus] Brodæus Miscell. ii. 17. legit *palus*, quia non circuitus cæli pascit sidera, sed aquarum vapores: plura ille. *Emmeness*.

Honos] Honor et honos quæritur quia nominativus pluralis, *res*, terminatus, singularem in *or* mittit, ut *amores amor*, *honores honor*, exceptis monosyllabis, ut *flos*, *mos*, *ros*. *Servius*.

Nomen] Pro fama creberrimum. Ovid. Am. Eleg. i. 17. 'Et multæ per me nomen habere volunt.' Et Fast. l. iii. 'Et pudet in parvis nomen habere casis.' Propert. eleg. iii. 13. 'Non juvat in media nomen habere via.' *Cerda*.

614 *Quæ me cunque vocant terræ*] Id est, ubicunque terrarum habitavero. Est autem Tmesis, *Quæcunque*. *Servius*.

Quæ me] Subtiliter se, nec cessaturum dixit, nec est pollicitus habitaturum, ne Didonem læderet urbis societatem offerendo. Ingenium enim mulierum semper variat: ut, cum velis, nolint; cum nolis, velint: ergo temperavit utrunque. *Donatus*.

Quæ me cunque] Hæc tmesis est in vetere cippi inscriptione, 'Quæ tibi cunque mei potuerunt pignora amoris Nata dari, populo sunt lacrumante data.' *Cerda*.

Quæ me cunque] Sic Ter. A. i. 1. 36. 'Cum quibus erat cunque una.' *Emmeness*.

Amicum] Quod probavit amici absentis causam defendendo. *Donatus*.

615 *Ilionea*] Penultimam naturam brevem, licentia, quæ in nominibus propriis, omnis syllabæ postremæ communes, produxit. *Servius*.

Ilionea petit dextra lævaque Scerstum] In Longobardico codice, pro *Scerstum*, *Sergestum* scriptum est. Nam superius, 'Antea, *Sergestum*, fortemque Cloanthum' viderat. Quod si admittas, vel erit versus Scæzontis

hemistichius, more veterum, qui varios interdum numeros, alienique generis versus Heroicis immiscebant: vel Cræticus sede quinta statuatur. Neque quidem exempla desunt, præsertim ex Lucretio, qui pedem huiusmodi quinto loco posuerit, ut l. iii. 'Præter enim quam quod morbis quom corpus ægrotat.' Peritiores enim nonnulli *ægrotare*, eadem analogia, eodemque modo cum nomine *æger*, primam producere syllabam ajunt: quam alii quidam communem statuunt in verbo *ægroto*, eodem hoc ipso citato carmine. Poteram et ex vi. ejusdem exemplum proferre: 'An cælum nobis intra natura corruptum.' quod in antiquis habetur exemplaribus. Sed obstabunt aliqui, vel detritam unam ex geminatis consonantibus, et *corruptum* factum, vel adhuc non constare, dicent: quia vulgatis in exemplaribus versus sex spondeorum dimensione legatur: 'An cælum nobis natura ultro corruptum.' Non secus ac Ennianum illud, quod circumfertur, 'Cives Romani, tunc facti sunt Campani.' Quæ fuit rudis adhuc sæculi licentia. Sed ut ad Virgilium revertamur, posset quidem legi spondaico versu: *Ilionea petit dextra, lava Sergestum*, quum in eo codice Longobardico, *que* particula sæpe superflua reperiatur. Quam lectionem ne quis superstitiosam nimis arbitretur, in Ti. Donati commentariis, *Sergestum*, non *Serestum* scriptum animadverti. Sed enim aliorum codicum auctoritas facit, ut vulgata sequamur exemplaria, in quibus *lavaque Serestum* habetur; qui et ipse primores inter enumeratur: ut l. ix. 'Conveniunt Teucri Mnestheus acerque Serestus:' et eodem libro superius, 'Instant Mnestheus acerque Serestus: Quos pater Æneas, siquando adversa vocarent, Rectores juvenum, et rerum dedit esse magistros.' Ad reginam enim cuncti delecti navibus adcurrerant. *Pier.*

Ilionea petit dextra, lavaque, &c.] Vide studium. Sic fieri solet in adventu. Sidonius epist. ii. 3. 'irruentium tumultuoso diriperis amplexu:' et epist. ii. 11. 'Protinus cuncti non modeste, neque singuli, sed propere ac catervatim oscula ac dexteras mihi dederunt.' Sed Æneas, qui tam avidus in amplexandis amicis, vide, ut nunquam Didonem attingat. Hoc jam expēdi; sed revocavi notans Homerum, apud quem parum caute Ulysses tetigit genua Aretæ reginæ: 'Ἀμφὶ δ' ἄρ' Ἀρήτης βάλε γούνασι χεῖρας Ὀδυσσεύς. Si quis defendat ex more supplicum, nescio an possit, præsertim præsentē Alcinoō. *Cerda.*

Ilionea petit dextra, lavaque, &c.] Hoc effusum gaudium attingit Sil. Ital. l. ii. 'Has inter species orbantum classe suisque, Æneam pulsum pelago, dextraque precantem Cerne-re erat: fronte hunc avide regina serena Infelix, ac jam vultu spectabat amico,' &c. *Emmeness.*

617 *Obstupuit]* Animo perculsa est: quod jam futuri amoris est signum. *Servius.*

Obstupuit] Visa ejus forma, et cum casum ejus vehementer miraretur, quomodo liberari potuerit, et ad ipsam, nulli visus, pervenire. *Donatus.*

Primo aspectu] Id est, pulchritudine. *Servius.*

Sidonia] Pro Tyria, a vicinitate. *Id.*

Obstupuit primo, &c.] Piget dicere, pendere ista ex imitatione Homeri, imo superant Homerum longissime, apud quem, cum e nube Vlysses prodiiit, qui aderant, θαύμαζον admirabantur. Noster stuporem maluit. Sed præcipua victoria posita in his, quæ sequuntur. Nam post stuporem Dido, magnis affectibus omnia interserit, ab illo versu, *Quis te, nate Dea, per t. &c.* Non sic Alcinoüs; primum enim hujus verbum post casum illum admirabilem, hoc est, Ποντόνοο κρητῆρα, &c. ubi jubet Pontonoum craterem miscere, et distribuere omnibus, ut

fiat libatio Jovi (nescias cur hic *τεπι-κεραλνφ*) qui supplices benigne prosequitur. Lege quæ sequuntur, et frigus merum invenies, nihil fervens affectibus. Pari frigore rem eandem exsequitur Apollonius, Arg. l. III. Hic volo scias, Asperum explicantem Salustii locum hunc, *rumore primo*, sentire, *primo* poni adverbialiter, quod firmat Virgiliano hoc *primo aspectu*, ubi etiam *primo* adverbialiter ponitur. Defendi potest, inest enim concinnitas inter *primo*, et *deinde*. Cerda.

618 *Casu deinde*] Id est, miseratione. *Servius*.

Et sic ore locuta est] Pleonasmos. Ut, 'Vocemque his auribus hausi.' *Idem*.

619 *Quis te, nate dea*] *Quis, qualis*. Admirantis enim est, non interrogantis: ut, 'Quis globus, o cives?' Non enim interrogat ille, qui nuntiat: hoc autem Dido, ut post indicat, ex Teucri narratione cognovit. *Idem*.

Quis te, nate dea] Ex his verbis ostendit, aliquam sui generis notitiam habere, et quamvis hoc apud Æneam possit esse mirabile, ait indigne illum pati, ut, dea genitus, tempestate ad regiones sævas delatus sit. *Donatus*.

Per tanta pericula] Miratur pericula in eo, quem potentia numinis tueri debuit. *Idem*.

Quis te, nate dea, per tanta pericula c. Insequitur] Quæ, vel quanta fortuna te exercet! *θαναστικῶς*. Nova locutio, ait Scaliger iv. 16. *Taubmann*.

620 *Quæ vis*] *Qualis*. *Servius*.

Inmanibus oris] Ut Salustius, 'Mare sævum,' (id est) *importuosum*. Non ergo de suo regno ait, sed illas oras significat, quas Ilioneus ait, 'per invia saxa dispulit.' *Idem*.

Applicat] Secundum præsentem usum, per *d* prima syllaba: secundum antiquam autem orthographiam, quæ præpositionum literam consonam, in vicinam mutabat, per *p*: secundum vero euphoniā, per *a* tantum. Præpositio enim, cum ad compositionem

transierit, aut vim suam retinet, ut *Indico*: aut mutat ultimam literam, ut *Sufficio*: aut perdit, ut *Coëmo*. *Id*.

621 *Tunc ille Æneas*] Et hoc admirativum, non interrogativum. Ille autem honoris est; ut, 'sic Jupiter ille monebat:' vel *tunc ille* videtur beneficium Veneris admirari in eo, quem adamatura est. *Idem*.

Dardanio Anchisæ] Bene *Anchisæ*, cum multis enim Venus concubuit. Sed sciendum Anchisem, ut fabula loquitur, pastorem fuisse, et cum eo amato Venerem concubuisse. Unde Æneas circa Simoin fluvium natus est: Deæ enim vel Nymphæ enituntur circa fluvios, vel nemora: quod cum jactaret Anchises, afflatus est fulmine, oculoque privatus est. *Idem*.

Anchisæ] Sunt qui *Anchise* casu septimo legant: verum antiqua exemplaria, *Anchisæ* scriptum habent acquisitivo casu. *Pierius*.

Anchisæ] Æneas ortus a Venere et Anchisa, notior, quam ut hic debeat firmari, ex Ovid. in Fast. ex Homero sæpe, ex Ennio, Annal. i. ex infinitis. *Cerda*.

622 *Genuit Simoëntis ad undam*] Ripas multas fluviorum ortus heroici non pauci insignes fecerunt; sicut et Homeri natales Meletis ripam, unde Melesigenes Poëta dictus fuit; quemadmodum Heroum multorum incerta origo ad auctores fluvios passim a Poëtis et historiographis relata est. *Gignere* autem proprie patris, ut *parere* matris: ut tamē *γεννᾶν* et *τίκτειν* Græcis confunduntur; ita et Latinis, cum utrique parentes *τοκέις* et *γονεῖς* dicantur promiscue. *German*.

Genuit Simoëntis ad undam] Simois ab Idæo monte demittitur, fama quam natura majus flumen, de quo Mela i. 18. Æneam filium esse Anchisæ et Veneris annuit Hesiod. in Theog. vs. 1008. sed Ἰδῆς ἐν κορυφῇσι, enixam Venerem. De iis, qui ex diis concepti sunt, vel provenisse dicuntur ad ripas fluminum, Poëtarum testimonia quam

plurima sunt, ut facilius esset ablutio. Stat. Thebaid. l. i. 'Namque ut passa Deum Nemeæi ad fluminis undam, Bis quinos plena cum fronte resumere orbis, Cynthia, sidereum Latonæ feta nepotem Edidit.' Sic Homerus ad Melesis fluminis ripas, ut Valer. Argonaut. l. vi. editus fertur: 'Scythicis quem Juppiter oris Progeniuit, viridem Maracem, Tibisenaque juxta Ostia.' *Emmeness.*

623 *Atque equidem*] Exponit quomodo hæc scierit. *Donatus.*

Teucrum Sidona venire] Quidam *memini venire*, pro *memini venisse* accipiunt. Historia tamen hoc habet: Herculem cum Colchos iret, perduto Hyla, qui aquatum profectus, ut fabula loquitur, a Nymphis adamatus, raptus est; ut veritas habet, lapsus in fontem altissimum necatus est; et post peragratam Mysiam, navibus Trojam venit. A cujus portu, cum eum Laomedon arceret, occisus est: et ejus filia Hesiona, belli jure sublata, comiti Telamoni tradita est, qui primus ascenderat murum; unde Teucer natus est. Nam Ajacem, ex alia constat esse procreatum. Tunc Hercules, Priamum quoque redemptum a vicinis hostibus, in paterno regno locavit. Unde et Priamus dictus est, ἀπὸ τοῦ πρίαμαι, *emo*. Cæterum quæ de liberata dicunt Hesiona, constat esse fabulosa. Sed Teucer, cum, Troja eversa, sine fratre esset reversus, qui se furore, propter perdita Achillis arma, interemerat; vel, ut alii, quia non defenderat Ajacis fratris interitum, vel quia ossa fratris non retulisset; ut nonnulli, quod Theomissam concubinam, vel ejus fratris filium Eurysacen ad avum Telamona de Troja secum non reduxerit; quia ille alia navi vectus, felicius navigaverat; Salamine pulsus a patre, Sidona venit: ex quo Dido cuncta cognovit. *Servius.*

Atque equidem Teucrum, &c.] Præoccupatio, quomodo illa sciat genus

Æneæ. De Teuceri autem exilio, et cur Salamine urbe et insula pulsus sit a patre, et quomodo item Sidonem venerit, et Beli minoris, qui pater erat Didonis, auxilio urbem patriæ cognominem in Cypro condiderit, deque aliis multi multa passim tradidere. Horat. Od. i. 7. Cicero De Orat. i. et ii. Lactant. i. 21. Euripides de Helena. Plutarchus, Hyginus, Sophocles in Ajace. Dictys Cretensis, et quis non? *Potentem* autem dicit: quod certa erant illa regna et oraculo promissa. De incertis enim dixisset, *Quærentem*. Bene Horat. 'Nil desperandum Teucro duce, et auspice Teucro: Certus enim promisit Apollo Ambiguam tellure nova Salamina futuram.' Et bene Cyprum *opimam* dixit: ut enim insularum maxima, quippe novem olim regnorum sedes; ita dives erat et miræ fertilitatis: unde et μακάριος Græcis dicebatur. Erat et luxui dedita; et proinde Veneri sacra, quæ etiam a potissima ipsius urbe Cythera, nomen est sortita. Dicebatur et *Deliciarum mater*. Quam et Romani, ob gravem rerum opulentiam, postea ceperunt. *Taubmann.*

Sidona] Urbem esse Phœniciæ, inque Assyrii maris littore positam scribit Achilles Alexandrin. l. i. consentit Strabo l. xvi. Σιδὼν ἐπὶ εὐφρεΐ λιμένι τῆς ἡπείρου τὴν Ἰδρυσιὺν ἔχει: *Sidon situm habet in pulcherrimo continentis portu.* Eadem Ptolemæus scribit, et esse urbem Palæstinæ. Congruit nomen. *Sidon* enim Phœnicum lingua piscem significat, inde hoc nomen urbi datum, quæ juxta mare. Nulla in Vate est contradictio, si expendatur. Venit Teucer Sidonem, ad Belum pro auxilio, sed, ibi Belo non invento, ivit ad Cyprum, ubi tunc Belus: vel quod potius duco, venit Teucer Sidonem, ubi vere erat Belus, qui cum tunc per suos duces, et exercitum Cyprum vastaret, eo Teucrum misit, ut urbem conderet. *Cerda.*

Sidona] Πόλις φοινίκης Stephano. Pomponio Mela II. 12. 'opulenta Sidon, antequam a Persis caperetur, maritimarum urbium maxima.' *Emm.*

625 *Genitor tum Belus*] Quidam alium patrem Elissæ dicunt. *Serv.*

Opimam] Pro *opulentam* nonnulli accipiunt. *Idem.*

626 *Vastabat Cyprum*] Quam subactam, concessit Teucro: ex responso Apollinis illuc perrexerat, ut in ea conlocaret imperium, qui eam civitatem Salaminem ex nomine patriæ ibi condidit; licet alii dicant, ab ipso Teucro Cypri superatos incolas, et sic conditam civitatem; unde *Auxilio Beli* accipi potest, etiam Teucro auxilium a Belo ad occupationem Insulæ præstitum. *Idem.*

Vastabat Cyprum et vict. &c.] Errorum Servii arguit P. Victor. var. lect. XII. 12. non enim concessit Teucro hanc insulam, sed filio Pygmalioni possidendam reliquit. Teucer autem oppidum tantum illius insulæ tenuit, cujus descriptionem tradit Mela II. 7. 'Cyprus ad ortum occasumque se immittens, recto jugo inter Ciliciam Syriasque porrigitur ingens, ut quæ aliquando novem regna ceperit, et nunc aliquot urbes ferat,' &c. *Emm.*

Ditione] Potestate; omnis enim potestas dictis constat, id est, imperio, et quærendus nominativus hujus nominis, sed de hac re historia longe aliud continet. *Servius.*

627 *Casus*] Hoc loco, ruinæ: ut, 'Ceciditque superbum Ilium:' non fortunæ intelligendus est casus. *Id.*

628 *Pelasgi*] A Pelasgo Jovis et Larissæ filio. *Idem.*

629 *Ipsæ hostis Teucros*] Trojanorum laudis exaggeratio: qui etiam ab hoste laudantur, et quidam *hostis* singularem, quidam pluralem legunt. *Servius.*

Laude] Pro virtute accipiunt; ut, 'Primam merui qui laude coronam.' *Idem.*

Ferebat] Laudabat, præferebat. *Id.*

630 *Teucrorum a stirpe volebat*] Propter genus maternum: ut supra dictum est. Et plus est, quod dixit *volebat*, quasi materno gaudens, refutaret genus paternum. Sane *stirpe*, cum de origine dicimus, generis femini est; ut, 'Heu stirpem invisam:' cum de ligno masculini, 'Sed stirpem Teuceri nullo discrimine sacrum.' *Id.*

631 *Quare*] Scilicet, cum videatis vos non esse incognitos, et morem esse familiæ meæ, ut venientes excipiat, ut Teucer a patre susceptus est. *Donatus.*

Tectis succedite nostris] Ad convivium vocat. Nam jam supra dixit, 'Urbe, domo socias:' dicitur autem et tecta succedere; ut, 'Succeditque gemens stabulis;' et, 'Tecto adsuetus coluber succedere.' *Servius.*

Tectis succ.] Pro eo Apulejus, 'tectum et larem nostrum læta succedite.' Utrique jungitur casui, ut ex Servio, ad ecl. v. 6. 'Sive antro potius succedimus.' *Emmeness.*

632 *Me quoque*] Quemadmodum vos. *Servius.*

Me quoque] Quam nunc videtis felicem, aliquando fortuna depressit, ut non pudeat calamitatum, quæ sunt æquo animo ferendæ. Et quoniam non præsentibus solum consulendum erat, mittit ad absentes munera. Laudat a magnitudine, quod tauri: et a numero, quod viginti. Si enim boves dixisset, imminuisset gratiam. *Donatus.*

Me quoque per multos] Proverb. 'Conciliant homines mala.' Cælius XXV. 2. Cic. pro Mur. 'Hoc natura affert, ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediuntur.' *Hartung.*

Similis fortuna] Scilicet adversa. *Servius.*

633 *Demum*] Postea. *Idem.*

634 *Non ignara mali, miseris succurrere disco*] Quare non disco? Quia non sum ignara. Bis enim intelligimus non, ut supra diximus: sic Salustius,

‘Segnior, neque minus gravis et multiplex cura.’ *Idem.*

Non ignara mali] In meipsa experta quid sit malis confictari, disco miseris succurrere. At Servius τὸ *Non* bis intelligendum ait. Q. d. Ideo non disco: quia non sum ignara: quomodo et supra: *Vultis his mecum considerare regnis? Vultis urbem, quam statuo?* At Donatus; Non disco, inquit Dido, nunc primum, quantos sustineant labores, quos adversa fortuna persequitur. Didici enim jam pridem malis meis, quemadmodum miseris succurrere debeam. Vide et Scalig. III. 49. *Taubmann.*

635 *Simul Æneam in regia ducit Tecta*] Et hoc, quod sequitur, videtur auspiciu nuptiarum. *Servius.*

636 *Simul dirum templis indicit honorem*] Apud majores nostros mos fuit, ut magistratus post res serias, quæ consulto peragebantur, in fine actus adderent, *Diis honorem dico*, vel alio modo, *hinc ad Deos*: quod Poëta, amator antiquitatis, subtiliter docet; infert enim Didonem, post habitum cum Ænea colloquium, et junctam hospitalitatem: ‘Quare agite o tectis, juvenes, succedite nostris:’ ut supra, ‘urbem quam statui, vestra est:’ et, ‘Tros Tyrinusque mihi nullo discrimine agetur;’ post actum publicum Diis sacra jussisse: nam subjungit, ‘simul Æneam in regia ducit Tecta: simul Divum templis indicit honorem:’ id est, jussit fieri supplicationes. Et bene *Indicit*, quia Trojani inopinato venerant. *Feriæ* aut *legitimæ* sunt, aut *indictæ*. *Indici* autem dicuntur, quia paupertas majorum ex collatione sacrificabat. Et iterum *Indictiva sacrificia* dicebantur, quæ subito ad præsens tempus indicebantur: aut certe de bonis damnatorum. Unde et *supplicia*, dicuntur *supplicationes*, quæ sunt de bonis supplicia passorum. Salustius, ‘In suppliciis deorum magnifici.’ Hinc etiam *sacrum* et venerabile et execrandum in-

telligimus: quia sacræ res de bonis execrandorum fiebant, dicebantur *sacra* et *honoraria*, quod utrumque hoc loco complexus videtur. *Idem.*

Templis indicit honorem] Id est, *ferias*: ut esset publica congratulatio; et deorum favor accederet: Corradus. Servius ita: Jussit fieri supplicationes. Nam feriæ aut sunt *Legitimæ*, aut *Indictivæ*. Ita *Indictiva sacrificia* vel *supplicia* erant, quæ subito ad præsens tempus indicebantur. Val. Flaccus l. III. ‘lætusque rapit: simul hospita pandi Tecta jubet, templisque sacros largitur honores.’ *Taub.*

637 *Ad litora*] Scilicet ad illos quos reliquerat Æneas: et ad illos quos Ilioneus. *Donatus.*

638 *Magnorum horrentia centum Terga suum, pinguis cent. &c.*] Ἑκατόμβαια ἐθύετο: quæ facere solebant qui navigarent, vel qui navigaturi erant. Quæ hecatombæa sacra a Laconibus profecta sunt, quia λακωνικὴ τὸ παλαιὸν ἐκατόμπολις ἦν. ut Meursius Miscell. Lacon. II. 14. duplicia fuere, vel centum animalium, quod sacrificium majus, vel tot pedum, quod minus appellabatur: vide Scholiasten Homer. Iliad. A. 65. nec ἐκατόμβη tantum boum fuit, nam apud Diodorum καμήλων ἐκατόμβη, apud Homerum ἄγωνων, apud veterem Scholiast. ὄνων. Sic hoc loco, *suum* et *agnorum*. *Horrentia*, id est, ingentia, aspectu horrorem incutientia. *Emmeness.*

639 *Terga suum*] Non declinatio, *u*, litteram hoc loco geminat: sed ratio nominis, in quo est *u*; sicut et *rum* mittit genitivum pluralem, non per declinationem, sed quia est in nomine *r*, ut *patrum*. *Alitum* vero ubi legimus, epenthesis est: sicut *Mavortis*, vel *induperatoris*. Nam *aliturum* facit, vel *Martis*, aut *imperatoris*. *Servius.*

Pinguis] Et ergo pingues erant, et ducenta ostendit capita. *Donatus.*

640 *Munera, latitiamque Dei*] Id est, Liberi patris: ac per hoc vinum:

aut certe, ut multi legunt, *Lætitiæque die*, id est, diei. Nonnulli *Dii* legunt, sicut veteres *famis fami*. Plautus in Mercatore, 'Quia aut nocti, aut dii, aut Soli, aut Lunæ.' Sane quidam hunc versum intelligi non putant posse, ut est ille, 'Quem tibi jam Troja.' *Servius*.

Munera, lætitiæque Dei] Vinum, quod sufficeret omnibus. *Donatus*.

Munera, lætitiæque Dei] Scil. Bacchi, hoc est, vinum: ut vult *Servius*. At *Corradus*, Mittit, inquit, hæc omnia, ut Neptuno sacrificent: quæ res munera lætitiæque Deo, id est, Neptuno afferat. Quid hic sint munera, V. N. Georg. iv. 534. Alii leg. die: alii dii, pro diei: quasi reliqua missa sint ad usum noctis! De quo copiose *Agell.* ix. 14. Janus tamen *Parrhasius*, Epist. 33. contra *Agellium* cæterosque clarissimis docet argumentis, per *Munera lætitiæque Dei*, περιφραστικῶς intelligendum esse vinum, quod Liber invenit, et quo Trojanorum animi in hilaritatem lætitiæque diffunderentur. *Silius*: 'Bacchi dona volunt.' *Virgilius* infra: 'Adsis lætitiæ Bacchus dator,' &c. Vide ibidem plura. *Taubmann*.

641 *At domus*] Ostendit, quod cum hospites recepimus, domus pro eorum meritis est componenda. Ergo cum accipiendus esset *Æneas*, tantus vir, domum regali luxu per se splendidam, tamen additis multis repentinis ornavit: ergo legendum, *Domus splendida regali luxu*: et interjecta mora dicamus, *Instruitur*. *Donatus*.

Interior] Quia interim in exteriori partem Trojanos induxerat: interior melius solito ornabatur. *Idem*.

At domus interior] Dum superiora fierent, pars domus interior, non ea in quam *Æneas* cum sociis ductus fuerat, regalibus ornamentis instruitur, et fit splendida. Vel die: quantumvis sit splendida, tamen instruitur: *Corradus*. Constat autem hic locus imitatione illius *Catulli*, in nuptiis

Pelei: 'Ipsius ac sedes, quacunque opulenta recessit Regia, fulgenti splendent auro atque argento, Candet ebur solis: collucet pocula mensæ. Tota domus gaudet regali splendida gaza,' &c. sed cur, *Interior*? Quia cœnæ luxuriosiores secreto parabantur et in intima domus parte. *Sueton.* in August. c. 70. 'Cœna quoque ejus secretior in fabulis fuit, quæ vulgo δωδεκάθεος vocabatur,' &c. unde *Juven.* Sat. ii. 95. 'quis fercula septem Secreto cœnavit avus?' De quo loco vide *Laur.* *Ramiretz* ad *Martial.* i. 6. *Taubmann*.

Splendida Instruitur] Pro instruitur, ut splendida sit. *Servius*.

Splendida] Apte et signate, nam splendor de conviviis sæpe. Apud *Athen.* i. 1. *Antiphanes* λαμπροῖσι δέπνοις: et *Athenæus* ipse i. iii. λαμπροτάτην δέπνου παρασκευήν, splendidissimum apparatus convivii. *Bacchylides* Hymnos amatorios in conviviis dixit φλέγεσθαι. Demum magnificæ epulæ dictæ sunt θαλαί, inde et θαλαί παρὰ τὸ θάλλειν, a floribus, quibus convivia florida, opipara, festiva. *Cerda*.

Luxu] Modo abundantia: alibi luxuria. Et notandum, quia affluentiam ubique exteris gentibus dat; Romanis frugalitatem, qui et duobus cibis tantum utebantur, et in atriis edebant sedentes. Unde *Juvenalis*, 'Quis fercula septem Secreto cœnavit avus?' Et *Virgilius*, 'Perpetuis soliti patres considere mensis.' *Servius*.

642 *Mediis tectis*] Juxta cottidianam consuetudinem, ait, mediis: et si dicamus, 'in media domo sua sedens, turbatus est.' *Idem*.

Mediis tectis] Nam cum multa turba esset accipienda, alibi tot triclinia sterni non poterant. *Donatus*.

Mediisque parant conviv.] Triclinia enim in media cœnatione strata erant, ut ministris liberrimus locus relinqueretur. Ita *Æn.* iii. 'Aulæ in medio,' &c. *Corradus*. *Taubmann*.

643 *Laboratæ vestes*] Labore perfectæ, ut ‘Laboratasque premunt ad pectora ceras.’ Et est sermo in compendium coactus: sicut, ‘Rapuitque in fomite flammam,’ id est, raptim fecit. Et sane vestes non illas dicit, quibus induimur, sed stragulas, supra quas discumbitur; sic enim dicebantur vestes stragulæ. *Servius*.

Arte laboratæ] Dissolvit Græca vocabula τεχνουργήματα et τεχνήματα. *Cerda*.

Laboratæ vestes] i. e. labore perfectæ. Ita Græci, ἐματά τ’ εὐποίητα: τεχνήματα χειροποίητα φέρη. Ciceroni, ‘vestes stragulæ:’ nostro inferius *culæa* dicuntur. *Ostrum* autem *superbum* vocat, purpuram nobilem: *Ostro* enim, id est, sanie illa, sive liquore muricis aut conchilii, purpura tingebatur. Laudat igitur vestes ab artificio, et materia. *Taubmann*.

Ostroque superbo] Claro, pretioso: id est, per se superbo, aut quia superbos faciat. *Servius*.

Laboratæ vestes, ostroque superbo] Non. Marc. has stragulas vocat *toral* et *toralium stragulum*: potentiores utebantur peristromatis, acu pictis: de his consulendus Ciacconius de tricliniis p. 18. *Emmeness*.

644 *Ingens argentum mensis*] Aut subaudis *exponunt*: aut mensas argenteas accipe. *Servius*.

Argentum mensis] Adjecit *mensis*, ut ostenderet escarium argentum, ne putaretur in ea specie esse, quæ longe esset ab usu mensarum. Est multiplex argenti laudatio. Nam fuit magnum, insignitum auro, et miro artificio, ut ars cum ipsius precio certaret. Sculptura autem gesta majorum continebat, quorum contemplatione mernit longissimum tempus conservari. *Donatus*.

Ingens argentum mensis] Hic *argentum*, et statim *auro* dicit doctissimus Poëta, cum tamen argentea, et aurea pocula intelligat. Nota Pet. Ciacconii huic loco utilis erit. Admonet ille,

argentea aureaque vasa mensarum a veteribus simpliciter *aureum* et *argentum* nominata. Scævola in L. qui uxori. ff. de auro et argent. leg. ‘auro legato vasa aurea continentur, et gemmis gemmea.’ Plinius xxxiv. 11. ‘hoc argenti tota Carthago habuit, illa terrarum æmula, quod nunc in mensarum est apparatus.’ Hactenus ille. Adjungo Senecam de vita beat. c. 17. ‘Quare ars est apud te ministrare? nec temere, et ut libet, collocatur argentum, sed perite servitur, et est aliquis scindendi obsonii magister?’ Tullium in Verr. iv. ‘Cœnabat apud Eupoleum, argentum ille apposuerat.’ Integra Tullii de sequenti nota: et Fabium declamat. 301. ‘apud vos illi greges ministrorum, apud vos aurum et argentum.’ Loquitur in re conviviali. Plinium epist. l. iii. ‘Apponi hoc cœna non minus nitida, quam frugi in argento puro et antiquo.’ Poëta ipse in iii. ‘impositis auro dapibus.’ Catull. de Nupt. Pel. ‘fulgenti splendent auro atque argento.’ Ubi sermo est de convivio. Demosthenes de fals. leg. clare dixit, ἐκπώματα ἀργυρᾶ, καὶ χρυσᾶ. Porro morem alium, quem Poëta attingit, observavi jam Ge. l. iv. Exemplis ibi adductis adjice versum, in quo sum, in mensis enim argentum ponit Virgilius, et per argentum intelligit pocula, hæc ergo in mensis apud veteres, non in abacis. Sed et de hoc more postea etiam in hoc libro. *Cerda*.

Calataque in auro] Insculpta, tamen hoc nomen in principali aliam habet naturam: in derivatione mutat. Nam *Calum* est, unde operantur argentarii: quod producit naturaliter. Sed in derivatione mutatur: diphthongus namque est, *calataque in auro*. *Servius*.

645 *Fortia facta*] Veteres enim in conviviis solebant fortia parentum facta narrare, quæ hic etiam insculpta dicit. Et hic resolvit Poëta

illud, quod reprehenditur, cur in templo Junonis, non Pœnorum et Græcorum facta depinxerit; scilicet quod suorum res pretiosiore materia signatas habuerit: quæ ibi etiam sculpta erant, mos enim erat veterum. *Servius*.

Cælataque in auro Fortia facta patr.] Mos hic fabricandorum in vasis emblematum notior est, quam ut multis egeat. Tantum itaque subijciam e Latinis Tullium, qui in Verr. iv. 'Cœnabat apud Eupoleum, argentum ille, ceterum purum apposuerat, ne purus ipse relinqueretur: duo pocula non magna, verumtamen cum emblematis: iste, quasi festivum acroama, ne sine corollario de convivio discederet, ibidem convivis spectantibus, emblemata evellenda curavit.' *Cerda*.

646 *Series]* Ordo connexus. *Serv.*

Per tot ducta viros] A Belo, primo rege Assyriorum: ut, 'Ab antiquo durantia cinnama Belo.' A Belo usque ad Belum, patrem Didonis: qui et ipse Assyrius fuit, quamvis alio nomine pater Didonis fuisse dicatur; sed hic ait, 'Quam Belus, et omnes a Belo soliti:' cum inter patrem et filiam medius nullus existat: et regis nomen ratione non caret. Nam omnes in illis partibus Solem colunt, qui ipsorum lingua *Hel* dicitur. Unde et *Helois*. Ergo addita digammo, et in fine facta derivatione, a Sole regi nomen imposuit. *Idem*.

Antiquæ] In Longobardico exemplari, et in Mediceo, *antiqua* legitur: quod et in aliis aliquot animadverti: idque forsitan non inepte. Malunt tamen multi, *antiquæ gentis* legere: neque id indecenter. *Pierius*.

647 *Æneas]* Sequitur, *Rapidum ad naves*. Cætera per parentheses dicta sunt. *Servius*.

Consistere mentem] Ab nonnullis legi *mente* Germanus notat, quoniam Cicero *mente consistere*, et in Ant. et ad Q. Frat. dicit: loca sunt obvia.

Sed certe vulgaris lectio defendi potest. *Cerda*.

Æneas, neque enim patrius, &c.] Amor non sinit patrem mente esse quieta. Alii I. *mente*. Ita Cicero in Anton. 'Te neque vigilantem, neque in somniis, credo, mente posse consistere.' Item, 'consistere ejus animum, non sinunt.' Notetur *φιλοστοργία* Æneæ. *Taubmann*.

648 *Rapidum ad naves præmittit Achatem]* Non *præmittit* (nec enim ipse sequitur) sed *prærapidum*: quod ex affectu patris, id est, ejus qui mittit, intelligendum est, non ex Achatis velocitate. Et sic *prærapidum* dixit, quomodo Terentius, 'Per pol quam paucos.' Hoc est *perquam paucos volo*. *Pol* enim, per se plenum est jurantis adverbium: cui præpositio separatim nunquam cohæret. *Servius*.

Præmittit] Non quia esset secuturus: nec intelligitur, *prærapidum mittit*, sed *præmittit*, id est, ante prandium mittit, ut maturius videret filium, et ut afferrentur munera, quæ Didoni dare volens inter epulandum commodissime dabantur. Major enim erat futura convivii voluptas, et præsentia Ascanii, et oblatione munerum. *Donatus*.

649 *Ferat]* Afferat, nuntiet: ut, 'Feret hæc aliquam tibi fama salutem.' *Servius*.

650 *Stat]* Modo est: ut, 'Grajostant nomine dictæ:' alias horret; ut, 'stant lumina flamma;' et, 'Stabat acuta silex.' Item plenum est: ut, 'Jam pulvere cælum Stare vident.' Item positum est: ut, 'Stant manibus aræ.' Item placet: ut, 'Stat conferre manum.' Pro loco ergo hic intelligendus est sermo. *Servius*.

Omnis in Ascanio] Nam reliquæ curæ jam semotæ erant. *Donatus*.

651 *Munera]* Hæc convivium gratius factura erant, et poterant ostendere, quanta urbis fuisset felicitas. *Id.*
Iliacis crepta ruinis] Commendat ex loci difficultate: ut, 'Nec tuta mihi

valle reperti.' Item ex longinquitate, ut, 'Iliacis erepta ruinis:' ut Terentius, 'Ex Æthiopia est usque ancilla hæc.' *Servius*.

Erepta] Ostendit valde pretiosa, quæ meruerunt ex ruinis civitatis eripi. Laborat autem Poëta hoc sermone probare, ab Ænea non esse proditam patriam, si ornatus Helenæ ex incendio eripuit, bellorum casu, quam cum Antenore Trojam prodidisse manifestum est, non pro præmio proditionis accipit. *Idem*.

652 *Pallam rigentem*] Duram propter aurum, sicut et novas vestes videmus. Significat autem tunicæ pallium: quod secundum Varronem *palla* dicta est, ab irrugatione, et mobilitate: quæ est circa finem hujusmodi vestium, ἀπὸ τοῦ πάλλιν. *Idem*.

Pallam] Fuit hæc promissa ad pedes. Tibullus eleg. i. 7. 'Fusa sed ad teneros lutea palla pedes.' Inde credo ab Horatio *honestæ* dicta, facit enim ad honestatem promissio, in epist. ad Pison. 'Post hunc personæ, pallæque repertor honestæ Æschylus.' De forma ejus notat Junius, eam divisam fuisse antrorsum, et nodis, ac plurimis fibulis astringi solitam. Fuit feminarum, ut apparet ex Virgilio hic: fuit aliquando virorum, ut ex Statio Achill. ii. 'Si decet aurata Bacchum vestigia palla Verrere.' Eadem induit Mercurium Theb. i. vii. 'crepat aurea grandine multa Palla, nec Arcadii bene protegit umbra galeri.' *Cerda*.

Signis auroque] Signis aureis, ut, 'Molemque et monteis.' *Servius*.

Signis auroque] Id est, explicante Servio, signis aureis, ut illud, 'pateris libamus, et auro.' Ab auro, quo palla intertexta, dicta est Statio *aurata*, Tibullo *lutea*. Loca jam attuli. Huc pertinet nota Lillii dictam, φλογεοειδῆ, est color aureus flammeus. *Cerda*.

Rigentem] Propter duritiem auri. Vel alludit fortasse (ait Germ.) ad rectam tunicam, quæ ὀρθὴ ἐσθῆς, quæ

ita erat contexta, ut veluti rigens staret, qua novæ nuptæ induebantur, quamque liberis parentes ominis causa conficiendam curabant. Rectæ tunicæ elegans testimonium est in Plinio viii. 48. ut Virgilius *rigentem auro*, ad verbum Pindarus φιδλὴν χρυσῷ πεφρικυῖαν. *Idem*.

Pallam signis auroque rigentem] Id est, signis aureis asperam. Palla vestitus mulieribus proprius, et quidem honestis, ut Non. Marcell. post ad Citharædos, Tragedos, Saltatores translatus. Describitur accurate a Ferrario de re vestiaria iii. 18. Figuram esse docet Salmasius in *signis auroque* ἐν διὰ δυοῖν, pro signis aureis. Notatur Darii luxus a Curtio iii. 3. 'pallam auro distinctam aurei accipitres, velut rostris inter se cornerent, adornabant:' pro eo Maro *signa* et *aurum* ponit: illas notas sive signa Latini *clavos* nominant (ut Quintil. viii. 5.) *plumas*, Gr. σημεῖα, ποιέλλματα. Plura, quem unum in his recte consulis, Salmasius ad Scriptor. Hist. Aug. vol. ii. p. 85. apud Hackios. *Emmeness*.

653 *Et circumtextum velamen*] Cycladem significat. *Servius*.

Acantho] Herba, *Acantho*, id est, flexibili virgulto; in cujus imitationem arte vestis ornatur. Varro ita refert, 'Ctesias ait in India esse arbores, quæ lanam ferant. Item Epicadus in Sicilia, quarum floribus cum dempti sunt aculei, ex his implicitis mulieres multiplicem conficere vestem: hinc vestimenta acanthina appellata.' *Id*.

Et circumtextum croceo velamen Acantho] Erroris insinuat Salmasius in Plinian. Exercit. p. 300. Servium male interpretantem de *vestimentis Acanthinis*, quæ tota ex lanugine florum texta fuerunt, cum hic croceo Acantho velamen circumtextum, vel ut vs. 711. *pictum*, tunica sit per extremitatem oræ infimæ limbum habens croceum, ad instar acanthi flexibilis virgulti. Inmo ἑκανθον Græci etiam vocavere hujusmodi limbos vestium,

teste Hesychio, apud quem ἄκανθος περίγραμμα ὑφασμένον. *Emmeness.*

654 *Ornatus Argivæ Helenæ*; quos illa *Mycenis*] Hic quoque commendatio muneris a persona, quæ et in fuga magni fecerit. *Servius.*

Argivæ] A vicinitate dixit *Argivæ*. Et paulo post *Mycenis*: cum Spartana fuerit, quæ civitas est in Laconia. Nam legimus, 'Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter.' Et vide jam omen infelicitatis futuræ: cum adultera suscipit munera. *Idem.*

Argivæ Helenæ] Hanc adeo formosam fuisse dicunt, ut ejus forma, redacto maximo peritissimorum pictorum in unum numero, propositis etiam formosissimarum mulierum nudis corporibus, pingi nequiverit: ergo quæcunque erat formosa, ab ea appellabatur *Helena*. Sed Virgil. *Argivæ* dixit, ut de illa sola intelligeretur. *Donatus.*

Argivæ Helenæ] Lycophr. ἀργεῖαν κύνα, τριάκοντα κόρην eandem vocat. Argivam autem Helenen vocat, non quod Argis nata sit, oppido, non ita longe Mycenis distante, in Peloponneso, sed quod Argos non solum pro urbe, sed pro Peloponnesi tota regione usurpatum sit, ut docet Strabo l. viii. Helena autem filia Tyndari regis Laconiae fuerit, Lacedæmonem autem Peloponneso contineri non dubium sit; sed non solum Peloponnesiacos, sed Græcos omnes Argivos dictos ex æquo, est auctor Plutarch. ἐν ῥωμαῖ. in cap. διατί τοῦ μαύου μινὸς ἀπὸ τῆς ξυλλίης γεφύρας εἶδωλα ῥιπτοῦντες ἀνθρώπων εἰς τὸν ποταμὸν ἀργεῖους τὰ ῥιπτούμενα καλοῦσι. Hom. Il. B. ἀργεῖην, ἑλένην, ἧς εἶνεκα πολλοὶ ἀχαιῶν Ἐν τροίῃ ἀπόλοντο' ubi Eustathius: ἐνταῦθα δὲ καὶ ἀργεῖαν τὴν λακωνικὴν ἑλένην λέγει, ὥς καὶ τῆς λακεδαίμονος ἄργους καλουμένης, καθάπερ καὶ ὅλη ποτὲ ἡ πελοπόννησος. Et idem in eum locum Od. Δ. καὶ κέν οἱ ἄργεϊ νάσσα πόλιν, ἰστέον δὲ ὅτι ἄργος κἀνταῦθα φησιν, ἥ τὴν πελοπόννησον, ἥ καὶ τὴν ὑπὸ τῇ μενελάω χώραν,

ὅθεν καὶ ἑλένη ἀργεῖα ἔντε ἱλιάδι, καὶ μετ' ὀλίγα δὲ, ἥ ἄλλως μὲν λάκαινα, κατὰ δὲ τὸ ὅλον πελοποννησία. Notat insuper idem Eustathius Peloponnesum et Spartam a dignitate partis dictas, Argos autem Achaicum, Pelasgicum, Iason, Hippion, et Hippoboton, ad differentiam Amphiloehici, Thessalici, Cilicii, Macedonici, Nisyrici, Troezenii, et aliorum nonnullorum. *Germanus.*

655 *Pergama cum peteret*] Eo tempore, quo a Paride sollicitata est Helena, Venere faciente, quæ ei in præmium pro victoria, quam de malo aureo acceperat, alienum matrimonium concilians, sicut nota fabula omnibus traditum est: quamvis vera historia hoc habere dicatur, non sollicitatam a Paride Helenam, sed cum non ei consentiret, ut, absente eo tempore Menelao, sponte eum sequeretur ad Trojam, expugnata civitate, vi a Paride sublatam: unde factum est, ut Paris, timore, ne, qui eum sequerentur, non recto itinere prope-raret ad patriam, sed diverteret ad Ægyptum, et ad regem Proteum veniret; qui cum esset sacrificus, et agnovisset alienam uxorem, a Paride raptam, duci eam dicitur subtraxisse, et nescio quibus disciplinis phantasma, in similitudinem Helenæ formatum, Paridi dedisse, quod in ii. plenius invenies. *Servius.*

Inconcessosque Hymenæos] Et fato et legibus. Hymenæus autem, ut alii dicunt, deus est nuptiarum. Ut alii, quidam juvenis fuit, qui die nuptiarum oppressus ruina est: unde expiationis causa nominatur in nuptiis. Sed falsum est: nam vitari debuit magis nomen extincti. Sed hoc habet veritas: Hymenæus quidam apud Athenas, inter bella sævissima virgines liberavit: quam ob causam nubentes ejus invocant numen, quasi liberatoris virginitatis. Hinc etiam apud Romanos Talasio invocatur. Cum enim in raptu Sabinarum, plebejus quidam raptam pulcherrimam duceret: ne ei

auferretur ab aliis, Talasionis eam ducis nobilis esse simulavit: cujus nomine fuit puellæ tuta virginitas. *Idem.*

Inconcessosque Hymenæos] Historia de Hymeneo, adolescente Atheniense: qui raptas a piratis virgines in libertatem vindicaverit: in antiquis ple-risque Servii codicibus manu scriptis non reperitur: quare vereor, ne illa sint adulterina. *Pierius.*

Inconcessos] Hac forma Arnob. l. i. 'inconcessi amoris flammæ, et furiales immittere cupiditates.' *Cerda.*

656 *Extulerat*] Secum exportaverat. *Servius.*

Extulerat] Nam cum esset regis uxor et locupletissima, et iret ad Trojam, has, ut præcipuas, secum abstulit, non redituram se sperans, propter admissum adulterium; propterea addidit *inconcessos Hymenæos.* *Don.*

Extulerat] Ita et Græci ἐκφέρειν dicunt. Alii l. *Abstulerat.* *Taubmann.*

Matris Leda mirabile donum] Vel quod ipsa filiæ; vel quod ei Jupiter dederat. *Servius.*

Leda mirabile] Ut tam pulchra, nisi a matre, donari non potuissent: et cum donarentur, miratos esse, qui viderent. Adduxit autem, ut his uteretur, quotiens adultera formosior videri volebat. Ergo superabant formam, quæ pingi non potuit, pulchrioremque reddebant. *Donatus.*

Leda mirabile donum] Vel, quod ipsa filiæ; vel, quod ei Juppiter dederat. Leda a Jove in cygnum converso, imprægnata ovum peperit: unde prognati sunt Castor, Pollux, et Helena. Dum dicit, *mirabile*; notat artificii excellentiam: videturque innuere, manibus Leda textum fuisse. Et solet Poëta in ejusmodi muneribus plerumque artificum meminisse. Ita *Æn.* iii. Andromache chlamydem Ascanio donans ait, 'Accipe, et hæc manuum tibi quæ monumenta mearum Sint, puer,' &c. et *Æn.* iv. 'Tyrioque ardebat murice læna Demissa ex

humeris; dives quæ munera Dido Fecerat, et tenui telas discreverat auro.' *Taubmann.*

657 *Prætereusceptrum, Ilione*] Bene offert munera, apta personis: sicut etiam Latino, in septimo. *Servius.*

Ilione quod gesserat olim] Quia etiam femina sceptra utebantur. *Gesserat* autem, ut, 'hoc Priami gestamen erat.' Et quæritur utrum hoc sceptrum de Thracia, an de Troja sublatum: quidam *Æneæ* ab *Iliona* datum dicunt; sed quamvis apta nupturæ reginæ sint munera, tamen futurorum malorum continere omen videntur. *Servius.*

658 *Maxima natarum Priami*] Quia ante etiam foemina regnabant: præsertim primogenitæ; unde ait *Maxima.* Hæc autem uxor Polymnestoris fuit, quæ post captum Ilium, ejecta a viro, manu sua interiit. *Idem.*

Maxima] Solent enim religiosi parentes, quæ habent optima, filiis deferre majoribus. *Donatus.*

Maxima natarum] Sic Hom. II. Z. de Hecuba: λαοδίκην ἐσάγουσα θυγατρῶν εἶδος ἀρίστην. *Idem* II. A. πρεσβυτάτην δὲ θύγατρ' εἶχε ξανθὴν ἀγαμήδην. Ut autem hic sceptrum dat *Ilionæ*; sic et Hom. Od. Z. Nausicaam vivo utroque parente reginam vocat: σφαῖραν ἔπειτ' ἔρριψε μετ' ἀμφιπόλων βασιλεία. Vide eum locum *Æn.* ix. 'Tumidusque novo præcordia regno;' et illum: 'regina sacerdos,' 'regis filia.' *Germanus.*

Maxima natarum Pr.] Erat *Ilione* filia Priami, uxor Polymnestoris Thracum Regis. De qua Pacuvius fabulam scripsit. Vide Hyginum c. 109. *Gesserat olim*, dicit: ut intelligatur vel jam nupta; vel, antequam nuberet. Ferebant enim ea et inferiores personæ, teste Homero. *Taubmann.*

Colloque monile] Ornamentum gutturis: quod et *segmentum* dicunt: ut Juvenalis, 'Segmenta et longos habitus.' Licet *segmentatas vestes* dicamus: ut ipse, 'Et segmentatis dormisset

parvula cunis.' *Servius*.

659 *Baccatum*] Ornatum margaritis. Dicimus autem et hæc margarita, et hoc margaritum, et hæc margaris, quod Græcum est; quo modo Nais. Sane multi separant gemmam et margaritam: ut Cicero, 'Nullam gemmam aut margaritam:' et gemmas volunt dici diversi coloris: margaritas vero albas: vel gemmas integras, margaritus pertusas. *Idem*.

Baccatum] Neque hæc dissimilia esse debebant, quæ optimus pater et ditissimus, maximæ filiæ dederat. *Donatus*.

Monile Baccatum] Perspectum habuit Æneas feminarum ingenium, quæ solent esse φιλόκοσμοι. Una Eriphyle, Talai filia, exemplo est, et instar omnium, quæ maritum, latentem, ne ad bellum proficisceretur Thebanum, prodidit, corrupta monili, quod Veneris olim fuerat, cujus impotentiam perstringit Ovid. in Ibin. 354. et legendus Cic. de invent. i. 50. et in Verr. iv. 18. *Baccatum* est gemmosum, ut Apulej. i. v. vel ut Suet. in Galba c. 18. 'monile margaritis gemmisque consertum,' Gr. λιθοκόλλητος ὄρμος, et apposite admodum Ælian. var. hist. xii. 1. tale monile, quale hoc loco describitur ἄξιον esse dicit ἢ θυγατρὸς βασιλέως ἢ μητρὸς, vel filia vel matre regis dignum esse: *baccatum* a bacca dicitur, id est, margarita, ut Salmas. Plin. exerc. p. 531. et 1124. *Emm*.

Duplicem gemmis auroque coronam] Duplicem; aut latam: ut, 'Duplici aptantur dentalia dorso.' Item, 'aut duplex agitur per lumbos spina.' Aut re vera, duplicem gemmis et auro. Sane inuniscet Romanam consuetudinem, coronis enim fæminæ utebantur. *Servius*.

Duplicem gemmis auroque coronam] Hic videtur Maro alludere ad gemmis contextas coronas, quæ Chrysostomo λιθοκόλλητοι στέφανοι. Scilicet præcipuum inter hospitalia dona coronam veteres habuerunt: unde Tacit. Ann.

l. xiv. 'Nec multo post legati Tygranocerta missi patere mœnia afferunt, intentos populares ad jussa, simul hospitale donum coronam auream tradebant.' *Germanus*.

Duplicem gemmis auroque coronam] Notat Passchalius de coronis ix. 7. reges regibus talia dona misisse. Cyaxares inter alia munera, Cyro missa, voluit esse coronam regiam, auream, distinctam pretiosissimis lapillis: in hac autem corona, Didoni dono data, auro etiam intertextæ fuerunt gemmæ. Duplex ejus fuit contextus, unus aureus, alter gemmeus, sed uterque ita mixtus et compactus, ut unus esset. Turneb. autem duplicem coronam ab antiquis nuptialem dici suspicatur xxix. 4. ad differentiam virginalis, quæ simplex forte fuit. *Emmenceus*.

660 *Hæc celerans*] Celeriter facere cupiens. *Servius*.

Hæc celerans] Laudat hominis diligentiam. *Donatus*.

Hæc celerans] Ut supra active sæpe properare, exemplo Græcorum, qui σπεύδειν et ταχύνειν ita usurpant. *Germanus*.

Hæc celerans] Ubi Grammaticorum neutra? Ex Vechner. Hellen. p. 79. expromo Marovis Æn. viii. 90. 'Ergo iter inceptum celerant,' &c. Cui adjunge hoc, quod v. 609. 'Illa viam celerans,' &c. sic 'accelerare sibi aliquid' apud Corn. Nepotem vita xxv. 22. *Emmenceus*.

661 *At Cytherea*] Ab insula, quæ numero tantum plurali dicitur: ut, *Sunt alta Cythera*. *Servius*.

At Cytherea] Id est, dum hæc gererentur. Necessaria metuentis Veneris deliberatione, cujus æstus augebat consideratio loci, temporis, et personæ, erant ab Achate perficienda jussa. Et periculosum erat credere nepotem eidem periculo, in quo erat Æneas: ne tota simul progenies interiret. Nam quamvis Trojani essent humane suscepti, metuebatur tamen,

fallax natura Tyrionum et stimulus Junonis: ne ipsa opportunitatem loci, et occasionem temporis nacta, terra opprimeret, quos mari extinguere non poterat. Artes ergo novæ, id est, consilia elaborata exquiruntur, ut Ascanius non pergeret, et tamen Achates jussa faceret. Fallit ergo omnes, et profert Æneæ amorem, sibi concilians Didonem: nam neque Æneas iratæ resistere potuisset exigua substantia, neque convulsis navibus et in hieme effugere. *Donatus.*

Novas artis] *Ars τῶν μέσων* est: unde sine epitheto male ponitur. Veteres autem artes pro dolis ponebant. Et Terent. in Heautont. 'Quendam offendi ibi militem, Ejus noctem orantem: hæc arte tractabat virum.' Item in Phormione, 'Artificem primum:' nam et Græci dolos, technas dicunt, utin Æn. II. 'Perjurique arte Sinonis:' ut bonas artes, malasque artes dicamus. *Servius.*

Versat] Pectus esse sedem sapientiæ et consilii, efficiunt verba Valer. Max. VII. 2. ubi loquens de Biantæ, qui fugiens portabat secum omnia sua bona, id est, sapientiam; signate ait: 'pectore enim illa gestabat, non humeris.' Plauti Epid. 'sapit hic pleno ore:' in Milit. 'cui sapiat pectus:' in Mostell. 'mihi in pectore consilii quod est:' et Bacchid. 'versipellem frugi convenit esse hominem, pectus cui sapit.' Idem jam cor, jam animum usurpat ad eandem rem. Nam in Mostell. 'Dum mihi senatum consilii in cor convoco:' et in Milit. 'Dum ego mihi consilia in animum convoco.' *Cerda.*

662 *Faciem mutatus]* Non figura est. Quod autem addidit et ora, perissologia est. *Servius.*

663 *Donisque furem Incendat reginam]* Incendat et furere faciat; ut, 'Animumque labantem Impulit.' *Implicitet* proprie ait: *Impliciti* enim morbo dicuntur, nam et amor morbus. *Servius.*

664 *Ossibus implicet ignem]* Scalig. IV. 16. Multa alia verba sunt, *ingerat, induat*: sed illud plenius. Ita paullo post, et 'cingere flamma.' *Taubmann.*

665 *Quippe domum timet ambiguum]* Modo incertam. In qua habitat mutabilis femina: ut, 'Varium et mutabile semper Fœmina.' Item Juno in quarto, 'Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.' Alias, *ambiguum*, pro gemina duplicique accipitur: ut, 'Agnovit prolem ambiguum.' *Serv.*

Ambiguum] Παλίμβολον καὶ ἄπιστον: de qua ambigas, Græcisne an Trojanis faveat. Atque hanc suspicionem egregie Veneri exprobrat Iuno Æn. IV. 'Nec me adeo fallit, veritam te mœnia nostra Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.' Et sane Plauto monet IV. de Legibus, Vicinitatem etiam maris officere morum integritati. *Taubmann.*

Tyriosque bilinguis] Fallaces. Nec enim ad linguam retulit, sed ad mentem. *Servius.*

Tyriosque bilinguis] Διγλώττους, διχομήθους, δίπλους, fallaces et subdolos. Et potest allusum videri ad duplicem linguam, qua Pœni utebantur, Tyriam et Libycam. Inde et Plautus in Pœnulo, v. 2. Hanoïem ut bilinguem, dicit esse, 'bisulca lingua, quasi proserpentem bestiam.' Et tales qui sunt, plerunque habentur veteratores. Jam, *Punica fides*, et *Phœnicum pacta*, proverbio locum fecere. Vide Turneb. x. 24. *Taubm.*

Tyriosque bilinguis] Sic homo bilinguis apud Phædr. fab. II. 5. non ea notione, qua Ennius dixit 'bilingues,' 'brutates,' qui et Osce et Græce loqui erant soliti. Vide Sext. Pomp. de sign. verb. *Emmeness.*

666 *Atrox]* Primo quantum ad Venerem pertinet, sæva; non quia ita de ea Poëta judicet. *Servius.*

Sub noctem cura recursat] Circa noctem. Et sciendum, quia cum tempus significatur, *Sub*, prapositio accusati-

vo cohæret: ut, 'Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese Diversi rumpunt radii.' Et bene *Sub noctem cura rec.* quia vehementiores curæ, vel circa noctem, vel per noctem sunt. *RecurSAT*, recurrit et revertitur, quasi semper in mentem venit. *Idem.*

Cura recurSAT] Cura illa, quæ propter Iunonis odia nata erat, recurSAT quotidie sub noctem: *Corradus.* Ποῦτα παλιμπετεῖς μελεδῶνας, q. d. *retro lapsas curas* vocat. Ita δυσκερδής νύξ ἢ δύσφροντις καὶ δυσφύλακτος, καὶ μὴ ἀναπαύσιμος dicitur. Propert. l. iv. 'At mihi cum noctes induxit vesper amaras.' Jam vox *recurSAT*, inquit Scaliger, et frequentiam recurrendi notat, et sonum dat. *Taubmann.*

667 *Ergo his aligerum dictis affatur Amorem*] *Aligerum*, compositum a Ποῦτα nomen. Sane Latini deum ipsum *Cupidinem* vocant: eo quod facit amorem. Sed hic imitatus est Græcos: qui uno nomine utrumque significant. Nam *Amorem* dixit deum: sed discrevit epitheto. Sane nomen hoc, ratione non caret. Nam et quia turpitudinis est stulta cupiditas, puer pingitur: ut, 'Inter quas curam Clymene narrabat inanem,' id est, amorem. Item, quia imperfectus est in amantibus sermo, sicut in puero: ut, 'Incipit effari, mediaque in voce resistit.' Alatus autem ideo, quia amantibus nec levius aliquid, nec mutabilius invenitur; ut in ipsa probatur *Didone*. Nam de ejus interitu cogitat, cujus paulo ante amore deperibat; ut, 'Non potui arreptum divellere corpus.' Sagittas vero ideo gestare dicitur, quia et ipsæ incertæ velocesque sunt.' Et hæc ratio pene in omnibus aliis numinibus, pro potestatum qualitate formatur. *Serv.*

668 *Nate, mee vires*] Aut quia *Veneria* voluptas exerceri sine amore non potest: aut, secundum *Simonidem*, qui dicit *Cupidinem* ex *Venere* tantum esse progenitum. Quamquam alii dicant, ex ipsa et *Marte*: alii ex

ipsa et *Vulcano*: alii vero *Chai* et primæ rerum naturæ eum esse filium velint. Sane et hic persuasoriam agit, sicut superius, ubi *Juno* ad *Æolum* loquitur, *Æole namque tibi*: sed ibi, quia dea cum homine loquebatur, principio opus non fuit: hic vero principio usus est, quia *Dea* cum *Deo* loquitur, ad benevolentiam comparandam. *Nate*, ab indulgentissimo nomine causa amoris, *Mea magna potentia*. Quid possit facere, *Qui tela Typh. temn.* Pro quo, *Frater ut Æn. pelago tuus*. Contra quem, odiis *Jun. iniq.* Nam quod dicit *Frater tuus*, non filius meus, ostendit ei etiam profuturum, qui rogatur. Nam ex eo genere est illud, *Et nostro doluisti sæpe dolore*. Quæritur causa, *Hunc Phænissa tenet D.* Timor ipsius, *Et vereor quo se Jun. v.* Rem ipsam, *Quocirca cap. a. d.* Modus, *Qua facere id. p.* Quamdiu, *Noctem non ampl. u.* An difficile sit, et notos pueri p. i. v. Quomodo, ut cum te gremio a. l. *D.* Subito amabit, *Occultum inspires ig. f. q. v.* Nihil promisit, quid enim promitteret *Deo*? *Servius.*

Nate] Id est, solus, qui *Jovis* contemnis fulmina, quæ diis cæteris solent esse terrori. *Idem.*

Nate] Breviter omnia consilia sua exprimit, et, quomodo fieri possit, ostendit: et honestum facile, et necessarium demonstrat. *Donatus.*

Mee vires] Vindicat sibi necessitudo parentum, quicquid liberi possunt. Et docet inter filios et parentes tale debere esse volendi et nolendi studium, ut, in multis licet corporibus voluntas una et necessitudinis vinculum indistinctum, integrumque perduret. *Donatus.*

Nate] Scribendum hic *gnate*, non *nate*, *Pierius* notat, et *Achilles* *Statius* c. 18. observationum: juvat *Catullus*, ad quem in geminatione allusit procul dubio *Noster*. Ille de *Nup. Pel.* 'Gnate mihi longa jucundior unice vita, Gnate.' Atqui in *Catullo*

docti omnes legunt *gnate*. Cerda.

Nate, meæ rives, mea sola potentia] Haud dissimilem legas locutionem apud Stat. Silv. l. 1. 'Sed dabitur juveni, cui tu, mea summa potestas Nate, cupis:' et sic Venus amorem appellare introducit ab Ovidio Metam. v. 363. 'videt hunc Erycina vagantem Monte suo residens, natumque amplexa volucrum, Arma, manusque meæ, mea, nate, potentia, dixit.' Emmeness.

Solus, Nate, patris] Hic locus contra vulgum ita distinguendus est, cum Servio, Donato, Fabricio, aliisque, ut dictio *Solus* ad posteriora referatur: *Solus Nate, &c.* Taubmann.

Solus Nate patris] Hic vocativus cum recto; ejus structuræ exempla dabit Sanct. in Minerva p. 82. *Emmeness.*

669 *Patris summi]* Nunc quidem de Jove proprie dixit. Sciendum tamen pro qualitate rerum, vel personarum, summum deum dici, vel patrem. Nam summum unusquisque putat esse eum, quem colit: ut, 'Summe deum sancti custos Soractis Apollo.' *Servius.*

Typhoëa] Multi *Typhoja* legunt: ut *Cerealia*, et *Cerealea*. *Typhæa* autem dixit, non quibus Typhæus usus, sed quibus Jupiter in Typhœum: epitheton, ab spoliis, id est, virtute et victoria posuit, ut Scipio Africanus et Metellus Creticus. *Idem.*

Tela Typhoëa] Facile ostendit esse, quod petit. Qui enim potuit Jovis fulmen contemnere, facilius poterit fœminæ mentem possidere. Ergo ita dixit, ne ille excusaret propter Junonem. Fecit autem benevolum filium dicendo, *nate*. Item, quod potior esset Jove, et esset potentia sua. *Donatus.*

Temnis] Aphæresis, pro *contemnis*. Hac autem laude hoc dicit, facile eum posse Junonem contemnere, qui Jovem contemnit. *Servius.*

670 *Ad te confugio]* Personarum ratio facit laudis augmentum. *Idem.*

Ad te] Quasi dicat: Non est, qui

tantum aut debeat, aut possit. *Don.*

Supplex] Admonuit pietatis, ut filium: rogavit, ut Deum. Quid igitur accessit oneris, cum est rogatus ab ea, quæ auctoritate parentis jubere poterat? *Idem.*

Tua numina] Possibilitatem: et notandum est, unum deum plura habere numina; ut supra dictum est de Junone. *Servius.*

671 *Frater ut Æneas]* Conciliatio a qualitate personæ. *Idem.*

Ut] Est *quemadmodum*: quod in pronuntiatione extenditur, quando temporis non est. *Idem.*

Frater ut Æneas] Fecit benevolum et attentum: nunc facit docilem, subjuncta narratione totius negotii. Dixit *frater tuus*, ut appareat operam non in extraneo ponendam, sed in fratre esse necessariam. Ergo honestum et pium: ut frater pro fratre laboret, præsertim in causa salutis. Adjungit labores, ut moveat commiserationem: et ostendit injuste pati, et deformat personam adversariæ, quæ prosequatur innoxium. *Donatus.*

Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum Litora jactetur odiis Junonis iniquæ] Omnia prorsus exemplaria manu scripta, quæ hactenus legerim, scriptum ostendunt, *jacteturque odiis*, particula *que* tantum ad sustinendum versum interjecta, ut plerunque alias. Nam quod ajunt quidam ita ordinem explicandum, ut dicamus, *nota tibi ut tuus frater Æneas jactetur pelago, jacteturque circum omnia litora*, nimium tortuosa mihi videtur oratio: quare omnia circum litora, ampliacionem potius esse dixerim, quod parum erat, pelago dixisse. *Jactetur* vero absque particula *que* libenter legerim. Nam pentimemereos locus omnino communis est, cui tamen isti passim ita consultum voluere, ut nullam pene reliquerint, cui non particulam eam obtruderent. Nisi dicamus figuram esse brevitatís per detractiõnem, quam alio loco Quintilianus adnotavit

ab aposiopesi diversam, quum scilicet unum tantum siletur verbum, idque manifestum, ita hic detractum sit; *erret*, quippe, *pelago*, *circum omnia litora*, *jacteturque odiis Junonis*: quod codicum antiquorum reverentiæ concedamus. Demum quod in aliis legitur *Junonis iniquæ*, in Longobardico legere est, *Junonis acerbæ*; quasi dicat implacabilis, quæ nulla possit ratione mitescere. Sed enim id admittendum, quod in pluribus et minus corruptis exemplaribus habetur, *iniquæ*: cui lectioni Ovidii etiam congruit parodia, 'Dira lues populis ira Junonis iniquæ.' *Pierius*.

672 *Jacteturque*] *Vacat que*. *Serv.*

Odiis Junonis iniquæ] *Justa caussa* petitionis ostenditur. Odium autem, *o* in nomine breve est, in verbo vero longum, ut *Odit*. Quemadmodum *liquor*, *li* brevis est: *liquitur* longa. *Servius*.

673 *Nota tibi*] Græca figura est: ut Terentius, 'Mira vero militi quæ placeant.' *Idem*.

Nota tibi] Hoc ad laudem Cupidinis pertinet. Maximum enim crimen esset ejus, si fratris periculum nesciret. *Donatus*.

Et nostro doluisti sæpe dolore] *Nostro* autem, eo quo et ego: aut *doluisti*, ideo, quia me dolentem vidisti; ut *doleo illa re*. *Servius*.

Doluisti] Si præterea doluit, debet cavere ne rursus dolenda succedant. *Donatus*.

674 *Hunc*] In codicibus plerisque antiquioribus, *nunc* legitur: quod minime displicet: præsertim quum Ti. Donatus exponat, *jam tenet*. *Pierius*.

Phænissa] De Phœnice. *Servius*.

Dido tenet] Ostendit facilitatem petitionis. Nam si amore jam Æneæ affecta est, non est opus initio amoris, in quo magna est difficultas, sed augmento. Desideratur autem augmentum, quia timetur Juno: a qua amor talis posset abrumpi: ergo opus erat tali amore, qui non posset abrumpi a Junone. *Donatus*.

Tenet] *Moratur*. *Servius*.

Tenet] Julius Scal. 'verbum clarius, ac minus plebejum hoc loco, quam si, ut in Bucolicis dixisset, Postquam nos Amaryllis habet.' *Cerda*.

Blandis Vocibus] Ideo dixit *blandis*, ut ostenderet Didonem facile amore incendi posse, quæ ante jam blanda est, quam amet. *Servius*.

675 *Quo se Junonia vertant Hospitia*] *Quo*: in quam partem. *Junonia* autem *hospitia* Carthaginem dicit: ubi habitabat Juno; ut, 'Hic illius arma.' Aut certe hoc ipsum vereor, quod Æneæ Carthago in hospitium patuit; ut est, 'Timeo Danaos et dona ferentes.' *Servius*.

Junonia vertant Hospitia] Id est, Punica, ideoque omnia suspecta. Junoni enim Carthago dicata erat: quæ ob id *Junonia* quoque vocata est. Turneb. XVIII. 32. *Taubmann*.

676 *Haud tanto cessabit cardine rerum*] Aut *δεκτικῶς* dixit, ne in tantum quidem: hoc est, *brevis occasione cessabit*. Aut simpliciter intelligendum, non poterit in tanta rerum opportunitate cessare: ut sit de proverbio tractum, quod dicitur; *Res in cardine est*, hoc est, in articulo. Quidam sic intelligunt; cum in incerto statu res sunt, *in cardine* esse dicuntur, et translationem verbi a janua tractam volunt, quæ motu cardinis hac atque illac impelli potest. *Servius*.

Cardine] Hic fidem facit, cum fores clauduntur: et tribuit firmitatem: ergo dixit: 'Tanto cessabit cardine rerum.' Erat enim in potestate absolvere amorem, quem voluntate susceperat: sed divinitus impactus, non potuit humano arbitrio summoferi. Asserit ergo necessarium remedium, quo omnis illa factio succumbat. *Donatus*.

Haud tanto cessabit cardine rerum] *Servius cardinem* hic pro opportunitate accipit: ut sit *ἀκμή, καιρός, εὐκαιρία*, quod proverbium jactetur, *res in cardine est*. Nec multum possum ab ea ego sententia deflectere: cum

videatur mihi Maro ab ostiorum cardinibus, hoc est, *στροφεῦσι*, vel *στροφίγξι*, metaphoram duxisse; vel cæli duas illas sibi oppositas partes respexisse, quæ immotæ immobilesque Astronomis dicuntur, et Græcis *πόλοι*, ut res Trojanorum prosperas et secundas significaret, ac velut in vado, et tuto esse, et ea constitutione compositas, ut Junoni iniquæ suspectæ esse deberent. *Germanus*.

Cardine rerum] Cardo ipsum punctum est ac momentum occasionis et oportunitatis, quæ nisi rapiatur, effluit statim. Hoc loco: *in tanta occasione rei faciendæ non cessabit*. Vide Salmas. Plin. exerc. p. 1249. *Emmeness*.

677 *Quocirca*] Quapropter. *Serv.*

Capere ante dolis] Ostendit melius esse, ventura propulsare, quam iis, quæ venerunt, remedia quærere. *Donatus*.

Quocirca capere ante dolis] Quapropter meditor præoccupare et implicare Didonem amore doloso: ne ad nutum alicujus Numinis animum suum mutet. Servius pro adverbio habet *quo*, id est, aliquam in partem. *Cingere autem flamma*; *φλογὶ ἀμφιβάλλειν*, vox militaris est, et metaphorica, ab obsessis igne ferroque urbibus. Ita *Æn. vi*. 'Mœnia lata videt,' &c. et *x*. 'et mœnia cingere flamma.' *Taubmann*.

Cingere flamma] Ducitur Metaphora a militaribus urbium obsidionibus: ipse in *x*. 'Interea Rutuli portis circum omnibus instant, Sternere cæde viros, et mœnia cingere flamma.' Totus Poëtæ locus desumptus apparet ex Apollonio Arg. l. iii. ubi Venus Cupidinem sollicitat, ut Medeam incendat in amorem Jasonis. *Cerda*.

678 *Meditor*] Mente pertracto. *Servius*.

Ne quo se numine mutet] *Quo*, vel vacat, vel pronomen est. Et bene supprimit numen Junonis, ne ejus frequenti commemoratione, Cupidinem terreat: magis enim vult, eum intel-

ligere, quam audire Junonem: aut certe adverbium est: ut sit, timeo ne se numine Dido aliquam commutet in partem. *Idem*.

679 *Mecum*] Id est, cum officio Venerio; vel *mecum* per meos amores, me adnidente. Nec potest intelligi, quemadmodum ego. Aliter enim a matre Æneas, aliter amatur a Didone. *Idem*.

Mecum] Tanto amore amet, quanto mater amat filium: cujus amor nullius violentia numinis valet abrumpi. *Donatus*.

680 *Qua*] Id est, quomodo. *Serv.*

Qua] Servius legit *qua*, id est, quomodo. In veteribus tamen exemplaribus plerisque *quo* habetur. In Mediceo, *qua*: ut agnitum a Servio. Quod vero *posses*, in Romano codice est, vitium id familiare. *Pierius*.

Accipe] Audi: ut, 'Accipe nunc Danaum;' ut contra, *Da*, dic: ut, 'Da, Tityre, nobis.' 'Da, non indebita posco.' *Servius*.

Mentem] Dispositionem, consilium. *Idem*.

681 *Accitu*] Evocatione, et est quartæ declinationis. *Idem*.

Urbem Sidoniam] Quam tenent Sidonii. *Idem*.

682 *Puer ire parat*] Ostendit in commutatione formæ, ætatis commutationem non fore difficilem. *Donatus*.

Mea maxima cura] Et Æneas cura est: sed Ascanius maxima: 'cui regnum Italiæ, Romanaque tellus Debentur.' et ubique Ascanius maxima cura Veneris introducitur: ut, 'Veneris justissima cura.' Item, 'Hunc tegere, et diræ valeam subducere pugna.' *Servius*.

Maxima cura] Nolebat mittere Ascanium, ne duorum sollicitudine frangeretur: vel, ne is mitteretur, qui, exoriente tumultu, sibi per ætatem cavere non posset. *Donatus*.

Mea maxima cura] Quod ei regnum Italiæ et Romana tellus deberetur. Vel, quia ultra liberorum affectum nepotes haberi dicuntur. Sed et ali-

oqui cura pro liberis omnium est maxima. *Taubmann.*

683 *Dona restantia*] Quia restiterunt, superfuertuntque, et pelago posuit, cum post Trojæ eversionem navigaverit Æneas. *Servius.*

Flammis restantia Trojæ] Quod alibi: 'reliquias Danaum terræque marisque.' Scalig. iv. 16. Intelligit autem Pallam illam, Cycladem, Scaptum, Monile, et Coronam. Atque hoc ideo, ut viderentur interiisse meliora. *Taubmann.*

684 *Hunc ego*] Ne diceret Cupido, Quid fiet de Ascanio, si ibo. *Donat.*

Sopitum somno] Unum quidem est sopor et somnus: sed modo *sopitum*, irrigatum intelligimus. *Servius.*

Sopitum] Nam illa ætas multum profundeque dormit. Ergo crit sat temporis ad capiendos mulieris animos. Designat etiam tempus et locum amoribus aptum. *Donatus.*

Cythera] Sicut dictum est genere neutro pluraliter, ut alibi, 'Sunt alta Cythera.' *Servius.*

685 *Idalium*] Cypri nemo est, in quo oppidum breve; ut paulo post, 'Idaliæ lucos.' Item, 'Idaliumque nemo.' *Idem.*

Sacrata scde] Vel templi, vel oppidi. *Idem.*

686 *Ne qua scire dolos*] Qua vacat, ut frequenter diximus. *Idem.*

Ne qua scire d.] Ne qua ratione Ascanius dolos præsentire possit, aut *Medius*, hoc est, intempestivus, ac negotio molestus interveniat. *Taubm.*

Medius] Importunus, incongruus. *Servius.*

687 *Tu faciem illius*] *Faciem* pro vultu posuit. Nullus enim potest faciem alterius accipere: sed vultum, qui pro mentis qualitate formatur. Unde infra est, *Et notos pueri, puer, indue vultus*: aut certe quia difficile numini non est, ut in faciem mutetur alterius. Sane *illius* in Georgicis corripuit; ut, 'Illius immensa.' *Id.*

Noctem non amplius unam] Ut supra diximus, artis Poëticæ est, non om-

nia dicere. Unde nunc præmisit *Noctem unam*. Nec enim dicturus est, aut abscessum Cupidinis, aut adventum Ascanii. *Idem.*

Noctem unam] Erat spatium breve, sed erat operandum, ne longi temporis opera esset necessaria: quia Ascanius longiori somno teneri non potuit. *Donatus.*

Tu faciem illius noctem, &c.] *Faciem falle dolo*, est dolose simula, et fallendo assume. Pimponius: *Faciem fallere* dixit, ut Sophocl. *μορφήν δολοῦν*. Siquidem hic *Fallere faciem*, est *ὑποκρίνεσθαι*, mentiri et simulare: ut infra, 'mentitaque lana:' et supra, 'Et varios discet mentiri lana colores.' Tusanus et illud citat; 'faciem mentita Creusæ,' id est, *ψευσταμένη*, vel *ὑποκρινομένη*. Pari forma Propert. el. iv. 5. 'Audax cantatæ leges imponere Lunæ, Et sua nocturno fallere terga lupo.' ubi *λυκανθρωπίαν* respexit: quam et Maro Ecl. viii. 'His ego sæpe lupum fieri et se condere silvis Mœrim . . . vidi.' Scalig. iv. 16. interpretatur, falsam habeas: præ te feras. Inusitatus, inquit, dicendi modus. Dicimus enim, *Cupido fallit Elisam*: *σφάλλειν*. Fallit autem falsa facie, id est, non sua: ergo non vera. Quare si facies falsa est, ergo aliquis eam fefellit, *ἔσφηλεν*: quod est, dimovit a natura sua. Non, quod Ascanii facies immutata sit; sed quod ab alio representata. Etiam apud Hesych. scriptum est, *σφάλλον, κολλάειν*. Igitur etiam *simulare* significavit. Hoc non animadvertunt Grammatici: et Servius male interpretatus est, *faciem* pro vultu. Nemo, inquit, alienam faciem potest accipere. Profecto nemo homo: at Poëtarum dii possunt. *Æn. xi. 'Juturna in faciem mutata Metisci.'* et *Æn. v. 'Fit Beroë Ismarii conjux longæva Dorycli.'* Nisi Ascanii faciem sumpsisset sibi Cupido, frustra vultu illius se suosque texisset dolos. Hæc ille. *Taubmann.*

688 *Pueri puer*] Argumentum a fa-

cili. *Servius*.

Pueri puer] Σέξοντα habent argumentum a facili. Et lepida est colusio, sic infra: 'pueroque puer dilectus Iulo.' *Taubmann*.

689 *Latissimā Dido]* Non est epitheton perpetuum: id est, cum læta esse cœperit. *Servius*.

690 *Regalis inter mensas]* Epulas intemperantes, in quibus castitas rara est, et facilis amoris occasio: unde est illud Terentii, 'Sine Cerere et Libero friget Venus.' *Idem*.

Regalis] Epithetum ad conviviorum splendorem augendum frequentissimum: ita Ovid. Met. vi. 'Regales epulæ mensis.' et Stat. Theb. l. ii. 'regales epulas et gaudia vulgi.' Hieron. epist. 83. 'regias paret epulas.' Ammianus l. xviii. 'mensæ regales.' sic Æn. vi. 'Regifico luxu.' Val. Arg. ii. 'mensæque paratu Regifico.' Silius l. xi. 'Regifice constructis celebrant convivia mensis.' Quicquid enim regium est, ita magnum plerumque est, ut locum dederit his locutionibus. Philo quoque l. i. de vita Mosis in re convivii φιλοτιμίαις βασιλικαῖς. Græca quoque voce Plautus Pers. *Basilio accipiere victu*. Inde (quæ nota Brissonii est de Reg. Pers. l. i.) cum Horatius dixit, 'Persicos odi puer apparatus,' intellexit regales. Nam vetus interpretes: *Persicos, regales*. *Cerda*.

Regalis inter mensas] Huc facit illud Terentii: 'Sine Cerere et Libero friget Venus.' Utrumque enim in hoc convivio regali suppetebat, ideoque facilius esse potuit mentis inclinatio. *Latex Lyæus* autem vinum est: itaque Bacchus dicitur, ἀπὸ τοῦ λύειν; quod curas ac membra solvat. Poëta: 'Cura fugit multo diluiturque mero.' Unde λυσιμελής appellatur; quomodo et Venus: λυσιμελής βάκχος καὶ λυσιμελής ἀφροδίτη. Petronius: 'Aniculæ solutæ mero ac libidine.' Dictum autem, *latex Lyæus* ea forma, qua alibi *Arcadius magister*; pro, *Ar-*

cadicus, et *Lyæius*. Horat. *Stertinium acumen*, pro *Stertinianum*. Vide Casaub. ad Theocrit. c. 1. *Taubmann*.

Laticemque Lyæum] *Latex* proprie aqua est, ab eo, quod intra terræ venas lateat: sed et vinum latet intra uvam. Unde nunc dixit *laticem*. *Lyæum* autem pro *Lyæium* figurate; ponens principalitatem pro derivatione. *Servius*.

Laticemque Lyæum] Dabo hic Notam Hartungi Decur. 3. Solent Græci duo substantiva conjungere, quorum alterum pro adjectivo capiendum. Ut νηυσὶ πρυμνήσι, *navibus puppibus*, pro navibus postremis. Ita Homerus Il. x. νηὶ παρὰ πρύμνῃ, et Odyss. ii. νηὶ δ' ἐν πρύμνῃ. Ergo, *laticem Lyæum* pro liquore Bacchico. Hic enim non est, Lyæus, αἶα, æum: sed nomen substantiæ. Ita l. xi. 'ferro sonat alta bipenni,' id est, ferro bipennato, et utrinque acuto. Placent ista, sed qui volet tamen accipere nomen adjectionis, possit: ut sit quod Aristoph. dixit, βάκχιον νῆμα. Præsertim cum *bipennis* nomen sit adjectionis, non substantiæ, ut liquet ex Terentio Varrone in Pharmenone: 'Ferens ferream humero bipennem securem.' *Cerda*.

691 *Oscula figet]* Phrasis Lucretii, qui l. iv. 'Foribus miser oscula figet:' ibidem, 'labellis affigunt oscula.' Repetit Noster ii. 'oscula figunt.' *Idem*.

692 *Occultum inspires ignem]* Definitio amoris est, ignis occultus. *Serv.*

Occultum inspires ignem] Periphrasis amoris, per definitionem. Videatur P. Victorius xxxviii. 8. ubi hoc ita vult dictum, ut ab Hom. ἐμπνεῖν μένος. *Taubmann*.

Veneno] *Venenum* dictum, quia per venas eat; ideo post ait, 'longumque hibeat amorem.' *Servius*.

Fullasque veneno] Epig. l. iv. ἰοβολεῖ ἐς κραδίην, sive de sagitta, sive de veneno accipias. *Germanus*.

Veneno] De amore etiam Proper-

tius l. II. 'Intactos isto satius tentare veneno.' Non abludit, vocari Amorem a Val. Arg. l. VII. pestem latentem ossibus. Est satis sagax in imitando Propertius, sæpissime ad Poëtam alludit, et sæpe ita clanculum, ut vix assequaris. Rem hic locus indicabit. Ut enim Poëta ignem, et venenum conjungit: ita ille libro I. eleg. 5. in re simili amoris: 'Et miser ignotos vestigia ferre per ignes, Et bibere e tota toxica Thessalia.' Est hoc genus imitationis illustrissimum. *Cerda.*

693 *Parat Amor dictis*] Ut supra, pro Cupidine amorem posuit. Sane notandum, quod interdum, ubi inducit minorem festinantem parere, majori respondentem eum non facit, ut hoc loco Cupidinem, ut in IV. 'Ille Patris magni parere parabat Imperio.' Et in VII. 'Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis.' *Servius.*

Parat] Non respondet: quid enim personæ matris, vel maxime in tali causa, responderet: et tempus facta, non fabulas exigebat: ergo se officiosum matri præstat. *Donatus.*

Alas Exuit] Hoc est, deposuit. Laus ingens Ascanii per transitum. Siquidem, alis tantum depositis, Ascanius fuit. *Servius.*

694 *Gaudens*] Vel, ut filium exprimeret ad patrem euntē: vel, quia plena voluntate jussa matris implebat. *Donatus.*

695 *At Venus*] Natura puerorum tangitur, qui securius et diu dormiunt, si etiam accedant alia oblectamenta: ut secessus, flores, et odores, et mollicies, opacitasque umbrarum. *Idem.*

Placidam per membra quietem] Aut epitheton est quietis: aut ideo *placidam* dixit, quia est quies, quæ potest etiam somniorum terrore turbari. *Servius.*

Placidam per membra quietem] Est ubi *placitam* legatur: quod non æque placet. *Placida* enim proprium est

quietis epitheton. *Pierius.*

696 *Inrigat*] Infundit, proprie quia somnus sic pingitur, quasi cornu infundat. *Servius.*

Inrigat] Pulchra metaphora. *Furius Antias* Annal. l. I. apud *Macrob.* 'mitemque rigat per pectora somnum.' *Lucretius* l. IV. 'Somnus per membra quietem Inriget.' *Cyprianus* in *Genes.* 'Illius irriguo perfundit lumina somno.' Ego puto opus hoc esse *Tertulliani.* Non abit *Hom.* II. II. Γλυκὺν ὕπνον ἔχεν: *Dulcem infundit somnum.* Nam fundo de liquidis proprium. Ad hæc pertinent, quæ dicuntur l. V. de Deo Somno, qui fingebatur ramum gestare madentem Lethæo rore. Ad sermonem transulit *Lucilius Satyr.* l. XXIII. 'Per aures pectus irrigarier.' *Cerda.*

Inrigat] Sic noster *Æn.* III. 511. 'Corpora curamus, fessos sopor inrigat artus.' inde Somnus dicitur *irriguus.* *Persio* Sat. V. 56. 'irriguo mavult turgescere somno.' quid verbum *inrigare*, id est, aquam rivis inducere, *Salmas.* exerc. *Plin.* p. 913. *Emmeness.*

Fotum] Sublatum, complexum. *Servius.*

Fotum] Id est, sublatum, complexum. *J. Jov. Pontanus* in extremo *Actii*, pæne e singulis trium horum carminum verbis, eque *Veneris* gestibus et voluptatem et admirationem gigni, docuit. *Taubmann.*

697 *Idaliæ lucos*] *Turnebus* XXIV. 44. *Idem.*

Amaracus] Hic puer regius unguentarius fuit, qui casu lapsus dum ferret unguenta, majorem ex confusione odorem creavit. Unde optima unguenta, *amaracina* dicuntur. Hic postea in herbam *sampsuchum* dicitur versus, quam nunc *amaracum* dixit. *Servius.*

Amaracus adspirans] *Scalig.* l. IV. *Amaracus adspirans*, est quod supra dixit, 'sertisque recentibus halant.' Omnia odorifera *Veneri* dica-

ta sunt. Est autem *amaracus* herba, quam et *sampsuchum*, et vulgo *majoranam* dicunt: ex qua conficitur *unguentum amaracinum*, quod Plinius XII. 4. inter nobilissima recenset. Oleum quoque inde fieri, quod *sampsuchium* vocatur, aut *amaracinum*, &c. Lucret. 'Denique amaracinum fugitatus et timet omne Unguentum,' &c. Neque pejus ullum animal odit Venus, quam suam: ob interfectum Adoniu. *Amaracus* vero puer regius unguentarius fuit, inque herbam sui nominis mutatus est. Ita ut hoc loco puer puerum complecti videatur. Taubmann.

Umbra] In qua rectius dormitur. Atque hinc est, quod Ovidius domum Somni scribat esse, quam Sol nunquam adeat. *Idem*.

699 *Jamque ibat*] Cum vix Venns ista dixisset. Sane neque festinantibus personis, neque minoribus est respondendi facultas; ut hoc loco Cupidini: ut, Mercurius supra, item in quarto; ut in septimo, Furiae. *Servius*.

Dicto parens] Pro eo in soluta oratione passim *dicto audiens*. *Emmeness*.

700 *Portabat*] Portanda curabat. Taubmann.

701 *Cum venit*] Aut pro *cum veniret* ait: ut *cum* sit adverbium temporis, pro *dum*. Nec enim potest conjunctivi modi particula jungi indicativo. Sane sciendum, malo errore, *cum* et *dum* a Romanis esse confusa. *Serv.*

Cum venit] Executus est jussa matris: quia praevenit convivium, et venit cum jam discumberent in aptissimo tempore. *Donatus*.

Cum venit, &c.] Quando Ascanius venit, jam Dido auratis ornata vestibus, vel aurea sponda, eoque in lecto, qui *Medius* erat, accubuit. Jam si *Aurea* dicitur *Regina*, dactylus erit: si *sponda*, fit Synæresis: idque malunt quidam docti. Et Caelius quidem *spondam* interpretatur *sedilia discumbentium*. Videtur expressum illud Pindari χρυσόθρονος κοίτην. Sappho

quoque ποικιλόθρονον vocat ἀφροδίτην, forte a variegata veste. Verbum autem, *Composuit*, Ge. IV. somno tribuit: 'thalamis se composuere.' Et Propert. I. II. 'Et tabula una duos poterit componere amantes,' &c. Porro *medium* se locat Dido, ut decebat Reginam. Medium enim locum honorificentissimum habitum, argumentis firmat inprimis Lipsius Antiq. Lect. I. III. Vide tamen Notas Æn. II. 2. Taubmann.

Aulæis] Velis pictis; quæ ideo *aulæa* dicta sunt, quod primum in aula Attali, regis Asiæ, qui populum Romanum scripsit heredem, inventa sunt. Ideo autem etiam in domibus tendebantur *aulæa*, ut imitatio tentorum fieret, sub quibus bellantes semper habitare majores. Unde et in thalamis hoc fieri hodie conspiciamus. Varro tamen dicit, vela solere suspendi ad excipiendum pulverem: quia usus camerae ignorabatur. Unde Horatius, 'Interea suspensa gravis *aulæa* ruinas' In patinam fecere, trahentia pulveris atri, Quantum non Aquilo Campanis excitat agris.' Sciendum sane Græca nomina in η exeuntia, cum derivationem faciunt, η in α diphthongum convertere, ut αἴλη, *aulæa*, ἰδὴ ἰδέα, αἴτην, *ætnæa*. *Servius*.

Superbis] Nobilibus: ut, 'Ceciditque superbum Ilium.' *Idem*.

Superbis] Sic Stat. Thebaid. I. I. 'Jam ipse superbis Fulgebat stratis.' Stat. Theb. I. I. 'Pars ostro tenues auroque sonantes Emunire toros, altosque inferre tapetas.' *Emmeness*.

702 *Aurea*] Si Dido *aurea*, pulchram significat: et est nominativus. Si *sponda*, septimus quidem est: sed synæresis fit, et spondeus est. *Serv.*

Aurea] Potest esse rectus, ut jam explicui. Quod firmat imitatio Propertii, eleg. IV. 7. 'Hac Tyburtina jacet aurea Cynthia terra.' Potest etiam esse Latinus casus, ut fiat synæresis *aurea sponda*. *Cerda*.

Sponda] Antiqui stibadia non habebant: sed stratis tribus lectis epulabantur. Unde et triclinium sterni dicitur: sic Cicero, 'Sterni triclinia et in foro jubebat.' Unde apparet errare eos, qui triclinium dicunt ipsam basilicam, vel cœnationem. *Servius*.

Sponda] Erat hæc, reclinatorium, quo veteres sustinebant mediam partem superiore corporis in accubitu (ex Nota Ursini) ab Spartiano *anuclinerium*, ab aliis *pulvinus*. Ad hoc pertinet illud Martialis l. iii. 'Cubitis trudit hinc et inde convivas Effultus ostro, sericisque pulvinis.' Scribit etiam Ciacconius, in marmoribus videri plurimos accubantes, cubito innixos pulvinis. Ergo Dido componit se in sponda, id est, pulvino illo, qui illi erat pro fulcro, ut sine ulla molestia epulis operam daret. Notat Pollux l. vi. quod reliquis est ἀνάκλιτρον, uni Aristophani esse ἐπικλιντρον. *Cerda*.

Mediamque locavit] Collocavit. Ipse enim apud majores domini fuerat locus; ut aperte Salustius docet, 'Igitur discubuerunt. Sertorius inferior in medio; supra L. Fabius Hispaniensis senator ex proscriptis: in summo Antonius; infra scriba Sertorii Versius. Alter scriba Mæcenas in imo, medius inter Tarquiliū et dominum Perpernam.' *Servius*.

Mediamque locavit] Dignissimus locus pro opinione gentium censetur: de eo disputantem adi Salmas. exercit. Plin. p. 1254. et Turneb. vi. 21. *Emmeness*.

703 *Jam pater Æneas*] Religiosus: quia *pater* proprie omnium deorum epitheton est, ut Virgilius ostendit. *Servius*.

Jam pater Æneas] Discernitur ipse et Trojani sedibus purpureis. *Donat*.

704 *Ostro*] Pro purpura posuit, unde et tingitur. *Servius*.

Stratoque super discumbitur ostro] Apud C. Julium Ro. ubi de præposi-

tionibus agitur, quæ a Suetonio Tranquillo in ordinem digestæ fuerint, versus citatur ex Marone, ita scriptus, *structoque super discumbitur ostro*. Nam *Extruimusque toros*, alibi dictum, et *instruimus mensas*. Quamquam *strato* minime displiceat, quod de tapetis intelligendum est. *Pierius*.

Stratoque super discumbitur ostro] Id est, lectis discubitoriis ostro sive purpura stratis. Æschylus etiam πορφύρεστρωτον πόρον vocat. Ita Cicero, 'lectos conchyliatis peristromatis stratos' dixit: item, sternere triclinia, &c. Sunt, qui malint legere, *structo*, quia Æn. iii. dixerit, 'Extruimusque toros:' et, 'Extruimus mensas.' *Taubmann*.

Stratoque super discumbitur ostro] Ad hunc locum consule Ciac. de triclin. p. 17. pro eo Stat. Theb. Aebil. l. iv. 'et picto discumbitur ostro.' *Emmeness*.

705 *Dant famuli manibus lymphas*] Humilis character, qui ἰσχυος dicitur. Vilia enim describuntur. *Servius*.

Dant] Describit familiæ ordinem. *Donatus*.

Dant famuli manibus lymphas] In Romano, in Longobardico, et aliquot aliis cœdicibus antiquis, transportatis dictionibus, legere est, *dant manibus famuli lymphas*: sed isti Lambdacismum evitare voluerunt, quum tamen auctores plerunque hujusmodi syllabarum concursum venustati ducant. *Pierius*.

Dant famuli manibus lymphas] Postquam in lectis ordine collocaverant; manus lavabant. Vide Feithium iii. 5. aut. Hom. Ciac. de Triclin. p. 42. et de lotionibus post cœnam in appendice Fulv. Ursinum p. 305. ubi formula κατὰ χεῖρας. *Emmeness*.

Cerereque] Hic panem, alibi triticum: ut, 'Tum Cererem corruptam undis.' *Servius*.

Canistris] Mos apud veteres fertur fuisse, ut panis, non argenteis, sed vimineis vasculis inferretur. *Donat*.

Canistris] *Ἐν κανέοισι*, ferebant σίτον, id est, panem, quod jam in antiquo. Hom. observavit Feithius III. 1. Stat. Thebaid. l. I. 'His cumulare canistris Perdomitam saxo Cererem.' Ejusque distributio alicui ex servis triclinariis incumberebat: ut Pignor. de Servis p. 58. *Emmeness.*

706 *Expediunt*] Proferunt. *Serv.*

Tonsisque ferunt mantelia villis] Vel minutis: vel compositis, ut, 'tonsa corona.' Constat enim majores, mappas habuisse villosas, quibus etiam in sacris utebantur; sicut in Georgicis, 'Manibus liquidos dant ordine fontes Germanæ, tonsisque ferunt mantilia villis:' de supplicatu- ris enim hoc dixit: *mantilia* vero a *tergendis manibus* dicta; et est nominativus *mantile*, quo modo *torale*. Quod autem legimus *Ne turpe toral*, apocope est. *Idem.*

Mantelia] Romanus codex, et hic, et in Georgicis, *mantelia* per *e* tertia a fine syllaba legit: ac ne quis putet ex familiari quodam scribendi more, quo plurima toto opere in eo codice, *i* in *e* mutant, ita hoc etiam loco factum esse: sciendum in aliis quoque veteribus plerisque codicibus, *mantelia* scriptum esse. Nam in Oblongo apparet id manifeste. In Longobardico vero abrasa dictio est: sed enim *mantelia* omnino prius scriptum fuisse discernitur. Sane *mantellum* apud Plautum, et apud Lucillum *mantella* legitur. 'Mappas Mantella, merumque:' atque ita *mantelia*. *Pierius.*

Mantelia] Vide notas nostras Ge. IV. 377. quibus adde quæ de Mantelibus observavit Ciaccon. de Triclin. p. 28. *Emmeness.*

707 *Quinquaginta intus famulæ*] Hoc est, multæ. *Servius.*

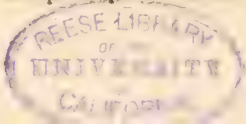
Ordine longo] Id est, dispositione, secundum Tullium: qui in Œconomicis dicit, quid ubi ponendum sit. Nec enim debent universa confundi. *Idem.*

Ordine longo] Ubi fuerant quinquaginta, ad quarum curam pertinebat procuratio cellarii, et deorum Penatum cultus: illas sine dubio vicissitudo longo ordine tangebatur. *Donatus.*

Quibus *ordine longo Cura penum struere*] Est et ubi *longam penum* legas. Dictum enim *longam penum* a Virgilio Fl. Sosipater auctor est: *Penum* porro fœminino genere Lucillium quoque dixisse constat, eo carmine: 'Magna penus parvo spatio consumpta peribit.' Eodem genere usos Pomponium et Nævium, ait Nonius, qui non probari ait auctoritatem eorum, qui neutro genere dixerint, quamvis Festus *penora* ponat. Quantum vero pertinet ad vulgatiorem lectionem, quæ est *longo ordine*, ea in pluribus ex vetustis exemplaribus habetur, et agnoscitur a Donato. *Pier.*

Ordine longo] Donatus, Servius, Charisius legunt, *longam Cura penum struere*. Et quia penus *longa* est, recte structores ait esse curiosos et dispositos. Quid sit *Penus*, docet Agellius IV. 1. *struere* autem est ordinare et componere. Unde et *structores* dicuntur ferculorum compositores, seu *scindendi obsonii magistri*. De cujus munere, ut et de arte structoria, videatur Seneca epist. 47. item De Brev. vitæ c. 12. inprimis Juvenalis Sat. II. et V. *Taubmann.*

708 *Cura penum struere*] Inter *penum* et *cellarium* hoc interest; quod *cellarium* est paucorum dierum: unde et in cella dicitur importatum frumentum. *Penus* vero, temporis longi. Sane dicimus, et *hic* et *hæc* et *hoc penus*: sed a masculino et fœminino genere quarta est declinatio, a neutro tertia, quo modo est *pecus pecoris*. Unde Horatius, 'Portet frumenta penusque.' Masculino vero genere Plautus, 'Nisi mihi annuus penus datur.' Fœminino Lucillius posuit, 'Uxori legata penus.' Quartæ autem declinationis, Persius docet: ut, 'In locuplete penu defensis pinguibus

umbris.' *Servius*.

Struere] Ordinare, componere. Unde et *Structores*, dicuntur ferculorum compositores. *Idem*.

Cura penum struere] Ancillæ, quibus cura penum struere, Græcis dicuntur *σηκίδες*, vel *σηκίλαι*, atque etiam fortasse *ἄβραι*. Primas duas voces aliqui contrahunt tantum ad penum in agro, postremam dilatant ad omnia munia ancillarum. *Cerda*.

Struere] Cibos, a coquo elaboratos, collocabat structor, qui Græce *τραπέζοποιος* vel *τραπέζοκόμος* appellabatur: de iis, qui penum struebant, et flammis adolebant penates, meminit Macrobius Saturn. 1. 24. 'inter hæc servilis moderator obsequii, cui cura vel adolendi penates, vel struendi penum,' &c. vide Pignor. de Servis pagina 56. 57. *Emmeness*.

Et flammis adolere penates] Id est, Colere. Sed *adolere*, proprie *augere*. In sacris *Adolere* per bonum omen dicitur. Nam in aris non adolentur aliqua, sed cremantur et consumuntur; quia veteres in focis sacrificabant, ut ipse alibi, 'Hortor amare focos.' *Serrius*.

709 *Centum aliæ*] Eleganter atque breviter divitias expressit, laudavitque. Voluit enim demonstrare, ducentos, et sexum, et ætatem discernere. Numerus autem non est res magna in rege, sed parilitas ætatis, quæ ostendit quanta sibi servorum esset multitudo: ex qua ducenti pari ætate eligi potuerint digni, qui curarent supra dicta. *Donatus*.

Totidemque pares ætate ministri] Non numerus: sed ætatis qualitas habet admirationem. *Servius*.

Centum aliæ] Nihil fuit magnum, si ducentis ministris ad hanc officii partem utebatur: nisi fuissent *Pares ætate*. Non enim numerus, sed ætatis qualitas hic habet admirationem. In evidenti enim est, quanta servitorum fuerit multitudo, ex qua centum ministri, et totidem ministræ pares

ætate deligi potuerunt. Imitatur hunc locum Val. Flaccus: 'Stant gemmis auroque tori, mensæque paratu Regifico: centumque pares primæva ministri Corpora: pars epulas manibus; pars aurea gestant Pocula.' *Taubmann*.

Centum aliæ totidemque, &c.] In numero servorum convivii ponebant magnificentiam veteres. Pignorius p. 57. hanc infertorum et pocillatorum turbam fuisse credit: et hi singulari nomine *ministri* vocabantur. Eundem consule p. 47. 48. eo nomine Stat. Theb. 1. 1. 'adolere focos epulasque recentes Instaurare jubet: dictis parere ministri Certatim accelerant.' De his etiam Ciacc. de Tricli. p. 68. *Emmeness*.

710 *Qui dapibus*] Quidam *dapes* regum volunt esse, *epulas* privatorum. *Servius*.

Onerent] Potest et abundantiam retulisse, et de veterum more dixit, quibus cum accubuissent, omnis cæna semel adponebatur. Et quidam volunt hoc secundum veterem ceremoniarum ritum adverti debere, quod Flamini diali mensa inanis non adponebatur: nam cum dicit, *Qui dapibus mensas onerent et pocula ponant*, et alibi, *Et vina reponite mensis*, quid aliud ostendit, quam mensam vacuum non antepositam Æneæ, quem ubique omnia sacerdotia inducit habuisse? *Idem*.

Onerent, et pocula ponant] In Romano codice, et plerisque aliis pervertistis, legere est utrunque verbum indicandi modo, numero etiam variato: scilicet hoc pacto, *qui dapibus onerant mensas et pocula ponunt*, quod nescio quid picturatus habet, quum res ipsa ita geri videatur: quod in priori illo indefinito modo significaret tantum paratos eos esse ad onerandas mensas, et ponenda pocula. Unicuique tamen integrum sit, quam maluerit lectionem sequi. *Pierius*.

Et pocula ponant] Similiter more

antiquo dixit, quia veteribus non in manus dabantur pocula, sed mensis apponebantur, ut hodie apud plures; pocula in canistris argenteis apponuntur, quæ canistra siccaria dicuntur. *Servius.*

Pocula ponant] Κύπελλα παρατιθῶσι. *Germanus.*

711 *Nec non]* Supra ostrum Trojani, qui magis essent honorandi, sederunt: Tyrii vero in vestibus pictis. *Donatus.*

Nec non et Tyrii per limina læta, &c.] Ab his verbis non abludit mos Persarum, quem late probat Brisson. de Reg. Pers. l. i. quo proceres, et optimates terebant Regum limina; et inde aulicos omnes, et magnates generali hoc nomine τῶν ἐπὶ θύραις βασιλέως, comprehensos. *Cerda.*

712 *Toris pictis]* Pro in toris pictis; et torus dictus est, quia veteres super herbam tortam, vel sedebant, vel discumbebant: ut Æneid. v. 'Viridante toro consederat herbæ.' *Servius.*

Jussi discumbere] De regiis satellitibus dixit, qui utique subjecti erant imperio, nec tantum quod hospites fuerant; *discumbere* autem juxta consuetudinem suorum temporum dixit, quia olim sedentes vescebantur; ut ipse alibi, 'Gramineoque viros locat ipse sedili,' et, 'perpetuis soliti patres considerare mensis.' *Idem.*

713 *Mirantur dona Æneæ]* Hoc ad Tyrios retulit. *Idem.*

Mirantur] Per hoc ostenditur, regina quamquam ditissima et ditissimi viri uxor fuisset, talia nunquam habuisse, cum hæc ipsa et sui Tyrii mirarentur. Alius intellectus est: mirantur dona Æneæ, id est, mirantur talia Æneam vel habere, vel donare potuisse. Mirantur ergo substantiam animi largientis. *Donatus.*

Mirantur Iulum] Quem putabant Iulum. *Servius.*

714 *Flagrantesque Dei cultus]* Ardentes divinitate. Hoc ad poetam refertur. *Idem.*

Simulataque verba] Composita in Ascanii similitudinem. Et hoc ex persona poetæ accipiendum. *Idem.*

716 *Præcipue infelix]* Propter casum futurum, ut probant sequentia. *Servius.*

Infelix] Quia benignum animum exhibebat, quem deberet inimicum exhibere, cum ex eo pararetur sibi mors. *Donatus.*

Pesti devota futura] Ideo ergo infelix, pesti autem vel amori, vel malo. *Devota* vero de oratione Augusti translata est locutio, quem habuit in laudatione funeris Marcelli; cum diceret illum 'immuturæ morti devotum fuisse.' *Servius.*

Pesti devota futura] Id est, pernicioso et exitiali amori penitus addicta. Ita Cicero *Tuscul.* iii. 'Devotus et donatus studiis.' Ita Phædrus Fab. iii. 4. 'Devotam vino filiam,' dixit, id est, deditam. *Taubmann.*

717 *Expleri mentem nequit]* Græca figura est. *Servius.*

Expleri] Pari formā infra, 'implevit genitoris amorem.' Pari Tacitus l. i. 'cum oculis, cum lacrymis dolorem meum implevero.' Sic *saturo*, et *satio*, consimilia verba ad animum referas. Sic Catullus de Nupt. Pelei, 'Lumina sunt gnati chara saturata figura.' Tacitus, 'Velata parte oris; ne satiaret aspectum.' Videtur autem Poëta institisse Catullo de Nupt. Pelei, 'Nec prius ex illo flagrantia declinavit Lumina, quam toto concepit pectore flammam Funditis, atque imis exarsit tota medullis.' Sic Cædrenus, θυμὸν ἐμπιπλάς. *Cerda.*

Expleri mentem] Græcissans constructio, cujus exempla suggerit Sanct. in Minerva pag. 400. ut noster *expleri mentem nequit*, sic Longus in pastoral. l. ii. ἀπλήστως ἐνεφόρουντο τῆς ἡδονῆς. *Emmeness.*

Tuendo] Dum intuetur. Et omnis gerundii modus, tam ab agentis, quam a patientis significatione similiter profertur: ut, 'Cantando tu il-

lum,' id est, dum cantas. Et, 'Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis,' id est, dum ei cantatur. *Servius.*

Ardescitque tuendo] Contrarium posuit. Nam considerationi intenta, fastidium incurrere debuit. *Donatus.*

Ardescitque tuendo] Advoca, quæ dicta eclog. viii. 'ut vidi, ut perii.' Et illis adjice Græcum versiculum, *Γυναικὸς ὄμμα τοῖς ἀκμάζουσιν βέλος: Mulieris oculus est juvenibus spiculum.* Et Propertium eleg. ii. 32. 'Qui videt, is peccat: qui te non viderit ergo, Non cupiet: facti crimina lumen habet.' Et Terentium in Eunucho: 'Totus tremo, horreoque postquam illam aspexi.' *Cerda.*

Ardesc. tuendo] Id est, incenditur amoris flamma, contraria significatione illi Georg. iii. 'uritque videndo Fæmina.' Nam ἐκ τοῦ ὁρᾶν γίγνεται τὸ ἐρᾶν. Eurip. Hippol. Ἐρως, ἔρως, ὃ κατ' ὀμμάτων στάζεις πόθον! O Amor, Amor, qui per oculos instillas desiderium! Quippe Amor habitat in oculis. 'Oculi sunt in amore duces,' auctore Propert. el. ii. 12. Et in Bucol. 'Ut vidi, ut perii.' Quia vero oculi amoris illices sunt, animi sedem in his putavere. Quare et Poëtæ *Cupidinem* ibi excubantem, suaque jacula inde mittentem finxerunt. *Taubm.*

Ardescitque tuendo] Illud tueri Longus in pastoral. appellat ἀπλήστως βλέπειν: de hoc perpetuo adspectu Catull. in Nupt. Pelei: 'Nec prius ex illo flagrantia declinavit Lumina, quam toto concepit pectore flammam, Funditus, atque imis exarsit tota medullis.' *Emmeness.*

718 *Et puero pariter donisque movetur*] In antiquis plerisque omnibus exemplaribus legere est, hoc dictionum ordine, et pariter puero donisque movetur. Movebatur vero puero, quæ jam animo agitare cœpisset, posse se talem concipere ex Ænea. *Donis*, quia muliebre genus proclivius est in avaritiam: est enim magis infirmum,

ac perinde magis opum appetens, et auxilii. *Pierius.*

719 *Ille ubi*] Postquam, ut Horatius, 'Nos ubi decidimus.' Hoc est, postquam: nam si loci esset, quo diceret. Ergo ubi interdum adverbium loci est, interdum temporis. *Servius.*

Colloque pendit] Imitantur Ovidius, et Valerius. Prior Fast. ii. 'Deque viri collo dulce pendit onus.' Posterior Arg. ii. 'Nec minus Orphea tristis cervice, tuaque Æacide, et gremio conjux a Castore pendet.' Propertius eleg. iv. 12. flexu alio videlicet: 'Fungere maternis vicibus pater, illa meorum Oninis erit collo turba ferenda tuo.' et alio Ovidius in epist. Hermion. 'Non ego captavi brevibus tua colla laceratis, Nec gremio sedi sarcina grata tuo.' *Cerda.*

720 *Et magnum*] Arduum. Difficile est enim imitari verum filii affectum. *Servius.*

Falsi genitoris] Non veri, pro eo, qui fallebatur; ut sit, implevit amorem ejus, quem decipiebat simulando, eum esse patrem suum: et est magis absolutum participium, nam illic nomen est, 'Falsi Simoentis ad undam.' *Servius.*

Falsi] Magna res, ut etiam pater deceptus sit. *Donatus.*

Falsi genitoris] Dissolvit Callimachi vocem in Cerere, ψευδοπάτορα. Merito Scalig. eludit hic quæpiam Serviana. Hic falsi potest esse ἐψευσμένον, decepti: fallebatur enim decipiebaturque Æneas, putans illum suum esse filium. *Cerda.*

Falsi] Quem falso suum esse dicebat. Ita Catullus, Herculem falsiparentem vocat, passive; cujus pater is esse creditur, qui minime sit. Callimachus ψευδοπάτορα vocat. *Taub.*

Implevit] Pari forma Tacitus l. i. 'Quum oculis, cum lacrimis dolorem meum implevero, me quoque trucidari jube.' Ita Cicero: 'explevit desiderii expectationem.' *Idem.*

721 *Reginam petit*] Non simpliciter dixit, *petit*. Nam *petere*, proprie est *insidiari*. Servius.

Oculis hæret] Arripuit Propertius eleg. i. 19. 'Non adeo leviter nostris puer hæsit ocellis.' Pulcherrime Horatius od. iv. 13. de Cupidine: 'Pulcris excubat in genis.' Et *hære* quidem in re simili obvium. Ovidius in epist. 'Hærebat gremio turpis amica tuo.' *Cerda*.

722 *Gremio fovet*] Sustinet: ut, 'Et fotum gremio.' *Servius*.

723 *Insideat*] In sinu sedeat: legitur tamen et *insidat*, id est, ut quidam volunt, insidias faciat. *Idem*.

Insidat quantus] Tanto libentius imprudens complectebatur, quantum nesciebat qualem deum amplecteretur. *Donatus*.

" *Insidat*] Sunt qui, *insidat* trisyllabum legant: et ita apud Ti. Donatum scriptum est. Id ego nusquam alibi, neque in veteribus codicibus inveni: alii *insideat*. *Pierius*.

Inscia Dido Insidat quantus] Hunc locum videtur Ovid. de Europa imitatus: 'ausa est et regia virgo, Nescia quem premeret, tergo considerare tauri.' Ut autem hic dativo *insidere* junxit; sic et Hes. *δενδρέῳ ἐφεζόμενος* et *Æsch.* in *χορηφ. ἰδὼν νεοσσὸς τοὺς δ' ἐφημέριους τάφῳ*. Nam et huic verbo aliquando accusandi casum dat, ut in illo: 'insedissem supremos patriæ cineres:' et, 'summas Pallas insedit arces:' ut Eurip. in *Oreste*: *πύθιον τρίποδα καθίζων*. *Æn.* xi. 'et sylvis insedit iniquis.' Respondet hæc phrasis illi in *Symp. Plat.* de Amore: *ἀναθεῖν γὰρ καὶ ἀπηνθηκῶτι καὶ σώματι, καὶ ψυχῇ καὶ ἅλλῳ ὁτ' ὠρῶν οὐκ ἐνίσχει ἔρως*, hoc est, *οὐκ ἐνίσχ' ἀνεί*, non insidet amor. *Germanus*.

At memor ille Matris] Hoc est, *præceptorum matris*. *Servius*.

724 *Acidaliæ*] *Acidalia* Venus dicitur; vel quia injicit curas, quas Græci *ἁκιδας* dicunt, vel certe a fonte *Acidalia*: qui est in *Orchomeno* *Bœ-*

otiæ civitate: in quo se *Gratiæ* abluunt, quas *Veneri* constat esse sacratas. Ipsius enim et *Liberi* filiæ sunt, nec immerito. *Gratiæ* enim per horum fere numinum munera conciliantur. Ideo autem nudæ sunt, quod *gratiæ* sine fūco esse debent. Ideo connexæ; quia insolubiles esse *gratias* decet. *Horatius*, 'Segnesque nodum solve *Gratiæ*.' Quod vero una aversa pingitur, duæ nos respicientes, hæc ratio est: quia profecta a nobis *gratia* duplex solet reverti: unde est supra, 'Nec te certasse priorem *Pœniteat*.' Sane *Veneri*, multa nomina pro locis vel causis, dicuntur imposita. Nam *Venerem* vocari quidam propter promptam veniam dicunt; alii *Suadam* appellant, quod ipsa conciliatio *Suada* sit: dicitur etiam *Obsequens Venus*, quam *Fabius Gurgis* post peractum bellum *Samniticum*, ideo hoc nomine consecravit, quod sibi fuerit obsecuta; hanc *Itali Postrotam* dicunt; dicta est etiam *Equestris Venus*; dicta et *Cloacina*, quia veteres *Cloacæ* pugnare dixerunt; dicitur et *Myrica* et *Myrtica*, et *Purpurissa* et *Erycina*, quam *Æneas* secum advexit: dicitur et *Salacia*, quæ proprie meretricum *Dea* appellata est a veteribus; et *Lubentina*, quæ libentiam mentibus novam præstat; quamvis alii hanc *Lubiam* dicant, quod eo numine consilia in medullas labantur: alii *Mimnerniam*, vel *Meminiam* dicunt, quod meminerit omnium. Est et *Verticordia* et *militaris Venus*. Est et *Limesia*, quæ portubus præest, ipsa et *Victima* et *Netrix* ex *Cæsaris* somnio sacrata. Est et *Venus calva*, ob hanc causam; quod cum Galli *Capitolium* obsiderent, et deessent funes Romanis ad tormenta facienda: prima *Domitia* crinem suum, post cæteræ matronæ imitatae eam, execuerunt; unde facta tormenta: et post bellum statua *Veneri* hoc nomine conlocata est; licet alii *calcam* *Venerem*, quasi

puram tradant; alii *calvam*, quod corda amantum *calviant*, id est, fallat, atque eludat. Quidam dicunt porrigine olim capillos cecidisse fœminis, et Ancum Regem suæ uxori statuam calvam posuisse, quod constitit piaculo, nam mox omnibus fœminis capilli renati sunt; unde institutum ut *Calva Venus* coleretur. Apud Cyprios Venus in modum umbilici, vel ut quidam volunt, metæ colitur. Apud Ephesios Venerem *Automatam* dixerunt, vel *Epidactiam*. Ratio autem eorum nominum talis est. Melibœes et Alexis amore se mutuo dilexerunt, et juramento se adstrinxerunt, ut cum tempus nuptiarum venisset sibi met jungerentur: sed cum virginem parentes sui alii despondissent, et hoc Alexis vidisset, spontaneum subiit exilium. Virgo autem ipso nuptiarum die, semet de tecto præcipitavit; quæ cum illæsa decidisset, in fugam conversa pervenit ad litus, ibique scapham ascendit, ex qua sponte funes soluti esse dicuntur: voluntate itaque Deorum pervecta est, ubi amator morabatur; quam cum ille, parans cum sodalibus convivium, suscepisset, pro ipso rei eventu, templum constituit. Quod ergo sponte fuissent soluti, *Automata Veneri* nomen sacravit; quodque cum epulas pararet, virgo ei aquis fuisset advecta, *Epidacti* sacrum dicavit. *Servius*.

Abolere Sichæum Incipit] Ordo naturalis; prius enim est evellere inhærentia, et post nova inferre: sic Terentius, 'Ut metum, in quo nunc est, adimam, atque expleam animum gaudio.' *Idem*.

Abolere] Prius enim debebat remove amore pristini viri, et paulatim: quia cum vehementer hæreret, non poterat uno impulsu dimoveri. Idcirco autem Didonem castam, divitem, pulchram, deceptam inducit per Cupidinem, ut non solum Didonis, verumetiam Æneæ existimationem ostenderet, ne illum ignobilis

fœmina, projecti pudoris, sponte amasse, aut provocata muneribus videatur, aut ille malis submersus innumeris, de amoribus sollicitè cogitasse. *Donatus*.

725 *Vivo amore*] Aut vivi hominis, aut certe vehementi. *Servius*.

Prævertere] Præoccupare: propter Junonem sine dubio. *Idem*.

Et vivo tentat prævertere amore] In Romano codice, *amorem* legitur: quod minime placet. Solet vero ea littera in fine ibi sæpius abundare: tametsi in veterum monumentis tale aliquid sæpe legas: ut in æde Lateranensi antiquo monumento, *pro salutem imperatoris*. Quod in memoriam redigit Diomedis dictum, gavisos non nunquam veteres quædam per barbarismum proferre: hoc autem loco omnino *amore* legas. *Pierius*.

Vivo tentat prævertere] Vivido ac vehementi amore inertes et pigros ad amandum animos tentat præoccupare, Junonem scilicet præveniando. *Æn. vi.* 'residesque movebit Tullus in arma viros, et jam desuetæ triumphis Agmina.' Alio modo *Æn. ii.* 'arma desueta.' Vide Scalig. *iv. 16. Taubmann*.

726 *Resides*] Pigros ad amandum, inertes. Juraverat enim nulli se esse nupturam. Resides sane milites otiosi et pigres dicuntur: ut *Æneid. vi.* 'Residesque movebit Tullus in arma viros.' Unde contra *instantes* dicimus *industrios*. *Servius*.

727 *Quies epulis*] Propter regalem affluentiam. Contra supra, ubi de necessitate loquitur; 'Postquam exempta fames epulis.' *Idem*.

Postquam prima quies] Convivii prolixi mos describitur: nam, confectis epulis, studium bibendi prosequuntur. *Donatus*.

Postquam prima quies] Non declarant hic Grammatici, quare *primam* dixerit *quictem*: quia repetebant potationes: ut in *iv.* 'Instauratque diem donis:' sic hoc loco, *epulis*. *Se-*

eundas mensas diis statuebant: ut apud Horatium. Scalig. iv. 16. *Quies autem epulis hic dicitur, propter regalem affluentiam: alio modo supra ait, 'Postquam exempta fames,' propter naturæ necessitatem, non autem luxuriam. Taubmann.*

Mensæque remotæ] Licet sub extranea persona, Romanorum tamen exequitur morem, apud quos duæ mensæ erant: una epularum, altera poculorum: nam ideo sequitur *crateras*. Et Græcum est, ab eo quod est, *hic crater*. Nam Latine, *hæc cratera* dicitur. Unde Persius, 'Si tibi crateras argenti inclusaque multo Auro dona feram.' *Servius.*

Mensæque remotæ] Non *τραπέζαι*, sed *σιτία*, καὶ *παραθέσεις*. Fereula (inquam) removentur, lances, edulia; non mensæ ipsæ, nam statim, 'in mensa laticum libavit honorem.' Non ergo illa amota: tantum edulia, et *παρατιθέμενα*, quæ etiam dicebantur mensæ. Pollux, *τραπέζας δ' ἐκάλουν καὶ τὰ σιτία τὰ ἐπ' αὐτῶν τιθέμενα: mensas vocabant fercula in ipsis imposita.* Athenæus l. ii. πάντων *τραπέζας καλούντων τὰς παραθέσεις ταύτας.* Poëta ipse *Æn.* iii. 'Ambesas subigat malis absumere mensas,' id est, edulia: lusit enim Harpya ambiguitate vocis. Demum accipiunt Virgilium *Pet. Ciaconius* in *Tric.* *Turnebus* xxi. 22. aliique. Sed et *Philander* in *Annotat.* ad *Vitruv.* vi. 5. conjicit ex *Diphilo* apud *Athenæum* l. ix. et ex *Plutarcho* in *Pelopida*, *mensas* dici, quoties repositoria, fercula, et obsonia mutarentur. Idcirco ego supra illud, *regales inter mensas*, accepi de cibis. Venus enim *Didoni* ingeri affectum amoris voluit, dum cibi ederentur, dum vinum biberetur. *Cerda.*

728 *Crateras]* De usu craterum in conviviis alibi. Sed cur *magnos*? Allusum ad formam craterum, qui magni; hoc clarum: sed deinde allusum ad computationem ipsam, quæ

hilarior, liberior, et major fiebat in secunda mensa, quæ post quietem, in qua nunc est Poëta, sequebatur. Itaque necessaria erant magna pocula, ubi præcipue poculis, vino, invitationibus indulgendum. Inde de secunda mensa dicebatur, *majoribus poscere, et Græco more bibere*, id est, poscere majoribus poculis. Certe verba illa *Servii* *Æn.* i. 'Romanorum exsequitur morem, quorum duæ erant mensæ, una epularum, altera pomorum:' in lib. ms. legi *poculorum*, non, *pomorum*, *Lævinus* testatur in *Hor.* od. iv. 5. Idem verba ista *Agellii* xix. 9. ubi *eduliis finis, et poculis*, explicat primam et secundam mensam: per *edulia* primam, per *pocula* secundam accipiens. *Horat.* Sat. ii. 8. 'Et calices poscit majores.' *Idem.*

Crateras magnos statuunt] Sic *Theocr.* *Idyll.* v. Στάσω δὲ κρητῆρα μέγαν λευκοῖο γάλακτος. Recte *magnos*: sic *Valerius Flaccus* *Argon.* l. v. 'Æolidem magno cratere lacessit:' id est, capaci vase vinario. *Juvenal.* Sat. ii. 87. 'Et magno cratere Deam,' &c. et Sat. xii. 'Urnæ cratera capacem.' Apud *Ovid.* *Metam.* l. v. 'ingentem cratera:' et l. xii. *vastum*. Immo stupendæ magnitudinis crateribus usi sunt veteres, cum se copiosius aspergere flore Liberi Patris, et largius invitare constituerant, præcipue vocato hospite. Inde *Cic.* in *Verr.* i. 26. 'Fit sermo inter eos, et invitatio, ut Græco more biberetur. Hortatur hospes: poscunt majores poculis.' Præter *Arrianum* l. vii. narrantem, ex uno eodemque cratere *Alexandrum* et novem millia convivarum libasse Diis, vide *Athenæum* v. 7. ubi crater describitur argenteus amphorarum sexcentarum, quem curru trahebant viri sexcenti. *Emmeness.*

Crateras magnos stat. et vin. coron.] *Eurip.* in *Iōn.* χρυσέους τ' ἐν μέσῳ συσσιτίῳ κρητῆρας ἔστησε et *Il. A.* κοῖροι μὲν κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖσι quod *Turnebus* explicat, *vinum coronis*

floreis ornant, assentiente alio Virgilio loco: 'At pater Anchises magnum cratera corona Induit, implevitque mero:' quamvis interpretes Græci ἐπιστέψαντο exponant, ad summam coronam et marginem implent. Tibul. 'coronatus stabat et ipse calix,' more inde convivali ducto, ut se comesatores duplici voluptate, et saporibus et odoribus inter pocula exhilararent: quamvis Aristot. lib. de sens. eam improbet consuetudinem eo loco, ubi de odoribus disputat, per se eos suaves dicens, qui ex floribus halant, quique nihil ad stimulandum palati illecebras conferant, sed ad hebetandum, etiam si in conviviis a Græcis adhiberi soleant, quasi vim voluptati afferentibus. *Germanus.*

Et vina coronant] *Vina* pro poculis posuit, et est tropus synecdoche; ut *Cererem* dicimus, pro frumento. Sic Plautus, 'Vinum precemur: namque hic deus præsens adest.' *Coronant* autem est, aut implent usque ad marginem; aut quia antiqui coronabant pocula, et sic bibebant. Unde est, 'Magnum cratera corona Induit, implevitque mero.' *Servius.*

Et vina coronant] Utrumque significat *coronare* et implere vino pocula, et crateras coronis ornare. Sententiam Servii firmant Turnebus XXI. 13. Lipsius antiq. lect. l. III. Fulv. Ursinus in append. de triclin. p. 266. Et distinctius Paschalius de coronis l. 4. versus hi desumpti ex Hom. sunt II. A. 469. Ἀντὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἔντο, Κοῦροι μὲν κρητῆρας ἐπιστέψαντο ποτοῖο. Quos me citare memini Ge. II. 528. Ut hoc loco *vina coronant*, sic *meri coronati* meminit Statius Theb. l. VIII. pro cratere mero impleto. *Emmeness.*

729 *Fit strepitus tectis*] Id est, ad tecta; ut, 'It clamor cælo.' Legitur autem et, *It strepitus.* *Servius.*

Fit strepitus tectis] Sic Stat. Thebaid. l. I. 'Vario strepit icta tumultu Regia.' Quam paullo post obsequio

fervere dicit, et Achill. l. IV. Pro eo Phædrus f. IV. 14. 'Splendebat hilare poculis convivium; Magno apparatu læta resonabat domus.' *Emmeness.*

Per ampla] Nonnulli codices antiqui, *per ampla* unica dictione legunt. Sed in Longobardico, et aliquot aliis, *per alta* legitur: ut in quarto Æneidos, 'It clamor ad alta atria.' Vulgata tamen lectio receptior. *Pierius.*

730 *Atria*] Ut supra dictum est, tangitque morem Romanorum. Nam, ut ait Cato, et in atrio et duobus ferculis epulabantur antiqui. Unde ait Juvenalis, 'Quis fercula septem Secreto cœnavit avus?' Ibi et pecunias habebant. Unde qui honoratiores erant, liminum custodes adhibebantur: ut, 'Qui Dardanio Anchisæ Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos.' Ibi et culina erat: unde et *artium* dictum est, quod atrum erat ex fumo. Alii dicunt, *Atria* Etruriæ civitatem fuisse, quæ domos amplis vestibulis habebat; quæ cum Romani imitarentur, *atria* appellaverunt: alii *atria* magnas sedes et capacissimas dictas tradunt, unde *atria Licinia*, et *atrium Libertatis.* *Servius.*

Lychni] Græco sermone usus est. A *lychno* enim lucerna dicta est; unde et brevis est *lu*, ut Juvenalis, 'Dispositæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.' Horatius, 'Ungor olivo, Non quo furatis immundus Natta lucernis.' Si enim a *luce* diceretur, non staret versus. *Idem.*

Laquearibus] Principaliter *lucus* dicitur: ut Lucilius: 'Resultant ædesque lacusque.' Diminutio *lacunar* facit. Horat. 'Nec mea renidet in domo lacunar.' Inde fit alia diminutio *lacunarium*, et per Antistoichon *laquearium* facit: legitur et *lacuaribus*. Cicero Tusculanarum, 'Tectis cælatis, lacuatis.' *Idem.*

Dependent lychni laquearibus] Od. H. αἰδομένας δαίδας μετὰ χειρὶν ἔχοντές, φαινοντες νύκτας κατὰ δώματα δαιτυμόνεσσι. Lucret. v. 'Pendientes lychni

claræque coruscis Fulguribus pingues
multa caligine tædæ.' Videtur autem
omnino respondere huic Hom. loco
ille Lucretii l. II. Περὶ λυχνοῦχων. 'Si
non Aurea sunt juvenum simulacra
per ædes Lampadas igniferas manibus
retinentia dextris, Lumina nocturnis
epulis ut suppeditentur, Nec domus
argento fulget,' &c. *Germanus.*

Dependent lychni laquearibus aureis]
Idem Stat. Thebaid. l. I. 'Ast alii tenebras,
et opacam vincere noctem, Aggressi,
tendunt auratis vincula lychnis.' Græcum
origine est vocabulum, ut notavit Servius.
Macrobius VI. 4. Maronem imitatum esse
auctorum veterum audaciam testatur, cumque
non esse primum docet, qui Græca
inseruerit operi suo: ubi plura de
Lychnis. De aureis laqueariis scribit
Isidorus XIX. 12. qualia se non habuisse
dicit Horat. od. II. 18. quem luxum notat
Plin. XXXIII. 4. 'laquearia nunc et in
privatis domibus auro teguntur; post
Carthaginem eversam primum inaurata
sunt in Capitolio censura L. Memmii. Inde
transiere in cameras: in parietes quoque,
qui jam et ipsi tanquam vasa inaurantur.'
Pamphilus Brietis F. primus *lavernaria*
pingere instituit: eodem teste XXXV. 11.
quibus laquearibus, si convivium
protrahebatur in multam noctem,
lychnos appendebant, quos vocat Horat.
lucernas vigiles. od. III. 8. et Feith.
antiq. Homer. III. 5. quo lychni seu
lucernæ sustentabantur, λυχνοῦχοι appellabantur,
quorum meminit Suet. in Cæs. 37. 'adscenditque
ad Capitolium ad lumina, quadraginta elephantis
dextra, atque sinistra lychnuchos gestantibus.'
Petronius: 'lucerna bilychnis de camera pende-
bat.' Vide Grapald. de part. ædium. *Emm.*

731 *Noctem vincunt]* Luminis est exaggeratio. *Servius.*

Funalia] Quæ sunt intra ceram: dicta a funibus, quos ante usum papyri,
cera circumdatos habuere majores. Unde et funera dicuntur. Alii

funalia appellarunt, quod in cicendula
lucet, quos Græci πυρσούς vocant: Varro de vita P. R. 'Facibus aut
candela simplici aut ex funiculo facta,
cera vestita, quibus ea figebant appellarunt
funalia.' Nonnulli apud veteres
candelabra dicta tradunt, quæ in capitibus
uncinos haberent, quibus affigi solebant:
vel candela, vel funes pice delibuti;
quæ interdum erant minora, ut gestari manu
et præferri Magistratibus a cæna remeantibus
possent. *Servius.*

Funalia] Faces ex funibus procreatæ. *Donatus.*

Et noctem flammis funalia vincunt]
Sic *noctem vincere* ex Statio superius.
Funalia sic describit Isidorus XX. 10.
funalia candelabra apud veteres extantes
stimulos habuerunt aduncos, quibus
funiculi cera vel hujusmodi alimento
luminis obliiti figebantur: idem igitur
et stimuli præacuti *funalia* dicebantur:
inde illustratur Ovid. XII. 246. 'et
primus ab æde Lampadibus densum rapuit
funale coruscis, Elatumque alte, &c.
illisit fronti Laphithæ.' Hisce funalibus
utebantur plurimum, cum nocturno tempore
convivæ domum deducerentur: ut nota
Historia Duillii ex Floro II. 2. et Cicerone
de senect. XIII. et F. Ursino in app. p. 378. *Emmeness.*

732 *Hic]* Tunc: ergo adverbium temporis est. *Servius.*

Hic Regia, &c.] Ex hoc loco Statius
Theb. I. 'Victa fames, signis perfectam
auroque nitentem Iasides pateram
famulos ex more poposcit, Qua Danaus
libare Deis, seniorque Phoroneus
Assueti, tenet hæc operum cælata
figuras.' *Cerda.*

Gravem] Laudat a pondere et a materia,
deinde quod eo majores Didonis
usi sint, et durante mero transierit
ad Didonem. *Donatus.*

Gravem gemmis] Ornabant veteres
sua pocula gemmarum magnificentia.
Plinius in præmio l. XXXIII. 'Nec
hoc fuit satis, turba gemmarum pota-

mus, et smaragdis teximus calices, et temulentia causa tenere Indiam juvat, et aurum jam accessio est.' Sardonius epist. II. 13. 'spumarent Falerno gemmæ capaces.' Clemens Alexand. Pæd. II. 3. meminit 'argenteorum, aureorum gemmeorumque poculorum.' Athenæus I. IV. loquens de convivio Cleopatrarum: *παρεσκεύασεν αὐτῷ συμπόσιον, ἐν ᾧ πάντα χρύσεια, καὶ λιθοκόλλητα περιττῶς ἐχειργασμένα ταῖς τέχναις*: Apparavit illi convivium, in quo omnia erant aurea, gemmis magnifice distincta arteque laborata. Sed de hoc jam ego Ge. II. Cerda.

733 *Implevitque mero pateram*] Signate et docte juxta leges convivales, quas Athenæus dat I. X. quas alii. Dabatur vinum mixtum ad cavendam temulentiam: inde sollemnis vox, *misce puer*; et Græcis, *κέρασον παῖ*. Libatio tamen Deorum mero fiebat. Inde hic *implevit mero pateram*, quam Dido libationi Jovis destinabat. *Id.*

Quam Belus] Primus rex Assyriorum: ut supra dictum est: quos constat Saturnum, quem eundem et Solem dicunt, Junonemque coluisse: quæ numina etiam apud Afros postea culta sunt. Unde et lingua Punica *Baldeus* dicitur. Apud Assyrios autem *Bel* dicitur, quadam sacrorum ratione et Saturnus et Sol. Alii hunc Belum Saturni temporibus regnasse, ejusdemque Dei hospitem fuisse tradunt. *Servius.*

734 *Tum facta silentia tectis*] Mos erat apud veteres, ut lumini incenso silentium præberetur, ut optativam sibi laudem loquendo nullus averteret, Apud Romanos etiam, cæna edita, sublatisque mensis primis, silentium fieri solebat, quoad ea, quæ de cœna libata fuerant, ad focum ferrentur et igni darentur, ac puer Deos propitios nunciasset, ut, *Diis honor haberetur*, tacendo; quæ res cum interesset inter cœnandum, Græci quoque *θεῶν παρρησίαν* dicunt. *Servius.*

Facta silentia] Rem enim divinam

actura silentium induxit. *Donatus.*

Tum] In Longobardico, *dum*: sed *tum* melius. *Pierius.*

735 *Juppiter*] Rogat Jovem, et ejus virtutem narrat, ut ostendat pleno voto Trojanos excepisse, cum initam societatem testimonio hospitalis Jovis confirmet. Cum autem ipsa esset Sydonia, quasi mortis suæ præsagio, Tyrionum solum et Trojanorum meminit: et merito diei meminit, quo confirmabat societatem per sacra et convivium. Triste autem fuit, tenebras nominare, vel noctem, vel maxime, quia continuationem diei nocti conjunxerat, et nondum itum erat ad requiem. *Donatus.*

Hospitibus nam te dare jura loquuntur] Scilicet exemplo Lycaonis: qui cum hospites susceptos necaret, a suscepto Jove, postquam ei epulas humanas apposuit, versus in lupum; ostendit hospitii jura non esse violanda. Græci τὸν ξένιον Δία appellant. *Servius.*

Juppiter hospitibus nam, &c.] Oratio bene ominantis. Alludit autem ad Jovis cognomen, *Xenii* sive *Hospitalis*. De libatione et precatione in mensa secunda, vide Turneb. XXIV. 35. ubi explicat illud Horat. Od. IV. 5. de Augusto: 'et alteris Te mensis adhibet deum. Te multa prece, te prosequitur mero Defuso pateris.' *Taub.*

Juppiter hospitibus] Cic. ad Qu. Fratr. *non faciam, ut illum offendam, ne imploret fidem Jovis Hospitalis*. Sed de Jove Hospitali, sive Xenio, quem antiquitas hospitii vindicem et præsidem putavit, Thomasinus ad eundem de tess. hospital. c. 6. et Feith. Hom. antiq. III. 112. Plures fuere, ut ex Ovid. Metam. V. 45. 'testatus jusque fidemque Hospitii Deos.' Sed *Juppiter* eorum princeps: inde *jura Jovis*, id est, *Hospitalis*, apud Stat. Thebaid. I. III. *Eminence*.

736 *Tyriisque diem*] Atqui nox erat; sed per diem accipimus et noctem: et quidam volunt masculini generis

diem bonum significare, sceminini, malum. Servius.

Trojaque profectis] Bene noluit profugis dicere. Idem.

737 *Esse velis*] Secundum Hetruscam disciplinam locutus est. Sic enim dicunt, volens, propitiusque sis. Idem.

Esse velis] Plinius: 'Deos ante obtestantur, UT VELINT.' Ovid. de Arte l. III. 'O ita, Phœbe VELIS!' Livius l. I. 'Pacem precibus exposcunt, UTI VOLENS PROPITIUS SUAM SOSPITET PROGENIEM.' Vide Barn. Brisson. Form. l. I. Taubmann.

Nostrosque hujus] Sic factum: ut etiam nunc daret de actibus Didonis fabula. Donatus.

Minores] Posteror. Quod votum potest videri impletum, quando fœdus ictum est a Carthaginensibus cum Romanis; de quo Livius l. VII. Taub.

738 *Adsit lætitiæ Bacchus dator*] Alii *adsis* legunt. Secundum quos Bacchus, aut antiptosis est, aut antiquus vocativus, ut, 'Socer arma Latinnus habeto.' Servius.

Bacchus] Vinum, sine quo lætitia in conviviis esse non potest. Nam si alibi est Bacchus, et ad culpam causas dedit: id non vini vitium est, sed hominis vino uti nescientis. Donatus.

Adsit] Antiqua omnia exemplaria quæ versamus, *adsit*, vel *assit* persona tertia legunt: alia in secunda *adsis*. Pierius.

Adsit] Utique præsentis deos optabant: ideoque precabantur, UT VENIRENT, item: UT ADESSENT. Ita Æn. IV. 'ADSIS o, placidusque juves.' Tibullus el. I. I. 'Candide Liber ADES:' idem el. IV. 3. Seneca in Medea act. I. I. 'ADESTE, ADESTE sceleris ultrices Deæ.' Arnob. l. IV. ADESTE, ADESTOTE DII Penates, Apollo, Tuque Neptune,' &c. Sed de his luculenter Brisson. Taubmann.

Dator] Bene autem addidit, *dator lætitiæ*, quia est et dator furoris. Serv.

Lætitiæ Bacchus dator] Bene addit, *dator lætitiæ*: δ χαρᾶς δοτωκός, quia est et dator furoris. Sine vino autem lætitia in convivio esse vix potest. Itaque et a Plutarcho διδονσος vocatur χαριτοδότης. Et hanc vim excitandæ lætitiæ Baccho tribuit etiam Plato de Legibus l. II. itemque in Cratylo. Taubmann.

Et bona Juno] Aut propitia, id est, non irata Trojanis; ut, 'Sis bonus o fœlixque tuis.' Aut magis bona: cœlestis est enim et inferna: ut, 'Junoni infernæ dictus sacer:' aut sicut supra dictum est χρηστή, quod est bona, quam inter Penates Trojani habuisse dicuntur. Servius.

Bona Juno] Nam notat illam inimicam Trojanis: ergo ut sit bona et benevola. Donatus.

Bona Juno] Refero hoc ad convivium: usurpat quippe Virgilius vocem convivalem. Plautus Stich. 'bene vos, Bene nos, bene te, bene nostram etiam Stephanium, bibe si bibis.' Tibullus eleg. l. I. 'Sed bene Messalam sua quisque ad pocula dicat.' Bacchum vini Deum αγαθόν vocat Athen. l. II. per initia. Ibidem ex Poëta quodam, αγαθός ἂν πρὸς αγαθούς ἄνδρας ἔσταισόμενος ἦκον: Bonus ad bonos viros iri convivaturus. Apud eundem Alexis l. VI. αγαθὴν τὴν κύλικα μεστήν πίνωμαι: Bonorum plenum calicem bibam. Notam Cœli Rhod. XXVIII. 6. ipse leges. Cerda.

Bona Juno] Sic apud Æl. Lamprid. in vita Anton. 'dii faxint et bona Juno:' quam μεγάλην, χρηστήν, δυνατήν Græci appellant, ut Macrobi. III. 4. Emmeness.

739 *Catum*] Modo convivium, et bono verbo ad dignitatem duorum in uno populorum usus est. Servius.

Tyrii] Ne esset aliqua incolarum adversus peregrinos æmulatio. Don.

Celebrate] Athen. in re conviviali l. III. ἐορτήν, ἐπιτελεῖν: celebratam perficere: de favore alibi. Cerda.

740 *In mensa*] In convivii enim,

cum hujusmodi honorificentia numinibus exhibetur, pro ara, mensa succedit. *Donatus.*

In mensam] In Oblongo codice, quem Pomponii Læti delicias fuisse dicunt, *immensum* legitur: idem in Longobardico, et aliquot aliis pervetustis. In Romano, in Mediceo, et nonnullis emendatioribus, *in mensam* habetur accusativo casu: ut in octavo eadem elocutione dictum, 'In mensam læti libant:.' eandemque lectionem videtur Ti. Donatus agnovisse, dum in conviviis, cum hujusmodi honorificentia numinibus exhibetur, pro ara mensam succedere dicit. Sed enim vulgata exemplaria Donati, loco hoc valde corrupta habentur: apud nonnullos invenias *in mensa*. De libatione vero hujusmodi lege apud Macrobiū Saturnaliū. *III. Picius.*

Laticum libavit honorem] More sacrorum. Diis enim hospitalibus et Jovi in mensa libabatur: et tangit ritum Romanorum, qui paniceas, sacratasque mensas habebant, in quas libabant: ut est, 'Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus.' *Serv.*

Laticum libavit honorem] Id est, vinum, quod tamen non perpetua libationis materia, pro eo mulsum, lac, sanguis et alia libata: vide Saubert. de sacrificiis c. 25. an in aram, an in mensam libare debuerint, contendit Macrob. Saturn. *III. 11. Emment.*

741 Prima] Vel quia ipsa libabat, vel quia potior omnibus fuit, utpote regina. *Donatus.*

Libato summo tenuis attigit ore] Usque ad labra. Et verecundiam reginæ ostendit: et morem Romanum. Nam apud majores nostros feminæ non utebantur vino, nisi sacrorum causa certis diebus. *Servius.*

Summo tenuis] Summis labris, ut religionis, et non vini cupidam demonstraret. *Donatus.*

Libato summo tenuis attig. ore] Tibull. eo loco l. iv. ad Messalam:

'Quod tibi si versus noster notusve, minusve, Vel bene si notus, summo vel mæret in ore, Nulla mihi statuet finem te fata canendi:.' Ea, inquam, parte, *summo vel mæret in ore*, visus est mihi alludere ad sententiam hujus Maroniani loci, vel *πρὸς τὰ ἐπιπόλαια φιλήματα*, vel ad segnem degustationem poculi, qua in vino defunguntur minus generosi compotores, nec se justo haustu perluere soliti, ut similiter Tibullus intelligat, sive versus suus Messalæ sit exacte probatus et notus, sive perfunctorie lectus, et summo ore, hoc est, primoribus labris tantum a Messala degustatus mæreat, futurum ut quoquo modo ipse ejus laudibus perpetuo insistat. Alii tamen non, *mæret*, sed *inreret in ore*. *Germ.*

742 Tum Bitiæ] Per transitum, Pœnorum ducum nomina introducit. Nam Bitiæ classis Punicæ fuit præfectus: ut docet Livius. *Iopas* vero unus de procis Didonis: ut Punica testatur historia. Servavit autem *τὸ πρέπον*, quare non *Æneæ* dedit, ne aut contumeliosum videretur, aut petulans. *Servius.*

Increpitans] Inclamans: ut, 'Æstatem increpitans seram.' Aut certe arguens familiariter segnitiam tarde accipientis, cum esset avidus in bibendo. Nam sequitur, *ille impiger*; melius tamen accipimus clara voce hortatum: ut Plautus, 'Neque ego ad mensam publicas res clamo, neque leges crepo;' et Horatius, 'Quis post vina gravem militiam, aut pauperiem crepet?' *Idem.*

Increpitans] Clara voce exhortans. Hunc autem elegit, quia sciebat vini esse amatorem: unde sequitur, *ille impiger hausit*. *Donatus.*

Hausit] Modo accepit: nec possumus intelligere *bibit*, cum hoc sequatur. *Servius.*

Hausit Spum. pat. et pleno se proluit auro] Proluit, bibendo profudit. Alibi vidit: ut, 'Hausit cælum mentemque recepit.' Alibi audivit: ut,

‘Vocemque his auribus hausi.’ Alibi vulnerat: ut, ‘Latus haurit apertum.’ Et multa alia pro loco significat. *Serv.*

743 *Pleno se proluit auro*] In codicibus aliquot antiquis, *pleno se proluit ore* legitur: non *auro*. Ti. Donatus super hoc ait Bitiam ideo se etiam perfundisse, quod avide biberet: et tantum infunderet, quantum fauces ejus transmittere non possent. *Pierius.*

Et pleno se proluit] Et pateram, inquit, vacuum fecit: et cum avide biberet, et tantum infunderet, quantum fauces transmittere non possent, perfudit etiam se. *Donatus.*

Pleno se proluit auro] Multi putant alludere Maronem ad antiquam ἀμύσσιδα et τὸ ἀμυστὶ πίνειν. Utcunque sit, quamvis mihi ἰδιωγῶμονεῖν, et cornicum oculos configere religiosum sit, tamen et pace doctorum, cum Plutarcho accipi posse aliorum ἀμυστὶς et ἀμυστίζειν quam hactenus a Grammaticis videtur, qui ἀμυστίζειν, ingurgitare, affatim et sine respiratione bibere interpretantur, utpote ἀνευ τοῦ μῦσαι τοῖς χεῖλεσιν, cum contra ἀμυστίζειν ipse Plutarch. συμποσ. γ. in cap. διατὶ γυναῖκες ἥκιστα μεθύσκονται, &c. τὸ ἀμυστίζειν ἀθροῦν καὶ ἀπνευστὶ πίνειν accipiat, non ἀπνευστὶ, ut vulgo, sitque eleganter et manifeste tam in Aldino, quam Germanico codice ἀπνευστὶ scriptum: ubi inter alias causificationes docere videtur, senes citius quam mulieres inebriari, quod tractim mulieres et cum respiratione bibant, ita ut instillatum paulatim vinum minus in defluxu immoretur, nec tam vehementer tumultuari in corpore possit, quam si præcipiti ingurgitatione et haustu copiosius infunderetur. *Germanus.*

Proluit] Sic Horat. Sat. II. 4. ‘leni præcordia mulso Prolueris melius,’ et Sat. I. 5. ‘absentem cantat amicum Multa prolutus vappa nauta.’ eleganter Plaut. Curc. I. 2. 28. de eo qui ductim liquores inverggit, et gutturi gaudium dat, tanquam infundibulum

esset: ‘effunde hoc cito in barathrum: propere proluce cloacam.’ Tales helluones perstringit jure Aristot. I. III. ad Nicomachum teste Mureto variat. lect. IV. 8. *Emmeness.*

744 *Post ulii proceres*] Ergo et Bitias unus est de proceribus. Nam Exoche sine similitudine nunquam fit. Sane *proceres* de his est, quæ nominativum in usu non habent: ut supra, ‘Et victor ditione tenebat.’ Nam nec hoc in usu habet nominativum: licet in compositione dicamus *conditio*. *Servius.*

Post] Intellige, ritum executi sunt post acta convivia: post consecrationem fœderum. Ludorum autem fit descriptio, quibus reges per voluptatem ad producendum potationem utuntur. Ludi autem Didonis nihil turpe factu, nihil obscœnum dictu habuerunt. Nam Citharæ artem inter honestas numerari constat, per hanc Orpheus plurimum potuit: hanc graves et prudentes amant, hanc diligunt Musæ, quibus tradentibus in usum hominum venit: hæc in agonibus, id est, in sacris certaminibus coronatur. Ars ergo honesta, convivium quoque non dissimile. *Donatus.*

Proceres] Ideo secundum Varro-nem, principes civitatis dicuntur: quia eminent in ea, sicut in ædificiis muruli quidam, hoc est, ‘Capita trahium, quæ proceres nominantur.’ *Servius.*

Crinitus Iopas] Aut puerum intel-lige: aut imitabatur Apollinis formam, cujus fuerat etiam artis imitator. *Servius.*

Cithara crinitus Iopas] Inter cœ-nandum aut symphonia personabat triclinium aut instrumenta, organaque varia concinebant: vide Ciacc. de triclin. p. 74. et appendicem F. Ursini p. 373. ubi delineationem quorundam instrumentorum harmonico-rum habes. Vates, σοφοὶ dicti sunt musici. Quintilianum consule de anti-quitate et veneratione musices, qui

hunc Maronis locum profert 1. 10. et Voss. de nat. art. *crinitos, comatos, capillatos* nominari cultiorem et juniorem familiam docet ex veteribus Pignorius de Servis p. 28. *Emm.*

745 *Personat]* *Φοπυλῆι.* Pertendit M. Ant. Majoragius, Præfat. in Pind. apud antiquos eandem omnino fuisse *Lyram* et *Citharam*. Sed tamen diversa fuisse instrumenta, licet valde cognata, accuratissime docuit Jos. Scalig. in Manilium novæ edition. item Yvo Villiomarus in Locos Controv. Roberti Titii lib. 1. 3. Vide et Jul. Cæs. Bulengerum De Theatro, II. 36. et seqq. *Taubmann.*

Personat] Sic Phædr. Fab. III. 17. 'Sonare cithara quos putes Apollinis.' Horat. od. 1. 13. 'Sonantem aureo plectro.' *Emmeness.*

Docuit quem maximus Atlas] Quæ legendum est, non *quem*. Id est, quæ ipse scit, quæ ipse modulatus est. Nec enim istum docuit, qui fuit temporibus Didonis. Hic Atlas Japeti filius in Africa natus dicitur: hic quod annum in tempora diviserit, et primus stellarum cursus, vel circulorum, vel siderum transitum, naturasque descripserit, cælum dictus est sustinere; quia nepotem suum Mercurium et Herculem docuisse dicitur; unde et Hercules cælum ab Atlante susceptum sustinuisse narratur, propter cæli scientiam traditam. Constat enim Herculem philosophum fuisse. Et est ratio, cur omnia illa monstra vicisse dicatur. Sane *Atlas* Græcum est, sicut et *Nilus*. Nam Ennius dicit *Nilum Melonem* vocari: *Atlantem* vero *Telamonem*. *Servius.*

Docuit quem maximus Atlas] In Romano codice, et quibusdam aliis legere est, *docuit quem maximus Atlans*: sed cur *Atlans*, dictum superius, ubi de *Thensauro* disputatum. Quod vero legitur *docuit quem*, mos est Poëtis præstantis aliqua doctrina viros a Diis, vel ab Heroibus doctos asseverare. In quinto talis elocutio, 'Tri-

tonia Pallas quem docuit.' *Servius* quæ legit: ait enim: videamus qualia canebat: *Docuit*, inquit, *Quæ maximus Atlans*: hoc est, non turpia, aut obscena, sed venientia ex philosophiæ fonte, quæ docuerat *Atlans* maximus, plenusque virtutum. *Pier.*

Maximus Atlas] Ita in l. VIII. 'Electram maximus Atlas Edidit.' et Claudian. Rapt. II. in prolog. 'te maximus Atlas Horruit.' Nam, ut canit Ovidius: 'Hic hominum cunctis ingenti corpore præstans Japetionia-des Atlas.' *Cerda.*

746 *Hic canit]* Bene philosophica introducitur cantilena, in convivio reginæ adhuc castæ: contra, inter Nymphas, ubi solæ feminæ erant, ait, 'Vulcani Martisque dolos et dulcia furta.' *Servius.*

Hic] Scripsere nonnulli, *Is canit*. Verum illi decepti sunt ex paraphrasi: si quidem hoc loco Sospater Carisius in Solæcismo præpositivam particulam pro conjunctiva pronuntiatam ait: *Hic* quidem, pro *is*. *Pier.*

Errantem lunam] Quia *ἐλικοειδής*, id est, obliquo incedit cursu, non recto, ut Sol: scilicet ne incidat in centrum terræ, et frequenter patiatur eclipsim. Vicinus enim est ejus circulus terræ. *Servius.*

Errantem lunam] Luna enim omnium septem Erronum (qui quidem lapsu certo spatioque feruntur) naturam varietate motus exsuperat. *Taub.*

Solisque labores] *Canit* per omnia intelligimus. Sane septem sunt Planetæ, Sol, Luna, Mars, Mercurius, Jupiter, Venus, Saturnus. Sed quinque et contra mundum feruntur, et cum mundo quandoque retrogradi sunt: Sol vero et Luna semper contra mundum. Ideo dixit, *Solis labores*. Laborat enim, nitens contra ruentis sphaeræ volubilitatem. Nec nos debet Homerus movere, qui ait, *ἥλιον ἀκράντα*. Non enim cum dixit non laborare, sed laborem non sentire: amat sane ubique Solem et Lu-

nam jungere. *Servius.*

Solisque labores] Id est, defectus. Lucretius: 'Solis item quoque defectus, Lunæque latebras,' &c. *Taub.*

Errantem Lunam solisque labores] Fere idem Georg. II. 478. 'Defectus solis varios, lunæque labores.' Ad quem locum Macrobi. in somnio Scip. I. 15. ut hoc loco *errantem Lunam*, sic Horat. Sat. I. 8. 'simulac vaga Luna decorum Protulit os.' *Emm.*

747 *Unde hominum genus*] Si fabulam respicis, a Prometheo intellige: vel a Deucalione et Pyrrha. Si autem veritatem requiris, varia est opinio philosophorum. Alii de humore: alii de igne: alii de atomis: alii de quatuor elementis. *Servius.*

Unde hominum genus, et pecudes, unde imber, et ignes] In Mediceo codice legere est, *unde ho. ge. et pecudes genus unde ferunt*: sed cum vulgatis exemplaribus veteres plerique codices conveniunt. *Pierius.*

Unde hominum genus] Si Fabulam respicis; a Prometheo, vel a Deucalione et Pyrrha: quam elegantissime describit Ovidius Met. I. 11. Si veritatem requiris, varia est Philosophorum opinio: at Christianorum de his est explorata certitudo. *Taubmann.*

Pecudes] Pro omnibus posuit. *Serv.*

Unde imber] Scilicet de nubibus fit, quæ secundum Lucretium de terræ alitu nascuntur, qui nebulas creat: quæ cum altius elevatæ fuerint, aut Solis calore resolutæ, aut vi ventorum compressæ, mittunt leves pluvias, vel exprimunt concitatiores. *Idem.*

Unde imber] 'Quo pacto pluvius concreseat in altis Nubibus humor, et in terras demissus, ut imber Decidat?' expeditivè copiose et erudite etiam Lucet. I. VI. *Taubmann.*

Et ignes] Scilicet ex nubium conlisione. Nam omnium rerum conlision, ignem creat: ut in lapidibus cernimus: vel attritu rotarum, vel in silvis arborum. *Servius.*

Ignes] Id est, fulgura et fulmina: quæ ex nubium collisione gignuntur. De quibus Physici et Lucet. ibidem. *Taubmann.*

748 *Arcturum*] Stella est post caudam majoris Ursæ, posita in signo Bootæ. Unde *Arcturus* dicta est quasi ἄρκτον οὐρά: hanc quidam agere Arcton dicunt, quia *arceram* veteres vehiculum vocabant. Hæc autem, ut fabulæ loquuntur, Callisto fuit, comes Dianæ, quam Juppiter mutatus in Dianam, stupravit; ex qua natus est filius nomine Arcas. Cætera in Georg. I. plenius narrata sunt. *Servius.*

Arcturum] Plinius II. 39. 'Arcturi sidus non ferme sine procellosa grandine emergit.' Vide Plaut. Rud. Prologo. *Taubmann.*

Pluviasque Hyadas] *Hyades*, stellæ sunt in fronte Tauri: quæ quotiens nascuntur, pluvias creant. Unde Græce *Hyades* ἀπὸ τοῦ ὕειν dictæ sunt: Latine *Suculæ* a succo. Sic ergo ait, *Pluviasque Hyadas*: ut, *Plemmyrium undosum*. Alii *Hyadas* ab *y* littera dicunt; vel ἀπὸ τοῦ ὕδρς, id est, sue: in cujus formatæ sunt faciem. Nam ideo eas quidam *Suculas*, sues scilicet dici tradunt. Has quidam *Vergilias* dicunt, quod vere florido oriantur. Hæ autem fuerunt, ut alii dicunt, Atlantis filiæ: ut alii, Liberi nutrices, quæ se in pelagus furore præcipitaverunt. Alii Erechthei filias pro patria se morti obtulisse ajunt, quas *Priadas* vocant, quod Prionis filiæ esse dicantur. Quidam *Hyadas*, ab Hyante fratre, quem inventum extinctum usque ad mortem doluerunt, dictas putant. *Servius.*

Pluviasque Hyadas] Unde Ovid. Fastorum V. 'Ora micant Tauri septem radiantia flammis, Navita quas Hyadas Grajus ab imbre vocat.' Videtur Pimponcio abiectione epitheti ignorantiam eorum perstrinxisse Maro, qui Hyadas Latine verterunt *Suculas*, tanquam ἀπὸ τῶν ὕειν, id est,

suibus, non *ſeu*, id est, *pluere*, dice-
rentur: faciens cum doctissimo Ti-
rone Ciceronis, qui eam absurdita-
tem ipse quoque notarit: de quo
apud Agellium XIII. 9. Servius et
Bassus a *succo* dictas ajunt *Succulas*:
quod propter ortum et occasum cum
Sole succos, imbres ac pluvias indu-
cant. *Taubmann*.

Pluviasque Hyadas] Sic *pluviis die-
bus*, et apud Catonem de re Rust.
'tempestates pluviae.' Vide Sanct.
Min. p. 285. *Emmeness*.

Geminosque Triones] Septemtriones,
id est, Helicem, et Cynosuram. Et
proprie *triones* sunt boves aratorii,
qui terram terunt. Non ergo incon-
grue dixit *Triones*: quia septem tri-
ones a nonnullis plaustra dicuntur. *Ser*.

749 *Quid tantum Oceano properent
se tingere soles Hiberni*] Quid, quam
ob causam properent. Hemisphærii
hoc facit ratio: quia hieme Sol bre-
viore utitur circulo. *Idem*.

Tingere soles] Demergere. *Soles*
vero pro diebus posuit, ut, 'Tris
adeo incertos cæca caligine Soles Er-
ramus.' *Idem*.

Se tingere soles] In antiquis dubio
procul fere omnibus, *tingere* legitur
pro *tingere*: *u* inter *g* et *e* litteras
medias sita, ex instituto Attii, neque
Grammatici plerique ab hoc verbo *u*
litteram rejiciunt: quum in *urgeo* et
ungo eam nequaquam admittant. Ut
apud Velium Longum est. Adversus
tamen cujus sententiam stat omnis
pene veteris scriptionis consuetudo.
Pierius.

750 *Vel quæ tardis mora noctibus
obstet*] *Tardis*, non longis, sed æstivis,
id est, tarde venientibus. *Vel* enim
disjunctiva est conjunctio: nec pati-
tur bis eandem rem dici: ergo hoc
dicit, quæ causa est longorum dierum.
Serrius.

Tardis] Non longis, caussa ergo
longorum dierum ratio similiter hemi-
sphærii est. *Idem*.

751 *Ingeminant plausu Tyrii, Troës-*

que sequuntur] Imitantur, et bono est
usus ordine, ut prius planderent ci-
ves. Nec enim poterant aliter au-
dere *peregrini*, qui exspectabant, ut
noscerent morem. Unde et supra,
'Et vos, o, cœtum, Tyrii, celebrate
faventes.' *Idem*.

Ingeminant plausu Tyrii] In Roma-
no codice, in Mediceo, et aliquot aliis
antiquissimis, *plausu* casu septimo,
quod nequaquam displicet. Sunt ta-
men codices, qui *plausum* agnoscunt.
Pierius.

752 *Nec non et vario*] Arte poëtica
utitur, ut præmittat aliquid, quo se-
quens liber videatur esse conjunctus:
quod in omnibus servat. *Serrius*.

753 *Longum*] Hic, permaturum:
aut qui non erat nisi ipsius morte
finiendus. *Serrius*.

Bibebat amorem] Allusit ad convi-
vium. Sic Anacreon, *ἔρωτα πίνων*.
Serrius.

Longumque, &c.] *Longum amorem*
interpretatur Corradus, *magnum*, et
donec ipsa viveret, duraturum. Ita
et Servius in Schedis Fuldens. vel
certe, *permaturum*. Nonius, *særum et
perniciosum*. H. Stephanus, *longum*,
adverbialiter accipit. De industria
autem verbum *bibere* usurpavit in
Computatione: tanquam reliqui vi-
num bibissent, Dido amorem. Sed
et Theocr. dixit: *πίνειν ἔρωτα*; et
Anacreon *μεθεῖναι ἔρωτι*. Ovidius: 'Ve-
nus in vinis, ignis in igne.' *Taubmann*.

754 *Super Priamo*] De Priamo.
Nam ejus præpositionis officio fungi-
tur, pro qua ponitur, ut supra; 'Et
sub noctem cura recursat,' id est,
circa noctem. Et sciendum, quod
cum tempus significatur, *sub* præpo-
sitione accusativo hæret semper. *Serrius*.

Super] Id est, de. *Æn. x.* 'Multa
super Lauso rogitat.' Cicero: 'Hæc
super re ad te scribam.' Plaut. Cist.
'Quid nunquias super anu?' Vide Fe-
stum in *Superescit*. *Taubmann*.

Rogitans] Scilicet, quo modo sit
venditus rex, vel qui eum post decen-

nale bellum exitus tulerit. *Servius.*

755 *Auroræ filius arm.]* Quia etiam ei fecerat arma Vulcanus, qui cum auxilium Trojanis ferret, apud Trojam occisus est. Hic in tanto honore apud suos socios fuit, ut post ejus mortem, cum eum nimium deflerent, miseratione Deorum in aves conversi dicantur, et quotannis venire ad tumulum ejus, et ibi lamentatione et fletibus se dilacerare, donec aliquantæ ibidem moriantur. *Idem.*

Auroræ v. filius] Memnon, Rex Orientalium: quem Tithonus, Laomedontis frater, ex Aurora suscepit. Allegorice significatur, Tithonum noctu Astronomiæ vacasse; dormisse autem interdiu, &c. Etiam Pind. Olymp. od. II. Memnonem ἀοὺς παῖδ' αἰθίοπα vocat. Ideo autem quærit, *Quibus armis;* quia Memnon Vulcani armis usus fuisse narratur. *Taub.*

756 *Quales Diomedis equi]* Non debemus eos equos intelligere, quos Æneæ sustulit: nec enim congruit, sed de his interrogat, quos sustulit Rheseo. *Quales* autem dixit: ac si diceret, anne sic feroces, ut illi a quibus ducebant originem. Diomedes enim rex Thracum habuit equos, qui humanis carnibus vescebantur. Hos Hercules abduxit, de quibus dicuntur supra memorati equi originem ducere: aut ideo *quales* qui potuerint esse, ita divini, ut inter fatale Trojana numerarentur: nam ideo et supra *ardentes* ait. *Servius.*

Diomedis equi] I. Parrhasius ad illud Claud. in præfat. l. II. de raptu Proserp. 'Diraque sanguinei vertit præsepia regis, Et Diomedeos gramine pavit equos.' Diomedes, inquit, Rex Thracum equos habuit admodum ferros, qui humanis carnibus vescebantur. Hos Hercules, occiso tyranno, Argos abduxit: Junoni consecravit Eurystheus; genusque eorum propagatum usque ad Alexandrum Magnum, tradit Diodorus: alii etiam ad Antonii tempora, qui Triumvir con-

stituendæ Reipublicæ fuit: unde manavit equus ille *Sejanus*, calamitatis adagio nobilis: auctore Agellio. Ab iis præterea genus ducebant Argivi Diomedis equi: de quibus Virgil. 'Nunc quales Diomedis equi!' q. d. ita feroces, ut illi Thraces, ad quos originem referebant. Servius in Schedis Fuldens. Ideo etiam, *quales:* qui potuerint esse ita divini, ut inter fatale Trojana numerarentur: nam ideo supra etiam *ardentes* dixisse ait. *Taubmann.*

Quantus Achilles] Non interrogat Dido, qua virtute, quove corporis et animo robore; sed *quantus*, id est, quam magnus Achilles fuerit. Nam, ex fabulosa Lycophronis historia, novenis cubitis adolevisse dicitur. Ibidem: Existimant quidam, Poëtam in his τὸ πρέπον mulieris ex amore insanientis observasse: quæ inaniter quærat; non, qua virtute Memnon fuerit, sed quibus armis indutus: non, qualis quantusque Diomedes, sed cujusmodi illius equi: non, quam fortis, sed quam procerus Achilles fuerit. Quin et superflue quærit hæc omnia ex pictura, de qua superius dictum. *Idem.*

757 *Immo age]* Vidit specialia cito posse finire: et contulit se ad generalitatem. *Servius.*

Immo age] Hom. ἀλλ' ἄγε. Ad procurandum temporis tractum, quo animus de præsentia Æneæ satiatur, ad generalitatem se convertit. *Taub.*

Et a prima, dic, hospes, origine nobis] Id est, a raptu Helenæ. Quod quidem Dido cupit: sed excusat Æneas. Et dicit ruinam se Trojæ breviter esse dicturum, habita ratione temporis: ut, 'Suadentque cadentia sidera somnos.' *Servius.*

758 *Insidias Danaum]* Hoc ad favorem Trojanorum, ne videantur esse superati virtute: et laudandum quod *insidias* tantum dixerit, non et caput Ilium; nam et ipse Æneas, 'Accipe nunc Danaum insidias.' *Idem.*

Cususque tuorum] Ut eventu Troja corruerit: non fati necessitate. *Idem.*

759 *Errorisque tuos]* Et responsio hunc ordinem sequitur. Nam primo dicit Trojæ ruinam: post errores suos. *Idem.*

Septima ætas] Per æstates, annos intellige. Nam sic ante Olympiadas computabant. Septem autem esse annos Dido cognovit ex Teucro. *Id.*

760 *Omnibus errantem terris et fluctibus ætas]* In antiquis aliquot exemplaribus legere est, *omnibus errantem, et terris, et fluctibus*, quod sententiam reddit uberiores. *Pierius.*

Ætas] Septem annos intellige. Simili figura Accius in Philoctete apud Nonnium: 'Contempla hanc sedem, in qua ego novem hiemes saxo stratus pertuli.' et Silius l. XIII. 'octava terebat Arentem culmis messem crepitantibus ætas.' Tu ex his exemplis, et aliis, quæ subjiciam, animadvertite quiddam non vulgare. Annus veteribus in duas tantum partes divisus erat, videlicet in hiemem et æstatem; hinc est, ut frequenter has duas partes pro anno sumant Auctores; non ver, non autumnum: nam si qui, ver, aut autumnum, illi certe aut non graves sunt, aut novitii respectu antiquorum: subjiciam aliqua alia præter Accium et Silium, ut res clarior sit. Valer. Arg. vi. 'cum Scythiæ jam tertia viderat ætas.' Ovidius in Halient. 'Tertia Phæbei referunt hiberna jugales.' Fragmentum hoc Ovidii reperies in Hieronymo Colum. in Emmium tomo II. per initia. Petronius: 'Jam decima mæstos inter ancipites metus Phrygas obsidebat messis:' ubi *messis* pro æstate. Seneca Troad. 'decies nivibus Cannit Ide, Ide nostris Nudata rogis, et Sigæis Trepidus campis decies secuit Messor aristas:' vides hiemem tantum, et æstatem. Ut apud eundem in Theb. 'Bruma ter posuit nives, Et tertia jam falce decubuit Ceres, Ut exul errat natus, et patria caret.'

Plinius vi. 19. 'Umbræ ad septentrionem cadunt hieme, æstate in austrum per senos menses.' Ubi nulla facta veris, aut Autumni mentione, annum æque dividit in hiemem et æstatem. Sicut et Demosthenes orat. III. in Philip. ubi annum discriminat in *θέρος καὶ χειμῶνα*. Seneca etiam ep. 36. 'Ætas abit, sed alter annus illam adducit: hiems cecidit, referent illam sui menses:' et Rhetor Suas. I. 'Annuas hiemis atque æstatis vices.' Plato Leg. vi. ubi ait urbes custodiendas ab armatis hominibus toto anni tempore, ne vis externa ingruat, tantum ait, *θέρος καὶ χειμῶνος σὺν τοῖς ὅπλοις*. Sed signatissime omnium Virgilius supra in hoc libro: 'Tertia dum Latio regnantem viderit ætas, Ternaue transierint Rutulis hiberna subactis.' Rationem hujus acceptionis, et usus inter auctores videor ex Plinio ducere, nescio an errem. Ejus verba vii. 48. hæc sunt: 'Annum alii æstate unum determinabant, et alterum hieme:' ubi sententia est, veteribus duplicem annum fuisse, qui nobis est unus. Itaque anni apud veteres habuere tantum sex menses. Quia ergo illi sum annum integrum vocabant jam æstatem, jam hiemem, factum ut istæ duæ partes sumantur pro anno potius, quam ver, aut autumnus. De hac re si memini, locutus sum in Ge. inde cum Ge. iv. legis, 'Quod superest, ubi pulsam hiemem sol aureus egit Sub terras, cælumque æstiva luce reclusit;' existima loqui illum ex hac opinione: nam cum ver signet, tamen ait, *æstiva luce*. Et hæc fortasse melior ratio expediendi Poëtæ. Hinc etiam habeo, solares annos, qui constant mensibus duodecim, dici *magnos* cum discrimine ad hos annos. Quod fortasse aptius, quam cum discrimine ad lunares. Adjunge huic doctrinæ aliam adhuc strictiorem. Uni Arcades annum suum terminabant spatio tantum trium mensium.

Auctores sunt Macrobius, et Plinius; ille Satur. i. 12. hic vii. 48. Cur non ergo annus magnus; id est, solaris,

dicatur cum discrimine ad annum Arcadum brevissimum? *Cerda.*

ÆNEIDOS

LIBER II.

I *Conticuere omnes*] Quia supra dixit, 'Fit strepitus tectis.' *Conticuere* autem, pro *conticuerunt*: metri caussa, vel ratione clausularum. Nec est, ut quidam dicunt, dualis numerus, qui apud Latinos nunquam penitus invenitur. Et bene *omnes* addidit. Poterant enim simul quidam, sed non omnes, tacere. *Serrius.*

Conticuere] Quia dixerat: 'Fit strepitus tectis:' et, 'cythara crinitus Iopas Personat aurata:' et, 'ingemnant plausu Tyrii.' *Conticuere* partim, propter ejus honorificentiam: partim, quia mens hominum cupida est audiendi novas res, et regina indixerat silentium. *Donatus.*

Conticuere omnes] Hoc libro Poëta secutus videtur Hom. Od. H. quo a cœna Ulysses errores suos Aretæ narrat Alcinoi uxori. *Germanus.*

Conticuere] Hic Liber, qui ἄλωσιν Ilii describit, ex iis est, qui præcipuam palmam mereri judicati, atque ipsi Augusto a Poëta recitati sunt: narratque Agellius, ii. 3. hunc librum viginti aureis emptum esse. Cæterum dicendi genera, quos χαρκτηῖρας Græci vocant, cum tria sint probabilia; *Uber*, sive generosum; *Gracile*, sive subtile; et *Medium*, sive mediocre; hic Liber in summo genere scriptus est. Refertur autem ad locum communem, quo omnes Tragœdiæ et Historiæ occupantur: 'Dis-

cite justitiam moniti, et non temnere divos.' *Taubmann.*

Conticuere] Sic infra 131. 'Conversa tulere.' Dausquius ex Tullio in Oratore scripserunt verius dici quam scripsere testatur. Multis tamen probat sine discrimine usurpari. Maro 'devenere locos.' Ovid. Met. l. xiii. 'consedere duces.' Plura ille: sed, cum Cicerone citato loco c. 47. consuetudini, auribus indulgenti, libenter obsequor. Quantum ad argumentum hujusce libri secundi Petrus Victor, var. lect. l. xxviii. arbitratur Virgilium, ut fuit studiosus valde Euripidis, accuratissime tamen evolvisse illius Tragici Troadas, quia in hunc librum secundum Æneidos, multa ex illa fabula transtulit: exemplar hujus libri extitit mirandæ vetustatis quod A. Gellio monstratum et emtum viginti aureis est, ut idem testatur ii. 3. Trojæ Halosin etiam Graphice versibus enarrat Petronius. *Emmen.*

Intentique ora tenebant] Id est, ora intuebantur loquentis; aut immobiles vultus habebant: ut, 'Tenuitque inhians tria Cerberus ora,' id est, immobilia habebant: aut intenti tenebant, ut sit figura, et intelligamus, *intenta habebant*: ut Terentius, 'Nam Andriæ illi id erat nomen, teneo,' Idco autem hoc addidit: quia potest quis tacere, nec advertere. *Serrius.*

Intenti] Desiderio inducebantur au-

diendi. *Donatus.*

Intentique ora tenebant] Pro, *Intenta ora habebant*, id est, defixa in loquentem: ut sit hypallage. Vel, intenti ad ejus verba ne quidem hiscebant. *Æn. viii.* dicet: 'defixique ora tenebant.' Ideo autem hoc addidit: quia potest quis tacere, nec tamen animum advertere. *Taubmann.*

Conticuere omnes intentique ora tenebant] Hunc versum debet Homero, qui hunc habet *Iliad. i. 29.* Ὄς ἔφαθ', οἷδ' ἄρα πάντες ἀκὴν ἐγένοντο σιωπῇ. Vide *Macrob. Saturn. v. 5.* Silentium erat necessarium post strepitum et ingeminatum plausum. *Emmeness.*

2 Inde] Aphæresis est, pro deinde, vel, ut quidam volunt, *tunc.* *Servius.*

Toro ab alto] Summus enim semper est pontificalis locus. Non licebat enim supra regem sacrificulum quemquam accumbere. Cum enim dicit de *Didone*: *Aurea composuit sponda mediamque locavit*: ostendit illam regali, non sacerdotali loco discubuisse. *Æneas* autem ubique quasi sacratu inducitur. *Torus* autem ab *herbis tortis* dictus est; et videtur hic ostendisse, 'Ostroque superbo.' Et 'Aulæis jam se regina superbis,' ut aulam significaret. *Idem.*

Ab alto] Pro *ex alto*: mutavit præpositionem. *Idem.*

Sic orsus ab alto] In Mediceo codice una plus dictione scriptum est, *ab alto est.* Sed magis *Virgilianum* est, ut verbum id subintelligatur potius, quam adscribatur. *Pierius.*

Toro ab alto] Qui gerebat se sacrorum regem, accumbebat supra omnes, *Turnebo* teste *advers. vi. 21.* Quod illustriorum personarum lectuli fuerint altiores, et ad eos gradibus ascendendum fuisse, edocet *fusius Ciacc. de Tricl. p. 13.* *Fulv. Ursin.* non ad altitudinem tori referendum esse *torum altum*, sed ad loci dignitatem, quod iscumbebat *Æneas*: eum vide *p. 250.* *Emmeness.*

Pater Æneas] Hoc honoris nomen

est. *Servius.*

Orsus] Hic cæpit: alibi finivit; ut, 'sic Juppiter orsus.' *Idem.*

3 Infandum] Quia viro forti victum se dicere, et doloris est, et pudoris. *Idem.*

Infandum] Quoniam gravissima erant in convivio lætissimo narranda; non aliena mala, sed sua narrabat. *Donatus.*

Jubes] Vis: ut, 'Jubeo Chremetem.' Nam aliter hoc verbum, *Æneæ* persona, non recipit. *Servius.*

Renovare] Retexere, iterare. *Idem.*

Infandum, &c.] Ante omnia *Homeri* locum subjicio ex *Odyss. ix.* Ergo *Ulysses Alcinoos* obtemperans sic loquitur: Σοὶ δ' ἐμὰ κήδεα θυμὸς ἐπετράπετο στονόεντα εἴρεσθ' ὕφρ' ἔτι μᾶλλον ὀδυρόμενος στοναχίζω. Τί πρῶτον, τί δ' ἔπειτα, τί δ' ὑστάτιον καταλέξω; Κήδε' ἐπεὶ μοι πολλὰ δόσαν θεοὶ οὐρανῶνες. In his *Homerus*, ἐμὰ κήδεα, *meos dolores*, pro fundamento ponit. *Æneas* longe aliter; nam prius universam calamitatem, deinde suam: tantorum enim malorum, ipse quoque partem magnam habuit: non statim confugit ad aram communem: Deos malorum auctores. Sed quæ vidi et quidem miserrima et quæ passus sum ipse: deinde per interrogationem πάθος explicat: quando ne hostes quidem sine miseratione denarrare posse, profiteatur. A temporis quoque incommoditate auget difficultatem narrationis. Ergo non tam imitatus est *Homerum* (ait *Jul. Scal.*) quam nos docuit, quomodo ille dicere debuisset. *Seneca* in *Agamem.* *Virgilio* his versibus adhæret: 'Acerba fatu poscis, infaustum jubes Miscere læto nuncium: refugit loqui Mens ægra, tantis atque inhorrescit malis.' Quod vero *Virgilius renovare*, *Sophocles* in *Col.* dixit πάλαι ἐπεγείρειν, rursus excitare: et *Callim.* δάκρνον ἐγείρειν, excitare lacrymas: *Eurip.* in *Orest.* ἄρρητ' ἀναμετρήσασθαι, infanda recensere. Quod Latini infandum. *Eurip.*

Sophocl. et Homer. ἄλλῃτων. Isocr. ἀπόρρητον. Pindarus Isthm. od. vii. ad verbum, πένθος οὐ φάρον. *Cerda.*

Infandum, regina, jubes, &c.] Illud Horatianum diligenter observavit in hoc suo libro Poëta noster, quod invenias in l. de art. poët. vs. 105. 'tristia mœstum Vultum verba decent.' De voce in re tristi agit Cic. de orat. iii. 58. Recte *infandum*, ut apud Apulejum l. x. 'demonstrant infandam gulam:' et hunc versum ex Homero sumitum monet Macrob. Saturn. v. 5. *Emmeness.*

4 *Trojanas ut opes]* Ut, *quemadmodum.* Sic Horatius, 'Aut pinguis Phrygiæ Mygdonias opes.' *Servius.*

Trojanas] Quasi dicat, magnas. *Don.*

Trojanas ut opes] Legit Lambinus, 'aut pinguis Phrygiæ Mygdonias opes.' De Mygdoniorum opibus Horat. od. iii. 16. *Emmeness.*

Et lamentabile regnum] Id est, magnum, quasi dignum multa lamentatione: ut, 'Hi multum fleti ad superos.' *Servius.*

5 *Danai]* Dicti a Danao rege. Nam Græci proprie sunt Thessali a Græco rege. *Idem.*

Danai] Abjecte legendum, quasi imbelles. *Donatus.*

Miserrima vidi] Est enim pœna et in atrocitate spectaculi, ut, 'Ætnæos vidit Cyclopos Ulysses:' et, 'Vidi ego duo de numero.' *Servius.*

Quæque ipse miserrima vidi] Simili affectu Ulysses Odys. xii. Οἰκτιστον δὴ κείνο ἐμοῖς ἴδον ὀφθαλμοῖσι: *miserrimum illud vidi meis oculis.* *Cerda.*

6 *Pars magna fui]* Propter conjugem amissam. Et hoc se commendat: ut paulo post, 'Aut quid in eversa vidi crudelius urbe?' *Servius.*

Pars magna] Quia perdidit regnum. Vidit miserandam Priami et Polytæ mortem. Amisit uxorem, et denique patrem. Certe neque Dido deberet audire, quod mala sua fletet. *Donatus.*

Et quorum pars magna fui] Talis locutio Æn. x. 427. 'Lausus pars ingens belli.' et Sil. Ital. l. v. 'Italæ

pars magna ruinae, Appius.' Bene duo dicit et *vidi* et *fui*: videndo enim et patiendo rerum scientes evadimus, ut Donat. ad Ter. Ad. iii. 1. 3. *Emmeness.*

Quis talia] Quæris me narrare, quæ etiam hostis si audiret, non abstineret a lachrymis. Ibi enim fuit unus ex Græcis Achemenides, quem fleturum dicit. *Donatus.*

Fando] Dum ipse dicit: alibi dum dicitur: ut, 'Fando aliquid si forte tuas pervenit ad aures.' Quia gerundii modus est: quidam per infinitivum modum dictum accipiunt. *Serv.*

7 *Myrmidonum]* Myrmidones sunt Achillis socii. A Rege Myrmidono dicti, Jovis et Eurymedusæ filio. *Id.*

Dolopum] Dolopes, Pyrrhi socii: quos, ut quidam volunt, de Festo insula, duxit ad Trojam: dicti autem *Myrmidones* propter hanc causam: Æacus Jovis et Æginæ filius, cum vellet matris suæ perpetuam memoriam permanere; insulam in qua regnabat, a nomine ejus Æginam appellavit: hoc indignata Juno, pestilentia cives ejus omnes absumpsit; quod cum vidisset, petit a Jove, ut formicæ, id est, myrmices, quas casu animadverterat plures, in homines et suos socios verterentur. Qui statim mutati in homines, *Myrmidones* appellati sunt. Sed hoc fabula est; nam Eratosthenes dicit, *Myrmidonas* a rege Myrmidono Jovis et Eurymedusæ filio. Sane amat hos exercitus jungere; nam et post ait, 'Hic Dolopum manus, hic sævus tendebat Achilles.' *Idem.*

Aut duri miles Ulyxæi] *Duri*, non laboriosi, sed crudelis: ut, 'quam dat tua conjux Dura.' Nam Virgilius pro negotiorum qualitate dat epitheta, quum Homerus eadem etiam in contrariis servet. Sensus autem est, sine lachrymis hæc nec a quovis hostium dicerentur. Illud autem quod Asinius Pollio dixit, caret ratione, de Achemenide dictum *Miles Ulyssi.* Myrmidonas vero et Dolopas præ-

sentes esse acceptos ab Heleno. Si sic enim dicit, frangitur dignitas. Sane quædam si singulariter proferrantur, interdum gratiora sunt, ut, 'Tres Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.' *Ulyxi* autem vetus genitivus est; ut, 'Atque immitis Achilli.' *Idem*.

Quis talia fando Myrmidonum, &c.] Similem habes locum apud Sil. Ital. l. II. 'Quis diros urbis casus, laudandaque monstra, Et fidei pœnas, et tristia facta piorum Temperet evolvens lacrimis? vix Punica fletu Cessassent castra, ac miserescere nescius hostis.' et Ter. Hec. I. 2. 53. 'Ibi demum ita ægre tulit, ut ipsam Bacchidem, si adesset, credo ibi ejus commiseresceret.' *Emmeness*.

8 *Temperet]* Abstineat. *Servius*.

Temperet a lacrimis] Præpositio non male exprimitur: sic legendum Geo. I. 360. 'Jam sibi tum curvis male temperat unda carinis.' Ita gaudet loqui Cæsar de Bell. Gall. I. I. 'temperare a maleficio, ab injuria.' *Emm*.

9 *Præcipitat]* *Præcipitatur*. Verbum pro verbo, ut dictum est: et duas causas prætendit, quibus dicit non posse universa narrari, dolorem et tempus. *Servius*.

Jam nox humida cælo Præcipitat, &c.] *Nox præcipitat*, pro *præcipitatur*. Sed lege, 'Nox humida cælo Præcipitat somnos, suadetque cadentia sidera.' *Nox humida cælo præcipitat*. Hoc voluit dicere: Jam media nox absumpta est: siquidem aura humida jam cæpit, et sidera in occasum labuntur: hæc enim non sunt nisi maxima parte noctis transacta. *Donatus*.

Et jam nox humida cælo Præcipitat] Od. E. ὀράπει δ' οὐρανὸν νύξ. et Od. A. πρὶν γὰρ κεν καὶ νύξ φθεῖτ' ἄμβροτος, ἀλλὰ καὶ ἔρη Εὐδαι. et eod. ἔρη μὲν πολλῶν μύθων, ἔρη δὲ τε ὕπνου. Ut autem, *Sed si tantus amor, &c.* idem Hom. εἰδ' ἔτ' ἀκούμεναί γε λιλαιέαι. Non omittendum autem, quod ad hunc locum notavit Turne-

bus VI. 21.: Cadere sidera diluculo, albescente cælo, exortu auroræ, exacta fere nocte: ut et illo loco intelligendum contendit: 'primisque cadentibus astris.' Sunt tamen, qui putent, contextum illius loci Æn. IV. et repetitionem versus hujus, non videri auroræ, diluculo, aut diei convenire posse, si Poëtæ menti ex ipso orationis curriculo, præcedentibus; et subsequentibus advertamus, quæ ita se habent: 'Nunc eadem labente die convivia quærit. Post ubi digressi, lumenque obscura vicissim Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos, Sola domo mæret vacua, stratisque relictis Incubat.' Aliis tamen videtur Servii Turnebique sententia sustineri posse, si accipiamus, produxisse Didonem in multam noctem convivium, et ita invaluisse noctem, ut bona pars transacta videretur: unde et Græci non modo grassatores nocturnos, sed et comessatores et amatores ἡμεροκόλους vocarunt. Sed et Propertii versus et auctoritas penitus sententiam Turnebi fulcire videtur: Propertii, inquam, diluculum respicientis. 'Et jam quarta canit venturam buccina lucem, Ipsaque in Oceanum sidera lapsa cadunt.' Ut autem absolute *præcipitat* usurpavit, sic et Cæsar bel. civ. I. III. 'Multi jam menses transierant, et hiems præcipitaverat.' Sed neque hic ex sententia ejusdem Turnebi *præcipitat* in ea significatione accipiendum, ut infra eodem hoc libro: 'Vertitur interea cælum, et ruit Oceano nox, Involvans umbra magna terramque polumque.' et Æn. VIII. 'Nox ruit, et fuscis tellurem amplectitur alis.' Inferius etiam neutraliter: 'effusa grandine nimbi Præcipitant.' *Germanus*.

Et jam nox humida cælo Præcipitat, suadentque, &c.] Ad explicationem hujus loci facit illud Ciceronianum, cujus meminit Salmas. exercit. Plin. 719. 'Jam prope præcipitante licebit

visere nocte:’ id est, cum maxima noctis pars transacta est. Sic *præceps æstas*, quæ ferme exacta est. *Præceps* ver, quod finem spectat. Hic subticetur accusativus: *Præcipitat* pro *præcipitat se*: quod sæpissime et eleganter fieri docet Sanctius Minerv. p. 278. quando suppositum agit in se: ut hoc loco *nox præcipitat*, sic apud Cicer. de orat. III. 35. ‘sol præcipitans me admonuit.’ De verbis activis passive sive absolute usurpatis consule Vechnerum Hellen. I. 12. *Emmeness.*

Cadentia sidera] Aut epitheton est siderum, quæ semper et oriuntur et occidunt: aut certe majorem partem noctis dicit esse transactam. Per *sidera* autem noctem significat, quæ somnos suadet. *Servius.*

10 *Casus cognoscere*] Cognoscendum casuum; est autem Græca figura. *Casus* autem fortuna, pericula: nam si *mortem* dixit, *nostrorum* debuit dicere. Et breviter præscribit: quia Dido dixerat, ‘a prima dic, hospes, origine nobis.’ Ergo non ad Didonis voluntatem, sed narrantis officium. Et quibusdam hystorologia videtur; prius enim est, ut Trojæ laborem, post Æneæ casus agnoscat. *Idem.*

Cognoscere] In exemplaribus aliquot antiquis, *agnoscere* legitur: sed *cognoscere* Servius agnoscit: neque non Donatus, et reliqua litteratorum collegia. *Pierius.*

Sed, si tantus amor casus cognoscere nostros] Pro eo Stat. Thebaid. I. I. ‘Sed si præcipitant miserum cognoscere curæ:’ hic *cognoscere* pro *cognoscendi*, infinitivus pro gerundio, ut Grammatici: sic Cic. pro Sestio: ‘Dignitas reip. minora relinquere hortatur.’ Vide Macrobiū in libello de different. Græc. Lat. verbi. c. de infinito modo. Si cum Sanctio loqui velimus, infinitum poni pro genitivo affirmabimus: ejus adi Minervam, p. 216. *Emmeness.*

11 *Supremum*] Postremum, ultimum dicit; eversionem enim Trojæ tantum, omissis superioribus, narrat. *Servius.*

Supremum laborem] Ita in v. ‘sorte suprema Trojæ.’ Nam imperium illud nunquam revixit in posterum. Itaque locutio sumpta est a mortuis, quibus omnia, quæ contingunt, suprema sunt, id est, ultima. Sic *supremus honos* pro exequiis. Ita et Calaber I. XII. de suprema nocte Trojæ, *ἰστανῆν νύξ. Cerda.*

12 *Quanquam animus meminisse horret*] *Quanquam*, melius præsentī jungitur tempori: ut, ‘*Quanquam* scio,’ ‘*quanquam* lego.’ Quod autem dixit, *meminisse horret*, defectivi verbi ratio est. Nec enim potuit dicere *meminere*. Et in his, quæ corrupta sunt naturaliter, ut *odi, novi, cæpi, meminī*: et omnia tempora, quæ inveniuntur, et suo et aliorum funguntur officio: ut, ‘*Memini* videre, quo æquior sum Pamphilo,’ præteritum est: et, ‘*Memini*, me turribus altis Corycium vidisse senem.’ Quod si fit et in verbis integris, ut, ‘*Juvat* evasisse tot urbes;’ quanto magis in corruptis? *Servius.*

Quanquam animus meminisse horret] Ita Cic. in Anton. XIV. (notante Mureto) ‘*Refugit animus* P. C. eaque formidat dicere, quæ,’ &c. Adjungo Tacitum, et Livium: ille Hist. IV. ‘*horret animus* tanti flagitii imagine:’ hic I. IX. ‘*reformidat animus*,’ et alibi ‘*horret animus* referre.’ Sed signatissime ad Virgilium Fabius declamat. 270. ‘*Horret animus* recordari, refugiant cogitationes.’ Calpur. etiam declamat. 10. ‘*horret referre animus*.’ Seneca in Agamemnon. ‘*En horret animus*, et pavor membra excutit.’ Iterum: ‘*Refugit loqui* Mens ægra tantis atque inhorrescit malis.’ Nazianzenus Orat. 19. ita locum istum amplificat, *φρίττειν ἐπέρχεται μοι τοῖς ἐξῆς προσιόντι τοῦ διηγήματος, φρίττειτε δὲ καὶ ὑμεῖς οἱ ἀκούοντες*: *Mihi* ad eorum, quæ sequuntur,

narrationem progredienti subiit horrescere: ac vos velim, cum audiat, cohorrescere. Cerda.

Refugit] Propter metrum, pro præsentis præteritum posuit. *Servius.*

Luctuque refugit] In codicibus nonnullis sane quam vetustis, *luctum* habetur: quod ego factum credebam ob notam, productæ syllabæ signum; quæ fuisset antiquitus supra syllabam ultimam dejecta: sed animadverti Ti. Donatum quoque *luctum* legere quarto casu: et apud Carisium, ubi versus is citatur, *luctus* scriptum esse. *Pierius.*

13 *Incipiam]* Deest, tamen: quia cum præponitur *quanquam*, necesse est subungi *tamen*. *Servius.*

Incipiam] In hoc principio narrationis, loci, temporis, et personarum memor est Æneas. Ergo proposita retinet: sed ostendit esse prolixa et multa, nec tempori, nec loco, nec personis congrua: sed quia cupiebat id regina, cujus voluntas pro ratione esset, recurrit ad brevitatem: ut neque ipse multa dura narrando dolores incurreret, nec Didonem multum vigilare cogeret. Hoc loco docet, quod quamvis omnis narratio brevis esse debeat, tamen illa brevissima, cum propria mala narrantur, nisi necessitas cogat: ergo contra erit, cum narrantur bona. Nam prospera et referre juvat, et exigunt audientem. *Donatus.*

Fracti bello] Bene defendit causam suorum, quod in bello non impares fuerint. Duplex ergo est in hoc libro intentio, ne vel Trojæ, quod victa est; vel Æneæ turpe videatur esse, quod fugit. Sane amat in adversis hoc verbo uti, ut 'Fractæ vires,' et 'Fraugimur heu fati, inquit.' *Servius.*

Fracti bello] Subtilis narratio hominis victi, et ejus, qui patriæ adesse nequiverit. Cujus auxilium, Didoni omnia metuenti videri debeat necessarium: quod in spem certam venire

non potuit, nisi Æneas prius personam suam justa defensione purgaret, quod ab occasione temporis et personæ sumit: non nos strenui, sed imbelles vicerunt. Argumentum ergo a persona, *Fracti bello*. Nullus bello frangitur, nisi imbellis, et nisi fortis sit qui resistit. A tempore, *tot jam labentibus annis*. Nam tamdiu restitimus, quamdiu fata imperium stare consenserunt. *Donatus.*

Fracti bello, &c.] Sic Horat. od. II. 4. 'et ademptus Hector Tradidit fessis leviora tolli Pergama Grajis.' *Frangi* eleganter dicuntur, bello assiduo qui premuntur. Corn. Nepos in Themist. c. 2. 'primum Coreyræos fregit:' sic apud eundem 'curis frangi' *Emmenes.*

Fatisque repulsi] Oraculis: (ut est, 'Cum virgo, Poscere fata,') secundum Plantum, tribus, vita scilicet Troili, et si Palladium mansisset in Troja, integro sepulchro Laomedontis, quod in Scæa porta fuit: ut in Bacchidibus lectum est. Secundum alios vero, pluribus: ut de Æaci gente aliquis interesset. Unde Pyrrhus admodum puer evocatus ad bellum est: ut Rhesi equi tollerentur a Græcis: ut Herculis interessent sagittæ; quas misit Philoctetes, quibus Paris peremptus est. *Servius.*

14 *Ductores]* Sonantius est, quam duces; ut, 'regnatorem Asiæ:' quod heroum exigit carmen. *Idem.*

Labentibus] Velocibus cursu; ut, 'Labere, nympha, polo,' et 'Labere penni.' Cursu enim lapsus celerior est. *Idem.*

Tot jam labentibus annis] Ex Lucretii modulo l. I. 'Tot jam volventibus annis, Ductores Danaum delecti prima virorum.' *Cerda.*

15 *Instar]* Nomen est indeclinabile, licet Probus *instaris* declinaverit, ut *nectaris*. et caret præpositione, ut *peregre*: quamvis *Serenus Lyricus ad instar* dixerit. *Instar* autem est *ad similitudinem*. Unde non

restaurata, sed *instaurata* dicuntur ædificia ad antiquam similitudinem facta. *Servius*.

Equum] De hoc equo varie in historiis dictum; ut enim Hyginus et Tubero dicunt: machinamentum bellicum fuit, quod *equus* appellatur, ut *aries* et *testudo*, quibus muri discuti, vel subrui solent: unde est, 'Aut hæc in nostros fabricata est machina muros.' Ut alii, porta, quam eis Antenor aperuit, equum habuit pictum: nonnulli signum equi datum, ut internoscerent Græci suos, vel hostes. A quibusdam dicitur, facta proditiōe prædictum, ne quis eas domos violaret, quarum ante januam equus esset depictus: unde et Antenoris et cæterorum agnitæ sunt. Aut quia Equestri prælio victa est Troja. Aut a monte Hippiο, post quem se absconderant Græci. Unde et alludit: 'Instar montis equum:' ut, 'Pelago credas innare revulsas Cycladas.' Aut revera hoc fuit, quod Virgilius sequitur: sed melius machinamenti genus accipimus. *Servius*.

Instar montis] Fracti bello se ad insidias converterunt. *Donatus*.

Equum] Maximæ insidiæ. Nam quod abscondere non potuerunt, specie religionis contexerunt. *Idem*.

Instar montis equum] Hic fabulosus equus a Poëtis nunc *δούρειος*, nunc *δουράτειος* dicitur: unde et Lucret. 'Nec cum Durateus Trojanis Pergama partu Inflammasset equus nocturno Grajugenarum.' Cur autem *δούρειος* dictus sit, docet in Troad. Eurip. ὅθεν πρὸς ἀνδρῶν ὑστέρων κληθήσεται δούρειος ἵππος κρυπτὸν ἀμπίσχων δόρυ. De eo vide Hom. Od. Θ. *German*.

Instar montis equum] Mitto hic digladiationes Grammaticorum de voce *instar*. Quod Virgil. *instar montis*. Pindarus Isthm. Od. vi. οὐρεῖ ἴσον. Sermonem ipsum hyperbolicum in mente credo habuit Apulejus l. x. ubi Romanum pegasus montem ligneum vocat. Cæterum totum hoc belli

consilium de equo construendo, de insidiis, de Sinone, demum omnium, quæ longissime sequuntur in Vate, desumpta sunt ab Tryphiodoro, et Calabro, sed ego inprimis Calabri acumen demiror, qui Ulyssem sapientissimum facit eleganti quodam invento, nam ad verba Calchantis satis implicata, auguriumque illius, inducit Ulyssem excogitantem equi machinam, qua omnino Calchantis augurium intelligitur. Inde verba illa, τὸν πάντες ἐπὶ νηὸν Κάλχας μὲν θαύμαζεν: omnes illum laudabant, *Calchas ipsum mirabatur*, videlicet Ulyssem. Ut, quæ hic dixi, intelligas, opus est Calabro: adito. Volo etiam scias, Rhetores, qui versum istum Virgilianum adducunt pro exemplo catachreseos, mire decipi. Dicunt enim κατὰ χρησιν positam in voce *equum*, quasi Maro καταχρηστικῶς appellet istam machinam *equum*. *Cerda*.

Instar montis equum divina Palladis arte] Σὺν Ἀθήνῃ: aut ingeniose, aut dolose: ac si diceret; consilio iratæ deæ, quæ fuit inimica Trojanis. Hunc autem Equum fabricasse traditur Epeus, Panopei filius, qui genus suum ad Æacum referebat, Jovis filium. Nec merus fuit Græcus, sed barbarus *Semi-Cres*: quippe Lycopliron in Cassandra, ἡμικρήτα βάρβαρον ἐπεῖδον, appellat hunc ἵππο τέκτονα. Fuitque Equo isti incisa ejusmodi inscriptio; DANAI MINERVÆ ILIADI DONO: vel, ut Actius in Deiphobo, quod Serv. Fuld. notat: MINERVÆ DONUM ARMIPO-TENTI DANAI ABEUNTES DICANT. Abiisse porro *Equum Trojanum* (ut hoc etiam obiter notemus) in Proverbium, docet Cælius xix. 25. et usurpari pro societate, non in perniciem modo cujuspiam inita, verum et ad bonam frugem aliquam. Cicero in Philipp. 'In hujus me consilii societatem, tanquam in Equum Trojanum, includi cum Principibus non recuso.' Idem De Orat. ii. 'Ex Isocratis ludo, tanquam

ex Equo Trojano, innumeros Principes exivisse, scribit.' De quorum verborum sententia vide P. Victor. xviii. 5. Legetur et *Porcus Trojanus*; quem lepida similitudine ita vocabant, quasi aliis animalibus inclusis gravidum, ut ille Trojanus Equus viris armatis. De hoc denique Equo varia in historiis lecta sunt. Hyginus et Pausanias machinam fuisse dicunt, subruendis muris; Plinius arietem, quem Epeus ad Trojam invenerit. Ab aliis traditur porta, quam Antenor, patriæ (ut opinio est) proditor, Græcis aperuerit, Equum pictum habuisse. Nonnulli dicunt, signum Equi datum, ut internoscerent Græci suos et hostes. Nonnulli, facta prodictione prædictum, ne quis eas domos violaret, quarum ante januam equus esset depictus. Unde et Antenor, et cæterorum, agnitæ sint. Vel dicamus, Equestri prælio victam esse Trojam. Vel, a monte Hippios, post quem latentes Græci in insidiis, urbem oppresserunt: ut noster alluserit; 'Instar montis equum,' ut alibi: 'credas innare revulsas Cycladas.' Taubmann.

Palladis arte] Aut ingeniose, aut dolose: ac si diceret consilio iratæ deæ: quæ fuit inimica Trojanis. *Servius*.

Palladis] Quo possent ab insidiarum suspitione abduci, *Donatus*.

16 *Ædificant*] Translatio. *Ædificari* enim habitacula hominum dicimus. Nam ideo hic de equo *ædificant*, qui erat homines recepturus, vel propter magnitudinem: ut Cicero, 'Navem tibi ædificatam esse Messanæ.' *Servius*.

Interunt] Quia naves dicuntur *texi*: nam ubi naves fiunt *textrinum* vocatur. Ut ipse, 'Bis denas Italo texamus robore naves.' *Idem*.

Interunt] Verbum *texo* traduxerunt vet. ad fabricam omnem e ligno. Ovid. 'Textitur in costis panda carina suis.' Catell. 'Pinæ conjungens inflexæ texta carinæ.' Ennius:

'Idem campus habet textrinum navibus pandis.' Ita legit hunc versum Scal. in Not. ad Catullum. Vegetius iv. 33. 'classem Romani principes texuerunt.' Sulpitius Severus Hist. l. i. de Noë: 'arcam e lignis contextuit.' Pari indole Græci τὰ ὕφη νεώς. Ab hoc contextu tabularum dictæ naves *caudicariæ*, a Seneca de Brevit. Vit. c. 12. quasi a caudicibus. et a Sall. in fragm. Hist. *codicariæ*. Cerda.

Abiete costas] Non sine ratione Virgilius hoc loco *abietem* commemorat. Item *acerem* et *pinum* paulo post. Nam *fulminata abies*, interitum dominæ significat: et Troja per fœminam periit. *Acer* vero in tutela Stuporis est: et viso equo stupere Trojani: ut, 'Pars stupet innuptæ donum exitiale Minervæ.' *Pinus* in tutela quidem est matris deum: sed et fraudum et insidiarum: quia ejus poma cadentia per fraudem interimunt: et hic equus plenus insidiarum est. *Abiete*. Solutio spondæi, nunc in proceleusmaticum, alias in dactylum; ut, 'Arma virum tabulæque, et Troia gaza per undas.' alias in anapæstum, ut, 'Fluviorum rex Eridanus.' Sciendum autem Virgilium servasse sibi ubique in solutione ista, excusationem synalæphæ: quod alii contemnunt. *Servius*.

Abiete] Non sibi contrarius Poëta, quamvis equum hunc infra *acernum* vocat, et deinde *pinum*. Ergo dicamus hanc machinam contextam ex variis arboribus, non ex acere solum, et pino; sed ex robore, quod voluit Petronius, et Poëta ipse, cum ait: 'molem roboribus textis.' atque etiam ex cornis, quod Pausanias in Laconicis: costas autem, et statumina, quibus machina firmaretur, sumta ex abiete. Inde Propertius eleg. iv. 1. de hoc equo loquens: 'Læserat abiegui venter apertus equi.' et eleg. iii. 1. 'Nam quis equo pulsas abieigno nosceret arces.' Tryphiodorus, qui plurimus est in hoc equo describendo, præter materiam lignorum, adi-

cit alia quæpiam, videlicet oculos ex lapidibus pretiosis, unum ex beryllo, alterum ex amethysto, dentes ex argento, jubam auro aspersam, ungulas ex testudine. Adi illum. Quæ Tryphiodorus dixit de beryllo, et amethysto explicant Calabrum, qui huic equo dat ὀφθαλμοὺς διειδέας, oculos perspicuos. Inde ab eodem Tryphiodoro hic equus αἰόλος vocatur, propter hanc varietatem. *Cerda.*

Abiete] An *i* in *abiete* sit vocalis, an vero consonans, contenditur inter Grammaticos: iis, qui consonas fieri putant *i* et *u*, assentitur H. Stephanus in lect. Virgil. idem statuendum in *parietibus*, *abietibus*, *arietat*, *tenuia*, *genua*, *omnia*, et similibus. A contrario argumentatur, per diæresin enim *siliæ* dicitur pro *silvæ*; *siuæres* pro *Suaves*. Versum autem esse προκελευσµατικὸν asserit Nobiliss. Heins. *Metam.* VII. 151. 'Custos erat arietis aurei.' *Emmen.*

17 *Votum*] Oblatum. Nam participium est, id est, vovisse pro reditu. *Servius.*

Votum pro reditu simulant] Probe Nasc. 'Hinc levis emergit Græcorum deturpatione ab impietate, qui per speciem religionis insidias moliuntur.' Hæc non dissident ab ingeniis Græcorum, qui fraudulentis, et dolosis. *Curt.* I. IV. Græcorum ingenia vocat *temporaria*: *Cassiod.* Var. ep. XII. 4. Græciam *multifariam*. *Cic.* ad Q. Fr. 'fallaces, et leves; et diuturna servitute ad nimiam assentationem eruditos.' iterum, illorum amicitias *parum fideles*: *Livius* I. VIII. 'gentem lingua magis strenuam quam factis.' Similem illis impietatis notam inussit *Homerus*, Græcus ipse, per initia II. XII. quod *Spondanus* et notat, et miratur ausum hoc Græcum hominem. Tangit autem Poëta veterum morem, apud quos vota suscipi consueverunt pro reditu in patriam: quod *Briss.* monuit *Form.* I. I. *Tib.* I. III. 'Ac si pro dulci reditu quæcunque voventur.' *Ovid.* *Amor.* I. 11. 'pro reditu victima vota

cadet.' *Sueton.* in *Calig.* c. 14. 'cum deinde paucos post dies in proximas Campaniæ insulas trajecisset, vota pro reditu suscepta sunt.' *Corn. Tacit.* I. III. 'decrevere patres vota pro reditu ejus.' Eleganter *Petron.* ad hoc votum alludens dixit: 'Danai in voto latent.' Sed et de hoc strategemate belli ita loquitur *Vegetius* IV. 26. 'Frequenter dolum excogitant obsidentes, ac simulata desperatione longius abeunt.' *Julius Front.* III. 6. de *Scipione*: 'simulato metu refugiebat *Annibal*, ratus veram esse ejus trepidationem,' &c. Vide, quæ late idem scribit c. 10. et 11. ejusdem libri. *Cerda.*

Votum] Simulant, atque etiam sermones spargunt, istum Equum pro felici in Græciam reditu ab ipsis votum et oblatum esse. Nam, *Votum*, participium est. Eleganter *Petronius* in *halosis* III: 'Hoc decenni prælio Jurata virtus additur: stipant graves Equi recessus Danai: et in voto latent.' Id est, in Equo, quem voverant. Tacite autem impietatis accusat Græcos, qui per speciem religionis insidias moliti sint. *Taubmann.*

Votum pro reditu simulant] Inde *Horat.* de hoc equo *od.* IV. 6. 'Ille non, inclusus equo Minervæ Sacramentito.' Vide *Thomasinum* de tab. *Votivis* c. 25. *Emmen.*

Ea fama vagatur] Hoc est pro reditu, fama tamen fuit, non et simulationis: nam incipiunt et insidiæ patefactæ esse. Bene ergo excusat, ne reus sit conscientiæ. Accius in *Deiphobo* inscriptum dicit: 'Minervæ donum armipotentes Danai abeuntes dicant.' *Servius.*

Ea fama vagatur] *Silentiari.* *Epigr.* ὅδε μῦθος ἀλᾶται. *German.*

18 *Huc*] Pro illuc in equum, vel in hanc rem. *Servius.*

Delecta corpora] *Delectorum* virorum. *Idem.*

Delecta] Non ergo plebeja: et est ad excusationem Trojanorum. Elegerunt ex ducibus plurimos: et quo-

niam periculosa non possunt sponte appeti, sors dedit ex pluribus fortibus, quos equus caperet. Ostendit autem Poëta, paucorum periculo providendum omnibus; neque debere homines refugere mortem, pro salute patriæ. *Donatus.*

Virum] Pro virorum, qua figura et in prosa utimur. Dicit sane Plinius in naturali historia, sic in neutro faciendum esse, scilicet propter casuum similitudinem, nisi forte nimia metri necessitas cogat. *Servius.*

Sortiti] Contraria sunt *delectus* et *sors*. Sed intelligimus quidem plures electos, sorte tamen ex ipsis ductos, qui includerentur. *Idem.*

Furtim] Num a plebe, hoc est, nullo sciente, id est, latenter. Nam et *furtim* ideo dicitur, quod magis per tenebras admittatur; unde *fures*, quoniam quasi per furtivum tempus, hoc est, nigrum, aliquid subripiant. *Idem.*

19 *Cæco lateri*] Pro cæcis lateribus. Et notandum aliter dici, *cæcum hominem*, non videntem, aliter *cæcum latus*, absconsurum et obcæcaturum. *Idem.*

Cæco lateri] Si dativum agnoscas, non te facile expedit: accipi potest Latinus casus, ut dicat in *cæco latere* ex more veterum, qui ablativos in *c*, desinebant sæpe in *i*. Sic et hodie *vesperi* pro *vespere* in probatissimis auctoribus. Hujus rei alibi testimonia conjungo. Si malis dativum, explicabis in *latus cæcum*. *Cerda.*

Cavernas] Loca quæ præter uterum cava essent: ut circa armos, et collum, et illa. *Donatus.*

20 *Ingentis*] Nonnulli omnia loca concava *cavernas* dictas a veteribus adserunt; ut, 'Et umbrosæ penitus patuere cavernæ:' alii fustes curvos navium, quibus extrinsecus tabulæ adfiguntur, *cavernas* appellarunt. Unde quia naves texti dicuntur, et cavernæ naviam sint; permansit in metaphora navium, ut *intexunt* diceret et *cavernas*. Alio quodcumque in arcum formatum est, quod flexum et

in altitudine curvatum ad sedem deducitur, *cavernam* dici tradunt. Sane dicendo *ingentis*, epitheto levavit tapinosim. *Servius.*

Cavernas ingentis] Indicant hæc equi magnitudinem, non minus atque illa Petron. 'Aperitur ingens antrum, et obducti specus, Qui castra caperent. Huc decenni prælio, Irata (alii jurata) virtus abditur, stipant graves Equi recessus Danaï, et in voto latent.' Profunditatem quoque equi, Homeri interpretes, et cum illis Plutarch. in eo lib. qui de Homero inscribitur, expendunt, quod vates dixerit, armatos in illum descendisse. Expendi etiam potest ex numero illorum, qui intus abditi, de quibus infra. Demum ex adagii forma, quam indicat Rhod. lect. xxix. 25. equos magnos staturososque dici posse *durios* ex Trojani equi magnitudine. Adjuvat illud Aristoph. in Avib. δὲ ἄρματα Ἰππων ὑπόνταν μέγεθος, ὅσον ὁ Δούρειος: duo currus equorum, qui essent magnitudine, quanta equus Trojanus. Sed nemo melius Virgilio magnitudinem hanc indicavit: nam quanta illa, quæ instar montis? Calaber l. xii. de hoc equo; μέγ' ἔργον: opus magnum: ἔργον ἀγῆτὸν: opus admirandum: et μεγακῆτεος ἵππου, qua voce ingens vastitas innuitur. *Idem*, ὄμβριμον ἔργον, et εὐρέος ἵππου. Dat etiam illi πύχας, id est, recessus. De hac etiam magnitudine multis Tryphiodorus. Vocat illum πελώριον ἵππον, immensum equum: de eodem εὐρύς θ' ὑψηλός: latus, et excelsus. ut signet etiam amplissimum, ait, εὐρυτάτης πλευρῆς. Dat demum illi ventrem ὀπίσσω νεός: instar navis. Dio Chrysost. oration. xi. μέγα ἔργον, ut et Calaber. *Cerda.*

Uterumque] Uterus est mulierum: nam prægnantis proprie est, quem modo ideo dixit, quia dicturus est, facta armis. Alvus, est quo defluunt sordes: ut Salustius, 'Simulans sibi alvum purgari.' Venter qui videtur. Juvenalis, 'Montani quoque venter

adest abdomine pinguis.' Sane et in Tragœdia de hoc equo * ἐρπολύμωνα legitur; hanc ergo hic *uterum* dixit. *Servius*.

Armato milite] Ex hoste scilicet, et singularem numerum pro plurali posuit: ut, 'Ultro Inachias venisset ad urbes Dardanus,' pro *Dardani*; et alibi pluralem pro singulari; ut, 'Desiste manum committere Teucris,' cum solus esset Æneas. *Idem*.

21 *Est in conspectu*] Locus est, qui hostiles insidias facile celaret. In conspectu erat, sed insula, quo non facilis esset transitus, et mare interjectum occultabat insidias. *Donat*.

Tenedos] Insula est contra Ilium, quæ ante Leucophrys dicta est. Nam Tennea Gysis, infamatus a noverca, quod cum ea voluisset concumbere, cultoribus vacuum tenuit, unde *Tenedos* dicta est. Alii dicunt, quod se propter supradictam causam, ex ipsa insula in mare præcipitaverit; hujus soror Hemithea fuisse dicitur. Ideo ergo ait *notissima fama*. Sic Cicero in Verrinis, 'Tenem ipsum, cujus ex nomine Tenedos nominatur.' *Serv*.

Tenedos] Quamvis nomina Græca, præsertim locorum propria, multum in carmine venustatis habere, suo idiomate posita, non ignoremus: eaque de caussa vulgatos pene omnes codices, *Tenedos* scriptitare cœpisse: in antiquis tamen aliquot, præsertimque in Romano scriptum est, *Tenedus* Latina voce. Et in antiquissimis M. Tullii codicibus manu scriptis, *Tenedus* legi eodem modo: ut in Verrinis, quod ad hunc locum facit, libro III. 'Tenem ipsum, qui apud Tenedios sanctissimus Deus habetur; qui urbem dicitur condidisse; cujus ex nomine *Tenedus* nominatur.' Cæterum in reliquis exemplaribus, *Tenedos* plurimum habetur. *Pierius*.

Tenedos] Est hæc insula post Sigæum promontorium, alii *Calydnam* dixerunt, alii *Leucophryn*. Aperit Muretus Var. lect. I. 12. cur nomen

mutaverit, et dicta sit *Tenedos*. Lege in illo. Illa hic nolui, quia ad rem Poëtæ nihil; illa etiam invenies apud Pausaniam in Phocicis. Sed cum in narratione illa Muretus novercam quandam Peribœam nominet, Pausanias Philonomen dicit. Vide Plutarchum in 'Ἑλληνικ. ubi jucunda historia de Tene, Tenediis, et Achille: Diodorum v. 17. Strabonem l. XIII. Quod Virgilius, *est in conspectu*, Calaber de eadem loquens insula l. XII. dixit, ἀντὶ τῆς Τροίης. *Cerda*.

Tenedos] Græcis λεύκοφρον, ut Lycophron. in Cassandra: mutati nominis causam reddit Muretus var. lect. I. 12. non *Tenedus*, ut Dausquius in Orthogr. Priscianum testem adhibet, qui in Periegesi: 'Terminat hunc Imbros pariter, Tenedosque coërcens:' et recte *est in conspectu*, nam Mela hæc habet II. 7. 'Tenedos Sigæis adversa litoribus:' de hac insula Steph. de urb. *Emmeness*.

22 *Insula, dives opum*] Hic genitivo jungit. Statius, quod rarum est, et ablativo, 'Ut satis ostro dives et auro.' *Servius*.

Dives opum] Cum divitem appellat Tenedon, respicit vel ad privatas hujus insulæ divitias, quæ magnæ esse creduntur. Cicero enim in Verrem III. huic objicit, quod pecuniam inde multam eripuerit, sed et Tenem ipsum Deum pulcherrime factum cum ingenti omnium gemitu abstulerit. Ergo, Poëta quod suo ævo viderat attribuit temporibus Priami, quod illum sæpe alias fecisse, viri docti merito existimant: vel si mavis, respicit ad generalem omnium insularum abundantiam et copiam nam quicquid pretiosum est gemmarum, lapillorum, odorum, auri etiam, ex insulis solet ad nos afferri. De opibus insularum quarundam lege Plin. VI. 31. De Fortunatis insulis amœnissime Horatius Epod. XVI. Itaque *insulares opes* abire in proverbium possunt pro magnis opibus. *Cerda*.

Priami dum regna m.] Qui et ipse a Græcis est. *Servius.*

23 *Sinus]* Reductus littoris secessus. *Idem.*

Statio] Statio ubi ad tempus stant naves: *Portus* vero ubi hiemant. *Idem.*

Male fida] Periculosa scopulis; vel a Græcis. Aut minus fida propter periculum navium: quia statio est, quam *pelagiam* dicunt: aut certe fida Græcis. *Male*, in nostram perniciem. ut Lucanus de Syrtibus, 'Sic male deseruit.' Et hanc significationem raro invenimus. Sane *male fidus* non *infidus*, sed *minus fidus* intelligitur. *Male* enim minutionem habet, non negationem. *Servius.*

Male fida] Ergo credendum illos enavigasse. *Donatus.*

Statio male fida] Videtur ingeniosus Poëta alludere ad Græcorum insidias, perinde ac si dicat: Locus ille, ubi insidiæ factæ a Græcis sunt, adhuc retinet eandem infamiam, insidiosusque est omnibus, et semper infidus carinis: quid enim nisi hoc arriperet a Græcorum perfidia? Quod autem Poëta *male fida*, Sophocli. in Ajace de portu, ἀπιστος, dixit, *infidus*, et Æschyl. in Pers. de insula Βαϊά, καὶ δόσσομος ναυόλ: *parva et incommoda navibus.* Græcos duos Germanus conjunxit, et ego utrique Æschinem, qui contra Ctesiphontem ita ait: λιμὴν ὁ νῦν ἐξάγιστος, καὶ ἐπάρατος ὀνομασμέ- νος: *portus, quem jam nunc nominant, devotum, et execrabilem.* *Cerda.*

Statio male fida carinis] Quid *Statio*, dictum Ge. iv. 421. *male fidæ* opponitur *tutissima carinis*, id est, navibus, ut noster Ge. i. 360. 'Jam sibi tum a curvis male temperat unda carinis.' proprie est infima pars navis: vel infima trabs, qua navis fundatur. Græce τρώπις: vide Bayfium de re navali p. 126. et Lil. Gyrald. de navig. p. 95. *Emmeness.*

Proiecti] In antiquo exemplari Longobardico, *projecti* legitur: qui

mos est sese occultantium, et in insidiis latitantium. Sed melius de navibus intelligere, quum in aliis plerisque omnibus codicibus, *provecti* legatur. *Pierius.*

Deserto] Vel ab his, qui Trojanæ partis erant: aut certe ideo *deserto*, ut facilius latere possint. *Servius.*

Condunt] Pro abscondunt. *Idem.*

25 *Abiisse, petiisse]* *Abiisse* dicimus et *petiisse*; sed propter metrum epenthesis facta est. *Idem.*

Nos abiisse] Cum et littus reliquissent, et malefida esset statio, non mirum si crediderunt abiisse. *Donatus.*

Mycenas] A parte totum, id est, Græcia. *Servius.*

26 *Ergo omnis]* Mortalitas plena monstratur. Ubi enim creditum est bellum amotum, solutus est longi temporis luctus. *Donatus.*

Omnis Teucria] Subaudi *gens*: et absoluta est elocutio. *Servius.*

Solvit] Quasi ante ærumnis victi essent. *Idem.*

27 *Panduntur portæ]* Signum pacis est: ut Salustius, 'Apertæ portæ, repleta arva cultoribus:' ut clausis portis signum belli est: 'Quæ mœnia clausis Ferrum acuant portis.' *Id.*

Panduntur portæ] Idem hemistichium habes in vi. Hoc fieri in pace solet, hostibus jam amotis. Horat. ad Pison. 'apertis otia portis.' Inde idem Carm. l. iii. ut significet securitatem Carthaginiensium, qui Romanos jam contemnebant, scribit: 'Vidi ego—Portasque non clausas, et arva Marte coli populata nostro.' Turnebus Advers. xix. 9. in antiquo (inquit) *Lexico Panda θεὰ εἰρήνης exponitur*: id est, *Dea pacis*: nam nimirum, belli tempore clauduntur, pacis aperiuntur. Huc spectat illud Æn. i. 'pateant Carthaginiæ arces,' quo verbo innuitur pacis habitus. *Cerda.*

Juvat ire] Exire, aut ire longius. *Servius.*

Dorica castra] Mala est compositio, ab ea syllaba incipere, qua superio

finitus est sermo. Plerunque et cacophaton facit, ut hoc loco. Sane Dorus, Neptuni filius fuit; unde Dori originem ducunt. *Idem.*

Dorica castra] Coniunge, ut Poëta, *Dorica castra*, et observa genus non *κακοφάτου*, ut male Ursinus; sed leporis, et venustatis, ut bene Pontan. in Actio. talia illa, 'fama malum:' 'date tela:' 'Oceano nox:' 'stupea flamma manu:' 'ipsa satis tellus, glauca canentia fronde Salicta:' 'huic a stirpe pedes:' 'neque te teneo:' 'siliqua quassante:' 'adverso sole:' et plura alia. Mulcet hoc aures sua complosione. Homer. λευκὰ κάρηνα. Op. Hal. 1. δόρπα πάσασθαι: quo loci Rittershusius Grammaticos reprehendit, qui censent hoc esse cacophaton, 'quasi vero,' ait 'si hoc vitium esset, non potuisset Virgilius, vel agnoscere, vel vitare.' *Cerda.*

Dorica castra] Cacophaton: quod tamen Tibullus, politissimus auctor, propemodum affectasse videtur: cum præsertim genus hoc complosionis ex concursu earundem syllabarum aures implere sentiat. Ita et Ovid. in Epist. Paridis: 'Aut cedent Marti Dorica castra meo.' Vide et Scalig. II. 32. *Doris* autem media est, inter Thessaliam, Æoliā et Helladen, quasi totius Græciæ umbilicus, ad montem Parnasum. *Taubmann.*

28 *Litusque relictum*] Quod nostrum fuerat. *Servius.*

29 *Hic*] Pro *Illic*, et totum hoc ita accipiendum. *Idem.*

Hic Dolopum, &c.] Verba sunt visentium, et *δεικτικῶς* invicem loca monstrantium. Quintil. IX. 2. *εἶδος τῆς προσωποποιίας*, *Per detractionem*, vocat. Detractum enim ait, *quis diceret*: vel, *quidam dicebant*. Dicitur etiam *Jactus sine persona sermo*. *Taubmann.*

Tendebat] Tentoria habebat, ut, 'Et latis tendebat in arvis.' *Servius.*

Tendebat] Id est, tentoria habebat. Ita Æn. VIII. 'legio latis tendebat

in arvis.' Lucan. I. VII. 'Parcite ne castris: vallo tendetis in illo, Unde acies peritura venit.' Item Tacitus I. XIII. 'Milites tendere omnes extra vallum iussit.' *Idem*: 'Principia, ea castrorum loca sunt, ubi tendebant magistratus, erantque Signa legionum.' *Taubmann.*

Tendebat] Deest tentoria vel pelles, ut Sanct. p. 346. Ovid. Epist. Heroid. I. 'Illic Æacides, illic tendebat Ulysses.' *Emmeness.*

Sævus Achilles] Propter Hectorē: Et talis ubique induendus est: ut Horatius, 'Jura neget sibi nata.' *Servius.*

30 *Classibus hic locus*] Magis ad equites debemus referre: ut 'et ordinæ classes.' Unde et *classica* dicuntur. *Idem.*

Classibus] Non navibus, sed exercitibus: veteres enim classem pro exercitu sumpserunt. Festus in *Clas*sis. 'Classis procincta, exercitus instructus:' et in *Procinctam*: 'Procinctam classem, id est, paratam ad bellum militum multitudinem.' Servius in Æn. I. 'Classis ἀπὸ τῶν κάλων, unde et calones, qui ligna, et fustes et *καλοπόδια* portant.' De exercitu capiendus Lucret. I. II. explicatore Gifan. 'Si non forte tuas legiones per loca campi Fervere cum videas classem lateque vagari.' *Cerda.*

Classibus] Id est, manipulis. Isidorus: 'Classes dictæ propter divisionem exercitus, qui postea Manipuli dicti sunt: unde et Virgil. *Classibus hic locus*, nam postea *classica* navium dicta.' Etiam Servius ad equitum turmas refert: et Turnebus *Classes* hic de exercitu pedestri, potius quam de navali, interpretatur: xxxvi. 22. *Taubmann.*

Classibus] Errorem Titi Livii ostendit Tanaq. Faber Epist. 47. qui non vidit *classes* in veterum historicorum scriptis pro *equitibus* sumi. *Emm.*

Hic acies] Hic exercitus. 'Huc geminas nunc flecte acies.' Legitur et

acie. Nam potest utrumque. *Serv.*

Hic acie certare solebant] Non displicet, quod in Romano codice, *acie certare solebant* legitur: quæ quidem elocutio apud Cæsarem frequentissima est, sicuti apud Livium *acie confligere*, ut obiter locum apud eum ex veteri codice recognoscamus de 2 bell. Pun. l. III. 'cum sex consularibus exercitibus acie conflixisse.' Legitur et *acies*. *Pierius*.

31 *Pars*] *Figurate*, ut, 'Pars in frusta secant.' *Servius*.

Innuptæ] Quæ nunquam nubit. Nam virgo potest et nubere. *Idem*.

Pars stupet, &c.] Mirabantur aliqui et subtilitatem artis, et fabricæ magnitudinem. *Innupta* autem *Minerva*, vocatur, quæ nunquam nubit: ita et *Daphnen*, ἀπειρόγαμον, ἀνυμφον, φρυγιδέμνιον, ἀνυμέναιον, ἄξυγον, nominant. *Taubmann*.

Donum] Ἀμφιβολία, non quod ipsa dedit, sed quod ei oblatum est. *Serv.*

Exitiale] Quantum ad Trojanos. *Idem*.

32 *Primusque Thymætēs*] Ut *Euphorion* dicit, 'Priamus ex Arisba filium vatem suscepit.' Qui cum dixisset quadam die nasci puerum, per quem Troja posset corrui: pepererunt simul et *Thymætia* uxor et *Hecuba*, quæ Priami legitima erat. Sed Priamus *Thymætiæ* filium uxoremque jussit occidi. Inde ergo nunc dicit, *sive dolo*: quia habuit justam causam proditionis. Alii volunt *dolo*, scilicet Græcorum, quo omnes decepti sunt. *Idem*.

Primusque Thymætēs] Hunc *Thymæten* *Homerus* etiam *Iliad.* l. III. inter senes cum Priamo in Scæis portis sedentem, ac pugnam spectantem facit. Fuit huic uxor (ut *Scholiastes Lycophronis* annotat) *Cilla* nomine, soror *Hecubæ*: atque hanc ipsam tradunt ex Priamo clandestino coitu filium suscepisse, cui nomen *Munippo* inditum sit. Forte accidit, ut Priamus, de regni statu in *Zelia*

Oraculum consulens, responsum acciperet, ut parentem, id est, matrem et filium interimeret. Quare, cum quodam casu eveniret, ut simul parerent *Hecuba* et *Cilla*; hæc *Munippum*, illa vero *Alexandrum*; pepercit *Hecubæ* et *Alexandro Priamus*; *Cillam* vero cum filio interfecit. Hinc ergo liquet, cur nunc Poëta dicat, *sive dolo*: quia justam causam proditionis habere *Tymætēs* videbatur. Docte igitur hortationis partes huic tribuuntur, ut doli conscio, ad stirpem Priami delendam. Alii *dolo* volunt, quo omnes decepti sunt: quod tamen minus placet *Nascimbænio Taubmann*.

33 *Arce locari*] Velut tutamen, et non incassum arcis Trojanæ prope multis locis mentio fit. In hac enim arce hujusmodi saxum fuisse dicitur, quod abs alio contritum, sanguinem emitteret, atque *Helenam*, ad incitandos in se amatores, sæpe ex hoc saxo lapillis uti fuisse solitam. *Serv.*

34 *Sic fata ferebant*] Ut etiam cives contra patriam sentirent. *Idem*.

35 *At Capys*] Quidam: non pater *Anchisæ*. Et bene nec se, nec patrem huic consilio dicit interfuisse, per quod interitus patriæ imminabat. Quanquam *Æneas*, quasi obtrectator Priami, non adsit, ut *Homerus* dicit: *Anchises* vero propter cæcitatem, ut docet *Theocritus*. Alii hunc *Capym* affinem *Æneæ* tradunt, et ideo ei ab *Ænea* dari recti consilii principium. Hic est, qui *Capuam* condidit; sed hoc post multa sæcula claruit. Nam his temporibus, quibus Cæsar occidi habuit, *Capuæ* juvenæ *æneæ* dicitur inscriptum fuisse, 'iisdem temporibus, unum de genere conditoris perituum.' *Servius*.

At Capys] Sententia *Thymætæ* suspitiose tracta est: *Capys* autem sententia non nunc melior, sed post factum cognita est. *Donatus*.

36 *Pelago*] Pro in *Pelagus*. *Serv.*
Danaum insidias] Bene qui suadet

ut præcipitetur, non dicit donum Minervæ, sed *Danaum insidias et suspecta dona*. Idem.

Aut pelago Danaum, &c.] Locum plane Homer. Odyss. I. VIII. Ἡ δὲ διατμήσαι κοῖλον δόρυ νηλεὲς χαλκῷ, ἥ κατὰ πετρῶν βαλέειν ἐρύσαντας ἐπ' ἄκρας, ἥ ἔδαν μέγ' ἄγαλμα θεῶν θελκτῆριον εἶναι: *Aut perscindere carum lignum sacro ferro, Aut de rupe dejicere protrac- tum in summitatem, Aut sinere ingens simulacrum Deorum placamentum esse*. Sed nota hæc consilia agitari, postquam equus jam est in arce, et intra muros. Quanto aptius antequam ducatur. In hoc sane, ut in multis, Virgilius Homerum correxerat. *Cerda*.

Pelago] Id est, in profundum maris. Cic. de orat. I. III. 'undique omnes venti erumpunt, sævi existunt turbine, fervet æstu pelagus.' *Emm*.

Suspectaque dona] Utpote hostium. Recte enim Sophocles in Ajace: ἐχθρῶν ἔδωρα δῶρα. *Taubmann*.

37 *Subjectisque urere flammis*] *Que*, copulativa conjunctio est, aut disjunctiva: quomodo ergo per aut adjunxit; cum non utrumque; sed alterutrum fieri poterat quod suadebatur. Poëtarum est, partem pro parte ponere: ut *torvum* pro *torve*, et *volventibus* pro *volubilibus*. Ergo conjunctionem pro conjunctione posuit: ut, 'Saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum,' id est, *que*, pro *ve*. Nam sonantius visum est. Antiqua tamen exemplaria *ve* habere inveniuntur; *ve* enim proprium significatum habet, ut interdum pro *vel* accipiat. *Servius*.

Subjectisque] Pro *subjective*. Copulativam enim conjunctionem *que*, pro disjunctiva *vel* posuit: quæ et sonantior visa est: ut annotant, præter cæteros, *Servius*, *Erythræus*, *H. Stephanus*, qui etiam, *Subjective*, in contextum velit referri. Sane et *Servius Fuld.* signate dicit, antiqua exemplaria quædam habere *ve*, ἀντὶ τοῦ *que*. *Taubmann*.

38 *Terebrare*] Quidam *aperire* ac *scindere* accipiunt: alii *terebrare* simpliciter accipiunt: quia adjecit *tentare*; et hic ostenditur adversa sententia, non enim ab omnibus creduntur insidiæ. *Servius*.

39 *Scinditur*] Nam cum totum suspicionibus ageretur, nihil potuit recte firmari. *Donatus*.

Scinditur] Præclare et ex natura vulgi, cui varietas et inconstantia; et crebra, tanquam tempestatum, sic etiam sententiarum, commutatio; quod scripsit Cic. pro domo sua. *Tacitus Hist.* I. I. 'vulgo mutabili subitis;' et *Ann.* I. sic mores vulgi: 'Pauci bona libertatis incassum disserere, plures bellum pavescere, alii cupere.' *Sidonius epist.* VII. 5. 'fremit populus per studia divisus.' *Symmachus epist.* VI. 7. 'divisis in studia partibus.' Præclare *Livius* I. XL. ad signandos hos vulgi mores: 'Nihil tam incertum, nec tam inæstimabile est, quam animus multitudinis;' et *Persius Sat.* V. 'Velle suum cuique est, nec voto vivitur uno.' *Basiliius Episc. Seleuciæ Teclæ.* I. I. φύσει μὲν γὰρ ἅπας ἄνθρωπος ἁπλοῦς ἐστίν, καὶ ἀστάθμητος ἐστὶν ὁ χαρακτήρ: *Natura enim populus varium quid, et inconstans est*. Sed nemo melius rem hanc aperit, quam lectus et perlustratus *Dionysius variis in locis*. Sæpissime enim attingit naturam vulgi, euntis in varia. Sed adeundus præsertim I. IV. ubi Romani post cædem *Lucretiæ* consultant de expellenda tyrannide, ubi fit magna mentium altercatio. Forma *Virgiliana*, *Fabius declam.* 365. 'in partes scinditur.' *Cerda*.

Scinditur incertum] Id est, vulgus instabile distrahitur animis dissentientibus. Cum enim totum suspicionibus ageretur, nil potuit recte firmari. Ab isto autem *scinditur* non abludit Græcorum διχοστασία. Porro videatur *J. C. Scaliger* III. 12. ubi de *Multitudine Agrestis, Urbana et Militari*, Poëtam informat. Idem V. 3. hos versus

cum Homericis Ulysseæ VIII. ὃς δὲ μὲν εἰσῆκει, &c. componens; noluit, inquit, nugari hic Virgilius in divisione consiliorum: sed, *pars stupeat*: et, *mirantur*: et, *jussa Tymætæ*. Alii, in *pelagus præcipitem dari*: (nam quorsum, aut quibus viribus subvectio in summam rupes montium? quod ait Homerus) præterea, quod facile factu fuerat, *urcere*. Postremo, explorare quid intus ageretur. Solus ille versus palmam poscit; ‘*Scinditur incertum studia in contraria volvus.*’ At cætera, quibus verbis! vel cum dixit *tentare latebras*, signatissimo verbo usus est in tenebris, et re dubia. *Taubmannus*.

Incertum] Instabile: unde est, *Studia in contraria*. *Incertum* ergo aut temporale est, aut perpetuum epitheton vulgi. *Serrius*.

Vulgus] Tam masculini generis est, quam neutri: quia in *us* exeuntia neutra, in *ris* mittunt genitivum: excepto *pelagus*: quod in hoc nomine creavit errorem. *Idem*.

40 *Primus ibi*] Non erat Laocoon inter ambigentes, sed descendit ab arce, excitus contrarietate sententiarum; et cupiebat prævenire, ne quid in perniciem Reip. decerneretur. *Donatus*.

Ante omnis] Aut Perissologia est, quasi dixisset, *Primus*. Aut *ante omnes*, id est, videntibus omnibus. *Serrius*.

Ante omnis] In vetustis aliquot codicibus, *ante alios* legitur. Sed *omnis* agnoscit *Serrius*. *Pierius*.

41 *Laocoon*] Omnia in *on* exeuntia, tertiæ sunt declinationis: ut *Laocoontis*, *Demophoontis*, *Hippocoontis*. *Serrius*.

Ardens] Omnis affectus tribus rebus ostenditur, vultu, voce, gestu; sicut hic futura dicturo, primum iram et commotionem animi, quæ vultu ostenditur, dedit; dein celeritatem corporis: inde vocis magnitudinem. *Id.*

Ardens] Vel ingenio vigilans, aut vehementer pro statu publico com-

motus. *Donatus*.

Ab arce] Videlicet *Palladis*. Et cum potuisset, templo, maluit *arce*, alludens ad doctrinam, qua credebatur *Pallas* præsidere urbibus. Ad quam rem sæpe alludit in hoc libro, ut cum ait de serpentibus: ‘*summasque petunt Tritonidis arces*!’ et iterum: ‘*Fatale adgressi sacro avellere templo Palladium, cæsis summæ custodibus arcis.*’ *Ovidius* etiam dixit: ‘*Arcis ut Actææ, vel eburna vel ærea custos, Bellica Phidiaca stat Dea facta manu.*’ Quod enim Græci de *Pallade* dicunt, *πολιοῦχος*, et signatus *ἀκροῦχος*, *Ovidius* dixit *custos*. *Cerda*.

42 *Procul*] Quidam hoc loco *procul*, unde primum exaudiri potuit tradunt: alii *juxta* volunt, ut, ‘*Serta procul.*’ *Serrius*.

Et procul] Nisi arderet, verba donec adventaret, distulisset. *Donatus*.

O miseri] Bene hoc cœpit, quia non erant suadenti utilia credituri. *Serv.*

O miseri] Invectio ardentis animi, non contumeliosa in cives, sed pro statu publico necessaria. *Miseri*. Qui ea quærunt quibus efficiantur miseri. *Donatus*.

Quæ tanta insania] Quia insanorum est, contra se sentire, aut *insania*, demencia. *Serrius*.

43 *Creditis ævectos*] Vehementius est, quam si dixisset, Non navigaverunt. *Idem*.

Ævectos] Qui per tot annos bellum gesserunt. *Donatus*.

Aut ulla] Quasi dicat: Creditis id tutum, quod reliquerint hostes, aut aliud quippiam, quod benevolentiae simulationem afferat? *Idem*.

44 *Dona carere dolis Danaum*] Ordo est, *Dona Danaum*: non *dolis Danaum*. Non enim quæcunque sunt dona, *Danaum* sunt. *Serrius*.

Danaum] Quasi callidorum et versutorum. *Donatus*.

Sic notus Ulyxes] Quod, ut ait Homerus, verberatus voluntate; et sub-

habitu mendici Trojam ingressus, exploravit universa: hic sane Vlyxes filius Laërtæ, Penelopæ maritus fuit; qui filios habuit Telemachum ex Penelope, ex Circe vero Telegonum; a quo etiam inscio, cum ipse patrem quæreret, occisus est. Huic Vlyxi primus Nicomachus pictor pileo caput texisse fertur. Hujus post Iliense bellum errores, Homerus notos omnibus fecit. De hoc quoque aliæ fabulæ narrantur. Nam cum Italiâ post errores fuisset reversus, invenisse Pana fertur in penatibus suis, qui dicitur ex Penelope et proci omnibus natus, sicut ipsum nomen *Pan* videtur declarare: quamquam alii hunc de Mercurio, qui in hircum mutatus cum Penelope concubuerat, natum ferunt. Sed Vlyxes, posteaquam deformem puerum vidit, fugisse dicitur in errores; necatur autem vel senectute, vel Telegoni filii manu; aculeo marinæ belluæ extinctus. Dicitur enim cum continuo fugeret, a Minerva in equum mutatus. *Serv.*

Ulyxes] Quasi, si non essent dolo, si, ab hoc magistro addiscere potuerunt. *Donatus.*

45 *Hoc*] Oportebat ostendere, si in contraria jam raptos, avertere a proposito volebat: ergo notissima fraude unius universam gentem vituperat. *Idem.*

Ligno] Merito, quasi dissuasor, affectavit Tapinosim, dicens *ligno*, non simulacro. Infirmare enim vult fictam eorum religionem, ut paulo post, 'Ducendum ad sedes simulacrum.' Nam in suasionem vel dissuasionem, tam sensus, quam verba considerantur. *Servius.*

Aut hoc inclusi ligno] Cum equum *lignum* appellat, animum procul dubio adjicit ad vocem Græcam: equus enim Trojanus *Durius* vel *Durateus* dictus, id est, *ligneus*. Lucret. l. i. 'Nam cum Durateus Trojanis Pergama partu Inflammasset equus nocturno Grajugenarum.' Sic et Ho-

mer. Odyss. viii. Δουράτειον ἵππον: et Dionysius Antiq. l. i. δουλίου ἵππου. inde Flacco Arg. l. ii. dictum: 'manet immotis nox Duria fatis.' Sic enim legit hunc versum Politianus, et laudat Rhodig. l. xxix. 25. quod tamen non placet viro docto Gifan. in Lucret. legitque ex vetere codice, *nox Dorica*, ut Virg. *Dorica castra*, et Romani scriptores, *Dies Alliensis*, ut signet Poëta noctem, qua Diores, id est, Græci, ceperunt et inflammaverunt Pergama. Præfero Politianum. Quamvis autem verum sit, *Durateum* sic dictum a lignis, quibus compositus; non omittendum ab Eurip. in Troad. rem alio detortam, quod observavit P. Victor. Var. l. xix. 18. vult enim Tragicus dictum a ligneis hastis, quæ intus inclusæ. *Cerda.*

47 *Inspectura domos*] Sentit Vegetius iv. 19. Maronem de equo Trojano loqui, ut de machina oppugnatoria; scribit enim, 'præterea partem muri, ad quam conatur machina accedere, cæmento atque lapidibus, postremo tabulatis extruendo faciunt altiore, ne defensores mœnium desuper urbi ventura possit opprimere.' *Idem.*

Venturaque desuper urbi] Oppressura civitatem. *Servius.*

Venturaque desuper urbi] Id est, superventura, et oppressura urbem, utpote mœnibus ejus editior atque altior. Eleganter de Equo, ut de machina oppugnatoria loquitur, quæ ex alto ingruit, et suo casu gravitateque subjecta premit, et ruina involvit. Vide Turneb. xii. 5. et xiv. 15. *Taubmann.*

48 *Error*] Dolus, ut, 'Et inextricabilis error.' Et est figura ab eo, quod præcedit, id quod sequitur. Distinguendum sane error: et sic dicendum, 'Equo ne credite Teucri.' Item, 'Quicquid id est, timeo.' Hoc enim melius est. *Servius.*

Equo] Quia originem ducit a fraudulenti hostibus, qui tunc maxime

timendi sunt, cum benevolentiam simulant. *Donatus.*

Aut aliquis latet error; equo ne credite, Teucri] Vulgata omnia exemplaria, Servio adstipulata, ita legunt, ut sententia sit, *Equo non credendum*, ideoque ante dictionem *equo*, puncta adlinunt. *Ti. Donatus* distinguendum monet *ne credite* ab dictione *equo*, legendumque autumat, *Aliquis latet error equo*. Neque hoc tantum distinguit, verum etiam suspendit particulam *aut*, utpote qui asserat *Laocoonta* evidenter dixisse, quid primo et secundo loco sentiret: quippe aut Græcos eo ligno inclusos occultari, aut eam machinam in *Trojanos* muros fabricatam esse. Tertio vero dixisse, *aut*, et quum non suspeteret sequens dictum, confugisse ad generalem suspicionem, dixisseque, *Aliquis latet error equo*: quod quum ita sit, separandum est *aut*, et sic dicendum: *Aliquis latet error equo*, ut de eo, quod fuit incertius, iudicasse videatur: quo genere firmavit quicquid illud fuisset, esse debere suspectum: quia originem ducebat ab hostibus. Ex quibus *Donati* verbis illud etiam colligitur, *ne credite* affirmative legendum: *ne* enim hic non prohibentis, sed intensionis particulam esse. Illud quoque minime dissimulandum, licet paucissimos habeat fautores: quod apud *Probum* in arte, ubi agitur de *ne* particula, pro *Ne credite, Teucri*, *Quicquid id est*, scriptum habetur: neque quidem id semel, *Ne credite veri, Quicquid id est*. Idne errore factum sit, an quia ita legeret *Probus*, mihi non constat: id magis apertum, quod *Ne*, acuto accentu scribendum monet. *Pierius.*

49 Quicquid id est, timeo] Omnis subita liberalitas, et præcipue hostium, suspecta sic oportet. Hujus rei elegantem fabellam tradit *Phædr.* fab. i. 24. de cane et nocturno fure, cujus subita benignitas canem eo magis jubebat vigilare, ne sua culpa

fur faceret lucrum. *Emmeness.*

50 Sic fatus] Non verbis solum, sed re voluit affirmare sententiam. *Donatus.*

51 Latus] Quidam inter ventrem et latus percussum intelligunt: multi ita volunt intelligi, *In latus*. *Servius.*

Feri] Quadrupedis: ab eo quod toto corpore feratur; ut, ‘pectebatque ferum.’ *Idem.*

Feri] Id est, equi, ut apud *Ovid.* *Met.* vi. 77. ‘medioque e vulnere saxi Exsiluisse ferum.’ Inde, *semifer* pro *Centauro*: vide not. *Fabr.* ad *Phædr.* p. 17. *Bochartum* ii. 6. in nominibus equi p. 99. et *Berneg.* ad *Justin.* xxxvii. 2. *Emmeness.*

Curcam alvum] *Plautus* masculino genere protulit, quo non utimur. Percussus sane intelligimus inter ventrem et latera. *Servius.*

Hastam in alvum Contorsit] Quidam deesse putant aliquid, ut sit sensus, *inclinans se in latus, ad ictum vehementiorem contorsit hastam*: nam si *latus equi* accipias, contrarium erit, quod subjunxit *alvum feri*. *Idem.*

52 Stetit illa tremens] Exaggeratio, quæ ὑποτύπωσιν habet. *Taubmann.*

Uteroque recusso] Pro conculso: præpositio pro præpositione. *Serv.*

53 Cava cavernæ] Græca figura: ut vitam vivere, mortem mori. *Idem.*

Cava] Pulchre *Homer.* *Odyss.* viii. de hac re loquens κοῖλον λόχον, dixit, id est, *cavas insidias*. *Cerda.*

Genitumque dedere cavernæ] Hunc equi gemitum *Petron.* ad eos refert, qui intus latebant: ‘fremit Captiva pubes intus, et dum murmurant, Roborea moles spirat alieno metu.’ Ad quos cavernarum sonitus intellige excitatum quoque intus armorum strepitum: hoc enim est, quod mox dicit: fore ut hoc indicio explorarent, quæ intus latebant, nisi mens esset cæca. *Idem.*

54 Fata deum] *Fata* modo participium est; hoc est quæ *Dii* loquuntur;

ut Statius, 'Et vocem fata sequuntur.' *Servius*.

Fata] Deorum voluntatem accipere debemus, quasi dicat: Nisi dii avertissent intentionem nostram, statim insidias has cognovissemus. *Donatus*.

Læva] Modo contraria. Et sciendum *lævum* cum de humanis rebus, esse contrarium: cum autem de cælestibus, prosperum; ut, 'Intonuit lævum:' quia *sinistra* numinum, *dextra* sunt intuentibus. *Servius*.

55 *Impulerat*] Est hoc, quod Græci ferme ἐκίνησε ὁ θεός. *Cerda*.

Impulerat] Enallage Modi: pro *impulisset*; vel, *impellere poterat*: id est, inducere Trojanos, ut equo vim facerent. *Taubmann*.

Fædare] Dilacerare. *Fædum* enim tam apud Virgilium quam apud Salustium non *turpe* significat, sed *crudelē*: ut, 'Sanguine fædantem quos ipse sacraverat ignes.' Salustius, 'Fædi oculi.' Alii *fædare* secundum Græcos accipiunt. Quid enim fædius, quam duces Græcorum latentes deprehendi. *Latebras* autem amare dixit. *Servius*.

56 *Stares*] Si *stares* legeris, *maneret* sequitur: propter ὁμοιοτέλετον. Et est apostropha. *Idem*.

Nunc] Sicuti stetisti ante has insidias. *Donatus*.

Trojaque nunc stares, Priamique arx alta maneres] In antiquis omnibus codicibus, quotquot habui, *maneres* persona secunda legi, non *maneret*; quanquam *Servius* timet τὸ ὁμοιοτέλετον: quare nonnulli, *staret* potius legunt: et *maneres* in fine malunt: sed enim præter antiqua, uti diximus, exemplaria, quæ utrunque persona secunda legendum exhibent, apostropham hic, et cum ingenti dolore animi factam *Donatus* ait. *Pierius*.

57 *Ecce manus*] Hæc particula prope rem gestam ante oculos lectoris inducit. Sane sæpe dictum est,

Virgilium, inventa occasione, mentionem juris pontificalis facere in quacunque persona. Antiquis itaque ceremoniis cautum erat, ne vinctus flaminiam introiret; si introisset, solveretur, vinclaque per impluvium effunderentur, inque viam publicam ejicerentur. *Flaminia* autem *domus Flaminis* dicitur, sicut *Regia*, *regis domus*, quod hic de Sinone rem Flaminis a rege factam debemus accipere. 'Ipse viro primus manicas atque arta levare Vincla jubet Priamus,' quod factum sub divo, illo versu ostendit, 'Sustulit exutas vinculis ad sidera palmas.' Et, 'Vos æterni ignes,' id est, sidera, quod utique incongrue dictum videtur, nisi sub dio Sinonem stantem hæc dixisse accipiamus. Ideo autem *Jutemem* dicendo nomen suspendit, quo gravior narratio fieret, sed ordine suo referentur, quæ gesta sunt. *Servius*.

Ecce] Semper ponit *ecce*, Virgilius, ubi significat aliquod malum repentinum: dum igitur illa disputant, aliud intervenit, quod ab equi tentatu averteret. Primus autem adventus effecit, ut res in præsentia omitteretur: simulata deinde oratio, penitus religione nos astrinxit, ne Minervæ dona fœdaremus, accendente maxime violatoris morte. *Ecce* rem improvisam exoriri ostendit, quæ magis movet, præsertim cum assint signa nocentis. *Donatus*.

Ecce] *Ecce*, ubicunque Virgilius posuit, aliquod malum repentinum et insperatum significat, auctore *Donato*: ut hic, et paulo post: 'Ecce autem gemini a Tenedo,' &c. item, 'Ecce super mæsti, magna Diomedis ab urbe,' &c. Notat etiam *Asconius Verrina* l. II. 'propriū fuisse Ciceronis, in rebus improvisis ponere hanc vocem, *Ecce*; idque Maronem cum cura et legisse et transtulisse.' Est autem hic transitio ad occasionem erroris et doli prodendæ urbis. Et

notat Macrobius v. 2. omnia de Pisandro translata esse, quæ circa Sinonem dicuntur. *Taubmann.*

Manus revinctum] Ut, 'Oculos suffusa.' *Servius.*

Post terga revinctum] Sic æmulatur Statius Theb. l. vii. 'religa captas in terga sorores, Injice vincla mihi.' et Horat. od. iii. 5. 'vidi ego civium Retorta tergo brachia libero.' Prudentius: 'Nexus denique, qui manus retrorsus In tergum revocaverant revinctas.' Iterum, 'Nexibus manus utrasque flexus involvit rigor.' Ante omnes Homerus Il. xxi. δῆσε δ' ὀπίσσω χεῖρας: ligavit manus post tergum. Aristophanes in Lysistrata, ὀπίσω τῷ χεῖρε δεῖ: liga a tergo manus. *Cerda.*

Post terga revinctum] Sic noster Æn. l. 299. 'et centum vinctus ahenis Post tergum nodis.' et Horat. Epist. ii. l. 'Mox trahitur manibus regum fortuna retortis.' Ovid. Trist. iii. 10. 'Pars agitur vinctis post tergum capta lacertis.' ἀποστρέφειν Græce δέειν vel περιάγειν χεῖρας ὀπίσω: vide Plutarch. in Philopæm. *Emmeness.*

58 *Trahebant*] Cum festinatione adducebant, ut, 'Conventus trahit in medios.' Et modo *trahebant*, ad ducentium desiderium pertinet: non quod renititur Sinon, namque contrarium esset, 'Qui se ignotum venientibus ultro.' *Servius.*

59 *Qui se*] Alii, *quis se*, quibus se legunt. *Idem.*

Qui se] Consilium Sinonis fuit prævenire, ne equi fraudes averterentur. *Donatus.*

Qui se ignotum venientibus ultro] Similis plane historia in Livio est l. xxv. apud quem Tarentini duo juvenes, 'Nico et Philomenes, progressi ad stationes, comprehensique, ultro id petentes, ad Annibalem deducti sunt.' Ita Annibal ex insidiis Tarentum occupat. Sinonis audaciam

late persequuntur Calaber l. xii. et Tryphiodorus ἐν ἁλώσ. Sed præclare Virgilius voluit dissidere ab Calabro: hic enim parum probabiliter ait, Sinonem repertum ab Trojanis ἀγχέθι, juxta equum ipsum. Melius itaque multo est ad rationem insidiarum, ut per loca avia vagus reperiretur, trahereturque repugnans, et invitus. Itaque potior est Tryphiodorus, quem Virgilius sequitur, ait enim Τυμνὸς ὑπὲρ πεδίοιο φάνη κεκακωμένος ἀνὴρ: Apparuit per campum vir nudus, misereque affectus. *Cerda.*

60 *Hoc ipsum*] Vel ut caperetur; vel quia Græci simulabant. *Ipsum* autem per *m*, non per *d*, quia usurpatum est *ipsud*: et est naturale *ipsum*: ut, 'Ipsus mihi Davus.' Dicimus ergo, 'ipsum ipsa ipsum,' ut 'doctus docta doctum.' *Servius.*

Hoc ipsum] Paratus etiam mortem subire: nam non fit facinus magnum sine magno periculo. *Donatus.*

Ut strueret] Vel astrueret, vel inchoatum a Græcis perficeret, hoc est, confirmaret præjacta dolorum semina, quod ipse exposuit, 'Trojamque aperiret Achivis.' *Strueret* autem respexit ad superiora, ut, *Ædificant.* *Servius.*

Strueret] Verbum insidiarum. Ovidius Met. l. 'Struxerit insidias notus feritate Lycaon.' Plautus Asin. 'Sycophantias struere.' Græci dicunt, ἐνεδραν συντιθέναι, ἐπιτίθεσθαι, ποιήσασθαι, συσκευάζειν, συνλίστασθαι, ἐνεδρεύειν. *Cerda.*

61 *Fidens animi*] Ut, 'O præstans animi juvenis.' Et est nomen. Nam desiit esse participium, quia genitivo cohæret, et potest recipere comparisonem. Sane veteres *fiduciam* interdum pro *crimine* et *audacia* ponebant; ut Sallustius 'ita fiducia quam argumentis purgatiores dimituntur:' et Virgilius, 'Nam quis te juvenum confidentissime.' *Servius.*

Fidens animi] In Romano quidem

codice, *animo* legitur. Sed *animi* agnoscit Servius; et elocutionis figura huiusmodi apud auctores frequens. *Pierius*.

In utrumque] *In*, modo ad significat: alibi pro *contra*, ut etiam supra dictum. Sane sequenti versu exposuit, quid est, *In utrumque paratus*. Servius.

In utrumque paratus] Abiit autem hoc in proverbium, de eo, qui ad utramque fortunam instructus est. Porro vafriem Sinonis Virgiliani accurate expendit Scalig. III. 19. tu cum eo, mi Lector. *Taubmann*.

62 *Versare dolos*] Dolo evertere: et subaudi, *Trojanos*: aut *dolos versare*, hoc est, exercere; hinc *versutus*, quod facile se ad ea, quæ usus poscit, vertit. Plautus, 'Versatior es, quam rota figuris.' *Servius*.

Seu versare dolos] *Versare* proprie in piscibus habitare, qui versantur, cum assantur vel coquuntur, docuimus in *Asinaria* Plauti. Hinc translatione in technas et fallacias deducitur: ut hic, et apud Ciceronem in *Lælio*: 'Hodie me ante omnes Comicos stultos senes versaris.' Alii legunt *dolo*: quod nec improbat Servio: ut sit; *Trojanos* exercere, aut etiam evertere dolo. *Certæ*, hoc est, firmæ ac destinatæ morti. Nam et hæc lectio doctioribus probatur præ illa, quæ certe adverbialiter legit. *Taubmann*.

Seu versare dolos, seu certæ occumbere morti] In Longobardico codice legere est, *dolo*, casu septimo: quod Servius non improbat: subaudiendumque ait *Trojanos*. In eodem codice, ubi raræ admodum diphthongi sunt, hoc loco *certæ* cum diphthongo scriptum est, ut *mortî* adcommo-detur, ergo *firmæ*, et *destinatæ*: alii tamen certe adverbium malunt. *Pierius*.

Occumbere morti] Novæ locutionis figura, et penitus remota. Ennius, 'Ut vos vestri liberi defendant, pro vestra vita morti occumbant.' *Serv.*

Certæ occumbere morti] Cum abso-

Delph. et Var. Clas.

lute pro patria occubuit ponitur, necem vel mortem subaudito: cum vero occumbit morti, intelligendum se: ut Sanct. Min. p. 176. Dicitur igitur occumbere mortem, morti, morte, eodem teste p. 320. *Emmeness*.

63 *Undique*] Expressit hominum morem: quis enim non cupiat hostem suum captum videre, et viso illudere? *Donatus*.

Visendi] Frequentativum est *viso*, ut *Facesso*: licet rarum sit, nam in *To* exeunt frequentativa. *Servius*.

Visendi studio] Similis locus *Æn.* XII. 131. 'Tum studio effusæ matres, et vulgus inermum, Invalidique senes, turres et tecta domorum Obsedere,' &c. Plin. in Panegyri. 'videres referta tecta ac laborantia: ac ne eum vacantem locum, qui non nisi suspensum ac instabile vestigium caperet.' Apulejus *Metam.* I. III. 'propter cætus multitudinem, quæ pressura nimia densitate periclitaretur,' &c. Paulo post: 'populus procurrens cavæ conseptum mira celeritate complevit: aditus etiam et tectum fartim stipaverant.' Iterum: 'miro tamen omnes studio visendi,' &c. *Emmeness*.

64 *Circumfusa ruit*] Figura *ὑπαλαγή*. *Ruit* primo et sic *circumfusa* est. *Servius*.

Circumfusa ruit] Multitudinem annuit, ut Corn. Nep. in Chabria c. 4. 'quo facto circumfusus hostium concursuss.' Sic noster hoc libro vs. 383. 'densis et circumfundimur armis.' Apulejus *Metam.* I. VIII. 'contra nos ruunt et circumfusi insiliunt.' *Emm*.

Certantque] Cum supra, *Juventus ruit* dixerit, subjunxit, *certant*; quod figuratum est, quia juvenus enuntiatione singulare est, intellectu plurale. *Servius*.

Illudere capto] Et illudo tibi, dicimus; ut hoc loco: et illudo te; ut, 'I, verbis virtutem illude superbis;' et illudo in te. Simile est insulto tibi et te. Quidam *inludere* per ludum ac jocum sævire injuriam alicujus intelli-

Virg.

7 Q

gunt. Ut 'Silvestres uri assidue capræque sequaces.' *Idem.*

Certantque illudere capto] Non solum *illudere*, sed sævire etiam in miserum. Ait enim Calaber ab Trojanis multis verberibus affectum, ac præcis auribus, et naribus deformatum perstitisse; qua re voluerant veritatem extorquere. Dissidet ab Calabro Tryphiodorus, qui ait, ictus istos, et vulnera sibimet Sinonem adflixisse, ut sic plenus sanguinis, vibicum, verberum, fidem faceret Trojanis, se male a Græcis multatum. Quod commentum non dissimile ab eo, quod de Zopyro habet Herodotus l. III. et de Sex. Tarquinio Livius l. I. et Valerius Max. VII. 4. et de Ianne versutissimo homine Cedrenus. Ille enim ventrem, dorsum, nates plumbo pupugit, ut flagris casus videretur, atque ita excitaret invidiam. Quin de eodem Simone scribit, se foedandum mutilandumque tradidisse. Observabis, Aristidem orat. κατὰ τῶν ἐξορχουμένων, tribuere Ulyssi, quæ Tryphiodorus, et alii Sinoni. Itaque Ulysses (ait Aristides) verberibus se conscidit, ut Trojam dolo caperet. *Cerda.*

Circumsusa ruit, certantque illudere capto] In Romano codice, *certat* est, unitatis numero, veluti *ruit*: alii tamen figuram malunt. *Pierius.*

Cupto] Ita Trojani putabant. *Serv.*

65 *Accipe*] Audi: ut *Da*, dic. *Ecl.* I. 'Qui sit, da, Tityre, nobis.' *Idem.*

Accipe] Destruit Græcorum personam omni occasione, et defendit suam. Nam totam rem in Deorum adversum studium revocat: ut ostendat, Græcos tum insidiis, tum Deorum injusto favore victoriam obtinuisse. *Donatus.*

Accipe] Id est, audi, cognosce: vide Non. Marcell. *dare* contrarium. Vide N. *Eclog.* I. 19. Pro *da* Euripid. ὁδς, ut Vechner. II. 12. Horat. sat. I. 3. 'Accipe quid contra juvenis responderit.' Juvenal. Sat. XIII. 120. 'Accipe quæ contra valeat solatia ferre.' *Idem.*

Insidias] Servavit ordinem respondendo ad illud, quod regina dixerat: *Insidias, inquit, Danaum.* Servius.

Crimine ab uno] Hoc est, causa: ut, 'Crimen amor vestrum.' Ab eo quod præcedit, id quod sequitur. Si enim simpliciter intellexeris *Crimine*: de negotio ad personam, vitiosum transitum facit. Alii sic legunt: *Danaum insidias et crimen.* *Idem.*

Accipe n. Dan. insidias, et crimine ab uno] Ab uno reo. *Crimen* hic, ut *Vitium* pro vitioso. Martial. 'Carcere vix carcere dignus.' Scalig. in Conject. Sed *Æl. Donatus* ad illa Terent. Phorm. 'Unum cognoris, omnes noris,' legit: *Accipe nunc Danaum insidias et crimen: ab uno D.* quam lectionem nec Servius respuit. *Taubmann.*

Ab uno disce omnis] Quasi dicat, argumento a minori sumpto: si tantum dolis efficere potuit unus Sinon, quid plurimos Græcos facere posse existimabis? *Idem.*

Ab] Pro *ex*, ut Phædr. f. IV. 21. 'sermone ab ipso cognitum': ubi vide Sceffer. *Emmeness.*

Accipe nunc Danaum insidias, et crimine ab uno Disce omnis] Facile quidem adduci possim, ut ex Ti. Donati sententia *crimen* legendum credam; quam lectionem omnino Servius respuere non videtur, licet priorem magis approbet: dum exponit *crimine ab uno*, hoc est, causa. Ut 'crimen amor vestrum.' Præter vero Servianam hujusmodi interpretationem, pleraque omnia venerandæ vetustatis exemplaria, quæ in manus nostras devenere, uno exemplo legunt, *crimine ab uno Disce omnis.* sed enim quia litteratissimi plerique viri ultro in Donati sententiam eunt, libuit ex iis, quæ ille super hoc commentatus est, quod in vulgatis codicibus desideratur, adponere: *Accipe nunc Danaum insidias et crimen.* 'Duplici genere criminationis Græcos aspergit ex persona captivi: atque, ut satiaaret, addidit, *ab uno Disce omnis*: unum

quippe notabile vult esse in viro forti, ut non congressu, sed insidiis certet: ostensurus autem Sinonem mendacem, perjurum, sacrilegum, ait *crimen*, ut non Sinon solus, sed qualis esset, tales esse omnes Græcos assereret. In hanc sententiam nonnulli trahunt Catullianum illud ex antiqui codicis lectione, 'Vatiniana meus crimina calvus explicasset.' hoc est, Poëma in Vatinii crimina. *Pierius*.

67 *Turbatus*] Quasi turbatus: ut, 'Exultat Amazon,' quasi Amazon. Et hoc ad fidem faciendam; non enim turbatus, supra enim ait, 'Seu versare dolos, seu certæ occumbere morti.' *Servius*.

Turbatus] Fieri etiam potuit, ut revera turbatus fuerit, donec vidisset, utrum fallacia succederet. *Æn. VIII.* 'Cacum videre timentem Turbatumque oculis.' *Taubmann*.

Inermis] Quidam supplex accipiunt, ut, 'Tendentemque manus Priamum conspexit inermes.' *Servius*.

68 *Phrygia agmina circumspexit*] Explet Poëta gestum spectantis, ait Scaliger iv. 16. Idem, 48. Cum pedes sese ingerant temere, magnopere studendum est, ne tres versus eadem pedum collocatione continuentur. Putant esse generosum ex primo et quinto dactylo, cæteris spondæis, alternatis molliusculum fieri. Spondai-cum temere admiserunt veteres, præsertim Græci: etiam Catullus in co paulo frequentior. Virgilius suo more, id est, prudenter usus est: in re quippe fixa: ut, 'Phrygia agmina circumspexit.' Fixis quippe vestigiis oculos circumtulit. Ita et in nixu, *Æn. III.* 'Cornua velatarum obvertimus antenarum,' &c. *Taubmann*.

69 *Heu*] Modo una est syllaba: sed interdu[m] propter metrum, duæ fiunt: 'Eheu quam pingui macer est mihi taurus in arvo.' Sicut *prendit* et *prehendit*; et secundum Plinium multa sunt talia. *Servius*.

Heu, quæ nunc tellus] Dolose queri-

tur Sinon, se de communibus duobus elementis exclusum: nec usquam sibi locum relinqui: quippe, quem Græci sui persequantur, ut mactent: Trojanis, quibus tamen salutem præstiturus sit, vinctum ad necem jam deposcant: ut hos ad misericordiam, illos in odium adducat. *Taubmann*.

Heu, quæ nunc tellus, &c.] *Ἀπορία*. Schema asitatum. Donatus vocat *διὰ λογισμὸν* E. I. 1. 1. et seq. et II. 3. 3: 'ubi quæram? ubi investigem? quem perconter? quam insistam viam,' &c. Apulejus *Metam. VI.* 'quo tantis laqueis inclusa vestigium porrigam: quibus tectis vel etiam tenebris abscondita,' &c. *Emmeness*.

Tellus et æquora] Bene conciliat miserationem, de communibus duobus exclusus elementis, quia Græci tenebant maria; Trojanis terras: sane, quod deflet, ideo ei prima brevis datur oratio; et est controversiæ schema. Nam principium satis doctè sumptum est: hac enim exclamatione et miseriæ auctu benevolum sibi iudicem fecit, querelæ autem novitate attentum: quis enim non cuperet audire, quo pacto idem homo et Græcis et Trojanis esset invisus: denique subjecit, 'Quo gemitu conversi animi, compressus et omnis Impetus. Hortamur fari,' &c. Habet ergo benevolentiam et attentionem, ingressus deinde causam, quia timebat ne persona Græci suspecta esset, quasi hostis, hoc fatetur primum, et ex sequentibus sanat: 'Neque me Argolica de gente negabo, Hoc primum.' Subjungit fabulam, ex qua sibi fidem paret, dicturus de equo, de Palamede autem et Iphigenia ad Trojanos nil pertinet, de quibus vera incipit et in falsa desinit; facile enim quæ sequuntur credibilia sunt, cum prima recognoscuntur, quæ per singula loca, vel versus facilius poterimus advertere. Sane *tellus*, us longa est: et pauca sunt quæ us producunt; ut *senectus*, *juventus*, *salus*, *virtus*, *palus*, *servitus*, *incus*, *tus*,

rus, mus, pus: tunc scilicet quum genitivus in *tis* vel in *ris* exit, et habet penultimam longam. Ideo autem *tis* et *ris* dicta sunt: quia *palus*, licet *paludis* longa sit *lu*, brevis tamen nunquam invenitur, quia in *dis* exit genitivus: ut Horatius, ‘Sterilisque diu palus aptaque remis.’ *Servius*.

[*Æquora*] Maria. Alibi *campos*: ut, ‘Ac prius ignotum ferro quam scindimus æquor.’ Dictum enim est ab æqualitate. *Idem*.

70 *Aut quid jam misero mihi denique restat*] Cicero pro Milone: ‘Quid jam restat? quid habeo, quid dicam?’ &c. *Cerda*.

[*Quid jam misero mihi*] Hoc cum affectu majori et lacrimis pronuncian- dum: quod inculcatione litteræ *M* exprimitur. *Taubmann*.

[*Denique*] Aut vacat sicut *gentium*: aut *novissime* significat. *Servius*.

71 *Et super*] *Et insuper ipsi*, quos pro merito meo minime deceat sævos esse, hoc est, quibus sum præstaturus salutem. *Idem*.

[*Et super*] In Romano codice, et plerisque aliis antiquis, legere est, *et super ipsi*. Quæ lectio est codicis etiam Donatiani, neque non Medicei: reperitur etiam *insuper*. In nonnullis utraque lectio habetur, una plus syllaba versu corrupto. *Picrius*.

72 *Infensi*] *Infensus* proprie est plus quam inimicus, inimico major. *Servius*.

[*Pænas cum sanguine poscunt*] Id est, tormenta et mortem. Potest enim aliud esse sine alio. *Idem*.

[*Poscunt*] Verbum, quo ad supplicium petuntur, qui vel alibi latitant et rei videntur. Pro quo Cornel. Nep. *exposcere* in Themist. c. 8. ‘nam cum publice exposceretur, supplicem non tradidit.’ et in Annib. c. 7. ‘Hos Hannibal sui exposcendi missos ratus.’ Ovid. Metam. i. 200. ‘studiisque ardentibus ansum Talia deponunt.’ infra vs. 139. *reposecent*. *Emmeness*.

73 *Quo gemitu*] Bonitatem Troja-

norum ostendit, qui pro supplicio ultimo, quod sperabat, solo gemitu ejus, pro pœna contenti sunt. *Donatus*.

[*Conversi animi*] Bene, quia dixerat, *Et super ipsi Dardanidæ infensi*, ut ostenderet eos cum advenienti inludere certarent, audito ejus gemitu, ad miserationem esse conversos. *Servius*.

[*Quo gemitu conversi*] Tribuit Poëta ubique pietatem simplicitatemque animi Trojanis: ut contra Græcis impietatem et fraudulentiam. *Taubmann*.

[*Compressus et omnis Impetus*] Obiter nota consuetudinem multitudinis, dicente Tacito i. historiarum, ‘mos vulgo mutabili subitis, et tam prono ad misericordiam, quam immodicum sævitia fuerat.’ *Cerda*.

74 *Impetus*] Qui in Sinonis ferebatur interitum. *Servius*.

[*Hortamur fari*] Bene: non jubemus, utpote miserantes. *Idem*.

[*Hortamur fari*] Vim propositionis habet, et tria proponit, ad quæ Sinonem respondere conveniret. *Donatus*.

[*Quo sanguine cretus*] Quibus sit parentibus natus. Nam Græcum esse constabat. *Servius*.

75 *Ferat*] Adferat; id est, nunciet. *Idem*.

[*Memoret, quæ sit fiducia capto*] Aut dicat, quæ sit in captivo fiducia; ut audeat dicere, *Insuper ipsi*: aut certe *memoret*, est meminere: ut significet, meminere per veriloquium vitæ esse fiduciam. Unde et responsio talis est, *Fatebor vera*. Alii *memorem* legunt, ut sit sensus: Hortabamur ad loquendum memorem: hoc est, qui diligenter factionis suæ meminere: veluti, memor sit, quid in captivo victori liceat, vel, *Quidve ferat memoret*, id est, quid adferat, dicat, ut simpliciter accipiat quod sequitur; quid illud sit, quod illi fiduciam apud hostes capto pariat, ut putet a Trojanis sibi esse parcendum. *Idem*.

[*Fiducia*] Jacob. Durantius Variar. i. 1. ait voce *fiducia* signari id, quod Græci vocant ἀσφάλεια, Latini *fidem*

publicam, alii, saluum conductum, tutionem, cautionem, alii commeatum. Sed ego vocem ex medio foro tractam duco, et ex reis, qui in vinculis. Nam de his sæpissime Quintilianus in declamationibus *fiduciam* dicit. Ut cum ait, ‘aliquando reo nocet et ipsa fiducia.’ Declamat. 305. ‘innocentiæ fiducia contra opes istius steterant:’ et sæpe alias. *Cerda.*

76 *Deposita tandem formidine*] Est hoc, quod Calaber l. XII. de eodem Sinone: ὁ δ' ἐνθήμενος φρεσὶ κάρτος τοῖα δ' ἄρ' ἐν μέσσοισι δολοφρονέων ἀγόρευεν: ille autem resumptis animo viribus Talia in medio dolos nectens profatur. Sunt, qui expungant hoc hemistichium, ut otiosum. Nam quomodo formido deposita, si postea subjicitur: *Prosequitur pavitans.* Deinde hic non habet locum *tandem* initio sermonis. Tercio quia frustra *fatur*, cum postea subjiciat, *inquit.* Idem.

77 *Cuncta*] Promittit omnia vera dicturum: qui nulla in parte fuerat veritatem retracturus. *Donatus.*

Tibi, rex] Assumit fiduciam confidendi apud eum, qui et cognoscendi et ignoscendi facultatem haberet. Commendat autem se, quod vera pollicetur: et quod regem appellat, capat benevolentiam. *Idem.*

Fuerit quodcunque] Id est, quicunque me sequitur eventus: sive miseratus vitam concedere vuleris, sive non. Est autem parenthesis, et respicit ad illud, ‘Memoret, quæ sit fiducia capto.’ Suspendendum ergo *Rex.* Sane *Quodcunque* vetusta voce mortem significari Lucilius docet in XII. ‘Hunc si quid pueris nobis me et fratre fuisset;’ hoc est, si mors me vel fratrem oppressisset. Ergo, ut quidam volunt, urbane animum hominis, mortem contemnentis, ostendit. Vera, inquit, ut et falsa, quæ postea dicturus est, vera credantur, ideo primo a veris cæpit. Ordo autem est, *fatebor cuncta vera.* *Servius.*

Fatebor] Aliud est quam *referam.*

Referimus, cum dicimus aliquid simplex: et potest proferri sine tormentorum metu. *Fatemur* autem, cum prodimus id, quod sit contrarium confitenti, et possit tormentis exprimi e pectore negantis: et repete bis, *fatebor cuncta*, et *fatebor quodcunque erit.* *Donatus.*

Cuncta equidem tibi, rex (fuerit quodcunque) fatebor Vera] Nonnullis in codicibus pervetustis legere est, *fuerit quodcunque* singulari numero: quantum non sum nescius, plurimos esse, qui faveant lectioni *fuerint quæcunque*: quia scilicet *cuncta* præpositum est nomen multitudinis. Sed enim *Servius*, *Fuerit quodcunque*, videtur agnovisse, dum exponit: quicunque me sequatur eventus. Cum *Servio* est *Donatus*, qui aperte *Fuerit quodcunque*, interpretatur, hoc modo: *Cuncta*, inquit, et quicquid fuerit *fatebor*, ut *fatebor* bis accipiatur, ne fiat per numeros vitium, ut sit *fatebor cuncta*: item *fatebor quodcunque fuerit.* In Mediceo codice, *cuncta quidem* legitur. Sed *equidem* ex eorum sententia est, qui primam personam ei inesse adverbio volunt: ut sit, *equidem ego quidem*, quum tamen *Cato* apud *Sallustium* dicat: ‘Quare vanum equidem hoc consilium est,’ nisi et *Sallustiani* quoque codices corrupti sunt. *Pierius.*

Fuerit quodcunque fatebor Vera, inquit] De mirabili hujus Orationis artificio consulari *Rud. Agricola*, II. 17. *Taubmann.*

78 *Inquit*] Nollem hoc in maximo Poëta (etiamsi commode defendi possit) nam satis præcedens *fatur.* *Cerda.*

Neque me Argolica de gente negabo] Quod sciebant Trojani, confessus est, ut ei de cæteris crederetur. *Servius.*

Argolica de gente] Ad id, quo sanguine cretus. Græcus sum. Ac si dicat, hostis sum. *Donatus.*

Nec me Argolica de gente negabo] Non dissimile ab hoc initio illud *M.*

Terentii Romani equitis apud Tac. Ann. vi. qui reus factus, quod amicus Sejani fuisset, sic exorsus est coram Cæsare: 'Fortunæ quidem meæ fortasse minus expediat agnoscere crimen, quam abnuere; sed utcumque casura res est, fatebor et fuisse me Sejano amicum, et ut essem, expectisse, et postquam adeptus eram, lætatum.' Hæc constantia Terentio vitam attulit. Plautus Captiv. 'Propemodum ubi loci fortunæ tuæ sint, facile intelligis. Si eris verax, tua ex re facies, ex mala meliusculam.' *Cerda.*

79 *Primum*] Hoc maximum est, vel principale apud me, verum dicere: vel *hoc primum*, et subaudis *fatebor*. *Nec, si miserum fortuna Sinonem Finxit.* Quidam ita intelligunt: Si me fortuna ad hanc miseriem perducere potuit, non valebit etiam stultum facere, ut putem me mentiendo proficere. Sane Autolycus quidam fuit fur, qui se varias formabat in species: hic habuit liberos, Sisyphum, unde natus est Sinon: et Autolycum, unde Ulyxes. Consobrini ergo. Nec immerito Virgilius Sinoni dat et fallaciam, et proditiōis officium, ne multum discedat a fabula: quia secundum Euphoriōnem Ulyxes hoc fecit. *Sinonem* autem melius ait quam si *me* dixisset. Solet enim et in nomine quædam esse Emphasis: ut est, 'Et quisquam numen Junonis adoret.' *Servius.*

Nec, si miserum Fortuna Sinonem, &c.] Potuit eripere mihi fortuna priorem felicitatem, at non poterit me mendacem fingere. Hoc argumento persuasit, ut Trojani crederent reliqua: et ne videatur incredibile, quod ipse solus ex omnibus Græcis remanserit, ad hanc partem ducit ex alto principium, et narrat rem omnibus notam, et magna ex parte veram: qua exposita, subjungit falsa. *Donatus.*

Nec, si miserum] Recte ait Macrobius Virgilium expressisse istud Accii in

Telepho: 'Nam si a me regnum fortuna, atque opes Eripere quivit, at virtutem nequivit.' *Cerda.*

80 *Finxit*] Composuit, formavit. Ut, 'Et corpora fingere lingua.' Et sciendum, quod omnis Sinonis oratio, diasyrtica est. Nam et negotium exprimit: et Trojanorum insultat stultitiæ. *Servius.*

Finxit vanum] Fallacem. Et *vanus* est, qui etiam sine utilitate mentitur. *Mendax*, qui tantum ad decipiendum. *Vanus* vero *stultus* apud idoneos invenitur: ut Juvenalis, 'Sic libitum est vano qui nos distinxit Othoni.' *Idem.*

Vanum mendacemque] Arnob. l. i. 'usque adeo fuisse vanos, mendaces,' &c. Vanī qui sint, docere conatur Agellius xviii. 4. etsi obscure. *Vani* enim sæpius sunt, qui morbo quodam et *ingenita mentiendi voluptate* (ut ait Tertull.) mentiuntur: uno verbo, *μάταιοι* sunt: quia *μάτην* et tantum Genio suo morem gerentes temere mentiuntur. Vide et Arist. iv. Nicom. vii. et Des. Herald, ad Arnob. l. i. *Taubmann.*

81 *Fando aliquod si forte tuas pervenit ad auris*] Dum dicitur. Et utitur bona arte mendacii, ut præmittat vera, et sic falsa subjungat. Nam quod de Palamede dicit, verum est: quod de se subjungit, falsum. Et sciendum ex hac historia, partem dici, partem supprimi, partem intelligentibus relinqui. Nam Palamedes, ut Apollonius dicit, septimo gradu a Belo originem ducens, quum delectum militum per Græciam ageret, simulantem insaniam Ulyxem duxit invitum. Quum enim ille, junctis dissimilis naturæ animalibus, salem sereret, filium ei Palamedes opposuit. Quo viso, Ulyxes aratra suspendit: et ad bellum ductus, habuit justam causam doloris. Posteaquam Ulyses frumentatum missus ad Thraciam, nil advexisset, a Palamede est vehementer increpatus. Et quum dice-

ret adeo non esse negligentiam suam, ut ne ipse quidem si pergeret, quicquam posset advehere; profectus Palamedes, infinita frumenta devexit: qua invidia Ulysses, auctis inimiciis, fictam epistolam Priami nomine, ad Palamedem (per quam agebat gratias proditoris, et commemorabat secretum auri pondus esse transmissum) dedit captivo: et cum in itinere jussit occidi. Hæc inventa, more militiæ, regi oblata est et lecta, Principibus convocatis. Tunc Ulyxes, quum se Palamedi adesse simularet, ait: Si verum esse creditis, in tentorio ejus aurum quæretur. Quo facto, invento auro, quod ipse per noctem, corruptis servis, absconderat; Palamedes lapidibus interemptus est. Hunc autem constat fuisse prudentem. Nam et tabulam ipse invenit ad comprimendas otiosi seditiones exercitus, ut Varro testatur. Secundum quosdam ipse reperit literas. Quæ res si forte sit dubia, tamen certum est θ , ϕ , χ , ab hoc inventas cum aspiratione. *Servius*.

Fando aliquod] H. Stephanus mavult, *aliquod*. Sed consensum omnium Codd. ego non damnam in quibus *aliquid*. Certe et Comici dicunt, 'Quid tibi nomen est?' *Taubmann*.

Fando aliquod, &c.] Compendium narrationis per interrogationem. Vide Donatum ad Ter. Phorm. i. 2. 13. *Emmeness*.

Pervenit] Euripides in Phœniss. per simplex extulit, $\eta\kappa\epsilon\iota\ \epsilon\iota\varsigma\ \alpha\kappa\omicron\alpha\varsigma$. Homer. Odys. xvi. $\kappa\epsilon\tau\acute{\upsilon}\pi\omicron\varsigma\ \eta\lambda\theta\epsilon$. Sophocles in Philo, $\delta\iota\eta\lambda\theta\epsilon$. Verba Virgiliti pervenit ad aures, multi arripuerunt; et unus Ovidius quater in Metamorphosi, libris v. vii. ix. x. Sed ante Nostrum ea locutione usus est Cicero. Silius l. xi. *it per aures dixit*. *Cerda*.

Tuas pervenit ad aures] Sic Phædr. f. ii. 10. 'Si nostrum studium ad aures pervenit tuas:' et infra vs. 119. 'quæ vox ut venit ad aures.' *Emmen*.

82 *Belidæ*] Historiam copiose ex-

sequitur Philostratus, Apollonius, Hygynus, Pausanias, Tzetzes, alii. *Taubmann*.

Palamedis] Eadem dicit, quæ Servius de Palamede. *Donatus*.

Inclita gloria] Propter delectum et frumentum. *Servius*.

83 *Falsa sub prodicione*] Sub falso crimine proditoris. Et rem notam per transitum dicit. Unde et paulo post, *Haud ignota loquor*: quanquam ibi possit intelligi, Haud ignota nobis, sed forte etiam ad vos potuit pervenire. Sciendum sane factum hoc vere, et Trojanos scisse. Sed Sinon callide quasi ignorantibus, quæ vera sunt, dicit, ut fidem sequentibus faciat. *Servius*.

Falsa sub prodicione] Ideo Ovid. Metam. xiii. 59. de Palamede: 'Prodere rem Danaum finxit, fictumque probavit:' et vs. 307. ubi se purgat Ulysses: 'an falso Palamedem crimine turpe Accusasse mihi.' Talibus insidiis circumventus Turnus a Tarquinio: vide Liv. i. 51. *Emmeness*.

Pelagî] A Pelasgo terræ filio, qui in Arcadia genitus dicitur, ut Hesiodus tradit. *Servius*.

84 *Infando indicio*] Propter aurum clam suppositum. *Indicio* autem, de latatione. *Idem*.

Infando indicio] Lex Cornelia de sicariis et veneficis comprehendit et eos, qui operam dederint, quo quis falsum indicium profiteretur, ut quis innocens circumveniretur, condemnaretur: ut videre est eo titulo in libris juris. *Germanus*.

Quia bella vetabat] Jam hoc falsum est: sed dicitur ad Sinonem commendationem, nam aliam ob causam Palamedes periit. Et bene ad captandam circa amicos ejus miseriam adjungitur, qui parus auctor fuit. *Serv*.

85 *Demisere neci*] Ita infra: 'multos Danaum demittimus orco.' *Cerda*.

Demisere neci] Pro *dedere*. Ita Æn. x. 'dejecit leto.' Quæ Scaliger digna habuit, quæ bis notaret, iv. 16.

De Adfectus dignitate. Taubmann.

Nunc cassum lumine lugent] Turnebus XXIX. 34. *cassum lumine* explicat carentem lumine; suspicaturque, hanc vocem deduci a *careo*, quod et Priscianus agnoscit, qui huic verbo duplex dat supinum, *caritum*, et *cassum*. Nam Plautus Aul. *dote cassam* virginem dicit, id est, carentem: et Lucretius l. III. *cassum anima corpus*, id est, carens.

In XII. *Spoliatum lumine*: ut autem (ait Germ.) *cassus lumine*, et *spoliatus lumine*, dicitur mortuus, sic contra Græcis *vivus* dicitur βλέπων, quod proprie est *videns*. Eurip. Hecub. βλέποντι φίλω, *videnti amico*, id est, vivo: et Sophocles in Ajace opposuit βλέποντα, καὶ θανόντα, *videntem, et mortuum*: idem monet Henric. Stephan. aitque, inde Virgilium Æn. IV. dixisse, 'tædet cœli convexa tueri,' id est, vivere. Inde do lucem Comicis Terentio et Plauto, qui synonymicōs *videns vivusque pereō*. Signate *cassum lumine* dixere Lucretius, et Statius: prior l. V. posterior Theb. III. *Cerda*.

Nunc cassum lumine lugent] Pro eo l. XII. *spoliatum lumine*. Sic Plautus Aulul. II. 2. 8. 'Virginem dote cassam:' idem quod inanis, vacuus: inde Horat. Sat. II. 5. 'contentum cassa nuce:' et proverbium illustratur in *cassum cadere*, quod apud Plaut. Pœn. I. 3. 143. ut *cassi lumine* dicuntur, qui ad oreum descenderunt, sic βλέπειν pro vivere apud Græcos sæpe: vide Meurs. ad Lycophr. 281. ubi λυπρὸν ὕψονταί βλον, id est, vivent. Latine Cic. pro Milone c. 3. *intueri lucem* pro vivere. Recte *lugent cassum lumine*: sic enim fieri solet. Quod ex Ovid. amor. I. 15. liquidum: 'Pascitur in vivis livor: post fata quiescit: Cum suus ex merito quemque tuetur honos.' Horat. od. III. 4. 'Virtutem incolumem odimus, Sublatam ex oculis quærimus invidi:' ut enim Virtuti comes est invidia, ita apud posteros obtrectationis invidia decessit. Vide Bernegg. ad præfa-

tionem Justin. *Emmeness*.

Cassum] Privatum, vacuum, et *cassum* est quasi *quassum* et nihil continens: nam et *vas quassum*, quod humorem in se non continet, et est vacuum; unde et retia *casses*, qui multum in se vacui habeant. Sane vult Sinon suadere, vere fugisse Græcos, si Palamedem lugere potuerunt. *Servius*.

86 *Illi me comitem*] Oratorie se commendat. *Idem*.

Illi] Id est, qui bella vetabat: et bene *comitem*, non *milem*, quem ejus inimici velut subparem insequerentur. *Idem*.

Et consanguinitate propinquum] Excusatio a necessitudine: sed hoc totum falsum est. *Idem*.

87 *Pauper*] Excusatio a fortuna, hæc enim fuerat caussa militandi: ut Terentius, 'Quum hinc egens profugiet aliquo militatum.' *Idem*.

Pauper] Excusatio a fortuna. Paupertas enim fuerat causa militandi: ut Æn. III. Achæmenidi. Cæterum, *Pauper in arma*, a Donato et Fabricio explicatur, *imbellis ætatis*: ut contra, Æn. VIII. 'acrem in prælia Turnum.' *Taubmann*.

Primis annis] Aut adolescentiæ, aut belli: et est excusatio, quia patri parendum necessario fuit: ideo autem *misit*. *Servius*.

Primis huc misit ab annis] Si alludit ad morem Romanum, annos intellige septem supra decem. Sed hæc res appellet Romanos Scriptores, Livium, Dionysium, alios; et ex his, qui nostro fere ævo floruerunt, Sigonium, et Lipsium. *Cerda*.

88 *Dum stabat regno incolumis*] Quia et ipse unus de regibus fuit. Et bene addidit dignitatem ejus, quem fingebat propinquum, ut ei justa causa fuerit indignationis adversus Ulyxem. *Servius*.

Regnumque vigeat conciliis] Sunt qui *regum conciliis* legendum autumant, Sed id licet ego nusquam in

his veteribus legerim exemplaribus, inveni tamen apud Ti. Donatum *regum* interpretatum, hoc modo: Deferebatur enim patri meo, quia in numero regum fuit, et plurimum vixit. Hæc nobilitas generis idcirco composita est, ut Trojanorum misericordiam de præterita et præsentī fortuna provocaret ad lenitatem. Alii hanc agnoscunt lectionem, *regnumque vigeat consiliis*. Pierius.

89 *Et nos*] Pluralis pro singulari, ut Salustius, 'Nos in tanta doctissimorum copia:' an *nos*, se et patrem dixit, id est, ut Palamedes. *Servius*.

Et nos aliquod] De præterita ejus florenti fortuna, et de præsentī miseria, sibi comparat benevolentiam. Commendat etiam Palamedis memoriam dicendo, *quia bella vetabat*, ut amico viventi præstarent, quod defuncto non poterant. *Donatus*.

Nomen] Gloriam vel nobilitatem, ut alii accipiunt, ut, 'Cui genus et quondam nomen natique fuissent.' *Servius*.

90 *Invidia*] Propter advectum frumentum. *Idem*.

Pellacis] Per blanditias decipientis. *Pellicere* enim est per blanditias elicere. *Idem*.

Pellacis Ulyxē] In Longobardico, et in aliquibus aliis antiquis codicibus, *fallacis* legitur: quam ego paraphrasin fuisse puto, quamvis ita etiam scriptum sit in codice Carisiano: quem Longobardicis characteribus scriptum Janus Parrhasius mihi legendum commodavit: versu eo loco citato, ubi de nominibus in *e*, quæ sine ratione genitivum in *i* faciunt, disserit. Nam codicum referre varietates super hujusmodi terminatione jam supervacuum est. Sed quantum pertinet ad epitheton, utrum quippe *pellacis* an *fallacis* legendum sit, Velius Longus exemplum citat ex Virgilio, *pellacis Ulyxē*. Ubi ex præpositione *per*, *r* litteram in *l* abire dicit, quoties *l* altera subsequi-

tur: neque aliter unquam legi apud Lucillum affirmat, quam *pellicere*, quod est *inducere*. Pierius.

Pellacis Ulyxē] Lucret. l. II. 'Neve ullo tempore credant, Subdola cum ridet placidi pellacia ponti.' *Pellicere* autem Festo, *in fraudem inducere*: et ei *lux* fraus est. Ut autem hic *pellax*, a Græcis *δολόμητις*, et *δολοπλόκος* dicitur. Cæterum quanquam Grammatici omnes *pellaciam*, et *pellacem* a *pelliciendo* deducant, ego tamen malo a *pellando* verbo exoleto, a quo composita *appello*, *interpello*, *compello*: quod non vocare, aut simpliciter nominare, sed blandius sollicitare significabat: unde et Juriscons. L. Item ad Labeonem, §. *Si quis virgines*: 'Auctor est eum, qui virgines appellarit ancillari veste vestitas, minus peccare videri.' *Appellarit*, hoc est, earum pudicitiam blanditiis, et verborum lenociniis attentarit: sapius ea voce a Jurisconsulto seorsum repetita. *Germanus*.

91 *Concessit*] Pro *decessit*. *Serv.*

Superis concessit ab oris] Non dixit, *mortuus est*: ne ejus memoria, digna post hominum finem vivere, minora- retur. *Donatus*.

Concessit] In codice Longobardico, *excessit*. Sed *concessit* Donato agnoscitur, apud quem habes: 'Non dixit, *mortuus est*, sed *concessit*, ut memoria ejus digna esset, quæ post hominis finem vivere mereretur.' *Pierius*.

Superis concessit ab oris] *Εὐφημισμὸς*, pro, interemptus est. Sallustius: 'Postquam vita concessit.' In Longob. Cod. est, *excessit*. *Superis*. Respectu inferorum nos *Superi* sumus. *Taubmann*.

92 *Adfligit*] Suspendendum, ne videatur affectum se dicere, quia in tenebris vitam trahebat, sed quia amicum perdiderit. *Servius*.

Vitam in ten.] Ideo lugentibus inimica lux est, quia caruerunt ea hi, quos dolent; ideo tenebras petunt; et atra veste amiciuntur, et capita

velantur; ut videantur cum defunctis agere, imitantes tenebris inferorum faciem. *Idem.*

Vitam in tenebris] Ut illi, qui cupiunt mori, et non vivere. *Donatus.*

Vitam in teneb.] Ita Æneid. i. 'trahebat noctem:' in Georg. 'ludo noctem ducunt:' quæ notat Scalig. iv. 16. Quidam hoc *πάθος ex habitu* vocant: quale illud, Ge. iii. 'aut ægra trahebant Corpora.' et in v. 'genua ægra trahentem.' Auctore Donato, hoc vult intelligi: ut non sic duceret vitam, quomodo qui optant vivere, sed qui cupiunt mori. Ut autem Græci per *φάος lætitiæ felicitatemque* significant; et per *σκότος privationem*: ita et Latini *lumen, lucem, tenebrasque* usurpant. Atque ut hic *trahere vitam*, sic Euripid. *βίον ἐλκειν*, dixit. *Taubmann.*

93 *Insontis amici]* Duo posuit, et *insontis* et *amici*; et plus est quod *amicum* dixit, quam *propinquum*. *Servius.*

Mecum indignabar] Quomodo ergo *Nec tacui demens?* Intelligimus istum quasi tacuisse primo: post impatentia doloris erupisse in vocem, aut quod interim non vindicarem amici insontis interitum. *Idem.*

94 *Fors si qua]* Bene, *si qua*: quia est et bona et mala. *Servius.*

Tulisset] Nonnulli pro *retulisset* intelligunt. *Idem.*

Fors si qua tulisset] Tacit. Hist. i. iii. 'Milites misti per tenebras, ut fors tulerat.' *Cerda.*

Fors si qua] Bene, *Si qua*: quia bona et mala est. Alii leg. *sors*. *Taubm.*

95 *Si patrios unquam remeassem victor ad Argos]* Bene dubitat, ut ostendat propter Palamedem omnes sibi Græcos inimicos fuisse. *Servius.*

Victor] Ut quidam volunt voti compos, ut est, 'quam septem ingentia victor:' aliter dictum potuit non bene a Trojanis accipi. *Idem.*

Argos] *Argi* ab Argo dicti, quem eustodem vaccæ, in quam Io fuerat

commutata, Mercurius occidit. *Id.*

Argos] In plur. num. masculinum, in sing. neutr. ut Horat. od. i. 7. 'aptum dicit equis Argos.' Stat. Thebaid. l. iv. 'Hoc mihi sævum Argos.' *Emmeness.*

96 *Promisi]* Pro *minatus sum*, per contrarium dixit: quia minamur mala: promittimus bona. Sic autem Horatius contra, 'Atqui vultus erat multa et præclara minantis,' id est, promittentis. Et *promisi ultorem*, deest *futurum*. *Servius.*

97 *Hinc mihi prima mali labes]* Pro *hac causa*, vel *propter hoc*; et est adverbium locale pro conjunctione causali. Quia secuta sunt postea oraculum, et adscita Calchantis factio: *adscita* sane dicitur *adsumpta*. *Idem.*

Labes] Ruinam significat, a lapsu. *Idem.*

Hinc mihi prima mali labes] Arripuit Justinus l. vii. 'Hinc illi prima mali labes, hoc initium impendentis ruinæ fuit.' *Cerda.*

98 *Criminibus]* Causis; ut, 'Et crimine ab uno.' *Servius.*

Novis] Aut magnis, aut, quæ nullus sperasset, aut aliis atque aliis. *Idem.*

Spargere voces] Ut Cicero, 'Spargere venena didicerunt.' *Idem.*

Spargere voces] Ita Græci *κατασπερρειν*, et *διασπερρειν λόγους*. Plutarchus de ira cohibenda pro eodem dixit *ἀπαγγέλλειν λόγους*. Aristides in Platonica l. ii. flexu isto, *εἰς ἅπαντας ἀνθρώπους βλασφημίας ἐκδέδωκας*: *dedisti in vulgus hominum criminationes*. *Cerda.*

99 *In vulgum]* Sane *vulgum*, non *vulgum*: ea quippe scribendi ratione, qua usos veteres nemo inficiatur, non in Virgilianis tantum codicibus per o prima syllaba notatum inveni, verum etiam in Livianis manu scriptis, hisque pervetustis; ut de 2 bel. Pun. l. iii. 'Huic non apud vulgum modo fides fuit.' Quod vero super nominis genere disputatur, Virgilium, Sisenam, Attium, et Varronem *vulgum*

masculino genere posuisse, neutro Lucillium, atque eo loco Virgilium, 'Ignobile vulgus,' Sosipater ex veterum Grammaticorum opinione ait, *Vulgus* masculini generis potius quam neutralis: quia nullum neutrale bisyllabum us litteris terminatum genitivo in *i* ultima exit syllaba. Sic ille. *Pierius*.

Vulgum] Sexu masculo alii quoque enuntiarunt. Tacitus Hist. l. i. 'nec deerat Otho protendens manus adorare vulgum:' et l. III. 'facundia adebat, mulcendique vulgum artes, et auctoritas.' Felix in Octavio: 'Cæcilium simulacro Serapidis denotato, ut vulgus superstitiosus solet,' &c. Accius Epigonis: 'Argivos fremere bellum, et velle vi vulgum videt.' *Cerda*.

Vulgum] Præter Non. Marc. l. III. tria Charisius l. i. et Priscian. l. vi. esse masculini et neutrius generis asserunt, *vulgus*, *pelagus*, et *virus*, et tantum in singulari numero declinari: pro *in vulgum* Sil. Ital. l. vii. 'et spargere caussas In castra ambiguas.' *Emmeness*.

Ambiguas] Dubias, aut suspicionum aut criminum plenas, ne si aperte ageret, accusatio esse videretur. *Servius*.

Consciis] Aut peracti sceleris, et de nece Palamedis; aut dolorum suorum: ut in tertio, 'Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto;' aut certe sciens hunc meum animum. *Idem*.

Arma] Modo fraudes, vel dolos. Nam *arma* sunt instrumenta cujuslibet rei. Unde insidiantis fraudes *arma* nominavit. Alii *arma* pro opibus vel auxiliis accipiunt, alii *arma* consilium, alii occasionem, nonnulli insidias intelligunt: quidam *consciis arma*, hypallagen putant, pro conscientia arma; ut, 'Et quondam patrii ad Trojam missus in armis.' Et, 'Arma deosque parant comites.' Et, 'Alia arma Latinus.' *Idem*.

100 *Nec requievit enim*] Aut vacat *enim*: aut pendet sensus, ut et posterior: *Donec Calchante ministro*. Arte enim agit, ut semiplena dicendo cogat interrogare, et avidius audire Trojanos. *Calchante ministro*. *Me destinat aræ*, intelligitur: et mire *ministro*, quasi* non exuerit a te responsuro. *Idem*.

101 *Sed quid ego*] Aposiopesis est. Et bene reticuit, ne tæderet illos tam longæ orationis, nihil ad se pertinentis, nisi studium audiendi intermissione renovasset. *Idem*.

Sed quid ego hæc autem, &c.] Videatur locus istum imitatus semel Livius l. xxviii. in oratione Manlii: 'Sed quid ego hæc ita argumentor, tanquam non acceperim, sed fecerim hostes Gallos?' Prudentius sæpe, nam in Apotheos. 'Sed quid ego hæc autem titubanti voce retexo?' In Hamartig. 'Sed quid ego omne malum,' &c. et in Symm. l. ii. 'Sed quid ego hæc meditor?' Ante utrumque Catullus de Nupt. Pel. 'Sed quid ego hæc vanis nequicquam conqueror auris?' Ante omnes Ennius Annal. l. vi. 'sed quid ego hæc animo lamentor?' et ix. 'sed quid ego hæc memoro?' et Lucilius Satyr. l. xxx. 'Sed quid ego hæc animo trepidanti dicta profundo?' Græcus quoque Apollonius Arg. l. iii. 'Ἀλλὰ τίη τὰ δέ τοι μεταμῶνία πάντ' ἀγορεύω; *Sed quid ego inaniam hæc omnia loquor?* Apud Philonem quoque in Politico similis est locus. Frater enim ille, qui Josephum quæsierat in cisterna, neque invenerat, post multos effusos gemitus, ita se continet: 'Ἀλλὰ τί ταῦτα θρηγῶν ἀπηχῶ; *Sed quid ego ista dolens clamito?* *Cerda*.

Autem] Hoc abundat. *Servius*.

Autem] *Autem*, abundare dicit Serv. Fuld. Sed ego non dico, qui de elegantissimo usu vocis *autem* pluscula notavi ad Plantum, Mercat. i. 2. et alibi. *Taubmann*.

Nequicquam] In codicibus aliquot

antiquis, et hic et alibi, *nequiquam* scribitur absque ulla alia consonante inter *i* et *q*. Sed enim Victorini præceptum est in hæc verba: *quidquam* et *quidquid* et *quodque* prima syllaba quoties habuerint *d*, id vos producite, et supponite *c*, ne duæ partes integræ esse videantur: ex hoc præcepto volunt *nequidquam* interjecto *c*, notari. Sed qui scriptionibus antiquis favent, *nequiquam* adverbium a casu ablativo desumunt, veluti etiam *nequaquam*, atque ita utrunque eodem modo sine *c* scribunt. Frigida hæc omnino vel Fab. Quintilianus esse dicat, sed hoc temporibus eruditis. Nunc corrupta adeo loquendi scribendique ratione, minime vitio detur, siquis etiam talia perquirat. *Pierius*.

Nequiquam] Festum librosque veteres et Corn. Gualteri Codicem Lucan. l. xii. adhibe, et sine *c* scriptum invenies; tum ipse Carrion. Val. Flacci l. iv. in id scripturæ genus paratus est jurare. Hæc ex Dausquo Pierianis commentariis adjungo. Hæc aposiopesi miserationem excitat, ut Macrobius iv. 6. *Emmeness*.

Ingrata] Nec vobis placitura, nec mihi gratiam conciliantia, quorum jam non libenter memini. *Servius*.

Quid hæc nequiquam ingrata revolve] Hom. II. A. παλλολογα ταῦτ' ἐπαγείρω, hoc est, παλινύλλεκτα. *Germanus*.

102 *Quidve moror*] Vestram scilicet festinationem vel mortem. *Servius*.

Quidve moror] Cur differo pœnas meas, post relationis beneficium continuo moriturus? Ulysses enim omne malum videbitur intulisse, qui me quolibet peccato quærebat occidere. *Donatus*.

Omnis] Et eos qui vobis prodesse disponunt. *Servius*.

Uno ordine] Uno reatu. Et est de antiqua tractum scientia: quia in ordine dicebantur causæ propter multitudinem; vel tumultum festinantium: quum erat annus litium. *Juvenalis*,

'Expectandus erit qui lites inchoet annus.' *Idem*.

Ordine] Ita dici a Poëta *ordinem* hoc loco notat P. Victor. ut ab Arist. Polit. i. dictum, ἐν δὲ τοῖς βαρβάροις τὸ θῆλυ καὶ δοῦλον τὴν αὐτὴν ἔχει τάξιν: *apud barbaros autem fœmina et servus eundem ordinem habent*. *Cerda*.

Omnis uno ordine] Id est, si omnes Græcos eodem loco et numero ducitis, et pro hostibus habetis. Quam Turnebi (vi. 21.) explicationem plerique omnes sequuntur. Hortensius interpretatur: si vanos et perfidos ex uno Ulysse Græcos omnes judicatis: ut suspicionem doli, per occupationem, dissimulanter deprecetur. *Taubmann*.

103 *Idque audire sat est*] Me Grajum esse. *Servius*.

Idque audire sat est] Ubi ad cardinem venit, in quo mendaciorum consistit affectus, negavit se dicturum, ne ultro omnia referendo, daret suspicionem falsitatis: ait igitur, cum sciat se periturum, melius esse, ne secreta Græcorum prodant. Neque enim propter unum hominem, debeo omnes meos prodere. *Donatus*.

Jam dudum] Modo, quamprimum, scilicet ut satisfaciatis Græcis, qui me oderunt, et dicendo mortem suam gratam esse Græcis, et Trojanorum benevolentiam conciliat, et, ut sibi reliqua credantur, extorquet. *Serv.*

104 *Hoc Ithacus*] Pro *Ithacensis*, principale pro derivativo. *Idem*.

Hoc Ithacus velit] Floridus ii. 22. Linacer. vi. Quintilianus ix. 3. Præsens pro præterito. *Hartung*.

Velit, et magno mercentur Atridæ] Callide hoc dicto impetrat vitam, afferens mortem suam illorum hostibus esse placituram. Ideo autem dicit *Mercentur*, quia sacrorum est, ut fugiens victima, ubicunque inventa fuerit, occidatur: ne piaculum committatur. Ergo Sinon, qui victima fuerat, quippe qui propter reditum sacrificio fuerat destinatus, nec pos-

sent Græci nisi vel empta morte Sinonis ad patriam redire, jure, et votis, et præmio Græcorum interimitur. *Servius.*

Magno mercentur] Id est, pretio: ut, 'Turno tempus erit magno quum optaverit emptum Intactum Pallanta.' *Idem.*

Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridæ] Profluxisse ab Homero hanc locutionem docet Turneb. vi. 21. quem vide Iliad. A. 255. Ἡ κεν γηθήσαι Πρίαμος Πριάμοιο τέ παῖδες, Ἄλλοι τε Τρῶες μέγα κεν κεχαροίατο θυμῷ. Quem locum explicat Aristoteles Rhetor. l. 1. Sic ab affectu et voto hostium Perdiccas in factionem abeuntem exercitum movet, apud Just. xiii. 3. 'Edituros egregium hostibus suis spectaculum, ut quorum armis victos se doleant, eorum mutuis cædibus gaudeant, parentaturosque sanguine suo manibus hostium a se interfectorum.' Ad quem locum vide Bernegg. In magno, impenso, minimo, subaudi pretio. Tractat hanc structuram uberius Sanctius in Minerv. p. 31. *Emmeness.*

105 *Tum vero*] Hoc consilium nostram cupiditatem audiendi accendit. *Donatus.*

Ardemus scitari] Festinamus inquirere. Et ecce quo proficit Aposiopesis ante fecisse. *Servius.*

Quærere causas] Cur a Græcis ejus optaretur interitus. *Idem.*

Causas] An per geminum s scribendum luculente disputat in Orthogr. Dausquius. Ciceronis saltem tempore eum morem obtinuisse Quintil. i. 7. asserit, qui eo modo et Virgilium scripsisse addit. *Emmeness.*

106 *Ignari*] Aut nescientes, aut imprudentes. *Servius.*

Ignari] Nam nostra simplici natura pendentes Græcos, illum vera dicere putabamus. Sed illi omnes sunt dolosi, unde sociavit illud: 'et crimine ab uno Disce omnes.' *Donatus.*

Artisque Pelasgæ] *Ars τῶν μέσων* est,

ideo adjecit *Pelasgæ*, hoc est, malæ. *Prosequitur*, mire, ut ab initio cæperat. *Servius.*

107 *Pavitans*] *Quasi pavitans*, hoc est, simulans se pavere. Et non tam propter mortem: nam erit illi contrarium, *Jamdudum sumite pœnas*: sed ut videretur cum timore, civium suorum consilia vel secreta patefacere. *Idem.*

Pavitans] Aut pavorem simulans, aut pavitans, ne, lingua titubante, in cursu insidiarum, detectio nasceretur, quam jam videbat in tuto esse. *Donatus.*

Ficto pectore] *Pectus* pro vero posuit. Nam nunquam fingitur pectus. *Servius.*

Prosequitur pavitans et fict. pect. factur] Simile exemplum tradit Apulejus Met. l. x. 'Hæc eximia etiam ad veritatis imaginem, verberone illo, simulata trepidatione, perferente finitum est judicium.' *Emmeness.*

108 *Sæpe fugam Danaï*] Hoc secundum Homerum verum est, apud quem suadet Agamemnon Græcis, relicto bello, fugere, et ut ostendat propter bellum fugere, ait *cupiere*, non *voluere*. *Servius.*

Sæpe fugam] Cum hoc falsum esset, parat causam, quæ sit credibile, scilicet bello fessos. *Donatus.*

109 *Moliri*] Parare. Et hoc verbo difficultatem rei ostendit. *Servius.*

Longo] Decennali. *Idem.*

Fessi bello] Favorem sibi conciliat, dicendo fatigatos esse Græcos virtute Trojanorum. *Idem.*

Discedere] *Decedere* malui cum Germ. potius quam cum aliis *discedere*: inde libentius amplector, *fessi decedere bello*, ut etiam loquitur Tacit. Ann. l. xi. 'ne quis agmine decederet,' quam *fessi bello, decedere*: tu quod placeat. *Cerda.*

110 *Fecissentque utinam*] Nec enim hic aræ destinaretur. Et est significatio optandi a præterito tempore. *Servius.*

Fecissentque utinam] Recte optare simulat: nam Trojanos placabat, et sibi commiserationem captabat. *Donatus*.

Ponti hiems] Bene addidit *Ponti*: quia est et temporis. *Servius*.

Sæpe illos aspera] Non consilium facto, sed eventus voluntati defuit. *Donatus*.

Sæpe illos aspera ponti Interclusit hiems] Ut hic, *hiems interclusit*, ad verbum Græci, χειμῶν ἐπέκλεισε. Demosthenes in Chersoneso ita extulit, χειμῶν ἀποληφθῆναι: ibidem ita quoque, ἀπὸ τῶν πνευμάτων μὴ δύνασθαι. Aristides Ægyptiaca, ἀνοιχθέντος τόπου dixit *aperto loco* loquens de mari et navigationibus. Auctor est Vegetius, claudi maria a die tertio Iduum Novembris, usque in diem sextum Iduum Martii. Illustratur Lucanus l. v. 'clausas ventis brumalibus undas Invenit, et pavidas hiberno sidere classes.' Hinc ergo commode explicabis Maronem: non, *hiems*, id est, tempestas, ut vulgo: sed vere *hiems*, quæ claudit: nam tempestates alio quoque tempore excitari possunt. Cassiodorus epist. xii. 24. 'Cum ventis sævientibus mare fuerit clausum, via vobis panditur per amœnissima fluviorum.' Scribit Polybius lib. i. miserabilem cladem, quam passa est classis Romana temeritate Consulum, qui non debito anni tempore se mari commiserunt. Eo pertinent et verba Julii Gallic. l. v. 'Quas naves cum aliquandiu frustra expectasset, ne anni tempore navigatione excluderetur, quod æquinoctium suberat, necessario angustius milites collocavit.' Livius l. xxvii. hieme *clausas Alpes* adhibet, ut alii *clausa maria*. Contrarium verbum est *aperta*. Plinius ii. 47. 'ver ergo aperit navigantibus maria, cujus in principio Favonii hibernum molliunt cælum.' Plato ait leg. l. xii. æstivo tempore aperiri ad navigandum maria. Sed loquitur Plato procul dubio ex nota, quam

alibi adhibui. Antiqui enim annum dividebant in duplex tantum tempus, in hiemem et æstatem, nulla facta mentione veris et autumnii. Cum ea, quæ dixi, verissima sint, næ decipiuntur, qui in Virgilio per *hiemem* capiunt tempestatem, et procellam aliquam, cum ille proculdubio signet partem anni incommodam navigationibus. *Cerda*.

111 *Euntis*] Ire cupientes: ut, 'Quum canerem reges et prælia;' id est, cum canere vellem: et a Græcis figura est; ubi statuisset aliquid pro inchoatione haberentur. *Servius*.

Euntis] Sæpe hoc participium conatum quendam significat, teste Sanctio in Miner. p. 53. sic 'dira tegentem' Æn. vi. 498. pro cupientem tegere: et ix. 243. 'Via fallit euntis.' *Emmenes*.

112 *Præcipue*] Contra illud, ne diceretur numina non esse placata. Et bene aliud agens, equi mentionem introduxit. *Servius*.

Trabibus acernis] Speciem pro genere posuit, id est, pro quocunque ligno. Nam variat ligni genera in hoc equo, ut, *abiete costas*, et *pinæ claustra*, ita hic *acernis*. *Idem*.

113 *Æthere*] Ætherem pro aëre posuit, Poëtica licentia. *Servius*.

114 *Suspensi*] Solliciti: ut, 'nostroque in limine pendens;' quia nec tempestas post dona mutabatur. Aut ad *nimbos* refertur, distinctione mutata, ut distinguamus, *nimbi suspensi*. *Idem*.

Suspensi] Id est, τῇ γνώμῃ ταλαντευομένη. Ducitur quippe metaphora ab æquilibrîis, cum suspensa, et erecta in nullam partem inclinant: ita suspensi erant animi Græcorum, cum, et vellent decedere, et prohiberentur. Livius clare lib. xxvi. 'Æquante fortuna suspensa omnia utrinque erant, integra spe, integro metu.' Loquitur omnino cum respectu ad æquilibrium, nam spes integra, et metus inter omnia æquabant, ideo

illa suspensa. Eodem loquendi sermone usus Aristides in Leuctrica quarta: οὐ γὰρ δὴ τρυτάνην γε εἰς τὸν πόλεμον κομίσαντες, ἐπὶ ταύτῃ τὰ πράγματα στήσομεν, ἀλλὰ δὴ τάξιν ἐξ ἀρχῆς εἰλομένους, ἀνέχεσθαι τῆς ῥοπῆς: *Non enim trutina sumpta res in bello ponderare possumus, verum ordine primo servato, momentum ferre debemus.* Et in oratione de concordia ad civitates Asiæ, pari metaphora rem suam explicat, inducens cum respectu ad τρυτάνην, duo verba, videlicet, ἡσυχίαν ἄγειν, et ἄνω καὶ κάτω κινούμεθα. Quia videlicet, cum æquilibrium suspensum et rectum est, nullus est motus in bilanciis, sed quiescunt illæ. Hinc etiam sermonem duxit Cicero pro Muræna: 'Quæstura utriusque propemodum pari momento sortis fuit.' Et Seneca de benef. I. I. 'alias graves exprobratores, exactoresque sumus; alias leves, et quos paulo post muneris sui pæniteat; alias queruli, et minima momenta calumniantes.' Qui locus non expensus a tot interpretibus. Gravitas enim, et levitas, quæ bilancium est ex pondere, aut magno, aut levi; momentum etiam, quod est æquilibrii, ducit nos ad cognoscendam sententiam. Eadem ratione illustro illud Æneid. III. ubi de Charybdi, et Scylla, 'lethi discrimine parvo.' Discrimen enim libræ, seu momentum libræ, est, quam Græci vocant ῥοπὴν, qua voce usus Aristides. De ipso adhuc oraculo Aristophan. in Pluto, χρησμός ῥέπει. *Cerda.*

Scitantum] Participium pro participio est, id est, scitaturum. Alii *Scitatum* legunt, id est, inquisitum. *Serv.*

Scitatum] In Longobardico codice, *scitantem* legimus: quod agnoscit Servius: et participium pro participio positum ait, quippe pro *scitaturum*. Sed enim Sosipater Carisius *scitatum* legit in solæcismo: proque *sciscitatum* positum ait. *Pierius.*

Oracula] Ad templa, de quibus dan-

tur oracula; alibi *oracula*, responsa; ut, 'Lapsis quæsitum oracula rebus;' et, 'Quin adeas vatem precibusque oracula poscas.' *Servius.*

Scitatum oracula] *Scitari*, poscere, quærere, adire oracula, obvia apud nostrum, pro consulere: hic in III. 'oracula poscas.' Georg. IV. 'quæsitum oracula.' Æn. VII. 'Oracula Fauni Fatidici genitoris adit.' Aristophan. Plut. Ἐπερρσόμενος οὖν ὠχόμην ὡς τὸν θεόν: *Interrogaturus igitur ivi ad Deum.* Quo verbo usus etiam Æschines contra Ctesiphon. ἐπερρσόμενος τὸν θεόν. Idem sic extulit, μαντείαν ἐμαντεύσαντο παρὰ τῷ θεῷ. Aristides in prima Platonica, et multi alii per πυνθάνεσθαι dicunt. Philostratus in Heroicis per verbum ἤρετο. Cedrenus, χρησμὸν ἐξήτει. Idem verbo ἡρώτησε, Xenoph. Ἑλλ. I. IV. χρηστηριαζόμενος ἐπὶ πρώτῳ τὸν θεόν: et Ἑλλ. I. III. tantum χρηστηριάζεσθαι adempto altero. Herodotus I. I. πειρώμενος τῶν μαντήλων, et εἰρωτᾶν. Qui mittebantur ad petenda hæc oracula dicebantur θεωροί, naves, quibus vehabantur, θεωρίδες, sacrificia, quæ peragebantur, θεωρίαι: θεωροί dicuntur Herod. I. I. etiam θεοπρόποι, et χρησόμενοι. De hoc Eurypylo vide (præter Homerum) Philostratum juniorem in Iconibus. His opponitur χρησμοδοτεῖν, χρησμὸν ἄδειν, χρησμὸν διδόναι: *oraculum edere, canere, dare:* et χρησμοφδεῖν. *Cerda.*

115 *Adytis*] *Adytus* est locus templi secretior: ad quem nulli est aditus nisi sacerdoti. *Servius.*

Isque adytis] Cæsaris interpretatio-nem Servius est secutus: qui bel. civ. I. III. 'Pergami in occultis ac remotis templis, quo præter sacerdotes adire fas non est, quæ Græci ἄδύτα appellant, tympana sonuerunt.' *Germanus.*

Tristia dicta reportat] Renunciat: More suo breviter habitum futuræ orationis ostendit. *Servius.*

Dicta] Proprie. Nam *dictio* inter-

dum et Oraculum significat : ut Græcis λόγιον. Pacuvius : ‘Flexa, non falsa autumare dictio Delphis solet.’ Actius, l. II. apud Heren. ‘Aperte fatur dictio, si intelligas.’ Turneb. xxx. 1. *Taubmann.*

Reportat] Græci quoque κομίζειν, et ἀνακομίζειν χρησμούς : portare, reportare oraculum. Aristides in 2. Platonica extulit forma hac, μάρτελας ἐλθούσης, et hac item, μάρτελας προὔπαρχούσης. *Cerda.*

116 *Sanguine placastis ventos et virgine cæsa, Cum primum]* Hic distinguendum est : quia et semel ad Trojam ventum est ; et ante quam ad eam veniretur, de Iphigenia est sacrificatum, cujus fabula talis est : Quum Græci ad Aulidem venissent, Agamemnon Dianæ cervam, cum venatur, occidit, ignarus. Unde dea irata, status ventorum, qui ad Trojam ducebant, suspendit ; ob quam rem, cum nec navigare possent, nec pestilentiam sustinerent, consulta per Calchantem oracula dixerunt, Agamemnonio sanguine, hoc est, immolata Iphigenia, placandam Dianam. Cum ergo ab Ulysse per nuptiarum simulationem, qui Iphigeniam Achilli jungendam fingeat, adducta Iphigenia, in eo esset, ut immolaretur, numinis miseratione sublata est, cervaque supposita ; et translata ad Tauricam regionem, regi Thoanti tradita est ; Sacerdosque facta Dictynnæ, vel, ut quidam volunt, Orthiæ Dianæ. Cum secundum statutam consuetudinem humano sanguine numen placaret, agnovit fratrem Orestem : qui accepto oraculo, curandi furoris caussa, cum amico Pylade, a cujus patre, Strofio nomine, fuerat nutritus, Colchos petierat : et cum his, occiso Thoante, simulacrum sustulit, absconditum fascie lignorum : unde et *Fascelis* dicitur : non tantum a face, cum qua pingitur, propter quod et *Lucifera* dicitur : et Aritiam detulit. Sed cum postea Romanis sacrorum cru-

delitas displiceret (quanquam servi immolarentur) ad Laconas est Diana translata : ubi sacrificii consuetudo, adolescentulorum verberibus servatur : qui vocabantur *Homonica* : quia aris superpositi contendebant, qui plura verbera sustineret. Orestis vero ossa, ab Aritia Romam translata sunt : et condita ante templum Saturni, quod est ante clivum Capitolini, juxta Concordiæ templum. *Serv.*

Sanguine] Verum dicit de Iphigenia, falsum addit de præcepto Apollinis : miscet ergo vera, ut credantur falsa. *Donatus.*

Sanguine plac. vent. et virg. cæsa] Nimirum immolata Iphigenia Dianæ, quam Eurip. θύμασι βροτησίοις χαρῆσσαν θεὰν vocat. Quantum autem ad ventos sanguine placatos, πανσάνεμος θυσιὰ dicebatur : item et sacra quædam αἵμακουρῆαι, νεκροῖς μειλικτήρια nuncupabantur. *Germanus.*

Virgine cæsa] Non vere : sed ut videbatur. Et sciendum, in sacris simulata pro veris accipi. Unde quum de animalibus, quæ difficile inveniuntur, est sacrificandum ; de pane vel cera fiunt, et pro veris accipiuntur. Hinc est etiam illud, ‘Sparserat et latices simulatos fontis Averni.’ Nam et in templo Isidis aqua sparsa de Nilo esse dicebatur. *Serv.*

Virgine cæsa] Videatur Scholiastes Lycophronis : Sophocles in Electra : Euripides in Iphigenia : Ovid. Met. XII. et XIII. J. Parrhasius, *Quæsitis per Epist.* Atque de isto facinore disputat etiam Cicero De Offic. III. et Horat. Sat. II. 3. *Taubmann.*

Virgine cæsa] Suppositam fuisse cervam, cum capta esset Iphigeniæ immolandæ miseratione Diana, placanda quæ erat sanguine Agamemnonio, vel, ut Lucret. l. I. Iphianassæo, ob occisam ab Agamemnone cervam, cum apud Aulidem staret et teneretur eam ob noxam Græcorum classis. Noster vere immolatam arbitratur. Sic Propert. Ecl. IV. 1. ‘Idem Aga-

memnonicæ ferrum cervice puellæ
Tinxit, et Atrides vela cruenta de-
dit.' Eruditissimus Bochartus Hist.
Animal. II. 46. post enarratum Abra-
hami sacrificium, hujus historiæ laci-
nias Græcos suis fabulis inclusisse
docet, eosque hanc rem more suo in-
terpolasse, ait. Eum consulito, si
otium. *Emmeness.*

117 *Iliacas Danaï venistis ad oras*] Figuratam, Cum primum venire vel-
letis. Sane hoc de Iphigenia verum
est. *Servius.*

118 *Sanguine quærendi reditus*] Hoc
falsum est, et bene Oraculorum na-
turam servat, ut a re ipsa semper in-
cipiant, ut alibi, *Dardanidæ duri*: di-
cendo enim *Dardanidæ*, ostendit quæ
loca petere debeant. *Idem.*

Animaque litandum Argolica] Quia
occurrebat occidi posse captivum:
ergo ideo addidit *Argolica*, ne non esset
triste oraculum. Videtur sane perit-
ia juris Pontificalis animalis hostiæ
mentionem fecisse, cum dicit, *Anima-
que litandum Argolica*; nam et animam
dixit, et *litare* verbo pontificali usus
sacrificiis deos placare. *Idem.*

Argolica] Ne credatur potuisse li-
tari alienigena: nec quærenda erat
virgo, cum exercitus feminis careret.
Donatus.

Animaque litandum Argolica] In co-
dice Longobardico legere est quarto
casu, *animamque litandum Argolicam*:
quod alii viderint. Nam hæc per
septimum casum proferri potius con-
suerunt. Est etiam in Mediceo una
plus dictione *litandum est*: quod qui-
dem verbum etiam cum decoro reti-
cetur. *Pierius.*

Animaque litandum Argolica] Osten-
uit, aut certe allusit, ad hostiam seu
sacrificium animale: in quo solo anima
offerebatur: ut *Æn. v.* 'Hanc tibi,
Eryx, meliorem animam pro morte
Daretis Persolvo.' Quod et Serv.
Fuld. notavit. Et *litare* significanter
dixit: quod est, facto sacrificio Nu-
men placare, auctore Macrobio III.

Delph. et Var. Clas.

5. Turneb. etiam XVIII. 20. docet,
veteres eo verbo usos, cum grata
acceptaque diis immortalibus sacra
fuisse intelligerent. Non enim om-
nes litant, qui sacrificant. Hinc
Leno Comicus in *Pænulo*, act. II.
'Sex agnos immolavi, nec tamen po-
tui litare.' *Argolica* autem dixit *προ-
ληπτικῶς*, occurrens objectioni: potu-
isse captivum a Trojanis occidi. At-
que hoc modo *tristius* etiam oracu-
lum fuerit. *Taubmann.*

119 *Volgi quæ vox*] Cum enim ge-
neralitatem proposuisset, quia res
incerta erat, unusquisque timebat
sibi. Excusat autem Calchantem,
qui falsa dixerit: nam ostendit vim
esse passum: removel a se odium:
quia Græci assensere de eo, non
quoniam odissent, sed ut ipsi inte-
ritu, qui incertus erat, liberarentur.
Donatus.

120 *Obstupere animi*] Omnes enim
crediderunt se perire posse, ante-
quam unus esset delectus. *Servius.*

*Gelidusque per ima cucurrit Ossa tre-
mor*] De sudore Sappho ἀποδεδρόμα-
κεν, dixit, cucurrit, aut currendo subiit:
et de horrore Nazianzenus orat. II.
μὴ φρίκη τις ἀποτρέχει. Tremorem in
metu maximo Ovid. de Lucretia:
'Sed tremit, ut quondam stabulis de-
pressa relictis Parva sub infesto cum
jacet agna lupo.' *Cerda.*

121 *Cui fata parent*] Cui præparent
mortem. *Servius.*

Fata] Id est, responsa. Sunt qui
ita dividant, *cui fata parent vitam*,
quem poscat Apollo, ut moriatur. *Idem.*

Cui fata parent] Parare, cum dati-
vum habet, etiam apparare, cladem et
perniciem significat. Vide Donat.
A. IV. 1. 32. et IV. 2. 7. et Maronem
nostrum infra vs. 132. 'mihi sacra
parari.' *Emmeness.*

Poscat] Adeo sæpe hoc verbum dat
Maro Numinibus ac fatis, ut existi-
mare possimus, illud præcipue as-
sumptum a Diis, atque eo solitos
ipsos imperare: IV. 'et si fata Jovis

Virg.

7 R

poscunt.' v. 'Hæc responsa dabat, vel quæ portenderet ira Magna Deum, vel quæ fatorum posceret ordo.' viii. 'Quem Numina poscunt,' xi. 'Sæva Jovis sic Numina poscunt.' Hor. 'Seu poscat aqua,' de Fauno. *Cerda.*

122 *Hic*] Pro tunc. Servius.

Vatem] Nunc divinum, alias pœtam: 'Tu vatem, tu Diva mone.' Alias sacerdotem: ut, 'Et aurea vati Cassida.' *Idem.*

Magno tumultu] Ad factionem tendendam. *Idem.*

123 *Protrahit*] Quasi nolentem. *Id.*

Protrahit in medios] Lucret. lib. v. ubi loquitur de rebus, quas usus reperit, 'Sic unum quidvis paulatim protrahit ætas In medium, ratio, quæ in luminis eruit oras.' *Cerda.*

Numina divum] Pro oraculis posuit: id est, ut ambiguitatem oraculorum interpretetur. Quæritur enim non quid dicant, nam planum, sed quid debeat immolari. *Servius.*

124 *Flagitat*] Invidiose poscit; unde et quod flagitatione dignum est, *flagitium* dicitur. *Idem.*

Flagit] Non frustra hoc verbum Ulyssi datum, quem flagitiosissimum Sinon inducit. Ergo non poscit, rogat, petit, sed flagitat: quod olim infamium fuit, monuitque Scal. in Fest. Cato: 'intercutibus stupris flagitatus,' hoc est, intestinis probris infamatus: inde *flagitium*, pro infamia. Plaut. 'majore cum flagitio reddes postea,' hoc est, infamia. Et fœneratores dicti *flagitatores*, quia infames olim. Inde *flagitare* is dicitur, qui proterve petit, indignanter, et veluti cum convitio: quod fecisse hic Ulyssem facile quisquam suspicetur; nam vatem, et cum tumultu, et invitum trahit, quæ non abeunt a convitio. Hinc ego explico Casarem Gal. i. 'Cæsar ab Heduis frumentum, quod essent polliciti, flagitat:' ubi vin, et convitium in petendo capio; hinc tu alios. Et Grammatici quidem, in his

Donatus, discriminant inter verba *posco*, *peto*, *postulo*, *flagito*. Nam *poscimus*, cum imperio; *petimus*, precibus; *postulamus*, jure; *flagitamus*, cum convitio. *Cerda.*

Mihi] *Mihi*, hoc est, Sinoni: et quidem graviter pronuntiandum tradunt. *Servius.*

Multi crudele canebant] *Multi*, his intelligendum; id est, multi videbant taciti, multi etiam dicebant: ne sit contrarium, *canebant taciti*: quamvis multi sic exponant, qui mihi amici erant, dicebant, qui inimici tacebant, ut provenirent, quæ præsentiebant. *Idem.*

Et mihi jam multi crudele canebant] In hoc loco ad *occantationem* allusum non dubito. Erat *occantare* alieni canore quodam ingratam canere cantilenam, cum probro et convitio, quod docent Festus, et ejus decurtator Paulus. Quem ad locum Scal. vetus illud adducit: SIQVIS. CARMEN. OCCENTASSIT. QVOD. ALTEREI. FLAGITIVM. FAXIT. CAPITAL. ESTO. Ideo autem *occantare* capitale erat, quia ingens convitium. Ergo misero Sinoni Græci alii cantilenam non jucundam canebant. Ulysses enim tam multa sparserat in vulgus, tam novis criminibus terrebat impetebatque Sinonem, tam ambigue loquebatur, ut multi jam putarent, hunc crimen aliquod admisisse morte expiandum, omninoque sceleratum esse et convitiis plenum; quemque visum digito signabant, dicebantque: Hic ille sceleratus est, et nefarius, de quo tam multa Ulysses. Poëta autem politissimus verbum *cano* maluit, quod sui avi, quam *occanto*, quod prisce. His adijunge *flagitare*, et *occantare* idem esse, quod Scal. docte monuit, et Poëta hanc cantilenam cum Ulyssi flagitatione conjungit. *Cerda.*

126 *Bis quinos silet ille dies*] Dici-mus et, *bis quinis silet diebus*. Scilicet auctoritatis quærendæ gratia, ut sit

ἔξοπιστία ejus, qui invitus diceret. *Servius.*

Bis quinos silet ille dies] Sic et de Melampode Poëta Epig. l. v. *ἔοικε δὲ βέσπιος ὕμνης σιγηλοῖς στομάτεσσι θεοπρόπον ἄσθμα τιταίνειν.* Ita et Calchas apud Hom. Il. A. cunctanter et ægre causam immissæ Græcis pestis effatur, et non nisi protestatus, et pactus diserta cautione ab Achille impunitatem et defensionem. *Germ.*

Tectus] Aut multitudini se subtrahens; aut tegens consilium suum: aut cautus, ne intelligeretur. *Serv.*

127 *Prodere]* Bene *prodere*, me enim dicturus, quem sciebat. *Idem.*

Opponere] Objicere, destinare. *Idem.*

128 *Vix tandem]* Aut junge, et vacat *tandem*. Aut separa, et est aggratio ex synonymis; ut: ‘Abiit, excessit, evasit, erupit.’ Et est ordo, vix tandem rumpit vocem. *Idem.*

Ithaci] Ita sæpe in hoc scelere enarrando pro Vlysse *Ithacum* a patria nominat, ut possis existimare, hoc præcipue nomine Vlysssem male audisse. *Cerda.*

Magnis Ithaci clamoribus actus] Sic etiam apud Eurip. cum ageretur inter Græcos de immolanda Achilli Polyxena, variisque sententiis et studiis decerneretur, tandem vicisse Ulyssis calculum, quem de mactanda virgine tulerat, chorus Hecubæ refert. *Germanus.*

129 *Composito]* Ex pacto. *Servius.*

Composito] Præclare, nam in voce ista inest significatio fraudis, et dolosi alicujus pacti. Livius l. xxv. ‘et cum jam composita omnia ad proditionem essent.’ Iterum, cum narrat, ubi muri Syracusani capti per insidias fuerint, sic ait: ‘e muro ex composito tuba datum signum erat:’ et l. i. his eandem vocem infert in re fraudis: verba sunt: ‘unus rem ex composito orditur’ et ‘transfugit ex composito Gabios.’ Fabius declamat. 248. ‘moras judiciorum longas ni-

mium, et pro nocentibus compositas.’ Ammianus l. xvii. ‘Armeniam composita fraude præreptam.’ Est hoc, quod Plato in Apolog. Socratis dixit *συντεταγμένως*, in re etiam fraudis. Adduco verba huic parti illustrandæ: *φιλότιμοι ὄντες, καὶ σφοδροὶ, καὶ πολλοὶ, καὶ συντεταγμένως, καὶ πιθανῶς λέγοντες περὶ ἐμοῦ ἐμπεπλήκασιν ὑμῶν τὰ ὅτα: ambitiosi cum essent, vehementes, multi, ex composito, ac diligenti quodam studio multa in me criminantes impleverunt aures vestras.* Notabis etiam in Virgilio subaudiendam præpositionem *ex*; ex Livianis exemplis, quæ adduxi ex Apuleio Apolog. 1. subaudies *de*, nam ille *de composito*. Sic vox similis *compacto*. Nam Afranius *compacto* tantum dixit. Sed Plaut. *Captiv. de compacto*. Itaque errant, qui in his et similibus vocibus adjungunt notas adverbiorum. *Cerda.*

Composito] Sic Ter. Phorm. v. 1. 29. *composito factum*, ubi Donatus: sic veteres, nos *ex*. Horat. Od. 1. ‘hora composita’ pro ea, de qua convenerat inter amantes. *Emmeness.*

Rumpit vocem] Hoc est, erumpit in vocem, et dictum est per contrarium. Nam *silentium rumpere*, est loqui: ut, ‘Quid me alta silentia cogis Rumpere?’ *Vocem vero rumpere*, est tacere. Sed aliqua interdum simpliciter, interdum per contrarium intelliguntur. *Servius.*

Composito rumpit] In codice Longobardico, *compositam* legas. Sed enim *composito* adverbium eruditus magis auribus satisfacit. In Mediceo, *rumpit* præsentī tempore est: quæ forma narrationi congruit. *Pierius.*

Rumpit vocem] Græcorum hoc, qui *ῥηγνύναι φωνήν*. Usi Demosthenes, Aristophanes, Gregorius, Plutarchus, quos Budæus conjungit: adde Herodotum, quem Pet. Victor. x. 8. Demum Aristidem in Rhodiaca, quem ego. Est itaque et Græcis, et Latinis *vocem rumpere*, cum quis repente quicquam edit, cum diu tacuerit. Non

audiendus Serv. in loci hujus explanatione, quem lapsum flagitiose Victorius admonet. *Cerda*.

Rumpit vocem] Imitatione Græca: pro *crumpit* in *vocem*. Dicunt enim, ῥηγνύναι φωνήν. Demosth. ἐτόλμυσεν οὐδέis ῥῆξαι φωνήν. Aristoph. in Nub. ῥήξατε φωνήν. Turneb. vi. 21. Alias *silentium rumpere*, est loqui. Æneid. x. 61. 'Quid me alta silentia cogis Rumpere?' Nam, *vocem rumpere*, tacere est, ait Servius. Æneid. iv. 553. 'rumpibat pectore questus,' Ge. iii. 'rumpuntur fontibus amnes,' id est, effunduntur. Notat et Scalig. iv. 16. *Taubmannus*.

Et me destinat aræ] Tanquam piaculum, et κάθαρμα. Utique hominem ἀκάθαρτον, et impurum. Non ingratum erit, si scias verbi *destino* propriam significationem: est enim alligare, et vincire, utique fortiter tenere aliquem. Indicat istam proprietatem Apulejus l. iv. 'Nobis ante fores loro valido destinatis,' et l. vi. 'lorum, quo fueram destinatus, ab-rumpo.' Sidonius quoque epist. l. i. 'captus, destinatusque pervenit Romam.' Hinc *destinam* pro loro in Antiquis reperies. Inde ergo orta significatio, quæ nunc in usu apud omnes, et qua egregie admodum usus Virgilius omnium oculatissimus, nam hostiæ et victimæ illigabantur, illigatæque ducebantur ad sacrificium. Itaque non dubium, quin locutus fuerit cum respectu ad propriam verbi hujus significationem. Hinc videbis, quam leviter alii vatis hujus verba examinent. *Cerda*.

130 *Et quæ sibi quisque timebat*] Ideo hoc addidit, quia dixerat, *Assensere omnes*: ne videretur fuisse cunctis suæ gentis invisus: aut *assensere omnes*, ad provocandum in se Trojanorum misericordiam dicit, cum eorum hostes omnes ad crudelitatem consensisse adserat. Est autem figuratius si legatur, *timebant*. Servius.

Et quæ sibi quisque timebat] Nimi-

rum et *vicarios* interdum Latini dicunt, qui in vicem aliorum exitio devotentur, ut ipsi suo capite procurent et luant ea, quæ aliis, aut civitati impendebant mala: ut ex carmine devotionis docet Turnebus: quod est: 'Eosque ego vicarios pro me, fide, magistratuque meo, et populo Romano, exercitibus, legionibusque nostris do, devoveo.' Tale quid et apud Tacitum l. i. ubi de legionibus agit, quæ in seditiosos suspectæ et ipsæ rerum novarum satis asperè decreverunt: 'Et gaudebat (inquit Tacitus) miles cædibus, tanquam semet absolveret.' *Germ.*

131 *Conversa tulere*] Converterunt: ἐν διὰ δίς: *Taubmann*.

132 *Mihi*] Multi posterioribus, multi prioribus jungunt. Unus tamen est sensus. *Serrius*.

Parari] Infinitus modus pro indicativo, hoc est pro *parabant*: et est figura propria historiographorum: ut Salustius, 'Equitare, jaculari, cursu cum æqualibus certare:' ut poëtarum proprium est, 'Nuda genu,' et, 'Torvum clamat.' Quod autem ait Cicero, 'Bellicum canit,' non est figura, sed sermo naturalis. Est enim soni nomen. Quidam sane *parari*, pro *parabantur* accipiunt, et ad omnia hoc subaudiunt: aut certe intelligendum est ligatum ante tempus sacrificii. Nam consuetudo illa, quæ supra scripta est, in ipso tempore sacrificiorum erat. *Idem*.

133 *Salsæ fruges*] Sal et far, quod dicitur *mola salsa*: qua et frons victimæ, et foci aspergebantur, et cultri. Fiebant autem de horna fruge, et horno sale: ut Horatius, 'Et horna fruge.' *Idem*.

Vittæ] Quibus victimæ coronabantur. *Idem*.

Et circum tempora vittæ] Nimirum puniendis oculi clauderantur: inde vetus illud Romanorum, 'caput obnubito.' Hegesippus v. 47. 'dum percussor moratur, clausis jam fascio-

la oculis, sese proripuit ad Romanos.' Sed et cum ducerentur ad mortem, aut carcerem: Tacitus Annal. l. iv. 'trahebatur damnatus quantum obducta veste, et astrictis faucibus niti poterat, clamitans:' imo et torquendis: Curtius l. vi. de Philota: 'dum obligantur oculi, dum vestis exnuitur, Deos patrios, gentium jura invocabat.' Lipsius hæc pluribus in Not. ad l. ii. de Cruce. Inde et Tullius pro Rabirio: 'Carnifex vero, et obductio capitis, et nomen ipsum crucis, absit non modo a corpore civium Romanorum, sed etiam a cogitatione, oculis, auribus.' *Cerda*.

Circum tempora vittæ] His enim victimæ cædendæ coronabantur et obnubebantur. Ejusmodi ornamenta capitis Græci *τενίας* vocant, et complectuntur *ζώνας, στεφάνους, δέσµους, διαδήµατα*. Ita Ge. iii. 'stans hostia ad aram, Lanea dum nivea circumdatur infula vitta.' Vide Notas ibid. et Ecl. viii. *Taubmann*.

Vittæ] De vittis, quæ diximus, vide Ge. iii. 487. Iis coronabantur victimæ: inde Juvenal. Sat. xiii. 63. 'Quæque coronata lustrari debeat agna.' Sic Lycophr. in Cassandra *στανηφόρον βοῦν* appellat, ad quem locum Meurs. *Emmeness*.

134 *Eripui*] Non culpam criminis, sed innocens crudelissimam mortem, ne ea gauderet inimicus: et ne quis quærat, quomodo potuerit fugere, addit, *vincula rupi*. *Donatus*.

Leto] Non sacrificio: et est hystero-proteron, prius enim erat, ut vincula rumperet, et sic fugeret. *Serv.*

Vincula rupi] Atqui solutæ sunt hostiæ. Nam piaculum est in sacrificio aliquid esse religatum. Unde est, 'Unum exuta pedem vinclis in veste reclinata.' Item, 'Vittasque resolvit Sacra ti capitis.' Ergo vincula religionis intellige: ut, 'vinclis innaret Clælia ruptis,' scilicet fœderis: nec enim obsides unquam obligantur. Sed consuetudo illa erat

in ipso tempore sacrificiorum; ante enim ligabantur hostiæ: ut Juvenalis, 'Sed procul extensum petulans quatit hostia funem.' *Idem*.

Eripui, fateor, leto me, et vincula rupi] Hoc Ennianum sapit: 'Sicut equus qui de præsepibus altis Vincla suis magnis animis abrumpit,' &c. Et Apuleii verba congruant Met. l. ix. 'Vinculo, quo fueram deligatus, abrupto, cursu me præripio solis pedibus.' *Emmeness*.

135 *Limosoque lacu*] Ut verisimilem fugam faciat, circumstantiis utitur. Notandum sane Virgilium sub aliorum persona caussam exequi nobilium: ut hoc loco Marii: item paulo post Pompeji: ut, 'jacet ingens litore truncus.' *Servius*.

Limosoque lacu] Limus enim et lacus suffragabantur, ne possent insequentibus intrare. Posuit et *noctem*, nam tenebræ adjuvabant. *Donatus*.

Limosoque lacu] Scribit Servius, sub persona Sinonis hoc loco historiam Marii attingi a Poëta. Quam Servii sententiam approbant Germanus, Henric. Stephanus, et Francis. Floridus Suc. l. 10. Historiam ipsam narrant Plutarchus, Velleius l. ii. Orosius v. 19. Valerius Max. Ovid. de Pont. l. iv. 'Ille Jugurthino clarus, Cimbrique triumpho, Quo victrix toties Consule Roma fuit, In cæno jacuit Marius, cannaque palustri, Per tulit et tanto multa pudenda viro.' Lucanus etiam l. ii. 'Exul limosa Marius caput abdidit ulva.' Cum mens ista Servii ita sit plausibilis, cur non historiæ aliæ adumbrari a vate potuerunt? De Metio Livius l. i. 'Metius in paludem sese strepitu sequentium trepidante equo conjecit.' De eodem Fabius Pictor de orig. Italiæ l. ii. 'Romulus redintegratis viribus, et ipse a fronte cædebat, adeo, ut Metius in paludem sese cum equo armatus injiceret.' De Antonio etiam simile quid narrat Plutarchus in vita Bruti: 'Antonium di-

cunt initio pugnae hostium congressum evitavisse, atque in paludem sese recepisse.' Demum cur non allusit (hoc credo verius) ad historiam ipsius Augusti? de quo Plinius VII. 45. narrans incommoda, quæ illi, etiamsi felicissimo, acciderunt, ita ait: 'Philippensi prælio morbus, fuga, et tri-duo in palude latebræ ægroti.' Atque eo magis credo, hanc fuisse mentem Poëtæ in sui gratiam Principis, indigna passi, quo certius est hoc confictum a Virgilio. Calaber enim, Homerus, Tryphiodorus, qui loquuntur de Sinone, nihil tale dicunt: imo Plautus in Bacchidib. expresse ait, latuisse Sinonem in sepulchro Achil-lis, ita enim ait: 'Mnesilochus Sinon est. Relictus ille non in busto Achil-lis, sed in lecto accubat.' *Cerda.*

Per noctem obscurus] Bona elocutio est, rem temporis ad personam transferre: ut, 'Matutinus venit.' *Servius.*

Ulvæ] Herba palustris. Sane in arte rhetorica, omnem narrationem cum rei partibus dicunt convenire debere, loco, tempore, materia, causa, persona. Hic ad singula respondetur, nam Persona Ulyxis ponitur ad fal-lendum aptissima. Causa, quia timeret ne ultor esset Palamedis. Tem-pus ad nocendum aptissimum, cum sibi quisque timeret. Modus agendi, 'Bis quinos silet ille dies.' Materia, 'Salsæ fruges et circum tempora vitæ.' Locus, 'Per noctem obscurus in ulvæ Delitui.' *Idem.*

Ulvæ] Timiditatem maximam simulat: ut cum in loco esset, ad quem nulli esset aditus, tamen in eo quæ-reret latebras. *Ulvam* dicunt rem, quam vulgus *budam* vocat: sed nihil interest, quæ species sit herbæ, modo illum occultare posset. *Donatus.*

136 *Vela darent*] Ut ostendat suos plus, quam Trojanos timuisse. *Idem.*

Vela darent] In I. 'vela dabant læti.' Livius I. xxv. 'vela in altum dedit.' Hirtius: 'Imprudenter vela

in altum dederunt.' Cic. 'vela do.' *Cerda.*

Si forte dedissent] Medium se præbet. Nam nec negat, nec confirmat eos navigasse; ne aut eis demat securitatem: aut quod supra dixit, fal-sum sit, non posse navigare Græcos, nisi homine immolato: id est, quia jam scire non poterat, quid facturi essent, cum ipse fugisset, ut Troja-norum sit, quicquid elegerint: et artis est, in argumentorum augustia, incertis uti sermonibus. *Servius.*

137 *Nec mihi*] Ponit consultatio-nem, quam in lacu habuit. Hinc enim nisi navigarent, erat periculum vitæ: si navigassent, privabar anti-qua, id est, magna patria. Vel anti-qua, id est, ejus affectum diuturnitas temporis accumulaverat, et filiorum, et parentum: et singula singulis dedit. *Patriam antiquam* dixit, *atos dulcis, expectatum patrem*, in quibus rebus occurrunt pejora, quod Græci illos essent occisuri propter suam fugam piandam, quod erat necessarium. Hæc autem omnia dicta sunt, ut faceret verisimilia quæ fingebat. *Donatus.*

Antiquam] *Caram.* Et bene commemorat liberos et parentem: ut ostendat, se non deseruisse ut vilem, sed mortis fugisse terrore. Et bene ignotos finxit sibi liberos et paren-tem, ut major miseratio ex pluribus nasceretur. Quidam sane non *dulces*, sed *duplices* legerunt, quia *dulces* lene esset et commune epitheton libero-rum. *Servius.*

Antiquam] Quæ hæc antiqua patria Sinonis? *Servius* *caram* accipit. Re-prehenditur a Parrhas. Com. in Claud. qui vult debere Argos accipi oppidum Peloponnesi: quod videlicet hoc primum Phoroneus Regiam sibi condiderit, ut de quorundam sententia Plin. scribit: deinde, quia Sophoc. in Elect. Argos laudat a ve-tustate. Verba Sophoclis, quæ Par-rhasius non affert, hæc sunt: τὸ γὰρ

παλαῖον Ἄργος, οὗ ποθεῖς, antiquum Argos, quod desideras: tertio, quia Pap. Theb. l. III. scripsit: 'Quicquid et Asopum, veteresque interjacet Argos.' Hæc quamvis vera sint, in hoc tamen loco explicando hæserim libentius Turnebo, qui nihil tale agnoscit: sed cum Sinon se transfugam simulet, qui jam solum mutarit, et patriam velut novam, novasque sedes exilio quæsierit, eum appellare patriam antiquam, patriam pristinam, cujus jam solum verterit, et cujus amiserit jus, qui se in aliam velut dicarit, priore deserta; est enim antiqua patria, a qua demigratum vel a colonis, vel exsilibus, vel transfugis. Sic Tyri urbs antiqua dicitur patria Didus, 'Namque suam patria antiqua cinis ater habebat,' et in IV. 'et Troja antiqua maneret.' erat enim eversa, et Æneas quærebat alias sedes. De amore erga patriam, unde moventur hi affectus, dictum in Bucol. Illis adde verba hæc Tacit. de morib. Germ. 'Quis porro præter periculum horridi et ignoti maris, Asia aut Africa aut Italia relictæ, Germaniam peteret, informem terris, asperam cælo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit?' Cerda.

138 *Dulcis natos*] Proprium hoc liberorum est epitheton. Lucret. l. III. 'At jam non domus accipiet te læta, neque uxor Optima, nec dulces occurrent oscula nati.' Maro Georg. III. 178. 'Sed tota in dulcis consumunt ubere natos.' et Æn. IV. 33. 'Nec dulcis natos,' &c. Horat. Epod. II. 'dulces liberos.' Huc facit illud Phædr. f. III. 8. 'amplexus utrumque (id est filium et filiam) ille (nempe pater) et carpens oscula, dulcemque in amibos caritatem partiens.' Emmeness.

139 *Quos illi*] De quibus illi. Servius.

Fors ad pænas] Forte et pænas. Alii jungunt *forset*, ut sit *forsitan*. Et bene elicit misericordiam: osten-

ditque, non se habere causam redeundi post mortem suorum, ne eum Trojani non reciperent, suspicantes ad suos quandoque rediturum. *Idem*.

Ad pænas ob nostra reposcent Effugia] Videtur hic Poëta respexisse antiqui juris Romanorum et Græcorum consuetudinem, quæ obtinuerat, ut civium liberi tanquam Reipub. oppignerati, et dati obsides paterna luerent et præstarent delicta, tum ut cura liberorum et metu coercerentur, et in officio continerentur patres, tum ne privata, ob editum in patres exemplum offensa, ulcerato et alienato a patria animo, liberi in res novas propensiores laberentur. Cujus rei sunt apud Jurisconsultos monumenta quædam et reliquæ: ejusque fidem facit nobis in epistola ad Atticum Cicero: qua licet non omnino Antonii liberis iniquus videatur, tamen paterni exilii comites Themistoclis liberos per Græciam erravisse, et eguisse testificatur. Cujus consuetudinis vel legis acerbiter innuere videtur Plato in Critone sub persona Socratis fugam arripere, quam Crito patefaciebat, detrectantis, his verbis: σκόπει γὰρ δὴ ταῦτα παραβὰς καὶ ἐξαμαρτάν τι τοῦτον, ὅτι με γὰρ κινδυνεύουσιν γέ σου οἱ ἐπιτῆδαιοι καὶ αὐτοὶ φεύγειν καὶ στερηθῆναι τῆς πόλεως, ἢ τὴν οὐσίαν ἀπολέσαι σχεδὸν τι δῆλον. Effugia autem ἀποδράσεις. Ut autem hic *exoptatum parentem*, Græci φίλον πατέρα, et πόσιν Eurip. in Med. αὐτὴ πρὸς αὐτὴν πατέρ' ἀποιμῶξεν φίλον: et passim. Germanus.

140 *Effugia*] Pro fuga, dicimus et *effugium*; sicut *lana* et *lanitium*: ut, 'Si tibi lanitium curæ.' Hinc est *æquitas* et *æquum*. Sed hic dicendo *effugia*, verbo sacrorum et ad causam apto usus est. Nam hostia, quæ ad aras adducta est immolanda; si casu effugeret, *effugia* vocari vetere more solet, in cujus locum quæ supposita fuerat, *succidanea*: si gravis fuerat *forda* dicitur: quæ sterilis autem est

taurea appellatur, unde *Iudi Taurei* dicti, qui ex libris fatalibus a rege Tarquinio Superbo instituti sunt, propterea quod omnis partus mulierum male cedebat. Alii ludos *Tau-reos*, a Sabinis propter pestilentiam institutos dicunt, ut lues publica in has hostias verteretur. *Servius*.

Culpam hanc] Vel quod fugi, vel quod me defensorem Palamedis dixeram. *Idem*.

Piabunt] *Expiabunt*: et τῶν μέσων est. Nam plerumque et *impiare* significat. Hic tamen *piabunt* bene addidit, quia nisi per sanguinem diis accepta hostia non est, quod merito ex persona Sinonis inducitur, quia fateatur sacra per suam fugam fuisse violata, et vult etiam beneficiis sibi debitorum esse Trojanos, quod interim Græci obligati sunt. *Idem*.

141 *Quod te, per superos*] Propter quod: et infinita narratione subjungit Epilogos: neque enim quæ non putaret credituros argumenta subjicere debuit. Sane per hujusmodi preces ostendere vult, vera se dicere. *Idem*.

Per superos] Quos non latet veritas. *Donatus*.

Quod] Vult Turnebus redundare hanc particulam, ut Græcis sæpe ὅτι. *Asconius*, *quod*, pro, quocirca. Ita in l. vi. 'Quod te per cæli,' &c. Hoc jam alii. *Cerda*.

Conscia numina veri] Bene medium tenuit. Ea numina invocans, quæ sunt conscia numina veritatis; quia et Pontifices dicunt, singulis actibus proprios deos præesse. Hos Varro *certos deos* appellat. *Servius*.

142 *Per, si qua est*] Aut diasyrlice ridet, aut certe hoc ait: si aliqua est fides, quam cum sibi non adscribit, facit ut in eo esse credatur. *Idem*.

Per, si qua est, quæ restet] Sciebat apud se non esse fidem, unde arbitrabatur apud nullos esse. Et cum persona sua esset odiosa, quia hostis, movet misericordiam a suis calamita-

tatibus. Priamus autem ut omnia vera eliceret, deposita regia auctoritate, ut amicus cum hoste locutus est. *Donatus*.

Per, si qua est, quæ restet adh. mort. usquam Intemerata fides] Observanda est in hac particula *per* frequens apud Maronem Grammatica anomalia, ut quæ non satis ad exactos Grammaticæ canones coerceri possit. Etenim hic dicendum videretur, ut orationis structuræ, et normæ satisfaceret, *per, si qua est, quæ restet, intemeratam fidem*. Sed eadem Poëtica libertate et *Æn. vi.* Virgilius videtur usus eo loco: 'per sidera juro, Per superos, et, si qua fides tellure sub ima est:' et *Æn. xii.* 'Turne, per has ego te lacrymas, per, si quis Amatæ Tangit honos:' et *Æn. x.* 'Unum hoc per, si qua est victis venia hostibus, oro, Corpus humo patiari tegi.' *Germ.*

Per, si qua est, quæ restet, &c. Intemerata fides] Multas deprecandi formulas congessit *Brisson*. in initio l. viii. Quantum ad constructionem, in relativo hic deest casus primus: oro per fidem, si qua fides est, &c. vide *Sanct. Minerv. p. 93. 94. Emmeness.*

Restet] Supersit. *Servius*.

Usquam] Quia apud Græcos dicit fidem esse corruptam. *Idem*.

143 *Intemerata*] Incorrupta vel integra: alii tamen volunt *intemerata* de libris sacris, commutatis literis, esse præsumptum; *timaram* enim fidem, id est, sanctam appellabant; ut sit sensus, Oro per fidem vehementer sanctam, si tamen est usquam penes homines. *Idem*.

Oro] Ordo est: Quod te oro per superos. *Idem*.

Laborum] Periculorum, malorum. *Idem*.

Miserere] Quidam pro *miserare* accipiunt. *Idem*.

145 *His lacrimis vitam damus*] Vere scripsit *Tacit. Ann. iv.* 'Sunt molles in calamitate mortalium animi.' et *Virg.* in extremo: 'Et jam jamque

magis cunctantem flectere sermo Cœperat.' *Cerda*.

Miserescimus ultro] Aut per se plenum: aut cohæret sequentibus: quia non potest primis. Dicimus enim aut *illam rem miseror*, aut *illius rei misereor*; non *illis*. Quidam, *miserescimus* pro *miserescimur*, genus inchoativum volunt, ut *horreo horresco*, *gelo gelasco*; aliter *lentesco* inchoativum nullo præcedente verbo: neque enim est *lento* ut sit *lentesco*. *Servius*.

Ultrò] Non est *sponte* (nam rogaverat Sinon) sed *insuper*. Et venit ab eo quod est *ultra*: quia plus quam rogaverat, præstiterunt. *Idem*.

146 *Ipse*] Ἐμφατικῶς, non alius. Vide eloquentiæ vim. Sententiam Virgillii ita reddit Lucanus l. II. 'astriectis laxari vincula palmis Imperat.' *Cerda*.

Manicas] Vincula manuum esse, dictum Ge. IV. 349. 'Manicisque jacentem Occupat.' Proprie autem vestium dicuntur, ut Non. Marcell. ex Marone nostro IX. 616. 'Et tunicæ manicas, et habent redimicula mitræ.' Sæpe etiam manuum integumenta hoc nomine veniunt, quorum usus erat in pugna. Juvenal. Sat. VI. 255. 'Balteus et manicæ et cristæ, &c.' Hoc loco manuum vincula. Lucil. l. XXX. 'Si laqueis, manicis, pedicis mens irretita est.' Plautus Asinar. II. 2. 38. 'ubi manus manicæ complexæ sunt.' Quæ pedes ligant *pedicas* nominat Isidor. V. 27. vel *compedes*. Horat. Epist. I. 16. 'tollas licet in manicis et compedibus.' *Emm*.

Arta vincla] Pro *vincla* per synecopen dictum. Aut epexegesis manicarum est: aut utrumque habnit. *Servius*.

Arta] Antiqui plerique codices, *arta* habent absque *c*: curque id ita fieri solitum, Grammaticorum veterum dictata alibi citavimus. *Pierius*.

Arta vincla] Vide not. nostras Ge. IV. 297. His adde disputationem Dausquii, qui antiquam, immo anti-

quam scribendi *formam* per *c* censet. *Levare* hic *exuere*, ut vs. 153. 'Exutas vinclis palmas.' Secundum Non. Marc. et sic Poëta: 'Serviat æque Vincetus uterque tibi, vel mea vincla leva.' et Cic. Tuscul. quæst. I. 49. 'emittique nos e custodia et levare vinculis arbitremur.' *Emmeness*.

148 *Quisquis es, &c.*] Licet hostis sis. Et' verba sunt, ut habemus in Livio, imperatoris, transfugam recipientis in fidem: 'Quisquis es, noster eris.' Item, 'Vigilansne, deum gens?' verba sunt, quibus pontifex maximus utitur in pulvinaribus: quia variam scientiam suo inserit carmini. *Servius*.

Hinc jam] Aut ex hoc tempore, aut ex hac oratione, qua tibi salutem in tuto polliceor: aut ex eo, quod te dicis Ulyxis factione laborasse. *Idem*.

Amissos obliviscere] Ut 'obliviscor injurias tuas, Clodia.' dicitur enim et *amissorum obliviscere*. Et *obliviscere* quidam pro *contemne*, vel *neglige*; ut 'oblitis fatorum.' *Idem*.

Amissos] Scottus obs. Poët. II. 59. ex Quintiliano antiquis delectatum vocibus dicit Maronem, et affectasse interdum archaismos. Sic Terent. Phorm. I. 2. 91. 'nunc amitte quæso hunc,' pro dimitte. Vide Donatum. *Emmeness*.

149 *Noster eris*] Aperta benevolentia, cum recipiat eum pro cive. *Don*.

Noster eris] Familiaris est locutio: observavit Lips. Ant. Lect. IV. 20. Plaut. Truc. 'Tanto melior, noster esto, sed de tuo vivito:' et Bacchid. 'Puerō sic dicit pater, Noster esto, dum te poteris defensare injuria:' et Mil. 'Heus noster esto.' Sic corrigendus locus. His Lipsianis adde Tryphiodorum, apud quem Priamus eundem Sinonem sic compellat, ἡμέτερος φίλος ἔσσεαι: *Amicus noster esto*: et Aristophanem, qui in Irena pari forma: Οὐ γὰρ ἡμέτερος ἔστ' ἐστ' ἐκείνος ἀνὴρ, ἀλλὰ σός: *Nam neque ille noster est nunc amplius, verum tuus*. Etiamsi hoc de familiaritate verum sit, tamen

puto melius posse locum hunc explicari, ut loquatur cum discrimine ad Græcos. In Tullio pro leg. Manilia observavi, *nos*, et *nostros* opponi exteris nationibus et gentibus. Id ipsum in Demosthene, qui *ἡμεῖς* pro Græcis, accipit cum oppositione ad barbaros. Ergo *noster eris*, erit: Transibis jam in jura et domicilia Trojanorum, et desines esse Græcus. *Cerd.*

Noster eris] Sic 'Daphnin tuum' Ecl. v. 51. vide Not. et Ter. E. 1. 2. 39. 'hoc munere arbitrantur suam Thaidem esse:' et Phorm. 1. 2. 'illa quidem nostra erit.' *Emmeness.*

Mihi] Scilicet regi, qui possem tormentis Inquirere veritatem, et simpliciter quæro: vel *Mihi*, qui te servavi, et in meorum numerum recepi. *Don.*

Mihi] Verbum scrupulose interrogantium esse, *mihi*, monet Donatus Phorm. II. 3. 32. ubi 'mihi ut respondeas.' id est, patri, domino, seni; sic hoc loco regi. *Emmeness.*

Edissere vera] Hic distinguendum. Vera enim audire desiderat. *Edissere* autem, *ordine cuncta narra*; unde qui plane loquuntur *dissertores* fiunt et *disserti* vocantur. Sane hoc ab illo Priamus exigit, quod ipse ei statim obtulit: 'Cuncta equidem tibi Rex.' *Serv.*

Hæc edissere vera] Ἀτρεΐδης κατάλεξον. *Taubmannus.*

150 *Quo molem*] Quam ob causam, in quem usum; et ad hoc respondet Sinon, *ne recipi portis*. Et est color, qui in conjecturali statu sæpe requiritur: hunc tamen equum quidam longum centum viginti, latum triginta fuisse tradunt, cujus cauda, genua, oculi moventur. *Servius.*

Quo molem] Brevissima propositio, sed perfecta. Quæsitum est, cur equus esset factus, cur tantæ magnitudinis, quo auctore: utrum religionis, an belli causa. *Donatus.*

Quo] Cur: vide Scal. IV. 16. sic Juvenal. Sat. VIII. 9. 'effigies quo, &c.' *Emmeness.*

Quis auctor] Ad hoc respondet,

'Calchas attollere jussit.' *Servius.*

Auctor] Per e amant scribere, qui in orthographicis primas tenent: disputationem habet luculentam Dausquius, an legendum *auctor*, *autor*, *author*. *Emmeness.*

151 *Quidve petunt*] Quid desiderant? Utique ut placetur Minerva. *Serv.*

Quæ religio] Quæ consecratio. *Id.*

Machina belli] Ecce subtiliter secutus historiam, machinamenti bellici mentionem facit, et servat dignitatem regiam. Breviter enim reges interrogant, non ut minores, quos plus loqui necesse est. *Idem.*

152 *Dolis et arte*] Unam rem secundo dixit: quia *ars τῶν μέσων* est, sicut supra diximus. *Idem.*

Ille dolis] Quasi dicat, natura sua, et arte Pelasga, id est, mandatis suorum: et ostendit nullum Græcum carere dolis. *Donatus.*

Dolis instructus et arte Pelasga] In verbo *instructus* nota vafritiem, non vulgarem, quasi dolus ars esset, et publica disciplina; utque alii mortaliū scientias alias, ipsi fraudes adiscerent. Silius l. IV. 'Calliditas Graja, atque astus pollentiōr armis.' Inde verba *græcari*, *pergræcari*, *congræcari*, non solum de laxo vitæ genere, sed etiam de fraudibus. *Cerda.*

Dolis instructus] Petron. 'ad fata compositus Sinon.' *Emmeness.*

153 *Ad sidera*] Ad locum siderum, vel quia semper sunt sidera, sed Solis splendore vincuntur. *Servius.*

Sustulit exutas, &c.] Ex more hoc dictum, quo cum precabantur, manus ad cælum tendebant: sic l. IX. 'Agnovit juvenis, duplicesque ad sidera palmas Sustulit.' l. X. 'Et duplices cum voce manus ad sidera tendit.' ibid. 'et ambas Ad cælum tendit palmas.' l. XII. 'tenditque ad sidera dextram.' Horat. 'Cælo supinas si tuleris manus.' Aristoteles de mundo: πάντες οἱ ἄνθρωποι ἀνατείνοντες τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν εὐχὰς ποιοῦμενοι: omnes homines ad cælum manus tollimus

preces facturi. Xenoph. Pæd. vi. τὰς χεῖρας ἀνατείνειν πρὸς τὸν οὐρανόν. *Cerd.* : 154 *Æterni ignes*] Aut ararum, quas fugit: ut execratio sit propter posteriora. *Vos aræ*: aut certe Solem et Lunam significat. *Exsecratio* autem est adversorum deprecatio: *Jusjurandum* vero, optare prospera. *Servius.*

Vos, æterni] Juravit, sed subtiliter. Nam Trojanos fallit, et non prodit arcana suorum. Adhibuit jusjurandum, quia non videbatur verisimile, illum suorum secreta sine tormentis prodere. Testatus est igitur, non propter narrationis veritatem, sed propter licentiam, quasi proditiōis. *Donat.*

Æterni ignes] Libentius hic sidera accipio, quam ignes ararum: hæc vocat ignes æternos, et Numen inviolabile: atque adeo initium testationis a cælo capit, et sideribus, ad quæ manus tetendit. Alii ignem Vestæ capiunt. Parrhasius *Penates*: nam Sinon simulat, vereri se offensam Penatum, si credat hostibus secreta patriæ cujus cura dedita est Deis Penatibus. Notanda vero testationis hujus gravitas, ut vel ex magnitudine invocationis rem magni ponderis se dicturum indicet, et quæ cedat in maximam Trojanorum utilitatem. Convenit autem Sinonis factum cum Risacis, qui eodem juramento Dariū decipit, in Sacas expeditionem facientem, ut est apud Polyænum l. vii. *Cerd.*

Non violabile] Quod Græci ἀφθαρτον dicunt. *Servius.*

Vestrum numen] Quia secundum Philosophos dicuntur sidera elementa esse, et habere proprias potestates. *Idem.*

155 *Testor*] Modo juro: alibi *testificor*: ut, 'Testor in occasu vestro.' *Id.*

Testor] Hoc verbo deos testabantur. Livius l. ix. 'Jovem, Martem, atque alios testatur Deos.' Cicero Philipp. xiii. 'Testor et vos, et Pop. Rom. et omnes deos, qui huic urbi præsident.' Vide Briss. Formul. l. viii. *Taubmann.*

Ensesque nefandi] Invidiose ad pluralem transit numerum. Terentius; 'Non perpeti meretricum contumelias.' *Servius.*

156 *Vittæque Deum*] Aut qui habentur in honore deorum, aut quas habent simulachra vittas; et multi hic distinguunt, et sic subjungunt, *deum quas hostia gessi.* *Idem.*

Quas hostia gessi] Consuetudo apud antiquos fuit, ut qui in familiam vel gentem transiret, prius se abdicaret ab ea, in qua fuerat, et sic ab alia reciperetur, quod hic ostendit: dicit enim Sinon, jure jam se Trojanorum civem esse, quia apud Græcos hostia fuerit; atque adeo nec pro homine, nec pro cive habitus sit. *Gessi* autem *pene*, non enim vere gesserat: sed quantum ad Græcos pertineret, qui eum immolaturi fuerant, dixit. *Idem.*

Vittæque Deum, quas hostia gessi] In antiquis aliquot exemplaribus, punctum observavi ante *Deum*, ut sit: *quas gessi deum hostia.* *Servius* tamen *deum vittas* mavult legere. *Pierius.*

Vittæque Deum, &c.] Vittæ in ministerio Deorum, templorum, altarium. Primum firmat hic locus, et Juvenal. Satyr. vi. 'Cereris vittas contingere:' alterum Stat. Sylv. iv. 'Pande fores superum, vittataque templa.' tertium Virgil. 'Molli cinge hæc altaria vitta.' De aliis usibus alibi. Sed hic nescio qua lubentia feror, ut vittæ non dicantur Deum, sed ante Deum sit interpunctio, hac sententia; 'testor vos vittæ, quas gessi Deum hostia:' aperit hoc *Serv. Pet. Dan.* in Variis lect. ad hunc librum. Ab hoc non abest Lucretianum illud, de Iphigenia jam immolanda: 'Cui simul infula Virgineos circumdata comptus Ex utraque pari malarum parte profusa est.' *Cerda.*

Hostia] Victima est dicta, quod dii per illam hostientur, id est, æqui et propitii reddantur; unde *hostimentum* æquationem. *Servius.*

157 *Fas mihi*] Subaudis *sit.* Et

bene a diis petit veniam, ne videatur proditor. Nam et hæc, quæ dicturus est, tacuit, antequam audiret, 'Noster eris.' Si enim voluntate proderet, sequebatur, quod ait Cicero, 'Nemo unquam sapiens proditori credendum putavit.' Aut *fas mihi* ideo, quia non licet solvere sacramentum militare adversariis vel hostibus: ideo dixit, liceat arcana dicere, ut cum ostenderit se rem dicere, quam non licet, ei facilius crederetur. *Idem.*

Fas mihi Grajorum] Quasi jam ipse Græcus non esset: vel, illi ejus socii non fuissent: et liceat eos odisse, qui cives mei esse noluerunt. *Donatus.*

Sacrata resolvere jura] Ut non incidat in sacramenti pœnam: nam miles legibus sacramentorum rogabatur; ut exiens ad bellum juraret, se nihil contra Rempublicam facturum. Militiæ tria sunt genera. Plerumque enim *evocati* dicuntur: et non sunt milites, sed pro milite. Unde Salustius, 'Ne quis miles neve pro milite.' Item, 'Ab his omnes evocatos in Centuriones.' Plerumque *tumultuarii*, hoc est, qui ad unum militant bellum. Plerumque *sacramento rogati*: quia post electionem in rempublicam jurant, sicut dictum est: et hi sunt, qui habent plenam militiam: nam et viginti quinque annis tenentur. Hæc tria genera tangit Virgilius: Sacramenti, hoc loco. Tumultuarii, 'Simul omne tumultu Conjurat trepido Latium.' Evocationis, 'Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem.' *Serv.*

Sacrata resolvere jura] *Jus sacratum* dicit, quod sacramenti militaris religione teneri videbatur: nam jurejurando, id est, fide sacrabatur. Cic. Offic. II. 'Fide sacratum jus perpetuo falleret.' Turneb. VI. 21. Græci ὅρκον στρατιωτικὸν appellant; de quo Pollux VIII. 30. Et nos Æn. VIII. *Taubmann.*

158 *Fas odisse viros*] Ut supra dictum est, omnia diasyrlice loquitur. Nam et ad Græcos possunt, et ad

Trojanos referri. Et Odisse, hic præsentis temporis, quod non facit *odere*. *Servius.*

Atque omnia ferre sub auras] Hinc videtur subtiliter non se implicare perjurio: ipse enim lectos hostes produxit ex equo, 'Et pinea furtim Laxat claustra Sinon.' Et hoc vult credi contra Græcos dicere, cum pro ipsis dicat. *Idem.*

Omnia ferre sub auras] Sophocel. in Electra: οὐδὲ πᾶν ἀναπτύξαι πρέπει πρὸς φῶς. *Germanus.*

159 *Si qua tegunt*] Vel callide occultant, vel propterea quia latent in equo. *Servius.*

Teneor patriæ] Plus est voluntate, quam legibus retineri. Alterum est ex studio puræ mentis, alterum ex necessitate. *Donatus.*

Nec legibus ullis] Si Græcorum, propter *Noster eris*: si Trojanorum, quia Græcus. Alii ita: nullis naturæ legibus, quibus fas non est patriam prodere, et volunt hoc esse, 'Sacrata resolvere jura.' *Servius.*

Teneor patriæ nec legibus ullis] Tales ἐκονόμους Græci vocant, exclusos scilicet, vel solutos fœdere et societate. *Germanus.*

Teneor patriæ nec legibus ullis] Aldus distinguit: 'teneor patriæ, nec legibus ullis:' ut sit Græca figura: pro 'Nec teneor patriæ, nec legibus ullis.' Ostendit, se plane factum esse Trojanum. *Taubmann.*

160 *Tu modo*] Pro *tantummodo*. *Servius.*

Tu modo] Pro, tu Troja, conservatori tuo fidem serva. *Donatus.*

Promissis] Pro *in promissis*. *Serv.*

Promissis mancas] Hellenismus. Sophocel. Ajace, ἐμμένειν νόμῳ. Æn. VIII. 'tu dictis, Albane, maneres.' *Servius* *Promissis manere*, dictum ait pro *in promissis*. *Taubmann.*

Servataque serves] Respectum ad illud Tragici vult Germ. σωθὲς σωσον: *servatus serva*. Non abit a Virgilio illud Propertii eleg. I. 18. 'Si modo

sola queant saxa tenere fidem.' Sic Æn. XII. 'ensis perfidus.' Datur itaque fides, aut infidelitas rebus inanimis. Ab Nostro Sen. ep. 92. 'in quolibet rerum habitu servata servat.' *Cerda.*

Serves Troja fidem] Magnificentius, quam si diceret *Trojani*; quia quod rex promittit, videtur respública polliceri. *Servius.*

161 *Vera feram*] *Pro dicam.* Idem. *Magna rependam*] Magna præmia resolvam pro mea impunitate: et videtur duo promittere Trojanis; primo veriloquium, deinde salutem ex suorum proditione. Alii volunt dubium esse, *Vobis feram, Græcis rependam.* Idem.

Rependam] Quasi dicat, tantum recipiat quantum dederit, id est, ut salutem mereatur, salutis auctor. *Donatus.*

Rependam] Sunt antiqui codices, in quibus *repandam* scriptum inveni: sed id potius incitiam librarii, quam pro *manifestare* sit positum. Nam magna rependere pollicetur Sinon: qui jam vitæ ac libertatis præmia sit consequutus. *Pierius.*

162 *Omnis spes Danaum*] More suo a veris incipit. Nam et favit Minerva Græcis, et constabat raptum esse Palladium. *Servius.*

Omnis spes] Respondet ultimæ parti, ut fallendi promptior pateret occasio; et primo unius criminis invidiam, pluribus criminibus accumulat in Ulyssem: et ostendit Minervam graviter iratam sacrilegis. *Donatus.*

163 *Inpius*] Propter numina vulnerata. *Servius.*

Ex quo] Vel die, vel facto. *Idem.*

Ex quo] Scil. tempore, ut Eclog. VII. 70. Notatis illic adde Sanctii interpretationem in Minerva p. 345. infra vs. 169. 'ex illo spes fluere,' &c. ille plura. *Emmeness.*

164 *Tydidēs sed enim*] Hysteroproteron est; sed enim ex quo impius Tydides. Hysterologia, unius sermo-

nis: ut, 'Transtra per et remos.' *Servius.*

Scelerumque inventor Ulysses] Propter se et propter Palamedem, facitione occisum. *Idem.*

Inventor scelerum] Qui nunquam invenit, quod probari potuisset. *Donatus.*

Scelerumque inventor Ulysses] Allusum ad paræmiam, *Ulysseum commentum*, quod de callido et vafro homine dictum, Ὀδυσσεύη μηχανή. Inde ab Homero jam πολυμήχανος dicitur, jam δολόμητις a machinamentis, et dolis inveniendis: et a Lycophrone λαμπουρίς, διὰ τὸ πανούργον εἶναι: quod scelerum architectus, ab Nostro in VI. 'Hortator scelerum.' Observata hæc aliis. Tu lege Junium cent. I. adag. 14. *Cerda.*

165 *Fatale*] Τῶν μέσων est. Nam et quod custodit, et quod interimit, pro loco intelligitur. *Servius.*

Fatale] In quo staret fatum Græcorum. Dixerat enim *Palladis auxiliis.* *Donatus.*

Fatale adgressi sacr.] In singulis singula sunt genera sacrilegii. *Idem.*

Avellere] Ostendit invitum numen esse sublatum. *Servius.*

Avellere] Ut cum sacrilegio esset crimen violentiæ *Donatus.*

Fatale adgressi sacrato avellere templo] Ex hoc Palladis simulacro fata Trojæ pendebant, quæ recitantur ab Ovidio Met. XIII. 98. 'Conferat his Ithacus Rhesum, imbellemque Dolona, Priamidemque Helenum raptam cum Pallade captum.' et vs. 336. 'Trojanaque fata retexi: Quam rapui Phrygiæ signum penetrabile Minervæ.' Vide etiam Sil. Ital. I. XIII. in principio: 'Sed Calchas Danaïs, nisi clausum e sedibus arcis Armisonæ curent simulacrum avellere divæ, Non unquam affirmat Therapnæis Ilion armis Cessurum,' et seqq. *Emmeness.*

166 *Palladium*] Helenus apud Arisbam captus a Græcis est: et indica-

vit coactus fata Trojana: in quibus etiam de Palladio. Unde dicitur a Pyrrho regna meruisse: quanquam præstiterit Pyrrho, ut non ea die, qua Græci cæteri, navigaret, dicens omnes Græcos (quod et contigit) naufragio esse perituros. Alii dicunt Helenum non captum, sed dolore, quod post mortem Paridis, Helena, iudicio Priami, non sibi, sed Deiphobo esset adjudicata, in Idam montem fugisse, atque exinde, monente Calchante, productum de Palladio pro odio prodidisse: tunc Diomedes et Ulyxes, ut alii dicunt, cuniculis, ut alii, cloacis ascenderunt arcem: et occisis custodibus sustulere simulacrum: qui cum reverterentur ad naves, Ulyxes, ut sui tantum operis videretur effector, voluit sequens occidere Diomedem, cuius ille conatum cum ad umbram Lunæ notasset, religatum præ se usque ad castra Græcorum egit. Ideo autem hoc negotium his potissimum datur, quia cultores fuerunt Minervæ. Hoc quum postea Diomedes haberet ut quidam dicunt (quod et Virgilius ex parte tangit, et Varro plenissime dicit) credens sibi non esse aptum, propter sua pericula, quibus nunquam caritutum responsis cognoverat, nisi Trojanis Palladium reddidisset, transeunti per Calabriam Æneæ offerre conatus est. Sed cum se ille velato capite sacrificans convertisset, Nantes quidam accepit simulachrum. Unde Minervæ sacra non Iulia gens habuit, sed Nautiorum. Hinc est in quinto, 'Unum Tritonia Pallas Quem docuit.' Quanquam alii dicant simulachrum hoc a Trojanis fuisse absconditum, intra constructum parietem, postquam agnoverunt, Trojam esse perituram: quod postea bello Mithridatico, dicitur Fimbria quidam Romanus inventum indicasse: quod Romam constat advectum. Et quum responsum fuisset illic imperium fore, ubi et Palladium: adhibito Mamurio fabro, multa simi-

lia facta sunt. Veruntamen agnoscitur, hastæ oculorumque mobilitate. Unde est, 'Vix positum castris simulacrum arsere coruscæ Luminibus flammæ:' vel, 'Hastamque trementem.' Sed ab una tantum sacerdote videbatur: ut Lucanis, 'Trojanam cui fas soli vidisse Minervam.' Dicunt sane alii unum simulacrum cælo lapsum, quod nubibus advectum et in ponte depositum apud Athenas tantum dicunt fuisse, unde et *γεφυριστής* dicta est. Ex qua etiam causa *Pontifices* nuncupatos volunt: quamvis quidam *Pontifices* a ponte subleicio, qui primus Tybri impositus est, appellatos tradunt, sicut Saliorum carmina loquuntur. Sed hoc Atheniense Palladium a veteribus Trojanis Ilium translatum. Alii duo volunt, hoc de quo diximus, et illud Atheniense. Alii cum ab Ilo Ilium conderetur, hoc Trojanum cælo lapsum dicunt: alii a Dardano de Samo-Thracia, Trojam translatum: alii multa fuisse Palladia, sed hoc a Diomede et Ulyxe furto ablatum tradunt. *Servius.*

Palladium] Cum pondere pronunciantum. In ipso enim nomine magnitudo numinis exprimitur. Quod vero de Mamurio dicunt quidam, nusquam de Palladio legitur, sed de Ancili, cælitus delapso, de quo suo loco dicemus. *Donatus.*

Palladium] De *Palladio*, quod Diomedes et Ulysses, per cuniculos in arcem adscendentes, sustulisse traduntur, multi multa et varia commenti sunt. De eodem Lucanus etiam lib. ix. in persona Cæsaris: 'et quorum lucet in aris Ignis adhuc Phrygius: nullique adspecta virorum Pallas in abstruso pignus memorabile templo Gentis Iuleæ.' Unde et Livius l. xxvi. *Palladium fatale pignus Imperii Rom.* vocat. Exaggeratur autem crimen: quod ad sacrilegium accesserit etiam homicidium: quod custodes templi, quod in templo, quod in ipso templi prope sacrario, et ante ora Palladis,

occisi sint. *Taubmann.*

167 *Sacram effigiem*] Quasi de cælo lapsam. Et tres simul res dixit: quare numen irasceretur; quod Antistites cæsi; quod tolleretur; quod cruentis manibus. *Servius.*

Sacram effigiem] Cælo lapsam interpretatur *Servius*, ἀγαλμα διΰπετός. Ut autem hic *sacram*, sæpe apud Euripid. σεμνὸν βρέτας; et Epigr. τριτογενοῦς εἶκελον ἐνδαπής, de Palladio. *Germ.*

168 *Virgineas vittas*] Nam et eas diversas a matronalibus fuisse certum est. *Valer. Flaccus*: 'Ultima virgineis tum flens dedit oscula vittis.' Quod autem *manibus cruentis ausi contingere* dixit, infra paulo de sacris loquens: 'Me bello e tanto digressum et cæde recenti Attrectare nefas, donec me flumine vivo Abluero.' et *Apoll. l. iv.* τῆς δὲ καλύπτρην Ἀργυφὲν καὶ πέπλον ἀλευομένης ἐρύθηνεν. Accedit proxime ad versum hunc *Maronis* ille quoque *Nicandri*: ἀχράντων ὅτε χερσὶ θεῆς ἐδράξατο πέπλων, de *Orione* et *Diana*. Alludit autem *Virg.* ad Romanas virginalesque vittas, quas illico nuptæ maritalibus vittis mutant, ducto a Græcia more. *Idem.*

Virgineas, &c.] Vittæ enim aliæ erant virginales, aliæ matronales. *Propertius El. iv. 11.* Mox ubi jam facibus cessit prætecta maritis, Vinxit et acceptas altera vitta comas. Alteram a virginali intelligit: ac si dicat; postquam nupsi. *Val. Flaccus, l. viii.* 'Ultima virgineis tum flens dedit oscula vittis.' Loquitur enim de *Medea* mox nuptura. Quod hodieque apud nos observatur. Vide *Turneb. xxiii. 5.* et *xxix. 4.* *Taubmann.*

Ausi contingere] Immani scelere: cum a viro vel videri nefas esset: exemplo *Ili*, qui visu privatus fuit. *Id.*

169 *Ex illo*] Facto, vel tempore. *Servius.*

Fluere] Delabi, et est τῶν μέσων, nani ideo addidit *retro*. *Salustius* contra, 'Rebus sup̄ra vota fluentibus.' *Idem.*

Ex illo fluere] Nam supra dixerat, 'Palladis auxiliis semper stetit.' Cum ergo irata esset, cœpit fluere. *Donatus.*

Ex illo fluere, ac ret. subl. referri] Ἀναρρῶν χωρεῖν quod *Eustathius* in eum *Od. E.* locum, ἐπλέομεν... ῥηϊδίως ὥσεί τε κατὰ ῥόον, opponit τῷ κατὰ ῥοὺν φέρεσθαι. ὕπερ εἶωθε, inquit, μεταφορικῶς ποτε ἐπὶ τῶν κατὰ βίον εὐπλοοῦντων λέγεσθαι... τοῦ δὲ κατὰ ῥόον ἀνάπαλιν ἔχει τὸ αναρρῶν χωρεῖν, ὃ καὶ αὐτὸ πυρομιμάζεται ἐπὶ τῶν ἐξ εὐτυχίας μεταβληθέντων εἰς τὰ ἀνάπαλιν. Videtur et manifesta hic loci illius apud *Eurip.* in *Supp.* imitatio: ἄνω γὰρ ἐν ῥέοι τὰ πράγμαθ' οὕτως, εἰ 'πιταξόμεσθα δῆ. Ut autem *Euripides* ἄνω βεῖν dixit infortunium notans, sic contraria significatione *Æschyl.* in *Peis.* δαίμονα εὐροεῖν. Illud vero ἄνω βεῖν, a *paræmia* vetere, ejus meminit *Aristot. Met. ii.* γένοιτ' ἂν τὸ λεγόμενον, ἄνω ποταμῶν, ὕπερ ἀδύνατον. *Ex illo* autem, *Homer.* ἐκ τοῖο. *Il. A.* ἀλλ' ὅτε δῆ ῥ' ἐκ τοῖο δυωδεκάτῃ γένετ' ἡώς. *Germanus.*

170 *Fractæ vires*] Phrasis poetica. Sic apud *Papin. l. iv.* 'fracta, inipulsaque fatis consilia:' et statim, 'fractas iras:' et apud *Horat.* 'fractam rem ad Janum.' *Cerda.*

Aversa Deæ mens] Propter illud, *Manibusque cruentis.* *Servius.*

Aversa] Duorum sceleratorum commisso, omnibus irata est. *Donatus.*

Deæ mens] *Minervæ.* Notat *Scal. iv. 48.* Poëtam singulari judicio orationem monosyllabo terminasse: illoque avertisse deæ mentem, ut postea figeret in pertinacia, &c. Vide ibidem. *Taubmann.*

Aversa Deæ mens] Non adversa, ut bene emendavit *Modius* *Epist. 31.* not. antiq. lect. *Silium Italicum.* *Emmeness.*

171 *Τρίτωνία*] Aut quasi terribilis; ἀπὸ τοῦ τρεῖν, id est, timere, aut a *Tritone* amne *Bæotix*, aut a *Tritonide* palude *Africæ*; juxta quam nata dicitur, secundum *Lucanum*, 'Et se dilec-

ta Tritonida dixit ab unda.' Sane *Tritonia* Antonomasium est, id est, vice nominis ponitur: quia proprium est Minervæ. Nam epitheta sunt, quæ variis possunt, vel rebus, vel personis apponi. Et hæc cante observanda sunt, sicut et propria nomina, quæ plerunque ex appellativis sunt: ut est *victor*, vel *felix*. Servius.

Tritonia] Id est, Minerva, ἀτρυτώνη, ἡ ἀτρυτος. Ita dicta vel ἀπὸ τοῦ τρεῖν, id est, *timere* vel *fugere*: aut ab amne Tritone: vel per ἐτυμολογίαν, quia, cum sit dea Sapientiæ, ut ait Servius, in partes tres dividitur: in *Intelligentiam*, de tempore præsentis; in *Prudentiam*, de futuro; in *Memoriam*, de præterito. Taubmann.

172 *Vix*] Modo *mox* significat. Servius.

Vix positum] Signa sunt, quibus ostendit iram. Primum, flammæ in oculis inanimatis. Secundum signum, sudor, qui non potest ex simulachro fluere, nisi portendat malum. Idem dicas de motu simulachri. Donatus.

Castris] Pro in castris. Servius.

Simulachrum] Inter consecratas res, id est, ædes æreas, etiam *simulacra* accipiunt, quod in Bucolicis scriptum est. Hic ergo ipso nomine *simulachri*, consecrationem ejus ostendit, quis enim ignorat *Palladium* simulachrum Minervæ esse. Quam autem sacrum fuerit hinc docet, quod ait: 'Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstis: Vix positum castris simulachrum,' et reliqua: ut appareat et loco motum, *vin* tamen consecrationis habuisse. Idem.

Arsere] Subaudimus *cum*; ut sit, *cum arsere*. Idem.

Coruscæ] *Coruscum* alias fulgens, alias tremulum est. Idem.

173 *Luminibus flammæ arrectis*] *Hypallage* est, lumina enim *arsere* flammis. Idem.

Salsus sudor] Bene addit *salsus*, ut significaret laborem futurum, vel certe indicium commoti numinis fu-

isse dicitur: ne forte alter in simulacro quilibet humor intelligeretur. Probo sane displicet *Salsus sudor*, et supervacue positum videtur. Hoc autem Ennius de Lamis dixit. Idem.

Sudor iit] Auctor est Cicero De Div. I. I. Apollinis simulacrum Cumis; et Romæ, initio belli Marsici, deorum statuas sudasse. Et notat Apollonii Rhodii Interpres, generaliter tristem casum solere ab his sudoribus imaginum denuntiari. Vide Heinsium ad illud Silli I. I. 'vultusque in marmore sudat Elisæ.' Taubmann.

175 *Emicuit*] Exiit. Quasi quæ consistebat invita, locumque damneret. Servius.

Emicuit] Ascensius *resplendens apparuit* interpretatur. Non videtur tamen sententiæ hujus loci hæc interpretatio convenire: nimirum cum ter solo emicuerit: quod videtur potius in ea esse significatione, qua *micare digitis*, et ut supra, *equos micare auribus* dixit: et infra, 'ante omnia corpora Nisus Emicat:' ut simulacrum constiterit velut in pedes arrectum, et novo motu excitatum: quod prodigiosum esse augurum docebat disciplina. Cui interpretationi suffragari videtur vir hujus ætatis doctissimus Vatablus: qui eum locum Arist. Meteor. I. I. ἄλλο δ' ἐν μέρει συναναφέρεται τῷ ἀναθυμιωμένῳ πυρὶ, ita reddidit: *et alii in parte sursum una cum exhalante igni emicat*. Et Æn. XII. 'Emicat in currum:' et eodem: 'Emicat hic impune putans et corpore toto Alte sublatum consurgit Turnus in ense.' Est igitur hic, *solo emicuit*, constitit, seseque in pedes erexit: ut Poëta antiquum Palladii situm, posituramque respexerit. Etenim Eustathius in eum Il. Z. locum, θεῖναι ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν ἡὺκόμοιο; docet statuas Palladis sedentes semper exhibitas fuisse: κάθηται δὲ, inquit, ἀθηνᾶς ξόανα καὶ ἐν φωκαίᾳ, καὶ μασσαλίᾳ, καὶ ῥώμῃ, καὶ χίῳ. *Hastam autem trementem, δόρυ τρομερὸν Poëta*. German.

Parmamque ferens, hastamque tremen-
tem] His enim signis Palladium a
cæteris discernebatur, quod supra
dictum est. *Servius.*

Parmamque ferens, hastamque tre-
mentem] Manifestum signum se hos-
tem profiteri deam. *Donatus.*

Parmamque ferens, &c.] Clypeum
et hastam dat Palladi bellorum præ-
sidi, quod notum est etiam ex aliorum
descriptionibus. Pausanias in Attic.
'in manu est hasta, ad pedes scutum
jacet, juxta hastam draco:' et Eliac.
I. 'Minervam casside armatam, hasta
et scuto Lacedæmonii Medontis esse
opus memorant.' Apuleius l. x. 'cap-
pite galeam gerens, contectam olea-
gina corona, clypeum attollens, has-
tam quatiens.' Ab hac re facit
etymologia Palladis, quam aliqui dic-
tam volunt ἀπὸ τοῦ πᾶλλειν τὸ δόρυ, a
vibranda et concutienda hasta. Inde
Pind. Olymp. Od. vii. κόρα ἐγχειβρό-
μῳ; *puellæ hastifremæ*, id est, Palladi:
alii aliunde deducunt. Neque vero
dubium, quin Poëta alludat ad mili-
tarem armorum strepitum, qui ira-
rum index. Simili prodigio Philostrat-
us in Heroicis de Ajace tumulto:
βοήσας ἐκ τοῦ τάφου φρικῶδες καὶ ὄρθιον.
λέγεται δὲ καὶ δουπῆσαι τοῖς ὕπλοις, οἷον
ἐν ταῖς μάχαις εἰώθη: *Horrendum quid*
atque arduum ex tumulo clamabat; di-
citur etiam armis obstrepuisse, ut sole-
bant in præliis. Cerda.

176 *Tentanda æquora]* Si vel fugere
post iram Minervæ possint. *Servius.*

178 *Argis]* Adverbium in loco est.
Quod autem ait, *Omina ni repetant*,
respexit Romanum morem. Nam si
egressi male pugnassent, reverteban-
tur ad captanda rursus auguria. Item
in constituendo tabernaculo, si pri-
mum vitio captum esset, secundum
eligebatur, quod si et secundum
vitio captum esset, ad primum re-
verti mos erat: tabernacula au-
tem eligebantur ad captanda auspi-
cia. Sed hoc servatum a ducibus
Romanis, donec ab his in Italia pug-

natum est, propter vicinitatem; post-
quam verò ministerium longius pro-
latum est, ne dux ab exercitu diutius
abesset, si Romam ad renovanda
auspicia de longinquo revertisset,
constitutum, ut unus locus de captivo
agro Romanus fieret, in ea provincia,
in qua bellabatur, ad quem si reno-
vari opus esset auspicia, dux rediret.
Servius.

Omina ni repetant Argis] Id est,
auspicia. Et sumptum hoc est ex
disciplina Romana, ubi a ducibus,
aut toto etiam exercitu domi repe-
bantur auspicia, si quid male cesis-
set publice. Hinc Livius l. viii.
'Repetere auspicia,' dixit. Vide et
Tacitum Annal. l. iv. Quod veteres
redauspicari dicebant; Græci μετρω-
νῆσασθαι. Vide et Turneb. vi. 21.
Taubmann.

Omina] Non omnia: Henr. Steph.
in lect. Virgilianis docet, hoc errore
editiones plerasque laborare, qui loca
non pauca emendavit. Sed de hoc
dictum alio loco. *Emmeness.*

Numenque reducant] Aut pro Pal-
ladio posuit Numen, ut, 'media inter
numina divum,' aut Numen, Miner-
vam dixit. *Servius.*

Reducant] Placent, reconcilient.
Idem.

179 *Quod pelago]* Id est, Palla-
dium. *Idem.*

Avexere] In Mediceo codice, et
aliquot aliis, *avexere* legitur: ut sit,
ex eodem loco, unde digressi prius
auguria ceperant: invenias etiam
advexere. Pierius.

180 *Vento petiere Mycenas]* Hic
ostenditur illos navigasse. *Servius.*

Mycenas] Ne te turbet, nunc dici,
petendas Mycenas, cum præcesserit,
repetenda Argis omina; nam quæ est
potestas Poëtarum? Confugiunt sæpe
illi ad loca vicina; et tam Mycenas
quam Argos sumunt pro Græcia,
utramque urbem κατ' ἐξοχήν. Quid
quod Strabo l. vii. ait, Mycenas et
Argos propter vicinitatem a Poëtis

tragicis unam eandemque urbem promiscue appellari? Euripides etiam in una eademque fabula eandem jam Argos, jam Mycenae appellat, ut in Iphigenia et Oreste. Quid quod idem Strabo l. ix. ait, Argos ex multorum opinione esse, οὐ πόλιν, ἀλλὰ τὸ τῶν Θεσσαλῶν πῆδιον: non urbem, sed campum Thessalorum: sic defendi potest Poëta. Nam quæ aliqui astruunt, ut signate omnia Argis repetantur, non aliunde, somnio simile. *Cerda.*

181 *Arma deosque parant comites*] Ingenti arte de futuro sollicitos facit, ut videatur periculum denunciando, secreta Argivorum prodere, quatenus præsentem firmet securitatem, ut eos faciat incautos. *Servius.*

Arma] Quasi dicat hoc contra Trojanos, ut reliqua faciat verisimilia. *Donatus.*

Pelagoque remenso] Phrasis sumpta ex Homero, Odyss. xii. ἀναμετρήσαιμι χαρύβδην, *remetirer Charybdim*: et Odyss. iii. πέλαγος μέγα μετρήσαντες, *magnum pelagus metientes*. Theoc. ἄλλα μετρήσασθαι, *metiri salum*. Apoll. Arg. ii. Οὐ μὲν θῆν προτέρω τε ἐμέτρεον: *Non ulterius metiebantur, et verrebant carula*. Virg. Ge. iv. de Proteo: 'magnum qui piscibus æquor, Et juncto bipedum curru metitur equorum.' Ovidius quoque 'aquis metiri carina' dixit, ex observatione Germ. et maxime Henr. Steph. *Cerda.*

182 *Improvisi aderunt*] Sicut et factum est. Et artificiose, neque enim mentitur et tamen decipit. Nam verum metum falso metu abegit, et dum reversuros timent, non timent ne non abierint. *Servius.*

Digerit omnia] Interpretatur numinis commotionem; vel futuri ordinem pandit, id est, oraculorum; vel ordinat, et disponit. *Idem.*

Digerit] Potestas hujus vocis ad sacra videtur referenda, nam et in Æn. iii. de Sibylla: 'Quæcunque in foliis descripsit carmina Virgo, Digerit in numerum.' Quo pertinet nota

Gul. Canter. Nov. Lect. i. 8. *legentis hic omnia, non omnia.* *Cerda.*

183 *Hanc pro Palladio moniti, pro numine læso*] Respondet ad interrogationem, 'Quo molem hanc immanis equi statuere?' *Servius.*

Moniti] A quo moniti? vel ab ipsa Pallade, vel ab Apolline, idque oraculo canente, si credimus Petronio in Halosi: 'Cum Delio præfante cæsi vertices Idæ trahuntur, scissaque in molem cadunt Robora, minacem quæ figurabant equum.' Ergo moniti ab Apolline, Calchantis ore, nam Q. Calaber l. xii. Κάλχαντος δ' ἰότητι δαΐφρονι Τριτογενεῖρ Ἴππον ἐτεκτήναντο: *Calchantis autem consilio bellicosæ Palladi Equum fabricati sunt.* *Cerda.*

Numine læso] Verbum lædo specialius tractatum ad significandam injuriam factam cælestibus. Ipse Maro l. xii. 'Multa Jovem, et læsi testatus fœderis aras.' Juno apud Ovid. Metam. i. 'aut ego fallor, Aut ego lædor, ait.' Tertull. Apolog. 'possumus enim videri lædere eos, quos certi sumus omnino non esse,' est autem sermo de Diis gentium: exempla hæc addi possunt his, quæ nos alibi. *Idem.*

184 *Nefas quæ triste piaret*] Contaminati Palladii scilicet; *piaret* autem, expiaret. *Servius.*

Nefas] Sacrilegium Diomedis et Ulyssis. *Taubmann.*

185 *Inmensum Calchas attol.*] Hoc est, Quis auctor, quæ machina belli? *Servius.*

Hanc tamen inmensam] In Mediceo, *hanc adeo inmensam* legitur: sed tamen receptum magis. *Pierius.*

Inmensam molem] Seneca in Agamem. 'vidimus simulata dona molis immensæ.' *Cerda.*

186 *Roboribus*] Robur hic simpliciter pro ligno quovis accipit German. ex usu Latinorum, qui pro qualibet materia dura accipiunt. in Georg. 'cape saxa manu, cape robora pastor:' quemadmodum et δόρυ Græcis jam est lignum, jam arbor,

jam telum militare, quod Eustathius in Homer. multis locis observat. *Idem.*

Cæloque educere] Signatur magnitudo ὑπερβολικῶς: ita 'eductas cælo turres:' et, 'æquata machina cælo.' De turre Babylonica ego: 'Concidit ætherias moles educta per auras: I nunc et magnum temne, superbe, Deum.' *Idem.*

187 *Ne recipi portis, aut duci in mænia possit]* Cum equi magnitudo necessaria ad recipiendos milites fuerit, inducendi equi desperationem facit, ut magis injiciat cupiditatem inducendi. *Servius.*

Recipi portis] Sallustius: 'Senatus a Bestia consultus est, placeretne legatos Jugurthæ recipi mœnibus.' *Cerda.*

Recipi portis] Scheff. ad Phædr. hoc verbum usurpari monet de loco tuto, f. iv. 5. 'ægre recepti:' noster Æn. i. 182. 'frugesque receptas:' i. e. periculo liberatas, ut Serv. inde *receptaculum.* *Emmen.*

188 *Antiqua sub religione]* Id est, loco Palladii secundum antiquam religionem, id est, favore pristino tutelam colenti populo præstare. Constat enim apud Trojanos, principè loco Minervam cultam. *Servius.*

189 *Nam si vestra manus]* Quia occurrebat exurendum esse equum, si intro ferri, vel prodesse non poterat. *Idem.*

Violasset] Pro violaverit. *Idem.*

Dona Min.] Quæ Minervæ data sunt. Et minatur occulte, ne quis equum tentare audeat. *Idem.*

Violasset dona Minervæ] Violo tunc ponitur, cum rebus sacris vis inferitur: in xi. 'Veneris violavi vulnere dextram.' Diana etiam ad Camillam sibi sacram, his utitur: 'Nam quicumque tum violarit vulnere corpus:' et iterum de eadem: 'Hoc quicumque sacrum violarit vulnere corpus:' ut hic *dona Minervæ*, ita Calaber l. xii. de hoc equo, Τρωαίῳ δὲ δῶρον. *Cerda.*

190 *Quod di prius omen in ipsum]* Adeo se ostendit favere Trojanis, ut nomen etiam Græcorum exueretur. *Servius.*

Ipsum] Calchantem accipimus. Nam quasi Trojanus detestatur, quæ in illos ominose dicta sunt. *Idem.*

Quod di prius] Scil. Calchantem hujus consilii auctorem. Rejectio est cum detestatione: tale illud fere, Æn. viii. 'Dii capiti ipsius generique reservent!' vide Adag. 'Vates omen secum auferat.' Et, 'In tuum ipsius caput.' *Taubmann.*

Quod di prius omen in ipsum convertant] Pro quo Ovid. Met. vi. 212. 'Et me (quod in ipsam recidat) orbam Dixit.' et noster vi. 530. 'Dii talia Grajis instaurate,' &c. *Emmeness.*

191 *Phrygibusque]* In codic. aliquot antiquis, *Phrygiis* legitur: sed *Phrygibus* emendatior omnino lectio est. *Pierius.*

192 *Adscendisset]* Pro *ascenderit.* Ut, 'Scandit fatalis machina muros.' *Servius.*

193 *Ultrò]* Statim, mox. *Idem.*

Asiam] Asiaticos: ut, 'Latio dare terga sequaci.' Nam et paulo post, 'Urbem sepultam,' pro *civibus* posuit. *Idem.*

Pelopea] Argiva a Pelope. Unde et Peloponnesus. *Idem.*

Pelopea mænia] Sic Stat. Theb. l. i. 'Pelopeia regna.' Ut hic *Asiam*, sic Stat. Achill. l. iii. *Europa* pro Græcis. *Emmeness.*

194 *Nostros nepotes]* Utique Græcos posteros: an diasyrtyce, quasi Trojanus loquitur? *Servius.*

Ea fata manere nepotes] Græce, μένει σε κακόν, θάνατος, δίκη. Stat. Achill. iii. 'Quid maneat populos, ubi tanta injuria primos Degrassata duces?' *Emmeness.*

195 *Talibus insidiis]* Bene *insidiis*, ut ostendat non se virtute, sed insidiis esse superatos. Nam ideo subjecit, 'Quos neque Tydides, nec Larissæus Achilles, Non appi,' &c. *Servius.*

Perjuri] Quia dixit, *Vos æterni ignes*: et *perjuri* in verbo *r* non habet; nam *pejero* dicimus. Corrupta natura præpositionis, quæ res facit errorem, ut aliqui male dicant *pejuros*. *Idem*.

196 *Credita res*] Fides habita, aut commissa respublica. *Idem*.

Captique dolis] Sicut dictum est, virtuti non cedit. Dolis dicit Trojam esse superatam, non quod Trojanis victos esse turpe non fuerit: sed quod Græcis turpius vicisse per dolos. *Idem*.

Coactis] Id est, expressis: ut Terentius, 'Una mehercle falsa lacrymula, quam oculos terendo misere, vix vi expresserit.' *Idem*.

Capti dolis lacrimisque] Non poterat objici Trojanis, cur ita creduli fuissent, quia juravit, et quia lacrimas veras credidimus esse. Ergo non virtute, non numero hominum, non diuturnitate belli, sed insidiis victi sumus. *Donatus*.

Coactis] Servius *coactis* legit, remque Terentii testimonio suffulcit. Nusquam tamen in veteribus exemplaribus id inveni, quanquam in Mediceo nescio quid hujusmodi abrasum in ejus dictionis fine discernitur. Quam vero Ovidii Synepiam huc nonnulli citant, 'oculi lacrimis maduere coactis:' longe diversa est a Virgiliana sententia. Nam ibi Ovidius de Progne loquitur, quæ, inspecto Ity filio, coacta sit maternæ pietatis impulsu lacrymare, fœdæ immanitatis, quam in eum parabat, sibi conscia, atque ideo dicit, 'Invitque oculi lacrimis maduere coactis.' In Sinone vero, quum lacrimæ dubio procul fictæ essent, ideo cogi eas necesse fuit: quia neque dolor, neque affectus ullus erat, qui sponte soleat lacrimas ciere; sed et Ti. Donatus *coactis* legit: si modo codex fidelis est. Utcunque tamen alii, atque alii senserint, minime absurdum mihi videtur, si legamus *capti dolis*, et *coacti lacrymis*, quo etiam

modo si legas apud Donatum, nihil quicquam ejus sententiam immutaveris. *Pierius*.

Coactis] Arte expressis, non autem sponte fluentibus. Propertius et complures alii pro lectione faciunt *Serviana*, eleg. i. 15. 'Et fletum invitis ducere luminibus.' Juvenal. Sat. xiii. 133. 'vexare oculos humore coacto.' Petron. 'Manantes lacrimas pollice expressit:' ubi, nescio an male, legunt *extersit*: priori verbo utitur Ter. E. i. 1. 22. 'una mehercle falsa lacrimula, quam oculos terendo misere, vix vi expresserit.' Ovid. Met. vi. 628. 'Invitque oculi lacrimis maduere coactis.' Apulejus *Metam.* l. v. 'lacrimisque pressura palpebrarum coactis.' Euripides in Helena Græce effert ἐκβάλλεσθαι δάκρυα ποιητῶ τρόπῳ. Amantibus auctor est Naso, ut hanc sibi artem propriam faciant Amor. eleg. i. 8. 'Quin etiam discant oculi lacrimare coacti.' *Emmen*.

197 Quos neque Tydides, nec Larissæus Achilles] Bene utrique honorem virtutis dat, a quibus victus est. *Servius*.

Larissæus Achilles] A vicinitate. Nam Phthius fuit. Utraque tamen Thessaliæ civitas est: *Larissa* autem a Nympha Larissa est appellata, ex qua Neptunus creavit * Pelago et Phthion. Achillem autem, Homerum secutus Phthiatem non dicit, quem perhibent peregrinantem apud Phthiam, quod nullius esset humanitate susceptus, tali silentio inhospitalem damnassee civitatem. *Idem*.

Larissæus Achilles] Stephanus octo hujus nominis oppida fuisse docet. Sed hoc est *θεσσαλίας*: ubi male τρίτη pro πρώτῃ: ἢ πρὸς τῷ πηνειῷ, ἢ Ἀκρίσιος ἔκτισε: aliquando *Iolcos*, ut Mela ii. 3. hæc urbs appellata: in propinquo est Phthia, Achillis patria, inde propter vicinitatem pro ipsa patria: eodem nomine appellatur xi. 404. *Emmeness*.

198 Non mille carinæ] Quibus facta expeditio Græcorum. Receptum

jam, eas naves fuisse mille. Affirmat Æschyl. Agamem. *στόλον χιλιοῦνταν*, *expeditionem mille navium*. Eurip. in *Androm.* Propert. 'Et Danaum Euboïco littore mille rates.' Ovid. in *Laodom.* ad Protes. 'Inter mille rates tua sit millesima puppis.' Seneca Agamem. 'Millesimam nunc ambit et lustrat ratem.' Plautus Bacchidib. de re Trojana loquens, ait, 'Millenum numero navium.' Livius l. XLV. loquens de Aulide, 'portum inclitum statione quondam mille navium Agamemnoniæ classis.' Seneca in *Troad.* 'mille ratibus.' Alii mire variant: aliud enim ab Homero colligas, aliud a Dicty: a priore si rationem subducas, invenies mille octoginta naves: a posteriore, mille ducentas octoginta quinque. Dares ait, fuisse naves mille, centum, et quadraginta. Notanda verba Varron. *Rei Rust.* II. 1. 'si, inquam, numerus non est ad amussim, ut non est, cum dicimus, mille naves iisse ad Trojam, centumvirale esse iudicium Romæ.' Certe Thucydides l. I. evertit testes, quos tibi attuli, et si quos alios reparias: et mirum profecto, tantam fuisse classem illo ævo. Itaque credo Virgilium, et alios locutos ex famæ opinione. Cum sententia autem Poëtæ congruit illud Ovid. de Hercule blanditiis domito: 'Quem non mille feræ, quem non Stheneleius hostis, Non potuit Juno vincere, vicit Amor.' Horat. in *Epod.* XVI. 'Altera jam teritur bellis civilibus ætas, Suis et ipsa Roma viribus ruit; Quam neque finitimi valuerunt perdere Marsi, Minacis aut Etrusca Porsenæ manus:' et plura in hanc sententiam. *Cerda.*

Non mille carinæ] Et numerum certum expressit pro incerto: I. 500. 'mille oreades.' Stat. *Achill.* l. I. 'video jam mille carinis Ionium Ægæumque premi.' *Κατάλογον νεῶν* tradit Homer. *Iliad.* B. 494, et seqq. *Emmeness.*

199 *Hic*] Tunc. *Servius.*

Hic] Tunc, post: alii leg. *Ecce.* Taubmann.

Majus miseris multoque] Ut, 'Et sale saxa sonabant.' Et, 'Causa Cassandra canebat.' Nam apud veteres a similibus incipere vitiosum non erat. Et notandum, quia, ut supra diximus, agit ne videatur vel Troja cessisse viribus: vel Æneas voluntate fugisse. Hanc autem rem ostendit, ex accidentibus dolos Græcorum esse firmatos, cum dicit, etiam deos adversum Trojam fecisse. *Servius.*

Hic aliud majus] Nam vehementer dolos poterat confirmare hoc monstrum. *Donatus.*

Hic aliud] Nova narratio, et confirmatio erroris verisimilisque rei a secuto statim prodigio, ex antecedentibus causis apte accommodato. Atque hoc est, quod credulitatem Trojanorum purgare poterat. *Taubm.*

201 *Laocoon ductus Neptuno*] Ut Euphronion dicit, post adventum Græcorum sacerdos Neptuni lapidibus occisus est: quia sacrificiis, eorum non vetavit adventum. Post abscedentibus Græcis, quum vellent sacrificare Neptuno, Laocoon Thymbræi Apollinis sacerdos sorte ductus est; ut solet fieri, quum deest sacerdos certus. Hic piaculum commiserat ante simulacrum numinis, cum Antiope sua uxore coeundo. Et ob hoc, immissis draconibus, cum suis filiis interemptus est. Historia quidem hoc habet. Sed Poëta interpretatur ad Trojanorum excusationem, qui hoc ignorantes decepti sunt. Alii dicunt, quod post contemptum semel a Laomedonte Neptunum, certus ejus Sacerdos apud Trojam non fuit, unde putatur Neptunus etiam inimicus fuisse Trojanis, et quod illi meruerint, in Sacerdote monstrare; quod ipse alibi ostendit, dicens: 'Cupe-rem cum vertere ab imo Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ:' quod autem ad arcem ierunt

serpentes, vel ad templum Minervæ; aut quod et ipsa inimica Trojanis fuit; aut signum fuit perituræ civitatis. Sane Bachelides de Laocoonte et uxore ejus, vel de serpentibus, a Calydonis insulis venientibus, atque in homines conversis, dicit. *Servius*.

Sorte ductus] Sic Salustius, 'Sorte ductos fusti necat.' *Idem*.

Sorte] In qua fuerat arbitrium divinum. Ergo debuit, nisi fuisset futurum exitium publicum, servare sacerdotem divina voluntate ductum: et non arbitrio humano mactantem taurum ingentem, id est, excellentem hostiam. *Donatus*.

Ductus sorte] *Æn. vi.* 'stat ductis sortibus urna:' quod notat *Scal. iv. 16. Taubmann*.

Laocoon] *Dionys. Hal. l. i. fabulam* citat *Sophoclis*, quæ dicta est *Λαοκῶν*, et *Aristophanis Scholiastes*. *Servius* ait, depromptum hoc ex *Euphorione*. *Cerda*.

202 *Solennis aras*] Anniversario sacrificio religiosas. Dicimus autem et sacrificium solenne, et aras solennes: ut, *apricum*, et hominem et locum: ut, 'Aprici meminisse senes,' *Persius*. Contra *Horatius*, 'Cur apricum odorit campum.' Quidam dicunt, quod continuo quinquennio, sacrum eidem deo quotannis fuerit restauratum solenne dici, sive publicum fuerit, sive privatum. *Servius*.

Taurum ingentem] Non præter rationem est hoc loco *ingentem*: alibi, 'Jam cornu petat.' In victimis enim ista requiruntur. *Idem*.

Mactabat] Scilicet, ut Græcis mala naufragio provenirent. Quid autem sit *mactare*, in quarto libro innuimus: 'Mactat de more bidentes.' Sane sciendum rite Neptuno et Apollini tauros immolandos: nam Jovi non licere, ideo et in libro III. prodigium dicit secutum. *Idem*.

203 *Ecce autem*] Cum ex improvviso vult aliquid ostendere, *Ecce* ponit, ut, 'Ecce autem, telis Panthus:' sicut

Cic. 'Ecce autem repente ebrio Cleomene esurientibus cæteris.' *Servius*.

Ecce autem] Per hoc significabatur hostes venturos a Tenedo. *Ecce* semper ponitur, ubi res horrenda et repentina significatur. Festinatio autem, et oculi ardentes, et linguæ mobilitas demonstrabant alicui illos laturos interitum. *Donatus*.

Ecce autem] *Ecce autem* dicitur, cum repente triste aliquid intercedit lætis; aut certe cum aliud agit et aliud emergit, quod novum est, et animo improvisum accidit: vide *Donat. ad Ter. Ad. iv. 7. 4. Phorm. ii. 1. 34. Emmeness*.

Gemini] Duo, et similes. *Gemini* autem proprie sunt duo fratres, simul nati. *Servius*.

A Tenedo] Ideo quod significarent naves inde venturas. *Idem*.

Tranquilla per alta] Absolute dixit. *Idem*.

Tranquilla per alta] *Petronius* de hoc prodigio verba faciens inquit, in eleganti Trojana halosi, *tranquillo simpliciter*. Notanda hæc locutio, cui similis est, quæ occurrit *xii. 906*. 'Tum lapis ipse viri vacuum per inane volutus:' plura profert *Vechnerus Hellenol. p. 40. Emmeness*.

204 *Horresco referens*] Etiam referens, quod tum vidissem. *Servius*.

Horresco referens] Πάθος inest: si narratio horrorem incutiat, quanto magis anguium conspectus. *Sil. Italic. l. vi.* ubi agit de Serpente, in ulnas centum porrecto, simili utitur formula: 'Horror mente redit.' *Emmeness*.

Immensis orbibus] Pro immensorum orbium. *Servius*.

Immensis orbibus] Ὠπρόβρωσι Serpentum. Atque hæc latius exsequitur *Q. Calaber Paralip. Homer. l. xii.* Videatur et *Cæl. Rhodig. Antiq. Lect. viii. 13. Ovid. Met. iii.* 'Ille volubilibus squamosos nexibus orbes Torquet, et immenso saltu sinuatur in arcus.' *Taubmann*.

Angues] *Angues*, aquarum sunt:

Serpentes terrarum: Dracones templo-
rum; ut in hoc indicat loco: 'Angues
tranquilla per alta.' Paulo post in
terra, 'Serpens amplexus.' Item,
'Delubra ad summa dracones.' Sed
hæc significatio plerumque confundi-
tur. Horum sane draconum nomina,
Sophocles in Laocoonte dicit. *Serv.*

Gemini angues] Pro eo Petronius,
'angues geminis orbibus ferunt ad
saxa fluctus.' quos appellaverunt
Porcen et *Charibæan*, ut Turneb. xvii.
4. ex interprete Lycophronis. *Emm.*

205 *Pelago*] Per pelagus. *Servius.*

206 *Pectora arrecta*] Petronius:
'tumida quorum pectora, rates ut
altæ, lateribus spumas agunt.' *Emm.*

Jubæ] Aut cristæ, aut barbæ. *Ju-
bæ* autem proprie equorum sunt.
Plautus in Amphitruone, 'Angues ju-
bati.' *Servius.*

Jubæque] Hic per *jubas* cristas ser-
pentium accipiunt aliqui. *Jubæ* enim
cum propriæ sint equorum, ad alia
jam traductæ usu tam Græco quam
Latino. Homerus et Latini leoni
passim dant: Plinius viii. 15. Bi-
sontes vocat *jubatos*: et c. 34. de
fera alia: 'jubata cervix:' homini
Homerus creberrime: frondibus non-
nulli, virgultis, arboribus dant *jubas*:
nam apud Athen. Archestratus cina-
ræ acanthæ (genus est vepreti) pap-
pos *χαίτην* vocat: et Nicand. in The-
riac. calaminthum *χαίτηςσαν* nomi-
nat: *jubatam*, comantem. Ergo Poëtæ
quoque placitum ad angues referre.
Sic etiam auctoris, qui ad Heren.
'iste quotidie per forum medium,
tanquam jubatus draco, serpit.' Li-
vius l. XLIII. inter prodigia memorat,
'in æde Fortunæ anguem jubatum a
compluribus visum esse:' unde lux
Virgilio, qui suos angues jubatos
fingit in re prodigiosa. Redeo. Pin-
darus Pyth. od. x. draconibus dat
φοβὰς, comas, quas interpretes red-
dunt, *cristas*. Nisi malis proprie ac-
cipere Pindarum, et ita explicare
Virgilium, ut *jubatus anguis* sit crini-

tus, hirsutusque propter crines, pen-
dentes a collo. Negant enim cristas
esse serpentibus. Plinius xi. 37. ita
ait: 'draconum enim cristas qui vi-
derit, non reperitur.' Ergo dica-
mus, *jubas* Virgilianas vel proprie
pro hirsutie crinium; vel pro cristis
certe in re prodigiosa, ut in Livio.
Sic etiam capiendus Plautus Amphit.
'devolant angues jubati.' Loquitur
enim de prodigiosis anguibus Hercu-
lis. Juba enim Latinis, et *χαίτη*
Græcis, tantum signat hirsutiem cri-
nium, et qui cristas daret draconibus,
neminem reperi, præter unum Euri-
pidem, qui in Phœniss. *φοινικόλοφοιο
δράκοντος*. Ad hunc aspirasse Virgi-
lium credamus: nam *δράκων φοινικό-
λοφος* est, draco habens cristam rubram
sanguineamque. Nævius in Lycurgo
dixit, 'alte jubatos angues:' nescio
an in re prodigiosa. *Cerda.*

207 *Sanguineæ*] Sanguinei coloris.
Servius.

Jubæque Sanguineæ] Eodem modo
ut Eurip. in Phœniss. *δράκοντα* ap-
pellat *φοινικόλοφον*, ut Germanus hic:
etiam Petronius jubarum infert men-
tionem: 'liberæ ponto jubæ consen-
tiunt luminibus:' pro *sanguineis jubis*.
Apulejus Metam. l. v. 'inmanem co-
lubrum veneno noxio colla sanguinan-
tem.' *Emmeness.*

Exsuperant undas] In veteribus ali-
quot exemplaribus legere est, *superant
undis*. In Mediceo, *superant undas*:
sed enim *exsuperant* longe majus
quiddam ostentat. *Pierius.*

208 *Pone*] Post, semper in loco,
nunquam in tempore. *Servius.*

Legit] Transit: ut, 'Litoraue
Epiri legimus.' *Idem.*

Sinuat] Curvat, flectit in sinus. Ut
a fluctu *fluctuat*: sic in Ge. 'sinuat-
que alterna volumina crurum.' *Idem.*

Sinuantque] In codicibus plerisque
pervetustis legitur *sinuant* pluralita-
tis numero: quippe angues toti: quæ
lectio, carminis etiam tonum reddit
canorum magis, quam *sinuat*. *Pierius.*

Sinuuntque immensa volumine terga] Placitum hic subungere ad imitationem Poëseos, uti alii extulerint hæc serpentium conglobationem in spiras. Ruf. Avien. 'sic agmina cælo Lubrica convolvit, sic spiras pendula torquet.' Est illi sermo de cælesti angue. Ovid. Met. III. 'Ille volubilibus squamosos nexibus orbes Torquet, et immenso saltu sinuatur in artus.' Ibidem: 'caput in sua terga retorsit.' Et adhuc: 'Ipse modo immensum spiris facientibus orbem Cingitur.' Claudian. 'sinuosa draconum Membra.' Seneca in Med. 'Tumidumque nodis corpus agrestis plicat, Cogitque in orbes.' Flac. in Arg. 'cauda redit.' Sidonius ad Felicem, 'angues corporibus voluminosi.' Orosius IV. 8. loquens de serpente: 'circumfert latera.' Omnes quid referam? satis loca Virg. hæc: 'sinuatque immensa volumine terga.' In Ge. 'Squameus in spiram tractu se colligit anguis.' In Culice: 'Squamosos late torquebat motibus orbes.' et infra in hoc lib. 'Lubrica convolvit sublato pectore terga.' Porro conglobationes istæ nomen dederunt scuto apud Græcos. Est enim illis scutum ἀσπίς, a figura aspidis flexi in orbes. *Cerda.*

209 *Fit sonitus*] Ut ostenderet serpentum magnitudinem, quorum in lapsu fluctus movebantur, quia ait, 'tranquilla per alta.' *Servius.*

Salo] Dicimus et *Salum*, unde est *Salo*: et *sal salis*; ut, 'Et sale tabentes artus in litore ponunt.' *Idem.*

Salo] *Salum* est maris pars a portu remotior: inde naves dicuntur *stare*, *commorari in salo*: aliud *salo et nausea confici*, pro crebra jactatione fatigari. Vide Not. Æn. I. 541. *Emmeness.*

Jamque arva tenebant] Hic *arva* pro *litora* posuit: nam *arva* sunt quæ Græcis ἀρoura sunt dicta: et bene, celeritas demonstrata est. *Servius.*

210 *Suffecti*] Pro *infecti*; ut *con-nixa*, pro *enixa*, vel certe inferiorem

oculorum partem habentes infectam: et est figura, *oculos infecti*: id est, suffecti oculi, et suffusos oculos habentes. *Idem.*

Suffecti sanguine et igni] Ovid. de suo serpente: 'igne micant oculi.' et de suo Flaccus: 'stellantia glauca Lumina nube tremunt.' Aristophan. in Vespis: Οὐ δεινότερα μὲν ἀπ' ὀφθαλμῶν κυνῆς ἀκτίνες ἔλαμπον: *Cujus terribiles oculi fulgebant in fronte canina.* Eusebius contra Hieroclem de quibusdam serpentibus, ὧν ἀπὸ κεφαλῆς λαμπάδες ἀπορρίπτονται πυρός: *ex quorum capitibus ignei fulgores scintillant*: deinde nescio qui atrocius *suffecti*, quam *infecti*: saltem vulgus sequi noluit, et exquisite dixit. *Cerda.*

211 *Sibila*] Id est, sibilantia: nam participium est. Cum enim nomen est, *sibilus* dicimus: ut, 'Nam neque me tantum venientis sibilus austri.' *Servius.*

Sibila lambebant] Hesiod. in Theog. ubi sermo est de serpentibus, γλώσσησί (ait) δνοφερῆσι λελειχμότες, *linguis nigris lambentes.* Lucan. I. IX. 'Stridula fuderunt vibratis sibila linguis.' Ammianus I. XVI. describens in pompa illa, qua Constantius ingressus est Romam, insignia militum, hæc ait de draconibus, qui a multis gestabantur: 'hiatu vasto perflatiles, et ideo velut ira perciti sibilantes, caudarumque volumina relinquentes in ventum.' Aristophanes in Pluto, συρίζας ὄφεις. Hippocrates in epist. loquens de draconibus: καὶ τι φρικῶδες ὡς ἐν ἐρημίῃσι καὶ νάπησι κίλησιν ὑποσυρίζοντες: *Horrendum quiddam velut in solitudinibus, et cavis vallibus subsibilantes.* Adeo autem proprium serpentium sibilus, ut serpens, qui Græcis basiliscus dicitur, Latinis dicatur vel *regulus*, vel *sibilus*, quod scribit Isiod. XII. 4. Quin ἀσπίς Græcis dictus ab α intentiva particula, et σπίζω extendo, propter vehementem sibilum. *Cerda.*

Sibila] Sic 'sibila colla' Ge. III.

421. duo adjectiva conjunguntur, ut 'tranquilla per alta' vs. 203. vide illic quæ notata sint. *Sibilus* adjectivum est: in hoc Virgili 'venientis sibilus austri' subaudiendum *stridor*, docente Sanctio in Minerva p. 342. Nostrum denuo exprimit Petronius, 'Sibilisque undæ tremant.' Adi notas nostras Ecl. v. 82. *Emmeness*.

Vibrantibus] Mobilibus. Quia nulum animal tanta celeritate linguam movet; adeo ut triplicem linguam habere videatur, cum una sit. Hos dracones Lysimachus, Curiffin et Peribæam dicit: filios vero Laocoontis, Ethronem et Melanthum Thessandrus dicit. *Servius*.

Linguis vibrantibus] Ita Plinius de lingua serpentium epist. xi. 37. 'tenuissima serpentibus et trisulca, vibrans, atri coloris.' Lucret. l. iii. 'Quin etiam tibi si lingua vibrante minantem Serpentem.' Hic per *vibrationem* accipio linguæ volubilitatem, qua sibila formabant percussis dentibus. Nam et ab Apulejo Florid. ii. psittaco etiam datur: 'discit autem statim pullus usque ad duos ætatis suæ annos, dum facile os, uti conformetur: cum tenera lingua, uti convibretur.' Ab hac percussione lingua ipsa dicta *πλήκτρον*, ἀπὸ τοῦ πλήττειν. Apulejus ibidem de eodem psittaco: 'patientiore plectro, et palato,' hoc est, patientiore et latiore lingua. Cicero etiam Natur. Deor. ii. 'plectri similem linguam nostri solent dicere, chordarum, dentes.' *Cerda*.

Vibrantibus] Absolute apud nostrum libro ix. 'vibranti gladio' et libro x. 'vibranti ictu.' Cic. pro Milone: 'vibrante corpore.' Petronius: 'credentes facilius poëma exstrui posse, quam controversiam sententiolis vibrantibus pictam.' Ovid. Metam. iii. 34. 'Tresque vibrant linguæ:' plura ad eum locum Nobiliss. Heinsius notavit. *Emmeness*.

212 *Exsangues*] Timentes; nam ideo timentes pallescunt, quia ante exsangues fiunt. *Servius*,

Diffugimus visu exsangues] Notat pallorem, qui fit abeunte e membris sanguine. Cicero ex antiquo Poëta, 'pallent ora timentium.' Contra Plautus Bacchidib. 'plenos sanguinis' dixit, ad signandos audaces, præfidentes, animosos. *Cerda*.

Exsangues] Nota timoris effectum. Petron. 'uterque nostrum tam inexpectato ictus sono amiserat sanguinem.' *Emmeness*.

Agmine certo] Itinere, impetu: ut, 'Leni fluit agmine Tiberis;' vel tractu corporis, ut, 'extremæque agmine caudæ.' *Servius*.

Agmine] *Agmen* dicitur actus serpentum. *Cursus* enim et *iter*, pedum est, quibus carent serpentes. *Donat*.

Illi agmine certo] Infra l. v. 'Ille agmine longo, Tandem inter pateras, et lævia pocula serpens.' *Germanus*.

213 *Laocoonta*] Etsi a filiis ejus incipiunt, Laocoonta petunt. *Servius*.

Laocoonta] Exprimitur deorum impietas. Sacerdos enim in ipso sacrificio petitur, sed primo in ejus conspectu filii crudelissime interficiuntur, parvuli et insontes. Cætera serpentum descriptio crudelitatem designat. *Donatus*.

Laocoonta] Talem de Laocoonte narrat fabulam Hyginus, quem vide fab. 135. 'Laocoon, Acætis filius, Anchisæ frater, Apollinis Sacerdos, contra voluntatem Apollinis cum uxorem duxisset, atque liberos procreasset, sorte ductus, ut sacrum faceret Neptuno ad litus. Apollo, occasione data, a Tenedo per fluctus maris dracones misit duos, qui filios ejus Antiphantem et Thymbræum necarent, quibus Laocoon cum auxilium ferre vellet, ipsum quoque nexum necaverunt. Quod Phryges idcirco factum putarent, quod Laocoon hastam in equum Trojanum miserit.' *Emmeness*.

215 *Inpicat*] Hoc ad molliciem infantium corporis dixit. *Servius*.

Depascitur] Ut diximus supra, et pascio et pascor unius significationis

sunt: ut, 'Atque artus depascitur arida febris.' *Idem.*

216 *Post ipsum, &c.*] Hoc ita Petronius: 'Accumulat ecce liberum funus parens, infirmus auxiliator: invadunt virum.' *Emmeness.*

217 *Spiris*] Nodis. Unde et bases columnarum, *spirulæ* dicuntur. Nam proprie *spiræ* sunt volubilitas funium. Inde et posteriora serpentium, *spiræ* dicuntur; quæ sic involvuntur in gyrum, ut funes. *Servius.*

Spirisque ligant] Ubi de filiis loquitur Petronius, hoc etiam utitur verbo: 'gemina nati pignora, angues corusci tergoribus ligant.' *Emmen.*

218 *Squamea*] Pro *squamosa*: ut *frondea* pro *frondosa*, et est figuratum: *Squamea terga collo circumdati.* *Serv.*

Circum terga dati] Frequens decor ex tmesi. *Scalig. iv. 16. Taubm.*

220 *Simul*] Modo adverbium temporis est, significat enim *eo tempore*. Et est ordo: *simul manibus tendit divellere nodos: Simul clamores horrendos ad sidera tollit, Perfusus sanie vittas, atroque veneno.* Et vide genus mortis totum ad supplicium procuratum. *Servius.*

Tendit] Contendit. *Idem.*

Tendit] Sic legit Nobiliss. Heins. locum Ovid. *Metam. xi. 533.* pro *tentabat invadere*, tendebat. *Emmen.*

Divellere] Vetera quædam exemplaria, *devellere* habent: sed id vitio temporis. *Pierius.*

Nodos] Vide copiam veri Poëtæ: orbes dixerat, *spiras, volumina*, ad hæc, verba sinuant, amplexi, implicant, circumdant, jam *nodos*, quid plura potuit? *Plinius viii. 12.* draconibus dat *nodos*, *Æschylus* dixit *ὀφείων πλεκτάνας*, intelligens *spiras*. *Lucianus*, *Suidas*, et alii *δακτύλους*, multi *δρυβόνας*. *Cerda.*

221 *Perfusus vittas*] *Perfusus vittas* habens, et est interpositus versus. Nam potest tolli, salvo sensu. *Serv.*

Sanie] Pro *sanguine*, nam *sanies* corruptus sanguis. *Idem.*

Atroque veneno] Ut 'pallida mors'

vel 'tristis senectus.' *Idem.*

222 *Tollit*] Bis accipe: tollit *Laocon*, tollit *taurus*. *Donatus.*

223 *Quales mugitus*] Facta autem comparatio est propter sacerdotis personam. *Servius.*

Quales mugitus] Allusit ad *taurum*, quia sacrificabatur *taurus*. *Donatus.*

Quales mugitus] Duo attingit omina, quæ adversa in sacrificiis, *taurorum mugitum*, et *fugam*. Prioris parciore mentio. *Ovid. Met. vii.* 'Mugitus victima diros Edidit.' *Apollonius Excidii l. ii.* 'Hostia vincita tremit, mugituque aëra tristi Perculit.' Posterioris frequentior. *Plinius viii. 45.* 'nec claudicante, nec aliena hostia Deos placari, nec trahente se ab aris.' *Sueton. in Tito, c. 10.* 'Sabino petit aliquanto tristior, quod sacrificanti hostia aufugerat.' *Lucan. l. vii.* 'Admotus superis discussa fugit ab ara Taurus.' *Val. i. 6.* ubi agit de *Pompejo*, 'Cneum Pompejum Juppiter omnipotens abunde monnerat, ne cum C. Cæsare ultimam belli sortem experiri contenderet, ab ipsis altaribus hostiarum fuga.' *Tac. de Vitellio Hist. l. iii.* 'Accessit dirum omen, profugus altaribus *taurus*, disjecto sacrificii apparatu, longe, ubi feriri hostias mos est, confossus.' *Liv. i. Pun.* 'immolanti ei vitulus jam ictus a manibus sacrificantium sese cum proripisset, multos circumstantes cruore resperxit.' Utriusque meminit *Silius l. v.* 'Nec rauco *taurus* cessavit flebile ad aras Immugire sono, pressamque ad colla bipennem Incerta cervice ferens altaria liquit.' et *Paulus* etiam: 'Piacularia auspicia appellabant, quæ sacrificanti tristitia portendebant: cum aut hostia ab ara profugisset, aut percussa mugitum dedisset.' Vide quæ ex *Festo* restituit *Scaliger. Cerda.*

Quales mugitus] Tollit clamores similes mugitibus tauri, qui ab ara fugit saucius. Facta autem hæc est comparatio, propter sacerdotis per-

sonam. Docet Turnebus xv. 12. hostias primum securibus aut clavis cæsas, deinde prostratas suppositis cultris jugulatas a victimariis fuisse: quem vide: ut et vi. 21. immo etiam xxvii. 21. ubi de *Taurobolio* agit, et *Creobolio*, hoc est, sacrificiis taurorum et arietum, qui dejiciuntur immolandi. Ovid. Met. vii. 'feriuntque secures Colla torosa boum victorum cornua vittis.' Florus l. iii. 'Nec gladio, sed ut victimas, securi percutiunt.' Vide Brisson. Form. l. i. Hanc autem Comparationem cum HomERICA contendit Macrobius. iii. 14. sed accuratius Scaliger Poët. iii. 3. Denique Plinius xxxvi. 5. memorat hoc simulacrum Laocoontis e solido marmore Romæ in Titi palatio abs se visum, opus omnibus picturis et signis merito anteponendum. Traditque Nascimbænius hodieque superare, sed non integrum. *Taubm.*

Quales mugitus] De inmani vociferatione comparatio non invenusta. Apulejus Metam. l. viii. 'rugitus firmos iterans' habet, pro quo restituit Pricæus *mugitus*: qui plura ad illum locum congestit. *Emmeness.*

Aram] Antiqui codices pene omnes cum Mediceo *aram* unitatis numero legunt: quæ quidem lectio mihi castior videtur, quam *aras*. Pierius.

224 *Incertam*] Dubie inlisam: quæ non haberet mortis effectum: inde et excussit. Servius.

Cervice] Cervicem feriebant. Quod locus probat Horatii od. iii. 23. 'Aut crescit Albanis in herbis Victima, pontificum secureis Cervice tinget.' Adi Torrentium rationes ponderantem et inquirentem ex Anatomicis. Ovid. Fast. iv. 415. 'Apta jugo cervix non est ferienda securi.' *Emmeness.*

Securim] Observat Germ. innui Buttyon; is erat minister, qui securi bovem cædebat in sacris. Interpres Apollon. *βοῦτυπος τοὺς θυομένους βοῦς τῷ πελέκει τύπτει κατ' αὐχένος.* Inde

Ovidius Trist. iv. 2. 'Candidaque adducta collum percussa securi Victima purpureo sanguine tingit humum.' Indicant ista, fuisse securim proprium admodum sacrificantium instrumentum: quod et Prudentius firmat canens in Apotheosi: 'Pontificum festis ferienda securibus illic Agmina vaccarum steterant.' *Cerda.* 225 *At gemini*] Non inertia sua decepti sunt a Sinone, sed iniquo deorum studio, præsertim Minervæ. Petitus est Laocoön, qui equum vulneraverat; et dracones ad simulacrum deæ refugerant. *Donatus.*

Lapsu] *Labi* proprie serpentum est. *Servius.*

Delubra] *Delubrum* dicitur, quod uno tecto plura complectitur numina: quia uno tecto diluitur: ut Capitolium, in quo est Minerva, Jupiter, Juno. Alii, ut Cincius, *delubrum* esse locum ante templum, ubi aqua currit, a *diluendo*. Est autem synecdoche, id est, a parte totum. Varro autem Rerum divinarum l. xxvii. *delubrum* esse dicit, aut ubi plura numina sub uno tecto sunt, ut Capitolium, aut ubi præter ædem area sit adsumpta deum causa, ut in circo Flaminio Jovi Statore: aut in quo loco dei dicatum sit simulacrum: ut in quo figunt candelam *candelabrum* appellant, sic in quo deum ponant, *delubrum* dicant. Ergo hic cum dicit, *delubra ad summa dracones*, ut esset manifestatum, subtexuit, *dei simulacrum*: adjecit enim, 'Sævæque petunt Tritonidis arcem:' nec prætermisit quin dei nomen adderet dicens, 'Sub pedibusque deæ clipeique sub orbe teguntur;' ne sine ratione *delubri* nomen intulisse videretur. Massurius Sabinus: '*delubrum* effigies a delibatione corticis, nam antiqui felicium arborum ramos, cortice detracto, in effigies deorum formabant: unde Græci *ξόανον* dicunt.' Alii *delubrum* dicunt templum, ab eo, quod nulli junctum ædificio pluvia diluatur. *Idem.*

226 *Sævæque*] Fortis aut nobilis, aut ad tempus epitheton additum, aut *særa* circa Trojanos. *Idem*.

227 *Sub pedibusque Deæ*] Scilicet majoris simulacri: quod a cunctis videtur. Nam quod colitur, et breve est et latet: sicut Palladium fuerat. Non ergo contrarium est, quod post raptum Palladium intulit *deæ*. Sane hoc loco, *sub*, particulam, secundo repetendo, utrique casui junxit: accusativo cum *prope* significavit, ut sit, *prope pedes deæ, et sub orbe clipei teguntur*: ablativo, id est, infra orbem: ut, 'Sæpe sub immotis præsepibus.' *Idem*.

Sub pedibusque Deæ, &c.] Moris fuit antiquorum, ad pedes Deorum effingere monstra, ab ipsis domita. Sic Callimachus Argis induxit signum Junonis, 'subjecto pedibus ejus corio leonino.' Verba sunt Tertull. de corona militis. Sed inprimis draco ad pedes Palladis effectus est. Pausan. Attic. loquens de Pallade: *πρὸς τοῖς ποσὶν ἀσπίς τε κεῖται, καὶ πλησίον τοῦ δόρατος δράκων ἐστίν*: *Jacet ad pedes clipeus, ad imam hastam draco*. Plutarchus de Iside et Osir. τὸ δὲ τῆς Ἀθηνᾶς τὸν δράκοντα Φειδίας παρέθηκε: *Minervæ simulacro draconem Phidias apposuit*. Ibidem numerans varia animalia sacra variis Diis, inter alia, τὸν δράκοντα τῆς Ἀθηνᾶς. Huc pertinet, quod de ærea sphinge sub cuspidē Palladis narrat Plin. xxxvi. 5. Quam tamen sphingem Pausanias Att. in galea ejus Deæ constituit. Itaque pictura veterum, quæ ad pedes Palladis draconem constituit, docet satis, ex eo more locutum Poëtam, nullius eruditionis ignarum. Hinc, credo, dictum ab Accio in Eriphyla: 'Pallas bicorpor anguini spiras trahit.' Et quis scit, an gentiles religionem hanc assumpserint a vagante fama Luciferi, domiti ab Michaële, atque ad ejus pedes sub forma colubri prostrati? *Cerda*.

Clipeique sub orbe teguntur] Hoc

ipso magnitudo clipei indicatur. Putant aliqui, clypeos dictos, ἀπὸ τοῦ κλέπτειν, vel ἀπὸ τοῦ καλύπτειν, quod *celent, tegantque* corpus: quibus nonnihil videtur favere carmen hoc Maronis. Sunt, qui sequantur Plinium, xxxv. 3. qui ait, 'scutis enim, qualibus apud Trojam pugnatum est, continebantur imagines, unde et nomen habuere clypeorum: non, ut perversa Grammaticorum subtilitas voluit, a cluendo.' Dicit porro, dictos clypeos ἀπὸ τοῦ γλύφειν, quod imaginibus cælati et sculpti essent. *Cerda*.

Clipei sub orbe] Bene. *Clipei* enim rotundi erant et in orbem relati: contra, *scuta* in longum exibant, παρὰ τὸ σκύτος, id est, a loro, e quo facta. Ita et Græci *clipeos rotundos* vocabant ἀσπίδας εὐκόκλους: at θυρεούς, *scuta*. Vide J. Lipsii de Milit. Rom. Dial. iii. 2. *Taubmann*.

228 *Tum vero*] Tum magis. Nam supra dixerat, 'horresco referens.' *Donat*.

Novus] Aut magnus, ut, 'Pollio et ipse facit nova carmina;' aut repentinus, aut novi generis, id est, qualis nunquam antea. *Servius*.

Cunctis] Quia ante interemptum Laocoonta dixit timuisse; nisi eos, qui viderant angues, post ejus interitum cunctos dixit, qui Sacerdotem extinctum cognovissent. *Idem*.

Per pectora cunctis insinuat pavor] Locus timoris pectus: Nævius citatus a Nonio: 'Magni metus tumultus pectora possidet.' Accius Epigonis: 'pavorem hunc meum expectora,' id est, ejice a pectore. *Cerda*.

229 *Insinuat*] Insinuatur. Clodius scriba commentariorum, 'Insinuem intro eam penitus.' *Servius*.

Insinuat] Subaudi, *se*, ex doctrina Budæi et Scaligeri: ita *præcipitat*, et *avertit*, pro, *præcipitat se, avertit se*. Non apte vulgares Grammatici explicant, *insinuat, præcipitat, avertit*, id est, *insinuatur, præcipitatur, avertitur*: quasi verbum activum possit

habere passivam significationem. Budæi ratio alibi a me adducta. Ita infra, 'accingunt omnes operi,' id est, *accingunt se*: et 'lateri agglomerant nostro,' pro *agglomerant se*. *Cerda*.

Insinuat] Absolute, ut Vechner. Hellenolex. l. i. Lucret. l. v. 'Et quibus ille modis divum metus insinuarit Pectora.' *Emmeness*.

Scelus] Supplicium: ab eo quod præcedit, id quod sequitur. *Servius*.

Et scelus] Nam ex hac conjectura argumentum ducebant. *Donatus*.

Expendisse] Tractum est a pecunia. Nam apud majores, pecuniarias pœnas constat fuisse, cum adhuc rudi ære pecunia ponderaretur; quod ad capitum pœnam de jure usurpatum est. An quia utriusque rei debitor reus dicitur, quis ante hunc *expendisse* pro fuisse? *Servius*.

230 *Sacrum robur*] Non ut supra *lignum*. Et notandum, quot nominibus hunc equum appellet, *lignum*, *machinam*, *monstrum*, *dolum*, *pineæ claustra*, *donum*, *molem*, *equum*, *sacrum robur*. *Idem*.

231 *Tergo*] Quare *tergo*, cum dixerit *in latus* et *in alvum*? Ergo *tergo* quasi per significationem equi accipiamus. Quidam *tergo* quasi a *tergo* suo accipiunt: tum quia Laocoon manu reducta a *tergo* suo, jecerit telum: ut est, 'Ecce aliud summa telum librabat ab aure.' *Servius*.

Sceleratam] Pro *ipse sceleratus*: ut, 'Telumque imbelle,' et est Hypallage. *Idem*.

Sceleratam] Vult Nasc. fieri allusionem ad hastam sceleratam, quæ, Romano more, ante urbium expugnationem ab Imperatoribus, in hostium conspectu, poni solebat, quæ illius excidium significaret. *Cerda*.

Intorscrit] Id verbum et Tacito usurpatum Ann. iv. 'se ad intorquenda pila expedierat vetus miles.' *Idem*.

232 *Ducendum ad sedes*] Eadem om-

nium, ex cæde Laocoonis, fuit sententia, et concordii voce clamabant. *Donatus*.

Sedes] Per hoc ostendit domum Minervæ. *Servius*.

Ducendum ad sedes, &c.] Conclusio, in quam omnes ivere. Verissime Curt. l. iv. 'nulla res efficacius multitudinem regit, quam superstitio: alioqui impotens, sæva, mutabilis. Ubi vana religione capta est, melius vatibus, quam ducibus suis paret.' Verissime Livius l. xxxix. 'Nihil in speciem fallacius est, quam prava religio, ubi Deorum numen prætenditur sceleribus.' Verissime Mariana hist. Hisp. ix. 18. 'Nihil tenacius inhæret, quam quod religionis specie defenditur.' Verissime Lucretius l. i. 'Tantum religio potuit suadere malorum.' Dissidebant prius Trojani, sed ubi fraudibus Sinonis religio Minervæ, et superstitio vana accessit, omnes conclamant, equum ad arcem ducendum. Eurip. in Troad. de hac eadem re: Ἀνὰ δ' ἔβασεν λεῶς Τόδ' ἱερὸν ἀνάγχετε ξόανον Ἰλιᾶδι διογενεῖ κόρη. Exclamavit vero populus, Hoc sacrum subducite simulacrum Iliacæ Jove genitæ Palladi. Ut Poëta ducendum, pari verbo Calaber l. xii. de hoc equo, Τρωανίδι δῶρον ἄγεσθαι. *Cerda*.

Oranda] Placanda. *Servius*.

233 *Conclamant*] Una scilicet voce et bene de peritura civitate, *conclamant*, dixit, quia semper res perditæ, *conclamatæ* dicuntur. *Idem*.

234 *Dividimus muros*] Plena describitur Trojanorum dementia. Nam quo tempore bellum nec positum fuerat, nec sopitum, muros dividebant. *Donatus*.

Muros] Superpositos Scææ portæ. Nam sequitur, 'Quater ipse in limine portæ.' *Servius*.

Mænia pandimus urbis] Non est iteratio. Nam dicit, patefacta porta vel diruta, interiora civitatis esse nudata: ergo *mænia* cætera urbis tecta, ut ædes: vel ædes accipiendum. *Id.*

Dicidimus muros et mœnia pandimus urbis] Nec Thorius putat, nec ego, ex abundanti muros et mœnia eodem spiritu a Marone contexta: nam etsi hæ duæ voces confundantur interdum, tamen muros proprie pro ambitu lapideo accipio, urbem cogente: mœnia autem, a muniendo et mœniendo dicta, non tantum urbis esse, sed etiam munitionem castrorum, et aliorum ædificiorum, ex illo Cæsar bel. civil. II. 'Cum pene ædificata in muris ab exercitu nostro mœnia viderentur:' et Virg. Æn. IX. 'Ingenti clamore per omnes Condunt se Teuceri portas, et mœnia complent.' Unde et Plautus in Bacch. IV. 9. 2. 'Cum Priami patriam Pergamum divina mœnium manu:' et Lucr. mœnia mundi. *Pandere* non simpliciter aperire, ut dividere, significare videtur; sed amplius aliquid, et forte etiam ædificiorum moles complanare, et majore hiatu patefacere: ut supra: 'Panduntur portæ:' et de Cerbero: 'tria guttura pandens.' *Germanus.*

235 *Accingunt omnes]* Pro accinguntur: vel accingunt, pro præparant se ad opus. Terentius Phormione: 'Accingere.' *Servius.*

Omnes] Ne quis a nefario opere abesset. *Donatus.*

Accingunt omnes operi] Docet Nannius alluisse Maronem ad Thensas Deorum vehicula, quæ Asconius a divinitate dici putat, vel quod ante ipsas lora tendantur, quæ gaudent manu tenere, et tangere qui eas deducunt: quæ certe Asconii verba non implicuisse, sed repræsentasse videtur Poëta. *Germanus.*

Accingunt omnes operi] Vide notas G. III. 46. et Æn. I. 210. Sic 'accinge ad molam,' Non. Marcell. cap. 7. *Emmeness.*

Pedibusque rotarum] Quærebatur celeritas, ut quamprimum immitteretur interitus. *Donatus.*

Pedibusque rotarum Subjiciunt lapsus] Ut digressi, sententia est clara; non

ita si dicas, subjiciunt lapsus pedibus rotarum: ergo sententia est, subjectas rotas pedibus equi, ad quas explicandas placuit Poëtæ phrasim mire poëtica: sic equi vis, pro equo, *Herculis virtus*, pro Hercule: et multa, quæ alibi conjungimus ex observatione doctorum hominum, Turn. Germ. Gifan. aliorumque: sic itaque, *lapsus rotarum*, sunt rotæ, nihil aliud. Nec facile cedam, si cui aliter visum, nam et Tryphiod. de equo Trojano ait, Epeum subjecisse singulis ejus pedibus rotas quasdam: Κύκλον ἐγκνήμιδα ποδῶν ὑπέθηκεν ἐκάστω. Neque abeunt verba Calabri I. XII. qui idem ferme: signata sunt, Ἐπειδὴ ποσσὶν ἐτρόχα δούρατα ἦκεν: *Epeus subjecit pedibus bene currentes rotas ligneas.* Quod enim Tryphiod. dixit κύκλον, Calaber δούρατα ἐτρόχα. Itaque qui de equo Trojano scripserunt, tantum rotarum meminerunt, non alterius instrumenti; ac perinde non indicabitur in Poëta novus lapsus ad rotas movendas, sed ipsæmet rotæ dicuntur, *lapsus rotarum*. Deinde si dicas *subjectos lapsus pedibus rotarum*; obsecro, qui erunt pedes rotarum? vel quæ hæc phrasim? A mo est Donatus, qui aperte *lapsus rotarum*, non pedibus rotarum; et Cedrenus, qui clare τροχίσκον ἐλκόμενον. *Cerda.*

Subjiciunt lapsus] *Lapsus rotarum*, dicit rotas, quibus devolveretur equus. Ita Æn. XII. 'Subdideratque rotas.' Vide et Turneb. XXVII. 24. Doctiores uno vocabulo ὑπόκυκλα efferunt. Porro constat e Livio, Annibalem plaustris et rotis naves transportasse. Et Silius scribit, coria cruda subjecta, ut per lubricum facilius laberentur: 'Lubrica roboreis aderant substramina plaustris, Atque recens cæsi tergo prolapsa juveni, Equoreamque rota duxit per gramina puppim.' *Taubmann.*

Lapsus] Per b: sic clabsus Georg. I. II. ut ex priscis codicibus Pierius; ita et carbsi, scribsi nonnulli amant

scribere, sed Euphoniæ caussa *b* in *p* mutandum censet Dausquius ex Prisciano et aliis. *Emmeness.*

236 *Stupea vincula*] Calaber *σειρῆν* appellat, id est, catenam: alii interpretantur *funes cannabinos*, pro quibus Festus, qui stupam dicit *linum implicitum* esse, et collo funes aptiores quam catenæ. Isidor. XIX. 27. secundum antiquam orthographiam per duplex *pp*, scribendum esse censet: cum eo sentit Pier. Georg. II. 309. Dausquius adhibet Josephi verba: *πληρώσαντες δὲ στόαν στύπης*: inde Dioscoridi I. III. *φύλλα στοπτικά*. Materia idonea est conficiendis funibus, ut supra Virg. 'Stuppea torquentem Balearis verbera fundæ.' Vel firmandis navibus, et rimis occludendis usui est, nostro id ipsum quoque testante v. 681. 'udo sub robore vivit Stuppa, vomens tardum fumum.' *Emmeness.*

237 *Intendunt*] Inligant: ut, 'Intenditque locum sertis.' *Servius.*

Scandit] Transcendit propria magnitudine, vel propter aggerem, quem ruina fecerat mari. *Idem.*

Fatalis] Mortifera. *Idem.*

Muros] Ruinas murorum dirutorum. *Idem.*

238 *Fæta*] Nunc plena, ut in Bucolicis, 'Tentabunt pabula fætas:' alias enixa jam, ut, 'Fecerat et viridi fætam.' *Idem.*

Fæta armis] i. e. impleta armatis viris. Respexit ad illud: 'uterumque armato milite complent.' Unde et Tryphiodorus perstans in metaphora 'Equi obstetricem' vocat Palladem. *Taubmann.*

Pueri circum innuptæque] More Romano, patrimi et matrimi. *Servius.*

Pueri circum innuptæque puellæ, &c. funemque manu contingere gaudent] Studium hoc ardentissimum enarrat Dictys Cretensis: 'Destructa murorum parte cum joco lasciviaque induxere equum, feminis inter se atque viris certatim attrahere festinantibus.'

Tanquam thensa promota fuit hæc machina loris: de qua Cic. de Harusp. respons. c. 11. plura Scott. nodor. Ciceron. IV. 6. Adjicio, quæ de equo Trojano, canit Stat. Silv. I. I. 'Nunc age fama prior, notum per secula nomen Dardanii miretur equi, cui vertice sacro Dindymon, et cæsis decrevit frondibus Idæ, Hunc neque discissis cæpissent Pergama muris, Nec grege permixti pueri, innuptæque puellæ,' &c. *Emmeness.*

239 *Sacra canunt*] Hymnos dicunt. *Servius.*

Gaudent] Quidam hic gaudent, pro optant intelligunt, ut, 'Veniat quo te quoque gaudet.' *Idem.*

Funemque manu contingere] Nannius Miscell. I. VII. Cur tanta religione durateum in urbem induxerint, latens quædam et obscura causa est: ut multa sunt in Virgilio, quæ vulgo minus advertuntur. Quæ enim *εὐλάβεια* est in thensis, eandem Virgilius in hoc equo constituit. Sunt autem *thensæ*, deorum vehicula: de quibus Asconius Verr. III. 'Thensa, sacra vehicula, pompa ordinum et hostiarum. Thensas alii a divinitate dici putant: alii, quod ante ipsas lora tenduntur, quæ gaudent manu tenere et tangere qui eas deducunt.' Vides ipsa verba, quæ Asconius habet, Virgilium suis carminibus implicuisse. *Taubmann.*

Funemque manu contingere gaudent] Seias hic, veteres in parte religionis posuisse, *tangere res sacras*. Tacit. Hist. I. IV. 'Vittas, quibus ligatus lapis, innexique funes erant, contingit:' sermo est de re sacra. *Idem* de moribus Germ. 'Est in insula Oceani castum nemus, dicatum in eo vehiculum veste contextum, attingere uni sacerdoti concessum.' Arnob. I. VI. de Gentium simulacris loquens: 'Ita enim non videtis hæc signa, quorum plantas, et genua contingitis, et contrectatis orantes.' Liv. I. XXI. 'Altaribus admotum, tactis sacris

jurejurando adactum, se, cum primum posset, hostem fore populo Rom.' Idem l. v. 'primo religiose admoventes manus: quod id signum more Hetrusco, nisi certæ gentis sacerdos attrectare non esset solitus.' Apollon. l. iv. Ὅπτο δ' ἕκαστος Ψαῦσαι ἐελδόμενος: *Singuli cupiebant tangere.* Sermo est de aureo vellere. Inde supra dictum de abominando crimine, 'manibusque cruentis Virgineas ausi divæ contingere vittas.' et inf. Æneas pius erga numina, 'Me bello e tanto digressum, et cæde recenti Attrectare nefas.' Juvenal. Sat. vi. 'Paucæ adeo Cereris vittas contingere dignæ.' *Cerda.*

240 *Minans*] Vel eminens; ut, 'Minæque Murorum ingentes;' vel minitans. *Servius.*

241 *O Patria*] Versus Ennianus. Sane exclamatio eo pertinet, quod tanta fuerit vis consecrationis in porta Trojana, ut etiam post prophanationem, ab ingressu hostes vetaret. Nam novimus integro sepulchro Laomedontis, quod super portam Scæam fuerat, tuta fuisse fata Trojana. *Id.*

Divum domus] Vel quod ejus muros Apollo et Neptunus fabricaverunt, ubi etiam Minerva per Palladium culta est: vel propter Ganymedem, Dardanum, Tithoum. *Idem.*

O Patria, o divum, &c.] Sententiam ex multis hausit: inprimis versus Ennii est totus. Deinde Plantus Bacchidibus dixit: 'O Troja, o patria, o Pergamum, o Priame peristi senex.' Tertio hæc potuit versibus incerti Poëtæ, qui apud Tul. leguntur Tuseul. iii. Sunt qui Ennio attribuant, 'O pater, o patria, o Priami domus,' &c. Quarto Medea apud Eurip. Ὁ πάτερ, ὦ πόλις, ὣν ἀπεράσθην Αἰσχρῶς, τὸν ἐμὸν κτείνασα κάσιν: *O pater, o patria, unde discessi Turpiter, fratrem meum interficiens.* Ex hac tragædia multa hic inseri possent. Institit his locis Silius lib. i. 'O patria, o Fidei domus inclita, quo tua

nunc sunt Fata loco?' *Cerda.*

Inclita bello] Quia superavit Mysiam totam. *Servius.*

242 *Quater*] Sæpius. *Idem.*

In limine portæ] Hic portam pro ipso aditu posuit; nam quod ait *limine*, manifestum est portæ: nam pars superior diruta est, necessario remanente limine, quod in ima parte, id est, in solo, positum erat. *Idem.*

Quater ipso in limine portæ substitit] Respexit ad hunc locum Sen. Agamem. 'Fatale munus Danaum traximus nostra Crudele dextra: tremuitque sæpe Limine in primo sonipes, cavernis Conditos Reges, bellumque gestans: Et licuit versare dolos, ut ipsi Fraude sua capti caderent Pelasgi. Sæpe commotæ sonuere parmæ, Tacitumque murmur percussit aures.' De hoc transeensu liminis Plautus Bacchidib. 'Nunc superum limen scinditur, nunc adest exitium Ilio. Turbat equus lepide ligneus.' Tryphiodorus ait, angustas portas fuisse, sed Junonis opera factum ἐπιδρομον ὕμνον ὁδοῖο: *facilem accessum viæ.* Sunt qui in hac equi ad portas offensione putent allusum ad omen, quo quis exiturus ad bellum, aut ad rem aliam, offendeat in limine: quod omen accidit Protesilao, eunti ad Trojanum bellum, unde ipsi mors. Putatur vero hoc omen traxisse malitiam a Furiis inferorum, nam harum sedes limen est. Quod sæpe Virgilius attingit, semel in iv. sæpius in vi. 'Ultricesque sedent in limine Diræ.' 'cernis custodia qualis Vestibulo sedeat, facies quæ limina servet.' Iterum, 'Tisiphoneque sedens palla succincta cruenta, Vestibulum insomnis servat noctesque diesque:' et adhuc, 'Nulli fas casto sceleratum insistere limen.' *Cerda.*

243 *Atque utero sonitum quater arma dedere*] Ostendere vult, non in totum a diis desertos esse Trojanos, quippe quos sono equi dicit esse commonitos, ne Dido ab his animum averteret,

quos videbat a suis numinibus derelictos: sed hoc dicit, monuerunt nos dii, sed nos non intelleximus. Et bene addidit, *sonitum arma dedere*, ne ei objiceretur, non potuisse fieri, ut plena armis machina sonum non redderet. *Servius*.

244 *Instamus tamen*] Subaudientum: *quanquam sonitum dederint, tamen instamus*. *Idem*.

Inmemores] Improvidi: vel non memores oraculorum. Vel *inmemores*, dementes; quoniam memoria in mente consistit. Sane si peritiam Virgiliti diligenter intendas, secundum disciplinam carminis Romani, quo, ex urribus hostium deos ante evocare solebant, hoc dixit: erant enim inter cætera carminis verba hæc: 'Eique populo civitæque metum, formidinem, oblivionem injiciatis.' Unde bene intulit, *inmemores, cæcique furore*, tanquam qui deos prodiderant. *Idem*.

Cæcique furore] Fato enim omnis prudentia impar est: nec ullis vitæ monitis, nec prodigiis. Quia mentem Deus adimit aut obnubilat; adeo, ut causa ejus a nobis esse videatur. Ut vere dixerit C. Tacitus: 'Quæ fata manent, quamvis significata, non vitantur.' Et Velleius: 'Cujuscunque fortunam mutare (Deus) constituit, consilia corrumpit.' Hinc fit, ut 'fugiendo in media sæpe fata ruatur,' quod ait Livius: de quo curiose J. Lipsius Polit. I. 4. *Taubmann*.

245 *Monstrum infelix*] Trojanis scilicet, quod post rem probatam dixit. *Servius*.

Sistimus] Constituimus, collocamus. *Idem*.

Et monstrum infelix sacrata sistimus arce] Spondeorum numerus hic notandus, qui moram et tarditatem repræsentare solent, ut contra dactyli celeritatem. Vide Voss. Institut. Poët. III. 7. *Emmeness*.

246 *Tunc etiam*] Sicut antehac sæpius. Nam Helena veniente, præ-

Delph. et Var. Clas.

dixerat futura bella et mala. *Servius*.

Fatis aperit Cassandra futuris] Ne putarentur stulti, qui vati non credidissent, cito subjecit; 'dei jussu non unquam credita Teucris.' Sane quidam hic *fatis*, pro calamitatibus accipiunt. *Idem*.

Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris Ora dei jussu, non unquam credita Teucris] In Oblongo codice perveteri, jussu legitur, a recto jussum. Ut illud, 'Et jam jussa facit.' Sed jussu magis placet, ut suave magis. Est vero illud animadversione dignum, quod in codicibus aliquot antiquis oratio eo loco punctis dissita est: 'Aperit Cassandra futuris Ora Dei jussu.' Ut sit ordo: 'Cassandra non unquam credita Teucris, tunc jussu Dei aperit ora futuris fatis:' non autem illud: 'Non unquam credita Teucris jussu Dei.' Cujus rei causam Servius ex commodo suo comminiscitur. Et Donatus ait, responsa Cassandræ Apollinis jussione fuisse damnata. Atqui magis pium est dicere, Deum semper consulere humanis rebus, qui divinationem mortalibus elargitus est, ut mala cavere possemus: cumque ea lectione legere, jussisse deos, ut Cassandra tunc vaticinaretur. Præterea sententia hæc ita explicata rem auget: et fatorum vim majorem ostendit: quum dicat, neque quidem deorum admoniti fieri potuisse, ut quæ fata decreverant infortunia, vel scientes potuerint evitare. *Pierius*.

Cassandra, &c.] Apud Lycophronem ἀλεκάνδρα: et vaticinio defungens, dicitur aperire os: οὐ γὰρ ἥσυχος κόρη ἔλυσσε χρησμῶν ὥς πρὶν αἰόλον στόμα. Ovidio amor. II. 8. *Phæbas* dicitur, 'Serva Mycenæo Phæbas amata duci:' de hac ἀρνομένη γάμου vide Servium et Hyginum fab. 93. et 108. ubi de equo Trojano: 'Vates Cassandra filia Priami et Hecubæ cum vociferaretur, inesse hostes, fides ei habita non est.' *Idem* testatur

Virg.

7 T

præter Apollodorum l. iii. Biblioth. p. m. 227. Græcus Poëta in fine Cassandra: Πίστιν λόγων γὰρ λεψιεύς ἐνόσφισε, Ψευδηρίοις φήμαισιν ἐγχρίσας ἔπη, Καὶ θεοφάτων πρόμαντιν ἀψευδῇ φρόνιν, Λέκτρων στερηθεὶς ὧν ἐκάλχαιεν τυχεῖν. Θήσει δ' ἀληθῇ. Quare recte Phædrus fab. iii. 11. 'Cassandræ quia non creditum, ruit Ilium.' Vide Triphiodorum in Halos. Ilii et inter Latinos Poëtas Propert. Eleg. iii. 12. et Eleg. iv. 1. *Emmeness.*

247 *Dei jussu*] Præcepto Apollinis: qui cum amasset Cassandram, petit ab ea ejus concubitus copiam: illa hac conditione promisit, si sibi ab eo futurorum scientia præstaretur: quam cum Apollo tribuisset, ab illa promissus coitus denegatus est, sed Apollo dissimulata paulisper ira, petit ab ea, ut sibi osculum saltem præstaret, quod cum illa fecisset, Apollo os ejus inspuit; et quia eripere deo semel tributum munus non conveniebat, effecit ut illa quidem vera vaticinaretur, sed fides non haberetur. *Serv.*

Non unquam] Non aliquando, id est, nunquam. Nam si *non unquam* esset, duæ negativæ facerent unam confirmativam: licet Terentius Græco more dixerit, 'Agrum in his regionibus meliorem, neque pretii majoris, nemo habet.' *Idem.*

Credita] Dubium a quo verbo veniat, et an femininum singulare sit participium, an neutrum plurale. *Id.*

248 *Nos delubra*] Tanta amentia fuit, ut quo tempore exitium immineret, lætis frondibus templa non coronaremus solum, sed tegeremus deorum, qui una nobiscum perituri erant. *Donatus.*

249 *Festa fronde*] Quæ festos indicat dies, vel quæ festis diebus adhibetur; ut laurus, oliva, hederæ. *Servius.*

Velamus] Coronamus. Ut, 'Victori velatum auro, vittisque juvenum.' *Idem.*

Festa velamus] *Festa*, quæ festos

indicat dies: vel, quæ festis diebus adhibetur. Veteres autem non solum diebus festis et lætis solebant deorum templa ramis e lauru, oliva, hederæ, et simili, ornare et velare: sed et in magna læticia familiaribusque sacris, et nuptiis suos postes etiam sertis inumbrabant, et infulis decorabant: quin et lucernas addebant, &c. Vide *Turneb.* xxv. 4. *Taubmann.*

250 *Vertitur interea cælum*] Epitheton cæli perpetuum est: sed *vertitur*, est in *aliam faciem commutatur*. Quod more suo explanat in sequentibus. *Servius.*

Vertitur] Versa re aliqua, funditur quod in ea erat. Ergo *versato cælo*, quod præbebat lucem, tenebræ ex eo ceciderunt. *Donatus.*

Ruit oceano] Nascitur ex Oceano; ut, 'Ruit atram Ad cælum picea crassus caligine nubem.' Ideo autem *ruit*, quia altius mare quam terra: aut certe *ruit*, cum impetu, et *festinatione*, ut, 'Qua data porta ruunt.' Sane sphaeræ ratio hoc habet, ut omnia diversis vicibus sicut oriri, ita et ruere videantur. *Servius.*

Vertitur interea cælum, ruit, &c.] Inter ea, quæ traducta sunt ex Homero hæc numerat *Macrob.* Saturn. v. 5. 'Ἐν δ' ἔπεισ' ὤκεανφ λαμπρὸν φῶς ἡελίοιο Ἐλκον νύκτα μέλαιναν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν. Stat. Thebaid. l. iii. 'Nox subit, et curas hominum, motusque ferarum Composuit, nigroque polos involvit amictu.' et l. v. utitur contra *vertere*, de adventante die: 'Tardius lumentis noctem dejecit Olympo Juppiter, et versum miti, reor, æthera cura:' numerus multarum syllabarum in unam coactus celeritatem designat. Videndus *Scal.* iv. 16. et 48. v. 3. ubi hæc cum Homericis comparat. *Emmeness.*

251 *Involvens*] Nam quæ involuta sunt, non videntur. *Donatus.*

Umbra magna] Id est, terræ: et definitio est noctis. *Servius.*

257 *Myrmidonumque dolos*] A generalibus ad specialia venire vitiosum est: nisi forte redeatur ad caussam, ut hoc loco. *Servius*.

Fusi] Dispersi per sua quisque: jam ad habitum retulit dormientum securorumque. *Idem*.

Per mania] Per domos: ut supra, 'Et mœnia pandimus urbis.' *Mania* enim et publica et privata dicuntur. *Idem*.

Conticuere] Dormierunt; ex consequentibus priora intelliguntur. *Id.*

Teuceri Conticuere] Et labore trahendi equi, et tempore nocturno inciderunt in somnum. *Donatus*.

Fessos artus] Aut generaliter, quia omnis dormiens, quasi fessus: aut fessos trahendo equum, diruendoque muros. *Servius*.

254 *Phalanx*] Lingua Macedonum, legio. Et synecdoche a parte totum: significat enim totum exercitum. *Id.*

Ibat] Veniebat: ut, 'Nunc primum a navibus itis.' *Idem*.

Ibat] Improperie dixit de navigatione, sed adjunxit *navibus*. *Donat.*

Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat] Vetera quædam exemplaria, *ibant* legunt: numero multitudinis, quam lectionem agnoscas apud Ti. Donatum, si in integra ejus incidas commentaria. Ita enim illic habetur: 'Iter per terram dicimus fieri. Hoc tamen loco *ibant* inquit, hoc est navibus ferebantur: quoniam insulam dixerat Tenedum: ne, si navium non fecisset mentionem, putaretur immemor sui, ut terram poneret, quam secundum descriptionem superiorem nullam esse constabat.' *Pierius*.

Phalanx] Phalanx Macedonibus fuit cuneus militaris, videlicet quando pes pedi, clipeus clipeo, vir viro in acie conserebantur. Curt. 'Macedones phalangem vocant peditum stabile agmen, quando vir viro, armis arma conserta sunt.' Unde cum de Cæsare dicitur: 'Milites nostri e

loco superiori pilis missis, facile hostium phalangem perfregerunt,' intelligit, hanc armorum connexionem, quæ efformata erat instar testudinis: sed hoc vulgare satis. *Cerda*.

255 *Tacita lunæ*] Aut more Poëtico noctem significat, cujus tempore tacetur, quoniam nocte silentium est, ut, 'Cum tacet omnis ager:' aut physica ratione dixit: nam circuli septem sunt, Saturni, Jovis, Martis, Solis, Veneris, Mercurii, Lunæ. Et primus, hoc est, Saturni, vehementer sonat: reliqui secundum ordinem minus, sicut audimus in cithara. Ergo *tacita luna* est, cujus circulus terræ vicinus immobili, minus sonat aliorum comparatione. Aut certe *tacita*, serenæ, ut, 'Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo;' vel ipsi taciti; ut, 'Tacitumque obsedit limen Amatæ.' *Servius*.

Amica] Sibi grata. Et sciendum septima luna captam esse Trojam, cujus simulacrum apud Argos est, quod, relata victoria, constitutum est, ab imagine ejus, quæ tunc erat, dividuo orbis modo. Hinc est, quod dicit: 'Oblati per lunam;' et alibi: 'Per cæcam noctem.' *Idem*.

Tacita per amica] Nullum est scriptoris vitium, quod nunc dicat *silentia lunæ*, et supra meminere tenebrarum. Nam elegerunt eam noctem, quæ partim tenebrosa, occultaret insidias: partim adveniente luna, illustris esset, ut sine errore venirent. Ergo et notitia litoris, et luna suffragabatur. *Donatus*.

Silentia Lunæ] Politianus, Miscell. c. 100. *Lunam silentem* hic accipit pro minime tum lucente. Nec tamen ad vivum vult resecari, ut ipse Lunæ coitus plane intelligatur, cum nox tunc sit tota tenebrosa: hoc autem non fuisse, argumento sit illud; 'Oblati per Lunam,' &c. sed Lunam quidem nondum luxisse, quum illi a Tenedo sub vesperam navigarent, sed cæpisse lucere, cum jam Urbem oc-

cupassent. Etiam *Donatus* tradit, non esse vitium, quod primum dixerit, *noctem involuisse magna umbra terramque polumque*; et deinde, *tacitæ per amica silentia Lunæ*: siquidem nonnullæ noctes habeant primas partes tenebrosas, sequentes vero Luna superveniente illustres. Quale tempus de industria, insidiis opportunum, Græci elegerunt. Verum istas hæriolationes luculentissime refutat J. Parrhasius Epist. i. Nam, *Luna*, inquit, *silens*, per totam noctem in aspectum non venit. Venisse autem tunc, ostendit illud, ‘Oblati per Lunam,’ &c. Non igitur erat *silens*, sed in orbem sinuata: quod euntibus ad opprimendum sopitos hostes adversum tempus non est existimandum, &c. Tandem post longam contentionem ita sinit: ‘Quum itaque Lesches, vetustissimus apud Græcos Poëta, pleno orbe Lunæ Trojam captam cecinerit, et Martialis, Val. Flaccus, et Statius Virgilii metaphrastes *intempestivam noctem*, sive *conticinium*, quo omnia tacent, per *silentia Lunæ* describant; idipsum tempus a Virgil. hic autumo designari.’ *Lunæ* vero, non *noctis* ab eo dicta *silentia*: ut ostendat, nitidissimam cælo Lunam fuisse, quum Troja capta est. Quanquam *Luna* pro nocte rectissime etiam poni potest: quum Luna sit (Orpheo teste) *νυκτὸς ἄγαλμα*, i. e. *noctis imago*; et Virgil. *Æn.* iv. ‘Post ubi digressi,’ &c. Ita et Turnebus xii. 5. Etsi, inquit, *Luna silere* dicitur, cum intermenstrua est, neque lucet: tamen hic *tacitæ amica silentia Lunæ* Maro dixit, nocturnum ejus lumen intelligens: quod noctem *silere* dicerent: ut Catull. epigr. 7. ‘Aut quam sidera multa cum tacet nox,’ i. e. cum est nox. Dies enim inquietus et clamoribus est; nox tranquilla et tacita. Ita Horat. *Epod.* v. ‘Nox et Diana quæ silentium regis,’ &c. Petronius Arbiter: ‘Jam plena Phœbe candidum extu-

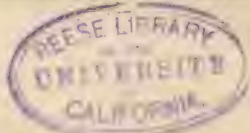
lerat iubar, Minora ducens astra radiantia face: Cum inter sepultos Priamidas nocte et mero Danaï relaxant claustra et effundunt viros.’ Quin et Servius (cujus alioqui subtilitatem de sono Orbium cælestium docti hic rejiciunt) *silentia Lunæ*, de lucente Luna intellexit, dum notat; ‘septima Luna captam esse Trojam.’ Ergo in istis verbis nulla fuerit periphrasis tacitæ noctis: quomodo et *ἄστυχα δαίμων*, *tacita dea*, dicitur Luna, Theocrito: et *ἡσυχὰ νύξ*, *quieta nox*, Plutarcho. Denique vide mihi magnum magistrum Jos. Scaligerum, de Emendat. Temp. l. v. ubi itidem clariss. argumentis probat, Ilion captum esse in plenilunio; fine Veris; paulo ante solstitium, anno Mundi 2767. ubi et hæriolationes Politiani super hunc locum rejicit. Sed vide mihi et G. Merulam, ad annales Ennii, ubi in hæc similiter curiosissime inquirat. *Taubmann.*

256 *Litora nota*] Id est, quæ paulo ante reliquerant. *Servius.*

Flammas cum regia puppis] More militiæ: ut, ‘Dat clarum e puppi signum.’ Et hic intelligendum est, Helenam Agamemnoni vel Græcis signum dedisse veniendi, sublata face: Agamemnonem contra signum Sinoni dedisse aperiendi equi, ut in sexto: ‘Flammam media ipsa tenebat, Et summa Danaos ex arce vocabat.’ Est autem tropus: per puppem, navem: per navem, eos qui in navi sunt, significat. *Servius.*

Flammas] Quo signo adventum Græcorum cognoscens Sinon rem perageret. *Donatus.*

Flammas cum regia puppis Extulerat] Credi possunt sublata hæc flammæ fuisse ad eas, quas sive Helena, aut Sinon, aut uterque ex arce extulerant ad Græcos evocandos: credibile enim hoc signum inter eos convenisse. Seneca Agamem. Virgilio hærens, ‘Signum recursus regia ut fulsit rate,’ &c. *Cerda.*

L 007 625 760 9

SOUTHERN BR
UNIVERSITY OF C
LIBRARY
LOS ANGELES, CALIF.

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY

AA 000 406 809 4

